بیمن تائید سخن آفرین زبان را تازگی بخش گلشن دو جہان
گلدستۂ لغات و محاورات و مصطلحات شیوا ہای اردوی معلی نافع محققان حقائق موسوم بہ
گنجینۂ زبان اردو
و اسم تاریخی
در مطبع نامی منشی نولکشور

کتاب منتخب

بسم الله الرحمن الرحیم

حمدی که شایان ذات باری بود هیچ لغت گنجایش بیان آن ندارد و نعتی که خاتم پیغمبران را
سزد هیچ زبان یارای گویائیش نیارد و منقبتی که شراح اولیا سید اوصیا علی مرتضی را
علیه التحیة والثنا را سزاوار باشد هیچ بیان به سخن سنجیش نیرزد ناگزیر عنان کمیت خامه تحریر
را ازین هر سه مرحله دشوار گذار منعطف میگرداند و بجولانگاه مدح و ستایش یکتا تازه صفحه
جهانبانی شه سوار مضمار کامرانی منعم فیض گستر معطی والا گهر شهریار قادر و فیض رسانی تاجدار
کشور قدردانی خسرو ستاره سپاه خدیو کیوان بارگاه دارای دارا دربان بهرام دوران
ولی نعمی نواب محمد کلب علیخان بهادر دام اقبالهم نواب نامدار حاجی حرمین شریفین
فرزند دلپذیر دولت انگلشیه مشیر قیصر هند فرمانروای دار الریاست مصطفی آباد معروف
به رامپور لازالت شموس دولتهم بازغة الی یوم النشور جهاندهی خسرو عالیجاهی که
فلک باین شان و شوکت تابع فرمان واجب الاذعان اوست و خهی شهریار والا بارگاه

کرعرش بدین اوج و رفعت متمنی زمین بوس آستان بلند نشان او سکندری که بخت
سکندری بمنصب آئینه داری شاهد اقبالش سرفراز و فریدونی که فر فریدونی از فر یابستردار
خداوند جاه و جلالش ممتاز سلیمانی که تاجداران عالم بالا خود را از زمرهٔ هواخواهان
تخت بلندش می شمارند و سلطانی که بختیاران والا خویشتن را از گروه ترقی طلبان بخت
ارجمندش می پندارند عادلی که پیش عدالتش یاد عدل کسری بر طاق نسیان نهادند
و باذلی که حضور سخاوتش نقش سخای حاتم طائی را از صفحهٔ خاطر محو ساخته بلوح فراموشی
جا داده‌اند صف شکنی که افسانهٔ صف آرائیش داستان رستم گرد را گرد ساخته و تیغ افکنی
که گرمی بازار تیغ آزمائیش هنگامهٔ معرکه آرایان آفاق را سرد خوشا بنده پروری که
از آئین بنده پرورش خلائق از پابندی رنج و غم آزاد و حبذا فیض گستری که از حسن
فیضش رام پور رشک خلخ و نوشاد کریمی که عاصیان سراپا قصور را چشمداشت کرمش کالپیمانه
و رحیمی که جرائم بندگان حضور را بر نظر عفوش ناز بالای ناز فریاد رسی که بدور عدالتش
ظلم ظالمان از داد مظلومان بصد التجا معذرت خواه و داد بخشی که بعهد سلطنتش جفای
معشوقان بیدادگر از وفای عاشقان خونین جگر بهزاران نیاز دست بسته ملتمس عفو
گناه جوادی که بمشاهدهٔ جوش گوهر بارش ابر نیسان شرمسار و دریادلی که بمعاینهٔ چشمهٔ
فیض جاریش بر دریاها روانی دشوار جیب گل بزر بخشی او چون کیسهٔ منعمان پر و دامن
شبنم از گهر افشانیش مانند بساط جوهریان پر از در نظر مهرش داغی جگران را مرهم
کافور و نگاه قهرش دیده وران را نمونهٔ صاعقهٔ طور شمیم لطفش بوی عنبر ربانی نکهت
گلستان و نسیم خلقش تازگی افزای عطر سنبلستان دانائیکه دانایان فرنگ را
درس فرهنگ دانائی داده و طلسم کشائیکه بر روی افلاطون ابواب عقل و خرد گوناگون

گشاده آدیبی که پرتو فیض عمیمش در بزم ادیبان یگانه چراغ علم ادب برافروخته و طبیبی که مسیح
را سلیمش جالینوس زمانه را باشالات شفا آگین قانون مسیحائی آموخته ناظمی که علو
شعریش شعری آسمان را باغت را از پایهٔ رفعت بحضیض فرومایگی انداخته و ناثری که
بر جلوهٔ عروس نثرش نثرهٔ فلک فصاحت خود را نثار ساخته **ابیات** تجلیے کز موسی
ربوده هوش بطور * بشکل کلب علیخان دگر نمود ظهور * خجسته سرور سلطان شکوه را نازم *
که رشک بر گلشنش ارد افسر فغفور * رقم نگارش وصف کلام شیرینش * چو خیل مور دود
بر ورق حروف سطور * فضاے رزمگهش شاهراه قهر و غضب * بساط بزمگهش کارگاه
سوز و سرور * بجوان شرع ببین هم نوالهٔ شبلی * ببزم عشق ببین هم پیالهٔ منصور *
ز روے رابطهٔ حسن ماهتاب جمال * بحسب ضابطهٔ جاه آفتاب ظهور * بحکم مرتبه ادعا که
و فلک محکوم * ز راهِ قاعده شرع آمر ست و او مامور * زهے وزیر و خهے شهریار دانادل *
تو شاه کشور حسن و خرد ترا دستور * بنای منظر جاهِ ترا زحل معمار * ثوابتِ کرهٔ چرخ هشتمین
مزدور * ثنا گرِ تو سکندر بیار جای جلال * فقاخورِ تو ارسطو بدرسگاهِ شعور * براے
بزمِ نشاطِ تو شمع چون ریزند * نه پیه گاو بکار آورند نے کافور * ز فیض نسبتِ
خلقِ تو عنبر سارا * بجاے موم برآید ز خانهٔ زنبور * بدهر تا بود آئین که در نوا آرند *
رباب و بربط و قانون و نے بمحفل سور * ببزم عیش تو ناهید باد زمزمه سنج * نسیم
عطر فروش از شمیم طرهٔ حور * محب ز لطف تو بالنده چون نوا از ساز * عدو ز بیم
تو نالنده چون خرِ طنبور * **امّا بعد** فقیر هیچمدان گنج مج بیان خوشه چین خرمن
سخنوران زلّه رباے خوانِ پایهٔ اهل زبان احقر عباد ایزد متعال حکیم سیّد ضامن علی
لکھنوی متخلص به **جلال** میگوید که از زمانے که یکه تاز زبان اردوے معلی میدانگاه سخن علم

روائی پیدا نداشته هیچکس از سخنوران اردو زبان لغتی که جامع جمله محاورات و کنایات و
مصطلحات و مثلهای زبان اردوی معلی باشد و جامع بعضی لغات که نزد همه فصحای متاخرین
یا بعض متروک الاستعمال اند و تجمع بعضی آن لغات بود که در تکلم ایشان فصحای متاخرین
باهم اختلاف دارند یعنی چند فصیح بر یک وضع بر زبان آرند و چند بوضع دیگر نه نگاشته پس
بنا برین مؤلف این نسخه نامه به سعی بلیغ و کوشش تمام و جستجوی بسیار و استقرای تام در مدت چند
سال جامع این کتاب باتباع گردید و نیز فوائد چند مانند تحقیق حلیه لغات و حل معانی و بیان
محل استعمال و شان و درج فارسی و عربی بعضی لغات و محاورات و کنایات پس از تفحص و
جستجوی بی پایان که برای اختصار هر جا علامت فارسی ف و علامت عربی ع نوشته شده
و اندراج نظائر و اسناد بیشتر لغات و محاورات و کنایات و مصطلحات و مثلها از کلام اساتذه
نامور مشهور اکثر شعرای اردو زبان و اشارت باینکه نزد کدام قدما و یا الفاظ و محاورات متروک
الاستعمال نزد فصحای این زمانه و اظهار هر محاورات مردان و زنان و محاورات
عوام و بازاریان برین تالیف افزود و مسمی به گلشن فیض که اسم تاریخی سال ۱۲۹۰ھ
اختتام این تالیف است نمود و حرف اول را باب و حرف ثانی را فصل مقرر ساخت
و بترتیب حروف دیگر موافق ترتیب حروف تهجی پرداخته امید از دیده وران با انصاف
و بالغ نظران والا اوصاف آنکه هر جا خطائی و یا لغزشی از مؤلف سراپا خطا و
نقصان واقع شده باشد حتی الامکان باصلاح آن کوشند ورنه بذیل عفو و دامن عطا
پوشند و هو الموفق و المستعان +

آرزو چنانکہ جرأت گوید ؎ اب آ بنی ہے
جان پر جدائی سے آپ کے * کیا آئے تم کہ
دم ہی بس آ گیا چلے گئے * شاعرے گوید ؎
یہ دوری جو اوسکی چھٹی عاشق پر آ بنی *
کیا داغ نے تو بگڑ کر قضا بنی *

آپی - بواو مجہول و تحتانی معروف قسمی از نان
کشمیری بود کہ در تنور پزند *

آپ - الف ممدودہ بہای فارسی کشیدہ
بمعنی خود بود و کلمہ باشد برای تعظیم مخاطب
ف جناب *

آپا - لغت ترکی ست ف خواہر *

آپا دھاپی و آپ دھاپے - بای
فارسی بالف کشیدہ دال مہملہ مخلوط الہا
بالف کشیدہ بای فارسی دوم تحتانی معروف
و در لغت دوم ہر دو بای فارسی در آخر زدہ
چیزی برای خود خواستن نہ برای دیگرے
ف خود کامی ع نفسی نفسی چنانکہ جرأت
گوید ؎ جانتے ہی اوسکے کیا کہوں بس جان
ڈال دی * تاب و توان و صبر کی یاں آپا دھاپی تھی

آپ رو پ - رای مہملہ بواو معروف و بای
فارسی زدہ کلمہ ایست کہ بمعنی خود بخود مستعمل
ست الا نزد بعضے فصحای اہل زبان متروک
الاستعمال ست *

آپ سے آپ - کلمہ ایست کہ فائدہ معنی
لفظ خود بخود دہد ف خود بخود *

آپ سے باہر ہو جانا و آپ سے
گذر جانا - کنایہ از بیخود شدن بود
از خود رفتگی چنانکہ شاعر گوید ؎ شیخ کو
یاد خدا میں کبھی نہ پایا بیخود * کیا خودی ہی
کہ کبھی آپ سے باہر نہوا * شیخ ناسخ میفرمایند
؎ لگ گیا جب سے جو آپ سے باہر ہوا *
ایسی از خود رفتگی کیا ہی عزیمت دور کی *
خواجہ میر درد میفرمایند ؎ پوچھ مت قافلہ
عشق کدھر جاتا ہے * راہ رو آپ سے
اس رہ میں گذر جاتا ہے *

آپ میں آنا - کنایہ از بہوش آمدن
و بخود آمدن باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎
تنگ آ کر مری بالیں سے تو اولٹا پھرتا *

قاصد ابھی تو یہ ہی آپ ہیں خوب آیا *

آتا جاتا - ہر دو فوقانی و جیم بالف ہا
کشیدہ ف آیندہ و رونده *

آتو - فوقانی بواو معروف زنی کہ زنان را
تعلیم نماید ف آتون با نون غنہ *

آٹھ - تای ہندی مخلوط الہا زدہ عدد یست
معروف ف ہشت ع ثمانیہ *

آٹھ آٹھ آنسو رونا - ہر دو تاے
ہندی مخلوط الہا زدہ الف ممدودہ بنون غنہ
سین و راے مہملہ بواو معروف و مجہول نون
بالف کشیدہ ف زار زار گریستن شیخ ناسخ
سیف پاہند ۵ کیون روؤن نہ آٹھ آٹھ
آنسو * ہو جاؤن اگر دو چار قاصد *

آٹھ پہر - بای فارسی وہاے ہوز مفتوح
براے مہملہ کنایہ از یک روز و شب بود *

آٹھون کا میلا - تای ہندی مخلوط الہا
بواو مجہول و نون غنہ کاف بالف کشیدہ
میم بتحتانی مجہول لام بالف کشیدہ مجمع
روز ہشتم لیجہ ہولی را گویند کہ مردمان
دران روز بجاے معین جمع شوند خواجہ
وزیر گوید قطعہ زیب دیتا ہی تماشا گاہ عالم
گرکھون * جسطرف گذرے ہر اک محو تماشا
ہو گیا * غمزہ و انداز و ناز و کبر و مہر و لطف
و حسن * سات یہ اور ایک تم آٹھون کا
میلا ہو گیا *

آٹھون گانٹھ کمیت - تای ہندی
مخلوط الہا بواو مجہول و نون مختفیہ کاف
فارسی بالف کشیدہ و نون غنہ و تای ہندی
مخلوط الہا زدہ کاف مضموم میم مفتوح تحتانی
زدہ و فوقانی کشیدہ کسی را گویند کہ جملہ عیوب
داشتہ باشد شاعری گوید ۵ ملکئے چار
آٹھون گانٹھ کمیت * ہو گیا یار آٹھون
گانٹھ کمیت *

آٹے کے ساتھ گھن کا پس جانا -
تای ہندی و کاف تحتانی مجہول سین مہملہ
بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا زدہ کاف
فارسی مخلوط الہا مضموم بنون زدہ باے
فارسی مکسور بسین مہملہ ساکن جیم و نون بالف

تشدید و مثلیست بجای زنند کہ کسے ادنے ہمراہ
شخص اعلی بمصیبتے گرفتار آید*

اُثار - مثلثہ بالف کشیدہ و رائے مہملہ زدہ پشتۂ
دیوار را گویند چنانکہ رشک مغفور برعایت ہمین معنی
میفرمایند ؎ دبا یا گر کے آخر مجکو دیوار محبت نے*
دکھائی دیتے تھے اسکے برسے آثار پہلے سے*

آج - بجیم زدہ ف امروز ع الیوم - و کنایہ
از زمانۂ حال نیز بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎
ہزار صرصر سے پائی ثبات پر صدمے* اگر پہاڑ بھی
ہوتے تو آج ٹل جاتے*

آج کدھر چاند نکلا - مثلیست مشہور زبکسے
زنند کہ بعد مدت مدید نزد کسے آید*

آج کل - کنایہ از زمانۂ قریب تر باشد خواہ
گذشتہ بود خواہ آیندہ و نیز کنایہ از لیت ولعل بود
چنانچہ ناسخ مرحوم میفرمایند ؎ کہیو پیامبر کہ یہان
تو ہے آج کل* حالت وہان تباہ ہے بیتاب وصل کی*
ولہ فیض بہار عام بنی ہے تو آج کل* سنبل کی شاخ سا ہے
مرا جسم زار سبز* ف امروز و فردا*

آج کیا جاتی دنیا دیکھی - مثلیست بجائے زنند
کہ کسی کارے کنند کہ از کردن آن کار ہمیشہ انکار داشتہ باشد
اسیر گوید ؎ نبض بیمار کی اے رشک مسیحا دیکھی*
آج کیا جاتی ہوئی آپ نے دنیا دیکھی*

آخور - خای معجمہ بواو مجہول و رای مہملہ علف اسپ
کہ برائے خوابیدن اسپ زیر آن گسترانند ف
آخور بواو معدولہ و نیز کنایہ از شئے ناکارہ باشد

آدمی - کنایہ از خادم و نوکر بود ف آدم*

آدمی کا جنگل - کنایہ از آبادی بود کہ دران
کثرت مردم باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ قیس سے
قیس جائی مین لیکن* وحشی ہون آدمی کے
جنگل کا*

آدھا - دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ
ف نیم ع نصف و اگر آن چیز مونث باشد
بجای الف آخر تحتانی معروف آرند چرا کہ الف
علامت تذکیر و تحتانی علامت تانیث ست*

آدھا ساجھا - سین مہملہ و جیم مخلوط الہا
بالفہا کشیدہ شرکت بالمناصفہ باشد*

آدھا ہو جانا - ہاے ہوز بواو مجہول و جیم
و نون بالفہا کشید کنایہ از رنج و الم و تحلیل گردیدن باشد

شیخ ناسخ میفرماید ؎ دیکھیے کیا روز فرقت
مین سو عالم شام تک * دو پہر مین ہای میرا جسم
آدھا ہو گیا *

آدھون آدھ - دال مہملہ مخلوط الہا بواو
مجہول و نون غنہ الف ممدودہ دیگر بدال مہملہ
مخلوط الہا زدہ نیمی را گویند کہ در نیم بودن آن
ہیچ شبہہ نہ شد *

آدھی رات - دال مہملہ مخلوط الہا بتحتانی
معروف رای مہملہ بالف و فوقانی کشیدہ نصف
شب را گویند ف دل شب *

آدھی سیسی - ہر دو سین مہملہ بہر دو تحتانی
معروف ف ز درد نیم سر ع شقیقہ *

آدھی کو چھوڑ کر ساری کو جانا شایست
معروف شیخ ابراہیم ذوق ؎ گر نہ دیوے
قناعت ماہ یکہفتہ کی طرح * دوڑ سے ساری کو
کبھی آدھی نہ انسان چھوڑ کر *

آرا - بروزن خارا آلہ نجاران باشد کہ
بدان چوب را دوپارہ کنند ف ا دع
منشار *

آرا چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن
نون والف مصدری رفتار ارہ بود و کنایہ
از رنج و مصیبت باشد خواجہ آتش گوید
؎ نقاب اولٹے جو تو رخسار آتش رنگ سے
اپنے * پرے پروانہ سے آرے چلیں شمعون
کی گردن پر * میر تقی مرحوم ؎ یاد مین
مارا ہی تیشہ مین نے راہ عشق مین * ہو سو ہو
اب گو کہ آرا ابھی مرے سر پر چلے * شاہ سے
گویند ؎ وادی عشق مین چلنے کا تکلف
کیا تھا * آرے جا دو نکے اگر سر پہ نہ چلتے جاتے

آرام پائی - ہمزہ تحتانی معروف نوعی از
پاپوش عمدہ بود کہ آنرا مردان و زنان ہر دو پوشند *

آرام کرنا - رای مہملہ بالف کشیدہ و میم زدہ
کاف مفتوح براے مہملہ زدہ نون والف
مصدری کنایہ از خوابیدن باشد حضرت برق
میگویند ؎ خوش خانہ مبارک رہین یون گرم
ہو تم * ہم گور کے تہخانے مین آرام کرینگے *

آرایش - رای مہملہ بالف کشیدہ ہمزہ مکسور
شین معجمہ تحتانی کاغذ و ابرق کہ بران گلہا

وشجرہا وصور تماشے کاغذ وابرق از لاک زنگارنگ کردہ نصب کنند وپیشاپیش شادی عروسی برند ف کاغذین باغ چنانچہ رشک مغفور میفرمایدے جب تو نہو تو یون گل گلشن ہین عارضی * آر اُتشون مین جیسے لگائین کتر کے پھول *

آڑا - رای ہندی بالف کشیدہ ہر پیچ باشد از طول وعرض ف اُریب ع مُحرَّف ونوعی از قماش ابریشمی باشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایندے کوئی سیدھی بات صاحب کی نظر آتی نہین * آپ کی پوشاک کو کپڑا بھی آڑا چاہیے *

آڑا چوتالا - نام یکی از اصول موسیقی بود کہ ہر یکے را ازان اصول تال گویند *

آڑ پاڑ - بای فارسی بالف کشیدہ ورای ہندی زدہ بمعنی اعتماد سست باشد *

آڑہت - رای ہندی مخلوط الہا مفتوح ف فوقانی کشیدہ بمعنی جای معتمد علیہ ساہوکاران باشد *

آڑے آنا - رای ہندی تحتانی مجہول الف بالف نون والف مصدری کنایہ از مددگاری نمودن وبکار آمدن کسی بر وقت باشد شیخ امداد علی بحر میگوید ٹالتی غم کے سر پر میرے سر کی آفت * میرے آڑے سمجھ امیری وفائین آئین *

آڑے ہاتھون لینا - ہای ہوز بالف کشیدہ فوقانی مخلوط الہا بواو مجہول ونون مخففیہ لام تحتانی مجہول نون والف مصدری عاجز کردن بود کسی را بحر گویدے آستین سے نہ کھلا ساعد نگین اوسکا * آڑے ہاتھون تجھے اسے پنجۂ مرجان لیتا * شاعرے گویدے فرقت جانان مین کی ہے اسنے کیا کیا کجروی آڑے ہاتھون لینگے اکدن گردش تقدیر کو *

آس - بسین مہملہ کشیدہ ف امید ع رجا *

آس بندھنا - امیدوار چیزے بودن باشد *

آس ٹوٹنا - نا امید شدن از حصول چیزے بود *

آس دینا - امیدوار کردن بود کسی را بچیزی *

آس پاس - بای فارسی بالف وسین مہملہ کشیدہ ف گرداگرد شیخ ناسخ میفرمایندے اس کہتے ہین

جیسے آس نہیت پاس نہین * پاس سے پر کسی
عالم مین مجھے پاس نہین * انشا ولہ ؎ کیا تو کہتا ہے
کیون ہوا ایسا ستے * ارے مین تیرے آس پاس نہین *

آستانی ۔ فوقانی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی
معروف فقرۂ اول از الفاظ غنا بود *

آستینین چڑھانا ۔ کنایہ از مستعد
وآمادہ شدن بکارے ونیز لتبیط و غضب آمدن
بود شاعرے گوید ؎ کبھی دامن جو بھیجا تا ہے
اپنا اونکے دامن سے * تو ہم پر آستینین وہ
سر محفل چڑھاتے ہین * شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ آنکھ دکھلا کر کیا ابطال سحر سامری *
آستین اوسنے چڑھائی دست بیضا دیکھکر *

آسرا توڑنا ۔ نا امید کردن کسی بود *

آسرا دینا ۔ امیدوار کردن بود کسے را *

آسمان پر چڑھا دینا ۔ کسے را برتبۂ عالی
رسانیدن بود در تنہا جرأت ؎ اوس شوخ نے
کل باتون ہی باتون مین فلک پہ * سو بار
چڑھایا مجھے سو بار اوتارا *

آسمان ٹوٹنا ۔ کنایہ از صدمۂ عظیم رسیدن بود
میر تقی میر میفرمایند ؎ خاک سے کیون نہ میر
یکسان ہون * مجھہ پہ تو آسمان ٹوٹا ہے *
جرأت گوید ؎ ہم آسمان غم کو کہتے نہین نہ ٹوٹی
پر اختر محبت اسے مہ جبین نہ ٹوٹے *

آسمان سے باتین کرنا ۔ کنایہ از نہایت
بلند بودن عمارات وغیرہ بود چنانکہ ذوق دہلوی
گوید ؎ وحشت گئی نہ بعد فنا بھی مرا غبار *
باتین کرے ہے سقف سپہر کہن کے سات *

آسمان کو دیکھنا ۔ کنایہ از شکوہ جور فلکی
ست لمؤلفہ ؎ ہم آسمان کو یون بھر کے آہ
دیکھتے ہین * کہ لوگ گھڑیون ہماری نگاہ دیکھتے ہین

آسمان کو یا عرش کو ہلا دینا ۔ کنایہ از
مؤثر شدن آہ و فریاد مظلومان جرأت گوید
؎ اک دم مین نالۂ دل ہفت آسمان ہلا دے *
فرمایش فغان پہ گر وہ زبان ہلا دے *

آسمان یا عرش کے تارے توڑنا ۔
کنایہ از امر نایاب و نادر و عظیم بظہور آوردن بود
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ عرش کے توڑتے ہین تارے
ہمارے مضمون بلند * آج بارے امتحان طبع عالی ہو گیا

آسمان مین تھگلی لگانا - فوقانی مخلوط الہا مکسور کاف فارسی ساکن لام تحتانی معروف لام دوم مفتوح کاف فارسی و نون بالف کشیدہ کنایہ از خبر مقام ہای دور و بلند آوردن و بمقامات دور و بلند رسائی کردن بود شاعرے گوید ؎ لاتی ہے دور دور کی آہ رسا خبر * تھگلی لگانے والی ہے یہ آسمان مین *

آسمانی تیر - کنایہ از تیر شہاب باشد *

آسن - سین مہملہ مفتوح بنون زدہ ران یارا گویند و نوعی از نشستن فقیران ہنود باشد چنانکہ میر تقی میر گوید ؎ کہتا ہے دھونی لگائے جوگیون کی سی رہون * بیٹھے بیٹھے درپہ تیرے میرا آسن جل گیا * و نیز انواع پاگرفتن زنان بود ہنگام جماع *

آسن لینا - عبارت از پاگرفتن زنان بود ہنگام جماع کردن و انواع این بسیارست *

آسن مار کر بیٹھنا - عبارت از نشست درویشان ہنود باشد جرأت گوید ؎ شاید آجائے کبھی ہاتھ عروس گیتی * ایسی امید پہ ہم بیٹھے ہین آسن مارے *

آسن جمانا - چسپانیدن رانہا بود بر زین اسپ سواران را *

آسنی - نون تحتانی معروف فرش کوچک ترے موافق نشستن باشد کہ آنرا گستردہ عبادت آن ہنود پرستش سازند *

آغون - غین معجمہ بواو معروف و نون مخفیہ کلام اول گویائی اطفال باشد کہ آن کلام را باین کلمہ تعبیر کنند *

آفت - این لفظ در اردو بصلہ آنا و ڈھانا و لانا و توڑنا مستعمل ست *

آفتابہ - بمعنی ظرف لولہ دار کہ بدان وضو کنند فارسی ست *

آفتابی - موحدہ تحتانی معروف چیزے کہ آنرا در آفتاب پناہ چہرہ نمایند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ رشک سے تا نہ آفتاب جلے * اسلیے منہ پر حائل آفتابی ہے *

آکا - کاف بالف کشیدہ کلمہ بود کہ بدو ضبان و سر ہنگان باہم یکی دیگر را ابدین کلمہ

آواز دہند ٭

آکھر - کاف مخلوط الہا مفتوح برای مہملہ زدہ جاے ماندن بہائم بود وقت کنام شیخ امداد علی بحر گوید ؎ زندگی چاہیے جنگل مین بھی کچھ خوف نہین ٭ اے جنون شیر کی آکھر تھا کبھی گھر اپنا ٭

آگا پیچھا - پاے فارسی تحتانی معروف جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ پیش و پس ہر چیز بود عموماً و پیش و پس پیراہن خصوصاً

آگا پیچھا کرنا - کنایہ از تامل و توقف نمودن در کارے بود وقت پیش و پس کردن ٭

آگا تاگا لینا - خبر گیری مردمان محفل باشد و این محاورہ زنانست ٭

آگ ببولا - موحدہ اول مفتوح موحدہ دوم بواو معروف لام بالف کشیدہ ٭ و

آگ بگولا - موحدہ مفتوح کاف فارسی بواو معروف لام بالف کشیدہ کنایہ از کسی کہ برافروختہ بود لاستاذ المؤلف ؎ مجھسے گرمی بھی جو کرتا ہے تو دو رہی گرمی ٭ خود جلانا مجھے خود آگ ببولا ہونا ٭ الیضاً بحر گوید ؎ جلا پایا کے یہ کرتا ہے دوست کو برباد ٭ مزاج آگ بگولا ہے خویش جانون کا ٭

آگ برسنا - موحدہ و راے مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از گرماے سخت باشد شیخ امداد علی بحر میگوید ؎ کیون شرر آلود آتی ہے لبون پر بار بار ٭ آگ برسائیگا کیا دود جگر برسات مین ٭

آگ بھڑکانا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح راے ہندی زدہ کاف و نون بالفہا کشیدہ افروختن آتش بود و کنایہ از غضب آلود کردن کسے باشد شاعرے گوید ؎ گرم کیون ہوتے وہ جھنجھلا کے ہمین نہ آہ ٭ ہے اسی کمبخت کی یہ آگ بھڑکائی ہوئی ٭

آگ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون بالف کشیدہ کنایہ از آتش زدن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ غم نے ہمارے خانۂ تن کو جو آگ دی ٭ روشن ہر ایک خانۂ زنبور ہو گیا ٭

آک کا درخت - رستنی باشد کہ آنرا مدار
گویند شاعرے گوید ے اوس بیابان مین تھی
گرمی سخت * تھا شجر بھی تو آک کا تھا درخت *
آگ کھانا انگارے ہگنا - مثلیست
مفہومش آنست کہ انجام بدکردن بد باشد *
آگ کی مول بکنا - کاف تحتانی مجہول
میم بواو مجہول ولام کشیدہ یاے موحدہ
مکسور کاف ساکن نون والف مصدری کنایہ
از گران فروختہ شدن چیزے بود خواجہ
آتش ے دکھاؤ ہنسکے صفا اکدن اپنے
دندان کی * گہرہین آگ کے مول اپنی آبداری
سے * و شیخ امداد علی بحر میگوید ے ابھی تو
آگ کے مولون گل رخسار بکتی ہین * کمین قیمت
گھٹے انکی خط رخسار پیچک ہو *
آگ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و
نون بالفہا کشیدہ ف آتش زدن بود و کنایہ
از جانب کسے بدگوئی کردہ کسی را غضب آلود
کردن باشد جرأت گوید ے یہان پھونک دیا
عریان یار کو بھڑکایا * نالے بھی قیامت ہین

کچھ آگ لگانے کو * حضرت برق میگویند
ے بزم جانان مین بندھی میری جو آہون
کی ہوا * جل گئے دیکھ کے سب آگ لگانے والے *
آگ لگنا - کنایہ از برافروختہ شدن کسی بود *
آگ لگی - لام مفتوح کاف فارسی تحتانی
مجہول کلمہ ایست کہ ہرگاہ زنی با زنے خلاف طبع
گوید این کلمہ بر زبان آید واین محاورہ زنانست
وگاہے بر زبان مردان نیز استعمال یابد *
آگ لینے آنا - لام ونون تحتانی مجہول
الف ونون بالف کشیدہ کنایہ از آمدن و
شتاب رفتن بود میر تقی میر میگوید ے جانے مجھ
سوختہ کے پاس سے جانا کیا تھا * آگ لینے
مگر آئے تھے یہ آنا کیا تھا *
آگ مین آگ لگانا - کنایہ از دوبالا کردن
خشم کسی بود از طرف کسے بدگوئی نمودہ *
آگ ہوجانا - کنایہ از غضبناک شدن بود *
آگے - کاف فارسی تحتانی مجہول ف
روبرو و پیش ع حضور وزمانہ پیشین نیز بود *
آگے خدا کا نام - محاورہ ایست کہ گویند

که بر کسے یا بر چیزے ہیچ کس یا ہیچ چیز را
تفوق در حسن و خوبی نباشد بجز ذات الٰہی
شاعرے گویاید ع مہر و مہ سے کم نہین تو
حسن مین * اسے صنم آگے خدا کا نام ہے *

آگے آنا - پیش آمدن نتیجہ کردار نیک
خواہ کردار بد بود غالب دہلوی ع خوش ہو گئے
پر وصل مین یون مر نہین جاتے * آئی
شب ہجران کی تمنا مرے آگے *

آگے ناتھ نہ پیچھے پگہا - نون بالف
کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا زدہ نون نافیہ
بہاے مختفیہ باے فارسی تحتانی معروف
جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول باے
فارسی دوم مفتوح کاف فارسی مخلوط الہا
بالف کشیدہ کسے را گویند که از زن و فرزند
و یگانہ ہیچ نداشتہ باشد *

آلا - لام بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول
زخم تازہ که التیام نداشتہ باشد شیخ ناسخ
سیفر ماید ع پھر بہار آئی چمن مین زخم
گل آسے ہوے * پھر مرے داغ جگر آتش کے
پر کالے ہوے * ایضاً برق میگوید ع
وصل مین بھی ہر وہی آہ وہی نالہ ہے *
کچھ نہ مرہم سے ہوا زخم جگر آلا ہے * دوم
باصطلاح گنجفہ بازان دو طرف سر کردن را
گویند شاعرے گوید ع سر گنجفہ بازی مین
وہ جاتے ہین عدو کو * مجھکو ہے یہ سیاہ آلیے
آلا نہین کرتے *

آم - بر وزن نام ف انبہ و لفظ کن ع
انبج *

آمد و آمدنی - مداخل را گویند که ضد
مخارج باشد *

آم کے آم گٹھلیون کے دام - مثلیت
بجاے زنند که فائدہ کسے در تجارت چیزی
بہر نہج باشد *

آنا - نون بالف کشیدہ سواے معنی مصدری
محاورۃً بمعنی امر نیز آید چنانکہ جرأت گوید ع
خدا جانے که از خود رفتگی لیجاے ہے کید ہر * یہ کہنا
جب کسیکا یاد آتا ہے ادھر آنا * و این صورت
یعنی مستعمل شدن مصدر بمعنی امر در ہر مصدر ممکن الوقوع

ست ونیز کلمہ بود کہ بر حصہ شانزدہم یک روپیہ
اطلاق کنند +
آنا جانا - جیم ونون بالفہا کشیدہ ف
آمد ورفت +
آن بان - موحدہ بالف ونون وصعدا
بود برق مغفور سہ منہ سے جو بات نکلی وہی کی
تمام عمر + قائل ہون برق آپکی اس آن بان کا +
شاعرے گوید سہ جگر کے درد سے مرتے ہین
اف نہین کرتے + تمام ہوتے ہین اور آن بان
باقی ہے +
آنتون کا قل ہو اللہ پڑھنا - کنایہ
از شدت اشتہای طعام باشد کہ در فاقہ بود
شیخ ناسخ میفرمایند رباعی ہے رنج مرے
دل کو ویا ہو آرام + جز یاد الہی نہین مجکو
کچھ کام + فاقون سے تباہ میری حالت ہے
مگر + آنتین پڑھتی ہین قل ہو اللہ مدام +
آنچ - نون غنہ جیم فارسی زدہ ف زبانہ آتش
ع شعلہ ومجازاً ضرر و آسیب +
آنچ آنا - الف ونون بالفہا کشیدہ کنایہ

از رسیدن ضرر و آفت باشد حضرت برق
میفرمایند سہ کچھ ضرر آتش غبار سے
ابرو کو نہین + آنچ آتی نہین اوس مہر کی
تلوار رون پر +
آنچل - جیم فارسی مفتوح بلام کنارہ
چادر و دوشالہ و مانند آن بود +
آنچل پلو - بای فارسی مفتوح لام مشدد
بواو معروف قسمے از دوپٹہ باشد کہ در اودہ
و بنارس بافند و ہر دو کنارہ عرض زری بود
آندھی - دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معرو
ف تند باد و باد گرد +
آندھی آنا - الف بالف نون والف
مصدری آمدن باد تند بود بگرد و غبار
شاعرے گوید سہ رونے بیٹھا ہین اگر
پڑھ گئی دریا کو سون + رہین جب تک نکا
سر طرف آندھی آئی +
آندھی اوٹھنا - الف بواو غیر ملفوظہ
وتای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف
مصدری ہمان آمدن باد تند بود بگرد و غبار

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بجلی گھر سے جو وحشت مجھہ پریشان حال کو * آندھیان اوٹھین بگولے آسئے استقبال کو *

آندھی چلنا - وزیدن باد تند بود *

آندھی ہو نا - کنایہ از جلد تر مستعد آمادہ شدن کسے بر کارے باشد ذوق دہلوی گوید ؎ تو نکہ رہو تو عشق مین ہم * ایک آندھی ہین خاک اوڑانے کو * جون نقش قدم بیٹھین جو یار کے کوچے مین * تو اونکو ہوا اون کی آندھی ہے ہٹانے کو *

آنسو - سین مہملہ بواو معروف ف اشک ع دمع *

آنسو پُچھنا - بای فارسی مضموم جیم فارسی مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری کنایہ از تسلی شدن بعد ازین حال دیگری مانند حال زبون خود بود نواب مرزا تجمل صاحب ہندی تخلص سیفر بانید ؎ میرے رونے پر اونکو رقت ہے * کچھہ تو آنسو پچھے غنیمت ہے *

آنسو پیجانا - بای فارسی تحتانی معروف جیم و نون با لف کشیدہ کنایہ از ضبط کردن اشکباری بود خواجہ وزیر صاحب وزیر تخلص میگویند ؎ تو نے ڈھکا کے ہمین غیر کو ساغر جو دیا * ساقیا رگئے ہم آنکھہ مین پیکر آنسو * ایضاً رشک مغفور سیفر مایند ؎ ناتوانی یہ گلوگیر ہوئی ہے میرے * آنسو بھر لاکے جو پیجاؤن تو او چھو ہو جائے * ایضاً شیخ امداد علی بحر میگویند ؎ شل مستسقے کہانتک ضبط سے آنسو پیین * دونون آنکھون کے عوض دل پر ورم ہو جائیگا *

آنسو ڈھلنا - دال ہندی مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از تدریج آمدن اشک از چشم بر رخسار ہا *

آنسوؤن کا تار - کنایہ از اشکباری علی الاتصال بود *

آنسو نکلنا - نون و کاف مفتوح لام ساکن نون والف مصدری ف بر آمدن اشک از چشم *

آنک - بکاف زدہ نشان سکہ زر و رقم

حساب ہنود و دوختن رقم بر جامہ وامر بود بہ تخمین کردن ✤

آنکنا - کاف زدہ نون والف مصدری تخمینہ کردن ✤

آنکھ - کاف مخلوط الہا زدہ ف چشم ع عین و مجازاً بصیرت و شناخت را نیز گویند ✤

آنکھ اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای ہندی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ سوی بالا نگریستن بود چنانکہ مرزا برق مغفور مانید سے ممکن نہین وہ آنکھ اوٹھا کر ہمین دیکھین ✤ مانع ہی حیا لگایا نہین جاتا ✤ شاعرے نیز گوید سے وہ ادھر آئے تھی تعظیم کو اوٹھنا کیسا ✤ آنکھ بھی ضعف تھا ایسا کہ اوٹھائی نہ گئی ✤

آنکھ اوجھل پہاڑ اوجھل مثلیست مشہور چنانکہ میر تقی مغفور مانید سے مرگیا کوہکن اسی غم مین ✤ آنکھ اوجھل پہاڑ اوجھل ہے ✤

آنکھ بچا کر نکل جانا - بطورے از جائی رفتن کہ کسے نہ بیند ✤

آنکھ بدل جانا - موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن جیم بالف کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از بیوفائی بود شاعری گوید سے مانگتے جاتے وہ دل آنکھ بدلتے جاتے ✤ بیوفائی کے بھی انداز نکلتے جاتے ✤

آنکھ بنانا - موحدہ مفتوح ہر دو نون بہر دو الف کشیدہ کنایہ از علاج چشم بود کہ کحالان نمایند ✤

آنکھ بند ہوجانا - کنایہ از خواب مرگ بود ✤

آنکھ بھر آنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ زدہ الف بالف نون والف مصدری کنایہ از پر اشک شدن چشم بود ہنگام رنج و ملال ✤

آنکھ بھر کر دیکھنا - کنایہ از بخوبی تمام کسی را دیدن بود شاعرے گوید سے خرابات جہان مین جسکو پایا اپنے مطلب کا ✤ نہ دیکھا آنکھ بھر کر شیشۂ خالی کو ساغر نے ✤

آنکھ بیٹھ جانا - موحدہ مفتوح تحتانی و تای ہندی مخلوط الہا زدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ ف چشم در گو افتادن ناسخ سے روتے روتے جو مری بیٹھ چلی ہین آنکھین ✤ کیا مرے پاس سے وہ آفت جان اوٹھتا ہے ✤

کنایہ از رسیدن ہیچ صدمہ و ملال و نیز کنایہ از
نقصان عظیم شدن در مال بود - رشک مغفور
؎ جب نظر آئی تری مردمک چشم سیاہ * دیکھیا
دیدۂ بے نور زحل بیٹھ گیا * شاعری گوید ؎
دیکھکر چشم سیہ کو یہ اوٹھایا صدمہ * آنکھ
بادام کی اے شوخ حسین بیٹھ گئی *
آنکھ پھیر جانا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور
بہ رای مہملہ زدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ
از بے اعتنائی نمودن از کسے بود منشی مظفر علی
اسیر میفرمایند ؎ آنکھ اوسکی پھری جسسے یہ یاور
نہیں آتا * کیا ضعف سے بیمار کو جانا نہیں آتا *
آنکھ پھڑکنا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح
رای ہندی مفتوح کاف ساکن نون والف
مصدری ف جہیدن چشم بود و گویند کہ از
جہیدن چشم راست خوشی و از جہیدن چشم
چپ رنج حاصل میشود چنانکہ میر وزیر علی صبا
گوید ؎ تقدیر شکل ہجر کی لکھتی ہے وصل مین *
رہ رہکے بائین آنکھ پھڑکتی ہے وصل مین * و
شاعری نیز گوید ؎ تڑپ کے دل سنے تو وصل
کی شب دکھائی صبح فراق جانان * اب
آنکھ کا رنگ دیکھتے ہین کہ رنج دیتی ہے کیا پھڑک کر *
آنکھ پھوٹے ٹڈا - کنایہ از شخص بد سرشت
و مفسد باشد *
آنکھ پھوڑنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو مجہول
و رای ہندی زدہ نون والف مصدری ف
کور کردن *
آنکھ ٹیڑھی کرنا - تای ہندی تحتانی مجہول
رای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف کاف مفتوح
رای مہملہ ساکن نون والف مصدری از نظر
کج دیدن باشد کسے را جرأت ؎ کیا غضب ہے
اوسنے کی بس آنکھ بھون ٹیڑھی وہین * کچھ
اشارون سے کہا جب یار سے اغیار نے *
آنکھ چلنا - جیم مفتوح لام ساکن نون و الف
مصدری کنایہ از تاب بچشمی کسے نداشتن بود
حضرت برق میفرمایند ؎ نگہ گرم یار دیکھی ہے
کب کسی سے یہ آنکھ چلتی ہے *
آنکھ چھپکنا - جیم مخلوط الہا و بای فارسی بہ زدہ
مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری

کنایہ از خواب آمدن بود چنانکہ مصحفی گوید
ع شاید میہ تورے شب ہجر* جھپکی نہین
آنکھہ مصحفی کی * دوشاعر دیگر گوید ع فراق دبانان
مین ہمین کیا خیال دلبرین خواب کسکا *
ستم کیا تاب نے ٹھہر کر غضب کیا آنکھہ نے
جھپکا کر* ونیز کنایہ از تاب مقابلہ کسے
نیاوردن باشد شاعرے گوید ع جمال یار
کے اے آنکھہ ہم ہین دیکھنے والے * چھپایا
جاتا نہ محشر مین کہین خورشید محشر سے *

آنکھہ جھپکانا - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم
کاف ونون بالف کشیدہ کنایہ از شرمندہ
ومحجوب شدن باشد شاعرے گوید ع آنکھہ
جب اوس فتنہ گر کی جھک گئی سر خم ہوا *
وہ جو زیر خاک تھے اونکا عجب عالم ہوا *

آنکھہ چرانا - جیم فارسی مضموم رای مہملہ ونون
بالف کشیدہ چشم دزدیدن وچشم پوشی کردن
بود شیخ امداد علی بحر میفرمایند ع تیری صورت
سے میری شرم کا پتلا نکلی * آنکھہ سے آنکھہ
بچہ اپنے ہنوسے جو چرا نکلی * ایضاً رشک منظور

میفرمایند ع پھول آگے ترے بکڑتے ہین
کان * نرگس آنکھین اگر چراتی ہے *

آنکھہ ڈالنا - دال ہندی بالف کشیدہ
ولام زدہ نون والف مصدری باربار کسے را
بنظر خواہش دیدن *

آنکھہ دکھانا - دال مہملہ مکسور کاف مخلوط الہا
ونون بالف کشیدہ ف چشم نمائی جرأت گوید ع
میری سودی یہ تو ہوتی ہو بہت جی سی خفا * پر نہین
دیکھتی تم آنکھہ دکھانا اپنا * مرزا برق میفرمایند ع
سنائین باتین جو کچھہ حال دل کہا اونسی * دکھائین
آنکھین اگر ذکر انتظار آیا *

آنکھہ دکھنا - دال مضموم کاف مخلوط الہا ساکن
نون والف مصدری درد چشم را گویند *

آنکھہ سیدھی ہونا - کنایہ از نظر لطف دیدن بود *

آنکھہ سے گرنا - کنایہ از ذلیل وحقیر شدن کسے
وچیزے در چشم کسے بود *

آنکھہ کا اندھا گانٹھہ کا پورا - کاف بالف کشیدہ
الف مفتوح نون ساکن دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ
کاف فارسی ونون غنہ وتاے ہندی

مخلوط الہا زدہ بای فارسی بواو معروف رای
مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ بطور نابینایان چیزی
خرید کند یعنے قیمت آن چیز از انچہ باید زیادہ دہند
آنکھ کا پانی ڈھل جانا - کنایہ از بیحیا
وبیمروت شدن باشد بحر گوید ؎ مرے
جس پہ نہ چار آنسو بہائے او سنے مردے پر
ہوا ثابت کہ پانی ڈھل گیا چشم مروت کا *
آنکھ کا پردہ - باے فارسی مفتوح رای
مہملہ ساکن دال مہملہ بہای مختفیہ بالف کشیدہ
عبارت از حجاب کردن مستورات از کسے بود
وطبقہ از طبقات چشم باشد *
آنکھ کا تارا - فوقانی وراے مہملہ بالفہا
کشیدہ کنایہ از روشنی چشم بود شیخ امداد علی
بحر میفرمایند ؎ یار اگر اپنے ستارے کی
نظر سیدھی ہے * روبرو آئیگا تو آنکھ کا
تارا ہوکر *
آنکھ کا تل - فوقانی بکسر ربالام خال مردم
چشم را گویند شاعرے گوید ؎ سما گیا ہے
کوئی یون ہماری نظروں مین * کہ آنکھ مین
نہین گنجایش آنکھ کے تل کی *
آنکھ کا جالا - جیم ولام بالفہا کشیدہ مرضی
از امراض چشم بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎
میکشی مین روتے روتے مین ہوا بے یار
کور * نشے کے ڈورون کی جا آنکھوں مین
جالا ہوگیا *
آنکھ کا غبار - کنایہ از صاف نظر نہ آمدن
باشد چشم را شاعرے گوید ؎ کچھ انسوون
مین نہ نکلا سوائے حسرت دید * ملال دل
مین رہا آنکھ مین غبار رہا *
آنکھ کھلنا - کنایہ از ہوشیار شدن بود
میر درد مغفور گوید رباعی اے درد بہت کیا
پر دیکھا ہمنے * دیکھا تو عجب جہان کا دیکھا ہمنے
بینائی نہ تھی تو دیکھتے تھے سب کچھ * جب آنکھ کھلی
تو کچھ نہ دیکھا ہمنے *
آنکھ کی برائی بھون کے آگے - مثلیست
بجائی زنند کہ کسے عزیز وقریب یا دوست کسے پیش او گویند
آنکھ کی پتلی - کاف تحتانی معروف باے
فارسی مضموم فوقانی ساکن لام تحتانی معروف

ف مردمک چشم ع حدقہ ٭
آنکھہ کی سیل ـ سین مہملہ تحتانی معروف ولام کنایہ از شرم ومروت بود ٭
آنکھہ کی کیچڑ ـ کاف تحتانی معروف جیم فارسی مفتوح بہ رای ہندی کنایہ از چرک گوشہ چشم بود ٭
آنکھہ لڑانا ـ لام مفتوح رای ہندی و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از دید بازی کردن باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کس منظور ہے قاتل کو لڑائی آنکھین ٭ ہر سپاہی و نگہہ تیغ و سپر آنکھون مین ٭
آنکھہ لگانا ـ لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از عشقبازی بود شاعرے گوید ؎ ہر بار بزم یار مین اپنی طرف جھلکی ٭ شیشے سے آنکھہ صورت ساغر لگا گیے ٭
آنکھہ لگنا ـ لام مفتوح کاف فارسی ساکن و نون بالف مصدری کنایہ از خوابیدن بود مرزا رفیع السودا میگویند ؎ سودا کے سرہانے جو گیا شور قیامت ٭ خدام ادب بولے ابھی آنکھہ لگی ہے ٭ ونیز کنایہ از عاشق شدن باشد جرأت گوید ؎ آنکھہ لگتی نہین جرأت مری اب ساری رات ٭ آنکھہ لگتے ہی یہ کیسا مجھے آزار لگا شیدا عرض گوید ؎ بیمار عشق نرگس گلشن تجھی سے ضرور یہ چھپتی نہین ہے ترا آنکھہ تو ہر لگی ہوئی ٭
آنکھہ مارنا ـ میم بالف ورای مہملہ ونون والف مصدری منع کردن کسے را از کار بود بزدن چشم ف چشمک زدن ٭
آنکھہ مچولا ـ میم مضموم جیم مفتوح لوا فوقہ لام بالف کشیدہ نام بازی اطفلان باشد لاستاذ ذوالقدر ؎ نبد ہو جائینی اگر یہی وہ طفل خوش چشم ٭ کہ لیین آنکھہ اپنی ابھی آنکھہ مچولا آنکھین ٭
آنکھہ ملانا ـ میم مکسور ولام ونون بالفہا کشیدہ مخاطب وتوجہ شدن بکسے بود شاعرے گوید ؎ ملکی ہے جب سے تیری تیغ میری محفل مین آنکھہ کو نہین ہے مجھسے دیدا ملین

اور ہوں تو اور ہے *

آنکھ نیچی کرنا - نون تحتانی معروف جیم فارسی تحتانی معروف کاف مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری خواندن و نوشتن بود و نفتن و مانند آن کارہای دیگر کردن بود *

آنکھ نیچی ہونا - ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از شرمندہ شدن بود *

آنکھوں پہ بٹھانا - کمال اعزاز و اکرام کردن کسی باشد *

آنکھوں پہ پٹی باندھ لینا - کنایہ از بیمروتی و چشم پوشی نمودن بود *

آنکھوں پر دیوار اوٹھانا - کنایہ از دیدہ و دانستہ انکار نمودن از امری بود *

آنکھوں سے کلیجہ ٹھنڈک - ایں محاورہ زنانست بجای گویند کہ کسی را دیدہ خوشنود و شادمان کردد *

آنکھوں سے کوئی کام کرنا - برضا و رغبت کردن کاری باشد جرأت گوید ع کسے آنکھوں خبر آئی جو ایسا پیک اشک * پیش قدمی کے لیے آنکھوں سے دوڑا جاتا ہے *

آنکھوں کا جاتے رہنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول و نون غنہ کاف دوم بالف کشیدہ جیم بالف فوقانی تحتانی مجہول رای مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن نون والف مصدری کنایہ از کور شدن بود شاعری گوید ع مثل یعقوب ترے ہجر میں ایسا رویا * آنکھیں جاتی رہیں اے یوسف ثانی میری *

آنکھوں کا چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون والف مصدری گردش نمود از دو چشم بود *

آنکھوں کا کھٹکنا - کاف مخلوط الہای تای ہندی مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری کنایہ از درد چشم بود شاعری گوید ع بہت تکلیف دیتا ہی کھٹکنا چشم گریاں کا * ٹپکنا اشک غم کا ہی کھٹکنا دل سی پیکاں کا *

آنکھوں کے اندھے نام نین سکھ - کاف تحتانی مجہول الف مفتوح نون ساکن دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی مجہول نون بالف

وجیم زدہ نون مفتوح تحتانی ونون زدہ سین مہملہ مضموم کاف مخلوط الہا زدہ شایست بجای زنند کہ کسے را یا چیزے را کسے با وجہ بیانی ہینند

آنکھون کے ڈورے۔ دال ہندی بواو مجہول رای مہملہ تحتانی مجہول کنایہ از سرخی سر دو چشم بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بہار موجہ ہستی ہے اون آنکھون کے ڈورون مین * بھرا ہے بادۂ گلرنگ نرگس کے کٹورون مین *

آنکھون کے ڈھیلے۔ دال ہندی مخلوط الہا ولام تحتانی مجہول کنایہ از ہیئت مجموعی سر دو چشم بود *

آنکھون کے گڑھے۔ کنایہ از غور عینین بود بحر ؎ اے انتظار جان مسافر نہ گر پڑی * اندھے کنوئین ہین آنکھون مین ا یہ گڑھے نہین *

آنکھون کے نیچے اندھیرا آجانا۔ حالتی باشد کہ ہنگام برخاستن ضعفا را حادث شود اسیر گوید ؎ بندھا کب تصور تری گیسوؤن کا * کہ آنکھون کے نیچے اندھیرا نہ آیا *

آنکھون مین آنکھین ڈال کے بیٹھنا کنایہ از نگران حال ماندن کسے باشد *

آنکھون مین اندھیرا چھا جانا۔ ہمہ عالم تیرہ و تار نظر آمدن بود در اندوہ یا غصہ *

آنکھون مین پردے پڑ جانا۔ بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن دال مہملہ تحتانی مجہول بای فارسی دوم مفتوح رای ہندی ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از غفلت بود شاعرے گوید ؎ وہ تو آتے تھے کہ نظرون مین سما جائین مرے * پڑ گئے آنکھون مین پردے ہوئی غفلت مانع *

آنکھون مین پھرنا۔ بای فارسی مخلوط الہا مکسور رای مہملہ ساکن ونون بالف کشیدہ کنایہ از تصور کسے یا چیزے باشد شیخ ناسخ ؎ جنکی رفتار کے پامال ہین ہم * وہی آنکھون مین پھرا کرتے ہین * حضرت برق مغفور مایند ؎ روتے روتی ہنس پڑا جب یاد آیا مجکو تو * میری آنکھون مین وہ جوڑا زعفرانی پھر گیا *

آنکھون مین پی جانا۔ بای فارسی تحتانی معروف جیم ونون بالف کشیدہ کنایہ از بہ نظر خواہش

دیدان بود کسے را تا دیر شاعرے گوید ؎ رخ محبوب کا نظارہ کیے جاتے ہین ✤ شربت حسن کو آنکھون مین پیے جاتے ہین ✤

آنکھون مین تلنا - فوقانی مضموم لام ساکن نون والف مصدری نجیبہ شدن کسے در نظر باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ لگی مہر وفا ای یار اپنی آنکھ مین ✤ جب ترا زو سینہ مین تیر نظر ہونے لگا ✤

آنکھون مین چربی چھانا - جیم فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن موحدہ تحتانی معروف جیم فارسی مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از نہ دیدن کسے بود کسی را با وجود پیش نظر بودن او بسبب کبر ونخوت وغرور وغیرہ شاعری گوید ؎ ترے ہوتے جو محفل مین قضا پروانی کو لائی ✤ دیا جی شمع نے اوسنے یہ چربی آنکھون مین چھائی ✤

آنکھون مین چکاچوندھ آنا - جیم فارسی مفتوح کاف بالف کشیدہ جیم فارسی دوم مفتوح بواو ونون غنہ ودال مہملہ مخلوط الہا زدہ الف بالف نون والف مصدری خیرہ شدن چشم بود از دیدن شے نورانی ✤

آنکھون مین حلقے پڑ جانا - حای حطی مفتوح لام ساکن قاف تحتانی مجہول بائی رای مفتوح برای ہندی زدہ جیم بالف کشیدہ نون والف مصدری مشہورست شیخ ناسخ میفرماید ؎ پڑ گئے ہین ناتوانی سے جو حلقے ان دنون ✤ سب کو میری چشم تر پر شبہ ہے گرداب کا ✤

آنکھون مین خاک ڈالنا - کنایہ از کردن کارے بود پیش چشم کسے بطوریکہ آنکس بر آن کار آگاہ نشود گوید ؎ وہ راہ مین دیکھنے جو سواری یار کو ✤ آنکھون مین خاک ڈال کر گھوڑا ہوا ہوا ✤

آنکھون مین خون اوترنا - خای معجمہ بواو معروف ونون معلنہ الف بواو غیر ملفوظ فوقانی مفتوح رای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از دیدن کسی غضب آلود شدن باشد ✤

آنکھون مین رات کٹنا - رای مہملہ بالف فوقانی کشیدہ کاف مفتوح تای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از بیداری تمام شب بود ✤

آنکھون مین رکھنا - رے مہملہ مفتوح کاف

مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری نگاہ داشتن از
کسے یا چیزے بود ❊
آنکھون مین سرسون پھولنا - کنایہ از نظر
آمدن کیفیتی و بہارے در سرور نشۂ مے و مانند
آن بود بحر گوید ع سرسون ابھی نہین پھولتی
آنکھون مین ہمارے ❊ جب تک کہ چڑھا جائے
نہ دو چار گھڑی پھول ❊
آنکھون مین سمانا - سین مہملہ مفتوح میم
بالف کشیدہ نون والف مصدری کنایہ از ماندن
کسے در تصور کسے ہر وقت بود حضرت برق
میفرمایند ع عجز نظرون پہ چڑھاتا ہے گراتا ہے
غرور ❊ چھوٹے ہو جاتے ہین آنکھون مین
سمانے والے ❊
آنکھون مین کھب جانا - کاف مخلوط الہا
مضموم بای موحدہ ساکن جیم و نون بالف کشیدہ
کنایہ از نہایت مرغوب و پسندیدہ شدن رنگ
چیزے و کسے یا حسن چیزے و کسی بود در نظر
شاعرے گوید ع کسی سرمہ کو یہ رتبہ نہین اے
شام وصال ❊ کیا کھبی جاتی ہے آنکھون مین

سیاہی تیری ❊
آنکھون مین کھٹکنا - کاف مخلوط الہا
و تای ہندی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون
والف مصدری کنایہ از ناگوار شدن کسی یا چیزے
بود در نظر بحر گوید ع یہ ملاقاتین کھٹکتی ہین
فلک کی آنکھ مین ❊ دیکھنا بھی اوس پری کا
مغتنم ہو جائیگا ❊
آنکھون مین گھر کرنا - کاف مخلوط الہا فارسی
مفتوح رای مہملہ ساکن کاف مفتوح رای مہملہ
ساکن نون والف مصدری کنایہ از کردن
کاری بود پیش نظر کسے بطوریکہ آنکس بر کردن
آن کار مطلع نشود میر تقی مغفور میفرمایند ع
چوری مین دل کے وہ ہنر کر گیا ❊ دیکھتے ہی
آنکھون مین گھر کر گیا ❊ ایضاً خواجہ آتش گوید
ع تا صبح گفتگو تھی نگاہون مین یار سے ❊
آنکھون مین دشمنون کے کیا گھر تمام رات ❊
و کنایہ از منظور نظر کسی شدن نیز بود کسے یا چیزی را
چنانکہ خواجہ آتش گوید ع نظر لطف کی حسرت
ہی ہمین وای نصیب ❊ کس طرح سے گھر اون کی آنکھون مین کیا جاتا ہے

آنکھین آنا - الف بالف نون والف مصدری کنایہ
از آشوب چشم بود حضرت رشک میفرمایند ؎
آنکھین تری جو آئین تو بیمار چشم کو * مرنے کے
انتظار مین گھر انگار ہا *
آنکھین اوٹھنا - ہمان کنایہ از آشوب
چشم باشد *
آنکھین بچھانا - موحدہ مکسور جیم فارسی
مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از کمال
تواضع و فروتنی پیش آمدن از کسے بود دیگر گو
ید ؎ نصیب کسکے یہ عاشقون مین تجمل ہین وہ
گلعذار نہ بیٹھے * بچھاؤن قدمونکے نیچے آنکھین
جو میری آنکھون پہ یار بیٹھے *
آنکھین بند ہو جانا - موحدہ مفتوح بنون
و دال مہملہ زدہ ہای ہوز بواو مجہول جیم و نون
بالفہا کشیدہ عبارت از خواب آمدن بود و نیز
عبارت از غافل شدن باشد و کنایہ از خواب
مرگ نیز بود *
آنکھین پتھرانا - بای فارسی مفتوح فوقانی
مخلوط الہا ساکن رای مہملہ و نون بالفہا کشیدہ
کنایہ از بے نور شدن ہر دو چشم باشد چنانکہ جرأت
گوید ؎ کہیو اے پیغامبر آنکھین تو پتھرا گئین
جلد آ کہیو بخدا اچھے ہم منتظر ہین دیر کے * شاعرے
گوید ؎ معلوم نہین آپ نے یا حضرت موسیٰ *
کیا طور پہ دیکھا ہے کہ پتھرا گئین آنکھین *
آنکھین پھاڑکے دیکھنا - بای فارسی مخلوط
الہا بالف کشیدہ و رای ہندی زدہ کاف تحتانی
مجہول دال مہملہ تحتانی مجہول و کاف مخلوط الہا
زدہ نون والف مصدری کنایہ از بغور تمام
کسے را یا چیزے را دیدن باشد شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ اب سوزن مژہ سے نہ فکر رفو کرو * دیکھو
نہ آنکھین پھاڑکے دل تمسے پھٹ گیا *
آنکھین پھٹ جانا - بای فارسی مخلوط الہا
مفتوح بفوقانی کشیدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ
کنایہ از شے کم قیمت و زر اندک را در خیال نیاوردن
بود بسبب دیدن مال و دولت بسیار *
آنکھین پھر جانا - کنایہ از متغیر شدن
ہیئت ہر دو چشم باشد ہنگام احتضار جرأت
گوید ؎ پھر گئین آنکھین اوسکی انتظار مین آہ * اس ستمگر ن

کی آنکھین * میر تقی مغفور ؎ رات گذری ہی مجھے نزع مین روتے روتے * آنکھین پھر جائینگی اب صبح کی ہونے ہوتے *

آنکھین پھوٹنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف وتای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از کور شدن باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ وہ بجز حسن جو نظر آتا نہین کبھی * کیا پھوٹ پھوٹ جاتی ہین آنکھین حباب کی *

آنکھین جلنا - سوزش ہر دو چشم بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ میری آنکھین جلتی ہین دم بھر نہین گر دیکھتا * کیا اثر اولتا ہی تیری شعلۂ رخسار کا *

آنکھین چار کرنا - عبارت از دو چار شدن بود شاعری گوید ؎ کبھی آنکھین ہمسے دو چار کیں تو ہزار جانین نثار کین * دیئے ہین حسینون کو لاکھ دل جو کیا ہی ایک نظر سے خوش *

آنکھین چڑھنا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از ظہور آثار نشہ بود در چشمہا شیخ ناسخ میفرمایند ؎ دکھا کے باغ میں آنکھین چڑھی ہوئیں اپنی * وہ نشہ دیدۂ نرگس سے آج اوتار آیا *

آنکھین چوندھیانا - جیم فارسی مفتوح بواو و نون غنہ ودال مہملہ مخلوط الہا زدہ تحتانی و نون بالف ہا کشیدہ ف خیرگی چشم *

آنکھین چھت سے اور چھت کو لگ جانا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح و قاف تشدیدہ سین مہملہ تحتانی مجہول لام مفتوح کاف فارسی الف جیم و نون بالف کشیدہ کنایہ از حیرت زدہ و دنگ شدن تا جرأت گوید ؎ گر یون ہی تیر غم پرکہ آنکھین لگ گئین چھت سے نظر آیا تھا جرأت ہمکو جلوہ بام پر کسکا * لمؤلفہ ؎ مری گھر کیون نہ آیا وہ شب وعدہ یہ حیرت ہی * جو سوی در لگین تھین اب وہ آنکھین لگ گئین چھت کو *

آنکھین دیکھنا - کنایہ از اطوار و انداز کسی دیدہ در خود آن اطوار و انداز پیدا کردن بود شاعری گوید ؎ بیوفائی جو کرے تمسے تو کچھ دور نہین * یار دیکھی ہین مرے دل نے تمھاری آنکھین * جرأت گوید ؎ کیونکر نہ حشر کی سبب یہ غزل جرأت * کہ فن شعر مین دیکھی ہین ایسے پیر کی آنکھین *

آنکھین ڈبڈبانا - ہر دو دال ہندی مفتوح موحدہ اول ساکن موحدہ دوم و نون بالف ہا کشیدہ ف گردیدن آب در چشم شاعری گوید مثنوی شستہ ہی کو لگ گئی ہچکی *

دیدبازی آئی چشم ساغر بھی ❊

آنکھیں سفید ہوجانا ـ سین مہملہ مفتوح فا تحتانی مجہول و دال مہملہ زدہ کنایہ از نابینا شدن باشد شیخ ناسخ میگویند ؎ دیکھوں سیاہی شب فرقت میں تا کجا ❊ ہوں انتظار صبح میں آنکھیں کہیں سفید ❊

آنکھیں سینکنا ـ سین مہملہ تحتانی مجہول و نون غنہ و کاف زدہ نون و الف مصدری کنایہ از دیدبازی حسینان باشد شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ اک دن سینکیں تھیں آنکھیں روئے آتشناک سے ❊ جل گیا تار نظر سے دیدہ اخگر ہوگیا ❊ ایضاً شیخ امداد علی بحر گویند ؎ قابل دید پر یہ تو ترے رخسارے ہیں ❊ جن سے آنکھوں کو ہیں سینکوں یہ وہ انگارے ہیں ❊

آنکھیں کھلجانا ـ کاف مخلوط الہا مضموم لام ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ہشیار شدن باشد شاعری گوید ؎ کھلگئیں آنکھیں جو میں عشق میں مدہوش ہوا ❊ آگیا ہوش مجھے جسوقت سے بیہوش ہوا ❊ شیخ امداد علی بحر گویند ؎ کھل گئیں آنکھیں تری لوٹا مسیحا ہو گیا قد کو دیکھا ❊ میل سرمہ چشم قمری میں صنوبر ہوگیا ❊

آنکھیں لگنا ـ کنایہ از نگران بودن بجانبے باشد تا دیر در انتظار کسے شیخ ناسخ ؎ لوٹتی ہیں خاک پر آنکھیں لگی ہیں سوئے بام ❊ طالب معراج ہیں افتادگان کوئے دوست ❊

آنکھیں مانگنا ـ کنایہ از جستن روشنی و طلب کردن نور بینائی بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تمھاری زلف نے کالوں کو کالی دن دکھائی ہیں ❊ در روزن سے آنکھیں مانگتے بچھو نکلتے ہیں ❊

آنکھیں نکالنا ـ نون مکسور کاف بالف و لام کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از نگاہ قہر و غضب بجانب کسے دیدن شیخ ناسخ میفرمایند ؎ دیکھا آنکھوں کو میں نے کسدن ❊ مجھپر نہ عبث نکال آنکھیں ❊

آنکھیں نکلوانا ـ نوعی از تعزیر مجرمان بود چنانچہ جرأت گوید ؎ نہیں کرنے کا رسوا تجکو مجسے رو بشکستہ جانا ❊ جو پھر محفل میں

روؤن تو مری آنکھین کھلوانا ٭
آنکھین نیلی پیلی کرنا - نون ولام اول
وباے فارسی ولام دوم ہر چہار تحتانی معروف
کاف مفتوح راے مہملہ ساکن نون والف
مصدری ہمان نگاہ قہر وغضب جانب
کسے دیدن باشد جرأت گوید ٥ روز آنکھین
نیلی پیلی کرتا ہی وہ شوخ ٭ بزم مین تو چشم
حسرت سے نہ دیکھا کر ہمین ٭
آنول - نون غنہ واو مفتوح بلام کشیدہ
آنچہ ہنگام زادن ہمراہ کودک از شکم مادر بر آید ٭
آواگون - واو بالف کشیدہ کاف فارسی
وواو ہر دو مفتوح بنون زدہ مشہور ست
ف وع تناسخ شیخ امداد علی بحر گویند ٥
اگر آواگون سچ ہے تو پھر دو نون جنم لینگے ٭
سیہ گون زلف سانپون مین دل پر داغ
مورون مین ٭
آوازہ - بروزن آغازہ فارسیست ودر استعمال
ہندیان مؤنث ست ٭
آواز بھاری ہو جانا - موحدہ مخلوط الہا
بالف کشیدہ راے مہملہ تحتانی معروف ف
گران شدن آواز شیخ ناسخ میفرمایند ٥
نہ سنا پر نہ سنا کیا ہی گران گوش ہین گل ٭
ہو گئی نالون سے آواز عنادل بھاری ٭
آواز بیٹھ جانا - موحدہ مفتوح تحتانی
وتاے ہندی مخلوط الہا زدہ جیم ونون بالفہا
کشیدہ کنایہ از گرفتگی آواز بہادر شاہ گوید
٥ ایک دن ہونگے یہ نالے سبب خاموشی ٭
کیا قیامت ہی جو آواز حزین بیٹھ گئی ٭
آواز پڑ جانا - باے فارسی مفتوح راے
ہندی ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ ف
آواز گرفتن ع بحّۃ الصوت ٭
آواز دینا - آواز کردن بود ٭
آواز کا پاٹ - باے فارسی بالف وتاے
ہندی کشیدہ باصطلاح مغنیان پہنائی
آواز را گویند ٭
آواز کا رعشہ - ف لرزیدن آواز بحر
گویند ٥ اسکے بحر فی الحقیقت کامل ہوا سینے
فن مین ٭ آواز مین ہی رعشہ لغزش نہین [illegible]

آواز لگانا - لام مفتوح کاف فارسی
ونون بالفها کشیده کنایه از نقابت نقیبان
وآواز بلند کردن مغنیان باشد *

آواز میں تیّی لگ جانا - بای فارسی
مفتوح فوقانی مشدّد تحتانی معروف لام
مفتوح کاف فارسی زده جیم ونون بالفها
کشیده باصطلاح مغنیان ناصافی وبدی
آواز بود چنانچه شاعرے گوید مصرعه نقش گل
گائے تو پتی لگ گئی آواز میں *

آوازه کسنا - کاف مفتوح سین مهمله
ساکن نون والف مصدری کنایه از طعنه زدن
بر کسے بود شاعرے گوید ۵ دیر سے آزرده
ہو کر میں جو کعبے کو چلا * سنکھ نے مجھپہ کسا
آوازه بسم اللہ کا * شیخ امداد علی بحر ۵
مغبچے آوازه کستے ہیں مری دستار پر * ٹوکرا
سر پہ کتاب عزت وتوقیر کا *

آؤبھگت - تعظیم وتواضع را گویند *

آہاہا - ہر دو ہای ہوز بالفها کشیده کلمه ایست
که بهنگام وجد وتعریف کسے گویند وبهنگام تعجب

ومباہات نیز بر زبان آرند ف آیا *

آہٹ - ہاے ہوز مفتوح بلفظ فوقانی ہندی
کشیده آواز اندک که از آمد ورفت کسے
بگوش رسد ف سکھیو کی شیخ ناسخ میفرمایند
۵ مانگتے ہیں یہ دعا سونے کے وقت آپ سے
یار ہم * ہوں ترے پاؤں کی آہٹ سے
کہیں بیدار ہم *

آہ بھرنا - ہاے ہوز زده موحده مخلوط الہا
مفتوح رای مهمله ساکن نون والف مصدری
کنایه از آه کشیدن بود *

آه پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی
ساکن نون والف مصدری کنایه از ظاهر شدن
اثر آه مظلومان بود چنانچه جرأت گوید ۵
کہا جو میں نے کہ ہے دل جلوں کی آہ اک برق *
تو بول اوٹھا وہ کبھی پہ پڑ گئی آہ تری * حضرت
رشک میفرمایند ۵ پڑ گئیں آہیں ہماری وہ
مسیں بھیگتی ہیں * چار لوہے نہ دیے اس سے
ہوا چار ابرو *

آہر جاہر - ہر دو ہاے ہوز مفتوح بہر دو رای مهمله

ج

زده آمد و رفت مردمان باغذ بجائے ❊

آہ کرنا و آہ کھینچنا - ترجمہ آہ کردن و آہ کشیدن بود ❊

آیا گیا - آینده و رونده را گویند ❊

آئے دن - کلمہ بود کہ مفہومش ہر روز باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ع آئے دن یار کی صورت کا تماشائی ہے ❊ آئنہ بھول گیا میری طرح گھر اپنا ❊

فصل باے عربی

ابّا - موحدہ مشدد با الف کشیدہ کلمہ بود کہ کودکان پدران را گویند ❊

ابابیل - بروزن عزازیل طائریست مشہور ف پرستوک و بادخورک ع خُطّاف ❊

ابر - نوعے از جوہر شمشیر باشد ❊

ابر اوٹھنا - نمایان شدن ابر بود بر آسمان از جائے ❊

ابر کھلنا - برطرف شدن ابر بود جرأت ع دیوان شیشہ جلدی کہتے ہیں مہوس کھل جائے ❊ مبادا ابر یہ اے ساقی مدہوش کھل جائے

ابرک - الف و رائے مہملہ ہر دو مفتوح بحذف زدہ و کاف کشیدہ نوعیست از سنگ سفید و براق کہ تو بر تو بود ف ستارہ زمین ع کوکب الارض و طلق و ابرق ❊

ابری - رای مہملہ تحتانی معروف رنگی بود کہ بر کاغذ و چرم و چوب کنند ❊

اب سے دور - کلمہ ایست بمحاورہ زنان کہ مفہومش آن بود کہ خدا نکند کہ حالا واقعہ گذشتہ بوقوع آید ف دور از حال جرأت گوید ع جیتی ہی رکھا کیا ہمیں مہجور کر سینے ❊ مرجائے یہ کبھی اب سے کہا دور کسینے ❊ مرزا جان طپش ع خدا کسیکو نہ آزار عشق دے اے یار ❊ کبھی ہمیں بھی یہی عارضہ تھا اب سے دور ❊

ابکے - کاف تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ برائے زمانہ آیندہ گویند ف آینده میرزا علی صبا گوید ع ضرور تربیت مجنون یہ گل چڑھاؤنگا جو اب کے خیر سے فصل بہار ہیں گذری ❊

ابیر - الف مفتوح موحدہ تحتانی معروف و رای مہملہ زدہ چیزے بود سفید رنگ کہ ہنود در ایام

ہیولی پر نگاید بگیر انداز زند چنانکہ حضرت برق
میفرمایند ؎ اوسکے حضور ابر ہوا زنگ
یاسمن * رنگت گلون کی ہنگئی رنگا گلال کا *

فصل بای فارسی

اپانچ — الف مفتوح بای ہوز مفتوح
بجیم کشیدہ مردم بیدست و پا و از کار رفتہ
را گویند *

اپنا — الف مفتوح بای فارسی ساکن نون
بالف کشیدہ ف یگانہ و ترجمہ خویشتن نیز بود *
اپنا دام کھوٹا تو پرکھنے والی کو کیا دوس —
مثلیست بجائی گویند کہ کسی فرزند یا عزیز
یا دوست کسی را کہ بدروش و بدوضع بود نسبت او
بدگوید *

اپنا سا منہ لیکے رہجانا — کنایہ از مایوس و
شرمسار گشتن کسے پیش کسے باشد ہیچ
سخن گفتہ جرأت گوید ؎ لیکے رہجاتا ہے
منہ اپنا سا جب منہ پر کوئی * بات اوسکی
بزم مین کچھ پیاری لائے ہے * شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ گئے جو شکوے کو اپنا
لیکے رہگئے منہ * ہلی زبان نہ منہ مین کلام ہو نہ سکا *

اپنا منہ دیکھو — کلمہ ایست کہ ہرگاہ کسے از
کسے چیزے طلب کند او این کلمہ بر زبان آرد
و مفہومش آن بود کہ شما قابلیت ندارید کہ این شے
بشما بدہم چنانکہ مومن خان دہلوی گوید ؎
جب کہا یار سے دیکھا صورت * ہنسکے بولا کہ
دیکھو اپنا منہ *

اپنا نام نہ رکھین — کلمہ ایست کہ ہرگاہ
عزم بالجزم کارے کنند این کلمہ بر زبان آرند
چنانکہ جرأت گوید ؎ گر تمکو رلایا نہ دلارام تجھے لگے
تو دیکھیو جرأت ہی نہ ہم نام رکھینگے *

اپنایت — تحتانی مفتوح بفوقانی کشیدہ ف یگانگی *

اپنی ایڑی دیکھو — محاورہ ایست بجائے
گویند کہ کسے بیساختہ ستائش و تعریف زیبائش
یا آرایش کسے نماید و این در اصل محاورہ زنان
ست جرأت گوید رباعی گل رنگ حنا سی
سرخ کر پاؤن کو * بیٹھا تھا چمن بیچ وہ
سرو دلجو * مین نے جو کہا کہ ہم کف پا یہ بہار
کہنے لگا ہنسکے اپنی ایڑی دیکھو *

اپنی پڑ جانا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن جیم و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از مبتلاے فکر کاری بودن باشد مرزا عالی جاہ مغفور شیدا التخلص بسفیر راست گوید ؎ تلقین پڑھین قبر پہ یا فاتحہ احباب ✤ اپنی یہ پڑی ہے کہ کسیکی نہین سنتے ✤

اپنی رادھا کو یاد کرنا - کنایہ از راہ خودگرفتن و خوش بودن باشد ✤

اپنے سر پرائی بلا لینا - شیخ ناسخ گوید ؎ آئی تھی بر بلا اپنے سر سے تم کو بچایا ✤ اسے جان ہی کرا غیار پہ احسان ہمارا ✤

اپنی سی کرنا - سین مہملہ تحتانی معروف کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از حتے الامکان خود سعی کردن در کاری بود ✤

اپنی قصدین لو - کنایہ از علاج کردن جنون خود بود

اپنے قدح کی خیر منانا - کنایہ از بہتری و انتفاع خود خواستن بود خواجہ آتش گوید ؎ ساقیا جام کو اللہ سلامت رکھے ✤ یہ قدح میرا ہے خیر اسکی مناتا ہون مین ✤

اپنے کام سے کام - میر تقی مرحوم گوید ؎ بوسہ ایکبر سر گیا کل مین ✤ مجھے کہو کام اپنے کام سے ہے ✤

اپنے کیے کی سزا پانا - جرأت گوید ؎ یارو میرے دل کی قلق کا فکر کرو مت جانے دو ✤ اپنے کیے کی سزا تو پائی اوسکو یونہین کڑھانے دو ✤

اپنی گور اپنی منزل - تمثیلیست مشہور بجاے زنند کہ سخن در نیک اعمالی و بداعمالی رود خواجہ آتش گوید ؎ آسمان پر روح تن زیر زمین کیونکر نجاے ✤ اپنی اپنی گور اپنی اپنی منزل چاہیے ✤

اپنے نصیبون کو رونا - از شکایت بخت بود جرأت گوید ؎ رو اب دلا نصیبون کو اپنے کہ پانسے وہ ✤ رک رک کے تیرے اشک بہانے سے او ٹھہ گیا ✤

اپنی ہوا لی پر آ جانا - پرورش سخن خود نمودن باشد و این خاص محاورہ زنانست ✤

اپھرنا - الف مفتوح بای فارسی مخلوط لہا مفتوح بہ زاے مہملہ زدہ نون والف مصدری

سر باد شدن شکم بود و کنایہ از غرور کردن
مردم کمینہ باشد باندک مقدور تجر میگویند
؎ دل تنگ حوصلہ تھا نہ دولت بچا سکا*
سونے کا ایک کھا کے نوالہ اپھر گیا*

فصل تای فوقانی

اِترانا ــ الف مکسور فوقانی ساکن رای مہملہ و نون بالف کشیدہ ف نازیدن و خود پسندی کردن مرزا اسد اللہ خان غالب سفرمایند ؎ ہوا ہے شہ کا مصاحب پھرے اتراتا* وگرنہ شہر میں غالب کی آبرو کیا ہے*

اَتَرسُون ــ الف و فوقانی مفتوح رای مہملہ ساکن سین مہملہ بواو مجہول و نون غنہ روزے باشد قبل از دو روز گذشتہ یا بعد از دو روز گذشتہ*

اِتنا سا منہ نکل آنا ــ الف مکسور فوقانی ساکن نون بالف کشیدہ کنایہ از بیہودہ اشتن ہیچ رنج و صدمہ بود مومن خان دہلوی گوید ؎ ہو لئے بلبل ثنا خوان دہان تنگ کس گل کی* جو فرو دین میں منہ غنچہ کا اتنا سا نکل آیا

اُتتے میں ــ نون تحتانی مجہول میم تحتانی مجہول و نون مختفیہ ف درین ہنگام*

اُتّو ــ بفوقانی مشدد و واو معروف متعارف ست ف اُتو تخفیف فوقانی*

اُتّو ساز ــ متعارف ست ف اُتو کش بہ تخفیف فوقانی*

اُتّو کرنا ــ معروف ست ف آژدن و کنایہ از سراپا مجروح و ضرب رسیدہ کردن کسی نیز بود میر تقی میر گوید ؎ وہ اُتو کش کا مجھے جگر گیا ہے سرگرم جفا* مارے تلواروں کے اوسنے بہتوں کو اُتو کیا*

فصل تای ہندی

اٹالا ــ الف مفتوح تاے ہندی کا لام بالف کشیدہ ف بارخانہ*

اٹکل ــ الف مفتوح تای ہندی ساکن کاف مفتوح بلام زدہ ف اندازہ لا استاد ذوق گفتہ ؎ کن حسینوں سے تمہیں دوں نسبت* سب سے اچھے ہو میری اٹکل میں*

اٹکل پچو ــ سخنیکہ قصیدہ نگویند*

اٹکن بٹکن - اول وسوم وپنجم وہفتم مفتوح
دوم وچہارم وششم وہشتم ساکن یکے از بازی
دختران بود *
اٹکنا - ہر چند معنی آید اول در آویختن چیزی
باچیزے - دوم در آویختن کسے باکسے جنگیدن
مرغ جنگی با مرغ جنگی سوم باز ماندن از رہ روی
در راہ رفتن چہارم درنگ و توقف کردن
در اثنای خواندن کتاب پنجم کنایہ از دل بستگی
وتعلق طبیعت باکسے بود جرأت ؎ اٹکا ہر
دل اوس جا کہ یہ کہتی ہین تبکرار کیا جانیے
کیا ہو گئی ہے جرأت نہیں معلوم *
اٹکھیلی - الف مفتوح تای ہندی ساکن کاف
مخلوط الہا تحتانی مجہول لام تحتانی معروف
روش و رفتار ناز ہست طفلان و معشوقان بود
ف رفتار کج و واکج *
اٹکھیلیون سے چلنا تحتانی بواو مجہول
ونون مختفیہ سین مہملہ تحتانی مجہول جیم فارسی
مفتوح لام ساکن ہمان رفتار کج و واکج طفلان
ومعشوقان بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اٹکھیلیون
سے چلتے ہو تم مجکو ڈر یہ ہے * او لجھین
کہین نہ گیسوی خمدار پاؤن بین *
اٹل - بروزن اجل کسی و چیزی کہ از جا نہ جنبد
ف بارگران و مردم ناکارہ *
اٹم - بروزن اہم ف انبار *
اٹنا - الف مفتوح تای ہندی ساکن نون
والف مصدری پر شدن چیزی بود از خاک *
اٹھا - الف مفتوح تای ہندی مخلوط الہا مشدد
بالف کشیدہ ورق گنجفہ بود کہ در آن ہشت صفر
اٹھلانا - الف مفتوح تای ہندی مخلوط الہا
ساکن لام و نون بالفہا کشیدہ ف نازیدن *
اٹھنی - الف و تای ہندی ہر دو مفتوح نون
مشدد تحتانی معروف نیم روپیہ و نیم اشرفی با تشدید
اٹھوارا - ہر ہشت روز را گویند *
اٹھوانس - الف مفتوح تای ہندی مخلوط الہا
زدہ واو بالف کشیدہ و نون غنہ و سین مہملہ
زدہ ف ہشت پہلو *
اٹھوانسا - سین مہملہ بالف کشیدہ طفل
ہشت ماہہ کہ از شکم مادر برآید *

اٹیرن - الف مفتوح تای ہندی تحتانی مجہول رای مہملہ مفتوح بنون زدہ چیزیست کہ بران رشتہ خام پیچیدند چینگلوک ۞

اٹیرن کا ہوا - کاف بواو بالف کشیدہ نوعی از گردش دادن اسپ بود کہ چابکسواران سپاہی دانند ۞

فصل جیم

اچارے دینا و اچارے لینا - ہر دو معروف ست برق شعر سیفی مانیدہ ۵ گزک کو چوک میں جا کر کباب لیتے ہیں ۞ وہ رند ہیں کہ اچارے شراب لیتے ہیں

اَچی - الف مفتوح جیم تحتانی معروف کلمہ بود کہ یک دیگر را کہ باہم در مرتبہ مساوی باشند گویند شیخ ناسخ سیفی مانیدہ ۵ دل بریاں ہے جسم میں نہ جی ہے ۞ کچھ میری خبر تمھیں اچی ہے

اَچیرن - الف مفتوح جیم تحتانی معروف رای مہملہ مفتوح بنون چیزیست کہ بار خاطر بود و ناگوار ۞

فصل جیم فارسی

اَچار - بروزن نہار چیزیست کہ از انبہ و خربزہ و دیگر اثمار میسازند در سرکہ خواہ عرق نعناع انداختہ و با طعام خورند و آچار بالمثلث

اچار اوٹھنا - کنایہ از طیار شدن اچار بود کہ لائق خوردن گردد ۞

اچار ڈالنا - دال ہندی بالف و لام زدہ نون و الف مصدری ساختن آچار بود و نیز کنایہ ایست از آنکہ چیزی کسی را نزد خود مدتے نگاہداشتہ فاسد گردانند ۞

اچاری - رای مہملہ تحتانی معروف ظرف زجاجی بود کہ دران آچار و مانند آن نہند ۞

اَچانک - نون مفتوح بکاف کشیدہ بروزن و معنی یکایک بود و ناگاہ ع نغتۃ و دفعۃ و نام شہریست جانب مشرق ۞

اَچپل - الف مفتوح جیم فارسی ساکن بای فارسی مفتوح بلام زدہ و شوخ و چالاک حیات گویند ۵ یہ حالت ہے کہ اوٹھتا ہوں بھاگی رقیبوں کو ۞ کوئی دم اور اوس اچپل کو بٹھاؤ گے تو کیا ہوگا ۞

اَچپلاہٹ - لام بالف کشیدہ ہای ہوز بتای

ہندی کشیدہ شوخی وچالاکی را گویند مانیت
شوخی رفتار سپ وچالاکی تپیدن برق ومانند آن
جرأت گوید سے نظر اوس برق وش کی اچپلاہٹ
جسکو آئی ہو کھلے عقدہ اوسی پہ آہ اپنے
تلملانے کا

اَچکن - الف مفتوح جیم فارسی ساکن کاف
مفتوح بنون قسمی از قبا باشد کہ مردان می پوشند

اَچنبھا - الف وجیم فارسی ہر دو مفتوح
نون زدہ موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ وقت
شگفت بکسرتین ع تعجب شیخ ناسخ میگوید
سے کیون اچنبھا ہے تجھے ناسخ فراق یار کا
ایکدن نادان فراق روح وتن ہوجائیگا

اَچھا - الف مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا مشدد
بالف کشیدہ ف خوب ونیک ونیز جواب
بجا آوری حکم کسے باشد ونیز کلمہ بود کہ چون
در جواب سخن کسے بر زبان آرند مفہومش آن بود
کہ فہمیدہ خواہد شد مثال ہر دو از مؤلف سے
لے وعدہ تسکین کوئی مثل دل بیتاب ہی کبوا
لیا یار کی تصویر سے اچھا کہتا ہوں جو مین
وادی وحشت کی کڑی کیا آتی ہے صدا پاؤن
کی زنجیر سے اچھا و گاہی زائد ہم می آید برای
ربط کلام چنانکہ غالب دہلوی گوید سے ہم پیشہ
وہم مشرب وہمراز ہے میرا غالب کو برا کیون
کہو اچھا مرے آگے

اچھا ہوجانا - کنایہ از تندرست وصحیح
شدن باشد از بیماری رشک مرحوم سے تھا ہی
رنجور فرقت کا علاج مرگیا بیمار اچھا ہوگیا

اَچھت - الف مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا
مضموم بفوقانی کشیدہ چیزیکہ بتصرف کسی نیامدہ باشد

اَچھوتا - الف مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا
بواو معروف فوقانی کشیدہ زدہ طعام نذر خدا و
رسول وائمہ علیہم السلام باشد

اچھوتی - فوقانی بتحتانی معروف زنی کہ
تصرف مردان نیامدہ باشد وہر چیز باشد
صحنک از قسم مونثات کہ نذر جناب سیدہ و
خدا ورسول وائمہ ہدا کردہ باشند

اچھی طرح - کلمہ ایست کہ بوقت مزاج پرسی
کسے بر زبان آرند

فصل حاے حطی

احسان اوٹھانا و احسان لینا۔ ممنون شدن بود ❊

احسان کرنا۔ نیکی کردن بکسی باشد ❊

فصل خاے معجمہ

اختر بختر۔ رخت و اسباب بود ❊

اخ تھو۔ الف مفتوح خاے معجمہ ساکن فوقانی مخلوط الہا بواو معروف کلمہ بود کہ بر مقام نفرت از چیزی بر زبان آرند و اشارہ بخنگیدن خانہ جنگان ہم باشد ❊

فصل دال مہملہ

ادبدا کے کرنا۔ الف مفتوح دال مہملہ ساکن موحدہ مفتوح دال مہملہ دوم بالف کشیدہ کاف تحتانی مجہول کاف دوم مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری دانستہ کاری کردن باغراض بود

ادلا بدلا و ادل بدل۔ معدہ مفتوح دال مہملہ ساکن لام بالف کشیدہ عوض و بدل چیزی بود کہ یکی دہند و دیگری ازو گیرند ❊

ادھا۔ الف مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا مشدد بالف کشیدہ نیمہ ہر چیز باشد و نام بازی طفلان بود کہ باہم قرار دہند کہ ہر گاہ چیزی بدست کسی بینند این لفظ بر زبان آرند پس ہم ازان طفل را دادن شود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ عہد طفلی مین رہا غم ہی تفکہ اپنا ❊ کھیل مین بھی کبھی آدھا نہ ہوا یاری کا ❊

ادھار۔ الف مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ و رای مہملہ زدہ چیزی کہ ازان دفع گرسنگی شود و سیری نشود وقت نیم سیر ❊

ادھر۔ الف و دال مہملہ مخلوط الہا ہر دو مفتوح رای مہملہ ساکن تماشہ بود سفید و چیزی را گویند کہ در وسط ہوا بود و بکسر اول بمعنی ایدھر باشد ❊

ادھر کی دنیا اودھر ہو جانا۔ کنایہ از انقلاب زمانہ بود اسیر گوید ؎ یہ کس مہر کی ترچھی نظر ہو گئی ❊ ادھر کی جو دنیا اودھر ہو گئی ❊

ادھر کے نہ اودھر کے ہونا۔ کنایہ از مردود ہر دو جانب شدن باشد چنانکہ شاعرے گوید ؎ نہ خدا ہی ملا نہ وصال صنم ❊ نہ ادھر کے ہوے نہ اودھر کے ہوے ❊ ہو گئے دونوں جہان کی کام سے ہم

نہ ادھر کے ہوئے نہ ادھر کے ہوئے ٭ میر تقی
مرحوم گوید مصرعہ مثل گل بازی نہ ادھر کے نہ ادھر کے
ادھر یا ادھر ہونا - از مشکل جانکنی نجات
یافتن بود میر تقی مرحوم گوید گر چہ کس گنتی میں
ہوں پہ اک دم تو مجھ تک آ ٭ یا ادھر ہوں
یا ادھر کتاب سے شمار دم کردن ٭
اَدھکچرا - الف مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا
زدہ کاف مفتوح جیم فارسی زدہ رای مہملہ
بالف کشیدہ ف نیم خام ٭
اَدھکچلا - کاف مضموم جیم فارسی ساکن
لام بالف کشیدہ چیزی کہ نیم کوفتہ باشد ف
بلغور بالضم ٭
اَدھگلا - کاف فارسی مفتوح لام بالف
کشیدہ ف نیم خام ٭
ادھموا - میم مضموم واو بالف کشیدہ ف
نیم جان ٭
ادھن - بروزن چمن آبیکہ در دیگ برای
پختن طعام اندازند تا گرم شود ٭
ادھورا - الف مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا
بواو معروف رای مہملہ بالف کشیدہ ف کار ناتمام ٭
اَدھی - الف مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا مشدد و
تحتانی معروف ہشتم حصہ پول باشد ٭
اَدھیڑ - الف مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا
بتحتانی مجہول و رای ہندی زدہ کسی کہ نہ پیر باشد
نہ جوان مرد باشد خواہ زن ف میانہ سال ٭
اَدھیلا - دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی مجہول
لام بالف کشیدہ نیم پول را گویند ٭
اَدھیلی - لام تحتانی معروف نیم روپیہ را گویند

فصل دال ہندی

اَڈّا - الف مفتوح دال ہندی مشدد بالف
کشیدہ چہار معنی دارد چہارچوبکہ بستہ زنان کہ
بران جامہ ہا بافند جای نشستن کہاران
کہ از انجا بکرایہ روند مقام ارتہان گوی و
کناری و مانند آن چوبیکہ در عرض قفس
بندند تا مرغان بران نشینند ف آدھ یا بالف
ممدودہ ٭
اڈّیان - دال ہندی مشدد مکسور تحتانی
بالف و نون مخفیہ پارچہ ہای زنانہ و مانند آن کہ

در یا پوش ثالث با فی بجای یا شنہ دوزند

فصل رای مہملہ

اردلی - دال مہملہ مفتوح لام تحتانی معروف
سواری امیران را گویند
اردلی اوتنا - الف بواو غیر ملفوظ فوقانی
مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری
گائیدن چند کس باشد یک زن را در یک جا
ارسال - الف مکسور رای مہملہ ساکن سین مہملہ
بالف ولام کشیدہ زری کہ از تحصیل علاقہ زمیندار
فرستادہ شود
ارگجا - الف مفتوح رای مہملہ زدہ کاف
فارسی مفتوح جیم بالف کشیدہ عطر مصالح باشد
کہ توابل و خوشبوہا در دیگ انداختہ عطر کشند
و پرکنند غالیہ
ارگن - کاف فارسی مفتوح بنون بروزن
ومعنی ارغن سازیست مشہور و گویند لغت
انگریزیست کہ در اردو مستعمل ست
ارے - الف مفتوح رای مہملہ تحتانی مجہول
کلمہ خطاب باشد بجای ای کہ حرف ندا است و

تحتانی معروف زن مخاطبہ محقر انیدا کنیند

فصل رای ہندی

اڑ - الف مفتوح برای ہندی ثقیل معدہ باشد
کہ او دکان را بثقالت غذا شود وف تخمہ
اڑ اڑا کر بیٹھ جانا - الف مفتوح بہ رای
ہندی زدہ الف دوم مفتوح رای ہندی دوم
بالف کشیدہ کاف مفتوح رای مہملہ زدہ موحدہ
مفتوح تحتانی وتای ہندی مخلوط الہا زدہ جیم
ونون بالف کشیدہ افتادن عمارتی و مکانی
باواز باشد بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند
ہجر جاناں میں جو روئے کو میں کل بیٹھ گیا
اڑ اڑا کر وہیں گردوں کا محل بیٹھ گیا
اڑبڑ - الف و موحدہ ہر دو مفتوح بہر دو رای
ہندی زدہ ناہمواری راہ و نشیب و فراز آن باشد
اڑگڑا - کاف فارسی مفتوح رای ہندی بالف
کشیدہ جائیکہ انجا اسپان را دویدن آموزند
تا ہموار و آراستہ شوند
اڑنا - نون والف مصدری از جا جنبیدن
بود وف توسنے کردن و سوار راہ شدن چیزی بود

کہ بسبب آن چیزی از ینطرف بآن طرف و از آن طرف باین طرف نیاید و نرود *

اڑنگا - الف و رای ہندی ہر دو مفتوح نون ساکن کاف فارسی بالف کشیدہ نوعی از بند کشتی باشد کہ کشتی گیران باہم خود بپای حریف آویختہ بر زمین افگنند *

اڑنگا مارنا - کنایہ از حارج شدن در کار کسی باشد *

اڑنگ بڑنگ - کنایہ از سخنان مہمل و بے سر و پا باشد *

اڑی - الف مفتوح رای ہندی تحتانی معروف کنایہ از کار مشکل بود لمؤلفہ ؎
آسان وہی آئین تو ہو نزع کی مشکل * سانس اڑ گئی ہے سینہ میں بیٹھ ہے یہ اڑی ہی *
و نیز باصطلاح قمار بازان چند داو مشکل اگویند

اڑیل - بروزن اکمل اسپی کہ در راہ رفتن از جا تجنب *

اڑیار - میم بالف کشیدہ و رای مہملہ زدہ کسیکہ دغابازی شیوہ او باشد و مستعار نسبتاً شیخ امداد علی بحر گویند ؎ اینہ رشتے سے جو ٹھرہ بڑہ کے بہت بولتے ہین * منہ کے بھل اونکو گراتا ہے اڑیار گھمنڈ *

فصل زای فارسی

اژدہات - الف مفتوح زای فارسی ساکن دال مہملہ مخلوط الہا بالف و فوقانی کشیدہ ہفت جوش تع فلزات *

فصل سین مہملہ

اُستانی - الف مضموم سین مہملہ ساکن فوقانی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف زنیکہ دختران را خواندن و دیگر ہنرہا آموزد وزن اُستاد را نیز گویند ف آتون *

فصل شین معجمہ

اش اش - ہر دو الف مفتوح بہر دو شین معجمہ کلمہ ایست کہ بمعنی شادمانی کردن و وید نمودن آید و ظاہرا این محاورہ ہندیانست چراکہ در عربی و فارسی نت نش یافتہ نمی شود و انیکہ در کلام شیخ ناسخ مغفور بترکیب مندۂ است اغلب کہ در کلام فارسیان ملاحظہ فرمودہ باشند

یا حضرت شیخ را مسامحه شده باشد یعنی در لغات
عربیه کراشاش بروزن هشاش بمعنی شادمانی
کردن موجود ست کما فی الصراح عجب نیست که
حضرت شیخ آنرا اش اش بهر دو الف مفتوح
خوانده و لفظ عربی دانسته در کلام خود ترکیب
آورده باشند و آن شعر اینست ؎ همسفر
وہ ہے جسے جی غش ہے • دشت غربت مقام اش اش
ہے • و نیز کسانیکه این کلمه را بجای ہر دو الف
بهر دو عین مهمله نویسند یعنی عش عش نزد مولف
ستهام اینهم خطاست •

اش اش کرنا - وجد و شادمانی کردن بود •

استخاره آنا و استخارے کا راہ دینا - بحکم خدا
شدن برائے ارتکاب امرے باشد جرأت
گوید ؎ اب جو ملنا نہیں قسمت میں تو زان
جانے کو • استخارہ بھی ہمیں راہ نہیں دیتا ہے •

استخارہ دیکھنا و استخارہ کرنا - مشورہ
کردن از جناب باری بود در امرے •

اشرفی - گلابیت زرد رنگ که مدور باشد •

اشرفی بوٹی - موحده بواو معروف تای هندی
تحتانی معروف گلهای مدور طلائی که بر کمخواب و
مانند آن بافند بر سر یکے ازان اطلاق نمایند •

فصل صاد مهمله

اصیل - بروزن کفیل تیغ نیک آهن و آبدار
و نیز زن طباخه و خدمت کننده را گویند •

فصل فا

اُف - الف مضموم بفا کلمه باشد که هرگاه
هیچ اذیتی بدل رسد این کلمه از زبان برآید
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہر دم مجھے جلاتی ہو
کہتے ہو اُف نہ کر • انسان کو بھی سنتے ہیں سمندر بنا دیا

اُف رے - کلمه ایست که بمحل زیادتی و افزونی
چیزے بر زبان آرند •

اُف کرنا - همان کلمه باشد که هنگام درد رسیده شدن
بر زبان آرند و کنایه از سوختن تمام اسباب و متاع
خانه کسے بود مومن دهلوی گوید ؎ دود شمع
بزم نے گھر پھونک کر اُف کر دیا • کیا دلائی یاد
وہ زلف خمیدہ مو ہیں •

افتاد - روداد و حادثه را گویند •

افتاد پڑنا - پیش آمدن حادثه بود از حادثه دهر

افشان - ریزه های زر و نقره که بآرایش جبین وزلف معشوقان بکار آیند *

افشان چننا - الف مفتوح فا ساکن شین معجمه بالف و نون ختفیه جیم فارسی مضموم نون ساکن نون والف مصدری افشاندن ریزه های زر خواه نقره بر جبین وزلف زنان بود و معشوقان یا برائے زینت شیخ امداد علی بحر گوید ؎ نماز سے لاله زار شفق کو خجل کیا * افشان چنی تو بانڈی کا کھیت کاٹ لیا *

افیم - بر وزن حکیم عصاره کوکنار ست وقت تریاک ع افیون چنانکه سودا در مثنوی ہجو دختر دایه سگ گوید ؎ زرد او سکو نہو خدا کا ہم بیا روے لڑکا تو دسے زیاده افیم *

افیمی - بمیم تحتانی معروف وقت تریاکی *

فصل کاف

اکا - کاف بالف کشیده چند معنی دارد اول ورق گنجفه بود که دران یک صفر باشد شاعری گوید ؎ گردون کی گنجفه مین ارذل کی جیت ہے * سر تاج آفتاب ہے اکا غلام کا * دوم نگینه بود که علاقه بندی کرانیده بر بازو بندند مرزا برق میفرمایند ؎ دو چندان ہو گیا زیور سے عالم اوس پری کا * گل خورشید ٹیکا ہے قمر اکا ہے بازو کا * سوم سپاہی که خبر مردان تمن لب دار تمن رساند و این در فوج ہندوستانی بود وقت چنانچه چہارم بہل بود که یک اسپ آنرا کشد تحمل آن یک مرد بردارشتن که پہلوانان بسبب طولانی و گران بودن دو را بر دارشتن نتوانند چنانکه بحر گوید ؎ کچھ کم نہین ہے نعل سے چھول اوسکی ہات مین * اوسنے چھڑی اوٹھائی تو اکا اوٹھا لیا * ششم شمعدانی که یک شمع بران روشن کنند و فارسی آنہمه یکه بود *

اکا دکا - محاوره ایست که مفہومش یکدو بود *

اکارت - الف مفتوح کاف بالف کشیده رائے مہمله بفوقانی کشیده وقت بیفائده *

اک انگ - اول بکسور دوم ساکن الف مفتوح بنون و کاف فارسی زده کسیکه گہی و یکرنگی شیوه او باشد و نوعی از چوب بازی بود *

اِکَائی - الف مکسور کاف بالف کشیدہ ہمزہ بود تحتانی معروف مرتبہ اول از مراتب شمار اعداد

اِک پیچا - الف مکسور کاف ساکن بای فارسی تحتانی مجہول جیم فارسی بالف کشیدہ نوعے از دستار باشد چنانکہ خواجہ آتش گوید

ع یار کے اِک پیچے کا ہمیں تکلف نہیں * طرہ زرین کہان لاے کی دستار ہین *

اِکتارا - الف مکسور کاف ساکن فوقانی و رای مہملہ بالفہا کشیدہ نوعے از قماش بود و قسمے از ساز باشد کہ بیشتر آنرا گدایان ہنود مینوازند *

اِکتالا - نام یکے از اصول نغمہ بود *

اِکدرا - اول مکسور دوم ساکن دال مہملہ مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ مکانی باشد اندرون خانہ کہ یک در دارد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ع کعبہ کوئی بنائے کلیسا کوئی اوٹھائے اس دل کے اکدرے کا نہیں دوسرا جواب *

اِکڈال - اول مکسور دوم ساکن دال ہندی بالف و لام کشیدہ کارد مانند آن کہ تیغ و دستہ اش از یک پارہ آہن بود چنانکہ حضرت رشک صفیر مایند ع قد ہے بوٹا سا کمر ہے برگ برگ تصویر * کوئی تصویر سے اکڈال کٹاری یکسا ف یک لخت *

اَکَڑ - الف و کاف ہر دو مفتوح برای ہندی زدہ غرور و نخوت و کبر باشد *

اَکَڑنا - نون و الف مصدری ف نازیدن و تنیدن و غرور کردن و نیز از شدت سرما درہم کشیدہ شدن کسے باشد *

اِکلوتا - اول مکسور دوم ساکن لام مفتوح بواو زدہ فوقانی بالف کشیدہ پسر یکہ ہیچ برادر و خواہر نداشتہ باشد و اگر دختر اینچنین باشد بجای الف در آخر تحتانی معروف آرند *

اَکھاڑا - الف مفتوح کاف مخلوط الہاء واو رای ہندی بالفہا کشیدہ جائیکہ کشتی گیرند ف کشتیگاہ و بر انجمن عیش و نشاط نیز اطلاق کنند چنانکہ گویند پریون کا اکھاڑا *

اِکھٹّا - الف مکسور کاف مخلوط الہا مفتوح تای ہندی مشدد بالف کشیدہ چیزی چند یکجا

باشندف فراہم ع جمع *

اِکہرا بدن - الف مکسور کاف مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ کنایہ باشد از بدن کسے کہ لاغر بود وگاہی فربہ نشود چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ؎ اور دیکھو کیا گھلاتی ہی دولائی یار کی * آگے دوہرا تھا مرا تن اب اکہرا ہو گیا *

اَکہل کھرا - الف وکاف مخلوط الہا مفتوح لام ساکن کاف مخلوط الہا مضموم رای مہملہ بالف کشیدہ ف بدمزاج و ناآشنا *

فصل کاف فارسی

اگاڑی - الف مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ رای ہندی تحتانی معروف رسنی کہ در گلوی اسپ و میخ استوار کنند *

اگَد - بفتحتین بروزن ابد کلمہ باشد کہ فیلبانان فیل را ازان برانند *

اگر - معروف ست ف عود ع عُود *

اگر کی بتی - کاف تحتانی معروف شود حدہ مفتوح فوقانی مشدد تحتانی معروف فتیلہ مانند بود کہ از برادہ اگر و صندل و دیگر خوشبوہا سازند و آنرا برای خوشبو در محفل ہا و بر مزارہا سوزانند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بتی اوسکی میل کی تبی اگر کی بتی * ریزہ ریزہ میل صندل کا برادہ ہو گیا * و شاعرے نیز گوید ؎ سوز باطن ست مرے زخم جگر کی بتی * یون دھوان دیتی ہے جس طرح اگر کی بتی *

اگروالا - واو ولام بالفہا کشیدہ قسمے از ہنود باشد کہ گوشت کدام یکجا نور نخورند

اگری - الف وکاف فارسی مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف رنگی بود مانند رنگ اگر ف عودی تنبیہ کسانیکہ اگری بروزن سفری را بروزن اجنبی گویند غلط گویند چرا کہ لفظ اگر است اگرہ نیست پس ہمزہ قبل تحتانی از کجا آمد *

اگلا زمانہ - زمانہ پیشین باشد *

اگلا وقت - ہمان زمانہ پیشین بود *

اگلے زمانے والے - جہانیان پیشین

سیر و زیر علی صبا گوید ؎ کوچهٔ عشق کی نہ راز
کوئی ہمسے پوچھے * خضر کیا جانین غریب
اگلے زمانے والے *

اَگلے لوگ - ہمان مردمان پیشین میر تقی
مغفور گوید ؎ سیر کو کیون نہ مغتنم جانین
اگلے لوگون مین اِک رہا ہے یہ *

اَگن بُوٹ - الف مفتوح کاف فارسی نون ساکن
موحدہ بواو مجہول و تای ہندی کشیدہ ناو دخانی باشد
کہ از صنعت انگریزان بزور دود اندرون دریا رود *

اَگولا - الف و کاف فارسی مفتوح و او زدہ
لام بالف کشیدہ ہر چہ از برگہا بر سر
نیشکر باشد *

اَگھوری - الف مفتوح کاف فارسی
مخلوط الہا بواو مجہول رای مہملہ تحتانی معروف
کسیکہ گندہ خور و گندہ نوش باشد و پلید *

اَگیا بیتال - الف مفتوح کاف فارسی
زدہ تحتانی بالف کشیدہ موحدہ مفتوح
بتحتانی زدہ فوقانی بالف و لام کشیدہ
سوشیٔ چراغ و مانند آن کہ مسافران را بوقت
شب در صحرا بیکجانب اکثر معلوم شود و
چراغ غول *

فصل لام

اَلاَپ - الف مفتوح لام بالف کشیدہ
و بای فارسی زدہ نوعی از خوانندگی
پیش از نغمہ بود و سر آوازہ *

الاپنا - نون و الف مصدری و
سرائیدن *

اِلاچی دانہ - نوعیست از شیرینی کہ
اندرونش دانہ ہیل و مانند آن پزکنند
و خاص در لکھنؤ میسازند شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ خریداری ہے امروس خال لب
شیرین کی دنیا مین * الاچی دانی حلوائی
بھرین شکر کے پورون مین *

الاؤ - الف مفتوح لام بالف کشیدہ
و واو موقوفہ جائیکہ آتش افروزند برای
رفع گزند سرما رشک مغفور گوید ؎ اینے
جاڑے ہین اور نالہ و آہ * اِسطرحکا کوئی
الاؤ نہین *

اَللہ۔ کلمہ ایست کہ بمقام استعجاب گویند وقت
اللہ اللہ بتکرار جرأت گوید ؎ اوس در کے
ہوتے دربان تو دل مین یہ تو کہتے ٭ اللہ ہم بھی
بیٹھے کس آستان پر ہین ٭ شاعرے گوید ؎
اللہ ان بتون کی یہ کچھ بدگمانیان ٭ کعبے چلا
تو سا تہ مرے برہمن ہوا ٭
اللہ اللہ کرنا۔ خدا را یاد کردن بود ٭
اللہ رے۔ رای مہملہ تحتانی مجہول کلمہ ایست
کہ جہت اظہار عظمت و بزرگی و زیادتی امرے
بر زبان آرند چنانکہ حضرت برق میفرمایند
؎ اللہ رے وفور رم اشک آتشین ٭ نظروں
مین بلبلا ہی فلک خون ناب کا ٭ وگاہی بتخفیف
الف دوم لفظ اللہ نیز آید چنانکہ شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ اللہ رے سوز عشق تری سر بلند یان
زیر زمین جلا مین فلک پر دھوان گیا ٭ تنبیہ
شعرا ے متقدمین اللہ اللہ رے تکرار لفظ
اللہ نیز گفتہ اند الا نزد شعراے متقدمین تکرار
متروک الاستعمال ست ٭
اللہ کرے۔ کلمہ ایست دعائیہ کہ مشعر

بر طلب آرزوی از خدا باشد بحر گوید ؎
چھٹنے نہ دیا ایک مجھے لاکھہ جھڑے پھول ٭
اللہ کرے خانہ گلچین مین پڑے پھول ٭
البیلا۔ الف مفتوح لام ساکن موحدہ
تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ کسی کہ بی پروا باشد
جرأت گوید ؎ گوش گل چل کھولدی آتا ہی
البیلا کوئی ٭ کان پر اپنے دھری پھولون کی
سمرن اے صبا ٭
الخالق۔ الف مفتوح لام ساکن خاے
معجمہ بالف کشیدہ لام دوم مفتوح بقاف زدہ
قبای سنجاف دار و پردہ بریدہ را گویند بحر گوید
؎ طرہ خورشید ہی جسکا وہ ہی تیری دستار ٭
کہکشان بیل ہی جسکی تری الخالق ہے ٭
السیجھہ۔ الف مفتوح سین مہملہ تحتانی
معروف و تای ہندی مخلوط الہا زردہ رنگ فریب ٭
الغوزا۔ الف مفتوح لام ساکن غین معجمہ
بواو مجہول زای معجمہ بالف کشیدہ قسمی از ساز
بود کہ مینوازند و تو تاک ٭
الغارون۔ الف مفتوح لام ساکن غین معجمہ

بالف کشیده رای مهمله بواو مجهول و نون مختفیه
چیزے بسیار و با افراط را گویند*

الفتی - الف و لام هر دو مفتوح فا ساکن
فوقانی تحتانی مجهول عبارت از بیگانگان و
اغیار بود*

الف کھینچنا - الف مفتوح لام مکسور
فا ساکن کاف مخلوط الها مفتوح تحتانی و
نون غنه و جیم فارسی زده نون و الف مصدری
خط کشیدن فقیران مسلمان از سر بینی تا موی
سر که خط راست باشد شیخ امداد علی بحر منیر ماید
ع حضرت عشق بھینگے نہ کسی رنگ مین بحر
کیون الف کھینچ کے انگشت نما ہوتا ہے*

الف ہونا - کنایه از راست شدن است
شیخ امداد علی بحر گوید ع کسی موقع پر اپنی شہسواری
بن نہین پڑتی * الف ہو کر گرا دیتا ہی گھوڑا
بخت و اژدون کا * ف چراغ باشدن *

الفی - الف مفتوح لام ساکن فا تحتانی معروف
چند معنی دارد اول کاغذ یادی که پارۂ کاغذ
دراز برنگ دیگر از سرتا بہا تیش بچسپانند
دوم خطوط راست کوتاه کوتاه که بر جامه بافند
یا بر قاب چینی و چوب بستی کشند و بر هر یکی از ان
اطلاق کنند سوم نوعی از پیراهن بی آستین آزادان باشد

الکسی - الف مفتوح لام ساکن کاف
مفتوح سین مهمله تحتانی معروف ف
سستی و کاہلی*

الگ الگ - تکرار کلمه تنفر بود که هرگاه
از کسے بیزار شوند این کلمه بر زبان آرند شاعر
گوید ع جب گرم اختلاط ہوا مین شب وصال
کہنے لگا وہ حور شمائل الگ الگ *

الگ تھلگ - فوقانی مخلوط الها و لام هر دو
مفتوح بکاف فارسی کشیده کنایه کناره کشی
از کسے باشد و لفظ ثانی از توابع بود جرأت گوید
ع دن عید کے جو مجھسے رہا وہ الگ تھلگ *
ظاہر تھا اوس سے یہ کہ گلے اسکے کیا لگون *

لَلّے تلّے کرنا - الف و لام هر دو مفتوح لام
دوم مشدد تحتانی مجهول فوقانی و لام سوم هر دو مفتوح
لام چهارم مشدد تحتانی مجهول کاف مفتوح رای مهمله
ساکن نون و الف مصدری محاوره ایست که

مفہومش خرچ نمودن زر کسے را خاطر خواہ خود بود ❊

اَلماغونجی - الف مفتوح لام ساکن میم بالف کشیدہ غین معجمہ مفتوح بواو و نون غنہ زدہ جیم فارسی بتحتانی معروف اسباب و اشیای ناکارہ را گویند ❊

اَلَمْ غَلَمْ - الف و غین مفتوح ہر دو لام مشدد مفتوح بمیم زدہ ہمان اسباب و اشیای ناکارہ بود و سخنان بیہودہ و لغو را نیز گویند ف یاوہ مہمل ❊

الَنگ - الف و لام ہر دو مفتوح بنون و کاف فارسی زدہ بمعنی طرف و جانب و دیوار یکجانب بود و مشترک ست در ہندی و فارسی چنانکہ شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ آئینہ خانۂ دل حیران ہی کیا وسیع ❊ سد سکندر اک اِسیکی النگ ہے ❊

اُلّو - الف مضموم لام مشدد بواو معروف جانوریست مشہور ف چغد ع بوم کنایہ از شخص احمق نیز باشد ❊

اُلُّوپ اَنجَن - الف مفتوح لام بواو مجہول و بای فارسی کشیدہ الف دوم مفتوح نون ساکن جیم مفتوح بنون سرمہ باشد کہ ہر کہ در چشم خود بکشد کسے آنرا نہ بیند ف سرمۂ خفا بجر گویا کہ سنگار اوسنے کیا ہی اسلیے آنکھون سی اوجھل ہی ہمارے واسطے گویا الوپ انجن وہ کاجل ہی ❊

اُلّو ماخرا - میم بالف کشیدہ خای معجمہ مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ کنایہ از مرد بی عقل و ابلہ باشد ❊

اَلَّہڑ - الف مفتوح لام مخلوط الہا مشدد مفتوح بہ رای ہندی زدہ مردم ناتجربہ کار بود ف سادہ ❊

فصل میم

امام باڑہ - الف مکسور میم بالف و میم کشیدہ موحدہ بالف کشیدہ رای ہندی مفتوح بہای مختفیہ مکانیکہ دران نقل مزار سید الشہدا نہند و مجلس عزای امام حسین علیہ السلام برپا کنند ف روضہ محترم ❊

آمّان - الف مفتوح میم مشدد بالف کشیدہ و نون مختفیہ کلمہ ایست کہ ہنگام خطاب با در اگوبند

امتحان - این لفظ در اردو بصلہ دینا و لینا و کرنا مستعمل است ❊

آمسٹ - الف مفتوح میم مکسور بتای ہندی کشیده آنچه بے نشان و نابود نشود فائده در ہندی الفیست مفتوح که در ابتدای کلمه امر آمده افاده معنی نفی کند چون اٹل و الگ و امسٹ که بر سه کلمه بمعنی ناجنبیده و نیامیزنده و معدوم نشونده باشند

امجانا - الف مفتوح میم ساکن جیم و نون بالف ہا کشیده بعد زوال درد از اعضا کیفیتے شبیه بدرد در اعضا باقی ماندن *

امچور - جیم فارسی بواو معروف و رای مهمله پاره انبه خام خشک شده باشد که جهت ترشی در طعام اندازند ف انبه پاره *

امرت - الف مکسور میم ساکن رای مهمله مفتوح بفوقانی کشیده مقابل و ضد زہر باشد و در استعمال مذکر ست چنانکه زہر مرزا برق مغفور میفرمایند ؎ چاره اسکا نہیں برگشتہ جو قسمت ہوجائے * زہر مرنے کے لیے کھائیں تو امرت ہوجائے * لمؤلفه ؎ مر ہی لیے ہیں جو امرت نگاه تہرا وسکی * عدو کے حق میں جو ہر دیکھتا ہوں سم بھی نہیں *

اِمرتی - فوقانی بتحتانی معروف بروزن خُتنی قسمے باشد از شیرینی عمده که حلوائیان سازند *

اَمرَس - الف مفتوح میم ساکن رای مهمله مفتوح بسین مهمله چیزے باشد خوردنی که از شیرهٔ انبه پخته میسازند و بہت وتوبرتو باشد *

اَمرود - فارسیست ع گمتُری *

اَمَرکا ڈھمکا - الف مفتوح میم ساکن کاف بالف کشیده دال ہندی مخلوط الها مفتوح بمیم ساکن کاف بالف کشیده ف فلان و بہمان *

اَمَل بید - الف و میم ہردو مفتوح لام ساکن موحده بتحتانی مجہول و دال ہندی زده قسمے از لیمو بود شبیه بنارنج که سوزن دران گذشته شود

امل بیل - موحده بتحتانی مجهول و لام زده گیاہیست مانند ریسمان که بدرخت پیچیده بجای لام اول رای مهمله ہم درین لغت مستعمل ست چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کوئی بیل پائیگا کیا تخم محبت بوکر * امربیل ہیں تو برگ و ثمر تجھ بھی

اُمنڈنا - الف مضموم میم مفتوح بنون غنه و دال ہندی زده نون و الف مصدری بجوش

آمدن دریا و اشک وغیرہ بود شیخ امداد علی بحر گویدسے آمڈے ہیں اپنے اشک بڑے زور شور پر ٭ پانی نہ پھیر دیں کہیں دریا کے شور پر ٭

امنگ - الف مضموم میم مفتوح بنون و کاف فارسی کشیدہ بمعنی جوش و خروش ع ولولہ بحر گویدسے اکڑکے چلتے ہیں رکھ رکھ کے ٹوپیاں ٹیڑھی ٭ امنگ پر ہیں گے زمانے کے نوجوان کیا کیا ٭

فصل نون

آن - بالف مفتوح بروزن تن کلمہ ایست برای نفی کہ بر کلمہ دیگر آمدہ افادہ معنی نفی کند چنانکہ انجان وان پڑھ و امثلہا بمعنی نادانستہ و ناخواندہ و ناآمیختہ باشد ٭

انّا - نون مشدد بالف کشیدہ زنیکہ شیر بکودکان دہد بمعنی دایہ ع مرضعہ ٭

اناپ شناپ - الف و شین معجمہ مفتوح ہر دو نون بالف و بای فارسی کشیدہ کلمہ ایست کہ بر گفتارہای بیمعنی و کارہای بیہودہ اطلاق کنند

انار - الف مفتوح نون بالف و رای مہملہ کشیدہ ظرفی بود گلی کہ دران باروت پُر کردہ در شب برات و شادیہا سر کنند کہ از شعلہ ہای آن گلہا بر آید ٭

انارا - رای مہملہ بالف کشیدہ نوعی از چشم کبوتران باشد ٭

انار بھرنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح برای مہملہ زدہ نون بالف کشیدہ عبارت از باروت پُر کردن بود در انار آتشبازی برای سر کردن ٭

انار چھوٹنا - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم بواو مجہول و رای ہندی زدہ نون و الف مصدری عبارت از سر کردن انار آتشبازی باشد شیخ امداد علی بحر گویدسے محرم کی ستاری ٹوٹتے ہیں پستان کے انار چھوٹتے ہیں ٭

انار داغنا - دال مہملہ بالف کشیدہ و غین معجمہ زدہ نون و الف مصدری ہمان سر کردن انار آتشبازی باشد ٭

اناڑی - الف مفتوح نون بالف کشیدہ رای ہندی بتحتانی معروف کسیکہ دخل در کار ندارد ٭

ان پڑھ - الف مفتوح بنون زدہ بای فارسی مفتوح برای ہندی مخلوط الہا زدہ کسیکہ

نا خوانده بود ❊

انتراؔ - الف مفتوح بنون زده فوقانی مفتوح رای مهمله بالف کشیده نام دستے بود از دستهای چوبازی و فقره بود در الفاظ غنا ❊

انتر بید - فوقانی مفتوح برای مهمله زده موحده تحتانی مجهول ودال مهمله زده نام ملکیست میان گنگ و جمن ف میان دو آب ❊

اِن تلون تیل نہین - الف مکسور نون ساکن فوقانی مکسور لام بواو مجهول و نون مخففه میم تحتانی مجهول و نون مخففه فوقانی تحتانی مجهول ولام زده نون مفتوح یا مجهول ... تحتانی معروف ونون مخففه مثلیست بجای ... زنند که کسے یکایک ہیروتی کنند شیخ امداد علی بحر گوید

رباعی روشن ہو چراغ عشق تجھے کھیل نہین چھپا
آنکھ ملائین آنکھ سے سیل نہین ❊ کرتی ہین یہ
تیلیان اشاره ہمکو ❊ کولھو مین بھی بے پہلوان
تلون تیل نہین ❊

انترطی - الف مفتوح بنون غنه و فوقانی زده رای ہندی تحتانی معروف روده ع معا ❊

انتظار - این لفظ در زبان اردو بصله کرنا مستعمل ست ❊

انتقام - این لفظ بزبان اردو بصله لینا مستعمل ست ❊

انتی - الف مفتوح بنون زده فوقانی تحتانی معروف قسمے از زیور باشد که زنان در گوش اندازند برق مغفور سفیر با نید سے پہنی ہین اوس حسین نے موتی کی انتیان ❊ پھبتی کہینگے کان جواہر کی کان ہے

انٹا - الف مفتوح بنون زده تای ہندی بالف کشیده گلوله کلان بندوق و حب کلان تر از افیون بود ❊

انٹاچیت - جیم فارسی مکسور بفوقانی کشیده کسیکه بر پشت بخفتد ❊

انٹی - تاے ہندی تحتانی معروف مقداری از رشته و ابریشم خام که مدور پیچیده برای فروختن در بازار برند ❊

انٹی باز - موحده بالف و زای معجمه کشیده کسیکه مال کسے بفریب برد ❊

انٹی کرنا - مال کسے بفریب گرفتن ❊

انجان - الف مفتوح نون ساکن جیم بالف
کشیدہ و نون معلنہ ف نادانستہ ع اجنبی
شیخ امداد علی بحر گوید ے اہل جوہر کو زمانے سے
شکایت ہے عبث * جاننے والے نہ باقی رہے
انجان رہے *

انجر پنجر - الف و بای فارسی ہر دو مفتوح
بہ نون زدہ ہر دو جیم مفتوح بہر دو رای مہملہ
ساکن عضو عضو آدمی و پارہ پارہ ہر چیز باشد

انجھر - الف مفتوح نون ساکن جیم فارسی
مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ زدہ تحتانی
باثر را گویند ف افسون ع سحر *

اندارا - الف مکسور نون ساکن دال و
رای مہملہ بالفہا کشیدہ چاہی کہ عریض باشد
و آب بسیار دارد شیخ امداد علی بحر گوید ے
کیمیا کی ہی برکت چاہیے ساقی تیری * جام
سب حوض ہیں خم جتنے ہیں انداری ہیں *

اندراین کا پھل - الف مکسور بنون
غنہ و دال مہملہ زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ
تحتانی مفتوح بنون زدہ کاف بالف کشیدہ
بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام بار درختی
بود کہ تلخ باشد ف شرنگ و خربزہ تلخ ع
حنظل و کنایہ از کسیکہ در صورت خوب و در
سیرت بد باشد *

اندر - بروزن بندر ف اندرون *

اندرسا - الف مفتوح بنون غنہ دال
مہملہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ سین مہملہ بالف کشیدہ
نان آرد برنج بود کہ بہ شکر خمیر نمودہ در روغن بریان
کردہ بالیم بر شکال فروشند *

اندرسے کی گولیان - سین مہملہ تحتانی
مجہول کاف تحتانی معروف کاف فارسی
بواو مجہول لام مکسور تحتانی بالف کشیدہ و
نون مختفیہ گلولہا کہ از ہمان آرد برنج بشیر
خمیر کردہ کنجد سفید بران پاشیدہ سازند
و بروغن بریان کردہ بفروشند *

اندروالا - کنایہ از دل بود و این محاورہ
زنان ست *

اندری بجری - الف مخلوط النون مکسور
دال مہملہ ساکن رای مہملہ تحتانی معروف

موحدہ مفتوح جیم زدہ رای مہملہ دوم تحتانی
معروف طریقہ ضبط انزال بود کہ بدان مشق
منی بدیہ بیرون آید *

اندھا آئینہ - آئینہ باشد کہ دران ہیچ
معلوم نشود *

اندھا جب پتیا ہی جب دونو آنکھیں
پائی - مثلیست مشہور بجاے گویند کہ از
وقوع امرے ناامید باشند *

اندھا دھند - الف مخلوط النون مفتوح
دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ ذال مہملہ مخلوط
الہا دوم مضموم بنون و دال مہملہ زدہ کنایہ از
غفلت شعاری حاکم و والی شہر باشد بارعایا

اندھا کنوان - کاف مخلوط النون مضموم
واو بالف کشیدہ و نون مختفیہ کنایہ از بیاہ تاریک
و لاے ناک بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آئے
انتظار جان مسافر نہ گر پڑے * اندھے کنوین
ہیں آنکھوں میں اپنے گڑھے نہیں *

اندھڑ - الف مفتوح بہ نون زدہ دال مہملہ
مخلوط الہا مفتوح براے ہندی زدہ باد تند را

گویند رفت ضرر *

اندھیارا - الف مخلوط النون مفتوح
دال مہملہ مخلوط الہا زدہ تحتانی و راے مہملہ بالف
کشیدہ تاریکی باشد لیکن این لفظ نزد فصحاے
این زمان متروک الاستعمال است *

اندھیاری - راے مہملہ تحتانی معروف
دو معنی دارد اول تاریکی و باین معنی نزد فصحاے
این زمان متروک الاستعمال است دوم پوشش
باشد کہ بر دیدہاے اسپ اندازند شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ شہسواری کا جو اوس چاند
کے ٹکڑے کو ہے شوق * چاندنی نام ہے
شبدیز کی اندھیاری کا *

اندھیر - الف مفتوح نون ساکن دال مخلوط الہا
بتحتانی مجہول و راے مہملہ زدہ کنایہ از خلاف
انصاف بود یعنی ظلم شیخ ناسخ میفرمایند ؎
جب سے پنہان ہیں وہ رشک مہر و ماہ * رات دن
زیر فلک اندھیر ہے *

اندھیرا - الف مخلوط النون مفتوح دال
مخلوط الہا تحتانی مجہول راے مہملہ بالف کشیدہ

ف تاریکی ع ظلمت ۞

اَندھیری - رای مہملہ تحتانی معروف شب تاریک تر را گویند و جامہ کہ بر چشمہای اسپ بندند تا شوخی نکند شیخ امداد علی بحر گوید ؎

نہیں اب وہ چمک انہیں جو پھیرون ہاتھ گالون پر
اندھیری ہے سمند حسن کو خط بروی گلگون کا ۞

اندھیری رات - رای مہملہ بالف و تاے کشیدہ ف شب تار ۞

اندھیری کوٹھری - کاف بواو مجہول و تاے ہندی مخلوط الہا زدہ رای مہملہ تحتانی معروف ف مکان تار و کنایہ از اندرون شکم انسان نیز بود ۞

اندھیری گور - ف گور تیرہ و تار لمولفہ ؎

اندھیری گور رہا گھر شب وصال کے بعد ۞
جلا نہ پھر کبھی یون گل چراغ خانہ ہوا ۞

اندھیرے گھر کا اوجالا - کنایہ از یکسیکہ خانہ کسے از و آباد بود میر تقی مرحوم گوید ؎

رہے خیال نہ کیون ایسے ماہ طلعت کا ۞ اندھیرے گھر کا ہمارے وہی اوجالا ہے ۞

اندھے کے ہاتھ بٹیر لگا - الف مفتوح بنون زدہ دال مخلوط الہا تحتانی مجہول کاف تحتانی مجہول ہای ہوز بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا ساکن موحدہ مفتوح تای ہندی تحتانی مجہول و رای مہملہ زدہ لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ مثلی گویند بجائیکہ مردم کم حوصلہ را چیزی میسر شود ۞

اَندھے کی لاٹھی - لام بالف کشیدہ تاے ہندی تحتانی معروف کنایہ از یک پسر یا یک دختر باقی ماندہ کسے بود ۞

اندھی نگری چوپٹ راجا - الف مفتوح بنون زدہ دال مخلوط الہا تحتانی معروف نون مفتوح کاف فارسی ساکن رای مہملہ تحتانی معروف جیم فارسی مفتوح بواو زدہ بای فارسی مفتوح بتای ہندی کشیدہ رای مہملہ بالف و جیم کشیدہ مثلیست بجای زنندکہ والی شہر غافل از حال رعایا باشد و بیداد و جور بر رعایا بدور او بسیار شود ۞

انڈا - الف مفتوح بنون زدہ دال ہندی

بالف کشیده تخم حیوانات باشد ف خایه ع بیضہ
وخایہ آدمی را نیز گویند کہ از آلات تناسل بود ◆

انڈا اکھٹکنا - عبارت از برآمدن بچۂ مرغ از بیضہ بود ◆

انڈا گندا ہونا - متعفن و خراب گردیدن بیضۂ مرغان باشد ◆

انڈویان - واو مکسور تحتانی بالف کشیدہ
ونون مختفیہ چیزے بود کہ از پارچہ جامہ مدور
مانند حلقہ ہا دوختہ نوجوانان و پہلوانان
بر بازو ہا بندند ◆

انڈے دینا - الف مفتوح نون ساکن
دال ہندی تحتانی مجہول نون و الف مصدری
کنایہ از بیضہ دادن مرغان و جانوران بود ◆

انڈے سینا - سین مہملہ تحتانی مجہول
نون و الف مصدری نشستن مرغان بود
بر بیضۂ خود ف بیضہ پروردن و این کلمہ را
از راہ مزاح و خوش طبعی در حق مردم خانہ نشین
و آسایش طلب نیز گویند ◆

انڈے لڑانا - قسمی از قمار بازی بود کہ بیضہ ہاے
ماکیان را باہم شرط بستہ می جنگانند پس ہر کہ بیضۂ او
از بیضۂ دیگرے شکستہ شود آنکس شرط بدہد ◆

انس - الف مفتوح بہ نون و سین مہملہ
زدہ ف توان ع طاقت ◆

انکھڑیان - الف مخلوط النون مفتوح
کاف مخلوط الہا ساکن راے ہندی مکسور
تحتانی بالف کشیدہ و نون مختفیہ ہر دو چشم
معشوقان را گویند خواجہ آتش میفرمایند
ه اون انکھڑیون مین اگر نشۂ شراب آیا ◆
سلام جھک کے کرونگا جو پھر حجاب آیا شیخ
امداد علی بحر گوید ه دو چار کو تو قتل کرین
اوسکی انکھڑیان ◆ شیرون سے بھی زیادہ
غزالون کی دھاک ہو ◆

انکھی - الف مفتوح نون ساکن کاف
مفتوح ہاے ہوز تحتانی معروف لفظے کہ
قابل گفتن نباشد ◆

انگ - الف مفتوح بنون و کاف فارسی
زدہ ف تن ع بدن ◆

انگ لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون و الف مصدری کنایہ از جزو بدن شدن
طعام و دیگر اشیای خوردنی بود چنانکہ شاعری

گوییع موتیون کا بھی نوالہ نہ مری انگ لگا ٭

انگارون پر لوٹنا - رای مہملہ بواو مجہول ونون مختفیہ بای فارسی مفتوح بہ رای مہملہ زدہ لام بواو مجہول وتای ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از سوختن بر رشک و حسد وغیرہ بود لمؤلفہ ؎ بنا دون آہ سوزان کھینچکر تارون کو ہیت اخگر ٭ خدا چاہے تو انگارون پہ لوٹے آسمان برسون ٭

انگارے برسنا - کنایہ از نازل شدن قہر و غضب الٰہی ست جرأت گوید ؎ بغیر از نخل شعلہ مزرع دل سے ہوگیا پیدا ٭ کہ جائے ابر اس کھیتی پر انگارے برستے ہین ٭

انگرکھا - الف مخلوط النون وکاف فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن کاف مخلوط الہا بالف پیراہن مردان باشد کہ زیر قبا و بی قبا پوشند شاعرے گوید ؎ پتا کمر کا سوا اسکے کچھ نہین ملتا ٭ انگرکھے پر ہی کمر بند ڈالے ہین تلوار ٭

انگڑائی لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری ف خمیازہ کشی ٭

انگڑ کھنگڑ - الف مفتوح بہ نون زدہ کاف فارسی مفتوح بہ رای ہندی ساکن کاف مخلوط الہا مفتوح بہ نون دوم زدہ کاف فارسی دوم مفتوح بہ رای ہندی دوم زدہ اسباب خانہ داری باشد ٭

انگشتانہ - الف مفتوح بنون زدہ کاف فارسی مضموم شین معجمہ ساکن فوقانی بالف کشیدہ نون مفتوح بہای مختفیہ چیزے کہ خیاطان ہنگام دوختن جامہ در انگشت پوشند تا سوزن بانگشت ضرر نرساند ٭

انگنا برس - الف مفتوح نون زدہ کاف فارسی مکسور نون بالف کشیدہ موحدہ و رای مہملہ ہر دو مفتوح بسین مہملہ زدہ بمحاورہ زنان کنایہ از سال ہشتم عمر کودکان باشد ٭

انگنا مہینا - الف مفتوح نون ساکن کاف فارسی مکسور نون بالف کشیدہ میم مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف نون و الف کشیدہ بمحاورہ زنان کنایہ از ماہ ہشتم حمل زنان باشد ٭

انگور - الف مفتوح بنون زدہ کاف فارسی

بواو معروف و رای مہملہ کنایہ از زخم کہ ریم برآید یعنی التیام گیرد شیخ ناسخ ہمفر مایند
ع توڑتا ہی محتسب شیشہ مے انگور کا * توڑنا لازم ہے مجکو زخم کے انگور کا *

انگور بندھنا - موحدہ مخلوط النون مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدر ہے کنایہ از ریم برآمدن زخم باشد ع التیام لمؤلفہ ع نگاہ مست کی خنجر نے ساقی گھاؤ ڈالے ہیں * ٹپک نکلے شراب انگور اگر زخم جگر باندھے *

انگور پھٹ جانا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بتاے ہندی کشیدہ جیم و نون بالف کشیدہ شق شدن ہمان زخم کہ ریم برآمدہ باشد چنانکہ شیخ ابراہیم ذوق گوید ع پھر پھٹا زخم کا انگور مبارک ای ذوق * دل زخمی کو ترے بادۂ عشرت کے مزے *

انگور کی ٹٹیان - تای ہندی مفتوح تای ہندی دوم مشدد مکسور تحتانی بالف کشیدہ و نون مخففہ تا کہای انگور را گویند *

انگوری بیل - رای مہملہ تحتانی معروف موحدہ تحتانی مجہول و لام تصویر تاک انگور کہ در جامہ بافند یا از رشتہ ہا دوزند *

انگھڑ - الف مفتوح نون ساکن کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح بہ رای ہندی زدہ چیزے کہ نادرست باشد *

انگیا - الف مفتوح بنون غنہ و کاف فارسی زدہ تحتانی بالف کشیدہ جامہ کہ زنان بر پستان بندند شامک و شامکچہ و سینہ بند و برسند *

انگیا کا بنگلا - موحدہ مخلوط النون بکاف فارسی زدہ لام بالف کشیدہ پارہ از گوشہ چیکنی و مانند آن کہ زنان بر سینہ خود دوزند شیخ امداد علی بحر گوید ع بند یہ کھنچے کہ کانون سے ملا دین چھاتیان * انگیون سی سج دیا بنگلا تری شامک کا *

انگیا کا کٹہرا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ مشدد بالف کشیدہ رشتہ تابیدہ کہ اندرون گوشہ پایین سینہ بند باشد

چنانکہ شیخ امداد علی بحر برعایت ہمین معنی
سگوید ع اپنی انگیا کی کٹوری نہ دکھاؤ
مجکو * کہین ٹھرّے کی ہوس مین نہ یہ مینخوار
بنے *

انگیا کا گھاٹ - کاف فارسی مخلوط الہا
بالف وتای ہندی کشیدہ گریبان سینہ بند
باشد شاعرے گوید ع محرم مین اپنے
یار نے ٹانکا ہی گوکھرو * میلا لگا ہے
چھریون کا انگیا کے گھاٹ پر *

انگیا کے پان - بای فارسی بالف کشیدہ
و نون معلنہ پارچہ ہای خورد از ہر دو پارچہ
ہر دو کٹوری سینہ بند زنان باشد شیخ
امام علی سحر مرحوم گوید ع بوسہ لیا ہی یار کی
انگیا کے پان کا * کھایا ہی پان آج سے
خاصدان کا *

انگیا کے پیٹھے - بای فارسی مفتوح تای
ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول گوشت
پہن کہ بر ہر دو آستین سینہ بند زنان
باشد شیخ امداد علی بحر گوید ع انگیا کی
آستینون سے اللہ کی پناہ * باڑھین
سروہیون کی ہین پیٹھے چڑھے نہین *

انگیا کی چڑیا - جیم فارسی مکسور رای
ہندی ساکن تحتانی بالف کشیدہ درزی
را گویند کہ بدان اتصال ہر دو کٹوری سینہ بند
زنان بود شیخ امداد علی بحر گوید ع محرم
مین کیا ہی نور کی چڑیا بنائی ہے * بجلی کی
پرستاری کی آنکھین کرینگے یاد ات *

انگیا کی دیوارین - دال تحتانی معروف
واو بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی مجہول
و نون مختفیہ پارچہ ہای کلان از ہر دو
پارچہ ہر دو کٹوری سینہ بند زنان باشد
الہولطفہ ع نگاہ شوق اپنی وصل کی
شب سرکو ٹیکا کی * سحر تک شام سے او شوخ
دیوارون سے انگیا کی *

انگیا کی ڈوری - دال ہندی بواو
مجہول رای مہملہ تحتانی معروف ریسمانے
باشد از ابریشم کہ زنان گرد گریبان تا ہجیہ
دوزند شیخ امام علی سحر گوید ع خط محور سے

تری انگیا کی ڈوری ڈور ہے + غیرت
قطبین ہین اے ماہ پیکر چھاتیان +
انگیا کی کٹوریان - کاف مفتوح تای
ہندی بواو مجہول رای مہملہ مکسور تحتانی
بالف کشیدہ و نون خفیفہ پارچہ ہا از سینہ بند
زنان کہ بر ہر دو پستان مانند کہ آنرا محرم
نیز گویند شیخ امان علی سحر گوید ؎ پھول
انگیا مین جو سے لے اوس بہار حسن نے +
پھولون کی دونے کی صورت ہر کٹوری ہو گئی
انمل - الف مفتوح نون ساکن میم مکسور
بلام چیزے کہ از چیزے آمیزش ندارد +
انملا - الف مفتوح نون ساکن میم مکسور
لام بالف کشیدہ کسیکہ باکسے نیامیزد
لمولفہ ؎ پائی وہ آنکھ جو نہ ہوئی اپنی
عشق مین + وہ دل ملا ہمین کہ تماہی انملا +
انمول - میم بواو مجہول و لام زدہ چیزی
کہ قیمت ندارد یعنی نہایت بیش بہا بود
ف قیمتی +
انناس - الف و نون ہر دو مفتوح نون
دوم مشدد بالف و سین کشیدہ میخ ترہ باشد
کہ ازان مربا سازند و پلاو پزند +
انوٹ - الف مفتوح نون ساکن واو
مفتوح تای ہندی کشیدہ نوعے از زیور
زنان ہنود باشد +
انوکھا - الف مفتوح نون بواو مجہول
کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ سخن نو و خلاف
واقع بود و کسیکہ کار نو کند و این در اصل
محاورہ زنانست +
انہونی - الف مفتوح نون ساکن ہای
ہوز بواو مجہول نون دوم تحتانی معروف
امریکہ ناشدنی بود +
انی - الف مفتوح نون تحتانی معروف
بروزن غنی دو معنی دارد نوک کفش باشد
شیخ ناسخ میفرمایند قطعہ چھتی یہ نئی ہے
ماہ نو پر + گویا ترے جوتی کی انی ہے بجا جا
تو بنا سنہری اوگی + سورج کی کرن کرن نئی کی
نوک نیزہ بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎
رہا ہے اوسکی مژگان پہ فدا یہ مرغ جان برسون

کیا ہی بنے برچھی کی انی پر آشیان برسوں *
و نیز دستے باشد در چوب بازی و ضربے باشد
در نیزہ بازی *
اَنیائی - الف مفتوح نون ساکن تحتانی
بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف کسیکہ حرکات
و سکنات او از شایستگی بیرون باشد *
اَنیلا - الف و نون مفتوح تحتانی ساکن لام
بالف کشیدہ کسیکہ ناآزمودہ کار باشد *

فصل واو

اُو - الف بواو مجہول کلمہ ندا باشد کہ بجائے تخاطب
حقیر ازان خطاب کنند خواجہ آتش سفرمایند
؎ ہم بھی کشتے ترے نیرنگی کے ہیں یاد رہے
او زمانے کی طرح رنگ بدلنے والے *
اُوائل - الف مفتوح واو بالف کشیدہ ہمزہ
مکسور بلام رسنے باشد باریک کہ بر چوبہائے
چرخہ تنند و بدان رشتہ از دوک گذرانیدہ
بندند تا بسبب آن رشتہ دوک در گردش آید *
اوبالا - لام بالف کشیدہ طعامی کہ دران روغن نیفتد *
اوبس جانا - موحدہ مفتوح سین مہملہ ساکن
جیم و نون بالف ہا کشیدہ برگشتن طعام از معدہ
انسانی خود *
اوبکائی - موحدہ ساکن کاف بالف کشیدہ
ہمزہ و تحتانی معروف حرکت معدہ باشد برائے
دفع غذا و مواد ع متوع شاعر گوید
نہیں تحقیق سبب اسکے وہ بیساختہ ہنس پڑتے
شیشہ سے کے و مرض ہو گیا اوبکائی کا *
اوبلنا - موحدہ مفتوح لام ساکن نون
بالف مصدری جوش زدن و جوش کردہ
افتادن آب دیگ بوقت جوشیدن ع
غلیان و کنایہ از آنچہ در دل باشد آنرا ظاہر
کردن بود مؤلف ؎ دل میں جو کچھ تھا وہ
کہہ ڈالتے مست مے عشق * آگیا ہوش
ذرا خم جو اوبلنے نہ دیا *
اوبھار - موحدہ مخلوط الہا بالف و رای مہملہ
کشیدہ برآمدن ہر چیز باشد کہ افزونی بتدریج
پیدا کند و مانند دنبل و پستان وقت برآمدگی
ع نمو - رشک مرحوم فرمایند ؎ چشم گردون کی
نہیں دیکھا یہ سینے کا اوبھار * آپ اپنے سینے

اپنی آنکھوں سے لگائیں چھاتیاں *

اوبھارنا - نون والف مصدری برآوردن
سر چیزی باشد از چیزے وکنایہ از برغلانیدن
کسے نیز ہست ع اغوا شاعری گوید ع رند
حیلو اوبھارے کے زاہد کو بچلیں * نوروز ہے وہ کھیل
رہے ہیں گلی میں رنگ *

اوبھرنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح براے
مہملہ زدہ نون والف مصدری برآمدن چیزے
باشد از چیزے ف نمایان شدن ع ظہور
وکنایہ از سر برآوردن کسے نیز باشد لمؤلفہ
ع یہی کرتا ہے اشارے کوئی اوٹھتا جوبن *
یون محل پاکی اوبھرتے ہیں اوبھرنے والے *
ودرین جملہ لغات واو بسیار ملا نوشتہ بشرطیکہ
خوانده نمے شود *

اوپ - الف بواو مجہول وبای فارسی کشیدہ
ف تاب ع جلا شیخ امداد علی بحر گوید ع
کیا ضیائے حسن نے تجھ کا شرما ہوگیا * اوپ
سکا نور [illegible] ہوئی ایسے گہر اختر سے *

اوپتی - الف [illegible] بای فارسی مفتوح

بجیم زده سخن نو وامر نو وباصطلاح مغنیان
تان باشد کہ بصورت نو برآورند *

اوپج کی لینا - کنایہ از سخن نو گفتن وامر نو
کردن کسے بود *

اوپجنا - نون والف مصدری ہمان تان
برآوردن بصورت نو باشد مغنیان را *

اوپچی - الف بواو مجہول وبای فارسی زده
جیم فارسی تحتانی معروف کسیکہ جملہ سلاح
جنگ بر خود آراستہ دارد *

اوپرا اوپر جانا - کنایہ از بیکار رفتن بود
چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند ع شرم آلودہ
تیری آنکھیں خاک میں ہمکو ملائینگی * کیا
یہ نگاہیں نیچی نیچی اوپر اوپر جائینگی * جرأت
گوید ع [illegible] غیر سے تم گرمی صحبت نہ دکھاؤ
اوپر اوپر [illegible] جا بیٹھا جلانا اپنا *

اوپر [illegible] دھڑی - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح
راے ہندی تحتانی معروف سخن بستن برکسے
کہ خلاف واقع باشد ف بالاندی ع تہمت

اوپر والا - واو ولام بالف کشیده باصطلاح

زنان ماه نو را گویند چنانکه میر انشاء اللہ خان
در ریختی گوید ؎ جبتک اندر نہ چیلا آئے وہ
باہر والا ٭ ای دوا نوج دکھائی پڑے او پروالا ٭
او پروالیان - بمحاورہ زنان کنایہ از
غلیواز ہا بود کہ ہندی آن چیلین باشد ٭
اوینی - نون تحتانی معروف آکر چیلا اون
کارد و شمشیر بود ٭
اوتار - الف مفتوح بواو زدہ فوقانی بالف
ورای مہملہ کشیدہ بزبان ہندی بزعم وگمان ہنود
کسانی را گویند کہ قابل پرستش بودند وبضم الف
وواو غیر ملفوظ بمعنی فرو نشدن نشہ بود یعنی
خمار باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مستو ترقی
او تنزل ہی ہیں پیش و پس ٭ جب نشہ چڑھ چکا
تو محل ہے اوتار کا ٭
اوتارا - الف مضموم بواو غیر ملفوظ فوقانی
ورای مہملہ بالف ہا کشیدہ فرود آمدن مردمان بود
از کشتی وکنایہ از تصدق بود ٭
اوتار چڑھاؤ - جیم فارسی مفتوح رای ہندی
مخلوط الہا بالف کشیدہ وواو پستی وبلندی

راہ وکمی وبیشی آواز مغنیان بود ٭
اوتارنا - نون والف مصدری ف فرود
آوردن واین لفظ بچند معنی دیگر ہم مستعمل میشود
اول بمعنی کشیدن چنانچہ تصویر اوتارنا نقشا
اوتارنا شبیہ اوتارنا دوم بمعنی بریدن وشکستن سر
چنانچہ سر اوتارنا ناک اوتارنا سوم بمعنی نوشتن
چنانچہ نقل اوتارنا پنجم بمعنی تصدق کردن
چیزے را یا کسے را بر کسے ٭
اوتاری ہونا - متوجہ ومستعد شدن کاری
بود مرزا رفیع سودا ؎ سنگہ صفت قشون یہ
خزان آئے جس گھڑی ٭ ہو کر اوتاری کیجیے
میدان مین کارزار ٭ جرأت گوید ؎ ہمین
کیا خطرہ جان ہی کہ ہین ہم نام کو جرأت ٭ ہون
پھر کیون کہ میدان محبت مین اوتاری ہم ٭
اوترتا چاند - کنایہ از آخر ماہ بود ٭
اوترنا - فوقانی مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون و
الف مصدری ف فرود آمدن وکنایہ از کم شدن
وزوال چیزے بود چنانکہ گویند دریا اوتر گیا
تپ اوتر گئی وکنایہ از بے رونقی چیزی ہم باشد

چنانکہ گویند چہرہ اوترا سوا ہی منہ اوترا سوا ہی
مرزا برق مرحوم فرمایند ۵ دم سے بام صدمہ فرقت سے
یہ چہرا اوترا * کہ مصور سے ہرگز کبھی نقشا اوترا
و کنایہ از جای خود فرود آمدن استخوان عضوی نیز بود
از برداشتن بار گران وماند آن چنانکہ گویند
شانہ اوتر گیا کلائی اوتر گئی چنانکہ ناسخ مرحوم فرمایند
۵ بار دامن سے اوکھڑ جائے نکیون تیری کمر * آ کے زیر گا
یہ سوا بوجھ کہ شانہ اوترا *

اوٹ - الف بواو مجہول وتای ہندی کشیدہ
پردہ را گویند عموماً وچہار چوب جامہ دوختہ را
خصوصاً ودر استعمال مؤنث ست *

اوٹ پٹانگ - الف بواو معروف وتای
ہندی کشیدہ بای فارسی مفتوح تای ہندی
دیگر بالف ونون غنہ وکاف فارسی کشیدہ
سخن بیہودہ ومرد یاوہ باشد میر تقی مرحوم گو
۵ مین نے کیا اس غزل کو سہل کہا * قافیے ہی تھے
اسکے اوٹ پٹانگ *

اوٹنگا - الف بواو غیر ملفوظ تای ہندی مفتوح
بنون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ جامہ کہ از
قامت کوتاہ باشد *

اوٹھان - الف بواو غیر ملفوظ تای ہندی
مخلوط الہا بالف کشیدہ ونون زدہ ابتدا
وآغاز کسے بود *

اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای ہندی
مخلوط الہا ونون بالف کشیدہ چند معنی دارد
۱- برداشتن اسباب واشیای گران ۲- بلند کردن
دیوار وماند آن ۳- عیان کردن وظاہر نمودن
چنانکہ آفت اوٹھانا فساد اوٹھانا شر اوٹھانا
شور اوٹھانا غل اوٹھانا ۴- متحمل گشتن چنانکہ
رنج اوٹھانا صدمہ اوٹھانا داغ اوٹھانا ناز
اوٹھانا احسان اوٹھانا ۵- خرچ کردن چنانکہ
روپیہ اوٹھانا مال اوٹھانا ۶- کنایہ از بدست
گرفتن کلام اللہ برای قسم خوردن بود *

اوٹھائی گیرا - ہمزہ تحتانی معروف کاف
فارسی تحتانی معروف رای مہملہ بالف کشیدہ
چیز ملا بدزدی بردارد *

اوٹھ بیٹھ - الف بواو غیر ملفوظ وتای ہندی
مخلوط الہا زدہ موحدہ مفتوح تحتانی وتای ہندی

مخلوط الہا زدہ ف نشستن و برخاستن بود و
نوعے از تعزیر نیز بود چنانکہ معلم و ادیب کودکان
خطاوار را حکم بہ نشستن و برخاستن کنند *
اوٹھتا جوبن ۔ فوقانی بالف کشیدہ جیم بواو
مجہول موحدہ مفتوح بنون کنایہ از نموے
پستان زنان نوخاستہ بود *
اوٹھتی پیٹھ ۔ فوقانی تحتانی معروف
بای فارسی تحتانی مجہول تای ہندی مخلوط الہا
زدہ آخر شدن بازارے باشد و کنایہ از اہتمام
شدن کاری نیز بود مانند عہد دولت و عہد حسن
و جوانی کسے و غیر آن *
اوٹھتی جوانی ۔ تای ہندی مخلوط الہا زدہ
فوقانی تحتانی معروف جیم مفتوح واو بالف
کشیدہ نون تحتانی معروف کنایہ از آغاز
شباب بود *
اوٹھتی کونپل ۔ کاف بواو مجہول و نون غنہ
بای فارسی مفتوح بلام برگہا کہ اول بدرخت
پدید آیند و کنایہ از نموے پستان زنان نوخاستہ
بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بہار حسن ہے اوس

گلبدن پر اوٹھتی کونپل ہے * جو گلدستہ ہے
قد بھبوکون کی ڈالی منہ پر انجیل ہے *
اوٹھ جانا ۔ جیم و نون بالفہا کشیدہ ف
برخاستہ شدن و کنایہ از مردن باشد جرأت
گوید ؎ جبتک تو آئے آئے کر دنیا ہی سے
کوئی * اے بے حیا بن تیرے دیر گانے سے اوٹھ گیا
و کنایہ از مفقود و معدوم شدن چیزی نیز باشد
جرأت گوید مصرعہ الفت کا کچھ اثر ہی زمانہ
سے اوٹھ گیا *
اوٹھ رہنا ۔ موقوف ماندن کارے
بروقتے باشد *
اوٹھنا ۔ نون و الف مصدری است بمعنی برخاستن
اوجاڑ ۔ جیم بالف و رای ہندی کشیدہ
از ویران شدن بود ف ویرانہ ع خرابہ و
امر از ویران کردن نیز باشد *
اوجاگر ۔ بمعنی روشن آید جرأت گوید ؎
خانہ دل ہوا اوجاگر کیون نہ جلوے سے ترے *
تو ہی انسان یا ہی غلمان یا پری یا حور ہے *
اوجالا ۔ جیم و لام بالفہا کشیدہ و اوجیالا

بمعنی روشنی بود ع ضو لیکن دوم نزد فصحای این زمان متروک الاستعمال و اول مستعمل چنانکه شاعرے گوید ؎ رخ و زلف پر جان کھویا کیا ✤ اندھیرے اوجالے مین رویا کیا ✤

اوجڑا - رای ہندی بالف کشیده کلمه ایست که چون زنان بر کسے غصه کنند این کلمه بر زبان آرند

اوجلا - جیم ساکن لام بالف کشیده ف سفید و بمحاوره زنان گازر را گویند ✤

اوجلی - لام تحتانی معروف شے مؤنث که سفید بود از قسم لباس و فرش وغیره و بمحاوره زنان زن گازر را گویند ✤

اوجھڑ - الف و جیم مخلوط الہا مفتوح بواو و رای ہندی زده ضرب سپر که بر سپر حریف ہنگام جنگ زنند شیخ امام علی سحر گوید ؎ ابرو کی یه جنبش ہے که تلوار کی بلجاک ✤ پتلی کی یه چل پھر ہے که اوجھڑ ہے سپر کی ✤

اوجاٹ - الف بواو غیر ملفوظ جیم فارسی بالف و تای ہندی کشیده بیزاری طبیعت و مردم از مکان و کاروبار باشد ✤

اوچٹنا - جیم فارسی مفتوح تای ہندی ساکن نون و الف مصدری برخاسته شدن دل از کاری یا از جائی و برجستن شمشیر و مانند آن بر چیزے سخت رسیده شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اوسکا نه دل بڑھا تو لہو میرا گھٹ گیا ✤ مین کٹ گیا جو تیغچه اوسکا اوچٹ گیا ✤

اوچکا - جیم فارسی مفتوح کاف مشدد بالف کشیده ناگاه برنده چیز بود بہندی ✤

اوچک لیجانا - جیم فارسی مفتوح کاف ساکن لام تحتانی مجہول جیم و نون بالفہا کشیده ف بیک ناگاه بردن ✤

اوچھا - جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیده کسیکه احسان بر کسے کند و بر زبان آرد و کسیکه سبک وضع و فرومایه بود و زخمی که کم و ناقص بود خواجه آتش میگوید ؎ کچھ جو غیرت ہی تو اوسکا اک وار اور بھی ✤ زخم اوچھے ہنستے ہین منه پر تری تلوار کی ✤

اوچھال چھکا - جیم فارسی مخلوط الہا بالف و لام کشیده جیم فارسی مخلوط الہا دوم مفتوح

کاف مشدد و باء کشیده کنایه از زنیکه او باشتاب
او چھو — شین مخلوط الہا مشدد بواو معروف
گره شدن آب و جز آن در گلو بود در شاک مغفور
گوید ؎ ہجر مین حلق سے پانی کا اوترنا کیسا
ہیوں آب دم شمشیر تو او چھو ہو جاسے *
اودا — الف بواو معروف دال مہملہ بالف
کشیده رنگی بود مانند گل نافرمان ف کبود *
اوداس — الف بواو غیر ملفوظ دال مہملہ
بالف و سین مہملہ کشیده کسیکه برخاسته خاطر بود
از ہر چیز و رنگی که دران شوخی نباشد بران
نیز اطلاق این لفظ کنند شیخ ناسخ مغفور فرماید
؎ روتر چلا بلبل سے تیرے آگے * رنگ گل
اسقدر اوداس ہوا * و شمعے که روشنیش بیرونق
باشد آنرا نیز گویند چنانکه صبا گوید ؎ شب
فراق مین سر دھنتا رہا ہون روتا ہون *
اوداس صورت شمع سر مزار ہون مین *
اوداسی — سین مہملہ تحتانی معروف
برخاستگی خاطر بود از ہر چیز و نیز بر عدم شوخی
رنگ و بیرونقی روشنی شمع و چراغ اطلاق کنند

لمؤلفه ؎ ہوا کرے شب وعده نه آئیگا
کوئی * پکارتی ہے اوداسی یه شمع محفل کی *
اوداسی برسنا — آثار ویرانی و وحشت
پدید شدن از جائی یا چیزی بود که موجب برخاستگی
خاطر شود *
اوداسی چھا جانا — جیم فارسی مخلوط الہا
بالف کشیده ہمان معنی بود که بالا گفته شد *
اودھار کھانا — کاف مخلوط الہا و نون
بالفہا کشیده وام گرفته خوردن باشد و کنایه بود
از قصد کردن کارے که موقوف علیه کارہای
دیگر بود شاعرے گوید ؎ خریدے کسی یوسف
کو جان بیچ کے آج * اسی په حضرت دل ہین
اودھار کھائے ہوے *
اودھم — الف بواو معروف دال مہملہ
مخلوط الہا مفتوح بمیم کشیده شور و ہنگامه
و غلغله بود میر تقی مغفور میفرمایند مثنوی گرم
کچھ ہنگامه یه بھی کم نتھا * اس روش کی دھوم کا
اودھم نتھا *
اودھم مچانا — شور و ہنگامه برپا کردن بود

اُودھیڑبُن - دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی مجہول و رای ہندی زدہ موحدہ مضموم بنون فکر و اندیشہ بسیار کردن در کار اہم و مشکل باشد متواتر و پیاپے قلندر بخش جرأت گوید بیت کیا کیا حرص و ہوس کی دھن ہی دلکو ٭ کس کس ڈھب کی اودھیڑبُن ہے دلکو ٭ تشویش معاش مغز جان کھاتی ہے ٭ دنیا کی غرض تلاش گھُن ہے دلکو ٭

اُودھیڑنا - نون والف مصدری دوختہ را کشودن ٭

اوز - بروزن غورف دیگر و چیزیکہ علیحدہ از چیزے بود وقت بیگانہ ع غیر و نیز کلمہ عطف در ہندی بود و بمعنی تخفیف واو یعنی بروزن اُز نیز آید ٭

اورگی - کاف فارسی تحتانی معروف آنچہ بر آن تماشہ باف کردہ بر کفشہا دوزند و این لغت بدون رای مہملہ ہم مستعمل ست چنانکہ سندش در سند لغت اگی بمعنی نوک کفش آید گذشت ٭

اوڑانا - رای ہندی و نون بالف کشیدہ ف پرانیدن و کنایہ از برباد دادن زر و مال بود شیخ ناسخ سیفر مایند ؎ موسم گل میں ہیں تو داغ ہوا افلاس کا ٭ آگے آنکھوں سے زر گل یوں اوڑائے عندلیب ٭ و کنایہ از بزور بیرون چیزی را نیز بود چنانچہ حضرت برق میفرمایند ؎ کثرت دید نے نیلم کو بنایا یاقوت ٭ کیا اوڑا لیگئی مستی کی دھڑی میری آنکھ ٭

اُوڑان گھائی - کنایہ از فریب دہی بود ٭

اُوڑتے اوڑتے طاق پر بیٹھنا - کنایہ از رفتہ رفتہ مشہور شدہ تا بحد اشتہار رسیدن سخن بود چنانکہ جناب میرزا والاجاہ عاشق تخلص میفرمایند ؎ ای پری کہ نہ عاشق ابرو اوڑتے اوڑتے نہ طاق پر بیٹھے ٭

اوڑتی چڑیا پہچاننا - الف مضموم بہ رای ہندی زدہ فوقانی تحتانی معروف جیم فارسی مکسور برای ہندی زدہ تحتانی بالف کشیدہ کنایہ از مافی الضمیر و راز پوشیدہ کسی آگاہ شدن باشد ٭

اوڑنا

اوڑتی سی خبر - خبریکہ ہنوز قدری پوشیدہ باشد
یعنی خوب مشتہر نبودہ باشد ٭

اوڑجائے - کلمہ بود بمحاورہ زنان کہ در خشم
وغضب بہ نسبت کسی یا درحق چیزے بر زبان آرند
چنانکہ جرأت گوید مصرعہ اوڑجائے عشق جس سے
سبھی ننگ اوڑگیا ٭

اوڑچلنا - جیم فارسی مفتوح بلام زدہ نون
والف مصدری کنایہ از شان وشوکت نمودن
بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کبھی جو زیب بدن
جامۂ زری ہوجائے ٭ یہ اوڑچلوں کہ پری کو
کبھی بے پری ہوجائے ٭

اوڑگیا - کلمہ ایست بمحاورۂ زنان کہ ہنگام
خشم وغضب درحق کسے بر زبان آرند واگر زن
باشد اوڑگئی گویند ٭

اوڑنا - نون والف مصدری ف پریدن
ع طیران وکنایہ از پنہان داشتن سخن راز
ونیز کنایہ از تیز رفتن در راہ بود شیخ ناسخ
سیفر مایند ؎ اوڑگیا مجکو نظر آتے ہی
کیا وہ شہسوار ٭ رشتۂ نظارہ گویا تازیانہ ہوگیا ٭
وکنایہ از بریدہ وقطع شدن چیزی نیز بود
از تیغ وکارد وغیرہ چنانکہ حضرت رشک سیفرمایند
؎ چھٹ گیا سفاک میری قتل کی تدبیر سے
درد سر اوسکا گیا جسدم مرا سر اوڑگیا ٭ وکنایہ
از زدن تیر یا گولہ بندوق ومانند آن گردیدن
چیزے نیز باشد چنانکہ حضرت رشک سیفرمایند
؎ ایسے تیر افگن سے بچکر مرغ دل کیونکر اوڑے
جس جگہ کا اوسنے پرتا کا وہی پر اوڑگیا ٭ و
کنایۂ از ناپدید ومعدوم شدن کسی چیزے
نیز بود چنانچہ برق گوید ؎ قتل پر آمادہ قاتل
جب ہوا قسمت یہ ہے ٭ تیغ ناپیدا ہوئی دنیا سے
خنجر اوڑگیا ٭ وکنایۂ از جست وخیز نیز بود
چنانکہ برق گوید ؎ آگئی آفت اگر اوس
شوخ کی مژگان سے ٭ برنگ برچھون سمند ناز
دلبر اوڑگیا ٭

اوڑنچھو ہونا - رای ہندی مفتوح نون
ساکن جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف کنایہ
از رفتن کسے بزودی وشتاب ودور شدن
دشمن بطوری کہ نشانش نماند ف ناپدید شدن ٭

اوڑن کھٹولا - کاف مخلوط الہا مفتوح تای ہندی بواو مجہول لام بالف کشیدہ کنایہ از تخت پریان بود کہ بروی بہوا میروند*

اوڑھنی - نون تحتانی معروف چادری کہ دختران و عروس بالای لباس زنانہ پوشند*

اوسان - الف مفتوح بواو زدہ سین مہملہ بالف کشیدہ و نون بمعنی ہوش و حواس را گویند میر تقی گوید مصرع دیکھتے ہی شمشیر بکف تجھکو آج مرے اوسان گئے* حضرت برق مغفور فرمایند ـ شمشیر کی رستمی نہ جا تیری سامنے* اوڑ جاتین تجکو دیکھ کے اوسان سور کے*

اوسون پیاس نہین بجھتی - تمثیلیست بجائی زنند کہ کسی قصد برآوردن سوس بسیار خود را اشتہ قلیل نماید میر تقی میر مغفور فرمایند ـ دل کی دوا اشک سے نہ نکلی بھڑاس اب* اوسون بجھتی نہین ہے پیاس کہین*

اوسر پڑجاتا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ ہندی ساکن جیم و نون بالف نہاک شدیدہ شاید از بیرونق شدن چیزی بود شتر مرادف جھلسی بحر گوید ـ یعنی جو موتیون کو ترے ٹپولا پارنی* تارون پر اوس پڑگئی خورشید جھلس گیا* ایضاً مؤلف گوید ـ بلبل کی اشکباری دکھلائیگی تماشا* شبنم پر اوس اکدن پڑجائیگی چمن مین*

اوشغلا - الف بواو غیر ملفوظ و شین معجمہ ساکن غین معجمہ مضموم لام بالف کشیدہ کاری و سخنی بود بطرز نو*

اوشغلا چھوڑنا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول و رای ہندی زدہ نون و الف مصدری سخنی بود فساد انگیز کہ دو کس را بدان جنگانند و تماشا کنند*

اوکت - سخنی و کاری کہ بطرز نو باشد میر تقی مرحوم گوید ـ ملا غیر سے جا جفا کیا نکالی* اوکت لینکی آخر ادا کیا نکالی*

اوکڑو بیٹھنا - الف بواو غیر ملفوظ کاف ساکن رای ہندی بواو معروف موحدہ مفتوح

تحتانی وتاے ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری نوعے از نشستن بود کہ ہر دو سرین متصل فرش خواہ زمین باشند وسر دو زانو بشکل جسپند وف غنچہ نشستن *

اوکسانا - کاف ساکن سین ونون بالفہا کشیدہ سرفتیلہ روشن از طرف چراغ زیادہ کردن تا روشنی دہد وافروختہ کردن کسے براے فساد وف اشتعالک *

اوکسنا - کاف مفتوح بسین زدہ نون والف مصدری کنایہ از سر برآوردن ونمود پیدا کردن وباختیار خود شدن باشد *

اوکنا - الف بواو مجہول وکاف زدہ نون والف مصدری قے کردن بود *

اوکھاڑ پچھاڑ - کاف مخلوط الہا بالف و راے ہندی کشیدہ باے فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا بالف وراے ہندی کشیدہ کلمہ ایست کہ مفہومش برہمی ودرہمی چیزے باشد *

اوکھلی میں سر دیا تو دھمکوں سے کیا ڈر - مثل ست بجاے زنند کہ کسے بجاے

ہولناک قدم زند واز ہول آن اندیشہ کند *

اوکھیڑنا - الف بواو غیر ملفوظ کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول وراے ہندی زدہ نون والف مصدری وف برکندن وبرآوردن چیزے بود و درین لغت بجاے تحتانی الف نیز آید وکنایہ از خارج گردانیدن وبیدخل کردن کسے از صحبت کسے نیز بود *

اوکیلنا - الف بواو غیر ملفوظ کاف تحتانی مجہول بلام زدہ نون والف مصدری پیچ وتاب رشتہ تابیدہ را کشودن بود *

اوکتانا - الف بواو غیر ملفوظ کاف فارسی ساکن فوقانی ونون بالفہا کشیدہ دل تنگ شدن از کارے بود خواجہ آتش سے جوش وحشت میں جو اوکتا کے کبھی اٹھ بھاگا * سیکڑون کوس غزالون نے نہ پایا مجکو *

اوگارنا - کاف فارسی بالف وراے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری صاف کردن چاہ بود از گل ولاے *

اوگال - کاف فارسی بالف ولام کشیدہ

ثقل پان خائیدہ باشد کہ بھنگامند *

اوگالدان - دال بالف کشیدہ و نون زدہ
ظرفیکہ دران ثقل پان اندازند *

اوگشاتیچی - الف مضموم کاف فارسی ساکن
تاے ہندی بالف کشیدہ بای فارسی مفتوح
تحتانی زدہ و نون غنہ جیم تحتانی معروف
بمحاورہ زنان طعن و تشنیع و احسان سابق
را یاد کردن بود *

اوگمنا - الف مضموم کاف فارسی مفتوح
تای ہندی ساکن نون والف مصدری سلوک
و احسان را ہنگام غصہ ظاہر کردن و این
محاورہ زنان ست *

اوگرا - الف بواو مجہول و کاف فارسی زدہ
رای مہملہ بالف کشیدہ طعام کہ از دال و برنج پزند
و روغن دران نیندازند *

اوگلنا - الف بواو غیر ملفوظ کاف فارسی
مفتوح لام زدہ نون و الف مصدری ضرور بر دیدہ
از حلق بیرون افگندن و برآمدن شمشیر از نیام
بدون کشیدن چنانکہ حضرت برق میفرمایند

سہ ۵ نیچے تیغ کے کلا ہی ہے نہاں ہزینا * کبھی تیغ اگر
اوگلتی نہیں * و کنایہ از زر متصرف آوردہ باز دادن
و نیز کنایہ از شکوہ کسی نمودن بود *

اولتی - فوقانی تحتانی معروف راہ کہ از آب
باران از سقف سفالہ پوش یا خس پوش
بر زمین چکیدہ ف دلہل بر وزن بلبل *

اولٹا - الف مضموم بواو غیر ملفوظ لام ساکن تای ہندی
بالف کشیدہ دو معنی دارد اول وارون ع معکوس دوم
دستی و پای مقابل دست و پای راست ف دست و پای چپ ع یسار

اولٹا دھڑا باندھنا - کسیکہ بر خود ارادہ
تہمت نہادن کند آنکس را بہان تہمت متہم کردن با

اولٹ پلٹ - لام مفتوح تای ہندی کشیدہ
بای فارسی مضموم لام دوم مفتوح تای ہندی
دوم کشیدہ راست و واژون شدن چیزی بود
میر انیس سلمہ در مرثیہ میگویند سہ ۵ یوں کھیت
اولٹ پلٹ تھا امام حجازی کا * جس طرح ٹوٹ جاتا ہے
لنگر جہاز کا *

اولٹے پاؤں پھرنا - تای ہندی تحتانی
مجہول بای فارسی بالف کشیدہ و واو و نون مخففہ

بای فارسی دوم مخلوط الہا مکسور برای مہملہ زدہ نون
والف مصدری فا برقفا گشتن ع رجعت القہقری
حضرت برق میفرمایند ۵ ٹھہرا کے اولٹے پاؤن
پھرا منہ کو پھیر کر * میرے سیاہ خانے سے خورشید
ڈر گیا * لمؤلفہ ۵ میرے گھر آکے پھرا وہ یم تن
اولٹے پاؤن * دیکھلو بہتے نہ دیکھا ہو جو اولٹا دیا

اولٹی سانس - سین مہملہ بالف و نون غنہ و
سین مہملہ دوم زدہ کنایہ از نفس نارا ست بعد
کہ در نزع باشد شیخ ناسخ میفرمایند ۵ پھر گیا ہر
اودھر اولٹا کوئی آتے آتے * سانس اولٹی دل
بیتاب ادھر لیتا ہے *

اولٹی سیفی - تای ہندی تحتانی معروف سین
مفتوح تحتانی زدہ فا تحتانی معروف کنایہ
باشد از واژون خواندن کلام اللہ وغیرہ جہت
اہلاک دشمن و عدو شیخ امداد علی بحر گوید ۵
جبین ابروئی دکھایا اولٹی سیفی کا اثر * یار کا
نقش جمالی بھی جلالی ہو گیا *

اولٹی کبیر کی - الف بواو غیر ملفوظ ولام
ساکن تای ہندی تحتانی معروف کنایہ از سخنان
درویشان باشد چنانکہ خواجہ آتش گوید ۵
بیہودہ گفتگو نہین مرد فقیر کی * سیدھی ہے
سمجھے تو اگر اولٹی کبیر کی * و اصلش اینست
کہ درویشی و شاعرے بود در ہنود کہ نامش کبیر بود
و سخن اکثر برعکس مشہور میگفت *

اولٹی گنگا بہنا - کنایہ از بوقوع آمدن کارے
بود کہ خلاف دستور باشد *

اول جلول - الف بواو معروف ولام زدہ
جیم مفتوح لام دوم بواو معروف ولام سوم
زدہ سخنان بیمعنی و امور لاطائل بود *

اولجھن - الف بواو غیر ملفوظ ولام ساکن جیم
مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ خفقان را گویند

اولجھنا - الف مضموم بواو غیر ملفوظ لام مفتوح
جیم مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری باہم
پیچیدہ گشتن موہا کہ گرہ در گرہ شوند و نیز آویختن
خار با دامن جامہ و کنایہ از مباحثہ و در آویختن
کسے با کسے باشد لمؤلفہ ۵ لپٹنا اوس سے
میرا وصل ہے دست و گریبان کا * اولجھنا مجھسے
اوسکا رابطہ ہے خار و دامان کا * *

اول فول - سخنان لغو وبیہودہ را گویند*

اولما - الف بواو مجہول ولام زدہ میم بالف کشیدہ پوست انسان خواہ حیوان کہ از آب گرم از گوشت جدا شود ف تفسیدہ*

اولہنا - الف بواو غیر ملفوظ لام مفتوح ہای ہوز زدہ نون و بالف کشیدہ قائل کردن کسی بود ملامت کردہ ف نکوہیدن ع الزام*

اولیل - الف بواو غیر ملفوظ لام تحتانی مجہول ولام زدہ جست وخیز اسپ را نامند*

اومس - میم مفتوح بسین مہملہ گرمی کہ با حبس ہوا بود*

اون - الف بواو معروف ونون معلنہ موی حیوانات بود کہ از ان جامہ ہا بافند ف پشم*

اونا - نون بالف کشیدہ نوعی از شمشیر کہ سبک باشد شیخ ناسخ میفرمایند ع سے جو
عاشق تیری ابرو پہ ہلال * آگے تھا تیغ
اب وہ اونا ہو گیا*

اونٹ دیکھیے کس کل بیٹھے مثلیست بجائے زنند کہ گویند چہ رود ف شتر تا بدام پہلو نشیند مرزا رفیع السودا میفرمایند
قطعہ شیخ کے قد کی درازی کے تئین جال مین
دیکھ * یاد آتا ہی جوانون کے تئین رقص جمل*
کودنے کو جو اوٹھا سر یہ اوٹھالی مجلس * دیکھیے
بیٹھے جو یہ اونٹ تو بیٹھے کس کل*

اونٹ کتارا - کاف مفتوح فوقانی ورای مہملہ بالف کشیدہ گیاہی باشد خار دار ف اشتر خار*

اونٹ کے منہ مین زیرہ مثلیست بر کسی زنند کہ چیزی باید کہ لائق او نباشد اسیر گوید ع کھا گیا بیفائدہ محبوب فلک*
اونٹ کے منہ کا مین زیرا ہو گیا*

اونجل - الف بواو غیر ملفوظ ونون ساکن جیم مفتوح بلام مقدار دو کف دست بہم پیوستہ بود مثل غلہ و مانند آن کہ بکسی دہند*

اونچا - الف بواو معروف ونون غنہ جیم فارسی بالف کشیدہ ف بلند ع عالی و کنایہ از کسیکہ رتبہ بر تر داشتہ باشد شاعر گوید

ف ہرگز نہ مہ و مہر سے آنکھ اپنی لڑیگی ٭ جب
آنکھ پڑ گئی کسی اونچے پہ پڑے گی ٭

اونچا س — الف بواو نجیر ملفوظ و نون غنہ
جیم فارسی بالف و سین کشیدہ ف بلندی
ع عملو و بنون زدہ بروزن قسطاس عدد
مشہور ف نیل و نہ ع تسع و اربعون ٭

اونچا سننا — سین مضموم نون ساکن
نون و الف مصدری سخن نشنیدن بود و نیز
آن سخن باواز بلند گفتہ شود شیخ امداد علی بحر
گوید ف روکھا نہیں باتہ شیون سے جب
اب خاموش ہو جبین ٭ فلک سنتا ہے اونچا
ہم عبث فریاد کرتے ہیں ٭

اونچان — الف بواو نجیر ملفوظ و نون غنہ
جیم فارسی بالف کشیدہ و نون معانہ ف
فراز ع اوج ٭

اونچا نیچا — الف بواو معروف و نون غنہ
نون دوم تحتانی معروف ہر دو جیم فارسی بالف
کشیدہ ف نشیب و فراز ع [illegible]

اونچائی — الف بواو نجیر ملفوظ و نون غنہ
جیم فارسی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف
ف بلندی ع علو ٭

اونچ نیچ — الف بواو معروف و نون غنہ
و جیم فارسی زدہ نون تحتانی معروف و جیم فارسی
زدہ کنایہ از نشیب و فراز زمانہ بود شاعری گوید ف
الفت میں اونچ نیچ نہ سوجھی جہان کی ٭ پوچھی
زمین کی تو کہی آسمان کی ٭

اونچی چوٹی — جیم فارسی تحتانی معروف
جیم فارسی دوم بواو مجہول تای ہندی تحتانی
معروف نوعے از بافتن موی سر زنان
بود کہ مشاطہ می بافد شاعری گوید ف
تنہ بیٹھے ہوے ہیں زوہر و مشاطہ کرتے ہ
اشارہ ہے کہ گندھوا ئینگے اونچی چوٹی ٭

اونچی دکان — کنایہ از دکان مشہور
و نامی بود آتش گوید ف مستون کو بلندی
نہ دکھا اسے فلک تو ون ٭ اونچی تری کمیں
سے ہر اک مغ کی دکان ہے ٭

اونچی دکان پھیکا پکوان — دال ابجد
مضموم کاف بالف کشیدہ و نون زدہ یا فارسی

مخلوط الہا تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ
بای فارسی دوم مفتوح کاف ساکن واو بالف کشیدہ
ونون زدہ مثلیست مشہور بجائی زنند کہ اگرچہ گمان
کسے بر شخص مشہور و نامی باشد بوقت آزمایش
خلاف آن یابد ٭

اوپچے سر - جیم فارسی تحتانی مجہول سین مہملہ
مضموم برای مہملہ زدہ عبارت بود از سرودیکہ
بآواز بلند سرایند ٭

اوند - الف بواو مجہول ونون غنہ ودال مہملہ
زدہ ریسمانیکہ بچھپر بستہ آنرا بمیخ دیوار ومانند آن
استوار کنند تا چھپر بجای خود قائم ماند ٭

اوندھا - الف مفتوح بواو زدہ ونون غنہ
دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ کسی وچیزیکہ
واژون باشد ف نگون ٭

اونگلی دانتون کے نیچے دبانا - کنایہ از
تاسف وافسوس کردن باشد ف انگشت
بدندان شدن ٭

اونگلی کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ زدہ نون و
الف مصدری کنایہ از پوشیدہ آزار دادن بود کسی را

اونگلیان اوٹھنا - تای ہندی مخلوط الہا
زدہ نون والف مصدری ف انگشت نما شدن
شاعرے گوید ٥ کشتہ دست حنائی ہین جوانے
سفاک ہم ٭ ہر طرف سے اونگلیان اوٹھتی ہین
اپنی لاش پر ٭

اونگلیان چٹکانا - جیم فارسی مفتوح تای
ہندی زدہ کاف ونون بالفہا کشیدہ کج کردن
انگشتان بود تا صدا از بند انگشتان برآید
ف فرمانیدن شیخ امداد علی بحر گوید ٥ ہماری
مرگ ہی تیری ادا پر او قاتل ٭ تیغے چلتے ہین
ہمیں نہ اونگلیان چٹکا ٭

اونگلیان چمکانا - جیم فارسی مفتوح میم
زدہ کاف ونون بالفہا کشیدہ دستہا باہم
کردہ خم کردن انگشتان بود زنان ومخنثان را
برای جنگ با خود ہا مرزا برق میفرمایند ٥
منہ مجھکو دکھاتا ہے بہت نخوت سے ٭ اونگلیان
تو بھی تو اسے منہ سے چمکا ٭

اونگلیون پر نچانا - تحتانی بواو مجہول ونون
مختفیہ بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن نون

مفتوح جیم فارسی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ذلیل
و حقیر نمودن بود کسے را ٭

اونگلیوں کی پوریں - کاف تحتانی معروف
بای فارسی بواو مجہول راے مہملہ تحتانی مجہول و
نون مختفیہ فاصلہ ہای کہ در میان پیوندہاے
انگشتان باشد ٭

اونگھتے کو ٹھیلتے کا بہانا - فوقانی تحتانی
مجہول کاف بواو مجہول تای ہندی مخلوط الہا
تحتانی مجہول و لام زدہ فوقانی دوم تحتانی
مجہول کاف دوم بالف کشیدہ موحدہ مخلوط الہا
و نون بالفہا کشیدہ مثلیست بجای زنند کہ کسی را
کردن کاری خود منظور نباشد و دیگری در ان حال
مانع آید شیخ ناسخ میفرماید ٭ مر رہا تھا آپ تیز
ناحق ہوا بدنام تو ٭ اونگھتے کو ٹھیلتے کا اب بہانا ہو گیا ٭

اوہی - الف بواو معروف ہای ہوز تحتانی
معروف کلمہ باشد کہ اکثر بر زبان زنان ہنگام
ناز و غمزہ وغیرہ جاری شود وقت وخ ٭

فصل ہاے ہوز

اہا ہا ہا - الف مفتوح ہر سہ ہای ہوز بالفہا کشیدہ
کلمہ ایست کہ ہنگام خوشی و مباہات و تحسین زبان
آرند و بعد الف ہم این لغت آمدہ است چنانچہ
در باب الف ممدودہ گذشت ف آہا ٭

اہلے گہلے پھرنا - اول و پنجم مفتوح دوم و ششم
یعنی ہر دو ہاے ہوز ساکن ہر دو لام بہر دو
تحتانی مجہول بمحاورہ زنان بر خود نازیدن کسی بود

اہیری - رای مہملہ تحتانی معروف راگ باشد
منجملہ راگ ہا ٭

فصل تحتانی

ایام - بمحاورہ زنان ہند ایام حیض را گویند ٭

ایتر - الف تحتانی معروف فوقانی مفتوح
برای مہملہ زدہ آدم دون و کمظرف بود و
خودنما ٭

ایر پھیر - الف تحتانی مجہول و راے مہملہ زدہ
بای فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و راے مہملہ
خریدن و فروختن اسباب و اجناس بود ٭

ایر پھیر کے تولنا - فوقانی بواو مجہول لام
زدہ نون و الف مصدری وزن کردن جنس بود
در سبد دو پلہ میزان بایں طور کہ نصف آن جنس را

در یک پلہ وزن کنند و نصف در پلہ دیگر تا شبہہ
کمی جنس نماند *

ایڑ۔ الف بواو مجہول و رای ہندی اسپ را
بپاشنہ زدن بوقت پاشنہ گردانیدن ع مہمیز

ایڑ کرنا و لگانا۔ لام مفتوح کاف فارسی
ونون بالف کشیدہ ہمان بپاشنہ زدن اسپ
بوقت اسپ انگیز *

ایڑیان رگڑنا۔ تحتانی بالف کشیدہ ونون
مختفیہ رای مہملہ وکاف فارسی مفتوح رای ہندی
ساکن نون والف مصدری کنایہ از بسر کردن
زندگانی بمصیبت و تکلیف بود بجز گوید ع ایڑیان
کیون کر نہ رگڑون کیون گیا تھا دیکھنے * اوس
پری کے رقص کی ٹھوکر ہوئی تعزیر پا *

ایڑی چوٹی پر سے وارنا۔ کنایہ از بالای
سر و پای کسے گردانیدن چیزی با کسے باشد و این
محاورہ زنان ست *

ایسا بیتسا۔ کلمہ ایست کہ در آزردگی و خشم
در حق کسے بر زبان آرند *

ایسی تیسی۔ فوقانی مفتوح تحتانی زدہ سین
مہملہ تحتانی معروف کلمہ ایست کہ بہنگام غصہ اکثر
بر زبان آید در حق ونسبت کسے ومفہومش
قریب بدشنام ست *

ایسے ہین۔ کلمہ ایست کہ مفہومش ہمین قسم
وہمین محل ست *

ایسے ویسے۔ الف وواو ہر دو مفتوح تحتانی
زدہ ہر دو سین مہملہ تحتانی مجہول کنایہ از مردم
فرومایہ وبے حقیقت وغیر ذی اعتبار باشد
ف چنین وچنان *

ایک۔ الف تحتانی مجہول کاف کشیدہ ف یک
ع واحد وکنایہ از یکتا ویگانہ روزگار نیز باشد *

ایکا۔ کاف بالف کشیدہ یک زبان ویکدل
بودن چند کسی بود بر کاری ع اتفاق *

ایک آدھ۔ کلمہ ایست کہ بر قلت تعداد چیزی استعمال کنند

ایک نگہہ سیکو دیکھنا۔ کہ ہمہ ادنی واعلی ہمسا
یکسان شمردن بود *

ایکا ایکی۔ الف دوم تحتانی مجہول کاف دوم
تحتانی معروف ف یکایک وناگاہ ع دفعۃً

ایک اینٹ کے لیے مسجد ڈھانا۔ تثلیث

بر کسے زنند کہ جہت نفع قلیل نقصان شیء عظیم گوارا کنند و پاس ایمان ہم نماید خواجہ آتش گوید ؎ کون چھینے بت کو توڑے برہمن کے دل کو کون ٭ اینٹ کی خاطر کوئی کافر بھی مسجد ڈھا گیا ٭

ایک حمام میں سب ننگے۔ مثلیست مشہور آنست کہ حال ہمہ یکسانست ٭

ایک در بند ہزار در کھلے۔ مثلیست مشہور بجائے زنند کہ امید حصول مطلب کسے از جائے منقطع شود ٭

ایک رنگ آنا ایک رنگ جانا۔ کنایہ از متغیر شدن رنگ روئے کسے بود از پیچ ترس و بیم ٭

ایک سر ہزار سودا۔ سین مہملہ مکسور برائے مہملہ زدہ ہائے ہوز مفتوح زائے معجمہ بالف و رائے مہملہ کشیدہ سین مہملہ مفتوح بواو زدہ دال مہملہ بالف کشیدہ مثلیست بجائے زنند کہ بر کسے ہجوم کار و افکار باشد شاعرے گوید ؎ دل ترے گیسوؤں میں الجھا ہے ٭ ایک سر ہے ہزار سودا ہے ٭

ایمان ٹھکانے ہونا۔ کنایہ از بجا ماندن ایمان باشد ذوق دہلوی گوید ؎ اگرچہ تو دیکھا تو دل میں اک زمانے سے ٭ نہیں ہے آپ بھی اس کا فر ترا ایمان ٹھکانے سے ٭

ایمان کی کہنا۔ حق گفتن ٭

ایمان لانا۔ کنایہ از برحق دانستن امری باشد مومن خان دہلوی گوید ؎ اگر مشہور ہو افسانہ اپنی بت پرستی کا ٭ برہمن کیا عجب ایمان لے آئیں بنارس میں ٭

ایمن۔ الف تحتانی مجہول میم مفتوح نون ساکن نام راگنی باشد از راگنیہائے مشہور ٭

آئیں۔ الف مفتوح تحتانی و نون غنہ کلمہ ایست کہ در مقام تعجب و تہدید و استفہام گویند ٭

اینٹ کی لینی پتھر کی دینی۔ مثلیست بجائے زنند کہ چون کسے بکسے بدی کند آنکس نیز باین کس بدی کند ٭

اینٹھنا۔ نون و الف مصدری و فتح تحتانی پیچیدن و کنایہ از گرفتن چیزے از کسے بود بفریب ٭

اینچا کھینچی۔ الف مفتوح تحتانی و نون مشدد جیم فارسی بالف کشیدہ کاف مخلوط الہا مفتوح

تحتانی و نون غنہ جیم فارسی تحتانی معروف چیزی واحد را بطرف خود کشیدن دو کس بود ف کشاکش *

اینڈنا - الف مفتوح تحتانی و نون غنہ و دال ہندی زدہ نون و الف مصدری خرامیدن بناز و تکبر بود چنانکہ سودا گوید ع جون تاک اینڈتے ہین پڑے سیکڑی مین مست * زاہد بھلا یہ عیش ہے باغ بہشت مین * خواجہ آتش گوید ع اینڈتا تھا تیرے مستون کی طرح سی باغ مین صاحب کیفیت انہو سلسلہ مین تاک تھا *

باب باے موحدہ

فصل الف

بابو - بروزن قابو گدا را گویند و مردم ہندو بنگالہ را نیز گویند *

بات - موحدہ با الف و فوقانی کشیدہ ف سخن ع قول و پیام عقد نکاح و خطبہ را نیز گویند و کنایہ از طرز و روش و ناز و انداز و حسن و خوبی وغیرہ نیز بود شیخ ناسخ سیفرمایند ع نہ تری گات بری ہی نہ تری بات بری * نظر آئی نہ مجھے تیری کوئی بات بری *

بات بدلنا - موحدہ دوم و دال مہملہ مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری ف سخن گردانیدن *

بات بڑھانا - سخن را طول دادن بود جرأت گوید ع سخن کی ہو زبان پر داستان ہی خموشی کی * مرے کم بولنے نے بات یہ کیسی بڑھائی ہی *

بات بنانا - موحدہ دوم مفتوح ہر دو نون با تفہا کشیدہ ف سخن سازی *

بات پر آجانا - انچہ از زبان گفتہ باشند آنرا کردن بود مرزا برق مرحوم فرمایند ع بات پر آکی جو انسان باغ رضوان چھوڑ دے * یہ نہین ممکن کہ عاشق کوے جانان چھوڑ دے *

بات پوچھنا - کنایہ از ملتفت و متوجہ شدن بطرف کسے بود *

بات ٹھہرنا - تاے ہندی مخلوط الہا در کہ ہونز ہر دو مفتوح راے مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از نامزد شدن مرد با زن و زن با مرد بود *

بات چیت - گفتگو را گویند *

بات جانا - بے اعتبار شدن بود *

بات دوہرانا - دال مہملہ مضموم بواو غیر ملفوظ باے ہوز ساکن رے مہملہ بالف کشیدہ نون و الف مصدری سخن گفتہ را باز گفتن شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تو ہوا شیرین سخن مشہور اس باعث سے یار بات دوہرانا ترا قند مکرر ہو گیا*

بات رہجانا - ذکر نیکی یا بدی کسے یا عزت و آبروے کسے باقی ماندن باشد رشک مرحوم ؎ ان بتون سے جو رہ و رسم ہے جاری رکھنا * اے خداوند جہان بات ہماری رکھنا * مومن خان دہلوی ؎ ہوئی تاثیر آہ و زاری کی * رہگئی بات بیقراری کی *

بات کا پورا - کسیکہ انچہ بگوید آنرا بکند*

بات کاٹنا - کاف بالف کشیدہ و تاے ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از قطع کردن سخن کسی بود و پیش از تمام شدن سلسلہ سخن او جرأت گوید ؎ ہماری بات کاٹی غیر کی تائید کی اوسنے گھٹانا اسکو کہتے ہین بڑھانا اسکو کہتے ہین*

بات کرنا و بات کہنا - ہر دو بمعنی سخن گفتن باشد

بات کہنے مین کوئی کام کرنا - کنایہ از جلد تر کردن کاری باشد جرأت گوید ؎ بات کہنے مین وہ کیونکر نہ جلا دے مردہ * اوسکی جو بات ہے جرأت وہ ہے اعجاز کے ساتھ*

بات گرہ مین باندھنا - کنایہ از یاد داشتن سخن تشنیع کسے بود بحر گوید ؎ کلام تلخ جو شیرین لبون سے سن آے بحر * گرہ مین باندھ نہ بات انکی نیشکر کی طرح *

باتونی - موحدہ بالف کشیدہ فوقانی بواو معروف نون تحتانی معروف کسیکہ بسیار سخن گوید

باتین بنانا - فوقانی تحتانی مجہول و نون غنہ سخنہاے یاوہ کردن ف سخن تراشیدن

باتین چھانٹنا - کنایہ از سخنان طنز آمیز گفتن بود در حق کسے *

باتین سنانا - کنایہ از طعن و تشنیع نمودن بود بر کسے *

باجری - راے مہملہ تحتانی معروف رنگے باشد از ماکیان *

باجی - موحدہ بالف کشیدہ جیم تحتانی معروف خواہر کلان را گویند *

باچھیں آنا - کنایہ از شگفتہ شدن ہر دو گوشہ لبہا باشد ٭

باچھیں کھلجانا - کاف مخلوط الہا مکسور لام ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از خندیدن بود ٭

بادام - فارسیست ٭

بادامچہ - موحدہ بالف کشیدہ دال مہملہ بالف و میم زدہ جیم فارسی مفتوح ہای مختفی در آخر پارہ نقرہ خواہ طلا خواہ مس و برنج کہ بصورت مخروطی ساختہ بر مسند و تکیہ ہا دوزند و بر صندوق نصب کنند ٭

بادامی - میم تحتانی معروف درج مخروطی را گویند کہ دران زیور و مانند آن نہند و قسمے از خواجہ سرای را گویند کہ اندک آلۂ تناسل داشتہ باشد ٭

بادخانیہ - مرضے بود کہ در خانیہ ہا نزول آب شود و آماسند ٭

بادلا - موحدہ بالف کشیدہ و دال مہملہ زدہ لام بالف کشیدہ تارہای باریک نقرہ و طلا باشد کہ بکار کارچوب و مانند آن آرند ٭

بادہوائی - سخن و چیزے کہ اعتبار نداشتہ باشد بحر گوید مصرعہ کہ یہاں بادہوائی ہے سلیمان کا تخت

بادیا - موحدہ بالف کشیدہ و دال مہملہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ ظرفے باشد مانند پیالہ از مس و نقرہ وغیرہ کہ دران نانخورش دارند ٭ پیالہ ٭

بادی چور - موحدہ بالف کشیدہ دال مہملہ تحتانی معروف جیم فارسی بواو مجہول و رای مہملہ زدہ کسیکہ در دزدی کمال دارد یعنی سارق کامل بود چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند ؎
لے ہی جاتی ہے زر گل کو اڑا صبح کی بھی باد
بادی چور ہے ٭

باران کوٹ - موحدہ بالف کشیدہ رای مہملہ بالف و نون معلنہ ساکن کاف بواو مجہول و تای ہندی زدہ جامہ بود از کلیم سیاہ کہ مردمان فوج انگریزی وغیرہ در ایام سرما و برشکال پوشند تا از باران محفوظ مانند و سرما نخورند ٭

بارافی - فارسیست ٭

بارگیر - موحدہ بالف و رای مہملہ زدہ کاف فارسی تحتانی معروف و رای مہملہ زدہ کسیکہ اورا بر اسپ خود نوکر کنند ٭

بارہ ابرن سولہ سنگار ۔ الف مفتوح موحدہ ساکن رای مہملہ مفتوح نون ساکن سین مہملہ بواو مجہول لام بہای ہوز سین مخلوط الہون مکسور کاف فارسی بالف کشیدہ ورای مہملہ زدہ آرایش وتزئین کامل زنان بود ف ہر ہفت *

بارہ امام ۔ دوازدہ امام علیہم السلام اند

بارہ باٹ ۔ موحدہ دوم بالف کشیدہ وتای ہندی زدہ ہرچہ خراب وآوارہ باشد چنانکہ ذوق دہلوی گوید رباعی دل اپنا نجم دہر سے کر تو نہ اوچاٹ * جس طرح کہیں نور مصیبت سے کاٹ * ای ذوق فلک آپ ہیں بارہ حصہ * سودا ہو نہ کیوں زیر فلک بارہ باٹ *

بارہ دری ۔ دال مہملہ مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف ایوان پختہ امرا کہ دوازدہ در دارد خواہ برابر خواہ پنج در پیش و پنج در پس و دو در پہلو دارد شاعرے گوید شعر ساہر
کچھ یار بھی کچھ ہم بھی ہیں ششدر بیٹھے
ہیں شب وصل عجب بارہ دری میں *

بارہ سنگا ۔ سین مہملہ مکسور بنون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ جانوری باشد کہ دو شاخ کلان دارد وہر شاخ شاخہای بسیار دارد ف گوزن ع ایل *

بارہ مہینے ۔ میم مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف نون تحتانی مجہول ف دوازدہ ماہ وکنایہ از تمام سال بود *

بارہ وفات ۔ واو مفتوح فا بالف کشیدہ وتای زدہ بمحاورہ زنان نام ماہ ربیع الاول بود

باری دار ۔ دال مہملہ بالف ورای مہملہ کشیدہ چوکیدار نگہبان امرا بود ذخیرۂ کار

باریکا ۔ کاف بالف کشیدہ موقلم مصوران باشد کہ از ان خط باریک کشند وآن خط باریک را ہم گویند کہ علاوہ جدول بکنارۂ صفحات کتاب باشد شیخ ناسخ سفیر نامہ
ع در وصف خط نہ کہیں دیوان میں تا میں
در وصف کمر * چاہیے جدول زنگار میں
اک باریکا *

باریکی تب ۔ موحدہ بالف کشیدہ رای مہملہ

وکاف تحتانی معروف فوقانی بیای فارسی
کشیدہ پیتے را گویند کہ یک روز درمیان گذاشتہ
آید فت تپ نوبہ ✤

باڑا ۔ رای ہندی بالف کشیدہ زر خیرات
کہ بفقرا تقسیم کنند اسیر گوید ؎ اتنا کہاں گھر
تمنے بڑی دیر کی اسیر ✤ باڑا تو اس گلی میں
فقیروں کو بٹ گیا ✤

باڑھ ۔ موحدہ بالف کشیدہ ورای ہندی مخلوط الہا
ساکن چند معنی دارد ۱ ۔ دم شمشیر گویند ۲ ۔ صفت
درختان را گویند ۳ ۔ سر شدن تو یہا ونبدو قہا
بودیک دفعہ ۴ ۔ درازی قامت بحر گوید ؎
کیا ابھی دن سن ہیں اوس محبوب کے نام خدا
باڑھ پر آنے دو قد شمشیر دم ہو جائیگا ✤ بر آمدگی
ونمو ہر چیز ۶ ۔ زیادہ شدن آب دریا بحر گوید
؎ باڑھ پر ادھر ان کے ہی دریا حسن اوس
ترک کا ✤ نیمچا جس غرض سے زیب کمر ہو نگا ✤

باڑھ چلنا ۔ جیم فارسی مفتوح بلام زدہ
نون والف مصدری سر شدن تو پہا ونبدو قہا
باشد بیکدفعہ ✤

باڑھ چھوڑنا ۔ جیم فارسی مخلوط الہا
مضموم بواو مجہول ورای ہندی زدہ نون و
الف مصدری ہمان سر کردن تو پہا وتفنگہا
بیکبار بود ✤

باڑھ داغنا ۔ سر کردن تو پہا ونبدو قہا
بود بیکبار ✤

باڑھ دینا ۔ کسے را بر کاری تیز کردن بود
آتش گوید ؎ کیا اشارہ نہیں آنکھوں نکو
وہ پلکیں کرتیں ✤ باڑھ دیتی نہیں تیرونکو
یہ خشک دن ✤

باڑھ رکھنا ۔ رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا
ساکن نون بالف کشیدہ تیز کردن شمشیر و
کارد بود بر سنگ فسان ✤

باڑھ دلانا ۔ دال مہملہ مکسور لام بالف کشیدہ
نون والف مصدری کسی را بر کاری آمادہ و تیز
کردن بود ✤

باڑھ کاٹنے نام تلوار کا مشابہت
معروف چنانکہ شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎
سر سے ہو سفاک شہرہ ہیں نگاہ یار کا ✤ بیچ کہا ہے

باڑھ کاٹے نام سو تلوار کا ✤
باڑھ کا ڈوڑا۔ کنایہ از نشان دم شمشیر بود ✤
باڑھ کر جانا۔ کاف مکسور برای مہملہ ساکن
جیم و نون بالفہا کشیدہ دندانہ دار شدن دم
شمشیر بود ✤
باڑھ مارنا۔ میم بالف کشیدہ و رای مہملہ زدہ
نون والف مصدری ہمان سر کردن توپہا و
تفنگہا بود بیکبار ✤
باڑھ مر جانا۔ میم مضموم رای ہندی ساکن
جیم و نون بالف ہا کشیدہ بر گشتن دم شمشیر بود ✤
باڑھیا۔ موحدہ بالف کشیدہ و رای ہندی
مخلوط الہا زدہ تحتانی بالف کشیدہ تیز کنندہ
شمشیر و کارد بود بر سنگ فسان ✤
بازار۔ فارسیست ✤
بازار بند ہونا۔ کنایہ از بند شدن دکانہای
بازار بود ✤
بازار کھلنا۔ کنایہ از کشودہ شدن دکانہای
بازار بود ✤
بازار کی مٹھائی۔ کاف تحتانی معروف
میم مکسور تای ہندی مخلوط الہا بالف ہمزہ
تحتانی معروف کنایہ از چیزے باشد کہ
بہمہ کس دستیاب شود شاعرے گوید ؎ آپکا
بوسۂ لب شیرین ✤ اتنو بازار کی مٹھائی ہے ✤
بازار گرم ہونا۔ کنایہ از کثرت خرید و
فروخت اشیا بود شیخ ناسخ مصرعہ آتش شوق
زلیخا نے کیا بازار گرم ✤
بازار لگنا۔ اسباب و اشیا بر دکانہا نہادن
دکانداران را در بازار آمدہ برای فروخت باشد۔
مومن خان دہلوی گوید ؎ تو کسیکا بھی خریدار
نہیں ہے ظالم ✤ سر فروشوں کا ترے کوچے میں
بازار لگا ✤
بازو پھڑکنا۔ شگونیست مشعر بر ملاقات دوستی
بازی۔ فارسیست ✤
بازی بدنا۔ موحدہ مفتوح دال مہملہ ساکن
نون والف مصدری شرط کردن با کسے بود ف
گرو بستن ✤
بازی جیتنا۔ جیم تحتانی معروف و تای
زدہ نون والف مصدری شرط از کسے گرفتن بود

بست بط غالب آمدن ۞
بازی دینا۔ دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری ف فریب دادن و زر شرط بکسے دادن بود ۞
بازی کرنا۔ کاف مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون بالف کشیدہ و اثرون شدن کبوتر کابلی بود در ہوا و اثرون شدن مردم رسن باز بر زمین ۞
بازی کھانا۔ کاف مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ فریب خوردن از کسے کہ فریبندہ باشد ۞
بازی لگانا۔ لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ نون والف مصدری ف گرو بستن ۞
بازی ہارنا۔ ہای ہوز بالف کشیدہ و رائے مہملہ زدہ نون بالف کشیدہ در شرط از کسی مغلوب شدن بود ۞
باس۔ موحدہ بالف و سین مہملہ کشیدہ ف بوع رایحہ ۞
باسن۔ سین مہملہ مفتوح بنون زدہ ظرف باشد خواہ از گل خواہ از مس خواہ از نقرہ و طلا و برنج ف آوند ع اناء بالکسر ۞
باسی۔ سین مہملہ تحتانی معروف طعام شب ماندہ و آب شب ماندہ بود ف شبینہ ۞
باغ باغ ہونا۔ کنایہ از خوشدلی بسیار بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ ٹھنڈی ہوا ہے سیر لب جو ہے باغ ہے ۞ اک گل سے ہمکنار ہیں دل باغ باغ ہے ۞
باغ لگانا۔ درخت گلہا وغیرہ در زمین نشاندن
باقی ساقی۔ بمعنی باقیماندہ آید و لفظ دوم از توابع ست جرأت گوید ؎ دور میں ہوا کی نصیبا اپنے تب آئی باری ۞ باقی ساقی رہی جب سے نہ ذری شیشے میں ۞
باگ اوٹھانا۔ کنایہ از اسپ تاختن بود ۞
باگ ڈور۔ دال ہندی بواو مجہول و رائے مہملہ زدہ رسنے بود کہ اسپ کتل را بدان کشند ف پالہنگ ۞
باگ روکنا۔ رای مہملہ بواو مجہول و کاف زدہ نون والف مصدری لگام باز کشیدن ستور تا باز ایستد ۞
باگ کا بودھا۔ استعارہ است کنایہ از لگام اسپ باشد

سوے کمر نظر ہی نہ آئے تو کیا کروں ﴿ تو موشگاف
ورنہ کی ہے ترے بال بال کی ﴿

بال باندھا ہونا - موحدہ دوم بالف نون
ساکنہ دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ تابع کسے
بودن باشد ﴿

بال باندھی کوڑی اوڑانا - دال مہملہ
مخلوط الہا تحتانی معروف کاف مفتوح بواو
زدہ رای ہندی تحتانی معروف قادر انداز
بودن باشد یعنی ہر نشانہ را بفگندن ﴿

بال بنانا - موحدہ مفتوح ہر دو نون بالف
کشیدہ خمدار و پیچ کردن موہای سر بود ﴿

بال بیکا ہونا - موحدہ تحتانی معروف
کاف بالف کشیدہ کنایہ از آفت صدمہ خفیف
رسیدن بود اسیر گوید ﴿ شانہ اغیار تو
سر تے ہیں تری زلفوں میں ﴿ یا تہ کا ٹوں
جو کوئی بال ہو بیکا تیرا ﴿

بال پکنا - کنایہ از سفید شدن موہای سر
باشد بحر گوید ﴿ پکے بالوں میں بھی خامی کا
اثر ہے بال بال ﴿ آدمی خاطی ہے پیرو ہو
ہے کچھے شیر کا ﴿

بال پھٹنا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح
تای ہندی ساکن نون والف مصدری شگافتن
کفیدن مو ﴿

بال جھڑنا - جیم مخلوط الہا مفتوح رای
ہندی زدہ نون والف مصدری افتادن
مو باشد خواہ از شانہ خواہ بعد از صحت از
مرض موخوردہ ﴿

بال چنتا - جیم فارسی مضموم نون ساکن
نون والف مصدری کشیدن مو باشد از
ساف خواہ تمام مو خواہ موے سفید از
موہای سیاہ ﴿

بال خورا - خای معجمہ بواو مجہول رای مہملہ
بالف کشیدہ مرضے بود کہ موی را بریزاند
موخورہ شیخ امداد علی بحر گوید ﴿ بھلا کیا
ہمسری تجھسے کریں گے ہر دو نون ﴿ نکالیں
بال تو اپنے سر دن کے بال خوروں میں ﴿

بال رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا
ساکن نون والف مصدری مونہادن بر سر

بستر اشیدن ٭

بال سلجھانا ۔ سین مهمله مضموم لام ساکن جیم مخلوط الها با الف نون و الف مصدری کنایه از شانه کردن ٭

بالکا ۔ موحده با الف کشیده و لام زده کاف با الف کشیده شاگرد و پس رو فقیران بود که بعد فقیر جانشین او شود ٭

بال کا پھندا ۔ کاف با الف کشیده بای فارسی مخلوط الها مفتوح نون ساکن دال مهمله با الف کشیده حلقه مو بود که دران مرغان را صید کنند شیخ ناسخ میفرمانید ؎ اور طائر دو سمین پھنستے ہین تو اسمین مرغ دل ٭ بال کے پھندے کو کیا نسبت کمر کے بال سے ٭

بال کا چابک ۔ کاف با الف کشیده جیم فارسی با الف کشیده موحده مضموم بکاف کشیده تازیانه که از مو سازند شاعری گوید مصرعه بال کے چابک مین گیسوی یار کے ٭

بال کھڑے ہونا ۔ حالتے بود که پیش از آمدن تپ و هنگام بیم و ترس عارض گردد ٭ موی بر تن خاستن ع اقشعرار چنانکه حضرت رشک میفرمانید ؎ ہر موی تن سے ہم تری تعظیم کرتے ہیں ٭ بال اپنے خوف قہر و غضب سے کھڑے نہین ٭

بال کھولنا ۔ کاف مخلوط الها بواو مجهول و لام زده نون و الف مصدری کنایه از وا کردن موهای سر باشد زنان را برای فریاد و نوحه کردن شاعرے گوید ؎ کھولکر بال پریشان نکر روح کو تو ٭ اور مرے سوگ کے پردے مین سنورنے والے ٭

بال کی کھال کھینچنا ۔ کنایه از دقت پسندی و حل نمودن امرے که دقیق تر باشد ف موشگافی ٭

بال لینا ۔ لام تحتانی مجهول نون و الف مصدری کنایه از ستردن موی زهار باشد ٭

بالو ۔ بروزن آلو ف ریگ ع رمل ٭

بالوشاہی ۔ شین معجمه با الف کشیده بای هوز تحتانی معروف قسمے از شیرینی باشد که در گھی سرخ و بعد ازان در شیرہ خوب میشود ٭

بالونگی ٹوپی - لام بواو مجہول ونون مخفیہ کاف تحتانی معروف تای ہندی بواو مجہول باے فارسی تحتانی معروف کلاہی کہ از موی سازند و بر سر سے پوشند ٭

بالی - بروزن عالی سہ معنی دارد - ۱ - چیزیکہ جای ماندن دانہ غلہ باشد در ترہ نمایت خوشہ ع سنبلہ بجرگوید ؎ تاب رخ سے مرتبہ بالی کا عالی ہوگیا ٭ خرمن ماہ درخشان گھٹکے بالی ہوگیا ۲ - زیور باشد کہ حلقہ کوچک بود و زنان در گوشہا دارند مثل گوشوارہ لاستاد مولفہ اچھلی بھی بالیان قسمت نے بیٹا ئین اوسے ٭ اس سے بڑھکر عہد طفلی مین خوش اقبالی نہین ٭ ۳ - دختر خورد سال را گویند ٭

بالی مجہولی - لام تحتانی مجہول موحدہ مخلوط الہا بواو مجہول لام دوم تحتانی مجہول کودکان را گویند خواہ پسران باشند خواہ دختران ٭

بالی کی سوئیان - سین مہملہ بواو معروف ہمزہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ ونون غنہ سوزن مانند کہ گرداگرد خوشہ ہای گندم باشد ٭

بامھنی - موحدہ بالف و میم مخلوط الہا زدہ نون تحتانی معروف زن برہمن را گویند و خزندہ باشد مانند چلپاسہ کہ نگین بود و دم سرخ دارد و فرقش بود کہ در چشم مردم ہم سیاہ کہ موہای پلک بر ریزانند ٭

بانا - موحدہ ونون بالف کشیدہ چند معنی دارد - ۱ - تارہا کہ در عرض جامہ و قماش باشند بعد تنیدن تارہا در طول ثبت کنند ۲ - چیزیکہ باشد مانند سیف کہ در آہن تیغ دو دم نصب کنند و از ہر دو دست در جنگہا گردانند ۳ - چیزی باشد از تارہای نقرہ خواہ طلا خواہ رشتہ خواہ ابریشم کہ مردان دلاور در پا یہا خود دارند بہ زینت اشان دلاوری بود مرزا برق سیفرمانید ؎ کس شان کا آزناہی بانکوں پیٹ یگانا ناہی ٭ اک پاؤں میں باناہی اک کان میں بالی ہے ٭ ۴ - کنایہ از پیشہ باشد شیخ ناسخ سیفرمانید ؎ حقارت سی نظر کرتی ہو کیا چاک گریبان پر ٭ نہ سمجھو مفلسی ہم عشقبازون کا یہ بانا ہی ٭

بانا باندھنا - موحدہ بالف کشیدہ ونون غنہ

وذال معجمہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری
کنایہ از دعوی یکتائی کردن درکارے بود جرأت گوید
ع سر اوٹھایا بہت آشفتہ سری میں ہم نے
بیڑی یہی کہ فن عشق میں بانا باندھا *
بانٹ - موحدہ بالف ونون غنہ وتای ہندی
زدہ سنگ وزن کردن بود وباصطلاح گنجفہ بازان
تقسیم نمودن اوراق گنجفہ را گویند وامر بود بہ
تقسیم نمودن *
باندھنا - نون والف مصدری ف بستن
ع رتق بالفتح ونیز عبارت از بستن مضامین
وقوافی در شعر بود *
باندھنون - موحدہ بالف ونون غنہ ودال
مہملہ مخلوط الہا زدہ نون بواو معروف ونون
مختفیہ چیزے از صنعت رنگریزان بود کہ
رشتہ سفید بر جامہ سفید جابجا بستہ جامہ را
رنگین سازند تا جائیکہ رشتہ بستہ باشد آنجا
سفید ماندہ باقی ہمہ جامہ رنگین شود ف
گلبند وگلبندی و کنایہ از تہمت وبہتان نیز گویند
باندھنو باندھنا - یعنی کنایہ از تہمت باندھنا

اتہام باشد کہ بر کسی قرار دہند آتش گوید ع
کرینگے افترا شاعر قبائے یار پر کیا کیا * ہنگے
باندھنون اوس لٹ پٹی دستار پر کیا کیا *
باندی - موحدہ بالف ونون غنہ دال مہملہ
تحتانی معروف ف کنیز ع جاریہ وبدال
ہندی چوبدستی گندہ وکوتاہ بود کہ سپاہیان
وبازاریان در دست دارند *
بانسا - سین مہملہ بالف کشیدہ ف بن مینہ *
بانس پر چڑھنا - کنایہ از رسوائی بود
جرأت گوید ع عیب کرنے کو سنبر چاہیے دنیا
میں ضرور * بانس پر کیا جو چڑھی نٹ تو ہنر
لے اوترے *
بانسلی - بلام تحتانی معروف نے بود کہ آنرا
نوازندوان ان شہرہا بیرا آورند ع ذریار شاعر
گوید ع کہتی ہے اسکے نالون کی تاثیر دلگداز
یہ بانسلی کسیکا دل ونہند ہے * ودرین لغت
بجای لام راے مہملہ ہم آمدہ *
بانسی - سین مہملہ تحتانی معروف قسمے از
برنج باشد بسیار تحفہ وباریک بود *

بانک - موحده بالف ونون غنه وکاف زده
چند معنی دارد - ۱- ورزشے بود مردان دلیران
را که بدان ورزش کارد از دست حریف بستانند
۲- قسمے از زیور باشد که زنان بر بازوها دارند
۳- قسمے از چوڑی نیز باشد که ساخت آن کج
بود و آنرا زنان در هر دو ساعد پوشند ۴- کجی
و ناراستی دریاها بود که براه ناراست روان شوند *
بانکا - کاف بالف کشیده سرهنگ بدوضع را
گویند که کلاه و دستار کج دارد ف سلحشور و قسمے
از کارد کج بود *
بانکپن - موحده بالف ونون غنه وکاف زده
بای فارسی مفتوح ونون زده سرهنگی و بدوضعی بود
و تکرار و زبر سخن بانداز بد و فساد و جنگ و جدل
باشد شاعری گوید ؎ فلک سیدھا کبھی ہوتا
تو ہم بھی اوس سے جھک جاتے * نہ اونے
کجروی چھوڑی نہ چھٹے بانکپن اپنا *
بانکی ادا - عبارت از ادائے معشوقان
باشد *
بانگی - نون زده وکاف فارسی تحتانی معروف
نمونه و چاشنی چیزے بود *
بانهه - موحده بالف کشیده ونون غنه و هائے
هوز زده ف بازو و کنایه از معرفت و وسیله بود
بانی - نون تحتانی معروف سخنان با قافیه
مشتمل بر افسانه حال کسے باشند که نوعے از گدایان
دو چوب در هر دو دست گرفته بهم میزنند و آن
کلمات را میخوانند *
بانیان - موحده بالف ونون مختفیه تحتانی
بالف ونون مختفیه مخالف راست بود ف
دست چپ ؏ بیار و سازے باشد که آنرا
با طبله نوازند ف بم و طبله را بفارسی زیر گویند
لمؤلفه ؎ صدا جاتی ہے دور تک بائین کی
فلک سن رہا ہے گمک بائین کی *
بانیان پاؤں پوجنا - کنایه است از احتراز
و اجتناب کردن جیسا کہ سودا گوید ؎ جیسے
سجدہ کیا نہ آدم کو * شیخ کا پوجتا ہے بایان پاؤں *
بائین دینے - همزه تحتانی مجهول ونون
مختفیه رسیده دال مهمله مفتوح های هوز ساکن
نون تحتانی مجهول جانب چپ جانب راست بود

شیخ ناسخ مغفور بانیدے بائین دہنے ہین جو
دونون تیری ابرو ماہ نو * ایک چاند انتیس کا
ہے ایک پورے تیس کا *
بائین ہاتھ کا کام - کنایہ از کار آسان تر باشد *
باؤ - موحدہ بالف و واو وف باد ع ہوا شیخ
ناسخ مغفور بانیدے کٹی پیادہ روی مین زراہ
منزل عشق * مرون تو باؤ کے گھوڑے سے یہ
اب سوار ہو نہین * و مرضے باشد کہ مردان و
زنان بدکار را لاحق شود *
باؤ بندی - موحدہ مفتوح بنون زدہ دال مہملہ
تحتانی معروف چیزیکہ از خیال خود بستہ شود
و بے اصل باشد *
باورچی - فارسیست ع طبّاخ *
باؤگولا - کاف فارسی بواو مجہول لام بالف
کشیدہ مرضے بود کہ ریاح در شکم بگردد و منجمد
شود و مرض مہلک ست و ف دل بضم دال مہملہ
باؤلا - لام بالف کشیدہ مرد دیوانہ و مست
را گویند *
باؤلی - لام تحتانی معروف چاہی بود بس

عریض و تا آب زینہ ہا دارد و در زبان زینہ تا آب
آرند و وزن مجنونہ را نیز گویند *
باؤلی دینا - کنایہ از تیز کردن جانور شکاری
بود بر جانور دیگر ف بولی دادن چنانچہ اسیر
گویند ے دی دل کی باؤلی تیری آنکھون کو
اسلیے * ان آہوون کو شیر بنانا منظور تھا *
باہرا - موحدہ بالف کشیدہ ہاے ہوز مکسور
راے مہملہ بالف کشیدہ دستی بود در چپیا بازی کہ
بر جانب راست روے حریف زنند *
باہر ہونا - کنایہ از عدم تعمیل حکم کسے باشد
استاد مولف نے خط سے تجکو تنگ آتا ہو
تو لکھنا چھوڑ دون * مین کسی عنوان تیرے
حکم سے باہر نہین *
بائب - موحدہ بالف کشیدہ ہمزہ مکسور باے موحدہ
زدہ بروزن نائب بر نشانہ نرسیدن تیر بود
و پہلو تہی کردن از جائی و علٰحدہ بودن چیزی از
چیزے چنانکہ رشک مغفور میفرمایند ے دل
ہمنے راہ پائی کعبۂ مقصود کی * رہتے اسکے سوا
جتنے تھے بائب ہو گئے * و کنایہ از گذشتن سخن

گوشه بود از چهار گوشه چهار طرف عالم ٭

بالی ــ موحده بالف کشیده همزه تحتانی معروف بادے باشد که از موضع براز برآید خواه با صدا باشد خواه بے صدا وزن مغنیه کامل را نیز گویند ٭

فصل باے موحده

ببرا ــ موحده مفتوح موحده دوم زده رای مهمله بالف کشیده رنگی بود از رنگ کبوتران که سر بازوہای کبوتران نیله نقطه سیاه بود [illegible] ٭

ببری ــ موحده مفتوح موحده دوم زده رای مهمله تحتانی معروف موہای که گرد اگرد سر نهنگ بلیه و ماده همان رنگ کبوتر باشد که مذکور شده ٭

ببول ــ موحده اول مفتوح موحده دوم بواو معروف و لام زده درختے ست خار دار و مغیلان ٭

ببولا ــ گرد باد یعنی بگولا را گویند بلکه تیز د بعضے فصحا بجای بگولا ببولا گفتن صحیح ست چنانکه برق [illegible] باینست خاک آلوده جو گردش کو بگولا اوٹھا [illegible] درست [illegible] سمجھے کہ ببولا اوٹھا ٭

ببنی ــ موحده اول مفتوح موحده دوم مشدد

تحتانی معروف بوسه را گویند که بکمال محبت از کسی گیرند ع قبله بالفم ٭

فصل بای فارسی

بپت ــ موحده مکسور بای فارسی مفتوح بفوقانی زده مصیبت و رنج بود محاوره ناتخ

بپھرنا ــ موحده مکسور بای فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مهمله ساکن نون والف مصدری حمله ور شدن شیر و سگ بود بر شکار خود شاعری گوید ع جہان کہین نظر آیا وہ شوخ آتش چشم بپھر گیا دل دیوانہ شیر نر کی طرح ٭ ایضاً صبا گوید ع بپھرا ہی بد طینت پہ مرے شیر کی طرح دیکھو کبھی ذرا سگ دلدار کا مزاج ٭ وکنایه از خشمناک شدن مردم نیز بود ٭

فصل تاے فوقانی

بت ــ موحده مکسور فوقانی زده سخن و عمر یا و بضم بای موحده کنایه از کسے که خاموش بود و هیچ سخن نکند شاعرے گوید ع بت بنا یا یہ بتون نے کر قیامت اسے بھی ٭ دادا نگی نہ خدا کم یونہین خاموش رہے ٭ و بزبان بازاریان

مشتے را گویند کہ باہم زنند ✤

بُتّا - موحدہ مضموم فوقانی مشدد و بالف کشیدہ بمعنی حیلہ باشد ف بہانہ ✤

بتا بتانا - ف فریب دادن ✤

بتاسا - موحدہ مفتوح فوقانی و سین مہملہ بالف ہا کشیدہ چیزے بود مجوف مانند حباب کہ حلوائیان از قوام شکر سازند و این لفظ را شعرا با دلاسا و شتاسا قافیہ سازند لاستاد مؤلفہ ؎ کھانے کے واسطے جو وہ آئینہ رو اوٹھائے ✤ چھالے کا ہو یقین بتاسے کے عکس پر ✤ ایضاً سحر گوید ؎ حسن اوس گل کا وہ شیرین ہے جو دیکھے شیرین ✤ عرق شرم میں گھلجائے بتاسا ہوکر ✤

بتاسِ پھینی - موحدہ مفتوح فوقانی بالف کشیدہ و سین مہملہ زدہ بای فارسی مخلوط الہا بتحتانی مجہول نون بتحتانی معروف نوعے از مصنوعات حلوائیان ست کہ آنرا با شیر و قند خورند ✤

بتاسے کا قفل - قفل مدور را گویند ✤

بتانا - موحدہ مفتوح فوقانی و نون بالف ہا کشیدہ بمعنی آگاہ نمودن و آموزانیدن و بیان کردن باشد و گاہے بمقام تخویف و ترسانیدن کسے نیز این کلمہ را بر زبان آرند چنانکہ جرأت گوید ؎ نہ پوچھ شیخ کہ دل کیونکہ لے لیا اوسنے ✤ بتاتے تجھکو جو اسلام وہ عشوہ گر ہوتا ✤ وا گندہ دستا سکہ بسبب آن دستار گندہ شود و اندرون پیچہای دستار دارند ع لطانہ و حلقہ باریکے بود از طلا و نقرہ کہ زنان در دستہا دارند ف دستینہ و دستوانہ ✤

بت بنا - موحدہ مفتوح بفوقانی کشیدہ موحدہ دوم مفتوح نون بالف کشیدہ کسیکہ سخن ساز بود میر مظفر علی اسیر گوید ؎ باتین بنائیں ہمنے جو وصف دہن میں کچھ ✤ وہ ہنسکے بولے آپ بھی کتنی ہیں بت بنی ✤

بتنگڑ - موحدہ مفتوح فوقانی مفتوح بنون زدہ کاف فارسی مفتوح بہ رای ہندی ساکن سخن دراز بیفائدہ باشد ✤

بت ہوجانا - موحدہ مضموم بفوقانی
زدہ ہای ہوز بواو مجہولہ جیم و نون بالف
کشیدہ کنایہ از خاموش شدن کسے باشد
چنانکہ جرأت گوید ؎ ہم بھی کچھ عشق بتان
میں آہ بت سے ہو گئے ٭ ناتوانائی سے
کوئی عضو ہلتا ہی نہیں ٭ للمؤلفہ ؎ بت
بنا یا بتوں نے کہ قیامت میں بھی ٭ داد
مانگی نہ خدا سے یونہیں خاموش رہے ٭
بتی - موحدہ مفتوح فوقانی مشدد تحتانی
معروف چند معنی دارد - ۱ - فتیلہ کہ از چربی
یا از موم سازند ف شمع ۲ فتیلہ کہ از پنبہ
و رشتہ و جامہ تابیدہ سازند و بدان چراغ
روشن کنند ف افروزہ خواہ در زخم
نہند تا دہن زخم فراخ شود ف فتیلہ زخم
خواہ در بینی نہند تا آب نزلہ جاری شود
۳ قسمی از پیچیدن دستار باریک بود بر سر
سپاہیان و پیادگان رایج ۴ نے و چوب
باریک طولانی کہ در عرض تیر کہا نہادہ بندند
و بدان سفالہ پیشانندہ - فتیلہ کہ از لاک
سازند و بدان سر نامہ خطوط بند کنند ۶ فتیلہ
مانندے بود کہ از برادہ صندل و اگر و دیگر
خوشبوہا سازند و آنرا برائے خوشبو در محفلہا
سوزانند ۷ فتیلہ بود پر از باروت کہ بدان
توپہا سر کنند ۸ گوشت دو جانب استخوان
حیوانات بود کہ بہ نسبت گوشت جاہائے
دیگر نرم و لذیذتر بود ۹ تابیدہ چرک بود
کہ دلاکان از کیسہ و دست از بدن جدا
کنند و بموحدہ مکسور کلمہ بود کہ اطفال ہنگام
بازی چالیک یعنی گلّی ڈنڈا دو ندو ہمین
لفظ بر زبان آرند ٭

بتّیے بازی - موحدہ مضموم فوقانی مشدد
تحتانی مجہول موحدہ دوم بالف کشیدہ رائے
معجمہ تحتانی معروف حیلہ سازی باشد ٭

بتّیسی - موحدہ مفتوح فوقانی مشدد و سین
مہملہ تحتانی معروف کنایہ از دندان دہمی یا

فصل تای ہندی

بٹ - موحدہ مفتوح تای ہندی کشیدہ چند
معنی دارد - ۱ چیزے کہ از فربہی بر شکم و

گردن پدید آید ۲- قسمی از برہمنان کہ آن مردم کشمیر اند و اصل کشمیری ہمان قوم ست ۳- جایی از معدہ حیوانات بود کہ آن پر گوشت بہ نسبت دیگر جاہا باشد و خوب پختہ نشود و آنرا نخورند سازند ۴- ورم کہ از صدمۂ ضرب بر بدن مردم پدید آید و بیک دو روز خود بخود بہ شود ✤

بٹّا- موحدہ مفتوح تای ہندی مشدد با الف کشیدہ چند معنی دارد ۱- آلہ سائیدن کہ بدان مصالح گوشت و دواہا مانند آن سائیدف سنگ صلابہ ۲- فرقی کہ میان زر رائج الوقت و زر قدیم بود باعتبار خردہ کردن ۳- عیب و نقص ۴- گلولہ چوبین فصاد باشد کہ ہنگام فصد کشائیدن در دست گیرند تا خون از رگ بر آید ف بیضہ فصاد ۵- گلولہ بازیگران بود کہ ظاہر کنند و غائب نمایند و بر کمان دوانند ۶- آئینہ کوچک بود کہ در خانہ کوچک نصب کردہ غریبان سوی خود وران بینند ۷- الزام کہ بعضیان و منظر بازان بندند

بٹّا لگنا- در زر رائج الوقت بہ نسبت زر قدیم فرق افتادن بود باعتبار خردہ کردن و در امور ذاتی خواہ صفاتی کسے ہیچ عیب و نقص آمدن بود ✤

بٹن- موحدہ و تای ہندی ہر دو مفتوح نون ساکن تار زر و سیم کہ تابیدہ باشند و بکار کارچوب آرند ✤

بٹنا- موحدہ مفتوح تای ہندی ساکن نون والف مصدری ف تابیدن و تافتن ع فتل بالفتح و بضم موحدہ آرد جو و زرد چوب و دیگر ادویہ خوشبو کہ بر بدن عروس و داماد مالند تا بدن را خوشبو کند ✤

بٹھانا- موحدہ مکسور تای ہندی مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ ف نشانیدن و استخوان از جا رفتہ مردم را بجای خود آوردن ✤

بٹّے بازی- موحدہ مفتوح تای ہندی مشدد تحتانی مجہولہ موحدہ بالف کشیدہ زای معجمہ تحتانی معروف شعبدہ گری بود ✤

بٹیر باز- کسے کہ بٹیر را بجنگاند ✤

بٹیر کا بہر جانا- موحدہ دوم مفتوح ہای ہوز ساکن کنایہ از تباہ گشتن حال بٹیران بود

بسبب نایافتن دانه *

بٹیر کا جگانا - بجیم مفتوح کنایه از آواز کردن بٹیر بازان در پیش بٹیران بود وقت شب *

بٹیسر - [illegible] موحده مفتوح تای هندی تحتانی مجهول سین مهمله مفتوح [illegible] نام جایست معبد هنود قریب دریا [illegible] که اکثر اسپها از آنجا خرید کرده می آرند *

فصل جیم

بجا - [illegible] موحده مفتوح جیم بالف کشیده کلمه ایست که در جواب سخن بزرگان و امیران بر زبان آرند و امر بود از نواختن *

بجا لانا - تعمیل حکم کسے نمودن بود *

بجلی - موحده مکسور جیم ساکن لام تحتانی معروف چند معنی دارد - ۱ - آنچه از ابر با آواز فرو ریزد و بر سر کس افتد بسوزد و بر افتد برق ع صاعقه ۲ - زیور باشد مانند نعل از طلا و نقره مرصع و ساده که زنان در بناگوش آویزان کنند * بنگ گوید ؎ جب تمهاری کان کی بجلی چمک کر رنگیلی [illegible] آنکھوں سے سماں دکھلا دیا

برسات کا * ۳ - تخم انبه خام باشد * حکیمان چیزے از اسباب ساخته اند و آنچنانست که چند ظروف شیشه بود و یک زنجیر طولانی دارد و بنیاد آن زنجیر را در دست گیرند بسبب گردش آن آلات آنچنان صدمه با نگشتان رسد که بیفتد *

بجلی ٹوٹ بجلی گرے - بمحاوره زنان کلمه نفرین و بد دعا باشد *

بجوگ - موحده مکسور جیم بواو مجهول کاف فارسی کشیده مرادف حج و مرج بود چنانکه بجرگوید ؎ ہی کچھ نہ کچھ تو بجوگ ناحق نہین یہ بروگ کیا لگا جی کو روگ ای بجر کیا حال ہے *

بجھانا - موحده مضموم جیم مخلوط الها و نون بالف کشیده سه معنی دارد - ۱ - کشتن آتش وغیره ۲ - تیز کردن کارد و شمشیر و مانند آن در آب وقت آب دادن ۳ - انداختن آهن یا نقره گرم کرده در آب

بجھاوٹ - موحده مضموم جیم مخلوط الها بالف کشیده واو مفتوح بتای هندی زده تیز کردن کارد و شمشیر و مانند آن بود در آب *

بجھا ہوا پانی - آبے که آهن یا نقره گرم کرده

دران انداز ند ف آب داغ *

بجھا ہوا دل - کنایہ از دل افسردہ باشد
لمؤلفہ ؎ انجمن ہر اپنی بے رونق بغیر
اوس ماہ کے * جیل رہی ہے شمع محفل میں بجھے
دل کی طرح *

بجھنا - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا زدہ نون
والف مصدر کشتہ شدن آتش وغیرہ بود و کنایہ
از افسردگی دل و تیز شدن کار دو … شیر و مانند آن
در آب و انداختہ شدن آہن و نقرہ گرم کردہ
در آب باشد *

بجھے ہوی تیور - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا
تحتانی مجہول ہاے ہوز مضموم واو تحتانی
مجہول فوقانی تحتانی مجہول واو مفتوح بہ راے
مہملہ زدہ کنایہ از ظاہر شدن آثار ملال و افسردگی
طبع بود از نگاہ *

فصل جیم فارسی

بچا - موحدہ مفتوح جیم فارسی بالف کشیدہ
کلمہ بود کہ بجھتی تحقیر ترین مردم گویند ف مردک *

بچا کھچا - باقیماندہ چیزے بود *

بچاو - موحدہ مفتوح جیم فارسی بالف کشیدہ
و واو پناہ از آفتی بود ع حفظ بالکسر *

بچپن - موحدہ مفتوح جیم فارسی ساکن بای
فارسی مفتوح بنون زدہ ف کم سنی *

بچت - موحدہ و جیم فارسی ہر دو مفتوح فوقانی
ساکن باقی ماندن چیزی از صرف کردن بود *

بچکانا - موحدہ مفتوح جیم فارسی ساکن
کاف و نون بالف ہا کشیدہ پاپوش اطفال بود و
خواجہ سرا کہ پروردہ خواجہ سرای دیگر باشد *

بچھڑا - موحدہ مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا
ساکن رای ہندی بالف کشیدہ بچہ نگاو باشد
ف گوسالہ *

بچھڑنا - موحدہ مکسور جیم فارسی مخلوط الہا
مفتوح بہ رای ہندی زدہ نون والف مصدری
جدا شدن کسے از کسے بود *

بچھڑیا - موحدہ مفتوح و تحتانی بالف کشیدہ
بچہ مادہ فیل را گویند *

بچھناک - موحدہ مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا
ساکن نون بالف و کاف کشیدہ قسم از دوائی مہلک بود

وگویند سم قاتل ست ف بیش *

بچھوا - موحدہ مکسور جیم فارسی مخلوط الہا ساکن واو بالف کشیدہ نام زیور زنان ہنود بود بچھوا گویند
ہ پاپجالی کسکو کہتے ہین وہان کہتے ہین سر *
جب خرام اوسنے کیا بچھوے سے ہو شمشیر پا * و نام
سلاحی بود کہ کج باشد مانند نیش عقرب بچھوا گویند
پیٹ سے پاؤن نکالے ہین بچھوا تو تمنے * بچھوا لیا
مین نے جو انوٹ کو تو بچھوا کھینچا * و قسم از اجار
بود کہ بسیار تیز بود و زبان را از سبب تیزی فلفل *

بچھونا - موحدہ مکسور جیم مخلوط الہا بواو مجہول نون بالف کشیدہ ف بستر بساط با لکسر *

بچھیا - موحدہ مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا زدہ تحتانی بالف کشیدہ بچہ مادہ گاؤ باشد *

بچھیرا - موحدہ مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ بچہ اسپ بود ف کرہ ع مہرۃ بالضم *

بچے بھرانا - موحدہ مفتوح جیم فارسی مشدد تحتانی مجہول موحدہ دوم مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ و نون بالف کشیدہ خورش دادن مرغان بود بچہ ہای خورد را بہ دہان *

بچے نکلوانا - نون مکسور کاف مفتوح بلام زدہ واو و نون بالف کشیدہ چوزہ از بیضہ جانوران بیرون آوردن ع افتراخ بالکسر

فصل حای حطی

بحالی - بروزن سفالی مقابل برطرفی بود *

بحثنا - موحدہ مفتوح حای مہملہ و ثای مثلثہ بر دو زدہ نون و الف مصدری گفتگو کردن بود *

فصل خای معجمہ

بخار - بضم اول تپ را گویند شیخ ناسخ مینفرماید
ہ یہ نازکی سے ہین معنی کہ باغ بین وہ گل *
قریب آتش گل جب گیا بخار آیا * و کنایہ از
ملال و کدورت بود *

بخار نکالنا - کنایہ از برآوردن رنج و کدورت دل بود خواجہ آتش گوید ہ نالان رہے ہم کوچہ
محبوب مین آتش * بلبل نے بخار اپنا گلستان
سے نکالا *

بخرا - موحدہ مفتوح خای معجمہ ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ مرادف حصہ بود *

بخششی — موحدہ مفتوح خای معجمہ ساکن شین معجمہ تحتانی معروف کسیکہ تنخواہ فوج و نوکران تقسیم کند۔ ف میر سپاہ و میر لشکر ❊

فصل دال مہملہ

بد — موحدہ مفتوح دال مہملہ ساکن دبلی کہ در معمولہ زبان برآید و بضم موحدہ روز پنجم از ہفتہ بود ف چہارشنبہ ع اربعا ❊

بدابدی — موحدہ مفتوح دال مہملہ با الف کشیدہ موحدہ دوم مفتوح دال مہملہ دوم تحتانی معروف کاری کردن بود بشرط بستہ کہ نکردن آن ممکن نبود ف شرطے ❊

بدذات — شوخ و شریر و مفسد را گویند جرأت گوید ؎ اس ابر مین پاؤن مین کمان شتر رکو رستی ہے مدام اینو وہ بدذات کہین اور ❊

بدرنگ — ہشت نرد از شانزدہ نرد چو سر بود ❊

بدرنویسی — ماہیت حساب دریافتن بود ❊

بدشگنی — شین معجمہ و کاف فارسی ہر دو مضموم نون تحتانی معروف شگون بد بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ موت کو بدشگنی جانکے ایسا سمجھو سے ❊

گو ریاد آئی کسیدن نہ کفن یاد آیا ❊

بدلا — لام با الف کشیدہ ف پاداش ع عوض با الکسر ❊

بدلا لینا — قصاص گرفتن باشد ❊

بدلی — بر وزن اصلی ف ابر ع سحاب و بجای شخص معین یا فوج معین آمدن شخص دیگر یا فوج دیگر باشد ❊

بدلی پھٹنا — جدا شدن اجزای ابر و لعین بود از ہم ❊

بدلی چھا جانا — جیم فارسی مخلوط الہا با الف کشیدہ جیم و نون با الفہا کشیدہ محیط شدن ابر بود بہر طرف آسمان ❊

بدلی چھنٹنا — جیم فارسی مخلوط الہا بنون مخفیہ مفتوح تای ہندی زدہ نون و الف مصدر کم شدن ہجوم ابر بود ❊

بدلی گھر آنا — کاف فارسی مخلوط الہا مکسور رای مہملہ زدہ الف ممدودہ نون و الف مصدر یکا ہمان محیط شدن ابر بود بہر طرف آسمان ❊

بدمزہ ہونا — میم و زای معجمہ مفتوح ہای مختفی

ہاے ہوز بواو مجہول نون والف مصدری ترش و
ست شدن بود ❊
بدن - بمعنی جسم عربی ست و باصطلاح
ہندیان اندام نہانی را گویند ❊
بدنا - موحدہ مفتوح دال مہملہ ساکن نون والف
مصدری شرط بستن ❊
بدن بگڑ جانا - کنایہ از مجذوم شدن کسی
باشد خواجہ آتش گوید ع اثر اکسیر کا مین
قدم سے تیرے پایا ہی ❊ جذامی خاک مین ملکر
بناتے ہین بدن بگڑا ❊
بدن ٹوٹنا - کنایہ از اعضا شکنی باشد کہ
در تپ و مانند آن بود ناسخ گوید ع ساتہ شیشون
کے بدن ٹوٹنے لگتا ہی مرا ❊ ساقیا مجکو کبھی تو بے
راس نہین ❊
بدھنا - موحدہ مکسور دال مہملہ مخلوط الہا ساکن
نون والف مصدری جادو زدہ شدن کسے و
آفت زدہ شدن باشد شیخ امداد علی بحر گوید ع
بدھا ہوا ہون ازل سے مین ترک چشمون مین ❊
کسی پہ انکا پہلا تیر مین نشانہ ہوا ❊ ونیز سوراخ دار
شدن گوہر بود و موحدہ مفتوح بدال مہملہ مخلوط الہا
زدہ سبوچہ گلی لولک دار کہ دران آب نہند ❊
بدّھی - موحدہ مفتوح دال مہملہ مشدد مخلوط الہا
تحتانی معروف گلہای برشتہ کشیدہ را گویند ع
سلک و کنایہ از زخم تیغ و نشان ضرب چوب دستی و
تازیانہ کہ بر بدن افتد خواجہ آتش گوید ع
ہار پہولون کے پہنتے ہو تو میری خاطر ❊ بدھی زخمون
کی کرو تیغ تمہاری طیار ❊ ونیز چرم پارہ موتراشان و
کہ استرہ بران مالند و تسمہ بود کہ بدان بر ہا بندند
تا در جیب و مانند آن سوراخ شود ❊
بدّھیان پڑنا - موحدہ مفتوح دال مہملہ مشدد
مخلوط الہا مکسور تحتانی بالف کشیدہ و نون مختفیہ
بای فارسی مفتوح بہ رای ہندی زدہ نون والف
مصدری نشانہای چوب دستی و تازیانہ و زخمہای تیغ
بر بدن آدمی رسیدن بود خواجہ آتش گوید ع
نازک اندامی مین کیا نسبت کسیکو یار سے ❊ بدھیان
پڑتی ہین اوس گل کے بدن پر ہار سے ❊

فصل دال ہندی

بُدھرانگُدھری - ہر دو موحدہ مضموم بر دو دال

ہندی مخلوط الہا ساکن ہر دو رای مہملہ یکے بالف
کشیدہ دوم تحتانی معروف گیاہی بود خوشبو کہ
در رنگ اگری بکار برند *

فصل رای مہملہ

بَر - بمعنی زبان شوہر را گویند *

برا بہری کرنا - کاف مفتوح بر رای مہملہ زدہ نون
والف مصدری خود را ہمتای کسے شمردن ف
راستا راست *

بُرا بھلا کہنا - موحدہ مضموم رای مہملہ بالف
کشیدہ موحدہ مخلوط الہا دوم مفتوح لام بالف
کشیدہ کاف مفتوح ہای ہوز ساکن نون والف
مصدری ف نکوہیدن ع تانیب *

بُرا چیتنا - موحدہ مضموم رای مہملہ بالف
کشیدہ جیم فارسی تحتانی معروف و فوقانی زدہ
نون والف مصدری ف بدخواستن *

برا کام کرنا - کاف بالف و میم کشیدہ کاف
دوم مفتوح رای مہملہ زدہ نون والف مصدری
ف کار بد کردن و کنایہ از عیب زنا و دزدی
وغیرہ نیز بود *

بُرا لگنا - ناگوار شدن چیزے بود *

بُرا ماننا - ناخوش شدن باشد *

بَرامدا - موحدہ مفتوح رای مہملہ بالف
کشیدہ و میم زدہ دال مہملہ بالف کشیدہ عمارتیکہ
بدر دروازہ و جز آن جلند بنا کنند *

برانا - موحدہ و رای مہملہ ہر دو مفتوح ف پرہیز کردن
ع اجتناب و رای مہملہ مشدد و نون بالف کشیدہ
بانگ بلند کردن مردم بود با شخصان در خواب ف
سکاچہ ع کابوس بحر گوید ہ استقد غیر ہی
کھٹکا ہی یہاں آنکھوں میں * ہم جو سوتی ہیں
بھی تو برانے ہیں الکا رسے ہیں * و برای مہملہ
ساکن والف ممدودہ برآمدن خواہش و مدعای
دلی کسے بود *

برانڈی - موحدہ مفتوح رای مہملہ بالف و نون
غنہ دال ہندی تحتانی معروف شراب را گویند *

براؤ - موحدہ مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ
و واو زدہ بیزاری از چیزے بود ف پرہیز ع
اجتناب *

برآورد - موحدہ مفتوح رای مہملہ بالف واو مضموم

بیرا ے مہملہ و دال مہملہ زدہ حساب کردن چیزے وحساب کردن تنخواہ کسے بطور تخمینہ بود *

بُرا ہو - کلمہ نفرین و بد دعا باشد کہ در حق کسے بر زبان آرند مومن خان گوید رباعی بدنام کیا
ترا بُرا ہوا ے دل * ناکام کیا ترا بُرا ہوا ی دل
مومن کو بتون نے کیا سرو کار بھلا * کیا کام کیا
ترا بُرا ہوا ے دل *

بُرائی کرنا - کاف مفتوح برای مہملہ زدہ نون و الف مصدری ف بدی کردن و عیب شمردن *

بر برانا - ہر دو موحدہ مضموم ہر دو رای مہملہ اول ساکن دوم بالف کشیدہ نون و الف مصدری ف پاشیدن *

بِرتا - موحدہ مکسور بہ رای مہملہ زدہ فوقانی بالف کشیدہ بمعنی طاقت و حوصلہ باشد *

برتاؤ - موحدہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ فوقانی بالف کشیدہ و واو موقوف کردن کاری باشد چنانکہ شایستہ آن کار بود *

برتن - موحدہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ فوقانی مفتوح بنون ف آوند ع ظرف *

برتنا - موحدہ و رای مہملہ مفتوح فوقانی ساکن نون و الف مصدری کردن کاری چنانکہ شایستہ آن کار بود *

برچھیت - نیزہ باز را گویند *

برداشت کرنا - موحدہ مفتوح رای مہملہ ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ و شین معجمہ و فوقانی زدہ گوارا کردن عتاب و قہر را گویند *

بر رجانا - موحدہ و رای مہملہ اول ہر دو مفتوح رای مہملہ دوم ساکن نون و الف مصدری جمع پیدا کردن چیزے بود از قسم چوب و تختہ بسبب خشکی و بار *

برساتی - فوقانی تحتانی معروف علتی و خارشتے کہ اسپ و اشتر را در فصل باران پدید آید *

برس پڑنا - کنایہ از دشنام دادن و سخنان بد گفتن کسی را متصل شیخ امداد علی بحر گوید ـه
رنج دیتا ہے ہمین باران کے قطرون سے سوا * کیون
فلک ہم پر برس پڑتا ہے برسات مین *

برس کے برس دن - روزے از سال باشد کہ خوشی و جشن بدان روز تعلق دارد مانند ایام

صیام

عیدہاے اہل اسلام و روزہای خوشی ہشود *
برسی – کنایہ از فاتحہ مردگان اہل اسلام کہ
بعد سال گذشتن میشود *
برطرف کرنا – موحدہ مفتوح بہ رای مہملہ ساکن
طای مہملہ و رای مہملہ ہردو مفتوح فا ساکن کاف
مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری کہ بمعنی را
از نوکری موقوف کردن *
برطرفی – فا تحتانی معروف از نوکری معزول
شدن بود *
برف – فارسیست و در استعمال ہندیان
مؤنث ع ثلج *
برف والا – کسیکہ برف فروشد *
برفی – فا تحتانی معروف قسمے بود از شیرینی
کہ سفید باشد *
برفیا – فا مکسور تحتانی با لف کشیدہ ہمان
برف فروش بود *
برگد کی داڑھی – کاف تحتانی معروف
رسیدہ دال مہملہ با لف کشیدہ و رای ہندی
مخلوط الہا تحتانی معروف ریش درخت برگد بود

کہ از شاخہا برآمدہ بر زمین رسد *
برنگا – بفتح موحدہ و رای مہملہ مفتوح بنون
زدہ و کاف فارسی با لف کشیدہ تختہای کوچک
کہ بر چوبہای سقف خانہ داشتہ بران خاک
اندازند و صحن بام سازند *
برہی روٹی – موحدہ مکسور رای مہملہ ساکن
ہای ہوز تحتانی معروف نانے بود دو تہ کہ اندرون
آن گوشت قیمہ خواہ دال نخود ریختہ و سائیدہ
با مصالح پر سازند و بر تابہ پزند خواہ در روغن
بریان سازند *
بری – موحدہ مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف
رسمیست کہ بیشتر از شب عقد از قسم قماش
و زیور و مانند آن از طرف داماد بخانہ عروس نہند
ف اشیرہا و آنرا ساچق نیز گویند و بکسر
موحدہ کلمہ ایست کہ فیلبانان بوقت منع کردن
بفیل گویند *
بریانی – موحدہ مکسور رای مہملہ ساکن تحتانی
با لف کشیدہ نون تحتانی معروف قسمے از
پلاؤ باشد *

فصل رای هندی

بڑ - موحده مفتوح رای هندی ساکن سخنان فقیران دیوانه و مجذوب و مردم مجنون بود که در عالم بیخودی بر زبان آرند خواجه آتش گوید ع
سمجھے [illegible] مطلب اپنے اپنے طور پر سامع *
اثر رکھتی ہے آتش کی غزل مجذوب کی بڑ کا *
و در نسخه بود کلانتر که آنرا برگد نیز گویند و در فصل سای گفته شد *

بڑا - رای هندی بالف کشیده ف کلان و قسمی از غذا باشد که آرد ماش خواه مونگ مقشر سائیده قرص بسته در روغن بریان کنند و در جغرات اندازند تا نرم و خسته شود و خواه همان قرص شیرین کرده بریان کنند و آن را میٹھا بڑا گویند *

بڑا آدمی - الف بالف دال مهمله مفتوح میم تحتانی معروف کنایه از کسی که امیر یا شریف و معظم بود *

بڑا آزار - کنایه از تپ دق بود که مرض عظیم است *

بڑا بول - موحده دوم بواو مجهول و لام زده ف لاف و گزاف *

بڑا بول قاضی کا پیاده - مثلیست مشهور *

بڑا پا - بای فارسی بالف کشیده ف بزرگی *

بڑا دن - دال مهمله مکسور نون ساکن بحساب انگریزان انتهای درازی شب و ابتدای درازی روز بود و آن بست و پنجم ماه دسمبر یعنی ماه دوازدهم سال انگریزیست که شب آن روز بپایان میرسد و روز یک یک دقیقه زیاده میشود شیخ ناسخ میفرماید رباعی مشهور بڑا دن ہے یہ کیون دنیا مین * کوئی نظر آتی نہین توجیہ یہین * ہے رات بڑی تمام راتون سے آج * ازبس جشن کو لازم ہے بڑی رات کہین * و شاعری گوید ع
روز ہجر بت ترسا ہے بہت طولانی * نظر آتا ہے بڑا دن بھی ہر اٹھوارے مین *

بڑا روگ - همان بڑا آزار باشد که بالا نوشته شد بحر گوید ع
دشمن کو بھی نہو یہ بڑا روگ ہجر کا * سو دن کے ہم علیل ہوے ایک رات مین *

بڑائی - همزه تحتانی معروف بزرگی خلاف خردی و تعریف و توصیف کسی و چیزی بود

دستر خوان و بلند کردن کاغذ بادی در ہوا و غیره

بڑھاوا - موحده مفتوح رای ہندی مخلوط الہا وواو بالف کشیده توصیف و مدح بی اصل باشد

بڑھتی دولت - فوقانی تحتانی معروف دال مہملہ مفتوح بواو زده لام مفتوح بفوقانی کشیده دولتی که ترقی کند *

بڑھ چلنا - موحده مفتوح رای ہندی مخلوط الہا ساکن جیم فارسی مفتوح بلام زده نون بالف کشیده کنایه از زیاده اختلاط کردن از معمول بود *

بڑھکر بولنا - از حد ادب گذشته گفتگو کردن باشد *

بڑھنا - موحده مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زده نون والف مصدری زیاده شدن و دراز شدن و کنایه از مرتبه پست بمرتبه عالی رسیدن باشد *

بڑھیا - موحده مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زده تحتانی بالف کشیده ہر چیز بیش قیمت را گویند مانند قماش وغیره قیمتی و بضم موحده

زن پیر بود و پیر زال ع عجوز *

بُڑھیل - موحده مضموم رای ہندی مخلوط الہا مفتوح به تحتانی ولام زده ہمان پیر زال باشد *

بڑھی - موحده مفتوح رای ہندی مخلوط الہا مفتوح تحتانی زده کسیکه چوب تراشد و فنا درود گر ع نجار و طائریست سبز و بالای سرخ دارد و منقار کلان و از کنجشک زیاده بود و بر چوب درخت چسپیده منقار زده کرمها بر آورده خورد و دار کوب *

بڑی - موحده مفتوح رای ہندی تحتانی معروف چیزی بود که دال ماش یا مونگ مقشر کرده در آب سائیده ازان قرص برابر نقل سازند و خشک کرده پزند و شوربا کنند و نان خورش سازند *

بڑی آنکھہ - رای ہندی تحتانی معروف صفتیست از صفات چشم حسینان بجر گویند ع آنکھیں ہیں بڑی جنکی وه بیدید بڑے ہیں * چیرنے نہیں آتے مری تربت په بیرن پھول *

بڑی بات - کنایہ از امر عظیم بود ٭

بڑے بول کا سر نیچا - موحدہ مفتوح رای ہندی تحتانی مجہول موحدہ دوم بواو مجہول لام زدہ کاف بالف کشیدہ سین مہملہ مکسور بہ رای مہملہ زدہ نون تحتانی معروف جیم فارسی بالف کشیدہ مثلیست کہ ہر گاہ کسے لاف و گزاف کنند این کلمہ بر زبان آرند میر درد مغفور گوید قطعہ

ہم یہ کہتے تھے کہ نادان ہی جو دل اور کو دی ٭

دیکھیں تو چھین لے دل ہمسے وہ کون ایسا ہی ٭

سو اب اک شخص کے ہی زیر قدم سر اپنا ٭ سچ

کہا ہی کہ بڑے بول کا سر نیچا ہی ٭

بڑی چیز و بڑی روٹی - رای ہندی تحتانی معروف رای مہملہ بواو مجہول و تای ہندی تحتانی معروف باصطلاح زنان قرآن را گویند ٭

فصل زای معجمہ

بزدلا - موحدہ مضموم زای معجمہ ساکن دال مہملہ مکسور لام بالف کشیدہ کسیکہ از جنگہا و معرکہا گریزد و فن بزدل ع جبان

فصل سین مہملہ

بساطی - کسیکہ آئینہ و شانہ و مانند آن فروشد ف خردہ فروش ٭

بسانا - موحدہ مفتوح سین مہملہ و نون با الف کشیدہ بر دو معنی آید اول آباد نمودن جای ف آباد کردن دوم خوشبو دادن نیچہ و کنچہ و لباس وغیرہ بود ع ترویج بہر دو معنی شاعری گوید

س یہ آکے روح نے قصر بدن بسایا تھا ٭ کہ

بوے گل نے مرا پیرہن بسایا تھا ٭

بساوٹ - موحدہ مفتوح سین مہملہ بالف کشیدہ واو مفتوح تای ہندی زدہ خوشبوی باشد کہ در نیچہ اندازند و خوشبو کردن چیزہا ہم بود حکیم امداد علی بحر گوید س ہمنے جو یار میں پائی ہی

بساوٹ شب وصل ٭ کوئی دولہا یہ نہ پائیگا

دولہن میں خوشبو ٭

بساہند - موحدہ مکسور سین بالف کشیدہ ہای ہوز مخلوط النون بدال مہملہ زدہ بوی اصلی گوشت بود ف باد گندہ ع زہمت یا لکسر ٭

بساہندا - ہای ہوز مخلوط النون ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ گوشتے بود کہ بعد پختن بوی اصلی خود دارد ف بدبو ٭

بس ہونا — کنایہ از بازکردن ورق کسے خواہ ورق خود بود ٭

بست — موحدہ مفتوح سین مہملہ و فوقانی زدہ مرادف چیز بود مےگویند چیز بستا یعنی اسباب و اشیا ٭

بسترا — ف بستر ع فرش ٭

بستر کرنا — سکونت در زمین بجائے بود ٭

بستنی — موحدہ مفتوح سین مہملہ ساکن فوقانی مفتوح نون تحتانی معروف بسیار پیچیدہ پوشش دستار و لباس کہ دران نبندند ف نیفہ ٭

بستی — موحدہ مفتوح سین مہملہ ساکن فوقانی تحتانی معروف ف آبادی ع معمورہ ٭

بس چلنا — ہیچ اختیار داشتن باشد ٭

بسر کرنا — موحدہ و سین مہملہ مفتوح رای مہملہ ساکن کاف مفتوح رای مہملہ دوم زدہ نون والف مصدری اوقات گذاری و بانتہا رسانیدن زندگی و مانند آن ٭

بس کی گانٹھ — اول بکسور سین مہملہ زدہ کاف تحتانی معروف کاف فارسی بالف کشیدہ و نون غنہ و تای ہندی مخلوط الہا زدہ کنایہ از کسے کہ شیدا و فتنہ انگیز باشد ٭

بسم اللہ — [illegible] قریب بود در اہل اسلام کہ کودکان بمکتب نشانند و کتابے شروع کنانند شیخ [illegible] میفرمایند ع قامت موزون نظر آئی مجھے جای الف تھا شروع عاشقی دن اپنی بسم اللہ کا ہوا و کلمہ تعظیم نیز بود کہ ہرگاہ شخص معظم و صحبتی آمد نشستہ ایشان را بر زبان آرند ٭

بسم اللہ کا گنبد — کنایہ از جای است [illegible] بود چنانکہ آتش گوید ع طاق ابرو ہے ترا بسم اللہ کا گنبد [illegible] طبع اوس کی خواہ کے ٭ عمر ہوتی ہے [illegible]

بسنا — موحدہ مفتوح سین مہملہ ساکن نون بالف کشیدہ ف آباد شدن و خوشبو شدن چیزہا از گل و عطریات نیز باشد ٭

بسنت — موحدہ و سین مہملہ ہر دو مفتوح نون و فوقانی زدہ نام فصل ابتدای بہار است قریب بہ نوروز کہ مردم دران جشن ہا کنند و لباس زرد پوشند و در استعمال مذکر است ٭

بسنت کی خبر نہ ہونا - محاورہ ایست معروف کہ بیشتر بر بیخبر بودن کسے از امور عالم بر زبان آیند

بسنتی - فوقانی تحتانی معروف رنگ زرد را گویند و ہمان لباس کہ در بسنت پوشند شاعر گوید ع جوڑے بسنتی پہنے ہیں گلہای باغ نے

سچ پوچھیے تو رنگ یہ فصل خزان بھی ہے

بسنتی پوش - کسیکہ لباس زرد دارد شیخ ناسخ مغفور اینہ ... ع اگر محکو یونہیں ہجر او س بسنتی پوش کا ہے جسم تو کیا زرد سب میرا لہو ہو جائیگا

بسور نا - بکسر موحدہ وضم سین مہملہ و واو مہملہ و ر ... مہملہ زدہ و نون و الف مصدری ابتدای گریہ باشد کہ روی بصورت گریہ کنندہ سازند

بسہری - موحدہ مکسور سین مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ تحتانی معروف مرضی ست کہ در اطراف سر انگشتان پیدا شود و خوی در دوع داحس

بسیرا - موحدہ مفتوح سین مہملہ تحتانی مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ ماندن مرغان باشد بر یک درخت ہنگام شب ف جا و جیاو

بسیرا بولنا - موحدہ دوم بواو مجہول و لام زدہ و نون و الف مصدری آواز کردن مرغان خوش آواز بر درختان بود

بسیر الینا - ہمان بوقت شب ماندن مرغان باشد بر یک درخت

فصل غین معجمہ

بغارا - موحدہ مضموم غین معجمہ بالف کشیدہ رای مہملہ بالف کشیدہ خواہ روزن در و دیوار بود خواہ زخم در بدن انسان خواہ چاک در جامہ

بغبغا - ہر دو موحدہ مفتوح غین معجمہ اول ساکن غین معجمہ دوم بالف کشیدہ گوشت زیر زنخدان کہ زیادہ بود ف غبغب و غبب بر وزن ادب

بغبغانا - نون بالف کشیدہ آواز کردن کبوتر باشد

بغل - فارسیست ع ابط و بمعنی پارچہ بن آستین پیراہن ہندیست ف خشتک پیراہن ع لبنۃ القمیص

بغل گند - کاف فارسی بنون و دال مہملہ زدہ بوی بد کہ از بغل مردمان آید

بغلگیر ہونا- کاف فارسی تحتانی معروف و رائے مہملہ زدہ ہاے ہوز بواو مجہول و نون بالف کشیدہ ف ہم آغوش شدن ع معانقہ *

بغلمین مارنا- کنایہ از نگاہداشتن چیزے در بغل بود ذوق دہلوی گوید ؎ او سنے جب مال بہت ردّ و بدل مین مارا * مین نے دل اپنا اوٹھا اپنی بغل مین مارا *

بغلی- نوعے از جنبانیدن مگدر با بود کہ سر مگدر بہ دوش اندرون آمدہ بالا رود *

بغلی گھونسا- کاف مخلوط الہا بواو معروف و نون غنہ سین مہملہ بالف کشیدہ کنایہ از دشمن کہ قریب نشستہ بود ف دشمن بغلی *

بغلین بجانا- موحدہ مفتوح جیم و نون بالف کشیدہ کنایہ از خوشی کردن و خندہ کردن بر رنج کسے بود ع شماتت *

بغلین جھانکنا- لام تحتانی مجہول و نون مخفیہ جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ و نون غنہ و کاف زدہ نون و الف مصدری کنایہ از شرمندہ و محجوب گشتن بود *

بغلین لینا- لام تحتانی مجہول نون بالف کشیدہ ہوی بغل ستردن موتراشان *

فصل الفا

بغا- بروزن وفا آنچہ بسبب یبس و خشکی دماغ از سر برآید ف سبوسہ *

فصل القاف

بقال- عربی ست ف ترہ فروش و سبزی فروش

بقچی- موحدہ مضموم قاف ساکن جیم فارسی تحتانی معروف ف بقچہ *

بقرہ عید- موحدہ مفتوح قاف ساکن رائے مہملہ مفتوح عین مہملہ تحتانی معروف و دال مہملہ زدہ ف عید قربان ع عید الاضحے و آن روز دہم ماہ ذیحجہ بود *

فصل الکاف

بک- موحدہ مفتوح بکاف زدہ بسیار حرف زدن مردم بود و بضم اول تماشیست کہ باریک تر و لطیف تر بود *

بکا- موحدہ مضموم کاف مشدد و بالف کشیدہ مشت خاک و غبار و مانند آن بود مرزا برق میفرماید

ب اوس گل کے سامنے نہین جمتی گلون سے رنگ شبنگے اوڑا رہا ہے چمن مین گلال کے ✤

بکاؤ۔ موحدہ مکسور کاف بالف کشیدہ ہمزہ بواؤ معروف چیزے کہ درمعرض بیع بود وہنوز فروختہ نشدہ باشد ف فروختنی ✤

بک بک۔ ہر دو موحدہ مفتوح ہر دو کاف ساکن بسیار حرف زدن بیفائدہ بود ف کاؤ کاؤ ✤

بکبک جھک جھک۔ گفتگوی قصہ و فساد باشد

بکنا۔ موحدہ مضموم کاف ساکن تای ہندی بالف کشیدہ انگشتان دست گسترده چیزی را گرفتن بطوری کہ آن چیز آنقدر باشد کہ انگشتان بسبب زیادہ بودن باہم چسپیدہ شوند ✤

بکٹھا۔ موحدہ مفتوح کاف ساکن تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ مزہ بد بود ف زمخت ع عفص ✤

بکری۔ موحدہ مکسور کاف ساکن رای مہملہ بتحتانی معروف ف خریداری ✤

بکری کی مان کب تک خیر منائیگی مثلیست بجائی زنند کہ درپناہ ماندن کسے از ہیچ آفت متصور نباشد ✤

باسنا۔ موحدہ مکسور کاف مفتوح سین مہملہ ساکن نون بالف مصدری ف شگفتن غنچہ و مانند آن ✤

بکسوا۔ موحدہ مفتوح کاف زدہ سین مہملہ مضموم واو بالف کشیدہ سوزن و حلقہ آہنین بود کہ در سر تنگ اسپ و اشتر و استر دوزند ✤

بکواس۔ موحدہ مفتوح کاف ساکن واو بالف و سین مہملہ زدہ ف بیہودہ گوئی ✤

بکھان۔ موحدہ مفتوح کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ و نون معلنہ ساکن بیان کردن حال پوشیدہ ناگفتنی کسے بود ✤

بکھرنا۔ موحدہ مکسور کاف مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ زدہ نون والف مصدری پریشان شدن چون سر و پریشان شدن دانہ یا بود ع انتشار

بکی۔ موحدہ مفتوح کاف مشدد تحتانی معروف بسیار سخن یاوہ گوینده بود ف درازنفس ✤

بلکھی - موحدہ مفتوح کاف مخلوط الہا مشدد و تحتانی معروف جائے از بدن آدمی کہ بالتین استخوان پہلو بود ف قبرغہ ٭

بلکھیڑا - موحدہ مفتوح کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول رائے ہندی با الف کشیدہ ف ہنگامہ و خرخشہ ع فساد و کنایہ از تعلقات دنیوی نیز باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہزاروں مین سنین ہی خانۂ دنیا کی آرائش ٭ مرے پر فیصلہ ہے جیتے جی ہمارا بکھیڑا ہے ٭

بکھیڑیا - موحدہ مفتوح کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول و رائے ہندی زدہ تحتانی بالف کشیدہ مفسد را گویند ف ایکبک ٭

فصل کاف فارسی

بگاڑ - موحدہ مکسور کاف فارسی بالف و رائے ہندی کشیدہ ف آزردگی ع ملالت و نادرستی چیزے را نیز گویند ٭

بگاڑنا - نون و الف مصدری آزردہ کردن کسے را از خویشتن بود و نیز بمعنی خراب و تباہ کردن باشد کسے را و از ہیئت اصلی تبدیل کردن بود چیزے را ٭

بگبٹ - موحدہ مفتوح کاف فارسی ساکن تائے ہندی مضموم بتائے ہندی دوم زدہ و انیان اسپ بود بطورے کہ گویا لگام ندارد ٭

بگڑنا - موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح برائے ہندی زدہ نون و الف مصدری سہ معنی دارد ۱- شدن و تباہ شدن کسے ۲- از حیثیت افتادن چیزے ۳- آزردہ شدن کسے از کسے بود ف روے ترش کردن ٭

بگڑے دل - کسیکہ بسر سخت آمادہ فساد باشد ٭

بگھار - بفتح موحدہ و کاف فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ و رائے مہملہ زدہ پیاز و سیر کہ در روغن داغ کردہ بردال پختہ اندازند ف سیر داغ ٭

فصل لام

بل - موحدہ مفتوح بلام زدہ بچند معنی آید ۱- بجی رشتہ تابیدہ ۲- بجی گیسو یا سے زلف ۳- پیچ و لچک شدن کمر در رفتار بسبب نزاکت ۴- بجی شمشیر کہ بسبب کدام صدمہ در شمشیر افتد و از شکل بدر رود ۵- فرق و شبہہ در قیمت

چیزے وو در حساب حضرت رشک میفرمایند
ع حشر مین لبتہ گیسو نہین چھٹنے والے *
جو حساب انکے نکالے تو بڑا بل ہوگا * ۲- کبر
و غرور بجز سیکو سنید ع کیون نہ بانکپن ہون
جفا کار ہوا آفت ہون بھوین * بل ہے
تیرون کو کمانون کی توانائی کا * ۷- فرق در نظر
محبت و شفقت ۸- چین و شکن کہ بر ابرو
افتند ۹- فدیہ و تصدق لاستاذ المؤلفہ
ع زلف پیچان کا ہر جو سودائی * دل و
جان و جگر وہ بل دیگا * و بموحدہ مکسور
بروزن دل سہ معنی دارد یکی نفطی بود کہ گربہ با
بدان رانند دوم خانہ موش و مار و عقرب
و ہر خزندہ زمین سوم کاغذے بود با نگریزی
کہ مانند سینہ دوی آنرا میخرند و لفیفش را ه
زر نفع آن از انگریزان یابند و بضم موحدہ
بروزن گل فرج زن را گویند ف کس
ع فرج *

بل آنا - کج و خمیدہ شدن رشتہ تابیدہ
و مانند آن بجز گویند ع ہم بھی کم ملتے لگے
اونسے جو وہ کھنچنے لگے * گھٹنگیا رشتہ
الفت جو بہت بل آنے * و نیز چین در ابرو
افتادن شاعرے گوید ع اے پیچ و تاب
عشق مری تیوری کیا چڑھی * بل آ گیا
تو ابروے قاتل مین آئیگا *

بلّا - بموحدہ مضموم لام مشدد با الف کشیدہ
انچہ از آب بر میخیزد و ف قبہ آب ع حباب
بالضم و بکسر موحدہ گربہ نر را گویند *

بلا بدتر - بموحدہ مفتوح لام با الف کشیدہ
موحدہ دوم مفتوح دال مہملہ ساکن فوقانی
مفتوح رائے مہملہ ساکن چیز بد و
ناگوار را گویند *

بلا بو عما - موحدہ مفتوح لام با الف کشیدہ
موحدہ دوم بواو مجہول و غین معجمہ زدہ میم با الف
کشیدہ ہمان چیز بد و ناگوار باشد *

بلا جانے - کلمہ ایست کہ بمحل بے پروائی
بر زبان آرند *

بلا سے - سین مہملہ تحتانی مجہول کلمہ ایست
کہ مفہومش چہ پرواست باشد *

بلا لگنا - مبتلا شدن ببلائے بود ٭
بلالون - کلمہ خوشامد و چاپلوسی بود و این
خاص محاورہ زنان باشد ٭
بلا مین پڑنا - ہمان گرفتار بلا شدن باشد ٭
بلاق - موحدہ مضموم لام بالف کشیدہ و
قاف زدہ زیورے کہ در دیوار بینی آویزند شیخ
ناسخ سیفر باشد ٥ اجی یہ عرش معلی کے
گوشوارے کا ٭ گہر کہان سے تمھارے
بلاق مین آیا ٭
بلاوا - موحدہ مضموم لام و واو بالف کشیدہ
طلب کسے از جای بود ٭
بلائین لینا - لام تحتانی مجہول نون بالف
کشیدہ ف بلا گردان شدن ٭
بلبل - ہر دو موحدہ مضموم عربیست ف
ہزار و در استعمال ہندیان مؤنث ست
و بذکر ہم آمدہ ٭
بلبلا - ہر دو موحدہ مضموم لام اول ساکن
لام دوم بالف کشیدہ ف غنچہ آب ع
حباب خواجہ میر درد مرحوم سیفر باشد ٥
گلرخون کا بحر و بر مین جو کہ ہے مدہوش ہے ٭
سینے دریا مین کبھی دیکھا بلبلون کا جوش ہے ٭
ایضاً مرزا برق سیفر باشد ٥ اس قدر ہے
وفور چشم اشک آتشین ٭ نظرون مین بلبلا ہے
فلک خون ناب کا ٭
بلبلانا - ہر دو موحدہ مکسور لام اول ساکن
لام دوم بالف کشیدہ نون و الف مصدری
ف در پیچیدن و غلطیدن ع تضرع ٭
بلبل چشم - ہر دو موحدہ مضموم ہر دو لام
ساکن جیم فارسی بشین معجمہ و میم زدہ چادرے
و کمر بندے کہ مانند چشم بلبل بافتہ باشند
برق مرحوم سیفر باشد ٥ بلبلین آنکھین بچھائین
سیر کو جائیے جو تو ٭ فرش بلبل چشم کا ہو جائے
یکسر باغ مین ٭
بل بے - موحدہ مفتوح لام ساکن موحدہ
دوم تحتانی مجہول کلمہ بود کہ بجائے تعجب
بر زبان آید چنانچہ میر تقی صاحب مرحوم منفر باشد
٥ بل بے ظالم تری بے پروائیان ٭ جانین
مشتاقون کی لب پر آئیان ٭ ایضاً خواجہ آتش

سیفر ہانیدے ٥ خانہ خراب نالون کی بل کی شرارتین ہیٔ
بہتی ہین پانی ہو ہو کے سنگین عمارتین ٭
بل پڑنا - باے فارسی مفتوح رے ہندی ساکن
نون و الف مصدری کنایہ از چین در ابرو و فرش
د حساب افتادن بود ٭
بل توڑے - موحدہ مفتوح لام ساکن فوقانی
بواو مجہول و رے ہندی زدہ ریشے کہ از شکستن مع
سر بدن پدید آید ٭
بلچک - موحدہ و جیم فارسی ہر دو مفتوح
لام و کاف ہر دو ساکن ضرب قبضہ شمشیر بود
کہ بر کسے زنند ٭
بل دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و
الف مصدری تافتن رسن و رشتہ بود ٭
بل کرنا - کاف مفتوح راے مہملہ ساکن نون
و الف مصدری ف خمیدن و ناز کردن ٭
بلکنا - موحدہ مکسور لام مفتوح کاف ساکن
نون و الف مصدری گریہ و نالہ کردن بود ٭
بل کھانا - موحدہ مفتوح لام ساکن کاف
مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ پیچیدن و
جنبیدن زلف و کمر بود و بمعنی غصہ و پیچ و تاب
طبع ہم شعر ایدشیخ ناسخ سیفر ہانیدے ٥
دیکھ کر چوٹی گوا پڑی تک جو بل کھانے لگا ٭
سنگ پای یار سے سر مین نے توڑا سانپ کا
ایضاً حضرت برق سیفر ہانیدے ٥ پڑ کے عشق
گیسو مین سر پہ یہ پیچ ٭ کہ بل کھا کے مین
سلسلا ہو گیا ٭
بل کی لینا - کاف تحتانی معروف لام
تحتانی مجہول نون و الف مصدری بمعنی
غرور کردن بود شاعرے گوید مصرعہ
بل کی لیتے ہین ترے گیسوے خمدار بہت ٭
بل گوندھن - کاف فارسی بواو معروف
نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بنون
زدہ شادی بافتن موہاے دختران باشد
کہ آنرا عوام بیا بمی فارسی گوبند ٭
بلّلا - احمق را گویند ٭
بلّم - موحدہ مفتوح لام مشدد مفتوح بمیم زدہ حربہ بود مانند
نیزہ کہ چوبہا یش از غلاف نقرہ و طلا ساختہ پیش پیش
سواری امیران بر ندف و دور باش ٭

بل نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام
ساکن بنون والف مصدری دو معنی دارد اول
دور شدن کبر و نخوت از کسے شاعری گوید
؎ نگاہ کج سے فلک دیکھتا اودھر اکڑ کر
کہ بل جو یار کی چتون مین تھے نکل جاتے *
دوم برآمدن کجی از رشتہ تابیدہ و تیغ
و مانند آن شاعرے گوید ؎ رشتۂ الفت کا
بالکل بل نہین نکلا ابھی * کچھ مری تیوری
مین ہے کچھ یار کی چتون مین ہے *
بلی - موحدہ مفتوح لام مشدد تحتانی معروف
چوب گندہ دراز بود کہ بر سقف ہای خانہ
نہند و بران سفالہ پوشانند ف شہتیر
و دار بام و بموحدہ مکسور جانورے بود
مشہور کہ موش ہا خورد ف گربہ ع ہرہ
و چوبیکہ ہر دو مصراع دروازہ ازان بندسازند
بلی لوٹن - موحدہ مکسور لام تحتانی معروف
لام دوم بواو مجہول تای ہندی بنون زدہ
گیاہیست کہ آنرا گربہ دوست دارد ف
بادرنجبویہ *

فصل میم

بم - موحدہ مفتوح بمیم زدہ غلغل و فریاد باشد
و چوبیکہ در گھی انگریزی باشد کہ دران
چوب اسپہای گھی بندند و سوراخے بود
کہ آب دیوار را شکستہ بطرف دیگر رود
و صدائے بود کہ ہنود در راہ ہای معبد خود
این صدا دہند *
بم پھوٹنا - موحدہ مفتوح میم ساکن بای
فارسی مخلوط الہا بواو معروف و تای ہندی
زدہ نون و الف مصدری آمدن آب باشد
از سوراخ دیوار خانہ *
بم مچانا - میم دوم مفتوح جیم فارسی
نون با لف با کشیدہ ف فریاد کردن بود *

فصل نون

بن - بموحدہ مفتوح ف دشت ع صحرا و
بموحدہ مکسور بمعنی بدون باشد چنانکہ شیخ
ناسخ میفرماید ؎ لیتے لیتے کروٹین تجھ بن
جو گھبراتا ہون مین * نام لے لیکر ترا راتون کو
چلاتا ہون مین * لیکن نزد فصحای این زمان

متروک الاستعمال ست *
بتنا - بموحدہ مفتوح نون بالف کشیدہ نوشہ و داماد را گویند در ایام شادی عروسی قنا کد خدا ع عروس *
بن آنا - بموحدہ مفتوح نون ساکن الف بالف کشیدہ نون و الف مصدری درست شدن کاری باشد از کسے شاعرے گوید ؎ جبنا برعکس کیا جای اوسے مجسے کرسے * ابتو بگڑا ہے وہ بت غیر کی بن آئی ہے *
بناس پتی - بموحدہ مفتوح نون بالف کشیدہ و سین مہملہ زدہ بای فارسی مفتوح فوقانی تحتانی معروف برگ درختان صحرا باشد کہ ساکنان دشت خورند ہر گاہ غلہ نیابند *
بنانا - کارے ساختن و کنایہ از خندہ زنی کردن برکسے بود شاعری گوید ؎ قدرت اوسکی کہ بزم جانان میں * ہمکو بگڑی ہوے بناتے ہین *
بناو - بموحدہ مفتوح نون بالف کشیدہ واو عت آرایش ع زینت و درستی چیزے را نیز گویند *
بناوٹ - واو مفتوح تای ہندی زدہ سخنی کہ برای مصلحت وقت گویند و اصلی ندارد ف سخن سازی ع تصنع و کارسے کہ برای نمودن دیگران کنند بحر گوید ؎ خدا علیم ہے شخص کی بناوٹ کا * کہو نماز یو سجدے کیے کہ سر ٹپکا * ایضاً برق گوید ؎ سوت ہے اونکا ہنسی میں یہ بناوٹ کا بگاڑ * جان ہمتو لڑائی میں لڑا دیتے ہین * و نیز ساخت چیزے باشد از دست کسی و بضم موحدہ بافیدن بود *
بن پلاو - بموحدہ مفتوح نون ساکن موحدہ دوم مکسور لام بالف کشیدہ و واو ف گریہ دستی *
بن پڑنا - کنایہ از دست آمدن کاری باشد شاعری گوید ؎ پاتا ہون بگڑنے مین بھی سو لطف * ہر طرح سے اونکی بن پڑی ہے *
بنت - بفتحتین چیزے بود کہ بر پارچہ دراز و طولانی جامہ تارہای زر و سیم ما نند آن دوزند

وآنرا برای زینت گرد اگرد جامه دوزند *

بنجارا - موحده مفتوح جیم و رای مهمله بالف کشیده سوداگر حمایه اشیا عموماً و سوداگر غله خصوصاً ع تاجر *

بنجر - موحده مفتوح نون ساکن جیم مفتوح به رای مهمله زده زمینی که دران هیچ نروید ف زمین مرده و خشک *

بند - فارسیست *

بند کرنا - کاف مفتوح به رای مهمله زده نون و الف مصدری خاموش کردن کسی را در گفتگو و بحث *

بند ہونا - های هوز بواو مجهول نون و الف مصدری خاموش شدن کسی بود در گفتگو بحث بمقابله کسی *

بندا - موحده مضموم نون ساکن دال مهمله بالف کشیده ف گوشواره حضرت برق لکھنوی

ع شو غیر رنگ گل رخسار او سیر ختم ہے *

عکس سے لعل کی ہیرے کا بندا ہو گیا *

بندال - موحده مکسور بنون زده دال مهمله بالف کشیده و لام زده دوائیست که حیض بکشاید *

بندر - موحده مفتوح نون ساکن دال مهمله مفتوح به رای مهمله زده ف میمون ع قرده وآبادی جزیره‌های دریای شور نیز بود *

بندرابن - موحده مخلوط النون مکسور دال مهمله ساکن رای مهمله بالف کشیده موحده دوم مفتوح بنون نام شهریست کنار دریای جمن جانب مغرب از نکا بنور *

بندر والا - موحده و دال هر دو مفتوح نون و رای مهمله ساکن واو و لام بالف کشیده کسی را گویند که میمون را رقص کردن آموزد و در بازارها رقصانیده گدائی کند ف میمون باز *

بندریا - موحده مخلوط النون و دال مهمله مفتوح رای مهمله ساکن تحتانی بالف کشیده ماده میمون بوزنه ع زناة و خوشه کاه که خار بار رنگ دارد و در جامه بچسپد *

بندلی - موحده مخلوط النون مکسور دال مهمله ساکن لام تحتانی معروف چیزی باشد مدور از شیشه که زنان هنود برای تزئین در وسط

پیشانی

پیشانی دارند ٭

بنڈوڑ۔ موحدہ مخلوط النون مفتوح دال مہملہ بواو مجہول ورای ہندی زدہ کنیز را گویند کہ بدخو وبدمزاج باشد ٭

بندھا پانی۔ آب استادہ را گویند خواجہ آتش گوید ؎ آئینہ دیکھ ہوا یار غریق رحمت ٭ منزل خوف شناور کو بندھا پانی ہے ٭

بندھانی۔ موحدہ مفتوح بنون زدہ دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ نون بتحتانی معروف آنکہ ششہ تیر وسنگہا از بازار برد گرشتہ آورد باجرت ومزد ٭

بندھا ہوا خوب مار کھاتا ہے۔ تمثیلیست ہرکسی زند کہ ناچار ومجبور بود در آن حالت صبر کرد ورنجے کہ آنرا پیش آید برخود گوارا کند ٭

بندھن۔ دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ حلقہ رسنی ورشتہ ومانند آن کہ بدان چیزے بندند ٭

بندھنا۔ موحدہ مخلوط النون مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا ساکن نون والف مصدری ت

بستہ شدن وکنایہ از بستہ شدن مضمون وقافیہ در شعر نیز بود ٭

بندھن بار۔ موحدہ مفتوح بنون زدہ دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بنون ساکن ہای ہوز بالف کشیدہ ورای مہملہ زدہ چیزے بود کہ در رسن خواہ در رشتہ گلہا وبرگہا ومیوہا بستہ بر در خانہ شادی باغبانان آوردہ بندند ٭

بندھوا۔ موحدہ مخلوط النون مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا ساکن واو بالف کشیدہ قیدی بحر گوید ؎ کیون جرم عاشقی پر کرتے ہو بیجا جولان ٭ بندھوے ہین گیسوون کے چاڑے ہو رسن بین

بندیلا۔ موحدہ مضموم بنون غنہ دال مہملہ تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ قوم ہنود باشد ٭

بندیل کھنڈ۔ موحدہ مضموم دال مہملہ تحتانی مجہول ولام ساکن کاف مخلوط الہا مفتوح بنون ودال ہندی زدہ شہر وآبادی بندیلان اطراف آن آبادی واضلاع آن باشد ٭

بنڈا۔ موحدہ مفتوح نون ساکن دال ہندی بالف کشیدہ بنجے بود کہ گرداگرد آن اروی

پید اشود و آنرا نیز باشند اروی با گوشت پزند و نان خورش سازند ❊

بندهی - موحده مفتوح نون ساکن دال مهمله هندی تحتانی معروف قسمی از پیراهن باشد که کوتاه از جامه و پیراهن بود و زیر جامه پوشند ❊

بندیلا - موحده مخلوط النون و دال مهمله هر دو مفتوح تحتانی ساکن لام بالف کشیده ترک تبرائی بود ف لعبرا ❊

بنڈرا - موحده مفتوح نون ساکن رای هندی بالف کشیده ف نوشته و اگر زن باشد بجای الف تحتانی معروف آرند ❊

بنس پھوڑ - موحده مخلوط النون مفتوح بسین مهمله زده بای فارسی مخلوط الها بواو مجهول و رای هندی زده کسی که نے شگافد و پنجره و سبد و بادزن و مانند آن از پوست نے سازد ف نے شگاف ❊

بنسلوچن - موحده مفتوح بنون زده سین مهمله مفتوح لام بواو مجهول و جیم فارسی مفتوح بنون چیزیست سفید که از نے برآید ف طباشیر ❊

بنسواڑی - موحده مخلوط النون مفتوح بسین مهمله زده واو بالف کشیده رای هندی تحتانی معروف جای بود که درختان نے آنجا بافراط باشند ف نے زار و درختهای بهم پیوسته نے را نیز گویند ❊

بنسی - موحده مفتوح نون ساکن سین مهمله تحتانی معروف آهنی کج که در رشته بسته ماهی را بدان شکار کنند ف شست ❊

بنکیت - موحده مخلوط النون مفتوح کاف مفتوح تحتانی و فوقانی زده کسیکه سلحشوری کند ف سلحشور ❊

بنکیتی - فوقانی تحتانی معروف رسیده ف سلحشوری حضرت بجز سیفر ما نید سے معشوق سے چلتی نہیں عاشق کی بنکیتی ❊ اِس کام میں تجھے کام نہیں تیغ و سپر کا ❊

بنگی - نشان بسیار کوچک و خرد را گویند ف خال ع نقطه ❊

بنگالہ - موحده مفتوح بنون زده کاف فارسی و لام بالف کشیده ملکی ست معروف ❊

نبگالی - لام تحتانی معروف مردم نبگاله را گویند و بالو نیز خوانند ٭

نبگلا - موحده مخلوط النون مفتوح کاف تازی ساکن لام بالف کشیده چند معنی دارد - ۱ - زبان نبگاله باشد ۲ - قسمی از برگ تنبول بود که عوام خورند ۳ - مکان مربع که از سفاله خواه از کاه پوشند و بیشتر اماکن نصاری چنین بود نهم فیض آباد ست ٭

بن مانس - موحده مفتوح بنون زده میم بالف کشیده نون مفتوح بسین مهمله مردم دشتی باشند که مانند میمون اند و زبان میمون دارند ف نسناس ٭

بنا - موحده مفتوح نون ساکن نون دوم بالف مصدری بر چند معنی آید - ۱ - درستی کار ۲ - درست شدن کسے سحر گوید ٭ نبگڑی آگر کوسے یار میں ہم ٭ نئے بگڑے تھے اس بار میں ہم ٭ ۳ - وضعے ساختن که مردم بران خنده زنی کنند و بضم بای موحده ف بافتن و بکسر موحده ف چیدن ٭

نبو - موحده مفتوح نون مشدد بواو مجهول عروس را گویند و در محاوره زنان یکی مر دیگری را گویند

بنوان کنڈا - موحده مکسور بنون ساکن واو بالف کشیده و نون مختفیه کاف مفتوح بنون زده دال هندی بالف کشیده پاچک که از صحرا چیده آورند ف پاچک دشتی ٭

بنولا - موحده مکسور نون مفتوح بواو زده لام بالف کشیده تخمے که از پنبه برآید ف پنبه دانه ٭

بنی - موحده مفتوح نون تحتانی معروف عروس نوکتخدا را گویند ٭

بنیا - موحده مفتوح نون ساکن تحتانی بالف کشیده کسیکه غله فروشد ف غله فروش ع بدال وکنایه از مردم ساده و راست طبع وبی فساد بود و در هنود سوائے برهمن را گویند ٭

بنیٹی - موحده و نون مفتوح تحتانی زده های هندی تحتانی معروف چوبے بود که بهر دو سرش مشعل بسته و مشتعل کرده در شبها جنبانند بطورے که گرداگرد جنبانند حلقه شعله معلوم میشود ف شعله جواله ٭

بھینی - موحده مفتوح ہر دو نون بہر دو تحتانی
معروف زن عطر فروش بود ع تبدال ۞

فصل واو

بو - موحده بواو معروف فارسیست بمعنی نکہت
بواو مجہول امر بود بکاشتن ف بکار بفتح موحده شاخ
بنا که در زمین گستر دیا بچیزی پیچیده رود مانند
شاخ کدو و امثال آن ع تقطین
بوآ - الف بالف کشیده [illegible] الف مصدری آمدن [illegible]
بوا - موحده مضموم واو با الف کشیده خواہر کوچک را
گویند و زنی که زنان دیگر را بخوانند بهمین لفظ خوانند ۞
بوائی - موحده مکسور واو با الف کشیده همزه تحتانی
[illegible]
بوباس - [illegible]
بوبک - [illegible] موحده دوم مفتوح
بکاف زده [illegible] احمق ۞
بوتو - [illegible] موحده [illegible] دو واو معروف کنیز ذی عزت
را گویند و بزبان قصبه خواهر را گویند ۞
بوجھوسنا - با [illegible] مخلوط الہا بواو معروف
تای ہندی زده نون و الف مصدری کنایه از عیان

شده [illegible] را از نهان بود [illegible] گویا [illegible]
[illegible]
[illegible] دل [illegible] ۞
بوتا - موحده بواو معروف فوقانی با الف کشیده
قوت و طاقت را گویند ۞
بوتل - موحده بواو مجهول زده فوقانی مفتوح لام ساکن
چیزی که باشد مانند شیشه لیکن بزرگ‌تر از شیشه بود و
دران شراب و شربت [illegible] نگاه دارند ۞
بوٹ - موحده بواو مجهول و تای هندی زده نوعی از سبزه زار
و گیاه باشد که می پرورد بزبان انگریزی نادر را گویند
چنانکه [illegible] ناو در [illegible] بوٹ ناو [illegible] از دود
[illegible] موحده بواو معروف و تای
هندی زده [illegible] که در [illegible] نوعی
از پاپوش بود که انگریزان پوشند و آن بصورت
موزه است مگر کوچک تر و سبک تر از آن ۞
بوٹا - موحده بواو معروف تای هندی بالف
کشیده درخت گل را گویند ف گلبن و تصویر
گل و برگ که بر کاغذ یا بر سنگ یا بر دیوار کشند
و یا از رشته خواه ابریشم خواه تار زر و نقره بر جامه

وبانات وتحمل دوزند یا برجامہ طبع نمایند بحر گوید
؎ اپنی بہار نے کی دکھائیں غریب لوگ * بوٹی
چھینٹ کی ہے نہ بوٹا ہے شال کا * وبواو مجہول
پارچہ چوب گندہ و شہتیر باشد *
بوٹا ساق - صفت قد معشوق بود و خنیا کہ شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ گر گئی گلبن ترے بوٹا سے قد کو
دیکھکر * تھا کف گل میں جو زر گویا دفینا ہو گیا *
بوٹی - موحدہ وتای ہندی بواو وتحتانی معروف
بر درخت کہ بے ساق بود و برگ درختان را نیز
گویند کہ کیمیاگران تلاش آن می کنند شیخ امداد علی
بحر گویند ؎ داغ کی بوٹی سے کشتہ کر کے اپنے
نفس کو * بحر تھا مرد فقیر اب کیمیاگر ہو گیا *
ایضاً شیخ ناسخ میفرمایند مصرعہ بوٹیاں
ڈھونڈھنے کو طالب اکسیر چلی * وصورت
گل و برگ کہ بر کاغذ یا سنگ یا دیوار کشند وخواہ
انداختہ خواہ از ابریشم خواہ از تار زر و نقرہ
برجامہ دوزند یا طبع نمایند و موحدہ بواو مجہول
وتای ہندی تحتانی معروف پارچہ خورد گوشت
را گویند *

بوٹی چڑھنا - کنایہ از فربہ شدن آدمی باشد
بوجھ - موحدہ بواو مجہول وجیم مخلوط الہا
زدہ ف بار و بواو معروف دانش و فہم و
نیز اصطلاحی بود در گنجفہ بازی و نیز امر باشد
از فہمیدن *
بوجھل - موحدہ بواو مجہول جیم مخلوط الہا
مفتوح بلام زدہ چیزے کہ گران باشد ف
سنگین ع ثقیل *
بوجھنا - موحدہ بواو معروف وجیم مخلوط الہا
زدہ نون والف مصدری ف دانستن و
فہمیدن *
بوچا - موحدہ بواو معروف جیم فارسی بالف
کشیدہ کسے کہ گوش ندارد و بواو مجہول قسمے
از سواری امیران بود کہ کہاران بردارند *
بوچڑ - موحدہ بواو معروف جیم فارسی مفتوح
رای ہندی ساکن فروشندہ گوشت گاو
باشد ع قصّاب *
بوچھار - موحدہ مفتوح بواو زدہ جیم فارسی
مخلوط الہا بالف کشیدہ ورای مہملہ زدہ ریزہای

آب باران که بسبب ہوا اندرون خانہ مسقف
آید و کنایه از دشنام ہاے بسیار بکسے دادن
و سخنہاے بسیار گفتن و زر بے حساب دادن
و تیرہا و گلولہ ہاے بیشمار بر کسے زدن بود*

بوچھاری - رای مہملہ تحتانی معروف چیزے
از گاہ سازند و پیشاپیش صفہ و ایوان اندازند
تا قطرہای باران باندرون خانہ نرسد*

بودا - موحدہ بواو مجہولہ دال مہملہ بالف کشیدہ
کسیکہ جرأت نداشتہ باشد ف شتر دل ع
جبان و جامہ و جز آن کہ بسبب کہنگی بے طاقت
شدہ باشد*

بودار - دال مہملہ بالف کشیدہ و رای مہملہ زدہ
چرمے بود کہ در زمین انبار بالش جمع کنند و
ہرگاہ ستارہ سہیل برآید و بران تابد جملہ چرم
نرم و خوشبو و تحفہ شود مانند صابرب بلغار
ع ادیم شیخ امداد علی بحر گوید ~ سینے میں
داغ محبت ہے سہیل یمنی * چرم بودار کی ہے
اپنی بدن میں خوشبو* و نیز سگ شکاری
بود کہ بوے شکار در راہہا گرفتہ تا شکار
برسد ف بوی پرست*

بورا - موحدہ بواو معروف رای مہملہ بالف
کشیدہ ریزۂ چوب کہ از آرہ و سوہان افتد
ف براوہ و سبوسہ و بواو مجہول خریطہ بود
از پلاس کہ شکر و غلہ و مانند آن دران آگندہ
ف تنگ بروزن سنگ شیخ امداد علی بحر
گوید ~ تبرک ہوگئی ہم وحشیون کی خاک
صحرا میں * بگولے پھرتے ہیں صرّون کی
صورت اپنے بوردن میں*

بورانی - فارسیست کہ از بادنجان و جز آن
سازند*

بورکا لٹو - موحدہ بواو معروف و رای مہملہ
زدہ کنایہ از چیزے بود کہ یافتن و نیافتن
آن ہر دو باعث پشیمانی و حسرت میشود چنانکہ
حضرت برق سیفرمایند ~ لذت فراق و وصل
کی دونون میں دل کو نہ ہو* بوسے دہان یار
کے لڈو ہیں بور کے*

بورتا - موحدہ بواو مجہول و رای مہملہ زدہ فوقانی
بالف کشیدہ رنگی از اسپ بود ف بور*

بوریا - موحده مفتوح واو ساکن رای مهمله زده یای هوز بالف کشیده ف دیوانه ع مجنون ۞

بوریا - فارسیست ع حصیر ۞

بوڑھا - موحده بواو معروف رای هندی مخلوط الها بالف کشیده ف پیر ع شیخ بالفتح ۞

بوڑی - موحده بواو معروف رای هندی بتحتانی معروف آهن سر نیزه باشد ۞

بوڑی بردار - نیزه بردار و سنان دار باشد ۞

بوغما - موحده بواو مجهول و غین معجمه زده میم بالف کشیده مرض اسپ بود که از تمام بدن آب عرق ریزد ۞

بوگر انکالنا - موحده بواو مجهول و کاف فارسی زده رای مهمله بالف کشیده سست گردانیدن کسے بود از ضرب لکد و چوب ۞

بوکھلانا - موحده مفتوح واو ساکن کاف مخلوط الها زده لام و نون بالفها کشیده دیوانه شدن باشد ۞

بول - بواو مجهول لام زده ف سخن ع کلام و لفظ و فقره از فقرات سرائیدن را نیز گویند ۞

بولانا - موحده مفتوح واو ساکن لام و نون بالفها کشیده ف دیوانه شدن ۞

بول بالا - موحده بواو مجهول و لام زده موحده دوم و لام بالفها کشیده کنایه از بلندی نامی و شهرت باشد شیخ ناسخ میفرمایند ۵ آج موزون جیسے وصف قد بالا ہو گیا ۞ عالم بالا تک اپنا بول بالا ہو گیا ۞

بولتا - فوقانی بالف کشیده دم و نفس انسانی بود ۞

بول جانا - کنایه از جواب دادن و انکار نمودن کسے از کردن کارے براه عجز بود اسیر گوید ۵ دلا کہا نگیا کچھ بھی تیغ کے نیچے ۞ زبان رکی وقت امتحان دیکھا ۞

بول چال - موحده بواو مجهول و لام زده جیم فارسی بالف و لام کشیده طرز زبان و گفتگوی کسے بود مرزا برق میگویند ۵ زنده ہیں تجسے نام مسیح و کلیم کے ۞ دیکھا نہیں بشر کہیں اس

بول چال کا ✣

بولنا ۔ نون والف مصدری سخن گفتن باشد

بولی ۔ تحتانی معروف زبان ولغت مردم وکنایہ از آواز حیوانات بود ✣

بولیان مارنا ۔ کنایہ از سخنان طنزیہ گفتن بہ نسبت کسے بود ✣

بونا ۔ موحدہ بواو مجہول نون والف مصدری تخم افشاندن بود در زمین تا بر آید و بفتح موحدہ مرد کوتاہ قامت را گویند کہ بونیا ورد ✣

بوند ۔ موحدہ بواو معروف ونون غنہ ودال مہملہ زدہ قطرہ آب وخون ومنی وغیرہ باشد ف چکہ ع رشحہ ✣

بوندا ۔ دال مہملہ بالف کشیدہ ریزہ ریزہ آہن وسرب باشد کہ در بندوق پر کردہ بدان شکار طیور کنند ✣

بوندا باندی ۔ موحدہ دوم بالف کشیدہ ونون غنہ دال مہملہ تحتانی معروف اندک باران را گویند کہ بار ع تقاطر ✣

بوندی ۔ موحدہ بواو معروف ونون غنہ دال مہملہ تحتانی معروف قطرہ باران باشد ونام جائیست کہ آنجا کٹار خوب میسازند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بھید کھل جای جو آنسو کوئی جاری ہو جای ✣ فرق کہ تر سمجھے بوندی کی کٹاری ہو جاے ✣

بوندیلا ۔ موحدہ مفتوح بواو ونون غنہ ودال ہندی زدہ لام بالف کشیدہ خاکے کہ ز ہوا پیچیدہ بلند شود ف گردباد ✣

بونڈی ۔ موحدہ بواو مجہول ونون غنہ دال ہندی تحتانی معروف غوزہ خشخاش کہ از ان افیون بر آورند وانچہ بر سر بوت بعض اثمار مانند بادنجان وکدو وانار باشد آنرا نیز گویند ف کلاہ ✣

بونکلنا ۔ موحدہ بواو معروف نون مکسور کاف مفتوح بلام ساکن نون والف مصدری بر دو معنی آید اول زائل شدن بوی چیزے دوم بر آمدن بو از چیزے شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مقام حسرت وافسوس ہے یہاں گلشن ہستی ✣ بشکل گل ہم آئے تھے یہ نکہ

بو نکلتے ہیں * ایضاً شاعرے گوید
اگر یاور نہو پانی چھڑک کر امتحان کر لو * وہ
عاشق ہون مری مٹی سے بھی بو وفا نکلے *
بویپیا - موحدہ مفتوح واو تحتانی مجہول و سین مہملہ زدہ تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ علت مشائخ دارد ع مابون *

فصل ہاے ہوز

بہ - موحدہ مکسورہ ہاے ہوز سوراخ گوش و بینی زنان کہ دران زیور پوشند و سوراخ گوہر ہا نندآن نیز بود *
بھابھی - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ موحدہ مخلوط الہای دوم تحتانی معروف زن برادر را گویند *
بھاپ - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ و بای فارسی زدہ ہوای گرم کہ از دیگ و طعام تازہ و دہن برآید *
بھاٹ - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ و تای ہندی زدہ شخصی کہ مدح و تعریف ہر کس و ناکس کردہ گدائی کند ف

باد فروش ع باد پیما *
بھاٹا - موحدہ مخلوط الہا و تاے ہندی بالف کشیدہ کم شدن موج دریای شور بود ع جزر *
بھادون - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ دال مہملہ بواو مجہول و نون مخففہ ماہ دوازدہم یا ازسال فصلی کہ بعد ازان سال شروع شود *
بھارجا - موحدہ مخلوط الہا بالف و رای مہملہ زدہ جیم بالف کشیدہ و شعبہ از شعبہای راگ و راگنی بود چنانکہ بجو مزحف از بحور سالم برمی آید *
بھاری - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ راے مہملہ تحتانی معروف خلاف سبک بود ف گران ع ثقیل و کنایہ از طول و درازی شب اندوہ شاعرے گوید نہین معلوم کسکے گھر وہ رشک ماہ مہمان تھا * یہ کافر شب جو گذری ہم نہایت ہی بھاری تھی * و بعدہ بار شدن چیزی مانند زندگی کہ در رنج و ملال گذرد و کنایہ از قدر و مرتبہ و کنایہ از شئے گران بہا مثل زیور و دوشالہ و غیرہ و کنایہ از غمگین و

اندوہگین شدن دل باشد*

بھاری بھرکم - شخص گران جثہ را گویند
وکنایہ از شخص ذیقدر و ذیمرتبہ نیز بود*

بھاری پتھر چوم کر چھوڑ دینا - موحدہ
مخلوط الہا بالف کشیدہ راے مہملہ تحتانی
معروف بای فارسی مفتوح فوقانی مخلوط الہا
مشدد مفتوح برای مہملہ زدہ شلی ست بجای
گویند کہ کسے در اختیار خود نباشد چنانکہ میر تقی
مغفور میفرمایند - ہ بت کی الفت سے بہنے
منہ موڑا* بھاری پتھر تھا چوم کر چھوڑا*
ایضاً از بحر رباعی اوس بت کو نہ چھوڑتی
تھے پر چھوڑ دیا* اس پیار میں دیکھا جو ضرر
چھوڑ دیا* اک بوسے پہ سو ناز نہ اوٹھے
ہمسے* بھاری پتھر تھا چوم کر چھوڑ دیا*

بھاری سہرا - موحدہ مکسور ہای ہوز بالف
کشیدہ راے مہملہ تحتانی معروف سین مکسور
ہای ہوز ساکن راے مہملہ بالف کشیدہ قسمے از
سلک دراز گلہا باشد کہ گلہا متصل در رشتہ
کشند و بر سر عروس و داماد بندند کہ بدر ازی
از سر تا قدم باشد*

بھاڑ - موحدہ مخلوط الہا بالف و راے ہندی
کشیدہ ف گلخن*

بھاڑ جھونکنا - جیم مخلوط الہا بواو مجہول
و نون غنہ و کاف زدہ نون و الف مصدری
ف گلخن افروزی*

بھاڑ میں پڑے - اور **بھاڑ میں جائے**
محاورہ زنان ست کہ ہرگاہ امری خلاف
طبع ایشان واقع شود این کلمہ بر زبان آرند*

بھاکا - موحدہ مخلوط الہا و کاف بالف
کشیدہ زبان اصلی ہنود باشد کہ دران زبان
کبت و دوہرا وغیرہ گویند*

بھاگ - موحدہ مکسور ہای ہوز بالف و
کاف فارسی کشیدہ نام راگ باشد. از راگہا
مشہور و موحدہ مخلوط الہا بالف و کاف فارسی
کشیدہ نصیب و قسمت باشد. بزبان بھاکا*

بھاگ لگنا - لام مفتوح بکاف فارسی زدہ
نون و الف مصدری محاورہ ایست مشہور
بجائے گویند کہ کسے از کسے خود را السبب یا فتن

بہیچ مرتبہ دور کشد و غرور کنند شاعرے گوید؎
بھانے آہکین نہ آنسو جو دل میں آگ لگے ٭
خدا کی شان یہ فرقت میں انکو بھاگ لگے ٭
ایضاً میر تقی مغفور میفرمایند؎ آنکھہ اِک ایک
کی دوڑتی ہی کفک پر تیرے ٭ پاؤن سے
لگ کے تری مہندی کو کچھہ بھاگ لگے ٭

بھاگا بھاگ - ہر دو موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ ہر دو کاف فارسی یکے بالف کشیدہ دوم زدہ بمعنی گریزا گریز باشد ٭

بھاگارتی - رای مہملہ مفتوح فوقانی تحتانی معروف دریائیست کہ بطرف غرب کلکتہ روانست بدینطور کہ از جانب جنوب آمدہ و بطرف شمال رفتہ ٭

بھاگتے کی لنگوٹی - مثل ہندی نشد بجاییکہ بدست آمدن چیزے از کسے مشکل بود و ہر قدر کہ از ان یابند غنیمت شمارند ٭

بھاگڑ - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ کاف فارسی مفتوح بہ رای ہندی زدہ سامان گریختن مردمان باشد از خوف کسے ٭

بھاگنا - موحدہ مخلوط الہا بالف و کاف فارسی زدہ نون والف مصدری ف گریختن ع فرار ٭

بھال - موحدہ مخلوط الہا بالف ولام زدہ پیکان تیر و سر نیزہ بود و مترادف لفظ دنکیھہ باشد ٭

بھالا - لام بالف کشیدہ ف نیزہ بود ع رمح بالضم و مترادف لفظ دنکیھا باشد ٭ میگویند دنکیھا بھالا ٭

بھالو - لام بواو معروف خرس را گویند ٭

بھانا - موحدہ مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ پسند آمدن کدام چیز بود شیخ ناسخ میفرمایند؎ بھاگئی کو نسی وہ بات بتون کی ورنہ ٭ نہ کمر رکھتے ہیں کافر نہ دہان رکھتے ہیں ٭ و بموحدہ مفتوح در اے ہوز و نون بالفہا کشیدہ جاری کردن آب و اشک و مانند آن بود ٭

بھانپنا - موحدہ مخلوط الہا بالف و نون غنہ و بای فارسی زدہ نون والف مصدری

چیزی را بنظر تامل و خواہش دیدن باشد *

بھانجا - موحدہ مخلوط الہا بالف و نون معلنہ زدہ جیم بالف کشیدہ پسر خواہر باشد ف اجد ع ابن الاخت *

بھانج بہو - نون مفتوح جیم ساکن موحدہ دوم مفتوح ہای ہوز بواو معروف زن خواہر زادہ باشد *

بھانج داماد - دال مہملہ بالف کشیدہ میم بالف و دال مہملہ زدہ شوہر دختر خواہر بود *

بھانجی - موحدہ مخلوط الہا بالف و نون معلنہ زدہ میم تحتانی معروف دختر خواہر را گویند ع بنت الاخت *

بھانجی مارنا - موحدہ مخلوط الہا بالف و نون غنہ زدہ جیم تحتانی معروف میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری سخنے نہ بجا کسے از کسے گفتن کہ باعث ناکامی او گردد *

بھانڈ - بنون غنہ و دال ہندی زدہ در عرف نقال را گویند *

بھان متا - میم مفتوح فوقانی بالف کشیدہ مردیکہ شعبدہ بازی کند ف حقہ باز *

بھان متی - میم مفتوح فوقانی تحتانی معروف زن کہ شعبدہ بازی کند ف زن حقہ باز *

بھان متی کا تماشا - شعبدہ بازیہای زن حقہ باز بود *

بھاؤ - بروزن ناؤ قیمت جنس کہ در بازار بھان قیمت فروختہ شود ف نرخ و بھاے ملفوظ طرف و جانب روانی آب بود *

بھاؤ بتانا - موحدہ دوم مفتوح فوقانی و نون بالفہا کشیدہ اشارہای رقاصہ بود در رقص کردن از دستہا *

بھاوج - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ واو مفتوح بجیم زدہ ف زن برادر *

بھاؤ کرنا - کاف مفتوح برای مہملہ زدہ نون و الف مصدری ف نرخ کردن *

بھائی - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ

بھائی

تحتانی معروف رسیده ف برادر ع اخ
و بکسر موحده و ہای هوز بالف کشیده و همزه
تحتانی معروف چیزیست مشهور که کودکان
را بخوانگاہی بخندانند و گاہی بگریانند چنانکه
گویند بہائی ہنسائی ہی بہائی رولاتی ہے
و گویند که این خیالات اند که کودکان را
بخندانند و بگریانند چنانکه شیخ امداد علی
بحر گوید ع افسوس بہائی نے بھی مجھکو
طفلی میں نہ عشق کی خبر کی * و اینکه بعضے
سخنوران این لفظ را بجیائی نظم کرده اند
چنانکه خواجه استغلق در مثنوی خود گفته است
ع روتے روتے جو نیند آتی تھی * بجیائی
اوسے ہنساتی تھی * از روی لفظ و املا
بہر وجه غلطست *

بھائی بند - موحده دوم مفتوح بنون و
دال مهمله زده رشته داران را گویند *

بھائی چارا - کسے را برادر خود کردن بود
ع اخوت *

بھائیں بھائیں - ہر دو ہمزه تحتانی
مجهول و نون غنه کلمه ایست که بر ویرانی
امکنه اطلاق کنند *

بھبھوت - موحده مخلوط الہا مفتوح
موحده دوم بواو معروف و فوقانی کشیده خاکستری
که بر چهره مالند *

بھبھا - ہر دو موحده مفتوح ہای اول ساکن
ہای دوم بالف کشیده کنایه کار بے تدبیر
و بے مشورت کنند ف خود رای *

بھبھاس - موحده اول مخلوط الہا
مکسور موحده دوم مخلوط الہا بالف کشیده
و سین مهمله زده نام راگے بود از راگنیها

بھبھڑ - موحده مخلوط الہا مفتوح موحده
دوم مخلوط الہا مشدد و مفتوح رای مهمله ہندی
ساکن ازدحام و ہجوم مردم بود در بازار
برای خرید چیزے *

بھبھاک - ہر دو موحده مخلوط الہا مفتوح
کاف زده بوی تیز شراب و بوی خون و
مانند آن بود *

بھبھوکا - ہر موحده مخلوط الہای اول مفتوح

موحده مخلوط الهای دوم بواو معروف کاف
بالف کشیده رنگ بسیار سرخ باشد وکنایه
از کسے که سرخ پوش بود شیخ ناسخ میفرماید
ے دبی تھی آگ جو سینے مین وہ بھڑک
اوٹھی * کل اوس بھبھوکے نے دکھلائی
جو بھڑک ہمکو *

بھپارا ـ موحده مخلوط الها مفتوح باے
فارسی و رای مهمله بالف ها کشیده بخار ادویه
باشد که جوش داده آن بخار را در گوش
یا اعضای دیگر رسانند *

بھبکا ـ موحده مخلوط الها مفتوح باے
فارسی ساکن کاف بالف کشیده ظرفی باشد
از مس یا نقره که دہن سنے دران نهاده
عرق کشند *

بھبکنا ـ موحده مخلوط الها و بای فارسی
مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری
صدای خشمگین زدن بر کسے بود *

بھبکی ـ موحده مخلوط الها مفتوح باے
فارسی ساکن کاف بتحتانی معروف
همان صدای خشمگین زدن بر کسے *

بھپوری ـ موحده مخلوط الها و باے
فارسی مفتوح واو ساکن رای مهمله تحتانی
معروف چیزے باشد که از آرد مونگ
مقشر سازند *

بہت ـ موحده مفتوح های ہوز مضموم
فوقانی ساکن ف بسیار و فراوان ع
کثیر چنانکه میر انشاء الله خان انشا گوید ے
ہمین اوس صنم کی ہے الفت بہت *
جھکے جسکے سجدے کو پتھر کے بت *

بھتّا ـ موحده مخلوط الها مفتوح فوقانی
مشدد بالف کشیده طعام که فوج را در راه ها
که برای جنگ روند دهند و مقرر کنند *

بہتات ـ موحده مفتوح به های ہوز زده
فوقانی بالف کشیده و فوقانی زده ف بسیاری
ع کثرت *

بہت اچھا ـ کلمه بود که چون در جواب سخن
کسے گویند مفهومش آن بود که فهمیده خواہد شد
شیخ امداد علی بحر گوید ے کبھی جو روتے ہین

جھنجلا کے یار کہتا ہے * مین سخن رہا ہون
کرو تم فغان بہت اچھا * و نیز کلمہ بود کہ
جواب بجا آوری حکم کسے باشد بجز گویند قطعہ
تبرا بھلا ہمین کہنے سے فائدہ کیا ہے بجے
چمن سے جاتے ہین اے باغبان بہت اچھا
ہمارے رہنے سے تجکو جو آگ لگتی ہے *
جلائے دیتے ہین ہم آشیان بہت اچھا
بھتنا - موحدہ مخلوط الہا مضموم فوقانی
زدہ نون بالف کشیدہ خبیث را گویند و
اگر زن خبیثہ بود بجای الف تحتانی معروف
آرند *
بھتّی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح فوقانی
مشدد تحتانی معروف طعام مردہ بود کہ
بعد مردن کسے پزند و تقسیم کنند ف
شب غریب *
بھتیجا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح فوقانی
تحتانی معروف جیم بالف کشیدہ پسر برادر
را گویند ف برادر زادہ *
بھچھو - جیم ساکن موحدہ مضموم مفتوح

ہای ہوز تحتانی معروف زن برادرزادہ را
گویند *
بھتیج داماد - شوہر دختر برادر را گویند
بھتیرا - موحدہ مفتوح ہای ہوز ساکن
فوقانی تحتانی مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ
ف بسیار و فراوان و جمع این ہرگاہ آرند
بجای الف تحتانی مجہول آورند *
بھٹ - موحدہ مخلوط الہا مفتوح تای
ہندی کشیدہ خانہ گرگ و روباہ و شغال
و مانند آن بود *
بھٹّا - موحدہ مخلوط الہا مضموم تای ہندی
مشدد بالف کشیدہ خوشہ ذرت بود و ذرت
غلہ باشد کہ آنرا ہندی جوار گویند *
بھٹک - موحدہ مخلوط الہا و تای ہندی
مفتوح کاف ساکن فراموشی راہ را گویند
ف گمراہی *
بھٹکانا - تای ہندی ساکن کاف بالف
کشیدہ نون و الف مصدری گمراہ کردن
کسے بود *

بھٹکنا - موحده مخلوط الہا و تای ہندی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون بالف کشیده گمراه شدن کسے باشد *

بھٹکٹیا - موحده مخلوط الہا مفتوح تای ہندی ساکن کاف و تای ہندی دیگر مفتوح تحتانی مشدد بالف کشیده ف باد انجان بری ع شوکته العقرب *

بھٹی - موحده مخلوط الہا مفتوح تای ہندی مشدد و تحتانی معروف ف گلخن کوره بالضم *

بھٹیارا - موحده مخلوط الہا مفتوح تای ہندی ساکن تحتانی و رای مہملہ بالفہا کشیده کسیکه در سراہا خدمت مسافران کند ف سردار *

بھٹیار خانه - رای مہملہ زده خانه که دران اکثر شور و فساد برپا باشد *

بھٹیاری - رای مہملہ تحتانی معروف زنیکه خدمت مسافران سرا کند *

بھج - موحده مخلوط الہا مضموم بجیم زده بزبان ہندی الاصل بازو را گویند *

بھجالی - موحده مخلوط الہا مضموم جیم بالف کشیده لام تحتانی معروف قسمے از کارد کج باشد که سلاح مردم کوہی بود *

بھجاوٹ - موحده مخلوط الہا مضموم جیم بالف کشیده واو مفتوح تای ہندی زده تختہ پہن و گنده بود که بر شہتیرہای سقف نہند *

بھج بند - یکے از زیور بازوی زنان بود *

بھجنگ - موحده مخلوط الہا مضموم جیم بنون و کاف فارسی زده چیزیکه سیاه باشد

بھجنگا - کاف فارسی بالف کشیده طائری باشد سیاه رنگ *

بھجیا - موحده مخلوط الہا بجیم زده تحتانی بالف کشیده پوست و برگ شلجم و کدو وغیره که کوفته پزند و نانخورش سازند *

بھچک - موحده مخلوط الہا مفتوح جیم فارسی مفتوح بکاف زده حیران و متحیر باشد مرزا رفیع السودا گوید ع حسن الیاکه خسبی ماه شب چاردہم * تک بیک دیکھی تو تکتے بند

ده ریجاسے بھچاک ٭

بھدنا ۔ موحده مخلوط الہا مکسور دال مهمله
زده نون والف مصدری سرایت کردن
نمک ومانند آن باشد در چیزے ٭

بھدّرا ۔ موحده مخلوط الہا ودال مهمله
مشدّد مفتوح رای مهمله بالف کشیده مرد که
ریش وبروت ومژه وابرو در غم اموات
بستراند ودک زده ووقتیست منحوس
بمقدار دوازده ساعت که بعد از شبانه
روز سنبل دورے آید ومبدا آن از هنگام
ابتدای اجتماع شمس وقمر ست ونابست
بالضم ٭

بھدرک ۔ موحده مخلوط الہا مفتوح
دال مهمله ساکن رای مهمله مفتوح بکاف کشیده
استواری وسلیقه کار کردن بود واین محاوره
زنان ست ٭

بھر ۔ موحده مخلوط الہا مفتوح به رای مهمله
زده کلمه باشد که فائده معنی تمام وکامل ومقدار
چیزے بخشد چنانکه گویند رات بھر [illegible]

بہرا ۔ موحده مفتوح های هوز ساکن رای
مهمله بالف کشیده کسیکه قوت سامعه
نداشته باشد ع ف کر ع اصم وبموحده
مخلوط الہا مفتوح ورای مهمله مشدّد بالف
کشیده سخنان ترغیب واغوا وحیله وحوالہ
باشد وبموحده مخلوط الہا مضموم ورای مهمله
مشدّد بسیار سیاه وقیر را گویند ٭

بھڑّانا ۔ موحده مخلوط الہا مفتوح رای مهمله مشدّد
وتای هندی بالفها کشیده صدا برپدن مرغان
بھرا گھر کنایه از خانه آباد باشد شیخ ناسخ میفرماید
نظر آتا نہیں جب وسکی سوا کچھ مجھکو ٭ کیوں نظر
آئے نہ سبلے یار بھرا گھر خالی ٭

بھرانا ۔ موحده مخلوط الہا مفتوح رای مهمله
ونون بالفها کشیده انداختن مرغان کبوتران
[illegible] بچه با بچه خود از منقار در منقار گرفته ٭

بھر آنا ۔ موحده مخلوط الہا مفتوح رای مهمله ساکن
الف ممدوده ونون والف مصدری چند معنی دارد
[illegible] لبریز شدن [illegible] اشک نمودن چشم
[illegible] چنانچه گویند که تم بھر آیا

آنکھ بھر آئی دل بھر آیا *

بھراؤ - موحدہ مخلوط الہا مفتوح و واو موقوف انباشتگی مغاک ہای زمین از خس و خاشاک و مانند آن بود *

بھر بھرا - ہر دو موحدہ مخلوط الہا مضموم رای مہملہ اول ساکن دوم بالف کشیدہ خلاف سخت باشد ف خستہ *

بھر بھرانا - نون و الف مصدری بجوش آمدن طبیعت بود بجانب کسی بقصد محبت او *

بھر بھراہٹ - ہر دو موحدہ مخلوط الہا مضموم رای ہوز مفتوح تای ہندی ساکن ف خستگی و ہر دو موحدہ مخلوط الہا مفتوح ف ورمیدگی ع تورم *

بھرپانا - موحدہ مفتوح برای مہملہ زدہ بای فارسی و نون بالف کشیدہ کنایہ از وصول یافتن چیزی از کسی بود تمام و گاہی بمعنی بیچ نیافتن نیز باشد چنانکہ حضرت سودا میفرمایند

ع جام خالی ہی جو ساقی نے مجھے جھکا دیا دین
کہا ہنس کے صاحب مجھے میں بھرپایا * و از نیز

گویدع شیشہ ہاتھ آیا نہ ہمنے کوئی ساغر پایا *
ساقیا لے تری محفل سے چلے بھر پایا *

بھرپائی - بہمزہ تحتانی معروف کلمہ بود کہ ہرگاہ تمام زر تنخواہ وصول شود این کلمہ بر زبان آرند *

بھرپور - بای موحدہ مفتوح برای مہملہ زدہ بای فارسی بواو معروف و رای مہملہ زدہ بمعنی تام و کامل باشد شیخ ناسخ میفرمایند ع کیا حسد ہے اگر اک شب نظر آیا بھرپور * ساغر ماہ کا گردون نے کنارا توڑا *

بھرتا - موحدہ مخلوط الہا مضموم برای مہملہ زدہ فوقانی بالف کشیدہ کوفتہ و بریان کردہ بادنجان و کدو و شلجم وغیرہ بود کہ نان خورش سازند *

بھرتری - موحدہ مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن فوقانی مفتوح رای مہملہ دوم تحتانی معروف قسمی از فقیران ہنود باشند *

بھرتی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن فوقانی تحتانی معروف گنجایش و فوج نوکری بود بجای کسی از ملازمان معزول و متوفی

ونیز آنچه میان چیزے آگنده کنند ف آگنده ع حشو بالفتح *

بھرکس نکالنا — موحده مخلوط الہا وکاف مضموم رای مہملہ وسین مہملہ ساکن نون مکسور کاف بالف کشیده ولام زده نون والف مصدری بیطاقت کردن کسے را بہ ضرب لگد وچوب بود *

بھرکس نکلنا — نون مکسور کاف مفتوح بلام زده نون والف مصدری بیطاقت شدن بود بہ ضرب لگد وچوب وغیره *

بھرلینا — موحده مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ زده لام تحتانی مجہول نون والف مصدری آگنده کردن چیزے از چیزے وتمامہ گرفتن زر خود از کسے *

بھرم — موحده مخلوط الہا ورای مہملہ ہر دو مفتوح بجیم کشیده اعتبار چیزے وکسی را گویند *

بھرنا — نون والف مصدری چند معنی دارد — ۱ — پر کردن وپر شدن ظرف از آب وما نند آن ۲ — آلوده کردن وآلوده شدن چیزے از چیزے ف آمودن وآلودن ۳ — صرف کردن عمر خود یا مردم یا صرف ایّام ف بسر بردن بہ تمام کردن ایّام زندگی در رنج واندوه ۵ — التیام زخم بود از استعمال مرہم وغیره غالب میفرمایند ب دوست غمخواری مین میری سعی فرمائینگے کیا * زخم کی بھرنے تلک ناخن نہ بڑھ آئینگے کیا * ۶ کسے را از جانب کسی پر ملال وپر غضب کردن *

بہروپ — موحده مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ بواو معروف وبای فارسی کشیده تغیر کردن صورت بود ف صورت بازی *

بہروپیا — بای فارسی مکسور تحتانی بالف کشیده کسی را گویند کہ خود را ہر دفعہ بصورت دیگر نماید کہ مردمان اورا نشناسند وفریب خورند ف رنگ آور وصورت باز *

بھروسا — موحده مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ بواو مجہول سین بالف کشیده

ف امید ع اعتماد *

بھری - موحده مفتوح ہای ہوز ساکن رای مهمله تحتانی معروف طائریست که مرغان را شکار کرده بخورد و زنے را گویند که قوت سامعه ندارد *

بھڑ - موحده مخلوط الہا مکسور بر رای ہندی زده کرمیست پرنده از قسم موذیات که نیش دارد و ہرگاه آن نیش را بکسی خلد سوزش انگند و ورم آرد ف کلیز بروزن مویز و بموحده مخلوط الہا مفتوح مردم مسخره را گویند *

بھڑاس - موحده مخلوط الہا مفتوح برای ہندی بالف و سین مهمله زده کینه باطنی و غبار خاطر را گویند *

بھڑاس ع نکالنا - نون مکسور کاف بالف و لام زده نون و الف مصدری کینه باطنی و غبار خاطر بر آوردن *

بھڑاپنج - موحده مفتوح بهای ہوز زده برای ہندی بالف کشیده ہمزه مکسور بجیم فارسی زده مقامیست مشهور جانب شمال آنروی دریای گھاگرا که دران مزار سالار غازی خواہرزاده سلطان محمود غزنوی مقرر کرده اند و ہر سال در ماه جیٹھ که ماه نہم سال فصلی بود شادی عروسی آن مقرر کرده اند و مردم اخلاف از دحام کنند *

بھڑبھونجا - موحده مخلوط الہا مفتوح رای ہندی ساکن موحده دوم مخلوط الہا بواو معروف و نون غنه جیم بالف کشیده ف گلخن افروز *

بھڑک - موحده مخلوط الہا و رای ہندی مفتوح کاف ساکن سه معنی دارد - ۱ - رم و وحشت ۲ - شعله افروزی آتش ۳ - شوکت و جاه و لوازم ظاہری شیخ ناسخ سیفر باشد ۵ نہو بھڑک جتنی زیاده جلد ہے اوتنا زوال * سب ستارون سے ہے روشن تر ستاره صبح کا *

بھڑکا چھتا - موحده مخلوط الہا مکسور به رای ہندی زده کاف بالف کشیده جیم فارسی

مخلوط الہا مفتوح تای مشدد با الف کشیدہ ف
خانہ زنبور ع حشرم *
بھڑ کے چھتے کو چھیڑنا - کنایہ از برانگیختن
فتنہ و فساد باشد کسے را ہیچ ایذا دادہ شاعر
گوید ؎ دل لگایا ہی موے مژگان سے *
بھڑ کے چھتے کو ہنسے چھیڑا ہے *
بھڑکانا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح برای
مہملہ زدہ کاف و نون با الف کشیدہ تیز کردن
آتش بود ع التہاب و کسے را بر کاری
برافروختہ کردن ف آغازیدن *
بھڑکنا - موحدہ مخلوط الہا و رای ہندی
مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری
سہ معنی دارد - ۱ - شعلہ ور شدن آتش باشد
ع التہاب ۲ - وحشت کردن جانوران وحشی
بود ف رمیدن خواجہ آتش گوید ؎ دل
وحشی کی بیتابی کرے کی چاک سینے کو قفس
کی تیلیاں ٹوٹینگی بیطاپرا گر بھڑکا * ۳ کنایہ
از ناگاہ شدن از امر خوفناک باشد خواجہ
آتش گوید ؎ ہماری قبر سے شاید کہ بوی

بشیر آتی ہی * وگرنہ یار کا گھوڑا تو ہاتھی سہی
نہین بھڑکا *
بھڑمل - موحدہ مخلوط الہا مفتوح رای
ہندی ساکن میم مفتوح بلام زدہ مردم مسخرہ و
بے شرم باشد *
بھڑنا - موحدہ مخلوط الہا مکسور رای ہندی
زدہ نون و الف مصدری متصل شدن بچیزی
باشد و کنایہ از با کسے جنگ و مباحثہ کردن
نیز بود لمؤلفہ ؎ بہت تو گفتگو کرتا ہے
ہمسے حرمت سے مین * بلا کر پیر مغ کو بھی
اسے واعظ بھڑاتے ہین *
بھڑوا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح برای
ہندی زدہ واو با الف کشیدہ کسیکہ زنان را
بمردان و مردان را بزنان برساند ف
قلتبان ع دیوث *
بھڑوائی - ہمزہ تحتانی معروف اجرت
و مزد قلتبانی بود *
بھڑی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح رای ثقیلہ
تحتانی معروف آموزانیدن پرا ز بود کبوتران را *

بھساکو — موحدہ مخلوط الہا مفتوح سین مہملہ بالف کاف بواو معروف قسمی از تنباکو بود کہ تلخ نبود و در قلیان کشند*

بھسٹر — سین مہملہ مشدد مفتوح بہ رای ہندی زدہ کسیکہ بسیار فربہ باشد و سست گوشت*

ع عصفلح*

بھسکو — سین مہملہ مفتوح کاف مشدد بواو مجہول زنی کہ سبک وضع و ہر جائی باشد*

بھسم — سین مہملہ مفتوح بمیم زدہ چیزیکہ سوختہ خاک شود*

بھسمنت — سین مہملہ ساکن میم مفتوح بنون زدہ و فوقانی کشیدہ ہمان آنچہ سوختہ خاک شود چنانکہ حضرت سودا میفرمایند

شعلہ پیرا اگر ہو تیری تیغ * کاہ سے کوہ تک

ہو سب بھسمنت*

بھس مین چنگی ڈال جمالو دور کھڑی — مثل مشہور است بزنی کہ آتش افروزی و فتنہ انگیزی کردہ خود تماشا کند*

بھشت مین لات مارنا — لام بالف و فوقانی کشیدہ میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری محاورہ ایست بجائی گویند کہ کسی از نیکان بہ بدی پیش آید یا نسبت ایشان کلمات بد گوید*

بہشتی — موحدہ و ہای ہوز مکسور شین معجمہ ساکن فوقانی تحتانی معروف کسیکہ آب رساند

ع سقا*

بہک — موحدہ و ہای ہوز ہر دو مفتوح بکاف زدہ از راہ راست دور شدن بود و نیفتادن تیر و مانند آن بر نشانہ*

بہکانا — موحدہ مفتوح ہای ہوز ساکن کاف و نون بالف ہا کشیدہ کسی را از راہ راست بجانب فساد بردن و فریفتانیدن*

بھک منگا — موحدہ مخلوط الہا مکسور کاف ساکن میم مفتوح بنون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ کسیکہ گدائی کند*

بہکنا — موحدہ و ہای ہوز ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری برگردیدن کسی بود از راستی*

بھکوا — موحدہ مخلوط الہا مفتوح و کاف ساکن

واو بالف کشیدہ مرد مسخرہ یا وہ گو را گویند *

بھگا - موحدہ مخلوط الہا مضموم کاف فارسی بالف کشیدہ نافہم و بے عقل و ابلہ را گویند و بفتح موحدہ مخلوط الہا بشیر را گویند که از جنگ گریختہ باشد *

بھگت - موحدہ مخلوط الہا مفتوح کاف فارسی مفتوح بفوقانی زدہ قسمے از مذہب ہنود باشد کہ ترک لحومات کند و نیز کلمہ ایست کہ بر خرابی و زبونی حال کسے اطلاق کنند چنانکہ رشک مغفور میگویند ؎ روس ہت بے اپنے گھر سے نکلوائی اپنی دوست * بیت الصنم مین برہمنون کی بھگت ہوئی *

بھگت باز کسیکہ پیشہ او تماشا ساختن و رقصانیدن امردان بود از ہنود *

بھگت بنانا - موحدہ مفتوح ہر دو نون بالفہا کشیدہ وضعی ساختن کہ بران مردم خندہ زنی نمایند *

بھگو - موحدہ مخلوط الہا مفتوح کاف فارسی مشدد بواو معروف آدمی و جانور گریختہ را گویند

کہ از جنگ گریختہ باشد *

بھگوڑا - کاف فارسی بواو مجہول راء ہندی بالف کشیدہ ف گریز پا *

بھگونا - موحدہ مخلوط الہا مکسور کاف فارسی بواو مجہول نون والف ہندی ف تر کردن و خیسانیدن *

بہل - موحدہ و ہای ہوز مفتوح لام ساکن عرابہ بود یا شد ارابہ کہ مردمان بران سوار شوند و نرگاوان کشند و بموحدہ مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ جانب و طرف بود چنانکہ گویند سر کے بھل یا آنکھون کے بھل بجز گویند ؎ نہ جائین یار کے کوچے مین ہم مشکل ہے * جو کانٹا کوئی کو نیچے تو سر کے بھل جائے * و در محاورہ اہل دہلی بغیر ہای مخلوط التلفظ است یعنی بل و کسر موحدہ مخلوط الہا قومے بود از ساکنان جانب جنوب کہ توانا و قوی بوند و بیشتر پہلوانی کنند *

بھلا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح لام بالف کشیدہ ف خوش و نیکو ع حسن و کلمہ ایست زائدہ کہ برای تحسین کلام آرند چنانکہ درین شعر است

بہ کیا کرونگا مین بھلا باغ اجاڑ کر
آشیانے کو ہی اک مشت خس و خار بہت
و نیز کلمہ بود کہ چون کسے آواز دہد این کلمہ در
جوابش بزبان آرند و برای تنبیہ کسے ہم
بزبان آورند چنانکہ گویند بھلا کیا کرتے ہو
بھلا چنگا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح لام
بالف کشیدہ جیم فارسی مفتوح بنون زدہ کاف
فارسی بالف کشیدہ تندرست و صحیح بود شاعر
گوید بہ کیا کہون دل مائل زلف دوتا
کیونکر ہوا یہ بھلا چنگا گرفتار بلا کیونکر ہوا
بھلامانس - میم بالف کشیدہ نون مفتوح
بسین مہملہ زدہ ف مرد آدمی
بھلانا - موحدہ مخلوط الہا مضموم لام و
نون با الفہا کشیدہ ف فراموش کردن
ع نسیان و بموحدہ مفتوح بہای ہوز زدہ
لام و نون با الفہا کشیدہ طفل را از گریہ باز داشتن
و بکسے را سخن بے اصل گفتہ تسلی دادن و
دل را بسیر و تماشا خوش داشتن
بھلاوا - موحدہ مخلوط الہا مضموم لام و واو
بالفہا کشیدہ مغالطہ دادن کسے بکردن کاری
بھلاوان - موحدہ مخلوط الہا مکسور لام
بالف کشیدہ واو بالف و نون مختفیہ بار درختیست
ف بلادر
بھلائی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح لام بالف
کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف ف نکوئی
بھلبھلانا - ہر دو موحدہ مخلوط الہا مضموم
لام اول ساکن لام دوم و نون با الفہا کشیدہ
بریان کردن چیزے بود در خاکستر سوزان
بھلسنا - موحدہ مخلوط الہا مضموم لام مفتوح
بسین مہملہ زدہ نون و الف مصدری ف
سوختن
بھلکڑ - موحدہ مخلوط الہا مضموم لام مفتوح کاف
مشدد و مفتوح بہ رای ہندی زدہ فراموش
کنندہ باشد ع ناسی
بھل منسی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ
میم مفتوح بنون زدہ سین مہملہ تحتانی معروف
ف آدم گری ع آدمیت
بہلنا - موحدہ و ہای ہوز ہر دو مفتوح لام ساکن

نون والف مصدری خوش ماندن از سیر و تماشا
و مشغول بودن بشغلے بحر گویدے کبھی نہ ابھی
تماشے دکھائے دنیا نے * کہ چار روز تو ہم عمر دے کے
بہل جاتے *

بہن ۔ بر وزن سمن ف خواہر ع اخت *

بہنا ۔ موحدہ مفتوح ہای ہوز ساکن نون و
الف مصدری روان شدن آب و اشک و غیرہ بود

بہناپا ۔ زنے را بزنے دیگر رشتہ خواہری
پیدا کردن کہ آن زن خواہر حقیقی او نباشد *

بھُنانا ۔ موحدہ مخلوط الہا مضموم ہر دو نون
بالف کشیدہ بریان کنانیدن غلہ در گلشن نوبود
و باصطلاح خر مہرہ گرفتن بوام پول گرفتن
روپیہ و روپیہ گرفتن اشرفی باشد میر فدوی علی
صبا گویدے سنا بھنائیں گے بازار قیامت
میں ضرور * درہم داغ محبت کے بھُنانے والے
و بموحدہ مکسور و نون اول مشدد بالف کشیدہ
و الف نون و الف مصدری دوران سر بعد سبب
کدام صدمہ و کنایہ از شکست و عاجز آمدن از
کسے ہم باشد *

بھنبھنانا ۔ ہر دو موحدہ مخلوط الہا مکسور
نون اول ساکن نون دوم بالف کشیدہ
کسیکہ در بینی سخن گوید *

بھنبھناتا ۔ نون و الف مصدری سخن گفتن
در بینی و بریان گسان بودگر و طعام و شیر بینی

بھنبھوڑنا ۔ موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون
غنہ موحدہ مخلوط الہا دوم بواو مجہول و رای
ہندی زدہ نون و الف مصدری گزیدن
جانوران درندہ باشد مانند سگ و گربہ *

بھنبھیری ۔ موحدہ مخلوط الہا مفتوح
بنون غنہ موحدہ دوم و رای مہملہ تحتانی معروف
نوعے از کرم پر دار باشد کہ در ماہ آخر ایام
برشکال پیدا میشود و دراز تر باشد *

بھنڈ ۔ موحدہ مخلوط الہا مکسور بنون و دال
ہندی زدہ چیزے خشک شدہ و با ہم چسپیدہ شدہ
باشد کہ بستہ شود و بشکل از ہم جدا گردد اکثر
اطلاق این لفظ بر حنا کہ در حجم فشردہ میشود

بھنڈارا ۔ موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ و
دال ہندی و رای مہملہ بالف کشیدہ طعام دادن

ہندوان باشد بہ فقیران دہند و نمری باشد و چوب بازی کہ بر جانب چپ شکم حریف زنند*

بھنڈاری - رائے مہملہ تحتانی معروف کسیکہ از جانب کسی غلہ بہ فقیران دادہ باشد*

بھنڈسار - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ و دال ہندی زدہ سین مہملہ با الف کشیدہ و رائے مہملہ غلہ بود کہ ہنگام ارزانی خریدہ شود و بوقت گرانی فروختہ شود*

بھنڈساری - رائے مہملہ تحتانی معروف کسیکہ در ارزانی غلہ بخرد و در گرانی بفروشد فت کبیسہ داراع بدال*

بھنڈی - موحدہ مخلوط الہا مکسور بنون زدہ دال ہندی تحتانی معروف ثمری باشد از قسم بقولات کہ با گوشت پزند و نانخورش سازند ف بامیا*

بھنڈی خانہ - بیای مجہول مکانیکہ در انجا اسباب قلیان و آب امیران باشد ف آبدار خانہ*

بھنکار - بکسر موحدہ مخلوط الہا نشستن و برخاستن مگسان بود بر شیرینی و مانند آن*

بھنکنا - موحدہ مخلوط الہا مکسور نون مفتوح بکاف زدہ نون و الف مصدری نشستن و برخاستن مگسان بود بر چیز خوردنی یا بر مردم*

بھنگ - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون و کاف فارسی زدہ برگی باشد کہ نشہ دہد ف بنگ ع قنب*

بھنگا - موحدہ مخلوط الہا مکسور بنون زدہ کاف فارسی با الف کشیدہ کسے کہ ہنگام دیدن مردم مردمان چشمانش بطرف گوشہ چشم روند و سفیدی پدید آید و بموحدہ مخلوط الہا مضموم بنون زدہ کاف فارسی با الف کشیدہ جانورے از حشرات الارض کہ در ہوا پرد ف پشہ ریزہ ع جرجس*

بھنگرا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ و کاف فارسی زدہ رائے مہملہ با الف کشیدہ رستنی و...

بھنگراج - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ و کاف فارسی زدہ رائے مہملہ با الف کشیدہ جیم طائرے بود کوچکتر از زاغ کہ خوش آواز بود آنرا اسیر ورند*

بھنگڑ — موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ کاف فارسی مفتوح برای ہندی مہملہ زدہ کسیکہ بسیار بھنگ خورد ❊

بھنگی — موحدہ مخلوط الہا مکسور بنون زدہ کاف فارسی تحتانی معروف چیزے بود کہ از گل سازند و میان آن چوب باریک نہند کہ دستہ دار شود و زیر آن ظرف گل یک سوراخ کنند و بر زمین بقوت ہر دو دست بجنبانند کہ در حرکت آید و بسبب آن سوراخ آواز سیدہا و زنے را گویند کہ بوقت دیدن مردمان چشم او بگوشہ چشم برود و سفیدی چشم نماید ❊ بہ موحدہ مفتوح و ہای ہوز مخلوط النون ساکن چیزے بود کہ کہاران در نیم پارچہ در طول ہر دو طرف دو دام رسن آویزند و بار و اسباب در آن ہر دو دام نہادہ از جای بجاے برند ❊ موحدہ مخلوط الہا مفتوح بروزن جنگی کسیکہ بھنگ خورد و بزبان قصبہ جاروب دہندہ و نجاست پلید کنندہ را گویند جمع کناس ❊

بھنگیرا — موحدہ مخلوط الہا والنون مفتوح کاف فارسی تحتانی مجہول رای ہندی بالف کشیدہ بھنگ فروش یا دو زنیکہ بھنگ فروشد آنرا بھنگیرن بنون بجاے الف آوردہ میگویند ❊

بھننگ — موحدہ مخلوط الہا مکسور نون مفتوح بنون دیگر کاف فارسی زدہ صدای ضعیفے کہ بگوش رسد ❊

بھنور — موحدہ مخلوط الہا والنون و واو ہر دو مفتوح رای مہملہ ساکن آب دریا کہ حلقہ زند و گرداب و چرخاب و باستعمال مذکر ست ❊

بھنور کلی — کاف مفتوح لام تحتانی معروف حلقہ بود از آہن خواہ برنج خواہ نقرہ خواہ طلا کہ در گلوی حیوانات مانند سگ و غیرہ و آہو اندازند ❊

بہنولی — موحدہ مفتوح بہای ہوز زدہ نون بواو مجہول ہمزہ تحتانی معروف مشہور جواہر [illegible] ❊

بهنی - بموحده مضموم های هوز ساکن نون تحتانی معروف قیمت سودای بود که در اول فروختن انچیز بدست آید و آنرا شگون نیک دانند ف دست فال و دست لاف *

بهو - بموحده مفتوح های هوز بواو معروف زن پسر را گویند ف بیو بفتح اول و واو معروف شهناز و نوعی از چراغدان بود که چون دران چراغ را نهند چراغ از آسیب باد تند محفوظ ماند *

بهوانی - بموحده مخلوط الها مفتوح واو بالف کشیده نون تحتانی معروف نام معبود هنود بود که آنرا پرستند و بزبان هنود چیچک را نیز گویند *

بهوبهل - بموحده مخلوط الها مضموم بواو معروف بموحده مخلوط الها دوم مفتوح بلام زده خاکستر گرم سوزنده بود ف جریز *

بهوپالی - بموحده مخلوط الها بواو مجهول بای فارسی بالف کشیده لام تحتانی معروف نام راگنی بود از سی و شش راگنی مشهور *

بهوت - بموحده مخلوط الها بواو معروف و فوقانی زده شیطان موذی را گویند ع خبیث *

بهوج پتّر - بموحده مخلوط الها بواو مجهول و جیم زده بای فارسی مفتوح فوقانی مشدد مفتوح برای مهمله زده پوست درختی بود مستحکم و جوهردار که در نی قلیان پیچند و بران جامه بندند و از کوههای شمالی آورند ف توز *

بهوچکّا - بموحده مخلوط الها مفتوح بواو زده جیم فارسی مفتوح کاف مشدد و بالف کشیده متعجب و حیران را گویند *

بهوڈل - بموحده مخلوط الها بواو مجهول دال هندی مفتوح بلام چیزی بود سفید و براق که کاسه گران بر کاسه های گلی پاشند *

بهورا - بموحده مخلوط الها بواو معروف رای مهمله بالف کشیده کبوتر نیله که جابجا پرهای سفید بر آورد *

بهورے بال - رای مهمله تحتانی مجهول

موحده بالف کشیده ولام زده موهای که سیاهی
آن سفیدی زند *
بھوربھوجانا - موحده مخلوط الها بواو مجهول
وراے مهمله زده تمام شدن وبآخر رسیدن
چیزی باشد شیخ ناسخ میفرمایند ع ہجر کی
شب کا جو ہے ایسا ہی طول * صبح ہوتے
ہوتے اپنی بھور ہے *
بھوری - موحده مخلوط الها مفتوح بواو زده
راے مهمله تحتانی معروف نانی بود که بر جا
پا چھاپ نیز نامند انگشتوا وسکار باضم *
بھوڑ - موحده مخلوط الها مضموم بواو
معروف وراے هندی زده زمین که دران
حماله ریگ باشد ونشیب فراز دارد وزرباہ
هنود بوقت آوردن عروس بفقرا دهند *
بھوڑی کا کھانا - موحده مفتوح های
هوز بواو مجهول راے هندی تحتانی مجهول
طعامیکه با عروس از خانه پدر وما در آید
ع ولیمه بالفتح *
بھوسا - موحده مخلوط الها بواو معروف
سین مهمله بالف کشیده پوست وکاه غله بود
که ستوران خورند ف تبناع تبن بالکسر
بھوسی - سین مهمله تحتانی معروف اهل
آرد بود ف سبوس ع نخاله *
بھوک - موحده مخلوط الها بواو معروف
وکاف زده خواهش معده بود طعام را ف
گرسنگی ع جوع وکنایه از مطلق خواهش
هم بود *
بھوکا - کاف بالف کشیده مردے که
گرسنه باشد وکنایه از خواهان چیزے بود
ہجر گویه ع بھوا گھر میں ہجر کے ایجان
حاضری * بھوکا تمھاری دید کا کچھ کھاکے
مرگیا * ودواے باشد دست آور و مدران
جنگلی که در ایام جنگانیدن دهند وبهرسه
سنی باستعمال موقوفست *
بھوگ - موحده مخلوط الها بواو مجهول و
کاف فارسی زده دولت را گویند وبزبان
قدیم هنود دشنام را گویند چنانچه شاعر
در ہجو هنودے گفته مصرعه دشنام حیض

جمع شده بھوگ چند شد و طعامی بود یا انند حلوا که هنود آنرا پزند و خورانند و آنرا موہن بھوگ نیز گویند چه موہن بزبان قدیم هنود نام کنھیاست که او معبود هنود ست و بھوگ طعام را گویند یعنی خوردنی کنھیاست *

بھول — موحده مخلوط الہا بواو معروف و لام زده ف فراموشی ع نسیان و سهو *

بھولا — موحده مخلوط الہا بواو مجہول و لام بالف کشیده کم عقل و نادان بود شاعرے گوید ۵ قتل کرکے مجھے ایسے نگئے بھولے کہ لوگ کہتے ہیں آپ پہ ہمیں گمان نہیں *

بھولا بسرا — موحده مخلوط الہا بواو معروف لام بالف کشیده موحده دوم مکسور سین مہملہ زده رای مہملہ بالف کشیده کسیکه راه گم کرده باشد و چیزیکه فراموش شده باشد ع منسی *

بھول بھلیاں — موحده مخلوط الہا بواو معروف و لام زده موحده دوم مخلوط الہا بضموم لام دوم مفتوح تحتانی مشدد و بالف و نون مخففیه عمارتے و ایوانی که در آن اماکن متعدد بیک صورت دارد که رونده دران ایوان بسبب اشتباه راه گم کند و بیرون آمدن نتواند بحر[?] گوید ۵ بھٹکا کے کوئی گیا دیر کو کوئی کعبے * عجیب بھول بھلیاں ہے مرحلہ دل کا *

بھول کے آنا — از غلط بجای آمدن شاعری گوید ۵ مرے مکان پہ دھوکا رقیب کے گھر کا * کسیکا بھول کے آنا بھی یادگار رہا *

بھول کر یاد کرنا — از غلط یاد آوردن کارے را و از فراموشی کسے را یاد کردن باشد *

بھولنا — موحده مخلوط الہا بواو معروف و لام زده و الف مصدری ف فراموش کردن و کنایه از اعتماد کردن بر کسے یا چیزے بود شاعرے گوید ۵ جس پہ بھولے ہوئے تھے ہم وہ سخن یاد آیا * دم جو ٹوٹا ہمیں وہ عہد شکن یاد آیا *

بھون — موحده مخلوط الہا مفتوح بواو زده و نون غنه ف ابرو ع حاجب و بھون باستعمال مؤنث است و ابرو مذکر *

بھوبنپو - موحده مخلوط الہا بواو مجہول و نون غنه بای فارسی بواو معروف نای گلی باشد که طفلان نوازند ۞

بھونچال - موحده مخلوط الہا مفتوح بنون غنه جیم فارسی بالف کشیده ولام زده جنبیدن زمین باشد از حکم الہی ف یو مھین ع زلزله بحر گوید ؎ ایسی گردش ہمنے کی چکر اگئی سب گرد باد ۞ ایسے تڑپے خاک پر لرزا اٹھا بھونچال کو ۞ و باحتمال ندرست و اصل این لغت بھوین چال ست چه بھوین بزبان پوربیان زمین را گویند و چال جنبیدن بود ۞

بھونڈا - موحده مخلوط الہا بواو مجہول و نون غنه دال ہندی بالف کشیده زشت و زبون را گویند ۞

بھونڈسیرا - موحده مخلوط الہا مضموم بنون غنه و دال ہندی زده بای فارسی مفتوح تحتانی زده رای مہمله بالف کشیده ف سنرپاع منحوس واگر آن سنرپا زن باشد بجای الف تحتانی معروف آرند ۞

بھونرا - موحده مخلوط الہا مفتوح بواو زده و نون غنه رای مہمله بالف کشیده زنبور سیاهی باشد که در چوبهای مجوف آشیان سازد و عاشق گلهاست برای عرق و بوگرفتن بر گلهامی نشیند ف بوربا شیخ نلخ مبدی باید ؎ یاسمن سے گالو نیر چار دن کی چار دن مست ہین ۞ انکھین ہین بھونرکیا جوڑا زلف جوڑا سانپ کا ۞

بھونری - موباسے جسم که بر جسم حلقه زند بحر گوید ؎ عرق آیا ہی جب اوسکے طلائی رنگ چہرے پر ۞ ہوئی ہی گال کی بھونری بھنور سونے کے پانی کا ۞

بھونکنا - موحده مخلوط الہا بواو مجہول و نون غنه و کاف زده نون والف مصدری ف خلانیدن و بموحده مخلوط الہا مفتوح بواو زده و نون غنه آواز کردن سگ بود ف زبونع عوعو بفتحتین ۞

بھوننا - موحده مخلوط الہا بواو معروف و نون زده نون والف مصدری ف بریان کردن بدانکه در الفاظ ہندی ہر گاه دو حرف از یک جنس در دو کلمه بهم آیند بنوعیکه آخر کلمه

اول واول کلمۂ آخر دو حرف ہمتجانس باشند
مانند بھونا وماننا وچھاننا واوس سے واس سے
انچنین جا ہا بر یک حرف اکتفا کردن وتشدید
دادن خطاست واگر دو حرف یک جنس از یک
کلمہ بود بر یک حرف اکتفا کنند مانند بلّی ولٹّو
وکتّا ولگّی وکوّا وجز آنہا *

بھونی بھانگ - موحدہ مخلوط الہا بواو
معروف نون تحتانی معروف موحدہ مخلوط الہا
دوم بالف ونون غنہ وکاف فارسی زدہ کنایہ
از نبودن چیزے بود بسبب افلاس وتہیدستی
میر تقی مغفور فرمایند مصرعہ گرمی سبزہ رنگون
سے اور گھر میں بھونی بھانگ نہیں *

بھی - موحدہ مخلوط الہا تحتانی معروف
کلمہ ایست بمعنی نیز وہم ع ایضاً وبموحدہ
مخلوط الہا مفتوح وہمزہ تحتانی معروف
کلمہ ایست کہ ہنگام خطاب بہمسران وخوردان
بر زبان آرند وبموحدہ مفتوح وہای ہوز تحتانی
معروف کتاب مانند بود محاسبان ومہاجنان
را بصورت تکیہ اوراق طولانی جمع کردہ یک سر
آنہا را جلد بندند ودر طول اوراق حساب
خود ہا نویسند وتہ کردہ بند کنند ف اوارہ *

بھیا - موحدہ مفتوح ہای ہوز ساکن تحتانی
بالف کشیدہ طغیان آب بود از جوش دریا
کہ جاہا خراب کند ف سیل ع طوفان
وبموحدہ مخلوط الہا مفتوح وتحتانی مشدد
بالف کشیدہ ف برادر *

بھیانک - موحدہ مخلوط الہا مفتوح تحتانی
بالف کشیدہ نون مفتوح بکاف کشیدہ زدہ
ف وحشت زدہ ع متوحش *

بھیجا - موحدہ مخلوط الہا تحتانی مجہول
جیم بالف کشیدہ مغز سر باشد *

بھیجنا - جیم ساکن نون والف مصدری
ف فرستادن ع ارسال *

بھینچنا - موحدہ مخلوط الہا تحتانی معروف
وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری کسی را
بزور بسینہ چسپانیدن بود ف فشردن *

بھید - موحدہ مخلوط الہا تحتانی مجہول
ودال مہملہ زدہ ف راز ع سر *

بھیدی - دال مہملہ تحتانی معروف کنایہ
رازدان کسے باشد ٭
بھیر - موحدہ مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف
و رائے مہملہ زدہ قطار مردمان سفری بود کہ ہمراہ
لشکر باشند ٭
بھیرون - موحدہ مخلوط الہا مفتوح
تحتانی زدہ رائے مہملہ بواو مجہول و نون غنہ
نام راگ باشد از شش راگ مشہور ٭
بھیرون ناچنا - نون بالف کشیدہ و جیم
فارسی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از
دگرگون شدن رنگ صحبت بود ٭
بھیروین - رائے مہملہ زدہ واو تحتانی
معروف و نون غنہ نام راگنی بود از سی و
شش راگنی مشہور ٭
بھیڑ - موحدہ مخلوط الہا تحتانی معروف
و رای مہملہ زدہ انبوہ مردم را ہر جا کہ بود گوسفند
ف انبوہ ع ازدحام و بموحدہ مخلوط الہا
تحتانی مجہول قسمے از گوسفند کم قیمت کہ
از موہایش گلیم بافند ف میش ع غیاث ٭

بھیڑا - رائے ہندی بالف کشیدہ میش نر
بود ع کبش و بموحدہ مفتوح و ہائے ہوز
تحتانی مجہول رائے ہندی بالف کشیدہ بار
درختے بود ف بلیلہ ع بلیلج ٭
بھیڑ بھڑکا - موحدہ مخلوط الہا و رائے
ہندی ہر دو مفتوح کاف مشدد و بالف کشیدہ
ہمان انبوہ مردم باشد ٭
بھیڑ پڑجانا - کنایہ از ہیچ مصیبت
افتادن بر کسے بود آتش گویا سے گردن
کو جھکائے صف عشاق کھڑی ہے ٭
اوس ترک کی تلوار پہ کیا بھیڑ پڑی ہے ٭
بھیڑ چھٹنا - جیم فارسی مخلوط الہا
مفتوح بنون غنہ تای ہندی ساکن و نون
و الف مصدری کم شدن ہجوم مردم باشد
بحر گویا یہ دم نکلے ہجوم غم سے کیونکر
کچھ بھیڑ چھٹے تو راستا ہو ٭
بھیڑنا - نون و الف مصدری بند کردن
یا رہا سے دربستند ٭
بھیڑیا - تحتانی بالف کشیدہ ف گرگ

ع وشیار رنگے بود از نگهات کاغذ بادی

بھٹیر یا دھسان - دال مہملہ مخلوط الہا
مفتوح سین مہملہ بالف کشیدہ و نون معلنہ
انداز و طریق کار پیش بود که هر جا که
یکے از ان رود همه با همان طرف روند ۞

بھیس - موحده مخلوط الہا تحتانی مجہول
و سین مہملہ زدہ لباس و ہیئت و وضع بود ۞

بھیس بدلنا - تبدیل کردن لباس و
ہیئت و وضع باشد ۞

بھیک - موحدہ مخلوط الہا مکسور تحتانی
معروف و کاف زدہ گدائی بود ۞

بھیک کا ٹکڑا - تای ہندی مضموم بکاف
زدہ رای ہندی بالف کشیدہ لقمہ گدائی
بود و کنایہ از کسے باشد که پدرش غیر معین
زدہ و مادرش زانیہ باشد ۞

بھیک کا ٹھیکرا - تای ہندی مخلوط الہا
تحتانی معروف رای مہملہ بالف کشیدہ ظرف
کاسہ گدائی و کچکول ع کشکول و کنایہ
از چیزے که ہر جا آنرا بردہ بوسیلہ آن
نفع بردار باشد ۞

بھیک مانگن بچھوڑ - بای فارسی مفتوح
جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول و رای ہندی
زدہ مثلیست بجای زنند که کسے سائل را
چیزے ندہد و سائل تکرار شئی کی کند ۞

بھیگنا - کاف فارسی بہم زدہ و نون والف
مصدری بمعنی تر شدن از آب یا نمدار آن ۞

بھیلسا - موحدہ مخلوط الہا تحتانی مجہول
و لام زدہ سین مہملہ بالف کشیدہ شہریست
که تمباکو آنجا خوب میروید ۞

بھیلیا - موحدہ مفتوح ہای ہوز تحتانی
مجہول و لام زدہ تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ
شکار جانوران کند بدین صورت که نرگاو
درست کند و در پس آن پوشیدہ شدہ خود
متصل حیوانات رساند برای شکار کردن ۞

بھینٹ - موحدہ مخلوط الہا تحتانی
مجہول و نون غنہ تای ہندی کشیدہ چیزی را
عوض چیزے یا کسے را عوض کسے دادن
و گرفتن بود بجز گویید کس و ناکس کو

بو کر ہوا پانی مشہور * بھینٹ مخکویہ ترا
جاہ زنخدان لیتا *

بھینس - موحدہ مخلوط الہا مفتوح تحتانی
زدہ و نون غنہ و سین مہملہ زدہ جانوری بود
کہ از شیر آن ماست سازند و روغن برآورند
ف گاومیش ع جاموش *

بھینسا - سین مہملہ بالف کشیدہ گاومیش نر
را گویند *

بھینی بھینی بو - ہر دو موحدہ مخلوط الہا
و ہر دو نون ہر دو تحتانی معروف موحدہ سوم
بواو مجہول بوی خوش و بوی شیرینی گلہای
تازہ گلزار باشد کہ دماغ را تازہ سازد *

فصل یای تحتانی

بی - موحدہ تحتانی مجہول کلمہ حقارت بود
کہ برای مرد محقر بر زبان آرند و گاہی الف
مفتوح در اولش زیادہ کنند و تحتانی معروف
مخفف بی بی باشد کہ صاحب خانہ و زن
معظمہ را گویند *

بیا - موحدہ مفتوح تحتانی بالف کشیدہ
طائریست مشہور برابر کنجشک کہ آشیانہ
خوب بافد و تعلیم مردم خوب می آموزد چنانچہ
زنگیر و انگشتر بہر کس کہ خواہد از منقار خود
گرفتہ و پریدہ باو میرساند ف کیبوع
تنبوط بضم فوقانی و نون مفتوح و واو مشدد
مکسور و طای مہملہ ساکن *

بی بی کا دانہ - کنایہ از صحنک بود کہ برای
نذر حضرت فاطمہ علیہما السلام میدہند
و زنان عفت مآب و نسای عصمت انتساب
آنرا خورند *

بیاز - بای موحدہ تحتانی بالف مجہول کشیدہ
و زای معجمہ بر وزن راز آنچہ زر نقد
وام دادہ زیادہ از آن گیرند ف سود ع
ربا بالکسر *

بیازو - زای معجمہ بواو معروف بر وزن
بازو ف زر سودی *

بیاسی - موحدہ مفتوح تحتانی بالف
کشیدہ سین مہملہ تحتانی معروف عدد یست
مشہور ف ہشتاد و دو *

بیالیس - لام تحتانی معروف و سین مهمله
زده عددیست معروف ف چهل و دو *
بیاه - بکسر اول بروزن راه شادی عروسی
را گویند *
بیاہتا - فوقانی بالف کشیده زنیکه در
نکاح بسامان شادی عروسی آمده باشد *
بے بیدھا موتی - بسر دو موحده تحتانی
مجہول دال مہملہ مخلوط الها بالف کشیده هم
بواو مجہول فوقانی تحتانی معروف گہرے
که درو سوراخ نکرده باشند *
بیپار - موحده مفتوح تحتانی زده بای
فارسی بالف کشیده و رای مهمله زده فروخت
هر جنس بود ف سوداگری ع تجارت *
بیپاری - فروشنده هر جنس بود ف
سوداگر ع تاجر *
بے پر کی اوڑانا - موحده تحتانی مجہول
بای فارسی مفتوح رای مهمله ساکن کاف
تحتانی معروف الف بواو غیر ملفوظ رای
ہندی و نون بالف کشیده کنایه از گفتن
سخنیکه اصلش هیچ نباشد و دروغ محض بود
بے تالا - موحده تحتانی مجہول فوقانی
و لام بالف کشیده کسیکه بیوزن بخواند و سراید
بیت بازی - باهم بحث کردن در شعر
بود بطوریکه هر کس از دو گروه بیتی طلبد که
اول حرفش حرف آخر بیت اشخاص شنید
و اگر حریف آن بیت نخواند مات گویند
ع انفعال *
بیٹ - موحده تحتانی معروف و
تای هندی زده فضای طائران باشد
ف پنجال *
بیٹا - موحده تحتانی مجہول و فوقانی
هندی بالف کشیده ف پسر و پور ع
ابن و ولد *
بیٹ کرنا - موحده تحتانی معروف و
تای هندی زده کاف مفتوح و رای مهمله
زده نون و الف مصدری براز انداختن
طائران بود ع غندق بالفتح *
بیٹھنا - موحده مفتوح تحتانی و فوقانی

ہندی مخلوط الہا زدہ و نون والف مصدری
چند معنی دارد ۔ ۱- نشستن مردم بود در جاے
۲- افتادن سقف خانہ و دیوار شاعری گوید
ع غم نہیں گھر جو مرا موسم باران میں گرا
قصر جانان کی تو دیوار نہیں بیٹھ گئی
۳- افتادن تیر باشد بر نشانہ شاعری گوید
ع بیٹھی خدنگ یار ہی اگر خدا کرے
تنہا دل حزین ہے کوئی ہمنشین نہیں
۴- ست آمدن چیزے در چیزے ۵- گور شدن
چشم بود ۶- تباہ شدن کسے از غم و تہیدستی
باشد

بیٹھ رہنا - راے مہملہ مفتوح ہاے ہوز ساکن
نون والف مصدری کنایہ از کسے آزردہ شدہ
بخانہ خود نشستن و ترک روزگار کسے نمودن
ف خانہ نشین

بیٹھک - موحدہ مفتوح تحتانی زدہ
تاے ہندی مخلوط الہا مفتوح بکاف کشیدہ
قسمے از ورزش پہلوانان کہ برانہا طیار نشوند
ف شلنگ و نوعے از نشستن زنان صحبت

المذہب باشد

بیٹھکا - موحدہ مفتوح تحتانی و فوقانی
ہندی مخلوط الہا زدہ کاف بالف کشیدہ
جاے نشستن مردمان باشد ف نشستگاہ

بیٹھن - موحدہ تحتانی مجہول تاے ہندی
مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ جامہ کہ دران
تھانہاے قماش بستہ براے فروخت دارند و
کنایہ بود از چیزے کہ آنرا نمونہ چیزے گردانند

بے ٹھکانے - موحدہ تحتانی مجہول تاے
ہندی مخلوط الہا مکسور کاف بالف کشیدہ نون
تحتانی مجہول کسے و چیزے کہ مکان و دخل نداشتہ
باشد

بیٹھے بٹھائے - موحدہ مفتوح تحتانی زدہ
تاے ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول موحدہ
دوم مکسور تاے ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ
تحتانی مجہول کلمہ باشد کہ بامر ناگہان و بے سبب
بر زبان آید ف یکایک

بیج - موحدہ تحتانی معروف و جیم زدہ
ف تخم و بذر بالفتح و کنایہ از نطفہ باشد

بیجاسار - موحدہ تحتانی معروف جیم با الف کشیدہ سین مہملہ بالف و راے مہملہ زدہ درختے باشد صحرائی کہ از چوب آن آلات مزامیر سازند *

بیجک - موحدہ تحتانی معروف جیم مفتوح بکاف کشیدہ انچہ سوداگران قیمت خرید جنس با تمامی اخراجات محصول و کرایہ وغیرہ نوشتہ نزد خود نگاہدارند تا ہنگام فروخت آن ملاحظہ کردہ نمودہ سود و منفعت سواے زرجمع و سرمایہ خود بگیرند

بیجو - موحدہ مفتوح تحتانی زدہ جیم بواو معروف خنیاگری بود در فن موسیقی کامل از قوم ہنود کہ در تمام ہندوستان مشہورست *

بیچ - موحدہ تحتانی معروف ف میان ع وسط بفتحتین و بین بالفتح *

بیچا - موحدہ تحتانی معروف جیم فارسی بالف کشیدہ صورتے سازند براے ترسانیدن اطفال کہ آنرا دیدہ خوفناک شوند و بگریزند *

بیچ کی انگلی - موحدہ تحتانی معروف و جیم فارسی زدہ کاف تحتانی معروف الف مضموم بواو غیر ملفوظہ و کاف فارسی زدہ ولام تحتانی معروف انگشت میانہ بود ع وسطی بالضم

بیچ کی سرا - نام سرائیست در لکھنؤ چنانکہ بحر برعایت ہمین معنی گوید ع بین الدنیا

ہے یہ انسان * دنیا اک بیچ کی سراے ہے *

بیچنا - موحدہ تحتانی مجہول و جیم فارسی زدہ نون بالف کشیدہ ف فروختن ع بیع بالفتح *

بیچون بیچ - موحدہ تحتانی معروف جیم فارسی بواو مجہول و نون غنہ موحدہ دوم تحتانی معروف و جیم فارسی زدہ وسطے کہ درمیان بود شبہہ نباشد ع وسط بالفتح *

بیچین - موحدہ تحتانی مجہول جیم فارسی مفتوح تحتانی و نون معلنہ زدہ ف بے آرام *

بیچینی - نون تحتانی معروف ف بے آرامی و بیقراری *

بے حال - موحدہ تحتانی مجہول حاے حطی با الف کشیدہ و لام زدہ ف ماندہ ضعیف و بیمار *

بید - موحدہ تحتانی مجہول و دال مہملہ زدہ نام کتب ہنود ست کہ بزعم ایشان از کتب

آسمانیست و بموحده مفتوح بروزن قید طبیب
هنود بود که بطریقه خود علاج بیماران کند خلاف
یونانیان ف چاره گر ٭
بیدهاهوا — دال مهمله مخلوط الها بالف کشیده
های هوز مضموم واو بالف کشیده دو معنی
دارد ۱ — گوهر سوراخ کرده شده ۲ — کسیکه
سحر کرده شده و آفت زده باشد ٭
بیدهڑک — موحده تحتانی مجهول دال
مهمله مخلوط الها و رای هندی مفتوح بکاف
کشیده کسی که بیخوف و خطر بود بحر گوید ۵
هم لوٹتے هین دولت دیدار بیدهڑک غافلین
اوٹھائین اوسنے که پهرا او ٹھالیا ٭
بیدهنا — دال مهمله مخلوط الها زده
نون والف مصدری سوراخ کردن گوهر
و مانند آن بود ف سفتن و بمعنی سحر و جادو
کردن بر کسی نیز بود تا در قابوی او می آید
بیڈول — موحده تحتانی مجهول دال هندی
مفتوح بواو و لام زده چیزیکه بدنما و سخنی که
ناگوار باشد ٭

بیڈهب — موحده تحتانی مجهول و دال هندی
مخلوط الها مفتوح بموحده ساکن چیزی که در
اختیار نباشد ف بی تابو ٭
بیڈهنگا — موحده تحتانی مجهول دال هندی
مخلوط الها بنون زده کاف فارسی بالف کشیده
مردیکه کارنا شائسته کند ٭
بیدید — موحده تحتانی مجهول دال مهمله تحتانی
معروف و دال مهمله و میم زده کنایه از کسیکه
بیمروت و بیوفا بود ٭
بیر — موحده تحتانی مجهول و رای مهمله زده
بار درختی بود ف کنار ع ثمرة السدر و تحتانی
معروف خبیث آگوینده افسونگر از بیر و از افسون بر کسی مسلط
سازد و بموحده مفتوح بمعنی عداوت و بغض بود
شیخ ناسخ بیفرماید ۵ کیا تجھے دیکھا جو ای صحرا نورد
لیلی و مجنون مین یا هم بیر هے ٭
بیڑا — موحده مفتوح تحتانی
ساکن رای مهمله بالف کشیده چوبی باشد
که بر بازوهای در دو سه جا نصب کنند تا آنرا
چوب در دیوار ماند و بازوهای

ریزواره محکم و استوار شوند و نجنبند ٭

بیراگی — کاف فارسی تحتانی معروف
قسمی از فقیران هنود باشد و چیزی باشد
که خواه از چوب خواه از نی سازند که شاخها
و کجی‌ها دارد و فقیران بران تکیه زده نشینند
ف ظفر تکیه ٭

بیربهٹی — موحده تحتانی معروف رای مهمله زده
موحده دوم مفتوح های هوز مضموم تای هندی
مشدد تحتانی معروف عنکبوتی باشد سرخ که در
باران اول فصل بارش از زمین برآید و آنرا
بگیرند و خشک میکنند و در دواها بکار برند ٭

بیرچ هوتا — بیمروتی کردن بود ٭

بیروپ موحده تحتانی مجهول رای مهمله
بواو معروف بای فارسی زده ف بدنما ٭

بیروزه — رای مهمله ضم بواو مجهول دوائی
بود که از کوهها آورند و آنرا گنده بیروزه نیز گویند

بیری — موحده مفتوح تحتانی زده رای مهمله
تحتانی معروف ف دشمن ع عدو و این
هجا و زنان ست و بموحده تحتانی مجهول درخت کنار را گویند

بی ریشا — موحده تحتانی مجهول رای مهمله تحتانی
معروف شین معجمه بالف کشیده کنایه از نوریش
بروت و برنیامده باشد ف بکل ساده و امرد ٭

بیڑا موحده تحتانی مجهول رای هندی بالف کشیده
ف ناو ع سفینه و فلک بالضم چیزی بود که از
پارهای نی و خس بشکل ناو بسته و دران چراغها روشن
کرده بروز هر جمعه ماه بهادون در لکهنؤ و بروز
هر پنجشنبه رکاب پور بدریا اندازند و دران روز
مردمان برلب دریا جمع شوند و کنایه از چند
کسان اهل سپاه نیز بود چنانکه گویند بهی یه سامان
تباهی ایک دل فکرین ظهر ہوا اب جہان زندگی لشکر
کا بیڑا ہو گیا ٭ و بموحده تحتانی معروف چند برگ
پان مصالح نهاده پیچیده در برگهای دیگر مثل
برگ ڈهاک یا برگ کیله بسته و بتقریب شادیها
آورند و به مردمان تقسیم کنند ٭

بیڑا اوٹهانا — موحده تحتانی معروف
رای هندی بالف کشیده الف مضموم
بواو غیر ملفوظه تای هندی مخلوط الها
و نون بالف کشیده کنایه از ذمه خود گرفتن

کاری بود از کارہای مشکل مثلاً شاعری گوید ؎
بیڑا اوٹھا کے یار تو آیا تھا قتل پر * کچھ خون
پیکے تیغ بھی منہ لال کر چلی ایضاً بحر گوید ؎
زمانے میں جو ہم مشتاق آئے بوسہ لیکے * یتان
ہند نے بیڑا اوٹھایا بیدلانی کا *

بیڑا پار ہونا ـ بای فارسی بالف کشیدہ و
رای مہملہ زدہ ہای ہوز بوا و مجہول نون و الف
مصدری کنایہ از آسان شدن مشکلی باشد بحر گوید
؎ نہ تھی امید دریای شہادت بیڑ نکلینگے * خدا کو
ابرو رکھنی تھی بیڑا پار ہونا تھا *

بیڑا چڑھانا جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا
و نون بالف کشیدہ مشہور است شیخ امداد علی بحر گوید
؎ نذر کی جان اپنی بحر عشق کی بیڑ کنیے *
گھاٹ پر بیڑا چڑھایا یار کے ناک نے *

بیڑا چھوٹنا ـ بدریا انداختہ شدن ناو یکہ
از پارہ ہای نی و خس درست سازند و دران چراغہا
روشن کنند بحر گوید ؎ کشتئ بادہ کبھی ہے کنا
تکرے * آرزو ہے کہ یہ بیڑا لب کوثر چھوٹے *

بیڑی موحدہ تحتانی مجہول رای ہندی
تحتانی معروف چند معنی دارد ۱- حلقہ باشد
کہ از آہن سازند و در پای مجرمان اندازند
تا گریختن نتوانند ۲- چیزی بود کہ دو رسن
دران بستہ و دو کس بکنارہ آب استادہ از ان
آب برداشتہ در کشت زار روانہ سازند
تا آب بزراعت تشنک شدہ برسد ۳-
چیزی بود از آہن خواہ نقرہ خواہ از رشتہ خواہ
از ابریشم کہ در پاہای طفل خود برای زینت اندازند
۴- کنایہ از تعلقات دنیوی بود مانند
زن و فرزند وغیرہ *

بیڑیان بھرنا ـ موحدہ مخلوط الہا
مفتوح برای مہملہ زدہ نون و الف
مصدری کنایہ از زنجیر بادر ہر دو پای
کسی کردن بود *

بیڑیان پڑنا ـ زنجیرہا در ہر
دو پای کسی افتادن بود ف پابزنجیر
شدن *

بیڑی کٹنا ـ موحدہ تحتانی مجہول
رای ہندی تحتانی معروف کاف مفتوح

وکنایہ از مرض رحمی بود کہ زنان را شود بسبب برداشتن بار یا کثرت مجامعت ❊

بے کھٹکے - موحدہ و تحتانی مجہول کاف مخلوط الہا مفتوح تاے ہندی ساکن کاف تحتانی مجہول کسیکہ بخوف و خطر بود ❊

بیگار - کاف فارسی با الف و راے مہملہ شدید کار بے مزد ❊

بیگاری - راے مہملہ تحتانی معروف کسیکہ از و کار بے مزد گیرند یا جبر گویند ❊ بیگاری کی شکل اسکی جہان مین ❊ پشتارے باندھ باندھ کے ہمنے اوٹھائے سر ❊

بیگم - موحدہ تحتانی مجہول کاف فارسی مفتوح میم زدہ دختر سید بود و زنان امیران را نیز گویند ❊

بیگمات - کاف فارسی مفتوح میم با الف کشیدہ و فوقانی زدہ جمع بیگم است ساکنۂ اہل ہند ❊

بیگمی - میم تحتانی معروف قسم دوم پنیر باشد کہ نمک دران کم بود و قسمے از برگ پان باشد کہ سفید و نخستہ بود ❊

بیگن - موحدہ مفتوح تحتانی زدہ کاف فارسی مفتوح بنون زدہ ثمرے باشد کہ با گوشت و بے گوشت پزند و انچہ خوش سازند ❊ بادنگان مع بادنجان ❊

بےگھرا - موحدہ تحتانی مجہول کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح راے مہملہ با الف کشیدہ مردے کہ خانہ ندارد و خانمان ❊

بیل - موحدہ تحتانی مجہول حیثیتی دارد - ۱ - انچہ از نباتات کہ درخت آن ساق ندارد و بر زمین ❊ خواہ بر درخت و چوبہا پیچیدہ رود و بسیارہ دو رکات تیغ تقطین ۲ - چیزے کہ بہنا کہ از ابریشم و تار زر بافند و گرد اگرد قبا و کمخواب و زر [illegible] یا اطلس و لبادہ دوزند ۳ - تصویر [illegible] کہ بر جامہ [illegible] خواہ از رشتہ و تارہا ے ابریشم بر جامہ دوزند ۴ - از قبیل تصدق بود کہ در شادی ہا از سر عروس و داماد گردانیدہ بمطربان

ومبارکباد خوانان تقسیم کنند مثّا بالضم
٥ رشمہ ے بود جابر خربزہ کہ مغز آن بوقت خامی
ترش و بوقت پختگی شیرین باشد و درخت کلان شود
برگ خورد تر دارد و بموحدہ مفتوح بروزن بیل
نرگاو را گویند بع ثور بالفتح ❊

بیلا ـ موحدہ تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ
گلے بود خوشبو سفید کہ ازان عطر کشند و نیز
تصدق و خیرات را گویند شاعرے گوید ٥
خیرات کر کہ نام ہو سو میں ہزار میں ❊ بیلا بہار
دے حسین روزگار میں ❊ و بموحدہ تحتانی
معروف کسیکہ نا آزمودہ کار بود شاعری در مثنوی
گوید ٥ تو بھی واللہ کتنا بیلا ہے ❊ مرد کی کیا
کمر کا ڈھیلا ہے ❊

بیلا ٹیٹا ـ عبارت از تصدق و خیرات و داد
و دہش باشد حضرت برق گوید ٥ عجب
برسات کا عالم ہے بیلا روز ٹیٹا ہے ❊ ہمیشہ
مینہ برستا ہے یہاں دینار و درہم کا ❊

بیل بٹا ـ موحدہ مفتوح تای ہندی مشدد بالف
کشیدہ بہات نثار و تصدق بود کہ بر سر عروس و
دارا گردانیدہ در محفل شادی بمطربان مغنیان و [illegible]

بیلچہ ـ جیم فارسی بہای مختفیہ چیزیست کہ بدان
زمین را ہموار کنند فارسیست ❊

بیل منڈھے چڑھنا ـ کنایہ از دست آمدن
کارے باشد گویند ٥ مہرے نہ لاتا حمائل
کسیکی گردان میں ❊ چڑھی نہ بیل منڈھے
گلشن جوانی کی ❊

بیلن ـ موحدہ تحتانی مجہول لام مفتوح بنون
زدہ چوبیکہ ازان ٹکولہ خمیر را پہن کنند ف
چوب ع محور بالکسر ❊

بیما ـ موحدہ تحتانی معروف میم بالف کشیدہ
اسباب فرستادن بود از جای بجای باجرت
بشرطیکہ اگر اسباب مرسلہ تلف شود بدہند قیمت
آن دہد ❊

بیمات ـ موحدہ تحتانی مجہول میم بالف و
فوقانی کشیدہ برادریکہ مادرش دیگر بود ف
برادر علاتی ❊

بین ـ موحدہ مفتوح تحتانی زدہ و نون مع الف
یاد کردن صفات میت بود زنان را کہ آن گفتگو

کرده گر نهند و گر بافند مانند سوی وتحتانی معروف
ساز سے بود کہ چوبے دارد وزیر ہر دو سر چوب
یک یک کدو دارد مثل انگار
بنیا - موحده مفتوح تحتانی زده نون بالف
کشیده زیور سے بود کہ بر پیشانی عروس بندند
بنیٹ - موحده تحتانی مجهول و نون غنه و
تای ہندی زده شنا دستہ
بنڈا - موحده تحتانی مجهول و نون غنه دال
ہندی بالف کشیده انچه کج و ارسب در آبشار
وچوبکہ پس در دارند تا در کشوده نشود مثل
قد رنگ و پراوند و بسکله
بنڈری - موحده و دال ہندی ہر دو تحتانی
معروف پیچیده سنی کہ بدان چارپائی و مانند آن
بافند و تحتانی اول مجهول چوب یا چیز دیگر که
مجوف و کج باشد
بنڈی کھوٹری - تحتانی اول مجهول دال
مہملہ ہندی تحتانی معروف کاف مخلوط الہا
بواو مجهول و بای فارسی زده رای ہندی تحتانی
معروف شخص کم فہم و جاہل را گویند

بے نقط سنانا - موحده تحتانی مجهول
نون مضموم قاف مفتوح طای حطی ساکن سین
مہملہ مضموم ہر دو نون بالف کشیده باصطلاح
اہل ہند دشنام دادن بود خواہ بزیر گویند
کیا بے نقط سناتا ہے تیرا دہان تنگ
گویا یہ ہیم کلمہ دشنام ہو گیا
بے نماز - بمحاورہ زنان کنایہ از زنے کہ
حائض باشد و فارسیت
بنیتھا - موحده مفتوح تحتانی و نون غنہ
تای ہندی مفتوح تای مخلوط الہا مشدد بالف
کشیده مرد یکہ بدست چپ کارہا کند مثل چپہ
بینی - موحده تحتانی مجهول نون تحتانی
معروف چوبے طولانی کہ در کنارہ یک پارہ
دراز دو پارہ باشد مثل بینی بر وزن سینی
بیونت - موحده مخلوط التحتانی بواو مجهول
و نون غنہ و تای کشیده قطع و برید جامہ را گویند
بیونتنا - نون والف مصدری قطع کردن
جامہ و قماش بود
بیوہار - موحده مخلوط التحتانی بواو مجهول

باسے ہوز بالف درای مہملہ زدہ معاملہ خرید و فروخت باشند باہم ❊

بیہڑ ـ موحدہ و تحتانی معروف ہای ہوز مفتوح بِرای ہندی زدہ بمعنی آتشیکہ فرازِ آتشیکہ باشد ف جبر جبر بروزن صرصر خواجہ آتش سیگوید ے بلند و پست عالم کا بیان تحریر کرتا ہے عالم ہی شاعروں کا یا کوئی رہ رو بھی بیہڑ کا ❊

باب باے فارسی

فصل الف

پاپ ـ بای فارسی بالف کشیدہ و باے فارسی زدہ ف گناہ ع اثم ❊

پاپڑ ـ بای فارسی دوم مفتوح برای ہندی زدہ نان تنک بود از آرد مونگ و ماش کہ بہن کردہ و خشک نمودہ [illegible]

[illegible]

پاپیلنا ـ موحدہ تحتانی مجہول لام زدہ بنون و الف مصدری کنایہ از مصیبت کشیدن و رنج بسیار کشیدن بود ❊

پاپی ـ بای فارسی دوم تحتانی معروف ف گنہگار ع اثم و مجرم و بخیل را نیز گویند ❊

پاپی کنوان ـ کاف مضموم بنون غنہ و او بالف و نون مختفیہ چاہیکہ مردمان را غرق کند بحر گوید ے کس و نا کس کو ڈبو کر ہوا پاپی مشہور ❊ بجنیث مجکو یہ ترا چاہ زنخدان لیتا ❊

پاتھنا ـ فوقانی مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری ہبن کردن سرگین بود تا پاچا سازند

پاٹ ـ تای ہندی زدہ چند معنی دارد ـ ۱ ـ پہنای دریا بود بحر گوید ے مزید آبرو موقوف ہے تیری توجہ پر ❊ بچھا ہی آئینہ کے گھر میں نا دریاٹ جیحون کا ❊ ۲ ـ یک سنگ بود از دو سنگ آسیا ـ ۳ ـ پہنای قماش باشد ع عرض ۴ ـ غرائم ہنود بود کہ در مہمات و مشکلہا سے خود از برہمنان میخوانند ۵ ـ [illegible] ۶ ـ بلندی آواز و مد صوت مغنیان بود ❊

پاٹا ـ تای ہندی بالف کشیدہ چوب پہن

پاسنگی بود که گازران جامه چرک آلوده بران
زنند تا صاف شود ف گورک *
پاٹک - تای ہندی مفتوح بکاف زده قسمی
از برہمنان باشد *
پاٹنا - تای ہندی زده نون و الف مصدری
پر کردن و انبودن چاه و مغاک از خاک و
خس و خاشاک و مانند آن تا غبد شود و کنایه از
بسیار دادن زر و سیم باشد کسے را *
پاٹھا - تای ہندی مخلوط بالف کشیده بچه
فیل بود ع زنخل *
پاٹی - تای ہندی تحتانی معروف میدان
معین دوانیدن اسب بود در طول *
پاجامه - فارسیست و شلوار و تنبان
نیز گویند *
پاجی - بروزن حاجی ف دون فرومایه
ع رذیل *
پاچھنا - جیم فارسی مخلوط الہا زده نون و
الف مصدری و نشتنه زدن بر گوشت حیوانات
برای کباب ساختن و نشتنه زدن بر گوشت
انسان برای چپانیدن شاخها تا خون
کشند و نشتنه زدن بر غوزه خشخاش
جهت برآوردن افیون *
پاد - بروزن شاد ف گوز ع ریح *
پاداپونی - دال مهمله بالف کشیده بای
فارسی بواو مجهول نون تحتانی معروف مردے
که بزدله و جبان باشد *
پادامی - میم تحتانی معروف قسمی از
صیادان که مرغان را در دام شکار کنند *
پادری - دال مهمله زده رای مهمله تحتانی
معروف عالم قوم نصاری بود و این لغت
انگریزیست *
پار - بای فارسی بالف و رای مهمله کشیده
آنروے دریا و آن طرف ہر چیز بود *
پارا - رای مهمله بالف کشیده جوہریست
کانی ف سیماب ع زیبق *
پارچیا - رای مهمله ساکن جیم فارسی مکسور
تحتانی بالف کشیده پارچه فروش بود
ف نغزده فروش *

پارس - رای مهمله مفتوح سین مهمله ساکن
سنگے باشد که از مس کردن بدان آهن طلا مشود
پارسال - رای مهمله ساکن سین مهمله بالف
ولام کشیده ف سال گذشته *
پارسناتهه - رای مهمله مفتوح سین مهمله
ساکن نون بالف وتای مخلوط الها زده نام
تیرتهی ست پرستشگاه جوهریان *
پارنا - بای فارسی بالف ورای مهمله کشیده
نون والف مصدری دوده چراغ گرفتن بود
شاعرے گوید ؎ بیقراری همین دیتا ہے
تمهارا کاجل * آج کیا آتش سیماب سے
پارا کاجل *
پاری - بروزن عاری قند سیاه که مادر و
منجمد کرده آورند و فروشند *
پارهه - بای فارسی بالف ورای هندی
مخلوط الها چوبهای که برای ساختن مکانات
استاده کرده بران نشسته مکان را بلند
کنند ف خو بالفتح *
پارهنا - رای هندی مخلوط الها بالف کشیده

جانوریست مانند گوزن مگر شاخهای آنچنان
ندارد ف کوتاه پا *
پازیب - زای معجمه تحتانی مجهول و موحده
کشیده زیورے باشد که زنان در پا دارند
دروقت خرامیدن آواز دهد ف خلخال
و پابرنجن *
پاس - بای فارسی بالف وسین مهمله زده
ف نزدیک ع قریب *
پاسا - بای فارسی وسین مهمله بالف کشیده
قرعه که بران نرد بازند ع کعب بالفتح *
پاساپلٹنا - بای فارسی ولام هر دو مفتوح
تای هندی ساکن نون والف مصدری کنایه
از انقلاب زمانه بود *
پاساپهینکنا - بای فارسی مخلوط الها تحتانی
مجهول و نون غنه وکاف زده نون والف
مصدری ف قرعه زدن *
پاس بیٹهنے والا - موحده مفتوح تحتانی
و فوقانی مخلوط الها زده نون تحتانی مجهول واو
ولام بالف کشیده ف همنشین ع مصاحب *

پاسی - سین مہملہ تحتانی معروف کسیکہ
نگہبانی اسباب خانہ وده درشبہا کند ف
پاسبان *
پاکر - بروزن چاکر درختے باشد کلان
وسایہ دار وریشہ ہا ازان برآیند وآونیزند *
پاکھا - کاف مخلوط الہا بالف کشیده دیوارے
باشد محاذی ومقابل درہر دو پہلوی مکان *
پاکھر - کاف مخلوط الہا مفتوح براے
مہملہ زده آنچہ بروز جنگ براسپ اندازند
وبمنزلہ زره است ف برگستوان وتجفیف *
پاکی لینا - کاف تحتانی مجہول نون والف
مصدری ستردن موہای زہار بود *
پاگل - کاف فارسی مفتوح بلام دیوانہ
ومجنون راگویند واین لفظ ازبدایت
حکومت انگریزی مستعمل گردیده است *
پال - بروزن سال سہ معنی دارد ۱- خیمہ
کوچک بود ۲- پرده کہ برستون کشتی بندند
ف بادبان ۳- میوۀ پرورده کہ ازشاخ
بریده خواه افتاده باشد وآنرا درخانہ
پرورند ف خانہ رس *
پالا - بروزن کالا چیزیست کہ درفصل سرما
ازآسمان بارد ونبات وغلہ راسوزاند
وکشتی گاه کشتی گیران رانیز گویند *
پالا پڑنا - بای فارسی مفتوح برای
مہملہ زده نون والف مصدری دراختیار
کسے بودن کسے باشد آتش گوید ؎ پیغام
اجل ہوتے ہیں اس عشق کے صدمے
پالا نفس سرد سے اخگر نڈ اسے *
پالا پوسا - بای فارسی بواو مجہول سین مہملہ
بالف کشیده کسیکہ آنرا پرورش کرده باشد *
پالتھی - بای فارسی بالف کشیده ولام زده
فوقانی مخلوط الہا بتحتانی مجہول نوعے از
نشست مردم بود کہ چار زانو نشینند *
پالتھی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی
ونون بالف ہا کشیده پاے راست بران
چپ وپای چپ بران راست کشیده دراز
شدن بود برای آشنا کردن درآب *
پالتھی مارکے بیٹھنا - میم بالف ورای مہملہ

زدہ کاف تحتانی مجہول موحدہ مفتوح تحتانی
وفوقانی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری
چار زانو نشستن بود *

پالٹ - لام مفتوح تای ہندی زدہ دستی
بود در چوب بازی کہ بر پای حریف زنند
بحر گوید ؎ لڑے جو دوست تو جھک کر
زمین پہ لازم ہے * وہ ٹھاٹھہ باندھیے
جاکی ہو ہاتھ پالٹ کا *

پال ڈالنا - دال ہندی بالف و لام کشیدہ
نون والف مصدری خوابانیدن میوۂ نارسیدہ
بود تا پختہ شود *

پالک - لام مفتوح بکاف زدہ تیرہ ایست
کہ با گوشت و بے گوشت پختہ تا نخورش
سازند و اسپاناخ و اسپناخ *

پالک جوہی - جیم و ہای ہندی بواو و تحتانی
معروف نباتے ست کہ ضماد آن قوبا را نافع بود

پالکی - لام ساکن تحتانی معروف سواری
متعارف ست کہ کہاران بردارند شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ ایسے گرے ہیں ہم کہ
نہ اوٹھینگے حشر تک * تابوت ہی بچھائیے
ہمکو نہ پالکی *

پالنا - نون بالف کشیدہ ف پروردن
ع تربیت و گہوارہ را نیز گویند *

پالو - لام بواو معروف جانوری را گویند کہ
در خانہ پرورند خلاف وحشی *

پالی - لام تحتانی معروف مکانیکہ مرغان
و بٹیران را دران جنگانند *

پان بروزن نان برگ تنبول را گویند و
این مخصوص بہند ست جای دیگر نمیشود
و فارسیان تنبول گویند و پان ہم باخفای
نون در کلام خود آوردہ اند و این صورت
تفریس ست *

پانا - نون بالف کشیدہ ف یافتن ع
نیل بالفتح *

پان پتیا - بای فارسی مفتوح فوقانی مشدد بالف
کشیدہ عبارت از پان و دیگر لوازم خانہ داری است

پان پھول - بای فارسی دوم مخلوط الہا
بواو معروف و لام زدہ کنایہ از سر انجام کار بود

چنانکه میگویند وائی کے سر پان پھول و کنایہ از اطفال نازک اندام ہم بود *

پانچ - بای فارسی بالف و نون غنہ و جیم فارسی زدہ عددیست مشہور ف پنج ع خمس و کنایہ از کسے کہ نہایت فرزانہ و ہوشیار باشد *

پانچون اونگلیان گھی مین - شلیت بجاے زنند کہ کسے را در خانہ کسے اختیار کلی باشد شاعرے گوید ے کھاتے ہین کہانا کسیکے ساتہ دونون وقت ہم * آج کل کیا گھی مین ہین پانچون ہماری اونگلیان *

پانچون اونگلیان برابر نہین ہوتین - شلیت متعارف و مفہومش آن بود کہ حق تعالی در عالم یکے را بر دیگرے فائق و افضل خلق فرمودہ است تمام مردم یکسان نیستند *

پانچون سوارون مین نام لکھوانا - شلیت بجای زنند کہ کسے خود را در زمرہ نام آوران شامل کند *

پانس - بای فارسی بالف و نون غنہ و سین

معانہ زدہ فضلہ خاک شدہ کہ در زراعت و بن درختان برای نشو و قوت نباتات اندازند ف بار و کود *

پانڈے - بای فارسی بالف و نون غنہ دال ہندی بتحتانی مجہول نوعے از انواع برہمنان بود *

پانی - بای فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف ف آب ع ماء و این لغت در فارسی ہم آمدہ است و کنایہ از رونق و زمانہ نیز کہ خروس را ہنگام جنگ بر دارند و تیمارش کنند و ہر گاہ درست نشود باز آوردند و جنگ کنند

پانی آنا - الف ممدودہ نون و الف مصدری کنایہ از ابر و سامان بارش نیز آمدن آب از زخم و یا آب نزلہ از چشم خواہ از بینی جاری شدن باشد *

پانی اوٹھانا - الف مضموم بواو و خیر ملفوظ تاء ہندی مخلوط الہاء و نون بالفہا کشیدہ جذب کردن آب باشد از رو گل و مانند آنرا بسبب بیوست و صرف کردن آب بود مصرف انرا *

پانی اوٹھنا - الف مضموم بواو مجہول و ثای فوقیہ
ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری
برخاستن ابر بود از طرفی و صورت شدن آب
نبود در کتابی ✱

پانی باندھنا - موحدہ بالف و نون غنہ
و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری
آب جاری را بستن تا روان نشود و در زراعتہا
بکار آید ✱

پانی بجھانا - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا
و نون بالف کشیدہ آہن خواہ نقرہ در آتش
گرم کردہ در آب سرد اندازند کہ تاثیر آب برگردد

پانی برسنا - موحدہ مفتوح رای مہملہ مفتوح
بسین مہملہ زدہ نون والف مصدری باریدن
آب باران بود ✱ بارش ع مطر ✱

پانی بڑھنا - موحدہ مفتوح رای ہندی
مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری زیادہ
شدن آب دریا و آب چاہ و آب تالاب بود ✱

پانی بھرنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح
برای مہملہ ساکن نون والف مصدری آب
کشیدن از چاہ بود و کنایہ از عاجز آمدن
در پیچ کمال و ہنر کسی باشد شیخ امداد علی
بحر گویند ✱ حضور دیدہ نمناک پانی بھرے
ہین ✱ بیان نظر یتت سے ہے شکستہ پرایہ گھٹا

پانی پانی ہونا - تکرار لفظ پانی و ہای ہوز
بواو مجہول و نون والف مصدری خجل شدن
و شرمندگی کشیدن باشد شیخ امداد علی بحر
گویند ✱ آبرو کو روؤن گا اک دن جو رونا ہی
یہی ✱ پانی پانی اشکوں میں اسے چشم تر ہوئی نگاہ

پانی پڑنا - بای فارسی مفتوح برای ہندی
زدہ نون والف مصدری کنایہ از باریدن
باران بود ✱

پانی پھر جانا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور
برای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ
از تباہ و خراب شدن چیزی بود حضرت
برق میفرمایند ✱ دیکھکر آنسو مزاج یار کا پانی
پھر گیا ✱ میری کشت آرزو پر آج پانی پھر گیا ✱

پانی پھونکنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو
معروف و نون غنہ و کاف زدہ نون والف

مصدری دماغی وافسوسے کہ بر آب شدہ

پانی پھیرنا - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی
مجہول با رای مہملہ زدہ نون والف مصدری
بر باران بمعنی آب دو خیز مانیدن آب بر فقرہ (؟)
برنجی باشد حضرت برق صیقر مانیدہ
عارض کو پسینے نے دوچندان کر دیا چمن میں
سیم ماہ پر سونے کا پانی پھیر گیا

پائنتی - بای فارسی با الف ونون غنہ تحتانی
تکسیر کہ آنرا ہمزہ میخوانند وفوقانی تحتانی
معروف پایین ہر چیز بود کہ بران خوابند
مثل پلنگ وتخت خلاف سرہانا

پانی ٹپکانا - تای ہندی مفتوح بای فارسی
زدہ کاف ونون بالف کشیدہ کنایہ از
چکانیدن آب بود در حلق ہنگام نزع

پانی ٹوٹنا - تای ہندی بواو معروف
وتای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ
از کم شدن آب چاہ بود لاستاذ المؤلفہ
سے خشک ہے چاہ ذقن رنگ ہے رخسار و نیز
باغ شاداب ہے گویا پانی کنوئیں کا ٹوٹا

پائنچہ پا - بای فارسی با الف کشیدہ ونون
تحتانیہ مہموزہ مکسور جیم فارسی با الف کشیدہ
یک پارہ از دو پارہ شلوار باشد بادرہ

پانی چڑانا - جیم فارسی مضموم رای مہملہ
ونون بالف کشیدہ آب از دہان زخم بود

پانی چوانا - جیم فارسی مضموم واو بالف
کشیدہ نون والف مصدری چکانیدن
آب باشد در حلق کسے ہنگام نزع حضرت
بحر صیقر مانیدہ وہ مسیحی دم نزع آیا تو مجھ
مرے منہ میں پانی چوایا تو ہوتا

پانی چھوڑنا - جیم فارسی مخلوط الہا
بواو مجہول ورای ہندی زدہ نون والف مصدری
ترک کردن آب بود بسبب مرض وکنایہ از آمدن
آب از فرج زنان بہنگام جماع باشد

پانی دینا - دال مہملہ تحتانی معروف نون و
الف مصدری آب دادن مشہور بود اموات خود را
در ایام چند و نیز آب دادن بدرختان بود

پانی رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا
زدہ نون والف مصدری کنایہ از آب دادن تیغ

وکار در بود آب دادن *

پانی روکنا - رای مہملہ بواو مجہول وکاف زدہ
ندادن آب بہار را برای ضرر و بند کردن آب
بر فوج دشمن بود *

پانی سے پتلا ہونا - سین مہملہ تحتانی مجہول
بای فارسی مفتوح فوقانی ساکن لام بالف کشیدہ
ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ
از ذلیل و بے آبرو شدن کسے بود شیخ ناسخ
سیفر مایند ؎ موجزن ایسے ہیں یہاں دیدۂ
تر سین دریا * پانی سے پتلے ہوے اپنی نظر میں دریا

پانی کا ہنگامہ پر آنا - کاف بالف کشیدہ
ہای ہوز مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ میم مضموم
بنون غنہ وہای ہوز زدہ بای فارسی مفتوح
رای مہملہ ساکن الف و نون ہر دو بالف کشیدہ
کنایہ از کردہ خود یافتن بود *

پانی لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون
والف مصدری تکلیف رسیدن از آب بود و نیز
را ہنگام مضمضہ کردن یا وقت آشامیدن *

پانی مانگنا - میم بالف و نون غنہ و کاف فارسی
زدہ نون والف مصدری کنایہ از طلب کردن
آب باران بود شیخ ناسخ ؎ گر نہیں باران
رحمت اشک حسرت ہی سہی * میری کشت
آرزو کو ایک پانی چاہیے *

پانی مرنا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن نون
والف مصدری جذب شدن آب بود در دیوار
یا مکان کہ بدان خوف افتادن باشد و کنایہ
از عیب مردم بود خواہ در نسب خواہ در ذات
آنکس و کنایہ از شرمندگی وانفعال نیز باشد
چنانکہ شاعری گوید ؎ گر اکے چار آنسو بھی
نہ گر میرے مردے پر * سبب کوئی تو ہوگا
اور نہیں پانی کچھ تو مرتا ہے *

پانی میں آگ لگانا - کنایہ از کار مشکل
کردن بود کہ از دیگرے ممکن نباشد شیخ ناسخ
سیفر مایند ؎ نہیں ہی بادۂ گلرنگ یہ خمار
نے رندو * دکھا یا شعبدہ تازہ لگا کر آگ پانی میں

پانی ناپنا - نون بالف و بای فارسی زدہ نون
والف مصدری جبر یہ بہر بان باشد در حکم نصاری
مزین صورت کہ آن گنہگار را بدریای مغرب

بفرستند کہ آب بپیمائی کند تا مدت معین *
پانی نہ مانگنا - نون مفتوح میم بالف ونون
غنہ وکاف فارسی زدہ نون والف مصدری
کنایہ از مردن کسے باشد فوراً و دفعۃً خواجہ
آتش گوید ع پانی مانگے نہ کبھی ترچھی نگہ کا
مارا * دل کافر ہے سیہ چشم بت بیباک سیاہ *
بحر گوید ع آب شمشیر اجل کی ہے تری ابرو
مین * جسکو یہ مارا وہ تارے وہ نہ پانی مانگی *
پانی ہو جانا - کنایہ از رقیق وگداز
شدن چیزے سخت بود بحر گوید ع بحر
پتھر پانی ہوتے ہین مری روداد سے *
دیکھکر آئینہ مجکو دیدۂ تر ہو گیا * ونیز آسان
گشتن کار دشوار بود کیف گوید ع طبیعت
مین یونہین روانی رہیگی * زمین سخت پتھر
سہی پانی رہیگی *
پاؤلا - باے فارسی بالف و واو زدہ لام
بالف کشیدہ حصۂ چہارم یک روپیہ بود ت
چہار آنہ *
پاؤن - باے فارسی بالف و واو ونون غنہ
ونون مخفیہ اعضاے راہ رفتن مردم وحیوانات
بود ف پا ع رجل بالکسر ومفرد وجمع این
یکیست وگاہی واو مبدل بہمزہ را باشباع خوانند
پاؤن اوٹھا کے جانا - الف مضموم
بواو وہاے غیر ملفوظ کاف تحتانی مجہول جیم ونون
بالفہا کشیدہ شتاب رفتن بود اسیر گوید
مصرع اک ذرا پاؤن اوٹھائے ہوے
جانا قاصد *
پاؤن اوٹھ جانا - کنایہ از گریختن باشد
بحر گوید ع نافہم لوگ بیٹھے ہین بن بن کے
خار بحر * محفل سے اوٹھے جاتے ہین
اہل سخن کے پاؤن *
پاؤن اوڑانا - الف مضموم بواو وغیر ملفوظہ
راے ہندی ونون بالفہا کشیدہ فالی
دادن پا باشد از ضرب حریف *
پاؤن بھاری ہونا - موحدہ مخلوط بہا
بالف کشیدہ راے مہملہ تحتانی معروف کنایہ
از باردار شدن زنان باشد *
پاؤن بھر جانا - موحدہ مخلوط بہاے

براے معانی زدہ جیم ونون بالفها کشیدہ کنایہ
از شل گشتن پا یا بود از سیر نمودن راہ دور
و دراز *

پاؤں پاؤں صندل کی پاؤں کا -
بود کہ پرورش کنندگان اطفال چون پائیہ
مانند آن ہنگام استادہ شدن طفل اندک
راہ رفتن این کلمہ بر زبان آورند *

پاؤں پڑنا - بای فارسی مفتوح برای
ہندی زدہ نون والف مصدری بر پای کسے
افتادہ عفو جرائم خواستن وکنایہ از منت
پذیر شدن نیز بود میر تقی گوید ع وہ سر جھکا
ہے اتنا اپنی فروتنی سے * کھویا ہمین نے
اوسکو ہی لحظہ پاؤں پڑکر * شیخ امداد علی
بحر گوید ع گھوڑے وہ میری قبر اگر کوی
پارسین * تابوت سے نکل کے پڑوں
گورکن کے پاؤں *

پاؤں پکڑنا - بای فارسی وکاف مفتوح
رای ہندی ساکن نون والف مصدری
کنایہ از قدمبوسی کسے بود *

پاؤں پوجنا - بای فارسی بواو معروف
وجیم زدہ نون والف [illegible]
کنایہ از پا [illegible]
کردن از کسے بود استاد لکھنوی [illegible]
[illegible]
پاؤں * [illegible] آنے کے لیے مہندی لگا کر
[illegible] کے [illegible] *

پاؤں پھسلنا - بای فارسی مخلوط الہا
مکسور سین مہملہ مفتوح لام ساکن نون والف
مصدری لغزش پا بود *

پاؤں پھیرنا - بای فارسی مخلوط الہا
تحتانی مجہول ورای مہملہ زدہ نون والف
مصدری کنایہ از رفتن نوعروس وزچہ
در خانہ عزیزان وقریبان خود بود واین
محاورہ زنان ست *

پاؤں پھیلانا - بای فارسی مخلوط الہا
مفتوح تحتانی زدہ لام ونون بالفها کشیدہ
دراز کردن پا بود وکنایہ از زیادہ طلبی وطمع
نمودن بود شیخ امداد علی بحر گوید ع

پاؤں

نقش قدم کی طرح ٭

پاؤن سوجانا - سین مہملہ بواو مجہول جیم و نون بالف کشیدہ کنایہ از بیحس و حرکت شدن پا یا پا باشد و خوابیدن پا بجبر سیکو بیدم ۵ دوست کب دوست کا ہوتا ہے مخل راحت ٭ سو گئے پاؤن تو پا مخون سے جگا پانہ گیا ٭

پاؤن کھینچنا - بکاف مخلوط الہا مفتوح و تحتانی و نون غنہ و جیم فارسی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از ترک کوچہ گردی کردن بود

پاؤن گاڑنا - کاف فارسی بالف و رای ہندی کشیدہ نون و الف مصدری عبارت از قیام کردن کسے بجای و باز نہ جنبیدن از انجا بود و یا افشردن چنانکہ شیخ ناسخ گوید ۵ انتظار سرو قامت مین درختون کیطرح ٭ مین کھڑا رہتا ہون پہرون پاؤن اپنے گاڑ کر ٭ میر تقی گوید ۵ یا رب رہ طلب مین کوئی کب تلک پھرے ٭ تسکین دے کہ بیٹھ رہون پاؤن گاڑ کر ٭

پاؤن گور مین لٹکانا - کاف فارسی بواو مجہول و رای مہملہ زدہ میم تحتانی مجہول و نون مخفیہ لام مفتوح تای ہندی ساکن کاف و نون بالف کشیدہ کنایہ از آمادہ مرگ شدن بود دیگر گوید ۵ بیجا ہین پیش نظر مرگ کا سامان رہے ٭ پاؤن لٹکائی سوی گور مین انسان رہے ٭

پاؤن لڑکھڑانا - لام مفتوح رای ہندی ساکن کاف مخلوط الہا مفتوح رای ہندی و نون بالف کشیدہ لغزش پا بود از ضعف خواہ از مستی شاعرے گوید ۵ آئی ہے گلستان مین وہ مستانہ بہار ٭ لڑکھڑاتی ہوے چلتی ہے نسیم گلزار ٭

پاؤن لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالف کشیدہ پا زدن شناوران در شناوری ٭

پاؤن نکالنا - نون مکسور کاف بالف و لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از حد خود بیرون شدن باشد شاعرے گوید ۵ پھر ولولہ سا اوٹھا کچھ دشت نوردی کا ٭ اس وحشت دل نے پھر کچھ پاؤن نکالے ہین ٭

پاه - دو اییست مشہور +

پائل - ہمزہ مکسور بلام زیوریست مشہور ف پا برنجن ع خلخال و کسے را گویند کہ از پاہا پیدا اشارہ باشد و فیل کہ چالاک و تیز رو بود چنانکہ شاعرے گوید مصرعہ

بچھڑیا سواری کی پائل ہوئی +

پائی - ہمزہ بتحتانی معروف حصہ چہارم یک آنہ بود ف پاؤ +

فصل موحده

پپئی - بای فارسی و موحده ہر دو مفتوح ہمزہ بتحتانی معروف طائریست مشہور کہ خوش آواز بود و چند موی سیاہ بر سر دارد کہ بالای گردنش مانند کبوتر شیرازی کہ جملہ سفید باشد و بیرہای رنگین بر سر گردن دارد

فصل بای فارسی

پپڑ - بای فارسی مفتوح بای فارسی دوم مشدد و مفتوح بہ رای ہندی زدہ پارہ از کہگل خشک شدہ کہ از دیوار جدا شدہ باشد و چرک و ریم خشک شدہ کہ بر اطراف زخمہا چسپیدہ ماند +

پپڑانا - بای فارسی مفتوح بای فارسی دوم ساکن رای ہندی و نون بالف کشیدہ پارہ پارہ شدن ہر چیز بود بسبب خشک شدن و نیز خشک شدن لبہا را گویند +

پپڑیا کتھہ - ہر دو بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن تحتانی بالف کشیدہ کاف مفتوح بفوقانی مخلوط الہا زدہ قسمی از کتھا باشد کہ سفید بود و در مرہم اندازند و در دوا بکار برند +

پپوٹا - اول مفتوح دوم بواو مجہول تای ہندی بالف کشیدہ قشر نیام چشم +

پپیانا - اول مکسور دوم ساکن تحتانی و نون بالف ہا کشیدہ ریم آوردن ریش و جراحت بود +

پپیہا - اول مفتوح دوم تحتانی معروف ہای ہوز بالف کشیدہ چیزے بود کہ از گل خواہ مس و آہن خواہ از تخم انبہ خواہ برگہا ساختہ در دہن دارند و از ان صدا بر آرند کہ آن صدا

بدون آن چیزے بر نیاید و نام جانوریست
کہ از کوہہا در فصل باران می آید و آواز
خوش دارد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ عہد
طفلی سے بھری ہیں اوسمیں شور انگیزیاں *
اوسکے مستی کے نہیں پپیہے سر گمان تھا صور کا *

فصل تای فوقانی

پِت - بای فارسی مکسور و تای کشیدہ خلطے
باشد از اخلاط اربعہ ع صفرا *
پِتّا - فوقانی مشدد با الف کشیدہ عضویست
از اعضای اندرونی ف زہرہ ع مرارہ
و کنایہ از تاب و طاقت و تحمل بود و بفتح
اول برگ درخت ف برگ ع ورق و
زیورے بود از طلا و نقرہ کہ زنان در گوش
دارند و بفتح اول و تخفیف فوقانی نشان و
علامت چیزے باشد *
پتّا کھڑکنا - کاف مخلوط الہا و رای ہندی
مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری
آواز کردن برگ بود از وزیدن باد و کنایہ از
اندیشہ خفیف باشد آتش گوید ؎ خزان
کے جور سے امین بہار فکر رنگین ہے *
چمن کا اپنے صرصر سے کبھی پتا نہیں کھڑکا *
پتا لگنا - نشان یافتن چیزے گم شدہ بود *
پِتّا مارنا - بای فارسی مکسور و فوقانی مشدد
با الف کشیدہ میم با الف و رای مہملہ کشیدہ نون
و الف مصدری کنایہ از ضبط کردن غصہ
و تحمل نمودن بود *
پَتّانا - بای فارسی مفتوح فوقانی مشدد و
نون با الف کشیدہ کنایہ از حیرت زدہ و مدہوش
یا خستہ شدن بود خواجہ آتش گوید ؎ صنوبر
سے جو کہ پتا قد کشتی تو * نگر چہ تا تو پتا یا تو ہوتا
پتاور - واو مفتوح بہ رای مہملہ زدہ گیاہے
باشد دراز تر کہ از ان چھپر و پرچھتی و غیرہ
سازند *
پَت جھڑ - بای فارسی مفتوح بفوقانی کشیدہ
جیم مخلوط الہا مفتوح بہ رای ہندی زدہ در فصل
خزان را گویند آتش گوید ؎ ز دل آتش
ہے عاشق کنارہ کرتے ہا ... * بہار
باغ ہوتی ہے خزان ... ہے پت جھڑ کا *

پتّر - اول مفتوح دوم مشدد مفتوح بہ رای مہملہ چیزی
باشد کہ از آہن خواہ مس و برنج ساختہ بر مفصل چوبہا
نصب کنند تا ہر چہ از چوب باشد مانند صندوق
و صندوقچہ اجزایش علیحدہ علیحدہ نشوند ٭
پتّرا - رای مہملہ بالف کشیدہ تقویم ہنود بود کہ سعد و
نحس تمام سال آیندہ در آن نویسند ٭
پتلا - اول مفتوح دوم ساکن لام بالف کشیدہ ف
باریک و تنک ع رقیق و بضم اول صورت حیوانی
خواہ انسانی بود کہ از آرد خواہ گل خواہ از طلا و نقرہ
و مانند آن سازند و کنایہ از قبضہ تیغ نیز بود ٭
پتلا حال ہونا - محاورہ ایست مشہور بحر گوید
مصرعہ کمر نے کیا حال پتلا ہمارا ٭
پُتلا خاک کا - کنایہ از انسان بود جگر گوید ؎
جسم کی آتش کو بھڑکاتی ہین جب ناز و ادا ٭
شعلہ بنکر جلوہ دکھلاتا ہی پُتلا خاک کا ٭
پتلی - اول مضموم دوم ساکن لام تحتانی معروف
چہار معنی دارد - ۱ سیاہی چشم ف مردمک ع
انسان العین ۲ صورت انسانی و حیوانی کہ
از گل و مانند آن سازند ع لعبت شاعری گوید
؎ کیا کیا تماشے ہون جو دو والی کی رات آؤ ٭
جاگین لبان دیدہ بیدار پتلیان ٭ ۳ حلقہ
سم اسپ را گویند ۴ لعبتے سازند کہ آنرا ہنگام
شب بر تار رقصانند ٭
پتلی آواز - بفتح اول آواز نرم را گویند ٭
پتلی کمر - بفتح اول عبارت از کمر معشوقان بود ٭
پتلیان پھر جانا - بکسر بای فارسی مخلوط الہا
کنایہ از تغیر ہیئت ہر دو چشم بہنگام احتضار بود
شاعرے گوید ؎ اب تو خدا کیواسطے منہ پھیر کر
نہ بیٹھیے ٭ آنکھون مین دم ہی پھر گئین آکے
پُتلیان ٭
پتلیون کا تماشا - رقصیدن لعبتان باشد
بر تار ہنگام شب ف لعبت بازی خواجہ آتش
گوید ؎ آنکھین عاشق کو نہ تو ای گل رعنا دکھلا ٭
پتلیون کا کسی نادان کو تماشا دکھلا ٭
پتنگ - بای فارسی و فوقانی ہر دو مفتوح نون
و کاف فارسی زدہ سہ معنی دارد - اول کاغذ بادے
کہ آنرا پرانند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اوس
شمع رو کی بزم مین گرتا ہی جب نہ تب ٭ پروانہ سے

دلا کہ ہمارا تپنگ ہے * دوم کرمے بود عاشق چراغ
و شمع ف پروانہ ع فراش مرزا تقی ہوس گوید
ہ لیلی کے سوز غم سے بھرے کیوں نہ قیس آہ
جلنے کو کوئی شمع کی پوچھے تپنگ سے * سوم چوب
بود رنگین کہ بدان رنگ گرفتہ جامہ را رنگین سازند
بحر گوید ہ رنگینی بہار چمن بے ثبات ہے *
کپڑے رنگے ہوئے ہیں گلوں کے تپنگ سے *

تپنگا - کاف فارسی بالف کشیدہ بر دو معنی آید
اول پارہ کاہ کہ ہنگام آتش افتادن ہوا رود
ف پرکالہ و پلیتہ دوم کرمے بود پردار کہ گرد
چراغ آید و بسوزد ف پروانہ ع فراش میر تقی
مغفور میفرمایند ہ کہ تماک اسکو داغ کا پایا
گہ تپنگا چراغ کا پایا *

تپوار - اول فتح دوم ساکن واو بالف کشیدہ و رای مہملہ
دنبالہ کشتی بود کہ بدان کشتی را بہر طرف کہ خواہند
گردانند ف دنبالہ کشتی ع سکان *

تپواس - بای فارسی مفتوح فوقانی ساکن واو
بالف و سین مہملہ زدہ چوبہائی کہ در خانہا بدان
کبوتران و خانہ کہ باز ہا دران مانند در عرف نصب
کنند و بران چوبہا کبوتران و باز ہا نشینند ف
پتوار *

تپھر - بای فارسی مفتوح فوقانی مخلوط الہا
مشدد مفتوح برای مہملہ زدہ ف سنگ
ع حجر بفتحتین و سنگ کہ از باران بارد آنرا نیز
گویند ف تگرگ و کنایہ از ہر چیز سخت بود و
بمعنی ہیچ ہم مستعمل ست چنانکہ شیخ امداد علی بحر
گوید ہ کچھ سمجھ بوجھ کے انسان سے انسان
ملے * کوئی سمجھا جو اسے موم وہ تپھر سمجھا *
یعنی ہر کہ او را مانند موم فہمید ہیچ نفہمید *

تپھرانا - بای فارسی مفتوح فوقانی مخلوط الہا
رای مہملہ بالف کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ
از بے نور شدن چشمہا بود ہنگام مرگ *

تپھراؤ - رای مہملہ بالف و واو بر کسے سنگ زدن
پیاپے باشد ف سنگ باران *

تپھر برسنا - موحدہ و رای مہملہ ہر دو مفتوح
سین ساکن نون و الف مصدری کنایہ از
تگرگ باریدن بود بحر میگویند ہ وہ مقدر ہی
جو مانگوں مینہ برسنے کی دعا * برسین تپھر اس سے

با سے سر پر سہاتا ہیں ۔

پتھر پڑنا - محاوره ایست که بنوعی آفت نازل شدن بود میر تقی مغفور سفر با مینہ حرم کو ہم گئے یا تبہ بادیے کو ۔ جہاں دیکھا وہاں پتھر پڑے ہیں ۔ ایضاً میر وزیر علی صبا گوید فرقت ساقی میں یہ مقسوم پر پتھر پڑے ۔ ہیں الگ کونے میں ٹوٹے شیشہ و ساغر پڑے ۔

پتھر چٹا - بای فارسی و فوقانی مخلوط الہاء را مہملہ زده جیم فارسی مفتوح تای ہندی بالف کشیده گیاہی باشد که ساقہای نرم مانند خرفه دارد و آن الف گوسپند است و نام قسمی از ماہی تیز بود ۔

پتھر چٹانا - نون والف مصدری کنایه از کارد و تیغ و مانند آن را بر سنگ مالیده آب دادن بود ۔

پتھر ٹھکانا - [illegible] ساکن کاف و نون بالف کشیده و مطلقاً [illegible] سنگ بود و کنایه باشد از خواہان خرابی و مرگ کسے شدن ۔

پتھری - رای مہملہ تحتانی معروف سنگے که کارد و استره و بران تیز کنند ۔ و سنگے که از زنان آتش بر زند و سنگے که در مثانه پیدا شود و از ان بول بدشت آید و ف سنگریزه ع حصباء بالفتح و المد و سنگ باشد طائران حلال را که انچه سنگها در دانه خورند در ان رفته تحلیل شود و ف سنگدان ۔

پتّی - بای فارسی مفتوح فوقانی مشدد تحتانی معروف بر سه معنی آید اوّل برگ کوچک درختان دوم حصه خرید چیزے باشد در شرکت چند کسان که بر حصه را پتی گویند سوم زیور بود که زنان در بناگوش آویزند جرأت گوید ۔ دل ترے آنے سے تھرتھرا عاشق بیتاب کا ۔ کان کے پتے سے مسکا بن گیا سیماب کا ۔ و بای فارسی مکسور و فوقانی مشدد تحتانی معروف مرضے بود از ہیجان خون که در تمام بدن سرخ شود و خارش آورد و ف بثرم ع شرے ۔

پتیانا - بای فارسی مفتوح فوقانی ساکن تحتانی و نون بالف کشیده باور کردن امرے بود که این امر خواہد گشت ۔

پتیل - بای فارسی مفتوح فوقانی تحتانی معروف

وبلام زدہ قماش باریک را گویند۔

پتیلا - لام بالف کشیدہ آنچہ دران طعام پزند۔ دیگچہ۔ با تیلی ع باشیہ واگر دیگچہ خورد و کوچک باشد بجای الف تحتانی معروف آرند۔

پپیہا - بای فارسی و فوقانی ہر دو مفتوح بہ تحتانی زدہ نون بالف کشیدہ طائرے باشد برابر عندلیب کہ رنگ سبز دارد و دمش کلانتر بود و کرم خوار است۔

موافق آن بعد گذشتن سال از زمینداران گیرند سوم ہوای فروختہ سر عروسان کہ بعضے تا بناگوش و بعضے تا زیر بناگوش در زندوفت فرنہا کسے۔

پٹاپٹ - ہر دو بای فارسی مفتوح ہر دو تاے ہندی یکے بالف کشیدہ یک ساکن آوازے کہ از افتادن اثمار از اشجار آید۔

پٹائی کا پردہ - ہر دو بای فارسی مفتوح ہر دو تای ہندی یکے بالف کشیدہ دوم بتحتانی معروف کاف بالف کشیدہ بای فارسی سوم مفتوح براے مہملہ زدہ دال مہملہ مفتوح بہای مختفیہ پردہ باشد۔

پٹاخا - خای معجمہ بالف کشیدہ قسمی ست از آتشبازی کہ آواز دہد و کنایہ از زن بدکارہ و فاحشہ بود۔

پٹارا - بای فارسی مکسور تای ہندی و راے مہملہ بالفہا کشیدہ آنچہ از بید و پوست نے سازند مدور و دران چرم تنند و روغن کنند خواہ سادہ دارند و دران لباس وغیرہ نہند و ہرچہ از سر و آہن انگریزی و چوب سازند مربع خواہ مستطیل برای نہادن اسباب و اشیاف جامہ دان ع منباہ

فصل تای ہندی

پٹ - بای فارسی مفتوح تای ہندی بر دو معنی آید اول پارہ از دو پارہ در یا شد شیخ ناسخ سفرا۔

نسیم آہ کے جھونکے سے کھول دون در مینا
بکھرا ہوا اتر سے دروازے کا اگر پٹ ہو۔ دوم

چیزے کہ بر رو افتادہ باشد و اژون۔

پٹا - تای ہندی بالف کشیدہ چیزی بود از اسلحہ کہ بدان جنگ سکنند و تباے ہندی مشددہ سہ معنی دارد اول تسمہ کہ در گلوی گربہ و میمون و نیز انداز و دران رسن بندند تا نگریزد ع قلادہ بالکسر دوم کاغذے کہ زمینداران بابت محصول آمدنی تمام سال زمین مفوضہ خود بحاکم نوشتہ دہند کہ

بکسر میم وسکون موحدہ واگر آنرا خورد و کوچک
سازند بجای الف آخر تحتانی معروف آوردہ
ٹپاری گویند ❊
ٹپاؤ - بای فارسی مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ
و واو تختہ ہا باشد کہ بر در خانہ نہند و بران دیوار کشند ❊
ٹپٹپانا - ہر دو بای فارسی مکسور تای ہندی
اول ساکن تای ہندی دوم و نون بالف کشیدہ
حسرت کشیدن و افسوس کردن بود ❊
پٹپیر - ہر دو بای فارسی مفتوح تای ہندی و رای
مہملہ ساکن بیابانی کہ بے درخت و گیاہ باشد
ف ہاسون ❊
پیٹ پڑنا - ہر دو بای فارسی مفتوح تای ہندی
و رای ہندی ہر دو ساکن نون بالف کشیدہ بر پہلو
افتادن تیغ باشد ❊
پٹرا - رای مہملہ بالف کشیدہ تختہ چوب را گویند ❊
پٹری - رای مہملہ تحتانی معروف چند معنی دارد
اول تختہ کوچک را گویند دوم کنارہ چمن و
گلزار بود کہ پہن کردہ بران گیاہ برویانند سوم
نشانی بود کہ بر جامہ ہا بافند چہارم از نقرہ و طلا
و مس مرصع کنانیدہ در تاریان نقش کنانندہ در ہیکل و بازو
دارند تحجیم را انہا چسپانیدن بر زین اسپ بود سوار را
راشاعرے گوید ؎ تا بوہین کسکے توسن
ایام اسکا ❊ اسپر کوئی سوار نہ پٹری جما سکا ❊
پٹس - بای فارسی مکسور تای ہندی مشدد مفتوح
سین مہملہ زدہ ماتم کردن بر مردہ باشد ❊
پٹکا - بای فارسی مفتوح تای ہندی ساکن کاف
بالف کشیدہ ف کمر بند شیخ امداد علی بحر گوید ؎
لباس فاخرہ پر کیون نہ ہو وسے انغماض ❊ ہوا ہے
آنکھوں کی پٹی بنارسی پٹکا ❊
پٹکنا - بای فارسی و تای ہندی مفتوح کاف
ساکن نون و الف مصدری چیزی را بر زمین زدن
و کم شدن آماس و ورم را نیز گویند ❊
پٹکی پڑے - بالضم کلمہ ایست بمحاورہ زنان
کہ مفہومش قریب نفرین و بد دعا باشد ❊
پٹنا - بای فارسی مفتوح تای ہندی ساکن
نون بالف کشیدہ سہ معنی دارد اول نام شہریست
جانب شرق دوم اندودہ شدن سقف و چوبہای
بام از خاک یا مغاکے از خاک و خس و خاشاک

تا صحیح شود و سوم وصول شدن زر قرضه که بسیار
باشد و بیای فارسی مکسور گویند و شدن کسے بود از
ضرب الکد و چوب وغیره*

پٹو - بای فارسی مفتوح تای هندی مشدد و واو
معروف چیزے بود مانند بانات مگر از بانات
کم قیمت بود ف رغزه بر وزن سبزه*

پٹوا - بای فارسی مفتوح تای هندی ساکن
واو بالف کشیده کسیکه ابریشم باهم پیچید ف
علاقه بند و زری باف و تخمے نیز باشد*

پٹواری - بای مهمله تحتانی معروف کسیکه
حساب ده و قصبه دانسته باشد و آن از
قسم هنود بود*

پٹه - بای فارسی مفتوح بتای هندی مخلوط الها
بچه ماده و نر بود از مرغ و بضم بای فارسی سرین
گاو و نر ... گویند و بمعنی ... و بو پنیر
استعمال کنند*

پٹھا - بای فارسی مفتوح تای هندی مشدد
مخلوط الها بالف کشیده چند معنی دارد اول
قسمے از رگ کنده بود ف پی ع عصب دوم
بچه کبوتر و مرغ و بوم را گویند ف فروک سوم
شاگرد پهلوانان را نیز گویند چهارم قسمے از زر باف
بود که بر اسون دو پیها دوزند و پهناور بود پنجم
برگ خشک شده تنباکوی خوردنی بود و بضم
بای فارسی سرین اسپ باشد ع کفل*

پٹھان - بفتح بای فارسی و تای هندی مخلوط الها
بالف کشیده و نون معلنه افغان را گویند*

پٹھو - بای فارسی مکسور تای هندی مخلوط الها
بواو معروف کسیکه پیوسته لیس و کسے باشد*

پٹھیا - بای فارسی مفتوح تای هندی ساکن
تحتانی بالف کشیده بچه ماده گاو و گاومیش
و غیره بود*

پٹی - بای فارسی مفتوح تای هندی مشدد
تحتانی معروف چند معنی دارد اول پارچه
طولانی که بر جراحت بندند ف رگ بند و
جراحت بند و پاره طولانی تواژو تابیته هم باشد
دوم چوب کلان چارپائی که دو طرف نهاده باشند
سوم قسمے از شیرینی بود که حلوائیان میفروشند
چهارم حصه زمین زمینداری باشد پنجم نوع

از بافتن سوہای سر زنان بود ششم قسمے از
بنارش و ستار بود ہفتم نوعے از پیچیدان رشتہ ز
کاغذ بادی بود کہ آنرا پٹی دار گولہ گویند ٭
پٹھیان - بای فارسی مفتوح تای ہندی
ساکن تحتانی بالف کشیدہ و نون مختفیہ
سوہای ہر دو طرف سر دختران باشد ٭
پٹی آنکھون مین باندھنا - کنایہ از
چشم پوشی و بیمروتی باشد ٭
پٹی پڑھانا - بای فارسی مفتوح رای
ہندی مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ فہمانیدن
کسے باشد کسے را از جانب کسے شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ بوسہ دین اپنے
مصحف رخسار کا ہمین ٭ مکتب نشین
حسین یہ پٹی پڑھے نہین ٭
پٹیت - بای فارسی مفتوح تحتانی و فوقانی
زدہ شخصے بود کہ در فن پٹا بازی مہارت
دارد و آن سلاحی باشد مانند شمشیر کہ دست
تا مر فوق در قبضہ اش کردہ آنرا می جنبانند
و کبوتری را گویند کہ تمام سرخ یا زرد یا سیاہ
یا نیلا بود و ہالہ پرہای سفید در گلو بر آورد ٭
پٹیتی - بای فارسی و فوقانی ہندی مفتوح
تحتانی زدہ فوقانی تحتانی معروف دشمنی
و عداوت را گویند و ماہر بودن در فن
جنبانیدن پٹا کہ یکے از سلاح ست ٭
پٹیلا - بای فارسی مفتوح تای ہندی
مفتوح تحتانی زدہ و لام بالف کشیدہ
ناوی بود دراز و عریض کہ بر وے از تختہ ہا
فرش کنند تا بہل و پالکی و اسپان و مانند
آن سوار شدہ از دریا گزرند ٭
پٹین - بای فارسی مضموم تای ہندی تحتانی
معروف و نون معلنہ زدہ قسمے از روغن
باشد کہ بدان آئینہ چوب وصل کنند و درز
چوب بدان بند کنند و لغت انگریزیست ٭
پٹیے نکالنا - نون مکسور کاف بالف کشیدہ
و لام زدہ نون و الف مصدری نوعے از آرایش
موہای سر بود زنان را شاعرے گوید ؎ زلفین
بنا رہی ہین رشک پری بنیگے ٭ اوڑتا ہی پر
لگا کر پٹے نکالتے ہین ٭

فصل جیم

پجاپا — بای فارسی مضموم جیم و بای فارسی دوم بالفها کشیده جای پرستش هنود بود ف پرستشگاه ع معبد *

پجوڑا — بای فارسی و جیم هر دو مفتوح بواو زده برای هندی بالف کشیده کسیکه زیاده تر در رذالت باشد ع ارذل *

فصل جیم فارسی

پچ — بای فارسی مفتوح بجیم فارسی پیدرش سخن و جانب داری کسے بود ف طرفداری ع جنبه بفتحتین *

پچارا — بای فارسی مضموم جیم فارسی و رای مهمله بالف کشیده خرقه و پنبه و ریشم وغیره که بر سر چوب بندند و بدان روغن و مانند آن بچیزے مالند *

پچاس — بروزن اساس عددیست مشهور ف پنجاه ع خمسون *

پچانا — بای فارسی مفتوح جیم فارسی و نون بالفها کشیده ف گوارا کردن ع هضم

کنایه از زوال کسے گرفته باز ندادن باشد *

پچاؤ — بالفتح و واو موقوف گوارا شدن طعام بود

پچپچا — هر دو بای فارسی مکسور جیم فارسی اول ساکن جیم فارسی دوم بالف کشیده طعام که آب و رطوبت او جذب نشده باشد و بمرتبه پختگی نرسیده باشد *

پچتانا — بای فارسی مفتوح جیم فارسی ساکن فوقانی و نون بالفها کشیده ف افسوس خوردن ع تاسف *

پچر — بای فارسی و جیم فارسی مشدد هر دو مفتوح رای مهمله ساکن چوبیکه در سوراخهای چوب برای تنگ کردن سوراخ بندند ف لغار ع خانه و کنایه از سعی کننده کسے بود از کسی *

پچڑنا — بای فارسی دوم مفتوح برای هندی زده نون و الف مصدری کنایه از آفتے ناگهانی رسیدن بود *

پچرلگانا — لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفها کشیده ف فانه زدن *

پچرمارنا — میم بالف و رای مهمله زده نون و

الف مصدری کسے را از جانب کسی گسندن و دشمنی
کردن بود *
پچک - بای فارسی و جیم فارسی مفتوح کاف
ساکن تہ بیضہ مرغان بود مقابل سر و این مصطلح
کسانیست کہ باہم بیضہ مرغان را جنگانند *
پچکاری - بای فارسی مکسور جیم فارسی ساکن
کاف بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف
چیزیست میان تہی کہ دوا دران کردہ بزخمہا
اندرونی رسانند و نیز چیزیست کہ در ایام نوروز
و ہولی رنگ دران پر کردہ بر مردم اندازند شیخ
ناسخ مصفر مایند سہ روی گلرنگ اگر حوض مین
ہو عکس فگن * طور فوارے مین ہو رنگ
کی پچکاری کا *
پچکڑ - بای فارسی مفتوح جیم فارسی کاف مفتوح برای ہندی
زدہ ف سرخنگ و این محاورہ بازاریانست *
پچکلیان - کاف مفتوح بلام زدہ تحتانی
بالف کشیدہ و نون معلنہ زدہ آنچہ کہ زانو یا از
پا و پیشانی خلاف رنگ بدن داشتہ باشد *
پچکنا - بای فارسی مکسور جیم فارسی مفتوح

بکاف زدہ نون و الف مصدری گگو افتادن
در ظرف مس و نقرہ و مانند آن بسبب کدام
صدمہ و خالف شدن کسے از کسے بود *
پچلونا - بای فارسی مفتوح جیم فارسی
ساکن لام بواو مجہول نون بالف کشیدہ
معجونے کہ دران پنج نمک باشد نمک سانبھر
نمک لاہوری نمک سیاہ نمک شور نمک سنگ
و آن ہاضم بود *
پچنا - بای فارسی مفتوح جیم فارسی ساکن نون
بالف کشیدہ فارسی گوارا شدن طعام ع
انہضام *
پچونی - بای فارسی و جیم فارسی مفتوح واو ساکن
نون تحتانی معروف چیزیست کہ اندرون شکم
قریب معدہ میباشد یعنی امعا و غیرہ
ف توبرتو *
پچھاڑنا - بای فارسی مفتوح جیم فارسی
مخلوط الہا بالف و رای ہندی کشیدہ نون و الف
مصدری بر زمین افگندن انسان را وگاہی
دیگرہا مانند آن را *

پچھاڑی - بای فارسی مکسور جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیده رای ہندی تحتانی معروف رسنی باشد که بر پاہای اسپ و اشتر بندند ف شکیل ع شکال بالکسر *

پچھاڑیں کھانا - بای فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیده نون والف مصدری ف بر زمین غلطیدن *

پچھان - بای فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا بالف ونون تحتقیه طرف مغرب باشد *

پچھتا - بای فارسی وجیم فارسی مخلوط الہا ہر دو مفتوح فوقانی مشدد بالف کشیده جوان کشیده قامت را گویند *

پچھلا - بای فارسی مکسور جیم فارسی مخلوط الہا ساکن لام بالف کشیده وقت سحر خوردن در ایام صیام باشد و آخر شب و چیز پسین و مردم پسین نیز بود *

پچھلا پہر - بای فارسی وہای ہوز مفتوح رای مہمله ساکن پاس آخرین شب و روز باشد

پچھلپائی - بای فارسی مکسور جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زده بای فارسی دوم بالف کشیده ہمزه تحتانی معروف زنی که ساحره باشد گویند در پای او پنجه پس و پاشنه پیش باشد و جگر اطفال میخورد *

پچھلگو - بواو معروف کسیکه طفیلی کسی باشد *

پچھم - بای فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا مشدد مفتوح بمیم زده جانب غرب باشد مقابل شرق *

پچھنا - بای فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا زده بنون بالف کشیده آله حجامان باشد که آنرا بر گوشت زده بالای آن شاخها چسپانند تا خون بر آید ف دشنه *

پچھنے دینا - نون تحتانی مجہول دال مع تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایه از طعن و تشنیع کردن باشد *

پچھنے لگانا - لام وکاف فارسی مفتوح بالف کشیده نون والف مصدری ف دشنه زدن و کنایه از طعن و تشنیع کردن هم باشد *

پچھوا - بای فارسی مفتوح بجیم فارسی مخلوط الہا

زده واو بالف کشیده بادیکه از مغرب آید ع دیو روبا بائے فارسی بکسور پارچه از سینه بند زنان بود که جانب پشت بندند *

پچھواڑا - رای ہندی بالف کشیده عقب و پشت خانه و مکان را گویند *

پچھوائی - ہمزه و تحتانی معروف ہمان باد مغربی باشد *

پچھوڑنا - بائے فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول و رائے ہندی زده نون و الف مصدری غله را بغله افشان پاک کردن باشد *

پچھیاؤ - بائے فارسی مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا زده تحتانی بالف کشیده و واو ہمان ہوا کے جانب مغرب باگویند ع دیو ربا تیغ لفت

پچی - بائے فارسی مفتوح جیم فارسی تحتانی معروف چیزے که بچیزے در می آید و پیوند شود چین پیا و بکسر اول چیزے که از صدمه چیزی پہن شود *

پچیت - بکسر اول و فتح دوم و سکون تحتانی و فوقانی معروف ست و کنایه کسے را نیز گویند که شیوه او فریب دادن بمردمان باشد *

پچیتی - معروف ست و کنایه از فریب دادن کسے بکسے نیز بود *

پچیسی - سین مهمله تحتانی معروف بازیے باشد از آلات قمار که ہفت خرمهره دران بجائے پانسه باشد که بسر باز بیفگنند *

فصل دال مهمله

پدا - بائے فارسی مکسور دال مهمله مشدد بالف کشیده طائرے باشد برابر کنجشک که خوش آواز بود و چیزیکه از رشته خواه ابریشم بر چله کمان گره بافند و دران گلوله نهاده افگنند *

پدڑی - بائے فارسی مکسور دال مهمله ساکن رائے ہندی تحتانی معروف طائری باشد کوچک از کنجشک که آنرا اطفال پرورند *

پدم - بروزن قدم عدد باشد مشهور و آن صد کرور بود و نشانے بود در پائے مردم که بسیار مبارک باشد *

پدمنی - بائے فارسی مفتوح دال مهمله ساکن میم مفتوح نون تحتانی معروف قسمے از زن بود که نازک تر باشد *

پدیہ کی ضامنی - کنایه از ذمه داری و ضمانت شخص مهمل و ضعیف باشد *

فصل رائے مهمله

پر - بائے فارسی مفتوح به رائے مهمله کلمه بود که برائے لفظ

کلمات آرزو ف پیر ع عطے و بمعنی مکر و نیکین ہم آید و این لغت بپای فارسی مفتوح که در آخر ہای مختفی دارد نیز مستعمل ست الا نزد بعضے از فصحای متاخرین بمعنی دوم و نیز و بعضے بہر دو معنی متروک الاستعمال ست ٭

پیرا - بروزن سرا سپاہیان که برابر ایستند ف پیرہ ع صف ٭

پیرا باندھنا - بای موحدہ بالف و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری صف بستن باشد ٭

پیراتھم - اول مضموم چہارم مفتوح زنی را گویند که مانند زنان جہاندیدہ و کار آزمودہ سخنہا گوید و این محاورہ زنانست ٭

پیراٹھا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ نانی بود روغنی که تو بر تو نیز شد ف نان دستری ٭

پیرانا - بای فارسی مضموم رای مہملہ و نون بالف کشیدہ ف کہنہ ع مندرس ٭

پیرانی کھوپری - نون تحتانی معروف کاف مخلوط الہا بواو مجہول و بای فارسی زدہ رای مہملہ تحتانی معروف بمحاورہ عوام مردم کہن سال را گویند ٭

پیرانے لوگ - نون تحتانی مجہول لام بواو مجہول و کاف فارسی زدہ کنایہ از مردم کلان سال و ملازمان قدیم باشد ٭

پیرایا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ و تحتانی بالفہا کشیدہ بیگانہ را گویند و اگر آنکس یا آن چیز مونث باشد بجای الف آخر تحتانی معروف آرند ٭

پیرب - بروزن طرب نوعے از نگین الماس باشد ٭

پیرت - بای فارسی و رای مہملہ ہر دو مفتوح فوقانی ساکن ف تو و تہ و لا ٭

پیرتلا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن فوقانی مفتوح لام بالف کشیدہ تسمہ ہین که از دوش تا کمر دارند و در ان شمشیر حمائل کنند ف دوال شمشیر ع حمالہ بالک شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تو لگا
جو قاتل سرمہ دنبالہ دار ٭ تیری شمشیر نگہ کو پیرتلا ہو جائیگا

پیرجلنا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن جیم مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از نارسائی بود شاعرے گوید ؎ جلیں کیونکر نہ پیر فکر رسا
کے نعت ہین اوسکے ٭ پیر جبرئیل پروانہ ہی جسکی شمع حرم کا

پرجمنا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن جیم مفتوح میم ساکن نون والف مصدری رسیدن پرہای طائران باشد بعد کندیدن ف پر برآمدن

پرجھاڑنا - جیم مخلوط الہا بالف و رای ہندی زدہ نون بالف کشیدہ بال وپر افشاندن مرغان بود شیخ ناسخ میفرمایند شعر ذکر سیر وا ز توکیا تنگ ہی ایسا یہ چمن ٭ جھاڑ بھی سکتی نہین ہم کبھی شہپر اپنا ٭

پرجھڑنا - جیم مخلوط الہا مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از افتادن پرہای مرغان بود ٭

پرپچ - بای فارسی و رای مہملہ ہر دو مفتوح بجیم فارسی زدہ چیزی بود کہ از چوب یا پنج نی سازند و آنرا بجای قبضہ در چوبہا دارند و چوب بازی کنند و نام راگنی بود از سی و شش راگنی مشہور ٭

پرچا - اول مفتوح رای مہملہ ساکن جیم فارسی بالف کشیدہ پارہ از کاغذ و مانند آن بود ف پارہ ع قطعہ و کنایہ از خبر نیز باشد ٭

پرچا لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری کنایہ از خبر رسیدن فعال کسے بحاکم بود بجز گویدے آتی ہین بجر صدر کچہری سے کچھ ملول ٭ پرچا لگا کوئی کہ مچلکا رقم ہوا ٭

پرچانا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن جیم فارسی و نون بالفہا کشیدہ رام کردن جانوران وحشی و مردمان و اطفال بود ٭

پرچاپ - بای فارسی مضموم برای مہملہ زدہ جیم فارسی مفتوح بکاف کشیدہ سخنی کہ کودکان را برکردن فعل ممنوع مؤید شود ف حمایت ٭

پرچاپ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری سخنے گفتن کہ کودکان را بر کردن فعل ممنوع مؤید گردد ف حمایت کردن ٭

پرچھا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ زدہ جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ دو معنی دارد اول کم شدن ہجوم دوم فیصلہ قصہ و فساد خواجہ آتش گویدے ہنس کے بولا یار مین ماری خوشی کے مرگیا ٭ قصہ طولانی تھا دو باتون مین پرچھا کر دیا ٭

پرچھاوان - واو بالف کشیدہ و نون بخفیف ف سایہ ع ظل آتش گویدے چمن کی بیٹھ

گل عکس ہے رخسار گلگون کا ٭ رہا جو سرو پہ چھاون
ہے تیرے قد موزون کا ٭

پرچھائین ـ باے فارسی مفتوح راے مہملہ ساکن جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ یہ تحتانی معروف و نون خفیفہ
ف سایہ و پرتو ع ظل و عکس ٭

پرچھتی ـ جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح فوقانی تحتانی معروف چیزے باشد از کاہ و سفال کہ سر دیوارہاے خام بدان پوشانند تا اثر آب باران بدیوارہا نرسد شاعرے گوید مصرع پرچھتی
بال ہمالی سر دیوار سندھی ٭

پردادا ـ ہر دو دال مہملہ بالفہا کشیدہ جد پدر باشد و اگر جدہ پدر بود بجای الف آخر تحتانی معروف آرند ٭

پردیس ـ بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن دال مہملہ تحتانی مجہول و سین مہملہ زدہ جائیکہ دور از وطن بود ع غربت ٭

پردیسی ـ بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن دال و سین مہملہ تحتانی مجہول و معروف ف غریب شدہ
ع غریب الوطن ٭

پردے کی بو بو ـ بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن دال مہملہ و کاف تحتانی مجہول و معروف زدہ بای موحدہ بواو معروف ف زن پردہ نشین
ع مخدرہ ٭

پُرزا ـ بای فارسی مضموم رای مہملہ ساکن زای معجمہ بالف کشیدہ پارہ کاغذ و امثال آن باشد
پرزے اوڑانا ـ الف بواو و غیرہ ملفوظ رای ہندی و نون بالفہا کشیدہ پارہ پارہ نمودن جامہ و کاغذ و مانند آن بود ٭

پرسا ـ بای فارسی مضموم رای مہملہ ساکن سین مہملہ بالف کشیدہ دلاسائی وارثان اموات باشد ع تعزیت و پرسہ در فارسی یعنی خبر گرفتن و پرسیدن آمدہ ٭

پُرسا دینا ـ دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری وارثان مردگان را دلاسا دادن و تحمل و صبر گفتن بود ٭

پرسالیا ـ لام تحتانی مجہول نون بالف کشیدہ

شنیدن سخنان صبر و تسلی بود از مردمان وارثان
مردگان را *

پرستان - بای فارسی و رای مهمله هر دو مفتوح
سین مهمله ساکن فوقانی بالف کشیده و نون معلنه
جائیکه دیوان و پریان باشند شیخ امداد علی بحر
گوید *ع* محل پر اوسکے پرستان کا ہوا دھوکا
رقیب پری سمجھے عفریت کا گمان ہوا *

پرسرام - بای فارسی و رای مهمله هر دو مفتوح
سین مهمله ساکن رای مهمله دوم بالف و میم کشیده
نام شخصے بود از عشاق *

پرسون - بای فارسی مفتوح رای مهمله ساکن
سین مهمله بواو مجهول و نون مخففه پیش روز گذشته
و بعد روز آینده را گویند ف پس پیرروز و پس فردا *

پرشهر - بای فارسی مفتوح رای مهمله ساکن سوای
وطن را گویند *

پر کا کبوتر اوڑانا - بازی کودکان بود شیخ
ناسخ *ع* سیفر مانند مرغ دل تب سی آنکھ ہی صید ہے
جب کبوتر اوڑاتے تھے پر کا *

پرکٹ - کاف مضموم تای هندی طائری باشد
که پرو بال آن بریده شود *

پرکٹا - کاف مفتوح تای هندی بالف کشیده
همان طائر بال و پر بریده بود *

پرکھ - بای فارسی و رای مهمله هر دو مفتوح کاف
مخلوط الها ساکن شناسیدن زر مسکوک بود
از قلب و خالص و شناختن نیک و بد را *

پرکھنا - بای فارسی و رای مهمله مفتوح کاف
مخلوط الها ساکن نون و الف مصدری ف
سره کردن *

پرکھیا - تحتانی بالف کشیده کسیکه زر قلب و
خالص را شناسد ف درم گزین ع صراف *

پرگیری - بروزن کشمیری پرکھیه بر چوب تیر
نصب کنند ف پر تیر ع قده بالضم *

پرمارنا - کنایه از قصد پرواز نمودن بود ف پر زدن *

پرمیٹ - میم مفتوح تای هندی کشیده جائیکه محصول اشیاء تجارت گیرند

پرمل - میم مفتوح بلام زده چیزی باشد که
دانهای جوار که از قسم غله باشد بریان بسازند [illegible]
کنند و مردمان خورند *

پرن - بروزن چمن [illegible]

ہنگام رقص وغنا می نوازند *

پرنالا - نون ولام بالفہا کشیدہ چیزیکہ ازان آب بامہا فرو ریزد ف ناودان ع میزاب *

پرنالی - لام تحتانی معروف طیاری وتنومندی اسپ بود وآنچنانست کہ سرین ہای اسپ گندہ وستبر شود ومیان ہر دو فاصلہ پدید آید ف تاوکفل *

پرنالی پڑنا - بای فارسی دوم مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری ہمان تنومندی اسپ باشد *

پرنانا - ہر دو نون بالفہا کشیدہ جد مادر را گویند ف فرجد واگر جدہ مادر باشد بجای الف آخر تحتانی معروف آرند *

پُروا - بای فارسی مضموم رای مہملہ ساکن واو بالف کشیدہ بادی کہ از مشرق وزد ع قبول بالفتح وصبا ونیز آبادی چند خانہ را گویند در میدان وصحرا ع قریہ *

پروار - بروزن خروار گروہ مردم کہ از یک خاندان باشد *

پروان - واو بالف ونون معلنہ نامی از قسم بادبان کشتی باشد *

پروان چڑھنا - جیم فارسی مفتوح بہ رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری عبارت از پرورش کامل یافتن اطفال بود *

پُروائی - بای فارسی مضموم برای مہملہ زدہ واو بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف ہمان باد جانب مشرق بود *

پروایا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن واو وتحتانی بالفہا کشیدہ چیزی از چوب سازند وزیر پایہای پلنگ نہند ف زیر پایہ *

پروتا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ بواو مجہول فوقانی بالف کشیدہ پسر پسر باشد واگر دختر پسر پسر باشد بجای الف تحتانی معروف آرند *

پرونا - بای فارسی مکسور رای مہملہ بواو مجہول نون والف مصدری رشتہ در سوزن ومروارید وگلہا ومانند آن در رشتہ کردن بود *

پرہیزی کھانا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن ہای ہوز تحتانی مجہول زای معجمہ تحتانی معروف کاف

مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ غذای کہ موافق بیمار باشد

پریت - بای فارسی مفتوح رای مہملہ تحتانی مجہول و فوقانی زدہ شیطانے کہ مردم آزار بود ✤

پرکھیا - کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ فکر و تامل را گویند حضرت صبر درد میفرمایند رباعی اے درد بہت کیا پرکھیا ہمنے ✤ دیکھا تو عجب یہاں کا لیکھا ہمنے ✤ بینائی نہ تھی تو دیکھتے تھے سب کچھ ✤ جب آنکھ کھلی تو کچھ نہ دیکھا ہمنے ✤ رباعی دیگر اسد کا جو اول سی پرکھیا ہوتا ✤ یا تنک کا بھی کو میرا لیکھا ہوتا ✤ ان خانہ خراب اپنی آنکھوں سے ہاے ✤ ای کاش نہ مین نے اوسکو دیکھا ہوتا ✤

پریوا - واو بالف کشیدہ تاریخ اول ماہ ہندو باشد و ہر ماہ بحساب آنہا پانزدہ روز بود و قسمے از طائر کوچک دراز باشد کہ برکنار آب می نشیند و حلال ست ✤

پیری - بای فارسی مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف چیز خوبصورت و تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ بمعنی آنطرف آید و این محاورہ قدما بودہ نزد فصحاے این زمان متروک الاستعمال ست و بای فارسی و رای مہملہ ہر دو مفتوح تحتانی زدہ طائری باشد دراز پا و دراز منقار و آن چند اقسام بود و کنارہ آب نشیند و حلال ست ✤

فصل رای ہندی

پڑا - بضم بای فارسی و رای ہندی بالف کشیدہ تختہ کاغذ کہ دران چیزہا نہادہ بند کنند و از رشتہ پیچند تا کشادہ نشود و فتح چکسہ و چرم خشک شدہ دہل و طبلہ را نیز گویند و بفتح بای فارسی و فتح افتادہ ✤

پڑا پانا - بای فارسی دوم و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از چیز افتادہ را یافتن بود ✤

پڑاقا - قاف بالف کشیدہ قسمے ست از آتشبازی کہ آواز دہد ہنگام سر کردن و این خاص زبان فصحاے لکھنؤ ست چرا کہ اہل دہلی بہ معنی پٹاخا گویند ✤

پڑاقے کی گوٹ - کاف فارسی بواو مجہول و تاے ہندی کشیدہ معروف ست کہ قطعہ ہای رنگ برنگ دارد

پڑا گرا - کاف فارسی مضموم رای مہملہ بالف کشیدہ چیز افتادہ را گویند و کنایہ از کسیکہ بحقیقت بود

پڑاو - بواو جاے فرود آمدن کاروان و لشکر باشد

پڑاؤ مارنا — میم بالف کشیده و رای مهمله زده و نون والف مصدری تاخت و تاراج و غارت مردم قافله باشد در روز یا در شب ف روزنخن و شبخون *

پڑجانا — بای فارسی مفتوح رای هندی ساکن جیم و نون بالف با کشیده دراز شدن بود *

پڑوس — بای فارسی مفتوح رای هندی بواو مجهول و سین مهمله زده ف همسایگی ع جوار *

پڑوسی — سین مهمله تحتانی معروف ف همسایه ع جار *

پڑھا لکھا — رای هندی مخلوط الها بالف کشیده لام مکسور کاف مخلوط الها بالف کشیده کسی باشد که خواندن و نوشتن داند *

پڑھنا — بای فارسی مفتوح رای هندی مخلوط الها زده نون والف مصدری ف خواندن و تعلیم گرفتن از کسی ع قرأت و تعلم *

پڑھنت — رای هندی مخلوط الها مفتوح نون زده و فوقانی کشیده عبارت از خواندن الفاظ سحر و افسون بود ساحران و افسونگران را چنانکه حضرت سودا میفرمایند ہ سحر صولت کے سامنے تیری * سامری بھول جاوے اپنی پڑھنت *

پڑیا — بای فارسی مضموم رای هندی ساکن تحتانی بالف کشیده پارهٔ کاغذ پیچیده که دران دوا و مانند آن دارند ف حقه بالفتح *

فصل سین مهمله

پسانا — بای فارسی مفتوح سین مهمله و نون بالفها کشیده بر آوردن آب از برنج جوش کرده بود *

پساؤ — بواو بمعنی آب بر آورده برنج جوش شده باشد

پسائی — بای فارسی مکسور سین مهمله بالف همزه تحتانی معروف مزد سائیدن غله و مانند آن باشد ف ترده بروزن پرده *

پستول — بای فارسی مکسور فوقانی مفتوح بواو ولام زده تپنچه را گویند ف تفنگچه شاعری گوید ہ کب اونکی بھوا برو و گیسو نکلگئے * تلوار تیغ پیل [illegible] کہیں پستول چلگئی *

پسرنا — بای فارسی و سین مهمله مفتوح رای مهمله ساکن نون والف مصدری دراز شدن زن با پیش مرد *

پسرھٹا — بای هوز مفتوح تای هندی شدد

شعر نہ یار جیسے اغیار کا آنا کیسا ہو گیا مجھکو
پسینا جو پسینا جیسی آتی ہو

پسینے پسینے ہو جانا - ہر دو نون تحتانی مجہول و ہای ہوز بیا و مجہول جیم بالف کشیده نون والف مصدری کنایه از عرق آمدن بود خواه از گرمی خواه از ضعف خواه از غیرت

فصل شین معجمه

پشتک - بای فارسی مضموم شین معجمه ساکن فوقانی مفتوح بکاف زده لگد اسپ باشد که از پس بزند ف جفته

پشتک مارنا - میم بالف و رای مهمله زده نون والف مصدری هر دو پا زدن اسپ بود ف جفته زدن

پشتین - بای فارسی مضموم و شین معجمه ساکن فوقانی مفتوح تحتانی و نون سلسله آبا و اجداد باشند ف پشت به پشت

پشتو - بای فارسی مفتوح شین معجمه ساکن فوقانی بواو مجهول زبان افغانان باشد

پشتولیا - لام مکسور تحتانی بالف کشیده قسم

از لباس باریک بود که آن را زنان پوشند

پشم - بای فارسی مفتوح شین معجمه و میم زده کسے و چیزے را گویند که ناکس و فرومایه و بیحقیقت باشد

فصل کاف

پکا - بای فارسی مفتوح کاف مشدد و بالف کشیده ف پخته و مکان پخته و شئے کامل الوزن را نیز گویند و کنایه از مردم هوشیار و جهاندیده

پکا پیسا - کنایه از مرد هوشیار و زیرک باشد در این محاوره زنانست

پکار - بروزن بخار امر بود از آواز دادن و بمعنی تلاش و جستجو نیز آمده

پکارنا - نون والف مصدری آواز دادن باشد

پکڑ - بای فارسی و کاف هر دو مفتوح رای هندی ساکن بمعنی گرفت کردن در سخن کسے بود ف گرفته و کشتی گرفتن پهلوانان نیز بود که باهم درآویزند

پکڑ دھکڑ - دال مهمله مخلوط الهاء و کاف هر دو مفتوح رای هندی ساکن گرفتار کردن مردمان

کنہگار بود ۞

پاکڑنا - نون والف مصدری ف فرو گرفتن ۞

پکسانا - بای فارسی مفتوح کاف ساکن سین مہملہ بالف کشیدہ نون والف مصدری ف پختہ گشتن میوہ ہا باشد درخانہ ہا ۞

پکنا - نون والف مصدری ف پختہ شدن ع نضج بالضم خواہ پختہ شدن میوہ باشد خواہ طعام خواہ مادہ خواہ ریش و کنایہ از سفیدی آوردن موہای سیاہ باشد ۞

پکوان - واو بالف و نون معلنہ ہر چہ از آرد و شیرینی و نمکین در روغن بریان کنند ۞

پکھال - بای فارسی مفتوح کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ ولام زدہ مشکی بود کہ بر گاو و شتر نہادہ آوردند ۞

پکھاوج - بای فارسی مفتوح مخلوط الہا بالف کشیدہ واو مفتوح بجیم زدہ قسمی باشد از سازہا کہ آنرا نوازند ف مندل ۞

پکھراج - بای فارسی مضموم کاف مخلوط الہا زدہ رای مہملہ بالف و جیم کشیدہ جوہریست زرد رنگ ۞

پکی کرنا - بای فارسی مفتوح کاف مشدد تحتانی معروف کاف مفتوح راے مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از استحکام باشد در وعدہ و قرار داد امرے از کسے ۞

فصل کاف فارسی

پگڈنڈی - بای فارسی مفتوح کاف فارسی ساکن دال مہملہ ہندی مفتوح نون ساکن دال ہندی دوم تحتانی معروف ف جادہ ۞

پگّڑ - کاف فارسی مشدد بہ رای ہندی دستار کلانتر را گویند ۞

پگڑی - بای فارسی مفتوح کاف فارسی ساکن رای ہندی تحتانی معروف ف دستار ع عمامہ بالکسر ۞

پگڑی اٹکنا - الف مفتوح تای ہندی مفتوح بکاف زدہ نون والف مصدری کنایہ از ہمسری و مقابلہ باشد شاعری گوید

شعر گدائی ہمسری کرتی ہے اپنی بادشاہی سے
یہاں کشکول کی اٹکی ہے پگڑی کج کلاہی سے ۞

پگڑی اوچھلنا - الف بواو مجہول ملفوظ جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری کنایہ از ذلت و رسوائی کسے بود بجائے خواجہ آتش گوید ؎ شیخی و شیخت نہیں مینا نے میں بھائی * یاں پگڑی اوچھلتی ہے خرابات مغاں سے *

پگڑی باندھنا - موحدہ بالف و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری دستار بستن و دستار بندان بود *

پگڑی بدلنا - موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از برادر خود کردن کسی را و ہم اخوت شاعری گوید ؎ عشق بتاں میں دیکھا یہ لطف سب سے طرا * بدلی ہے پگڑی شیخ نے برہمن میں *

پگڑی رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری دستار بر سر نہادن بود *

پگھلنا - بای فارسی مکسور کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری ف گداختن *

فصل لام

پگلی - بای فارسی مفتوح [illegible] ؎ [illegible] یہ یا دل خالی *

پلا - بکسر بای فارسی ولام مشدد و بالف کشیدہ ف سگ بچہ و بفتح بای فارسی میدان و دوری زمین و کنارہا در ود و شالہ و مانند آن باشد و ہر دو پارچہ کلاہ را نیز گویند مرزا برق میفرمایند ؎ اوسکا سا سر کہہ ہے یہ اطلس فلک * پلے ہیں مہر و ماہ یہ پرانی کلاہ کے *

پلاو - بای فارسی مفتوح لام بالف کشیدہ و واو ترکیب برنج و گوشت بود و فارسیست *

پلپڑنا - بای فارسی مکسور لام ساکن بای فارسی دوم مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری درآمدن در جای باشد بخوف و خطر ف ناگاہ رسیدن *

پلپلا - هر دو بای فارسی مکسور لام اول ساکن لام دوم بالف کشیده هر چیز نرم باشد و بضم هر دو بای فارسی چیزے که میانش خالی شده باشد ع مجوف و اگر آنچیز ها مؤنث باشد بجای الف تحتانی معروف آرند ❊

پلپلانا - هر دو بای فارسی مضموم لام اول ساکن لام دوم و نون بالفها کشیده چیزے را بی چاویدن خوردن بود و بکسر هر دو بای فارسی انبه را نرم کرده خوردن باشد ❊

پلپلی ٹھیکری - هر دو بای فارسی مکسور لام اول ساکن لام دوم تحتانی معروف تای هندی مخلوط الها تحتانی معروف و کاف زده رای مهمله تحتانی معروف کنایه از فرج زنان باشد ❊

پلٹن - بای فارسی مفتوح لام ساکن تای هندی مفتوح بنون گروه هزار مردمان فوج را گویند ❊

پلڑا - بای فارسی مفتوح لام ساکن رای هندی بالف کشیده ف پایهٔ ترازو ع کفه ❊

پلک - بای فارسی و لام هر دو مفتوح بکاف کشیده موی مژه را گویند ف مژه ع جفن ❊

پلکا - بای فارسی مکسور لام ساکن کاف بالف کشیده کبوتر ابلق خواه سیاه و سفید خواه سبز و سفید خواه سرخ و سفید خواه زرد و سفید باشد ❊

پلک جھپکنا - جنبیدن مژه بود و کنایه از زمانه که بقدر یک جنبش مژه باشد ❊

پلک مارنا - بای فارسی و لام هر دو مفتوح کاف ساکن میم بالف و رای مهمله زده نون و الف مصدری ف مژه زدن ❊

پل مارنا - میم بالف و رای مهمله کشیده نون و الف مصدری ف مژه زدن و کنایه از زمانه اقل بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ایسے مری مژہ کے ہیں بادل بھرے ہوے ❊ پل مارنے میں دیکھیے جل تھل بھرے ہوے ❊

پلک نواز - کسیکه بیک جنبش مژه یعنی بیکدم نوازد و غنی کند و این صفت باریتعالی ست ❊

پلنا - بای فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری پرورش یافتن بود و بکسر بای فارسی در جای خوف رفتن از [illegible]

پلنگ - بای فارسی و لام هر دو مفتوح به نون و کاف فارسی زده چارپائی را گویند که بران خوابند ❊

پلنگڑی - بای فارسی ولام مفتوح بنون غنہ و
کاف فارسی زدہ رای ہندی تحتانی معروف
چارپائی کوچک ونازک را گویند +

پلول - بای فارسی و واو ہر دو مفتوح ہر دو لام
ساکن نام ثمرے باشد کہ با گوشت وبی گوشت
پزند ونانخورش سازند ودرین لغت بجای لام
اول رای مہملہ ہم مسموع است +

پلونیٹھی کا لڑکا - بای فارسی ولام ہر دو مفتوح
بواو زدہ ونون غنہ تای ہندی مخلوط الہا تحتانی
معروف کاف بالف کشیدہ لام مفتوح بہ رای ہندی
زدہ کاف دوم بالف کشیدہ طفل اول باشد خواہ
پسر خواہ دختر ف بکری وبکتری ع ولد الاکبر

پلی - بروزن ولی چیزیست کہ بدان روغن چراغ
از سبو بر آرند ف تشہ +

پلیتھن - بای فارسی مفتوح لام تحتانی مجہول
رسیدہ فوقانی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ بزبان
قدیم خشکی را گویند وآن آرد باشد کہ آنرا گستردہ بیندہ
گلولہ آردو بران بہن سازند ف پرسم +

پلیتھن نکالنا - نون مکسور کاف بالف ولام
زدہ نون والف مصدری کنایہ از تغییر کردن حال
کسے بود از ضرب چوب ولگد +

فصل نون

پن - بروزن کن بزبان اصلی ہندی تصدق
وخیرات را گویند وبفتح بای فارسی کلمہ باشد کہ گاہ
در آخر لفظے آرند گاہے فائدہ معنی سن سؤال
بخشد مانند لڑکپن وبچپن یعنی سن طفلی وگاہے
فائدہ معنی مصدری دہد مانند دیوانہ پن وبیساختہ
وبانکپن وڈھیٹ پن کہ مراد ازان ہا دیوانگی
وبیساختگی وبانکیتی وڈھٹائی باشد +

پنا - بزیادت الف کلمہ بود کہ ہرگاہ در آخر لفظے آید ہمان
فائدہ ہا بخشد کہ مذکور شد چنانکہ لڑکپنا وبچپنا وبانکپنا
وڈھیٹ پنا ہم گویند وبتشدید نون بالف کشیدہ زمرد را گویند
کہ از جواہر است ونیز چیزی بود کہ تمر ہندی را در آب خیساندہ شکر
وغیرہ دران آمیزند ونانخورش سازند +

پنبھتا - بای فارسی مفتوح بنون زدہ موحدہ مخلوط الہا مفتوح
بفوقانی مشدد بالف کشیدہ سیخ پختہ کہ در آب انداختہ کشند +

پنپنا - بای فارسی ونون ہر دو مفتوح بای فارسی دوم ساکن
نون والف مصدری تازہ شدن وفربہ شدن بود بعد لاغری +

پنجرا - بای فارسی مکسور بنون غنه وجیم زده رای مهمله بالف کشیده ف پنجره بنون زده وجیم و رای مهمله مفتوح و در آخر ہای مختفیه ع قفس *
پنجشاخا - بای فارسی مفتوح نون وجیم زده شین معجمه وخای معجمه بالف ہا کشیده چیزی باشد شبیه به پنجه آدمی از آہن خواه چوب که پنجشاخ دارد و دران فتیله ہا روشن کنند شیخ ناسخ فرماید
ے تری سواری مین کب پنجشاخے ہین آئے
سرو * جلو مین صحن گلستان سے ہی چنار آیا *
پنجون کے بھل چلنا - بای فارسی مفتوح نون ساکن جیم بواو مجهول و نون مختفیه کاف تحتانی مجهول موحده مخلوط الہا مفتوح بلام زده جیم فارسی مفتوح بلام ساکن نون والف مصدری کنایه از بغرور وتکبر خرامیدن بود بحر گوید ے جو تا نیا پہنکے وه پنجون کے بھل چلے * کپڑے بدلکے جامے سے باہر نکل چلے * ایضاً خواجه آتش گوید
ے بانکی ادا سے قتل او نھون نے کیا ہمین *
مہندی لگا کے پاؤن مین پنجون کے بھل چلے *
پنجه - بمعنی پنج انگشت فارسی ست و پنجی دو ام از ...

خمیده پہلوی حیوانات که کنا سان وخاکروبان بدان براز مردم بر داشته در سبد خود اندازند ہندی ست *
پنجه پھیرنا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور تحتانی مجهول و رای مهمله زده نون والف مصدری پنجه گردانیدن حریف بود شیخ ناسخ میفرماید
ے پنجه اوسکا کیون نه پھیرے پنجه خورشید کو
دو کرے جب ایک انگلی کا اشاره چاند کو *
پنجه کرنا - کاف مفتوح رای مهمله زده نون بالف کشیده پنجه کردن بود *
پنجه لیجانا - لام تحتانی مجهول رسیده جیم و نون بالفها کشیده ف پنجه افشردن *
پنجے جھاڑ کر پیچھے پڑنا - کنایه از گرد شدن کسے بطورے که او را رہائی دشوار شود شیخ ناسخ میفرماید ے لیگیا صحرا کی جانب وان او شوق شکار * شیر غم پیچھے پڑا پایان کیا ہی پنجے جھاڑ کر *
پنجیری - بای فارسی مفتوح نون ساکن جیم ... رای مهمله تحتانی معروف خورشے باشد که ...

و زنجبیل بہم آمیختہ در روغن بریان کردہ در شادی
ازالہ بکارت عروس در ہندوستان تقسیم کنند*
پنچ — بای فارسی مفتوح بنون و جیم فارسی زدہ
مردمانے کہ فیصلہ نزاع مردمان کنند ع
حکم بفتحتین*
پنچایت جیم فارسی بالف کشیدہ تحتانی مفتوح
بفوقانی زدہ جمع شدن مردم بود برای فیصلہ امری
پنچکی — جیم فارسی مفتوح بکاف مشدد و تحتانی معروف
آسیانے کہ بمدد آب گردد ف آسیاب*
پنچم — جیم فارسی مفتوح بمیم زدہ نام سر باشد
از ہفت سر مشہور کہ جزو اعظم غناست*
پنچورا — جیم فارسی بواو مجہول رای مہملہ بالف
کشیدہ ظرفی بود کہ از گل سازند و پایین آن
سوراخہا کنند و ہر گاہ سرش از کف دست بند
کنند آب از سوراخہایش بچکد و این از بازیہای
اطفال ست*
پنچھالا — بای فارسی مضموم بنون زدہ جیم فارسی
مخلوط الہا بالف کشیدہ لام بالف کشیدہ کسی را
گویند کہ ہمیشہ با کسے ماند*

پنڈرہ — بای فارسی مفتوح بنون زدہ رای
مہملہ مفتوح بہای مختفیہ عدد دہ و پنج مشہور ف
پانزدہ ع خمسۃ عشر*
پنڈا — بای فارسی مکسور بنون زدہ دال مہملہ بالف کشیدہ بدن آدمی
باشد ف تن ع جسد بفتحتین شیخ ناسخ میفرمایند ؎
مرگیا ہوں میں گوری پنڈوں پر بھی کفن برگ یاسمن لایا*
پنڈ اپھیکا ہونا — بای فارسی دوم مخلوط الہا
تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ ہای ہوز بواو
مجہول نون و الف مصدری بمحاورہ زنان تپ
خفیف را گویند*
پنڈارا — بای فارسی مخلوط النون مکسور دال
ہندی و رای مہملہ بالفہا کشیدہ قومی بود راہزن
ع قطاع الطریق*
پنڈت — بای فارسی مفتوح بنون زدہ دال ہندی
مفتوح بفوقانی کشیدہ دانندہ علوم ہنود را گویند*
پنڈلی — بای فارسی مخلوط النون مکسور بدال ہندی
زدہ لام تحتانی معروف عضوی باشد از مفصل
زانو تا بند پا ع ساق*
پنڈول — بای فارسی مخلوط النون مکسور دال ہندی

بود مجہول ولام زدہ قسمی از خاک باشد کہ سفید و خوشبو بود و بجای آہک بر دیوار ہا مالند *

پنس - بای فارسی مکسور نون مفتوح سین مہملہ زدہ در اصل سواری لفضا ئی باشد کہ کہاران برادرند و این زمان حمالہ امیران ہند بران سوار شوند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ پنس جو اونکی ملی سرک پر ترپ ترپ گئی اپنی جان مضطر * سہو یہ بحود کہ نام لیکر بلا تا ل پکار او ٹھے *

پنساری - بای فارسی مفتوح بنون زدہ سین مہملہ بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف کسیکہ توابل و ادویہ فروشد ف پلوا *

پنسال - بای فارسی مفتوح نون ساکن سین مہملہ بالف ولام زدہ شناخت ہمواری زمین باشد از آب کہ آب را جاری کردہ پیمایش کنند *

پنسل - بای فارسی مکسور نون ساکن سین مہملہ مفتوح بلام قلم اسرب باشد کہ انگریزان بدان نویسند و لغت انگریزیست *

پنسولی - بای فارسی مفتوح نون ساکن سین مہملہ بواو معروف ہمزہ تحتانی معروف ناو کوچک تر باشد *

پنسیری - سین مہملہ و رای مہملہ ہر دو تحتانی مجہول و معروف سنگ وزن کردن پنج سیر بود *

پن کپڑا - کاف مفتوح بای فارسی ساکن رای ہندی بالف کشیدہ پارچہ بود کہ از آب تر کردہ بر جراحت بندند *

پنکٹی - کاف مضموم تای ہندی مشدد تحتانی معروف ظرفے بود از سنگ کہ پان را دران کوبند و مردمان بے دندان آن پان را خورند *

پنکھا - کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ ف باد زن و باد فرع مروحہ *

پنکھا جھلنا - جیم مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری ف جنبانیدن باد زن تحریر

پنکھڑی - کاف مخلوط الہا مفتوح رای ہندی تحتانی معروف ف برگ گل ع ورق بفتحتین *

پنکھیا - کاف مخلوط الہا مکسور تحتانی بالف کشیدہ باد زن کوچک را گویند *

پنکھی لگ جانا - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول لام مفتوح کاف فارسی ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ بمحاورہ زنان کنایہ از بیتابی و بیقراری کودکان

پنگا - بای فارسی مکسور بنون زده کاف فارسی بالف کشیده کسیکه پا یا لیش کج باشد و در رفتار عاجز باشد

پنکھٹ - بای فارسی مفتوح نون ساکن کاف فارسی مخلوط الہا بفوقانی ہندی کشیده جایی یا چشمه که مردم از انجا آب گیرند ف آبخور ع منهل بالفتح

پُنّا - بای فارسی مضموم نون ساکن نون دوم و الف مصدری نام آبا و اجداد کسے گرفته دشنام دادن بود

پنّوں - بای فارسی مفتوح نون مشدد بواو معروف نام شخصی بود عاشق سسی که در باب سین مهمله آید انشاء الله تعالے و قصه اینها مشهور

پنواڑ - بای فارسی مخلوط النون مفتوح واو بالف کشیده و رای ہندی زده درختی باشد که تخم آن را در فارسی سناء سبوبه گویند ع سنجبیه سنجوبه

پنواڑا - رای ہندی بالف کشیده سخن طولانی را گویند ف افسانه

پنواڑی - بای فارسی مفتوح نون ساکن واو بالف کشیده رای ہندی تحتانی معروف جایکه درخت تنبول روید

پنوانا - بای فارسی مضموم بنون زده واو و نون دوم بالفها کشیده کسی را از کسے دشنام دهانیدن و به گویانیدن بود

پنہانا - بای فارسی مکسور نون مخلوط الہا و نون دوم بالفها کشیده ف پوشانیدن لیکن این لغت نزد بعضے از فصحای این زمانه متروک الاستعمال است بجایش پہنانا استعمال کنند یعنی بای فارسی مفتوح بای هوز ساکن هر دو نون بالفها کشیده و پہنیں بای شکل

پنہاری - بای فارسی مفتوح نون مخلوط الہا زده تحتانی بالف کشیده رای مهمله تحتانی معروف زنے که با اجرت آب از جاه کشیده بخانها رساند

پنّی - بای فارسی مفتوح نون مشدد و تحتانی معروف ورق زر باشد که بر چیزها و دست بر نجن چسپانند

پنیا سوت - بای فارسی مفتوح نون ساکن تحتانی بالف کشیده سین مهمله بواو مجهول فوقانی کشیده تالابے که آب از زمین دران بر آید یا قنیاه

پنیالا - لام بالف کشیده میوه باشد خوش مزه که برابر جامن بود و رنگ عنابی دارد حضرت رشک میفرمایند س اسے مصور چھاتیوں کے بدلے تو کھینچ انار * چھنگنیوں کے بدلے پنیالے بنانا چاہیے *

پنیر - فارسیست ع جبن بضمتین و تشدید نون

پنیر جمانا - جیم مفتوح میم و نون بالفها کشیده پنیر ساختن

وکارسے شروع منودن کہ انسان بسیار کارہا برآید از
نفس اللغی بلغت مؤلفہ میرعلی اوسط رشک ✤

فصل واو

پو - بای فارسی مفتوح بواو سفیدہ صبح باشد وصفر
کعبتین باشد در قمار کہ اکثر ضرورت آن در قماربازی
سے شود ✤

پوا - بای فارسی مفتوح واو مشدد بالف کشیدہ
چہارم حصہ از سیر بود کہ وزن متعارف ست ✤

پواج - بفتح اول وواو بالف کشیدہ وجیم زدہ
پاجیان را گویند واین جمع مصنوعی ست ع ازلی

پوالی - بہمزہ تحتانی معروف یک پا از جفت پاپوش
باشد ✤

پوپلا - بای فارسی بواو مجہول وبای فارسی دوم زدہ
لام بالف کشیدہ کسیکہ دندان او افتادہ باشند
ف بے دندان ع اورد بہر دو دال مہملہ ✤

پوپھٹنا - بای فارسی مفتوح بواو زدہ بای فارسی
دوم مخلوط الہا مفتوح تای ہندی ساکن نون
والف مصدری روشن شدن صبح بود ف
چاک صبح ع فلق ✤

پوت - بای فارسی بواو مجہول وفوقانی زدہ
دانہای باریک بود کہ منسلک سازند وبکارہا
آیدو زنگارنگ سازند ف شبہ ✤

پوتا - فوقانی بالف کشیدہ پسر پسر را گویند
ف نبیرہ ع حافد ومحصول زمین مزروع را
نیز گویند کہ حاکمان از مزارعان گیرند ✤

پوتڑا - تای زدہ ورای ہندی بالف کشیدہ
پارچہ خواب اطفال نوزائیدہ بود وپارچہ کہ زیر
بیمار گسترانند ✤

پوتڑون کے امیر - کسانیکہ در دولت آبا
ومادر پیدا شدہ باشند ✤

پوتنا - نون والف مصدری گل سفید بر دیوارہا
مالیدن بود ولتہ آن گل را نیز گویند کہ برای
سفیدی بر دیوارہا مالند وباین معنی پوتا بغیر نون ہم
مسموع ست ✤

پوتھی - فوقانی مخلوط الہا تحتانی معروف کتاب
نجوم وکتاب علم موسیقی وکتاب علم ہنود را گویند و
گرہ سیر را نیز نامند ✤ (اے لہسن ۱۲)

پوتی - فوقانی تحتانی معروف دختر پسر را گویند ✤

پوٹ - تای ہندی کشیدہ بقچہ کہ دران طعام یا اسباب بستہ آورند ف بدرہ و رخت کفن کہ دران مُردہ را بپیچند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا کیا عذابگور مین ہوتے ہین دیکھیے * گٹھری مرے گناہون کی مُردے کی پوٹ ہے *

پوٹا - تای ہندی بالف کشیدہ ف چینہ دان وسکا تک ع حوصلہ *

پوٹ کی چادر - چادر یکہ بالای کفن مردہ اندر دبا آن دفن کنند *

پوٹلی - لام تحتانی معروف لتہ کوچک کہ دران دوا برای تکمید یا خیسانیدن بندند *

پوجا - بای فارسی بواو معروف جیم بالف کشیدہ بندگی و عبادت ہنود با شد ف پرستش *

پوجنا - جیم ساکن نون والف مصدری پرستیدن اصنام بود و دادن زر یکسے عبث و ناحق باشد *

پوچھن - بای فارسی بواو مجہول جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون لتہ کہ بدان نجاست پاک کردہ بیفگنند و بقیہ چیز لیسیدہ باشد *

پوچھنا - جیم فارسی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری صاف کردن چیزے و از چرک و آلایش آلودگی چیزے بود از چیزے بواو معروف ف پرسیدن *

پودنا - بای فارسی بواو مجہول دال مہملہ زدہ نون بالف کشیدہ طائرے باشد خوش آواز برابر گنجشک *

پودہ - بای فارسی مفتوح بواو و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ بمعنی اولاد کثیر و نسل بسیار باشد *

پودھا - دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ درخت کوچک یکسالہ خواہ دوسالہ بود ف نہال بحر گوید ؎ سرو شمشاد کے پودھے جو نمودار ہوے * تیرا بوٹا سا قد ای رشک چمن یاد آیا *

پور - بای فارسی بواو مجہول و رای مہملہ زدہ پارہ از سہ پارہ انگشت و فاصلہ کہ میان دو پیوند چوب و نے و نیشکر باشد ف بند شیخ ناسخ نیز گوید ؎ اوس بت شیرین ادا کی پور پور * بی تکلف نے شکر کی پور ہے *

پورا - بای فارسی بواو معروف رای مہملہ بالف کشیدہ ف ہمہ ع تمام و کامل و کنایہ از مقدرت و طاقت و قوت نیز باشد چنانکہ مومن خان علوی گوید

ع کچھ دینے کا بھی دیکھ لے اسے آہ ٹک کانا + جس پرے پہ پوستی ہے تاثیر دعا قرض +

پورا ہونا - برآمدن آرزو و ارمان در اینجا بجز ...

پورب - رای مہملہ مفتوح بموحدہ کشیدہ جانب مشرق را گویند ع مشرق +

پوربی - رای مہملہ زدہ موحدہ تحتانی معروف نام راگنی بوجہ آنکہ بعضی راگنی مشہور در مردم مشرق رائج گردیدہ +

پوری - رای مہملہ تحتانی معروف چیزے از قسم خوشنات کہ تمام و کامل باشد چنانکہ پوری بات و پوری زمین و نانے باشد تنک کہ در روغن بریان کنند ف چپک و سنبوسہ ع قطاف بالضم +

پوزی - زای معجمہ تحتانی معروف تسمہ گرد دہان اسب از گوشہائش بگذرانند +

پوس - بای فارسی بواو معروف و سین مہملہ زدہ نام ماہ چہارم باشد از سال فصلی و دران شدت سرما بود +

پوست - بروزن دوست ف کوکنار ع خشخاش +

پوستی - فوقانی تحتانی معروف کسے کہ آب کوکنار خورد تا نشہ شود +

پھیرا - بای فارسی مفتوح بواو زدہ و حای مہملہ تحتانی مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ چہار سیر باشد +

پوشاک - بای فارسی بواو مجہول شین معجمہ بالف و کاف زدہ جامہ کہ پوشند ف پوشش ع لباس بالکسر +

پوکھر - بای فارسی بواو مجہول کاف مخلوط الہا مفتوح برای مہملہ دستی باشد ف چوب بازی کہ بالای کمر حریف جانب راست آن زنند +

پولا - بای فارسی بواو مجہول لام بالف کشیدہ چیزے کہ از اندرون خالی باشد ف میان تہی ع مجوف و بواو معروف چند خس بستہ باشد کہ بدان پوشش مکان کنند +

پون - بای فارسی و واو ہر دو مفتوح بنون اعلنہ زدہ ف باد ع ہوا چنانکہ میر تقی میر فرمایند ع رکھا کر یا نہ دلبر آہ کرتے + نہیں تھا چراغ ایسی پون میں + و باد سحر را نیز گویند کہ از وزیدن

آن مردم آسیب زده میشوند بجز گویسہ تنکے
جیتا باغ سے نکلا مین دیوانون کیطرح * پون
تھی باد خزان مجکو جمیسیا ہوگیا * الا انجا پون
بسکون واو بوزن بون آمده است بس در صحت
تامل ست و سہ حصہ چیزے را نیز گویند وقتیکہ
این کلمہ با کلمہ دیگر بیامیزد و مانند پون پیاو
پون روقی و پون پاو *

پونجی ـ بای فارسی بواو معروف و نون غنہ
جیم تحتانی معروف قدرے از مال کہ خرید و فروخت
از ان شروع نماید ف مایہ ع بضاعتہ بالکسر

پونگا ـ بای فارسی بواو مجہول و نون غنہ زده
کاف فارسی با الف کشیده استخوان ساق پا باشد
و نے گنده و مجوف را نیز گویند *

پونی ـ نون تحتانی معروف فتیلہ پنبہ ندافی
کرده شده کہ برای رشتن مسازند ف بسک *

پوہی ـ بای فارسی بواو و تحتانی مجہول نباتے
بود کہ بدان نا خورش سازند *

پوئی ـ ہمزه تحتانی معروف دوایدن اسپ
بود بے محابا ف پویہ *

پوہیون جانا ـ تحتانی بواو مجہول و نون مخففہ
جیم و نون با الف ہا کشیده پویہ رفتن اسپ بود *

فصل بای ہوز

پھاٹک ـ بای فارسی مخلوط الہا با الف کشیده
تای ہندی مفتوح بکاف زده در کلان را گویند
کہ در احاطہ و دیوانخانہ امیران نصب کنند *

پھاڑ ـ بای فارسی مخلوط الہا با الف کشیده و رای
ہندی زده امر بود بدریدن جامہ و کاغذ و مانند
آن و بفتح بای فارسی و ہای ہوز با الف کشیده و رای
ہندی زده ف کوه ع جبل بفتحتین و کنایہ
از چیزی و بانبو سنگین بود *

پہاڑا ـ بای فارسی مفتوح ہای ہوز و رای
ہندی با الف ہا کشیده یاد کردن مراتب عدد با شد
محاسبان را *

پہاڑ ٹوٹنا ـ تای ہندی بواو معروف و تای
ہندی دوم ساکن نون و الف مصدری کنایہ
از رسیدن رنج سخت بود بجر گویسہ کہ یا کوه
سنگ کو دکان بجر * ہمپر تو پہاڑ ٹوٹتی ہین *
پہار ساون ـ کنایہ از روزی کہ بسیار دیانا باشد

پہاڑ سی رات - کنایہ از شبے کہ بسیار دراز باشد ❋
پہاڑ کاٹنا - کاف بالف وتای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از کردن کار دشوار تر باشد شاعرے گوید ؎ کیا کہیے کیونکر اس شب غم کو کیا بسر ❋ کس طرح یہ پہاڑ کٹا کچھ نہ پوچھیے ❋
پہاڑ کا درہ - ف درہ کوہ ❋
پہاڑ کا دامن - بیابانے کہ پیش کوہ بود ف دامن کوہ ❋
پہاڑ کے پتھر ڈھونا - کنایہ از کمال محنت کشی و جفا کشی باشد ❋
پہاڑ کی چوٹی - جیم فارسی بواو مجہول تای ہندی تحتانی معروف بلندی کوہ بود ف قلہ کوہ ❋
پہاڑ کی گھاٹی - کاف فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ تای ہندی تحتانی معروف راہی از راہ ہای بالای کوہ بود ❋
پھاڑنا - بای فارسی مخلوط الہا بالف و رای ہندی زدہ نون والف مصدری ف دریدن ع تخریق ❋
پہاڑی - بای فارسی وہای ہوز ہر دو مفتوح بالف کشیدہ رای ہندی تحتانی معروف کوہے کہ کوچک تر باشد ع جبلہ ❋
پہاڑیا - تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ ساکن کوہ بود ف کوہی ❋
پہاڑی کوا - زاغ سیاہ تر را گویند ع غراب بالضم ❋
پھاگ - بای فارسی مخلوط الہا بالف وکاف فارسی کشیدہ راگ و رنگ کہ در موسم ہولی بود شیخ ناسخ گویند ؎ اشک خونی رنگ نالہ راگ ہے ❋ واہ کیا خوش رنگ انکا پھاگ ہے ❋
پھاگن - بای فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ کاف فارسی مضموم بنون زدہ نام ماہ ششم باشد از سال فصلی و آن ماہ ابتدای موسم گرما ست ❋
پھاند - بای فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ و نون غنہ و دال مہملہ زدہ حلقہ باشد کہ دران مرغان و پیلان و جملہ حیوانات را شکار کنند ❋
پھاندنا - نون والف مصدری ف برجستن و نیز برجستن نر حیوانات بود بر مادہ ❋
پھاندی - دال مہملہ تحتانی معروف

ورزش کنند *

پچھاہا - ہای ہوز دوم بالف کشیدہ پارچہ باشد
کہ بران مرہم چسپانیدہ بر زخم و ریش نہند *

پھبتی - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح موحدہ
ساکن فوقانی تحتانی معروف چیزی را بچیزی
تشبیہ دادن کہ مشابہت دارد شاعری گوید ؎
کہیں ہم رند یہ پھبتی کہ قسمت انکی روتی ہے *
اگر پیشانی زاہد سے آب وضو ٹپکے *

پھبن - بای فارسی مخلوط الہا و موحدہ ہر دو
مفتوح بنون زدہ ف زیبایش و در استعمال
مونث ست بحر گوید ؎ چل بسا جوبن تو کیا
معشوق پن بھی رہ گیا * داغ حسرت نیکے منہ کا
تل پھبن میں رہ گیا *

پھبنا - موحدہ ساکن نون والف مصدری
زیبا نشستن چیزے باشد بر کسے *

پھپٹ - بای فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن بای
فارسی دوم مفتوح بتای ہندی کشیدہ شور و غوغا
و فساد باشد *

پھپک - بای فارسی مخلوط الہا و بای فارسی
دوم ہر دو مفتوح بکاف زدہ افزونی بدن و
درخت بود ف بالیدگی ع نمو *

پھپکنا - نون والف مصدری ف بالیدن

پھپھا - بای فارسی مخلوط الہا مضموم بای
فارسی دوم بالف کشیدہ شوہر خواہر پدر را گویند

پھپھس - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح
بای فارسی مخلوط الہا دوم مشدد مفتوح سین
مہملہ ساکن خیار و ترب و مانند آن گندیدہ بود
و میانش خالی باشد و ہر کس از مردم کہ گندگی
بدنما داشتہ باشد *

پھپھولا - بای فارسی مخلوط الہا اول مفتوح
دوم بواو مجہول لام بالف کشیدہ ف آبلہ *

پھپھوندی - بای فارسی مخلوط الہا سے
دوم بواو معروف و نون غنہ دال مہملہ تحتانی
معروف چیزی باشد کہ بسبب رطوبت بر چیزی
نشیند ف بوزو لوزک بالفتح *

پھپھوندی لگنا - لام مفتوح کاف فارسی
ساکن نون والف مصدری ف بوزک
افتادن بحر گوید ؎ غم سی ہو ہین بال ہماری

سفید بجر + سر کو پھپھوندی لگ گئی آنکھوں
کی سیل سے +

پھپھی - بای فارسی مخلوط الہا مضموم بای فارسی
مخلوط الہا دوم تحتانی معروف خواہر پدر را گویند
ع عمہ +

پھٹ - بای فارسی مخلوط الہا مکسور تای ہندی
کشیده کلمہ نفرین بود و بای فارسی مخلوط الہا مضموم
فور اع انگریزی باشد کہ بست و چہار گره دارد +

پھٹا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی
مشدد و بالف کشیده پاره نے بود کہ طولاً دریده یا

پھٹاکا - تای ہندی و کاف بالفہا کشیده یکسو
شدن معاملہ بود ع فیصلہ +

پھٹکار - بای فارسی مخلوط الہا مکسور تای ہندی
زده کاف بالف و رای مہملہ کشیده ف ملامت
کردن و بفتح اول بمعنی تازیانہ و مانند آن ع [illegible]
کمند +

پھٹکری - کاف مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف
دوائے بود کانی ف شب یمانی ع زاج +

پھٹکن - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح تای
ہندی ساکن کاف مفتوح بنون ساکن ہر چیز
از افشاندن غلہ از قسم دانہ و ریزه و خس و خاشاک
بر آید +

پھٹکنا - بای فارسی مخلوط الہا و تای ہندی
ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری
افشاندن غلہ از غلہ افشان باشد و کنایہ از
آمد و شد کردن در جائے بود شیخ امداد علی بحر گوید
ہر ایک پھول کا دامن صبا جھٹکتی ہے + پھٹکی
ادھر جو مری خاک جا پھٹکتی ہے +

پھٹکی - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی
زده کاف تحتانی معروف قفسے مانند سبد یا فند
و دران صیادان طائران نو گرفتار آورند شیخ
ناسخ میفرمایند ع اوڑا یہاں لگا شوق چمن
پھٹکی کی پھٹکی کو بعبث صیاد پھٹکی میں مرے
پر بند کرتے ہیں + و بضم بای فارسی مخلوط الہا یا
و قطره از خون و ریم و مانند آن باشد +

پھٹنا - بای فارسی مفتوح و تای ہندی ساکن
نون و الف مصدری سہ معنی دارد اول دریده شدن
ع خرق دوم کفیدن چون کفیدن موہای سر

و مانند آن بسبب خشکی ع شق سوم کنایہ از جدا جدا شدن چیزی بود و مانند جدا شدن اجزای ابر از ہم*

پھٹے سے منہ - بای فارسی مخلوط الہا مکسور تای ہندی مشدد تحتانی مجہول سین مہملہ تحتانی مجہول میم مضموم مخلوط النون بہای ہوز زدہ کلمہ ایست کہ در مقام نفرین کسے را گویند*

پھٹے مین پاؤن دینا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی تحتانی مجہول میم تحتانی مجہول و نون خفیفہ بای فارسی بالف کشیدہ و واو و نون مخفیہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از دخل دادن در کارے بود*

پھٹیل - بای فارسی مخلوط الہا مضموم تای ہندی مشدد مفتوح تحتانی و لام زدہ یکے از جفت جانوران کہ بماند فت تنہا ع فرد*

پھدپھدانا - ہر دو بای فارسی مخلوط الہا مفتوح دال مہملہ اول ساکن دال مہملہ دوم بالف کشیدہ نون و الف مصدری بر آمدن و انما و شور باغراط باشد در جسم در جائے اندک*

پھدکی - بای فارسی مخلوط الہا مضموم دال مہملہ ساکن کاف تحتانی معروف طائری بود کوچک تر از کنجشک*

پھر - بای فارسی مخلوط الہا مکسور رای مہملہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ باز و پس بخشد چنانکہ گویند پھر کیا ہوا یعنی باز چہ شد و امر بود از گردیدن و باے فارسی و ہای ہوز ہر دو مفتوح بر وزن سحر چہارم حصہ روز یا شب باشد ف پاس و پہر بسکون ہای ہوز*

پھرا - بر وزن صحرا پاس و محافظت چیزے از مردمان کنانیدن بود ف پہرہ بہای مختفیہ در آخر و باے فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ مشدد بالف کشیدہ تختۂ طولانی کہ از چہار طرف شمشیر اندازہ راندن بر آید*

پھرانا - نون و الف مصدری ف جست کردن

پھرت - بای فارسی مخلوط الہا مکسور رای مہملہ مفتوح فوقانی کشیدہ حرکت و گردش را گویند*

پھرتی - بای فارسی مخلوط الہا مضموم فوقانی تحتانی معروف ف چالاکی*

پھر جانا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور بہ رای مہملہ زدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ واپس شدن چیز کہ خریدہ شدہ باشد و گردیدن چیزے مانند آسیا و سر و منحرف گشتن کسے از کسے *

پھرکی - کاف تحتانی معروف چیزے مدور باشد از چرم خواہ از چوب خواہ از سنگ کہ شاخ چوبے بدان نصب کنند و آنرا گردانند ف فرفروک و فرفرہ و چرم پارہ دگر دکہ در دوک نہند تا دوک بدان گردد *

پھر مانگ - کلمہ ایست کہ چون فقیرے بر در کسے آید و سوال کند در جواب سوالش این کلمہ گویند چنانکہ شیخ ناسخ میگویند ~ خوش ہوتا تو کبھی منہ سے نہ کہتا پھر مانگ * کیا ہوا اوس سے جو سائل میں ہوا بوسہ کا *

پھرنا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور بہ رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری بچند معنی آید اول گردیدن چیزے مانند آسیا و سر مردم و دیگر اشیاے گردندہ دوم منحرف گشتن کسی از کسے مرزا رفیع مرحوم گوید ~ خار خار غم سے رو گشتا دمانی پھر گیا تو جو مجھسے اب بہار زندگانی پھر گیا * سوم واپس شدن چیزی کہ خریدہ شدہ باشد چہارم خرامیدن نجم کنایہ از سیر از کردن باشد *

پھرا - بای فارسی مخلوط الہا و رای مہملہ مفتوح ہای ہوز زدہ رای مہملہ دوم کشیدہ ہر چہ خشک شدہ باشد بعد تر شدن نماند سیتہ و زخم خشک شدہ را نیز گویند چنانچہ حضرت رشک میفرمایند ~ دیدیا قاتل نی آ تیغ کا تازہ نشان * جب سنا زخم دل عشاق پھرا ہو گیا * و اطلاق بریخ بختہ کہ از اختلا گویند نیم مسموع ست و پارچہ نشان و علم را نیز گویند ف ستارہ چہ و طرہ و شقہ *

پھرہری - بای فارسی مخلوط الہا مضموم رای مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ دوم تحتانی معروف موی بر اندام برخاستن بود ع قشعریرہ و ہم چیزے باشد کہ اندکی پنبہ نرم بر سر شاخ باریک پیچیدہ خارش گوش را بدان دفع نمایند و بیای فارسی مخلوط الہا مفتوح آنچہ از اشیای شونشہ کہ بعد تر شدن خشک شود مانند راہ و جز آن *

پھرہری لینا - لام تحتانی مجہول نون با الف کشیدہ ف برفراخیدن ع اقشعرار *

پھری - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ

تحتانی معروف چیزیست مانند سپر باشد که گره سنے
از رشتہ بافند و فن چوب بازی بدان آموزند*
پھریا - رای مہملہ ساکن تحتانی بالف کشیدہ چادری
باشد که پوشش و لباس زنان ہنود بود*
پھڑ - برای ہندی جای قمار باشد که قمار بازان
آنجا نشستہ گرد بیند و دو چوب دراز که سر دو جانب
پہل در طول دارند*
پھڑپھڑانا - رای ہندی دوم و نون بالف
کشیدہ ف تپیدن*
پھڑک - رای ہندی مفتوح بکاف زدہ ہمان
تپیدن بود و پاہای کبوتر را گرفتہ تپانیدن ہرگاہ
در خانہ حریف بیفتد یا در کبوتران حریف بماند*
پھڑکنا - بنون والف مصدری ف تپیدن
ع اضطراب و کنایہ از فریفتہ شدن بر چیزی
و کسے باشد شیخ امداد علی بحر گوید ﴿ اوصاف
کیا بیان کریں زلف یار کے * دیکھا وہ جال مرغ
دل اپنا پھڑک گیا*
پھسپاوا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح سین
مہملہ بالف کشیدہ واو بالف کشیدہ جای گرفتار شدن

کہ از آن بر آمدن دشوار باشد*
پھسپھسا - ہر دو بای فارسی مخلوط الہا مضموم
سین مہملہ اول ساکن سین مہملہ دوم بالف کشیدہ
خلاف استوار باشد و اگر آن شئے مؤنث باشد
بجای الف تحتانی معروف آرند*
پھسکی - کاف تحتانی معروف ریحی کہ بی صدا بر آید
پھسلن - بای فارسی مخلوط الہا مکسور سین مہملہ
ساکن لام مفتوح بنون زدہ جائیکہ قدمہا
در آنجا لغزد ع مزلہ*
پھسلنا - لام ساکن نون والف مصدری
ف لغزیدن و شکوخیدن*
پھسلنا پتھر - سنگیست متعارف کہ بر آن
نشستہ لغزند ف بخشک ذوق دہلوی گوید ﴿
میں کہاں سنگ دریا سی ٹل جاؤں گا * گیا وہ
پتھر ہی پھسلنا کہ پھسل جاؤنگا*
پھسنا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح سین
مہملہ ساکن نون والف مصدری گرفتار شدن
کسے بجائیکہ بر آمدن از آنجا دشوار باشد و گرفتہ
شدن چیزی در چیزی و کنایہ از عاشق شدن و دلدادہ

شدن بود ٭
پھکڑ - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح کاف
مشدد ومفتوح برای ہندی زدہ گفتگوی پوچ
و بمعنی راگویند کہ باہم در بازاریان میشود ٭
پھکل - کاف مشدد ومفتوح بلام زدہ آہک
سوختہ بود کہ ہنوز آب دران نینداختہ باشند
و در گچ بکار آرند ٭
پھکنا - بای فارسی مخلوط الہا مضموم کاف ساکن
نون بالف کشیدہ ف سوختن وکنایہ از سوختہ
شدن بآتش محبت وغم وتپ بود ف سوزش
وعضوے کہ دران بول حیوانات ماند ع مثانہ
پھکنی - نون تحتانی معروف پارہ نے بود مجوف
کہ بدان آتش دہند وبای فارسی مخلوط الہا
مفتوح دوا ہاے خشک کہ با آب فرو برند وجاؤ بند
پھکیت - بای فارسی مخلوط الہا مکسور کاف مفتوح
تحتانی وفوقانی زدہ کسیکہ ماہر فن چوب بازی بود
پھل - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام ف
باغ ع ثمر وکنایہ از تیغ وکتار وپیش تیغ و سنان
وکارد باشد وبای فارسی وہاے ہوز ہر دو مفتوح

بروزن خلل بمعنی ابتدای کارہا باشد و پارہ پنبہ
حلاجی کردہ شدہ نیز باشد کہ پہن کردہ باشند ٭
پھل آنا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام
زدہ الف ممدودہ زدہ نون والف مصدری ف بار
آمدن بحر گوید ؎ باغ میرا ہوا ہر باد جو یار دل آگی
تیھرون کی ہوئی بوچھار اگر پھل آئے ٭
پھلا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بہای ہوز
ساکن لام بالف کشیدہ ابجد اولیں باشد واگر آن
شئے مؤنث باشد بجاے الف تحتانی معروف زنند
ف اولیں ٭
پھلانا - بای فارسی مخلوط الہا مضموم لام ونون
بالفہا کشیدہ دم دمیدہ چیزے را آماسیدن بود ٭
پھلجھڑی - لام ساکن جیم مخلوط الہا مفتوح
رای ہندی تحتانی معروف نوعے از آتشبازیست
ف گل چکان بفتح جیم فارسی بحر گوید ؎ شب کو
سینے سے نکلتی ہی جو آہ شعلہ بار ٭ رنگ اوڑاتی
ہی ہماری نالہ پھلجھڑی مہتاب کا ٭
پھلڑا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ
رای ہندی بالف کشیدہ تیغ وشمشیر را گویند کہ

سفر پہلے ہیل کا *

پُھلیل - بای فارسی مخلوط الہا مضموم لام تحتانی مجہول لام دوم زدہ روغن کنجد باشد که دانہای کنجد را در گلہای بسیار چنپا چنبیلی شبان روز خوشبو کردہ روغن کشند *

پَھلیندا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح لام تحتانی مجہول نون غنہ دال مہملہ بالف کشیدہ جامن کلان را گویند *

پھن - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ کفچہ مار را گویند *

پہناوا - بای فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن نون و واو بالف کشیدہ لباس و زیور موافق عادت ہر کس که بپوشیدن اختیار میکنند *

پھندا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح نون ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ حلقہ رسن و حلقہ موی و حلقہ ابریشم که صیادان برای شکار کردن جانوران سازند و بجای دام خواجہ آتش میفرمایند ؎ سودا ہوا ہی مرغ جنون کے شکار کا * پھندا بنا ہاتھ ہو گریبان کے تار کا *

پھندا اپڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایه از گرفته شدن نفس بود در گلو هنگام نوشیدن آب و مانند آن شاعری گوید ؎ باعث توبه ہے گیسوی ساقی کی ہی یاد * بادہ نوشی جو کرون حلق مین پھندا اپڑ جاے *

پُھندنا - بای فارسی مخلوط الہا و النون مضموم دال مہملہ زدہ نون بالف کشیدہ چیزی بود که از رشته خواه ابریشم خواه کلابتون سازند و در سر تازیانه و اطراف جھالرہا دارند *

پھندیت - بای فارسی مخلوط الہا و النون مفتوح دال مہملہ مفتوح تحتانی زدہ و فوقانی کشیدہ صیاد پہلیان را گویند و از حیوانات مانند آہو که آہو را صید کنانند و بٹیرہا نیز که از آواز آنہا بٹیرہای صحرا جمع شوند و بدام افتند شیخ امان علی سحر گوید ؎ سحر صریر قلم ہی پھندیت کی آواز * بٹیر اوج معانی کی ہی جیاب گزری *

پھنسی - بای فارسی مخلوط الہا مضموم نون ساکن سین مہملہ تحتانی معروف دانہ کوچک که بر اندام

آشنا ہر شود ع بشرا بالضم *

پھنکا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ کاف بالف کشیدہ بدست گرفتہ فرو بردن چیزے [illegible] بود شاعرے گوید آبرو سے [illegible] اکسیر نے مجھے فقیر ہیں * خاک کا پھنکا بھی سونے کا نوالا ہو گیا *

پھُنکار - بای فارسی مخلوط الہا مضموم نون بعدہ کاف بالف و رای مہملہ کشیدہ نفس کشیدن و دم برآوردن مار باشد ف نخست شیخ امداد علی بحر میگوید خدا حافظ ہے اوسکی کاکل پیچان کے مفتون کا * اثر اس سانپ کی پھنکار سے اور تاہی افسون کا *

پھنکی - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح نون بعدہ کاف تحتانی معروف دوای خشک سائیدہ کہ بے چبا ویدن از حلق فرو برند ع سفوف *

پہننا - بای فارسی و ہای ہوز ہر دو مفتوح نون ساکن نون و الف مصدری پوشیدن لباس و زیور و مانند آن بود ف پوشیدن *

پھُننگ - بای فارسی مخلوط الہا مضموم نون مفتوح نون و دوم و کاف فارسی زدہ سر شاخ درخت را بود *

پھنچ [illegible] بای فارسی مخلوط الہا مضموم نون مشدد [illegible] کو و کان [illegible] را گویند *

[illegible] - بای فارسی مخلوط الہا بوا و معروف [illegible] قسمے از خیار گندہ و دراز [illegible] گا فدر و آنرا [illegible] و نبات [illegible] نیز [illegible] کنایہ بود از علیحدگی و جدائی کہ میان دو کس یا چند کسان اتفاق افتد [illegible] ہر دو [illegible] دا مجھے منحرف ہے کچھ انقلاب ہوگا * جسے [illegible] پھوٹ ہوگی وہ گھر خراب ہوگا * و نیز [illegible] کلمہ [illegible] زشت و بد کہ در حق کسے گویند چنانکہ بحر سلمہ گوید ع ہم جانتے ہیں آپکی یہ بدزبانیاں * کچھ دل میں پھوٹ ہے جو لبوں پر بھی پھوٹ ہے *

پھوٹ بہنا - موحدہ مفتوح ہای ہوز ساکن نون و الف مصدری کنایہ از زار زار گریستن و نیز آشکار کردن سخن راز و کینہ پنہان باشد *

پھوٹ پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی [illegible]

دل ہے درست ہو چکے گا حال شکستگی ٭
تمام مجھ سے پھوٹ کے دلدار سے ملا ٭
پھوٹرا - بای فارسی مخلوط الہا بواو مجہول رای
ہندی بالف کشیدہ ف ریش ع دمل ٭
پھوٹرا پھوٹنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو
معروف و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری
شکستہ شدن ریش باشد ٭
پھوٹر انکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام
ساکن نون و الف مصدری بر آمدن ریش بود
ع قرح ٭
پھوٹرنا - نون و الف مصدری شکستن
ظرف و سر و نمودن چشم باشد ٭
پھوٹریا - واو غیر ملفوظ تحتانی بالف کشیدہ
ریش کوچک کہ زیادہ بر نیاید ٭
پھوسڑا - بای فارسی مخلوط الہا بواو
معروف و سین مہملہ زدہ رای ہندی بالف
کشیدہ ریشہ ابریشم و صوف و کاغذ و مانند
آن بود ٭
پھوک - بای فارسی مخلوط الہا بواو مجہول
و کاف کشیدہ فضلہ ہر چیز کہ بعد فشردن
ازان باقی ماند ٭
پھول - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف
و لام زدہ چند معنی دارد اول گل دوم شرار
شیخ امداد علی بحر میفرماید ؎ عمر بھر
پھول ہیں ہم نہ کبھی بو پھوٹے ٭ جام
آنکھوں میں چھپا رکھتی ہیں مینا دل ہیں
سوم شرارۂ آتش بحر گوید ؎ جتنے ندیا
ایک مجھے لاکھ جھڑے پھول ٭ اللہ کری
خانہ کا مجھے ہیں پڑے پھول ٭ چہارم
قسمے از اقسام ہفت جوش بود بحر گوید ؎
رانگا ہوا گر دست بخیل تو ہے چاندی دو
گل جو نہ پھنے تو ہیں سونے کے کڑے پھول ٭
پنجم کنایہ از ستے سا کہ شاعرے گوید ؎
اوس گل نے ہاتھ جب سے تابوت سے لگایا ٭ کیا
پھول ہو گیا ہے مردہ مرا کفن میں ٭ ششم
کنایہ از فاتحہ روز سوم یا پنجم مردگان اہل اسلام
شیخ ناسخ میفرماید ؎ جو آئے وہ تو نہ پھولا
سماؤں قبر میں ٭ خبر کرے کوئی اوس

گل کو میرے پھولون کی ✤

پھولا - لام بالف کشیدہ مرضے بود کہ دغا ان
را از حق شود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یارب
اوس گل کی محبت ہین دم اپنا نکلے ✤ جان
پھول سے جو بچ جائے تو کانٹا نکلے ✤

پھولام - لام بالف و میم کشیدہ نوعے از
تماش بود کہ دران تصویر گلہا یافتند ✤

پھول اوترنا - الف بواو غیر ملفوظ و فوقانی
مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری
کنایہ از شکستہ و جدا شدن گلہا بود از شاخ
لاستاذ المولف ؎ جذب لحد کہان گل
باغ جنان کہان ✤ کس جگہ چڑھتے
ہین کہان سے اوتر کے پھول ✤

پھول اوٹھنا - الف بواو غیر ملفوظ تای
ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری
کنایہ بود از رسمے کہ در فاتحہ روز سوم بہ تجہیز
مردگان اہل اسلام ادا کنند و متعارف ست
شاعری گوید ؎ وہ عندلیب خزان دیدہ تھی
تری عاشق ✤ کہ جسکے پھول سوم رنگ زرد
ہو گئے اوسکے ✤

پھول پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی
ساکن نون و الف مصدری افتادن شرارہ
آتش بود بجائے ✤

پھول جھڑنا - جیم مخلوط الہا مفتوح رای
ہندی ساکن نون و الف مصدری افتادن
گلہا از شاخ بود و کنایہ از گل نشان شدن
چراغ و گفتن سخنہای رنگین باشد ✤

پھول چڑھانا - جیم فارسی مفتوح رای
ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ نون و الف
مصدری کنایہ از نہادن گلہا بر مزار بود شاعری
گوید ؎ سکے دن ہار اونہین پہنا دیے
ہونگے ہمنے ✤ کیا اگر قبر پہ دو پھول چڑھا
جاتے ہین ✤

پھول کمھلانا - کاف مضموم بمیم مخلوط الہا
لام و نون بالفہا کشیدہ وقت پژمردہ شدن گل و غنچہ

پھول کھلنا - کاف مخلوط الہا مکسور لام ساکن
نون و الف مصدری شگفتہ شدن گل بود و کنایہ از
شادی کتخدائی کسے باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎

بیریان

نوعروسان بہاری کے مگر پھول کھلے * نوبتین غنچۂ تر بجاتے ہین چمن زارون مین *

پھول کی جا پنکھڑی - تثلیث بجای زنند که کسے بمقام زیادہ کردن امری کمی نماید ہجر گوید ؎ پھول کی جا پنکھڑی اے رشک گل * داغ دیتے ہے عنایت آپ کی *

پھول مرجانا - میم مفتوح رای مہملہ زدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ہمان پژمردہ شدن گل تمنا شاعرے گوید ؎ تازہ لحد مین بھی نہ کیا اوسنے روح کو * دو پھول بھی چڑھائے تو وہ بھی مرجھا گئے

پھول مرجھانا - میم مضموم رای مہملہ ساکن جیم مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ہمان پژمردہ شدن گل باشد *

پھولنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف تا و لام زدہ نون والف مصدری چہار معنی دارد ۱- شگفتہ شدن گلہا ۲- نمودار شدن شفق بر آسمان ۳- آماسیدن بدن ۴- کنایہ از مغرور شدن کسے بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خار کہتے ہین اوٹھا کر انگلیان گل کی طرف * پھولے جاتے

ہین وہ کیا ہم جنکا دیتی ہے ہوا *

پھولنا پھلنا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح لام ساکن نون والف مصدری عبارت از سرسبزی و بار آوری اشجار باشد و کنایہ از سرسبز و خوشحال شدن کسے نیز بود و این ہر دو لفظ مستعمل یا ہند شاعرے گوید ؎ کبھی نالے نے دکھائی نہ بہار تاثیر * شجر اے عشق نہ یا پھلنے پھولنے پایا

پھول والون کا میلا - میم تحتانی پھول لام بالف کشیدہ روزی معین بود در دہلی کہ آن روز مجمع گلفروشان بجای معین شود وقت امداد علی بحر گوید ؎ گلے کا ہار تعشق ہو گیا ہو سے گا لون کا * گلی مین یار کے میلا ہے پھول والون کا

پھولون کا گہنا - کاف فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن نون بالف کشیدہ زیور یکہ از گلہا سازند زنان آنرا پوشند *

پھولون کی چادر - مشہور است ف چادر گل مرزا برق سیفر مایند ؎ سراپا داغ کھا کر مر گیا ہون برق فرقت مین * کفن تقدیر نے مجکو دیا پھولون کی چادر کا *

پھولوں کی چھڑی - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح رای ہندی تحتانی معروف چوبے کہ دران گلہا در کشیدہ باشند ف شاخ گل ٭

پھول وہی جو مہیسر چڑھے - واو مضموم ہای ہوز تحتانی معروف جیم بواو مجہول میم مفتوح ہای ہوز دوم تحتانی مجہول سین مہملہ مفتوح رای مہملہ زدہ جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول شایستہ شود آن باشد کہ چیز پسندیدہ خداوند شود شیخ امداد علی بحر گویند ع کب شعر ہمنے یار کے تسکے چڑھے نہیں کسدن ٭ ہماری پھول مہیسر چڑھے نہیں ٭

پھولے نہ سمانا - لام تحتانی مجہول نون تا بہای مختفیہ سین مہملہ مفتوح میم و نون با الف کشیدہ کنایہ از فرط خوشی و جوش مسرت باشد شاعرے گوید ع کانٹا لگا کسی کے ہیچکی مرغ کو چمن میں ٭ پھولے نہیں سماتے گل اپنے پیرہن میں ٭

پھونچ - بای فارسی مفتوح ہای ہوز مضموم بواو تحتانی ملفوظ و نون غنہ و جیم فارسی زدہ ف رسائی ٭

پہونچا - ہای ہوز ساکن جیم فارسی با الف کشیدہ ف بند دست ع زند بالفتح ٭

پہونچا ہوا - ہای ہوز دوم مضموم واو با الف کشیدہ کنایہ از کسیکہ مقبول بارگاہ جناب باری بود بحر گوید ع اوسکی گلی کا نام ہے میدان امتحان ٭ پہونچا ہوا وہی ہے جو آفت رسیدہ ہے ٭

پہونچنا - نون و الف مصدری ف رسیدن ٭

پہونچی - جیم فارسی تحتانی معروف زیورے باشد کہ زنان بر دست بندند ف دست بند ٭

پھونک - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف و نون غنہ و کاف کشیدہ بادی کہ از زبان بر چیزے دمند ف پف ٭

پھونک پھونک کر قدم رکھنا - کاف مفتوح رای مہملہ زدہ قاف و دال مہملہ مفتوح میم ساکن رای مہملہ دوم مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از آہستہ آہستہ قدم نہادن و نیز خائف و ترسان ماندن بود بحر گوید ع یہ جا ہے کہ رکھیں قدم پھونک پھونک کر ٭ چیونٹی بھی اپنے پاؤں کے نیچے بنانے رنج ٭

پھونک مارنا - میم با الف و رای مہملہ زدہ نون و الف

مصدری با دہن بر چیزے دمیدن ❊
پھونکنا - نون والف مصدری بہ دہن دمیدن
چیزے باشد و دمیدن ناقوس و صور وغیرہ نیز بود حضرت
برق میفرمایند ع اذان دی کعبے مین ناقوس دیر
مین پھونکا ❊ کہان کہان ترا عاشق تجھے پکار آیا ❊
میر دوست علی خلیل گوید ع نالے کرتا ہون ترے
دل مین اثر ہو کہ نہو ❊ صور مین پھونکتا ہون
تجکو خبر ہو کہ نہو ❊ و نیز سوختن خانہ و چیزے آن بود ❊
پھوہا - بای فارسی مخلوط الہا بواو مجہول ہای ہوز
بالف کشیدہ فتیلۂ پنبہ را گویند کہ در شیر تر کردہ
بدہان بچہ پا نہند تا بمکند ❊
پھوہار - بای فارسی مخلوط الہا بواو و غیر ملفوظ
ہای ہوز بالف و رای مہملہ کشیدہ باران ضعیف را
گویند ارکاک ع رشاشہ ❊
پھوہڑ - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف
ہای ہوز مفتوح بہ رای ہندی زدہ ابلہ را گویند
زن بود خواہ مرد ف بے سلیقہ ❊
پہیا - بای فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن تحتانی بالف
کشیدہ پایۂ گردون دارابہ و بہل وغیرہ ❊

پھیپھڑا - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و
بای فارسی مخلوط الہا دوم زدہ رای ہندی بالف
کشیدہ عضوی بود متصل دل ف شش ع ریہ ❊
پھیپھڑے اچلانا - جیم مفتوح لام و نون بالفہا کشیدہ
کنایہ از خیر خواہی کسے بود ❊
پھیر - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و رای
مہملہ زدہ فرق معنی و ریختہا بود و کجی راہ باشد شیخ
ناسخ میفرمایند ع مثل قاصد آنے مین جو دیر کی
موت کی بھی راہ مین کیا پھیر ہے ❊
پھیرا - رای مہملہ بالف کشیدہ رفتن بجای و باز
آمدن از انجا و نیز گرد اگرد شے مدور را گویند ع
حلقہ ❊
پھیر بدل - موحدہ و دال مہملہ مفتوح بلام زدہ
دادن چیزے و عوض آن گرفتن چیزے بود
بحر گوید ع اس دل کی عوض مانگو تقدیر سے
پتھر ❊ کیا کیجے موقع نہین اب پھیر بدل کا ❊
پھیر دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف
مصدری ف واپس دادن چیزے بود ع ردیا نفتح
پھیر لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری

ف واپس ستاندن چیزے بود ع استرداد

پھیرنا - نون والف مصدری ف بازدادن و گردانیدن

پھیری - رای مہملہ تحتانی معروف [illegible] گدایان بود بجا بمعنی گدائی

پھیکا - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ طعام بی نمک و میوہ کہ شیرین نباشد وکنایہ از چیزے کہ بے رونق و بیرنگ باشد شیخ ناسخ میفرمایند ع خوبتک تجھ بن ہے کہان آفتاب کیون نہ پھیکا ہو رنگ سونیکا

پھینکنا - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول وکاف زدہ نون والف مصدری ف انداختن چیزے بود

پھیلنا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح تحتانی ولام زدہ نون والف مصدری ف پراگندہ و گستردہ شدن

پھیلی - بای فارسی مفتوح ہای ہوز تحتانی مجہول لام تحتانی معروف کلامی کہ نام و مطلب دران پنہان دارند ف چیستان ع لغز

پھیین - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و نون معلنہ کف کہ بر روی شیر و دیگ پدید آید ف کفک ع زبد بفتحتین

پھینٹا - بای [illegible] مخلوط الہا تحتانی مجہول و نون غنہ تای [illegible] بالف کشیدہ نوعے از دستار باشد کہ [illegible]

پھینٹنا - بای [illegible] نون والف مصدری بہم کردن آرد یا شکر [illegible] کردہ برای [illegible] مانند [illegible] و جلیبی و غیر آن

پھینچنا - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری شستن جامہ باشد بے صابون کہ خوب صاف نشود

پھینی - بای فارسی مخلوط الہا و نون تحتانی مجہول و معروف قسمی از شیرینی بود کہ حلوائیان بیازند و آنرا با قند و شیر خورند

فصل یای تحتانی

پیے - بای فارسی مفتوح تحتانی بروزن تہمت و نقص و عیب را گویند

پیار - بای فارسی مخلوط التحتانی مکسور بالف کشیدہ

وراے مہملہ زدہ بروزن کار محبت راگویند ف
دوستی ع حُب چنانکہ مرزا رفیع السودا مسفر ماید
ہے پیار اشفاق وفا مہر محبت الطاف * دیکھو
جس روز لیا کونسا اقرار نتھا *

پیارا - رای مہملہ بالف کشیدہ یار و دوست و
محبوب راگویند و اگر مؤنث باشد بجای الف آخر
تحتانی معروف آرند *

پیارانگا - بای فارسی مکسور تحتانی بالف کشیدہ
رای مہملہ بالف کشیدہ و نون غنہ کاف فارسی بالف
کشیدہ دوائیست ہندی *

پیاز - بروزن راز ف پیاز بروزن حجاز
ع بصلہ *

پیاس - بای فارسی مخلوط التحتانی بالف کشیدہ
و سین مہملہ زدہ ف تشنگی ع عطش چنانکہ
شیخ ناسخ مغفور میفرمایند ہے ہوں ملک اے حور
تیرے عشق میں * بھوک لگتی ہے مجھکو پیاس مجھے *

پیاسا - سین مہملہ بالف کشیدہ ف تشنہ ع [illegible]
پیاسا کنوئیں کے پاس جاتا ہے کنواں
پیاسے کے پاس نہیں آتا - مثل است بجای

زنند کہ کسے کہ ہیچ غرض از کسے دارد ہمکس را
نزد خود طلبید و خود نزد او نرود *

پیاس بجھنا - موحدہ مضموم جیم فارسی مخلوط الہا
زدہ نون والف مصدری رفع شدن تشنگی باشد *

پیاس لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون
والف مصدری ف تشنہ شدن *

پیاس مارنا - میم بالف کشیدہ و رای مہملہ زدہ نون
والف مصدری ضبط کردن تشنگی بود *

پیال - بروزن زوال کاہ غلہ باشد مانند
شالی و کودرم کہ مردم بی قدرت در فصل سرما از آن بستر [illegible]
بران خوابند و گاوان خورند *

پیالا - بای فارسی مخلوط التحتانی و لام بالف کشیدہ ظرفیست معروف
مسکن [illegible] بزبان [illegible] گویند ہے
پیالا ابھر آزاد کا بھر دے ساقی * نہیں پیالا ہوا چاہتا ہے *

پیالی - بای فارسی مکسور تحتانی بالف کشیدہ لام تحتانی
معروف پیالہ کوچک تر باشد ف فنجان و این
لغت بہ بای فارسی مخلوط الیا نیز آمدہ *

پیپ - بای فارسی تحتانی معروف و بای فارسی
زدہ ف ریم و مؤنث است *

پیپا - بای فارسی دوم بالف کشیده چیزے که از چوب مانند خم سازند و دران آب و شراب آرند *

پیپل - بای فارسی تحتانی معروف بای فارسی دوم مفتوح بلام زده درختے باشد کلان تر و برگها پهن دارد برابر برگ تنبول و هنود آن درخت را پرستش کنند و دوای بود مشهور و آن ثمر نباتی بود ف فلفل دراز ع دار فلفل *

پیپلا - بای فارسی دوم ساکن لام بالف کشیده جانب انتهای تیغ بود که نوکدار باشد *

پیتاوه - بای فارسی مفتوح تحتانی ساکن فوقانی و واو بالفها کشیده چیزے باشد که در کفش نهند ف پاے تابه *

پیترا - بای فارسی مفتوح تحتانی و فوقانی زده رای مهمله بالف کشیده قدم نهادن بود موافق انداز مختص چوب بازی و بمعنی نشان قدم نیز آید *

پیترے بدلنا - رای مهمله تحتانی مجهول جلوه و دال مهمله بهر دو مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری رفتار [illegible] قدم نهادن [illegible] هنگام چوب بازی چنانکه میر وزیر علی صبا گوید *

یکسان رہا نہ ٹھاٹھ کسیکا جہان مین * کون آسکے پیترے نہ یہان پر بدلگیا *

پیتل - بای فارسی تحتانی معروف فوقانی مفتوح بلام زده یکے از هفت جوش بود که بدان ظروف و زیور و ساز صندوقچه و سلاح سازند ف برنج ع فرند بکسر فا و نون *

پیٹ - بای فارسی تحتانی مجهول و تای هندی کشیده ف شکم ع بطن و کنایه از حمل زنان نیز باشد و تحتانی معروف ف پشت ع ظهر بالفتح و امر بود بزدن کسے *

پیٹا - تحتانی مجهول تای هندی بالف کشیده رشته کاغذ بادی که بر خانهای مردم و راهها تنیده باشد و کنایه از حمایت و قابوی کسے بود *

پیٹا توڑنا - فوقانی بواو مجهول و رای هندی مفتوحه نون و الف مصدری از میان شکستن رشته کاغذ بادی بود هنگام پرانیدن *

پیٹ بھرا - موحده مخلوط الها مفتوح و رای مهمله بالف کشیده ف سیر ع شبعان و کنایه از غنی و مالدار باشد *

پیٹ بھرنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری سیر خوردن بود ❖

پیٹ پاٹنا - بای فارسی تحتانی مجہول وتاے ہندی کشیدہ بای فارسی دوم بالف کشیدہ وتای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از وقت گرسنگی ہرچہ میسر آید سیر خوردن بود ❖

پیٹ پالنا - بای فارسی مفتوح بالف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری ف پرورش شکم باشد

پیٹ پر ہاتھ ٹھوکنا - بای فارسی تحتانی معروف وتای ہندی زدہ بای فارسی دوم مفتوح بہ رای مہملہ ساکن ہای ہوز بالف کشیدہ وفوقانی مخلوط الہا زدہ تای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری کنایہ از تحسین وشاباش بود ❖

پیٹ پیٹ ایک ہو جانا - بای فارسی دوم تحتانی معروف وتای ہندی کشیدہ حالتی باشد کہ مردمان را از گرسنگی وفاقہ کشی بہم رسد ❖

پیٹ پیچھے برا کہنا - بگفتن کسے را بود در غیبت او ع غیبت بالکسر ❖

پیٹ چلنا - جیم فارسی مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری روان شدن شکم بود ❖

پیٹ رکھوانا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا ساکن واو ونون بالف ہا کشیدہ آبستن شدن زن از کسے وآبستن کردن مرد زنے را ❖

پیٹ رہنا - رای مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن نون والف مصدری ف باردار شدن ع حمل بالفتح

پیٹ سے پاؤں نکالنا - کارہای ناشایستہ کردن مردم را ست باز بود شیخ امداد علی بحر گوید ~

پیٹ سے پاؤں نکالے ہیں کچھ اب تو تم نے چھوٹا

بھنے جو انوٹ کو تو بچھوا کھینچا ❖

پیٹ سے ہونا - ہمان باردار شدن بزبان ہندی ع حمل ❖

پیٹ کا دھندا - کنایہ از تدبیر اکل وشرب بود ❖

پیٹک پہیا - بای فارسی تحتانی معروف تای ہندی مفتوح بکاف زدہ بای فارسی دوم مفتوح بہای ہوز زدہ تحتانی بالف کشیدہ ف گرسنہ ہندی ع جوع وفزع ❖

پیٹ میں پانی نہ پچنا - میم تحتانی مجہول

نون مخففه بای فارسی بالف کشیده نون تحتانی معروف
نون نافیه وبای فارسی مفتوح جیم فارسی زده نون والف
مصدری کنایه از بهان سخن راز کسے شنیده نتواند
بود شاعرے گوید ع شیشے کی طرح پیٹ میں تیرے چھپتا
نہیں پانی * پی ہے مے غم راز چھپایا نہیں جاتا *

پیٹ کا ہلکا - بای فارسی تحتانی مجہول کاف
بالف کشیده بای ہوز مفتوح بلام زده کاف دوم
بالف کشیده کسی را گویند که سخن راز کسے شنیده پوشیده
نکند وبا دیگران بگوید شیخ امداد علی بحر گوید ع
ٹہار او چھاپنے نہ سکا راز محبت * ہے بہت ہی
شیشے کیطرح پیٹ کا ہلکا *

پیٹ کو لگنا - ف گرسنه شدن باشد *

پیٹ کے بال - موہای که بر بدن و سر طفل در
شکم مادر بروید *

پیٹ کی مار دینا - گرسنه داشتن کسے براه
عداوت یا تنبیه *

پیٹ کے لیے دوڑنا - در تلاش معاش
دویدن کسے بود *

پیٹ گرانا - کاف فارسی مکسور [illegible]
ونون بالف کشیده حمل انداختن زنان بود *

پیٹ لگانا - بای فارسی تحتانی معروف وتای
ہندی کشیده لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیده
نون والف مصدری کسے را مغلوب کردن بود کشتی

پیٹ لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون والف مصدری مغلوب شدن از کسے در کشتی بود
وکنایه از آرام یافتن کسے بجای بود شیخ ناسخ گوید ع
لگ گئی بیماری فرقت میں یہ بستر سے پیٹ
اوٹھ چلوں بالفرض میں تو ساتھ ہی بستر چلے * ونیز
کنایه از مجروح شدن پشت بود از ہم خوابگی بستر تا زمانه دراز شیخ
امداد علی بحر گوید ع مر کے بھی پیٹ لگتی نہیں ہے زمیں کو تیرے عاشق کا

پیٹ میں نرم دیا اوٹھا لیا - وبای فارسی تحتانی مجہول چسپیدن
شکم از فاقه کشی یا ترک طعام بود شیخ ناسخ گوید رباعی
جو بیا بدل ما بتخیل کا پیٹ * چپٹ گر گئی شستها ہمام
اپنا پیٹ * روٹی ہی کا اسکو ہے تصور دن رات
لگ جاتی نہ کسطرح چپاتی سا پیٹ *

پیٹ مارنا - بای فارسی تحتانی مجہول وتای
ہندی کشیده میم بالف کشیده رای مهمله زده نون والف
مصدری کنایه از ہلاک کردن انکه [illegible]

شیخ ناسخ سیفر ماید ٥ نظر آیا جو پیٹ ساقی کا
شیشۂ مے نے اپنا مارا پیٹ *

پیٹ مین بیٹھنا و پیٹ مین گھسنا - با کسے محبت پیدا کردن برای مطلب خود باشد *

پیٹ مین چوہے چھوٹنا - کنایہ بود از اضطراب و اضطرار مردم را بسبب ترس و بیم رسیدہ *

پیٹنا - بای فارسی تحتانی معروف و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری زدن کسے بود از دست و چوب و سینہ و سر کوبیدن در ماتم کسے نیز بود *

پیٹو - بای فارسی تحتانی مجہول تای ہندی و واو معروف بسیار خورندہ را گویند ف شکم خوارہ ع اکول بالفتح *

پیٹ والی - واو بالف کشیدہ لام تحتانی معروف کنایہ از زن باردار باشد ع حاملہ و حبلیٰ *

پیٹھا - بای فارسی تحتانی مجہول تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ بارے و ثمرے باشد سبز بکدوی دراز و گندہ تر از آن کہ از آن مربا و شیرینی سازند *

پیٹھنا - بای فارسی مفتوح تحتانی و تای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری در آمدن کسے و چیزے باشد در جای و چیزے *

پیٹی - بای فارسی تحتانی مجہول تای ہندی تحتانی معروف بر چند معنی آید اول صندوقی بود کہ اسباب سر کردن توپ مانند گولا و باروت وغیرہ دران نگاہ دارند دوم آگندۂ موباف زنان باشد و آن جامہ بود کہ اول مشابہ آخرا بر موی سر زنان پیچیدہ پس بالای آن موباف پیچیدہ تا موباف گندہ شود سوم پارچہ کہ بر شکم طفل نوزائیدہ بستہ شود ف غنداق ع قماط بالکسر چہارم رشتہ کہ اطفال در شکم مرغے کہ آنرا در ہندی بیا گویند مفتوح تحتانی با کشیدہ گویند می بندند پنجم بر نوعے از کمربند اطلاق کنند ششم قسمی از نیفہ پاجامہ بود *

پی جانا - بای فارسی تحتانی معروف جیم و نون بالف کشیدہ کنایہ از ضبط اشکباری و ضبط سخن بود نظیر اول از استاد مولف ٥ یاد ساقی کی
ہے پیجاتا ہون آنسو ضبط سے * انکھڑیان گھر
ساغر سے اشک بادا ہوگیا * نظیر دوم از خواجہ

پچوان - واو بالف کشیده و نون زده نوعے از قلیان بود که نیچه آن از تار ہای برنج و آہن و جست وغیرہ سازند ف نیچ *

پیچھا - بای فارسی تحتانی معروف جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ پس باشد که مقابل پیش بود ع اخیر و غائبانہ را نیز گویند و بمعنی در پے آزار شدن کسے و تعاقب کردن کسے ہم باشد *

پیچھا کرنا - پس رفتن و سراغ کردن کسی تا *

پیچھا لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری در صدد کسے افتادن بود *

پیچھے - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول ف پس ع بعد و عقب و بمعنی غیبت نیز آید *

پیچھے پڑنا - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول بای فارسی دوم مفتوح برای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از دشمنی کردن و نیز در صدد کسے افتادن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کسی نے مجکو نہ پہونچا یا میری منزل پر ٭ سراک کے پیچھے پڑا گرد رہگذر کی طرح *

پیخانہ - مکان ریدن مردم بود ف آبخانہ ع بیت الخلا و مستراح *

پیدل - بای فارسی مفتوح تحتانی ساکن دال مہملہ مفتوح لام ساکن ف پیادہ ع راجل *

پیر - بالفتح اول بروزن سیر زبان ہندی قدیم بار را گویند ف بار ع قدم و بکسر اول و تحتانی معروف روز دوشنبہ را گویند *

پیرا - بالفتح و رای مہملہ بالف کشیدہ شگون قدم ہر چیز باشد مانند اسپ و زن و بندہ چنانکہ بحر گوید ؎ تم جو آئے جسم میں جان آگئی ٭ جان من پیرا تمہارا خوب ہے *

پیراک - رای مہملہ بالف و کاف کشیدہ ف شناور ع سباح بحر گوید ؎ آپ اپنے آنسوؤں میں بہ چلے مثل نگرک ٭ گو سنیت لیگئے ہم ناتوان پیراک سے *

پیرکوا - بای فارسی مفتوح تحتانی زدہ رای مہملہ مفتوح بکاف زدہ واو بالف کشیدہ جانور کی باشد سیاہ پر ابر نگس کہ در آب پیدا شود و زیر کشتیہا با فراط ماند ف غوشنہ *

پیر کی چوٹی - بای فارسی تحتانی معروف رای مہملہ زدہ کاف تحتانی معروف جیم فارسی بواو مجہول تای ہندی تحتانی معروف کنایہ از عظمت و بزرگی بودن باشد کہ بطریق طنز کسیرا گویند

پیرنا - بای فارسی مفتوح تحتانی و رای مہملہ زدہ نون والف مصدری ف شنا کردن ❊

پیڑ - بای فارسی تحتانی مجہول و رای ہندی زدہ ف درخت ع شجر ❊

پیڑا - رای ہندی بالف کشیدہ گلولہ آرد خمیر کردہ کہ برای پختن نان سازند ف زوالہ و قسمی از شیرینی یا باشد مشہور ❊

پیڑو - رای ہندی بواو معروف ف زہار ع عانہ ❊

پیڑو اونچا - الف بواو معروف و نون غنہ جیم فارسی بالف کشیدہ زہار گوشت ناک بود ❊

پیڑو کی آنچ - کنایہ از محبت یا زن را بمرد بود ❊

پیڑھی - بای فارسی تحتانی معروف رای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف چیزی باشد مانند چارپائی کہ بر آن زنان نشستہ چرخہ گردانند یا زنان فاحشہ نشیمن کردہ بر آن نشینند و چیزی از نشستہای مردم باشد ❊

پیڑی - بای فارسی تحتانی مجہول و رای ہندی تحتانی معروف بیخ چوب شہتیر و نے باشد ❊

پیزار - بای فارسی مفتوح تحتانی زدہ و زای معجمہ بالف و رای مہملہ کشیدہ ف پا افزار و کفش و پاپوش ع نعل ❊

پیزار سے - سین مہملہ تحتانی مجہول کلمہ باشد کہ مفہومش چہ بیزار است بود و این محاورہ زبان است خواجہ میر درد مرحوم بیزار نیند

ے مجھی دیکر دشنام کہنے لگا
نہ ہوگے خوش اب بھی تو بیزار سے ❊

پیسا - بای فارسی مفتوح تحتانی زدہ سین مہملہ بالف کشیدہ ف پول ع فلس ❊

پیس ڈالنا - بای فارسی تحتانی معروف و سین مہملہ زدہ دال ہندی بالف کشیدہ و لام زدہ نون والف مصدری ف سائیدن و کنایہ از تباہ کردن کسے بود برنج رسانیدن شاعرے گوید

ے رات دن پیر و جوان پر کیا ستم ہے جور ہے ❊
پیس ڈال آسیائے چرخ تیرا دور ہے ❊

پیسنا - نون والف مصدری ف سائیدن و کنایہ از ہمان تباہ کردن کسے بود کہ گفتہ شد ❊

پیشیں - بای فارسی تحتانی مجہول و شین معجمہ کشیدہ دانہ کلان کہ مقدم و بالای ہمہ دانہ ہای

دانہ

تسبیح بود ف امام و شگوفه تسبیح و پارچه از پارچه های
پیرزن مردان را نیز گویند و پیر شیر ببر اسپ باشد
پیشاب - بای فارسی تحتانی مجهول شین معجمه
بالف و موحده کشیده ف کمیز و شاش ع بول
پیشی خدمت - زنیکه خدمت کننده زنان
امیر زن بود
پیشوائی - بای فارسی تحتانی مجهول شین معجمه
ساکنه واو با الف کشیده همزه تحتانی معروف [illegible] اقبال
کردن کسے بود ع استقبال
پیک - بای فارسی تحتانی معروف و کاف زرده
آب دهن یا تفل پان باشد که سرخ برآید
پیکدان - دال مهمله بالف کشیده و نون ساکنه
ظرف انداختن تفل پان بود که از مس یا نقره غیر
میسازند و برفرش نهند
پیکریا - بای فارسی مفتوح تحتانی ساکن کاف
مفتوح رای مهمله ساکن میم بالف کشیده و گرد شهر
و معابد خود گردیدن بعنه و بود بر روز سعین خود
پیکرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون بالف
الف مصدری بریدن یا پایا باشد ف سپیزدن

ع عقور بالفتح
پیلو - کاف فارسی بواو معروف کوسے بود
کراسپ میانه قد میان از انجا آورند
پیلا - بای فارسی تحتانی معروف لام بالف کشیده
ف زرد ع صفر
پیلک - بروزن اینک طائری بود زرد رنگ
و خوش آواز که مردمان پرورند
پے لگانا - بای فارسی مفتوح تحتانی ساکن
لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیده نون و الف
مصدری کسے را به عیب و تهمت نسبت کردن
و در چیزی نقص برآوردن باشد
پیلنا - بای فارسی تحتانی مجهول لام مفتوح
نون و الف مصدری پس پا کردن کسے [illegible]
هجای و عاجز کردن کسے را و اگر در آخر لفظ [illegible]
آید افاده معنی ورزش دهد که دست و پای
نهاده کننده چنانکه گویند ڈنڈ پیلنا و اگر در آخر
لفظ تیل آید افاده معنی روغن برآوردن باشد
پیلو - بای فارسی تحتانی معروف لام بواو معروف
درختی است که از شاخ و بیخهایش مسواک سازند

ف درخت مسواک و مرغے باشد ف پیل مرغ
و نام راگنی باشد از سی و شش راگنی مشهور ❊

پیمان - فارسیست ع عہد ❊

پیمان توڑنا - فوقانی بواو مجہول و رای ہندی
زدہ نون و الف مصدری ف پیمان شکستن ❊

پینا - بای فارسی تحتانی معروف کشیدن آب
و شیر و شراب و دوا و غیرہ لود ف آشامیدن
[illegible] ❊

پینتالیس - بای فارسی مفتوح تحتانی و نون
غنہ فوقانی بالف کشیدہ لام تحتانی معروف
سین مہملہ زدہ عدد یست مشہور ف چہل و
پنج ع خمس و اربعون ❊

پینتیس - بای فارسی مفتوح تحتانی و نون غنہ
فوقانی تحتانی معروف و سین مہملہ زدہ عدد یست
مشہور ف سی و پنج ع خمس و ثلثون ❊

پیندا - بای فارسی تحتانی مجہول و نون غنہ
دال مہملہ بالف کشیدہ جانب زیرین ہر ظرف باشد ❊

پیندیکا یا پیکا - دال مہملہ تحتانی مجہول
بای فارسی مفتوح بلام زدہ کاف بالف کشیدہ
کسیکہ بر نجش اعتماد نباشد گاہی چنین و گاہی
چنان گوید و مرد لچر و پوچ باشد ❊

پینڈی - بای فارسی تحتانی معروف و نون
غنہ دال ہندی تحتانی معروف گلولہ ہاے
میدہ کہ در روغن بریان کردہ و با شکر و میوہ
آمیختہ بندند و در شادی عروسی تقسیم کنند ❊

پینک - بای فارسی تحتانی معروف نون
مفتوح بکاف زدہ مقدمہ خواب باشد کہ
در نشہ افیون و پوست آید ف پینکی و ناویدن
ع سنہ بالکسر ❊

پینے نکالنا - بای فارسی مفتوح تحتانی ساکن
نون مکسور کاف بالف کشیدہ و لام زدہ نون و
الف مصدری نقص برآوردن در چیزے بود
ع اتمام حضرت رشک سیفر ما ہیں ؎ شاکت
یہ ساقی سے سے جائیگا جو پینا نون میں پیے
نکالیگا کسی طرح کی پا نون میں ❊

پینگ - بای فارسی تحتانی مجہول و نون غنہ
و کاف فارسی زدہ بہوا آمدن و رفتن گہوارہ
بود ہنگام جنبش آن ❊

پینگ بڑھانا - آمد و شد گهواره را افزودن در هوا بود *

پینگ لگانا - گهواره را جنبش آوردن تا در هوا برود و بیاید *

پیوڑی - بای فارسی مخلوط الها بواو مجهول زده رای هندی تحتانی معروف خاک باشد زرد که بدان رنگ کنند *

پیوسی - بسین مهمله تحتانی معروف شیر اول زاییدن حیوانات و انسان بود و آن قسم شیر تا سه روز مانند آغوز و بلفتحتین ع لبا *

پیوند - فارسیست ع رقعه *

پیوند لگانا - لام مفتوح کاف بالف کشیده نون والف مصدری رقعه بر رقعه دوختن *

پیوندی بیر - بای فارسی تحتانی مجهول و رای مهمله زده کنارے که در وخت شاخ درخت دیگر بسته باشند و نمو کنند و ثمر کلانتر دهد که بسیار خوب و شیرین بود *

پیوندی موچھین - بمیم بواو معروف جیم فارسی مخلوط الها تحتانی مجهول و نون مختفیه بروتها

که بر رخسار باشند و مدد رسانند و از حد برو تگیانند *

باب تای فوقانی

فصل الف

تا - فوقانی بالف کشیده کلمه باشد که اطفال روی خود پوشیده باز نمایند و این کلمه بزبان آرند *

تاب تلی - فوقانی بالف و بای موحده کشیده فوقانی دوم مکسور لام مشدد و تحتانی معروف مرض سپرز را گویند در عوام ع ورم الطحال *

تابڑ توڑ - فوقانی بالف کشیده موحده مفتوح برای هندی زده فوقانی بواو مجهول و رای هندی زده ف پیاپی و زود زود ع توالی و تواتر *

تاب - فارسیست *

تاب لانا - فوقانی بالف و بای موحده کشیده لام بالف کشیده نون والف مصدری ف برداشت *

تاپنا - نون بالف کشیده گرد آتش بودن برای گزند سرما بود *

تاتا تھئی - هر دو فوقانی بالفها کشیده فوقانی سوم مخلوط الها مفتوح همزه تحتانی معروف لفظیست که رقاصان هنگام رقص گویند ع تر تر بفتح هر دو فوقانی *

سے تار کو ۔

تارون کی چھاؤن - فوقانی بالف کشیدہ رای مہملہ بواو مجہول ونون غنہ کاف تحتانی معروف جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ واو ونون غنہ زدہ کنایہ از آخر شب باشد شیخ امداد علی بحر سگیدہ بیند ع ہر ایک داغ سینہ مین ہی کوکب سحر ۔ تارون کی چھاؤن جان مسافر نکل چلے ۔

تارے توڑنا - تای ہندی بواو مجہول رای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از کردن کارے بود کہ از دیگران آن کار نشود شیخ امداد علی بحر سگیدہ بیند ع نور مے پر کیجیے اسپند تارے توڑ کر ۔ رشک ماہ چاردہ جام ہلالی ہو گیا ۔

تارے چھٹکنا - رای مہملہ تحتانی مجہول جیم فارسی مخلوط الہا مکسور تای ہندی مفتوح بکاف زدہ نون والف مصدری کنایہ از آمدن شب باشد ۔

تارے دیکھنا - رسمی بود در ہندوستان کہ زچہ در روز ششم طفل را در آغوش گرفتہ زیر آسمان آید و ستارہ ہا بیند ۔

تارے گننا - کاف فارسی مکسور بنون زدہ نون والف مصدری کنایہ از بیداری نا شکیبا بود در شبہای ہجران ف اختر شماری شیخ امداد علی بحر گوید ع تارے گنتے رات کٹتی ہے نہین آتی ہے نیند ۔ دل کو تڑپاتا ہے ہجر آنکھون کو ترساتی ہے نیند ۔

تاڑ - فوقانی بالف کشیدہ ورای ہندی زدہ درختی باشد راست وکلانتر کہ از برگ آن پنہا باد سازند ف تار و درخت ابوجہل ام بود بدریا فتن ف دریاب ۔

تاڑنا - نون والف مصدری بردو معنی آید ۱- دریافتن آتش گوید ع بوسۂ لب مین دو نسے کیا مانگون ۔ تاڑ جاتے ہین وہ طلب کی آنکھ ۔ ۲- وزن کردن سنگ با سنگ دیگر بود ۔

تاڑی - رای ہندی تحتانی معروف دو معنی دارد - ۱- آب ثمر درخت ابوجہل بود کہ نشہ آورد ومردمان خورند ف تاری برای مہملہ ۲- ا[illegible]

گرفت کنار را نامند کہ از اسلحہ است اسیر گوید
ہ اوس ترک کو ہے نشہ سے نفرت یہ ساقیا
نے ڈھال میں ہے پھول نہ تاڑی کی تاشا ہیں *
تاشا - شین معجمہ بالف کشیدہ چیزے کہ
آنرا با دہل نوازند ف خماک *
تاش - بروزن ماش جامہ کہ تار از حریر و
بود از تارہای زر در ع نسیج سیخ امداد علی
بحر گوید ہ شامیانہ تاش کا گنبد طلائی
تیا سے جیسے * گور میں بھی آدمی جو یا ہے عز و جاہ کا
تافتان - فوقانی بالف کشیدہ وفا سے
زدہ فوقانی دوم بالف و نون مخففہ قسمے از
نان خمیری بود کہ گرد باشد و کنار ہای گندہ
دارد و بسیار نرم بود ف تفتان *
تافتہ - فارسیست و آن نوعی از بافتہ و
پارچہ ابریشمی ست *
تاک - فوقانی بالف کشیدہ وکاف زدہ دیدن
بانتظار و غور باشد و امر بہ دیدن نیز آمدہ *
تاک جھانک - جیم مخلوط الہا بالف و نون
غنہ وکاف زدہ کنایہ از نظر بازی بود بحر گوید

ہ بس ہے یہی علاج ان آنکھوں کو پھوڑ دو
جھٹ جائے تاک جھانک کا ایکا کسی طرح
تاک لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و
نون بالف کشیدہ ہمان انتظار وقت بود
و نیز انتظار وقتی برای ضرر رسانیدن کسے و
اندیشہ کردن برائے حرف گیری بود *
تاک میں رہنا - در انتظار و کمین کسے
نشستن بود *
تاکنا - نون والف مصدری دیدن بخیال
و غور بود و نشانہ را از دیدبان دیدن *
تاگا - کاف فارسی بالف کشیدہ رشتہ بود
خواہ خام خواہ تابیدہ *
تال - بروزن مال موزون بہ علم موسیقی بود
ف خماک بالضم و تشدید میم مفتوح شیخ ناسخ
سفر مانید ہ جان دیں کیونکر نہ اوس مطرب
پسر کے عشق میں * تال کا سننا ہماری جان کو
ستم ہو گیا * و تالاب را نیز گویند *
تال دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف
مصدری دست بر دست زدن کہ صدای آن

با اصول آید ف خمک زدن ❊

تال کمھانا - بمیم مفتوح کاف مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ تخم لست ہین کہ در معجونات اندازند ❊

تامیل - بمیم تحتانی مجہول ولام زدہ کنایہ از راہ و رسم وملاقات بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہوا ہی آج کل ایسے سے تامیل اپنا ❊ کہ جسکے رقص مین توڑا ہے بھاؤ گھونگھٹ کا ❊

تالو - لام بواو معروف جای از پیش سر باشد کہ در کودکی نرم وجہندہ بود ف تشنک بروزن چشمک ع یافوخ و اندرون دہن بالای زبان بود ف کام ❊

تالو او ٹھانا - عبارت ازان بود کہ قابلہ کام اطفال را ہنگام پیدایش بانگشت از خود بردارد و راست کند ف تبا گوش کردن ❊

تالو سے زبان لگنا - بسین مہملہ تحتانی مجہول زای معجمہ مفتوح بای موحدہ بالف کشیدہ و نون زدہ لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری کنایہ از خاموشی باشد شیخ ناسخ

سفر یا بند ؎ ترے آگے جو نکلے بات منہ سے یہ نہین ممکن ❊ زبان شمع گو نکلی نہین محفل مین تالو سے ❊ مومن دہلوی گوید ؎ نہ انتظار مین یان آنکھ ایک آن لگی ❊ نہ ہای مین تالو سے شب زبان لگی ❊

تالی - بروزن خالی ہر دو دست را برہم زدن تا صدا بر آید ❊

تالی بجانا - ف خرسک زدن ❊

تالی دونون ہاتھ بجنا - مثل ہیرزنند بجائیکہ مراد این باشد کہ جنگ یا محبت از یکطرف نمیشود تا جانب دیگر نخواہد قاسمی گوید ؎ دیکھو الفت سی ادھر گر دلبری منظور ہی تالی دونون ہاتھ بجتی ہی مثل مشہور ہے ❊

تامجان - فوقانی بالف ومیم زدہ جیم بالف ونون معلنہ زدہ سواری باشد کہ بران امیران نشینند وکہاران بردارند وآنرا ہوا دار نیز گویند ❊

تامڑا - رای ہندی بالف کشیدہ جوہر یست کہ یاقوت سیاہ باشد و نگینہ انگشتری سازند ❊

تان - فوقانی بالف و نون معلنه کشیده آواز بلند باشد در سر ائیدن و آهن کلان بود درمیانه هوادار و بیهوده *

تانا - نون بالف کشیده بر دو معنی آید اول در آتش نهادن زر و سیم بود جهت آزمایش خالص و غیر خالص بودن آن چنانکه آتش گوید ۵
امتحان عاشق صادق کا سزاوار نہین *
زر خالص کو بھی ای یار کوئی تا تا ہی * دوم تارہائی که در طول قماش باشد ف تار *

تانا باتا - موحده و نون بالف ها کشیده تارهائیکه در طول و عرض قماش باشد ف تار و پود *

تانبا - فوقانی بالف کشیده و نون غنه موحده بالف کشیده جوهریست کانی ف مس بکسر ع نحاس بالضم *

تانبچون - موحده ساکن جیم فارسی بواو معروف و نون معلنه زده ریزه مس بود ف توبال *

تانبے تاشیر - موحده تحتانی مجهول چیزیکه موافق ضرورت خوراک کسے بود که نه زیاده ازان نه کم و این محاوره زنان ست *

تانت - فوقانی بالف و نون غنه و فوقانی کشیده ف روده *

تانتا - فوقانی دوم بالف کشیده رفتن مردمان و حیوانات بسیار پس یکدیگر بود *

تانتوا - فوقانی دوم مضموم واو بالف کشیده مرضی باشد معروف که بیشتر کمر دبان جانب مشرق لاحق شود *

تانتیا - فوقانی دوم مکسور تحتانی بالف کشیده مردم ناتوان را گویند که دراز باشد ف لاغر ع اسفحنی *

تانسنا - فوقانی بالف کشیده و نون غنه و سین مهمله زده نون و الف مصدری سیند کردن و ترسانیدن کسے بود تا بدکردار نشود ف چشم نمائی *

تانسین - فوقانی بالف و نون معلنه زده سین مهمله مفتوح تحتانی و نون معلنه زده نام مغنی بود از مردم هنود که در فن موسیقی کامل بود و درین فن صاحب تصانیف است *

تانیدنا - نون اول زده نون دوم و الف مصدری
ف تنیدن ❊

تاؤ - فوقانی بالف کشیده و واو تیپ ورق دراز
کاغذ که بدان ورقهای کتاب سازند ف تا ❊

تاوا - واو بالف کشیده پریدن کبوتران گرد اگرد
خانه و مکان بود ❊

تاؤ پیچ - بای فارسی تحتانی مجهول و جیم فارسی
زده ف پیچ و تاب ❊

تاؤ پیچ کھانا - کاف مخلوط الها بالف کشیده
نون و الف مصدری ف خشم گرفتن ❊

تاؤ کھانا - سوخته شدن چیزی را گویند
که بر آتش نهاده توام آن کرده باشند ❊

فصل بای موحده

تب - بروزن شب کلمه بود که فائده معنی
آنزمان و آنوقت بخشد شیخ ناسخ سیفرمایند

س خط کے آغاز مین تو مجھے یہ احسان کرگیا
لطف تب تھا کہ صفائی مین صفائی ہوتی ❊ و دیگر

جزائی شرط نیز باشد ❊

تباکھیر - موحده بالف کشیده کاف مخلوط الها
تحتانی مجهول و رای مهمله زده تباشیر بود و بعضی
گویند سفید آنرا تباکھیر و کبود آنرا تباشیر گویند ❊

تبلا - فوقانی مفتوح بموحده ساکن لام بالف
کشیده نوعی از مزامیر باشد که در غنا و رقص
نوازند ف طبله ❊

تبلی - لام تحتانی معروف کیسه بود از تسمه
اسباب بندوق که دران گلوله بندوق و مانند آن
دارند و تخته بود بر کدوی تنبوره و ستار ❊

تبلیا - لام مکسور تحتانی بالف کشیده طبله نواز
را گویند ❊

فصل بای فارسی

تپ - فوقانی مفتوح ببای فارسی بخار را گویند
ف تب بموحده زده ع حمی بالضم و بزبان هنود
پرستش کردن را گویند ❊

تپائی - فوقانی مکسور بای فارسی بالف کشیده
همزه تحتانی معروف تخته نشستن مردمان و
نهادن اسباب باشد ف خرزین سه پایه ❊

تپاک - فوقانی مفتوح بای فارسی بالف کشیده
و کاف زده ف گرمجوشی ع اختلاط شیخ ناسخ

سیفرمانید ع تری جلانے کو اے سنگدل صنم
ہمنے اک اور صاعقہ طور سے تپاک کیا ٭

تپش - فوقانی مفتوح بای فارسی مکسور شین معجمہ بشدت گرمی را گویند کہ در فصل تابستان باشد ٭

تپک - بروزن فلک درد ریشے بود کہ دمبدم خیزد و بیقرار دارد ٭

تپ کا موتنا - فوقانی مفتوح بای فارسی ساکن کاف بالف کشیدہ میم بواو معروف و فوقانی زدہ نون والف مصدری کنایہ از تبخالہ بر آمدن بر لبہای صاحب تپ بود ف تبخال و تبخالہ ٭

تپکنا - فوقانی و بای فارسی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون بالف مصدری رد کردن ریش بود بتوقف ٭

تپنا - فوقانی مفتوح بای فارسی ساکن نون و الف مصدری گرم شدن مکان از تابش آفتاب بود ٭

تپنچا - فوقانی و بای فارسی ہر دو مفتوح جیم فارسی بالف کشیدہ تفنگ کوچک را گویند ف تفنگچہ ٭

فصل تای فوقانی

تتا - فوقانی مفتوح فوقانی دوم مشدد بالف کشیدہ گرم را گویند و کنایہ از مرد جری و دلاور وزود رنج و مغلوب بالغضب باشد ٭

تتا توا - فوقانی سوم مفتوح واو بالف کشیدہ تابہ سوزان و کنایہ از کسیکہ در ہر سخن مستعد فساد شود ٭

تتالا - فوقانی اول مکسور نام یکی از اصول موسیقی بود یعنے تال ٭

تتا ہونا - ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری خشم آلود و غضبناک شدن بود ٭

تتر بتر - فوقانی اول مکسور فوقانی دوم مفتوح برای مہملہ زدہ موحدہ مکسور فوقانی سوم مفتوح برای مہملہ زدہ ف پریشان و تار تار ع منتشر ٭

تتلانا - فوقانی مضموم بفوقانی دوم ساکن لام و نون بالفہا کشیدہ حرفے بجای حرفے بر آمدن از گرانی زبان مثلاً بجای کاف تای فوقانی بر آمدن ٭

تتمبا - فوقانی اول مکسور فوقانی دوم مفتوح میم زدہ موحدہ بالف کشیدہ بمحاورہ زنان تکرار لفظی و طول سخن را گویند ٭

تتو تھمبو - فوقانی مفتوح فوقانی دوم مشدد بواو مجہول فوقانی سوم مخلوط الہا مفتوح میم زدہ موحدہ بواو مجہول [illegible] دادن کسی را [illegible] ٭

تتھرا - ہر دو فوقانی مفتوح ہاے ہوز ساکن راے مہملہ بالف کشیدہ ظرف گرم کردن آب بود ف سبو ع مسخنہ بالکسر *

تتیامرچ - ہر دو فوقانی مفتوح تحتانی مشدد بالف کشیدہ میم مکسور بہ راے مہملہ و جیم فارسی زدہ فلفلی باشد برابر بالہیلہ کوچک و رنگ سبز دارد و زبان را بسیار گزد *

فصل جیم

تج - فوقانی مفتوح بجیم زدہ ف دار چینی ع سلیخہ

تجدینا - فوقانی مفتوح جیم ساکن دال مہملہ و تحتانی مجہول نون والف مصدری ترک کردن کاری و وابستہ از دست دادن چیزے بود *

تجنا - نون والف مصدری ہمان ترک کردن کاری و وابستہ از دست دادن چیزی بود و لفظ فوقانی مضموم کاہیدہ و لاغر شدن باشد بسبب رنج و غم *

تجہ - فوقانی مضموم جیم مخلوط الہا ساکن کلمہ ایست کہ ہرگاہ با لفظ کو یعنی کاف و واو مجہول استعمال کنند فائدہ معنی ترا بخشد و اگر با لفظ سو یعنی سین مہملہ تحتانی مجہول استعمال کنند فائدہ معنی از تو بود و اگر با لفظ مین یعنی میم تحتانی مجہول و نون مخفیہ استعمال کنند فائدہ معنی در تو بخشد و بہ صورت بدون ہاے ہوز ہم درست ست *

تجھے - فوقانی مضموم جیم مخلوط الہا تحتانی مجہول ف ترا *

فصل حاے حطی

تحریر - بروزن تقریر چیزے از گوٹہ و دارائی ربافتہ و مانند آن کہ کنار لباس پوشیدنی زیر سجاف و مغزے دوزند و بمعنی گردانیدن آواز در حلق و طرب انگیز کردن آواز نیز است *

فصل خاے معجمہ

تخت - فوقانی مفتوح بخاے معجمہ و فوقانی دوم زدہ بمعنی اعلی و کلان تر بود مثلاً گویند تخت گاؤن یعنی دیہ کلان تر و اعلی *

تخت کی رات - کاف تحتانی معروف راے مہملہ بالف و فوقانی کشیدہ کنایہ از شب زفاف بود *

تختہ الٹنا - کنایہ از تہ و بالا و منقلب شدن زمین آباد باشد *

تختہ تباہ ہونا - کنایہ از تباہ و خراب شدن

هیچ مقام آباد بود ❊

تختی - فوقانی دوم تحتانی معروف تختهٔ چوبی باشد که طفلان بران مشق نوشتن کنند و بمعنی لوح و لوحے باشد از سیم و زر و مس و الماس و شیم که بران دعا یا و نقوش نویسانیده کنده کنانیده در گردن دارند و بمعنی وضع و انداز جسم هم آمده و سینه بهن کبوتر را نیز گویند ❊

فصل رای مهمله

ترا - فوقانی مکسور رای مهمله با الف کشیده کلمه بود که ازان خطاب بناکسان کنند و از تو ❊

ترازا - فوقانی مفتوح هر دو رای مهمله با الفها کشیده جست کردن اسپ باشد خواجه آتش گوید ~ غبار راه هین گو آج هم ان نسوار و مین ❊ پهنسیدعمر منزل سطے کریگا و ترازو مین ❊

ترا بهرنا - موحده مخلوط الها مفتوح رای مهمله ساکن نون و الف مصدری همان جست کردن اسپ بود ❊

تراسی - فوقانی مکسور رای مهمله با الف کشیده سین مهمله تحتانی معروف عددیست مشهور هشتاد و سه ع ثلثه و ثمانون ❊

تراش - فوقانی بفتوح رای مهمله با الف و شین معجمه زده وضع و آراستگی باشد حضرت رشک سیفرمانید ~ پاؤن تیرچهتا رهون دست شانه تراش ❊ سب سی علیحده هے تری ای صنم تراش ❊

تراش خراش - همان وضع و آراستگی دو

ترانوے - فوقانی مکسور رای مهمله با الف کشیده و نون معلنه زده واو تحتانی مجهول عددیست مشهور نود و سه ع ثلثه و تسعون ❊

تراه - فوقانی مکسور رای مهمله با الف کشیده و های هوز زده نام شهریست که شمشیر و کارد کهان آنجا خوب میسازند ❊

تراها - های هوز با الف کشیده راهی که جای جمع شدن سه راه باشد ❊

تراه تراه - هر دو بروزن نگاه قحط آب و قحط هر چیز بود و فریاد الامان را نیز گویند شیخ ناسخ سیفرمانید ~ تلوار وه تراه کی باندهے تو سب ملک ❊ کرنے لگین تراه تراه آسمان تک ❊

تراهی - های هوز تحتانی معروف شمشیر و کارد …

وہانند آن کہ بمقام تراہ ساختہ باشند ❊

ترائی — بروزن گدائی ہر دو طرف دریا و آبجاری بود کہ زمین نمناک باشد ❊

تربوز — فوقانی مفتوح برای مہملہ زدہ موحدہ بواو معروف وزای معجمہ زدہ ف ہندوانہ ع بطیخ اخضر

تربیدی — فوقانی مکسور رای مہملہ ساکن موحدہ تحتانی مجہول دال مہملہ تحتانی معروف قسمی از ہیمان بود

تربینی — نون تحتانی معروف نام سہ دریاست زیر قلعہ الہ آباد جانب جنوب و شرق و آن سہ دریا گنگ ست کہ از جانب شرق قلعہ آمدہ و جمن کہ از جانب جنوب قلعہ رسیدہ و میان ہر دو دریا آبی جوش زدہ از زمین برآمدہ و نام آن سرستی ست و این ہر سہ ملحق شدند والحال سرستی معلوم نمیشود الاحال آن باقیست شیخ ناسخ میفرماید ❊ ہ تین تربینی تو دو آنکھین مری ❊ اب الہ آباد بھی پنجاب ہے

ترپ — فوقانی و رای مہملہ ہر دو مضموم بای فارسی ساکن جماعت ہشتاد سواران بود و ہر گاہ ہشتاد ترپ شود آنرا رسالہ گویند و لغت انگریزیست و فوقانی مضموم رای مہملہ مفتوح بای فارسی ساکن ست

امر از دوختن باشد ورد وخت اول بود ❊

ترپن — فوقانی مکسور رای مہملہ ساکن بای فارسی مفتوح بنون زدہ عددی بود مشہور ف پنجاہ و سہ ع ثلثہ و خمسون ❊

ترپنا — فوقانی مضموم رای مہملہ مفتوح بای فارسی ساکن نون و الف مصدری قسمی از دوختن باشد بالای دوخت اول ❊

ترپولیا — فوقانی مکسور رای مہملہ ساکن بای فارسی مفتوح بواو زدہ لام مکسور تحتانی با الف کشیدہ سہ در کلان کہ در ابتدای بازار چوک سازند کہ در ہر در با سواری و جلوس بگذرند ❊

ترپھلا — فوقانی مکسور رای مہملہ ساکن بای فارسی مخلوط الہا مفتوح لام با الف کشیدہ عبارت از ہلیلہ و بلیلہ و آملہ باشد ❊

ترت — فوقانی مضموم برای مہملہ زدہ و فوقانی کشیدہ ف جلد و شتاب ❊

ترت پھرت — بای فارسی مخلوط الہا مضموم برای مہملہ زدہ و فوقانی کشیدہ چالاکی و شتاب باشد ف ترت ترت ❊

ترتراتا - ہر دو فوقانی مفتوح راے مہملہ اول ساکن
راے مہملہ دوم و فوقانی سوم بالفہا کشیدہ طعام
تر روغن باشد کہ روغن ازان چکد ف چرب
ع مدہن بالضم*

ترتریا - ہر دو فوقانی مضموم ہر دو راے مہملہ
تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ جلد جلد سخن گوید*

ترچھا - فوقانی مکسور راے مہملہ ساکن جیم فارسی
مخلوط الہا بالف کشیدہ چیزے کہ کج در عرض و طول
باشد ع محرف و قسمے از قماش باشد کہ بدان
زیر جامہ ہا سازند*

ترچھی نظر و ترچھی نگاہ - نظر قہر و نگاہ خشم
باشد و کنایہ از نگاہ ناز معشوق بود خواجہ وزیر
سنگو بندے ہ ترچھی نظروں سے نہ دیکھو عاشق
دلگیر کو* کیسے تیر انداز ہو سیدھا تو کر لو تیر کو*

ترس - بروزن جرس ف بخشودن ع ترحم

ترسٹھ - فوقانی مکسور راے مہملہ ساکن سین
مہملہ مفتوح ثنای ہندی مخلوط الہا زدہ عدد یست
مشہور ف شصت و سہ ع ثلثہ و ستون*

ترس کھانا - فوقانی و راے مہملہ ہر دو مفتوح
سین مہملہ ساکن کاف مخلوط الہا و نون بالفہا
کشیدہ رحم کردن بود بر کسے*

ترسنا - نون و الف مصدری امیدوار ماندن
کسے برائے چیزے کہ بدست نیاید یا از دست رفتہ باشد
ف فروسیدن*

ترسول - فوقانی مکسور راے مہملہ ساکن سین مہملہ
بواو معروف و لام زدہ چیزے باشد از آہن
کہ بالای معبد ہنود نصب کنند و چیزے بود مانند
پنجہ کہ فقیران ہنود در دست دارند*

ترشاوا - فوقانی مضموم راے مہملہ ساکن شین
معجمہ و واو بالفہا کشیدہ درختہای میوہ دار نارنگی و مانند
آن بود از حموضات*

ترشائی - ہمزہ تحتانی معروف ف ترشی ع
حموضت بالفتح*

ترفان - فوقانی مضموم راے مہملہ زدہ فا بالف
کشیدہ و نون معلنہ سوہان اندرون بندوق باشد
کہ آہن اندرون بندوق را بدان صاف کنند*

ترک - فوقانی مفتوح راے مہملہ و کاف کشیدہ چوب
سائبان بود کہ آنرا از سفال پوشند و کلمہ باشد کہ

در آخر صفحہ اول نویسند کہ ہمان کلمہ در ابتدای سطر اول
صفحہ دوم نوشتہ باشند اسیر گوید ؎ پہر تسکین
دیکھتا ہوں ہجر میں جب میں کتاب ✽ ترک اک
اک جزو کی دو دو پھر ملتی نہیں ✽ ف پاورق
ع خارجہ ✽

ترکاری - فوقانی مفتوح رای مہملہ ساکن کاف
با الف کشیدہ رائے مہملہ دوم تحتانی معروف ف
ترہ ع بقلہ ✽

ترکی تمام ہونا - فوقانی مضموم برائے مہملہ زد
کاف تحتانی معروف کنایہ از ختم شدن سپہ گری کسی
و مانند آن بود منشی مظفر علی اسیر گویند ؎ اے
ترک تو بھی اب نکریگا کسیکو قتل ✽ میں کیا تمام ہوں
تری ترکی تمام ہے ✽

ترم - فوقانی و رائے مہملہ ہر دو مضموم میم ساکن
مزمار فوج انگریزان باشد کہ بدان بحکم حاکم خود
مشغول شوند ✽

ترمتی - فوقانی مضموم رائے مہملہ مفتوح میم ساکن
فوقانی تحتانی معروف جانوری بود شکاری کہ صید
کنجشک و ابابیل و مانند آن کند ف ترمتای بضم
اول و سکون رائے مہملہ و میم ✽

ترمری - فوقانی مکسور رائے مہملہ ساکن میم مکسور
رائے مہملہ دوم تحتانی مجہول آثار دہنیت باشند
کہ بر آب یا بر شوربای گوشت پدید آید ✽

ترنا - فوقانی مکسور رائے مہملہ ساکن نون والف
مصدری بالای آب بودن چیزے بود شیخ ناسخ
میفرماید ؎ جو ترے دشت میں مجنون کبھی
میں روؤنگا ✽ ترے گا خیمہ لیلی حباب کی بدلی
و کنایہ از نام ور شدن و از رتبہ پست رتبہ عالی
یافتن و از کار نیک مستوجب ثواب شدن کسی
بود در شک مغفور میفرماید ؎ بحر ہستی سے کنارہ
کرنے میں تر جائینگے ✽ اے اجل ڈوبے ہوؤں سے
آشنائی خوب ہے ✽ شاعرے گوید ؎ ہزاروں
آشنای عشق نام آور ہیں عالم میں ✽ بہت سے
تر گئے ڈوبے ہوئے دریائے الفت کے ✽

ترنگ - فوقانی و رائے مہملہ ہر دو مفتوح بنون و
کاف فارسی زدہ تعلی و لاف و گزاف باشد چنانکہ
شیخ ناسخ میفرماید ؎ تو مرے لکھے سے شیشہ و
ساغر جو ساقیا ✽ یہ بھی اک اپنی نشہ امی کی ترنگ ہے ✽

ترُوٹ - فوقانی مکسور رای مہملہ ساکن واو مفتوح تای ہندی کشیدہ نوعی از انواع غنا باشد ❊

تُرہی - فوقانی مضموم رای مہملہ ساکن ہای ہوز تحتانی معروف قسمی از نای باشد کہ کناسان و خاک روبان نوازند و در فوج ہند بجای تُرم باشد ❊

تُرہیا - فوقانی مضموم رای مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن تحتانی بالف کشیدہ ہمان نی نواز بود ❊

تِریا چلتّر - فوقانی مکسور رای مہملہ ساکن تحتانی بالف کشیدہ جیم فارسی و لام و فوقانی مشدد ہر سہ مفتوح رای مہملہ زن فریب و مکر زنان بود خواجہ آتش گوید ❊ عبث کرتا ہے واعظ میرے آگے ذکر حوروں کا ❊ سنی ہیں میں نے بہت تریا چلتر کی کہانی ❊

تریل - فوقانی و رای مہملہ ہر دو مفتوح تحتانی و لام نر و مادہ پیل مست باشد کہ پیشاپیش پیل رود و بر آن علامت پیلان آورند ❊

تُرئی - فوقانی مضموم رای مہملہ مفتوح ہمزہ تحتانی معروف ثمری از بقولات است کہ زنان خورش سازند ❊

فصل رای ہندی

تڑاتڑ - ہر دو فوقانی مفتوح رای ہندی اول بالف کشیدہ رای ہندی دوم زدہ آواز زدن پاپوش و دست و چوب بود ❊

تڑاقا - قاف بالف کشیدہ تحدونا یالی چیزی باشد ❊

تڑاق پڑاق - فوقانی و بای فارسی ہر دو مفتوح ہر دو رای ہندی بالف کشیدہ و ہر دو قاف زدہ زدن کسی بود و کردن کار بچالاکی و زودی باشد ❊

تُڑانا - فوقانی مضموم رای ہندی و نون بالف کشیدہ وگسیختن ❊

تڑپ - فوقانی و رای ہندی مفتوح بای فارسی کشیدہ بیقراری و اضطراب باشد ❊

تڑپڑ - فوقانی و بای فارسی ہر دو مفتوح ہر دو رای ہندی ساکن گفتن چیزی بود در جواب کسی بزودی بدون توقف ❊

تڑپنا - فوقانی و رای ہندی ہر دو مفتوح بای فارسی ساکن نون و الف مصدری ف تپیدن ❊

تڑقنا - فوقانی و رای ہندی ہر دو مفتوح قاف ساکن نون و الف مصدری فت دریدہ شدن ع شق و کنایہ از کسی رنجیدہ شدن بسخنان درشت گفتن بود ❊

تڑکا و نور کا تڑکا - فوقانی مفتوح رای ہندی ساکن کاف بالف کشیدہ اول صبح صادق بود چنانکہ حضرت برق میفرمایند ؎ مانند صبح یار مین جلوہ ہی نور کا * کہتے ہین لوگ چہرے کو تڑکا ہی نور کا *

تڑنا - فوقانی مفتوح رای ہندی زدہ نون والف مصدری ف سنجیدہ شدن در ترازو سنج امداد علی بحر گوید ؎ ہم پلہ ہوے اوس سے نہ چھوٹے نہ بڑے پھول * آنکھون مین تلا یار ترازو مین تڑے پھول *

تڑیانا - فوقانی مفتوح رای ہندی ساکن تحتانی و نون بالفہا کشیدہ پریدن مرغ بال و پر بستہ بود نیم گسیختہ *

تڑیڑا - فوقانی مفتوح رای ہندی تحتانی مجہول رای ہندی دوم بالف کشیدہ آبیکہ گرم کردہ خود دوا ہا بدان جوشیدہ بر عضوی کہ درد داشتہ باشد یا صدمہ رسیدہ باشد ریختن ع نطول بالضم و نیز ریختن آب بر عضوی کہ نجاست آن دور کردہ باشند یا بر جامہ کہ پاک کردہ باشند شاعرے گوید ؎ نہ کہ آلودہ دامن عاشق گریان کو ای واعظ * ٹپکنا آنسوون کا داغ عصیان کو تڑیڑا ہی *

فصل سین مہملہ

تسلا - فوقانی مفتوح سین مہملہ ساکن لام بالف کشیدہ ظرفی باشد از مس و برنج و نقرہ و طلا برای شستن دست و رو و پا *

فصل عین مہملہ

تعزیہ - فوقانی مفتوح عین مہملہ ساکن رای معجمہ مکسور تحتانی مفتوح بہای مختفیہ نقل مزار جناب سید الشہدا علیہ السلام را گویند کہ بران نوحہ و گریہ کنند و بدین معنی ہندیست چہ در عربی بمعنی ماتم داری و پرسہ است *

تعزیہ اوٹھانا - الف بواو و غیر ملفوظ تای ہندی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ نقل مزار سید الشہدا از تعزیہ خانہ برداشتن برای دفن کردن در زمین بود *

تعزیہ ٹھنڈا کرنا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ دال ہندی بالف کشیدہ کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری نقل مزار سید الشہدا را در زمین دفن نمودن *

تعزیہ رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری نقل مزار سید الشہدا در تعزیہ خانہ نہادن *

فصل غین معجمه

تغار - فوقانی مفتوح غین معجمه بالف و رای مهمله کشیده مغاکی که معماران برای سرشتن آہک یا گچ آب و گل سازند ◆

تغما - بروزن یغما نشان و علامت را گویند و مقتضای تحقیق آنست که اصل این تمغاست بتقدیم میم بر غین معجمه پس بتقدیم غین بر میم از راه نا وابستگی بر السنه مردم جاری شده است و از قبیل الفاظ غلط است ◆

فصل قاف

تقدیر آزمانا - فوقانی مفتوح قاف ساکن دال مهمله تحتانی معروف و رای مهمله زده الف با الف و زای معجمه زده میم و نون با الفها کشیده بخت آزمائی کردن ◆

تقدیر بگڑنا - موحده مکسور کاف فارسی مفتوح رای ہندی زده نون والف مصدری کنایه از ناسازی بخت بود شاعری گوید ؎ راحت ہی عاشقوں کو لیے ہیچ عشق میں ◆ بگڑا ہوا نصیب یہاں کارساز ہے ◆

تقدیر پھر جانا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور رای مهمله ساکن جیم و نون با الف کشیده کنایه از برگشتگی بخت بود شاعری گوید ؎ تیری نگہ پھرا ہی محبت ہی پھیر پھر گئی ◆ برگشته دوست ہو گئی تقدیر پھر گئی ◆

تقدیر پھوٹنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف و تای ہندی زده نون والف مصدری کنایه از بدی بخت بود خواجه آتش میگوید ؎ صحرای مغیلان کا مگر مرحله آیا ◆ پھوٹی ہوئی تقدیر لیے آبله آیا ◆

تقدیر جاگنا - جیم بالف کشیده و کاف فارسی زده نون والف مصدری کنایه از موافقت بخت باشد

تقدیر چمکنا - جیم فارسی و میم مفتوح کاف زده نون والف مصدری کنایه از ہمان مساعدت و ترقی بخت بود شاعری گوید ؎ رہتا ہی اینو آٹھ پہر روبرو کے یار ◆ مشاطه آئینه کا مقدر چمک گیا ◆

تقدیر سیدھی ہونا - سین مهمله و دال مهمله مخلوط الہا تحتانی معروف کنایه از موافقت و کارسازی تقدیر بود خواجه آتش میگوید ؎ بیرنگ آئینه انسان کی ہی تقدیر اگر سیدھی ہو موافق ہی زمانه دوست دشمن کی نظر سیدھی ہی ◆

تقدیر کا بدا - موحده مفتوح دال مهمله با الف کشیده کنایه بود از آنچه مقدر شده است ◆

تقدیر کا بل - موحده مفتوح بلام کنایه از کمی بخت

شاعرے گوید ؎ تمھاری برہمی آشفتہ مثل زلف
رکھتی ہے * تمھین سیدھی جو رستی بل نکلتا نہ قسمت کا *

تقدیر کا بناؤ - عبارت از سازگاری بخت بود *

تقدیر کا پھیر - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول
وراے مہملہ زدہ کنایہ از برگشتگی بخت بود شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ دیر قاصد کو لگی جو راہ مین * تیری
قسمت کا دلا یہ پھیر ہے *

تقدیر کا سو جانا - سین مہملہ بواو مجہول جیم و
نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ناموافقت بخت بود شاعرے
گوید ؎ رات کو کیا کیا جگایا نالۂ شبگیر نے *
ایسے سوتی تھی کہ کروٹ ہی نہ لی تقدیر نے *

تقدیر کا کھیل - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول
ولام زدہ کنایہ از کرشمہ ہای تقدیر بود حضرت برق
میفرمایند ؎ مجسا دیوانہ پھنسے زلفون مین تو
کیسے * پیچ تھا قسمت کا انپی کھیل تھا تقدیر کا *

تقدیر کا لکھا - لام مکسور کاف مخلوط الہا مشدد
بالف کشیدہ بمعنی خط تقدیر بود شاعرے گوید ؎
حاصل جو دربار پہ ملتے کور گرتے * تقدیر کے لکھے کو
مٹایا نہیں جاتا *

تقدیر لڑنا - لام مفتوح رای ہندی ساکن نون
والف مصدری کنایہ از کارسازی تقدیر بود دلآشاد
مؤلفہ ؎ آئی جو وہ پری تو بر آئی بگڑ گئی * تقدیر
لڑ گئی تو لڑائی بگڑ گئی *

فصل کاف

تاک - فوقانی مفتوح بکاف کشیدہ بر دو معنی
آید اول کلمہ باشد کہ فائدہ معنی انتہا و نہایت بخشد
ف تا ع الی دوم ترازوی کلان را گویند ف
کپان ع قپان و بضم فوقانی قافیہ وسجع بود *

تکا - فوقانی مضموم کاف مشدد و بالف کشیدہ تیری
کہ در و پیکان نباشد شیخ امداد علی بحر میگویند ؎
کس طرح سوراخ ہو سینہ کسی بے پیر کا * تیر تکا ہے
ہماری آہ بے تاثیر کا * و بکسر فوقانی پارچہ خورد
گوشت را گویند *

تکان - فوقانی مفتوح کاف بالف کشیدہ و نون
معلنہ صدمہ رسیدن از شئے متحرک بود *

تکل - فوقانی مضموم کاف مشدد مفتوح بلام نوعی
از کاغذ بادی باشد *

تکلا - فوقانی مفتوح کاف ساکن لام بالف کشیدہ

آہن درازی کہ در دو کدان باشد ف دو کی و بکسر فوقانی و فتح کاف و لام مشدد نوعی از پیچیدن رشتہ کاغذ بادی بود کہ در انگشت نر و انگشت خنصر پیچند چنانکہ شاعرے گوید مصرعہ سادی کے جو گوے ہین تو ماںجھے کے تکلے ٭

تکما - فوقانی مضموم کاف ساکن میم بالف کشیدہ حلقہ کوچک کہ ازان گوی گریبان بگذرانند ف گوی انگل و در فارسی تکمہ گوی گریبان را گویند ٭

تکنا - فوقانی مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری ف نگریستن و فوقانی مکسور کاف مضموم نون مشدد بالف کشیدہ چیزے کہ سہ گوشہ دارد ٭

تکونا - فوقانی مکسور کاف بواو مجہول نون بالف کشیدہ ہر چیز کہ سہ گوشہ دارد ع شانث ٭

تکی - فوقانی مفتوح کاف مشدد تحتانی معروف ف دیدن ٭

تکی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ ف تا دیر دیدن ٭

تکیا - فوقانی مفتوح کاف ساکن تحتانی بالف کشیدہ جائیکہ مردگان را دفن کنند ف گورستان حضرت برق میفرمایند ع پیام موت یا دو صل ہے فرقت میں عاشق کو جو سلائیگا ہمیں تکیے میں تکیہ تیرے پہلو کا ٭

تکیا کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از اعتماد کردن بر کسی باشد ٭

تکیا لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ ف پشت بہ تکیہ و پشت بدیوار کردہ نشستن بود ٭

تکینی - کاف تحتانی معروف نون تحتانی معروف بالش کوچک را گویند ٭

فصل کاف فارسی

تگا - فوقانی مکسور کاف فارسی مشدد بالف کشیدہ کسیکہ خمیدہ و کج میخرامد ٭

تگر - فوقانی و کاف فارسی مفتوح رای مہملہ زدہ اسم ہندی اسارون ست و اسارون دوائیست ٭

تگدما - فوقانی مفتوح کاف فارسی ساکن دال مہملہ مفتوح میم بالف کشیدہ حساب تیاری چیزے را گویند ٭

تگنا - فوقانی مکسور کاف فارسی ساکن نون

بالف کشیده و ث سه چند ٭

فصل لام

تِل - بکسر فوقانی و لام کنجد باشد معروف که از آن روغن میکشند و
کنجد و خال را نیز گویند و کنایه از خال مہرویان و مردمک چشم هم باشد ٭

تِلّا - بکسر فوقانی و لام مشدد بالف کشیده هر دو
سر دستار را گویند که طلائی باشد و بفتح اول لام
بالف کشیده جرم زیرین کفش را گویند ٭

تلاچی - فوقانی مفتوح لام بالف کشیده جیم تحتانی
معروف هر چه از قسم بقولات و تره ها در روغن بریان
کنند ٭

تلاملی - میم مفتوح لام تحتانی معروف بیقراری
ع اضطراب ٭

تل بیٹھنا - فوقانی مضموم لام ساکن موحده
مفتوح یه تحتانی و ہای ہندی مخلوط الہا زده نون و الف
مصدری در ترازو نشستن بطورے که در یک پله خود
نشینند و در پله دیگر ہموزن خود خواه جواہر خواه طلا
خواه نقره خواه مس خواه غله و دیگر اشیا نهند و
آنرا تصدق کنند صبا گوید ؎ تل بیٹھے آپ جو تو
برہمن کی جب پڑی ٭ صدقے کی تیلی سے بت آزر
بدل گیا ٭

تلپٹ - فوقانی مفتوح لام ساکن بای فارسی
مفتوح تای ہندی کشیده ف رایگان ع
تلف شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جو دل کو دیتے ہو
ناسخ تو کچھ سمجھ کر دو ٭ کہیں نہ مفت میں دیکھو
یہ مال تلپٹ ہو ٭

تلپٹ کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ زده نون و
الف مصدری رایگان و گم کردن مال کسے بود ٭

تلچھٹ - فوقانی مفتوح لام ساکن جیم فارسی
مخلوط الہا مفتوح تای ہندی کشیده چیزی که در آب
و شراب و مانند آن ته نشین گردد ف درد بحر گوید
؎ دورہ آخر میں کیفیت نہیں ٭ رنگ کیا دکھلائے گی
تلچھٹ دیکھیے ٭

تلسی - فوقانی مضموم لام ساکن سین مہملہ تحتانی
معروف گیاہیست خوشبو ف شاہسپرغم و نازبو
ع ریحان ٭

تل شکری - نوعیست از شیرینی که حلوائیان
سازند بحر گوید ؎ اوسکے خال و لب شیرین کا جو
کرتا ہوں بیان ٭ منہ میں بنتی ہے زبان تل شکری کا ٹکڑا

تلک — فوقانی ولام هر دو مفتوح بکاف کشیده مزید علیه کلمهٔ تک باشد که فائدهٔ معنی نهایت دهد ف تا ع اسے چنانکه شیخ ناسخ سیفرمایند ع
کل تلک بصرفهٔ ناسخ غم یه غم کھایا کیا * آج وہ خود گور کے منه کا نوالا ہوگیا * الا نزد اکثر متاخرین این لفظ متروک الاستعمال است باید دانست که تصرف هندیان در الفاظ هندیه یا بکم کردن حرف بود یا بزیاده نمودن حرفے پس انچه دران تصرف بکمی حرف بود پیش اکثر فصحای متاخرین بامتزان بیش اقل متروک الاستعمال چنانکه یہان و وہان بروزن جہان را بتخفیف ہای ہوز و اور بروزن غور و پیر بروزن دیر را بتخفیف واو و رای مهمله بیشتر فصیحان شاعرنگویند و انچه دران تصرف بزیادت حرف باشد نزد اکثر فصحای متاخرین متروک الاستعمال نزد قلیلی متروک الاستعمال چنانکه آنکر مزید علیه آکر بزیادت نون را و پہچانتا مزید علیه پہچانا و تا کا مزید علیه تک بزیادت لام را بیشتر فصیحان نگویند و ناجایز الاستعمال دانند و بکسر فوقانی ثانی باشد که هنود از سیندور وغیره بر پیشانی خود و سینه نهند

تل کی اوٹ پہاڑ — کاف تحتانی معروف الف و مجهول و تای هندی کشیده بای فارسی مفتوح بای ہوز بالف و رای هندی زده مثلیست بجائی زنند که در پردهٔ شئے ادنی شئے بزرگ و عظیم باشد

تلکی با تھرا ڈہ — فوقانی مضموم بلام زده بهان زنند که در یک پیمانش ادمی نشانند و در پله دیگر بوزن آدمی غله یا شئے دیگر باشد که آنرا تصدق کنند لمؤلفه ع
کہینگے که میزان مین خوش ہیا یا وہ جس روز تل کو ترازو مین ہوگا *

تلملانا — فوقانی مفتوح بلام زده میم مفتوح لام و نون بالف کشیده بیتابی کردن بنوع اضطراب ع
بچھڑ گیا ہے میان تجھ سے کوئی شاید ادھر ادھر پڑے پھرتے ہین تلملائے ہوئے *

تلنا — فوقانی مضموم لام ساکن نون و الف مصدری ف سنجیده شدن و کنایه از آمادگی کسے بر کارے بود *

تل نظرا — سیاہی نگاہ که گفتگو چشم جا نکند *

تلوار باندھنا — سرحده بالف کشیده فرنون ودال مهمله تحلو بدا الهانرده نون والف مصدری

بستن تیغ در کمر بود سپاہیان و سرہنگان را شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ تیرے ابروکی نباتیتی اگر
ای یار بندھی ٭ کمر قافیہ شعر مین تلوار بندھے ٭

تلوار برسنا - کنایہ از تیغ زنی بہیم و متصل باشد ٭

تلوار بند - موحدہ مفتوح بنون و دال مہملہ
زدہ کسیکہ تیغ بندد شیخ ناسخ میفرمایند ؎
کیون نہ شیدا ہوئی بھوین اپنی وہ طفل آزاد کا ٭
سچ ہی یہ ہوتی ہین درویشون مین کم تلوار بند ٭

تلوار چلنا - جیم فارسی مفتوح بلام زدہ نون
والف مصدری کنایہ از روان شدن تیغ بود
در کارزار شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جان بسمل
یہ دعا مانگ رہی ہی سر راہ ٭ کوچہ زخم مین
پھر یار کے تلوار چلے ٭

تلوار کا ابر - جوہری باشد بر تیغ مانند جوہر ٭

تلوار کا بل - موحدہ مفتوح بلام کنایہ از
کجی کہ در شمشیر افتد از پیچ صدمہ شاعری گوید
؎ کیا نہ قتل کسی سخت جان کو ای قاتل ٭
تمام بل تری تلوار کے نکل جاتے ٭

تلوار کا پانی - کاف بالف کشیدہ بای فارسی
بالف کشیدہ نون تحتانی معروف کنایہ از
آب داری تیغ بود داغ گوید ؎ سیکڑون تشنہ
دیدار ہین معلوم نہین ٭ کسکی قسمت کا ہے پانی
تیری تلوار کے پاس ٭

تلوار کا پٹھا - بای فارسی مفتوح تای ہندی
مخلوط الہا بالف کشیدہ کنایہ از دم شمشیر بود کہ
پہن باشد بحر گوید ؎ ازل سے قاتلون کو
نقش خوبی سے ہے محرومی ٭ کسی تلوار کے
پٹھے پر اتو ہو نہین سکتا ٭

تلوار کا پھل - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح
بلام زدہ کنایہ از پیکر تیغ بود شیخ امداد علی بحر
میگویند ؎ مرہم کی عوض زخم پر اب چاہیے
تیزاب ٭ انگور مین پایا نہ مزا تیغ کے پھل کا ٭

تلوار کا چھالا - جیم فارسی مخلوط الہا و لام
بالف کشیدہ کنایہ از داغی کہ در آہن شمشیر
باشد مرزا برق میفرمایند ؎ کھل گیا ایسا
کہ مین جب اوسکی نظرون پر چڑھا ٭ صاف
شمشیر نگہ کو جسم چھالا ہو گیا ٭

تلوار کا ڈورا - دال ہندی بواو مجہول برای

مہملہ بالف کشیدہ کنایہ از نشان دم شمشیر بود شیخ ناسخ سیفر مانید ؎ میری زخمون مین اگر ٹانکے لگانے ہین تجھے ✤ سیلے لا جراح ڈورا یار کی تلوار کا ✤

تلوار کا کسانا - کاف مفتوح سین مہملہ و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از خم کردن تیغ بود حضرت برق سیفر مانید ؎ امتحان پر تو اصیلون کی نظر جھکتی ہے ✤ وقت پر میری بھی تلوار کسائی ہوتی ✤

تلوار کا گھاٹ - کاف فارسی مخلوط الہا بالف و فوقانی کشیدہ از جائیکہ آغاز خم تیغ در تیغ باشد آنرا گویند شیخ ناسخ سیفرمانید ؎ قاتل عالم ہی عریانی مین عالم یار کا ✤ گھاٹ اوسکے تیر نے کا گھاٹ ہی تلوار کا ✤

تلوار کا گھاٹ سے بیٹھنا - سین مہملہ تحتانی مجہول بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری افتادن ضرب تیغ بر کسے باشد از جائیکہ آغاز خم تیغ بود ✤

تلوار کا مالا - میم و لام بالفہا کشیدہ پیوندے کہ در آہن تیغ باشد لاستاد مؤلفہ ؎ اسے شہادت مین نہین طالب جڑاؤ ہار کا ✤ پاسبے زیور مین مالا تیغ جوہر دار کا ✤

تلوار کا منہ - میم مضموم بنون غنہ و ہای ہوز زدہ کنایہ از تیزی دم تیغ بود خواجہ آتش گوید ؎ پھیر لینگے نہ منہ کو تری تلوار سے قاتل ✤ ہم دل سے گرے ہین وہ اگر منہ کی گری ہی ✤

تلوار کا ہاتہ - ہای ہوز بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا زدہ کنایہ از ضرب شمشیر بود کہ بر کسے زنند ✤

تلوار کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از جنگ شمشیر بود شاعرے گوید ؎ علی وہ ہی کہ نہ جبکی کہین رکے تلوار ✤ خدا کا قہر و غضب شیر حق کی تھی تلوار ✤ علی نے کود کر بیر العلم مین کی تلوار ✤ جو شاہ جن یہ نہ کہتا نہ چھوڑتی تلوار ✤ علی امام منست و منم غلام علی ✤ ہزار جان گرامی فدائے نام علی ✤

تلوار کھینچنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی و نون
غنہ و جیم فارسی زدہ نون و الف مصدری کشیدن
تیغ از نیام بود بوقت جنگ ٭
تلوار کی آنچ - کنایہ از گزند و آسیب شمشیر بود ٭
تلوار مارنا - میم بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف
مصدری وقت تیغ زدن ٭
تلووں سے لگنا سر میں جاکے بجھنا -
کنایہ از نہایت برافروختہ شدن بود ٭
تلوے دھو دھو کے پینا - کنایہ از کمال اطاعت
کردن بود ٭
تلوے چھلنی ہو جانا - کنایہ از بسیار کار کردن
بسیار گردیدن باشد ٭
تلوے کھجلانا - کاف مخلوط الہا مضموم و جیم
زدہ لام و نون بالفہا کشیدہ کنایہ ایست مشہور
از صحرا نورد شدن آتش گویند ؎ ہمیشہ تلوے
کھجلایا کیے شوق بیابان میں ٭ رہی نالاں
ہماری پاؤں کی زنجیر زندان میں ٭ ذوق دہلوی
گوید ؎ رخصت اے زندان جنون زنجیر در
کھڑکائے ہے ٭ مژدہ خار دشت پھر تلوا مرا کھجلائے ہے

تلے - فوقانی مفتوح لام تحتانی مجہول ف زیر
و پائین ع تحت شیخ ناسخ سگو نیدت نیز
ہم کر دے مروں اسار کے تلے ٭ آ جاؤں نہ ہائے بوجھ تلے
دیوار کے تلے ٭ و بکسر فوقانی و لام مشدد
تحتانی معروف عضویست اندرون شکم ف
سپرز ع طحال و کبد را نیز گویند ٭
تلے اوپر ہونا - الف بواو معروف بائے فارسی
مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ ہائے ہوز بواو مجہول نون
و الف مصدری کنایہ از تہ و بالا شدن دل ہم
و در ہم گشتن مردمان بود ع انقلاب و انتشار ٭
تلے اوپر کے لڑکے - کاف تحتانی مجہول لام
مفتوح بہ رائے ہندی زدہ کاف دوم تحتانی مجہول
پسر کہ بعد پسر و دختر کہ بعد دختر خواہ پسر بعد
دختر خواہ دختر بعد پسر بواسطہ پیدا شود ٭

فصل میم

تماش بین - فوقانی مفتوح میم بالف و شین
معجمہ رسیدہ موحدہ تحتانی معروف و نون بمعنی کنایہ
از کسے کہ زن باز و عیاش بود و اوباش و ضع باشد
تماشی - میم تحتانی معروف نوعی از تماش ...

رشک سے حوم گوید ہیں گردون کی شا با تحسین آرا ئیش
وی اسکے پیچھے سے تماشی ہے ہمین تماشا تحسین ✽

تمتمانا و تمتماہٹ ۔ فوقانی مفتوح میم ساکن فوقانی دوم مفتوح میم بالف کشیدہ نون والف مصدری سرخ شدن روی مردم بود در آفتاب یا در شدت تب شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تمتماجاتا ہے چہرہ چاند سورج کی طرح ✽ دم بھر اوس جان نزاکت پر جو پڑ جاتی ہے دھوپ ✽

تمھارا ۔ فوقانی مضموم میم مخلوط الہا و رای مہملہ بالف کشیدہ کلمہ باشد کہ فائدہ معنی ضمیر اشارہ دہد ✽

تمھارا سر ۔ سین مہملہ مکسور برای مہملہ زدہ محاورہ ایست کہ ہرگاہ از کسے برہم شوند این کلمہ بر زبان آرند چنانکہ شاعرے گوید ؎ پوچھتا جب جو اوسے راز دہن ✽ ہنسکے فرماتے ہیں تمھارا سر ✽

تمھارا کلیجا ۔ کلمہ ایست کہ ہرگاہ کسے خلاف مزاج کسے ہیچ سخن گوید این کلمہ بر زبان آرند ✽

تمھارے منہ میں گھی شکر ۔ کلمہ ایست کہ مفہومش آن بود کہ گفتہ شما خدا راست کرد ✽

فصل نون

تن ۔ بفوقانی مضموم درختے بود دراز کہ تخم آنرا در آب جوشانیدہ رنگ از آن برآورند و جامہ ہا رنگین کنند و بفوقانی مفتوح امر بود از تنیدن و گردن بلند کردن ✽

تنا ریری ۔ کلمہ تے باشد معین مغنیان را ✽

تنبورا ۔ فوقانی مفتوح بنون غنہ موحدہ بواو مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ سازیست معروف تنبورہ بنون زدہ و در آخر ہای مختفیہ ع طنبورہ لکھا کہ حطی ✽

تنبول ۔ فوقانی مفتوح نون ساکن موحدہ بواو مجہول و لام زدہ برگ پان را گویند ف پان باخفای نون ✽

تنبولن ۔ فوقانی مخلوط النون مفتوح موحدہ بواو مجہول لام مفتوح بنون زدہ زنے کہ پان فروشد چنانکہ شاعرے گوید ؎ تنبولن کی بھی اکطرف کو دکان ✽ تنبولن نزاکت میں تھی یہان پان ✽

تنبولی ۔ لام تحتانی معروف کسیکہ پان فروشد ✽

تن تن ۔ ہر دو فوقانی مضموم بہر دو نون زدہ

آوازے کہ از تار ساز برآید ❖

تنتنا - غصہ و غضب را گویند ❖

تنتکار - فوقانی مفتوح بنون و فوقانی دوم زدہ کاف بالف و رای مہملہ کشیدہ کسیکہ نواز ندہ سازے بود کہ دران تارہا باشند مانند رباب و سرود و ستار و مانند آن ❖

تنتنا توڑی - فوقانی دوم بالف کشیدہ فوقانی سوم بواو مجہول رای ہندی تحتانی معروف جدائی خواستن از کسے باشد بخشم و خشونت ❖

تن پھن - فوقانی بای فارسی مخلوط الہا مضموم بہر دو نون زدہ سخنان خشم آلودہ از کسے گفتن بود و درین لغت بجای فا بای فارسی مخلوط الہا ہم گوش زد است ❖

تنکا - فوقانی مکسور نون زدہ کاف بالف کشیدہ خس و برگ و کاہ ❖

تنکا سر سے اوتارنا - فوقانی مکسور نون ساکن کاف بالف کشیدہ الف بواو غیر ملفوظ فوقانی بالف و رای مہملہ کشیدہ نون والف مصدری کنایہ از احسان خفیف نمودن بر کسے بود شیخ امداد علی بحر گویند ؎ بار احسان کب اوٹھا سکتے ہیں ہم نازک مزاج ❖ غیر نے تنکا اوتارا در دسر ہونے لگا ❖

تنکی - فوقانی مضموم نون ساکن کاف تحتانی معروف نوعی از نان بود کہ تنک تر و خستہ تر باشد ❖

تنکے چننا - فوقانی مکسور نون زدہ کاف تحتانی مجہول جیم فارسی مضموم بنون ساکن نون والف مصدری کنایہ از دیوانہ و سودائی شدن بود شیخ ناسخ فرمایند ؎ باغبان آتا نہیں گلگشت کو وہ رشک گل ❖ تنکے اب چننے لگا دیوانہ گلچین ہو گیا ❖ ایضاً خواجہ آتش گویند ؎ جو ہر اپنے آئینہ رخسار کا دکھلائیگا ❖ سبزۂ خط یہ کا تنکے مجھے چنوائیگا ❖

تنکے کا سہارا - کاف بالف کشیدہ سین مہملہ مفتوح ہای ہوز و رای مہملہ بالفہا کشیدہ کنایہ از توانائی قلیل کہ از حمایت کسے حاصل شود خواجہ آتش گویند ؎ قلزم عشق میں تنکے کا سہارا بھی نہ ڈھونڈ ❖ آسرا وہ نہیں لیتے جو خدا رکھتے ہیں ❖

تنکے کی اوٹ پہاڑ - کاف دوم تحتانی معروف الف بواو مجہول و تای ہندی کشیدہ بای فارسی مفتوح ہای ہوز بالف و رای ہندی کشیدہ مثلیست مشہور بجای زنند کہ شئے ادنی پوشندہ شئی اعلے شود ❖

فصل واو

تو - فوقانی بواو معروف کلمهٔ باشد که بهنگام خطاب بناکسان گویند ف تو بواو مجهول و بواو مجهول کلمهٔ باشد که جزای شرط بود چنانکه گویند جو وه بلا ٹکنیگے تو ہم جائینگے و باین معنی بفتح فوقانی نیز آمده و بواو مجهول زاید ہم آید برای تحسین کلام یا برای تاکید چنانکه دیکھو تو و سنو تو *

توا - فوقانی مفتوح واو بالف کشیده بر دو معنی آید اول پارهٔ مدور از آهن که بر آتش نهاده بران نان پزند ف تابه دوم پارهٔ مدور سفالین که در چلم قلیان بالای تنباکو نهاده بران آتش نهند *

توبڑا - فوقانی بواو مجهول و موحده زده رای هندی بالف کشیده کیسه که دران دانه پر کرده بر سر اسپ خورانند ع علیقه *

توبه - عربی ست *

توبه توڑنا - فوقانی بواو مجهول و رای هندی زده نون و الف مصدری شکستن عهدی بود که برای نکردن گناه بندند ف توبه شکستن شاعری گوید

س؁ زاهد کا دل نه خاطر میخوار توڑیے * سو بار توبه کیجیے سو بار توڑیے *

توبه کرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون و الف مصدری عهدی که برای گناه نکردن کنند ف توبه کردن *

توپ - فوقانی بواو مجهول و بای فارسی کشیده متعارف ست *

توپ چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری سر شدن توپ بود *

توپ چھوٹنا - جیم فارسی مخلوط الها بواو معروف و رای هندی زده نون و الف مصدری سر کردن توپ بود *

توپ دم کرنا - دال مهمله مفتوح میم ساکن کاف مفتوح رای مهمله زده نون و الف مصدری کسے را بدم توپ دادن بود *

توپنا - زیر زمین دفن کردن و پنهان کردن لغ

توتا - فوقانی بواو مجهول فوقانی دوم بالف کشیده بر دو معنی آید اول طائریست معروف که سبز رنگ باشد ف توتی بهر دو تای قرشت و واو و تحتانی بهر دو معروف ع طوطی بهر دو طای حطی

دوم آلہ از آلات تفنگ بود وآن آہنے بود کہ فتیلہ
بندوق بران نہند کہ بدان آتش بباروت رسد
ف ماشہ خواجہ آتش گوید ؎ کلمہ پڑھینگے دونو
مری خانہ جنگ کا * زاغ کمان ہو آہین کر توتا تفنگ کا *

توتا چشم - کنایہ از کسیکہ بیوفا و بیمروت بود شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ بحر چشم دوستی سبزان دنیا سے
نرکھہ * بیوفا سب ہین یہ طوطا چشم کسکے یار ہین *

توتا پالنا - طول دادن مرض بود از بدتیماری *

توتلا - فوقانی بواو مجہول و فوقانی دوم زدہ لام
بالف کشیدہ کسیکہ در تلفظ او تای فوقانی بسیار آید مع
تمتام بہر دو فوقانی *

توتو - ہر دو فوقانی بہر دو واو معروف کلمہ باشد
کہ سگ را از آن طلبند *

تو تو مین مین - ہر دو میم مفتوح تحتانی و نون
مخفیہ کنایہ از باہم جنگیدن دو کس بود بہ گفتگوی
ناسزا *

توتی - ہر دو فوقانی بواو و تحتانی معروف
طائریست برابر گنجشک و این غیر آن توتی ست
کہ در ہند آنرا توتا گویند و فت گنجشک توتی کی گوی

توتے اوڑ جانا - ہر دو فوقانی بواو و تحتانی
مجہول کنایہ از باختہ شدن ہوش و حواس بود
چنانکہ میر تقی مغفور سیفر مایند ؎ اوسنے دیکھا
جو اوٹھہ کے سوتے سے * اوڑ گئے آئینہ کی توتی کے
و ظاہر این محاورہ قدیم است زیرا کہ در محاورۂ فصحاے
حال توتے ہاتھون کے اوڑ جانا مسموع ست *

توتی بولنا - فوقانی اول بواو و دوم تحتانی معروف چنانچہ
بواو مجہول لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از شہرۂ آفاق
شدن کسی بود در ہیچ کمال یا حسن جمال یا قبیل از قبیل استعمال
ندکرست برق مغفور سیفر مایند ؎ کیا بولتا ہے
توتی شیرین مقال یار * شہرہ جہان مین ہی خط
بیمثال کا * شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شہرہ ہے
اوس سبزۂ رخسار کا * خوب توتی بولتا ہے یار کا *

توتی کا پڑھنا - فوقانی دوم تحتانی مجہول
کاف بالف کشیدہ بای فارسی مفتوح رای ہندی
مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری کنایہ از
سخن سرائی طوطی بود *

توتی کی آواز نقار خانے مین کون سنتا ہے
مثلے ست مشہور بجائے زنند کہ در مجمع کسان سماعت

سخن ناکسان نشنود ذوق دہلوی گوید ؎ مری
نالون سے چپ ہین مرغ خوش الحان زمانے مین
صدا طوطی کی سنتا کون ہے نقارخانے ہین ٭

توتے کی طرح آنکھہ بدلجانا - کاف تحتانی
معروف طای حطی و رای مہملہ ہر دو مفتوح حای حطی ساکن
الف بالف و نون غنہ و کاف مخلوط الہا زدہ موحدہ
و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن جیم و نون بالفہا
کشیدہ کنایہ از دفعۃً بیمروت شدن بود اسیر گوید
؎ خط کھنچنے لگا جو اوس آئینہ رو کو مین ٭ توتے
کی طرح آنکھہ کبوتر بدلگیا ٭

توتے کی طرح پڑھنا - بای فارسی مفتوح رای
ہندی مخلوط الہا ساکن نون والف مصدر ہے از
کسے بی سمجھے آنچہ تعلیم کنندہ گوید آنکس نیز ہمان
سخن بگوید ٭

توتے ہاتھون کے اوڑجانا - ہای ہوز
بالف کشیدہ فوقانی مخلوط الہا بواو مجہول و نون
مختفیہ کاف تحتانی مجہول الف بواو غیر ملفوظ
بہ رای ہندی زدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ ہمان کنایہ
از حیران گشتن و باختہ شدن ہوش وحواس بود

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ عقل کے جال ہین کیا
حسن خدا داد آیا ٭ اوڑ گئے ہاتھون کے توتے
جو وہ صیاد آیا ٭

تور - فوقانی بواو مجہول و رای مہملہ زدہ پوششی
باشد از بانات وغیرہ کہ بر پالکی سواری زنان و
سکھپال و مانند آن اندازند و بران کار چوب نیز
بود و در اصل لفظ ترکیست کہ در اردو مستعمل ست
شیخ ناسخ فرمایند ؎ چرخ پر تارے نظر آتے ہین
جب چھٹکے ہوسے ٭ جانتا ہون اوس پری کی
پالکی پر تور ہے ٭

تورا - فوقانی بواو مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ
رتبہ و بزرگی را گویند کہ بکسے دہند و یک خوان یا
چند خوان طعام الوان باشند کہ ہر یک را از
اعزہ واحباب در تقریب شادی عروسی و دیگر
شادیہا منعمان تقسیم کنند شیخ امداد علی بحر گویند ؎
خدا کے فضل سے مہمان ہین خوان توکل پر ٭ ہمارے
نام کا حصہ نہین منعم کے تورون مین ٭

توڑ - فوقانی بواو مجہول و رای ہندی زدہ بر چند
معنی آید اول آب دوغ ع مار الرائب دوم

کشادن بنایی که نیزه بازان و کشتی گیران در نیزه بازی و کشتی بر حریف بندند بدل الفتحتین سوم شور روانی آب دریا شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خیر ہو ہم عاشقون کی عشق ہی دریای قہر * ٹوٹتا ہی توڑ کے پانی مین دم پیراک کا * چہارم فیصلہ قیمت چیزی بود پنجم گذشتن تیر و گلولہ تفنگ ازین طرف بآن طرف از نشانہ بود لاستاذ المولفہ ؎ سخت جانی نے کیا تن کو حصار آہنی * آج تیر سے تیر کا دیکھینگے اسے خونخوار توڑ *

توڑا - رای ہندی بالف کشیدہ بچند معنی آمدہ کیسہ ہزار روپیہ و اشرفی باشد خواجہ آتش میگوید ؎ مانگتا ہون مین خدا سے اپنی دس سے داغ عشق * بادشاہ حسن کی سکہ کا توڑا چاہیے * ۲ - زنجیر طلائی خواہ نقرئی کہ در گلو و دست ہا و پاہا دارند و آنچہ پہلوانان بر بازو بندند آن زنجیر فولادی باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ پہنون زنجیر مین اب عاشق دیوانہ مزاج * تیری گردن کا یہ کرتا ہی اشارا توڑا * خواجہ آتش گوید ؎ فصل گل مین بیڑیان کافی ہین میرے پاؤن کی * ہاتھ مین حداد کے سونے کا توڑا چاہیے * ایضاً از شیخ ناسخ ؎ دھوئیے پائے حنائی آب جوی باغ مین * پاؤن مین شمشاد کے سونے کا توڑا چاہیے * ۳ - فتیلہ سر کردن بندوق بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہجر ساقی مین مجھے گردن مینا ہی تفنگ * آتش مے کا ہی ہر ایک قطرا سا توڑا * ۴ - کمیابی و نایابی چیزی را گویند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ عاشق زلف معنبر ہین خریدار تمام * کیون نہ تیرا ہو جواب آ کے عنبر سارا توڑا * ۵ - گردشی کہ رقاصان در رقص نمایند بحر گوید ؎ دیکھنے والون کے محفل مین نہ کیون دل ٹوٹین * رقص مین لے جو وہ رقاص ستمگر توڑا *

توڑ جوڑ - جیم بواو معروف و رای ہندی زدہ شکستن و درست کردن و دانائی و فیلسوفی و نفاق و افتراق کنانیدن میان دو کس بود *

توڑ کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری کشادن بند کہ نیزہ بازان و کشتی گیران بر حریف بندند خواجہ آتش گوید ؎ اے دل صد چاک الجھکر زندگی سے ہو نہ تنگ * پیچ کا

اون گیسوون کے شانہ بن کر توڑ کر ٭ و نیز فیصلہ کردن قیمت چیزے کہ آنرا خرید نمایند ٭

توڑنا - نون والف مصدری ف شکستن وکنایہ از علیحدگی ونفاق خواستن بود از کسے وعلیحدہ کردن کسے را از کسے نیز باشد ٭

توسہی - فوقانی مفتوح واو ساکن سین مہملہ مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف کلمۂ باشد کہ فائدۂ معنی کلمہ یا لضرور دہد شیخ ناسخ سیفرمایند سے روئے ناصح اپنے منہ پر رکھکر دامان توسہی ٭ ہاتھ آئے یان پائے نہ اک تار گریبان توسہی ٭

توشکخانہ - فوقانی بواو مجہول شین معجمہ تحتانی مجہول خای معجمہ بالف کشیدہ نون مفتوح بہاے مختفیہ مکانیکہ دران پوشاک درخت امیران ماند ف توشک خانہ ٭

تول - فوقانی بواو مجہول ولام زدہ حاصل بالمصدر از سنجیدن ووزن نمودن بود وامر ہم از سنجیدن باشد ٭

تولا - لام بالف کشیدہ نام وزن دوازدہ ماشہ یا شش ف تولچہ ٭

تولاماشا - میم وشین منقوط بالفہا کشیدہ مزاج مریضے را گویند کہ دراندک بد اعتدالی بیکدم دگرگون شود ٭

تولنا - نون والف مصدری ف سنجیدن وحزن کردن ٭

تومنا - فوقانی بواو معروف ومیم زدہ نون والف مصدری پنبہ را پارہ پارہ کردن بود دیگر گوید سے روشن کرین چراغ جو رندون کی قبر پر ٭ بتی بنائیں پنبۂ میناکو توم کر ٭

تونبا - فوقانی بواو مجہول ونون غنہ موحدہ بالف کشیدہ نوعی از کدوی دراز بود کہ تلخ باشد وانچہ کوچک باشد آنرا تونبی گویند شیخ ناسخ میفرماید سے کیا ہے آج تو مجلس کو مست او مطرب ٭ تری ستاری کی تونبی ہے کیا کدوی شراب ٭ وتونبڑی نیز گویند بزیادت رای ہندی قبل تحتانی ٭

توند - فوقانی بواو مجہول ونون غنہ ودال مہملہ زدہ ف فربہی شکم ٭

توندیلا - فوقانی بواو غیر ملفوظ ونون غنہ دال مہملہ تحتانی معروف لام بالف کشیدہ کسیکہ شکم او فربہ وکلان باشد ف شکم دار ٭

تونسنا - فوقانی مفتوح بواو ونون غنه وسین
مهمله زده از گرمی آفتاب ستاذی شدن بود *

تویکا ہنسنا - فوقانی مفتوح واو تحتانی
مجهول کاف بالف کشیده ہای ہوز مخلوط النون
مفتوح سین مهمله ساکن نون والف مصدری
امریست متعارف وآنرا شگون نیک دانند
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ نہین غم گر رقیب روسیہ ہی
سنده زن ہمیں * شگون شادی کا لیتے ہیں
تو اچھو قت ہنستا ہے *

فصل ہای ہوز

تھا - فوقانی مخلوط الہا بالف کشیدہ ضمیر
فعل ماضی مذکر واحد ست *

تھاپ - ببای فارسی کشیدہ دست زدن
مطربان باشد بر طبلہ *

تھال - فوقانی مخلوط الہا بالف ولام کشیدہ
ظرفی باشد پہن و مدور از برنج و مس و نقرہ و مانند
آن و کوچک آنرا تھالی گویند بجای الف تحتانی
معروف آوردہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ عجب
[illegible] سنتے ساقی [illegible] مینائی ہے * کیف
رنگین نہین لعل بدخشان کی یہ تھالی ہے *

تھالا - لام بالف کشیدہ مغاکی باشد مدور و
کم عمق زیر درختان کہ آنرا از آب پر دارند
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ یاد جو آیا چمن مین
وہ نہال باغ حسن * میری آنکھون ہی لبالب
یکقلم تھالے ہوئے *

تھالی جوڑ - پیالہ و ظرف زیرین و سر پوش
موافق پیالہ بود کہ پیالہ میان آن دارند *

تھالی کا بینگن - لام تحتانی معروف کاف بالف
کشیدہ موحدہ مفتوح تحتانی زدہ و نون غنہ
کاف فارسی مفتوح بنون مثلیست بر کسے زنند
کہ ہر کہ او را ہیچ طمع دید ستایش و جنبہ آنکس میکند

تھامنا - فوقانی مخلوط الہا بالف کشیدہ
و میم زدہ نون والف مصدری گرفتن چیزے
بدست بود و باز داشتن کسے از ہیچ قصد ارادہ یا کاری

تھان - فوقانی مخلوط الہا بالف کشیدہ و
نون زدہ بر دو معنی آید ۱ - حد معینہ مقدار قماش
و کوتھہ و مانند آن ط طاقہ ۲ - جاییکہ اسپ
و فیل را آنجا بندند طویلہ آخور *

تھانا - نون با الف کشیدہ جائیکہ مردمان از
طرف کوتوال و حاکم شہر جہت سیاست و نگہبانی
اہل شہر بپا سازند *
تھان کا ٹرا - کاف با الف کشیدہ تای ہندی
مفتوح رای مہملہ مشدد با الف کشیدہ اسپی کہ در آخور
خود شرارت و سرکشی نماید *
تھانگی - نون غنہ کاف فارسی تحتانی معروف
کسیکہ بظاہر خود را ذی اعتبار نماید و بباطن شریک
دزد و محرم راز او بود و امداد و اعانت کند ف
دزد افشار *
تھانیدار - نون تحتانی مجہول دال مہملہ با الف
و رای مہملہ کشیدہ سرگروہ آن مردمان سیاست
کنندہ اہل شہر کہ از طرف حاکم شہر بجائی بپا سازند -
تھاہ - فوقانی مخلوط الہا با الف کشیدہ و ہای
ہوز زدہ تہ دریا و چاہ و تالاب و حوض بود ف
تگ و پایاب و کنایہ از ادراک معنی و مطلب سخن
و حال دل کسی بود خواجہ آتش گوید ع بیت
قدرت سے سوا ہے کچھ تھاہ نہیں * پا تگ
کشتی کو کر دیتا ہے پانی تھاہ کا * و نیز صبا گوید
ع غوطے کھلواتے ہیں یہ رمزین تری اے
بحر حسن * تھاہ اک اک بات کی دو دو پہر
ملتی نہیں *
تھاہ لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف
مصدری دریافت کردن حد آب دریا و چاہ و مانند
آن در عمق و کنایہ از دریافت کردن انتہای
حالات بود *
تھائی - فوقانی مکسور ہای ہوز با الف کشیدہ
ہمزہ تحتانی معروف سوم حصہ چیزی را گویند *
تھپیڑ - فوقانی مخلوط الہا و بای فارسی مشدد
مفتوح رای ہندی ساکن ضرب دستی کہ بر روی
کسی زنند ف طمانچہ *
تھپکنا - فوقانی مخلوط الہا و بای فارسی ہردو
مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری آہستہ
کودکان بود دست ملایم بر ایشان زدہ *
تھپکی - فوقانی مخلوط الہا مفتوح بای فارسی
ساکن کاف تحتانی معروف دست زدن بر پشت
حریف و مانند آن کہ وا شدن افتد *
تھپیڑا - فوقانی مخلوط الہا مفتوح بای فارسی

تحتانی مجہول رای ہندی بالف کشیدہ ضرب دستی
و مانند آن کہ بر روی کسی افتد شیخ امداد علی بحر
گویند ؎ پری کیا تیری آگے لات مارے
حسن میں کوئی * چراغ انجمن کو بال سیر وانہ
تھپیڑا ہے * و کنایہ از ضرب باد تند کہ بر روی
مردم افتد نیز بود *

تھکارا - فوقانی مخلوط الہا مضموم فوقانی
دوم ساکن کاف و رای مہملہ بالف کشیدہ بمحاورہ
زنان مرض ہیضہ را گویند و در زمان سابق
زکام را میگفتند *

تہرا - فوقانی مکسور ہای ہوز ساکن رای مہملہ
بالف کشیدہ چیزی کہ سہ تا باشد *

تھرانا و تھرتھرانا - ف لرزیدن *

تھرتھر کانپنا - ہر دو فوقانی مخلوط الہا
مفتوح ہر دو رای مہملہ زدہ کاف بالف کشیدہ
و نون غنہ و بای فارسی نعرہ لرزیدن اندام یا شد
بشدت از گزند سرما یا از تپ لرزہ *

تھرتھری - طائری باشد برابر گنجشک
کہ ہر جا نشیند خود را لرزاند *

تھرتھری - ہر دو فوقانی مخلوط الہا مفتوح
رای مہملہ اول زدہ رای مہملہ دوم تحتانی معروف
ف لرزہ ع ناقص *

تھرکنا - فوقانی مخلوط الہا مکسور رای مہملہ
مفتوح کاف زدہ نون و الف مصدری ف
رقصیدن *

تھُڑی - فوقانی مخلوط الہا مضموم رای ہندی
تحتانی معروف کلمہ نفرین باشد *

تھس مھس - بمحاورہ زنان خراب و تباہ کردن
و شدن باشد *

تھکّا - فوقانی مخلوط الہا مفتوح کاف مشدد
بالف کشیدہ ہر چیز منجمد و مدور را گویند *

تھکا اونٹ سرا کو دیکھتا ہے - فوقانی
مخلوط الہا مفتوح کاف بالف کشیدہ الف بواو
مجہول و نون غنہ و تای ہندی کشیدہ سین مہملہ
مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ کاف بواو مجہول
دال مہملہ تحتانی مجہول و کاف مخلوط الہا زدہ
فوقانی بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح تحتانی معروف
مثلیست مشہور بجائی زنند کہ کسی از کردن کاری

عاجز آمده باشد ازان مخلصی خواہد ذوق دہلوی
گوید سے تجھ کو حیا جیسے یوں پیر پشت خم دیکھے
سرا کو جیسے تھکا اونٹ دم بدم دیکھے *

تھکنا - فوقانی مخلوط الہا مفتوح کاف ساکن
نون والف مصدری ف مانده شدن و کل گشتن *

تھکیا - فوقانی مخلوط الہا مفتوح بکاف زده
تحتانی بالف کشیده قرص زر و سیم که کوچک باشد *

تھگلی - فوقانی مخلوط الہا مکسور کاف فارسی
ساکن لام تحتانی معروف ف پیوند ع رقعه *

تھگلی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون
بالفہا کشیده پارچه جامه دریده دوختن
بود ع رقعه دوختن و کنایه از رسائی کردن
بجای دخبر آوردن از جای بود *

تھل - فوقانی مخلوط الہا مفتوح بلام چیزی باشد
مدور که از تارہائے زر و نقره سازند و بر سر جامه
که خواہند دوزند *

تھل بیڑا - موحده تحتانی مجہول رائے
ہندی بالف کشیده سراغ چیزی و جای قرار گرفتن
کسی شاعر گوید سے خدا کہیں تو لگا دیگا اپنا
تھل بیڑا * ہو اگر نہیں کشتی کا ناخدا پیدا *

تھم - بوزن غم ستون مکان باشد ع پا عز *

تھمنا - فوقانی مخلوط الہا مفتوح میم ساکن
نون والف مصدری ف باز ایستادن *

تھن - فوقانی مخلوط الہا مفتوح بنون پستان
گاو و گوسپند و مانند آن بود ع ضرع *

تہال - فوقانی مفتوح ہای ہوز ساکن الجبه
پائین نیام مثل قبض از سیم یا برنج و نقره
وغیره بود ف بن مغل *

تھوتھنی - فوقانی مخلوط الہا بواو معروف و
فوقانی زده و نون تحتانی معروف ف دہن اسپ *

تھوڑا - فوقانی مخلوط الہا بواو مجہول رائے
ہندی بالف کشیده ف اندک ع قلیل *

تھوڑا تھوڑا ہونا - فوقانی مخلوط الہا
دوم بواو مجہول رائے ہندی بالف کشیده ہائے ہوز
بواو مجہول نون والف مصدری کنایه از شرمندگی
و انفعال بود شیخ امداد علی بحر گوید سے برہنہ
شرمتے حسن روز افزوں نے سبایا یا فروغ *
تھوڑا تھوڑا یار کی آگے قمر ہونے لگا *

تیجیات - فوقانی تحتانی مجہول وجیم زدہ بائے فارسی بالف وفوقانی کشیدہ دوائیست معروف ف ساذج ہندی *

تیرا - فوقانی تحتانی مجہول رائے مہملہ بالف کشیدہ کلمہ باشد کہ ازان خطاب بمردم فرومایہ وناکس کنند *

تیراک - فوقانی مفتوح تحتانی زدہ رائے مہملہ بالف وکاف کشیدہ ف شناور *

تیراؤ - رائے مہملہ بالف کشیدہ وواو جائیکہ آب قابل شنا کردن بود آنش گویند کھاتے ہین غوطے راگھند کوئی یار ہین * رہتا ہے میرا اسکون سے تیراؤ بچار ہاتہ *

تیرتھہ - فوقانی تحتانی معروف رائے مہملہ مفتوح بفوقانی مخلوط الہا زدہ متبرکہ ہنود بود *

تیری - رائے مہملہ تحتانی معروف کلمہ باشد کہ زنان فرومایہ وناکس را ازان خطاب کنند *

تیر کرنا - فوقانی تحتانی مجہول ورائے مہملہ زدہ کاف مفتوح رائے مہملہ دوم ساکن نون والف مصدری سبب کردن بود للمؤلف * برسات ہے اخمین کی جبکہ تو تیرے سوئے کے تیرہا گل سکے نیچے پیرہان کی

دکان ہیت *

تیرنا - فوقانی مفتوح بہ تحتانی ورائے مہملہ زدہ نون والف مصدری ف شناکردن *

تیرہ - فوقانی تحتانی مجہول رائے مہملہ مفتوح بہائے ہوز عددیست مشہور ف سیزدہ ع ثلثہ عشر *

تیرہ تیزی - فوقانی دوم تحتانی مجہول زائے [illegible] بہ تحتانی معروف سیزدہ تاریخ اول ماہ صفر راگوئند

تیزی - نام ماہ صفر باشد بمحاورہ زنان *

تیس - فوقانی تحتانی معروف وسین مہملہ زدہ عددیست مشہور ف سی ع ثلثون *

تیس دن - دال مہملہ بکسور بنون کنایہ از تمام ماہ لیث [illegible]

تیسرا - رائے مہملہ بالف کشیدہ ف سوم ع ثالث

تیس مار خان - بہادر و دلاور راگویند *

تیسون کلام - سین مہملہ بواو مجہول ونون مخفیہ کاف مفتوح لام بالف ومیم کشیدہ کنایہ از سی پارہ کلام الٰہی باشد بحر گوید ہے قسم نہ کھاؤنگا تیسون کلام کی اسے بحر * کسیکا خواب مین بوسہ تو لا کلام لیا *

تیغا - فوقانی تحتانی مجہول غین معجمہ بالف کشیدہ سبد شمدن ور باشد بطوریکہ باز کشادہ نشود شیخ

اما و علی بحر گوید ع تیغ کے نیچے بھی سر جھکا نہ پھل
پائینگے ہم اے پری تیغا در باغ ارم ہو جائیگا ❊

تیکھا - معشوق کج کلاه و تیز زبان و وضعدار باشد ❊

تیکھی چتون - فوقانی و کاف مخلوط الہا تحتانی
معروف جیم فارسی بکسور فوقانی دوم ساکن واو
مفتوح بنون زده نگاه کج و شوخ معشوقان بود ❊

تیل - فوقانی تحتانی مجہول و لام زده ف روغن
ع دہن ❊

تیل پانی کا گلاس - بای فارسی بالف کشیده
نون تحتانی معروف کاف بالف کشیده کاف فارسی
بکسور لام بالف و سین مہملہ کشیده مشہور ست شاعر
گوید ع تیل پانی کے وہ چڑھے تھے گلاس چینی
ستر ہائے ساغر الماس ❊

تیل ماش - قدری روغن سیاه و ماش که برای
تصدق کسے فرستند و کنایه از مطلق تصدق فرستادن ❊

تیلی - لام تحتانی معروف فروشنده روغن سیاه
باشد و فوقانی و لام ہر دو تحتانی معروف سیخ باریک
چوب و نے و آہن و مانند آن بود ❊

تیلا کمیت - تحتانی دوم بالف کشیده کاف مضموم
میم مفتوح تحتانی و فوقانی کشیده اسپ را گویند که
رنگش مائل به تیرگی بود ❊

تیلیا کتھا - کاف مفتوح تای مخلوط الہا مشدد
بالف کشیده نوعے از کتھه باشد که اندکے مائل
بتیرگی بود ❊

تین - فوقانی تحتانی معروف و نون معلنه
عدد یست معروف ف سه ع ثلث ❊

تین پانچ - بای فارسی بالف و نون غنه و جیم
فارسی زده کنایه انکار کردن در امرے بود ❊

تینترا - فوقانی تحتانی مجہول و نون غنه و فوقانی
دوم زده رای ہندی بالف کشیده پسرے که بعد دو دختر
پیدا شود ❊

تینتراسی - رای ہندی تحتانی معروف دختری
که بعد دو پسر پیدا شود ❊

تین تیره - کنایه از پریشان و متفرق بود ❊

تین حرف - کنایه از لفظ لعن بود ❊

تین کانے - کاف بالف کشیده نون تحتانی
مجہول سه صفر بر سه قرعه نرد بازی باشد که یک
صفر در سر قرعه ہنگام انداختن قرعہا پیدا آید ❊

تینوان - نون بواو مجہول و نون مختفیہ ہ برسر

تیور - فوقانی تحتانی مجہول واو مفتوح بہ رای مہملہ زدہ انداز صورت و نگاہ را گویند *

تیور آنا - الف بالای کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از پیدا شدن تیرگی پیش نظر و گردیدن سر ہنگام برخاستن بود شیخ امداد علی بحر گوید
ناتوانی کا برا ہو ہم اودھر کو جو چلے * تیور آ آ کے گر گر پڑے جا یا نگیا *

تیورانا - فوقانی مخلوط التحتانی مکسور بواو مجہول رای مہملہ و نون بالف ماکشیدہ بمعنی آمدن تیرگی و تاریکی پیش چشم و گردیدن سر بود کہ مردم از آن صدمہ بر زمین افتد *

تیور بجھنا - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری کنایہ از نشان افسردگی دل از نگاہ پیدا شدن بود شیخ امداد علی بحر گوید
خوش نگاہوں کو جلاتی ہیں وہ دلبر پلکیں * چشم جہاں کی بجھا دیتی ہیں تیور پلکیں *

تیور بدلجانا - موحدہ و دال مفتوح لام ساکن جیم و نون بالف ماکشیدہ کنایہ از تغیر انداز نگاہ بود *

تیور بگڑنا - موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح بہ رای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از خشم آلود شدن نگاہ بود شیخ امداد علی بحر گوید بیسکہ بیم
کیا جب اون نگاہوں نے مجھے * آنکھ سینکی نہ گئی بگڑے ہوے تیور سے *

تیور چلنا جیم مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از تاب نظارہ شئے تابندہ نیاوردن بود شیخ امداد علی بحر گوید
خاصیت آفتاب کی رکھتے ہیں خوبرو * تیور چلیں جو دیکھنے لگیں حسین ہم *

تیور میلے ہونا - میم مفتوح تحتانی زدہ لام تحتانی مجہول ہای ہوز بواو مجہول نون و الف مصدری کنایہ از آثار تکدر و ملال از نگاہ پیدا شدن بود شیخ امداد علی بحر گوید
نہ لغزش ہو قدم کو عشق میں تیور نہ میلے ہوں * سنبھالا چاہیے یہ بوجھ کو سر پر تحمل سے *

تیوری - فوقانی مکسور تحتانی غیر ملفوظ و واو شدہ رای مہملہ تحتانی معروف چین جبین و بمعنی انداز نگاہ بود *

تیوری بدلنا - موحدہ و دال مہملہ مفتوح لام ساکن

نون و الف مصدری یعنی تغیر انداز نگاه بود *

تیوری چڑھانا - بیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا و نون بالف کشیده کنایه از چین بر جبین شدن بود مولفه

ع چار پھول اگر چو تو اسی گل پہ چڑھا جاتا نہیں * تیوریاں تو میری تربت پر چڑھا جا بانکڑ *

تیوہار - فوقانی مکسور تحتانی غیر ملفوظ و او زده ہای ہوز بالف و رای مہمله کشیده روز معین جشن ہنود خواه روز جشن مسلمانان مانند ہولی و دسہره و عید فطر و عید الضحی باشد *

تیہا - فوقانی تحتانی مجہول ہای ہوز بالف کشیده خشم و غصه بود *

تئین - فوقانی مفتوح ہمزه تحتانی معروف و نون مختفیه کلمه ایست از کلمات روابط که فائده معنی لفظ را دہد شاعرے گوید ع ناز پرورده جو استغنا کی ہین انکی تئین * اک قدم راه طلب طے کرنی سو فرسنگ ہی * لیکن این روزمره قدماست متاخرین ترک کرده اند و نمیگویند *

باب تای ہندی

فصل الف

ٹاپ - تای ہندی بالف و بای فارسی کشیده بر دو معنی آید اول سم اسپ دوم گرده پایه چارپائی و مانند آن *

ٹاپا - تای ہندی و بای فارسی بالف کشیده قفسیکه خروس و ماکیان را دران بند کنند *

ٹاپٹی - تای ہندی بالف کشیده و بای فارسی زده تای ہندی دوم تحتانی معروف نوعے از قماش ابریشمی بود که زنان ازان پائجامه سازند *

ٹاپنا - سرگشته و پریشان شدن در تلاش چیزی *

ٹاپو - تای ہندی بالف کشیده بای فارسی بواو معروف زمینی که از کم شدن آب دریا اندرون دریا نمایان شود شیخ امداد علی بحر گوید ع مروت تشنه دیدار سے کرتا نہین کوئی * جنہین دریا سمجھتا ہون یہی وه ٹاپو نکلتے ہین *

ٹاٹ - تای ہندی بالف و تای ہندی کشیده چیزی است مثل کرپاس که از ریسمان پوست درخت سن بافند و ف پلاس *

ٹاٹ اولٹنا - الف بواو غیر ملفوظ لام مفتوح تای ہندی زده نون و الف مصدری کنایه از مفلس و محتاج شدن ساہوکاران باشد استاد ذوق مولفه

مصدری ست دوختن جامہ خواہ زخم ؞

ٹانکی کھانا - کاف مخلوط الہا و نون با الف کشیدہ کنایہ از دوزانیدن زخمہا و درزخیان را ؞

ٹانکی کھل جانا - کاف مخلوط الہا مضموم لام ساکن جیم و نون با الف کشیدہ مصدری ست کشادہ شدن دوختہا بود ؞

ٹانکی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون با الف کشیدہ مصدری ست دوختن جامہ و زخم و مانند آن ؞

ٹانگ - تای ہندی با الف کشیدہ و نون نخنہ و کاف فارسی زدہ مصدری ست پای قدم ؞

ٹانگ اوٹھانا - الف بواو و غیر ملفوظ تای ہندی مخلوط الہا و نون با الف کشیدہ کنایہ از برداشتن پای زنان ہنگام جماع کردن بود ؞

ٹانگ کے نیچے سے نکال دینا - کنایہ از زبون ساختن و عاجز کردن بود کسے را ؞

ٹانگنا - نون و الف مصدری ست آویختن و تعلیق ؞

ٹانگھن - تای ہندی با الف کشیدہ و نون نخنہ کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ نوعے از

اسپ بود کہ متعارف ست ؞

فصل موحدہ

ٹبر - تای ہندی مفتوح موحدہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ خویشان و عزیزان شنا خویشاوند و اقربا ؞

فصل بای فارسی

ٹپ - تای ہندی مفتوح بای فارسی کشیدہ چیزی باشد سائبان مانند بر ہوادار و بگھی و غیرہ کہ چون آن را باز نشانند از آفتاب محفوظ دارد ؞

ٹپا - تای ہندی مفتوح بای فارسی مشدد با الف کشیدہ نوعے از سرود باشد و در رفتن گلولہ بندوق تا آنجا رفتہ بیفتد ؞

ٹپ ٹپ - ہر دو تای ہندی مفتوح ہر دو بای فارسی کشیدہ آواز چکیدن قطرات آب و اشک و مانند آن بود ؞

ٹپس - اندک علاقہ و وسیلہ را گویند ؞

ٹپکنا - تای ہندی مفتوح بای فارسی ساکن کاف با الف کشیدہ دو معنی دارد اول بہم چکیدن قطرہای آب و اشک و غیرہ بود شاعرے گوید تصور آنجا

جب اوس صنم کا ٭ لگا ٹپکا ٹپکنے چشم نم کا ٭ دوم ثمر انبہ را گویند کہ پختہ شدہ خود از شاخ درخت بیفتد آتش گوید ؎ مضمون کہوں آتش الخمین یا آم الخمین سمجھوں ٭ ہاتھ آئے ہین دو چار یہ تقدیر سے ٹپکے

ٹپکنا - تای ہندی و بای فارسی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری سہ معنی دارد اول چکیدن آب و اشک و مانند آن دوم چکیدن ثمر از درخت مانند انبہ وغیرہ سوم کنایہ بود از کسے کہ در کارزار زخمی شدہ بر زمین بیفتد خواجہ آتش میفرمایند ؎ خون تیغ زنون کی دم شمشیر سے ٹپکے ٭ گر گیا نہ کماندار ترے تیر سے ٹپکے ٭

فصل تای ہندی

ٹپو ٹنجیا - تای ہندی مفتوح بتای ہندی زدہ بای فارسی بواو معروف و نون غنہ و جیم زدہ تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ مال اندک برای خرید و فروخت دارد ف کم مایہ ع قلیل البضاعت خواجہ آتش گوید ؎ حکم گر آتش کہ بازار محبت سرد ہو ٭ اب کرین ٹپو ٹنجیے گرم اپنی دکانداریان ٭

ٹٹو - تای ہندی مفتوح تای ہندی دوم مشدد بواو معروف نوعے از اسپ کہ کم قیمت و کوچک بود ف یابو ٭

ٹٹولنا - تای ہندی اول مفتوح تای ہندی دوم بواو مجہول ولام زدہ نون والف مصدری در تاریکی بدست جستن چیزے و نیز جستن نابینا چیزے را و کنایہ از دریافت کردن مافی الضمیر کسی بود ولفہ ؎ سارے جہان مین ڈھونڈ ا پر لیک کہین نپایا ٭ دل کو جو کل ٹٹولا وہ مستعد نہین تھی ٭

ٹٹی - تای ہندی اول مفتوح تای ہندی دوم مشدد تحتانی معروف چیزے کہ از نے و کاہ بستہ بجای دیوار و پردہ قائم کنند و کنایہ از پردہ و حجاب ہم باشد ٭

ٹٹیری - تای ہندی مفتوح تای ہندی دوم زدہ بیای مہملہ تحتانی معروف مرغیست معروف کہ ہر گاہ در موسم باران آواز کند گویند کہ آب از خدا باری طلب میکند ٭

ٹٹی کا آئینہ - کاف بالف کشیدہ الف بالف ہمزہ تحتانی معروف نون مفتوح بہای مختفیہ نوعے از آئینہ باشد کہ معروف ست بحجر گوید ؎ دیکھا

چہرۂ شفاف کہا طوطیون نے ٭ آج آئینہ کی ٹٹی لیے صیاد آیا ٭

ٹٹی کی آڑ شکار کھیلنا - کاف تحتانی معروف الف با الف و رای ہندی زدہ شین معجمہ مکسور کاف بالف و رای مہملہ کشیدہ کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از پوشیدہ کار کردن بود شاعرے گوید مثنوی تھی نہایت وہ شوخ دیدہ دکھلاڑ ٭ کھیلتی تھی شکار ٹٹی کی آڑ ٭

فصل خای معجمہ

ٹخ ٹخ - ہر دو تای ہندی مکسور ہر دو خای معجمہ زدہ کلمہ بود کہ اسپ را بدان رانند ٭

ٹخنا - تای ہندی مفتوح خای معجمہ ساکن نون بالف کشیدہ ف شتالنگ ع کعب ٭

فصل رای مہملہ

ٹر - بالفتح گفتگوے پوچ باشد ٭

ٹرا - تای ہندی مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ سخت گفتار بود و اسپ کہ بد و آزار دہندہ سوار باشد و تای ہندی مضموم دانہ باروت و دانہ ہر چیز کہ خلد ٭

ٹرانا - نون والف مصدری ف سخت گفتاری

ٹرٹر - ہر دو تای ہندی مفتوح ہر دو رای مہملہ ساکن آواز کردن غوک باشد ٭

ٹرخل - تای ہندی مفتوح بہ رای ہندی زدہ خای معجمہ مفتوح بلام کشیدہ زن فاحشہ را گویند ف سلیطہ زن ٭

فصل رای ہندی

ٹڑھ مونہا - تای ہندی مکسور بہ رای ہندی مخلوط الہا زدہ میم مضموم واو غیر ملفوظ و نون غنہ ہای ہوز بالف کشیدہ کسیکہ دہانش کج بود ٭

فصل سین مہملہ

ٹسر - تای ہندی و سین مہملہ مفتوح رای مہملہ ساکن نوعے از قماش ابریشمی کم قیمت بود ٭

ٹسکنا - تای ہندی و سین مہملہ ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری متاثر شدن چیزے بود از اثر چیزے ٭

ٹسوے بہانا - تای ہندی مکسور سین مہملہ ساکن واو تحتانی مجہول موحدہ مفتوح ہای ہوز و نون بالفہا کشیدہ بمحاورۂ زنان گریہ کردن را گویند

ت برشکباری +

فصل کاف

ٹُک — تای ہندی مضموم بکاف کشیدہ کلمہ ایست
کہ فائدہ معنی زمان اندک دہد چنانکہ شاعر گوید
ع اور دامن اوٹھا کے جانے والے ٹک ادھر
سے ہمکو بھی لیو اوٹھا لے + الا فی زمانہ متروک الاستعمال
ٹَکا — تای ہندی مفتوح کاف بالف کشیدہ دو پولرا
گویند ف تنکہ +
ٹَکٹکی — ہر دو تای ہندی مفتوح کاف اول زدہ
کاف دوم تحتانی معروف نگریستن کسی یا چیزے
تا دیر باشد +
ٹَکٹکی باندھنا — موحدہ بالف کشیدہ و نون غنہ
و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ بجانب کسے یا چیزے
تا دیر نگران بودن منشی مظفر علی اسیر گوید ع
کسیکے پاؤن کی آواز ہر جانب سے آتی ہے +
کدھر آنکھیں لگائے ٹکٹکی عاشق کدھر باندھے +
ایضاً شاعرے گوید ع گئے وہ دن ٹکٹکی کی باندھتے
کے + اب آنکھیں رہتی ہیں دو دو پہر بند +
ٹِکلی — تای ہندی مکسور کاف ساکن تاے
ہندی دوم تحتانی معروف سہ چوبے باشند کہ در آن
مجرمان را درسیاستگاہ بستہ بزنند +
ٹَکّر — تای ہندی مفتوح کاف مشدد مفتوح
براے مہملہ زدہ سر و پیشانی بر سر و پیشانی کسے
یا بسنگ یا بدیوار و مانند آن زدن بود و کنایہ از
شخص مقابل و شئے مقابل نیز بود چنانکہ میر تقی
گوید ع یہ مشت خاک یعنے انسان ہے +
ورنہ اوٹھائی کسنے اس آسمان کی ٹکر +
ٹکرانا — تای ہندی مفتوح رای مہملہ و نون بالفہا
کشیدہ سر و پیشانی بسنگ یا دیوار و مانند آن
زدن حضرت برق میگویند ع کیا نئی راہیں
نکالیں رنج ہجر یار میں + سر کے ٹکرانے سے
در بن گئے دیوار میں +
ٹکر کھانا — کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ
ضرب خوردن سر و پیشانی از دیوار یا ستون و
مانند آن بود +
ٹکر لڑنا — لام مفتوح رای ہندی زدہ نون و
الف مصدری پیشانی خود را بہ پیشانی دیگرے زدن
لمؤلفہ ع چھوڑ دیے اپنے مقدر کو ترسکے تحقیق

ہین یون * جبین ٹیک رہتا ہے کہ اغیار سے ٹکر لڑے *

ٹکر لگانا — لام مفتوح کاف فارسی و نون بفا، ناکشیدہ زدن سر و پیشانی بدیوار یا ستون یا مانند آن *

ٹکر لینا — لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری، پیشانی خود بہ پیشانی دیگرے زدن در جنگ کشتی و کنایہ از مقابل و برابر شدن کسے یا چیزی بود بکسے و چیزے بحر گوید ؎ دیکھی خدائی کعبہ کی امداد ابرہا * لیتی ہے ٹکر اوڑ کے ابابیل فیل سے * ایضاً شاعرے گوید ؎ شکوہ مین ترے ہاتھی کی کیا بیان کرون * جو بیل چرخ سے لیتا ہے اوج مین ٹکر *

ٹکر مارنا — میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری ہمان زدن سر و پیشانی بر سر و پیشانی دیگرے یا بدیوار یا بسنگ و مانند آن بود *

ٹکڑا — تای ہندی مضموم کاف ساکن رای ہندی بالف کشیدہ پارہ ہر چیز را گویند **ف** پارہ ع قطعہ بالکسر *

ٹکڑا سا توڑ کے ہاتھ مین دیدینا — سین مہملہ بالف کشیدہ فوقانی بواو مجہول و رای ہندی زدہ کاف تحتانی مجہول ہا زدہ دال مہملہ بزدہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از جواب سخت و درشت دادن کسی را بود *

ٹکڑا مانگنا — میم بالف کشیدہ و نون غنہ و کاف فارسی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از گدائی کردن بود **ف** گدائی شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دینے والے کا کب احسان گدا لیتے ہین * آبرو بیچ کے ٹکڑا فقرا لیتے ہین *

ٹکڑ گدا — تای ہندی مضموم کاف بفتوح برای ہندی زدہ کاف فارسی مفتوح دال مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ بدر بدر سوال کردہ ہیچ نباید **ف** گدا ع فقیر *

ٹکڑی — تای ہندی مضموم کاف ساکن رای ہندی تحتانی معروف کبوتری چند کہ باتفاق می پرند و باتفاق می نشینند شیخ ناسخ مغفور گفتہ ؎ یاد آجاتی ہے ٹکڑی اوس کبوتر باز کی * کیا اوڑا دیتے ہین میری نیند تاری رات کو * و کنایہ از مردم چند کہ متفق باشند نیز بود *

ٹکڑے اوڑانا — رای ہندی تحتانی مجہول الف بواو غیر ملفوظ رای ہندی دوم و نون بفا، کنایہ از جدا جدا کردن اعضای کسے باشد از

تیغ و مانند آن و پارہ پارہ کردن نامہ و جامہ نیز بود شیخ ناسخ سیفر مایند ؎ بعد مدت کے جنون قاصد محبوب آیا ✻ جیب کے ٹکڑے اوڑے جب کوئی مکتوب آیا ✻

ٹکڑے پکانا ـ بای فارسی مفتوح کاف و نون بالف کشیدہ پارچہ ہای نان خشک را بشکر و قند و روغن گاو پختن بود ✻

ٹکڑے توڑنا ـ فوقانی بواو مجہول و رای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از طعام خوردن کسے برو بستار خوان کسے علی الدوام بود ✻

ٹکڑے ٹکڑے کرنا ـ کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری بمعنی جدا جدا کردن اعضای کسے باشد از تیغ و مانند آن ✻

ٹکسال ـ تای ہندی مفتوح کاف ساکن سین مہملہ بالف و لام کشیدہ جائیکہ دران سیم و زر سکہ زنند **ف** درم سرا و سرای ضرب و ضرابخانہ و دار الضرب شیخ ناسخ سیفر مایند ؎ سیم و زر کے دیکھنے سے خوش نہ کیون ان کو ہو توتیائی چشم ہوتا ہی دھوان ٹکسال کا ✻ و نیز نام محلہ ایست در لکھنو کہ شیخ ناسخ مغفور آنجا سکونت داشتند و قبر آن مغفور ہم دران جاست ✻

ٹکسال باہر ـ موحدہ بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح برای مہملہ زدہ نقدی را گویند کہ سکہ آن خارج از سکہ دار الضرب باشد و کنایہ از کسیکہ در کسے ہنرے و فن پیرو و شاگرد ہیچ یکے از اساتذہ معتبر نبود لمؤلفہ ؎ الگ جا بیٹھ کوسون تیرے دیوانون کی ڈھری سے ✻ یہ دو سودائی قیس و کوہکن ٹکسال باہر ہین ✻

ٹکسال چڑھنا ـ جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری دریافت کردن سرہ و ناسرہ زر بود و زریکہ در دار الضرب ممتحن و مقبول شدہ رائج شود و کنایہ از ذی اعتبار گشتن کسے بود در فنی و علمی پیش کاملین آن علم و فن امتحان دادہ ✻

ٹکنا ـ تای ہندی مکسور کاف ساکن نون و الف مصدری **ف** قیام گرفتن بجائے ✻

ٹکور ـ تای ہندی مکسور کاف بواو مجہول و رای مہملہ زدہ دو معنی دارد ـ ۱ ـ پارچہ گرم کردہ

بر عضوی از اعضا نہادن ع کمادن ۲ - آوازی که
از نقارہای نوبت برآید بحر گوید ؎ نوبت سنی جو صبح
شب وصل یار کی ٭ ٹکرا کے سر کو مر گئے چلی گھڑی کو پڑ
ٹکھائی - تای ہندی مفتوح کاف ساکن ہای ہوز
بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف زن ابزاری بود که
دو پول معمول خود گرفته از مردان حیل ع کمانند ٭
ٹکیا - تای ہندی مکسور کاف ساکن تحتانی بالف
کشیدہ نانی که کوچکتر و قدری گندہ باشد ٭

فصل لام

ٹلجانا - تای ہندی مفتوح لام ساکن جیم و نون
بالفہا کشیدہ از جای بجای دیگر رفتن و دور شدن
بود بحر گوید ؎ ہزار صرصر سے پای ثبات کو صدمہ
اگر پہاڑ بھی ہوتے تو آج ٹلجاتے ٭ حضرت برق
سیفر ماید ؎ بلای شب ہجر ٹلتی نہیں ٭ قیامت
تلک توپ چلتی نہیں ٭
ٹلنا - تای ہندی مضموم لام ساکن نون و الف
مصدری آہستہ آہستہ از جای بجای رفتن بود ٭

فصل میم

ٹمٹما - تای ہندی مکسور میم مشدد و بالف کشیدہ

مرد کوتاہ قامت و کم ظاہر را گویند و نیز از زبان
بازاریان ست که متعارف ست ٭

فصل نون

ٹن - تای ہندی مفتوح بنون یاس سخن را گویند
ٹنڈا - تای ہندی مضموم نون ساکن دال
ہندی بالف کشیدہ کسیکه دست ندارد ٭
ٹنڈیان کسنا - تای ہندی مضموم نون ساکن
دال ہندی مکسور تحتانی بالف کشیدہ و نون مختفیہ
بمحاورہ زنان بستن دستہای گنہگار بود ٭
ٹمنگڑی - تای ہندی مخلوط النون مفتوح
کاف فارسی ساکن رای ہندی تحتانی معروف
ف پای ع قدم ٭

فصل واو

ٹوپ - تای ہندی بواو مجہول و بای فارسی کشیدہ
کلاہی نیمہ دار که در سرہا بر سر نہند و کلاہ آہنی باشد که روز
جنگ بر سر دارند ف خود ع مغفر ٭
ٹوپی - بای فارسی تحتانی معروف ف کلاہ ع
قلنسوہ و کنایہ از کلاہ مانندی بود که بر سرہا نہند
گر ثنا از تسکار یست ف ختائی نہ خواجہ وزیر گوید ؎

وہ بدگمان ہون کہ خط دیکے بند کین آنکھین *

چڑھائی باز کی ٹوپی سر کبوتر پر *

ٹوپی اوچھالنا ـ الف بواو غیر ملفوظہ جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از وجد و خوشی کردن و فخر و مباہات نمودن بود

جت کلاہ بر آسمان انداختن و کلاہ بہوا انداختن خواجہ آتش میفرمایند ؎ اوترکے بوتم جو غسل کو عالم ہی وجد کا * دریا اوچھالتا ہی کلاہ حباب کو * شاعرے دیگر گوید ؎ آیا ہی جیسے ساقی افسر جوش شادی * شیشے بھی انجمن مین ٹوپی اوچھالتی ہی *

ٹوپی بدلنا ـ کنایہ از برادر خود کردن کسے را و اتحاد پیدا نمودن از کسے بود آتش گوید ؎ آئی جو کیف مے مین وہ گلگشت باغ کو * غنچے سے ٹوپی لالے سے پگڑی بدل چلے *

ٹوپی دار بندوق ـ دال مہملہ بالف و رای مہملہ کشیدہ نوعے ست از بندوق *

ٹوٹا ـ تای ہندی بواو مجہول تای ہندی دوم بالف کشیدہ نقصان در تجارت و کمی آمدنی در علاقہ بود

ٹوٹ پڑنا ـ تای ہندی بواو معروف و تای ہندی کشیدہ بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از ہمہ تن متوجہ شدن کسے بر کارے و از ہر سو آمدہ افتادن چند کس بود بر یک کس خواہ برای تیمار و پرسش خواہ برای ضرر رسانیدن و کشتن *

ٹوٹ ٹوٹ کر برسنا ـ کاف مفتوح رای مہملہ ساکن موحدہ و رای مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از باریدن باران بشدت تمام بود لمؤلفہ ؎ بہا ہی دن تمام کیے ترک ہماکشتی * برسا ہی کیا رات کو مینہ ٹوٹ ٹوٹ کر *

ٹوٹکا ـ تای ہندی بواو مجہول و تای ہندی دوم زدہ کاف بالف کشیدہ حیلہ بیکار کہ زنان در بعضے اوقات برای دفع امراض وغیرہ مے کنند و بکار فرستند

ٹوٹنا ـ تای ہندی بواو معروف و تای ہندی دوم زدہ نون والف مصدری شکستن ؎ بشکستن

ٹورا ـ بواو معروف مردم بد وضع و کوتاہ قامت را نامند

ٹوڑی ـ تای ہندی بواو مجہول رای ہندی تحتانی معروف راگنی بود منجملہ راگنی ہا *

ٹوکرا - تای ہندی بواو مجہول و کاف زدہ برای
مہملہ بالف کشیدہ ظرفے کلان کہ از چوبہای باریک سازند
ف سید شیخ امداد علی بحر گوید ؎ منغبچے آوازہ
کستے ہین مری دستار پر * ٹوکرا کبتک یہ سر پر
عزت و توقیر کا *

ٹوکری - برای [illegible] تحتانی معروف ہمان ظرف کوچک
بود کہ از چوبہای باریک سازند ف سید شاعر
گوید ؎ جوہر نہین ہین گویا گلشن ہر اک شگفتہ *
آئینہ عکس رخ سی پہولون کی ٹوکری ہے *

ٹوکری ڈہونا - مزدوری کردن بود *

ٹوکنا - تای ہندی بواو مجہول و کاف زدہ نون
والف مصدری ف تعرض کردن ع تعرض [illegible]
عینت الکمال بکسی رسانیدن نیز [illegible] *

ٹول - تای ہندی بواو معروف ولام زدہ قماش
باشد سرخ رنگ کہ مشہور ست *

ٹولی - تای ہندی بواو مجہول لام تحتانی معروف
گروہ چند کسان را گویند *

ٹونا - تای ہندی بواو مجہول نون بالف کشیدہ
نوعے از جادو و افسون باشد کہ زنان

مغنیہ در شادی عروسی وقتیکہ داماد در خانہ عروس
آمدہ نزد عروس نشیند و رسمہا آغاز شوند [illegible]

ٹونٹا - تای ہندی بواو مجہول نون غنہ تای ہندی
دوم بالف کشیدہ پارہ کہ نے باشد و قسمی از اقسام
آتشبازی بود *

ٹونٹی - تای ہندی دوم تحتانی معروف ف
لولہ آبریز *

ٹوہ - تای ہندی بواو مجہول و ہای ہوز زدہ ف
جستجو و تلاش ع تفحص *

ٹوہیا - ہای ہوز مکسور تحتانی بالف کشیدہ ف
جوئندہ ع متفحص *

فصل تا مع ہای ہوز

ٹہا - تای ہندی بہای مخلوط الہا بالف کشیدہ بالفتح
مغنیان حد معینہ بلند کردن آواز بود در نغمہ کہ
مضاعف آنرا دون گویند *

ٹھاٹھہ - تای ہندی بہای مخلوط الہا بالف کشیدہ
تای ہندی مخلوط الہا زدہ چیزی کہ از پارہای نے و چوب
دیگر و مانند آن جہت سائبان بخانہ بندند و چند معنی
دیگر نیز دارد اول زیب و زینت و آرایش دوم تجمل

دوم جلوس و سامان سواری باشد سوم قسمے از
استادن ہنگام چوبیازی بود چہارم پر بازدن کبوتر
از خوشی باشد و پر بازدہ اذان دادن خروس نیز بود
پنجم انداز رفتار خروس ہنگام جنگ کردن با خروس
دیگر باشد *

ٹھاٹھہ باندھنا - موحدہ بالف کشیدہ و نون غنہ
و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری بستن
چیزے از پارہ ہای نے و مانند آن بود جہت ساختن
خانہ و بمعنی استادن در چوبیازی بود شیخ امداد علی
بحر گوید ـ لڑی جو یار تو جھک کر بہیں یہ لازم ہے
وہ ٹھاٹھہ باندھیے جا کی ہو ہاتہ پالٹ کا *

ٹھاٹھہ بدلنا - موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح
لام ساکن نون والف مصدری آرایش کردن
بطرز نو بود *

ٹھاٹھہ مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون
والف مصدری جنبانیدن بال و پر بود مرغان را
و پر زدن باشد کبوتران را برای پرواز *

ٹھاٹھر - تای ہندی مخلوط الہا دوم مفتوح برای
مہملہ زدہ خانہ کبوتران کہ قابل پرواز باشند و
خانہ مرغان جنگی و آنچہ کہ از پارہ ہای نے و مانند آن
سازند و در آن خانہ ہا دارند نیز برای نہادن چراغان
جہت روشنی *

ٹھاکر - تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ کاف
مضموم رای مہملہ ساکن خداوند و مالک دہ بود *

ٹھانا - تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ
نون زدہ نون والف مصدری قرار دادن امری
در دل بود کہ چنین خواہد شد لمؤلفہ ـ جرأت
پڑی نہ بات کی کبھی رعب یار سے * دل ہی میں رہ
گئی تھی جو کچھ دل میں ٹھانکر *

ٹھائیں ٹھائیں - ہر دو ہمزہ بہر دو تحتانی
مجہول و ہر دو نون مخفیہ کنایہ از گفتگوی بیہودہ
و مباحثہ بیکار بود *

ٹھپّا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بای فارسی
مشدد بالف کشیدہ نقش بود و نیز آلہ کہ از آن نقش کنند

ٹھٹ - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی
زدہ انبوہ مردم کہ بیکجای بود *

ٹھٹھا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی
مخلوط الہا دوم مشدد بالف کشیدہ خندہ کہ باواز بلند

بود ف قہقہہ ٭
ٹھٹھا لگانا ۔ لام مفتوح کاف ونون بالفہا
کشیدہ خندہ با آواز کردن بود ف قہقہہ زدن ٭
ٹھٹھا مارنا ۔ میم بالف و رای مہملہ کشیدہ و نون و
الف مصدری ہمان خندہ کردن با آواز بلند بود ف
قہقہہ زدن ٭
ٹھٹھرنا ۔ تای ہندی مخلوط الہا مکسور تای ہندی
مخلوط الہا دوم مفتوح و رای مہملہ زدہ نون و الف
مصدری افسردہ شدن گیاہ و آتش و مانند آن از
شدت سردی بود میر تقی مغفوری فرمایند ؎ ای آہ سرد
عرصۂ محشر میں یخ جما ٭ جلتا ہوں میں سوزن کہ
جہنم ٹھٹھر گیا ٭
ٹھٹھکنا ۔ تای ہندی مخلوط الہا مکسور تای ہندی
مخلوط الہا دوم مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری
توقف کنان بجای رفتن بود بحر گوید ؎ ستمگری میں
بڑھے کوئی تجھ سے کیا سفاک ٭ بلا بھی دیکھ کے
سایہ ترا ٹھٹھکتی ہے ٭
ٹھٹھول ۔ تای ہندی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی
مخلوط الہا دوم بواو مجہول و لام زدہ کسیکہ شیوۂ او

خوش طبعی و مزاح و ظرافت باشد ع ظریف ٭
ٹھٹھولی ۔ لام تحتانی معروف ف خوش طبعی
ع ظرافت ٭
ٹھٹھیرا ۔ تای ہندی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی
مخلوط الہا دوم تحتانی مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ
سازندہ ظروف مسین بود ف مسگر ٭
ٹھٹھیرے ٹھٹھیرے بدلائی ۔ مثلیست کہ جای
زنند کہ در دو ہم پیشہ و دو ہم فن جنگ و مباحثہ افتد ٭
ٹھڈا ۔ تای ہندی مخلوط الہا مفتوح دال ہندی
مشدد بالف کشیدہ پارۂ راست نے کہ در کاغذ باد بازی
ٹھڈی ۔ تای ہندی مخلوط الہا مضموم دال ہندی
تحتانی معروف ف زنخدان ع ذقن و این
لغت بتای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول و رای ہندی
تحتانی معروف نیز آمدہ ٭
ٹھرا ۔ تای ہندی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ مشدد
بالف کشیدہ بر سہ معنی آید اول رشتہ تابیدہ کہ اندرون
گوشہ پایین سینہ بند زنان باشد دوم نوعی از
شراب بود بحر گوید ؎ اپنی انگیا کی کٹوری نہ دکھاؤ
مجھکو ٭ کہیں ٹھرے کی ہوس میں نہ پیو ادھر سیندھی ٭

سوم خشت نیم پختہ را گویند *
ٹھس - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بسین ساکن
کاہل وناکارہ بود *
ٹھسا - سامان واسباب ظاہری پوشاک وزیور وترک
وجلوس سواری بود *
ٹھکانا - تای ہندی مخلوط الہا مکسور کاف ونون
بالف کشیدہ ف جاے ماندن *
ٹھکانے کی بات - نون تحتانی مجہول کاف
تحتانی معروف موحدہ بالف وتای کشیدہ سخنیکہ
معقول باشد *
ٹھکانے لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون والف مصدری کنایہ از رایگان نشدن
وبجاے رسیدن وبکار آمدن چیزے بود شاعر
گوید ؎ ہزار شکر کہ ٹھکانے مین گرا پس مرگ *
ٹھکانے لگ گئی رند خراب کی مٹی *
ٹھکرانا - تای ہندی مخلوط الہا مضموم کاف
ساکن راے مہملہ ونون بالف کشیدہ ف پامال کردن
ٹھگ - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بکاف
فارسی کشیدہ ف راہزن ع قاطع الطریق خواجہ

حیدر علی آتش گوید ؎ طریق عشق کا سالک
ہے واعظون کی نہ سن * ٹھگون کی بات کا کیا
اعتبار راہ مین ہے * وکنایہ از کسیکہ کسے را
بفریب آوردہ چیزے بگیرد *
ٹھگنا - نون والف مصدری ف راہزنی
کردن وکسے را بفریب آوردہ چیزے از وگرفتن
ٹھلجانا - تای ہندی وہای ہوز ہردو مفتوح
بلام زدہ جیم ونون بالف کشیدہ کنایہ از گریختن
کسے از جاے بود شاعرے گوید ؎ کل اوس
طرف جو سیر کنان تم نکل گئے * صحن چمن سے سرو
وصنوبر ٹہل گئے * وگاہی بر مردن کسے ہم اطلاق این
لفظ کنند *
ٹہلنا - نون والف مصدری ف آہستہ آہستہ
خرامیدن *
ٹھلیا - تای ہندی مخلوط الہا مکسور لام ساکن
تحتانی بالف کشیدہ ف سبوچہ گلی *
ٹھمری - تای ہندی مخلوط الہا مضموم میم ساکن
راے مہملہ تحتانی معروف نوعے از سرود باشد *
ٹھمکی - تای ہندی مخلوط الہا مضموم میم ساکن

کاف تحتانی معروف رشتہ کاغذ بادی را از دست
جنبانیدن تا کاغذ بادی بر روی ہوا قائم ماند*
ٹھمکی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف
مصدری رشتہ کاغذ بادی را جنبانیدن از انگشت
جنبش دادن بود*
ٹھن ٹھن - ہر دو تای ہندی مخلوط الہا مفتوح
بہر دو نون زدہ آوازی کہ از گھڑیال و گھڑی و گھنٹہ
وغیرہ پیدا شود*
ٹہنا - تای ہندی مفتوح ہای ہوز ساکن نون بالف
کشیدہ ف شاخ درخت*
ٹھنڈ - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون و دال
ہندی زدہ ف خنکی ع برودت آتش گوید ؎
فراق یار میں لی ہر جو میں نے ٹھنڈی سانس*
سہولی ہر گرمی میں جاڑی کی طرح پیدا ٹھنڈ*
ٹھنڈا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح نون ساکن
دال ہندی بالف کشیدہ ف خنک ع بارد و کنایہ
از کسیکہ گرم خو و شوخ طبع نباشد خواجہ آتش گوید
؎ معشوق کبھی کوئی نظر آتا ہی تو ٹھنڈا* اوقات
بسر ہوتی ہی کشمیر میں سیری*

ٹھنڈا پڑ جانا - بای فارسی مفتوح رای ہندی
ساکن جیم و نون بالف کشیدہ کنایہ از سست
و بیرونق شدن باشد*
ٹھنڈا رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا
ساکن نون و الف مصدری کنایہ از آرام دادن
و آسائش رسانیدن بکسی بود*
ٹھنڈا وقت - کنایہ از وقتیکہ پیش از گرم
شدن آفتاب باشد یعنی وقت صبح و آخر روز
را نیز گویند*
ٹھنڈا ہونا - ہای ہوز بواو مجہول نون بالف
کشیدہ سرد شدن باشد و چند کنایہ نیز دارد اول
کنایہ از خاموش شدن چراغ و شمع دوم کنایہ از
افتادن و شکستہ شدن بعض اشیای متبرکہ چون
افتادن قرآن شریف از دست یا طاق وغیرہ و
افتادن علم تعزیہ خانہ بر زمین و شکستہ شدن رشتہ
تسبیح و حمائل و مانند آن بود چنانکہ اسیر گوید ؎
سلسلہ اشک کا توڑے تو مرا دیدۂ تر* موتیوں کا
نکرو تم ابھی مالا ٹھنڈا* سوم کنایہ از بے رونق
شدن ہیچ بزم و ہنگامہ بود اسیر گوید ؎

قیس و فرہاد جو گذرے تو ہوا دور مرا ٭ سر یا معرکۂ عشق کا پالا ٹھنڈا ٭ چہارم کنایہ از شہید و کشتہ شدن بود پنجم کنایہ از دفن شدن تعزیہ و ضریح بروز عاشورا در زمین باشد ششم کنایہ از برآمد جان از بدن انسان خواہ حیوان ہفتم کنایہ از راحت و آرام یافتن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آس جینے کی نہین دلکو لگی ہے ایسی ٭ ٹھنڈی ہو جائینگے اک دن کہ جلا کرتے ہین ٭

ٹھنڈائی ــ تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ دال ہندی با الف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف دواے نوشیدنی را گویند ع تبرید لاستاذ مؤلفہ ؎ بادہ انگور کو سمجھا ٹھنڈائی مین مریض ٭ بحر ساقی مین کباب آیا کبابا ہو گیا ٭ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آتے عیسی بھی تو ہوتا نہ مداوا میرا ٭ گھولکر زہر ٹھنڈائی مین شفا مل جاتی ٭

ٹھنڈک ــ تای ہندی مخلوط الہا مفتوح نون ساکن دال ہندی مفتوح بکاف کشیدہ ف خنکی و سردی ع برد ٭

ٹھنڈیان ــ دال ہندی مکسور تحتانی با الف کشیدہ و نون مختفیہ محاورہ زنان ہندوستان آبلہای چیچک را گویند ٭

ٹھنڈے ٹھنڈے چلا جانا ــ ہر دو دال ہندی بہر دو تحتانی مجہول جیم و نون با الف کشیدہ کنایہ از بوقت سردی یعنی پیش از گرم شدن آفتاب بجای رفتن بود میر تقی مغفور میفرمایند ؎ دل سے کہدو کہ آہ سرد کو ساتھ ٭ ٹھنڈے ٹھنڈے چلی تو چل نکلے ٭

ٹھنڈی سانس ــ تحتانی معروف سین مہملہ با الف و نون غنہ و سین مہملہ دوم کشیدہ ف دم سرد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ٹھنڈی ٹھنڈی مری سانسین ہی مجھے کافی ہین ٭ ہجر مین ہین یہ عجب سرد ہوا کے جھونکے ٭

ٹھنڈی سانسین بھرنا ــ دم سرد کشیدن بود خیانکہ میر تقی مرحوم میفرمایند مصرع ٹھنڈی سانسین بھر رہی ہین جلتی ہین کیا تاب مین رہیں ٭

ٹھنڈی گرمیان ــ کاف فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن میم مکسور تحتانی با الف کشیدہ و نون مختفیہ شوخیہای بے تاثیر معشوق و مانند آن بود شاعرے گوید ؎ کچھ ٹھنڈی گرمیان سی جو تھین میری آہ مین ٭ وہ بھی تو

دیکھتا ہون اوٹھٹھنگی نگاہ مین ٭

ٹھٹھنگنا - تای ہندی مخلوط الہا مکسور بنون غنہ و کاف فارسی زدہ و نون بالف کشیدہ ف پستہ قد و اگر زن پستہ قد باشد بجای الف تحتانی معروف آرند ٭

ٹھہنی - تای ہندی مفتوح ہای ہوز ساکن نون تحتانی معروف شاخ کوچک درخت بود ف شاخچہ ٭

ٹھوس - تای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول و سین مہملہ زدہ ف پُر ع مصمت ٭

ٹھوسنا - تای ہندی مخلوط الہا بواو معروف و سین مہملہ نون والف مصدری پر کردن چیزے اندرون چیزے بود ٭

ٹھوکا دینا - تای ہندی مفتوح ہای ہوز بواو مجہول کاف بالف کشیدہ دال تحتانی مجہول نون والف مصدری کسی را از دست یا پا جنبانیدن تا کہ ہیچ امر تنبیہ و خبردار گردد شاعرے گوید ؎ یہ وہ کمبخت ہی سونے نہ دیگا وصل کی شب بھی ٭ ٹھوکے اضطراب قلب ہمکو رات بھر دیگا ٭

ٹھوکر - تای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول کاف مفتوح برای مہملہ زدہ فتادن پای بر سنگ راہ و مانند آن بود کہ پای رہ روان صدمہ رسد ٭

ٹھوکر کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ ضرب خوردن پا از سنگے کہ در راہ افتادہ باشد ف پیش پا خوردن ٭

ٹھوکر لگانا - لام مفتوح کاف فارسی نون بالف کشیدہ صدمہ رسانیدن چیزے را سر پا زدہ کہ در راہ افتادہ باشد ف سر پا و پشت پا زدن شیخ ناسخ میفرمایند ؎ رفتہ جنون مین آج وہ آتش قدم ہوت مین ٭ ٹھوکر لگا کے سنگ کو رغتر بنا دیا ٭

ٹھوکر مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری ہمان سر پا زدن چیزے را بود کہ در راہ افتادہ باشد ٭

ٹھوکرین کھانا - کاف مخلوط الہا و نون با الف کشیدہ ہمان پای را صدمہ رسیدن از سنگ راہ در راہ رفتن بود و کنایہ از خراب و تباہ گردیدن نیز بود شاعرے گوید ؎ نکل کے سینے سے اے آہ تو نے کیا پایا ٭ شہر ہون ٹھوکرین کھاتی پھری شرر کی طرح ٭

ٹھوکنا - تای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول کاف

زده نون والف مصدری ف کوفتن ع قرع
وکنایه از زدن کسے را بچوب ولکد باشد *

ٹھونگ - تای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول ونون
غنه وکاف فارسی کشیده منقار زاغ را گویند *

ٹھہرنا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح ہای ہوز
مفتوح بہ رای مہملہ زده نون والف مصدری دو معنی
دارد اول درنگ کردن ع تاخیر دوم قرار گرفتن
ع سکون وقرار داده شدن امری نیز بود *

ٹھیس - تای ہندی مخلوط الہا بتحتانی مجہول
وسین مہملہ کشیده رسیدن صدمہ خفیف بود شیشه
وعضو درد مند ومانند آن از شئے دیگر که سخت
بود شیخ ناسخ گویند ؎ مرے ساغر کو نہ سختی سے کر
دھکیل ای میفروش * شیشۂ دل ٹوٹ جاتا ہے کر
ذرا سی ٹھیس میں *

ٹھیس لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون والف مصدری ہمان معنی بود که گفته شد *

ٹھیک - تای ہندی مخلوط الہا بتحتانی معروف
وکاف کشیده ف چست ودرست وظرفت گلی باشد
که دران آتش را زیر خاکستر پنہان کرده نگاه دارند

ٹھیکا - تای ہندی مخلوط الہا بتحتانی مجہول وکاف
بالف کشیده نشستگاه وجای قرار گرفتن مرده بود
وبمعنی اجاره وقرار داد امرے ہم مستعمل ست *

ٹھیکا بھرنا - جست وخیز کردن اسپ بود *

ٹھیکا لینا - اجاره گرفتن بود *

ٹھیک بنانا - تای ہندی مخلوط الہا بتحتانی
معروف وکاف کشیده موحده مفتوح ہر دو نون
بالف کشیده کنایه از عاجز کردن وذلیل وخوار نمودن
کسے را بود *

ٹھیکرا - تای ہندی مخلوط الہا بتحتانی معروف
وکاف زده رای مہملہ بالف کشیده ف سفال ریزه
ع خزف *

ٹھیکری - رای مہملہ بتحتانی معروف سفال ریزه
خرد باشد وبمحاوره زنان مقام زہار را گویند
ف عانه *

ٹھیکے - تای ہندی مخلوط الہا وکاف بتحتانی
مجہول موہای که مردان بر سر دو رخسار گذارند بطوریکه
آمده از موہای بروت پیوسته شوند وکاف بتحتانی
معروف انبار ہیزم باشد *

ٹھیلنا - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول و لام زده نون والف مصدری ف راندن و جنبانیدن

ٹھینا - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول نون بالف کشیده بمحاوره زنان طعن و تشنیع بود *

ٹھیٹھ ہندی - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول و نون غنه و تای ہندی مخلوط الہا دوم زده زبان ہندی محض که آمیزش نداشته باشد *

ٹھنٹھی - چرک گوش که منجمد شود *

ٹھینگا دکھانا - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول و نون غنه کاف فارسی بالف کشیده و دال مہمله مکسور کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیده نرا انگشت رانج کرده بکسے نمودن بود *

ٹھینگے سے - کاف فارسی و سین مہمله ہر دو تحتانی مجہول بمحاورهٔ زنان کلمه الیست که چون بر زبان آرند مفہومش آن باشد که چه پرواست *

فصل تحتانی

ٹھیان - تای ہندی مفتوح تحتانی مشدد با الف کشیده و نون مختفیه نوعی از خرمہره بود که کوچکتر باشد و بضم اول تونی پست قد را گویند *

ٹیپ - تای ہندی تحتانی معروف و بای فارسی کشیده بیت سوم مسدس را گویند یعنی ہر دو مصراع آخر را از مسدس و مراد ف دسته و قشون نیز بود ف ٹیپ و اصطلاحیست در گنجفه بازی که یک ورق حریف را از دو ورق زنند *

ٹیڑھا - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول رای ہندی مخلوط الہا بالف کشیده ف کج و کرث ع منحنی و معوج و اگر چیزی کج مونث باشد بجای الف تحتانی معروف آرند *

ٹیڑھا تار - فوقانی بالف و رای مہمله کشیده تار زر و نقره بود که آنرا در اصل کج سازند و در کار زردوزی صرف نمایند شیخ ناسخ میفرمایند ع

ہے مناسب کیا ہی کج "ہونا تری رفتار کا * پلون میں ایجان جو تا بھی ہی ٹیڑھے تار کا *

ٹیڑھی آنکھہ - کنایه از نظر کج بود *

ٹیڑھی ٹوپی - تای ہندی بواو مجہول بای فارسی تحتانی معروف کلاہی کج کرده بر سر نہند *

ٹیڑھی کھیر - کاف مخلوط الہا تحتانی معروف و رای مہمله زده کنایه از کاری که در نشش مشکل بود *

ٹیڑھے ہونا - رای ہندی مخلوط الہا تحتانی مجہول کنایہ از آزردہ شدن بود*

ٹیٹری - تای ہندی و رای ہندی ہر دو تحتانی معروف ف ملخ ع جراد*

ٹیڑی دل - دال مہملہ مفتوح بلام کثرت ملخ را گویند*

ٹیس - تای ہندی تحتانی معروف و سین مہملہ کشیدہ ف درد ع ضربان شیخ ناسخ مینفرمایند
؎ اوس مسیحای زمان سے ہے یہ ناسخ کا کلام
کچھ علاج آتا ہے تجکو میرے دل کی ٹیس کا*

ٹیسنا - تای ہندی تحتانی معروف و سین مہملہ زدہ نون والف مصدری ف درد کردن ع ضربان*

ٹیسو - تای ہندی تحتانی مجہول سین مہملہ بواو معروف گلیست مشہور ف گل پلاس و نیز تصویر گلی باشد کہ کودکان آنرا در ایام دسہرہ ہنود خانہ بخانہ و کوبکو ہنگام شب می برند شیخ امداد علی بحر میفرمایند ؎ ہر اک صاحب حشم کا
دوریں دس روز عالم میں * دسہرے تک ہماری شہر میں ٹیسو نکلتے ہیں*

ٹیکا - تای ہندی تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ نشان جبین ہنود را گویند کہ از صندل وغیرہ میکنند ف قشقہ شیخ ناسخ میفرمایند
؎ براہ محبت عاشقی کا نہ دین ہو برباد
یوں کر کیا * بنای عشق بتاں میں ٹیکا نشان
سجدہ مرے جبین کا * و نیز زیور یست کہ زنان بر پیشانی دارند*

ٹیکرا - تای ہندی تحتانی مجہول و کاف زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ ف زمین بلند ع نجد*

ٹیکن - تای ہندی تحتانی مجہول کاف مفتوح بنون زدہ ف تکیہ گاہ ع متکا*

ٹیکنا - نون والف مصدری قائم کردن عصا و مانند آن بر زمین بود*

ٹیلا - تای تحتانی معروف لام بالف کشیدہ ف زمین بلند ع نجد شیخ ناسخ میفرمایند ؎
جس شعلہ رو کو دیکھیے عالم ہے نور کا * ٹیلا ہمارے شہر میں ہے نام طور کا*

ٹیم - تای ہندی تحتانی مجہول و میم شعلہ چراغ را گویند ف زبان چراغ ع لسان السراج*

ٹیم ٹام — تای ہندی تحتانی معروف و میم زدہ تای ہندی دوم بالف و میم کشیدہ ف زیب و آرایش ع زینت *

ٹگینٹ — تای ہندی تحتانی مجہول بنون غنہ و تای ہندی دوم کشیدہ مرضے از امراض چشم بود

ٹینی — تای ہندی بہ تحتانی مجہول نون تحتانی معروف قسمے از خروس و ماکیان کہ بدشکل بود *

باب جیم
فصل الف

جاٹ — جیم بالف و تای ہندی کشیدہ قومیست مشہور *

جادو — فارسیست ع سحر *

جادو جگانا — جیم فارسی مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از آزمایش سحر باشد ساحران را شاعرے گوید ع سوتے ہیں فتنہ خوابیدہ کی صورت معشوق * جاگتے ہیں یہ جگائے ہوئے جادو کی طرح *

جادو چلنا — کارگر شدن سحر ساحران باشد *

جادو کا پتلا — کاف بالف کشیدہ بای فارسی مضموم و فوقانی ساکن لام بالف کشیدہ صورت حیوانی خواہ انسانی کہ بادوگران برائے سحر کردن سازند شیخ ناسخ گوید ع نقش ہیں تسخیر دل کے واسطے نقش قدم * سایہ ترا ای پری جادو کا پتلا ہو گیا *

جا دھمکنا — بجائے رفتن بود جرأت گوید ع لایا اوس کوچے سے لیکن وہیں جا دھمکا پھر دل بیتاب مرا دیکے جھمکائی مجکو *

جاڑا — رای ہندی بالف کشیدہ سرما و موسم سرما بود ف زمستان ع شتا

جاگڑ — بوعدہ پسند خریدن چیزے بود کہ اگر پسند نشود واپس کنند *

جاگ — جیم بالف و کاف فارسی کشیدہ ف شب بیداری *

جاگیر — کاف فارسی تحتانی معروف و رای مہملہ زدہ قطعہ از ملک کہ از سرکار شاہی جہت کسے مقرر گردد و روزینہ اندک طالب العلمان کہ برائے تعلیم طفلان مقرر شود *

جاگنا — نون و الف مصدری ف بیداری *

جال - جیم بالف و لام کشیدہ ف دام ع شبکہ*

جالا - لام بالف کشیدہ ف تنیدہ عنکبوت ع نسج عنکبوت و مرضے بود از امراض چشم ف سپیدہ ع سبل*

جال بچھانا - موحدہ مکسور جیم فارسی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ ف دام گستردن و کنایہ از فریب دادن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہاتھ آتا ہی مقدر سے ہمارے دولت * جال کس کسنے بچھایا نہیں دانائی کا*

جال پھیلانا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح تحتانی زدہ لام و نون بالفہا کشیدہ ہمان معنی و ہمان کنایہ بود کہ گفتہ شد*

جال لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ ہمان دام گستردن بود برای صید جانوران*

جال مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون والف مصدری صید کردن جانوران بود بدام و کنایہ از فریب کردن بود*

جال مین پھنسانا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ سین مہملہ و نون بالفہا کشیدہ جانوران را بدام و کسے را بفریب آوردن بود*

جال مین لانا - میم تحتانی مجہول و نون مخفیہ لام و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از بفریب آوردن بود کسے را*

جالی - جیم بالف کشیدہ لام تحتانی معروف چند معنی دارد - ا کشیدہ زنان کہ دران خانہا باشند و آنرا زنان در لباس مخصوصہ خود صرف کنند ۲- پارہ سنگ مشبک یا چوب مشبک بود کہ گرداگرد مقبرہا نصب کنند شیخ ناسخ میفرماید ؎ آسمان پر نظر جو کی شب ہجر * سمجھے ہم مقبرے کی جالی ہے * ایضاً شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جب وہ آیا فاتحے کو ہمنے یہ آہین بھرین * تیتھر اپنی قبر کا روضہ کی جالی ہو گیا ۳- پردہ سخت کہ اندرون ثمر خام انبہ پیدا شود بود ۴- دام مانندی کہ دران کاہ فروشان کاہ از صحرا آورند*

جالی لوٹ - لام بواو مجہول و تای ہندی کشیدہ قماشے ست باریک کہ دران خانہا باشند و از مصنوعات انگریزان ست و آنرا زنان و مردان ہر دو در لباس

خود صرف کنند *

جام چڑھانا - نوشیدن آب و شراب کہ در کاسہ بود شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ یہی وظیفہ ہے دن رات محو مستی میں * چڑھاؤں جام کوئی نشہ کا اوتار ہوا *

جام چلنا - کنایہ از گردش جام شراب بود *

جامدانی - جیم بالف کشیدہ و میم زدہ دال مہملہ بالف کشیدہ نون تحتانی معروف آنچہ دران جامہ نہند ف جامہ دان و چیزے مانند خریطہ بود مربع و چہار گوشہ کہ از تارہای زر بافند و علاقہ بندی کنانند و در محرم تقسیم نمایند و تماشے ست مشہور کہ بران گلہا و بوٹہا و بیلہا بافند و لبس نازک و لطیف باشد و گران بہا بود مرزا برق میفرمایند ؎ جام کی مے سے مرے جامے کو افشانی کرو * میکشوں کی بزم میں ایسی جامدانی چاہیے *

جامن - میم مفتوح بنون ثمریست مشہور *

جامے سے باہر ہونا - میم و سین مہملہ تحتانی مجہول موحدہ بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح بہ رای مہملہ زدہ ہای ہوز دوم بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از بیخودی باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اپنے جامے سے وہیں ہو گئے باہر لاکھوں * گھر سے پوشاک بدلکر جو وہ باہر آیا *

جان - فارسیست و باعلان نون در ہندی کلمہ تعظیم باشد کہ در آخر اسمی آرند چنانکہ گویند آباجان و اماں جان و نیز کلمہ محبت بود کہ معشوق را ازان خطاب کنند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ میری تربت پہ غدار اگذر اسے جان کرو * خاک کو جسم کرو جسم کو پھر جان کرو *

جانا - جیم و نون بالفہا کشیدہ ف رفتن *

جان بوجھ کے کوئی کام کرنا - دیدہ و دانستہ کردن کارے باشد *

جان پر کھیلنا - بای فارسی مفتوح بہ رای مہملہ زدہ کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول و لام زدہ نون والف مصدری ف جان بازی بجر گویند ؎ ہم جان پر بھی کھیل کے جیتے نہ یار سے * ہمنے یہ داؤ بڑھ کے لگایا تھا ہر گیا *

جان پہچان - بای فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن جیم فارسی بالف کشیدہ و نون معلنہ کنایہ از و

شناسائی باشد چنانکہ میر سوز مرحوم گویند مصرعہ
یہ کشتہ تو کچھ جان پہچان نکلا *
جان جوکھم - زیان جان بود بحر گوید ؎
خدا بچائے محبت مین جان جوکھم سے * یہی ایک
سبب عاجز یہ لادوا ہے مرض *
جان جوکھون - جیم بواو مجہول کاف مخلوط الہا
بواو مجہول و نون مختفیہ بمعان زیان جان بود شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ جان جوکھون ہی چاہنا تیرا
نہو دشمن بھی مبتلا تیرا *
جانچ - جیم بالف کشیدہ و نون غنہ و جیم فارسی
زدہ ف اندازہ و تخمین *
جانچنا - نون و الف مصدری اندازہ و تخمین
کردن بود *
جان دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف
مصدری کنایہ از جان بحق تسلیم کردن بود *
جان کا جنجال - کاف بالف کشیدہ جیم
مفتوح نون ساکن جیم دوم بالف و لام کشیدہ
چیزے کہ بس ناگوار خاطر بود و از ان تنگ باشند
جان کا روگ - رے مہملہ بواو مجہول کاف
فارسی کشیدہ متعلق شدن امرے کہ زیست را
بے لطف دارد شاعرے گوید ؎ خدا کبھی مرض
عشق آدمی کو ندے * کہ روگ جان کو دل کو
عذاب ملتا ہے *
جان سے دور - محاورہ ایست مشہور کہ مردان
ز زبان ہر دو بر زبان آرند *
جان کا عذاب - کنایہ از ہمان امرے کہ ناگوار
خاطر باشد *
جان کو جان نہ سمجھنا - کاف بواو مجہول
جیم دوم بالف کشیدہ و نون معلنہ نون نافیہ
مفتوح بہای مختفیہ سین و میم ہر دو مفتوح جیم
مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری کنایہ از
عزیز نداشتن جان را بود *
جان کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالف
کشیدہ کنایہ از تنگ و عاجز کردن بود میر تقی
میر میگویند ؎ شوق ہمکو کھپائے جاتا ہے *
جان کو کوئی کھائے جاتا ہے * حضرت برق
میفرمایند ؎ غیر سے لیکے پان کھاتے ہین *
ناک مین دم ہی جان کھاتے ہین *

جان کھونا - جان دادن بود *

جان لینا - ف ہلاک کردن *

جان مارنا - سعی وکوشش وجفاکشی ومحنت ومشقت بسیار کردن باشد ونیز تنگ وعاجز کردن کسے بود کسے را *

جانگ - ران را گویند ع فَخِذ *

جانگیا - نون غنہ وکاف فارسی زدہ تحتانی بالف کشیدہ ف تنبان *

جان میں جان آنا - میم تحتانی مجہول نون مخففہ جیم دوم بالف کشیدہ ونون معلنہ الف بالف نون والف مصدری کنایہ از تسلی شدن وتسکین وتقویت یافتن باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ آجاے ابھی جان میں جان آؤ اگر تم * تن ہجر میں بیجان ہے اے یار ہمارا *

جان نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون والف مصدری ف جان برآمدن وکنایہ از نہایت شیفتگی وفریفتگی بود بر کسے یا چیزے *

جانور - نون زدہ واو مفتوح بہ رای مہملہ زدہ حیوان را گویند خواہ چرندہ باشد خواہ پرندہ ومشترک ست در ہندی وفارسی وکنایہ شخص بیخبر دد و وحشی را گویند *

جان ہار - نون زدہ ہای ہوز بالف ورای مہملہ کشیدہ کسیکہ جان دہد *

جان ہے تو جہان ہے - محاورہ ایست معروف میر تقی گوید ؎ میر عمداً بھی کوئی مرتا ہے * جان ہے تو جہان ہے پیارے *

جانے دو - کلمہ ایست کہ برای رفع ملال وغیرہ بر زبان آرند چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ؎ قتل کیے پر غصہ کیا ہے نعش ہماری اٹھانے دو * جان سے ہم بھی جاتے رہے ہیں تم بھی آؤ جانے دو *

جائی - ہمزہ تحتانی معروف دختر را نامند *

جائی جوہی - ہای ہوز تحتانی معروف جیم بواو معروف ہاے ہوز دوم تحتانی معروف گلیست متعارف *

جایا - تحتانی بالف کشیدہ پسر را گویند *

فصل بای موحدہ

جب - جیم مفتوح بموحدہ کشیدہ وقتا ہرگاہ

جبید - جیم و موحدہ ہر دو مفتوح دال مہملہ ساکن
ف گران ع ثقیل *

جبرا - جیم مفتوح موحدہ ساکن رای ہندی
بالف کشیدہ گرداگرد دہان باشد ف چانہ ع فک *

جب نہ تب - کلمہ ایست کہ بجای لفظ بارہا
و اکثر آرند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ وہ
گھر دان جو ہمیشہ مجھے سیدھی آنکھ تکی جب نہ تب
تیت اب تو پاتا ہوں نگاہ یار کج *

جبھی - جیم مفتوح موحدہ مخلوط الہا تحتانی
معروف ف ہمان دم *

فصل بای فارسی

جبپنا - جیم مفتوح بای فارسی ساکن نون و
الف مصدری ذکر کسی بار بار نمودن زیاد
کردن بود جیم *

فصل فوقانی

جتانا - جیم مفتوح فوقانی و نون بالفہا کشیدہ
آگاہ کردن بود ف آگاہیدن *

جتتن - جیم و فوقانی مفتوح بنون زدہ فکر
و تدبیر را گویند *

جتنا - جیم مکسور فوقانی ساکن نون بالف
کشیدہ ف ہر قدر *

جتھا - جیم مفتوح فوقانی مخلوط الہا بالف
کشیدہ ف گروہ ع حزب *

فصل تای ہندی

جٹ - جیم مضموم تای ہندی کشیدہ دو
دو چیز کہ باہم اتحاد و اتفاق دارند *

جٹا - جیم مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ موی
پیچیدہ و دراز کہ بر سر جوگیان باشد مانند رسن *

جٹا دھاری - جیم مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ
دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی
معروف ہمان فقیران ہنود و مارے کہ موہا
بر سر دارد ف مار کہنہ *

جٹی بھوین - جیم مضموم تای ہندی مشدد
تحتانی معروف موحدہ مخلوط الہا مفتوح واو
تحتانی مجہول و نون مختفیہ ہر دو ابرو کہ پیوستہ
باشد ف ابروی پیوستہ آتش گوید ؎ [illegible]
سے اپنی وہ جٹی بھوین ٹیڑھی ہوئیں * اہل
قبلہ سے پھرا منہ کعبہ کی محراب کا *

فصل راے مہملہ

جبّار — جیم مفتوح رای مہملہ مشدد بالف و راے مہملہ دوم کشیدہ ف دلیر ع جری ٭

فصل راے ہندی

جبڑ — جیم مفتوح بہ راے ہندی ف نابیخ و بن ع اصل ٭

جبڑاؤ — جیم مفتوح رای ہندی بالف کشیدہ ہمزہ بواو معروف زیور مرصع راگویند ٭

جبڑنا — نون و الف مصدری نت ندن چیزے اندرون چیزے بود ع ترصیع و کنایہ از غمازی کردن نیز بود و بضم جیم بہم پیوستہ شدن اجزاے چیزے کہ شکستہ یا دریدہ باشد و کنایہ از جفت شدن نیز بود ٭

جبڑی بوٹی — جیم مفتوح رای ہندی تحتانی معروف بای موحدہ مضموم بواو و تای ہندی تحتانی معروف درخت بیباق کہ براے کیمیا ساختن تلاش کنند ٭

فصل سین مہملہ

جبس — جیم مفتوح بسین مہملہ کشیدہ بمعنی تاثیر و برکت بود شاعرے گوید ؎ تاثیر بیان بھی تالہ مین مثل جبس نہین ٭ یہ وہ زمانہ ہے کہ کسی شے مین جبس نہین ٭

جبست — جیم مفتوح بسین مہملہ و فوقانی کشیدہ نوعی از فلزات بود ف روح توتیا ٭

فصل فا

جُفتا — جیم مضموم فا ساکن فوقانی بالف کشیدہ تار تار شدن جامہ شستہ باشد ٭

جُفتے پڑنا — فوقانی تحتانی مجہول باے فارسی مفتوح بہ راے ہندی زدہ جیم و نون بالف کشیدہ ہمان تار تار گشتن جامہ بود شیخ ناسخ گویند ؎ رات بھر تڑپے فراق یار مین ہم اسقدر ٭ پڑ گئے جُفتے ہزارون چادر مہتاب مین ٭ و کنایہ از سبک و حقیر شدن بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گویند ؎ اوس سمنبر کے دوپٹے کی چناوٹ دیکھکر ٭ پڑ گئے جفتے گلون کی چادر تو قیر مین ٭

جُفتی کھانا — فوقانی تحتانی معروف کاف مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ جفت شدن جانوران بود با مادہ خود تا بیضہ نہند و بچہ آورند

فصل کاف

جکڑنا - جیم وکاف ہر دو مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری محکم بستن چیزے بود ف استوار بستن ٭

فصل کاف فارسی

جگ - بالفتح ف گیتی ع عالم وبالضم روزگار دراز و نیز دو نرد چو سر کہ یکجا باشند امیر گوید ؎
ہے جا ہے جو زندگی تو نہو یار سے جدا ٭ جو پڑے میں جگ جو چھوٹ گیا نرد مرگئی ٭

جگاوری - جیم مضموم کاف فارسی بالف کشیدہ ودال مہملہ زدہ رای مہملہ تحتانی معروف کہ یکہ باستانی و دیرینہ باشد ٭

جگالی - لام تحتانی معروف انچہ گاو وشتر و گوسپند خوردہ خود را باز از معدہ بدہن آوردہ بجانید وفرو برند ف نشخوار بروزن دشوار ع جرہ ٭

جگالی کرنا - کاف مفتوح برای مہملہ زدہ نون والف مصدری ف نشخوار کردن ٭

جگت - جیم وکاف فارسی ہر دو مفتوح تبای کشیدہ گرداگرد چاہ کہ از خشت وسنگ سازند ف لب چاہ وبضم جیم لطیفہ وسخن تازہ وبذلہ راگویند

جگت اوستاد - جیم وکاف فارسی ہر دو مفتوح ف اوستاد روزگار شیخ امداد علی بحر گوید ؎
بحر سکو فیض پہونچا اونکی تحقیقات سے ٭ مختصر ناسخ کا کیا کہنا جگت اوستاد ہیں ٭

جگت رنگ - بضم اول ف لطیفہ گو وبذلہ سنج

جگرا - جیم مکسور کاف فارسی ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ ف تاب وتوان وزور آوری ع طاقت وشجاعت ٭

جگر سراہنا - تعریف تاب وتحمل کسے نمودن باشد

جگمگانا - تابندگی وروشنی چراغان ومانند آن بود ٭

جگنو - جیم مضموم کاف فارسی ساکن نون بواو معروف ف کرمک شب تاب وکرم شب چراغ ع حباحب ٭

جگنی - نون تحتانی معروف نوعے از زیور باشد کہ زنان در گلو پوشند شیخ امداد علی بحر گوید ؎
ترے زیور کی نگین رات کو ایسے چمکے ٭ ایک جگنی ہی

ہوے سیکڑون جگنو پیدا ۞

جگہ - جیم وکاف فارسی ہر دو مفتوح ہاے ہوز ساکن ف جای ع محل ۞

فصل لام

جل - بالفتح پرندہ ایست خوش آواز بزرگتر از گنجشگ وبزبان ہندی الاصل آیدا گویند ۞

جُلاب - جیم مضموم لام مشدد با الف وموحدہ کشیدہ دوای مسہل را نامند ۞

جلاپا - جیم مفتوح لام وبای فارسی بالفہا کشیدہ بمحاورہ زنان کنایہ از سوختن برنج وغم بود ۞

جلانا - جیم مفتوح لام ونون بالفہا کشیدہ ف سوزانیدن وکنایہ از رنج دادن بود دیگر جیم زندہ کردن مردہ باشد ۞

جُلاہا - جیم مضموم لام وہاے ہوز بالفہا کشیدہ ف جامہ باف وجولاہ ع نسّاج ۞

جل بجھنا - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از سوختہ خاکستر شدن بود شیخ ناسخ میفرمایند ۵ جب ہجر مین باغ کو گیا ہون ۞ مین آتش گل ہین جل بجھا ہون ۞

جلترنگ - جیم مفتوح لام ساکن فوقانی ورای مہملہ ہر دو مفتوح بنون زدہ وکاف فارسی کشیدہ سازیست مشہور کہ آنرا مینوازند شیخ امداد علی بحر گویند ۵ قدمون کے ساتھ ساز طرب ہے جنون مین بھی ۞ ہر کاسہ آبلہ کا ہے وہ جلترنگ ہے ۞

جل تھل - فوقانی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ کنایہ از بحر وبر بود شیخ ناسخ میفرمایند ۵ ایسے مری مژہ کے ہین بادل بھرے ہوے ۞ پل مارنے مین دیکھے ہین جل تھل بھرے ہوے ۞

جلسہ - جیم مفتوح لام ساکن سین مہملہ مفتوح بہای مختفیہ انجمن عیش ونشاط را گویند واین مہند ست ۞

جلمانس - جیم مفتوح لام ساکن میم بالف کشیدہ نون سین مہملہ کشیدہ ف مردم آبی ۞

جلن - بروزن علن ف سوزش ۞

جلنا - جیم مفتوح لام ساکن نون والف مصدری ف سوختن وکنایہ از سوختن برنج وغم نیز بود ودر نیز کنایہ از افسردہ شدن گیاہ ہا ونباتات باشد از کثرت برف باری وژالہ وباران کہ قابل نشوونما نماند

خواجہ آتش گوید ؎ جوش گریہ سے نشان سبزۂ
مژگان مٹا ۔ سچ ہے جل جاتی ہین اکثر بوٹیان
برسات مین ۔ ایضاً میر تقی مرحوم گویند مصرع
مین وہ درخت تھا کہ اوگا اور جل گیا ۔
جلندر ۔ جیم و لام ہر دو مفتوح نون ساکن دال مہملہ
بہ رای مہملہ زدہ بیماری باشد کہ شکم آدمی بزرگ شود
ف استسقا ۔
جلوخانہ ۔ جیم مکسور لام مفتوح بواو زدہ خای معجمہ
بالف کشیدہ نون مفتوح بہای مختفیہ صحنیکہ پیش دروازہ
شاہان باشد شیخ ناسخ میگویند ؎ زندان ہمارے
رہنے کو کاشانہ ہوگیا ۔ دشت جنون کا نام جلوخانہ
ہوگیا ۔
جلوس ۔ جیم مضموم لام بواو معروف و سین مہملہ
زدہ حشم سواری شاہان و امیران باشد ف [illegible]
جلیبی ۔ جیم مفتوح لام تحتانی مجہول موحدہ تحتانی
معروف قسمے از شیرینی بود کہ حلوائیان سازند
ف زلبیا ۔
جلے پاؤن کی بلی ۔ بای فارسی بالف کشیدہ
واو و نون غنہ کاف تحتانی معروف موحدہ مکسور
لام مشدد مکسور تحتانی معروف کنایہ ہرزہ گرد بود
ف سگ پا سوختہ ۔
جلے پھپھولے پھوڑنا ۔ بای فارسی مخلوط الہا
مفتوح بای فارسی دوم مخلوط الہا بواو مجہول بای
فارسی سوم مخلوط الہا بواو مجہول و رای ہندی
زدہ نون و الف مصدری کنایہ از اظہار نمودن
رنج و سوختگی خاطر بسخنان شکایت آمیز بود شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ اپنے جلے پھپھولے
کہان جاکے پھوڑیے ۔ احباب سے بھی اپنے
ہین ہم بیشتر جلے ۔
جلے تن ۔ لام تحتانی مجہول کسیکہ متحمل سخن کسی نبود
و شیوۂ او رشک و حسد نمودن بر ہر کسے نیز باشد ۔
جلی کٹی ۔ کنایہ از سخنہای رشک و حسد بود کہ
باہم در دو کس میشوند ۔

فصل میم

جماالگوٹا ۔ جیم مفتوح میم بالف کشیدہ و لام زدہ
کاف فارسی بواو مجہول تای ہندی بالف کشیدہ
دوای مسہل ست ف ماہودانہ ع حب الملوک ۔
جمالی ۔ قسمے از خربزہ باشد ۔

جمانا - جیم مفتوح میم و نون بالف ہا کشیدہ قائم کردن
چیزے بجائی و بستن آب و شیر و مانند آن بود ع جماذ
جماؤ - جیم مفتوح میم بالف کشیدہ و واو ف فراہم
شدن مردم ع مجمع *
جماہی - ہای ہوز تحتانی معروف ف فاژہ
و دہن درہ شاعرے گوید ؎ کرے اثبات
دہن لاکھ جماہی تیری * خامشی کہتی ہی جھوٹی
ہی گواہی تیری *
جماہی لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف
مصدری ف فاژہ کشیدن ع تثاوب *
جم جم - ہر دو جیم مفتوح ہر دو میم ساکن کلمہ ایست
دعائیہ کہ زنان بیشتر بمواقع استعمالش بر زبان
آرند و مفہومش آن بود کہ انچہ گویند خدا ہمچنین کند
و گاہی این محاورہ بر زبان مردان ہم آید چنانکہ شیخ
ناسخ میفرمایند ؎ سو چکی طفلی چڑھا نشہ جوانی کا
اوٹھیں * اب تو جام بادہ گلرنگ جم جم چاہیئے *
جمدھر - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ
زدہ نوعی از خنجر باشد و رنگے از رنگہای کاغذ بادی بود
جمعرات - جیم مضموم میم و عین مہملہ زدہ رای
مہملہ بالف و فوقانی کشیدہ روزیرا گویند کہ پیش از
روز جمعہ باشد ف پنجشنبہ ع یوم الخمیس *
جمگھٹ - جیم مفتوح میم ساکن کاف فارسی
مخلوط الہا مفتوح تای ہندی کشیدہ نام شب آخر
دوالی بود و فراہم شدن قمار بازان را و آن شب
نیز گویند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دوالی اوسنے
بھری جان یوںچ بیٹھے ہم * چراغ گور ہمارا دیا ہے
جمگھٹ کا * شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہجوم کرتے ہیں
جانبازیوں ترے آگے * جواریوں کا دوالی کو
جیسے جمگھٹ ہو *
جمگھٹا - تای ہندی بالف کشیدہ فراہم شدن
مردم بود بجائے ع مجمع *
جمنا - جیم مفتوح میم ساکن نون بالف کشیدہ
قائم شدن و بستہ شدن چیزے بود ع جمود و
دریائیست معروف *
جموگا - جیم مفتوح میم بواو مجہول کاف فارسی بالف کشیدہ
مرضیست کہ بکودکان عارض شود ع ام الصبیان و ام الشیاطین *

فصل نون

جنات - جیم مکسور نون مشدد بالف و فوقانی

شیدہ ف دیوان ع جنبہ *

جن اوترنا ۔ جیم مکسور نون زدہ الف بواو غیر ملفوظ فوقانی مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری بہوش آمدن دیوانگان وسوداییان وآسیب زدگان بود وکنایہ از فروشدن غصہ کسے نیز باشد برق معفور سیفر مانید ؎ ای پری مردسے کیا ضد ہے کہاتناک غصہ * جان دی مین نے مگر جن نہ تمھارا اوترا *

جنتر ۔ جیم مفتوح نون ساکن فوقانی مفتوح بہ رای مہملہ سازیست کہ آنرا بین نیز گویند وافسون نیز باشد وظرفے کہ مہوسان دران روغن وعرق کشند نیز بود *

جنتری ۔ رای مہملہ تحتانی معروف بر دو معنی آید ا ۔ آہنی کہ دران سوراخ ہا باشد خورد وکلان وزرگران تار نقرہ وطلا برای دراز کردن دران سوراخہا سایند ف شفتا ہنگ وشاخسارہ شیخ امداد علی بحر گویند ؎ رکھتی تھے جو مزاج مین بل تار کی طرح * وہ لوگ جنتری مین کھنچے گو رتنگ سے * ۲ ۔ حساب یکسالہ منجمان وآن ورقی چند باشد کہ دران حرکات واحوال کواکب سیارہ ثبت نمایند ف وع تقویم *

جنجال ۔ جیم مفتوح نون ساکن جیم دوم بالف ولام کشیدہ امرے وچیزے را گویند کہ بسیار ناگوار خاطر باشد *

جن چڑھنا ۔ جیم مکسور نون ساکن جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ کنایہ از دیوانہ ومجنون وخشمناک شدن کسے بشدت بود آتش گو ؎ موسم گل ہے جنون ہی شور وشر برپا ہے دنون * جن چڑھا رہتا ہے دیوانون کے سر پر ان دنون *

جنگل ۔ جیم مفتوح نون زدہ کاف فارسی مفتوح بلام مشترک در ہندی وفارسیست ع صحرا *

جنگلا ۔ جیم مخلوط النون مفتوح کاف فارسی ساکن لام بالف کشیدہ بر سہ معنی آید اول ویرانہ دوم کٹہرا وآہنی کہ بسر دیوار مکان وگرداگرد عمارت نصب کنند سوم راگ باشد منجملہ راگ ہا در نظیر ہر دو معنی اخیر مرزا برق میفرمایند ؎ چوگرد میری رہتی ہا کرے لوگون کی ہستیان * وحشت نے اہل شہر کو جنگلا بنا دیا * انیضاً ؎ جوش جنون میں رہتے ہیں صحرا کے سامنے * جنگلا وہ روز گاتے ہیں آ کے سامنے *

جنگلی - لام تحتانی معروف ف دشتی ع صحرائی و کنایہ از کسے کہ وحشی بود نیز باشد ٭

جنگل میں منگل - میم مفتوح نون زدہ کاف فارسی مفتوح بلام زدہ کنایہ از مہیا شدن سامان عیش و طرب باشد در دشت و صحرا چنانکہ گوید ؎ آیا اپنے پاس دو ماہ دو ہفتہ شہر سے ٭ اسے جنون نے واں پھر سے جنگل میں منگل ہو گیا ٭

جنگل میں مور ناچا کس نے دیکھا - میم بواو مجہول و رائے مہملہ زدہ نون و جیم فارسی بالف کشیدہ کاف مکسور سین مہملہ ساکن نون تحتانی مجہول دال مہملہ تحتانی مجہول کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ مثلیست بجای زنند کہ کسے را در عالم غربت ہیچ اقتدار و ترقی حاصل شود ٭

جنم - جیم و نون ہر دو مفتوح بمیم زدہ ف آفرینش ع فطرت و خلقت و بزعم ہنود اطلاق بر وقت زادن اول انقلاب دیگر بود ٭

جنم پترا - بائے فارسی مفتوح فوقانی مشدد مفتوح برائے مہملہ بالف کشیدہ ف زائچہ ع تقویم ٭

جنم گھٹی - چیزیکہ از ابتدای پیدایش بچہ آنرا خورند در داخل عادت شود ٭

جنم لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری پیدا شدن باشد و تناسخ نیز بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہم سمجھی تو جانیں کہ جنم لیتے ہیں تم میں سے کوئی صنم جان ہماری ہو جای ٭

جننا - جیم مفتوح بنون ساکن نون و الف مصدری ف زائیدن ٭

جنیو - جیم مفتوح نون تحتانی مجہول و واو زدہ بروزن غریو رشتہ کہ ہنود بگردن و دوش افگنند ف کمراد ع زنار و در استعمال مذکر است چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دھاگا دیا بتوں نے تو اوسکو سمجھے ٭ اوٹھا جو میں جنیو کمر سے بٹ گیا

جنیو کا ہاتھ - دستے باشد در تیغ بازی و چوب بازی کہ بر حریف زنند ٭

فصل واو

جو - جیم بواو مجہول ف ہر کہ و نیز حرف شرط بود ف اگر ٭

جوا - واو بالف کشیدہ بر دو معنی آید - اول بازی کہ دران شرط و گرو بندند و زر شرط دادہ و گرفتہ شود

ف سنگ ع قمار ۲- چوبے کہ بر گردن گاو ان
ارابہ و بہل نہند ف جنع ع ئبا و بفتح جیم و واو
بالف کشیدہ ف دانہ سیر +

جواب پانا- جیم مفتوح واو بالف و موحدہ
کشیدہ بای فارسی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از
برطرف شدن کسے از نوکری باشد +

جواب پڑھنا- باصطلاح سوزخوانان اعادہ
کردن مصرع اول مرثیہ باشد +

جواب دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف
مصدری کنایہ از برطرف کردن کسی باشد از نوکری
وخلاف او گفتگو کردن نوکر یا غلام و کنیز از آقای خود نیز گویند

جوابی - باصطلاح سوزخوانان کسیکہ اعادہ
مصرع اول مرثیہ کند +

جوار - جیم مضموم واو بالف و رای مہملہ کشیدہ غلہ
باشد کہ آنرا در گلشن بیان کردہ خورند ف
زرت و افزون شدن موج دریای محیط را نیز
گویند ع مد +

جواری - جیم مضموم واو بالف کشیدہ رای مہملہ
تحتانی معروف ف قمار باز و بفتح جیم چیزے
باشد در ستار و تنبورہ کہ خوبی آواز ی تارہا
موقوف بر درستی آنست +

جوا کھیلنا - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول
ولام زدہ نون والف مصدری ف قمار بازی +

جوانی کی اُمنگ جیم مفتوح واو بالف کشیدہ
نون و کاف تحتانی معروف الف مضموم میم مفتوح
بنون و کاف فارسی زدہ ف ولولہ جوانی باشد +

جوانی کی نیند - نون تحتانی معروف و نون غنہ
و دال مہملہ زدہ ف خواب جوانی +

جوبن - جیم بواو مجہول موحدہ مفتوح بنون زدہ
ف خوبی ع حسن و جمال +

جوبن ڈھلنا - زوال حسن بود میر تقی گوید
ع ساقی نشے مین تجھسے لنڈھا شیشۂ شراب
چل اب کہ دختر تاک کا جوبن ہی ڈھلگیا +

جوت - جیم بواو مجہول و فوقانی کشیدہ ف
روشنی و تاب آفتاب و مانند آن +

جوتا - جیم بواو معروف فوقانی بالف کشیدہ
ف پاپوش و جفت پاپوش ع نعلین شیخ
امداد علی بحر گوید ع جوتا نیا پہنکے وہ نچون کے

بجل سے چلے * کپڑے بدل کو جامے سے باہر نکل چلے *

جوتری - جیم و واو و فوقانی مشدد و ہر سہ مفتوح رائے مہملہ تحتانی معروف چیزیست خوشبو ف بزبان ع لباسہ *

جوتشی - جیم بواو مجہول و فوقانی زدہ شین معجمہ تحتانی معروف ف ستارہ شناس ع منجم *

جوتنا - جیم بواو مجہول و فوقانی زدہ نون و الف مصدری شگافتن زمین از چوبے دراز آہن زدہ بود جہت کشتکاری ف تعلیم رانی و نرگاوان و اسپ و اشتر وغیرہ را در بہل و بگھی وغیرہ بستن تا کہ آنرا بکشند *

جوتی - جیم بواو معروف فوقانی تحتانی معروف ف پاپوش و جفت پاپوش ع نعلین شیخ ناسخ سیفر مانید ~ تھا فلک حیرت میں یہ ثابت ہیں یہ سیار ہیں * کل جو چمکے تیرے جوتی کے ستارے رات کو * و جیم بواو مجہول فوقانی تحتانی معروف رسنی باشد کہ ہر دو طرف چوب ترازو بندند و پلہ ہا بدان آویزند *

جوتیان چٹخانا - کنایہ از کوچہ گردی و گرسنہ گردی باشد

جوتی سے و جوتی کی نوک سے - جیم بواو معروف فوقانی تحتانی معروف سین مہملہ تحتانی مجہول کلمہ الیست بمحاورہ زنان کہ مفہومش ما را چہ باشد *

جو جاگے گا سو پائیگا - مثلیست مشہور شیخ ناسخ سیفر مانید ~ یہ مثل سچ ہے جو جاگیگا سو پائیگا دلا * بخت بیدار آشنا ہے دیدہ بیدار کا

جو جو - ہر دو جیم بہر دو واو معروف چیزی باشد کہ اطفال را بدان ترسانند و کنایہ بود از ہر چیزے مہیب و ہر کسے کہ ہیبتناک باشد *

جورو - جیم بواو مجہول رائے مہملہ بواو معروف ف زن و ہمخوابہ ع زوجہ و صاحبہ *

جوڑ - جیم بواو مجہول و رائے ہندی زدہ چند معنی دارد ۱ - ہمسر و ہمتا ۲ - بند اعضا ع مفصل ۳ - پیوند ۴ - ظروف کہ باہم سلسلہ دارند و در رنگ موافق باشند ۵ - جماعت مرثیہ خوانان را گویند و کنایہ از تہمت و بہتان کردن و سخن بے اصل بر کسے بستن نیز باشد شاعرے گوید ~ توڑ لینگے یوں کہ پھر نہ ملے غیر سے وہ شوخ * جس روز کوئی جوڑ ہمارا ابھی چل گیا *

جوڑا - رای ہندی بالف کشیدہ چہار معنی دارد
۱- جفت ہر چیز ع زوج لاستاذ المولفہ ؎
لکھا ہی دو خطون مین حال فریاد شب فرقت ٭
کبوتر کیا کرونگا جیسے سرخاب کا جوڑا ٭ ۲- کنایہ
از پیراہن یوسف ع لباس شیخ امداد علی بحر میفرماید
؎ ای غربت اس طرح نکلا مین جیسے بوی گل ع
زے جنون جوڑا گلی کا بھی وطن مین رہگیا ٭ ۳-
باصطلاح ہوسان چیزے باشد از نصف مس
نصف سیم یا طلا را باہم گداختہ بسازند خواجہ آتش
گوید ؎ نہین کچھ قدر اوسکی صاحب اکسیر
آگے ٭ ہوس سے بنے ہر چند آفتاب کا جوڑا
۴- کنایہ از نعلین بود خواجہ آتش گوید ؎
لگاؤن ماہ کے سر پر اگر ہاتھ آئے گر اسے آتش ع
ستارون کا وہ پائے مہر عالمتاب کا جوڑا ٭
جیم بواو معروف و رای ہندی بالف کشیدہ موہای
سر کہ زنان آنرا یکجا نمودہ پس سر گرہ دہند ٭
للمولف ع جعد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جوڑا
کچھ اس ادا سے کھلا تیرا [illegible] نہین
چٹکین جو بال کھلے سنبل [illegible] ٭

جوڑا باندھنا - موحدہ بالف کشیدہ و نون غنہ
و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری
ہمان گرہ دادن موہای سر بود بر سر آوردہ شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ رات پوری نظر آئی تھی کھلا
بالون سے ٭ ہو گیا پچھلا پہر اوسنے جو جوڑا باندھا ٭
جوڑا کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول و
لام زدہ نون و الف مصدری کشادن ہمان مو
کہ بر سر آوردہ گرہ دہند ٭
جوڑ توڑ - ہر دو بواو مجہول ہمان سخن بے اصل
کہ بر کسے بندند ٭
جوڑ چلنا - جیم بواو مجہول و رای ہندی زدہ
جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری
کنایہ از بستہ شدن تہمت بود بر کسے ٭
جوڑ مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ [illegible] نون و الف
مصدری کنایہ از تہمت کردن بود بر کسے ٭
جوڑنا - جیم بواو مجہول و رای ہندی زدہ نون و الف
مصدری [illegible] پیوستن ع وصل ٭
جوڑی - رای ہندی تحتانی معروف [illegible]
[illegible] باشند خواہ دو [illegible] مشارکت اتفاق [illegible]

شیخ امان علی سحر گوید ؎ فرشتے دو دو مقرر ہین سر کے لیے ۔ لگین ہین جوڑیان ہر کارون کی خبر کے لیے ۔

جوشش - فارسیست ع ہیجان ۔

جوش آنا - ف جوشیدن و کنایہ از زوال امری بود ۔

جوش کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ ف جوشیدن ۔

جوش مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون والف مصدری ف جوش زدن ۔

جوش مین آنا - میم تحتانی مجہول نون مختفیہ الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از زوال امری بود ۔

جوشن - جیم مفتوح بواو زدہ شین معجمہ مفتوح بنون زیوریست معروف کہ بر بازو بندند ف بازوبند ۔

جوکھون - جیم بواو مجہول کاف مخلوط الہا بواو مجہول و نون مختفیہ ف زیان ع نقصان میر تقی گوید ؎ آفات مین ہین مرغ چمن گل کے شوق سے ۔ جوکھون ہزار رنگ کی رکھتے ہین جان پر ۔

جوگ - جیم بواو مجہول و کاف فارسی کشیدہ ف درویشی ع فقیری ۔

جوگا - کاف فارسی بالف کشیدہ فضلا فیون را گویند ۔

جوگر جیے ہین وہ برسے نہین مثلیست ہر کسے زندگی خشم و غصہ بیجا بلاف و گزاف بسیار کند لیکن ہیچ نتیجہ اش ظہور نیاید ۔

جوگن - کاف فارسی مفتوح بنون زن ہندو کہ بوضع درویش باشد ۔

جوگنی - کاف فارسی ساکن نون تحتانی معروف چیزیست مشہور بنا بر مذہب ہنود چنانکہ رجال الغیب در اہل اسلام ۔

جوگی - کاف فارسی تحتانی معروف درویش ہندو را گویند ۔

جوگی کسکے میت ہوتے ہین - کاف مکسور سین مہملہ ساکن کاف دوم تحتانی مجہول میم تحتانی معروف و فوقانی کشیدہ مثلیست مشہور و میت بمعنی دوست باشد میر حسن در مثنوی گوید ؎ مسافر سے کرتا ہی کوئی بھی پیت ۔ مثل ہے کہ جوگی ہوے کسکے میت ۔

جون - جیم بواو معروف و نون مختفیہ ف شپش

ع قمل و بواو مجہول در ہندی حرف تشبیہ بود
چنانکہ شاعرے گوید مصرعہ رنگیا جون آئینہ
مین اوسکو حیران دیکھکر * الافصحای این زبان
درکلام خودش کمی آرند بس گویا متروک ست *
جون تون جیم و فوقانی بواو مجہول و نون مخففہ
کلمہ بود کہ مفہومش بہر طور باشد چنانکہ شیخ ناسخ
سیفرمایند ؎ رات کٹ جاتا ہے جون تون رات
کٹتی ہی نہین * ناگوار ایسا جو مین ہے چاندنی بھاتی
ہی دھوپ *
جون جون - تکرار کلمہ ایست کہ مفہومش
ہر قدر باشد چنانکہ شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ اوس
تلوار مین جوہر ہین فرہاد سے جون جون ہمین * ہر بار ان
زخم سے کرنے لگے فریاد ہم *
جونک - جیم بواو مجہول نون غنہ و کاف کشیدہ
ف زلو و دیو چہ ع علق *
جونک تھپڑ مین لگنا - بای فارسی و فوقانی
مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن میم تحتانی
مجہول و نون مخففہ لام مفتوح کاف فارسی
ساکن نون والف مصدری کنایہ از امر محال
و امر ناشدنی باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎
جونک پتھر مین نہین لگتی فغان بیکار ہے *
ان بتون کے دل مین کاہے کو اثر ہونے لگا *
جونکین لگانا - کاف تحتانی مجہول و نون
مخففہ لام مفتوح کاف فارسی و نون بالف کشیدہ
ف زلو چسپانیدن ع ارسال العلق *
جوہر کرنا - جیم مفتوح بواو زدہ ہای ہوز مفتوح
بہ رای مہملہ زدہ کاف مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون
والف مصدری خود را بخود کشتن بود ف خودکشی
شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ جان شیرین کیا گئی ہے
کوہکن کی رائگان * کہتے ہین شیرین نے آخر
آپ کو جوہر کیا *
جوہر کھلنا - کنایہ از ہنر خواہ عیب کسی بر کسے
ظاہر شدن بود بحر گوید ؎ ہمارے دل سے کے
نہ جوہر کھلے حسینون پر * کبھی نہ آئینہ دست
نگار مین ہوتا * ایضاً شاعرے گوید ؎ دو
دشمن کو نہ بچا ناکھینچی جب میان سے * قتل کر
جوہر تری شمشیر جوہر دار کے *
جوہی - جیم و ہای ہوز بواو و تحتانی معروف گلیست

معروف و قسمے از آتشبازی چہ دگر گلہائے بسیار
ازان بر آید ٭

جوہین - جیم بواو مجہول ہای ہوز تحتانی معروف
و نون مختفیہ ف ہرگاہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
حسن کا اک شعبدہ ہے جو ادا ہے یار کی ٭ کھل گیا
جوڑا جو ہین عقرب سے اژدر ہو گیا ٭

فصل ہای ہوز

جھابا - جیم مخلوط الہا و موحدہ بالف کشیدہ ظرف
آبگینہ باشد کہ در قصرہا آویختہ دران روشنی کنند

جھاڑ - جیم مخلوط الہا بالف و رای ہندی کشیدہ
بہ دو معنی آید ۱- درخت صحرائی کہ شاخ و برگ بسیار
بر آورد و کوتاہ قامت باشد ۲- پیکر آبگینہ و بلور
کہ مانند درخت باشد و در قصرہای امیران آویختہ
آنرا روشن کنند آتش گوید ؎ دین نہ رہا
صفا ہرگز کسی کے دل کو رنج ٭ گوشۂ دامن سے او جھا
جھاڑ کب تلوار کا ٭ و کنایہ باشد از سر سخنی کہ
بہم متصل ہم گفتہ شود چنانکہ گویند گالیون کا
جھاڑ باندھ دیا ٭

جھاڑا - رای ہندی بالف کشیدہ ف تاثیر

جھاڑالینا - لام تحتانی مجہول نون و الف
مصدری ف جامہ ہای کسی جستن ٭

جھاڑپھونک - دعائیکہ بدان دفعیہ سحر و
افسون و آسیب کنند ٭

جھاڑجھنکاڑ - درختی کہ بسیار شاخ و برگ دارد

جھاڑکاازاربند - نوعے از شلوار بند بود
کہ زنان در پاجامہ اندازند ٭

جھاڑکاکانٹا - کاف بالف کشیدہ و نون غنہ
تای ہندی بالف کشیدہ خار درخت صحرائی بود و کنایہ
از کسیکہ با کسی در آویزد و بمشکل رہا کند ٭

جھاڑنا - نون و الف مصدری جھاڑ معنی دارد
۱- رفتن ۲- افشاندن ۳- کنایہ از سب و ذلیل
کردن بود کسی را ۴- کلماتیکہ آنرا خواندہ جہت
دفع آسیب و دفع گزند مار و عقرب و امثالہ بعض امراض
باشد ورم طحال و بعض دردہا چون درد سر بر مردم
دم کنند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ محتسب
کو ہو گیا آسیب جو توڑا ہے خم ٭ چہ تیون سے
میکشو جھٹ آج جھاڑا جاتا ہے ٭

جھاڑو - رای ہندی بواو معروف ف جاروب

جھاڑو تارا - فوقانی و رای مہملہ بالف کشیدہ ستارہ دنبالہ دار را گویند کہ گاہ گاہ بر آسمان نمودار شود +

جھاڑو دینا - دال مہملہ بتحتانی مجہول نون بالف مصدری ہندی بمعنی روب کردن کثافات و خس بود از خس و خاشاک و کنایہ از زوال و رہا ساختن از خانہ و بندی بیرون و تباہ کردن کسے از قلمرو ہند نیز بود +

جھاڑی - رای ہندی بتحتانی معروف درخت صحرائی کہ کوتاہ باشد +

جھاگ - جیم مخلوط الہا بالف و کاف فارسی کشیدہ کف ع زید شیخ ناسخ میفرمایند پڑ گیا کیا عکس مار زلف کا + کیوں لب دریا پہ اتنا جھاگ ہے +

جھالا - جیم مخلوط الہا و لام بالف کشیدہ بارشے را گویند کہ تیز در باریدہ جلد تر بگذرد استاذ مؤلف دریا بہے ہیں دیدۂ گریان میں اسے سحاب + یہ وہ نہیں برسکے جو جھالا نکل گیا + و نوعے از زیور گوش زنان باشد و آن چند سلک مروارید باشند شیخ امداد علی بحر گوید

سے ژالہ نسیم بہار نے بالوں کو جب پچھوڑا ہے + دکھا دیا ہے سماں موتیوں کے جھالوں کا +

جھال - لام مفتوح بہ رای مہملہ رشتہ ہا خواہ تار ہای ابریشم خواہ نقش کہ گرداگرد جامہ و آفتاب گیر و شامیانہ و غیرہ جہت آرایش دوزند مثل سلسل +

جھالنا - لام ساکن نون و الف مصدری بر دو معنی آید اول ظروف شکستہ مسین و مانند آنرا پیوستن بود مسگران را دوم سرد نمودن آب و شراب و مانند آن در شورہ و برف شیخ امداد علی بحر گوید ع ساقی مزہ ہے گرمیوں میں آب سرد کا + بوتل شراب ناب کی شورے میں جھال دے +

جہان - جیم مفتوح ہای ہوز بالف کشیدہ و نون غنہ کلمہ ایست کہ فائدہ معنی ہر گاہ و ہر جا دہد +

جھانٹ - جیم مخلوط الہا بالف و نون غنہ و تای ہندی کشیدہ موی زہار بود فرم و کنایہ از شئ بے حقیقت نیز بود +

جھانج - جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ و نون غنہ

و جیم زدہ دو طبق کو چاپ رویین کہ باہم زنند رو
ہمراہ دہل نوازند ف سنج ع ضنج و در استعمال
مذکر ست و بمعنی خواہش بسیار نیز آید و بدین معنی
مؤنث ست +

جھانک تانک - غور و خیال و تدبیر را گویند +

جھانکنا - جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ و نون غنہ
و کاف زدہ نون و الف مصدری سر از دریچہ بر آورد
و از روزن در و دیوار کسے را دیدن بود +

جھانکی - کاف تحتانی معروف ف روزن +

جھانگیری - جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ و نون
غنہ کاف فارسی و رای مہملہ ہر دو تحتانی معروف
نوعے از زیور دست زنان بود کہ مرصع میباشد +

جھانوان - واو بالف کشیدہ و نون مختفیہ
سنگے بود خشن کہ از ان کف پای یا را مالند ف
سنگ پا شنج تا سنج سیفر مانیدے تیری تلوی
اور ون کے منہ سے سوا شفاف ہین آئینہ
بھی انکے آگے صاف جھانوان ہو گیا +

جھانولی - گردانیدن چشم باشد معشوقان
را بناز و ادا کہ بیننده را بیقرار و بیتاب کند +

جھاؤ - جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ بواو
معروف ف درخت گز ع طرفا +

جھائین - ہمزہ و تحتانی معروف و نون مختفیہ
ف کلف میر تقی گوید ع روکشی کو اوسکے
منہ بھی چاہیے + ماہ کے چہرہ پہ ہین سب جھائیان
شاعرے گوید ع ابر تنک کا آنا گیا چاند پر
خوش آئے + جسکی نظر مین اوسکی کھڑے کی
جھائیان ہون + وزنگ خفیف کہ در آئینہ نشیند +

جھائین جھائین - ہر دو ہمزہ تحتانی مجہول
و نون مختفیہ کنایہ از شور و غوغا بود +

جھپّان - جیم مخلوط الہا مفتوح بای فارسی
مشدد بالف کشیدہ و نون زدہ نوعے از سواری
باشد کہ زنان امیران بران سوار شوند و کہاران
میبرند +

جھپٹنا - جیم مخلوط الہا و بای فارسی ہر دو مفتوح
تای ہندی ساکن نون و الف مصدری ف
دویدن و شتاب رفتن +

جھپ جالیا - جیم مخلوط الہا مفتوح بای فارسی
کشیدہ جیم دوم بالف کشیدہ و لام زدہ تحتانی بالف

کشیدہ شیمے از صیاد ماہیان بود کہ دام مدور در
آب زدہ ماہی کو چاپ بر آرد و کسے را نیز گویند کہ
دغاباز و جلساز باشد ✦

جھپ جھپ - ہر دو جیم مخلوط الہا مفتوح
بہر دو بای فارسی کشیدہ ف جلد جلد ✦

جھپک - جیم مخلوط الہا و بای فارسی ہر دو مفتوح
بکاف زدہ بر ہم زدگی مژگان را گویند ✦

جھپکنا - نون و الف مصدری ف بہم شدن
چشم و بر ہم زدگی مژگان ✦

جھپیٹا - جیم مخلوط الہا مفتوح بای فارسی
تحتانی مجہول تای ہندی بالف کشیدہ سایہ
و آسیب بود شیخ امداد علی بحر گوید ع تنکے
چنتا باغ سے نکلا میں دیوانوں کی طرح ✦ بو تھی
باد خزان مجکو جھپیٹا ہو گیا ✦

جھٹ - جیم مخلوط الہا مفتوح تبای ہندی
کشیدہ ف زود و جلد ✦

جھٹ پٹ - جیم مخلوط الہا و بای فارسی ہر دو
مفتوح بہر دو تای ہندی کشیدہ ف جلد تر و
شتاب تر شیخ ناسخ میفرماید ع گلے سے
آسکے لگو یا مرا گلا کاٹو ✦ جو امیں آپ کو منظور ہو
وہ جھٹ پٹ ہو ✦

جھٹ پٹا - جیم مخلوط الہا و بای فارسی ہر دو
مضموم تای ہندی اول کشیدہ تای ہندی
دوم بالف کشیدہ ہنگام غروب آفتاب بود
خواجہ آتش گوید ع یار آنکلا تو تھا صورت
دکھاتا میں کسے ✦ جھٹ پٹے کا وقت تھا شمس
و قمر کوئی نتھا ✦

جھٹکا - جیم مخلوط الہا مفتوح تبای ہندی
زدہ کاف بالف کشیدہ بر چہار معنی آید - ۱ افتادن
جامہ و مانند آن بزور ۲ سطرف خود کشیدن چیزے
بقوت ۳ - کنایہ از ہیچ رنج و صدمہ و مصیبت باشد
شیخ امداد علی بحر گوید ع زلف کے ایک ہی جھٹکے
میں کلیجا پھڑکا ✦ بہت ایوب کو دعوے تھا
شکیبائی کا ✦ ۴ گشتن حیوانات بطوریکہ کافران
کشتند شیخ امداد علی بحر گوید ع نیا یا اسن سلیمان
سے نہ کافر سے ✦ کہیں ہوا میں ذبیحہ کہیں ہوا جھٹکا

جھٹکا اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای
ہندی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از

آفت رسیدہ شدن بود شاعرے گوید ؎
اوٹھتا ہے وہی دل عشق مین جھٹکے سے اب جھٹکی
کسیکی زلف نے سایے مین اپنے جسکو پالا ہی ❋

جھٹکا پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری صدمہ رسیدن از حرکت چیزے بود ❋

جھٹکا دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری افشاندن چیزے و کشیدن چیزے بزور و قوت بود و کسے را بہیچ صدمہ رسانیدن و کشتن حیوانات را بطریق کافران باشد ❋

جھٹکا کھانا - کاف مخلوط الہا نون بالف کشیدہ ہجان آفت رسیدہ شدن بود شاعرے گوید ؎ عمر بھر یاد رہیگا ہمین او آفت جان
دل پھنسا کر ترے گیسو مین وہ جھٹکا کھایا ❋

جھٹکنا - جیم مخلوط الہا و تای ہندی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری فت دامن جامہ و مانند آن افشاندن و کنایہ از زار و ناتوان شدن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کپڑے چھٹے جو تون مین تو دیکھا
یہ اپنا حال ❋ دھجی سا ہو گیا بدن ایسا جھٹک گیا

جھجک - جیم مخلوط الہا مکسور جیم فارسی مفتوح بکاف کشیدہ ف بیم ع خوف ❋

جھجکنا - نون والف مصدری فت ترسیدن ❋

جھجاؤ - جیم مخلوط الہا مفتوح جیم دوم بالف کشیدہ ہمزہ بواو معروف ہر چہ از ملبوسات کہ دراز تر و پہنا ور تر باشد ❋

جھجر و جھجری - ہر دو جیم اول ہر دو لغت مخلوط الہا مفتوح [illegible] آب در موسم گرما خوب سرد و خشک شود ❋

جھجھو - بواو معروف [illegible] ❋

جھر جھرا - ہر دو جیم مخلوط الہا مکسور ہر دو رای مہملہ اول ساکن رای مہملہ دوم بالف کشیدہ تنک و کاغذ باریک را گویند ❋

جھر جھری - ہر دو جیم مخلوط الہا مضموم رای مہملہ اول ساکن رای مہملہ دوم تحتانی معروف تب خفیف را نامند ❋

جھمٹ - جیم مخلوط الہا مضموم میم زدہ میم مضموم بتای ہندی کشیدہ گرد [illegible]

بجای بود ف انبوہ مردم *

جھمٹ مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون والف مصدری پوشیدن روی چہرہ بود از چادر و شال و مانند آن خواجہ حیدر علی آتش شعر ہے کہ مشتاق طالب جلوہ دیدار کے کھڑے رہو اور اس پری پیکر نے جھمٹ مار کے *

جھرنا - جیم مخلوط الہا مفتوح برای مہملہ زدہ نون بالف کشیدہ ف چشمہ و آبشار و چیزے بود کہ بدان آب آشامیدن را صاف کنند و نیز آنکہ باشد آہنین نزد حلوائیان کہ سوراخہا دارد کہ بدان شیرہ را صاف کنند *

جھروکا - جیم مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ واو مجہول کاف بالف کشیدہ ف دریچہ شعر مرزا برق سیفر ہے دیکھا جو جہاں زاتیہ جھروکوں سے جھانک کر * گھر میں بلا لیا مجھے غیر کی سامنے *

جھری - جیم مخلوط الہا مضموم رای مہملہ مشدد تحتانی معروف شکنے کہ بر جلد بدن در حالت پیری افتد ف آژنگ للاستاذ مؤلفہ ع

زار ہوں قید کی بیفائدہ تدبیریں ہیں *
جھریاں جلد بدن کی مجھے زنجیریں ہیں *

جھر - جیم مخلوط الہا مفتوح برای مہملہ زدہ دو معنی دارد - ۱- جزوی از قفل ف زبادگی ۲- بار ریشے کہ متصل بارد *

جھربیری - موحدہ تحتانی مجہول رای مہملہ تحتانی معروف ف کنار دشتی *

جھڑپ - جیم مخلوط الہا و رای ہندی ہر دو مفتوح بای فارسی کشیدہ صدمہ چیزی بچیزی رسیدن بود و قصہ و گفتگوی اندکی را نیز گویند *

جھڑکی - جیم مخلوط الہا مکسور رای ہندی زدہ کاف تحتانی معروف سخن درشت بود ف نکوہش *

جھڑکی پڑنا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ زدہ نون والف مصدری مورد عتاب گشتن بود *

جھڑکی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری سخن درشت گفتن کسی را باشد ف نکوہش و سرزنش کردن ع زجر و توبیخ

جھڑکنا - رائے ہندی مفتوح بکاف زدہ نون والف
مصدری بمعنی نکوہش و سرزنش کردن کسے را بود ف
جھڑنا - جیم مخلوط الہا مفتوح براے ہندی زدہ نون
والف مصدری ف فرو ریختن و کنایہ از معنی افتادن
مرد وزن بود
جھڑوس - بروزن ترڑوس مرد بے حمیت و
قرمساق راگویند
جھڑی - جیم مخلوط الہا مفتوح رای ہندی تحتانی
معروف باران کہ متصل بارد
جھڑی بندھنا - موحدہ و بنون غنہ و دال مہملہ
مخلوط الہا ساکن نون والف مصدری باریدن
باران علے الاتصال باشد
جھڑی لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون والف مصدری بمعنی بودگفتہ شد
شیخ امداد علی بحر گوید ع جب میں روتا ہوں
تو لگتی ہے جھڑی ساون کی ہ جب دھواں سینہ
سے اوٹھتا ہے گھٹا آتی ہے
جھک - جیم مخلوط الہا مفتوح بکاف کشیدہ
ف دیوانگی ع جنون

جھکی - بکاف مشدد و تحتانی معروف ف
دیوانہ ع مجنون
جھکانا - جیم مخلوط الہا مفتوح کاف و نون
با الف کشیدہ ف مغالطہ دادن [illegible] گوید ع
آتش [illegible]
[illegible]
کمر کی جھک [illegible] جیم مخلوط الہا مضموم [illegible]
نون با الف کشیدہ ف خم کردن چیزے [illegible]
ف خمانیدن
جھکاؤ - خمیدگی چیزے باشد و کنایہ بود از
گرویدن و رجوع کردن خلق بر کسے یا بجائے
جھکائی - مغالطہ بود
جھکائی دینا - مغالطہ دادن باشد
جھکڑ - جیم مخلوط الہا و کاف مشدد مفتوح
رائے ہندی ساکن بادے کہ تیز و تند وزد
ف جکر
جھک مارنا - میم با الف و رائے مہملہ
کشیدہ نون والف مصدری کنایہ از سخنان
لغو و بیہودہ گفتن بود ف جک زدن

ع ہذیان*
جھکانا ۔ جیم مخلوط الہا مضموم کاف ساکن نون والف مصدری ف خمیدن و دانا یا از فروتنی بود ع تواضع شاعرے گوید ؎ دل مین تو سہے اونچے مغرور جھکتے کس سے ہم* سر خدا جانے تیرے سجدے مین کیونکر خم ہوا*
جھکاوت ۔ جیم مخلوط الہا مفتوح کاف بواو مجہول وراے مہملہ زدہ ف جنبش باد*
جھگاڑ ۔ جیم مخلوط الہا مفتوح کاف فارسی مشدد بالف وراے ہندی کشیدہ بسیار بحث کنندہ را گویند ع بحاث*
جھگڑ ۔ جیم مخلوط الہا وکاف فارسی ہردو مفتوح راے ہندی ساکن نام زیست شکاری وامر بود بمباحثہ کردن*
جھگڑا ۔ جیم مخلوط الہا مفتوح کاف فارسی ساکن راے ہندی بالف کشیدہ ف خرخشہ ع فساد*
جھگڑا چکانا ۔ جیم فارسی مضموم کاف و نون بالفہا کشیدہ فیصل کردن قصہ بود شاعر گوید ؎ یا تو غیرون ہی کا ہو یا ہو وہ دلبر اپنا آج جھگڑا ہی چکا لیتے ہین چلکر اپنا*
جھگڑالو ۔ لام بواو معروف ف خرخشہ کنندہ*
جھگڑنا ۔ نون والف مصدری ف مباحثہ کردن وخرخشہ نمودن*
جھل ۔ جیم مخلوط الہا مفتوح بلام ف خشم ع غصہ*
جھلا ۔ لام بالف کشیدہ ف بخشم آمدہ ع مغلوب الغضب*
جھلانا ۔ نون والف مصدری ف بخشم آمدن وبضم جیم مخلوط الہا وتخفیف لام جنبانیدن باد پیچ وبوعدہ دروغ کسے را امیدوار داشتن بود شاعرے گوید ؎ جھولا برسات مین وہ جھولتے ہین غیر کے سات* ہمکو وعدون ہی مین برسون سے جھلا رکھا ہے*
جھلا جھل ۔ تابندگی نقرہ وطلا ونقرہ بافت وطلا بافت باشد*
جھلجھل ۔ ہردو جیم مخلوط الہا مضموم بہردو لام

زرہ دنبالہ کا غذ بادی را گویند ٭

جھلجھلاہٹ - جیم مخلوط الہا مفتوح لام ساکن جیم مخلوط الہا دوم مفتوح لام بعدہ الف ہای ہوز مفتوح تای ہندی کشیدہ تپش باشد کہ از نمک یا شیما بر جراحت محسوس شود یا از تیزی فلفل وغیرہ لب و زبان را حاصل گردد ٭

جھلک - جیم مخلوط الہا و لام ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ ف پرتو تاب و نمایش اندک شیخ امداد علی بحر گوید ع وہ چھپ گئے اک جھلک دکھا کر ٭ ہم رہ گئے اشک ٹپ ٹپا کر ٭

جھلکنا - نون و الف مصدری ف تابیدن

جھلکی - بکاف تحتانی معروف ف پرتو و تاب و خود نمائی اندک ٭

جھلم - جیم مخلوط الہا مکسور لام مفتوح بمیم زدہ چیزے بود مانند زرہ کہ مردان جنگی آنرا بر رو افگنند مرزا رفیع السودا اسیر ما نید ع بن خود ایک دم نہیں رہتا سر حباب ٭ ڈالے رہے ہے منہ پہ جھلم سے آبشار ٭

جھلملانا - جیم مخلوط الہا مکسور لام اول ساکن میم مکسور لام دوم زبر بالف کشیدہ نون بالف کشیدہ تابیدن چراغ یا ستارہ تابیدن بطوریکہ گہی خوب نماید و گاہی [illegible] گوید ع [illegible] ٭ بجھنے لگی شمع جھلملا کر ٭

جھلملی - اول و دوم مکسور رخنہ دریچہ را گویند کہ ہر گاہ خواہند بکشایند و ہر گاہ خواہند بہ بندند و نوعے از زیور گوش زنان بود ٭

جھلنا - جیم مخلوط الہا مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری دو معنی دارد ۱- باد کش جنبانیدن ۲- آب را در شورہ و برف سرد کردن شیخ امداد علی بحر گوید ع شور بختی کی نوازش ہے یہ پیتا ہوں مئے ٭ شورے سے ہیں شیشے برانڈی کے جھلا کرتے ہیں ٭

جھلی - جیم مخلوط الہا مکسور لام مشدد تحتانی معروف ف پوست اندرون شکم ع غشا

جھمکا - جیم مخلوط الہا مضموم میم ساکن کاف بالف کشیدہ دو معنی دارد ۱- پروین را گویند ع ثریا ۲- نوعے از زیور گوش زنان بود ٭

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یار کی بالی کا جھمکا قدرت اللہ ہے ٭ عقد پروین کان میں زہرہ کا زیور ہو گیا

جھمکڑا - جیم مخلوط الہا و میم مفتوح کاف ساکن رای ہندی بالف کشیدہ ف کر و فر و تجمل شاعر گوید ؎ ساتھ ہیں شوخی و انداز و ادا جلوہ و ناز ٭ کس جھمکڑے سے شب وصل وہ محبوب آیا

جھمیلا - جیم مخلوط الہا مفتوح میم تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ قصہ و فساد کہ بیجا و عبث باشد و اسباب و اشیا کہ ناپسند خاطر باشند ٭

جھنجلانا - جیم مخلوط الہا مضموم بنون غنہ و جیم دوم زدہ لام و نون بالفہا کشیدہ ف پیچ و تاب خوردن و غصہ کردن ٭

جھنجھوٹی - جیم مخلوط الہا مکسور بنون غنہ جیم مفتوح بواو [illegible] تای ہندی تحتانی [illegible] حروف نام راگنی باشد از راگنی ہای مشہور ٭

جھنجھوڑنا - جیم مخلوط الہا مکسور بنون غنہ جیم بواو مجہول رای ہندی زدہ نون و الف مصدری دستہا یا پا ہای کسے را از دست گرفتہ جنبانیدن تا از خواب بیدار شود یا از بیخبری خبردار گردد میر وزیر علی صبا گوید ؎ شرم سے سر نہ اوٹھایا ترے رخ کے آگے ٭ باغ میں گل کو صبا نے بھی جھنجھوڑا کیا کیا ٭ ایضاً شاعرے گوید ؎ کب جاگتے ہیں وہ جو تغافل کے کشتے ہیں ٭ کتنا ہی شور حشر جگائے جھنجھوڑ کر ٭

جھنجھٹ - ہر دو جیم مخلوط الہا مفتوح بنون تای ہندی زدہ گفتگوی فساد و رنج را گویند ٭

جھنجھنا - ہر دو جیم مخلوط الہا مضموم نون اول ساکن نون دوم بالف کشیدہ چیزے باشد مدور از قسم بازی طفلان میانہ تہی کہ از چوب یا مس مانند آن سازند و اندرونش سنگریزہا پر کنند و دستہ دران نصب کنند و بدست اطفال دہند تا بجنبانیدن آن آواز پیدا شود ف [illegible] ٭

جھنجھیا - جیم مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ و جیم زدہ تحتانی بالف کشیدہ سبوی گلی باشد کہ دران سوراخہای بسیار کردہ چراغ اندرونش نہادہ در ایام [illegible] زنان ہنود مانند [illegible] خانہ بخانہ میبرند ٭

جھنجھی کوڑی - جیم مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ

جیم تحتانی معروف کاف مفتوح بواو زدہ رے ہندی
تحتانی معروف ف خرمہرۂ شکستہ ✤

جھُنڈ ـ جیم مخلوط الہا مضموم بنون و دال ہندی
زدہ انبوہ درختان راگویند کہ یکجا باشد و بر کثرت
موہای سر مردم نیز اطلاق کنند ✤

جھنڈا ـ جیم مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ دال
ہندی بالف کشیدہ ف نیزہ ع علم و نشان نیک
در بازارہا و دیگر جاہا برای علامتے نصب کنند ✤

جھنڈا کھڑا کرنا ـ استادہ کردن نشان بود بجہت
استغاثہ و اجتماع مردم ✤

جھنڈا گاڑنا ـ کاف فارسی بالف و رای
ہندی کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از عمل
کردن درجائے بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎
دل کو اوس محبوب کے اے دل مسخر کیجیے ✤ عرش تک
نالے کا جھنڈا آج گاڑنا چاہیے ✤ ایضاً شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ ہماری دماغ کا سکہ ہے
ہفت کشور مین ✤ گڑا ہی عرش پہ جھنڈا ہمارے
نالون کا ✤

جھُنڈی ـ جیم مخلوط الہا مضموم بنون زدہ دال
ہندی تحتانی معروف درخت کوچک صحرائی راگویند
شاعرے گوید ؎ قدم جو دشت مین دیوانی نے
ترے رکھا ✤ نہال ہو گئین سب جھنڈیان بیابان
کی ✤ و بفتح جیم مخلوط الہا نشان کوچک بود کہ آنرا
بر داشتہ پیش پیش سواری امیران برند ✤

جھنڈے پر چڑھنا ـ دال ہندی تحتانی
مجہول بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن جیم فارسی
مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون بالف کشیدہ
کنایہ از رسوا شدن کسے و مشتہر گردیدن امرے
بود بحر گوید ؎ کلمۂ باطل سے جھنڈے پر نہ چڑھ ✤
قصۂ منصور سن کچھ دھیان کر ✤

جھنکار ـ جیم مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ کاف
بالف و رای مہملہ کشیدہ صدائے کہ از شکستن ظرف
آبگینہ و چینی وغیرہ و جنبیدن زنجیر آہنین
برآید شاعرے گوید ؎ ٹوٹا جو شیشۂ دل کسکو
خبر نہ ہوگی ✤ جھنکار کیا سنے گا ساقی نہ انجمن مین ✤
ایضاً شیخ ناسخ گوید ؎ قیس کوئی مانتا ہی
رعب آواز جرس ✤ سننے والا ہی مری زنجیر کی
جھنکار کا ✤

جہنم مین پڑنا جہنم مین جانا - ہر دو کلمہ ایست
کہ ہنگام خشم و غضب در حق کسے یا چیزی بر زبان
آرند چنانکہ میر تقی مرحوم میفرمایند ؎ جاے ہے
جی نجات کے غم مین * ایسی جنت گئی جہنم مین *
جھونپڑا - جیم مخلوط الہا بواو مجہول و بای فارسی و
رای ہندی بالف کشیدہ خانہ فقیران و مکان چوبین و پوشش
را گویند خواجہ آتش گوید ؎ فکر مرغان چمن کی ہے
بہار آتی ہے * جھونپڑا ڈالا ہے صیاد نے گلزار کے پاس *
جھوٹ - جیم مخلوط الہا بواو معروف وتای
ہندی کشیدہ ف دروغ کذب *
جھوٹا - تای ہندی بالف کشیدہ کسیکہ دروغگو
بود ع کاذب و آنچہ از آب و طعام خوردہ کسی باشد
جھوٹا کام - کاف بالف و میم کشیدہ کار زردوزی
بود کہ در اصل دران زر و سیم نباشد *
جھوٹا موتی - میم بواو مجہول فوقانی تحتانی
معروف گوہر مصنوعی بود کہ از آبگینہ سازند
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اشک بے تاثیر سے
کہدو نہ ٹپکے آنکھ سے * جھوٹے موتی کی طرح
بے آبرو ہو جائیگا *

جھوٹا نگ - نون مفتوح بکاف فارسی کشیدہ
نگینہ آبگینہ باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎
لخت جگر سے میری قیمت مین بڑھ چلے تھے *
جھوٹے پڑے نگینے سب اوسکے نورتن مین *
جھوٹا ہونا - کنایہ از بیکار و ناقص شدن
چیزے باشد چون قفل و مانند آن بحر گوید ؎
بعد مدت سفر وعدہ خلافی وہ ہوا * کھا گیا قفل کی طرح
یار کا جھوٹا ہوکر *
جھوٹ بولنا - موحدہ بواو مجہول ولام زدہ
نون والف مصدری ف دروغ گوئی *
جھوٹ کے دفتر - کاف تحتانی مجہول و دال مہملہ
مفتوح فا ساکن فوقانی مفتوح برای مہملہ کنایہ از
داستانہا و افسانہا بود *
جھوٹ موٹ - میم بواو معروف وتای ہندی
کشیدہ ف دروغ ولفظ دوم از توابع ست بحر
گوید ؎ کیون مرے ماتم مین کرتے ہو تاسف
جھوٹ موٹ * خاک دل مین حسرت ہوگا آنکھ
مین آنسو نہین *
جھوٹی قسم - تای ہندی تحتانی معروف قاف

وسین مہملہ زدہ مفتوح بمیم رفت سوگند دروغ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا دوگے بوسہ مصحف رخسار کا سمجھے ٭ جھوٹی قسم نہ کھاؤ کلام مجید کی ٭

جھوٹی مہندی - میم مکسور بہ ہای ہوز و نون غنہ زدہ دال مہملہ تحتانی معروف حنای مالیدہ ب شاعرے گوید ؎ سیکڑون کے خون اس دست حنائی نے کیے ٭ دیتی ہے تیغ گواہی جھوٹی مہندی لگی یا

جھوٹے وعدے - تای ہندی تحتانی مجہول واو مفتوح عین مہملہ ساکن دال مہملہ تحتانی مجہول وعدہ ہای دروغ کہ وفا نشوند ٭

جھوجرا - جیم مخلوط الہا بواو مجہول جیم زدہ برای مہملہ بالف کشیدہ چیزے ذی تخلخل بود ع متخلخل ٭

جھوڑ - جیم مخلوط الہا مفتوح بواو و رای ثقیلہ سخنان خشم و غصہ کہ باہم یکی دیگرے را گوید ٭

جھول - جیم مخلوط الہا بواو معروف ولام زدہ جامہ باشد کہ بر پشت پیل اندازند ع جُل و جیم مخلوط الہا بواو مجہول ولام زدہ ناہمواری جامۂ دوختہ و ناہمواری رفتار پیل باشد ٭

جھولا - جیم مخلوط الہا بواو معروف لام بالف کشیدہ ف بادپیچ ع ارجوحہ وبواو مجہول ناہمواری چیزے باشد وخریطہ باشد از بانات خواہ چرم وغیرہ کہ اسباب بندوق انگریزی دران دارند وخریطہ بود کہ پس پالکی بندند و دران اسباب نہند و مرض فالج را نیز نامند چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ پھنس کے ہم دام محبت میں نہ چھوٹے لاعلاج ٭ زلف کے جھولے نے مارا دل مسکین کا [illegible]

جھولنا - جیم مخلوط الہا بواو معروف بلام زدہ نون والف مصدری در بادپیچ نشستہ جنبش دادن بادپیچ را و کنایہ از امیدوار چیزے ماندن بود از کسے بوعدہ ہاے دروغ او تا مدت دراز شیخ ناسخ گوید ؎ امید وصل میں ہم جھولتے ہیں برسوں سے وہان رقیبوں میں تیاریاں ہیں جھولوں کی ٭

جھولی - جیم مخلوط الہا بواو مجہول لام تحتانی معروف جامہ باشد کہ فقیران پارچہ ہای نان و مانند آن دران نہند ٭

جھومر - جیم مخلوط الہا بواو معروف میم مفتوح برای مہملہ زدہ ہجوم چند کسان و چند چیز را نیز گویند

کہ یکجا بود چنانکہ بحر گوید ؎ رس بھری آنکھ ہے
محبوب کی باشان عسل + گرد زنبور کا مجمع ہے
کہ جھومر پلکین +

جھومنا - جیم مخلوط الہا بواو معروف و میم زدہ
نون و الف مصدری جنبیدن بود در عالم مستی
و وجد +

جھونا - جیم مخلوط الہا بواو مجہول نون بالف
کشیدہ جامۂ باریک تر و تنک تر را گویند +

جھونٹے - جیم مخلوط الہا بواو مجہول نون غنہ
تای ہندی بتحتانی مجہول موہای سر زنان را گویند

جھونج - جیم مخلوط الہا بواو مجہول و نون غنہ
و جیم زدہ ف آشیانۂ مرغان +

جھونک - جیم مخلوط الہا بواو مجہول و نون غنہ
و کاف کشیدہ بر دو معنی آید اول چیرہ بیدگی یک
پلہ ترازو بر پلۂ دیگر دوم مرادف بار بود شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ بڑھتی جاتی ہے نزاکت
یار کے بالون کے ساتھ + جھونک زلفون کا بھی
اب بار کمر ہونے لگا + و در تانیث و تذکیر
این لفظ اختلاف ست نزد بعضے مذکر ست و
نزد بعضے مؤنث +

جھونکا - کاف بالف کشیدہ بچند معنی آید
اول وزیدن باد کہ بہ ہندی وزد شیخ ناسخ بفرماید
؎ خاک مجھ کشتہ کا کل کی جو برباد ہوئی +
ہمرہ نکہت غالیہ سا باد صبا کے جھونکے + دوم
بجنبش آمدن چیزے مانند باد پیچ و شاخ
درخت و زلف و مانند آن شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ دیکھیے اژدہے کے منہ مین کسے
جھونکتی ہے + زلف رخسار پہ لیتی ہی بلا کے
جھونکے + ایضاً ؎ کیا ہی خوش رنگ ہے
سبزے کی لچک سے مہندی + جس پہ سرسبز
نہین شاخ حنا کے جھونکے + سوم مرادف بار
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ وہ کمر بال سے باریک
نظر آتی ہے + کیا سنبھالے گی گیسوی دوتا
کے جھونکے + چہارم کنایہ از غلبۂ خواب باشد
مرزا برق میفرمایند ؎ رات دن رعشۂ پیری
سے نہین ہی آرام + جھونکے دیتے ہین مجھے
خواب فنا کے جھونکے +

جھونکنا - جیم مخلوط الہا بواو مجہول و نون غنہ

وکاف زدہ نون والف مصدری ف اندختن *

جھونکے آنا - کاف تحتانی مجہول الف ونون بالفہا کشیدہ بار بار سرنگون شدن در غلبہ خواب باشد *

جھونکے لینا - کاف ولام تحتانی مجہول نون والف مصدری بار بار سرنگون ساختن از غلبۂ خواب بود *

جھیپنا - جیم مخلوط الہا تحتانی مجہول وبای فارسی زدہ نون بالف کشیدہ ف نگاہ دزدیدن *

جھیل - جیم مخلوط الہا تحتانی معروف ولام زدہ ف تالاب وآبگیر ع غدیر شیخ امداد علی بحر گویدے کچھ کم نہیں چھری سے وطن کی مفارقت مچھلی گلو بریدہ نکلتی ہے جھیل سے *

جھیلنا - جیم مخلوط الہا تحتانی مجہول ولام زدہ نون والف مصدری راہی کہ دران آب باشد آنرا طے کردن وکنایہ از سر آفات گذشتن بود نظیر معنی اول از مرزا اعلا جاہ بہادر ے نصف شب کو یار بلوائے اگر برسات میں * جھیل کر ہم جائیں پانی تا کمر برسات میں * ونظیر معنی دوم از شاگ منغور ے شب ہجران تو جھیل ڈالی تھی * نالۂ صبحگاہ نے مارا * و از شاعرے دیگر نیز ے پیر کرا وستک پہونچے ہو سمندر بھی اگر * جھیلیے جو آئے آفت جان پر برسات میں *

جھینکنا - جیم مخلوط الہا تحتانی معروف ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری ف زار نالی کردن *

جھینگر - جیم مخلوط الہا تحتانی معروف ونون غنہ کاف فارسی مفتوح بہ راے مہملہ زدہ جانوریست کہ در فصل باران آواز کند ف زیر و زنجیرہ ع جندب *

فصل تحتانی

جی - جیم تحتانی معروف بر دو معنی آید اول جان چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ے دل بر میں ہے جسم میں نہ جی ہے * کچھ میری خبر نہیں اجی ہے * دوم کلمہ باشد کہ ہر گاہ کسے خطاب کند یا نخبر بپرسد جواب این کلمہ بر زبان آرند ف آرے ع نعم و نیز کلمہ بود کہ بآخر اسما افادہ معنی تعظیم دہد چنانکہ گویند شیخ جی پیر جی حکیم جی

بفتح جیم کلمۂ باشد که فائدہ معنی تعدد دہد چنانکہ گوئند
جے آدمی ہین سب ایک وضع کے ہین *

جی آجانا۔ جیم تحتانی معروف الف بالف جیم دوم ونون بالف کشیدہ کنایہ از عاشق شدن بود شاعری گوید ؎ آگیا جی صنم پہ جی ہی تو ہے *
لگ گئی طبع آدمی ہی تو ہے *

جی اوچٹ جانا۔ برخاستگی خاطر بود از کارے میر تقی گوید مصرع جی کچھ اوچٹ گیا ہے اب نالہ وفغان سے *

جیب۔ جیم تحتانی مجہول وموحدہ کیسۂ کہ زیر دامن پیراہن یا زیر گریبان باشد وجیب بالفتح شاعرے گوید ؎ قاضی کو کبھی تو لائے ہین سیکشن قریب مین * بوتل لگی ہوئی ہے لبادے کی جیب مین *

جی برا کرنا۔ قے کردن بود بعد طعام خوردن راین محاورۂ زنانست *

جی بھٹکنا۔ جیم تحتانی معروف موحدہ مخلوط الہا وتای ہندی بہردو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری کنایہ از مائل شدن طبیعت بود بہر جانب شیخ امداد علی بحر گوید ؎ لبوں پہ رک گیا سینے مین دم کبھی اٹکا * تمہارے واسطے کیا کیا نہ شب کو جی بھٹکا *

جی بہلنا۔ جیم تحتانی معروف موحدہ وہای ہوز مفتوح لام ساکن نون والف مصدری مشغول بودن طبع بود بکارے *

جیبی۔ جیم تحتانی معروف بای موحدہ تحتانی معروف آلہ باشد از مس خواہ نقرہ کہ برے اصاف کردن زبان بالای زبان گردانند *

جیت۔ جیم مفتوح تحتانی وفوقانی زدہ در ختنی است مشہور وجیم تحتانی معروف وفوقانی زدہ بازی بردن در قمار ونیز غلبہ وفتح وفیروزی یافتن بر کسے بود *

جیتا۔ بفوقانی بالف کشیدہ ف زندہ ع حی *

جیتا چنوانا۔ جیم فارسی مضموم نون ساکن واو ونون دوم بالف کشیدہ کنایہ از کسے را زندہ بپیوند دیوار نمودن بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ کبھی دیکھا ہو نظر بھر کے جو پیشانی کو مجھ چنوا دیجئے جیتا زرافشان کی طرح *

جیتالہو - لام مفتوح ہای ہوز بواو معروف کنایہ
از خون تازہ بود کہ از جسم برآمدہ باشد *
جیتنا - نون والف مصدری ف بازی بردن
و غلبہ و فتح و فیروزی یافتن *
جیتے جی - جیم تحتانی معروف فوقانی تحتانی
مجہول جیم دوم تحتانی معروف کلمہ بود کہ مفہومش
تا دم زندگی باشد ع مادام الحیات شیخ ناسخ
سیفرمایند ؎ ناتوانی سے ہمارے جیتے جی
خانۂ زنجیر سونا ہوگیا *
جیٹھ - جیم تحتانی مجہول وتای ہندی مخلوط الہا
زدہ نام ماہ نہم باشد از ماہ ہای سال فصلی و محاورہ
زنان برادر شوہر را گویند کہ از شوہر کلان باشد *
جی چاہنا - جیم تحتانی معروف جیم فارسی با الف
کشیدہ و ہای ہوز زدہ نون والف مصدری ف
خواہش طبع *
جی چھوٹنا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف
وتای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از
بد دل و بیدل شدن بود شیخ ابراہیم ذوق
میفرمایند ؎ ہاتھ آکر دل وحشی جو کوئی چھوٹ گیا
ہوس صید میں صیاد کا جی چھوٹ گیا *
جیسی روح ویسے فرشتے - مثلیست
بر کسے زنند کہ میلان طبیعتش بسوی چیزے
حسب اقتضای طبیعتش بود *
جی سے گذر جانا - کنایہ از جان بحق تسلیم نمودن
بود جگر گویند ؎ تیر نگاہ یار کو تار نفس کہوں
جو سینے سے تو میں جی سے گذر گیا *
جی سنسنا جانا - کیفیتیست کہ اکثر بضعف
و ناطاقتی لاحق مردم شود و منع ہای کہ گویند ؎ آہ سحر
ہماری فلک سے پھری نہ ہو پہنچی اچل یہ کبھی سنسنا گیا *
جی کو مارنا - کنایہ از ضبط خواہش دل بود میر تقی
مغفور میفرمایند ؎ آرزوئیں ہزار رکھتے ہیں
تو بھی ہم جی کو مار رکھتے ہیں *
جی گر جانا - کنایہ از سستی و ضمحلال طبیعت بود *
جی کی جی میں رہنا - بر نیامدن آرزوی دل بود
خواجہ میر درد گویند ؎ جی کی جی ہی میں رہی بات
نہ ہونے پائی * ایک بھی اوس سے ملاقات نہ ہونے پائی *
جی گھبرانا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح موحدہ ساکن رای مہملہ
و نون با الف کشیدہ ف خفقان ع توحش *

جیلخانہ ۔ جیم تحتانی مجہول ولام زدہ خای معجمہ
بالف کشیدہ نون مفتوح بہای مختفیہ خانہ کہ دران
گنہگاران را اسیر کنند ف زندان ع محبس
شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ کیون نہ ہر تار مین ہو دل
ہون گرفتار کر زلف * جیلخانہ ہی محبت کے گرفتارون کا *
جی لگنا ۔ جیم تحتانی معروف لام مفتوح کاف
فارسی ساکن نون والف مصدری مشغول شدن
دل بود بکاری *
جی مین آنا ۔ جیم تحتانی مجہول ونون مختفیہ
الف ونون دوم بالف کشیدہ در دل آمدن
خیالی باشد ف اندیشیدن *
جیوٹ ۔ جیم تحتانی معروف واو مفتوح تای
ہندی کشیدہ دلیر وبہادر را گویند خواجہ
آتش گوید ؎ نہ تیغ عشق کے منہ پر جو دلا
خدا سے ڈر * اسی گھڑی ہی مین تو جی چھوٹتا ہے
جیوٹ کا *

باب جیم فارسی

فصل الف

چابنا ۔ جیم فارسی بالف کشیدہ وبہای موحدہ زدہ
نون والف مصدری ف جاویدن الاخیر فصیح
چاپ ۔ جیم فارسی بالف وبای فارسی کشیدہ
آواز پا کہ ہنگام رفتار مردم بگوش رسد ف
سکپوی *
چاٹ ۔ جیم فارسی بالف وتای ہندی کشیدہ
ف مزہ ع ذوق شاعری گوید ؎ اچھا
لگا لیا مرے لبہای زخم کو * منہ نے کسیکی تیغ
کے بوسون کی چاٹ پر * وبیز امر از لیسیدن بود
چاٹنا ۔ نون والف مصدری ف لیسیدن
چادرا ۔ جیم فارسی بالف کشیدہ ودال مہملہ زدہ
رای مہملہ بالف کشیدہ ف چادر مرزا برق میفرمایند
؎ منہ چھپانے سے بڑھا حسن دوچندان
انکا * چادرا چادر مہتاب ہی رخسارون پر *
چادر ہلانا ۔ ہای ہوز مکسور لام ونون بالفہا
کشیدہ کنایہ از امان خواستن سپاہ مغلوب بود
در جنگ از فوج غالب *
چار ۔ عدد یست مشہور مشترک در ہندی وفارسی
ف چہار ع اربع *
چارا ۔ رای مہملہ بالف کشیدہ کاہ کہ اسپان ودیگر

بہائم را خورانند ف آخور ع علف خواجہ وزیر
گوید ے کھا گیا مجھہ ناتوان کو غم مری خوش چشم کا
ہو کے کاہیدہ اسی آہو کا چارا ہو گیا ٭
چار ابرو کا صفایا - معروف ست چنانکہ شیخ
امداد علی بحر گوید مصرع چار ابرو کا صفایا کیون
قلندر بولتے ٭
چار آنکھہ ہونا - الف بالف کشیدہ ولون غنہ
وکاف مخلوط الہا زدہ ہای ہوز بواو مجہول نون
والف مصدری ف دوچار شدن لا استاد لطف
ے اوس سے چار آنکھہ مین ہوتے ہی جگر کل
بیٹھہ گیا ٭ نگہہ یار تھی یا تیر اجل بیٹھہ گیا ٭
چار باغ - گلہا و بوٹہ ہا کہ در ہر چہار گوشہ
رومال شالی بافند و خواہ از تار ہاے پشمینہ
و ابریشم دوزند ٭
چار بند - موحدہ مفتوح بنون و دال مہملہ
زدہ ہر چہار جانب پشت [illegible] زیر و بالا و
چپ و راست شاعر گوید ے [illegible]
[illegible]
[illegible]

چار پائی - بای فارسی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی
معروف پلنگ را گویند کہ بران خوابند میر تقی
مرحوم گوید ے تری گلی سے سدا اے کشندۂ
عالم ٭ ہزارون آتے ہوئے چارپائیان دیکھے ٭
وہمزہ تحتانی مجہول جمع چار پایہ بود ف
چار پایہ ہا ع بہائم شیخ ناسخ سیفر مایند ے
اس درجہ ہیتے آدمیون سے اوٹھائے رنج ٭
اب زندگی کرینگے بسر چار پاؤن مین ٭ اینجا
ہمزہ بحالت خود باقی ست و یای مجہول جمع بواو
بدل شدہ است ٭
چار جامہ - پوشیشے کہ بر پشت اسپ اندازند
سوار شوند فارسیست ٭
چار چاند لگ جانا - جیم فارسی بالف کشیدہ
ونون غنہ و دال مہملہ زدہ کنایہ از بلندی قدر و
ممتاز گردیدن کسے باشد شیخ امداد علی بحر گوید
ے گر جا بجا کہیں آنکھہ نہ جو ہو تجھے دو چار چاند
چار ابروون نے تجھکو لگائے ہین چار چاند ٭
چار چشم - جیم فارسی مفتوح بشین معجمہ و میم رسیدہ
کسیکہ [illegible] رنگ سیفر مایند ے

مو چھین کیا نکلین کہ ڈالی نگہہ قہر و عتاب *

چار چشم آپ ہوئی جب ہی ہوئی چار ابرو *

چار چوٹ کی مار ــ جیم فارسی بواو مجہول و تاے ہندی کشیدہ کاف تحتانی معروف میم بالف و راے مہملہ کشیدہ از دست و یا چوب و تازیانہ زدن بود کسے را *

چار خانہ ــ خاے معجمہ بالف کشیدہ نون مفتوح بہاے مختفیہ نوعے از قماش باشد کہ چار چار خانہ دارد شیخ امداد علی بحر گوید ؎

کوئی لباس شہر کے لیے نہ زیبا تھا * پسند خاص عناصر کا چار خانہ ہوا *

چار دن کی چاندنی ــ دال مہملہ مکسور نون ساکن کاف تحتانی معروف جیم فارسی بالف و نون غنہ و دال مہملہ زدہ نون تحتانی معروف شایست مشہور کہ بر حسن و جمال و شوکت و جاہ و عیش و عشرت سریع الزوال زنند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ چار دن کی چاندنی اس ساکنی مین عیش ہی رہا ساقی شب کا بھی آخر دور ساغر ہو گیا *

چار زانو بیٹھنا ــ زاے معجمہ بالف کشیدہ نون بواو معروف موحدہ مفتوح تحتانی و تاے ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری نوعے از نشست مردم بود ف چار زانو زدن *

چار کانے ــ کاف بالف کشیدہ نون تحتانی مجہول باصطلاح نرد بازان داؤ باشد در نرد بازی کہ ہر گاہ ہر سہ قرعہ نرد بازی را بیندازند چہار صفر در ہر سہ قرعہ نمایان شوند دو صفر در یک قرعہ و یک یک در ہر دو *

چار کے کاندھے جانا ــ کاف تحتانی مجہول کاف دوم بالف کشیدہ و نون غنہ دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی مجہول جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از بعد مرگ در تابوت رفتن بود کہ چہار کس تابوت را بردارند شیخ امداد علی بحر گوید ؎

تیری گلی سے جان بلب اک ناتوان گیا * کیا جانے [illegible] چار کے کاندھے کہاں گیا *

چارون شانے چت گرنا ــ راے مہملہ بواو مجہول و نون مختفیہ شین معجمہ بالف کشیدہ نون تحتانی مجہول جیم فارسی مکسور [illegible] تحتانی کشیدہ کاف فارسی

براے مغانہ زدہ نین والف مصدری باصطلاح
کشتی گیران بر پشت افتادن حریف بود ف
چار شانہ افتادن *

چار ہاتھ پاؤن - مراد از ہر دو دست و
ہر دو پا باشد *

چاق - بمعنی چست و درست ترکیب *

چاقو - آلۂ آہنین کہ قلم و مانند آن ازان
تراشند ترکیب *

چاک - جیم فارسی بالف و کاف کشیدہ ف
چرخ کوزہ گر شیخ ناسخ میفرمایند ع کیا
کلال قضا نے خمیر خاک بتان * یہ مہر و ماہ چالی
ہین چرخ گردان چاک *

چاکی - کاف تحتانی معروف دستی بود در چوبازی
کہ چوب بر سر حریف گردانیدہ ہر جا کہ خالی یابند بزنند

چال - جیم فارسی بالف و لام کشیدہ بمعنی
رفتار - رفتار ۲ - روش و طرز میر تقی گوید
ع چلتے ہین مارے جب ٹھوکر لگے ہے دل کو *
آتی نہین سمجھ مین ان لوگوں کی چالین *
نرد چو مہرہ و مہرۂ شطرنج را از جائے بجائے دیگر
نہادن بحر گوید ع یہ چوسر عشقبازی کی ہے
اے دل * نکلنا چال وہ جس سے ہو گھر بند *
و کنایہ بود از فریب کردن کسے کسی شاعر گوید
ع ٹھہر ٹھہر کے نہ چل خنجر بت قاتل * کہ چالی
ہے یہ چالین رگ گلو تیری *

چالا - لام بالف کشیدہ بر دو معنی آید - ا - رفتن
نو عروس از خانہ داماد بخانہ پدر و مادر خود در ایام
معین تا چہار بار شیخ امداد علی بحر گوید ع نو عروس
باغ کی شادی مجھے ماتم ہوئی * پاؤن پھیرا باغ
مین گلچین کے گھر چالا ہوا * ۲ - روز سعد
روانگی کہ دران روز ارادہ سفر کنند مرزا برق
میفرمایند ع جیتے رہے فراق مین دی جان
وصل مین * او سدن چلے یہان سے کہ چالا نکل گیا *

چال ڈھال - دال ہندی مخلوط الہا بالف
و لام کشیدہ ف روش ع طرز اسیر گوید ع
طرز خرام کرتی ہے سر سیکڑون قلم * تلوار
چل رہی ہے تیرے چال ڈھال پر *

چالیا - لام مکسور تحتانی بالف کشیدہ کسے کہ
فریب کردن شیوہ او بود *

چالیس - لام تحتانی معروف وسین مهمله زده
عددیست مشهور ف چهل ع اربعون *
چالیسوان - فاتحه مردگان اهل اسلام باشد
بعد چهل روز از مردن ف چهلم *
چانپ - جیم فارسی بالف ونون غنه وباے
فارسی کشیده آنکه بود آهنین از آلات بندوق
که متصل روزنه بندوق چنان سازند وبدان
آتش به باروت بندوق رسد *
چاند - جیم فارسی بالف کشیده ونون غنه ودال
مهمله زده دو معنی دارد - ا - ماهتاب ع قمر ف ماه
ع شهر خواجه آتش میگویند ؎ وه ماه آج جو
آیا تو کل کیا غرہ ذات طاوعیش مین گدنا کبھی
نه سارا چاند *
چاند پر خاک ڈالنی سے خاک نهین پڑ سکتی
مثلیست مشهور بجائی زنند که مردم بر عیب را
که بے ہیچ عیب متہم کنند خواجه آتش گوید ؎
چاند کے اوپر نهین پڑتی کسی صورت سے خاک *
منه تو دیکھین لیکے یوسف کے برادر آئینه *
چاند تارا - فوقانی وراے مهمله بالفها کشیده
کاغذبادی بود که دران تصویر ماه واختر از کاغذ
رنگین ساخته چنانچه شیخ امداد علی بحر گوید
؎ کاغذون گھٹتے ہین وه جب تم چڑھاتی ہو
تُنگ * چاند تارون پر تمهارا چاند تارا اڈتا ہے
ایضاً حضرت برق میفرمایند ؎ عکس خال و
ابروے خمدار سے اے مهر وش * کاغذبادی ہوا یہ
چاند تارا ہو گیا *
چاند دیکھنا - دال مهمله تحتانی مجهول وکاف
مخلوط الها زده نون والف مصدری کنایه از
ماه نو دیدن بود ع اہلال بالکسر شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ آب روان کا رنگ نکرے ضد سے
بحر کے * ماه ربیع کا بھی جو دیکھے وه یار چاند *
چاندرات - راے مهمله بالف وفوقانی کشیده
شبے که روز سلخ گذشته مے آید ف شب هلال ع
چاند سورج - سین مهمله بواو معروف وراے مهمله
مفتوح بجیم زده زیوریست از طلا خواه نقره بصورت
ماه وخورشید که زنان در حصاے سر آویزند آتش
گوید ؎ [illegible] کا زیور چاند سورج کہ تھا کر
[illegible] چاند سورج *

چاند کا ٹکڑا - کاف بالف کشیدہ تای ہندی مضموم بکاف زدہ رای ہندی بالف کشیدہ کنایہ از حسین و خوبصورت بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تو ہی ایسا چاند کا ٹکڑا کہ ہوتے چاند کے * گرد تجھ تارے تری جانب اشارے رات کو *

چاند کا کھیت کرنا - برآمدن ماہ بود از افق آسمان چنانکہ حضرت برق میفرمایند ؎ یون ترے رخ سے عیان ہے تری تن مین مہتاب * کھیت جس طرح سے کرتا ہی چمن مین مہتاب *

چاند گہن - کاف فارسی و ہای ہوز ہر دو مفتوح بنون زدہ گرفتگی ماہ را گویند ع خسوف شیخ ناسخ میفرمایند ؎ خط سبز آگیا یہ کالون پہ نہین دھیان کرو * ہے ابھی چاند گہن بوسہ کوئی دان کرو *

چاند ماری - میم بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف تصویر ماہ بر دیواری کشیدہ آنرا نشانہ بندوق ہا کردن بود بحر گوید ؎ گلے سے طوق سے او بھرے ہوی پستان مقابل ہین * تو اعد چاندماری کے نظر آتے ہین گورون مین *

چاندنا - نون بالف کشیدہ رنگی از کبوتر بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ گھر مرا تاریک ہی ایسا کہ لیکر خدا یار * چاندنا آیا تو وہ کالا کبوتر ہوگیا *

چاندنی - نون تحتانی معروف بر سہ معنی آید ۱- پرتو ماہ ف مہتاب ۲- فرشے کہ از جامہ سفید سازند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اے ماہ مرے کفن کے لائق * تری محفل کی چاندنی ہے ۳- گلبیت معروف *

چاندنی چوک - جیم فارسی مفتوح بواو و کاف زدہ چارسوی ست مشہور در دہلی *

چاندنی چھٹکنا - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور تای ہندی مفتوح کاف زدہ نون والف مصدری پراگندہ شدن پرتو ماہ بود بہر طرف شیخ امداد علی بحر گوید ؎ وہ حسن ہے جو کبھی شب کو تم نکلتے ہو * زمین پہ سارے کی جا چاندنی چھٹکتی ہے *

چاندنی دیکھنا - دال مہملہ تحتانی مجہول و کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از

سیر شب ماہ بود کہ در باغ روشنی خواہ در دریا بہ کشتی سوار شدہ تماشا کنند ❊

چاندنی رات - براے مہملہ بالف و فوقانی کشیدہ وقت شب مہتاب ❊

چاندنی کا کھانا - کاف مخلوط الہا کہ ... لام زدہ نون والف مصدری کنایہ از نور افشان شدن ماہ بود ❊

چاندنی کا کھیت - کاف مخلوط الہا بتحتانی مجہول و فوقانی کشیدہ کنایہ از پرتو ماہ باشد کہ بہر طرف بالای زمین گستردہ بود شیخ امداد علی گوید ؎ سیر کو نکلا جو وہ رشک قمر برسات مین ❊ چاندنی کے کھیت نے پایا ثمر برسات مین ❊

چاندنی کا کھیت کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ زدہ نون والف مصدری گستردہ شدن پرتو ماہ بہر طرف بالای زمین باشد اسیر گوید ؎ گیسو تمہارا چہرۂ روشن سے ہٹ گیا ❊ لو چاندنی نے کھیت کیا ابر چھٹ گیا ❊

چاندنی کو سونپنا - آنست کہ ہرگاہ کسی را زخم رسد چند بیرگاہ افروزند و بیگے گویند این زخمی را بچاندنی

سپردیم و دیگرے گوید من گرفتم تا سہ شب از ابتدای زخم رسیدن ہمی کنند ❊

چاندی - بدال مہملہ بتحتانی معروف وقت سیم ع نقرہ و کنایہ از دست آمدن کار بالا بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ نیے اوس سیم تن سے یا کہ جسے ہر طرح ... قوت کی چاندی ہے ❊

چاندی سیانہ - جائیکہ زرگران ظروف زر و نقرہ و ... سازند ❊

چاندی کی جوتی - کاف بتحتانی معروف جیم و فوقانی بواو و تحتانی معروف کنایہ از زر یا ... کسے فرومایہ را برائے سبکون کردن و رفع ... او از خویش دہند ❊

چائین مائین - رقص طفلان باشد در بازی کہ دست ہائے یکدیگر گرفتہ دور رقصند و ہمین الفاظ بر زبان آورند ❊

چاول - جیم فارسی بالف کشیدہ واو مفتوح بلام زدہ وقت برنج ع ارز ❊

چاہ - جیم فارسی بالف کشیدہ و ہای ہوز زدہ وقت خواہش ... ع طلب و عشق ❊

چہاہتا - ہاے ہوز مفتوح بفوقانی کشیدہ ف دوستی و خواستگاری ع عشق و طلب ۞

چاہنا - نون و الف مصدری ف خواستن و دوستی کردن ع طلب و محبت ۞

چاہیتا - ہاے ہوز تحتانی معروف فوقانی با الف کشیدہ کسیکہ محبوب یا کسے باشد ۞

چاہیے - کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ باید و شاید بخشد ۞

چاے - برگیست کہ آنرا در آب جوشانیدہ شیرین ساختہ در موسم سرما نوشند و فارسیست ۞

چاے پانی - باے فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف دعوت و ضیافت انگریزان بود وقت صبح

فصل باے موحدہ

چباچبا کے باتین کرنا - کنایہ از در پردہ سخنہاے طنز گفتن بود چنانکہ میر تقی مرحوم گوید
ع اک رنگ پان ہی اوسکا دل خون کن جہان ہی ۞
پھبتا ہی اوسکو باتین کرنا چباچبا کر ۞ ایضاً خواجہ آتش گوید ع کیونکر چباچبا کے نہ باتین کرے وہ شوخ ۞ نکلے ہین منہ مین یار کے دندان نئی نئی

ایضاً شیخ ناسخ میفرمایند ع یون نہ باتین چبا چبا کے کرو ۞ مہربان بات ہی نبات نہین ۞

چبانا - جیم فارسی مفتوح موحدہ و نون بالف کشیدہ ف خائیدن ع مضغ و قصد گفتن سخن کردہ نگفتن آن

چبوترا - جیم فارسی مفتوح موحدہ بواو معروف فوقانی زدہ راے مہملہ با الف کشیدہ زمین بلندی مسطح بود ف چبوترہ ع صفہ

چبھنا - جیم فارسی مضموم موحدہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف خلیدن ۞

چبھونا - جیم فارسی مضموم موحدہ مخلوط الہا بواو مجہول نون و الف مصدری ف خلانیدن ۞

چبینا - جیم فارسی مفتوح موحدہ تحتانی مجہول نون بالف کشیدہ ہر غلہ کہ در گلخن بریان کردہ خایند

چبینی - نون تحتانی معروف غلہ بریان کردہ کہ مزدوران خورند ۞

فصل باے فارسی

چپ - جیم فارسی مفتوح باے فارسی کشیدہ کاغذ بادی و جامہ و مانند آن کہ نصف سفید و نصف برنگ دیگر بود یا نیمی برنگے و نیمی برنگے باشد ... جیم فارسی خاموشی و سکوت و نیز کسیکہ ہیچ سخن نگوید

ف خاموش ع ساکت و امر هم باشد از
خموشیدن ف خموش *
چپاتی - جیم فارسی مفتوح بای فارسی بالف کشیده
فوقانی تحتانی معروف بمعنی نان تنک بود و مشترک
ست در هندی و فارسی ع فطیری *
چپاتی ساپیٹ - بای فارسی دوم تحتانی
تهول و تای هندی زده شکم مردم که از فاقه کشی
چسپیده باشد *
چپا چپا - عبارت از کوبکو و کوچه بکوچه بود شیخ
ابراهیم ذوق گوید شعر پری جا کر نئی دنیا سی کبھی
گر ڈھونڈو دنیا مین * تو خالی خاک آدم سے
نہ چپا چپا پھر زمین نکلے *
چپیت - جیم فارسی و بای فارسی هر دو مفتوح
فوقانی کشیده ضرب دست که بر سر کسی زنند و
این محاوره بازاریان ست *
چپیٹا - جیم فارسی مفتوح بای فارسی ساکن
تای هندی بالف کشیده ف پهن ع مفرطح *
چپیٹ باز - موحده بالف و زای معجمه کشیده
زنی که بالای زنی دیگر برآمده فرج خود را

بر فرج او مالد و دفع شهوتش کند ف طبق زن
و سعتر باز ع سحاقه *
چپیٹی - تای هندی تحتانی معروف بر دو معنی
آمده ۱- هر شی مونث که پهن بود ف مفرطح ۲- پهان
فرج مالیدن زنی بر فرج زنی دیگر بود برای دفع
شهوتش ف طبق زدن ع سحق *
چپیٹی لڑنا - لام مفتوح رای هندی ساکن نون
والف مصدری ف طبق زدن ع مساحقه *
چپچپاہٹ - هر دو جیم فارسی مکسور بای فارسی
اول ساکن بای فارسی دوم بالف کشیده های
هوز مفتوح تای هندی کشیده ف چسپیدگی
ع لزوجیت *
چپراس - جیم فارسی مفتوح بای فارسی ساکن
رای مهمله بالف کشیده و سین مهمله زده چیزی بود
پهن و مدور که از برنج باشد و بران نام هیچ امیر
کنده بود و ملازمان آن امیر بکمر خود بندند و فراخی
پهن را نیز گویند *
چپراسی - سین مهمله تحتانی معروف کسیکه چپراس
در کمر بندند *

چپڑا - رای ہندی بالف کشیدہ ف لگ و لاگ ٭

چپڑ خندی - خای معجمہ مفتوح نون ساکن دال مہملہ تحتانی معروف زن ہرزہ گرد و بازاری را گویند ٭

چپڑ غٹو - کسیکہ اسیر بلا و گرفتار بود ٭

چپڑنا - جیم فارسی مضموم بای فارسی مفتوح بہ رای ہندی زدہ نون و الف مصدری روغن مالیدن بر نان و مانند آن بود ٭

چپڑی روٹی - رای ہندی بواو مجہول تای ہندی تحتانی معروف نانے کہ بران روغن مالیدہ باشند ٭

چپکا - جیم فارسی مضموم بای فارسی ساکن کاف بالف کشیدہ ف خاموش ع ساکت ٭

چپکن - جیم فارسی مفتوح بای فارسی ساکن کاف مفتوح بنون زدہ نوعی از پیراہن باشد کہ بالاے پیراہن دیگر پوشند ف قبا ع قباء ٭

چپکنا - جیم فارسی مکسور بای فارسی مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری ف چسپیدن ع لصوق و کنایہ از تعلق پیدا کردن زبان آ

بمرد و مرد را بہ زن بود ٭

چپکی - خاموشی بود ع سکوت چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بات کس سے کرون چپکی مجھے لگ جائی نہ کیون ٭ وہ نہین ہای مجھے چپکی بسۃ گفتار پسند ٭

چپ لگ جانا - جیم فارسی مضموم بای فارسی کشیدہ لام مفتوح کاف فارسی ساکن جیم و نون بالف با کشیدہ ف خاموش گردیدن ٭

چپنا - جیم فارسی مفتوح بای فارسی زدہ نون و الف مصدری بہ ظاہر شدن عیب خود شرمندہ شدن بود ٭

چپنی - جیم فارسی مفتوح بای فارسی ساکن نون تحتانی معروف نوعے از سرپوش بود و کاسہ زانو را نیز گویند ف آئینہ زانو ٭

چپی - جیم فارسی مفتوح بای فارسی مشدد تحتانی معروف پاہای کسے را از دستہا کوفتن بطوریکہ باعث استراحت او باشد ف مشت مال ٭

چپی کرنا - کاف مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون و

الف مصدری بمعنی بود گه گفته شد شیخ امداد علی
بگر گوید ؎ انکی خدمت میں شب وصل گذاری ہمنے
چیتی کرنے تھی بیٹھے کبھی پنکھا کھینچا
چیپیٹ - جیم فارسی مفتوح بای فارسی تحتانی مجہول و تای ہندی کشیدہ مرادف ضرب بود

فصل فوقانی

چِت - جیم فارسی مکسور بفوقانی کشیدہ کسیکہ بپشت افتادہ و بر پشت خوابیدہ باشد ف ستان بالکسر ع مستلقی

چِتلا - جیم فارسی مکسور فوقانی ساکن لام بالف کشیدہ نوعے از خربزہ بود کہ بر پوستش نت نہا باشند

چت لیٹنا - لام تحتانی مجہول و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری ف بر پشت خوابیدن ع استلقا

چِتون - جیم فارسی مکسور فوقانی ساکن واو مفتوح بنون زدہ ف نگاہ ع نظر

چُتھا - جیم فارسی مضموم فوقانی مخلوط الہا مشدد بالف کشیدہ بشیر را گویند کہ از بیشہ دیگر آنرا مجروح کنانیدہ باشند

چِتھاڑ - جیم فارسی مکسور فوقانیہ مخلوط الہا بالف و رای ہندی کشیدہ کنایہ از ذلیل و زبون شدن کسے با چیزے بود

چِتّی - جیم فارسی مکسور فوقانی مشدد تحتانی معروف نشان و داغ و قسمے از اژدہا بود

فصل تای ہندی

چَٹ - جیم فارسی مفتوح بتای ہندی کشیدہ زخم آتشک را گویند و بکسر جیم فارسی پارچہ طولانی جامہ وغیرہ کہ بسیار کم عرض باشد

چَٹاخا - جیم فارسی مفتوح تای ہندی و خای معجمہ بالفہا کشیدہ آوازے کہ در شکستن چوب نرم و خائیدن انگشتان پیدا شود

چَٹان - جیم فارسی مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ و نون زدہ سنگ کلان بود ف خرسنگ ع صخرہ

چٹانا - نون و الف مصدری ف لیسانیدن

چَٹائی - جیم فارسی مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف فرش فقیر آوغیرہ بود کہ آنرا از کاہ و پوست نے بافند و گستردہ نشینند

ف بوریائے حصیر*

چٹپٹا - جیم فارسی و بای فارسی ہر دو مضموم تای ہندی اول ساکن تای ہندی دوم بالف کشیدہ چیزہاے خوردنی کہ اندران تیزی فلفل خوب بود*

چٹ چٹ - ہر دو جیم فارسی مفتوح ہر دو تای ہندی کشیدہ آواز یکہ از سوختن اسپند در آتش و از خمانیدن انگشتان پیدا شود*

چٹ چٹ بلائیں لینا - کنایہ از بلا گردان شدن کسی بہر دو دست بود بطوریکہ آواز از انگشتان پیدا شود شیخ ناسخ سیفر مایند

ے تری بلائیں مری طرح یہ بھی لیتا ہے*
کیونکر آگ میں اسپند کی یہ چٹ چٹ ہو*

چٹخارا - اول مفتوح دوم ساکن خای معجمہ و رای مہملہ بالفہا کشیدہ آواز یکہ از کام و زبان بوقت لذت یافتن چیزے بر آید*

چٹخنا - جیم و تای ہندی ہر دو مفتوح خاے معجمہ ساکن نون و الف مصدری آزردہ شدن و آزردہ شدہ سخن گفتن بود*

چٹکا - جیم فارسی مفتوح تای ہندی ساکن کاف بالف کشیدہ مزہ چیزے بود کہ زبان خوکردہ آن شدہ باشد خواجہ آتش گوید

ے علاج ہم نہیں کچھ تیرے نام کی رٹ کا*
چھڑائے سے نہیں چھٹتا زبان کا چٹکا*

چٹ کر جانا - اول مفتوح دوم ساکن ہمہ بیک بار از خوردن چیزے بود*

چٹکلا - جیم فارسی و کاف ہر دو مضموم تاے ہندی ساکن چیزے نادر و بدیع باشد از قسم طلسمات و سخن نادر و بدیع را نیز گویند*

چٹکنا - جیم فارسی و تاے ہندی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری بر چند معنی آید ۱ - ترکیدن رنگ و مانند آن ۲ - آزردہ شدہ سخن گفتن ۳ - آواز دادن اسپند و زگال در آتش ۴ - آواز دادن بند انگشتان ہنگام خمانیدن ۵ - شگفتن غنچہ گل نظیر معنی اول از شیخ امداد علی بحر ے عبث رقیب کو ہے فکر آتش افروزی* جہان کہ رنگ ہمارا جمانہ پھر چٹکا - نظیر معنی دوم از

شاعر ہے ؎ چٹک کر بولتی ہین ہمسے غنچے
کبھی گلستان مین * لب خاموش تک آئے
باغبان باتین سناتے ہین * تنبیہ یعنی ہجوم
ازشیخ امداد علی بحر ؎ کیا دخل ہے جو نے شکوہ
کیا ہو فراق مین * چٹکا کبھی نہ آگ سے دانہ
سپند کا * نظیر یعنی چہارم و پنجم از شاعری کہ
سر دو معنی از یک شعر مستفاد میشوند ؎
او نگلیان تیری جو چٹکین کبھی ای رشک چمن *
مجکو غنچون کے چٹکنے کی صدا ئین آئین *

چٹکلی - جیم فارسی مضموم تای ہندی ساکن کاف تحتانی معروف پیوستن سر انگشت نر با سر انگشت دیگر بود و نیز چیزی باشد کہ زنان از گوٹہ و لچکہ سازند و بر جامہ ہا دوزند و گاہی آنرا بشکل کشتی سازند کشتی کی چٹکلی گویند و سر پوش پیالہ بندوق و ناخنہ گلبدن و مشروع را نیز گویند *

چٹکی بجانا - موحدہ مفتوح جیم و نون بالفہا کشیدہ آوازی کہ از اصطکاک سر انگشت نر با سر انگشت دیگر برآید فی فرتک زدن و انگشتک زدن ع زنجرہ *

چٹکی لینا - لام ... تحتانی مجہول نون و الف مصدری گرفتن گوشت ... انگشت یا بدو سر ناخن چنانکہ ... کنایہ از پوشیدہ آزار رسانیدن ... میدہ مانع آمدن بانہار رم ... پوشیدہ ... ؎ مین نالہ کرتے تہے قیامت مین رکہ دیا * چٹکی وہ لی کسی نے دل و ... دخواہ مین *

چٹکیون مین اڑانا - کنایہ از سخنان کسی بخیال نیاوردن و بران خندہ زنی کردن بود بحر گوید ؎ پہولون کے دل سی پوچھی بلبل کی زمزمے * غنچون نے چٹکیون مین اڑایا تو کیا ہوا *

چٹنی - جیم فارسی مفتوح تای ہندی ساکن نون تحتانی معروف چیزی کہ از اشیای ترش و فلفل و نمک و پودینہ و کشنیز سبز و مانند آن ساختہ ہمراہ طعام خورند و نیز ہر چیز کہ آنرا بلیسند ف چشنی ع لعوق *

چٹورا - جیم فارسی مفتوح تای ہندی بواو مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ ہم ... ... لذیذ زبان کند

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ زہے انصاف مجکو بدمعاش
احباب کہتے ہین * لہو اپنا پیوہین ہین تو گنا جاؤن
چھوڑ وان ہین *

چٹھا - جیم فارسی مفتوح تای ہندی مخلوط الہا بالف
کشیدہ داغی کہ بر جلد بدن از احتراق و جوش
زدن خون نمایان شود و بکسر جیم فارسی زری کہ
روز مرہ بمزدوران تقسیم کردہ شود یا بعد ہر ماہ بنوکران
و مشاہرہ داران دادہ شود *

چٹھی - جیم فارسی مکسور تای ہندی مخلوط الہا
مشدد و تحتانی معروف ف خط ع مراسلہ و
کاغذ پارۂ خورد کہ نام کتاب بران نوشتہ بر کتاب
چسپانند خواہ بران قیمت نوشتہ در دوشالہا
و قماش دارند *

چٹھی نویس - ن نویسندہ را گویند کہ در محل
امیران نوکر شود *

چٹی - جیم فارسی مفتوح تای ہندی مشدد
تحتانی معروف نقدیکہ کسے را بجبر و اکراہ دادہ شود
یا بضمن کسے خرچ کردہ شود *

چٹیا - جیم فارسی مضموم تای ہندی ساکن تحتانی
بالف کشیدہ موی چند کہ بر سر کودکان بگذارند

چٹیل - جیم فارسی مضموم تای ہندی ساکن
تحتانی مفتوح بلام زدہ کسیکہ ضرب رسیدہ باشد
ف خستہ و بفتح اول میدانے کہ دران ہیچ درخت
سایہ دار نباشد و قدرت شاعرے گوید ؎
کوسون کا وہ چٹیل ایک میدان * انسان جہان
کہین نہ حیوان *

چٹیلا - جیم فارسی مضموم تای ہندی تحتانی معروف
لام بالف کشیدہ ہمان معنی بود کہ بالا مذکور شد
ف خستہ *

چٹیلنا - لام ساکن نون و الف مصدری
ف خستہ کردن *

فصل جیم فارسی

چچا - جیم فارسی اول مفتوح جیم فارسی دوم
بالف کشیدہ برادر پدر بود ف عمو ع عم *

چچوڑنا - جیم فارسی اول مکسور جیم فارسی دوم
بواو مجہول و رای ہندی زدہ نون و الف مصدری
مکیدن پستان دایہ بود طفل را *

چچی - جیم فارسی اول مفتوح جیم فارسی دوم تحتانی

معروف زن برادر پدر باشد ف. زوجہ عمو*

فصل خای معجمہ

چخ چخ — بروزن نخ نخ قصہ و فساد بود بدون زد و کوب

چخ چخ — بروزن فرسخ تکرار لفظے باشد کہ ہنگام فساد باہم کنند*

چخی — تحتانی مجہول لفظے بود کہ زنان محل ہنگام اختلاط خواہ ہنگام عتاب باہم گویند*

فصل دال ہندی

چڈو — جیم فارسی مضموم دال مہملہ مشدد بواو معروف زن بدکار بود ف روسپی ع فاحشہ و زانیہ*

چڈا — جیم فارسی مفتوح دال ہندی مشدد بالف کشیدہ کسی را گویند کہ مسخرہ باشد*

چڈھا — جیم فارسی مفتوح دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ ف پیغولہ ران*

چڈھی چڈھانا — دال ہندی مخلوط الہا مشدد تحتانی معروف جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ بپشت دیگرے برآمدن و بر دوش کسی سوار گردیدن بود

فصل رای مہملہ

چراغ — فارسیست ع سراج و در ہندی کنایہ از فرزند را گویند*

چراغ بجھنا — موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری ف کشتہ شدن چراغ ع انطفا شیخ ناسخ مغفور فرمایند ~ جی لیتی ہے وہ زلف سیہ فام ہمارا* بجھتا ہے چراغ آج سر شام ہمارا*

چراغ بڑھنا — موحدہ مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از خاموش گشتن چراغ بود شیخ ناسخ مغفور فرمایند ~ کیا صبا لائی ہے مژدہ آمد محبوب کا* ناگہان میرا چراغ داغ ہجران بڑھ گیا*

چراغ ٹھنڈا کرنا — تای ہندی مخلوط الہا مفتوح نون ساکن دال ہندی بالف کشیدہ کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از خاموش کردن چراغ بود شاعرے گوید ~ راحت فلک کی گور میں دی دل جلوں کو خوب ٹھنڈا کیا چراغ ہمارے مزار کا*

چراغ جلنا — جیم فارسی مفتوح بلام زدہ نون و الف مصدری ف افروختہ شدن چراغ*

چراغ جلا

چراغ جلے - جیم مفتوح لام تحتانی مجہول کلمہ
ایست کہ اطلاقش بروقت شام کنند شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ وہ کہہ گئے تھے کہ آئینگے ہم چراغ جلے
تمام رات چراغون سے اپنے داغ جلے *

چراغدان - فارسیست وچراغوارہ وچراغپایہ
نیز آمدہ *

چراغ رخصت ہونا - کنایہ از خاموش شدن
چراغ بود بحر گوید ؎ کیا خبر تھی صبح ہوجائیگی
تیرے نور سے * شام سے میرا چراغ خانہ
رخصت مانگتا *

چراغ سے پھول جھڑنا - سین مہملہ تحتانی
مجہول بائے فارسی مخلوط الہا بواو معروف و
لام زدہ جیم مخلوط الہا مفتوح بہ رائے ہندی زدہ
نون والف مصدری کنایہ از شررافشان شدن
چراغ باشد رشک مرحوم میفرمایند ؎ تیر
شہاب چاندنی راتون مین دیکھکر * سمجھا مین
جھڑ رہے ہین چراغ قمر کے پھول * وہرگاہ
چراغ خانہ شررافشان شود مردم گویند کہ
ہیچ شادی درینجا خواہد شد یعنی شگون نیک
میدانند چنانکہ شاعرے گوید ؎ پھول
جھڑتے ہین چراغ شب فرقت سے قلق شادی
وصل صنم ہوگی ہمارے گھر مین *

چراغ سے چراغ جلنا - مثلیست مشہور
بجائے زنند کہ فیض از کسے بکسے رسد شاعرے
گوید ؎ داغ جگر کو فیض ہوا دل کے داغ سے
آفاق مین چراغ ہی جلتا چراغ سے *

چراغ کا ہنسنا - کاف بالف کشیدہ ہائے
ہوز مخلوط النون مفتوح سین مہملہ زدہ نون
والف مصدری کنایہ از گلفشان شدن چراغ
باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اوس شمع رو کو
کیا ہے مرے مرنے کی خوشی * ہنستا ہے دیکھتا ہون
چراغ مزار کو * شیخ ابراہیم ذوق ؏ مین ہو
شہید ہون لب خندان یار کا * کیا کیا چراغ
ہنستا ہے میرے مزار کا *

چراغ کے نیچے اندھیرا - کاف تحتانی
مجہول نون تحتانی معروف جیم فارسی تحتانی مجہول
الف مفتوح بنون غنہ دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی مجہول
رائے مہملہ بالف کشیدہ مثلیست بجائے زنند کہ از

عادلان ظالم و از روشن دلان بخیر ہیں بوقوع آید
چنانکہ شاعرے گوید ہ سیاہی اور محبت داغ
کے نیچے ٭ غضب ہی ہے کہ اندھیرا چراغ کے نیچے ٭
چراغ گل پگڑی غائب - کاف فارسی مضموم
بلام زدہ با ہائے فارسی مفتوح بکاف فارسی ساکن
رای ہندی بتحتانی معروف غین معجمہ بالف کشیدہ
ہمزہ مکسور ہ بہ جیم کشیدہ شلیت بجائے گویند
کہ کسے از صحبت کسے مردان را غافل یافتہ
چیزے ببرد استاذ مؤلف ہ چراغ عقل کا
درگاہ عشق میں گل ہے ٭ کہ پگڑیاں متوالی
اوتار لیتے ہیں ٭

چراغ گل ہونا - کاف فارسی مضموم بلام زدہ
بہائے ہوز بواو مجہول نون والف مصدری و
کشتہ شدن چراغ شیخ ناسخ سیفرمایند ہ مہر
روشن ہے داغ اپنا ٭ ساقیا گل نہو چراغ اپنا
و کنایہ از بیرونقی کسے یا چیزے بود بیش کسے
یا چیزے خواجہ آتش گوید ہ زلف پیچان ہے
پریشان حال سنبل ہو گیا ٭ گل ترے آگے
چراغ لالہ گل ہو گیا ٭

چراغ لیکے ڈھونڈنا - لام تحتانی مجہول کاف
تحتانی مجہول دال ہندی مخلوط الہا بواو معروف
و نون غنہ و دال ہندی مروم زدہ نون والف
مصدری کنایہ از غایت جستجوی کسے و چیزے بود
شیخ ناسخ مغفور سیفرمایند ہ گل کر دیا جو اوس
گل تر نے چراغ گل ٭ ڈھونڈا چراغ لیکے نپایا
سراغ گل ٭ آتش مرحوم سیفرمایند ہ بیزار
زندگی سے ہوں یہ شوق مرگ میں ٭ ڈھونڈوں
چراغ لیکے جو پیدا مزار ہو ٭ شاعرے گوید ہ
چراغ لیکے ارادہ تھا یار کو ڈھونڈیں ٭ شب
فراق تھی کوئی چراغ بھی نملا ٭

چراغ میں بتی پڑنا - کنایہ از وقت شام
شیخ امداد علی بحر گویند ہ ابھی چراغ میں بتی
پڑی نہ تھی اے بحر ٭ شب وصال کے مشکل کو
تازیانہ ہوا ٭

چراغی - غین معجمہ تحتانی معروف نقدے کہ
ہنگام فاتحہ دادن بر چیزے نزد چراغ گذارند و
آنرا فاتحہ دہندہ بگیرد ٭

چراغی چڑھانا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی

مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ بمعانی معنی باشد کہ بالا مذکور شد شاعرے گوید ع کس شمع رو نے آکے دیا میرا فاتحہ ✤ پروانون نے چڑھائی چراغی مزار پر ✤

چرانا - جیم فارسی مفتوح رای مہملہ و نون بالف ہا کشیدہ ف چرانیدن وکنایہ از بفریب آوردن بود کسے را شاعرے گوید ع نرے دیتی ہین کیا محکو یار کی آنکھین ✤ بت سے ایسے ہرن ہین مرے چرائے ہوے ✤ وبتشدید رای مہملہ در کردن زخم و جراحت درحالت خشک شدن بود و بضم جیم فارسی و رای مہملہ غیر مشدد ف دزدیدن ع خیانت ✤

چراہند - جیم فارسی مکسور رای مہملہ بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ زدہ بوے کہ از سوختن استخوان و چرم و مانند آن برآید ف خنجر ✤

چراہندا - دال مہملہ بالف کشیدہ طعامی کہ بوے سوختہ دارد و بدمزہ بود ✤

چراہندے ہونا - دال مہملہ تحتانی مجہول ہای ہوز بواو مجہول نون و الف مصدر ی کنایہ از ناخوش شدن ہرسخن کسے بود ✤

چرائی - جیم فارسی مضموم رای مہملہ مشدد کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف خورش بہائم بود ف گیاہ ع علف و بمعنی چراگاہ نیز آمدہ ف سبزہ زار ع مرتع ✤

چربانک - جیم فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن موحدہ بالف و نون غنہ و کاف کشیدہ کسیکہ چالاک بود ✤

چربہ اوتارنا - نقل برداشتن تصویر یا نقش دیگر بود کاغذ خواہ پوست آہوی چرب کردہ بالاے آن نہادہ وکنایہ از انداز و روش کسے در خود پیدا کردن نیز باشد ✤

چربی - جیم فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن موحدہ تحتانی معروف چیزے بود سپید کہ برگوشت مانند روغن منجمد باشد ف پیہ ع شحم ✤

چرچانا - جیم و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از پندار و تکبر بود شاعرے گوید ع چرچے ہوے ہے زمانے کے شوخ چشمون کو ✤ دماغ

دشت مین ملتا نہین غزالون کا ✤

چرچا - جیم فارسی مفتوح رای مہملہ زدہ جیم فارسی دوم بالف کشیدہ گفتگوے کسے نمودن ف واگوییدن ع تذکرہ ✤

چرچا کرنا - کاف مفتوح برای مہملہ زدہ نون والف مصدری ہمان گفتگوے کسے کردن بود ف واگفتن ع تذکرہ ✤

چرچٹا - جیم فارسی مکسور رای مہملہ زدہ جیم فارسی دوم مکسور تای ہندی بالف کشیدہ بوتہ پرخاری ست کہ بدامن وماننداآن بچسپد ✤

چرخ - اول مفتوح برای مہملہ وخای معجمہ زدہ آلہ کہ آنرا گردش دادہ ظروف مسین وغیرہ را مسگران مصفا کنند ✤

چرخا - خای معجمہ بالف کشیدہ چرخے بود کہ بدان زنان ریسمان پنبہ ریسند ف دوکدان ع دولاب الغزل ✤

چرخ پوجا - بای فارسی بواو معروف جیم بالف کشیدہ تماشائیست مشہور بصورت نشست کہ شہتیرے بالاے زمین نصب کنند و رسنی دران ببندند و خار آہنین در استخوان پشت مردم زدہ دران رسن آویختہ چرخ دہند مردم را چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ سنہ سوی چرخ دنی رکھتے ہین جو گردش مین ✤ چرخ پوجا کا دکھاتے ہین تماشا مجکو ✤

چرخ چڑھانا - مصفا کردن ظروف مسی وغیرہ بود برآلہ کہ آنرا چرخ گویند وتیز نمودن کارد وماننداآن بود بر سنگ فسان ✤

چرخا کاتنا - کاف بالف کشیدہ فوقانی زدہ نون والف مصدری ہمان ریسمان پنبہ ریسیدن بود زنان را ع اغزال ✤

چرخی - خای معجمہ تحتانی معروف بر سہ معنی آید اول چوب گردندہ بود کہ بدان از چاہ آب کشند ف دولاب دوم چیزے بود چوبین کہ بران رشتہ کاغذبادی بپیچند کہ ہنگام کشیدن رشتہ بگردد و چرخ زند سوم نوعی از آتشبازی ست کہ ہنگام سر شدن بچرخ آید شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آہ سوزان کی ہوائی

نہ گئی تا بفلک چرخ چرخی کی طرح سے شرر افشان ہوا *

چرس - جیم فارسی و رای مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن چیزے از مسکرات بود کہ مانند تنباکو در چلم قلیان نہادہ کشند و بضم جیم فارسی و رای مہملہ شکن جامہ و فرش بود *

چرسا - جیم فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن سین مہملہ بالف کشیدہ دلو چرمی بود کہ ازان آب از چاہ کشند *

چرکا - کاف بالف کشیدہ زخم خفیف تیغ و مانند آن بود آتش گوید ؎ چرکے سے بھی کیا نہ کبھی مجکو سرفراز * قاتل کی تیغ مین نہ تو اضعہ کا خم ہوا *

چرکٹا - کاف مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ کسیکہ علف برای پیلان آرد *

چرکنا - جیم فارسی مکسور رای مہملہ مفتوح کاف زدہ نون والف مصدری ف اندک براز کردن *

چرمر - جیم فارسی و میم ہر دو مضموم آدمی و حیوان لاغر را گویند *

چرنا - جیم فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری ف چریدن ع رتع و قسمے از شلوار کوتاہ پایچہ بود کہ بہ کنیزان و غلامان و مجریان پوشانند و بکسرِ جیم فارسی دوبارہ شدن چوب و مانند آن باشد *

چرونجی - جیم فارسی مکسور رای مہملہ مفتوح بواو زدہ و نون غنہ جیم تحتانی معروف میوہ ایست مشہور نقل کواجیع حب اسمنہ *

چری - جیم فارسی مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف ف چریدن آتش گوید ؎ سبزہ ہری تربت کا سرا خوب ہوا ہے * ایسے مین ہرن آئین تو موقع ہے چری کا *

فصل رای ہندی

چڑ - جیم فارسی مکسور رای ہندی بمعنے آشفتہ شدن و تنفر باچیزے کہ در دیدنش ناگوار باشد و درین لغت بدل رای ہندی بدال محلول ہم مسموع است *

چڑچڑا - ہر دو جیم فارسی مکسور کسیکہ از جاری

یا تہیدستی بدخو و بدمزاج شدہ باشد ✤
چڑا - رای ہندی بالف کشیدہ ف کنجشک نر ✤
چڑنا - نون والف مصدری بمعنی رنجیدہ
یا چیزے دیدہ ناخوش و ترش گشتن بود ✤
چڑھانا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا
و نون بالف ہا کشیدہ بر سہ معنی آید اول چیزی را
از پائین بالا بردن دوم نذر کردن چیزے
چون شیرینی و گلہا و زیفقدو ماننده آن بر مزار
و درگاہہا نہادن ذوق دہلوی گوید ؎ حضر
عشق کی درگاہ میں اگر اے ذوق چڑھا دل
دین دیتے ہیں سب گبر و مسلمان چڑھا ✤
میر وزیر علی صبا گوید ؎ سر و تربت مجنون پہ
گل چڑھاؤنگا ✤ جواب کے خیر سے فصل
بہار ہن گذری ✤ سوم کنایہ از ہمہ کشیدن
آب و شراب وغیرہ بود کہ در کاسہ باشد شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ دو لنتر از میکدہ زیدون
کے واسطے ✤ چسنے کہ یک جام چڑھایا وہ
جسم ہوا ✤
چڑھاؤ - رای ہندی مخلوط الہا بالف
کشیدہ و واو بلندی راہ بود و جانبی کہ آب دریا
ازان جانب روان شدہ بطرف دیگر رود عوض
گوید ؎ کہتا ہے ضبط اشکوں سے بہنا
نہ آنکھ سے ✤ بیراک ہے وہ ہی کہ چڑھی چڑھاؤ پہ ✤
چڑھاوا - زیوریکہ عروس را از خانہ داماد
پیش از عروسی رود ✤
چڑھائی - ہمزہ تحتانی معروف دو معنی دارد
اول زمینیکہ یکطرف او بلند باشد دوم لشکر
کشی و ہجوم کردن مردمان برکسے بود بحر گوید
؎ منزل عالی ہے ارباب تواضع کی بلند
جو چڑھائی پہ چڑھے گا بحر خم ہو جائیگا ✤
ایضاً شیخ امداد علی بحر گوید ؎ لشکر خشم کی
چڑھائی ہے خبردار اے دل ✤ مور جیسے
ٹوٹنے پائے نہ شکیبائی کا ✤
چڑھتا چاند - کنایہ از عروج ماہ بود ✤
چڑھنا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا
زدہ نون والف مصدری از پستی ببلندی
رفتن بود ف برآمدن ع صعود و زیادہ شدن
آب دریا نیز باشد ✤

چڑھوان - جیم فارسی و رای ثقیلہ مخلوط الہاء مفتوح واو مشدد و بالف کشیدہ و نون مختفیہ قسمے از پاپوش بود کہ آنرا مردان پوشند *

چڑھتیا کسیکہ بر اسپ دیگرے نوکر شود و بارگیر و کنایہ از فاعل با بون نیز بود *

چڑیا - جیم فارسی مکسور رای ہندی ساکن تحتانی بالف کشیدہ گنجشک مادہ را گویند خصوصاً ع عصفور و ہر طائر کوچک بود عموماً و نیز پارہ چوبے بقدر مشت کہ خمیدہ تراشند و میان آن سوراخ کنند و سر ستون دران کنند و زیر چھپر یا سقف استادہ دارند و نیز در پایجامہ کہ ازان ازاربند اندازند و پوشند *

چڑیاخانہ - مکانیکہ دران طیور در سرکار اسیران سیمانند *

چڑیل - جیم فارسی مضموم رای ہندی مفتوح تحتانی و لام زدہ زن خبیثہ را گویند مادہ غول

چڑیمار - جیم فارسی مکسور رای ہندی تحتانی معروف میم بالف کشیدہ [illegible] مہملہ کشیدہ [illegible] بدام گرفتہ [illegible] اسیار ع صیاد الطیور *

فصل سین مہملہ

چپسک - بروزن فلک آنچہ کنارہ جامہ ہای پوشیدنی از گوٹہ و اطلس و دارائی وغیرہ زیبندگی و سنجاف دوزند *

چسکا - جیم فارسی مفتوح سین مہملہ ساکن کاف بالف کشیدہ خوگر شدن زبان بود بمزہ چیزے مرزا برق گویند ع بوسہ طلب کیا تو دیا ہنسکے یہ جواب * منہ کی کھلائیگا تجھے چسکا زبان کا *

چسکی - جیم فارسی مضموم سین مہملہ زدہ کاف تحتانی معروف اندک آشامیدن افیون بود افیونیان را خلاف وقت *

فصل شین معجمہ

چشنک - جیم فارسی و شین معجمہ ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ طعامی کہ باورچیان از مطبخ اسیران برای خوردن خود آرند خواجہ آتش گوید ع آتش ہوتی سیر ہوا خوان حسن سے * پینت کو رکھیگے بوسہ لب کی چشنک بھرا *

فصل غین معجمہ

چغلی کھانا - جیم فارسی مضموم غین معجمہ ساکن لام

تحتانی معروف کاف مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ
سخنہای راز کسے پیش کسے گفتن بود ف سخن چینی
ع غمازی +

فصل قاف

چق - بالکسر بمعنی معروف ترکیب +
چقّر - جیم فارسی مضموم قاف مشدد مفتوح براے
مہملہ ف چشمہ صبا گوید ؎ کانٹونیہ لوٹتا ہون
مین دیوانہ دشت مین + پانی کی جا لہو سے ہین
چقّر بھرے ہوے +
چقمق پتھری - جیم فارسی مفتوح تاف زدہ
میم مفتوح بقاف باے فارسی مفتوح بفوقانی
مخلوط الہا زدہ راے مہملہ مکسور تحتانی معروف تحتی
معروف آرد وست +

فصل کاف

چک - بکسر جیم فارسی درد کمر را گویند خواجہ
آتش گوید ؎ اے حسینو کیا ہو میرے قتل کی
تدبیر مین + چک کمر مین آئیگی بال آئیگا شمشیر مین
و چلمن را نیز گویند ف چق +
چکا چوندھ - جیم فارسی مفتوح کاف بالف کشیدہ
جیم فارسی دوم مفتوح بواو و نون غنہ و دال مہملہ
مخلوط الہا زدہ کنایہ از خیرگی چشم بود بدیدن
شئے نورانی شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سورج نے
کو بحر چکا چوندھ ہو گئی + تمنے ذرا جو داغ سے
پھاہا اوٹھا لیا +
چکّا دہی - اول مفتوح کاف مشدد بالف
کشیدہ دال مہملہ مفتوح ہاے ہوز تحتانی معروف
ف جغرات چکیدہ و منجمد +
چکارا - اول مکسور کاف و راے مہملہ بالفہا
کشیدہ دو معنی وارد اول قسمے از آہو کہ بسیار
چالاک و نازک بود دوم نام سازیست نظیر معنی
اول از شیخ ناسخ ؎ خشم آلودہ جو دیکھی آنکھ
اوس صیاد کی + شیر آہو ہو گیا آہو چکارا ہو گیا +
چُکانا - اول مضموم کاف و نون بالف کشیدہ
ف نرخ کردن جنسے و کنایہ از فیصلہ کردن قصہ
نیز بود +
چکت مارنا - اول و دوم مفتوح بفوقانی زدہ
میم بالف و راے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری
و دندان زدن حیوان خواہ انسان بگوشت کسی بود

چکتی - اول مفتوح دوم ساکن فوقانی تحتانی معروف دُم گوسپند بود که پہن باشد و ہم پیہ بود و نیز دنبہ و الیہ و ہر گروہ بود عموماً مانند پارۂ صابون که پہن باشد و خطوط انگریزان را نیز گویند ❖

چکٹنا - جیم فارسی مکسور کاف مفتوح تائے ہندی زدہ نون والف مصدری فتیا فتیا شدن موہاسے سر و کثیف گشتن جامہ بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آلودگی کے واسطے اپنا بنا ہی تھا ❖ نکلے سے یہ ہم کہ جامہ ہستی چکٹ گیا ❖

چکچکی - ہر دو جیم فارسی مفتوح کاف اول ساکن کاف دوم تحتانی معروف چیزے بود مدور که از چوب سازند و در ایام عشرہ محرم پیش علمہا و ضریح ہا در ہر دو دست گرفتہ برہم زنند تا آواز ازان بر آید ف سنگ ❖

چکدڑھیا - کسیکہ موی ریش او اندک و متفرق باشد زیر زنخ ف تنگ ریش ❖

چکر - جیم فارسی و کاف مشدد ہر دو مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ دو معنی دارد اول گردش و گرد دیگر

ع دور دوم حربہ آہنی باشد که سپاہیان با خود دارند و بر دشمن زنند چنانکه شاعری گوید ؎ قتل ہو جاؤں جو آنکھ اوسکی پھری میری طرف ❖ انکھ نازکی گردش مجھے چکر ہو جاے ❖

چکر آنا - الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از گردیدن سر بود خواجہ آتش گوید ؎ پیچ دیتی نہین وہ زلف معنبر کیا کیا ❖ گردش چشم سے آتے نہین چکر کیا کیا ❖

چکرانا - جیم فارسی مفتوح کاف ساکن رائے مہملہ و نون بالفہا کشیدہ ف گردیدن سر و کنایہ از شدر و حیران گشتن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تیری صورت دیکھکر چکرا گئے نقاش چین ❖ خانہ ارژنگ فانوس خیالی ہو گیا ❖

چکر کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ ف گردش کردن ❖

چکر لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ ف گرد گردیدن ع طواف شاعری گوید ؎ گیسو کے حلقے کہتے ہین کرتے طواف دل کعبے کے گرد سیکڑون چکر لگا ئیے ❖

چکلا - اول مفتوح دوم ساکن لام با الف کشیدہ بر سہ معنی آید اول کچہری ارباب نشاط دوم علاقہ جات ملک سوم ہر چیز کہ پہن یا شد ف پہن آور *

چکلے دار - لام تحتانی مجہول دال مہملہ با الف و رای مہملہ کشیدہ ناظم علاقہ جات ملک بود *

چکما - اول مفتوح دوم ساکن میم با الف کشیدہ ف فریب *

چکما دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری ف فریب کردن و نیز اصطلاح بود از اصطلاحات گنجفہ بازی شاعرے گوید ؎ کسکو معلوم نہین گنجفہ بازی تیری * کونسا فرد لبر ہی جسے چکما ندیا *

چکما کھانا - فریب و الزام خوردن از حریف بود *

چکن - بکسر اول و فتح دوم نوعے از کشیدہ بود کہ از تارہاے ابریشم رنگارنگ خواہ رشتہ سادہ بر جامہ نقش کنند ف چکن بکسر تین *

چکنا - اول مکسور دوم ساکن نون با الف کشیدہ ف چرب ع مدہن و چیزے کہ ذی ملاست بود آنرا نیز گویند ف لخشان ع املس *

چکنا چپڑا - کسیکہ خوش پوش و خوش لباس باشد *

چکنا چور - اول مفتوح دوم ساکن نون با الف کشیدہ جیم فارسی دوم بواو معروف و رای مہملہ زدہ ریزہ ریزہ شدن ظرفی بود بر زمین یا سنگ و مانند آن افتادہ شیخ ناسخ سیفرماید ؎ شیشہ گردون ہوا ابھی چکنا چور * پھینک مارتے ہم اگر نشئے مین ساغر اپنا *

چکنا گھڑا - اول مکسور دوم ساکن نون با الف کشیدہ کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای ہندی با الف کشیدہ کنایہ از کسیکہ شرم و غیرت ندارد خواجہ آتش گوید ؎ بوسہ جو خال لب کا لیا یار کہنا * اس تل کا تیل ہیکی ہو چکنے گھڑے ہوئے *

چکنانا - اول مکسور دوم ساکن ہر دو نون با الفہا کشیدہ ف چرب کردن ع تدہین *

چکنائی - ہمزہ تحتانی معروف ف چربی ع دہنیت *

چکنی باتین - اول مکسور دوم ساکن نون تحتانی معروف موحدہ با الف کشیدہ فوقانی تحتانی مجہول و نون مختفیہ کنایہ از سخنان دلفریب و کلمات خوشامد بود *

چکنی ڈلی - دال ہندی مفتوح لام تحتانی معروف مشہور ست و آن قسمے از فوفل باشد کہ با عطر و پان بریدہ دہند ❊

چکنے گھڑے پر بوند نہ ٹھہرنا - اول مکسور دوم نون تحتانی مجہول کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای ہندی تحتانی مجہول بای ابجد بواو معروف و نون غنہ و دال مہملہ زدہ نون بہای مختفیہ تای ہندی مخلوط الہا و بای ہوز مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از منفعل نہ گشتن کسیکہ شرم و غیرت ندارد ❊

چکنی مٹی - نون تحتانی معروف میم مکسور تای ہندی مشدد تحتانی معروف گلیست مشہور ف گل چسپان ع طین لازب ❊

چکوا چکوی - ہر دو جیم فارسی مفتوح ہر دو کاف ساکن واو اول با الف کشیدہ واو دوم تحتانی معروف جفت سرخاب بود ف جفتک ❊

چکوترا - اول مفتوح کاف بواو مجہول و فوقانی زدہ رای مہملہ با الف کشیدہ ثمریست متعارف کہ شبیہ بہ ترنج و نارنج باشد ❊

چکور - اول مفتوح کاف بواو مجہول و رای مہملہ زدہ مرغیست مشہور و گویند کہ عاشق ماہ بود ف خجلہ کبک ع حجل بجر گوید ؎ بالای بام آج وہ دیکھے چاندنی ❊ بھاری ہے چاند چودھویں شب کا چکور پر ❊

چکھنا - جیم فارسی مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف چشیدن و خوردن ❊

چکھی - اول مفتوح کاف مخلوط الہا مشدد تحتانی معروف ف خوردن و نیز دانہ خوردن طیران بود

چکئی - اول و دوم مفتوح تحتانی زدہ چوبے بود گرد و مدور کہ طفلان دران رشتہ پیچیدہ بگردش آرند شیخ امداد علی بحر میگوید ؎ دفعۃً پھر گئی وہ آنکھ چکئی کی صورت ❊ سرمے کا نیچے مژگان کھنچ ڈورا کھینچا ❊

چکی - اول مفتوح کاف مشدد تحتانی معروف دو پارہ سنگ باشد گرد و مدور یکے بالا و دوم پایئن کہ دران غلہ سایند ف آسیا ع رحی ❊

چکی چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری گردیدن آسیا بود در غلہ سائیدن ❊

چکّی کا پاٹ - بای فارسی بالف وتای ہندی کشیده یک پاره از دو پاره سنگ آسیا بود *

چکّی رہنا - رای مہملہ مفتوح ہای ہوز زده نون و الف مصدری بمعنی دندانه آسیا سنگ تیز کردن بود ف آژدن *

فصل کاف فارسی

چگّنا - جیم فارسی مضموم کاف فارسی ساکن نون والف مصدری ف دانه چیدن مرغان بود *

فصل لام

چَل - جیم فارسی مفتوح بلام ف فارسی ع بتشدید ... وبفتح اول امر بود از رفتن و کلمه بیزاری و تنفر نیز بود نیز بشنو کلمه بود که معشوقان در اختلاط و گرمجوشی گویند جرأت گوید ۔ اگر کچھ حرف مطلب اوس پر سو سے میں کہتا ہون * تو کیا منہ پھیر کہتا ہے چل ہے تجکو سودا ہے *

چِلّا - جیم فارسی مکسور لام مشدد بالف کشیده نانی که از خمیر سیده و شکر درست ساخته در روغن بریان کنند *

چِلّا باندھنا - اول مکسور لام مشدد بالف کشیده موحده بالف و نون غنه و دال مہمله مخلوط الہا زده نون والف مصدری رسمیست که برای حصول مراد رشته در علمها و منبر وضریح روضه اقدس امام حسین علیه السلام وضریح دیگر روضه های مقدس بندند شیخ امداد علی بحر گوید ۔ ہمنے کیا کیا ترے ملنے کی مرادین مانین * چلّے درگاہون مین ڈورے سر بازار بندھے *

چِلّا کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول ولام زده نون والف مصدری کشادن ہمان رشته بود که جہت حصول مراد در علم و منبر وضریح روضه مقدس بندند بوقت حاصل شدن مراد *

چلّا کھینچنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی و نون غنه وجیم فارسی زده نون والف مصدری کنایه از چہل روز بجای معتکف بوده اسمی از اسمای الہی خواندن باشد بحر گوید ۔ مارکر مجکو وه تا بہ سوے صفائی سے * معتکف تیغ ہوئی تیر نے چلّا کھینچا *

چِلّانا - جیم فارسی مکسور لام مشدد و نون بالفها کشیده ف شور و غوغا کردن *

چُلبلا - اول مضموم دوم ساکن موحده مضموم لام بالف کشیده کسیکه چالاک و شوخ باشد و این اکثر

در کود کان مستعمل ست *
چل بسنا - اول مفتوح دوم ساکن موحدہ مفتوح سین مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از ہستی بعدم رفتن بود بجز گوید ے چل بسا جوبن تو گیا مستشرق پن مین رگہیا * داغ حسرت نبکر منہ کا تل بچپن مین رگبیا *
چل پھیر - جیم فارسی مفتوح بلام زدہ بای فارسی مخلوط الہا مکسور بہ رای مہملہ چالاکی و گردش *
چلتا - جیم فارسی مکسور لام ساکن فوقانی بالف کشیدہ نوعے از پیراہن مردان تنگی بود ف چلتہ بالکسر *
چلت پھرت - جیم فارسی مفتوح بای فارسی مخلوط الہا مکسور لام و رای مہملہ ہر دو مفتوح بفوقانی کشیدہ چالاکی و گردش بود *
چلتر - جیم فارسی و لام و فوقانی مشدد ہر سہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ فریب و مکر را گویند *
چلتی پھرتی چھاؤن - فوقانی تحتانی معروف بای فارسی مخلوط الہا مکسور بہ رای مہملہ زدہ فوقانی دوم تحتانی معروف جیم فارسی مخلوط الہا بالف و واو مبدل بہمزہ و نون غنہ زدہ کنایہ از دولت و جاہ و ترقی دینوی بود کہ گاہی اینجا و گاہی آنجاست شاعرے گوید ے ہم پر بھی پڑگئی نظر مہر یار کی * اس چلتی پھرتی چھاؤن کا بھی اعتبار کیا *
چل چلاؤ - ہر دو جیم فارسی مفتوح لام اول ساکن لام دوم بالف کشیدہ و واو ف سوار و ہی میرز ر و مغفور منفر باشید ے ساقیا اب لگ رہا ہی چل چلاؤ * جب تلک بس چل سکے ساغر چلے *
چلکا - اول مکسور دوم ساکن کاف بالف کشیدہ سیم سکہ زدہ را گویند شیخ امداد علی بحر گوید ے روشن ہو کیون نہ داغ کے سکون سے نام عشق * چلکے خدا نے جسکو دیے وہ چمک گیا *
چلم - بکسر تین فارسیست در سرقلیان نہند و تمباکو ہ اہل ہند بفتح دوم ست *
چلمچی - اول مکسور دوم ساکن جیم فارسی دوم تحتانی معروف طشتیکہ دران دست و روشویند ف چلیچی حرف سوم بای فارسی *
چلمن - اول مکسور دوم ساکن میم مفتوح بنون زدہ

قسمے از پردہ باشد کہ چاک کما بسیار دارد شاعرے
گوید ے مجھسے منظور اوسے پردہ ہی تو اپنے
آگے * لیکے میرے دل صد چاک کی چلمین ٹانگی *

چلمین بھرنا ۔ جیم فارسی مکسور لام ساکن
میم تحتانی مجہول و نون مخففہ موحدہ مخلوط بہا
مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ
از خدمتگذاری کسے بود بجز گوید ے مجھے قلیان
کشی کی سیکشی کی لت برابر ہے * بھرون
پیر مغان کا دم کہ ساقی کی بھرون چلمین *

چلن ۔ جیم فارسی و لام ہر دو مفتوح بنون
زدہ بر دو معنی آید اول رواج درہم و دینار بود
دوم روش و وضع ہر کسے باشد نظیر معنی
اول از بحر ے بازار امتحان مین کیا غنیر
بڑھ چلے گا * کھوٹے درم کی صورت ہے جائیگا
چلن مین * نظیر معنی دوم از شیخ ناسخ ے
مہندی ہے ہر شعلہ قدم اوس رشک پری کا
پاپوش نے سیکھا ہی چلن کبک دری کا *

چلینا ۔ اول مفتوح دوم ساکن نون و الف
مصدری ہر چند معنی آید اول رفتن خرامیدن
ع مشی دوم حرکت کردن و روان شدن
چون حرکت کردن نبض و چشم و ساعت وغیرہ و
روان شدن تیر و تیغ و خنجر و کارد و مانند آن
سوم سر شدن توپ و تفنگ و مانند آن چہارم
رواج یافتن چیزے مانند ثمر نو و سکہ نو وغیرہ
شیخ ناسخ میفرمایند ے برشگال آتے ہی مے
ڈھونڈنے ہم دور چلے * آج ہم دشت مین مین
شہر مین انگور چلے * ایضاً خواجہ آتش گوید
ے کشور دل مین مرے یار ہے فرمانروا *
سکہ یوسف چلے مصر کی بازار مین * پنجم کنایہ از
ثابت ماندن جامہ و لباس بود تا مدتے ہنگام
استعمال آن مرزا برق میفرمایند ے نہین
رخت ہستی کو سرگز ثبات * گلے مین یہ پوشاک
چلتی نہین * ششم روانی قلم و سیاہی بر کاغذ
وغیرہ بود مرزا برق میفرمایند ے رقم کیا کرون
ناتوانی کا حال * سیاہی بھی لکھنے مین چلتی نہین *
ہفتم کارگر شدن چیزے بود و مانند سحر ساحران و
نقش عاملان و سخن فریب شیخ ابراہیم ذوق میگوید
ے کیا پوچھتا ہے تو عمل مغض و محبت * چلتا ہوا

تعویذ ہیں مجھ نقش درم کو ❀ جرأت گوید ۔ گردش
جو ترے چشم کی کھینچے تو عجب کیا ❀ چل جائے قلم
چلتے ہے بہزاد پہ جادو ❀ ہشتم کنایہ از گردش
جام و ساغر شراب و دورۂ شراب بود خواجہ میر درد
گوید ۔ ساقیا یاں لگ رہا ہے چل چلاؤ ❀ جب تلک
بس چل سکے ساغر چلے ❀ شیخ ناسخ میفرمایند ۔
شراب کیوں نہ چلے فصل گل میں اے زاہد ❀ کہ نہریں
جاری ہوئیں موسم بہار آیا ❀

چل نکلنا۔ نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن
نون و الف مصدری کنایہ از حد ادب پا بیرون
نہادن بود غالب دہلوی گوید ۔ میں اونھیں
چھیڑوں اور کچھ نہ کہیں ❀ چل نکلتے جو مے پیے ہوتے ❀

چلو۔ جیم فارسی مضموم و لام مشدد و واو معروف
چیزیست کہ انگشتان و کف دست را ہموار ظرف
ساختہ آب و مانند آن دران گیرند بحر گوید ۔
آب افشاں لب دریا ہوں جو دندان صنم ❀ چھلکے
مٹھی در شہوار کی چلو ہو جائے ❀

فصل سیم

چمار۔ جیم فارسی مفتوح میم با الف و راے مہملہ کشیدہ
کسیکہ پیشہ او چرم سازی و چرم دوزی بود
ف چرم ساز ع دباغ ❀

چمٹا۔ اول مکسور دوم ساکن تاے ہندی
بالف کشیدہ آلہ بود آہنی کہ ازان آتش بردارند
ف آتش گیر و آتش کش ع ملقاط ❀

چمٹنا۔ اول مکسور دوم مفتوح تاے ہندی
زدہ نون و الف مصدری ف چسپیدن ❀

چمچچڑ۔ اول مفتوح دوم ساکن جیم فارسی دوم
مکسور جیم فارسی سوم مشدد و مفتوح راے
ہندی زدہ کسے و چیزے را گویند کہ بدشواری
از کسے جدا شود ❀

چمچی۔ اول مفتوح دوم ساکن جیم فارسی دوم
تحتانی معروف چمچہ کوچک را گویند ❀

چمر ریے۔ اول و دوم مفتوح راے مہملہ ساکن
سوم مفتوح راے مہملہ دوم ساکن ہاے ہوز
تحتانی مجہول باران را گویند کہ در موسم سرما بارد ❀

چمڑا۔ اول مفتوح دوم ساکن راے ہندی با الف
کشیدہ ف چرم ع جلد ❀

چمک۔ جیم فارسی و میم ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ

ف پرتو و فروغ ع لمع و کنایہ از ترقی کردن
در د بود شاعرے گوید ؎ دل میں جو اک چمک
ہے تڑپ ہے نگاہ میں ✦ بجلی گری تھی ہم پہ ترے
جلوہ گاہ میں ✦ و بضم جیم فارسی و تشدید میم
مفتوح سنگ مقناطیس بود ✦

چمکارنا - اول مضموم دوم ساکن کاف
بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری
آواز بوسہ گرفتن از لبہا برآوردن بود ✦

چمکاری - رای مہملہ تحتانی معروف بہمان
معنی بود کہ مذکور شد یعنی آواز بوسہ گرفتن
ف ہیچ ہیچ ✦

چمکانا - بکسے تمسخر کردن با حرکات تمسخر آمیز
بود و تیز رفتار کردن اسپ نیز باشد شیخ ناسخ
سیف زبان شید ؎ چمکاتے ہی جاتا ہے زمین سے
جو فلک پر سب کہتے ہیں خورشید درخشان
ہے یہ گھوڑا ✦

چمک چاندنی - زنے را گویند کہ اوباش منش
بود و لباس زرق برق در بر دارد و این محاورہ
زنان ست ✦

چمکنا - اول و دوم مفتوح کاف ساکن نون
و الف مصدری ف درخشیدن ع تلالو و کنایہ
از صاحب شان و شوکت و ذی کر و فر شدن بود
مرزا برق سیف زبان شید ؎ گہر افشاں ہے نیسان
کرم سلطان عالم کا ✦ بہار آئی جوانان چمن کی
لکھنؤ چمکا ✦ جرأت گوید ؎ گرد سے آئینہ
پاتا ہے جلا دیکھ لو تم ✦ حسن یہ آپکا مجھ خاک بسر سے
چمکا ✦ و نیز کنایہ از تیز رفتاری اسپ بود
مرزا برق سیف زبان شید ؎ ایک عالم ہے بہوسے
ملک عدم پا برکاب ✦ توسن ناز نہ ای ترک ستمگر چمکا
و کنایہ از حرکات تمسخر کردن نیز بود ✦

چمگادڑ - اول مکسور دوم ساکن کاف فارسی
بالف کشیدہ دال مہملہ مفتوح بڑائے ہندی زدہ
ف شپرہ ع خفاش ✦

چموٹا - اول مفتوح میم بواو مجہول تای ہندی بالف
کشیدہ چرم پارہ کہ ستراشان استرہ را بران مانند

فصل نون

چنا - جیم فارسی مفتوح نون بالف کشیدہ نوعے
از غلہ باشد ف نخود ع حمص ✦

چنبیلی - جیم فارسی مخلوط النون مفتوح موحده تحتانی مجہول لام تحتانی معروف گلیست مشہور یاسمین +

چنپا - جیم فارسی مفتوح بنون زده بای فارسی بالف کشیده گلیست مشہور +

چنپا کلی - کاف مفتوح لام تحتانی معروف زیوریست کہ زنان در گلو پوشند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ چنپا کے پھول میں ہے نگل کی کلی میں بو + جیسی تر سے گلے کی ہے چنپا کلی میں بو +

چنپئی - ہمزه تحتانی معروف رنگے کہ مانند رنگ گل چنپا بود +

چنپت ہونا - جیم فارسی مفتوح بنون زده بای فارسی مفتوح بفوقانی کشیده ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری شتاب رفتن کسے از جائے باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ چاندنی دابی بغل میں اور چنپت ہو گیا + رات جو آیا نظر جلوه تمہارا چاند کو +

چنت - جیم فارسی مضموم نون مشدد مفتوح بفوقانی کشیده چین جامه و پیراہن بود +

چنچل - ہر دو جیم فارسی مفتوح نون ولام ساکن مرکسیکہ چست و بیباک و شوخ و گرم باشد جرأت گوید ؎ چنچل سا یہ کون بہ رو ہے + دل بر میں کبھو نہیں کبھو ہے +

چنچنے - ہر دو جیم فارسی مضموم نون اول ساکن نون دوم تحتانی مجہول کرم خورد خورد کہ بیشتر اندرون مقعد کودکان پیدا شود و ع دیدان +

چندا - جیم فارسی مفتوح نون ساکن دال مہملہ بالف کشیده گرفتن یک مقدار زر از ہر یکے بطریق خیرات باشد جہت انجام دادن امرے وقت دائره کشیدن +

چندرانا - جیم فارسی مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ زده رای مہملہ ونون بالفہا کشیده دانستہ پرسیدن امرے بوقت تجاہل عارفانہ کردن +

چندوا - جیم فارسی مخلوط النون مفتوح دال مہملہ ساکن واو بالف کشیده بلندی

کلاه را گویند ٭

چُنبدها - جیم فارسی مضموم نون ساکن دال مهمله مخلوط الها بالف کشیده کسیکه هر دو چشم او کج باشد ف شیره چشم ع اخفش ٭

چندیا - جیم فارسی مخلوط النون مفتوح دال مهمله ساکن تحتانی بالف کشیده بلندی سر بود ٭

چنڈال - جیم فارسی مفتوح نون ساکن دال هندی بالف ولام کشیده خسیس و ممسک را گویند ف فرومایه ع وضیع ٭

چنڈول - دال هندی بواو معروف و لام زده نام مرغیست که از گنجشک بزرگتر باشد و خوش آواز بود و تاج بر سر دارد ف چکاوک ع قبّره دیو او مجهول نوعی از کلاه نشان بود که کماران آنرا بر دارند ٭

چنک - جیم فارسی مکسور و نون مفتوح بکاف کشیده قسمی از خنجر بود که در رسم گر باید بیاید ٭

چنگ - اول مفتوح نون و کاف فارسی نوعی خنجر سے بود و شکل کاغذ بادی که بوقت شب آنرا بپا مانند و گوی بشکن کرده در آن رشته بندند بجز گوید سه مهتاب دو بدو جو هوا اوسکی چنگ سے ٭ دیکھی هوائی چھوٹتی چہرے کے رنگ سے ٭

چنگا - جیم فارسی مفتوح نون زده کاف فارسی بالف کشیده ف تندرست ع صحیح جرأت گوید سه گھبرا کے مرض سے مرے یون بولے طبیب آه ٭ چنگا نهین هوتا هے یه بیمار کرین کیا ٭

چنگا بنانا - موحده مفتوح هر دو نون بالف کشیده کنایه از عاجز کردن کسے بود لاستاذ لمؤلفه سه جنون سے هے بخیر مسیحا همارا هے درد سر مسیحا ٭ علاج کرتا اگر مسیحا کو هم بھی چنگا اوسے بناتے ٭

چنگاری - جیم فارسی مکسور نون زده کاف فارسی بالف کشیده رای مهمله تحتانی معروف پاره آتش که کوچک تر بود ف آتش پاره و شراره ٭

چنگاریان چھوٹنا - شرارها بیرون آمدن بود ٭

چنگھاڑنا - کاف فارسی مخلوط الہا بالف و
راے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری آواز
کردن فیل بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ چیونٹیان
ہین ہمارے زلف سے عریان کے بات پیل گردون
بھاگ نکلیگا ابھی چنگھاڑ کر ٭ و آواز کردن
طاؤس را نیز گویند شاعرے گوید ؎ وہ رہ
گہر فشان کا کشور چنگھاڑ رہے تھے
سر طرف مور ٭

چنگیر - ظرفے بود کہ دران گلہا نہند ف
سبد گل ٭

چُننا - جیم فارسی مضموم بنون زدہ نون دوم و الف
مصدری بر چند معنی آید اول چیدن دانہ ہا
و گلہا و مانند آن دوم جامہ چنّی کردن سوم
اشیا و اسباب را بخوش سلیقگی بجائی نہادن
شاعرے گوید ؎ ساقی نے کے کنٹر
رکھے نہیں ہین لاکر ٭ گلدستے چن دیے ہین
رندون کی انجمن مین ٭ چہارم انتخاب نمودن
[illegible]ے ساختہ اشیا خواہ منتخب کردن کسے را
[illegible]ان شاعرے گوید ؎ آراستیون مین

کرکے ہمنے ٭ افشان کی جبین کو چُن لیا ہی ٭

چننگ - جیم فارسی مکسور نون مفتوح بنون و
کاف فارسی کشیدہ سوزش و حرقت کہ در بول
در رخم باشد ٭

چنور - جیم فارسی بنون غنہ و واو سر دو مفتوح
براے مہملہ زدہ چیزے بود کہ از ان مگس رانی
بادشاہان کنند ف مگس ران ٭

چنوری - جیم فارسی بنون غنہ مفتوح
واو ساکن راے مہملہ تحتانی معروف چیزی باشد
کہ از موہاے دم اسپ سازند برای مگس رانی
ف مگس ران ٭

چُنّی - جیم فارسی مضموم نون مشدد تحتانی
معروف دانہ باشد کوچک تر کہ از جواہر و
آبگینہ ہاے رنگا رنگ سازند شیخ ناسخ میگوید
؎ دانے ہین نگینہ کی چڑیا کو ینت کی چنیان
ملتی ہی بالی کی مچھلی ہوتیون کی آب مین ٭

فصل واو

چوا - جیم فارسی مفتوح واو مشدد بالف کشیدہ
ورق گنجفہ بود کہ چہار صفر دارد ٭

چوپاتا - جیم فارسی مضموم واو و نون بالفها
کشیده ف چکانیدن *
چوائو - واو بالف کشیده و واو موقوف چکیدن
قند و نبات را گویند ف چکیده *
چوپدار - جیم فارسی بواو مجہول و موحده زده
دال مهمله بالف و راے مهمله کشیده متعارف است
ف چوبکے و سرہنگ و سرآہنگ *
چوپالی - جیم فارسی مفتوح بواو زده و موحده بالف
کشیده لام زده تحتانی معروف بادی کہ از چہار شعر
شیخ امداد علی بحر گوید ع اپنی ہستی کو سمجھتا
ہے یہ نادان * چار عنصر نہیں جسکا ہی
یہ چوپالی کا *
چوبغلا - جیم فارسی مفتوح بواو زده موحده
مفتوح بغین معجمه ساکن لام بالف کشیده پارچه
از پیراہن مردان بود کہ زیر بغل دوزند *
چوبھا - جیم فارسی بواو مجہول موحده مخلوط الہا
بالف کشیده طعامی کہ در تقریب شادی عروسی
طبق آن طیار ساخته از خانه عروس بخانه داماد
و از خانه داماد بخانه عروس فرستند ف شکرانه

چوپایا - جیم فارسی مفتوح بواو زده بای فارسی
و تحتانی بالفها کشیده ف چارپا یعنی بہیمه *
چوپٹ - بای فارسی مفتوح تای ہندی کشیده
ف کور و نابینا ع اسے و افتادن بشریت
بود ف چارشانه افتادن و فراموش کردن
چیزے را نیز گویند ع سہو *
چوپڑ - بای فارسی مفتوح و رای ہندی زده
بساطے بود چہار سر و چہار گوشه کہ آنرا گسترده
نرد بازی کنند شیخ امداد علی بحر گوید ع اوسکو
دل میں نہ ملی جگہ تو بیٹھے * کھیلنا بحر سمجھے
چوپڑ کا * و اینجا قافیه چوپڑ و کیچڑ و بھیڑ است *
چوپڑ کا بازار - بازارے کہ چہار طرف آن
دکانہا باشد و چہار راه دارد ف چار بازار و
چارسو *
چوپہل - بای فارسی و ہای ہوز ہر دو مفتوح
بلام زده چیزے کہ چہار پہلو دارد ف چار پہلو
ع مربع *
چوپہلا - لام بالف کشیده نوعے از سواری
مانند پالکی کہ آنرا کہاران بردارند *

چوتارا - سازیست معروف *

چوتالا - جیم فارسی مفتوح بواو زده فوقانی و لام بالفها کشیده نوعے از نواختن طبلہ بود ف چار ضرب *

چوترط - جیم فارسی بواو معروف فوقانی مفتوح برای ہندی زده ف سرینہ ع کفل *

چوتھا - جیم فارسی مفتوح بواو زده فوقانی مخلوط الہا بالف کشیده ف چہارم ع رابع *

چوتھائی - بہمزه تحتانی معروف چہارم حصہ ہر چیز بود ع ربع *

چوتھی - فوقانی مخلوط الہا تحتانی معروف رسوم روز چہارم عروسی بود بخانہ پدر داماد خود *

چوتھی کھیلنا - زدن فواکہ و اثمار باشد عروس و داماد را بخانہ عروس روز چہارم عروسی این رسم ہندوستانست *

چوٹ - جیم فارسی بواو مجہول و تای ہندی کشیده ف کوب و کوفت ع ضرب و صدمہ کنایہ از طعن و تشنیع بود و صدمہ عشق و محبت را نیز گویند و بر جملہ جانوران موذی ہم اطلاق کنند میر وزیر علی صبا گوید ؎ سمندی ہاکر ہی چوٹ مرحبا تیرے ہاتھ لانا نگار کیا کہنا *

چوٹا - تای ہندی مشدد بالف کشیده ف دزد ع سارق *

چوٹ آنا - سخن طعن و طنز در حق کسی گفتن بود *

چوٹ اوبھرنا - الف بواو غیر ملفوظ موحده مخلوط الہا مفتوح براے مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از ظاہر شدن صدمہ کہ از ضرب بہم رسیده باشد شاعرے گوید ؎ ضرب سے درد کے انت میں ہم نہیں واقف * دعائیں مانگتے ہیں دلکی چوٹ اوبھر آسکے *

چوٹ بجانا - موحده مفتوح جیم فارسی و نون بالفها کشیده ف ضرب خالی دادن *

چوٹ پڑنا - ضرب و صدمہ رسیدن باشد *

چوٹ چپیٹ - ہمان ضرب و صدمہ بود *

چوٹ چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از سخنان طنزیہ گفتن دو شخص بود باہم یکی دیگرے را و نیز شکیبیدن دو حریف باہم *

چوٹ روکنا - رای مہملہ بواو مجہول و کاف زده

نون والف مصدری ردکردن ضرب حریف
برسیر بود *

چوٹ کرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون
والف مصدری ضرب رسانیدن وحمله آوردن
بر کسے باشد وکنایه از طعن وطنز نمودن نیز بود *

چوٹ کھانا - کاف مخلوط الهاو نون بالف
کشیده ضرب رسیده شدن باشد *

چوٹ لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون والف مصدری ف ضرب خوردن بود *

چوٹی - تای هندی تحتانی معروف موبای
بافته سر زنان باشد ع جعد وپرے چند
کوچکتر که بر سر مرغان استاده شود وکنایه از بلندی
کوه بود ف تیغ کوه وبینی کوه ع قلّه مزارق
سیفرماید ۵ حسن دونا ہو گیا تیرے سیر
سیر نور سے * زلف شبگون طور کی چوٹی کا طور
ہو گئی *

چوٹی کے مضمون - کاف تحتانی مجہول کنایه
از مضامین بلند بود *

چوچند - ف چارچند شیخ ناسخ سیفرماید
۵ چڑھ گئے جو میری آہوں کی شرارے رات کو *
آسمان پر ہو گئے چوچند تارے رات کو *

چوچی - جیم فارسی بواو معروف جیم فارسی دوم
تحتانی معروف ف پستان ع ثدی *

چودھ - جیم فارسی مفتوح بواو زده دال مهمله
بهای هوز زده عددیست معروف ف چارده
ع اربعة عشر *

چودھواں - جیم فارسی مفتوح بواو و دال مهمله
وہای ہوز زده واو دوم بالف کشیده ونون مختفیه
ف چهاردهم *

چودھویں رات - واو دوم تحتانی معروف
ونون مختفیه رای مهمله بالف وفوقانی کنایه شب
چارده را گویند که دران شب ماه کامل میشود *

چودھویں کا چاند - ماه تمام وماه کامل را گویند

چور - جیم فارسی بواو مجہول ورای مهمله ف
دزد ع سارق وکنایه بود از اندرون زخم که
بہ نشده باشد بحر گوید ۵ اعدا سے دم جو یا لگے تیغ
هرگز نه اہل صد * نشتر نگاہ کی دیکھ یو زخموں
کے چور پر * ونیز کنایه از گداختگی یکجا نسب

شمع سوزان بود برق سگوید ؎ داغ جیحات دیکھکر
عارض یہ کہتی ہے یہ خلق * کیا تماشا ہی کہ شمع ماہ
مین بھی چور ہے * و نیز کنایہ از سفیدی بود کہ
در دست و پای خابستہ باقی میماند ف در حنا
لاستاذ لمولفہ ؎ تالی نہین بجاتی طمانچہ لگاتے
ہین * وہ ہاتہ صاف کرتے ہین مہندی کی چور پڑ
و نیز کنایہ از سخن ناگفتنی کہ بر زبان نیارند و در
دل پوشیدہ دارند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بی سبب
آنکھین نہین مجسے چراتا وہ صنم * کچھ نہ کچھ میری
طرف سے اوسکے دل مین چور ہے * و نیز باصطلاح
گنجفہ بازان ورق گنجفہ را گویند کہ آنرا از حریف
پوشیدہ دارند مرزا برق میفرمایند ؎ کھیل تو
دیکھو وہ بھجواتا ہی لیکر ہاتہ مین * دل نہین قبضہ
مین گویا گنجفہ کا چور ہے * و بواو معروف دو معنی
دارد اول ظرفی کہ شکستہ ریزہ ریزہ شود شیخ
ناسخ میفرمایند ؎ نہین بعید کہ ہو سنگ
حادثات سے چور * سبو ہی مری نظرون مین
بام شیشے کا * دوم کسیکہ خراب نشہ شراب باشد
شاعرے گوید ؎ سرشار عشق جام تھے ساقی کی
بزم مین * شیشہ بھی نشہ مئے الفت سی چور تھا *

چورا - جیم فارسی بواو معروف رای مہملہ بالف
کشیدہ ریزہ ہای ہر چیز بود *

چوراہا - جیم فارسی مفتوح بواو زدہ رای مہملہ و ہای
ہوز بالفہا کشیدہ جائیکہ بر چار طرف آن یک راہ
رفتہ باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ گرا ہے
کوئی تپلا اوس بت کافر کے صدقے کا * کہ چوراہی کو
اکثر پوجنے ہندو نکلتے ہین *

چوراسی - سین مہملہ تحتانی معروف نوعی از
زیور پای زنان بود ف پابرنجن ع خلخال
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ صیدگہ ہو جائیگی محفل
کسی کے رقص ہی * بولیگے چہرے بمد چوراسی
کے اندر بولتے *

چورخانہ - بواو مجہول راہی باشد در قفس
بخانہ دیگر و خانہ باشد در صندوقچہ *

چور دروازہ - راہی کہ بغیر متعارف بود در خانہ
ف بردارہ ع غرفہ *

چورس - رای مہملہ مفتوح بسین مہملہ کشیدہ بروزن
تورس ہر چیزی کہ ہر جانب برابر دارد ع مربع *

چوڑا - اول مفتوح بواو زدہ رای ہندی بالف کشیدہ ف پہن ع عریض ٭

چوڑاؤ - رای ہندی بالف کشیدہ و واو ف پہنا ع عرض ٭

چوڑائی - بہمزہ تحتانی معروف ف پہنا ع عرض ٭

چوڑی - جیم فارسی بواو معروف رای ہندی تحتانی معروف حلقہ باشد از نقرہ خواہ طلا خواہ لاک خواہ آبگینہ کہ زنان در ہر دو ساعد پوشند ف دست برنجن ٭

چوڑیا - قسمی از قماش بود کہ متعارف ست ٭

چوڑیدار پائجامہ - قسمی از زیر جامہ باشد ٭

چوزا - اول بواو معروف زای معجمہ بالف کشیدہ بچۂ کوچک خروس و ماکیان را گویند ف چوچہ ع فروج و کنایہ از کودک نوجوان آدمی نیز بود ٭

چوسر - اول مفتوح بواو زدہ بساطی بود چہار سرکہ آنرا گستردہ نرد بازند ٭

چوسر باز - کسیکہ نرد باز د شیخ ناسخ میفرماید ؎ رنگ تو کیا گنگئے ہین دیکھنے والون کے سر ٭ تیغ سی ہے چال اوس محبوب چوسر باز کی ٭

چوسنا - اول بواو معروف و سین مہملہ زدہ نون

والف مصدری ف مکیدن و مزیدن ع مص ٭

چوک - اول مفتوح بواو زدہ و کاف کشیدہ بازاری بود کلان کہ چہار راہ دارد ف چارسو و بضم اول خطا کردن بود در کاری و نیز چیزے باشد ترش کہ از عرق لیمو سازند و فروشند ٭

چوکا - اول مفتوح کاف بالف کشیدہ جای طعام خوردن ہنود بود و نیز چہار چیزی کہ یکسان بوند و باہم پیوستہ باشند مانند چہار تخت و یا پارچہ جامہ و چہار دندان پیشین و قسمی از قماش گندہ بود کہ از آن فرش مکان سازند و نیز نام دریائیست مرزا برق میفرماید ؎ بیٹھکر رویا جہان غربت مین دریا ہوگیا ٭ چار آنسو جب گرے آنکھون سے چوکا ہوگیا ٭ و بضم اول ثمرہ باشد کہ ترش بود ع حماض ٭

چوکڑی - اول مفتوح بواو و کاف زدہ رای ہندی تحتانی معروف جست آہو را گویند ف گُند آہو و چہار اسپ بگھی را نیز گویند ٭

چوکڑی بھرنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری جست نمودن آہو مانند آن بود شیخ امداد علی بحر گویا ؎ میں مثل آہو

آہوے رم خوردہ بھری جب چوکڑی * پر تو آئینہ
سان سد سکندر اوڑ گیا *

چوکڑی بھولنا - موحدہ مخلوط الہا بواو معروف ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از گم شدن ہوش وحواس باشد ف حواس باختن شیخ ناسخ سیفر مایند ع واہ کیا ہوش رہا ہیں تری آنکھیں صیاد * چوکڑی کیا کہ ہرن راہ ختن بھول گئے *

چوکس - جیم فارسی مفتوح بواو زدہ کاف مفتوح بسین مہملہ کشیدہ چیزے کہ کامل الوزن بود و کنایہ از کسیکہ بسیار ہوشیار بکار خود باشد *

چوکسی - کاف زدہ سین مہملہ تحتانی معروف خبرداری ونگہبانی وہوشیاری بود *

چوکنا - اول بواو معروف وکاف زدہ نون والف مصدری خطا کردن کسے در کاری ونقصان تیر بر نشانہ بود و بفتح اول وکاف مفتوح ونون مشدد بالف کشیدہ کسیکہ از امر خوفناک آگاہ شدہ متوحش گردد *

چوکور - کاف بواو مجہول وراے مہملہ زدہ چیزی کہ مربع بود *

چوکھا - جیم فارسی بواو مجہول کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ ف نیک وخوب *

چوکھٹ - اول مفتوح بواو زدہ کاف مخلوط الہا مفتوح تاے ہندی کشیدہ ف چوب آستانہ ع عتبہ *

چوکھٹا - کاف مخلوط الہا زدہ تاے ہندی بالف کشیدہ چہار چوب در چہار چوبے کہ گرداگرد آئینہ وتمثال آن نصب کنند *

چوکھونٹا - کاف مخلوط الہا بواو معروف ونون غنہ تاے ہندی بالف کشیدہ چیزے کہ چہار گوشہ دارد ف چہار گوشہ *

چوکی - کاف بتحتانی معروف تخت کوچک بود ف سندلی ع کرسی وبمعنی پاسبانی نیز آید *

چوکی بٹھانا - پاسبانی نشانیدن جہت پاسبانی بود جرأت گوید ع یہاں ہو جاتے ہو جگھر کو تو دراغ مرے * ایک بیتابی کی چوکی کو بٹھا جاتے ہو *

چوکی بھرنا - حفاظت چیزے کردن بود یکے را بعد دیگرے موافق وقت معین خود *

چوکیخانہ - مکانیکہ آنجا حضار دربار امرا وسلاطین بوقت ونوبت حاضر باشی خود حاضر مانند ف نوبتی *

چوکیدار - ف پاسبان ⁂
چوکی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف
مصدری ف پاسبانی کردن ⁂
چوگرد - کاف فارسی مکسور براے مہملہ ودال مہملہ زدہ
ف گرداگرد بجز گوید ؎ میری شب فراق بلاے
سیاہ ہے ⁂ چوگرد اپنے ہالے کا رکھے حصار چاند ⁂
چوگلا - کاف فارسی مضموم لام بالف کشیدہ ف
گل چاربرگ شیخ امداد علی بجز گوید ؎ بہار عالم امکان
نہایت بیحقیقت ہے ⁂ عناصر کو سمجھ اک چوگلا
ہے باغ فانی کا ⁂
چوگنا - کاف فارسی ساکن نون بالف کشیدہ
ف چارچند ⁂
چوگوشیا ٹوپی - کاف فارسی بواو مجہول
وشین معجمہ زدہ تحتانی بالف کشیدہ کلاہی را
گویند کہ چہار گوشہ دارد ⁂
چوگھرا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ
بالف کشیدہ ظرف سیمین خواہ نقرئی خواہ طلائی کہ
چہار خانہ دارد ⁂
چوگھڑا - راے ہندی بالف کشیدہ چیزیست کہ در
شادی عروسی روز ساچق چہار چہار سبوکگی یا
نقرئی پر از نقل ومیوہ برہر چہار گوشہ تختہای آرایش
بستہ از خانہ داماد بخانہ عروس برند لاستاد مؤلفہ
؎ ستارے چار چار ہیں اک بیچ میں ⁂ اے
رشک گل برات کی یہ چوگھڑی نہیں ⁂ والاچی سفید
کلان را نیز گویند ⁂
چول - جیم فارسی بواو معروف ولام زدہ سر چوبے
را گویند کہ بچوب دیگر پیوستہ باشد ⁂
چولھا - لام مخلوط الہا بالف کشیدہ ف دیگدان
واجاغ ⁂
چولھے میں جاے - محاورہ از محاورات
زنان باشد ⁂
چولی - جیم فارسی بواو مجہول لام تحتانیہ معروف
انچہ بالای دامنہای پیراہن مردان بود تا کمر ⁂
چولی دامن کا ساتھ - یعنی مثل میرنشد بر دوکس یا
دو چیز کہ ہمیشہ یکے با دیگرے ماند وجدا نشود ⁂
چولیں ڈھیلی ہوجانا - کنایہ از سست
شدن کسے بود بسبب زیادہ دویدن وزیادہ کار دیگر
چومک - اول مفتوح بواو زدہ میم مفتوح بکاف کشیدہ

چراغی که چهار طرف آن چهار فتیله روشن کنند و برای
نذر در مساجد وغیره نهند شیخ امداد علی بحر گوید ؎
کهون کیا سوز دل کا حال سب آتش ہے پر سوز ہے
یہ آنکھین بنتی ہین چومک جو چار آنسو نکلتے ہین ؎
چوگھما — دستے باشد در فن چوب بازی و شیشہ بر چهار
طرف چوب و شیشہ را گردانند تا از ہر جانب کہ حریف
رسد بران زنند ؎
چومنا — اول بواو معروف و میم زده نون
والف مصدری ف بوسیدن ع تقبیل ؎
چومنزلا — مکانے کہ چهار منزل زیر و بالا دارد ؎
چونچا کرنا — اول مفتوح بواو زده میم تحتانی مجهول
خای معجمہ بالف کشیده نوعے از سیاست بود کہ گنهگار
را دراز کرده ہر دو دست و ہر دو پای او در چهار
میخ بستہ زدوکوب نمایند ف چارمیخ کردن ؎
چونا — جیم فارسی بواو معروف نون بالف کشیده
ف آہک ع کلس و بنون والف مصدری چکیدن
آب باران از سقف و مانند آن بود ؎
چونا لگانا — کنایہ از معیوب خفیف کردن کسی باشد ؎
چونپ — اول مفتوح بواو و نون غنہ و بای
فارسی زده خواہش چیزی بود ع رغبت و میلان ؎
چونچ — جیم فارسی بواو مجهول و نون غنہ و جیم
فارسی دوم زده منقار مرغان را گویند ف نول ؎
چونچلا — لام بالف کشیده ف ناز و کرشمہ
نخرہ عشق و دلال شاعرے گوید ؎ یہ چونچلے
کبھی کبھی اور ہو دنیا مین ہین سینکڑون حسین اور
چوندھیانا — اول مفتوح بواو و نون غنہ و دال
مخلوط الہا زده تحتانی و نون بالفہا کشیده خیرہ گشتن
چشم از دیدن اشیای تابدار بود شیخ ناسخ منیر ؎
... چوندھیا رہی کبھی گرتے ہین فلک پر تارے
کیون بدن زیر فلک کرتے ہو عریان اپنا ؎
چونڈا — جیم فارسی بواو مجهول و نون غنہ موہای
سر کہ زنان بر سر آورده بندند و بری چینید کہ بر سر
مرغان بلند بود ف پوپ ؎
چون کا حالم بھی بُرا ہوتا ہے — جیم فارسی
بواو معروف و نون معلنہ زده کاف بالف کشیده
حای حطی بالف کشیده کاف دوم مکسور میم زده
سوحده ... بالف تحتانی معروف ... دوم
مضموم ... بالف کشیده مثلیست کہ بر حالم

کس واوے زند چنانکہ شاعرے گوید ؎
انکھ کیسی یار کی ڈرتا ہوں او سیکل تل سی بھی *
یہ مثل سچ ہے برا ہوتا ہے حاکم چون کا *
چون کرنا - ہیچ عذر و تکرار کردن بود *
چونکنا - اول مفتوح بواو و نون غنہ نون والف
مصدری ف از خواب برجستن *
چونگا - جیم فارسی بواو مجہول و نون غنہ کاف فارسی
بالف کشیدہ چیزی از کسی بچرب زبانی گرفتن باشد *
چونی - جیم فارسی بواو معروف نون تحتانی معروف
ریزہاے غلہ کہ ہنگام غلہ افشانی از غلہ بیرون آیند
چونے والی - جیم فارسی بواو معروف نون تحتانی
مجہول واو بالف کشیدہ لام تحتانی معروف
قسمے از زنان رقاصہ باشد کہ ہر کس را بسیر پیدا
شود آنجا روند و رقصند *
چوہا - جیم فارسی بواو معروف ہای ہوز بالف
کشیدہ موش ع فارہ *
چوہرا - جیم فارسی مفتوح بواو غیر ملفوظ ہای ہوز
سناکن رائے مہملہ بالف کشیدہ چیزیکہ چہار تا باشند
چوہے دنتی - ہای ہوز تحتانی مجہول دال مہملہ
مخلوط النون مفتوح فوقانی مشدد و تحتانی معروف
نوعے از زیور دست زنان بود کہ دران دندانہا
مانند دندان موش باشند *
چہپا - جیم فارسی بواو مجہول تحتانی بالف کشیدہ
دہنیست تیز بو کہ از عود جیکا بیدہ باشند و
متعارف ست *

فصل ہاے ہوز

چہ - جیم فارسی مفتوح بہاے ہوز زدہ آنچہ
کہ مانند پل از کنارہ دریا تا کنارہ کشتی سازند تا
مردم و دواب بر کشتی از آسانی سوار شوند ہر دو
سر پل را نیز گویند *
چھہ - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بہای ہوز زدہ
عددیست مشہور ف شش ع ستہ چنانکہ شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ چھہ لاکھ جبرئیل کے پر ہیں
تو رشک کیا * دو ہاتہ آدمی کو بھی ہیں دو کروڑ
وگاہی در آخر این لغت بجاہی ہای مظہرہ ہای مختفیہ
آرند یعنی ہاے غیر ملفوظہ و فصیح ہمین ست یعنی
بجاے ہاے مظہرہ بہای مختفیہ خوانند *
چھاپا - جیم فارسی مخلوط الہا و بای فارسی بالف

کشیدہ بر چند معنی آید اول آلہ طبع کردن ع قالب
دوم طبع شدہ ع مطبوع سوم مانا بودن کسے
بکسے و چیزے بچیزے در انداز و صورت ع مشابہت
شیخ امداد علی بحر گوید ے سرو میں رنگ ہے
کچھ کچھ تری زیبائی کا * جامۂ گل میں ہے چھاپہ
تری رعنائی کا * چہارم بمعنی شبخون آید پنجم
نشانے بود کہ بر مال تجارت کنند کہ علامت گرفتن
محصول باشد ششم نشانی بود کہ زنان بر طباق
طعام نذر یا دیوار خانہ بوقت ضحک از صندل زنند *

چھاپا مارنا - جیم بالف و رای مہملہ زدہ نون و
الف مصدری کنایہ از شبخون زدن بود مرزا برق
سے گوید ے بے خبر قتل کیا شب کو صف مژگاں نے
چھپ کے فوج بت بے رحم نے چھاپا مارا *

چھاپنا - بای فارسی ساکن نون و الف مصدری
بر دو معنی آید اول آنست کہ زنان در شادیہا
کف دست و انگشتان را حنا کردہ بصندل آلودہ
بر دیوار ہاے خانہ زنند دوم بقالب زدن
کتاب وغیرہ بود ع طبع *

چھاپے خانہ - بای فارسی تحتانی مجہول جائیکہ
آنجا کتابہا طبع شوند ع مطبع شیخ امداد علی بحر
گوید ے مرتسم دل میں ہے نقش زنگار دنیا *
چھاپے خانے میں مرے دفتر ایجاد آیا *

چھاتا - جیم فارسی مخلوط الہا و فوقانی بالفہا
کشیدہ بر دو معنی آید اول سینہ کشادہ ف
سینہ باز دوم چتر زرین کلان کہ در آفتاب از ا
پناہ چہرہ امیران کنند *

چھاتی - فوقانی تحتانی معروف ف سینہ
ع صدر و بر پستان نیز اطلاق کنند *

چھاتی بھر آنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح
بہ رای مہملہ زدہ الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از
اندوہگین شدن بود سودا گوید مصرع ع ڈرتا ہوں
نہ چھاتی کسی بیدل کی بھر آئے * شیخ امداد علی بحر
گوید ے ہم ایسے پر اندوہ اوٹھے داغ عاشقی *
جیتے دفن ہوئے گور کی بھی چھاتی بھر آئی *

چھاتی پر سانپ لوٹنا - بای فارسی مفتوح
بہ رای مہملہ زدہ سین مہملہ بالف و نون غنہ و بای
فارسی کشیدہ لام بواو مجہول و تای ہندی زدہ و نون
و الف مصدری کنایہ از رنج و صدمہ باشد کہ بر دل گذرد

شاعری گوید ﮯ خنجر سے سینہ لبینہ ہوسے تم
سانپ چھاتی پہ یہان لوٹ گیا * ایضاً شیخ ناسخ
میفرمایند رباعی یا ایک پری سے وصل تھا آٹھ پہر
یاد دیتے ہین رنج مجکو جن شام وسحر * یا کاکل
دلدار سے تھا ربط مدام * یا اُٹھتے ہین سانپ
مری چھاتی پر *

چھاتی پر مونگ دلی جانا - میم بواو معروف
ونون غنہ وکاف فارسی کشیدہ دال مہملہ مفتوح
لام تحتانی مجہول جیم ونون بالف ہا کشیدہ کنایہ
از عذاب کردن بر کسے بود ع تعذیب جگر گوید
ﮯ آسیا ازہمین پر ہے کرم سر پھر کر * کیا
کہین مونگ وہ چھاتی پہ دلا کرتے ہین *

چھاتی پھٹ جانا - بای فارسی مخلوط لہا
مفتوح تای ہندی کشیدہ جیم ونون یا لفہا
کشیدہ شق گشتن سینہ بود وکنایہ از صدمہ عظیم
رسیدن باشد بر دل خواجہ آتش گوید ﮯ
کونسی شب ہے جو رورو کے نہین کٹتی ہے *
شام ہوتی ہے ادھر چھاتی ادھر پھٹتی ہے *

چھاتی جلنا - سوزش سینہ بود میر تقی
گوید ﮯ گانون سے نے لگ کر ایک دو رات *
مہینون تک مری چھاتی جلائی *

چھاتی سراہنا - ستودن تاب وتحمل کسی بود
چنانکہ سودا گوید ﮯ اسے لالہ کو فلک نے
دیے تجکو چار داغ * چھاتی مری سراہ کہ
اک دل ہزار داغ *

چھاتی سے لگانا - بسینہ چسپانیدن بود
کسے را از فرط محبت وشفقت میر تقی گوید ﮯ
سوز سینہ کا ہے وجب قیامت اپنا *
داغ جو نکلا ہے چھاتی سے لگا نکلے ہے *

چھاتی کا پتھر - کاف بالف کشیدہ بای
فارسی وفوقانی مخلوط لہا مشدد مفتوح بر رای
مہملہ زدہ کنایہ از بار غم واندوہ باشد کہ بر دل
بود وکسے یا چیزے کہ بار خاطر بود ودور کردنش
مشکل باشد ع سنگ سینہ جگر گوید ﮯ پیا
غم محبوب نے جب تک کہ جیے ہم * یہ چھاتی کا
پتھر نہ سرکنا تھا نہ سرکا *

چھاتی کوٹنا - کاف بواو معروف وتای
ہندی زدہ نون والف مصدری دست بر سینہ

زون باشد ﴿﴾ سینہ کوبی ۔

چھاتی کی سِل - کاف تحتانی معروف سین مہملہ بکسور یا لام زدہ کنایہ از بیان بار غم والم باشد کہ بر دل بود شیخ امداد علی بحر گوید

ع روتے ہی روتے خون جگر دم نکلگیا ۔ چھاتی کی سِل یہ عشق کا آزار ہو گیا ۔

چھاتی کے کواڑ - کاف تحتانی مجہول کاف دوم بکسور واو بالف و راے ہندی کشیدہ عبارتیست و جیب سینہ بود شیخ ناسخ میفرماید

ع تیغ قاتل نے جو کھولے مرے چھاتی کے کواڑ ۔ حسرت دل کی نکلنے کو عجب در ہو گیا ۔

چھاتیوں کا ابھار - بمعنی پستان بعد ۔

چھاج - جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ و جیم زدہ ف غلہ افشان بحر گوید

ع قناعتی کو سبب ہے بڑھکی تلاش معاش ہے ۔ غلہ کی آرزو ہے تو داڑھی بھی چھاج ہے ۔

چھاچھ جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ و جیم فارسی دوم مخلوط الہا زدہ دو معنی دارد زوان انچہ بعد از بر آوردن روغن از ماست بماند ف دوغ ع مخیض دوم انچہ در روغن گاو ہنگام جوشانیدن آن تہ نشین گردد ۔

چھاڑ - پارہ کلان کلوخ و سنگ بود ف کلوخ

چھاگل - جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ کاف فارسی مفتوح بلام زدہ بر دو معنی آید اول مشکیزہ ف خیگل ع رکوہ شیخ ناسخ میفرماید

ع نکلی زبان خشک ہر اک خار دشت کی ۔ پہونچا جو آبلون کی ہین چھاگل بھری ہوئی ۔ دوم زیوری باشد کہ زنان در پایہا پوشند ف پا برنجن ع خلخال شیخ امداد علی بحر گوید

ع نظر ڈالی جو زیور پر ادسے پامال کر ڈالو ۔ یہی آواز آتی ہے دم رفتار چھاگل سے ۔

چھال - جیم فارسی مخلوط الہا بالف و لام کشیدہ ف پوست درخت ۔

چھالا - لام بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول تبخالہ و آبلہ دوم داغی کہ در آہن شمشیر و کارد و جرم شیشہ و آئینہ باشد ۔

چھال کا کپڑا - کاف بالف کشیدہ کاف دوم مفتوح بای فارسی زدہ رای ہندی بالف کشیدہ

نوعے از قماش بود کہ از پوست درخت سازند شیخ
ناسخ میفرمایند ؎ سرو ہی باغ جہان میں وہ صنم
نام خدا * ہی بجا اوسکو پسند آئے جو کپڑا چھال کا *
چھالیا - لام مکسور تحتانی بالف کشیدہ فوفل را
گویند کہ آنرا خرد خرد کردہ ہمراہ پان خورند اسیر گوید
؎ تعریف اوسکے چرب زبانی کی کیا کرون * کھائی
جب چھالیا بھی تو چکنی ڈلی ہوئی *
چھانا - جیم فارسی مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ
خس پوش وسفالہ پوش کردن مکان بود ونیز
از ہر طرف محیط شدن ابر بر آسمان باشد *
چھان بنان - جیم فارسی مخلوط الہا بالف
کشیدہ و نون معلنہ زدہ موحدہ مکسور بالف کشیدہ و
نون معلنہ زدہ تحقیق امرے بود چنانکہ باید *
چھانٹنا - جیم فارسی مخلوط الہا بالف و نون غنہ
و فوقانی ہندی زدہ نون و الف مصدری سہ معنی
دارد اول بریدن جامہ دوم بریدن شاخہای شجر
و موہای سر آدمی وغیرہ جہت زیبائش و آرائش سوم
انتخاب نمودن چیزی از چیزہا *
چھان مارنا - کنایہ از جستجوی کسی نمودن بہر طرف
بود میر تقی مرحوم گوید مصرع میں کاوش فرہ عالم کو چھان مارا *
چھاننا - جیم فارسی مخلوط الہا بالف و نون زدہ
نون و الف مصدری ف بیختن و پالودن و کنایہ
از گردیدن کسے بود در جستجوی کسے یا چیزی بہر طرف
جرأت گوید ؎ اوسکے ملنے سے کرے ہی منع
ناصح مجکو تو * ایک پایا ہے جسے سارے جہان کو چھان کر
شاعرے گوید ؎ مری فریاد نے دونون جہان تو
خوب سے چھانے * جہان تاثیر رہتی ہی وہ کوئی
اور عالم ہے * و نیز کنایہ از شک نمودن بدلی
کسے از تیرہا بود و کنایہ تحقیق و تدقیق چیزی چھیل نیز لوٹ
چھاؤن - جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ
و واو و نون تحتفیہ ف سایہ ع ظل سودا گوید ؎
یاد کر باغ میں تجھے ساقی * روز ہم روئے ہیں تاک
کی چھاؤن * سودا نے یہا قافیہ گاؤن و پاون ہست
کنایہ از اندک مشابہت نیز بود چنانکہ کیف گوید ؎
ہمارے دل کی طرح سے جہان ہی روشن * ذرا ہی
چھاؤن تمہاری جو آفتاب میں ہے *
چھاؤنی - نون تحتانی معروف مکانہاسے
خس پوش وسفالہ پوش را گویند شیخ ناسخ میفرمایند

ع ہی یاد صف مژہ جو دل مین * گویا پلٹن کی چھاونی ہے *

چھاونی چھانا - جیم فارسی مخلوط الہا و واو معروف و نون بالف ہای کشیدہ جنس پوشش است و چھانا پوشش کردن خانہ ہا بود و کنایہ از مسکن و مقام ساختن کسے بجائے بود جرأت گوید ع تہرہے یہ اوسکا کہنا اپنے در پہ مجکو دیکھہ * جاؤ گھر کی راہ یہان چھاونی مت چھاوجی * استاد مؤلفہ ع ہجر مین بیت حزن میرا گراؤ کے لیے * ابر دریا بار نے کب چھاونی چھائی نہین *

چھائین پھوئین - بمحاورہ زنان بمقام احتراز کردن از چیزے گویند *

چھب - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بموحدہ کشیدہ ف آرایش و زیبایش ع تزئین جرأت گوید ع خوش چھب تو ہزارون ہی جہان مین پہ کافر حق یہ ہے کہ ایسی کسیکی گات نہین اب *

چھب تختی - بہمان معنی بود کہ گفتہ شد *

چھپند - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح موحدہ مضموم بنون زدہ دال مہملہ بالف کشیدہ حجاب و پست زبردار شیخ امداد علی بحر گوید ع چڑھا ہے زہر ایسا ننھی گیسوے جانان کا * چھپندا بنتی ہین آنکھین جو چار آنسو نکلتے ہین *

چھپٹی - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور بای فارسی ساکن تاے ہندی تحتانی معروف ف زیرہ چینی

چھپر - جیم فارسی مخلوط الہا و بای فارسی مشدد ہر دو مفتوح راے مہملہ زدہ سائبانے کہ از کاہ و علف و پارہ ہاے نے سازند *

چھپر بند - کسیکہ سائبان از کاہ و پارہ ہاے نے بندد *

چھپر رکھنا - راے مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از بار احسان عظیم بر سر کسے نہادن بود *

چھپر کھٹ - جیم فارسی مخلوط الہا و بای فارسی ہر دو مفتوح رای مہملہ ساکن کاف مخلوط الہا مفتوح بتای ہندی کشیدہ نوعی از پلنگ بود کہ براے خوابیدن عروس بر دہا آراستہ کنند ف گرد کسا ع حجلہ و پلنگ خواب امیران را نیز گویند شیخ ناسخ سفر باید ع جو اوس پری سے شب وصل مین رکاوٹ ہو * مجھے ہے ایک جنازہ ہوا چھپر کھٹ ہو *

چھپکا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بای فارسی ز

کاف بالف کشیده بردو معنی آید اول زیوریست معروف کہ زنان در موہاے سربستہ بر پیشانی آویزند دوم ام مانندے بود کہ کبوتر بازان کبوتر دیگرے را ازان گرفتار کنند ۔

چھپکلی ۔ جیم فارسی مخلوط الہا مکسور بائے فارسی ساکن کاف مفتوح لام تحتانی معروف جانوریست کہ بدیوارہا و درہاے خانہ چسپیدہ ماند ف چلپاسہ ع کرفش ۔

چھپنا ۔ اول مکسور دوم ساکن نون والف مصدری ف پوشیدن و پنہان شدن و بالفتح نقش گردیدن کتاب و جامہ و مانند آن بود ۔

چھت ۔ جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بفوقانی کشید ف بام ع سقف و مجازاً جامہ را نیز گویند کہ زیر سقف بندند ع سقف ۔

چھتا ۔ فوقانی مشدد و بالف کشیدہ بردو معنی آید اول سقفے کہ زیر آن گذرگاہ مردم باشد دوم خانہ مگسان و زنبوران بود ف شان ۔

چھت بندھنا ۔ کنایہ از توقف ابر بود ۔

چھتر ۔ جیم فارسی مخلوط الہا و فوقانی ہر دو مفتوح را ے مہملہ ساکن چیزے بود کہ بسر پادشاہان نگہدارند ف چتر ۔

چھتری ۔ راے مہملہ تحتانی معروف بسہ معنی آید اول چیزے بود کہ در آفتاب آنرا پناہ چہرہ کنند ف آفتاب گیر دوم چیزے بود کہ از پارہ ہاے نے خانہ خانہ بستہ بر بلندی نصب کنند کہ بران کبوتران کابلی پرواز کردہ مے نشینند شیخ تاسخ

سیفر ما نید ہ ساتھ اوڑتے ہین ہماؤن کے حماموں کی طرح ۔ چتر سلطانی ہے چھتری اوس کبوتر باز کی ۔ سوم چیزے بود کہ از پارہ ہاے نے بستہ کہاران بر ڈولی [illegible] ۔

چھتیسا و چھتیسی ۔ ہر دو فوقانی مشدد بہر دو تحتانی معروف ہر دو سین مہملہ بالف تحتانی معروف مرد و زنیکہ آفت روزگار و مکار و فتنہ زمانہ باشد و این مجاز در زنان بود ۔

چھٹ ۔ کلمہ ایست کہ زنانہ بمعنی حرف استثنا و تنبیہ نگہ جرأت گویند ہ نہین آتا زبان پر آہ سوز دل چھٹ کوئی مصرع ہ جو اوس بن ہاتھ مین ہین نغز اشعار العیاذ باللہ

چھٹا ۔ جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح تاے ہندی بالف

بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ غضب ہی بحر تیرے
بیت مین پانی سنین بچپا ٭ یہ بات ایسی نہ تھی جو
بیٹھ کر کہتا بہ چھچھوروں مین ٭

چھچھوندر - جیم فارسی مخلوط الہا اول مفتوح جیم فارسی
مخلوط الہا دوم بواو معروف و نون غنہ دال مہملہ
مفتوح برای مہملہ ساکن جانورے بود مانند موش
کہ بہ شب بیرون آید ف موش کور و نوعے از
آتشبازی بود ف موشک ٭

چھدّا - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم دال مشدد
بالف کشیدہ الزام را گویند ٭

چھدّا رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا
زدہ نون والف مصدری الزام دادن کسے را بود ٭

چھدنا - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور دال مہملہ
ساکن نون والف مصدری ف مجروح شدن
و سوراخ دار گشتن ٭

چھرّا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ
مشدد بالف کشیدہ ریزہ آہن کہ در بندوق
پر کردہ سر کنند و بضم اول و رای مہملہ بالف
کشیدہ کارد کلان را گویند ف دشنہ ع ساطور

و بکسر اول و ہای ہوز ساکن خال و خط مردم فرج
کہ در دفتر نوشتہ شود بحر گوید ؎ کسی قابل
نہ ہے عشق کی سرکار مین ہم ٭ منہ نہ دکھلائین
کچہری سے جو چہرا نکلے ٭

چھرا اچھالنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و
الف مصدری کنایہ از سخنان شنیع و دشنام ہای
بسیار بود کہ کسے بہ نسبت کسے گوید و کنایہ از
تیر اکردن نیز باشد ٭

چھریرا - جیم فارسی مخلوط الہا و رای مہملہ ہر دو
مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ دوم بالف کشیدہ کسیکہ
کم گوشت و لاغر اندام بود لاستاد مؤلف ؎ وہ ہے
شاخ نازک طوبےٰ ہے اک اک حور کو ٭ چھنٹکے وہ
شمشاد قد ایسا چھریرا ہو گیا ٭

چھری - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم رای
مہملہ تحتانی معروف کارد کوچک بود ف کارد
و گزلک ع سکین ٭

چھری پھیرنا - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی
مجہول و رای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ
از آزار و رنج دادن بود کسی را شیخ امداد علی بحر گوید

ے تقدیر چھری پھیرے تو اپنون سے نہو فیض ٭ زخمی کو دیا آب نہ جھوٹی کی تری نے ٭

چھری تلے دم لینا - فوقانی مفتوح لام بتحتانی مجہول دال مہملہ مفتوح میم ساکن لام دوم بتحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از صبر کردن و قرار گرفتن بود ٭

چھری تیز کرنا - کنایہ از ظلم و ستم نمودن بعد بر کسے شیخ ابراہیم ذوق گوید ے کون سے دن نگہ تیز نہ خونریز رہی ٭ مجھ پہ ظالم تری ہر روز چھری تیز رہی ٭

چھری چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از آزار و رنج رسیدن بود کسے را

چھری دار - جیم فارسی مکسور ہای ہوز ساکن رای مہملہ تحتانی مجہول دال مہملہ بالف و رای مہملہ کشیدہ ہمان زر مسکوک کہ بران سکہ ملکہ انگلستان بود ٭

چھری دینا - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم رای مہملہ تحتانی معروف دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از ذبح کردن جانور بود امداد علی بحر گوید ے صیاد قفس میں تنگ ہوئے ہیں ٭ اب مجکو چھری دے پیار کر کے ٭

چھری کٹاری - کنایہ از بحث مخاصمانہ و گفتگوی قصہ و فساد باشد باہم در دو کس یا چند کس چنانکہ جرات گوید ے اوسکی مژگان کا تھا بیان مذکور ٭ بات میں بات وان چھری کٹاری تھی ٭

چھری روپیہ - جیم فارسی مکسور ہای ہوز ساکن رای مہملہ بواو غیر ملفوظ بای فارسی و تحتانی ہر دو مفتوح ہای مختفیہ زریکہ بران سکہ ملکہ انگلستان باشد لاستاذ مولفہ ے چھری کے اتنے روپے سارے زمانے میں نہیں ٭ جتنے اے کافر ستا تری تصویرین ہیں ٭

چھڑ - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح رای ہندی زدہ چوب نیزہ و نشان و علم و نے دراز و باریک بود ٭

چھڑا - رای ہندی بالف کشیدہ بدو معنی آید اول نوعے از زیور بود کہ زنان در پا پوشند دوم کسیکہ تنہا بود میر تقی مغفور میفرمایند ے فرہاد و قیس ساتھ تھے سب کیسے دل لگے ٭ دیکھیں نباہ کیونکہ ہوا اب ہم چھڑے رہے ٭

چھڑائی - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم رای ہندی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف رہا کردن کاغذ بازی

ازدست بود کہ تا دیگرے آنرا کشیدہ برکوہ ہوا آنرا
وابند سازد و نیز رکیہ سپیدی بعوض کبوتر خود بدہند
چھکاڑ - اول مکسور رائے ہندی ساکن کاف
بالف کشیدہ و دال آب پاشی للمؤلف ؎ کہاں سے
لا نگئے چھڑکاؤ کوئی جانان کا ٭ بہشت پر جو
بہشتی غرور کرتے ہیں ٭
چھڑکنا - اول مکسور رائے ہندی مفتوح کاف
ساکن نون والف مصدری ثت پاشیدن ٭
چھڑنا - اول مفتوح رائے ہندی ساکن نون
والف مصدری وکوفتن غلہ درہاون ٭
چھڑی - اول مفتوح رائے ہندی تحتانی معروف
سہ چہار معنی آید اول ہر چوب کہ باریک و نازک
باشد دوم عصا کہ باریک و نازک بود سزا برق
گوید ؎ سوکھا کر لکڑی ہوا ہون میں فراق
یار میں ٭ داغ سودا یہ نہیں سر پہ چھڑی میں
شام ہے ٭ سوم خطے بود راست کہ زنان از
گوکھرو وٹپی ساختہ بر جامہ ہا دوزند چہارم کنایہ
از زنے کہ یک و تنہا بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ جب وقت چلی یہ جان پیاری اپنی ٭
یاروں کو ہوئی دریغ یاری اپنی ٭ دو گام دیا
نہ چوب دستی نے ساتھ ٭ دنیا سے چلی چھڑی کی
سواری اپنی ٭
چھڑیوں کا میلا - اول مفتوح رائے ہندی
ساکن تحتانی بواو مجہول و نون مخفیہ کاف
بالف کشیدہ میم تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ
متعارف ست شاعری گوید ؎ سیر کو آہو جو نکلے
جو گاڑے چرخ پر اپنے نشان ٭ تارے نکلے
سیر کو چھڑیوں کا میلا ہو گیا ٭
چھکا - جیم فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن کاف
بالف کشیدہ سوزشے کہ از آتش ہم رسد و جیم
فارسی مخلوط الہا مفتوح کاف مشدد بالف کشیدہ
ورق گنجفہ بود کہ دران شش صغر باشند و باصطلاح
چوسر بازان شش صغر پاسہ را نیز گویند ٭
چھکا دینا - جیم فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن
کاف بالف کشیدہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون
والف کشیدہ کسی را از آتش سوختن بود ٭
چھکارنا - رائے مہملہ زدہ نون والف مصدری
چھچھمندن مرغان چھچھ پنج بود شیخ امداد علی بحر

گو یدے فصل گل آئی کلی کوئی نہ کوئی چٹکی ہے آج
مرغان چمن باغ میں چہکارے ہیں ❊

چہکڑا ـ جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح کاف ساکن رای ہندی بالف کشیدہ چیزیست کہ بران اسباب بار کنند و آنرا انگاوان کشند ف ارابہ و گردون ع عرابہ ❊

چہکنا ـ جیم فارسی و ہای ہوز ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری نوا سنجی کردن مرغان خوش الحان بود و جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بکاف ساکن سیر شدن از غذا خواہ از آب خواہ از شراب بود شیخ ناسخ میفرمائید ے چہکاؤں میں تجھے رندوں کو تو چہکا جانے
یہی ہے جام سے ہر دم کلام شیشے کا ❊

چہکے چہوٹنا ـ کاف مشدد تحتانی مجہول جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از باختہ شدن ہوش و حواس بود و اصطلاحے از مصطلحات چوسر بازان نیز بود آتش گوید ے تختہ نرد عشق و دل کہیلا جو حسن یار سے ❊ چہٹ گر

ایسے مرے چہکے کہ شیدا ہو گیا ❊

چہل ـ جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ ف فریب ع مکر و جیم فارسی و تای ہوز ہر دو مضموم بلام ف خوش طبعی ع مزح ❊

چہلا ـ جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح لام مشدد بالف کشیدہ دو معنی دارد اول حلقہ بی نگین از نقرہ خواہ طلا کہ در انگشت دست و پا دارند ف کجہ دوم دیوار خانہ کہ از یکطرف تختہ و از یک طرف خام بود شیخ امداد علی بحر گوید ے خرابی لائیگا اک دن فراق اوس یار جانی کا ❊ ہمارے قصر تن میں جا ہیے چہلا نت نیکا ❊

چہلا چہپول ـ جیم فارسی مخلوط الہا مکسور باے فارسی و واو مشدد مفتوح بلام زدہ بازی بود کہ انگشتر بے نگین را در دستہا پنہان کنند پس ہر کہ اشارہ بہر کس کند و آن انگشتر از دست آنکس بر آید بازی اشارہ کنندہ بے برد ف کجہ گل کردن کجہ بازی
چہلا نت نیکا ـ ہمان حلقہ نقرہ خواہ طلا

کہ در انگشت دارند وجہت یادگاری خود کسے را دہند
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ لکھوں کیا حال میں اپنی دیوانہ
اپنی ناتوانی کا ٭ بنا طوق گران گردن میں چھلا انگلی کا ٭
چھلاوا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح لام و واو بالف کشیدہ چیزے از قسم آسیب کہ بصورت ہائے مختلف بنظر در آید و کنایہ شوخ و چالاک را نیز گویند شاعرے گوید ؎ شعبدہ تھی یا چھلاوا لاگ یا آسیب تھی ٭ آپ مجکو دیکھ کر کیا جلد غائب ہو گئے ٭
چھلبدار - جیم فارسی مخلوط الہا و لام ہر دو مفتوح موحدہ ساکن دال مہملہ بالف و رائے مہملہ کشیدہ اثرہ نو از سینت مشہور ٭
چھل بل - جیم فارسی مخلوط الہا موحدہ مفتوح ہر دو لام زدہ بمعنی شوخی و چالاکی بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کوئی معشوق گر با گرم ایسا کسنے دیکھا ہے ٭ کیا ہی بات پریوں کو بھی تمہارا اپنی چھل بل کی ٭
چہل پہل - جیم فارسی و ہای ہوز ہر دو مفتوح بلام زدہ باے فارسی و ہای ہوز ہر دو مفتوح بلام رونق و آبادی و گرمی ہنگامہ بود شاعری گوید ؎ رونق دہ بزم تھا وہ جب تلک ٭ کیا گھر میں مرے چہل پہل تھی ٭
چہل قدمی - جیم فارسی و ہای ہوز ہر دو مکسور لام ساکن مشی کردن جہت تفریح و غیرہ بود معروف است شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ خانہ ستے کا ہی صحن ہے دشت عدم ٭ روز کریئے چہل قدمی کم رخصت نہیں ٭
چھلکا - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور لام ساکن کاف بالف کشیدہ ف پوست ع قشر ٭
چھلکنا - جیم فارسی مخلوط الہا و لام ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری لبریز شدن جام و ساغر و نہر و حوض و غیرہ از آب و شراب و مانند آن بود شاعرے گوید ؎ زاہدا اسی پھر پوچھنا شمار ہم کیونکر ہوسے ٭ پہلے چھلکنا دیکھ لے پیمانہ لبریز کا ٭ و کنایہ از کلمات نخوت و غرور بانگ جاہ و حشم بر زبان آوردن بود برق گوید ؎ بادہ دولت دنیا سے بہک جاتا ہے ٭ جام کم ظرفی کم ظرف چھلک جاتا ہے ٭
چھلنا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح لام ساکن نون والف مصدری ف فریب دادن شیخ امداد علی

بحر گویدے دل غریبی کے بدل آتے ہیں سو رنگ

اونکو * آدمی کیا ہے چھلاوے کو چھلا کر دیں ہیں

و کاید اول خراشیدہ شدن جلد بدن و جدا شدن

پوست از اشیای ذی پوست بود *

چھلنی - اول مفتوح لام ساکن نون تحتانی معروف

آنکہ بیختن ف بہ بیزن ع غربال و منخل *

چھلنی ہوجانا - سوراخ سوراخ شدن جسم

باشد از تیرہا و مانند آن مرزا برق گویندے

کاوش فرگان سے چھلنی ہوگئے لپٹے نظر ہو جون

عیسی زبان خار صحرا ہوگئے *

چھلے کا گل - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح

لام مشدد و تحتانی مجہول کاف بالف کشیدہ کاف

فارسی مضموم بلام زدہ داغے کہ از انگشتری نگین

معشوق در آتش گرم کردہ بر جسم مے زنند بجہت

اظہار محبت و عشق آتش گویدے گل ترے چھلے

کے ای جو ہیں گلہای بہشت * دیکھنے آتی ہیں

مشتاق تماشائے بہشت *

چھنال - جیم فارسی مخلوط الہا مکسور نون بالف

بلام کشیدہ زن بدکار بود ف [illegible]

وفا چرہ شیخ ناسخ سیفرمایندے سر تا پا شرم

وہ پری ہے * لیکن ہیں ٹری چھنال آنکھیں *

چھنالا - لام بالف کشیدہ ف بدکاری *

چھند - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون و دال

معجمہ زدہ بمعنی مکر زنان و فریب و مکر را گویند میر تقی میر

ے نہ مجکو راہ سے لیجای مکر دنیا کا * ہزار رنگ

یہ فرتوت کوئی چھند کرے *

چھنگا - اول مفتوح نون زدہ کاف فارسی بالف

کشیدہ کسیکہ شش انگشت دارد ف شش انگشتی

چھنگلیا - جیم فارسی مخلوط الہا والنون مفتوح کاف

فارسی مضموم لام ساکن تحتانی بالف کشیدہ انگشت

کوچک ہر دو دست و ہر دو پا بود ف کلک ع خنصر

چھننا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح نون ساکن

نون والف مصدری سہ معنی دارد اول بیختہ شدن

دوم نور ماہ و آفتاب و روشنی شمع و چراغ از پردہ

بیرون آمدن سوم مشابہ شدن بدن بود از تیر ہا

جرأت گویدے غربال ساں کسیکو فلک نے و یا نہ زخم

تیر بلاسے تا کہ سرا پا نہ چھن گیا * و سوراخ سوراخ

شدن جامہ را نیز گویند بکنایہ از تحقیق سید [illegible]

زنے کہ کودکان را پرورش کنند و خدمت ایشان نمایند*

چھوٹی الاچی - الاچی سفید را گویند*

چھوٹی امت - کنایہ از مردم فرومایہ و رذیل و کم ذات او و مانند بقال و تنبال و جلاہ وغیرہ*

چھوٹی گولی کا روپیا - روپیہ قدیم بود کہ نقرۂ آن خالص باشد و کمیابست*

چھوڑنا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول و رای ہندی زدہ نون و الف مصدری بر سہ معنی آید اول رہا کردن دوم سر کردن توپ و تفنگ و مانند آن سوم ترک نمودن نوکری کسے یا ترک کردن کار سے*

چھوکرا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول و کاف زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ کودک را گویند ف سادہ رو ع امرد*

چھوکری - رای مہملہ تحتانی معروف دو معنی دارد اول دختری کہ کوچک باشد دوم کنیز را گویند ف کنیزک*

چھونا - بنون و الف مصدری دست بچیزے رسانیدن باشد ع مس*

چھوچھی - جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف و نون غنہ جیم فارسی مخلوط الہا دوم تحتانی معروف ماشورہ*

چھوئی موئی - جیم فارسی مخلوط الہا و میم ہر دو مضموم ہر دو واو مبدل بہمزہ تحتانی معروف درختیست مشہور کہ ہرگاہ دست بہ برگش مس کنند پژمردہ شود و نازکترین آنہا آنست کہ از سایہ مردم پژمردہ شود و آنرا لجالو گویند*

چھہارا - جیم فارسی مخلوط الہا مضموم ہای ہوز و رای مہملہ بالفہا کشیدہ ف خرما ع تمر*

چھیپ - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف و بای فارسی کشیدہ نشانہای سفید باشند کہ بر بدن جابجا پدید آیند ف بہک ع بہق*

چھیپی - بای فارسی تحتانی معروف دو معنی دارد اول چاپہ گر کہ بر جامہ ہا چاپہ زند دوم چیزی بود کہ پارچہ بر سر نے بستہ کبوتران را از ان پرانند*

چھی جانا - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف جیم و نون بالفہا کشیدہ شگافتہ شدن جامہ بود از جاہائیکہ دوختہ باشند*

چھیچھڑا - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف
وجیم فارسی مخلوط الہا دوم زدہ ورائے ہندی با الف
کشیدہ غشا وغیرہ کہ بر گوشت باشد *

چھید - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و
دال مہملہ زدہ ف روزن وسوراخ ع ثقبہ *

چھیدنا - نون والف مصدری ف سوراخ کردن

چھیڑ - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف و
رائے ہندی زدہ خلاف کثرت وانبوہ مردم بود و
جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول ورائے ہندی
زدہ فساد وکاوش وآزار دہی بود شاعری گوید
؎ دل پر درد ہی جنبش طلب مژگان کی لبریز ہی *
مرے پھوڑے نے خو اک چھیڑ پیدا کی ہی نشتر سی *
ونیز کنایہ از ابتدا کردن بسخنان فساد وکاوش
آمیز بود *

چھیڑ چھاڑ - جیم فارسی مخلوط الہا دوم با الف
ورائے ہندی کشیدہ ہمان معنی وہمان کنایہ بود
کہ گفتہ شد *

چھیڑنا - نون والف مصدری بر چند معنی آید
اول کاوش نمودن وآزار دادن بکسے دوم
آزردہ کردن کسے بابتدای سخن درچیزے
غالب دہلوی گوید ؎ ہون سراپا ساز آہنگ
محبت کچھ نہ پوچھ * سب ہے یہی بہتر کہ لوگون
مین نہ چھیڑے تو مجھے * شاعرے گوید ؎
برنگ آبلہ ہم پھوٹ پھوٹ کر روئے * کسیکا چھیڑ
کے پھر پوچھنا بھی نشتر تھا * سوم نشتر زدن
بر ریش وآبلہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تیری اک
بات ہی نشتر تھی چھیڑ * تیکا پھوڑا ہوئین اے
دلبر چھیڑ * چہارم نواختن ساز بود شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ تیری آہین یار کو ناساز ہین *
ساز اپنا ای دل مضطر چھیڑ * پنجم گرم رفتار
کردن اسپ را باشد لاستاذ مولفہ ؎
یہ زمین ای رشک ہی روندی ہوئی * توسن طبع
روان اسیر چھیڑ * ششم ہیچ ذکر وگفتگو آغاز
نمودن خواجہ آتش گوید ؎ کہتے ہین ذکر
لیلی مجنون جو چھیڑ لیے * چپ رہیے بس
نہ گور کی مردے اکھیڑ لیے *

چھیلا - جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح تحتانی
لام بالف کشیدہ کسیکہ جوان خوش پوشش وخوش وضع بود *

چھیلنا - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف ولام زدہ نون والف مصدری ف پوست باز کردن وخراشیدن ✤

چھین جھپٹ وچھینا جھپٹی - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف نون بالف کشیدہ جیم مخلوط الہا مفتوح بای فارسی زدہ وتای ہندی تحتانی معروف دربودن چیزے از دست کسے وفراری شدن بود ✤

چھینٹ - جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف ونون غنہ وتای ہندی کشیدہ دو معنی دارد اول قطرہ از آب چکیدہ وافشاندہ کہ بجامہ یا بدن کسے یا بر زمین یا فرش بیفتد وف چکیدہ ع رشاشہ دوم جامہ کہ برآن نقش ونگار بوقلمون وبیل ہا وبوٹہ ہا طبع کنند

چھینٹا - تای ہندی بالف کشیدہ بچند معنی آید اول باریدن ابر کم باشد دوم کف آب وگلاب مانند آن کہ بر روی کسے زنند سوم کنایہ از فریب بود چہارم اندکی از مدک کہ بر چلم قلیان نہادہ وبالا کسے آن آتش دارند دوم کشیدن وایضا [illegible] نوشان ست ومانند چیزے بود کہ از [illegible] وبرگ تنبول سازند ✤

چھینٹا پڑنا - بای فارسی مفتوح برای ہندی ساکن نون والف مصدری اندک باریدن باران بود شاعرے گوید ؎ قصد ہے تیلکے جنوں سیر صحرا کیجئے منتظر اسکے ہیں منہ کا کوئی چھینٹا پڑجاے ✤

چھینٹا دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری دو معنی دارد اول کف آب وگلاب ومانند آن برروی کسے زدن دوم کنایہ از فریب وطمع دادن باشد [illegible] یہ کیا باعث ہو تجھے ترک کا [illegible] کسی واعظ نے کیا چھینٹا دیا [illegible]

چھینٹے چلنا - جیم فارسی مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری نوعے از بازی ولعب بود کہ دو کس اندرون آبجو یا حوض یا دریا استادہ باہم بر روے یکدیگر آب زنند شاعرے گوید ؎ شرمندگی کچھ اونکو تھی کچھ مجکو ورد صلح

چھینٹے چلا کیے عرق انفعال کے ۔

چھینٹے لڑنا ۔ بہمان معنی آید کہ بالا مذکور شد
شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ تیری شمشیر خون کے
چھینٹوں سے ۔ چھینٹے آب بقا سے لڑتی ہے ۔
جرأت گوید ؎ چھینٹے عنبروں سے جو کل آپ
لڑے پانی کے ۔ پڑ گئے سیکڑوں بس ہم پہ
گھڑے پانی کے ۔

چھینک ۔ جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی
معروف و نون غنہ و کاف کشیدہ ف
شنوسہ ع عطسہ ۔

چھینکا ۔ کاف بالف کشیدہ چیزے باشد
از ریسمان کہ در سقفہا آویزند و ہر شئے کہ
خواہند دران نہند ف آونگ ۔

چھینکنا ۔ نون و الف مصدری ف
عطسہ زدن ع عطاس ۔

چھیننا ۔ جیم فارسی مخلوط الہا تحتانی
معروف و نون زدہ نون و الف مصدری ف در ربودن ۔

فصل یای تحتانی

چیپ ۔ جیم فارسی تحتانی مجہول و بای
فارسی کشیدہ ریمی کہ از جراحتہا و رطوبت از چ
کہ از انبہ پختہ و مانند آن دیگر ثمرہا بر آید و تحتانی
معروف جزو باریک چیزی کہ از ان چیز جدا شود ۔

چیپی ۔ تحتانی اول مجہول تحتانی دوم معروف
پیوند کاغذ بادی را گویند و کنایہ از شخص ما یون نیز بود

چیتا ۔ جیم فارسی تحتانی معروف فوقانی بالف
کشیدہ جانوریست درندہ شبیہ ببشیر ف یوز ع نمر ۔

چیتنا ۔ جیم فارسی تحتانی مجہول و فوقانی
ساکن نون و الف مصدری ف ہوشیار شدن ۔

چیتھڑا ۔ جیم فارسی تحتانی معروف و تای
ہندی مخلوط الہا زدہ رای ہندی بالف کشیدہ
لتہ را گویند و آن پارچہ لباس کہنہ بود ۔

چیچا ۔ جیم فارسی تحتانی معروف جیم فارسی
دوم بالف کشیدہ گوشت بر آمدہ اندرون فرج
زن باشد کہ دران دخول کنند ۔

چیچک ۔ آبلہ ہا کہ در موسم گرما بر بدن اطفال
بر آید فارسیست و نیز بلغت ترکی ۔

چیخ ۔ جیم فارسی تحتانی معروف و خای معجمہ زدہ
ف آواز سخت و فریاد ع صیحہ ۔

چینخنا - نون والف مصدری ف آواز سخت زدن و فریاد کردن *

چیرا - جیم فارسی تحتانی معروف رای مهمله بالف کشیده بردو معنی آید اول نوعی از دستار منقش باشد ف شاره دوم دوشیزگی دیگر زن بود سوم شگافتن ریش از نشتر *

چیرا توڑنا - فوقانی بواو مجهول و رای هندی زده نون والف مصدری دور کردن دوشیزگی زن بود ع ازالہ بکارت *

چیرا دینا - دال مهمله تحتانی مجهول نون و الف مصدری شگافتن ریش بود از نشتر *

چیرنا - ف شگافتن ع شق *

چیرے بند - رای مهمله تحتانی مجهول موحده مفتوح بنون و دال مهمله زده زن دوشیزه را گویند یعنی زنیکه ازالہ بکارت او نشده باشد ع بکر *

چیرے والا - واو و لام بالفها کشیده بمحاوره زنان طبیب را گویند *

چیل - جیم فارسی تحتانی معروف و لام زده طائریست مشهور ف زغن و غلیواز *

چیلا - جیم فارسی تحتانی مجهول لام بالف کشیده ف بنده ع عبید و خدمتگار درویشان را نیز گویند و کسیکه بدون دادن زر خود را در بندگی کسے دارد و بفتح اول کنده هیزم سوختنی بود

چیل جھپٹا - چیزی بردن بطوریکه غلیواز گوشت میربایند *

چیل جلہور - صدائے طلب کردن غلیواز بود که جمع شوند و گوشت میربایند *

چیلک - جیم فارسی تحتانی مجهول لام مفتوح بکاف کشیده نشانیکه برائے نظربد ساختن اسمی یا لفظے یا شعرے بالای آن از قلم کشند چنانکه بحر گوید ٥ نئے چہرے ہوں صاد آنکھوں سے دفتر خانۂ خط میں * ہمارا نام بولا جاتا ہے اب جیسے چیلک میں *

چین - جیم فارسی مفتوح تحتانی و نون زده ف آسایش و آرام ع راحت *

چینا - جیم فارسی تحتانی مجهول نون بالف کشیده غله ایست مشهور ف ارزن ع دخن *

چینید - جیم فارسی تحتانی مجهول و نون مفتوح

و دال مہملہ زدہ بے ایمانی و ناحق پسندی و کج تپیدن امر واجبی باشد در باز یہا ٭

چیونٹا ۔ جیم فارسی مخلوط التحتانی مکسور بواو معروف و نون غنہ تای ہندی بالف کشیدہ مورے کہ کلان بود ف مور سوار ع نمل ٭

چیونٹی ۔ تای ہندی بتحتانی معروف مور خورد بود ف مورچہ ع نملہ ٭

چیونٹی کے پر نکلنا ۔ کاف بتحتانی مجہول بای فارسی مفتوح برای مہملہ زدہ نون بکسور کاف مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از اجل رسیدہ شدن مور بود چہ ہرگاہ مور پر برآورد عنقریب بمیرد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کہ گلبرگ لب شیرین پہ سبزہ آگیا ٭ چیونٹیوں نے پر نکالے ہیں لسان عندلیب ٭

باب حای حطی

فصل الف

حاضری ۔ حای حطی بالف کشیدہ ضاد معجمہ مکسور رای مہملہ بتحتانی معروف شیرمال و کباب و پنیر و بالائی و حلوا کہ بران نذر حضرت عباس علیہ السلام دہند و نیز ہمین شیرمال کہ درخانہ میت بعد دفن شدن او فرستند بحر گوید ؎ بھجواؤ گھر مین بھر کے ایجان حاضری ٭ بھوکا تمھارے دیدہ کا کچھ کھا کے مر گیا ٭

حال آنا ۔ حای حطی بالف و لام زدہ الف و نون بالف کشیدہ حالتے کہ بر مشائخ طاری شود ہنگام شنیدن راگ ف سماع ع وجد شاعر گوید ؎ کسی کی نغمہ سرائی کا جب خیال آیا ٭ رہی نہ ہوش مین صوفی کی طرح حال آیا ٭

حال کھلجانا ۔ انچہ معلوم نباشد از ان آگہی یافتن باشد و سخن ترسانندہ نیز باشد ٭

حال لانا ۔ لام و نون بالف کشیدہ ہمان در وجد آمدن باشد ٭

حامی بھرنا ۔ اقرار کردن کاری بود کہ آن کار اندکے دشوار باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ آہین مت بھرا و سے لے آتے ہین ٭ اتنی حامی نہین بھرتا کوئی ٭ مومن خان دہلوی گوید ؎ کیون مری قتل پہ حامی کوئی جلاد بھری ٭ آہ جب دیکھیے کے تجہا ستم ایجاد بھرے ٭

فصل جیم

حجاب ٹوٹنا ۔ دور شدن شرم کسے بود از کسے جرأت گوید ؎ کو بیان کرون مین پھیرا مقصد غلط نہ میرا * جب تک حجاب تیرا پردہ نشین نہ ٹوٹے *

فصل راے مہملہ

حرارا ۔ گرمی را گویند شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ کچھ سوز دل اپنا کسی دلسوز کے آگے * گر ہو تپ غم کے حرارے سے تو کہیے *

حرارا لانا ۔ اول مفتوح ہر دو راے مہملہ و لام و نون بالفہا کشیدہ کنایہ بر افروختہ شدن و گرم شدن بود خواجہ آتش گوید ؎ کیجیے برق تجلی کو شرارا اپنا * لا چکے حسن جہان سوز حرارا اپنا *

حرارا لینا ۔ لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری بہمان معنی بود کہ بالا گفتہ شد جرأت گوید ؎ کیونکر نہ شیخ کو پھر کہیے شیخ سدو آج * دیا جو آگ کسی نے تو کیا حرارے لیے *

حراف ۔ حای حطی مفتوح راے مشدد با الف و فاے کشیدہ زنے و معشوقے را گویند کہ شوخ دیدہ و چالاک بود خواجہ آتش گوید ؎ دلفریبی کا نہین کون انداز آتا * چھوڑتا جان کو عاشق سکے وہ حراف نہین *

حرامی پلا و حرامی موت ۔ ف حرامزادہ ع ولد الزنا *

حرص آنا ۔ کاریکہ دیگران کنند خواہش آن کردن بود *

حرف آنا ۔ اول مفتوح راے مہملہ و فا ساکن الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از منسوب بعیب گشتن کسے بود بحر گوید ؎ وضع پر حرف نہ آنے دیا وحشت مین بھی * لفظ و معنی کی طرح مین کبھی عریان نہوا *

حرف اوٹھانا ۔ برداشتن حرف بود از کاغذ بطوریکہ نشان نقش بر کاغذ نماند ذوق دہلوی گوید ؎ سر داغ معاصی مرا اس دامن تر سے * جون حرف سر کاغذ نم اوٹھ نہین سکتا *

حرم ۔ بمعنی قدم ف کنیزک *

حرم روکی ۔ اول و دوم مفتوح میم ساکن

زای معجمه مفتوح دال ساکن کاف فارسی تحتانی
معروف ف فتنه انگیزی ع شرارت +

فصل سین مهمله

حسرت آنا - حسرت گشتن بود جرأت گوید
شعر آیا گیا اوسے دیکھ آتی ہی حسرت ہمین جرأت
پھر آپکے سے وہان سے جو کوئی نامہ بر اپنا +

حسرت بھرا - حای حطی مفتوح سین مهمله
ساکن رای مهمله مفتوح بفوقانی کشیده موحده
مخلوط الها مفتوح رای مهمله بالف کشیده کسیکه
پر ارمان باشد جرأت گوید شعر تیرے کشته کا
لاشه بعد مردن کیون نه بھاری ہو گیا حسرت
جیسے وه سو امیدوارون مین [illegible] گوید
شعر آگئے ہین ہم عدم ہی سی حسرت بھری ہو کر +
روز الست سے ہین کسی پر مرے ہوے +

حسرت ٹپکنا - تای هندی و بای فارسی
مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری
کنایه از ظاهر شدن آثار حسرت بود از گریه
یا از سخنان کسے +

حسن محفل - قلبیان رنگین شیخ امداد علی
بحر گوید شعر مشهور کیا ہی حسن محفل قلبیان کو
اوسنے منه لگا کر +

حسین بند - حای حطی مضموم سین مهمله مفتوح
تحتانی و نون معلنه زده موحده مفتوح بنون زده
دال مهمله زده دو انگشتری نگین نقره باشند
که در عشره محرم الحرام بدست اطفال بندند
و در میان آن دو انگشتری نگین زنجیر نقره
هم نصب بود جرأت گوید شعر دیکھی ہی کہین
نگاہون سے آپ اپنے ہاتھ کو چھپتا ہے اوس
نام خدا ہے حسین بند وه خواجه وزیر گوید شعر
شب وصال ہوئی محو روز عاشورا + شبیه
دیکھ کے اوسکا حسین بند ہوا +

فصل ضاد منقوطه

حضرت سلامت - کلمه ایست که یکدیگر را
گر باہم در مرتبه مساوی باشد گوید غالب بیغیرتی
شعر رہا گر کوئی تا قیامت سلامت + پھر اک روز
مرنا ہے حضرت سلامت +

فصل قاف

حقا - اول مضموم قاف مشدد بالف کشیده

ف قلیان ٭

حقیقت کھلجانا - آنچه معلوم نباشد ازان آگاهی یافتن بود ٭

فصل لام

حلال خور - بواو مجهول کناس را نامند ٭

حلال کرنا - اول مفتوح لام بالف و لام کشیده کاف مفتوح براے مهمله زده نون والف مصدری ف کشتن و ذبح کردن ع ذبح ٭

حلق کا دربان - کنایه از کسیکه مانع خوردن یا نوشیدن چیزے بود جرأت گوید ؎ عشاق کرین گر طلب مے تو کہی وہ ٭ کمبخت یہ ہین حلق کے دربان ہمارے ٭ مصحفی گوید ؎ کھانے دیتے ہین کسے خون جگر ٭ نالے میرے حلق کے دربان ہین ٭ شاعرے گوید ؎ پینے دیتے نہین تنہا مجھے اک جام شراب ٭ نیچے حلق کے دربان یہ آکر ڈاٹتے ٭

حلوا سمجھنا - کسے را مانند حلوا بسیار نرم و ضعیف تصور کردن باشد چنانکه میر تقی مرحوم گوید ؎ [illegible] ٭

حلوا سوہن - اول مفتوح دوم ساکن واو با الف کشیده سین مهمله بواو مجهول های هوز مفتوح نون حلوائیست متعارف ف حلوای سوهان ٭

حلوا مغزی - میم مفتوح غین معجمه ساکن زاے معجمه تحتانی معروف نوعے از حلوا که دران مغز بادام بسیار آمیزند و مشهورست و فارسیست ٭

حلوا نکلجانا - کنایه از بد حال شدن کسی بود بسبب محنت بسیار

فصل میم

حمائل - اول مفتوح میم بالف کشیده همزه مکسور بلام زده قرآن مجید کوچک تقطیع را گویند ٭

فصل واو

حویلی - اول مفتوح واو تحتانی مجهول لام تحتانی معروف ف خانه ع بیت ٭

حیض کا لتہ - لته که زنان حائض خون حیض را میان پاک کرده بیفگنند و کنایه از کسیکه بسیار بیقدر و حقیر و ذلیل بود و کسی را ازو نسبت [illegible] ٭

باب خای معجمه

فصل الف

خاصدان - خای معجمه [illegible] دال مهمله بالف کشیده طعام

واسپ امیران و بادشاہان را گویند *

خاص بازار - بازاریکہ پیش در دولت بادشاہان بود *

خاص بردار - نوعے از فرقہ سپاہ بود کہ بندوقہا بر دوش نہادہ پیش پیش سواری امیران و بادشاہان روند *

خاص تراش - موتراش امیران را گویند *

خاصی - صاد مہملہ تحتانی معروف بندوق امیران بود *

خاک - باصطلاح ہندیان بمعنی ہیچ مستعمل ست چنانکہ میر تقی مغفور گویند ؎ تربت میر پہ چلیے تم دیر * اتنی مدت میں جان ہو گیا خاک

شیخ ناسخ میفرمایند ؎ خاک سے کیونکر ہے اجتناب ایسا * ایک دن بغیر خاک خاک نہیں *

خاکا - خای معجمہ و کاف بالفہا کشیدہ گرد نقشہ شان بود نقش گرد *

خاک اوڑانا - الف بواو غیر ملفوظ رای ہندی و نون بالفہا کشیدہ دو معنی دارد اول خراب و تباہ آوارہ گشتن در جستجوی کسے شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یہ میں نے خاک اوڑائی ہے یار تیرے لیے * عجب نہیں جو فلک پر بھی ہو زمیں پیدا * دوم تباہ و برباد نمودن کسی و چیزی چنانکہ حضرت برق میفرمایند ؎ وہ بلا ہیں جو ہوا پر بھی آجاتے ہیں * کوچہ زلف کی بھی خاک اوڑا جاتی ہیں *

میر افضل علی قمر گوید ؎ گل مضمون جو کچھ تھے وہ بالکل چن لیے ہم نے * اب اگر اس زمیں پر خاک اوڑائے جسکا جی چاہے *

خاکا اوڑانا - کاف بالف کشیدہ کنایہ از روش و انداز کسے در خود پیدا کردن بود شاعرے گوید ؎ پھرے تیری سودے میں سرگشتہ سرسو * بگولوں کا اے یار خاکا اوڑایا *

خاک پتھر - بای فارسی و فوقانی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن بہمان معنی ہیچ مستعمل ست

خاک چاٹنا - جیم فارسی بالف کشیدہ و تای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از اظہار عجز و انکسار بود چنانچہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ حسن کی لاف زنی کرتے ہیں وہ چاٹ کے خاک * کب بھلا حسن قبول اسقدر اکسیر میں ہے

خاک چھاننا - جیم فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ

زنون زده نون والف مصدری کنایه از تباه شدن و جستجو و تلاش بجد کسے کردن بود شیخ امداد علی بحر گوید ہوئی یہ برباد زندگانی ہی ہستی کی کچھ نشانی صبا نے ہر چند خاک چھانی نہ ہاتھ مشت غبار آیا

خاک ڈالنا - دال ہندیہ با الف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از عیب پوشی کسے بود شاعرے گوید کیا تعجب ہے چھپائے جو کفن عیبوں کو خاک شاید مرے اعمال پہ مدفن ڈالے

خاک لے ڈالنا - لام تحتانی مجہول دال ہندی با الف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری بار بار رفتن کسے بجائے بود بجہت مطلب خود شاعرے گوید ہیاہ ہر کی خاک تک لے ڈالیے یہ دل میں ہے پکس خراباتی کی مٹی اپنی آب وگل میں ہے

خاک میں ملنا - میم تحتانی مجہول نون مختفیہ میم دوم مکسور لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از برباد و بے نشان شدن

بود میر تقی مغفور میفرمایند ہم خاک میں ملے تو ملے لیکن اے سپہر اس شوخ کو بھی راہ پہ لانا ضرور تھا

خال خال - بردو خای معجمہ با الف کشیدہ ولام زدہ کنایہ از کم کم و اندک بود خواجہ آتش [illegible] ہوئی ہے خال خال یار پہ ملاحت ختم [illegible] یہ حسن نے زنگی کو خال خال دیا

خالصے لگنا - خای معجمہ با الف کشیدہ ولام زدہ صاد معجمہ تحتانی مجہول لام دوم مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری ضبط کردن حاکم بود زمینی را بے غصب و کنایہ از رائیگان و تلف شدن چیزی نیز بود

خالو - لام بواو معروف شوہر خالہ را گویند و در عربی برادر مادر بود

خالی - لام تحتانی معروف ماہ ذیقعدہ را نامند شیخ امداد علی بحر گوید خالی کا چاند آکی فرقت میں بھر گیا اب تک نہ آئی یہ بھی مہینا گذر گیا ایضاً شیخ ناسخ میفرمایند کر گیا ہی مری آغوش کو

جانان خالی ✤ اس مہینہ کو بھی کہتے ہیں ان خالی ✤

خالی جانا - جیم و نون بالف کشیدہ سنفیادت دست چوب وغیرہ بر حریف و گلوله بندوق مانند آن بر نشانه بود چنانچه گوید ع خالی گئی جو بار کی بندوق صیاد پر ✤ شیروں نے نیستاں سے سر زرو رفل چلے ✤

خالی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری باصطلاح چوبازان ضرب حریف نخوردن بود ✤

خانسامان - کسیکه درستی امور خانگی امیران ازو متعلق باشد ف میر سامان ✤

خانگی - خای معجمه بالف کشیدہ و نون زدہ کاف فارسی تحتانی معروف زنیکه پردہ نشین بود و مانند زنان بازاری بیشہ او زنا کاری باشد و اجرت جماع از مردان گیرد چنانچه آتش گوید ع دنیا سے خانگی کوئی ہوگی نہ بیسوا شوہر سے اپنے رہتی ہے نہ دیکھی یہ زن درست ✤

خانہ جنگ - کسیکه با دو سے سخن خلاف طبع خویش آمادہ فساد گردد ✤

خانہ جنگی - مہمان پر خاش کردن و آمادہ بفساد شدن باشد بر سہل چیزہا ✤

خانہ خراب - کسی را گویند که بد وضع و آوارہ بود ف خانہ سیاہ شاعر گوید رباعی اس دن کا جو اول سے پر لکھا ہوتا ✤ یا نشاں کا ہیکل سیر لکھا ہوتا ✤ ان خانہ خراب اپنی آنکھوں سے ہای ✤ ای کاش نہیں فی اوسکو دیکھا ہوتا ✤

خاوند - واو مفتوح بنون و دال مہملہ زدہ ف شو و شوہر ع زوج و بعل ✤

فصل بای عربی

خبر آنا - ف خبر آمدن ✤

خبر اُڑنا - مشتہر گشتن خبری باشد ✤

خبر جانا - ف خبر رفتن ✤

خبر دینا - خبر دادن باشد ✤

خبر لانا - ف خبر آوردن ✤

خبر ہونا - ف خبر شدن ✤

خبر لینا - حال پرسی کسی نمودن و کنایه از انتقام گرفتن از کسی و ہیچ آزار رسانید کسے را نیز بود ✤

فصل جیم فارسی

خچّر - خای معجمه مفتوح جیم فارسی مشدد مفتوح بہ رای مهمله زده جانورے کہ از خر نر و اسپ ماده پیدا شود ف استر ع بغل *

فصل دال مهمله

خدا - فارسیست ع اللہ *

خدا بخشے - کلمه بود کہ ہر گاہ ذکر مرده کنند این کلمه بر زبان آرند چنانکہ خواجہ آتش گوید

ع خدا بخشے صنم یہ کہکے تجکو یاد کرتے ہین *

دعاے مغفرت میرے لیے جلاد کرتے ہین *

خدا پر چھوڑ دینا - علاج بیمار موقوف کردن بود کنایہ بر خدا نموده چنانچہ برق مغفور میفرمایند

ع اب مسیحائی سے کیا حاصل نہین بچنے کا مین *

اے صنم مجکو خدا پر نیزوان چھوڑ دے *

خدا جانے - خای معجمه مضموم دال مهمله با الف کشیده جیم با الف کشیده نون تحتانی مجهول کلمه ایست کہ مفهومش ہیچ معلوم نیست بود شیخ ناسخ میفرمایند ع دل اک بت پہ ایسا شیدا ہوا جاتا ہے * خدا جانے اب کیا ہوا جاتا ہے *

خدا خدا کرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون و الف مصدری بر دو معنی آید اول کنایہ از توبہ و اجتناب کردن بود از امرے میر دوست علی خلیل گوید مصرع خلیل کعبے مین بت پرستی خدا خدا کر خدا خدا کر *

دوم کنایہ از عبادت و یاد الٰہی نمودن بود چنانکہ شاعرے گوید ع غرور کرنے لگے زاہد و عبادت پر * خودی سما گئی آخر خدا خدا کرتے *

خدا رکھنا - کنایہ از حق شناسی و خوف خدا داشتن بود خواجہ آتش گوید ع سچ تو یہ ہے کہ نہین دوسرا اچھا کوئی * اے صنم جھوٹ نہ بولین گے خدا رکھتے ہین *

خدا سمجھے - سین مهمله مفتوح میم ساکن جیم مخلوط الہا تحتانی مجهول کلمه ایست کہ مفهوم بد دعا باشد چنانکہ میر تقی میر میفرمایند ع سمجھے نہین ہمارا حال ہمسے بھی اے سنو خدا سمجھے *

خدا سے ڈرو - کلمه ایست کہ بیشتر در جتا

کسے بر زبان آرند*

خدا سے لڑنا - محاورہ ایست معروف شیخ ابراہیم ذوق گوید؎ قسمت اوس بت سے جا لڑ رہی اپنی * دیکھو احمق خدا سی لڑتی ہی *

خدا سے لو لگنا - کنایہ از حال نزع و دم واپسین باشد*

خدا سے ملانا - سین مہملہ تحتانی مجہول میم مکسور لام و نون بالف کشیدہ کنایہ از خدا رسیدہ کردن بود شاعرے گوید؎ جب زندگی ہی میں نہ وہ بت کام آئیگا * کیا بعد مرگ ہمکو خدا سے ملائیگا *

خدا کا گھر - مسجد را گویند یعنی خانۂ خدا*

خدا کرے - کاف مفتوح رای مہملہ تحتانی مجہول کلمہ ایست مشعر بر طلب آرزوئی از خدا استاذ مؤلف؎ تم بھی کبھی کبھی یہ جاہو خدا کرے * ایجاد رسم و راہ وفا ہو خدا کرے * غالب دہلوی گوید؎ بک رہا ہوں جنون میں کیا کیا کچھ * کچھ نہ سمجھے خدا کرے کوئی *

خدا کو ماننا - پاس خدا کردن باشد چنانکہ سودا گوید؎ نہ پوج سنگ و گل ای شیخ اس صنم کو مان * مری صنم کی پرستش کر آخدا کو مان *

خدا کو یاد کرنا - یاد کردن خدا را در بیچ مصیبے باشد جرأت گوید؎ جو درد ہجر تیاں سے تیر سے لبون پہ دم ہی تو کیا الم ہے * خدا کو کرا نیے یاد جرأت کہ ایک دم مین گزار دم ہی * آتش گوید؎ کرم کیا جو صنم نے ستم زیادہ کیا * شب فراق مین مین نے خدا کو یاد کیا * میر تقی مغفور سفر بانید؎ ناگہ جو وہ صنم ستم ایجاد آگیا * دیکھے سے اوسکی مجھکو خدا یاد آگیا *

خدا کی پاس جانا - کنایہ از مردن بود*

خدا کی پناہ - کلمہ ایست کہ بجای معاذ اللہ گویند

خدا کی چوری نہین تو بندہ کی کیا چوری - مثلیست معروف ذوق دہلوی گوید؎ بیٹھین ہے آشکار اہمکو کسکی ساقیا چوری * خدا کی گر نہین چوری تو پھر بندہ کی کیا چوری *

خدا کی دین - کاف تحتانی معروف دال مہملہ تحتانی مجہول و نون زدہ عطا و بخشش جناب باری بود شاعرے گوید؎ خدا کی دین کا ہی

پوچھے احوال ✤ کہ آگ لینے کو جائیں پیمبری ہوجائے

خدا کی راہ کا سودا - کنایہ از ترک کردن کارے بود شاعرے گوید ع دل اسیر زلف سے اک بندہ اللہ کا ✤ کیجیے آزاد سودا ہی خدا کی راہ کا ✤

خدا کی شان ✤ خدا کی قدرت - این ہر دو کلمہ بمحل استعجاب بر زبان آرند ✤

خدا کی گھر جانا - مردن بود آتش گوید ع خیال سینہ کب آتا ہی دلکو کعبہ رویں ✤ پھر آ ای کون جاکر آج تک اللہ کے گھر سے ✤

خدا کے گھر سے اور خدا کے یہان سے پھرنا - کاف تحتانی مجہول کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن سین مہملہ تحتانی مجہول بای فارسی مخلوط الہا مکسور رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ از قریبا بمرگ رسیدہ زندہ گشتن بود ذوق دہلوی گوید ع گر ایکبہ پھری جیتے وہ کعبہ کی سفر سے ✤ تو جانو پھر گئے شیخ جی اللہ کے گھر سے ✤ میر تقی میر گوید ع کعبہ میں جان بلب تھے ہم دوری بتان سے ✤ آئے ہیں پھر کے یارو اب کی خدا کے یہان سے

شاعری گوید ع ہزار شکر کہ زندہ ہم آج اودھر سے ✤ پھرے صنم کے گھر سے پھرے کیا خدا کے گھر سے پھرے ✤

خدا کی مار - کاف تحتانی معروف میم با الف و رای مہملہ کشیدہ کلمہ ایست کہ چون از کسے بیچ آزار رسد در حق او این کلمہ بر زبان آرند ✤

خدا لگتی - لام مفتوح کاف فارسی ساکن فوقانی تحتانی معروف کنایہ از سخن حق بود میر تقی مغفور میفرمایند ع بتون کی حرم میں اب ہیں زجر و ملامت سہی ✤ مسلمان بھی خدا لگتی نہیں کہتے قیامت ہے ✤ شیخ امداد علی بحر گوید ع طعن رندون پہ نا کر شیخ خدا لگتی بول ✤ اوسکے الطاف بہت ہیں کہ گنہگار بہت ✤

خدا نکرے - کلمہ ایست مشعر بر استدعای عدم وقوع چیزے از خدا ✤

خدائی - ہمزہ تحتانی معروف خلق اللہ بود و جہانیان و عالم شیخ امداد علی بحر گوید ع ای صنم تیری اگر جلوہ نمائی ہوجائے ✤ تو ہی وہ شمع کہ پروانہ خدائی ہوجائے ✤

خدائی خراب - کنایہ از کسیکہ حیران گردد

خراباتی باشد میر تقی مغفور گوید ؎ خانہ آباد
کعبہ مین تھا میر * کیا خدائی خراب ہے وہ بھی *
شاعرے گوید ؎ تیری طرف اگر تری اعمال
نیک ہین * زاہد خدا ہی مجھسے خدائی خراب کا *

خدائی رات - رای مہملہ بالف و فوقانی
کشیدہ شبی کہ دران زنان تا صبح بیداری نمایند
و سرود سرائی بسر کنند و نذر خدا کنند شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ تیرے آنے کی دعا مانگا
کیے جاگا کیے * رات بھر عالم رہا ای بت خدائی رات کا

خدکا - بضم اول آلہ سائیدن تنباکو باشد
کہ از شاخ درخت سازند مرزا رفیع سودا گوید
؎ ہے کشمکش شراب کو جب بھی نظر * جسوقت
دیکھیے تو ہے خدکون کے نیچے تنباکو *

فصل رای مہملہ

خرّاٹا - خای معجمہ مفتوح رای مہملہ مشدد
و تای ہندی بالف کشیدہ آوازے کہ در خوابیدن
از مردم پیدا شود فقیر خواب ع غطیط
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سنے وہ نالہ عاشق
جو کوئی تو دم جاگے * اوسے تو شام سے
خرّاٹے تا سحر لینا *

خرّادی - اول مفتوح رای مہملہ مشدد بالف
کشیدہ دال مہملہ تحتانی معروف خراشندہ
چوب بود ف درودگر و خرّاد ع خرّاط مرزا
برق سفرمایند ؎ نیک و بد صنعت میں شائع ہے
نہین طعن کی جا * چوب مجبور ہے خرّاد
مین خرّادی سے *

خُرّانٹ - مردم پیر را گویند *

خربوزا - اول مفتوح دوم ساکن موحدہ
بواو معروف زای معجمہ بالف کشیدہ میوہ
ایست مشہور ف خربزہ ع بطیخ *

**خربوزے کو دیکھ کے خربوزہ رنگ
پکڑتا ہے** - مثلیست بر کسے زنند کہ در صحبت
کسے مانند روش و رنگ او اختیار کند *

خرچی - اول مفتوح دوم ساکن جیم فارسی
تحتانی معروف باصطلاح ہندسے کہ
زن فاحشہ را باجرت زنا دہند ف اجر مہر *

فصل زای معجمہ

خزانچی - خای معجمہ مفتوح زای معجمہ بالف کشیدہ

و نون زدہ جیم فارسی تحتانی معروف ف گنجینہ دار ع خازن ٭

فصل سین مہملہ

خس - بالفتح ریشہ گیاہی کہ بدان خانہ و دیوار ہا در موسم تابستان سازند و بران آب پاشند تا ہوای سرد و خوشبو بر می آید ٭

خس خانہ - خانہ کہ در موسم تابستان از خس سازند و بران آب پاشند تا ہوای سرد و خوشبو بر مے آید ٭

خسم - خای معجمہ و سین مہملہ ہر دو مفتوح میم ساکن شکوہ را گویند ٭

فصل شین معجمہ

خشکا - خای معجمہ مضموم شین معجمہ ساکن کاف بالف کشیدہ برنج پختہ کہ بے روغن باشد ٭

خشکا کھاؤ - ہر گاہ کہ کسی دخل در کار سخن نا معلوم دہد این کلمہ در حق او بر زبان آرند و مفہوم آنست کہ خوشک باشید و بروید ٭

خشکی - کاف و تحتانی معروف آرد یکہ گلولہ ہا را تا آن آلودہ کنند تا بکفہا نچسپد مع تواتہ

ورد دوای باشد کہ زنان فرج خود را بدان درو تنگ سازند ٭

فصل ضاد معجمہ

خضر کا ماننا - محاورہ ایست معروف چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ٭ خوشی کے مارے کہوں آج تجکو خضر ملے ٭ جو راہ کوچہ جاناں کا راہبر ہو جاے ٭

فصل طای حطی

خط نکلنا - بر آمدن سبزہ باشد بر رخسار امردان ف خط بر آمدن و خط دمیدن ٭

فصل فا

خفگی - خای معجمہ مفتوح فا ساکن کاف فارسی تحتانی معروف ف آزردگی ٭

فصل لام

خلال - بازی زدن بود حریف را در گنجفہ ٭

خلال دینا - ہمان بازی دادن حریف را در گنجفہ باشد

خلو - لام مشدد بواو معروف مرد احمق و مسخرہ را گویند

فصل میم

خم ٹھوکنا - خای معجمہ مفتوح میم زدہ تای ہندی مخلوط الہا بواو مجہول و نون غنہ و کاف زدہ نون والف مصدری باصطلاح کشتی گیران دست

بپا زوان زدن بود بہت کشتی کردن *

خمیازہ کھینچنا - کنایہ از رنج کشیدن و پشیمان شدن باشد مومن خان دہلوی گوید ؎ اے ستم پیشہ مرے بعد کہاں نشۂ عشق * دیکھ خمیازۂ حسرت ہے یہ شمشیر نہ کھینچ *

فصل نون

خنجری - خای معجمہ مفتوح بنون زدہ و جیم زدہ رای مہملہ تحتانی معروف دف کو جاب بود و خطہا و نشانہای کہ بر قماش گلبدن و مشروع باشند نیز اطلاق کنند. و بمعنی بنون زدہ یعنی بروزن شکری نیز آمدہ جرأت گوید ؎ از تیغ ذبح ہم تو ہوتے ہیں دیکھ وہ * رانیں بھری بھری اور شلوار خنجری کی *

خنبدی - بروزن بندی زن فاحشہ را گویند *

خنگا - مرد فربہ را گویند *

فصل واو

خواب - فارسیست یعنی رویا و در استعمال مذکر است *

خواب دیکھنا و خواب ہونا - دال مہملہ تحتانی مجہول و کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف خواب دیدن *

خواب کی باتیں - کنایہ از سخنان بی اصل بود شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ وقت پیری شباب کی باتیں * ایسی ہیں جیسے خواب کی باتیں *

خواصی - جای در ہودج باشد کہ ملازمان امیران آنجا نشینند و نیز پارچہ بود کہ زنان در سینہ بند دوزند *

خوبانی - خای معجمہ بواو معروف موحدہ بالف کشیدہ نون تحتانی معروف میوہ ایست مشہور ف زرد آلو و شکر بادام شیخ مشمش *

خوجا - خای معجمہ بواو مجہول جیم بالف کشیدہ خواجہ سرا را نامند *

خود بدولت - کلمہ ایست کہ بمعنی خود و خوش آمدید

خودمنڈا - کسیکہ مرید کدام فقیر و شاگرد کدام استاد نباشند *

خوشخبری - ف مژدہ و نوید یعنی بشارت

خوش غلاف - شخصیکہ خود را از نیام بہ غیبت و کنایہ از زنی کہ باہر کسی جماع کند و بمعنی اول فارسیست *

خوگیر - نمد زین را گویند و فارسیست ٭

خوگیر کی بھرتی - خای معجمه بواو مجهول کاف فارسی تحتانی معروف و رای مهمله زده کاف تحتانی معروف موحده مخلوط الها مفتوح رای مهمله زده فوقانی تحتانی معروف کنایه از سباب و اشیای بیکار و زائد و هرزه ناکس فرمایه بود جرأت گوید ؎ ہیں اسکے زمانے کے سوار ایسے کہ سب زین ٭ خوگیر کی بھرتی ہیں لگا کہ گئے ہیں آگے

خول - خای معجمه بواو مجهول و لام زده سپیر خالی را گویند ٭

خون خرابا - کشت و خون را گویند ٭

خون سوار ہونا - کنایه از آماده شدن بر کشتن و قتل کردن کسے بود خواجه آتش گوید ؎ کج رکھ کر وہ کلاه جو چڑھتے ہیں سپہر ٭ گردن پہ اونکے خون ہمارا سوار ہو ٭

خون کرنا - خای معجمه بواو معروف و نون زده کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون و الف مصدری ف کشتن ع قتل ٭

خون لینا - لام تحتانی مجهول نون و الف مصدری ف رگ زدن ع فصد ٭

خون ہونا - های هوز بواو مجهول بنون و الف مصدری ف کشته شدن به تیغ و نیزه

فصل یای تحتانی

خیال - نوعے از سرود بود ٭

خیال بندھنا - موحده مفتوح بنون غنه و دال مهمله مخلوط الها زده نون و الف مصدری بهم اندیشیدن بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ بندھا رہے کمر یار کا خیال ولا ٭ نہ مثل دُر نجف ہو کبھی یہ بال جدا ٭

خیال پر چڑھنا - بیاد ماندن کسی باشد ٭

خیال سے اوتر جانا - از یاد رفتن امری بود ٭

خیال میں آنا - در اندیشه آمدن بود ٭

خیال میں لانا - در اندیشه آوردن باشد ٭

خیالی پلاؤ پکانا - گفتن سخنانیکه ممکن الوقوع نباشند ٭

خیرات - تصدق را گویند ٭

خیلا - خای معجمه تحتانی مجهول لام با لف کشیده زنے که بیهوده و لغو باشد ٭

خیلا یا یچھا - بای فارسی بالف کشیدہ ونون غنہ ہمزہ مکسور جیم فارسی بالف کشیدہ ہمان زنے کہ بیہودہ ولغو باشد +

باب دال مہملہ

فصل الف

داینا - دال مہملہ بالف کشیدہ دو موحدہ زدہ نون والف مصدری بردو معنی آید اول بدست لتاندن چیزے بود ع قمر - دوم پوشیدن وپنہان کردن چیزے بعدہ اندرون چیزے الاخیر فصیح ست +

داتا - فوقانی بالف کشیدہ کسیکہ دہندہ وبخشش کنندہ بود ف رادع سخی وجواد +

داتا دی بخشند اری کا پیٹ پھولے - ثلیث مشہور بجائے زنند کہ کسے را کسی چیزے دہد واز دست کسے کہ بدہد اورا داون ناگوار بود +

داڑھ - دال مہملہ بالف زدہ رای مہملہ کشیدہ [illegible]

ع قوبا +

دادا - بہر دو دال مہملہ بالفہا کشیدہ پدر پدر بود ف نیا ع جد +

دادو دینا - دال مہملہ دوم تحتانی مجہول نون والف مصدری بردو معنی آید اول بفریاد کسے رسیدن دوم تعریف ہنر وکمال کسے نمودن بود چنانکہ بایہ +

دادرا - دال مہملہ دوم زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ نوعے از الفاظ غنا باشد +

داد کو پہونچنا - بردو معنی آید اول بفریاد خود یا بفریاد دیگر رسیدن سودا گوید

س عبث نالاں ہے اس گلشن میں تو اے بلبل ناداں + نہیں یہ رسم یاں کوئی کسیکی داد کو پہونچے + دوم بہ تعریف کمال ہنر خود شاد شدن +

داد لینا - تعریف ہنر وکمال خود از کسے کناییدن بود +

داد نہ فریاد - محاورہ معروف مصحفی مرحوم گوید مصرعہ خون کسیکا کوئی کر جان

دا دھیرن زیاد نمیین ✤

دادی - دال مهمله دوم تحتانی معروف مادر پدر و مادر مادر و غیره ترکیست ✤

دارائی - دال مهمله و رای مهمله بالف کشیده همزه و تحتانی معروف نوعی از قماش ابریشمی بود و در فارسی تخم مستعمل گیسیت

داڑھ - دال مهمله بالف کشیده و رای هندی مخلوط الها دندان کلان بود و فند ان آسیاع ضرس ✤

داڑھا - رای هندی مخلوط الها بالف کشیده ریش کلان تر بود ✤

داڑھ گرم ہونا - کنایه بود از خوردن چیزی ✤

داڑھی - رای هندی مخلوط الها تحتانی معروف ریش جمع محاسن و لحیه ✤

داڑھی پر ہاتھ پھیرنا - دست گردانیدن بر ریش بود مردان را و هنگام قصد کردن کاری گویند انشاء الله تعالی فلان کار خواهیم کرد ✤

داڑھی پھٹکارنا - بای فارسی مخلوط الها مفتوح تای هندی زده کاف بالف و رای مهمله کشیده و نون والف مصدری فشاندن ریش از دست بود مردان را و ادا ✤

داڑھی رنگنا - خضاب کردن بر ریش بود و کنایه از بیشتری و نفع خود در خواهش و فخر و بالعموم خوب شمردن باشد چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید مصرعه
کبھی نہ پائیگا رنگ پیری ہزار داڑھی رنگا کریگا ✤

داڑھیں مار کر رونا - رای هندی مخلوط الها تحتانی مجهول و نون مخففه میم بالف و رای مهمله کشیده کاف مفتوح رای مهمله زده رای مهمله بواو مجهول نون والف مصدری کنایه از زار زار گریستن بود شیخ امداد علی بحر گوید
رو دیگا دار مجھی کو وا مرا تو داڑھیں مار کر
معتقب رفته دل کو بیخ ما کے دیکھئے ✤

داسا - دال مهمله و سین مهمله بالف کشیده تخته چوبی بالای کرسی در چوبی در مکانها باشد ✤

دال - دال مهمله بالف و لام کشیده غله ایست مشهور که آنرا هندوستانیان خورش سازند ✤

دالان - لام بالف کشیده و نون زده عمارتی که در صحن خانه باشد و مرادف بالان ✤

دال گلنا - کاف فارسی مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایه از دخیل شدن کسی بمقامی بود

دال میں کچھ کالا - میم تحتانی مجهول و نون مخففه

کاف مضموم بجیم فارسی مخلوط الہا زدہ کاف ولام
بالفہا کشیدہ کنایہ از مشتبہ شدن کسے بود از جائی کشیر
داغ - امر بود از سوزانیدن کسے با آتش و سر کردن
توپ و تفنگ و مانند آن و کنایہ بود از رنج وصدمہ *
داغ اوٹھانا - کنایہ از رنج کشیدن بود *
داغ بیل - نشانیکہ معماران جہت بنیاد عمارت
بر زمین کنند و نیز نشانیکہ باغبانان از بیلچہ
بر دشتہا سے باغ سازند *
داغ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف
مصدری کنایہ از رنج دادن باشد *
داغ کھانا - مرزا برق مرحوم گوید شعر *
جلتی نہیں شب غم میں * داغ میری مکان تھا تیرا دینا *
داغ لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون
والف مصدری بر سہ معنی آید اول سوختن طعام
در دیگ وغیر آن جرأت گوید شعر ادس با قد سب
کی آج ضیافت ہے گرم * دل کی انگیٹھی داغ کہیں لگا بائے
دوم سوختن جامہ وکاغذ ومانند آن از جائے
سوم کنایہ از عیب دار شدن کسے بود مخدوم [illegible]
[illegible] شعر [illegible] ہاتھ لگاتا [illegible]

پر رہنہ یان سے چلا عدم کو * نہ بوی کافور مین فی
سو نگھی نہ داغ مجکو لگا کفن کا *
داغنا - نون والف مصدری سوزانیدن کسی
از آتش و سر کردن توپ و تفنگ و اما از آتش بازی و
مانند آن باشد *
دامن اوٹھانا - دامن جامہ و گوشۂ چادر
وغیرہ بدست داشتن بود ہنگام راہ رفتن جرأت گوید
شعر خدا جانے کرینگا چاک کس کس کے گریبان کو * ادا
اوسکا چلنے مین اوٹھا لینا یہ دامان کا *
دامن پکڑنا - خواہش ومتقاضی چیزے از
کسے شدن باشد و دامنگیر شدن *
دامن جھاڑنا - کنایہ از پاک شدن کسی از جمیع
چیزے و آزاد شدن از تعلقات دنیوی بود
شیخ ناسخ گوید شعر پھر بہار آئی نکلے گھر سے دامن
جھاڑ کر * سوے صحرا جنون چلے گریبان پھاڑ کر *
دان - دال مہملہ بالف کشیدہ و نون ساکن بمعنی
در داد آن صدقہ و خیرات را گویند شیخ ناسخ فرماید
شعر خدا [illegible] کے گا لون پہ نہیں [illegible]
ہر اچی چاند گہن بوسہ کوئی دان کرے * [illegible]

دختر اطلاق کنند ❊

دانا بدلنا - نون بالف کشیده موحده و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری دانہ خورانیدن جانوران بود باہم یکدیگر را ❊

دانا پانی - بای فارسی بالف کشیده نون تحتانی معروف کنایہ از بود و باش و اقامت کسے بجائے بود وف آب و دانہ اسیر گوید ؎ کھینچ لایا ہی قفس تک ہمیں دانا پانی ❊ دیکھیے دانہ کہاں تک یہ کرے گا پانی ❊

دانت - دال مہملہ بالف و نون غنہ و فوقانی کشیده ف دندان ع سن و دندانہ ارہ و آسیا و شانہ و مانند آنرا نیز گویند و کنایہ از رغبت و میلان کسی بود بر چیزے میر تقی مغفور میفرمایند ؎ ایک عالم پہ ہے گرفتہ اوس لب کا ❊ الغرض اوسپہ دانت ہے سب کا ❊ مرزا رفیع میگویند ؎ دانتوں سے اوسکے دانت ہے سارے جہان کا ❊ کہتے ہیں لوگ جات کے سچ جو لانا اسپے دانت ❊ و نیز کنایہ از دشمنی و عداوت و دشمن گھٹنے اسکے قصد بلا کہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آنکھ نہ لگی ان غافلوں سے عاشق مہجور کا ❊ ناتوان پہ دانت ہے نیل شب دیجور کا ❊

دانتا کلکل - فوقانی بالف کشیده ہر دو کاف مکسور ہر دو لام زده محاورہ ایست مشہور گفتگو و جنگ و ستیز باہمی مردمان خانہ بود ❊

دانت بھچنا - موحده مخلوط الہا مکسور تحتانی معروف و جیم فارسی زده نون و الف مصدری بہم پیوستن دندان بود ❊

دانت بیٹھ جانا - موحده مفتوح تحتانی و تای ہندی مخلوط الہا زده جیم و نون بالف کشیده دندان بدندان نشستن بود در حالت غشی و مانند آن ❊

دانت پر تلوار لگانا - بای فارسی مفتوح و رای مہملہ زده فوقانی مفتوح لام ساکن واو بالف و رای مہملہ کشیده لام دوم مفتوح کاف فارسی و نون بالف کشیده امتحان تیزی شمشیر بود بہ دندان خواجہ وزیر گوید ؎ لگائی دانت پہ محبوب سبزہ رنگ نے تیغ ❊ خضر نے تا کو چڑھائی ہو آب گوہر پہ ❊

دانت پیسنا - بای فارسی تحتانی معروف و سین مہملہ زده نون و الف مصدری کنایہ از دندان سائیدن بود بخشم خواجہ آتش گوید ؎ جب دیکھتا ہی یار تو ہو دانت پیستا ❊ [illegible]

آپ گھٹ رہ جمعے ٭

دانت سے دانت بجنا ۔ لرزیدن دندان یا

بسبب سرمای سخت یا تپ لرزہ ٭

دانت کاٹی روٹی ۔ کاف بالف کشیدہ تای ہندی تحتانی معروف رای مہملہ بواو مجہول تای ہندی دوم تحتانی معروف کنایہ از یارانہ و اتحاد کہ بہ ہم بود باہم ٭

دانت کٹکٹانا ۔ ہر دو کاف مکسور تای ہندی اول ساکن تای ہندی دوم و نون بالف کشیدہ ہمان دندان سائیدن بود از خشم ٭

دانت کڑکڑانا ۔ ہر دو کاف مفتوح رای ہندی اول ساکن رای ہندی دوم و نون بالفہا کشیدہ

ف دندان بہم خوردن ع اصطکاک الاسنان ٭

دانت کھٹے ہو جانا ۔ کاف مخلوط الہا مفتوح تای ہندی مشدد و تحتانی مجہول ہای ہوز بواو مجہول جیم و نون بالف ہا کشیدہ کند شدن دندان بود از خوردن اشیای ترش و کنایہ از عاجز آمدن کسے از کسے باشد درکار ے شاعری گوید ؎

کیلیجوں دانتوں سے نہ باغ میں اے گل ٭ دانت کھٹے

کیے انار دون کے ٭

دانت لگانا ۔ لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از خواہش و میلان کسے بجیزی

دانت نکال دینا ۔ نون مکسور کاف بالف و لام کشیدہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از خندیدن و کنایہ از عاجز شدہ دندان سر آوردن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎

نکال دینا ترے ہنستے ہی کیون نہ تارے دانت ٭

خدا نے عرش سے یہ نور کے اوتارے دانت ٭ و لہ

؎ تارے نہیں نکال دیے دانت چرخ نے ٭ دہشت

ہے اسقدر مری شب ہاسے تارکی ٭

دانت نکل آنا ۔ نون مکسور کاف مفتوح لام زدہ الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از خندۂ عشرت و نشاط دمانی بود شیخ امداد علی بحر گویند ؎ مجکو جھبو ٹون

بھی جو دیتا ہے کوئی مژدۂ وصل ٭ دانت روئی مین

نکل آتے ہین آنسو کی طرح ٭

دانت نکلنا ۔ برآمدن دندان کودک باشد ٭

دانتوں پسینہ نہونا کنایہ از تہیدستی و افلاس بود ٭

داننتون پسینا آنا - کنایہ از عاجز شدن کسی از کردن کاری کہ آن کار دشوار تر باشد ❊

داوا - دال مہملہ و واو بالف کشیدہ شوہر ایہ را گویند یعنی شوہر زنے کہ شیر دہندہ باشد ❊

داؤدی - ہمزہ بواو معروف دال مہملہ تحتانی معروف نام گلیست کہ زرد باشد و سفید ہم بود ❊

داؤن - ہمزہ بواو مجہول و نون غنہ بمعنی کشتی بود و چیزے باشد کہ ہنگام قمار برائے نشان شرط نہند و آنچہ از حصول آن بازی از حریف گیرند داؤ ❊

داؤن جانا - نشان شرط نہادن بود ہنگام قمار باختن ❊

داؤن لگانا - شرط بستن در قمار بود ❊

دائی - ہمزہ تحتانی معروف بدو معنی آمدہ اول آنکہ کودکان را شیر دہد ف زن شیر دہندہ و دایہ ع مرضعہ دوم زنے کہ وضع حمل زنان میکرانند ف ماماچہ ع قابلہ ❊

دائی جنائی - جیم مفتوح نون بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف زنے کہ وضع حمل میکرانند ف ماماچہ ع قابلہ

دائی سے پیٹ چھپانا - کنایہ از پوشیدہ داشتن راز از راز دانندہ باشد جرأت گوید ❊ رقیب کیوں نہ ہو محرم تمہارا ای صاحب ❊ مثل ہے پیٹ کہیں چھپ سکا ہے دائی سے ❊

فصل بای موحدہ

دبانا - دال مہملہ مفتوح موحدہ و نون بالف کشیدہ ف فشار دادن و کنایہ از مغلوب و زیر نمودن کسے نیز بود ❊

دباؤ - بدال مہملہ مفتوح و واو موقوف زور و غلبہ کسے بود بر کسے جرأت گوید ❊ پاؤں کیوں انکے نہیں دیتے ❊ اگر کسیکا تمہیں دباؤ نہیں ❊

دبکنا - دال مہملہ و موحدہ ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری دو معنی دارد اول ترسیدہ شدن و پوشیدہ شدن دوم پہن کردن تار زر و نقرہ و مانند آن ❊

دُبلا - دال مہملہ مضموم موحدہ ساکن لام بالف کشیدہ ف لاغر ع نحیف ❊

دُبلا پا - بای فارسی بالف کشیدہ ف لاغری ع نحافت

دبنا - اول مفتوح دوم ساکن نون و الف مصدری ف فرو شدن و کنایہ از مغلوب و زیر گشتن بود از کسی

ونبگ و ونبگا - اول و دوم مفتوح بنون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ کسیکہ تنومند و توانا و بخشش لائق بود

دلو چیٹا - دال مفتوح موحدہ بواو مجہول جیم فارسی زدہ نون والف مصدری کسے را در قابوی خود کردن بود بطوریکہ رہا نشود ٭

دبے پاؤں چلنا - اول مفتوح موحدہ تحتانی مجہول بای فارسی بالف کشیدہ واو و نون مخففیہ آہستہ قدم بر زمین نہادن بود تا آواز نہ برآید خواجہ آتش گوید ؎ حسد سے جل کے دبے پاؤں اوڑ گئے اغیار ٭ بہار حسن او جب کا ربرق و باد گیا ٭

دبیل - اول دوم مفتوح تحتانی لام زدہ ریشہ غلوت

فصل تای فوقانی

دُتکارنا - بدال مضموم فوقانی ساکن کاف بالف تا و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری راندن سگ و مردم ناکس بود ٭

فصل دال مہملہ

ددا - دال مہملہ اول مفتوح دال مہملہ دوم بالف کشیدہ کنیزیکہ بچگان را پرورد و دوک ٭

ددوڑا - دال مہملہ اول مفتوح دال مہملہ دوم بواو مجہول رای ہندی بالف کشیدہ دانہ ہین کہ ہنگام جوشش خون بر جلد بدن پدید آید چنانکہ جرأت گوید مصرع تو سراک عضو تن پر کیون نہ پڑ جائے ددوڑا سا ٭

فصل رای مہملہ

دُر - بالضم کلمہ بود کہ مردم فرومایہ را از ان رانند شاعرے گوید ؎ سچ ہے کہ آبرو کوئی موتی کی آب ہے ٭ تم نے جو دُر کہا مری عزت بگڑ گئی ٭

در آنا - داخل شدن کسے بخانہ کسے و چیزے اندرون چیزے بود ٭

درانداز - دال مہملہ مفتوح رای مہملہ ساکن الف مفتوح نون ساکن دال مہملہ دوم بالف و زای معجمہ کشیدہ کسیکہ بدگوئی کردہ در میان دو کس تفرقہ انداز د میر گوید ؎ صحبت آخر کو بگڑتی ہے سخن سازی سے ٭ کیا درانداز بھی اک بات بنا دیتے ہیں خواجہ آتش گوید ؎ پابوس کو ہر روز گیا یار کے گھر میں ٭ چیکا کیے سر کو پس دیوار درانداز ٭

دربار - اول مفتوح دوم ساکن موحدہ بالف رای مہملہ کشیدہ مجلس بادشاہان و امیران بود ٭

دربار برخاست ہونا - کنایہ از برخاستن

بیشتر مجلس پادشاہان و امیران بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آباد والا اُٹھ گئی دولت سرائے حسن ؎ برخاست لوگ ہو گئے دربار ہو چکا ؎

دربار کرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون والف مصدری بجا آوردن نشستن پادشاہان و امیران تا ملازمان و حاضر باشیان در مجلس حاضر آیند ؎

دربار لگنا - حاضر آمدن ملازمان و مجرائیان در مجلس پادشاہان و امیران بود جرأت گوید ؎ نہیں کیونکہ پیدا وسے بادشہ کشور حسن ؎ کہ جہاں جا کے وہ بیٹھا وہیں دربار لگا ؎

دربار معمور ہونا - معمور بودن مجلس سلاطین بود از حشمار ؎

دربہشت - دال مهمله مفتوح رای مهمله زده موحده مضموم های ہوز مکسور شین معجمه و فوقانی زده نوعے از حلوا بود که حلوائیان سازند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ غنچہ تری یاد میں ہے سینہ بہشت ؎ زہر غم فراق مزے میں ہے دربہشت ؎

درد اٹھنا و درد ہونا - پیدا شدن درد بود در [illegible] اعضا ؎

دردرا - ہر دو دال مهمله مفتوح رای مهمله اول ساکن رای مهمله دوم بالف کشیده ف نیمکوفته ع تراشه ؎

درزی - فارسیست ع خیاط ؎

درگور - اول مفتوح دوم ساکن کاف فارسی بواو مجهول و رای مهمله زده کلمه ایست که ہرگاه زنان از کسے رنجیده و بیزار شوند این کلمه بر زبان آرند و این محاورهٔ زنان ست وگاہے بر زبان مردان ہم آید چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ درگور تیری جی ضعیفی سے ہیں قربان ہیں جینے کا مزہ خاک ہے دنیا کا مزا خاک ؎ ذوق دہلوی گوید ؎ بعد مردن آپکے رونے کو سنا گور دور ہے جیتے جی ہی کہتے ہو صورت تری درگور دور ؎

درماہا - اول مفتوح دوم ساکن میم و ہای ہوز بالفہا کشیده ف ماہوار ع مشاہره ؎

دروازه معمور ہونا - بند شدن دروازه باشد جرأت گوید ؎ چھپ کے آتا ہے تو آراستہ چلی جاتی ہے لوگ سب سو گئے دروازے بھی معمور ہوئے ؎

دری - اول مفتوح رای مهمله تحتانی معروف نوعے از فرش باشد که گسترده بران نشینند یا خوابند ؎

دریا کا اوترنا - کم شدن آب دریا بود *

دریا کا چڑھنا - جوش زدن آب دریا بود *

دریا مین رہنا مگر سے بیر - مثلیست معروف ذوق دہلوی گوید ؎ ہر چکے دل کی اپنی عشق مین خیر * رہین دریا مین اور مگر سے بیر *

دَریبا - موحدہ بالف کشیدہ جای را گویند کہ آنجا برگ تنبول فروشند *

فصل رای فارسی

دڑاڑ - دال مہملہ مفتوح رای ہندی بالف و رای ہندی کشیدہ شگاف در خصوصاً و شگاف ہر چیز عموماً باشد شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ جھانکنے کو لیے ہیں جسمین دڑاڑین رخنے * ای پریرو ہی مجھے ایسی ہی دیوار پسند *

دڑبا - دال مہملہ مفتوح رای ہندی ساکن خانہ کہ برای ماکیان سازند ف کڑتا ع اُقنہ *

دڑیڑا - دال مہملہ مفتوح رای ہندی اول تحتانی مجہول رای ہندی دوم بالف کشیدہ زور روانی آب دریا و بزور باریدن باران بود دیگر گوید ؎ کہین تنکے نے بھی روکا ہی دریا کے دڑیڑون کو *

بہا لیجائیگا مجکو پسینا ناتوانی کا *

فصل سین مہملہ

دساور - بوزن دلاور جای را گویند کہ در آنجا ہر جنس را بافراط برای فروختن جمع کنند *

دساوری - بفتح اول و واو و سکون رای مہملہ و تحتانی معروف قسمی باشد تحفہ از برگ تنبول *

دسپنا - بای فارسی مفتوح نون بالف کشیدہ آلہ باشد کہ ازان آتش بردارند ف آتش کش ع ملقاط *

دست - دال مہملہ مفتوح بسین و فوقانی زدہ باصطلاح اطبای ہند اجابت و اسہال را گویند ف شکم رو *

دستا - فوقانی بالف کشیدہ چیزی باشد کہ گرداگرد گریبان قبا دوزند شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ تنگ ہی پڑتی ہی کسکی ای فلک تیرے ستارون پہ * قبای یار مین جس روز سے چمکی کا دستا ہی *

دسترخوان - دال مہملہ مفتوح بسین مہملہ زدہ فوقانی مفتوح بہ رای مہملہ زدہ خای معجمہ بواو معدولہ و الف کشیدہ و نون معلنہ فرشے کہ آنرا گستردہ بران طعام خورند ف خوان پایہ ع سُفرہ *

دسترخوان بڑھانا - موحدہ مفتوح رای

ہندی مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از
برداشتن فرش اطعمہ بود بعد فارغ شدن از
طعام خوردن شاعرے گوید ؎ غم بھی جی بھر کر
نہیں کھانے کو ملتا ای فلک * او گھگیا کیا
خوان دستر خوان تیرا اٹھ گیا *

دستر خوان کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن
نون والف مصدری کنایہ از طعام نیاز و نذر
بزرگان دین پختہ مردمان را خورانیدن بود
بحر گوید ؎ یاروں تجھکو کھلایا اپنے ساتھ * پھر اب گھر
چلکے دستر خوان کر *

دستی - فوقانی تحتانی معروف مشعل را گویند کہ لحیان
برسر چوب لتہ ہا بستہ روغن بران انداز ند و آنرا وقت
شب افروختہ پیش پیش سواری امیران برند چنانکہ بحر
گوید ؎ یہ سبھا کی دستی آگے آگے لیچلے سیّد * شب معراج کو
روشن جمال اوسکی عظمت کا * و در محفل حشمت ہم افروزند

دسوان - واو بالف کشیدہ و نون مخفیف ہم ع عاشر
و کنایہ از فاتحہ روز دہم وفات مردگان اہل اسلام نیز بود *

دسہرا - دال مہملہ و سین مہملہ مکسور و مفتوح ہای ہوز ساکن
رای مہملہ بالف کشیدہ تقریبی از تقریبات ہنود باشد *

فصل شین معجمہ

دشمن زیر پا - کلمہ ایست کہ ہرگاہ کسی پاپوش نو زیب پا
کند این کلمہ بر زبان آرند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ دوست
کے روندتا ہی دل پہلے کفش نو * ای پری لگتا ہی
زیبا تجکو دشمن زیر پا *

فصل عین مہملہ

دعا دینا - نیکی برای کسی از حق تعالی خواستن *

دعا کرنا - نیکی خواستن از جناب باری برای خود خواہ
برای دیگری و کلمہ بود کہ ہرگاہ کسی مزاج پرسی کند این
کلمہ بر زبان آرند *

دعا لگنا - تاثیر کردن دعا شد میر تقی مرحوم ؎ سب
جانتی ہیں پیر ہا میر دل زدہ * یاں کسی تو دوستی کی دکھو دعا لگے *

دعا لینا - کسی را از خویشتن راضی و خوشنود کردن کسیرا
بود تا در حق او دعا کند *

دعا مانگنا - ہمان نیکی خواستن از جناب باری بود *

فصل غین معجمہ

دغا دینا - فریب دادن بود کسے را *

دغا کرنا - ہمان فریب دادن
بود کسے را *

فصل فا

دفتی - دال مہملہ مفتوح فا ساکن فوقانی تحتانی معروف مقوای خوشنویسان و مطلبان که دران کاغذ ہا و اجزای کتاب دارند ف دفتین ۔

فصل قاف

دق ہونا - دال مہملہ مفتوح قاف ساکن عاجز شدن و تنگ آمدن بود ۔

فصل کاف

دکان اٹھانا - اسباب و اشیای دکان را از بازار برداشتن بود ۔

دکان بڑھانا - ہمان معنی بود که بالا گفته شد ۔

دکان رکھنا - اسباب و اشیای فروختنی در بازار آورده نہادن بود ۔

دکان کا چلنا - گرم بازاری کسی را گویند ۔

دکان لگانا - اسباب و اشیای برای فروختن بر دکان نہادن بود ۔

دکھ - دال مہملہ مضموم بکاف مخلوط الہا زده ف درد و آزار و اذیت ۔

دکھاو - بدال مہملہ مکسور و واو موقوف چیزہای بنظر آمدن باشد جرات گوید ؎ ہی بہت جلوه گاه یار بلند ۔ دیکھیں کیا یان سے کچھ دکھاو نہیں ۔

دکھ بھرنا - درد و رنج و اندوه بسر کردن بود مومن خان گوید ؎ کیسی ہو جاے وصال آه بلا سے چھوٹوں ۔ ہجر کا دکھ کوئی کب تک دل ناشاد دکھ بھرے ۔

دکھڑا - اول مضموم کاف مخلوط الہا زده رای ہندی بالف کشیده بیان اندوه و افسانه دردآمیز بود و محنت و کار بیہودگان را نیز گویند ۔

دکھیا - تحتانی بالف کشیده زنی که دردمند بود ف دردمند ۔

دکھیارا - رای مہملہ بالف کشیده کسیکه دردمند بود ف درد رسیده ۔

فصل کاف فارسی

دگنا - دال مہملہ مضموم کاف فارسی ساکن نون بالف کشیده ف دو چند ع مضاعف ۔

فصل لام

دل - بالکسر فارسیت ع فواد و قلب و بالفتح برآمدگی وسطی ہر چیز بود ع حجم اسیر گوید ؎ اہل صفا کو وضع سے کب سخت عیب ہے ۔ کس کام کا وه آئینہ جسمین کہ دل نہین ۔

دلاسا - فارسیت ع تسکین ۔

دلاسا دینا - فارسی تسلی دادن بود ۔

دل آنا - بکسر اول و لام ساکن والف و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از عاشق شدن برکسی بود*
دل اوٹھنا - کنایہ از برخاستن کسی برای سیر و تماشا بود برق مرحوم گوید ؎ ناتوانی سی غم ہجر کے ایسے بیٹھے * اوٹھے دنیا سی مگر دل نہ ہمارا اوٹھا * وکنایہ از برخاستگی خاطر نیز بود از جائے بخرات گوید ؎ کیوں صبا جو ہووے گذر یار کی طرف * دل سب طرف سے آپ کے جانی سی اوٹھ گیا * مرزا رفیع سودا گوید ؎ اوٹھایا کوہ رستم نی اگر تو سخت ناداں ہے * اوٹھانا دل کو دنیا سے عجب کار نمایاں ہی *
دلائی - دہانیدن زر بود کسی را از جائے *
دلبا - اول مفتوح بلام زدہ موحدہ بالف کشیدہ مرغیکہ مرغان را بنگاہیدن بیران آموزند *
دل بجھنا - موحدہ مضموم جیم مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از دل افسردگی بود خواجہ آتش گوید ؎ بی داغ عشق کیوں نہ مرا دل بجھا رہے * اندھیر ہے چراغ نہیں جس کنول میں ہے *

دل بڑھانا - موحدہ مفتوح رای ہندی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از تعریف کسے نمودن در کاری تا خوشنود شدہ آں کار را بخوبی تمام سرانجام دہد شیخ ابراہیم ذوق ؎ تیغ تو اوچھی پڑی تھی گر پڑے ہم آپ سے * دل کو قاتل کے بڑھانا کوئی ہمسے سیکھ جای * شاعر گوید ؎ گھٹانا حوصلے کا حضرت ناصح کو آتا ہی کدھر وہ لوگ ہیں جو عاشقوں کا دل بڑھاتی ہیں * ونیز کسے را دلاوری گفتن تا در جنگ دلاوری کند *
دل بڑھنا - رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از خوشی و شادمانی بود دلا استاذ مؤلفہ ؎ وہ بت ترسا جو آیا دل ہمارا بڑھ گیا گھٹ گیا ایمان کعبے سی کلیسا بڑھ گیا *
دل بند ہو جانا - کنایہ از انقباض خاطر بود *
دل بھاری ہونا - موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف کنایہ از اندوہگین و ملول شدن بود ہجر گوید ؎ وہ ناتواں ہوں میں پیس جاؤں ہو جو دل بھاری * حباب وار

جو سینے سے سر کو بیتے گران فریاد *

دل بھر آنا - بای موحدہ مخلوط الہا مفتوح ورای مہملہ زدہ و الف
ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از دیدن یا شنیدن رنج
وایذای کسے اندوہگین شدہ آب در دیدہ گردانیدن
بود شیخ ناسخ مغفور ابنید ؎ خونفشان رہتی ہیں
آنکھیں ہو چکی جیسی شراب * کیون نہ بھر آئے
مرا دل شیشہ خالی ہوگیا *

دل بہلانا - بای موحدہ مفتوح ہای ہوز ساکن لام
ونون بالفہا کشیدہ در کارے خواہ در سیر و تماشا
مشغول شدن بنوع تفرح *

دل بیٹھ جانا - بای موحدہ مفتوح تحتانی و تای
ہندی مخلوط الہا زدہ جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ
از افسردگی خاطر باشد بحر گوید ؎ قطع جب سے
ہوئی امید وصال جانان * اسطرح بیٹھ گیا دل
کہ اوٹھایا نہ گیا *

دل پسیجنا - بای فارسی مفتوح سین مہملہ تحتانی
معروف وجیم زدہ نون والف مصدری کنایہ از
ترحم نمودن بر حال کسے بود آتش گوید ؎ آتش
خموش دل نہ پسیجیگا یار کا * بہمنی سے یہ مصرع
موزون آہ کاش *

دل پکڑ لینا - بای فارسی و کاف ہر دو مفتوح
رای ہندی ساکن لام تحتانی مجہول نون والف
مصدری کنایہ از دیدن رنج و صدمہ کسی یا شنیدن
آہ و نالہ کسے تاب نیاوردن باشد شاعرے گوید
؎ کسکا درد دنیا سنا ذون کون لا سکتا ہے تاب
دل پکڑ لیتی ہے بلبل تری مری فریاد سے *

دل پک جانا - بای فارسی مفتوح کاف ساکن جیم
ونون بالف ہا کشیدہ کنایہ از آزار رسیدہ شدن
دل بود خواجہ آتش گوید ؎ بتون کے ناز سے
دکھ دکھ کے پک گئے ہین دل * وہ کون ہے کہ
خدا سے جو داد خواہ نہین *

دل پھٹ جانا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح
تای ہندی ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از
بیزاری و تنفر طبع کسے بود از کسے شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ کبھی نہ اوس سے ملے ہم جدا ہوئے جیسے
پھٹا دل ایسا کہ پھر التیام ہو نہ سکا *

دل پھر جانا - کنایہ از ہمان بیزاری و تنفر طبع
باشد جرأت گوید ؎ کوئی دل پھرتا ہے پیارا گو ترش

خوبان جفا ٭ عشق خلقت مین ہمارے ان ستمگارون کا ہے ٭

دل پھیکا ہو جانا - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ ہای ہوز بواو مجہول جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از بیزاری دل باشد از چیزے شاعرے گوید ؎ پر یہ و تیر آرایش سے کیون دل ہو گیا پھیکا ٭ نہ وہ لب پر لکھوٹا ہے نہ وہ ماتھے پر افشان ہے ٭

دل ٹوٹنا - تای ہندی بواو معروف و تاے ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از رسیدن رنج و ملال بدل بود و شکستگی خاطر شیخ ناسخ میفرماید ؎ دل مرا ٹوٹ گیا یاد جو آیا ساقی ٭ شیشہ کے کو شب ہجر مین پتھر سمجھا ٭

دلجلا - جیم مفتوح لام بالف کشیدہ کنایہ از عاشق بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ کبھی مجھ دلجلے کی تربت پر ٭ سبز ہوگا نہ جز چنار درخت ٭ ایضاً بحر گوید ؎ حرارت آج تک ہم دلجلون کی خاک مین بھی ہے ٭ بگولا جب اوٹھا دھوکا ہوا آو چراغا

دل جلانا - نون و الف مصدری کنایہ از دلسوزی نمودن بود شاعرے گوید ؎ کسی کی آرزو مین ہم جگر پر داغ کھاتے ہین ٭ نہین معلوم دلسوز اپنے دل کو کیون جلاتے ہین ٭

دلدار - دال مہملہ مفتوح لام ساکن دال مہملہ دوم بالف و رای مہملہ کشیدہ چیزے کہ گندہ و ذی حجم باشد ٭

دلدّر - دال مہملہ مفتوح لام مکسور دال مہملہ دوم مشدد مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نحوست و چیز نحس و شوم و مردم پلید را گویند ٭

دل دکھانا - اول مکسور دال مہملہ دوم مضموم کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از پہونچانیدن آزار رسانیدن بکسے بود ٭

دلدل - ہر دو دال مہملہ مفتوح ہر دو لام زدہ گلابہ کہ در تہ جوئی و حوضے آب ما نند آن باشد و قف لاے ع خلاب بحر گوید ؎ کوئی ایسا نہو گا بحر جیسے ہم مکدر ہین ٭ ہمارے عکس سے آئینے کی دریا مین اہل بحر

دل دھڑکنا - جنبیدن دل بود از خوف و ترس ٭

دل دھک دھک ہونا - ہر دو دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح ہر دو کاف زدہ ہمان جنبیدن دل بود از ہیچ خوف و اندیشہ بحر گوید ؎ کھٹک سے ترا نکھون میرے اپنے دل و سکا کبھی ہو رہا ہے دھک دھک ٭

نہ دید مجکو ہوئی مبارک نہ راس اوسکو سنگار آیا ❊

دل دیکھنا - دال مہملہ تحتانی مجہول و کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از امتحان کسے در امرے بود پوشیدہ مرزا برق میفرمایند ❁ دل لیکر دلبری سے جو دل دیکھنے لگے ❊ رکھدوں حضور یار کلیجا نکال کے ❊

دل دینا - کنایہ از فریفتہ شدن بر کسے بود شیخ ناسخ میگویند ❁ دل دیکے آگیا تری قابو مین اے صنم ❊ میں اپنے اختیار سے مجبور ہوگیا ❊

دل ڈوبنا - دال ہندی بواو معروف و موحدہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از اندوہگین شدن دل بود شیخ ناسخ میفرمایند ❁ ای عزیزو آج میرا دل نہ ڈوبا جای کیون ❊ اپنے یوسف کا مجھے چاہ ذقن یاد آگیا ❊

دل رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از دلداری و پاس خاطر کسی بود ❊

دل سے دل ملنا - سین مہملہ تحتانی مجہول دال مہملہ دوم مکسور لام ساکن میم مکسور لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از اتحاد و اتفاق دو کس بود باہم جرأت گویند ❁ اے یار سٹے دل سے دل ایسا کہ کہون مین ❊ یہ نگ ہے محبت کی انگوٹھی مین دو دلکا ❊

دل سے دھوان اوٹھنا - کنایہ از آہ کردن جرأت گویند ❁ دل سے اوٹھتا ہے دھوان خاک ہے جینا اپنا ❊ تپش غم سے پھنکا جاتا ہے سینا اپنا ❊

دل سے گرنا - بیقدر شدن کسے بود پیش کسے ❊

دل کا بخار - کاف بالف کشیدہ موحدہ مضموم خای معجمہ بالف و رای مہملہ کشیدہ کنایہ از رنج پنہان بود کہ از کسے رسیدہ باشد ❊

دل کا بخار نکالنا - نون مکسور کاف بالف لام زدہ نون والف مصدری کنایہ از دفع کردن رنج پنہانی بود و بعضے نمودن بر کسے یا گریہ کردن جیسا کہ میر تقی میر میفرمایند ❁ چشم سے خون سرا نکلیگا ❊ کوئی دل کا بخار نکلیگا ❊

دل کا غبار - کنایہ از تکدر و ملال بود کہ در دل باشد جیسا کہ برق مرحوم فرمایند ❁ نکلا غبار دل سے صفائی تو ہوگئی ❊ اچھا ہوا جو خاک مین تمنے ملا دیا ❊

دل کا رکنا - آزرده شدن دل بود غالب دہلوی گوید رباعی ❁ دکھ جی کے پسند ہوگیا ہے غالب ❊

شیخ ناسخ میفرمایند ؎ رات دن دھڑکے عذاب حشر کے ہونا ہدا * تیرا ہی یہ دل گردہ ہے *

دل لگنا — لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری بر دو معنی آید اول کنایہ از مشغولی خاطر بود بکارے دوم کنایہ از عاشق شدن بر کسے بود جرأت گوید ؎ دل کے لگجانے کو سو ناز و ادا ہیں اوسمیں * وہ ستمگار فقط ایک طرحدار ہے کیا *

دل لگی — کاف فارسی تحتانی معروف بر دو معنی آید اول شغل شیخ ناسخ میگویند ؎ کرتے ہو تم قیمیون سے ہنسنے تو دل لگی * کچھ فکر ہے مری بھی دل بیقرار کی * دوم کنایہ از خوش طبعی و مزاح بود *

دل لگی باز — کسیکہ خوش طبعی شیوۂ او باشد *

دل لینا — لام تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از دریافت کردن ما فی الضمیر کسے باشد مخاطب گوید ؎ چل کر اوس نا آشنا کا آج پھر دل لیجیے * پائیے ایما اگر کچھ بھی گلے مل لیجیے *

دلما — دال مضموم بلام زدہ میم بالف کشیدہ قسمے از نانخورش بود کہ گوشت را کوفتہ با پنیر و مانند آن در بادنجان و خیار وغیرہ پر کنند و بپزند *

دل مرجانا — مردہ شدن دل بود جرأت گوید ؎ اسے چھوڑکر تو اگر جائیگا * یہ دل مفت میں یار مرجائے گا *

دل ملنا — میم مکسور لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از آمیزش باطنی بود با کسے شیخ ناسخ میفرمایند ؎ آنکھیں تو ملاتے ہو مگر دل نہیں ملتا * ساغر تو بہت خوب ہے مینا نہیں اچھا * و بمیم مفتوح کنایہ از اندوہ و قلق دل بود چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ؎ جیسے عشق کیا ہے ہمنے دلکو کوئی ملتا ہے * اشک کی سرخی زردی چہرہ کیا کیا رنگ بدلتا ہے *

دل مین آنا — خیال کسی یا چیزی بدل آمدن بود *

دل مین جگہ کرنا — جیم و کاف فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن کاف مفتوح رائے مہملہ زدہ نون و الف مصدری جا کردن کسے در دل کسے بود مخبر گوید ؎ کیا اگر پائی کسی نے کسی محفل میں جگہ * آدمی عرش نشین ہے جو کرے دل میں جگہ *

دل مین چبھنا — جیم فارسی مضموم موحدہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از نہایت پسندیدگی چیزے بود مخبر گوید ؎ چبھ گئی ہے وہ صرہ دیں الملتین

جیون یا نہ جیون پہ جان کا تہ لگی انی پہ بھر بھر و کیا ہی*

دل مین چٹکی لینا - جیم فارسی مضموم تای ہندی ساکن کاف تحتانی معروف لام تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از پوشیدہ آزار رسانیدن کسی بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بلبلو ایسا اثر پیدا کرو فریاد مین* چاہتے ہیں منقار چٹکی لے دل صیاد مین*

دل مین راہ کرنا - کنایہ از جا کردن در دل کسی بود میر تقی مرحوم میفرمایند ؎ کعبہ سو بار وہ گیا تو کیا* جسنے یان ایک دل مین راہ نہ کی*

دل مین گرہ پڑنا - کاف فارسی و رای مہملہ مکسور ہای ہوز ساکن بای فارسی مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از وقوع نہشدت رنج و ملال کہ از جانب کسی در دل راہ یابد ساغر گوید ؎ پڑ گئی تھی جو تری دل مین گرہ وا نہوئی وہ سعی ہر چند مرے ناخن تدبیر نے کی*

دل مین گڑ جانا - نہایت پسندیدہ شدن چیزی بود میر تقی مرحوم گوید مصرعہ گڑ جاتی ہے دل مین پیارے آنکھہ اوسکی شرمائی ہوئی*

دل مین گھر کرنا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از جا کردن در دل کسے بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کون ہی جسکو نہین اوس صاحب عصمت کی یاد* گھر مین بیٹھے بیٹھے اک عالم کی دل مین گھر کیا*

دلنا - دال مہملہ مفتوح لام ساکن نون والف مصدری نوعی از سائیدن غلہ بود و کنایہ بود از تباہ و خراب ساختن کسے*

دل ہاتہ مین لینا - ہای ہوز بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا زدہ میم تحتانی مجہول و نون مخففہ لام تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از راضی داشتن و مطیع خود کردن کسی را بود چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ؎ دل کہ فقیر کا بھی ہاتھون مین دلبرون کے* جانے سے ہے جہان مین گر لیا دیا کچھہ*

دل ہٹ جانا - ہای ہوز مفتوح تای ہندی زدہ جیم و نون بالف کشیدہ کنایہ از بیزاری و نفرت باشد از چیزے یا کسے بحر گوید ؎ جسکا کہ پاس تھا مجھے دل اوسنے ہٹ گیا* سینے کا غار گرد کدورت سے پٹ گیا*

دل ہلنا - جنبیدن دل بود از ترس یا بیم خواہ از

ترحم جرأت گوید ؎ کوئی سنگدل ہے جرأت تیرا سُنے جو قصہ * یکبار اوسکا دل بھی یہ داستان ہلا دے *

دلیل - بتحتانی مجہول باصطلاح نصاری سپاہی اندک جرم کردہ را اسلحہ و اسبابش بران بار کردہ تا مدت معین گردانند کہ ہمین سزای او بود *

فصل میم

دم - بالفتح یکبار کشیدن قلیان بود *

دما - میم بالف کشیدہ مرضیست مشہور کہ نفس دران تنگی کند ع ضیق النفس *

دماغ آسمان پر ہونا - کنایہ از کبر و غرور بود چنانکہ میر تقی مرحوم میفرمایند ؎ مرد ہین ہم تو آدم خاکی کی شان پر * اللہ رے دماغ کہ ہے آسمان پر *

دماغ خالی کرنا - دماغ کسے را پریشان ساختن بگفتگوی بیہودہ بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ شیشے مین کرتا ہون خالی محتسب میرا دماغ * پنبۂ مینا ہے کان اپنے کرون ناچار بند *

دماغ مین خلل آنا - معروفست کہ خلل حواس باشد گویند شاعرے گوید ؎ نئی گردش ہے اسکی ہر زمان مین * خلل سا ہے دماغ آسمان مین *

دماغ نہ ملنا - بجانب کسے ملتفت نہ شدن باشد از غرور چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کہتے زلف جیسے آئی ہے * نہین ملتا ہمین دماغ اپنا *

دمانا - خمانیدن شمشیر بود برای امتحان پختگی و خامی آن شیخ ناسخ میفرمایند ؎ یار کی شیر طبعی زنگہ بھی لطف سے خالی نہین * ہو اگر تلوار اصیل اوسکو دمایا چاہیے *

دم اٹک جانا - الف و تای ہندی ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ جیم و نون بالف کشیدہ باز ماندن نفس بود در سینہ و چشم ہا ہنگام نزع شاعرے گوید ؎ نزع مین آ گئے نہ وہ مین سر پٹک کر رہ گیا * راہ کھولی کی اونھون نے دم اٹک کر رہ گیا *

دم اولٹنا - نا راست شدن دم بود ہنگام نزع و مانند آن جرأت گوید ؎ نہ جانا یہ کہ جانے سے کہین کیونکر جیے گا وہ * کہ جسکا دم اولٹا تا تھا میرے روٹھ جانے سے *

دم باز - کسیکہ مردم را فریب دہد جرأت گوید

ے کیا کیا دیے دم اوسنے باتین بنا بنا کر ✤ دم نازنین کے تصدق اس گفتگو کے صدقے ✤

دم بخود ہونا ـ کنایہ از خاموش شدن بود بمعنی دم بستن ✤

دم بند ہونا ـ کنایہ از خاموشی باشد ونیز کنایہ از انقباض بود آتش گوید ے سنہ لپیٹون مین تو دم کردے خیال یار بند ✤ خواب بد دیکھون اگر ہون دیدۂ بیدار بند ✤

دم بھر ـ بموحدہ مخلوط الہا مفتوح براے مہملہ زدہ وقت یکدم ✤

دم بھرنا ـ کنایہ از گفتگو و یاد کسے بر وقت کردن و دعوی محبت نمودن بود خواجہ حیدر علی آتش گوید ے یہ سوداے شہادت ہے ہماری سر کو اے قاتل ✤ تری تلوار کا دم بھرتی ہے ہر رگ مری گردن مین ✤

دم پر بنجانا ـ کنایہ ایست از ہلاکت ✤

دم پھڑکنا ـ باے فارسی مخلوط الہا و راے مہملہ ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری کنایہ از بیتابی شدت و فریفتہ گردیدن بر چیزے یا کسے باشد خواجہ آتش میگوید ے لیے رہتا ہی زر مٹھی مین میرے مول لینے کو ✤ وہ بلبل ہون کہ طفل غنچہ کا مجھپر ہی دم پھڑکا ✤ شیخ ناسخ میفرماید ے ذبح وہ کرتا تو ہے پر جاہیے اے مرغ دل ✤ دم پھڑک جائے تڑپنا دیکھ کر صیاد کا ✤

دم ٹوٹنا ـ بر حسب دم قادر نماندن بشنا وران بود در آب جرأت گوید ے ہاے جب بحر محبت مین دم اپنا ٹوٹا ✤ تب تجاہل ہی کی تقدیر پڑی یا نیکی

دم توڑنا ـ فوقانی بواو مجہول و راے ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از جان کنی بود و جان کندن شیخ ناسخ میفرماید ے کیون نہ دم توڑون کہ جسپر دم نکلتا ہی مرا ✤ ناسخ ان روزون رقیبون کا وہ ہمدم ہوگیا ✤

دم ٹھہرنا ـ تاے ہندی مخلوط الہا و ہاے ہوز ہر دو مفتوح براے مہملہ زدہ نون و الف مصدری قرار گرفتن نفس بود ✤

دم چڑانا ـ جیم فارسی مضموم راے مہملہ و نون بالف ہا کشیدہ نفس دزدیدن مردم بود تا کیان شود

کہ مردہ است جرأت گوید ع بوقت نزع مجکو دیکھہ بیدم * یقین وہ بدگمان مطلق نہ لایا * بسی ہی جو کہ دل مین جو چوری * تو کہتا ہے کہ اسنے دم چُرایا *

دم چڑھنا ـ جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا ساکن نون والف مصدری دم زدن غیر طبیعی بود *

دُمچی ـ اول مضموم دوم ساکن جیم فارسی تحتانی معروف چیرے کہ بر پس زین اسپ بندند و زیر دم اسپ اندازند و یاردُم *

دم خفا ہونا ـ اول مفتوح دوم ساکن خای معجمہ مفتوح فا بالف کشیدہ ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از گرفتہ شدن نفس بوقوع انقباض شیخ ناسخ سیف ما سیند ع عشق مے یہ ہی کہ دم میرا خفا ہوتا ہے * گھُٹتا ہی جو کوئی ہست گلا میناکا *

دم دَھاگا ـ دال مہملہ مخلوط الہا و کاف فارسی بالف کشیدہ حیلہ و حوالہ کردن و فریب دادن باشد *

دم دینا ـ دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری بردو معنی آید اول فریب دادن خواجہ آتش گوید ع شب کو دم دے دیکے بیجاتا ہی کوے یار مین * مین تو تھا ہی مجسے بھی مرشد مرا دل ہوگیا * دوم نخبتن پلاؤ وغیرہ بود *

دم رُکنا ـ رای مہملہ مضموم کاف ساکن نون والف مصدری ہمان گرفتگی نفس بوقوع انقباض جرأت گوید ع درد دل کی اب یہ شدت ہی کہ آہ * دم رُکا جاتا ہے جی کیا کیجیے * مومن خان گوید ع یان ہی کیا دنیا سے او ٹھہ جاؤن اگر کہتے ہین آپ * رک گیا میرا ابھی دم کیونکہ اسقدر کیتے ہین آپ * شاعرے گوید ع رکتا ہی دم نفاق عجب جسم و جان کے ہین * کیون اے فراق دوست یہ جھگڑے کہان کے ہین *

دُم ریز ـ بروزن گلریز میوہ باشد کہ بر درخت باقی ماندہ بعد چیدن *

دمڑی ـ دال مہملہ مفتوح میم ساکن رای ہندی تحتانی معروف چہارم حصہ پول را گویند *

دم سادھنا ـ سین مہملہ بالف کشیدہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری

کنایہ از حبس نفس بود ۞

دم ٹھمانچا - نوعی از تیغ ہندستانی زرکوچک و کنایہ بود چنانچہ خواجہ وزیر گوید ع جان چنگی دریچہ ابرو کا تیغا ہو گیا ۞ شوق نظارہ میں سر دم دم ٹھمانچا ہو گیا ۞

دمک - دال مہملہ و میم ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ ف درخشندگی ۞

دمکنا - اول و دوم مفتوح کاف زدہ نون والف مصدری ف درخشیدن ۞

دم کرنا - کاف مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری بر دو معنی آید اول فسون یا دعای وغیرہ خواندہ بر کسے دم کردن شیخ ناسخ مینویسند ع معجزہ سے میں جیا پیر راست کہیے یا مسیح نام کس کا لے کے مجھ پر آپ نے دم کر دیا ۞ دوم پختن پلاؤ و مانند آن ۞

دم کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ دیگ طعام را از دیگدان فرو آوردہ چند لمحہ نزد آتش داشتن بود و نیز کنایہ از خاموش گردیدن باشد میر تقی مغفور گوید ع مرغان باغ سے نہونی میری دلکشی ملانا کہ کو سنتا وقت سحر دم ہی کھا رہے ہے ۞

دم کھینچنا - کاف مخلوط الہا مکسور یای [illegible] نون مفتوحہ و جیم فارسی زدہ کنایہ از حالتے کہ انسان را ہنگام نزع و مانند آن رو دہد شاہ [illegible] گوید ع یا دابرو میں سکتا ہوں میں بسمل کی طرح ۞ کھینچ رہا ہے دم رگوں سے تیغ قاتل کی [illegible]

دم گھبرانا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح موحدہ ساکن رای مہملہ و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از خفقان و وحشت بود ۞

دم گھٹنا - کاف فارسی مخلوط الہا [illegible] مفتوح تای ہندی ساکن نون [illegible] و الف مصدری بہ بیان گرفتہ شدن نفس بود ع انقباض [illegible] گوید ع ز نہیں رہتا جو یار کی بہ ہم تمام شب ۞ گھٹتا رہا دھویں سے مرا دم تمام شب ۞

دم لبوں پر آنا - لام مفتوح موحدہ بواو مجہول و نون مخفیہ بای فارسی مفتوح بہ رای مہملہ زدہ الف و نون بالف کشیدہ ف جان بلبی ۞

دم لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا

کشیده ف قلیان کشیدن ٭

دم لینا - لام تحتانی مجهول نون والف مصدری نفس کشیدن بود جرأت گوید ؎ تیز تر تو وہ بار ہوا تو دم لینا دشوار ہوا ... سانس بھی لے آب بھی سی اتنے پر دم ہارے ہے ٭ و کنایه از آرمیدن باشد میر تقی گوید ؎ مرگ اک ماندگی کا وقفہ ہے ٭ یعنی آگے چلیں گے دم لے کر ٭

دم مارنا - میم بالف و رای مهمله کشیده نون والف مصدری بر دو معنی آید اول لاف زدن و دعوی نمودن خواجه آتش گوید ؎ آتش ٭ کسکی جاه کا دم مارتے ہو تم ٭ ... دریا ہے دشمن جان دوستدار کا ٭ دوم سخن گفتن ف دم زدن جرأت گوید ؎ آہ کرنے کی بھی طاقت ہمیں ہیہات نہیں ٭ آه کیا کیجے دم مارنے کی بات نہیں ٭ شاعر گوید ؎ ہنسا بولا کیا غیروں سے تو میں نے تری آفت تری محفل میں دم پر آبنی لیکن نہ دم مارا ٭

دمن - دال مهمله و میم هر دو مفتوح نون ساکن معشوقه نل بود که قصه او مشهور است ٭

دم میں آجانا - میم تحتانی مجهول و نون مخفیه الف و جیم و نون بالفها کشیده بفریب کسے آمدن بود ف فریب خوردن مومن خان گوید مصرع دم میں ہمارے وہ ستم ایجاد آگیا ٭

دم میں دم آنا - کنایه از امید زندگی شدن و تسلی یافتن بود مومن دہلوی گوید ؎ تیرے آتے ہی دم میں دم آیا ٭ ہو گئی یاس امیدوار کی آج

دم میں دم ہونا - کنایه از بقای حیات بود خواجه آتش گوید ؎ دیده مشتاق کو منتظر تو عالم میں ہے ٭ دم ترا بھرتے ہیں دم جب تک کہ اپنے دم میں ہے ٭

دم ناک میں آجانا - نون بالف و کاف زده میم تحتانی مجهول و نون مخفیه الف و جیم و نون بالفها کشیده کنایه از عاجز و تنگ آمدن بود ٭

دم ناک میں کرنا - کاف مفتوح رای مهمله زده نون والف مصدری کنایه از عاجز و تنگ کردن کسے بود ٭

دم ناک میں لانا - لام و نون بالفها کشیده

کنایہ از بہان تنگ وعاجز کردن کسے بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ زلف مشکین مجکو رہ رہکر دلا جاتی ہے یاد ❊ لائی ہے اب نکہت گل کیون مرا دم ناک مین ❊

دم نکلنا ـ نون مکسور کاف مفتوح لام زدہ نون والف مصدری ف جان برآمدن وکنایہ از نہایت فریفتہ شدن بود بر کسے یا بر چیزے برق گوید ؎ دم نکلتا ہے تیرے ہونٹھون پر ❊ جان عاشق لبون پر آئی ہے ❊

فصل نون

دِن ـ بالکسر ف روز ع یوم ومرادف بخت وطالع نیز بود چنانکہ جرأت گوید ؎ کب اوس سے ہوگی ملاقات مین یہ پوچھون ہون ❊ ذرا تو دیکھیو منجم مرے ستارون ❊

دن بڑھنا ـ موحدہ مفتوح رای ہندی مخلوط الہا نون والف مصدری دراز شدن روز بود ❊

دن بھرنا ـ موحدہ مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از بسر کردن ایام زندگانی در رنج واندوہ بود میر تقی مرحوم گوید ؎ کچھ طرح ہو کہ سب طرح ہو حال ❊ عمر کے دن کسی طرح بھر ہو ❊ شیخ ناسخ میفرمایند

رباعی آتا نہین پاس جسکے ہم مرتے ہین ❊ فرقت ہی مین زندگی کے دن بھرتے ہین ❊ ہوتا جو وصال کیون یہ ہوتا سودا ❊ لڑکے ہمین سنگسار کیون کرتے ہین ❊ ولہ ؎ جنکی آغوش کو تم بھرتے نہین ❊ زندگانی کے وہ دن بھرتے ہین ❊

دن پھرنا ـ بای فارسی مخلوط الہا مکسور بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از آمدن ایام نیک وسعید بود بعد گذشتن ایام بد ومنحوس جرأت گوید ؎ برنگ مہر ہے گردش سے ہمکو سارے دن ❊ جو تم پھر آؤ تو پیارے پھرین ہمارے دن ❊ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ناسخ اپنے دن پھرینگے دشت غربت مین اگر ❊ آبلہ ہر ایک تلوے کا گھر ہو جائیگا ❊

دن چڑھنا ـ جیم فارسی مفتوح بہ رای مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از بلند شدن آفتاب بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ دمبدم ضعف بھر ایسا ہے بہ بیداری دوست

دن چڑھے مجھسے پڑھی جاتی نہین تحریر صحیح * ایضاً
شاعری گوید ؎ سو بار آئی اور قیامت گذر گئی *
فرقت کا وہ گھڑی بھی ابھی دن چڑھا نہین *

دن ڈہلے - کلمہ ایست کہ مفہومش روز ... بود خواجہ وزیر گوید ؎ زلفون نے دل کو چھین لیا
رخ کی دید مین * لوٹا ہی دن ڈہلے یہ اندھیر ہو گیا *

دن ڈھلنا - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از زوال آفتاب بود استاذ مولانا ؎ روز محشر کی درازی
کی قسم دیتا ہون * کہ تو دیکھی کہ دن ہجر کا
ڈھلتے دیکھا *

دن سن - بکسر سین مہملہ کنایہ از سن و سال بود جگر گوید ؎ کیا ابھی دن سن ہیت اوس
محبوب کی نام خدا * بارہ برس آنے دو قد
شمشیر دم ہو جائیگا *

دنگا - دال مہملہ مفتوح نون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ شور وغلغلہ وشر وفساد بود *

دن نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام زدہ نون والف مصدری کنایہ از برآمدن آفتاب بود *

دلتون سے اوتر جانا - اول مکسور نون بواو مجہول زنون مختفیہ سین مہملہ تحتانی مجہول الف بواو غیر ملفوظ فوقانی مفتوح براے مہملہ زدہ جیم نون بالف کشیدہ کنایہ از گذشتن ایام شباب وجوانی بود شاعری گوید ؎ کیا جلد ان حسینوں کا جاتا رہا
شباب * گذری تھی ایک شب کہ دلون سی اوتر گئی *

دنیا عجب جگہ ہی - محاورہ ایست معروف میر تقی میر گوید ؎ قصر و مکان و مسکن ایکو نکو سب جگہ ہی
ایکو نکو جا نہین ہی دنیا عجب جگہ ہی *

دنیا کی ہوا لگنا - محاورہ ایست شعر شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ مین ہون جہان مین لگی
جس دن سی دنیا کی ہوا * حال میرا ہی بعینہ آسیا ہی باد کا *

دنیا ہوا ور تم ہو - محاورہ ایست معروف میر تقی میر مرحوم گوید مصرع کہو گئے دنیا ہی تم ہو اور
اب دنیا ہو میان * غالب دہلوی گوید ؎ غالب
بھی گر نہو تو کچھ ایسا ضرر نہین * دنیا ہو یارب
اور مرا بادشاہ ہو *

فصل واو

دوا - دال والف بواو کشیدہ ورق نخچہ بود کہ عصفر دارد *

دوالا۔ دال مہملہ مکسور واو ولام بالف کشیدہ زر برباد دادن ساہوکاران بود

دوالا نکالنا۔ نون مکسور کاف بالف کشیدہ و لام زدہ نون والف مصدری ظاہر کردن نقصان و خسارہ باشد صرافان را خواہ بسبب نقصان خواہ برائے ہضم کردن زر مردم و عبارت در اصل از آنست کہ چون ساہوکاران زر برباد دہند و چیزے در تہ بساط ایشان نماند چراغ در روز روشن کنند و این اشارتست بآنکہ از چراغ زر گم کردہ خود را میجویند*

دوالا نکلنا۔ نون مکسور کاف مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری بمعنی ظاہر شدن نقصان و خسارت بسبب زر برباد دادن ساہوکاران را بود شیخ امداد علی بحر گوید؎ کیا تیرے لعل لب کو خریدیگا جوہری* بیعانی ہی مین اوسکا دوالا نکلگیا* و کنایہ از نقصان مطلق نیز بود جرأت گوید؎ داغ بردل جو ترا چاہنی والا نکلا* نقد جز داغ دوالی کا دوالا نکلا*

دوالی۔ لام تحتانی معروف تقریبیست از تقریبات ہنود کہ دران ایام شبہا چراغہا روشن کنند و قمار بازند*

دوب۔ دال مہملہ بواو معروف و بای موحدہ کشیدہ گیاہیست مشہور شیخ ناسخ فرزند مرغ شیخ ناسخ سیفر ما یند؎ مانگہ نو خط ہزاروں خاک مین* جابجا ہو کیون نہ سبزہ دوب کا*

دو بدو۔ بر وزن رو برو مقابل شدن بکسی بود خواجہ میر درد مغفور میفرمایند؎ نہ ہاتھ اوٹھائے فلک گو ہمارے کینے سے* کسے دماغ کہ ہو دو بدو کمینے سے* شیخ امداد علی بحر گوید؎ مہتاب دو بدو جو ہوا اوسکے چہرے سے* دیکھی ہوائی چھوٹتے چہرے کے رنگ سے*

دوبھاسیا۔ موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ سین مہملہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ کسے کہ داننندہ دو زبان بود کہ صاحب یک زبان را بصاحب دیگر زبان بفہماند فقط بجاکہ ع ترجمان*

دوبھر۔ بواو معروف و موحدہ مخلوط الہا مفتوح برای مہملہ چیزے کہ بار خاطر بود و ناگوار*

دوبھیان۔ دال مہملہ بواو غیر ملفوظ موحدہ مفتوح بہای ہوز زدہ تحتانی بالف و نون نخستہ ستمر دو سیر را گویند شیخ امداد علی بحر گوید؎ کیا زبس ستیں و ثمر دل کے خوابان ہوگئے* بازو و نپر باندھکر اسکے

دو بھیاں ہو گئے ٭

دو پائیکا نقش - بای فارسی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ نقشی بود مثلث کہ نہ خانہ دارد پس از سہ خانہ پائین دو خانہ را پر کنند ہمچو خانہای دیگر و یک خانہ را خالی گذارند بحر گوید

ع مجھے ہو نسخۂ اکسیر سے سوا تعویذ ہمیشہ اگر رہے حُب میں دو پائی کا تعویذ ٭

دو پٹّا - بای فارسی مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ نوعے از پوشش زنان بود و بر کمر بند مردان نیز اطلاق کنند ٭

دو پلکا - دال مہملہ بواو غیر ملفوظ بای فارسی مفتوح بہ لام زدہ کاف بالف کشیدہ نوعے از نگینہ باشد کہ توام بود بحر گوید

ع ای جان جہان کم سخنی ختم ہے تمہیں ٭ لب بستہ دہن ہی کہ نگینہ ہی دو پلکا

دوپہر - دال مہملہ بواو مجہول بای فارسی و ہای ہوز ہر دو مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نام ساعتیست از ساعتہاے روز وقت نیم روز و باستعمال این کلمہ بلا نون ثابت

دوپہر بجنا - موحدہ مفتوح جیم ساکن نون والف مصدری نواختن ہمان ساعت بود گھڑیالیان را

چون آن ساعت تمام شود شیخ ناسخ میفرمایند

ع ای روز فراق نیم جان ہون ٭ تیری ابھی دوپہر بجی ہے ٭

دوپہر ڈھلنا - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از زوال آفتاب و تجاوز کردن روز از ہمان ساعت بود کہ بالا رفت گور شد شیخ امداد علی بحر گوید

ع ای بحر دو گھڑی بھی چڑھا دن نہ ہجر کا ٭ ہم دو پہر کی شکل جوانی سے ڈھل چلے ٭

دو پیازا - گوشتے کہ بے ترکاری پزند ٭

دوت - دال مہملہ بواو مجہول و فوقانی کشیدہ کلمہ باشد کہ سگ را از ان رانند ٭

دوتا - بواو معروف و فوقانی بالف کشیدہ مرد سخن چین را گویند و اگر زن باشد بجای الف تحتانی معروف آرند ٭

دُوت ڈِیک - بواو معروف کلمہ ایست برای تنبیہ ناکسان و حقیران ٭

دو جی سے ہونا - بمحاورۂ زنان بار دار شدن لوئی

دُو چھپر یاں ابا یا میاں میں نہیں تہیں -

شلیست بجائے زنند کہ گنجائش دو زن یک کس
در یک خانہ دشوار بود *

دو دامی - دال مہملہ بواو غیر ملفوظ دال مہملہ دوم
بالف کشیدہ میم تحتانی معروف نام تماشے باشد
کہ بران گلہا و بوٹہ ہا از سوزن کشند خواجہ آتش گوید
ع شکار اپنے سمائے حسن کا شاید کہ کھیلے گا *
پہنتا ہے مرا صیاد پیراہن دو دامی کا *

دو دل راضی تو کیا کریگا قاضی شلیست
مشہور و مفہومش ہم معروف ست چنانکہ برق مغفور
سیف بانید ع دل جو راضی ہوں تو قاضی کا چارہ
کیا ہے * دھر رکھی ہیں کچہری میں محلکا اونکا *

دودھ - دال مہملہ بواو معروف و دال مہملہ مخلوط الہا
زدہ ف شیر ع لبن *

دو دھارا - انچہ از تیغ و خنجر و مانند آن دو دم
بود جرأت گوید ع کہا جو میں نے یہ آو شوخ تیغ ہی
سنا ہے آج * کہ مول آپ نے خنجر لیکے دو دو دھارے
لیے * تو کیا کہوں کہ وہ منہ سے تو کچھ نہ بولا پر *
نگاہیں بولیں نہ پوچھو اسے تمہارے لیے *

دودھ اوترتا - الف بواو غیر ملفوظ فوقانی
مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ
از فرو و آمدن شیر در پستان زنان بود ہنگام
شیر دادن بکودکان *

دودھ بڑھائی - موحدہ مفتوح رای مہملہ مخلوط الہا
بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف شادیے باشد
کہ کودکان شیر خوارہ را از شیر دادن باز دارند
ف طفل را از پستان بریدن ع فطام *

دودھ پلائی - بای فارسی مکسور لام بالف
کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف زنے کہ کودکان را
شیر دہد ف دایہ ع مرضعہ *

دودھ پھٹنا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح
تای ہندی ساکن نون والف مصدری پارہ پارہ
شدن شیر بود از آمیزش نمک و سرکہ و مانند آن *

دودھ کا جلا چھاچھ پھونک پھونک کے
پیتا ہے - مثل است مشہور بجائے زنند کہ ہرگاہ
کسے را از کسے ہیچ گزند رسد پس او از ہر یکے
خائف و ترسان ہمے ماند *

دودھ کا دودھ پانی کا پانی - شلیست
مشہور بجائے زنند کہ کسے با کسے یا چیزی با چیزی

نیا میز دا اسیر گوید ؎ غیر اوس سے نشاں و شیر بھو نے پاے ☆ دودھ کا دودھ ہو پانی کا خدایا پانی ☆

دودھ کی بو منہ سے آنا - کنایہ از طفلی و کم سنی و نادانی بود ☆

دودھ کے دانت - کاف تحتانی مجہول دال مہملہ بالف و نون غنہ و فوقانی کشیدہ کنایہ از دندان کودکان بود کہ بزمانہ شیرخوارگی بر آرند ☆

دودھ کی مکھی - مگسے کہ در شیر افتد و آنرا از شیر بیرون کردہ بفگنند و نیز کسے را گویند کہ از صحبت کسے باوجود دخیل بودن خارج شود و بیگانہ گردد ☆

دودھ مسہری - میم و سین مہملہ مفتوح ہاے ہوز ساکن راے مہملہ تحتانی معروف نوعے از جامہ ابریشمی بود ☆

دودھوں نہاؤ پوتوں پھلو - دعائیست کہ زنان باہم یکے دیگرے را دہند ☆

دودھیا - تحتانی بالف کشیدہ قسمی از حلواے ہوز بود کہ بسبب آمیختن شیر نرم شود ☆

دور - دال مہملہ بواو معروف و راے مہملہ زدہ ضد نزدیک بود و فارسیست و در محاورہ ہندیان کلمہ بیزاری و نفرت بود و کسے را نیز گویند کہ بسیار دانشمند و دور اندیش باشد ☆

دور پار - باے فارسی بالف و راے مہملہ کشیدہ کلمہ بود بمحاورہ زنان کہ ہرگاہ از کسے یا چیزے بیزار شوند این کلمہ بزبان آرند ☆

دور پہونچنا - باے فارسی مفتوح ہاے ہوز بواو غیر ملفوظ و نون غنہ و جیم فارسی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از رسیدن بدرجہ کمال و دور اندیشی و بلند خیالی بود شاعرے گوید ؎ اک جام پیکے کرتے ہیں ہفت آسمان کی سیر ☆ پینے سے پہونچنے لگے دور دور ہم ☆

دور کرنا - جدا کردن چیزے بود از نزد خود و در گذشتن ازان رشک حرم میرزا مائید ؎ جو شکوہ دل نالان حضور کرتے ہیں ☆ ہم اس فساد کو پہلو سے دور کرتے ہیں ☆

دور کھنچنا - کاف مخلوط الہا مکسور بنون غنہ و جیم فارسی زدہ کنایہ از نخوت و غرور کردن بود شیخ ناسخ میرزا مائید ؎ دور اتنا آنکھ تجھسے اے خونخوار کھینچ ☆ ایکدن اس سے تو میر قتل کو تلوار کھینچ خواجہ آتش میگوید ؎ کھینچے دو دو ہاتھ کو

ماہ تمام سے * ہمت بلند چاہیے دوہاتہ بام سی *
دور کے ڈھول سہانے - مثلیست مشہور
بجائے زنند کہ کسے ذکر غائبانہ کسے بہ نیکی کند
و آواز دہل از دور خوش آید *
دورہ - بزیادت ہاے گردش ع دور و شاید
کہ بزیادت ہا در فارسی نیز مستعمل بود *
دورہیو - کلمہ راندن و دفع کردن باشد *
دور کی سوجھنا - کاف تحتانی معروف
سین مہملہ بواو معروف و جیم مخلوط الہا زدہ نون
والف مصدری کنایہ از اندیشہ بلند کردن و
سخن تازہ و نادر گفتن بود شیخ ناسخ مینفرمایند
ع اوس پر یہ خسار پہ پھبتی کہی ہے جو رکی
پیچ تو یہ ہے سوجھتی ہے کیا ہی ہمکو دور کی
دوڑ - دال مہملہ مفتوح بواو و رای ہندی
زدہ شتاب رفتن مردمان از طرف حاکم بود
براے گرفتاری مجرمان بجائے و تاختن سپاہ
بر دشمنان خواجہ آتش گوید ع بنجیر دلکو
کیا یون صف مژگان نے خراب * دوڑ جیسے
کسی دہ پر کوئی عامل دوڑا *

دوڑ دھوپ - دال مہملہ مخلوط الہا بواو
معروف و بای فارسی کشیدہ دوا دوش و سعی و
کوشش کردن در امرے بود *
دوڑ دھپاڑ - ہمان سعی و کوشش کردن
در کارے باشد *
دوڑ مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون
والف مصدری تاختن زدن و تاراج کردن
کنایہ از دوا دوش بود در امرے ع سعی
و کوشش *
دوڑنا - نون والف مصدری ف دویدن
و شتافتن *
دوزخ - کنایہ از شکم انسان بود چنانکہ خواجہ
میر درد میفرمایند رباعی سپایا کرے سرچند
تقدس سندا * مشکل ہے کہ حرص سی ہو دل کیندا
جنت مین بھی اکل و شرب سی کب ہے نجات *
دوزخ کا بہشت مین بھی ہوگا دھندا *
دوس - دال مہملہ بواو مجہول و سین مہملہ کشیدہ
الزام را گویند *
دوسا رہونا - دال مہملہ بواو غیر ملفوظہ سین مہملہ

بالف و رای مہملہ کشیدہ یک سر تیر بآن طرف نشانہ
گذشتن و سر دیگر باین طرف ماندن بود ف
ترازو شدن تیر *

دوس دینا — دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف
مصدری ف الزام دادن لا استاد لمؤلفہ ع
قسمت اولٹی ہے کیا کردن اسکو * دوست دشمن
ہے دوس دوں کسکو *

دوسرا — دال مہملہ بواو معروف و سین مہملہ
زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ ف دوم ع ثانی *

دوشاخا — دال مہملہ بواو غیر ملفوظ شین معجمہ و
خای معجمہ بالفہا کشیدہ قسمی از شمعدان بود کہ برآن
دو شمع روشن کنند *

دو عملہ — چیزے و مکانے کہ دران ملکیت
دو شریک باشند *

دوغلا — دال مہملہ بواو مجہول و غین معجمہ زدہ لام بالف کشیدہ
کسیکہ پدرش و مادرش از یک قوم نباشند ف اکدش *

دوگاڑا — دال مہملہ بواو غیر ملفوظ کاف فارسی
و رای ہندی بالفہا کشیدہ دو گلولہ در یک بندوق
انداختہ سر کردن بود مرزا برق میفرمایند ع

خال رو زن سے دکھائے نہیں تا کا مجکو *
پھر کے قاتل نے تیغے میں دوگاڑا مارا *

دوگانا — نون بالف کشیدہ باصطلاح زنان
اوباش زنے را گویند کہ مساحقہ کنند یعنی آن
زن بر زن دیگر برآمدہ فرج خود را بر فرجش بمالد

دولار — دال مہملہ بواو غیر ملفوظ لام بالف
و رای مہملہ مہر و محبت را گویند *

دولارا — کسیکہ محبوب کسے باشد و اگر زن
باشد بجای الف آخر تحتانی معروف آوردہ
دولاری گویند *

دولتی — دال مہملہ بواو غیر ملفوظ لام مفتوح
فوقانی مشدد تحتانی معروف ہر دو پا زدن
اسپ و انسان آن بیکبار بود ف جفتہ زدن *

دولتی چھانٹنا و دولتی مارنا — لگد زدن
اسپ بود ف جفتہ زدن *

دولڑا — دال مہملہ بواو غیر ملفوظ و لام زدہ رای
ثقیلہ بالف کشیدہ زیور زنان باشد از دو سلک مروارید *

دولکھنا — دال مہملہ بواو غیر ملفوظ لام مفتوح
کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری

ف خطائے کسے گرفتن *

دولکی — دال مہملہ بواو غیر ملفوظ و لام زدہ کاف
تحتانی معروف نوعے از رفتار اسپ بود *

دولھا — دال مہملہ بواو معروف لام مخلوط الہا
بالف کشیدہ کسیکہ نوکتخدا بود وقت نوداماد و نوشاہ *

دولھا کی دم کے ساتھ ساری برات —
کاف تحتانی مجہول دال مہملہ مفتوح بمیم زدہ
کاف دوم تحتانی مجہول سین مہملہ بالف کشیدہ
و فوقانی مخلوط الہا زدہ سین مہملہ دوم بالف
کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف موحدہ مفتوح
رای مہملہ دوم بالف و فوقانی کشیدہ مثلیست
بجائی زنند کہ چند کسان وابستہ و متعلق از یکی
باشند بطوریکہ آن یک ہرجا نشیند اینہمہ نشینند
ہمراہ او نشینند و از ہرجا کہ برخیزد اینہمہ نیز
از آنجا برخیزند چنانکہ شاعرے گوید ؎ سب
حسرتین سدھارین دل سے الم کے ساتھ * ساری
برات تھی اوسی دولھا کے دم کے ساتھ * شاعر
دیگر گوید ؎ جب تک ہے روح جسم مین چلتے
ہین ہاتھ پاؤن * دولھا کے دم کے ساتھ
یہ ساری برات ہے *

دولھن — دال مہملہ بواو غیر ملفوظ لام مخلوط الہا
مفتوح بنون زدہ زنے کہ نوکتخدا باشد ع عروس *

دولھن کا عطر — عطریست مشہور از اقسام
عطریات شاعرے گوید ؎ لپٹے لحد سے حسب ہم
بوئے عروس آئی * مٹی کو اسکے سمجھے یہ عطر ہے دولھن کا

دون — دال مہملہ بواو معروف و نون زدہ
ف لاف و گزاف و باصطلاح مغنیان
دوبالا نمودن آواز بود در غنا *

دونا — بنون بالف کشیدہ ف دو چند ع مضاعف
و بفتح اول ظرفے بود کہ از برگ ہا چون برگ ڈھاک
و مانند آن برائے نہادن اشیا سازند *

دونا باندھنا — موحدہ بالف و نون غنہ و
دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری
ہمان ظرف ساختن از برگ ڈھاک و مانند آن
برائے نہادن اشیا بود دکانداران را *

دونا چڑھانا — جیم فارسی مفتوح رای ہندی
مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از ہمان
ظرف کہ از برگ ڈھاک و مانند آن ساختہ باشند

اندران شیرینی وگلہا داشتہ بر مزار ربا در گاہ بلا نہادن بود مرزا برق میفرمایند ؎ ہیئت وہ شہیدِ عشق ہوں نامی جہاں میں ٭ دونے چڑھینگے میری لحد کے نشان پر ٭

دونا دون - ہر دو واو معروف ونون آخر معلنہ ف چار چند ٭

دونا مانا - دال مہملہ مفتوح میم با الف کشیدہ ونون زدہ نون والف مصدری کنایہ از عہد نمودن ہیچ نذر و نیاز بود شیخ امداد علی بحر گویند ؎ دیکھنے جاتا ہوں زیور کی پھبن ٭ ایک آ تیتے سے دونا مان کر ٭

دونا مروا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن واو با الف کشیدہ برگ نباتیست کہ در دوا بکار آید ف مرزنگوش ع مرزنجوش ٭

دونا ہو جانا - کنایہ از خمیدہ شدن تیغ بود از ہر طرف خود صبا گوید ؎ جان شیرین سے نے کس سختی سے دی تیغہ قاتل کا دونا ہو گیا ٭

دون کی لینا - کاف تحتانی معروف لام تحتانی مجہول نون والف مصدری لاف و گزاف کردن وخود ستائی نمودن بود لاستاذ مئولفہ ؎ دون کی آپ کے ہمساز بجا لیتے ہیں ٭ لحن داود کو تانون ہیں بالتے ہیں ٭

دونگڑا - دال مہملہ مفتوح بواو ونون غنہ و کاف فارسی زدہ رای ہندی با الف کشیدہ باران اول فصل باران را گویند ٭

دونون - دال مہملہ بواو مجہول نون بواو مجہول ونون مخففہ ف ہر دو واین کلمہ را بے نون آخر نوشتن خطا ست ٭

دونون باگین کسنا - نون بواو مجہول و نون مخففہ موحدہ با الف کشیدہ کاف فارسی تحتانی مجہول ونون مخففہ کاف مفتوح بسین مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از ہر دو جانب خمیدہ شدن تیغ بود مرزا برق میگویند ؎ نیک و بد سب سے جھک کے ملتے ہیں ٭ دونون باگین یہ تیغ کستی ہے ٭

دونون وقت ملنا - واو مفتوح بقاف ساکن وفوقانی تشدیدہ میم مکسور لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از رفتن روز و آمدن شب بود

یعنی وقت شام باشد جرأت گوید ؎ ہوا سے
بال زلفون کے رخ روشن پہ ہلتے ہین ہر دل
بیمار تک اوگھ بیٹھے دونون وقت ملتے ہاین ٭
دو ہائی - دال مهمله بواو غیر ملفوظ ہای ہوز بالف کشیده همزه تحتانی معروف ف فریاد ع الغیاث ٭
دو ہائی دینا - دال مهمله تحتانی مجهول نون و الف مصدری فریاد کشیدن مظلومان بود ف فریاد کشیدن ٭
دو ہائی کھینچنا - کاف مخلوط الها مفتوح تحتانی و نون غنه و جیم فارسی زده نون و الف مصدری همان فریاد کشیدن مظلومان باشد ٭
دو ہتّڑ - دال مهمله بواو غیر ملفوظ ہاے ہوز و فوقانی مشدد هر دو مفتوح به راے هندی زده هر دو دست یکبار بر رو و سینه خود یا بر رو و سینه کسے زدن بود ٭
دو ہر - دال مهمله بواو مجهول ہای ہوز مفتوح به راے مهمله زده چادر که دوتا بود ٭
دو ہرا - دال مهمله بواو غیر ملفوظ و ہای ہوز زده راے مهمله بالف کشیده چیزے که دوتا بود ف دوتا و قسمے بود از شعر هندی الاصل یعنی یکتا کا دوہرا
دو ہرا بدن - موحده و دال مهمله هر دو مفتوح بنون زده ضد بدن لاغر بود خواجه وزیر گوید ؎ پل بے شوخی دیکھتے ہین جب اقد دوتا ہنسکے کہتے ہین بدن کیا انکا دوہرا ہوگیا ٭
دو ہرانا - راے مهمله و نون بالف کشیده دوتا کردن جامه و دوباره کردن کارے و دوباره گفتن سخنے بود ٭

فصل ہای ہوز

دھات - دال مهمله مخلوط الها بالف و فوقانی کشیده هندی الاصل بر دو معنی آید ا - جوہر کانی را گویند که گداخته شود در آتش و آن ہشت است آہن - ارزیز - مس - سیم - زر - اسرب - جست - سیماب - ۲ - منی را نامند ف آب پشت ٭
دھار - دال مهمله مخلوط الها بالف و راے مهمله کشیده بر دو معنی آید اول فواره آب و خون و مانند آن شیخ ناسخ سیفی باشد ؎ کھلوائی فصد پانی مین قتل ہوگیا ٭ کم تھی لہو کی دھار نہ خنجر کی دھار سے ٭ دوم دم کارد و تیغ و غیره بود

خواجہ آتش گوید ؎ چھیڑ سکتا ہی کوئی ابرو کو
شانہ مثل زلف دشمنانہ پھیر سکتا ہی تیغ تیز کی کب
دھار پر ✤ وبہر دو معنی در استعمال مونث ست ✤
دھارا - رای مہملہ بالف کشیدہ جای جاری شدن
آب بود شیخ ناسخ مغفور مانید ؎ یاد کشتی مین جو
آیا وہ دُرِ دریای حسن ✤ دھار خنجر کی مجھے
دریا کا دھارا ہو گیا ✤
دھار باندھنا - بزور سحر و افسون کند کردن
دم تیغ و کارد وغیرہ بود جرات گوید ؎ نہین
کرتی جو تیغ اوسکی اثر کچھ جسم پر میری ✤ فسونگر
ہی کوئی دشمن کہ اوسکی دھار باندھی ہے ✤
دھارنا - نون والف مصدری آب گرم
ریختن بر عضوے بود از اصطلاع تنظیل ✤
دھاری - رای مہملہ تحتانی معروف خط راست
را نامند کہ بر قماش وغیرہ بود ✤
دھاڑ - دال مہملہ مخلوط الہا بالف و رای
ہندی زدہ کلمہ ایست بمحاورہ زنان کہ بر ہجوم
چندکسان اطلاق کنند ✤
دھاڑا - ہمان معنی بود کہ بالا گفتہ شد و

بکسر اول و ہای ہوز ملفوظ ترجمہ حاجت بود ✤
دھاک - دال مہملہ مخلوط الہا بالف و کاف
کشیدہ رعب و ہیبت کسے بود و در استعمال
مونث ست خواجہ آتش گوید ؎ مرد سے
بہتر ہے نام مرد ہیچ ہے یہ مثل ✤ پہلوانی
ہی سو ہے رستم کی آتش دھاک ہے ✤
دھاک بندھنا - موحدہ مفتوح و نون
غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف
مصدری رعب و ہیبت مردانگی و شجاعت
کسے بر ہر یکے غائب آمدن بود ✤
دھاگا - کاف فارسی بالف کشیدہ رشتہ
بود غیر تابیدہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
ساز و برگ بینوائی حسرت و اندوہ ہین ✤
ہم فقیرون کے لیے سیلی ہی دھاگا آہ کا ✤
کنایہ از فریب نیز بود بحر گوید ؎ یہ جانتے تو اے
جانتے تھے کہ گلے کا ہار اپنی کر کے رکھیے ✤ دیا
نہ کس کس نے اوسکو دھاگا نہ دم مین وہ گلعذار آیا
ایضاً رشک مغفور مانید ؎ ہی نہایت
حسن خط و زلف عارضی ✤ دھاگا نہ دیجیے

ہمین وامر وکمت سے*

دھاگا دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و
الف مصدری کنایہ از فریب دادن باشد*

دھان پان - بای فارسی با الف کشیدہ فتح نون
زدہ کنایہ از کسیکہ نازکتر باشد شیخ امداد علی بحر
گوید ع گلوری بھی جو اوٹھائی لچک گیا یہ نجا
ہمارا یا نزاکت مین دھان پان ہوا* ایضاً
حضرت برق میفرمایند ع عالم نزاکت کا ہے یہ
اوس دھان پان کا* جسم لطیف نام سے ہے
عاشق کی جان کا*

دھانس - دال مہملہ مخلوط الہا با الف و نون
غنہ وسین مہملہ کشیدہ بوئیکہ از تنباکوی خشک
کوبیدہ وہر چہ سے خشک شدہ ومانند آن برآید*

دھانی - نون تحتانی معروف رنگیست سبز کہ
مشہور ست شاعرے گوید ع سبز کنٹھ نہین
محفل مین سے گلگون کا* دھانی جوڑا کیے
ہے دختر رز زیب بدن*

دھاوا - واو با الف کشیدہ ف گرداوری

دھاو امارنا - میم با الف ورای مہملہ کشیدہ نون
والف مصدری گرد آوری شہر یا مکان کسے
نمودن بود*

دھاوت - بروزن حاجت سرکردہ گوندگان
وبازاریان باشد*

دہائی - بروزن رسائی دہ عدد کامل را گویند*

دھبا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح موحدہ
مشدد با الف کشیدہ ف داغ ونشان وکنایہ
از عیب نیز باشد*

دھبا پڑنا - بای فارسی مفتوح رای
ہندی ساکن نون والف مصدری ف داغ افتادن*

دھبا لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون والف مصدری داغی شدن چیزے بود
وکنایہ از عیب دار شدن چیزی وکسی نیز باشد
آتش گوید ع بیداغ ہونے نے رخ پر نور یار
کے* داغ جبین کا ماہ کو دھبا لگا دیا*

دھپ - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بیای
فارسی کشیدہ ف سرخینگ ودر استعمال مونث است*

دھپ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون
والف مصدری ف سرخینگ زدن*

دھپ مارنا - میم باالف و رای مهمله کشیده نون
وا الف مصدری بمعانی تهمت بود گفته شد ؎
دھت - دال مهمله مخلوط الها مفتوح بفوقانی کشیده
کلمه باشد که فیلبانان فیل را بدان رانند ؎
دھتا بتانا - موحده مفتوح فوقانی و نون باالف
کشیده کسی را از نزد خود راندن بود و این محاوره
بازاریان ست ؎
دھج - دال مهمله مخلوط الها مفتوح بجیم ف
روش ع وضع ؎
دھجی - دال مهمله مخلوط الها مفتوح جیم مشدد
بتحتانی معروف پارچه از جامه که بسیار کم عرض باشد
دھجیان اوڑنا - پاره پاره شدن جامه و
مانند آن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جیب کیا
دامان محشر کی اوڑینگی دھجیان ؎ ہم ہین عالم
جو اسپنے پنجہ چالاک کا ؎
دھجیان لینا - لام تحتانی مجهول و نون بالف
مصدری پاره پاره کردن جامه بود و از تحقیر
کسی باشد مرزا برق مغفور گوید
قطعه تنگ آ تا ہی جامہ کسے حقارت سے
نام لیتے ہین ؎ کیون اوڑاؤن نہ جیب کے ٹکڑے ؎
دھجیان خاص و عام لیتے ہین ؎ شاعرے گوید ؎
پھاڑتا اپنا گریبان مرے آگے وہ اگر ؎ دھجیان
قیس کی ہین چاک گریبان لیتا ؎
دھچکا - دال مهمله مخلوط الها مفتوح جیم فارسی
ساکن کاف بالف کشیده ف رنج ع صدمه ؎
دُھر - دال مهمله مخلوط الها مضموم براے مهمله
منتهای بعد مسافت بود میر وزیر علی صبا گوید ؎
تا حش کعبہ مقصد ہین کیا کیا ٹھوکرین کھائین ؎
گرسے دو دو قدم پر ہم ارادہ باندھکر دُھر کا ؎
دِہرا - اول مکسور بهای هوز ساکن راے مهمله بالف
کشیده ف تجانع ع بیت الصنم ؎
دہرانا - دال مخلوط الها مکسور براے مهمله و نون
بالف کشیده ترسانیدن کسی از سخن ترساننده
بود جرات گوید ؎ در دل کہنا مرا شاید کہ اوسنے
سن لیا ؎ ورنہ کیون مجکو دہراتا ہی بہلا چاکیا
دُھریہ - دال مهمله مخلوط الها مضموم براے مهمله زده
بای فارسی مفتوح بدال مهمله زده نوعی از سرود لیکن
مثل ترانه و خیال ؎

دھنگا - بای فارسی مفتوح بہ نون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ سخن دروغ و بے اصل بود *

دھر دھر جلنا - شعلہ افروز شدن چیزی بود از رسیدن آتش بآن میر تقی مرحوم گوید ؎ تھا وہ بھی اک زمانہ جب نالے آتشین تھے * چاروں طرف سے جنگل جلتا دھر و دھر تھا *

دھرنا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف نہادن شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کانٹوں میں اب تک چلی جاتی ہیں گو میں مر گیا * جا بے گل کانٹے مری تربت پہ ظالم دھر گیا *

دھروہر - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ بواو مجہول ہای ہوز مفتوح بہ رای مہملہ زدہ چیزی کہ نزد کسے امانت دارند و در استعمال مونث ست شیخ امداد علی بحر گوید ؎ لیجا ہماری پاس سے اپنا یہ لعل داغ * مدت ہوئی ہے تیری دھروہر دھری ہوئی

دھریا - دال مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ منکر ذات خدا بود و دھر را حادث نگوید بلکہ قدیم گوید خواجہ آتش میگوید ؎ منکر ہیں ذات صانع قدرت کی دھریے

خانۂ زنبور میں ہاتھ کا ڈالنا ہے * فقط لالہ سپرد *

دھڑیاں اوڑانا - بضم دال و رای مہملہ مشدد کسی را رسوا و مشہور کردن بود *

دھرے جانا - رای مہملہ تحتانی مجہول جیم و نون بالف کشیدہ کنایہ از مبتلا شدن بہ آفتی باشد خواجہ آتش گوید ؎ اسیر ہم ہوئے سودا ہے تھا آتش * دھرے گئے دل خانہ خراب کے بدلے *

دھڑ - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بہ رای ہندی ف پیکر یعنی جسد *

دھڑا - رای ہندی بالف کشیدہ برابر نمودن دو پلہ ترازو یعنی ہنگام وزن نمودن چیزی بطرزے کہ یکے از دیگرے زیر و زبر نباشد *

دھڑا باندھنا - مصدر بالف کشیدہ و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از ملزم کردن و تہمت نہادن بر کسے بود بشیر اکرون کاری

دھڑا دھڑ - دال مہملہ مخلوط الہا دوم مفتوح بہ رای ہندی آوازے کہ از بارش باران و سینہ زنی ماتم کنندگان برآید استاذ مولف گوید ؎ مثل بارش کی صدا میں ہے صدا سے ماتم * فرقت یار میں ہے سینہ ہاہی

دھڑا دھڑ ... پانی ٭
دھڑا کرنا - بمعان ہر دو پلہ ترازو را بہنگام وزن نمودن چیزے برابر کردن بود ٭
دھڑکا - کاف بالف کشیدہ وہم و ترس و خوف ٭
دھڑکن - کاف مفتوح بمعنی اختلاج دل اگویند و این محاورہ زنان ست ٭
دھڑکنا - رای ہندی مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری تپیدن دل ع اختلاج قلب ٭
دھڑلا - دال مہملہ مخلوط الہا و رای ہندی ہر دو مفتوح لام مشدد بالف کشیدہ انبوہ و اژدحام مردم بود و کنایہ از کردن کارے باعلان تمام نیز باشد ٭
دھڑی - رای ہندی تحتانی معروف بر دو معنی آید اول مالیدن مسی بود بر لبہا زنان را جہت آرایش و زینت شیخ ناسخ میفرماید ٭ بیت ٭ یہ روے کہ شرمندہ کرے اودی گھٹا کو ٭ دیکھے جو نہ دم بھر تری مستی کی دھڑی آنکھ ٭ دوم وزنیست مشہور کہ در قصبات پنج سیر و در شہر دہ سیر بود شیخ امداد علی بحر گوید ٭ مسی کسی کے بلا لب پر جو ٹل گئی ٭ سوسن کا رتبہ ایک دھڑی آج کم ہوا ٭

دھڑی جمانا - جیم مفتوح میم و نون بالفہا کشیدہ بمعان مسی مالیدن بر لبہا بود زنان را جہت زینت ٭
دھڑی دھڑی لوٹنا - لام بواو معروف و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از تمام غارت کردن کسے باشد ٭
دھسا - دال مہملہ مخلوط الہا مضموم سین مہملہ مشدد بالف کشیدہ نام نوعے از لباس پشمین بود کہ در سرما پوشند مثل شال طرس ٭
دھسنا - اول مفتوح سین مہملہ ساکن نون و الف مصدری فرو شدن چیزے یا کسے در زمین بود و فرو شدن زمین نیز باشد ٭
دھاسا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بکاف کشیدہ قسمے از سپش بود کہ خورد و تر باشد ٭
دھکا - کاف مشدد بالف کشیدہ کسی را از دست راندن کہ بجای خود قائم نماند ٭
دھکا دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری بہمان معنی بود کہ گفتہ شد ٭
دھکا کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ از جای خود لغزیدن کسی بود از راندن کسی و صدمہ غیر ٭

دھکا لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری کسے را صدمہ رسیدن از راندن کسی نوی

دھکے دھاکے کرنا - ہر دو دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح ہر دو کاف کشیدہ کاف سوم مفتوح برای مہملہ زدہ نون والف مصدری جنبیدن دل بود از ترس وبیم

دھک سی ہونا - جنبیدن دل بیک ناگاہ بشدت از بیم وخوف

دھکم دھکا - کاف اول مشدد مفتوح میم ساکن کاف دوم مشدد بالف کشیدہ باہم راندن یکی دیگری را بود در ہجوم وازدحام

دہکنا - دال مہملہ بہای ہوز مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری افروختن آتش وگرم شدن بدن را نیز گویند

دھکڑ دھکڑی - ہر دو دال مہملہ مخلوط الہا مضموم کاف فارسی اول ساکن کاف فارسی دوم تحتانی معروف ہر دو معنی آید اول گلو را گویند دوم زیوریست کہ زنان در گلو پوشند نیز سینہ و دست خوان را نیز گویند جرأت گوید ع دھکڑ دھکی او سکے کلیجے سے لگی ہو بالم سینہ چپاتی ہے کہ سینے سے تعویذ بحجر

دھگڑا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح کاف فارسی ساکن رای ہندی بالف کشیدہ بمحاورۂ زنان یار زن فاحشہ را گویند

دہلا - اول مفتوح دوم ساکن لام بالف کشیدہ ورق گنجفہ بود کہ دران دہ صفر باشد

دہلنا - اول و دوم مفتوح لام ساکن نون والف مصدری بوقت ترسیدن

دھما چوکڑی - دویدن اطفال وشور وغوغای آنہا باشد

دھم دھم - ہر دو دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح ہر دو میم زدہ آواز کہ از پای کوبی مردم برآید

دھمک - دال مہملہ مخلوط الہا و میم مفتوح بکاف کشیدہ صدمہ کہ از آواز سخت دل ودماغ را رسد وصدای خفیف را نیز گویند وہر دو معنی در استعمال مؤنث است

دھماکا - میم وکاف بالفہا کشیدہ ہمان آواز کہ از پا کوفتن کسے بیرون آید

دھمال - جست وخیز بود سیر تقی گوید ع نعت

دل سے کیا پوچھ ہوا تو ہم میں حال نہیں ﷺ آشنا

کر طپش سے دل کے سر پہ وہ دھمال نہیں ﷺ

دھمکانا - اول مفتوح میم ساکن کاف ونون بالف کشیدہ ف ترسانیدن ع اشفاق *
دھمکی - کاف تحتانی معروف سخن کہ ترسانندہ باشد *
دھمکی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری ترسانیدن کسے از سخنان ترسانندہ بود *
دُھن - دال مہملہ مخلوط الہا مضموم بنون دو معنی دارد اول خیال و تصور دوم باصطلاح خنیاگران چیزی باشد در راگ *
دُہنا - دال مہملہ مضموم ہای ہوز ساکن نون بالف کشیدہ دوشیدن شیر بود از پستان ماف دوشیدن وبفتح اول دست راست باشد آتش گوید ؎ زلف کو ہاتھوں کی ترے یار کروں کیا تعریف * بانیاں دہنے سے تو ہے بائیں سے دہنا بہتر *
دھنّا دینا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح نون مشدد بالف کشیدہ نشستن بر در کسے جہت تقاضای چیزی بود *
دھنا سیٹھ - مفسد و سرکش را گویند *
دُھن بندھنا - دال مخلوط الہا مضموم بنون ساکن موحدہ مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدر وابستہ شدن خیال کسی یا چیزی بود آتش گوید ؎ مفلس ہون لاکھہ پر یہی دل کو بندھی ہے دُھن * یوسف کو قرض لیکے تقاضا اوٹھائیے *
دَھنتّر - دال مہملہ مخلوط الہا و نون و فوقانی مشدد ہر سہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ کسیکہ سرکش و زبردست بود *
دُھند - دال مہملہ مخلوط الہا بنون و دال مہملہ زدہ تاریکی کہ لاحق بصر مردم شود *
دھندا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح نون ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ کار ہای از کارہای دنیوی بود چنانکہ خواجہ میر درد میگویند رباعی پیدا کرے ہر چند تقدس بندا * مشکل ہی کہ حرص سی ہو دل برکندا * جنت میں بھی اکل و شرب سے کب ہی نجات * دوزخ کا بہشت میں بھی ہوگا دھندا * و بضم اول مترادف اندھا باشد *
دھنک - دال مہملہ مخلوط الہا و نون ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ کمان رنگا رنگ کہ بیشتر در ایام بارش بر آسمان ظاہر شود ف کمان رستم و کمان شیطان ع قوس قزح و نوعی از زر باف بود کہ گرداگرد جامہ یا دو زند

دھنکٹی ۔ نون ساکن کاف مضموم تای ہندی مشدد و تحتانی معروف چیزے کہ بآن غلہ کوبند و باز نکسع یدقہ وکنایہ از کسیکہ بران چو دکوب بسیار نمایند ۔

دھنگار ۔ بو یا شیدن دال باشد بروغن ۔

دھننا ۔ دال مہملہ مخلوط الہا مضموم بنون زدہ نون والف مصدری جنبانیدن سر بود در رنج و ملال و مانند آن وکنایہ از نصیحت کردن ہم باشد ۔

دھنی ۔ دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح نون تحتانی معروف کسیکہ در کاری دستگاہ تمام دارد چنانکہ شیخ ناسخ گفتہ ۔ مارا ابرو سے سیکڑوں کو ۔ قاتل ن تلوار کا دھنی ہے ۔ وکنایہ از مایہ دار نیز باشد و بنون مشدد چوبے کہ حال سقف بود دفت تیرہ و دار بام ۔

دھینگا دھینگی ۔ ہر دو دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف و نون غنہ کاف فارسی اول بالف کشیدہ کاف فارسی دوم تحتانی معروف زور آوری و زبردستی بود ۔

دھینگا مشتی ۔ میم مضموم شین ساکن فوقانی تحتانی معروف جنگ مشت زدن بود وکنایہ از درآویختن و زور آوری نمودن کسی نیز باشد ۔

دھنے ہاتھ کا کھایا حرام ۔ دال مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن نون تحتانی مجہول ہای ہوز بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا زدہ کاف بالف کشیدہ کاف مخلوط الہا و تحتانی بالفہا کشیدہ محاورہ ایست مشہور کہ مفہومش قسم دادن باشد خواجہ آتش گوید ۔ جب تک ہلال کر لے نہ مجھ بیگناہ کو ۔ قاتل کو دہنے ہاتھ کا کھایا حرام ہے ۔

دھواں اوٹھنا ۔ الف بواو غیر ملفوظ و تای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری دود از آتش برخاستن ۔

دھواں چھوڑنا ۔ قلیان کشیدہ از دہن برآوردن دود قلیان باشد مومن خان گوید ۔ گر پھر بھی شک ہے آئین تو جانوں کہ عشق نہیں ۔ حقے کا منہ سے غیر کی جب دھواں چھوڑ ۔

دھواں دھار ۔ مہملہ مخلوط الہا بالف و رے مہملہ کشیدہ ف تیرہ و تار وگاہی چیزی را کہ آفت خیز و فتنہ انگیز بود نیز گویند چنانکہ جرأت گوید ۔ ابر میں چھپی بجلی بکھری ہیں بال ۔ انکھڑی ہے سوگات وچ دیکھیا اور دھواں دھار نکالی ۔

دھواں دھار گھٹا ۔ کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ ابرے کہ تیرہ و تار بود شیخ ناسخ گفتہ ۔ دود آہ دل سوزاں ہے

دھوان دھار گھٹا ٭ چاہیے پانی کر عبارت شود یار گھٹا
دھوان دینا ـ دال مهمله تحتانی مجهول نون و الف مصدری کنایه از برخاستن دود بود از چیزی که بآن آتش دهند ٭
دھوانسنا ـ نون و الف مصدری دود آلوده شدن طعام باشد ٭
دھوان نکلنا ـ ف دود برآمدن ٭
دھوب ـ دال مهمله مخلوط الها بواو مجهول موحده کشیده یکبار جامه را شستن بود ٭
دھوب پڑنا ـ بای فارسی مفتوح برای مهمله زده نون و الف مصدری یکبار شسته شدن جامه بود ٭
دھوپ ـ دال مهمله مخلوط الها بواو معروف و بای فارسی کشیده ف آفتاب و بواو مجهول قسمے از تیغ باشد که راست بود ٭
دھوپ پڑنا ـ ف آفتاب افتادن ٭
دھوپ چھاؤن ـ جیم فارسی مخلوط الها بالف کشیده و واو و نون غنه زده نام نوعے از قماش ابریشمی بود که مشهورست ٭
دھوپ دینا ـ چیزے را بآفتاب نهادن بود ف آفتاب دادن ع تشمیس ٭
دھوپ کھانا ـ کاف مخلوط الها و نون بالف کشیده در آفتاب نشستن بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ آکے پیغم او جھل ہو نظروں سے ای خورشید رو
بعد مدت آج میری چشم تر کھاتی ہے دھوپ ٭
دھوپ مین بال سفید کرنا ـ میم تحتانی مجهول و نون مختفیه موحده بالف و لام کشیده سین مهمله مفتوح فا تحتانی مجهول و دال مهمله زده کاف مفتوح برای مهمله زده نون و الف مصدری کنایه از ناکرده کاری و نا دانی پیران باشد شاعری گوید ؎ رہکے زلفوں مین نظاره رخ تابان کا کیا ٭ دھوپ مین اس دل نادان نے کیے بال سفید ٭
دھوپ نکلنا ـ نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری برآمدن آفتاب از افق یا از ابر بود شیخ ناسخ میگوید ؎ جلوه رخسار جانان سے نکل آتی ہے دھوپ ٭ وصل کی شب میرے ویرانے مین ہو جاتی ہے دھوپ ٭
دھورا ـ دال مهمله مخلوط الها بواو معروف

راے مہملہ بالف کشیدہ ادویہ کہ آنرا خشک سائیدہ
بر بدن مالند +

ڈھوکا - دال مہملہ مخلوط الہا بواو مجہول کاف
بالف کشیدہ ف غلط فہمی ع مغلطہ و اشتباہ +

ڈھوکا دھڑی - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح
راے ہندی تحتانی معروف محاورہ ایست
کہ مفہومش ہمان مغلطہ و اشتباہ باشد شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ دھوکا دھڑی کے باغ
جہان مین بہار ہے + رومال گل خون کی چھپے
ہین کرشمے نہین +

دھوکا دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و
الف مصدری کسے را در مغلطہ و اشتباہ افگندن
یودوف غلط دادن +

دھوکا کھانا - کاف مخلوط الہا و نون بالف
کشیدہ ف غلط کردن ع مغالطہ +

دھوکے کی ٹٹی - کاف اول تحتانی مجہول
کاف دوم تحتانی معروف تاے ہندی اول
مفتوح تاے ہندی دوم مشدد تحتانی معروف
چیزیسے باشد کہ صیادان در حجاب آن شکار
مرغان کنند شاعرے گوید ؎ خط نکلنے پر
بھی گیسو مین پھنسی مرغ نظر + دھوکی کی ٹٹی
ترے عارض کا سبزا ہو گیا + و کنایہ بود از
ہر صورتے کہ در اشتباہ و مغلطہ اندازد +

دھول - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بواو
لام زدہ ضرب دست کہ بر سر کسے زنند
ف سر جنگ ذوق دہلوی گوید ؎ مقابل آوے
رخ روشن کی شمع گر سو جاے + صبا وہ دھول لگائے
کہ پھر سحر سو جاے + و بضم دال مہملہ مخلوط الہا
گرد و غبار را گویند شیخ ناسخ فرمایند ؎
جو ترا نقش قدم ہے پھول ہے + نکہت گل
رہگذر کی دھول ہے +

دھولائی - دال مہملہ مخلوط الہا بواو غیر ملفوظ
لام بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف مزد جامہ شوئی

دھول دھپا - جنگ باہمی سر جنگ زدن بود +

دھول کھانا - دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بواو
و لام زدہ کاف مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ ف
سر جنگ خوردن +

دھول لگانا - لام دوم مفتوح کاف فارسی

و نواختن بالف باکشیدہ ف سر چنگ زدن ٭

ڈھول مارنا ۔ میم بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری ہمان سر چنگ زدن بود ٭

ڈھولنڈیاٹی ۔ دال مہملہ مخلوط الہا مضموم بواو غیر ملفوظ لام مفتوح تحتانی و نون غنہ زدہ دال ہندی تحتانی معروف در ہنود صبح شب سوئی یا گویند کہ ہنود خاک بر سر انداز ند ٭

دھوم ۔ دال مہملہ مخلوط الہا بواو معروف و میم زدہ ف آوازہ و غلغلہ ع شہرت ٭

دھوم دھام ۔ دال مہملہ دوم مخلوط الہا بالف و میم ف محاورہ ایست ہمان معنی کہ گفتہ شد سید تقی گوید ع دنبال ہر نگاہ ہر صد کاروان سرشک ٭ برسے ہے ابر چشم بڑی دھوم دھام سے ٭ بحر گوید ع ولولے تھے شباب تک اپنے ٭ اب ہماری وہ دھوم دھام نہیں ٭

دھوم دھڑکا ۔ دال مہملہ مخلوط الہا و رائے ہندی مفتوح کاف مشدد بالف کشیدہ محاورہ است کہ مفہومش ہمان شور و غلغلہ بود شیخ امان علی سحر گوید ع پرسہ دینے کو مرا لوگ چلے آتے ہیں ٭ گھر میں تو دھوم دھڑکا ہے لحد سونی ہے ٭

دھوم مچانا ۔ میم مفتوح جیم فارسی و نون بالفہا کشیدہ ف غلغلہ افگندن ٭

ڈھونڈلکا ۔ دال مہملہ مخلوط الہا مضموم بواو غیر ملفوظ و نون غنہ زدہ دال مہملہ دوم مفتوح لام ساکن کاف بالف کشیدہ ہنگام صبح بود کہ اندکے تاریکی داشتہ باشد شیخ امداد علی بحر گوید ع ہٹتی ہی نہیں روی صنم سے یہ سیہ رو ٭ تڑکے کو بنا رکھا ہے زلفوں نے ڈھونڈلکا ٭

دھونس ۔ دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح بواو و نون غنہ و سین مہملہ زدہ سخن ترسانندہ بود ٭

دھونسا ۔ سین مہملہ بالف کشیدہ نقارہ کلان بود ف دمامہ ٭

دھونس دینا ۔ ترسانیدن یعنی کسی را از سخن ترسانیدن

دھونکنا ۔ دال مہملہ مخلوط الہا بواو و نون غنہ و کاف زدہ نون والف مصدری ف آتش افروختن ٭

دھونکنی ۔ نون تحتانی معروف آلہ بود چرمی کہ ازان آہنگران و زرگران آتش افروزند

آتش افروز ع منفاخ *

دھونی - دال مہملہ مخلوط الہا بواو معروف نون تحتانی معروف دود دیکہ از سوختن چیزے برخیزد ع بخور *

دھونی دینا - ف بخور دادن *

دھونی رمانا - رای مہملہ مفتوح میم و نون با الفہا کشیدہ کنایہ از جاگزین شدن کسے بجائے بود

دھونی لگانا - لام مفتوح کاف و نار ہی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ہمان جاگزین شدن کسے بجائے بود خواجہ آتش گوید ؎ ارادہ عرش اعظم کا ہے آہ صبحگاہی کو * در فریاد رس پر جلکے اب دھونی لگانی ہے * جرأت گوید ؎ زنجیر شب اوس در پہ جو دربان نے لگائی * کیا آہون کی دھونی دل نالان نے لگائی *

دھونی لینا - ف بخور گرفتن بود *

دھوون - دال مہملہ مخلوط الہا بواو مجہول وواو دوم مفتوح بنون آبے کہ در وی چیزے شستہ باشند خواجہ آتش گوید ؎ عمر خضر سے رو سکی زیادہ سوز زندگی * دھوون سینے جو یار کی زلف دراز کا *

دھوئین اوڑانا - دال مہملہ مخلوط الہا مضموم واو تحتانی مجہول و نون غنہ الف بواو غیر ملفوظ رای ہندی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از تباہ و پریشان کردن چیزے بود جرأت گوید ؎ بخور مشک کا ہوتا ہے اور عنبر کا * اوڑا رہا ہے دھوئین زلف پرشکن کا رنگ * ایضاً شکل مرحوم میفرمایند ؎ کرۂ نار کو تپ آتی ہے * آہ سوزان دھوئین اوڑاتی ہے *

دہی مچھلی کی شگنی - ہر دو میم مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا و تای ہندی ساکن لام و ہر دو کاف تحتانی ہای معروف بمعنیٔ کہ روز ساچق در سوچہ گلی جغرات پر کردہ و ماہی آویختہ از خانہ داماد بخانہ عروس برند و این را شگون نیک دانند

دھیان بٹنا - موحدہ مفتوح تای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از جانبے بجانب دیگر متوجہ شدن خیال بود جرأت گوید ؎ نصیحت کرنے سے ناصح ہٹیگا * نہ دھیان اپنا بٹاہے نہ بٹیگا *

دھیان بندھنا - خیال کسی آمدن باشد -

جرأت گوید ؎ ساری عالم ہی سے بیزار وہ کچھ بیٹھا ہے ٭ آج جرأت کو خدا جانے یہ کیا دھیان بندھا

دھیان پر چڑھنا۔ خیال آمدن چیزی بخوبی تمام بود٭

دھیان کرنا۔ کاف مفتوح رای مہملہ زدہ نون والف مصدری اندیشہ کردن ع تخیل٭

دھیان لگانا۔ لام مفتوح کاف فارسی نون بالفہا کشیدہ اندیشہ وفکر درکاری نمودن بود٭

دھینچنا۔ دال مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن موحدہ مفتوح تحتانی وتای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری از ہمہ امور دنیا فارغ شدہ گوشہ گزین شدن بود٭

دھیرا۔ دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف رای مہملہ بالف کشیدہ جانور وحشی کہ رام شدہ باشد وکسیکہ غصہ اش فروشدہ باشد٭

دھیرا کرنا۔ کاف مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری رام کردن جانور وحشی وفرو نمودن غصہ کسی بود وسخنان ملائم ونرم٭

دھیما۔ دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف میم بالف کشیدہ ضد تیز وشدید بود وسست ونرم ع خفیف٭

فصل یای تحتانی

دیاسلائی۔ سین مہملہ مفتوح لام بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف میلے بود کوچک از خس کہ سرش را بآب گوگرد تر کردہ خشک سازند تا باندک گرمی آتش درگیرد٭

دیا لیا۔ آنچہ براہ خدا دادہ شود٭

دیدہ ریزی۔ غور بسیار در کردن کاری بود٭

دیدہ ہوائی ہونا۔ کنایہ از شوخی وچالاکی باشد جرأت گوید ؎ نکلتے ہی مری سینہ سے لوگرد وں پہ جا چمکی ٭ یہ برق آہ کا بھی واہ کیا دیدہ ہوائی ہے

دیدہ کی صفائی۔ کنایہ از بیشرمی وبیحیائی بود٭

دیدے گھٹنوں کے آگے آنا۔ بمحاورہ زنان کلمہ بددعا باشد٭

دیدے نکالنا۔ خشم وغصہ نمودن بود٭

دیس۔ دال مہملہ تحتانی مجہول وسین مہملہ زدہ دو معنی دارد اول ولایتیکہ دران پیدا شوند دوم راگی ست منجملہ راگہای مشہور شیخ ناسخ فرماید ؎ ای مغنی سن مری نالی ذرا پیدا نسیم

دردِ سینہ ولیکن [illegible] تیرے [illegible] ہین ٭

دِیّا — [illegible] بالف کشیدہ [illegible]

اہل اسلام [illegible] بعد [illegible] الف [illegible] گفتہ ٭

دیسی — [illegible] تحتانی معروف [illegible] چیزے کہ در

وطن پیدا شود [illegible] ٭

دیکھا بھالی — دال [illegible] مجہول کاف مخلوط الہا

و موحدہ بالف کشیدہ و لام تحتانی معروف بمعنی نگریستن

چیزی [illegible] ٭

دیکھ بھال — دال مہملہ تحتانی مجہول و کاف

مخلوط الہا زدہ موحدہ مخلوط الہا بالف و لام کشیدہ

محاورہ ایست کہ مفہومش [illegible] بمعنی [illegible]

شاعرے گوید ۔ سینے سے تیرے تیرون کے

پیکان نکال کر جو دل کو لگا ہے یہی دیکھ بھال ہین ٭

دیکھا چاہیے — دال مہملہ تحتانی مجہول کاف مخلوط الہا

و جیم فارسی بالف کشیدہ ہای ہوز زدہ و تحتانی تحتانی

مجہول کلمہ ایست کہ بوقوع یافتن امور آیندہ بر زبان

آرند فقط دیدہ باید شاعرے گوید ۔ حشر پہ ہے

وعدۂ دیدار یار ٭ دل لگ گیا ہے دیکھا چاہیے ٭

دیکھا دیکھی — کاف مخلوط الہا دوم تحتانی معروف

محاورہ ایست ہنگامی گویند کہ کسی را کسی در رعایت

دیدہ خود نیز ترکیب آن کار شود امیر گوید ۔

سب یار جاتے ہین تجھ پاس عدم وہ نہین [illegible] دیکھنا

ہم بھی پہونچ جائینگے دیکھا دیکھی ٭

دیکھیے — تحتانی تحتانی مجہول [illegible] کہ بر وقوع

امور مستقبلہ بر زبان آرند چنانکہ آتش گوید ۔

طاؤس و کبک کو ہے نکل چلنے کا خیال ہوتا ہے

یار کونسی رفتار دیکھیے ٭

دین — دال مہملہ تحتانی مجہول نون معلنہ [illegible]

بخشش ع بذل و عطا شاعرے گوید ۔ خدا کی دین کا

موسیٰ سے پوچھیے احوال ٭ کہ آگ لینے کو جائیں پیمبری ہو جائے

دین لین — ہر دو کلمہ تحتانی مجہول و نون معلنہ

داد و ستد را گویند ٭

دینا لینا — ہر دو کلمہ [illegible] بمعنی [illegible] چنانکہ شیخ

ناسخ میفرمایند ۔ دی کسی کو بس اگر انسان ہو چلے ٭

پاؤن کے بدلے ہاتھ سے راہ خدا چلے ٭

دیوار — دال مہملہ تحتانی معروف واو بالف کشیدہ و رای مہملہ

زدہ کنایہ از نابینا و متحیر بود چنانکہ شاعرے گوید مصرع آپ

اندھے ہین سمجھتے ہین جو دیوار مجھے ٭ ایضاً حضرت برق

سیفر باندیس ۵ بے نور تو نے آنکھوں کو اے یار کر دیا ٭
پردے کے واسطے مجھے دیوار کر دیا ٭ ایضاً شیخ ناسخ
گویدس ۵ ششدر سا ہو گیا ہوں در یار دیکھکر ٭
دیوار بنگیا ہوں میں دیوار دیکھکر ٭
دیوار اوٹھانا - بلند کردن دیوار بود ٭
دیوار کھینچنا - تعمیر کردن دیوار باشد شیخ ناسخ
گویدس ۵ بھرا ہی گیا ہی ظالم تیرے خاطر میں غبار ٭
شوق سے اب میرے اپنے بیچ میں دیوار کھینچ ٭
دیوارگیری - انچہ آنرا بدیوار نصب کردہ بران
شیشہ برای روشنی نصب کنند ٭
دیوانخانہ - مکان نشستن امرا بود و بر مکان
نشستن غربا نیز اطلاق آمده ف دیوان ٭
دیوانی - نون تحتانی معروف زن دیوانہ بود
و دار العدالت را نیز گویند ف دیوان ٭

باب دال ہندی

فصل الف

ڈاک - دال ہندی بالف و کاف کشیدہ بردو
معنی آید اول آمد و رفت مردم کہ علی الاتصال و
پیہم بود برای خبر دادن و خبر بردن کسے یکسے
و نگاہداشتن سوار پیاده جابجا در راه بہت جلد
آمدن کسے از جای باز و رسیدن کسے بجای
شیخ ناسخ سیفرماندس ۵ روح ہے ہر جسم میں
مشتاق اخبار اجل ٭ یہی یہ آمد و رفت نفس
کی ڈاک ہے ٭ ایضاً بحر گویدس ۵ جی چاہتا ہے
کیجیے ملک عدم کی سیر ٭ دیکھیے آئین دوستوں کو
اودھر بھی جو ڈاک ہو ٭ دوم بمعنی پی بود کہ پیہم پیہم
ڈاک بیٹھنا - موحدہ مفتوح تحتانی و تای
ہندی زدہ نون والف مصدری معنی نشاندن
سوار پیاده جابجا در راه بہت زود آمدن کسے از
جاے و زود رسیدن کسے بجاے و نشستن
چند کسان جابجا در راہ جہت خبر آوردن یا خبر
بردن کسے نزد کسے شاعرے گویدس ۵ آمد نے
کی ہی دیر جو خط کے جواب کی ٭ بیٹھی ہوئی ہے
ڈاک یہاں اضطراب کی ٭
ڈاک چوکی - ہمان ڈاک بیٹھن سواری مردمان
در راه دور و دراز باشد برائے زود آمدن مسافر
و خطوط و اسباب ٭

ڈاک کا ہرکارہ - کاف بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح بہ رای مہملہ زدہ کاف بالف کشیدہ رای مہملہ دوم مفتوح بہای مختفیہ کسیکہ عہدہ او پیہم خبر آوردن و متصل خبر رسانیدن بود شیخ ناسخ میفرمایند
ع اشتیاق نامۂ محبوب میں داب مصاحب ڈاک کا ہرکارہ ہے

ڈاک لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری پیہم قی کردن باشد شیخ ناسخ میفرمایند
ع کیا ہیوں میں ہجر ساقی میں کہ لگ جائیگی ڈاک بس گلو میرا ہی شیشہ کا گلو ہو جائیگا و
شاعرے دیگر نیز گوید ع کبھی شراب جو پی لی فراق ساقی میں پچا نہ ایک بھی قطرہ بہی کہ ڈاک لگی

ڈاکا - کاف بالف کشیدہ کسانیکہ جہت غارتگری بخانہ کسے بہنگام شب درآیند

ڈاکا پڑنا - بوحدہ مفتوح بہ رای ہندی زدہ نون والف مصدری افتادن چندکسان جہت غارتگری بخانہ کسے بود

ڈاکا مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون والف مصدری غارتگری کردن چندکس بخانہ کسی

ڈاکٹر - فوقانی مفتوح بہ رای مہملہ چارہ گر ع طبیب و این لغت انگریزیست

ڈاکو - کاف بواو معروف کسیکہ غارتگری مردم پیشہ او بود و غارت گر و تاراج زن

ڈال - دال ہندی بالف و لام کشیدہ دو معنی دارد اول شاخ درخت دوم تیغ بے قبضہ

ڈالا - لام بالف کشیدہ شاخ کلان کہ در درخت بود

ڈالی - لام بتحتانی معروف شاخ کوچک درخت بود و کنایہ از سبد کہ باغبانان دران گلہا و فواکہ نہادہ پیشکش امیران کنند شیخ ناسخ میفرمایند
ع چمن دولت سرا کا صحن ہے رنگین خرامی سے ترے جاروب کش کی ٹوکری پھولوں کی ڈالی ہے

ڈانٹ - دال ہندی بالف و نون غنہ و تای ہندی کشیدہ آواز سخت بود کہ بر کسے زنند جہت باز داشتن انکارے

ڈانٹنا - نون والف مصدری نعرہ زدن و نیز کسے را از کارے باز داشتن آواز سخت زدہ

ڈانڈ - دال ہندی بالف و نون غنہ و دال ہندی کشیدہ بر ستہ یعنی آید اول عوض چیز تلف شدہ

کرو ۲ گیسے کسیرہ شدہ تا دان دوم چوب نیزہ سوم سے ملازمان کہ ازان تا ور اندر بیار رانند *

ڈانڈا - دال ہندی دوم بالف کشیدہ سر حال آب بود خواجہ آتش گوید کیسو نے قرب آئینہ رہے یار سے * ڈانڈا مار دیا ہے حباب سے تاک کا *

ڈانڈامینڈی - میم تحتانی مجہول نون غنہ دال ہندی تحتانی معروف دشمنی و عداوت کہ در دو ہمسر و ہمچشم باشد *

ڈانڈ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری تا وان دادن *

ڈانڈ لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری تا وان گرفتن *

ڈانک - دال ہندی بالف و نون غنہ و کاف کشیدہ ورق آتش تیرہ و طلا و مانند آن کہ زیر نگینہای ہندی تا معین نماید ای نگین شود *
نوٹ چنانکہ آتش گوید اوڑا یا پان کی تحریر نے اورا و سکے دانتوں کو * نگین کا رنگ چمکا دے مقرر ڈانک کندن کا *

ڈانواں ڈول - دال ہندی بالف کشیدہ و نون غنہ واو بالف کشیدہ و نون مختفیہ دال ہندی دوم بواو مجہول و لام زدہ کسیکہ سرگشتہ و پریشان بہر طرف میگرد و سودا گوید کہا یہ آج میں سودا سے کیوں تو ڈانواں ڈول پھرے ہے جا کہیں نوکر ہے لیکے گھوڑا مول *

ڈانواں ڈولی - لام تحتانی معروف سرگشتگی و پریشانی بود *

ڈائن - ہمزہ مکسور بنون زدہ زن جادو گر خواندہ را گویند *

فصل موحدہ

ڈب - دال ہندی مفتوح بموحدہ کشیدہ ف تابوت *

ڈبا - دال ہندی مکسور موحدہ مشددہ بالف کشیدہ ف درج ع حقہ *

ڈبڈبانا - بر وزن دال ہندی مفتوح موحدہ اول ساکن موحدہ دوم و نون بالف کشیدہ پر اشک شدن چشم بود *

ڈبکا - دال ہندی مفتوح موحدہ ساکن کاف

بالف کشیده آب تازه که از چاه کشیده ہمان وقت نوشند

ڈبکی - دال ہندی مضموم موحده ساکن کاف تحتانی معروف - فرو کردن در آب بود و غوطہ

ڈبکی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالف کشیده غوطہ زدن ٭

ڈبونا - اول مضموم موحده بواو مجہول نون والف مصدری غرق نمودن و کنایہ از خراب و تباہ کردن کسے نیز بود چنانکہ آتش گوید ٭
سوچے دل میں نہیں دیکھا کے رخ یار یہ آنکھو
ہم ساتھ ہی ڈبونا مرے دلکو ہے غایت بہلوی
گوید کہ ہمنفسوں نے اثر گریہ میں تقریر ٭
ایسے رہے آپ اوس سے اگر مجھکو ڈبوئے ٭

فصل بای فارسی

ڈپٹ - دال ہندی و بای فارسی ہر دو مفتوح تای ہندی کشیده مرادف ڈانٹ بود و جنگ و حملہ با شدت نعره ہم آمده ٭

ڈپٹنا - نون و الف مصدری حملہ و خشم بر کسے کردن و نعره زدن آمده ٭

فصل تای ہندی

ڈٹنا - دال ہندی مفتوح تای ہندی زده نون والف مصدری یکجا استاده ماندن تا دیر بود ٭

ڈٹھیار گیا - رای تحتانی معروف نوعے از چیستان بود کہ زود تر فہمیده شود و ترشح دیده ہا دارد چنانچہ ٭

فصل سین مہملہ

ڈسنا - دال ہندی مفتوح سین مہملہ ساکن نون والف مصدری گزیدن مار بود کسے را ع
نہنگ بحر گوید ع جانتا ہوں میں ترے
راس و ذنب کو از فلک ٭ تیرے ڈسنے
کے لیے پالا ہے جوڑا سانپ کا ٭

فصل کاف

ڈکارانا - دال ثقیلہ مفتوح کاف بالف کشیده و رای مہملہ زده الف و نون بالف کشیده آروغ بر آمدن ٭

ڈکار لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری آروغ گرفتن و آروغ زدن ٭

۴۶۴

ڈکارنا - نون والف مصدری آواز کردن شیر بود ف بہمہ آتش گوید ؎ مرد فقیر ہیں حق حق کرتے ہیں بوریے پر ؛ شیر اپنے نیستان میں آتش ڈکارتے ہیں ؛

فصل کاف فارسی

ڈگ - بفتح دال ہندی وکاف فارسی کشیدہ ف گام ع قدم و بضم اول بزبان بازاریان مشتے کہ بکسے زنند و بکسر اول امراز لغت ہندی پا بود ؛

ڈگڈگا کے پانی پینا - ہر دو دال ہندی مفتوح کاف فارسی اول ساکن کاف فارسی دوم بالف کشیدہ بسیار آشامیدن آب بود بیکدم و بیکبار ؛

ڈگڈگی - ہر دو دال ہندی مضموم کاف فارسی اول ساکن کاف فارسی دوم تحتانی معروف آنچہ آنرا میمون بازان نواختہ میمون را رقصانند ؛

ڈگمگانا - دال ہندی مکسور کاف فارسی ساکن میم مفتوح کاف فارسی دوم ونون بالفہا کشیدہ طاقت ایستادن و قیام کردن بر زمین مانند آن در کسی باقی نماندن از ضعف و ناتوانی بود ؛

ڈگنا - دال ہندی مکسور کاف فارسی ساکن نون والف مصدری ف لغزیدن جنبیدن ؛ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ رہ وفا میں قدم ڈگ گیا رقیبوں کا ؛ ہمارے ساتھ انھیں پایمال ہونا تھا ؛

ڈگن - دال ہندی وکاف فارسی ہر دو مفتوح بنون زدہ آنچہ بدان شکار ماہی کنند حضرت رشک مغفور بانیا ؎ صید عاشق کے لیے یوں ہے ترا رشتہ عشق ؛ جس طرح لوگ لگاتے ہیں ڈگن دریا میں ؛

ڈگی - نقارہ کوچک برائے منادی کہ در عمل انگریزان نوازند ؛

فصل لام

ڈل - دال ہندی مفتوح بلام زدہ بسیار را گویند ؛

ڈلا - لام بالف کشیدہ چیزے کہ مجتمع بسیار حجم بود ؛

ڈلک - دال ہندی ولام ہر دو مفتوح بکاف زدہ ناہمواری کہ در شے صاف و شفاف پدید آید

سودا گوید ؎ رنگ خسار سے شرمندہ ہے کندن کی ڈلی ☆ آگے غبغب کے خجالت دہ ہے سونے کی ڈلی

ڈلی — لام مشدد یائی معروف دو معنی دارد اول پارہ از ہر چیزی منجمد باشد دوم ثمر درختی که آنرا خرد خرد نموده ہمراه پان خورند ف سپاری ع فوفل ☆

فصل نون

ڈنڈ — دال ہندی مفتوح بنون و دال ہندی زده بر دو معنی آید اول نوعی از ورزش پہلوانان بود ف شنا و شنوع سباحة الارض دوم بربا زده ہا سے مردم اطلاق کنند شیخ ناسخ سفر باشید ؎ جہان میں جتنے ہیں جن و پری سب تجھ پہ مرتے ہیں ☆ عبث تعویذ تو نے ڈنڈ پہ اپنے جان باندھا ☆ و بضم اول درخت بے برگ و بار که خشک شده باقی ماند ☆

ڈنڈ پیلنا — بای فارسی تحتانی مجہول و لام زده نون و الف مصدری بمعنی ورزش نمودن پہلوانان بود که بالا گفته شد ☆

ڈنڈ کرنا — کاف مفتوح رای مہملہ زده نون و الف مصدری بہمان معنی بود که گذشت ☆

ڈنڈی — دال ہندی دوم تحتانی معروف چہار معنی دارد اول شاخ گل دوم دستہ بعض آلات که آنرا در دست گرفته بکار کنند سوم چوب راست ترازو که بہر دو جانب آن ہر دو پلہ آویخته باشند ف شاہین چہارم کنایہ از آلہ تناسل بود ☆

ڈنڈے بجانا — دال ہندی دوم تحتانی مجہول سوم جیم مفتوح و نون بالف کشیده دو چوب گنده باشند که آنرا نوعی از فقیران دربانان بر سر دکان استاده بہم می زنند و بیخ نجواہند

ڈنڈر — دال ہندی مخلوط النون مفتوح بہ رای ہندی زده مرادف لفظ ڈنڈ بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شیر کے سامنے ہاتھی کی حقیقت کیا ہے ☆ ڈنڈ بھی تجھ سے نہ کرے کوئی بد اطوار گھمنڈ ☆

ڈنکا — کاف بالف کشیده کوسی که پیش پیش سواری پادشاہان نوازند ف کوس ع نقاره

ڈنکا دینا — دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از اعلان سخنے و کارے بود ☆

ڈنکا ہونا۔ نواختہ شدن کوسے کہ پیش پیش سواری بادشاہان بود ؛

ڈنک مارنا۔ میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری گزیدن زنبور و کژدم بود و نیش زدن بسع و کنایہ از آزار رسانیدن بکسے بود بہر طور کہ باشد شاعرے گوید ؎ ساکن کعبہ بھی ہیں کشتہ ابروے صنم ؛ ڈنک کافر نے کہاں مارا ہی بچھو کی طرح ؛

ڈنکے کی چوٹ۔ کاف تحتانی مجہول کاف دوم تحتانی معروف جیم فارسی بواو مجہول و تای ہندی کشیدہ کنایہ از گفتن سخنی یا کردن کاری باعلان تمام باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اک بادشاہ حسن کی نالش خدا سے ہی ؛ ڈنکے کی چوٹ عرش پہ شور فغان گیا ؛

فصل واو

ڈوب۔ دال ہندی بواو مجہول و موحدہ کشیدہ یکبار قلم را در سیاہی تر کردن و جامہ در رنگ یا در آب انداختن و عرق از بدن متواتر آمدن بود چنانکہ حضرت خاک فیض آباد گوید ؎ میری چشم تر سے ابر تر پہ شرمندہ ہوا ؛ بہ گئے دریاے بے پایاں عرق کے ڈوب میں ؛

ڈوب دینا۔ دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری یکبار جامہ در رنگ کشیدن بود ؛

ڈوبتے کو تنکے کا سہارا بہت ہوتا ہی

دال ہندی بواو معروف و موحدہ زدہ فوقانی تحتانی مجہول کاف بواو مجہول فوقانی دوم مکسور بنون زدہ کاف دوم تحتانی مجہول کاف سوم بالف کشیدہ سین مہملہ مفتوح ہای ہوز و رای مہملہ بالف کشیدہ موحدہ مفتوح ہای ہوز مضموم بفوقانی کشیدہ ہای ہوز بواو مجہول فوقانی بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح تحتانی زدہ بتثلیث بجاے زنند کہ کسے در ہیچ مہلکہ گرفتار شدہ ناامید از نجات بود و دران حال ورا توانائی خفیف از حمایت کسے حاصل شود شاعرے گوید ؎ تری مژگان کا دم گریہ سہارا ہے بہت ؛ ڈوبتے کے لیے تنکے کا سہارا ہے بہت ؛

ڈوب مرنا۔ دال ہندی بواو معروف و موحدہ کشیدہ میم مفتوح برای مہملہ زدہ نون و الف مصدری

غرق شدن کسے بدریا و چاہ بود از غیرت و
حیا یا از زندگانی تنگ آمدہ آتش گوید ؎
بحر الفت کی بھی اللہ رے طوفان خیز ہے *
ڈوب مرتے نہیں دو چار شناور کسان *

ڈوبنا ۔ دال ہندی بواو معروف و بموحدہ
زدہ نون و الف مصدری غرق شدن در آب
و مانند آن بود و کنایہ از غروب شدن آفتاب
و ماہ و اختر نیز باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎
ڈوبے کنوئیں میں وہ صفت ماہ نخشبے * دیکھو
کبھی جو چاہ زنخدان یار جانانہ * ایضاً خواجہ وزیر
گوید ؎ یہ روئے بزم میں جام شراب ڈوب گیا
نہان وہ مہ جو ہوا آفتاب ڈوب گیا * ایضاً
میر تقی گوید ؎ ڈوبے اور چھپے ہے آفتاب ہنوز *
کہیں دیکھا تھا تمہیں دریا پہ * و کنایہ از مفقود و
معدوم شدن نیز بود چنانکہ جرأت گوید مصرع
رسم الفت ہی الٰہی یہ کہیں جائے ڈوب *

ڈور ۔ دال ہندی بواو مجہول و رائے مہملہ زدہ
رشتہ تابدادہ را نامند و نیز رشتہ تابیدہ کہ
بران کاغذ بادی را پرانند صبا گوید ؎
حرص ہوا میں رہتا ہی برباد آدمی * اوڑتا ہی
یہ پتنگ رگ جان کی ڈور سے * و کنایہ از قوت
و غلبہ چیزے بر چیزے نیز بود شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ خود بخود دل کو ہو ہو کھنچتی ہی خبر
محبوب کی * تار برقی ہی بھی یہ الفت کا رشتہ ڈور ہی

ڈورا ۔ رائے مہملہ بالف کشیدہ رشتہ
خیط و مجازاً بر چند معنی دیگر ہم آید اول کنایہ
از مائل ساختن کسی بجانب خود کسے را از دیدۂ
نظر محبت چنانکہ حضرت برق میفرمایند ؎
ثابت اہی رشک قمر ڈورا تمہارا ہو گیا * رشتۂ
شمع تجلی آشکارا ہو گیا * دوم کنایہ از سرخی
چشم بود کہ در خمار یا ہنگام بیدار شدن از
خواب پدید آید سوم کوکنار مسلم یعنی پوست را
گویند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ عدل ہی پوستی کا
کھیت افیونیکی آنکھوں میں * لالی سیپوں میں
ہیں نہیں خشخاش ڈوروں میں * رشک
مغفور میفرمایند ؎ ڈورے ہیں تری آنکھوں کے
یا رشتۂ حیات * اوروں کی آنکھیں پوست کہ
ڈوروں سے کم نہیں * چہارم کنایہ از دم شمشیر بود

بستن چیزی در باب تای فوقانی مع اللام در لغت آورده گذشت تیغ کنایه از چشم کرمثل سرمه آلوده زیرا که رشته کشند شیخ امداد علی بحر گوید ۵ خدا کے واسطے پیارے ہو میری طرف دیکھو * تمہارے سرمے کا ڈورا نہیں ہے گنڈا ہے افسون کا * سوم رشتہ چہار پیچ گردن و بازو و ران گرا خواجہ حیدر علی آتش گوید ۵ بیہوشی ملا ہم اوس نوجوان کا ہے جو نہیں ہے برابر کا ڈورا اوس کمر کا اور گردن کا * و جنبیدن گردن معشوقان را نیز گویند جرأت گوید ۵ تری گردن کے ڈورے جو کہ دیکھے اگر بت کافر * تو سوچے کیون نہ اوسکے رشتۂ زنار گردن تک * شیخ ناسخ سیفر ما بید ۵ مثل گلدستہ ہے چہرہ اوس سہی قد کا اگر * صاف یہ گردن کا ڈورا رشتۂ گلدستہ ہے * ایضاً بحر گوید ۵ کوتہی کی زلف پرخم نے جو میرے قتل مین * پھانسی دینے کے لیے گردن کا ڈورا بڑھ گیا * و این در اصل اصطلاح رقاصان باشد کہ جنبش گردن رقاصان را گویند کہ در رقص بود ہفتم قدرے روغن بالای برنج پختہ انداختن بود طباخان را و این اصطلاح باورچیان ست *

ڈوری - رای مہملہ تحتانی معروف بر چہار معنی آید اول رشتہ تابیدہ ابریشم و مانند آن کہ زنان در شانا کچہ دوزند دوم رشتے باشد از ابریشم و مانند آن کہ بر ہر چہار پایہ پلنگ بندند تا در فرش آن شکنہا نیفتد سوم ریسمانے بود کہ از ان آب از چاہ کشند چہارم طناب را نامند شیخ امداد علی بحر گوید ۵ منزل قریب ہوگئی راہ بعید کی * ڈوری کھنچی سفر مین جو حبل الورید کی *

ڈوریا - تحتانی بالف کشیدہ سگ یکہ زا رندہ سگ بود و سگبان و نام نوعے از قماش باریک لطیف نیز باشد کہ در ان خطہا باشد *

ڈورے چھوٹنا - سرخی چشم در خمار یا ہنگام بیدار شدن از خواب پدید آمدن بود جرأت گوید ۵ نبضین مری چھوٹ جاتی ہین یاد آتے ہین جب * چھوٹے وہ تری چشم غضبناک کے ڈورے *

ڈورے ڈالنا - رای مہملہ تحتانی مجہول دال ہندی بالف کشیدہ و لام زدہ نون و الف مصدری افگندن رشتہ ہا در جامہ پنبگی بود تا پنبہ بجای خود ماند

وکنایہ از مائل و راغب کردن کسے بود کسے را بجانب
خود بنشان محبت و نظرہای مہر شیخ امداد علی بحر گوید
ے کھلا یہ راز بھی ہم پہ لگاوٹ کی نگاہوں سے
کہ آنکھوں نے بھی ڈورے ڈالنا سیکھا ہے کاجل سے

ڈول - دال ہندی مفتوح بواو و لام زدہ
مث انداز [illegible] و بضم دال ہندی و واو مجہول
ظرف دول [illegible] زدہ

ڈولا - دال ہندی بواو مجہول لام بالف کشیدہ
سواری ست مشہور کہ زنان در آن سوار شوند
مث محافہ

ڈولا دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و
الف مصدری کنایہ از دختر خود را با میران دادن
بود [illegible] آخذ ترسند آنکہ عقد و رسوم کردہ شوہر برد

ڈولا نکالنا - نون [illegible] کاف بالف کشیدہ
و لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از رخصت
[illegible] عروس بود بخانہ داماد

فصل ہای ہوز

ڈھابا - دال ہندی مخلوط الہا و تای ہندی
بالف کشیدہ پارچہ جامہ کہ گرد اگرد دامان بندند

ڈھارس - دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ
رای مہملہ مفتوح بسین مہملہ زدہ وفق دلداری ع
تسلی تسکین

ڈھارس دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون
والف مصدری دلداری کردن و تسلی دادن بود
شاعرے گوید ے لیگیا فرقت کی شب کو تاب نے
استقلال کو ہم جسنے ڈھارس ہی ہی اکثر وقت
مشکل کیا ہوا

ڈھاک کے تین پات - کاف دوم تحتانی
مجہول فوقانی تحتانی معروف و نون زدہ بای
فارسی بالف و فوقانی کشیدہ مثالیست برکسے
زنند کہ نادار و مفلس باشد ہیچ چیز نزد خود ندارد

ڈھال - دال ہندی مخلوط الہا بالف و لام زدہ
دو معنی دارد اول سپر ع جُنّہ و تُرس دوم نشیب
و پستی مرزا رفیع السودا مصرعہ دوڑے ہے اودھر
آب جدھر ہوتی ہے ڈھال

ڈھالنا - نون والف مصدری چیزی در قالب
زدن باشد خواجہ آتش گوید ے زر سرخ رنگ
واہ رے جسم گداز و صاف اللہ نے بنایا [illegible]

سانچے مین ڈھلکے + وکنایہ از تشہیر کردن بر کسے
نیز بود جرأت گوید ع وقت اظہار وفا محفل مین اوسکی
جس سے آنکھہ لگی توبس وہ سب باتین اوسی ڈھال گئین
شاعرے گوید ع نئے سینہ سپر کیا نہ کبھی + آج
قاتل یہ ہمیہ ڈھال گیا +

ڈھالوان - واو بالف کشیدہ ونون خفیفہ صحن
خانہ وسقف کہ یکطرف نشیب وپستی دارد تا آب
باران ازان بآسانی گذرد +

ڈھانا - دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ
نون والف مصدری منہدم کردن اشیا بنا بود
خواجہ آتش گوید ع اوٹھا نقاب ...
یار سے + دیوار درمیان جو تھی اوسکو ڈھا دیا
ونیز بعضے درین لغت ابدال نموده اول ہای ہوز
ساکن نیز بود چنانکہ درشت رشک سیفر باشد
ع میرے دل کے توڑنے کو عشق اگر منھہ سے کہے
ڈھاو کعبہ ڈھاہ مسجد خانہ خمار توڑ +

ڈھانپنا - دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ
ونون غنہ وبای فارسی زدہ نون والف مصدری
پوشیدن چیزے بچیزے بود جرأت گوید ع
دیکھون تو یون وہ کہیلے لگے منہ کو ڈھانپنے + کمبخت
پھر لگا مجھے نظرون مین بچھانے پنے +

ڈھانچ - دال ہندی مخلوط الہا بالف ونون غنہ
وجیم فارسی زدہ پلنگ وکرسی وماننداٰن کہ ہنوز
آنرا بافتہ نباشند +

ڈھانکنا - دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ
ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری پوشیدن
چیزے از چیزے بود جرأت گوید ع ہوا ہے
ابتو نقشا ترے بیمار ہجران کا + کہ جیسے کھول کر منہ
اوسکا دیکھا بس وہین ڈھانکا +

ڈھب - دال ہندی مخلوط الہا موحدہ مشدد
ف روش ع اسلوب +

ڈھٹ - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح بتای
ہندی مشدد جای سنگین را نامند +

ڈھٹائی - دال ہندی مخلوط الہا مکسور بتای
ہندی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف بی شرمی
وبے حیائی بود +

ڈھچر - دال ہندی مخلوط الہا وجیم فارسی
مفتوح بہ رای مہملہ زدہ سامان ہستی

مانند زوال آفتاب و آخر شدن روز و زوال جوانی
و حسن و جمال و تاب و توان و مانند آن شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ آغاز خط ہی ہو چکی رو دن کی چاندنی
ہو جن سے اونکے چاند سے رخسار ڈھل چلے شاعر
گوید ؎ جھکا دیا تو حسن نے ہم عصر سے ڈھل گئی ✽
تم بھی کچھ اور ہو گئے ہم بھی بدل گئے ✽ شیخ
قلندر بخش جرأت گوید ؎ ڈھل گئے دل اور جگر
خون ہو کے آنکھوں سے ولے ✽ ہجر کا دن کیا
[illegible] ڈھلتا ہی نہیں ✽ روان شدن
اشک [illegible] مانند آن از چشم شاعر گوید ؎ تو ہوں
ضعیف [illegible] اشک آنکھ سے ڈھلنے دیا ✽ [illegible]
نظروں سے گر پا تو سنبھلنے نہ دیا ✽ [illegible] از
شمار [illegible] نیز بود بحر گوید ؎ جو اہل زر ہی
دنیا میں جوہری ہوتے ✽ یہ اشک سیم کے
سانچے میں بحر ڈھل جاتے ✽ و کنایہ از درست
بستہ شدن مضامین و اشعار نیز بود خواجہ آتش
گوید ؎ لعل لب کے جب سے مضمون ڈھل گئے فکر
اسکی ہی ہے دان نگینوں کو تراشا جسنے وہ حکاک تھا
ولہ بس قلم صفحہ ہستی سے اوٹھا اب آتش ✽
ڈھل چکے شعر جو تھے فکر سے ڈھلنے والے ✽

ڈھلیت - اول و دوم مفتوح کسیکہ سلاح بند باشد ✽

ڈھنڈورا - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح
بنون غنہ دال ہندی دوم ہوا و مجہول [illegible] مہملہ
بالف کشیدہ [illegible] منادی کہ از حکم حاکم شہر بہت
اعلان امری نوازند تا ہر یک انسان امر آگاہ شود
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ پاؤں سے [illegible] از کھلا
[illegible] کا ✽ جو پیچھا تھا ڈھنڈورا ہوا [illegible]

ڈھنڈورا پیٹنا - بای فارسی تحتانی معروف
و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از
منادی کردن باشد ✽

ڈھنڈوریا - رای مہملہ ساکن تحتانی بالف
کشیدہ کسیکہ نقارہ منادی از حکم حاکم شہر زند ✽

ڈھنگ - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون
غنہ و کاف فارسی کشیدہ ✽ روش ع طرز ✽

ڈھنگ ڈالنا - کاری شروع کردن بود ✽

ڈھولا - لام بالف کشیدہ سفینہ و انبار گویند ✽

ڈھولنا - لام زدہ نون و الف مصدری چیزی
بود گرد و مدور کہ از نقرہ خواہ طلا سازند و تبارک

ف نژاد ع قوم ٭

ذکر آنا و ذکر چلنا و ذکر نکلنا ـ بیچ گفتگو کسے درمیان آمدن باشد بجر سلہ گویا ے جلگئے پروانے شمعین پانی پانی ہو گئین ٭ میر اثیر ذکر جلکر انجمن مین رہگیا ٭

باب رای مہملہ

فصل الف

رابڑی ـ برای ہندی تحتانی معروف چیزی باشد مانند سرشیر کہ از شیر سازند ٭

رات بھاری ہونا ـ بوحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از درازی شب اندوہ و دشوار گذشتن شب بر بیمار بود شیخ ناسخ مغفور بایندستہ یون نزاکت سے گران ہے سرمہ چشم یار کو ٭ جس طرح ہو رات بھاری مردم بیمار کو ٭

رات تھوڑی سوانگ بہت تثلیث کہ بر فرصت قلیل کسے کثرت کارہا پیش زنند چنانکہ میر تقی مغفور مغفر بایندستہ بن جو کچھ بن سکے جوانی مین ٭ رات تھوڑی سی ہے بہت سے سوانگ ٭

راج ـ رای مہملہ بالف وجیم کشیدہ ف پادشاہی ع سلطنت بجر گویدستہ ہم عاشقون سے ظلم تبان کچھ نہ پوچھیے ٭ ان کافرون کا آج زمانے مین راج ہے ٭ معمار را نیز گویند

راجا اندر کا اکھاڑا ـ الف ممدودہ و نون ساکن دال مہملہ مفتوح رای مہملہ زدہ کاف الف کشیدہ الف مفتوح کاف مخلوط الہا و رای ہندی بالف کشیدہ انجمن عیش و نشاط کسے اچھا بودہ کہ مشہور و متعارف است شیخ ناسخ سبا بندستہ کرتے ہین پریوش سے کشتی پہلوان عشق ہین ٭ سکو ناسخ راجا اندر کا اکھاڑا چاہیے ٭

راج کرنا ـ رای مہملہ بالف وجیم کشیدہ کاف مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری ف پادشاہی نمودن و کنایہ از خوش و عیش باشد

راس ـ رای مہملہ بالف وسین مہملہ کشیدہ ف ساز کار ع موافق ٭

بر کسے اچنبیرے نیز باشد خواجہ آتش گوید
ع وہ حسن چراغی ہے تیرا طفل کے مانند دیکھ
جوت تجھ رال لب پیر سے ٹپکے * ایضاً شیخ
امداد علی بحر گوید ع اتنا بھی بیقرار نہ ہونا تھا
بحر کو * اوس شمع رو پہ رال جو ٹپکی بھڑک گیا *
راگنی - جیم مفتوح نون تحتانی معروف زن
بازاری ہنود را گویند شیخ امداد علی بحر گوید
ہم کاسہ راکرتی ہے ہندو پسر دن سے *
شک دختر رز پر ہے مجھے راگنی کا *
رامدانا - دال مہملہ و نون بالفہا کشیدہ دانہ
ایست مشہور خواجہ وزیر گوید ع اوس بت
کافر کا زاہد نے بھی نام الیا جیا * دانہ تسبیح
ہر اک رامدانا ہو گیا *
رام رام - تبکرار باہم سلام کردن ہنود
رام کلی - راگنی بود از سی و شش راگنی مشہور
رام کہانی - سرگذشت طولانی جرأت گوید
ع درد دل اوس بت بیدرد سے کہیے تو کہو
جانکے یہ رام کہانی تو سنا اور کہیں *
رانجھا - جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ نام شخصی
بود از عشاق کہ ہیر معشوق او بود *
رانڈ - رای مہملہ بالف کشیدہ و نون غنہ و دال
ہندی زدہ زنیکہ شوہرش مردہ بیوہ *
رانڈ کا سانڈ - کاف بالف کشیدہ سین مہملہ
بالف کشیدہ و نون غنہ و دال ہندی زدہ کسے
را گویند کہ بے پدر باشد و تن و توش داشتہ باشد
و از فکرہا و غمہا آزاد بود چرا کہ سانڈ جانوریرا
گویند کہ مشرکان در راہ معبودان خود آنرا
آزاد نمایند *
راوٹی - رای مہملہ بالف کشیدہ و واو زدہ
تای ہندی تحتانی معروف بر دو معنی آید اول
نوعے از بالاخانہ بود دوم قسمے از خیمہ باشد
کہ از چار قطعہ مرکب کردہ باشند و چار طاق *
راہ بتانا - کنایہ از پیش خود راندن بود
کسے را چنانکہ حضرت برق میفرمایند ع تو نے
آوارہ کیا خضر کو صحرا صحرا * نوح کو راہ بتا کر
لب دریا مارا *
راہ پر آنا - کنایہ از گمرہی براہ راست آمدن
نیک شدن باشد خواجہ آتش گوید ع کوچہ کے

بیار سکے نہ مبارو ہیتہ یک اسے * مدت کے بعد آئے ہم خاک اپنی راہ پر *

راہ پر لانا - باے موحدہ مفتوح بہ رائے مہملہ زدہ لام و نون بالف کشیدہ کنایہ از رہنمائی وہیریا گمراہ باشد میر تقی مغفور سفر نامیدے ہم خاک میں ملے تو ملے لیکن اے سپہر * اوس شوخ کو بھی راہ پہ لانا ضرور تھا *

راہ تکنا - فوقانی مفتوح کاف زدہ نون والف مصدری ف چشم براہ داشتن ع انتظار جرأت گوید درسبدم مرگ و قضا کیوں نہ تکیں راہ مری * آہ تکتا ہوں میں اک شوخ ستمگار کی راہ *

راہ چلتا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن فوقانی بالف کشیدہ ف رہرو و رہگیر و کنایہ از کسیکہ از وہیچ شناسائی و تعارف نبود چنانکہ جرأت گوید دل اپنا لیگیا اک راہ چلتا ہی اب اوسکو میں کس سے پوچھوں اور کون اوسکے گھر کی راہ بتلاوے * چنانکہ شاعر گوید سر اپنا کچھ نہیں اب راہ چلتا کہ دل کو لیگیا اک راہ چلتا *

راہ چلنا - نون والف مصدری ف رہ نوردی

راہدار - کنایہ از قماش خطوط دار باشد *

راہ دیکھنا - دال مہملہ تحتانی مجہول و کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری ف چشم براہ داشتن ع انتظار جرأت گوید دیکھتے دیکھتے اوس شوخ ستمگار کی راہ * گرگئی جان سفر دیدۂ بیدار کی راہ * شاعرے گوید تیرے ہیں کوچہ جاناں میں نقش پا کی طرح * شانے والے کی ہر وقت راہ دیکھتے ہیں *

راہ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری ف راہ دادن *

راہ رکھنا - رسم ملاقات داشتن بود *

راہ روکنا - سد راہ گشتن کسے باشد کسی را *

راہ کا پھیر - یعنی پیچ راہ بود چنانکہ میر درد گوید شیخ کعبے ہو کے پہونچا ہم کنشت دل میں ہو * درد منزل ایک تھی ٹک راہ کا ہی پھیر تھا *

راہ کاٹنا - کاف بالف کشیدہ و تای ہندی زدہ نون والف مصدری بر دو معنی آید اول یک راہ را قطع کردہ براہ دیگر رفتن بود دوم میر گوید کوے قاتل میں علاوہ شمشیر مجھے * کاٹ کر

راہ کدھر لیگئی تقدیر پہنچے جو وہان بت راہ تک کسے شدن در راہ بود رکت یا چیزے را آتش گوید

سے زلف حائل ہو گئی ہمسا رجانان پہ ترا راہ کر شگون بد ولا جب سانپ کاٹے راہ

راہ کٹنا - کاف مفتوح تای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از قطع شدن ہیچ مسافت بود

راہ کرنا - کاف مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ از رسم ملاقات پیدا کردن بود میر تقی گوید سے گھاس ہے میخانون کی بہتر ان شیخون کے مصلے سے جو پاؤن نہ رکھہ سجادہ پہ انکے اس جا دے سے راہ نکر اسیر گوید سے خدا کا سجدہ جو رکھا ہے سنگ پر جائز یہ اہل شرع بتون سے بھی راہ کرتے ہین

راہ کھوٹی ہونا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول تای ہندی تحتانی معروف کنایہ از باز ماندن کسے از راہ رفتن بود آتش گوید سے کھینچی ہے تو نگاہ مین تامل نکرو جو کھوٹی ہوتی ہے عبث آپکی تلوار کی راہ

راہ کی بات - کنایہ از سخن شایستہ باشد

راہ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالف کشیدہ کنایہ از رہنمائی کردن بود شیخ ابراہیم ذوق گوید سے دل نے جس راہ لگایا مین وہی راہ چلا وادیٔ عشق مین گمراہ کو رہبر سمجھا

راہ لینا - کنایہ از راہ رفتن بود

راہ مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ و نون و الف مصدری قطاع رہزنی

راہ نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از پیدا شدن سبب و وسیلہ بود جہت حصول مقاصد شاعرے گوید سے اب شوق تانع ہو گئے ہا کر قفس کھچیا شجہ اب ہو سکے کی راہ کوئی تو نکال دے

رائی بیل - گیاہیست معروف از قسم بیلا

رائتا - ہمزہ مکسور فوقانی بالف کشیدہ چیزی باشد نمکین کہ از دوغ و خردل وغیرہ سازند و آنرا نان خورش کنند قف نمکین ع ملحیہ

راسے منیا - نوعی از دست برنجن زنگین باشد کہ زنان در دست دارند

راہ ہونا - کنایہ از محبت و دوستی و معاملہ باشد

فصل موحدہ

ربانا - رای مہملہ مفتوح موحدہ و نون بالف کشیدہ نوعے از مزامیر بود کہ دران حبز اجل تعبیہ کنند و بصورت دف کوچک باشد*

ربڑ - رای مہملہ و موحدہ ہر دو مفتوح بہ رای ہندی زدہ رہبری مسافت بعیدہ بود*

ربڑ مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون والف مصدری بے حصول کار از جای بجای رفتن بود

فصل فوقانی

رُت - رای مہملہ مضموم بفوقانی کشیدہ زمانہ و فصل ہر چیز بود*

رُت بدلنا - موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن نون والف مصدری تغیر فصل و موسم بود آتش گوید ؏ چمنستان کی گئی نشو و نما پھرتے ہیں* رُت بدلتی ہے کوئی دن میں ہوا پھرتی ہے*

رُت پھرنا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور بہ رای مہملہ زدہ نون والف مصدری باز گشتن موسم و فصل بود دیگر گوید ؏ نہ تو وہ پھول نہ سبزہ نہ وہ کلیاں نہ بہار* رُت کے پھرتے ہی چمن زار کا تختا اوا ٹھا*

رت جگا - رای مہملہ مفتوح فوقانی ساکن جیم مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ معنا شب بیداری و کنایہ از شبے کہ زنان بشغل سرود و غنا آنرا بسر نا یند دیگر گوید ؏ ہے شب وصل خوشی میں ہو بسر آج کی رات* رت جگا کیجیے ای رشک قمر آج کی رات*

رتوندی - رای مہملہ و فوقانی ہر دو مفتوح بواو زدہ دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف مرضے بود از امراض چشم کہ آدمی ہنگام شب نابینا شود و ف شب کوری ع عشا*

رتیلا - اول مکسور فوقانی تحتانی معروف لام بالف کشیدہ چیزے کہ دران ریگ آمیختہ باشد*

فصل تای ہندی

رٹ - رای مہملہ مفتوح بتای ہندی کشیدہ ذکر کسے دمبدم و پیہم نمودن بود شیخ ناسخ مے فرمایند ؏ کرے وہ ذکر خدا اے صنم بھلا کس وقت* جسے کہ آٹھ پہر تیرے نام کی رٹ ہو*

فصل جیم

رجا بچا — آباد ومعمور را گویند *

رجھانا — رای مہملہ مکسور جیم مخلوط الہا ونون بالف کشیدہ ف خوش کردن *

فصل جیم فارسی

رچ — رای مہملہ مضموم بجیم فارسی کشیدہ ف خواہش ع رغبت *

رچنا — نون والف مصدری ف خواہش کردن ع میلان وبفتح اول بر سہ معنی آید از بوی چیزے خوشبو شدن چیزی باشد شیخ ناسخ فرمایند ؎ کوئی سر رکھ کے اسپر سوگیا تھا خواب مین اک دم * رچی ہے نکہت زلف معنبر میرے زانو مین * و رنگ بستن حنا در دست وپا بود و ترتیب یافتن سامان شادی تخمائی در خانہ کسے بود شاعرے گوید ؎ تو اگر عطر دولھن کا ہے شادی رچ جاے * خود بخود بجنے لگے طبلۂ عطار ابھی *

فصل حا

رحمت ہے — کلمہ ایست کہ بجای تحسین و مرحبا گویند چنانچہ میر تقی مغفور فرمایند ؎ کبھی ہمدم یہ کوے کا کبھی صرصر کی زحمت ہے * ہماری خاک یون اڑتی پھری ای ابر رحمت ہے *

فصل خای منقوطہ

رخنہ ڈالنا — حارج گردیدن در کار کسی بود *

رخنہ نکالنا — حیلہ وحوالہ نمودن وعذر کردن بود در کارے *

فصل دال مہملہ

رد — رای مہملہ مفتوح بدال مہملہ ف رفع ع استفراغ *

ردا — رای مہملہ مفتوح دال مہملہ مشدد بالف کشیدہ صف دیوار را گویند ف ردہ بتخفیف دال مہملہ ودر آخر ہاے مختفیہ *

ردی — دال مہملہ مشدد وتحتانی معروف کاغذے کہ بیکار وناقص شدہ باشد *

فصل زای معجمہ

رزق کا کیڑا — کنایہ از انسان باشد جرأت گوید ؎ جو رزق کا کیڑا ہو وے کیون نہ اوسے رزق * رزاق سے پاتا ہے غذا سنگ مین کیڑا

فصل سین مهمله

رساول — رای مهمله مفتوح سین مهمله بالف کشیده واو مفتوح بلام زده نوعی از طعام شیرین بود که برنج را در عصاره نیشکر بپزند *

رسم — با صفتوح هندیان بازی بود که شخصی از دیگری پرسد که چه خوردی او بجوابش آنچنان طعام یا شیرینی یا میوه گوید که دران حرف را و سین مهمله و میم آید و اگر اینچنین لفظ هر کسی از هر دو کسان نیاید مات شود *

رسنا — رای مهمله مکسور سین مهمله ساکن نون والف مصدری ف تراویدن *

رسّی — اول مفتوح سین مهمله مشدد و تحتانی معروف ف ریسمان و رسن ع حبل و کنایه از مار نیز بود و این محاوره زنانست *

رسیا — آشنائی زن فاحشه و مرد بامزه را گویند *

رسی جل گئی بل نهین نکلا — جیم مفتوح لام ساکن کاف فارسی مفتوح همزه تحتانی معروف نون مفتوح لام دوم ساکن نون مفتوح های هوز تحتانی معروف و نون مختفیه نون دوم مکسور کاف ساکن لام سوم بالف کشیده تمثیلیست بر کسی زنند که غرور و سرکشی او بعد سزا و تعزیه یافتن هم نرود اسیر گوید ؎ پیدایشی جو عیب ہے ہوتا نہیں وہ دور * اینٹھن نجائے کوئی جلائے رسن ہزار *

رسّی دراز ہونا — دال مهمله مفتوح رای مهمله بالف و زای معجمه کشیده های هوز بواو مجهول نون والف مصدری کنایه از طول رشته حیات بود شاعری گوید ؎ گھٹتے نہیں ہیں جور و ستم آسمان کے * ظالم کی رسی خلق میں کتنی دراز ہے * شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ پہونچا ہے شب کمند لگا کر وہاں رقیب * سچ ہے حرامزادے کی رسی دراز ہے *

رسیلا — رای مهمله مفتوح سین مهمله تحتانی معروف لام بالف کشیده شخصی که شیرین و بامزه بود و کنایه از کسیکه شیرین کار و شیرین ادا باشد

رسیلی آنکھہ — الف بالف و نون غنه و کاف مخلوط الهاء زده صفتی از صفات چشم خوبان باشد *

فصل شین معجمہ

رشتہ - رای مہملہ مکسور شین معجمہ ساکن فوقانی مفتوح بہای مختفیہ ف خویشی و برادری ع قرابت ؛

فصل ضاد معجمہ

رضائی - رای مہملہ مفتوح ضاد معجمہ بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف پوششے ست مشہور کہ در سرما پوشند و وجہ تسمیہ اش آنست کہ محمد رضا نام شخصے در ہندوستان موجد و مخترع آن بود حضرت برق میفرمانید ؎

سرد مہری ہی موسم سرما ؛ پنبۂ داغ کی رضائی ہے ؛

فصل عین مہملہ

رعنا زیبا - نام نوعی از قماش ابریشمی بود ؛

فصل فا

رفل - را مہملہ و فا ہر دو مفتوح بلام نوعی از بندوق بود آتش گویدے ؎ اتنی شکار گاہ جہان مین ہے آرزو

ہم سامنے ہون اور تمہارا رفل چلے ؛

رفو چکر ہونا - سرگردان و حیران شدن کسے باشد ؛

فصل قاف

رقم - ہر جنس کہ بود خصوصاً جواہر رقعہ کاغذ کہ برای کتخدا شدن کسے حسب نسب او نوشتہ میفرستند ؛

فصل کاف

رُکاؤ و رُکاوٹ - اول مضموم کاف بالف کشیدہ واو بفوقانی کشیدہ باز ماندن آب و اشک وغیرہ از روانی باشد و کنایہ از آزردگی بود شیخ ناسخ مغفور میفرمانید ؎ جو اوس پری کو شب وصل مین رکاوٹ ہو ؛ ہمین ہے ایسے جنازہ ہو یا چھپر کھٹ نہو ؛

رُکنا - رای مہملہ مضموم کاف ساکن نون و الف مصدری باز ماندن چیزے از روانی و خود را باز داشتن کسے بود از کردن کارے و کنایہ از آزردہ شدن کسے از کسے نیز بود جرأت گویدے ؎ سنے ہی جب ہم گلی مین انکی وہ فتنہ گر شور و شر ہمارا ؛ تو دل مین ایسا رک رک کے وہ گھری نہین ہے کچھ اسکو ڈر ہمارا ؛

رُکھائی - رای مہملہ مضموم کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف ف روگردانی

ع اعراض خواجہ آتش گوید ے وہ نہین ہون
کہ رکھائی سے مین ٹلجاؤنگا * آج جاتا تھا
تری ضد سے تو کل جاؤنگا *

رکھائی بتانا و رکھائی بہلنا - بد مزگی ظاہر
کردن باشد جرأت گوید ے رکھائی اوسکے
تیلانے سے کیون اتنا تڑپتے ہو * اوسے پروا
نہین کچھ تلملاؤگے تو کیا ہوگا *

رکھہ رکھاؤ - نگہداشت چیزے بود
بمواقع نگاہداشتن آن *

رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ
نون والف مصدری ف نہادن و داشتن
وکنایہ از شب باش کردن زن بود نزد خود *

فصل کاف فارسی

رگ پھڑکنا - کنایہ از خبردار گشتن بامر
شدنی باشد شیخ امداد علی بحر گوید ے خبر
وحشت نے دکھایا اثر مقناطیس * رگ
پھڑکتے نہ لگی دیر کہ فصاد آیا *

رگڑ - رای مہملہ و کاف فارسی ہر دو مفتوح
بہ رای ہندی زدہ سودن چیزے بچیزے
بود ع اصطکاک *

رگڑا - رای ہندی بالف کشیدہ ہمان سودن
چیزے بچیزے بود *

رگڑا جھگڑا - فساد و نزاع باشد *

رگیدنا - رای مہملہ مفتوح کاف فارسی
تحتانی مجہول و دال مہملہ زدہ نون والف
مصدری گریزانیدن کسے بود بحر گوید ے
وہ آنکھیں یاد آتی ہین مجھے جب دشت
وحشت مین * غزالون کو رگیدا ہے
چکارون کو کھدیڑا ہے *

رگیلا - بیای معروف قماشے باشد کہ تار ریشم
معلوم شود و خوب نبود و بیرنگ و بیان کہ رگہای
گندہ و نمایان دارد *

فصل میم

رمنا - رای مہملہ مفتوح میم ساکن نون بالف
کشیدہ صحرائیکہ پادشاہان دران جانوران
وحشی سر دہند برای سیر و شکار و نیز کنایہ از
جائیکہ آمد و رفت کسے آنجا ہمیشہ نبود قناعت
گوید ے یاں کی آنکھیں کچھ اکر گئی ہین [illegible]

ای جنون + ان غزالون کا مرا ویرانہ رمنا ہوگیا +

فصل نون

رن - بفتح اول ف جنگ وجنگگاہ ع
جدل ومعرکہ ومقتل +

رن بولنا - موحدہ بواو مجہول ولام زدہ
نون والف مصدری محاورہ ایست مشہور
اسیر گوید ؎ رعب اوس ترک کا غالب ہے
عجب کشتون پر + اب بھی رن بول رہا ہے
کروہ جلاد آیا + ایضاً شاعرے گوید ؎
کشتنی ہین مجرم الفت یہ آتی ہے صدا +
اور سنیے بولتا ہے رن بھی قاتل کیطرف +

رن پڑنا - بای فارسی مفتوح بہ رای ہندی
زدہ کنایہ از واقع شدن قتال وجدال بود +

رنجک - رای مہملہ مفتوح نون ساکن جیم
مفتوح بکاف کشیدہ چاشنی باروت کہ در
سوراخ تفنگ ریختہ سر دہند اسیر گوید ؎
اوڑ چلا اور ترا حسن دم زیب اوترک +
رنگ پان آگ کا شعلہ ہے مسی رنجک ہے +

رند - رای مہملہ مفتوح بنون ودال مہملہ
زدہ روزنے کہ در دیوار قلعہ دارند وازان
تفنگ را سر دہند شیخ ناسخ میفرمایند ؎
گھر مین بیٹھے کھیلتے ہو تم شکار + روزن
دیوار جو ہے رند ہے +

رندھنا - رای مہملہ مضموم بنون غنہ و
دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری
ف دل گرفتگی ع انقباض میر تقی گوید
مصرعہ از بسکہ خفگی سے اوس بن جی بھی
رندھا دل بھر آیا + صبا گوید ؎ تری قیار
سے دل کا عجب احوال تھا + رندھ گیا بس گیا
مٹی ہوا پامال ہوا +

رنڈاپا - رای مہملہ مفتوح بنون غنہ دال
ہندی وبای فارسی بالفہا کشیدہ زمانہ کہ
زن را در حال بیوہ شدن گذرد +

رنڈسالا - رای مہملہ مفتوح بنون غنہ و دال
ہندی زدہ بسین مہملہ ولام بالفہا کشیدہ
لباسے کہ زن را در حال بیوہ شدن در ماتم
شوہرش پوشانند +

رنڈی - رای مہملہ مفتوح نون ساکن دال ہندی

تحتانی معروف ہر زن را گویند عموماً و زن بازاری
را خصوصاً *

رنڈی باز - موحدہ بالف و زای معجمہ کشیدہ
مرد عیاش را نامند زن بارہ *

رنگ - بمعنی معروف فارسیست ع لون و در
ہندی بمعنی آید اول امر بود از رنگیدن
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کسکی ہوئی جشن
نوروزی ہے آج * سرخ مے سے ساقیا دستار
رنگ * دوم ہر ہشت بازی گنجفہ را نامند
سوم بر ہشت نرد چوسر نیز اطلاق کنند
بحر گوید ؎ مقدر کا پاسا بدلتا نہیں ہے
فلک رنگ کی نرد چلتا نہیں ہے *

رنگ اوڑنا - الف بواو غیر ملفوظ و رائے
ہندی زدہ نون و الف مصدری سپریدن
رنگ بود از چہرہ و جامہ و مانند آن شیخ
ناسخ میفرمایند ؎ اڑ گیا ہی ہجر جانان
مین مرے چہرے کا رنگ * قطرۂ خون جو
بدن مین تھا وہ آنسو ہو گیا *

رنگ اوکھڑنا - الف بواو غیر ملفوظ
کاف مخلوط الہا مفتوح برائے ہندی زدہ
نون و الف مصدری کنایہ از بیرنگی کسی بود
در ہیچ بزم و انجمن شاعرے گوید ؎
اُف رے تری شوخی کہ بنا کھیل بگڑ جائے
اللہ رے تلون کہ جما رنگ اکھڑ جائے *

رنگ بدلنا - موحدہ و دال مہملہ ہر دو
مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری
متغیر شدن رنگ چیزے بود مثل حربا و
مانند آن ع تلون شیخ ناسخ میفرمایند
قطعہ ہجر جانان مین ٹھہرتا ہی نہین *
کیا ہی میرے منہ سے ہے بیزار رنگ * کیا ہی
گرگٹ آسمان کے سامنے * بدلے ایک ایک
دم مین سو سو بار رنگ * و کنایہ از تبدیل
روش و وضع نیز باشد خواجہ آتش گوید
؎ ہم بھی گشتے تری نیرنگی کے ہین یاد رہے
او زمانے کے رنگ بدلنے والے *

رنگ بندھنا - موحدہ بنون غنہ و دال
مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری
کنایہ از رونق گرفتن کسے بود بجای رفت رنگ گلی

بحر گوید ؎ ہمارے داغ چمک کر ابھی مٹا دیتے
نہیں چھپا ہوا ہے ترے ہاتھ تو رتن کا رنگ ٭

رنگ بگڑنا — موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح رای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از بےرنگی و بےرونقی کسے بود چنانکہ میر وزیر علی صبا گوید ؎ نیرنگ آسمان سے
ہم کو قضا کا رنگ ٭ بگڑیگا خاک و آتش و
آب و ہوا کا رنگ ٭

رنگ بھرنا — کار نقاشان و مصوران بود مومن خان دہلوی گوید ؎ دم سے دم رنگ ہے
تغیر مرا حیران ہے ٭ رنگ کیا پھر مری تصویر
مین بہزاد بھرے ٭

رنگ پکڑنا — بای فارسی و کاف مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از رونق گرفتن بود آتش گوید ؎ ساتھ
تیرے روے رنگین کے ٭ لالہ و گل نے
بھی نہ پکڑا رنگ ٭

رنگ پھوٹنا — نمایان شدن رنگ از رنگ طرف بطرف دیگر بود برق مرحوم فرمایند ؎
دم میں شیشی پھوٹ نکلا یہ رنگ ٭ صراحی
تمہارا گلا ہو گیا ٭

رنگ پھیکا ہونا — بای فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف کاف بالف کشیدہ ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از بےرونقی اشیای رنگین بود شیخ ناسخ فرمایند ؎ دیکھا ہے ترے لعل بدخشان کو جو ہیں
پھیکا ہے پیش لعل شکر بار یار رنگ ٭

رنگت — کاف فارسی مفتوح بفوقانی کشیدہ ف رنگ ع لون شیخ ناسخ فرمایند ؎
اسقدر ہے فروغ رنگت روی آتشناک کی ٭ شعلہ
آتش ترے آگے دھوان ہو جائیگا ٭

رنگترا — رای مہملہ مفتوح بنون غنہ و کاف فارسی زدہ فوقانی مفتوح رای مہملہ دوم بالف کشیدہ ثمریست معروف و آنرا سنگترا نیز گویند ٭

رنگ جل جانا — سیاہی مائل شدن رنگ چہرہ کسے از رسیدن گرمی آتش و تاب آفتاب بود شیخ ناسخ فرمایند ؎ تو ہی وہ آفتاب جو
پیر تو پڑے ترا ٭ جل جائے لالہ زار کا اسی گلعذار رنگ ٭

رنگ جمانا - جیم مفتوح میم و نون با لف ہر دو کشیدہ رنگ بستن بود آتش گوید ؎ مستی عشق کیف مے لالہ گون نہیں ✢ اس رنگ پر جما نہیں سکتا ہما رنگ ✢

رنگ روپ - بواو معروف آب و تاب بود ✢

رنگریز - رای مہملہ مفتوح بنون و کاف فارسی زدہ رای مہملہ دوم تحتانی مجہول و زای معجمہ زدہ بروزن رستخیز کسیکہ جامہ در رنگ کشد ف رنگرز ع صباغ و این لغت بوزن غمزہ بروزن گلریز نیز آمدہ چنانچہ خواجہ آتش میگوید ؎ مضمون سند ہیں بو قلمون روی یار کے ✢ رنگریز نیکے فکر نے رنگے ہزار رنگ ✢

رنگ فق ہو جانا - پریدن رنگ رو بود بخوف یا بشرم چنانکہ شاعرے گوید مصرعہ سحر سے ہے دو رمرا رنگ فق ابھی سے ہے ✢

رنگ کا پکا ہونا - کاف با لف کشیدہ بای فارسی مفتوح کاف مشدد دوم با لف کشیدہ ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری عبارت از پختگی و ثبات رنگ بود ✢

رنگ کاٹنا - کاف با لف و تای ہندی زدہ نون والف مصدری رنگ از جامۂ رنگین بریدن باشد از ترشی وغیرہ ✢

رنگ کا کچا ہونا - کاف دوم مفتوح جیم فارسی مشدد و با لف کشیدہ عبارت از بے اعتباری و بے ثباتی رنگ چیزے باشد مرزا برق میفرمایند ؎ مہر تابان ماہ تابان ہو گیا تیرے حضور ✢ رنگ کچا دھوپ سے اسے مہر انور اڑ گیا ✢

رنگ کٹنا - کاف مفتوح تای ہندی زدہ نون والف مصدری جدا و بریدہ شدن رنگ بود از چیز ہاے رنگین بحر گوید ؎ سلاح باندھ کے اتنا ترش نہو دیکھو ✢ کٹے کہیں نہ کھٹائی سے بانکپن کا رنگ ✢ و کنایہ از شرمندگی و خجالت نیز باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہوتے ہیں تیرے آگے گل سرخ یاسمن ✢ کٹتا ہے مارے شرم کے بے اختیار رنگ ✢

رنگ کھلنا - کاف مخلوط الہا مضموم لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از زیبائش رنگ بود بر چہرہ و دیگر اعضا و جامہ و مانند آن صبا گوید ؎

مرثیہ چرخ گشتہ بیدا دہو گیا ۔

رنگیلا - رای مهمله مفتوح بنون غنه وکاف فارسی بتحتانی معروف لام بالف کشیده کسیکه رنگین لباس و رنگین مزاج باشد اگر زن رنگین لباس یا رنگین مزاج بود بجای الف تحتانی معروف آرند ۔

فصل واو

رو - بفتح اول خیال رہرو یا راہی شبیه بہ رو روی باشد شاعری گوید ؎ آنکھوں کے [illegible] اگر نہ [illegible] مژگان پہ [illegible] آنسو [illegible] جب
اپنے روہین [illegible] کی آشنا ٹھہر [illegible] ۔

روا - واو بالف کشیده قسمی از آرد گندم یا [illegible] کہ جریش بود ۔

روپ - رای مهمله بواو معروف و بای فارسی کشیده شکل و صورت و وضع کسی یا چیزی بود و در استعمال مذکر ست شیخ ناسخ میفرماید ؎
صبح فرقت نے دکھایا روپ سارا شام کا ۔
آفتاب صبح کو سمجھا مین تارا شام کا ۔
و کنایه از آب و تاب و آب و رنگ نیز بود آتش گوید ؎
جب نہ دیکھے کچھ اور ہی عالم ہے تمہارا ہر بار
عجب رنگ ہی ہر بار نیا روپ ۔

روپ بدلنا - موحده و دال مهمله مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایه از تغیر صورت و وضع بود دیگر گوید ؎ روپ بدلا یار کی [illegible] سے جوبن ہو گیا ۔ کان کے سینے سے منہ کا رنگ کندن ہو گیا ۔

روپ چڑھنا - موحده مخلوطہ [illegible] مفتوح [illegible] نون و الف مصدری عبارت از تغیر صورت و وضع بود ۔

روپہلا - رای مهمله بواو غیر ملفوظ بای فارسی مفتوح [illegible] لام بالف کشیده چیزی که نقرئی باشد شیخ ناسخ میفرماید ؎ جب روپہلا [illegible] مین سو [illegible] ڈالا یار نے سنبلستان مین گل شبو نظر آیا مجھے ۔

روپہلی - لام تحتانی معروف همان چیز یکه نقرئی بود و آن چیز مؤنث باشد خواه مذکر ۔

روپیا - رای مهمله مضموم بواو غیر ملفوظ بای فارسی مفتوح تحتانی بالف کشیده زر سکه زده را گویند ع درهم خواه آتش گوید ؎ لیکے دل کو

چار جو سون پہ دیا اک بار تو نے مجھے یہ سمجھا
روپیے کے ہاتھ چار آنے لگے *

روتی صورت - برائے مہملہ بواو مجہول فوقانی
بتحتانی معروف کنایہ از کسے کہ ہر وقت اندوہگین
وملول باشد جرأت گوید ع خفا ہیں شیان تجھ
سے سب مجھ روتی صورت سے دلایا وان ہیں اور
بزم طرب میں کس طرح سے بار رونیکا *

روٹ - برائے مہملہ بواو مجہول وتائے ہندی
کشیدہ نان کلان ترو گندہ تر بود جرأت گوید ع
جوع البقر کی مگس بخوان اغنیاء میں کم غذا
ہون مجھکو تو دیکھا کا بھی روٹ سیے *

روٹھنا - برائے مہملہ بواو معروف وتائے ہندی
مخلوط الہا زدہ نون والف - بمعنی ف
رنجیدن و آزردن *

روٹی - برائے مہملہ بواو مجہول تائے ہندی تحتانی
معروف ف نان ع خبز و کنایہ از طعامیکہ
روز چہلم مردگان اہل اسلام پختہ تقسیم نمایند *

روٹیان لگنا - کنایہ از ادبار وشامت باشد *

روڈار - جوان وجیہ را گویند *

روڑا - برائے مہملہ بواو مجہول ورائے ہندی بالف
کشیدہ ریزہ خشت بود خواجہ وزیر گوید ع
قبر کا ساتھ بس مرگ مجھوڑے تیھر ہے بستر
انسان سے رفاقت میں ہیں روڑے پتھر *

روزگار - برائے مہملہ بواو مجہول وزائے معجمہ
زدہ کاف فارسی بالف ورائے مہملہ کشیدہ ف
نوکری *

روزہ - فارسیست ع صوم *

روزہ توڑنا - ف روزہ شکستن شیخ ناسخ گوید
جس طرح توڑتے ہیں شیشہ کو پتھر شیشہ
سے نے یون ہیں روزہ ہمارا توڑا *

روزہ رکھنا - ف روزہ داشتن *

روزہ کھانا - کنایہ از روزہ نداشتن بود
در ایام صیام ف روزہ خوردن *

روزہ کھولنا - ف روزہ کشادن ع افطار *

روزہ معاف کروانی گئے تھے نماز گلے
پڑی - مثلیست مشہور بجائے زنند کہ کسے
از کسے عذر کاری کند و آنکس او را سوائے انکار بکار
دیگر نیز مامور کند *

روشنائی — [illegible]
[illegible] تحتانی [illegible]
سیاهی که از آن کتابت نویسند [illegible]
[illegible] — رای مهمله بواو مجهول و کاف کشیده
[illegible] بالمصدری از باز داشتن و منع نمودن بود

روک ٹوک — تای هندی بواو مجهول و کاف
کشیده بمعنی بود که گفته شد جرأت گوید ؎
ہی جس کا جیا ہے آئے کہ صحرا نشین ہیں ہم
کچھ روک ٹوک یاں نہیں دیوار و در نہیں

روکڑ — رای مهمله بواو مجهول کاف مفتوح برای هندی زده
مال و متاع بود که از جای بجای فرستند شیخ امداد علی بحر گوید
؎ مال اسباب بھی جو نکلا تو لیا اعظ نے تھیلی روکڑ
سے نہ قزاق کو غافل دیکھا

روکنا — نون و الف مصدری بر دو معنی آید
اول باز داشتن کسے از کارے ع ممانعت
دوم سپر نمودن بود چیزے را

روکھا — رای مهمله بواو معروف کاف مخلوط الها
بالف کشیده طعامی که بے روغن بود و کنایه از
کسیکه خشونت در مزاج او باشد

[illegible] کاف مخلوط الها بتحتانی معروف
[illegible] تحتانی معروف
[illegible]
[illegible] مزاج شده
بر کسے ظاهر گردیدن بود

روگ — رای مهمله بواو مجهول و کاف فارسی
کشیده بمعنی آزار ع مرض

روگ لگنا — لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون و الف مصدری کنایه از عدم زوال مرضی بود
که لاحق شده باشد خواجه آتش گوید ؎ دل کو
لگا ہے روگ محبت کا جس طرح * جان آج بچ گئی
تو یقین ہے کہ کل تمام

روگی — کاف فارسی بتحتانی معروف ف
بیمار و آزاری ع مریض

رولا — رای مهمله مفتوح انبوه مردم که باراده
فساد آیند و جمع شوند جرأت گوید ؎ الٰہی خیر کیجیو
دل جگر کے جس طرح اب تو ہجوم غم و اندوہ و درد و تپ کا
سینہ میں رولا ہے

رولنا — رای مهمله بواو مجهول و لام زده نون و الف

مصدری فراہم کردن چیزے بود ف فراہم کردن
شیخ امداد علی بحر گوید ع رولتا موتی جو کرتا
کشتکاری خیبر کی * ہن برستا مین اگر باران
رحمت مانگتا *

رومال - بمعنی پارچہ کہ از رو و دست
نمناک را خشک کنند فارسیست و بمعنی جامہ
کہ آنرا مثلث نمودہ در گریبان پوشند ہندیست
للاستاذ مؤلفہ نخوت کی فقیرون سے نہ لو
اوڑھکے رومال * ایسا نہو رومال سے رومال
بدل جائے * و بمعنی پشمینہ کہ آنرا سہ گوشہ ساختہ
در سر یا پوشند نیز ہندیست شیخ ناسخ میفرماید
ع ہے کہین رومین سے نازک تر اموی کمر
باندھا اسپر ستم ہے شال کے رومال کا *

رونا - رای مہملہ بواو مجہول نون و الف مصدری
بر سہ معنی آید اول گریستن دوم کنایہ از مصیبت
خود پیش کسے بیان نمودن چنانکہ مرزا رفیع
گوید ع ترسے وا سوخت سے خالی مین نہ پایا
کوئی شمع بھی آگے مرے اپنا ہی رونا روئی *
سوم رنج کردن بر تلف شدن چیزے چنانکہ

شیخ امداد علی بحر گوید ع ضبط بکا محال ہے
یعقوب کی طرح * آنکھون کو رویئے جو بقدر
کھائیے رنج * مومن دہلوی گوید ع وہ ہنسی
سنکے نالۂ بلبل کا * مجکو رونا ہی غنچۂ گل کا *

رونا دھونا - دال مہملہ مخلوط الہا بواو
مجہول نون و الف مصدری محاورہ ایست کہ
مفہومش بجان گریستن باشد شیخ امداد علی بحر
گوید ع صبر کر اپنے مقدر کے لکھے پر ای بحر
رونے دھونے سے بھلا ہوگی یہ تحریر سفید *

روند - رای مہملہ مفتوح بواو و نون غنہ و دال
مہملہ زدہ گشتی کہ از طرف حاکم شہر برای نگہبانی
اہل شہر بوقت شب بیدار سوگشت مے کنند
ف طلایہ ع شحنہ *

روندنا - نون و الف مصدری ف
پامال کردن *

رونگٹا - رای مہملہ بواو مجہول و نون غنہ
و کاف فارسی زدہ تای ہندی بالف کشیدہ موی
نرم و خورد کہ بر جلد بدن انسان باشد شیخ ناسخ
میفرماید ع تمام رونگٹے مژگان بنی شب وعدہ *

سر ایک داغ بدن چشم انتظار ہوا *

رونگٹے کھڑے ہونا - رای ہندی تحتانی مجہول کاف مخلوط الہا مفتوح رای ہندی تحتانی مجہول ہای ہوز بواو مجہول نون و الف مصدری موی تن برخاستن بود ہنگام ترس و خوف ع اقشعرار بحر گوید ـہ رونگٹے تن پر کھڑے ہوتے ہیں کانٹون کی طرح * شیر نجاتی ہین ساہی میر اصحرا دیکھکر * شیخ ابراہیم ذوق گوید ـہ جسکی آواز سے ہون رونگٹے سوہان کے کھڑے * وہ محبت نی دیا سلسلہ پا ہمکو *

رواں - رای مہملہ بواو مجہول الف بالف کشیدہ و نون غنہ ہمان موی خورد کہ بر جلد انسان خواہ حیوان باشد و خواب مخمل و مانند آنرا نیز گویند شیخ ناسخ میفرمایند ـہ شکم صاف کے قرین ہے کمر * یا ہے مخمل پہ رواں مخمل کا *

روئی - رای مہملہ و ہمزہ بواو و تحتانی ہر دو معروف ف بنبہ ع قطن شیخ ناسخ میفرمایند ـہ پا ہی نازک اوسنے جب رکھی ہماری قبر پر * پارہ ہای سنگ مرمر روئی کے گالے ہوی * و این لغت بواو غیر ملفوظ و ہمزہ بہ تحتانی معروف بر وزن فعل نیز آمدہ چنانکہ خواجہ حیدر علی آتش میگویند ـہ کیا کاٹے گا پھوڑا ہجر مرے دل کا بہت سخت * زائیدہ روئی کا ہے یہ تیزاب کا پھاہا *

رویان - رای مہملہ بواو مجہول تحتانی بالف کشیدہ و نون غنہ ہمان موی خورد کہ بر جلد بدن انسان و حیوان باشد و خواب مخمل و مانند آنرا نیز گویند شیخ ناسخ میفرمایند ـہ کہین وہی تیر سے نازک تر ترا موی کمر * باندھنا ہے ستم ہے شال کے رومال کا * بحر گوید ـہ نسبت اوسکی بدن سے دیتے ہم * رویئن ہوتے اگر نہ مخمل میں * و فی زماننا کنایۃً و تلفظاً ہمین مستعمل است *

رویان میلا ہونا - میم مفتوح تحتانی زدہ لام بالف کشیدہ کنایہ از ہیچ رنج و ملال ندیدن بود شاعرے گوید ـہ بنیم رستے لحد مین کشتہ تری ادا کے * میلا ہوا نہ قاتل

اور تخصیص یہ ہے کہ ہم اوسکو منا سکتے نہیں ٭
ریخ - رای مہملہ تحتانی مجہول و خای معجمہ زدہ نشانی
رنگ مسی و سوت کہ در شگاف مابین دندان باشد
مردم بود و تحتانی معروف طاقت و توانائی نخواستن
ریخین ڈھیلی ہونا - کنایہ از بیطاقت و
بیحواس شدن باشد از دہشت و خوف ٭
ریختہ - غزل و اشعار کہ در زبان اردوی معلے
گفتہ شود چنانکہ جرأت گوید ؎ کہ غزل آوارکہ
اندازکی جرأت انتو ٭ ریختی جیسی کہ الگلی تری مشہور ہے
ریختی - فوقانی تحتانی معروف غزل و اشعار کہ
بزبان اردوے معلے مشتمل محاورات زنان گفتہ شود
ریز کرنا - رای مہملہ تحتانی مجہول و زای معجمہ زدہ
سخن سرائی مرغان نغمہ سنج بود ٭
ریشم - رای مہملہ تحتانی مجہول شین معجمہ
مفتوح بمیم زدہ ف ابریشم ٭
ریلا - رای مہملہ تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ
انبوہ مردم کہ از راندن مردمان بطرفی آید و آب
بسیار کہ بزور روان شود بجانبے ٭
ریل پیل - بای فارسی تحتانی مجہول لام زدہ

کنایہ از زیادتی و افراط ہر چیز بود ٭
رینگنا - رای مہملہ تحتانی مجہول و نون غنہ و
کاف فارسی زدہ نون والف مصدری رفتار
حشرات الارض مانند سپش و مور وغیرہ بود و
آہستہ آہستہ رفتن ٭
رینڈی - رای مہملہ تحتانی مجہول و نون غنہ و دال
ہندی تحتانی معروف تخم بید انجیر را گویند کہ
ازان روغن کشند ع حب الخروع و بر تخمہای
خربزہ کہ از اندرون خربزہ بر آید نیز اطلاق
رینی - رای مہملہ مفتوح تحتانی زدہ نون تحتانی
معروف رنگے کہ رنگرزان از گل کاجیرہ وغیرہ
چکانیدہ ازان جامہ رنگ کنند جرأت گوید مصرعہ
نوک مژہ سے خون کی رینی مجکو بھی چکانے دو ٭ بجرأت
؎ دیکھے اوسکا رخ رنگین تو ایا ہو خجل ٭ رنگ
رینی کی طرح ٹپکے گل شاداب کا ٭ و مرغے کہ شبہا
آواز دہد از تعلیم ٭
رینی بلبل - ہر دو موحدہ مضموم بہر دو لام زدہ
ہزار را مانند کہ بشب ترانہ سنجی نماید و آہنگ
میر دوست علی خلیل گوید ؎ نالان ہے رات بھر

دل اوس گل کی انجمن میں ہے * کیا بولتا ہے
یعنی بلبل مرا چمن میں ہے *
رینی ٹپکنا - تای ہندی وبای فارسی ہر دو مفتوح
کاف ساکن نون والف مصدری ہمان چکیدن
رنگ از گل کا چہرہ بود *
ریوڑی - رای مہملہ مخلوط التحتانی بواو زدہ رای
ہندی تحتانی معروف نوعے از شیرینے بود کہ
شکر را بقوام آوردہ بصورت قرص کوچک
سازند و کنجد بران ریزند *
ریوڑی کا پھیر - متعارف ست *

باب زای معجمہ

فصل موحدہ

زبان - فارسیست ع لسان *
زبان اولٹنا - الف بواو غیر ملفوظ لام
مفتوح تای ہندی ساکن نون والف مصدری
کنایہ از گردیدن وحرکت کردن زبان در سخن گفتن
بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ع بیان حال دل
بیش یار ہو نہ سکا * زبان کبھی نہ دم عرض مدعا اولٹی *

زبان بدلنا - نون زدہ موحدہ ودال مہملہ ہر دو
مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از سخن
گفتہ انکار آن سخن نمودن باشد شاعرے
گوید ع دل لینے کا اقرار بھی ہے منکر بھی ہے وہ
شوخ * سو مرتبہ زبان کو دلبر بدل گیا *
زبان بگڑنا - موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح
رای مہملہ زدہ نون والف مصدری کنایہ از دشنام
دادن وسخت گوئی کردن بود آتش گوید ع
لگے منہ بھی چڑھانے دیتے دیتے گالیاں صاحب *
زبان بگڑی تو بگڑی تھی خبر لیجے دہن بگڑا *
زبان بند ہو جانا - موحدہ مفتوح بنون ودال
مہملہ زدہ کنایہ از خاموش شدن باشد شیخ
ناسخ میفرمایند ع شب فرقت میں ہم پھرتے ہیں
نالان * زبان ہوتی نہیں مثل جرس بند * ونیز
کنایہ از سلب قوت گویائی بود ہنگام مرگ و احتضار
شاعرے گوید ع کیسی زبان بند دم واپسین
ہوئی * حسرت رہی کہ یار سے کچھ بات کیجیے *
زبان پکڑنا - بای فارسی وکاف مفتوح رای
ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از

گرفت کردن در سخن کسے بود ق زبانگیری شیخ ناسخ
سیفر مایند ؎ تاب کیا حاسد کی جو پکڑے کبھی میری
زبان ✤ شمع ہی لیکن اسے گلگیر کی حاجت نہیں ✤
شیخ امداد علی بحر گویند ؎ کیونکر نکالوں منہ سے میں
حرف وصال یار ✤ جو ڈرانت ہی زبان پکڑتا ہی بحر میں ✤

زبان چلنا - کنایہ از جلد جلد سخن گفتن بود ا سیر
گویند ؎ زبان ضعف پیری میں چلتی رہی ✤ بحر
ہوگئی شمع جلتی رہی ✤

زبان دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف
مصدری کنایہ از اقرار و وعدہ امرے کردن بود ق
زبان دادن بحر گویند ؎ جو کچھ کہ منہ سے کہا ہی
اوسے نبا ہو بحر ✤ زبان دی جو اب کیا ہی گفتگو باقی ✤

زبان روکنا - باز داشتن زبان از بد گفتن
کسے باشد ✤

زبان سمجھنا - فہمیدن محاورات و روز مرہ کسی بود ✤

زبان کھلنا - کاف مخلوط الہا مضموم لام ساکن
نون و الف مصدری کنایہ از گویا شدن انسان
در عہد طفلی بود آتش گویند ؎ حیوان سے آدمی کو
شرف نطق سے ہوا ✤ شکر خدا کرے جو زبان بشر
کھلے ✤ و نیز کنایہ از سخنان ناشایستہ و سخت
گفتن بود کسے را جرأت گویند ؎ شور افغان
ہی پہ بس اپنی زبان کھلتی ہے ✤ آنکھ کمبخت
یہ سوتے میں جہان کھلتی ہے ✤

زبان گھسنا - کاف فارسی مخلوط الہا مکسور سین
مہملہ زدہ نون و الف مصدری محاورہ ایست بجای
گویند کہ کسے بسیار سخن گفتہ باشد چنانکہ مرزا
برق گویند مصرعہ زبان گھس گئی اپنی خدا خدا کرتے ✤

زبان ہارنا - اقرار امری نمودن بود چنانکہ شاعر
گویند ؎ ہم وہ جان باز نہیں ہیں کہ پھر میں
جیتے جی ✤ سمجھے جس بات میں ہم شیخ زبان ہار گئے ہیں ✤

زبان ہلانا - سخن گفتن بود ✤

فصل تای ہندی

زٹل - زای معجمہ و تای ہندی ہر دو مفتوح بلام
زدہ گفتگوی یاوہ و لغو بود چنانکہ خواجہ آتش
گویند ؎ مضمون حسن و عشق نہیں جس غزل
میں ہی ✤ سنیے اگر تو لطف ہماری زٹل میں ہی ✤

فصل جیم فارسی

زچ کرنا - زای معجمہ مکسور بجیم فارسی زدہ کاف

مفتوح بہ رای مہملہ ساکن نون والف مصدری
تنگ و عاجز کردن بود کسے را ٭

فصل خای معجمہ

زخم اچھا ہونا ـ بہ شدن زخم بود ٭
زخم بھر جانا ـ التیام پذیرفتن زخم بود ٭
زخم کھانا ـ زخم خوردن باشد برق مرحوم گوید
ع تیغ ابرو کے سامنے جا کر ٭ زخم منہ پر جوان کھاتے ہیں ٭
زخم لگنا ـ مجروح شدن کسے بود از تیغ و تیر وغیرہ ٭

فصل رای مہملہ

زرا ـ زای معجمہ مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ کلمہ ایست
کہ فائدہ معنی لفظ اندک دہد ف اندک ع قلیل و
کسانیکہ این لغت را بذال معجمہ نویسند نزد مولف
ہیچمدان خطا ست ٭
زردا ـ نام نوعے از طعام بود و بمحاورہ اہل دہلی
تنباکوی خوردنی را نیز گویند ٭
زرد ہو جانا ـ زرد شدن بود خواہ از خوف
و اندیشہ خواہ از ہیچ رنج و صدمہ خواہ از طول مرض
خواہ از عشق کسے میر تقی گوید ٭ پھر کہیں کیا
دل لگا یا میر جو ہے زرد تو ٭ منہ ترا یا ہی ترے
دو چار دن سے نو رنگ ٭ شیخ ناسخ میغو باشندہ ہو گیا
کیوں زرد ناسخ کیا کہوں ٭ یہ زبانی کا عجب آیا رنگ ٭
زرغل ـ اول مکسور دوم ساکن سوم مفتوح بلام زدہ
ہر چیز ناکارہ را گویند ٭
زری ـ نوعے از قماش زرتار بود ٭
زرق برق ـ زای معجمہ و موحدہ ہر دو مفتوح
بہر دو رای مہملہ و ہر دو قاف زدہ کر و فر و سامان
عیش کہ بافراط باشد و بفارسی آب و تاب چیزیرا گویند ٭
زرگری ـ زای معجمہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ کاف
فارسی مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف زبان ساختہ
را نامند کہ جمعی باہم گفتگو کنند و باہم فہمند و دیگری
نہ فہمد و آنچنان بود کہ در ہر کلمہ بعد ہر حرف زای
معجمہ آرند و کنایہ از امر نہفتہ بود ف لوترا ٭

فصل رای ثقیلہ

زڑ زڑ ـ زای معجمہ مکسور بہ رای ثقیلہ گفتگوی بسیار
بیفائدہ بود ف یاوہ ع افاعیل تفاعیل ٭

فصل فا

زفیل ـ زای معجمہ مفتوح فا تحتانی معروف و لام زدہ
آواز یکہ سر انگشت ہا در دہان کردہ بر آرند ع صفیر ٭

زفیلنا — نون والف مصدری سرزنگشتہ از دہان
کردہ آواز برآوردن بود شفلہ دن ❊

فصل کاف

زک — زای معجمہ مفتوح بکاف کشیدہ ذلت والزام
را گویند ❊

زک اوٹھانا — الف بواو غیر ملفوظ و تاے ہندی
مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ سبک و ذلیل و ملزم
شدن باشد ❊

زک دینا — دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف
مصدری سبک و ذلیل و ملزم کردن بود کسے را ❊

فصل میم

زمین — بمعنی معروف فارسیست و بمعنی رنگ
اصلی قماشے وکاغذے کہ بران نقوش رنگارنگ
طبع کردہ یا نگاشتہ باشند ظاہر است بیت
شاعرے گوید ع خط سے قماش عارض جانان
پہ ہے بہار ❊ اس چھینٹ کی نقوش ہین سبز
اور زمین سرخ ❊ و بر بادہ ہر عطر کہ عطر صندل بود
و بر قافیہ و ردیف و وزن غزل نیز اطلاق زمین کنند

زمین آسمان ایک کر دینا — الف تحتانی مجہول
و کاف کشیدہ و کاف دوم مفتوح براے مہملہ و ہاے
دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری
کنایہ از نہایت تجسس و تلاش [illegible] یا جستجو
نمودن بود شاعرے گوید ع خاک اوڑائی تھی
یہانتک تجسس میں ❊ ایک ہو جائے
زمین و آسمان کہ ہے دوست ❊

زمین آسمان کا فرق محاورہ ایست مشہور
چنانکہ جرات گوید ع ہے زمین آسمان کا یارو ❊
فرق ہے مین اور آفتاب مین فرق ❊ میر تقی مغفور
میفرمایند ع خوبی کا اوسکے چہرے کی کیا ہو بیان
آفتاب ❊ ہے آسمین اور ہمین فرق زمین آسمان کا

زمین آسمان کے قلابے ملانا — تدبیرہا
و فکرہاے بسیار در کارے کردن بود شیخ ابراہیم ذوق
گوید ع قلابے آسمان و زمین کے ملاؤ تو ❊ اوس
مہروش کے ملنے کی ناصح بتا صلاح ❊

زمین اوکھڑنا — الف بواو غیر ملفوظ و تاے
ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ
از کشتکاری و زراعت سرسبز شدن زمین بود
خواجہ آتش گوید ع آسمان سے کسو امید ہے

سرسبزی کی وہ ہون وہ افتادہ زمین ہونہ اوٹھے
دہقان سے ✤

زمین بیٹھنا — موحدہ مفتوح تحتانی و ہاے ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از فرو رفتن زمین بود شاعرے گوید ؎ دوش احباب ہی پر کچھ یہ فقط بار نہ تھی نخل کش گھی گئی میری تو زمین بیٹھ گئی ✤

زمین پر پانون نہ رکھنا — باے فارسی مفتوح بہ راے مہملہ زدہ باے فارسی دوم بالف کشیدہ واو زدہ و نون غنہ نون نافیہ و راے مہملہ ہر دو مفتوح کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از نازیدن بود برامرے ع تجتر خواجہ آتش گوید ؎ اب پانون رکھتے وہ نہین چلتے زمین پر اک ایک کرسی کی ساتہ ہین دو دو چھپر کہوے ✤

زمین پکڑنا — باے فارسی و کاف ہر دو مفتوح راے ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از جا گرفتن بود بطور استقلال خواجہ آتش گوید ؎ زمین پکڑی تو سیر سر گز نہ چھوڑی بعد مجنون تک نشان داغ مجنون رہ گیا صحرا کے دامن پر ✤

زمین چھٹنا — جیم فارسی مفتوح بہ راے مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از خرامیدن اسپ و مانند آن بود بر زمین بطور یکہ مثلاً روز اول یک کروہ یا زیادہ خرامد و روز دوم دو کروہ یا زیادہ رود پس ہمین ہمان آہستہ آہستہ و بتدریج مشق تک و تاز آن افزون شود و بسیار راہ رفتن آموزد لاستاذ مؤلفہ ؎ بچپن سے اسپ نوزاد اتارہ مشق ہین ✤ ای شیخ ابھی زمین یہ گھوڑے نے چڑھی نہین ✤

زمین سخت آسمان دور ہے — سین مہملہ مفتوح بخای معجمہ و فوقانی زدہ ہای ہوز مفتوح تحتانی ساکن الف بالف کشیدہ و سین مہملہ زدہ میم بالف کشیدہ و نون معلنہ زدہ دال مہملہ بواو معروف و راے مہملہ زدہ ہاے ہوز مفتوح تحتانی ساکن مثلیست مشہور بجای زنند کہ زندگانی بر کسے دشوار باشد و بجان دادن آمادہ بود میر تقی گوید ؎ کرے کیا کہ دل بھی تو مجبور ہے زمین سخت ہے آسمان دور ہے شیخ ناسخ میفرماید ؎ نہ تری فرقت مین مرے اشکون سے اور آہون سے

اب زمین سخت ہے اور فلک دور ہے ❊

زمین کا پاؤں کے نیچے سے سرک جانا - کنایہ از ہر ہیجانگردن ہیچکس بود در وقت ❊ بحر گوید ❊ میدان عشق میں نہ کوئی ساتھ دیسکا ❊ طرفہ زمین کا پاؤن تلے سے سرک گیا ❊

زمین کا گز ہو جانا - کاف بالف کشیدہ و زای مفتوح بہ رای معجمہ زدہ کنایہ از بسیار رہ نوردی کردن بود اسیر گوید ❊ ہی دماغ عزوسلیلی کہ اپنے خیمے سے بھی نہ نکلی ❊ یہ دشت وحشت میں راہ پائی یہ بڑھ گیا قیس گز زمین کا ❊

فصل نون

زناخی - زای معجمہ مفتوح نون بالف کشیدہ خای معجمہ تحتانی معروف باصطلاح زنان اوباش زنے کہ بازن دیگر زناخ شکستہ ہمراہ و محرم او شود و زناخ استخوان سینہ مرغ و کبوتر وغیرہ کہ دو شاخ باشد بود ❊

زنانا - زای معجمہ مفتوح ہر دو نون بالف کشیدہ مردے راگویند کہ روش زنان اختیار کند

زنجیر کرنا - بہ زنجیر کردن کسی باشد بہ راست

توپیدا قطعہ جنون عشق سے جرأت کا یہ احوال پہنچا ہے ❊ بھلا اب تم بھی یار و اوسکی کچھ تدبیر کردیجیے ❊ کوئی کہتا ہے مرتا ہے اب اوسکے حق مین بہتر ہے ❊ کوئی کہتا ہے دیوانہ ہے یہ زنجیر کردیجیو ❊

زنجیری - زای معجمہ مفتوح بنون زدہ جیم تحتانی معروف نوعی از گلولہ توپ و تفنگ باشد کہ دران زنجیر نصب بود شاعرے گوید ❊ جان جائے طائر وحشت مگر اوڑنے نپائے ❊ گولے اے قاتل لگانا کوئی زنجیری مجھے ❊

زنخا - زای معجمہ مفتوح نون ساکن خای معجمہ بالف کشیدہ مردیکہ روش زنان دارد ❊

زنگی ہڑ - زای معجمہ مفتوح نون زدہ کاف فارسی تحتانی معروف ہای ہوز مفتوح بہ رای ہندی زدہ ہلیلہ سیاہ را نامند ❊

فصل واو

زور - بمعنی توانائی فارسیست و بمعنی عجیب و تشخص عجیب محاورہ ہندیان ہست سند ہر دو معنی از شیخ ناسخ ❊ خاک سر پہ ہمہ دم ہمہ پامال اے فلک زور انقلاب ہوا ❊ سیگشتی تحسبی چھوڑتا ہے بزور ❊ ساقیا زاہد بھی کوئی زعد ہے ❊

زور چلنا ۔ مومن خان دہلوی گوید ؎ جو پھر جائے اوس بیوفا سے تو جانوں ٭ کہ دلبر نہیں زور چلتا کسیکا ٭

زور شور ۔ شین معجمہ بواو مجہول و راے مہملہ زدہ جوش و خروش چیزے بود ۔ اگرچہ این ہر دو لفظ فارسی ہستند لیکن معاً استعمال شان در فارسی یافتہ نمیشود پس محاورۂ ہند باشد ۔ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ امڈے ہیں اپنے اشک بڑے زور شور سے ٭ پانی نہ پھیر دین کہیں دریا کے شور پر ٭

ایضاً اسیر گوید ؎ شرمندہ میرے دیدہ گریان نے کر دیا ٭ کچھ بن نہ آئی ابر سے اس زور شور پر ٭

زور مارنا ۔ سعی و کوشش بسیار در کارے کردن ٭

زور و نپر چڑھنا ۔ شیخ ناسخ گوید ؎ کیا ہی زور و نپر چڑھا ہے ان دنوں اپنا جنون ٭ ٹکڑے ٹکڑے شام تک ہو جاتی ہے زنجیر صبح ٭

زوف ۔ بروزن صوف کلمہ بود کہ مفہومش قریب بہ نفرین و لعن باشد ٭

فصل ہای ہوز

زہر ۔ بمعنی مشہور فارسیست ع سم بمعنی چیزے کہ ناگوار خاطر باشد ہندیست چنانکہ شیخ ناسخ گوید ؎ فراق یار مین سیر چمن ہے زہر مجھے ٭ کھلا گیا مجھے افیون کو کنار کی شاخ ٭

زہر اوگلنا ۔ الف بواو غیر ملفوظ کاف فارسی مفتوح بلام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از آفت انگیزی و فتنہ خیزے بود خواجہ آتش گوید ؎ سانپ کا زہر وہ آنسو ہین اوگلنے والے ٭ آنسو سے چشم چھلاؤ ان کو ہین چھپانے والے ٭ نیز کنایہ از سخنان آفت انگیز و فتنہ خیز باشد ۔ جرأت گوید ؎ زبسکہ مرتے ہین اک سبزہ رنگ پہ جرأت ٭ یہ شعر کہتے نہین زہر ہم اوگلتے ہین ٭ مرزا برق سیفر ماید ؎ رقم کر رہا ہوں مضامین زلف ٭ زبان قلم زہر اوگلتی نہین ٭

زہر باد ۔ موحدہ با الف و دال مہملہ کشیدہ علتے بود کہ مادہ اش سمی باشد ٭

زہر چھکنا ۔ جیم فارسی مخلوط الہا مکسور تاے ہندی مفتوح کاف زدہ نون و الف مصدری پراگندہ شدن اثر زہر بود در بدن مسموم ۔ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ پھر یاد آگئی مجھے ناگن سی زلف یار ٭ پھر زہر عشق سارے بدن مین چھک گیا ٭

زہر دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری
زہر خورانیدن بود کسے را ۔

زہر کھانا - کنایہ از جان دادن باشد میرتقی
گوید ؎ لوٹتا ہی بہار سنہ کی خط ۔ میں
اوسکے زہر کھاؤنگا ۔

زہر مار کرنا - کنایہ از خوردن و نوشیدن چیزے
بود کہ آزردہ شدہ بہ نسبت خود یا دیگرے سگونید
سودا گوید قطعہ سودا جو مے پرست جہان کے
ہین اونسے تو دست کر طلب شراب کی ہر جا جمار سے
اوسکو بشل دانہ انگور دین گرہ ۔ قطرہ بھی
انہون کے اگر زہر مار سے ۔

فصل یای تحتانی

زہیر پائی - قسمے از پاپوش بود شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ یہ ترقی پر ہی ہر دم حسن اوس
محبوب کا ۔ ماہ کامل زیر پائی کا ستارا ہو گیا ۔

زیل - زای معجمہ تحتانی معروف ولام کشیدہ
آوازے کہ شبیہ باواز کوزہ گران باشد ۔

باب سین مہملہ

فصل الف

سا - سین مہملہ با الف کشیدہ کلمہ بود کہ فائدہ
معنی لفظ مانند و مثل دہد چنانکہ درین شعر
مومن خان دہلوی ؎ نجاؤنگا کبھی جنت میں
مین نجاؤنگا ۔ اگر ہو نیگا نقشہ تمھارے گھر کا سا ۔
و کلمہ بود کہ فائدہ معنی نہایت و بسیار بخشد چنانکہ
درین شعر شیخ ناسخ میفرمایند ؎ فرقت محبوب
مین اندھیر سا اندھیر ہے ۔ دن شب تاریک ہے
یہ چھوٹہ ظالم رات کا ۔

ساتا روہن - فوقانی با الف کشیدہ رای مہملہ
بواو مجہول ہای ہوز مفتوح بنون زدہ حملہ آوردن
ہفت گرگ باشد برکسے از ہر جانب در صحرا
گرگ سندی و کنایہ از گرد آمدن مردم نیز بود
بر یک کس از چہار طرف جہت آزار دہی ۔

سات پانچ - فوقانی ساکن بای فارسی بالف
و نون غنہ و جیم فارسی کشیدہ کنایہ از مکر و فریب

سات سُر - سین مہملہ مضموم بہ رای مہملہ زدہ
ہفت لحن موسیقی ہندیان باشد ۔

سات سنگار - سین مہملہ مکسور بنون غنہ

کاف فارسی بالف و رای مہملہ کشیدہ ہفت آرایش زنان باشد و آن اینست حنا مالیدن سرمہ کشیدن پان خوردن مسی مالیدن موباہی سر آراستہ کردن افشان چیدن زیور پوشیدن ف ہر ہفت ✽

ساتھ - سین مہملہ بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا زدہ بر دو معنی آید اول ہمراہی ع سعیت و رفاقت و گاہی فائدہ معنی ہمراہ دہد ع مع دوم کبوتران چند را گویند کہ باتفاق می پرند مرزا برق میفرمایند ؎ اسی صورت سے ہر دم ہم جو خط شوق بھیجینگے اوڑیگا ساتھ دروازے پر اوس گل کے کبوتر کا ✽

ساتھ چھوٹنا - شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تو بھی غضب ہے تفرقہ انداز اے اجل ✽ دم بھر میں چھوٹ جاتے ہیں سو سو برس کے ساتھ ✽

ساتھ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون بالف مصدری ہمراہی نمودن و کنایہ از شریک شدن در رنج و راحت با کسے بود ✽

ساتھی - فوقانی مخلوط الہا تحتانی معروف ہمراہی کنندہ ع مصاحب و رفیق شاعرے گوید ؎ اسید صبر و تحمل سے دل کو سمجھا تھی نہ ساتھ دے سکے فرقت میں چل دیے ساتھی ✽

ساجھا - سین مہملہ و جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ شرکت نمودن در تجارت و مانند آن بود ع شرکت ✽

ساجھی - جیم مخلوط الہا تحتانی معروف کسے کہ شرکت کنندہ با کسے بود در تجارت و مانند آن ع شریک ✽

سارنگ - رای مہملہ مفتوح بنون و کاف فارسی زدہ نام راگنی دیپک ست و نوعے از نرگس نیز باشد ف زنبور عسل بحر گویند ؎ دل اوسکی زلف میں اولجھا ہے میرے سر بکھیڑا ہے ✽ الٰہی الامان سارنگ کے چھتے کو چھیڑا ہے ✽

سارنگی - کاف فارسی تحتانی معروف ساز یست مشہور مطربان راف چکارا ✽

ساری - رای مہملہ تحتانی معروف نوعی از پوشش زنان ہنود باشد ف شار شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا ہی شب فراق صنم خوفناک ہے ✽ ساری سیاہ اوڑھے نکلی ہے کالکا ✽ و درین لغت بجای رای مہملہ رای ہندی ہم مسموع ست ✽

ساڑھو - سین مہملہ بالف کشیدہ رای ہندی مخلوط الہا بواو معروف شوہر خواہر زن را گویند ف ہمزلف و ہمداماد

ساغری - مقعد اسپ را گویند و مجازاً مقعد انسان
را نیز گویند شیخ ناسخ سیفربانید ہے پیتا ہوں جا غر سے
ساقی جو مین پیا پیے ہو صد حیف کہ اس الم سے زرا بھی ساغری ہے
ساقی - کنایہ قلیان و تنباکو گرفتہ کوچہ بکوچہ بہر دم
قلیان کشاند و اجرت گیرد *
ساقن - قاف مفتوح بنون زنیکہ دکان قلیان
نہد و بنگ فروشد *
ساکھہ - سین مہملہ بالف کشیدہ و کاف مخلوط الہا
زدہ اعتبار را گویند *
ساکھا - کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ یکبار آگاہ وقت
شدن چند کس بود بر کاری چون جنگیدن از طرفے
و مانند آن ف یکدلی ع اتفاق *
سالو - لام بواو معروف قماشی بود سرخ رنگ *
سامان بندھنا - آثار مہیا شدن چیزے
پدید آمدن بود جرأت گوید ہے بس توانائی و طاقت
کی دلیری گئی کھل عشق اور حسن مین جب جنگ کا
سامان بندھا *
سامان کرنا - مہیا کردن اسباب درستی چیزی باشد *
سانسا کرنا - کاف مفتوح بہ رای مہملہ زدہ و نون و

الف مصدری ف رو برو شدن ع مقابلہ *
سامنے ہونا - ہای ہوز بواو مجہول نون و
الف مصدری ف دوچار شدن ع مواجہہ *
سان - سین مہملہ بالف کشیدہ و نون معلنہ زدہ
چیزی سخت و سیمین و مدور کہ آنرا بگردش آوردہ بران
شمشیر و کارد و غیرہ تیز کنند ف فسان شیخ ناسخ
سیفربانید ہے تیز ہر دم کرتی ہی تیغ نگاہ یار کو *
چشم کی گردش ہوئی ہے سان اس تلوار کو *
سان پر چڑھنا - بای فارسی مفتوح برای مہملہ
زدہ جیم فارسی مفتوح برای ہندی مخلوط الہا
زدہ نون و الف مصدری تیز گشتن شمشیر و کارد
و مانند آن بود بر فسان مرزا برق سیفربانید ہے
آنکھوں کی گردشوں سے یہ جوہر عیان ہوئے *
تیغ نگاہ یار بھی چڑھتی ہی سان پر *
سانپ کا تماشا - تماشای کہ مارگیران نمایند
خواجہ آتش گوید ہے وہ کالے سانپ وہ گیسو
ہین جنکے * تماشا ہین ہے ہند ہین گنج زر خیج *
سانپ کا سونگھہ جانا - سین مہملہ بواو معروف
و نون معلنہ و کاف فارسی مخلوط الہا زدہ جیم و نون

بالفہا کشیدہ کنایہ از گزیدن مار بود شاعرے گوید

ع شمیم کاکل پیچاں سے میں جو او نگھہ گیا * تو

ہنسکے کہنے لگے اوسکو سانپ سونگھہ گیا *

سانپ کا کاٹا رسّی سے ڈرتا ہے - بسر دو کاف وتای ہندی بالفہا کشیدہ رای مہملہ مفتوح سین مہملہ مشدد و تحتانی معروف سین مہملہ دوم تحتانی مجہول دال ہندی مفتوح بہ رای مہملہ ساکن فوقانی بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح تحتانی زدہ مثلیست برای زنند کہ او را از دشمن قوی ہیچ گزند رسیدہ باشد پس از دشمن ضعیف کہ مثل و شبیہ او باشد نیز ترسد کہ مبادا این ہم گزند رساند ق مار گزیدہ از ریسمان میترسد جرأت گوید ع چمن میں دیکھو کیا سنبل کو ہوں اوس زلف کا مارا * مثل ہے سانپ کا کاٹا ہوا رسّی سے ڈرتا ہے * ایضاً شاعرے گوید ع سمجھتے ہیں خیال زلف کو بھی زلف سودائی * ہمیں کاٹا ہے جب سے سانپ نے رسّی سے ڈرتے ہیں *

سانپ کی لکیر - نشانیکہ از رفتن مار بر زمین افتد شیخ ناسخ سیفرمایند ع مانگ سب کہتی ہیں جسکو سانپ کی ہے وہ لکیر * کیچلی سو بات ہے اور اوسکی چوٹی مار ہے *

سانپ مرے نہ لاٹھی ٹوٹے - مثلیست بجای زنند کہ کار از کسے بآسانی بر آید یعنی نہ آنکس را ہیچ ضرر رسد نہ ہیچ نقصان خود گردد *

سانپ نکل گیا لکیر کو پیٹا کرو - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن کاف فارسی مفتوح تحتانی بالف کشیدہ لام مفتوح کاف دوم تحتانی معروف و رای مہملہ زدہ کاف سوم بواو مجہول بای فارسی تحتانی معروف تای ہندی بالف کشیدہ کاف چہارم مفتوح برای مہملہ بواو مجہول مثلیست بجای زنند کہ وقت کردن کاری از دست کسے رفتہ باشد پس از روی تاسف ذکر آن کنند *

سانپ والا - واو و لام بالفہا کشیدہ کسیکہ مار نزد خود دارد برای تماشا نمودن مرزا برق گویند ع تمہاری زلفوں سے ہمکو ضرر نہیں ہرگز * کہ پاس رکھتے ہیں ہر وقت سانپ والے سانپ *

سانٹھہ - سین مہملہ بالف کشیدہ و نون غنہ و تای ہندی مخلوط الہا زدہ * ہیوستن رشتہ بود برشتہ دیگر

بابن طور کہ معلوم نشود*
سانٹھہ لگانا۔ لام مفتوح کاف فارسی و نون بالف کشیدہ ہمان پیوستن رشتہ برشتہ دیگر بود*
سانچا۔ سین مہملہ بالف کشیدہ و نون غنہ جیم فارسی بالف کشیدہ قالب چیزے بود ف کالبد*
سانڈ۔ سین مہملہ بالف کشیدہ و نون غنہ و دال ہندی زدہ جانورے کہ مشرکان در راہ بتان خود آنرا آزاد و یلہ سازند و نرگاو یکہ برای جفت گاہ دارند وکنایہ از کسیکہ توانا بود و از فکرہا و غمہا آزاد باشد*
سانڈنی۔ دال ہندی زدہ نون تحتانی معروف شتر تیز رفتار را گویند ع جمازہ*
سانڈنی سوار۔ ف شتر سوار*
سانس اوکھڑ جانا۔ الف بواو غیر ملفوظ کاف مخلوط الہا مفتوح براے ہندی زدہ کنایہ از سوز تنفس باشد کہ در نزع بود شاعرے گوید
دم جان بلب ہجر کا ٹوٹے گا نہ ای موت * بیمار کی یہ سانس نہین ہے کہ اوکھڑ جاے*
سانس پھولنا۔ کنایہ از سوز تنفسی کہ از بردار شتر بارگران یا از شتاب روی و مانند آن لاحق شود*

سانس چڑھنا۔ جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری دم زدن غیر طبعی باشد*
سانس رکنا۔ رای مہملہ مضموم کاف ساکن نون و الف مصدری تنگی نمودن دم بود ع ضیق النفس
سانس لینا۔ کشیدن نفس بود*
سانگ۔ سین مہملہ بالف و کاف فارسی کشیدہ حربہ از حربہ ہا باشد مانند نیزہ*
سان گمان۔ بمعنی وہم و خیال باشد*
ساون بھادون کا ملنا۔ میم مکسور لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از تمام شدن ساون و شروع شدن بھادون بود*
ساونت۔ واو مفتوح بنون زدہ و فوقانی کشیدہ ف بہادر ع شجاع شاعرے گوید
ایک ایک سے دبتا نہین لڑتے ہین برابر * آنکھہ اوسکی ہے ساونت تو دل میرا جری ہے*
ساون ہرے نہ بھادون سوکھے۔ ہای ہوز مفتوح رای مہملہ تحتانی مجہول نون مفتوح بہای مختفیہ موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ

دال مہملہ بواو مجہول و نون مختفیہ سین مہملہ بواو معروف
کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول شلیت بر کسی زنند
کہ حال او در ہر زمانہ یکسان ماند ❊

ساونی - واو زدہ نون تحتانی معروف انچہ
در ماہ ساون از خانہ داماد بخانہ عروس فرستند
و گلیست معروف کہ در ماہ ساون می شگفد بحر گوید
ع جب دوپٹا سرخ رنگواتا ہے ساون میں وہ شوخ ❊
ساونی پر اوس پڑ جاتی ہے ہر برسات میں ❊

ساہ - سین مہملہ بالف کشیدہ و ہای ہوز زدہ
ساجن را گویند شیخ امداد علی بحر گوید ع ساہون
کی عاشقی میں دوا لے نکل گئے ❊ جسم ہو گیا فقیر
پیالا او ٹھا لیا ❊

ساہی - ہای ہوز تحتانی معروف جانوریست
مشہور کہ خارہا بر پشت دارد مانند دو کف
خارپشت ع تنفذ شاعرے گوید ع وہ دل
رکھتے نہیں ہم اشق جو اون پلکوں سے ڈر جائیں
کہیں شیروں کی بھی آنکھ آج تک جھپکی ہے
سا تو ستے ❊ و قافیہ انچار اہی و ماہی ست ❊

سائی - ہمزہ تحتانی معروف پیشتر دادن قیمت
چیزے بکسے بود و نیز زر یکہ پیش از رقص و سرود
بمطربان دہند ف پیش داد ع سلم ❊

سایا - سین مہملہ و تحتانی بالفہا کشیدہ باصطلاح
مصوران تیرگی و سیاہی بود کہ جا بجا در مرقع
تصویر باشد شیخ امداد علی بحر گوید ع بحر از رنگ
جہان کا نہ تماشائی ہو ❊ جنکا سایا ہے بلا ہیں
وہ تصویریں ہیں ❊ و نیز پوشاک زنان انگریزان
را گویند و باینمعنی لغت انگریزیست ❊

سایا اوترنا - دفع شدن آسیب باشد ❊

سایا پڑنا - بای فارسی مفتوح بہ رای ہندی زدہ
نون و الف مصدری ف سایہ افتادن ❊

سایا ہو جانا - ہای ہوز بواو مجہول جیم و نون
بالفہا کشیدہ ف آسیب زدہ شدن ❊

سائیں - ہمزہ تحتانی معروف و نون غنہ گدا را گویند

سائیں سائیں - ہر دو ہمزہ تحتانی مجہول
نون غنہ آواز وزیدن باد بود ❊

فصل بای موحدہ

سبزا - زای معجمہ بالف کشیدہ بر وزن تنی آید اول
اسپیکہ سفید پشمش مائل بسیاہی بود ف سبزہ خنگ

دوم زیور گوش زنان کہ رنگ سبز دارد شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ پھر کسی کان کے سبزی سے لڑی آنکھ
اپنی * پھر ہرا ہو گیا زخم جگر اچھا ہو کر *

سبز قدم - کسے را گویند کہ قدمش منحوس بود
ف سبز پا *

سبزی - زای معجمہ تحتانی معروف برگیست
مشہور کہ آنرا آب سائیدہ بیاشامند و نشہ آرد
ف بنگ ع قنب کیف گوید ؎ اندوہ نشستین
سے ساقی امان دے * سبزی بھی تھوڑی بادۂ
گلگون میں چھان دے *

سبورا - سین مہملہ مفتوح بواو معروف رای
مہملہ بالف کشیدہ آلہ چرمین بود کہ بدان زنان
دفع خارش فرج خود سازند ف مچاچنک و کیر کاشی
ع صابورہ *

سبھا - سین مہملہ مفتوح موحدہ مخلوط الہا
بالف کشیدہ ف بزم و انجمن ع محفل حضرت بحر
سیفر باشید ؎ آبرو بخشی سبھا میں منہ کو اجالا
کیا طرۂ زر اپنا دے کے گلگیر کو نہلا شمع *

سبیتا - سین مہملہ مضموم موحدہ تحتانی
معروف فوقانی بالف کشیدہ فرصت وقت و
اطمینان خاطر را گویند *

سبیل - سین مہملہ مفتوح موحدہ تحتانی معروف
ولام زدہ آبیکہ اکثر در ایام محرم در رہگذرہا دارند
تا رہروان ازان سیراب شوند ف آب سبیل
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ رونا ہمارا دیکھ کے
روتے ہیں اہل دل * کیا تعزیت ٹپکتی ہے
اپنی سبیل سے *

سبیل پلانا - بای فارسی مکسور لام و نون
ہر دو بالف کشیدہ آب نوشانیدن در رہگذرہا
بود رہروان را *

سبیل رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا
زدہ نون والف مصدری آب نہادن در رہگذرہا
بود برای نوشیدن رہروان شیخ ناسخ مغفور
رباعی فرمودہ اند کہ مصراع آخرش اینست مصرعہ
رکھی تھی قضا نے آب آہن کی سبیل *

فصل بای فارسی

سپاٹ - بالفتح ف ہموار *

سپاٹا - مرادف سیر باشد *

سپر دائی - کسیکہ بار رقاصہ مزامیر نوازد ف قرشمال ✦

سپیاری - سین مهمله مضموم بای فارسی ساکن تحتانی بالف کشیده رای مهمله تحتانی معروف چیزیست کہ آنرا پارہ پارہ کردہ بابان خورند ف پوپل ع فوفل وکنایہ از سر ذکر یعنی حشفہ نیز بود ✦

فصل تای فوقانی

ست - سین مهمله مفتوح لفوقانی کشیده بر دو معنی آید اول جوہر دوا دوم توانائی و طاقت میر تقی گوید ہم عشق مین کیا کیا ہوے اب آخر آخر ہو چکے ✦ بے مت ہوے بے ست ہوے بیخود ہوے میت ہوے ✦ شاعر گوید افتادہ ہجر یار مین مردہ صفت رہا ✦ او مین بھیتا کبھی اتنا نہ ست رہا ✦

ستا - اول مفتوح فوقانی مشدد بالف کشیده ورق گنجفہ بود کہ دران ہفت صفر باشد و ہفت صفر یا سہ و ہفت خرمہرہ بجیبی کہ وار گون افتند ✦

ستار - سین مهمله مکسور فوقانی بالف ورای مهمله کشیده سازیست مشہور ف ستارہ وستا ✦

ستارا - رای مهمله بالف کشیده چیزی باشد مدور کہ از آر زر ونقرہ سازند وبر جامہ وکلاہ وپاپوش دوزند شیخ امداد علی بحر گوید انگیا کی ستارے ٹوٹتے ہین ✦ پستان کے انار چھوٹتے ہین ✦ شیخ ناسخ میفرمایند تھا فلک حیرت مین یہ ثابت ہین یا سیار ہین ✦ تیرے جوتی کے جو کل چمکے ستارے رات کو ✦

ستارا چمکنا - یاور ومساعد شدن بخت بود شیخ ناسخ میفرمایند بام پر وہ ماہ کرتا ہے نظارہ صبح کا ✦ آج بارے خوب چمکا ہے ستارہ صبح کا ✦

ستاری - رای مهمله تحتانی معروف ستانے کو چاپ بود شیخ ناسخ میفرمایند اس طرح بول نکلتے نہ سنے تھے ہمنے ✦ صاف کرتی ہے صنم تیری ستاری باتین ✦

ستانا - سین مهمله مفتوح فوقانی ونون بالفہا کشیده ف آزار دادن ✦

ست چھوڑ دینا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول وہای ہندی زدہ دال مهمله تحتانی

مجہول نون والف مصدری کنایہ از سہت کار سے درگذشتن وقاصر شدن بود *

ستکھنڈا - کاف مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ ودال ہندی بالف کشیدہ مکانیکہ ہفت منزل دارد یکے بالاے دیگرے *

ستنجا - سین مہملہ مفتوح فوقانی ساکن نون مفتوح جیم بالف کشیدہ ہفت غلہ بریان کردہ وبہم آمیختہ راگویند ف سترنج *

ستوانسا - اول مفتوح دوم ساکن شادی کہ بعد گذشتن ہفت ماہ باشد حمل زن را وطفلیکہ بعد ہفت ماہ از شکم برآید *

ستھرا - سین مہملہ مضموم بہ فوقانی مخلوط الہا زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ ف خوب ونیک *

ستھراؤ ہوجانا - سین مہملہ مفتوح بفوقانی مخلوط الہا زدہ رای مہملہ بالف وواو کشیدہ افتادن ومنہدم شدن مکانہای بسیار وعمارات بیشمار بود میر تقی مغفور میفرمایند ؎ خون کے سیلاب میں ڈوبے ہو ونکا کیا شمار ٭ تک بہی وہ جدول شمشیر تو ستھراؤ ہو *

ستھرائی - سین مہملہ مضموم بفوقانی مخلوط الہا زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف خوش سلیقگی وصفائی طبع بود وکنایہ از جاروب کشیدن باشد

ستیاناس - اول مفتوح فوقانی مشدد مکسور تحتانی بالف کشیدہ نون بالف کشیدہ وسین مہملہ زدہ ف تباہ ع خراب وکلمۂ باشد بجاو زنان کہ مفہومش بد دعا بود وگاہی برزبان مردان ہم آید

ستی - زنے کہ بعد مردن شوہر خود را در آتش اندازد

ستی ہونا - سین مہملہ مفتوح فوقانی تحتانی معروف ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری طریقہ زنان ہنود باشد کہ در فراق شوہر خود را در آتش انداختہ سوختہ شوند شیخ امداد علی بحر گویند ؎ ستی شمع پروانے کے ساتھ ہو گی ٭ جلائیگا اوسکو جلانا ہمارا *

فصل تای ہندی

ستّابٹّا - سین مہملہ وموحدہ ہر دو مفتوح ہر دو تای ہندی مشدد بالف کشیدہ ف جستی فریب ودغا بود *

سٹپٹانا - اول مفتوح دوم ساکن بای فارسی

مفتوح تای ہندی و دوم و نون بالف ہا کشیدہ حیران شدن در کارے بود*

سٹک – سین مہملہ و تای ہندی ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ نوعے از پیچوان بود ف قلیان*

سٹکنا – نون و الف مصدری ف فرار شدن جرأت گوید ؎ مرگ شکستہ پانہ بغیر اوسکے آسکے اور صبر گریز پا تو کبھی کا سٹک گیا* میر تقی مغفور بیفرمایند ؎ جاتے نہ کوئی دیکھا اوس تیغ کے منہ پر سے وان میان سے وہ سلے ہے یان یار سٹکتے ہین*

سٹھورا – اول مفتوح تای ہندی بواو مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ خورشی بود از جوز و دیگر نہاں ترشہ

سٹھیانا – سین مہملہ مفتوح تای ہندی مخلوط الہا زدہ تحتانی و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از اختلال حواس بود در سن پیری ف فرتوت شدن

فصل جیم

سج – آراستگی و روش و انداز بود میر تقی مرحوم گویند ؎ آنکھ کچھ اپنی ہی اوسکے سامنے ہوتی نہین* جسنے وہ خونخوار سج دیکھی دل اسکا رہ گیا*

سجاوٹ – سین مہملہ مفتوح جیم و واو مفتوح بالف و تای ہندی کشیدہ ف آراستگی شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بناؤ ختم ہے تمپر تمہارے سر کی قسم دولھن کو بھی یہ سلیقہ نہین سجاوٹ کا*

سج دھج – سین مہملہ و دال مخلوط الہا ہر دو مفتوح بہر دو جیم زدہ آراستگی و روش و انداز کسے بود و باستعمال مؤنث ست شیخ امداد علی بحر گوید ؎ واہ کیا نام خدا سج دھج ہے کیا انداز ہے* آدمی دیکھا نہین اس قد کا اوس انگ کا*

سجل – سین مہملہ مکسور جیم مفتوح بلام زدہ چیزے کہ آراستہ و درست بود*

سجنا – سین مہملہ مفتوح جیم زدہ نون و الف مصدری آراستن مکان و آراستن ہر چیز باشد ف آراستن شیخ ناسخ مغفور بیفرمایند ؎ کیا آمد آمد ہے ساقی* صندل جو شیشہ نے سجی ہے*

سجھانا – اول مضموم جیم مخلوط الہا و نون بالف ہا کشیدہ آگاہ نمودن بود کسے را از امر نامعلوم*

سجیلا – اول مفتوح جیم تحتانی معروف لام بالف کشیدہ کسیکہ آراستہ و پیراستہ باشد*

اید رو دشد ن ع وداع و رخصت میر تقی مرحوم
گوید ۵ بیتابی ہی دیون کو بیخوابی ہے شبون کو
آرام و صبر دونون ندرت ہوئی سدھارے ❋ شیخ
ناسخ میفرمایند ۵ کیا چراغ زندگانی بھی سدھا
اونکے ساتھ ❋ میرے گھر سے جب وہ اپنے گھر سدھارے
رات کو ❋ و کنایہ از مردن نیز باشد ❋

سدھانا — اول مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا
و نون بالفہا کشیدہ تعلیم کردن و آموختن جانوران
و غیر آن باشد ❋

فصل دال ہندی

سُڈول — چیز خوبصورت را گویند ❋

فصل رای مہملہ

سر — بکسر سین مہملہ ف سر بفتح سین مہملہ
ع راس و بضم اول آواز نغمہ باشد کہ بنای غنا
بدان است و آن بفتح مقسم ستاع الحان و بفتح اول اصطلاحی
بود از مصطلحات گنجفہ بازان و آن آغاز
گنجفہ بازی باشد ❋

سرا — رای مہملہ بالف کشیدہ آغاز چیزی بود
ع ابتدا و بفتح سین مہملہ جائیکہ مسافران در انجا
فروکش شوند ف مہمانسرا و مہمان خانہ ❋

سرانا — بالکسر بدریا انداختن یا دفن کردن
ضریح و اسباب نذر باشد مثل گلہا و حنا و غیرہ ❋

سر آنکھون پر بٹھانا — کنایہ از کمال اعزاز
و قدردانی باشد شیخ امداد علی بحر گوید ۵ کوئی
نہ سر پہ بٹھاتا ہی اب نہ آنکھون پر ❋ ہمارے
اوٹھ گئے دنیا سے قدردان کیا کیا ❋ ف
بسر و چشم نشانیدن ❋

سر آنکھون سے — سین مہملہ تحتانی مجہول
کلمہ ایست کہ ہرگاہ بزبان آرند مفہومش بجا آوری
کار کسے باشد برضا و رغبت ف بسر و چشم ع
بالراس و العین ❋

سر اوٹھانا — الف بواو غیر ملفوظ تای ہندی
مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ ف سر برداشتن و
کنایہ از سرکشی و غرور بود شیخ ناسخ میفرمایند ۵
دشمن نا سر ہی تیری گردن کشی مانند شمع ❋ افسر زشوق
سے رکھہ سر نہ آتا سر اوٹھا ❋ شیخ امداد علی بحر گوید
۵ سر اوٹھایا جو بگولے نے پریشان ہوا ❋ خاک
خاک سے پیچھے کو سر اوگھند ❋

سر اوڑانا — الف بواو غیر ملفوظ رای ہندی و نون بالف ہا کشیدہ کنایہ از سر بریدن بود بضرب تیغ و مانند آن مرزا برق میگویند ع سر اوڑانا جو ترے پاؤن سے چھو جائے سر ٭ ہاتھ لگ جائے اگر ہاتھ لگانا مجکو ٭

سراہنا — سین مہملہ مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ وہای ہوز زدہ نون والف مصدری ستودن شاعرے گوید ع جو دو رہین اوسین ترچھی نگہ کی تاب نہین ٭ جگر سراہیے ظالم ترے قرینون کا ٭

سر باندھنا — موحدہ بالف کشیدہ و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری باصطلاح اسپ تازان عنان اسپ بطورے در دست گرفتن بود کہ سر اسپ در رفتار راست ماند و بجانبے مائل نشود ٭

سر بیچنا — موحدہ تحتانی مجہول و جیم فارسی زدہ نون والف مصدری از سر خود درگذشتن بود وقت سرفروشیدن خواجہ آتش گوید ع وہ سودا ہے تری زلفون کا جسکو چاہیے ہین سر بیچکر مول ٭

سرپاؤن — بای فارسی بالف و واو زدہ و نون مختفیہ کنایہ از آغاز و انجام ہر چیز بود ٭

سرپٹ — سین مہملہ مفتوح بر رای مہملہ زدہ بای فارسی مفتوح لفوقانی کشیدہ گیاہے باشد راست و دراز کہ از ان چھپر و چپر چھتی وغیرہ سازند لمؤلفہ ع جیسے سرکی لگائی کھیل مین نیزہ اوسے مارا ٭ سروہی بنگئی جب ہاتھ مین قاتل نے سرپٹ لی ٭

سرپٹ — بای فارسی مفتوح بتای ہندی کشیدہ تیز رفتاری اسپ بود شیخ امداد علی بحر گوید ع پیچھے رہنے کا نہین میرا غبار ٭ چھیڑیے گھوڑے کو سرپٹ دیکھیے ٭

سر پٹکنا — کنایہ از سعی و کوشش بسیار در کارے کردن باشد ٭

سر پر رکھنا — کنایہ از تعظیم چیزے بود جرأت گوید ع ہاتھ جرأت کے جو گل سنگ در یار لگا ٭ کبھی چھاتی سے لگایا کبھی سر پر رکھا ٭

سر پر سوت کا کھیلنا — سین مہملہ مکسور باے فارسی مفتوح و رای مہملہ زدہ میم مفتوح

بواو وفوقانی زدہ کاف بالف کشیدہ کاف مخلوط الہا
تحتانی مجہول ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ
از آمدن مرگ بر سر کسے بود آتش گوید ؎ آج کل
ہوتا ہی سوز عشق سے جل جلکے خاک * کھیلتی ہے
شمع سان سر پہ ترے اے دل قضا * جرأت
گوید ؎ گئے جب اوسکے گھر تو جا ہے کیا قتل
ہونے کو * اجل یان کھیلتی ہی سر پہ وان تیغ آزمائی
سر پہ ہاتھ رکھ کے رونا - معروف ست ذوق
گوید ؎ اری ذوق وقت نالہ کے رکھ لے جگر پہ ہاتھ
ورنہ جگر کو روئیگا تو دھر کے سر پہ ہاتھ *
سر پہ ہاتھ رکھنا - سوگند سر کسے خوردن یا
برق مرحوم گوید ؎ نام اسکا ہی نزاکت کہ قسم
کھا نیکو * ہاتھ سر پہ جو رکھا پاؤں نہ اونکا اوٹھا *
سر پھرنا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور رائے
مہملہ زدہ نون والف مصدری گردیدن سر بود
خواہ از علت دوران خواہ از ضعف خواہ از
گفتن وشنیدن سرگذشت طولانی کسے
برق سگوید ؎ حال کچھ کہتے ہین جب کہتا ہے
وہ بزشک پری * سر ہمارا سنتے سنتے کیا نہ

پھر گیا * وکنایہ از بیخودی ودیوانگی کسے نیز
باشد حضرت برق میفرمایند ؎ زمین پہ ٹھوکرین
کھاتا پھریگا رہگذاروں کی * مرا پیر و ہوا ہے
سر پھرا ہے چرخ گردان کا *
سر پھوٹنا - مجروح شدن سر بود از ضرب
سنگ وخشت وچوب *
سرتابرتا - سین مہملہ وموحدہ ہر دو مفتوح
ہر دو رائے مہملہ ساکن ہر دو فوقانی بالفہا کشیدہ
سر انجام دادن کارے بود *
سر ٹکرانا - کنایہ از جستجو وتلاش بسیار کردن بعضے
سر جھکانا - جیم مخلوط الہا مضموم کاف بالف
کشیدہ نون والف مصدری وف فرو کردن سر
وکنایہ از شرمندگی وانفعال بود *
سر چڑھانا و سر چڑھنا - جیم فارسی مفتوح
بر رائے ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری
کنایہ از گستاخ وبیباک کردن وشدن بود میر تقی
میر گوید ؎ طوف مشہد کو ہین جو آونگا * تیغ
قاتل کو سر چڑھاونگا * جرأت گوید ؎ جا وان
دلا چڑھی ہی ترے سر اگر قضا * تیوری چڑھا کے

وہ بت بیداد گر ہے آج ⁂ شیخ امداد علی بحر گوید ع
سر نہ چڑھ نالہ کشون کے نہ کہین صور پھنکی ⁂ تب
نکلجائیگا اے چرخ ستمگار گھمنڈ ⁂
سرخ - سین مہملہ مضموم براے مہملہ وخای معجمہ
زدہ وزنیست مشہور کہ ہشتم حصہ یکماشہ باشد
ع حبہ ⁂
سرخا - خای معجمہ بالف کشیدہ رنگی باشد اسپ را
چنانکہ شاعرے گوید ع سبز اکسیکا سائے کے
نیچے نہال تھا ⁂ سرخا کسیکا دھوپ کی شدت
سے لال تھا ⁂
سرخاب کا پر - کنایہ از شے نادر و نایاب باشد ⁂
سرخ بادا - موحدہ ودال مہملہ بالفہا کشیدہ
جوششے بود سرخ رنگ کہ بیشتر بر اندام نوزائیدہ
پیدا آید ف سرخچہ وعلت سرخ ⁂
سردا - اول مفتوح دوم ساکن دال مہملہ
بالف کشیدہ نوعے از خربزہ قیمتی بود کہ شیرین تر
ودراز تر باشد ⁂
سردئی - رنگے بود مانند رنگ مغز سردا
کہ مذکور شد ⁂

سر دھننا - اول مکسور دوم ساکن دال مہملہ
مخلوط الہا مضموم بنون زدہ نون والف مصدری
جنبانیدن سر بود در خشم وغضب یا در حسرت
وافسوس چنانکہ صبا گوید ع شب فراق مین
سر دھن رہا ہون روتا ہون ⁂ او دامن صورت
شمع سر مزار ہو نہین ⁂
سر دھونا - دال مہملہ مخلوط الہا بواو مجہول
نون والف مصدری کنایہ از شستن موہاے
سر بود شاعرے گوید ع دن بھر خیال زلف
مین ایسی اوڑائی خاک ⁂ دھونے کے قابل
آج سر شام ہو گیا ⁂ وسین مہملہ مفتوح براے
مہملہ ودال مہملہ زدہ وہای ہوز بواو مجہول ونون
بالف مصدری کنایہ از مردن وجان دادن بود
شیخ ناسخ سیفرمانید مصرع جب گرم ہوا یار
تڑپکر مین ہوا سرد ⁂
سر دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون الف
مصدری ف سر دادن ⁂
سر ڈوبا - اول مفتوح دال ہندی بواو وموحدہ
کشیدہ کسی یا چیزے کہ غرق باشد وہیچ کیفیت

یا ہیچ رنگ *

سرڈھالکنا - دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری ف سر پوشیدن وباصطلاح زنان بازاری کہ پیشہ ایشان اجرت جماع گرفتن از مرد است بذالہ بکر نمودن زن را گویند *

سرانا - ہر دو سین مہملہ مفتوح رای مہملہ اول ساکن رای مہملہ دوم ونون بالفہا کشیدہ بر دو معنی آید اول آواز کردن آب دیگ در جوشیدن دوم آہستہ آہستہ رفتن ہیچ کرم خورد بر جسم *

سرسنگار - سین مہملہ اول مضموم بہ رای مہملہ زدہ سین مہملہ دوم مکسور بنون غنہ کاف فارسی بالف ورای مہملہ کشیدہ سازیست مشہور *

سرسون پھولنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از پیدا شدن ہیچ کیفیت بود در نظر *

سر سہلانا بھیجا اٹھانا - سین مہملہ اول مکسور سین مہملہ دوم مفتوح ہای ہوز ساکن لام ونون بالفہا کشیدہ موحدہ مخلوط الہا تحتانی مجہول جیم بالف کشیدہ کاف مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ مثلیست بجاست زنند کہ کسے ظاہر ابر کسے شفقت نماید وبباطن ضرر رساند *

سر سے چلنا - سین مہملہ مکسور بہ رای مہملہ زدہ سین مہملہ دوم تحتانی مجہول جیم فارسی مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری کنایہ از تعظیم راہ بود شیخ ناسخ میفرماید ع نقش پای یار پر رکھیے بھلا کیونکر قدم * سر سے چلنے کی ہے کوے یار میں عادت ہمیں *

سر سے کھیلنا - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از جنبانیدن سر بود مانند آسیب زدگان ذوق دہلوی گوید ع ڈسا ہو کالی ناگن نے جسکو کافر تو دہ فسون کے اثر سے کھیلے * دہان وگیسو کا تیرے مارا نہ منہ سے بولے نہ سر سے کھیلے *

سرشار - مست وبیخود را گویند *

سر کا بوجھ اوترنا - سین مہملہ مکسور بہ رای مہملہ زدہ کاف بالف کشیدہ موحدہ بواو مجہول وجیم مخلوط الہا زدہ الف بواو غیر ملفوظ فوقانی

مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ
از تقاضای کسے فارغ و سبکبار شدن بود مرزا رفیع
سیفر باشد ؎ ہم تو حاضر ہوے لیکن نہ کیا تو نے
قتل ٭ تن سے اوترا جو نہ سر بوجھ تو سر کا اوترا ٭
سرکار ـ سین مہملہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ کاف
بالف و رای مہملہ کشیدہ دار الریاست را گویند و بزرگان
رئیسان نیز اطلاق کنند و بفارسی بمعنی کار فرما و
کارخانہ چیزے بود ٭
سر کانہ پاؤں کا ـ بکسر اول و رای مہملہ ساکن
در محاورہ امرے و سخنے را گویند کہ آغاز و انجام
ندارد ف بے سروپا ٭
سر کھپانا ـ فکر بسیار نمودن در کاری بود غالب
گوید ؎ فکر دنیا مین سر کھپاتا ہون ٭ مین کہان
اور یہ وبال کہان ٭
سر کھجانا ـ کلمہ ایست کہ در حق ناکسان و
فرومایگان گویند و مفہوم آن باشد کہ از خواہش
پاپوش خوردن بسیار دارد ٭
سر گریبان مین ڈالنا ـ کنایہ از فکر نمودن
در کارے بود ف سر بگریبان فرو بردن تیغ تاج

سیفر باشد ؎ فکر ہے مین نہین خالی غم جانان سے
کبھی ٭ کبھی زانو پہ مرا سر ہے گریبان مین کبھی ٭ شاعر
گوید ؎ ہے فکر وصل مشورہ کرتا ہون دل سے مین ٭
سر کو شب فراق گریبان مین ڈال کے ٭ و کنایہ
از شرمندہ شدن نیز بود چنانکہ میر تقی گوید ؎
کیا نظرگاہ ہے کہ شرم سے گل ٭ سر گریبان مین
ڈال لیتے ہین ٭
سرگم ـ سین مہملہ مفتوح بہ رای مہملہ زدہ وقت کاف
فارسی مفتوح بمیم زدہ باصطلاح خنیاگران ہفت سُر
را گویند ٭
سرگوندھنا ـ سین مہملہ مکسور بہ رای مہملہ
زدہ کاف فارسی بواو معروف و نون غنہ و دال
مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ
از بافتن موہای سر زنان بود ٭
سر مارنا ـ میم بالف و رای مہملہ کشیدہ و نون
و الف مصدری کنایہ از کوشش ہا و تدبیر ہای
بسیار در امرے نمودن بود ذوق دہلوی گوید
؎ پایا دعا پہ اثر نہ کہین رات بھر پھرے ٭ سر مارتے
رہا آہ سیہ بختی کے ساتھ ٭

سر مغزن - میم مفتوح غین معجمہ ساکن زای معجمہ مفتوح بنون زدہ فکر و تردد بسیار در امری نمودن باشد ✦

سر مکھہ ہونا - اول مفتوح رای مہملہ ساکن میم مضموم کاف مخلوط الہا زدہ ہای ہوز بواو مجہول نون بالف کشیدہ رو برو شدن و مقابلہ نمودن باشد شیخ امداد علی بحر گویند ؎ اوسکی ابرو سے جو سر مکھہ ہوا ہلال ✦ پھینک دے تلوار ہو ہا مگر و در محاورہ متقدمین بجای سر مکھہ سنمکھہ است یعنی بجای رای مہملہ نون چنانکہ خواجہ میر درد مغفور سیفر مایند ؎ گل اگر سنمکھہ ہو بعضے بھبک کچھہ کہہ گئے ✦ بلبلو کتنے ہی غنچے راز دل تہ کر گئے ✦ مرزا رفیع سودا گویند ؎ سنمکھہ صفت قشون پہ خزان آئی جب گھڑی ✦ ہو کر ادا رستے کیجیے سیمان میں کارزار ✦ جرأت گوید ؎ نگاہ شرمگین نے مجکو ایسے مین دیکھون ہون ✦ کہ جب سنمکھہ ہو تم آنکھیں لڑاؤ گے تو کیا ہوگا ✦

سرنگ - سین مہملہ مضموم رای مہملہ مفتوح بنون و کاف فارسی زدہ دو معنی دارد اول نقب آہون شیخ امداد علی بحر گوید ؎ میری جگہ ہو دل مین تو ہو بحون مین اس طرح ✦ جیسے لہو روان ہو رگون کی سرنگ سے ✦ دوم اسب سرخ رنگ بود ✦

سرنگ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی مع نون بالفہا کشیدہ ف نقب زدن ✦

سرود - سین مہملہ مفتوح راے مہملہ بواو مجہول و دال مہملہ زدہ سازیست متعارف ✦

سرو دیا - دال مہملہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ کسے سرود نواز د ✦

سروہی - ہای ہوز تحتانی معروف قسمی از تیغ بود کہ راست باشد ف تیغ ہندی ع حسام ✦

سر ہاتہ پر رکھنا - ہای ہوز بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا زدہ بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن رای مہملہ دوم مفتوح بکاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از آمادہ بقتل شدن بود ف سر بکف داشتن خواجہ آتش گوید ؎ معرکہ مین عشق کے سر ہاتھہ پہ رکھے ہوے ✦ دامین دم تک تو مجھسے بیشتر کوئی تھا ✦

سر ہانا - اول مکسور رای مہملہ مخلوط الہا و نون

بالفها کشیده ف بالین خواجه آتش گوید ؎ عشق
ہے آنکھون کو تلوون سے مجھے ماننے کا ٭ پائینتی
یار کے ہو میرا سرہانا شب وصل ٭

سرہلنا ـ سین مهمله مکسور به رای مهمله زده بهای
ہوز مکسور بلام ساکن نون والف مصدری جنبیدن
سر بود از پیرانه سری یا در تعریف کسے یا جهت
انکار امر سے ٭

سری ـ رای مهمله تحتانی معروف سبز جانوران
مذبوح بود مانند گوسپند و گاؤ که آنرا پخته
نان خورش سازند و تصدق کنند و نام راگے
ست از شش راگ مشهور و بفتح اول گز تیر را گویند چنانکه
شیخ ناسخ سیفر مایند ؎ لکھتا ہون وصف مژگان تیر کش
ہو اقلمدان ہ نوک قلم پیکان نا ے قلم سری ہے ٭

سری ٹیک ـ سین مهمله مکسور تای ہندی تحتانی
مجہول ہندی باشد در فن کشتی که سر بر زمین نهاده
واژگون استاده مانند و کنایه از عجز و خوشامد ہم آمده ٭

سریلا ـ اول مضموم رای مهمله تحتانی معروف لام
بالف کشیده کسیکه خوش گلو باشد ٭

سریلا گلا ـ کاف فارسی مفتوح لام بالف
کشیده گلوے که مناسبت به نغمه سرائی دارد ٭

سریلی آواز ـ لام تحتانی معروف آوازے
که مناسب بسرود سرائی بود ٭

فصل رای ہندی

سڑا ـ سین مهمله مفتوح رای مهمله بالف کشیده
ف بوگرفته ع عفن و بکسر اول ف دیوانه
ع مجنون ٭

سڑاگلا ـ اول مفتوح رای ہندی بالف کشیده
کاف فارسی مفتوح لام بالف کشیده بمعانی بوگرفته
و عفن بود ٭

سڑاہند ـ ہای ہوز مفتوح بنون غنه
و دال مهمله زده ف بد بو ع عفونت ٭

سڑک ـ سین مهمله و رای ہندی مفتوح بکاف
کشیده راه راست بود ف شاہراه ع شارع ٭

سڑن ـ سین مهمله مکسور رای ہندی مفتوح
بنون زنیکه دیوانه بود ع مجنونه شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ ملے سواری یوسف سے راه اور یہ
سڑن ہوئی ہے زلیخا کمان نکلتی ہے ٭

سڑنا ـ سین مهمله مفتوح رای ہندی ساکن

نون والف مصدری ف بوگرفتن ع تعفن
در اصطلاح چوسر بازان بازی نبردن کسے
از جانبین بود *
ستری - سین مهمله مکسور رای هندی
تحتانی معروف کسیکه دیوانه بود خواه مرد
باشد خواه زن *

فصل سین مهمله

سستانا - نون والف مصدری ف
آرام گرفتن ع استراحت جرأت گوید ؎
ہم تو کہتے تھے دم آخر ذرا ستانجا * لی چلے
ہم جان سے مختار ہے اب جانجا *
سستے چھوٹنا - فوقانی تحتانی مجہول
جیم فارسی مخلوط الہا واو معروف و تا سے
ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از
رہائی یافتن بمواخذہ قلیل جرمانہ خفیف
بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یہ دل اوسے
مفت بھی ہے مہنگا * ہم خوش ہیں
کہ سستے چھوٹتے ہیں *
سسکنا - سین مهمله اول کسور دوم مفتوح
کاف ساکن نون والف مصدری ف جان
کندن شیخ امداد علی بحر گوید ؎ منہ میں
پانی نہ چو آؤ جو سسکتے دیکھو * کیا کہوں
یار عداوت کبھی ایسی تو نہ تھی *
سسکی - سین مهمله اول کسور دوم ساکن
کاف تحتانی معروف زیر لب آہ آہ کردن بود
زنان را ہنگام جماع و غیر آن و نفس کشیدہ
گریستن اطفال و دردمندان بود جرأت گوید
؎ موہم سرا میں لگ جانا پھر اونسی صبحدم *
ساتھ سسکی کے عجب نبتی ہے جیتوں ای صبا *
سسکیاں بھرنا - موحدہ مخلوط الہا
مفتوح برای مهمله ساکن نون والف مصدری
ہمان زیر لب آہ آہ کردن و نفس کشیدہ گریستن بود *
سسی - سین مهمله اول مفتوح سین مهمله
دوم مشدد تحتانی معروف معشوقہ بود کہ پنوں نام
شخصے بروی عاشق بودہ چنانچہ افسانہ سسی
پنوں مشہور است *

فصل فا

سفید ہو جانا - کنایہ از بیچلہ شدن رنگ

جو رہ کسے بود خواہ از خوف خواہ از غم شیخ ناسخ میفرماید ع گلعذاروں کی جو محفل میں گیا وہ گل تر * ہو گیو زرد جو دو چار تو دو چار سفید *

سفیدی - ایک کریہ لیا سیاہ در خانہ مالند شیخ ناسخ گوید ع شب جو اولٹی اوسنے روی حیرت افزا سے نقاب * چاندنی بنکر سفیدی رنگئی دیوار پر *
غالب گوید ع نہ چھوڑی حضرت یوسف نے یاں بھی خانہ آرائی * سفیدی دیدۂ یعقوب کی پھرتی ہے زنداں پر *

فصل کاف

سکت - سین مہملہ و کاف ہر دو مفتوح بفوقانی کشیدہ ف توانائی ع طاقت و باستعمال مونث ست چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ع انگشت آرزو سے دوا آج لت ہوئی * بازے مریض چشم میں اتنی سکت ہوئی *

سکڑنا - سین مہملہ مضموم کاف مفتوح بہ رای ہندی ساکن نون والف مصدری درہم کشیدہ شدن بود چنانکہ از رسیدن گزند سرما کسے درہم کشیدہ شود *

سکوڑ - اول مکسور کاف بواو مجہول و رای ہندی زدہ ف درہم کشیدگی *

سکتہ بیٹھنا - سین مہملہ مکسور کاف مفتوح مشدد با ہای مختفیہ موحدہ مفتوح تحتانی و تای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از دائم شدن بہ عالم ریٹی سکتے بجائی بود شیخ امداد علی بحر گوید ع سکتے بیٹھا ہے یہی بت ترسا کے دیکھ نے نہ حجت * گر گڑا ہے لشور دل میں صلیب کیا *

سکھپال - سین مہملہ مضموم بکاف مخلوط الہا زدہ بای فارسی بالف ولام کشیدہ نوعے از سواری بود کہ زنان امیران دران سوار شوند *

فصل کاف فارسی

سگا - سین مہملہ مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ ف برادر و خویش ع قریب *

سگھڑ - سین مہملہ مضموم کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح بہ رای ہندی زدہ کسیکہ خوش سلیقہ بود و مرد باشد خواہ زن *

فصل لام

سلاخ - اول مفتوح لام بالف و خای معجمہ کشیدہ

سیخ آہن خواہ نقرہ خواہ طلا بود ق سلاک*

سلام کرنا - دست بسر شدن بود وکنایہ از احتراز واجتناب کردن نیز باشد چنانچہ میر تقی مرحوم فرمائند
شعر ترے کوچے کے رہنے والوں نے* یہیں سے کعبہ کو سلام کیا*

سلام لینا - جواب سلام دادن بود*

سلامی - اول مفتوح لام بالف کشیدہ میم تحتانی معروف بر دو معنی آید اول سر کردن توپہا چند بار برای تعظیم سلاطین وامرا باشد ق شلک دوم چیزے ونقدے کہ در شادی عروسی داماد وعروس را بابت سلام کردن وہند چنانکہ شاعرے گوید رباعی
عیاش کو تھا علم غلامی میں ملا* کوثر اکبر کو تشنہ کامی میں ملا* نوشہ نے کیا جو وقت رخصت مجرا* گلزار بہشت کا سلامی میں ملا*

سلائی پھیرنا - میل کشیدن بود برائے نابینا کردن*

سلیپٹ - اول مکسور دوم ساکن بائی فارسی مفتوح تائے ہندی کشیدہ پول وروپیہ واشرفی وغیرہ کہ نقوش آن محو وبے نشان شدہ باشند*

سلنجھنا - اول مضموم لام مفتوح جیم مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری از ہم کشودہ شدن رشتہ وموہاسے برہم شدہ بود وکنایہ از فیصل شدن مقدمات باریک ودقیق تر بود*

سُلفا - اول مضموم لام ساکن فا بالف کشیدہ تنباکو کہ ریزہ ریزہ نمودہ در چلیم نہادہ بران آتش گذاشتہ در قلیان کشند*

سلگنا - اول مضموم لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری ق افروختہ شدن آتش وکنایہ از برافروختہ شدن کسے از رشک وحسد وغیرہ نیز بود*

سلما - اول مفتوح لام ساکن میم بالف کشیدہ نوعے از تار زر ونقرہ باشد کہ تابیدہ بود وآنرا بر جامہا وپاپوشہا دوزند*

فصل میم

سم - سین مہملہ مفتوح بمیم کشیدہ باصطلاح اہل موسیقی ضرب آخر ہمہ ضربہای تال بود کہ نغمہ بران تمام شود*

سمان - سین مہملہ مفتوح میم بالف کشیدہ ونون مختفیہ کیفیتے بود جرأت گوید شعر ہے یہی ساقی ہے

ہوا ہی ابر ہی بیکن ہمین تباہ آوس گلرو کی بن کچھ سمان بھا یا نہیں ٭

سمان بندھنا - موحدہ مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری محو شدن اہل محفل بود از کیفیت رقص و سرود و مانند آن چنانکہ شاعرے گوید ؎ لب جو کٹے اے رشک پری ایسا سمان باندھا ٭ کہ تو نے دو ترا سنے گانے اور آب روان باندھا ٭

سمائی - ہمزہ تحتانی معروف ف گنجایش مرزا رق سیگوید ؎ تنگ ہستی کی طرح جا کے عدم مین بھی با رہا ٭ دونون عالم مین کہین میری سمائی نہوئی ٭

سمپٹ - اول مفتوح دوم ساکن بای فارسی مفتوح تای ہندی کشیدہ ظرفے باشد آہنین خواہ سیمی خواہ نقرئی کہ مہوسان دران ادویہ نہادہ زیر آن آتش افروزند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ وہ مہوس ہون جو نکلے روح بھی بجھون یہی ٭ میری سمپٹ سے کوئی پارے کا جو سر اڑ گیا ٭

سمٹی - سین مہملہ مکسور میم ساکن تای ہندی تحتانی معروف نام فاشیست مشہور چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ؎ جہان وہ جاتی ہین پوشاک بیو متوانے کو ٭ حیا لیے ہوئے سمٹی کے تھان جاتی ہے ٭

سمجھ - سین مہملہ و میم مفتوح جیم مخلوط الہا زدہ ف دانش ع فہم ٭

سمجھ پر پتھر پڑنا - کنایہ از کار بیخردانہ کردن بود شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ تجھے ای سنگدل آرام جان مبتلا سمجھے ٭ پڑین پتھر سمجھ پر ایسی ہم سمجھے تو کیا سمجھے ٭

سمجھانا - ف فہمانیدن و نصیحت کردن بہتر بود کسے را ٭

سمرن - سین مہملہ مضموم میم ساکن رای مہملہ مفتوح بنون زدہ سبحہ کوچک بود ٭

سموسا - سین مہملہ مفتوح میم بواو مجہول سین مہملہ دوم بالف کشیدہ دو معنی دارد اول نانی با سہ گوشہ کہ دران اشیای دیگر پر کردہ در روغن بریان کنند ف سنبوسہ دوم دوتا نمودن جامہ بود بطوریکہ آن جامہ دو تا سہ گوشہ پیدا نماید ٭

سمونا - سین مہملہ مفتوح میم بواو مجہول نون و الف مصدری آب گرم و آب سرد را باہم آمیختن بود و کنایہ از دو چیز مختلف رنگ و مختلف مزاج را یکجا نمودن

باعتدال آوردن نیز بود خواجہ میر درد گوید ؎
آیا نہ اعتدال پہ ہرگز مزاج دہر * میں گرچہ گرم و سرد زمانہ سمو گیا *

سمیت - سین مہملہ و میم ہر دو مفتوح تحتانی زدہ و فوقانی کشیدہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی ہمرہی و معیت دہد لاستاذ مولفہ ؎ انتہا عشق حقیقی کی یہی ہے رشک قمر * تم جہاں آئے ہو دیکھا تجھے میں با سمیت *

سمیٹ - تای ہندی دواے باشد کہ فراخی فرج زنان را تنگ کند *

فصل نون

سن - سین مہملہ مفتوح بنون بمعنی سال آمدہ ع سنہ بفتحتین و در آخر ہای موقوفہ و بضم سین مہملہ عضوے کہ بیحس و حرکت شدہ باشد و امر بود از شنیدن *

سناٹا - سین مہملہ مفتوح نون مشدد و تای ہندی بالفہا کشیدہ خاموشی و حیرت مردم و خالی بودن مکان از مردم و آواز ہیچکس از جاے نیامدن بود شاعرے گوید ؎ نہیں معلوم کہاں ہے دل نالاں اپنا * آج کچھ کوچۂ محبوب میں سناٹا سا ہے *

سنانی - سین مہملہ مضموم نون بالف کشیدہ نون دوم تحتانی معروف خبر مرگ را گویند کہ از سفر آورند مرزا برق میفرمایند ؎ انتظار خط نے پہلے خط سے میں نے جان دی * نامہ بر آیا تو وہ لیکر سنانی پھر گیا *

سنبھالا - سین مہملہ مفتوح بنون غنہ موحدہ مخلوط الہا و لام بالفہا کشیدہ کنایہ از افاقہ کہ بیمار قریب بمرگ رو دہد شاعرے گوید ؎ کہیں بیمار محبت بھی ہوے ہیں اچھے * دھوکے دیتا ہے طبیبوں کو سنبھالا اسیر *

سنبھالا لینا - افاقہ یافتن بیمار قریب بمرگ بود از مرض ذوق دہلوی گوید ؎ بیمار محبت نے لیا تیرے سنبھالا * لیکن وہ سنبھالے سے سنبھل جاے تو اچھا *

سنبھالنا - سین مہملہ مفتوح بنون غنہ موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ و لام زدہ نون و الف مصدری نگاہداشتن کسے را از پا لغز بود و کنایہ بود از درست نمودن چیزے کہ نا درست باشد *

سنبھالنا- سین مہملہ مفتوح بنون غنہ موحدہ مخلوط الہا مفتوح بلام ساکن نون والف مصدری نگاہداشتن خود را از پا لغزیدن بود و کنایہ از درست حال شدن کسے بود و نیز کنایہ از درست شدن طبیعت بیمار و افاقہ یافتن از مرض باشد شاعرے گوید ؎
جیسے عیادت دل بیمار تمنے کی ✽ او گھر بیٹھے آپنا آپ ایسے اتنا سنبھل گئے ✽ سوسن خان گوید ؎
دم لینے کی طاقت ہی بیمار محبت ہو ✽ اتنا بھی غنیمت ہے سوسن کا سنبھل جانا ✽

سنبولیا- سین مہملہ مفتوح بنون غنہ بای فارسی بواو مجہول لام مکسور تحتانی بالف کشیدہ بچۂ مار را نامند ✽

سنپیرا- سین مہملہ مفتوح بنون غنہ بای فارسی تحتانی مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ مار بافسون گیرد فارسی مار گیر ع تواء ✽

سنجاف- سین مہملہ مکسور نون ساکن جیم بالف و فای کشیدہ آنچہ بر اطراف جامہ دوزند تراز دفراویز ع سنجاف و علاف رشک مغفور میفرماید ؎
دامن وادی دل وہ ہے کہ سنجاف گلے ✽ میری سر حد سے اگر قیس کی سرحد ملجائے ✽

سنجوگ- بفتح اول و سکون دوم ملاقات را گویند

سنڈرا- سین مہملہ مفتوح بنون زدہ دال ہندی بالف کشیدہ کسیکہ فربہ و توانا بود ✽

سنڈ مسنڈ- بیائے شخص فربہ را گویند ✽

سنسان- سین مہملہ مضموم بنون ساکن سین مہملہ دوم بالف کشیدہ و نون مسلنہ جائیکہ آباد نباشد از مردم و دیگر حیوانات ہم و بیابانہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎
سنسان مثل وادی غربت ہے لکھنؤ ✽ شاید ناسخ آج وطن سے نکل گیا
ایضاً خواجہ آتش گوید ؎
باغ سنسان نکر اکو یکر صیاد ✽ بعد مدت ہوے ہیں باغ خوش الحان پیدا

سنسنانا- ہر دو سین مفتوح نون اول ساکن نون دوم وسوم بالفہا کشیدہ کیفیت ضعف و سستی در دست و پا کہ مردم پیدا شدن بود خواجہ آتش گوید ؎
کبھی سو جاتے ہیں گہ سنسناتے گاہ تھراتے ✽ ترے کوچے میں پاے رہرواں کیا کیا پڑتے ہیں ✽

سنسناہٹ- اول مفتوح دوم ساکن سوم مفتوح نون بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح تای ہندی

زدہ کیفیتی بود کہ ہنگام طاری شدن ضعف
در دست و پای مردم پیدا شود ✤

سنسنی - نون دوم تحتانی معروف ہمان
کیفیتی باشد کہ از رو دادن ضعف در دست و
پاے مردم پدید آید ✤

سن سے نکل جانا - سین مہملہ و دوم تحتانی
مجہول نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن جیم
و نون دوم بالف کشیدہ بیرون رفتن چیزی
از جاے بود با و آنچنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند
؎ دم بلبل اسیر کا تن سے نکل گیا ✤ جھونکا
نسیم کا جو ہی اس سن سے نکل گیا ✤

سنک - بروزن فلک ف دیوانگی ع خبط ✤

سنکر - سین مہملہ مضموم نون ساکن کاف
مفتوح بر راے مہملہ زدہ کسیکہ میوہ ہا فروشد ف
میوہ فروش ع فاکہانی ✤

سنگار - سین مہملہ مکسور بنون غنہ کاف فارسی
بالف و در راے مہملہ کشیدہ ف آرایش ع تزئین ✤

سنگاردان - دال مہملہ بالف کشیدہ و نون
معلنہ ظرفی کہ در آن زنان اسباب آرایش می ارند ✤

سنگت - سین مہملہ مفتوح بنون زدہ کاف
فارسی مفتوح بفوقانی کشیدہ ف ہمرہی ع معیت ✤

سنگر - سین مہملہ مفتوح بنون زدہ کاف فارسی
مفتوح بر راے مہملہ آنچہ پناہ فوج و لشکر بود مانند دیوار
و پشتہ وغیرہ و فارسیست شیخ امداد علی بحر گوید ؎
خط جو نکلا تو اوسکے آئینہ رخ سے نقاب ✤ بحر گیسو
نے حلبی فوج کا سنگر توڑا ✤

سنگن - پوشیدہ شنیدن سخن راز کسی باشد
چنانکہ میر تقی میر گوید ؎ ہماری جان لبون پر
سے سو گوش آئی ✤ کہ اوسکی آنے کی سنگن
کچھ اب بھی پان پائی ✤

سنگن لینا - ہمان پوشیدہ سخن راز کسے
شنیدن باشد ✤

سنگین - سین مہملہ مفتوح نون زدہ کاف
فارسی تحتانی معروف و نون معلنہ آلہ از آلات
حرب باشد لاستاذ مؤلفہ ؎ نکلا ہے تری
مردمک چشم سے ہیرا ✤ سنگین مگر اسے بت
خونخوار ہیں پلکین ✤

سنہرا - اول مضموم نون مفتوح ہای ہوز زدہ

رای مہملہ بالف کشیدہ چیزیست کہ زراندودہ باشد
ف فلانی ؏ مذہب چنانکہ میر علی اوسط رشک
سخن سیفرمایند ۵ یہ طلائی رنگ جسم یار گیرا
ہوگیا * ہوا نگہ کھا چھو گیا تن سے سنہرا ہوگیا
ایضاً خواجہ آتش گوید ۵ ہے کی تکلیف نگاہوں
کرین ادن آنکہ ... * سوی سر ابر سیہ
برق سنہرا التسوید *

سنہری - برای مہملہ بتحتانی معروف بمعنی چیزی
کہ زراندودہ بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ۵
سورج تو بنا سنہری اوگی * سورج کی کرن
کرن بنی سے * و نیز نام رنگیست کہ طلائی باشد
چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ۵ وصف جب
مین نے کیے تیرے سنہری رنگ کے * خود
بخود ہر صفحۂ دیوان مذہب ہوگیا * و اینجا تلفظ
سنہری را بہای مجہول یعنی امالہ سنہرا خواندن
غلطاست چراکہ سنہری کہ نام رنگیست خواہ منسوب
بشئے سوختہ بود خواہ بشئے دیگر بہر دو طور آنرا
بیای معروف بایدخواند بر قیاس رنگ بسنتی
و گلابی و دھانی و عنابی و غیر آن *

سُن ہوجانا - اول مضموم دوم ساکن
ہای ہوز بواو مجہول جیم بنون بالف کشیدہ بے حس و
حرکت شدن عضوی بود و اندیشت و بیاع
خذرہ کنایہ از خاموش و حیرت زدہ شدن
نیز بود بشنیدن خبر حیرت ناجرأت گوید ۵
گلی مین اوسکے جب جاتا ہون میں تب اک
چپ جا * کچھ ایسا سناٹا آتا ہوں کر سن ہو آن سے
سن آتا ہوں *

سنیچر - اول مفتوح نون بتحتانی معروف
جیم فارسی مفتوح برای مہملہ ستارہ زحل را
نامند کہ از تاثیرش نحوست پیدا میشود و ہنود
روز شنبہ را نیز گویند کہ آن روز منسوب
بستارہ زحل بود کنایہ از نحوست باشد *

فصل واو

سو - سین مہملہ مفتوح بواو عددیست معروف
ف صد ؏ مائۃ و قیل این عدد ہر گاہ عدد
دیگر آید بجای واو تحتانی ہم آرند چنانکہ
میر حسن در مثنوی گوید ۵ سخاوت یہ ادنی سی
اوس شہ کی ہے * کہ اکدن دو شالی دیے سات سو

وسین مہملہ بواو مجہول کلمہ بود کہ برای ربط کلام آرند چنانکہ درین قطعہ میر درد مغفور قطعہ
ہم یہ کہتے تھے کہ نادان ہین جو دل تیے ہین
دیکھین تو چھین لے دل ہمسے وہ کون ایسا ہے ٭ سواب اک شخص کے ہے زیر قدم سر اپنا
سچ کہا ہے کہ بڑے بول کا سر نیچا ہے ٭

سوانگ ـ سین مہملہ بواو تحیر ملفوظ والف ونون غنہ و کاف فارسی کشیدہ بروزن بانگ شعبدہ و تماشا بود چنانکہ شیخ امام بخش ناسخ گوید ؎ معشوق کہا نبے گا بنا وٹ سے خشک مغز ٭ اک سوانگ ہے جو کاٹ سکے تیلی سنور گئی ٭

سوانگ لانا ـ لام ونون بالفہا کشیدہ شعبدہ نمودن بود از مکر و فیلسوفی و کنایہ خود را بار بصورت دیگر نمودن نیز باشد جرأت گوید ؎ یاد کرکے صبح تک لاتے ہین کیا کیا سوانگ آہ ٭ پیاری پیاری شکل اے پیارے تمھاری رات ہم ٭ خواجہ آتش گوید ؎ گہ تیر بنتی ہے کبھی خنجر کبھی سنان ٭
لاتی ہے سوانگ یار کی مژگان نئے نئے ٭

سوانگیا ـ تحتانی با الف کشیدہ کسیکہ شعبدہ ساز د ف شعبدہ گر ٭

سوایا ـ سین مہملہ مفتوح واو و تحتانی با لفہا کشیدہ یک و چہارم حصہ گرد شمارہ برد ٭

سوت ـ سین مہملہ بواو مجہول آبے کہ از دریا برآمدہ بطرفے رفتہ باشد و آبی کہ از چاہ و تالاب جوشد ف شاخابہ ع خلیج و بفتح سین مہملہ زنے کہ بزن اول آرند ف انباغ ع ضرہ ٭

سوتا ـ سین مہملہ بواو مجہول فوقانی با لف کشیدہ آبے کہ از چاہ و تالاب جوشد و شاخ آبے کہ از دریا برآمدہ بطرفے رود ف شاخابہ ع خلیج ٭

سوتایا ـ سین مہملہ مفتوح بواو زدہ فوقانی و یای فارسی با لف کشیدہ عداوتے کہ مابین دو زن یک مرد باشد ٭

سوت پھوٹنا ـ سین مہملہ بواو مجہول و تای ہندی کشیدہ روان شدن آبے یا چاہ

بود بجاے دیگر برآمده چنانکه شیخ ناسخ میفرمایند
۵ رہتے ہین عشق ذقن مین اشک آنکھون سے
روان ٭ دیکھا پھوٹے ہی سوت آگ کہان اس
چاہ کی ٭

سوتنا - سین مهمله بواو معروف و فوقانی
زده نون والف مصدری دست مالیدن چیزے
یا بر عضوی بود بنوعی که دست را از بالا فرو آرند

سوتی بھیڑ جگانا - کنایه از برپا کنانیدن
شور و غوغا و فتنه و فساد باشد شیخ ابراهیم
ذوق گویند ۵ جو سوتی بھیڑ باعث غوغا
جگائے پھر ٭ دروازه گھر کا اوس سگ دنیا
سے بھیڑ تو ٭

سوتیلا - سین مهمله مفتوح بواو زده فوقانی
تحتانی مجهول لام بالف کشیده فرزندے که
از زن دیگر که بعد زن اول کنند پیدا شود
برادرے که از ما در غیر حقیقی پیدا شده باشد
و پدرے که غیر حقیقی بود ٭

سوتیلی - لام تحتانی معروف دخترے که
از زن دیگر که بعد زن اول کنند تولد شود
و خواہرے که از ما در غیر حقیقی تولد شده باشد
و ما درے که غیر حقیقی بود ٭

سوجی - سین مهمله بواو معروف و جیم
تحتانی معروف قسمے از آرد گندم بود ٭

سوچ - سین مهمله بواو مجهول و جیم فارسی
زده ف اندیشه ع فکر ٭

سوخت - سین مهمله بواو مجهول و خاے
معجمه و فوقانی زده نوعے از قمار بود که از اوراق
گنجفه بازند ٭

سوختی - فوقانی تحتانی معروف ف
رنج ع غم ٭

سوداگرنا - خرید و فروخت کردن میرزا قتیل
میفرمایند ۵ کیون نقد دل اے جان جہان
مفت مین کھوئین ٭ دیوانے نہین آپ سے
سودا نکرینگے ٭

سور - سین مهمله بواو معروف و راے مهمله
زده بدو معنی آید اول بہادر و جری شیخ ناسخ
میفرمایند ۵ گو محتسب آیا ہی مگر شیشے ہین
سرکش ٭ ہوتی نہین خم معرکے مین سور کی گردن ٭

دوم نابینا و کور را گویند و اول مضموم واو مفتوح
برای مہملہ زدہ ف تمرک ع خنزیر و کلمۂ عتاب
و خشم و غضب نیز باشد کہ در حق کسی گویند *

سورما - میم بالف کشیدہ ہمان بہادر و جری بود *

سورما چنا بھاڑ نہین پھوڑتا - میم
بالف کشیدہ جیم فارسی مفتوح نون بالف کشیدہ
موحدہ مخلوط الہا بالف و رای ہندی کشیدہ
نون مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف و نون مخفیہ
بای فارسی مخلوط الہا بواو مجہول و رای ہندی
زدہ فوقانی بالف کشیدہ مثلیست بجای زنند
کہ بیک بہادر تنہا چند کسان در جنگ نتابد
یا بیک کس تنہا چند کار دشوار بود *

سورج گہن - کاف فارسی و ہای ہوز مفتوح
و نون زدہ ف گرفتگی آفتاب ع کسوف
شاعری گوید ؎ پھیلی جو داغ عشق کی
محشر مین تیرگی * چھائے اہل حشر کو سورج گہن لگا

سورج مکھی - میم مضموم کاف مخلوط الہا
تحتانی معروف بر دو معنی بود اول گلیست
کہ رو با فتاب دارد و موافق گردش آفتاب بگردد
ف آفتاب پرست ع آذریون شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ حسن یکرنگی کہان ہی عاشق و
معشوق مین * کب ہوا سورج مکھی پر اشتمال
آفتاب * دوم چیزی بود کہ چہرہ را از پرتو
آفتاب بران نگاہدارند خواجہ آتش گوید ؎
کھینچتا ہی آپکو کیون اسقدر دور آفتاب *
سایہ کیا سورج مکھی کا ہے کسی رخسار پر * شاعری
گوید ؎ اسقدر ہے نازکی کرشب ماہتاب
مین * سورج مکھی ہی یار کے منہ پر لگی ہوئی *

سوز - سین مہملہ بواو مجہول و زای معجمہ الحنی
مرثیہ خوانان در آغاز مرثیہ خوانند شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ نوحہ خوان ہی ساز مطرب بہ جبر
مین * راگ مجکو مرثیہ کا سوز ہے *

سوزنی - نون تحتانی معروف بر دو معنی
آید اول نوعی از پیراہن مردان کہ بران کار
سوزن باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ عاشقی
ہین جو سوزن مژہ سے * اپنی چیکن بھی سوزنی
ہے * دوم نوعی از فرش کہ بران کار سوزن
باشد و آنرا گستردہ نشینند و باین معنی فارسی ہم

سوسنار کی ایک لہار کی — سین مہملہ
مفتوح بواو زدہ سین مہملہ دوم مضموم نون بالف
و رای مہملہ کشیدہ کاف تحتانی معروف الف
تحتانی مجہول و کاف کشیدہ لام مضموم ہای ہوز
بالف و رای مہملہ کشیدہ کاف تحتانی معروف
مثلیست بجای زنند کہ دو کس باہم بجنگ مشت
و لگد جنگ کنند و یکی ضعیف باشد و دیگری قوی
پس ہر کہ ضعیف بود ضرب آن بمنزلہ ضرب
زرگر قرار دہند و ہر کہ قوی بود ضربش مانند
ضرب آہنگر تصور نمایند ٭

سوکھنا — سین مہملہ بواو معروف و کاف
مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری خشک
شدن اشیای تر و رطوبت ناک باشد و ف
خوشیدن و کنایہ از لاغر و زار شدن دم [illegible]

سوکھ کر کانٹا ہو جانا — لاغر و زار
شدن کسے بود شاعری گوید ؎ پھر کلیجے سے
نہ نکلی پھانس چھنگر عشق کی ٭ اس قلق میں
سوکھ کر میں اور کانٹا ہو گیا ٭

سوکھے کا آزار — سین مہملہ بواو معروف
کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول کاف بالف
کشیدہ مرض مشہورست ٭

سوکھے گھاٹ اوترنا — کاف فارسی
مخلوط الہا بالف و تای ہندی کشیدہ الف
بواو غیر ملفوظ فوقانی مفتوح برای مہملہ زدہ
نون و الف مصدری کنایہ از بے نیل مقصود
ماندن بود ہجر گوید ؎ وای محرومی نہ پہنچے
چشمۂ مقصود تک ٭ سوکھے گھاٹوں تشنہ
کام سوں کا اوتارا ہو گیا ٭

سوگ — یعنی ماتم مشترک ست در ہندی و فارسی

سوگ اوتارنا — الف بواو غیر ملفوظ فوقانی
بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری
رسمیست در ہند کہ زنان در ماتم مردگان کہ
تا چہل روز ترک پان خوردن و حنا و مسی
مالیدن و لباس رنگین پوشیدن و مانند آن
نمایند بعد چہل روز مرتکب این ہمہ شوند ٭

سوگ رکھنا — رای مہملہ مفتوح کاف
مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ہمان ترک دادن
زنان پان و مسی و حنا و لباس رنگین و چوڑی [illegible]

آنرا در ماتم مردگان تا چہل روز بود ؛
سوگی ـ بسین مہملہ بواو مجہول کاف فارسی
تحتانی معروف تختہای کاغذ وابرک کہ بران
گلہا و شجرہا وصورتہاے کاغذ وابرک از لاک
رنگارنگ نمودہ نصب کنند و در شادیہاے
ہنود پیشاپیش برند و در مسلمانان این را
آرایش نامند ؛
سولہ بگہی ـ موحدہ مفتوح کاف فارسی
مخلوط الہا مشدد مکسور تحتانی معروف نوعی
از بازی قمار بود کہ نشانہای چند بر زمین کشند
و خانہا سازند و اندران خانہا سفال ریزہ ہا
یا خرمہرہ ہا نہند و بیازند ف سہ درہ وسہ درک
سولہ سنگار ـ سین دوم مکسور بنون
غنہ کاف فارسی بالف و رای مہملہ کشیدہ جملہ
آرایش زنان بود ف ہر ہفت ؛
سولہی ـ بواو غیر ملفوظ و لام ساکن و تحتانی
معروف قماری باشد کہ بشانزدہ خرمہرہ بازند ؛
سولی چڑھنا ـ جیم فارسی مفتوح رای ہندی
مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری ف
بردار بلند شدن شاعرے گوید ؎ چڑھا
منصور سولی پر پکارا عشقبازون کو ؛ یہ اوسکے
بام کا زینہ ہے آئے جسکا جی چاہے ؛
سولی دینا ـ دال مہملہ تحتانی مجہول نون
والف مصدری ف بردار کشیدن بود ؛
سون ـ سین مہملہ بواو معروف و نون معلنہ
کنایہ از دم و نفس باشد ؛
سون کھینچنا ـ دم بخود شدن بود ف
خاموشی ع سکوت ؛
سُونا ـ نون بالف کشیدہ مکانیکہ از مکین
خالی باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ گھر مرا
فرقت مین سونا ہو گیا ؛ گنج مدفن کا نمونا
ہو گیا ؛ و بسین مہملہ بواو مجہول ف طلا
ع ذہب و خفتن ع نوم ؛
سونا سگند ـ طلای خوب و خالص بود
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ سونا سگند کیون
نہ کہون تجکو اے پری ؛ رنگت سنہری آوسپہ
یہ خوشبو بدن مین ہے ؛
سونا مکھی ـ دوائیست معروف کہ ہندی

مرفشتہ پیشاست چنانکہ شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ تو وہ سونے کا تپیلا ہے گر میٹھے کوئی مکھی * وہین ہو سونا کھی اکا طرح ا... یار سونے کی *

سوندھہ کی باس ہینا۔ کاف تحتانی معروف نون بالف رسین مہملہ کشیدہ لام تحتانی مجہول نون والف مصدری شایست کہ مفہومش خاموش شدن بود *

سوندھا۔ ظرف گلی ناآب رسیدہ باشد کہ بوی خوش دارد و چیزی باشد مرکب از چند اشیای خوشبودار جرأت گوید مصرعہ پوشاک مین بالکل بانکینا سوندھی کی مہک بھیروسی ہی *

سونالانا۔ سین مہملہ مفتوح بواو ونون غنہ لام ونون بالفہا کشیدہ تیرہ شدن رنگ رو بود از آفتاب *

سونے کا نوالا۔ سین مہملہ بواو مجہول نون تحتانی مجہول کاف بالف کشیدہ نون مکسور واو ولام بالفہا کشیدہ کنایہ از نعمت بود ف لقمہ زر برق مغفور میفرمایند ؎ کہتے ہین دیجے بوسہ طلائی جبین کا * سونے کا مین نے تجکو نوالا کھلا دیا *

سونے کی چڑیا۔ سین مہملہ بواو مجہول نون تحتانی معروف جیم فارسی مکسور بہ رای ہندی زدہ تحتانی بالف کشیدہ کنایہ از کسیکہ مالدار بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ای پری تو نے جو پہنی ہے سنہری انگیا * آج آئی ہے نظر سونے کی چڑیا مجکو *

سوہا۔ سین مہملہ بواو معروف ہای ہوز بالف کشیدہ قماشے بود سرخ رنگ کہ در شادی عروسی ازان لباس عروس سازند و راگنی ست از راگنی ہاے مالکوس *

سوہلا۔ سین مہملہ بواو غیر ملفوظ وہای ہوز زدہ لام بالف کشیدہ نوعے از سرود بود کہ زنان در تقریب شادی عروسی بسرایند *

سوہن۔ سین مہملہ بواو مجہول ہای ہوز مفتوح بنون ف سوہان *

سویرا۔ سین مہملہ مفتوح واو تحتانی مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ اول وقت را گویند *

فصل ہای ہوز

سہارا۔ سین مہملہ مفتوح ہای ہوز ورای مہملہ بالفہا کشیدہ ف توانائی ع قوت *

سہارا پانا۔ قوت یافتن بود *

سہارا ڈھونڈھنا - قوت جستن باشد*
سہارا دینا - تقویت دادن و امیدوار کردن
پوشیدہ براہ*
سہارنا - رای مہملہ ساکن نون والف مصدری
گوارا نمودن سہم رنج بوس ع تحمل جگر گوید ۔ شرآ
ت کی حدت سہار سکے کیونکر * یہ نال نشہ کا ہر
گھڑی چھلکتی ہے*
سہاگ - سین مہملہ مضموم ہای ہوز بالف و کاف
فارسی کشیدہ بر چہار معنی آید اول زمانہ کہ زن را
در زندگی شوہر گذرد و محبت شوہر بزن کہ باہم بود
جرأت گوید ۔ پاؤں پہ ہاتھ میں رکھا تو کہا*
کچھ بہت کرنے تم سہاگ لگی * دوم ناز و نیاز کہ
زن را با شوہر باشد سوم نام عطریست مشہور
استاد مؤلف ۔ گالی نہیں ہے عطر لگانا
سہاگ کا * جو چاہیے سنائیے ہمکو سہاگ میں*
چہارم نوعے از سرود ست کہ آشنا زنان در تقریب
شادی عروسی میسرایند*
سہاگ پڑا - بای فارسی مضموم را ہندی بالف
کشیدہ چیزیست کہ خوشبوہای چند در کاغذ کلان
بستہ از خانہ داماد بخانہ عروس در شادی عروسی برند*
سہاگن - کاف فارسی مفتوح بنون زدہ زنی کہ شوہر او زندہ بود*
سہال - سین مہملہ مضموم ہای ہوز بالف کشیدہ و لام زدہ
نانے بود تو بر تو کہ در روغن بریان کنند*
سہالگ - سین مہملہ مفتوح ہای ہوز بالف کشیدہ لام
مفتوح بکاف زدہ گرم بازاری اہل حرفہ بود در
ایام تقریبات شادی ہا و مانند آن*
سہانا - اول مضموم ہای ہوز و نون بالف کشیدہ وقت
خوش و خوب جگر گوید ۔ ہمین تو فصل زمستان بہت خوش
آتی ہے * وہ ٹھنڈی ٹھنڈی ہوا اور وہ سہانی دھوپ*
سہانے سایے ڈھلنا - نون تحتانی مجہول
سین مہملہ بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی مجہول دال ہندی
مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری
کنایہ از ہنگامے کہ قریب غروب آفتاب باشد*
سہتا سہتا - آب و شیر و مانند آن کہ نیم گرم بود*
سہرا - سین مہملہ مکسور ہای ہوز ساکن رای
مہملہ بالف کشیدہ رشتہ کہ دران گلہا یا مروارید ہا
کشیدہ خواہ تارہای طلا و نقرہ بر سر عروس و داماد
بندند ف شوہرہ ع سلکے نیز سرود کہ ہنگام

شادی نکاح آنرا سطر بان میسر اینده نقش عروسی ∗

سهمنا - سین مهمله مفتوح های هوز و میم هر دو ساکن
نون و الف مصدری ف ترسیدن ∗

سهنا - سین مهمله مفتوح های هوز زده نون و الف
مصدری گوارا نمودن هیچ رنج و تکلیف بود ع تحمل ∗

سهی - سین مهمله مفتوح های هوز تحتانی معروف
کلمه بود که بمعنی مغتنم دانستن چیزے آید چنانکه در این
شعر ؎ بوسه دے مجکو نه ساقی کوئی دشنام سهی
جام شربت کی عوض زهر ہی کا جام سهی ∗

سهیلی - سین مهمله مفتوح های هوز تحتانی مجهول
لام تحتانی معروف زنے که مصاحب زنے بود ∗

فصل تحتانی

سیانا - نون بالف کشیده ف هشیار و دانا شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ جب بات بناتا هون تو کهتا هی
مرا دل ∗ هے یار سیانا کوئی فقرا نه چلے گا ∗ و
پر بخوان و عامل را نیز گویند جرأت گوید ؎
اور بهی بهڑکے ہے دل مین آتش دیوانگی ∗ آه
عجب ناچون پهونکتے ہین آنکر سیانے مجهے ∗

سیاہا - اول مکسور تحتانی و های هوز بالف کشیده
نوعے از دفتر حساب بود که آنرا روزنامچه نیز گویند ∗

سیاہا دکهانا - سین مهمله مکسور تحتانی و های
هوز بالف ہا کشیده کنایه از نمودن کثرت سیاه
و لشکر بود ع سیاهی لشکر نمودن شاعرے گوید
؎ ہمارا دل وه رستم ہی که آنکهه اسکی نه جهپکے گی
دکهائین ترک چشم اوسکی سیاہا فوج مژگان کا ∗

سیاهی فالیز - های هوز تحتانی معروف
کنایه از مردم ہیچکاره و بیکار باشد ∗

سیاهی کا دبانا - دال مهمله مفتوح موحده و
نون بالف ہا کشیده کنایه از ترسیدن مردم در خواب
بود چیز سیاه را دیده خوابیده آتش گوید ؎ دهیان
اوس کاکل مشکین کا جو آیا مجکو ∗ خواب مین کی
سیاهی نے دبایا مجکو ∗

سیب - سین مهمله تحتانی معروف و بای
فارسی کشیده بر سه معنی آید اول صدف بود ف
گوش ماهی دوم ثمر انبه را گویند سوم لاغری
جانوران پرنده باشد ∗

سیب لگنا - کنایه از لاغر شدن جانوران
پرنده باشد ∗

سنیت - سین مہملہ تحتانی معروف و فوقانی
کشیدہ عرق کہ از کف دست و پای مردم در ایام گرما
برآید شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سنیت پاتھون سے
جو ٹپکی تو یہ خوشبو ہتھیلی پہ عطر گویا کف رنگین
نے حنا کا کھینچا ٭
سیٹھا - سین مہملہ تحتانی معروف و تای ہندی
مخلوط الہا بالف کشیدہ ف بے مزہ ع تفہ ٭
سیج - سین مہملہ تحتانی مجہول و جیم زدہ فرش
گلہای تازہ کہ بالای فرش خواب گسترانند بحر گوید ؎
بچھایا کرے مین فرش جھٹ پٹ درست کی سیج
کی سجاوٹ پہ ہنسی ہو مین نے کیکی آہٹ گمان
گذرا کہ یار آیا ٭
سیجبند - سین مہملہ تحتانی مجہول و جیم زدہ
موحدہ مفتوح بنون و دال مہملہ زدہ ریسمان
ابریشمی کہ بالاے فرش پلنگ بر سر چہار پایہ بندند
تا نغلتد در فرش منعقد شیخ امداد علی بحر گوید ؎
مجال کیا جو ہم رونکے پلنگ پر بیٹھین ٭ ہمارے
واسطے ڈرتے ہین سیجبند نہین ٭
سیدھ - سین مہملہ تحتانی معروف و دال
مخلوط الہا زدہ ف راستی ع استقامت ٭
سیدھا - دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ
ف راست ع مستقیم و دست راست و پاے
راست را نیز گویند ٭
سیدھا بنانا - موحدہ مفتوح ہر دو نون بالف
کشیدہ کنایہ از سزا دادن بود سرکشان را شاعر
گوید ؎ خم جب سے قد راست مین آیا سنبھل گئے
سیدھی نے ہم ایسے کہ سب بل نکل گئے ٭
سیدھا سادھا - کنایہ سادہ و راست طبع و
بے فساد بود ٭
سیدھا گھر خدا کا مثلیت معروف ٭
سیدھی انگلیون گھی نہین نکلتا جب تک بانکا
ٹیڑھی نکیجیے - دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف
الف بواو تحتانیہ ملفوظ و نون غنہ و کاف فارسی
زدہ لام مکسور تحتانی بواو مجہول و نون مختفیہ کاف
فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف و نون مفتوح ہاے
ہوز تحتانی معروف و نون مختفیہ نون مکسور کاف
مفتوح بلام زدہ فوقانی بالف کشیدہ جیم مفتوح موحدہ
ساکن فوقانی مفتوح کاف ساکن تای ہندی

تحتانی مجہول رائے ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف
نون مفتوح کاف تحتانی معروف و جیم زدہ تحتانی
تحتانی مجہول مثلیست بر کسے زنند کہ بلطف و نرمی
کردن ازو کار نہ بر آید تا وقتیکہ سختی نکنند ٭

سیدھی آنکھ - کنایہ از نظر لطف بود ٭

سیدھیان سنانا - دشنام ہا دادن بود
چنانکہ میر تقی مغفور گوید ؎ کبھی اوسکی جو مین
جتانے لگا ٭ مجھے سیدھیان وہ سنانے لگا ٭

سیدھی چال - کنایہ از طریق نیک بود شیخ
ناسخ میفرماید ؎ خیریت چاہیے تو سیدھی چال
چل او بال مست ٭ گرتے ہین نشے مین چلتے ہین
اگر میخوار کج ٭

سیر دیکھنا - تماشا کردن چیزے باشد ٭

سیر کرنا - تماشا کردن و برائے تماشا کردن بجائے
رفتن بود ٭

سیسا - سین مہملہ اول تحتانی معروف سین
مہملہ دوم بالف کشیدہ جوہریست کانی کہ ازان گلولہ
تفنگ سازند ف اسرب ع آنک ٭

سیسر - سین مہملہ تحتانی مجہول سین مہملہ دوم
مفتوح بر رائے مہملہ ریسمان کمان باشد کہ دران تیر
نہادہ اندازند ف چلہ زہ ٭

سیکڑا - یکصد را گویند ٭

سیل - سین مہملہ تحتانی معروف و لام زدہ
تری بود ف نم و کنایہ از شرم و حیا و مروت نیز
باشد چنانکہ گویند آنکھون مین سیل نہین [illegible] تحتانی
مجہول موی بروت اطفال باشد کہ روئیدہ [illegible] بزبان
بھاکا نیزہ کوچاپ را گویند ف سل [illegible] ٭

سیلا - سین مہملہ تحتانی مجہول [illegible] گشتہ
بافتہ ایست کہ بر سر پیچند مانند دستار چنانکہ
رشک مغفور میفرماید ؎ دشت جنون مین [illegible] کبھی
خلعت برہنگی ٭ سیلی حادثات کو [illegible] ٭

سیل کا کونڈا - سین مہملہ تحتانی مجہول [illegible] لام
زدہ کاف بالف کشیدہ کاف دوم بواو معروف
نون غنہ دال ہندی بالف کشیدہ [illegible] بود کہ [illegible]
بروت کودکان نمایان شوند زنان [illegible]

سیلی - سین مہملہ تحتانی مجہول [illegible] معروف
چیزے بود کہ از رشتہ ہا و تارہای ابریشم [illegible] باشد
آن را سازند [illegible] دستگاہ [illegible] معشوقان نیز

ببعث آرایش در ہر دو دست و گلو دارند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ساز و برگ بینوائی حسرت وا شدہ ہین * ہم فقیرون کے ہیسیلی ہی دھاگا آہ کا و کنایہ از وہاسے شکم مردم کہ باہین حلیہ شکم و رطول باشند نیز بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ سوج عنبر ہے کہ سیلی ہی شکم پر یار کے * ناف ہے یا چشمہ کافور سیر اہن ہین سے *

سیمابی و سیماب بیا ۔ سین تحتانی معروف میم بالف کشیدہ موحدہ تحتانی معروف و در دوم موحدہ مکسور تحتانی بالف کشیدہ رنگی از رنگہا کبوتر باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہین یہ بیتیابی مضمون کہ کسی رنگ کا ہو چنا ہے کے بند ہتے بیتی سیمابی کبوتر سیماب سیو جاسے *

سنید لگانا ۔ لام مفتوح کاف فارسی و نون بالف کشیدہ نقب زدن *

سینگیا ۔ سین مہملہ تحتانی معروف و نون غنہ و کاف زدہ تحتانی بالف کشیدہ کلمہ ایست کہ در صفت تیش تماشہا مانند کلیدن مشروع و شالباف آید *

سینگیان کھینچنا ۔ شاخہا کشیدن *

سینگیان لگانا ۔ ہمان شاخہا کشیدن حجامان بود در دست و پای مردم *

سینگی والی ۔ واو بالف کشیدہ لام تحتانی معروف زنے کہ شاخ کشد *

سینے کا اوبھار ۔ نون تحتانی مجہول کاف بالف کشیدہ الف بواو و ہای ملفوظ موحدہ مخلوط الہا بالف و رای مہملہ کشیدہ کنایہ از نمو پستان زنان باشد *

سیوتی ۔ سین مہملہ تحتانی مجہول و واو زدہ فوقانی تحتانی معروف گلی ست مشہور مثل نسترن ع نسترن آتش گوید ؎ مارا پڑا ہون دیکھ کے اک سیوتی سا رنگ * لازم ہے بدتین کو ہے نسترن کی شاخ * درین لغت تحتانی مخلوط التلفظ نیز آمدہ

باب شین معجمہ

فصل الف

شاخ ۔ فارسیست و در ہندی بر سہ معنی آید اول منسوب شدن کسے بچیزے چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ نظارہ تیرے بوٹے سے قد کا لگائیگا کس کس نہ ہوشیار کو دیوانہ بین کی شاخ * ایضاً شاعری گوید ؎

عریان ہی مجکو زیر زمین دفن کرنا تھا * یہ دوستون
نے اور لگا دی کفن کی شاخ * دوم امری کہ باعث
فخر و مباہات کسے بود خواجہ آتش گوید ؎ چشم و
کمر سے تیری چشم و کمر لائین * چیتے ہین تنگ کیا غضب
کیا شاخ ہے ہرن ہین * ایضاً شاعرے گوید ؎
چارون ہین رنگ شل یہ سوا ہو جائیگا * کونسی
وہ شاخ ہی جس پر چمن کو ناز ہے * سوم قسمے از
شیرینی بود کہ از خمیر میدہ و شکر شبیہ شاخ ساختہ
در روغن بریان سازند و این مختص بہ لکھنؤ است *

شاخ زعفران - در عرف ہند بر چیز غریب
و نادر اطلاق کنند *

شاخسانہ - شین معجمہ دوم بالف کشیدہ فارسیست
و در ہندی بمعنی آوردن وجوہ و شقوق در امری بود *

شاخ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہما
کشیدہ منسوب نمودن بود کسے را بامرے و نظیرش
بالا نوشتہ شد *

شاخ نکالنا - نون مکسور کاف بالف کشیدہ
و لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از ہیچ عیب
پیدا کردن بود در کسے یا در چیزے خواجہ آتش
گوید ؎ مصرع سرو ہین لاکھون ہین نکالون
شاخین * باندھون مضمون جو قد یار کی رعنائی کا *

شاخین لگانا - معجمہ ہا کشیدن بود شیخ ابراہیم
ذوق گوید ؎ بیمار چشم دلبر آہو نگاہ کو * شاخین
کبھی گر لگائیں تو لیکر ہرن کی شاخ *

شادی - رسم کتخدائی را گویند *

شاشتر - شین معجمہ بالف کشیدہ و شین معجمہ دوم
زدہ فوقانی مفتوح بہ رائے مہملہ بزبان سنسکرت
نام علم فقہ ہنود بود *

شاگرد پیشہ - لفظیست مستعمل دفاتر سلاطین
ہندوستان ف عملہ *

شالباف - شین معجمہ بالف کشیدہ و لام زدہ موحدہ
بالف و فای کشیدہ نوعے از قماش سرخ رنگ بود *

شام - چیزے بود از آہن و مس و برنج و نقرہ
و طلا کہ بالا و پائین عصا نصب کنند شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ آنسو یہ آ کے نوک مژہ پر تھما نہین *
سونٹے پہ آبنوس کے چاندی کی شام ہے * ایضاً لفظا
مرزا برق گوید ؎ خط نگاہ یار کی ہے آنکھ سے
بہار * نرگس کا پھول بھر عصا شام ہو گیا *

شاما - بسیم بالف کشیدہ مرغیست معروف کہ خوش آواز بود و مردم آنرا پرورند *

شامت آنا - آثار خرابی کسے ظاہر شدن شایا *

شامت کی مار - خراب حالی بسیار را گویند *

شام کے مُردے کو کب تک رویئے - مثل مشہورست بزرگسے و چیزے زنند کہ اندوہ و غمش دائمی باشد جرأت گوید ؎ تیرہ بختی مین دل زار نے وہی جان تو آہ * روئے کبتک رایہ مین مُردے کے شام کے ہم *

شان مین بٹا لگنا - کم شدن شان کسے بود *

شان مین جھجکے آنا - کسے را از چیزی ننگ و عار آمدن بود جرأت گوید ؎ زیست سے جو ہاتھ دھو بیٹھا ہے گر اوس پاس بھی * آ پھروگے تم تو کیا جھجکے پڑینگے شان مین *

شانہ پھڑکنا - شگون ملاقات دوستی باشد *

شانہ ہلانا - کنایہ از بیدار کردن کسے از خواب بود مومن خان گوید ؎ خیال خواب راحت ہی علاج اس بدگمانی کا * وہ کافر گور مین مومن مرا شانہ ہلاتا ہے *

شاہ دریا - باعتقاد زنان اسم جن بود و مشہور ست چنانکہ شیخ ناسخ مغفور ماید ؎ کیا فقط روتی ہین پریان اوس پری کے عشق مین * شاہ جنّہ ایسا رویا شاہ دریا ہوگیا *

شامی - بیم تحتانی معروف قسمی از کباب بود کہ مشہور ست و فارسیست *

فصل باے موحدہ

شبنم - بشین معجمہ مفتوح موحدہ ساکن نون مفتوح بمیم زدہ نوعے از قماش باریک و لطیف تر بود کہ امیران ازان پیراہن سازند خواجہ وزیر گوید ؎ آفتاب رخ سودا کو جو دیکھا اڑ گیا * جامہ تن اسے جنون شبنم کا کرتا ہوگیا *

فصل فوقانی

شترنجی - بشین معجمہ مفتوح فوقانی ساکن راے مہملہ مفتوح نون ساکن جیم تحتانی معروف نوعے از فرش بود کہ معروف ست *

فصل دال مہملہ

شد - آغاز و ابتداے کارے *

شُد بُد - اندک سواد نوشت و خواند *

فصل رائے مہملہ

شرابور و شرابور — اول بشین معجمہ مفتوح و رائے مہملہ بالف کشیدہ و موحدہ بواو مجہول و رائے مہملہ زدہ دوم بشین معجمہ [illegible] و رائے مہملہ زدہ موحدہ بواو مجہول و رائے مہملہ زدہ کسیکہ از آب یا شراب و مانند آن سراپا تر باشد شیخ ناسخ مغفور مانید؂
خم سے برسات میں اس درجہ ہوا جوش شراب
ہوگئی بادۂ گلگوں میں شرابور گھٹا ٭ و این محاورۂ اہل لکھنو ست الیٰہ امیر تقی مغفور مانید؂
آج تیری گلی سے ظالم میر ٭ لہو میں شرابور آیا ہے ٭
و ظاہر این محاورہ اہل دہلی ست ٭

شربت پلائی — بشین معجمہ مفتوح و رائے مہملہ زدہ و موحدہ مفتوح و فوقانی کشیدہ و بای فارسی مکسور و لام بالف کشیدہ و ہمزہ و تحتانی معروف رسمیست در ہندوستان کہ در انجمن شادی عروسی ہر یکے را شربت نوشانند و ہر کہ شربت نوشد ہیچ نقد بدہد ٭

شربتی — فوقانی تحتانی معروف بر سہ معنی آید اول نام رنگیست کہ سرخ خفیف باشد دوم نام قماشیست کہ باریک و لطیف بود کہ از ان پیراہن سازند سوم قسمے از فالسہ باشد کہ ثمر درختیست و مزۂ آن ترش مائل بشیرینی بود ہجر گوید؂
یہ آب آب خال لب یار سے ہوئے ٭ شکری جو تھی وہ شربتی اب فالسے ہوئے ٭

شرط باندھنا — ف شرط بستن مومن خان گوید؂
یا وہ ڈبو دیوے زمین یا ہم ڈبو دیں نو فلک ٭ آ جائے تو روتے ہیں ہم شرط ابر تر سے باندھکر ٭

شرط بدنا — ہمان شرط بستن بود ٭

شرمانا — بشین معجمہ مفتوح و رائے مہملہ زدہ و میم و نون بالفہا کشیدہ ف شرمندہ شدن ع خجلت ٭

شرم رہجانا — باقی ماندن آبرو و عزت کسی بود ٭

فصل فا

شفق پھولنا — نمودار گردیدن شفق بود بر آسمان ٭

فصل کاف

شکرپارا — بشین معجمہ و کاف مفتوح و رائے مہملہ زدہ و بای فارسی و رائے مہملہ بالف ہا کشیدہ نوعے از شیرینی بود کہ حلوائیان سازند ف شکر برگ ف شکر برہ شیخ امداد علی بحر گوید؂ واہ کیا یار کے

ہم تو منہ سے کیا تعریف کروں * جان پیاری نہیں
جیسے وہ شکر پارے ہیں *

شکر رنجی ـ رای مہملہ دوم مفتوح نون ساکن جیم تحتانی معروف رنجش قلیل را گویند وف شکر آب *

شکری ـ رای مہملہ تحتانی معروف قسمے از غاسہ بود کہ مزہ آن شیرین باشد *

شگن ـ شین معجمہ وکاف فارسی ہر دو مضموم نون زدہ فال گرفتن بمعنی شگون *

شگوفہ ـ فارسیست ع زہرہ و بہندی کنایہ از ظہور امر عجیب بود چنانکہ آتش گوید ۵ گل پھولے سماتے نہیں ہیں جامے میں اپنے * اوسنے یہ شگوفہ ہے نسیم سحری کا *

شگوفہ پھولنا ـ بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف بلام زدہ نون والف مصدری کنایہ از پدید شدن امر عجیب و غریب بود خواجہ آتش گوید ۵ کیا باغ کو سے یار ہے سیر اسکی کیجیے آتش شگوفے پھولتے ہیں یان نئے نئے *

شگوفہ چھوڑنا ـ جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول وڑای ہندی زدہ نون والف مصدری

کنایہ از سخن فتنہ انگیز و عجب خیز گفتن بود شاعر گوید ۵ دیکھ صیاد پھڑکنے لگے مرغان قفس *
باغ سے آکے صبا نے وہ شگوفا چھوڑا *

فصل لام

شلوکا ـ شین معجمہ مضموم لام بواو معروف کاف بالف کشیدہ نوعے از پیراہن بود کہ تا کمر باشد و آستین ہا لیش تا آرنج بود شیخ ناسخ سیفر مایند ۵ ہجر میں لاغر بدن حد سے زیادہ ہو گیا *
جو شلوکا تھا ہمارا وہ لبادا ہو گیا *

فصل میم

شمسا ـ شین معجمہ مفتوح میم ساکن سین مہملہ بالف کشیدہ علاقہ تسبیح را گویند کہ علاقہ بندان بسیار ند شیخ ناسخ سیفر مایند ۵ زاہد میں پڑھوں آیہ جو نام اپنے صنم کا * خورشید ابھی ہوں تری تسبیح کے شمسے *

شملا ـ شین معجمہ مفتوح میم ساکن لام بالف کشیدہ نوعے از دستار بود کہ از اختراع اہل ہندست چنانکہ مرزا برق سیفر مایند ۵ زیب و زینت رنج و غم وابستہ گیسو کو ہیں پیچ جو سر پر پڑا شملا ہمارا ہو گیا *

فصل واو

شوالا - شین معجمہ مکسور واو و لام بالف کشیدہ نوعے از بتخانہ باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مقیم کوی خرابات ہون سنو ای بحر * نہ مسجدون کا ہون خادم نہ مین شوالون کا *

شوشہ - سخن فساد انگیز را گویند *

شوشہ چھوڑنا - سخن فساد انگیز گفتن بود *

فصل ہای ہوز

شہ دینا - شین معجمہ مفتوح بہای ہوز اندک اندک و آہستہ آہستہ گذاشتن رشتہ کاغذ باد در ہوا بود و بمعنی اغوا کردن کسی نیز باشد برای فساد *

شہانا - شین معجمہ مفتوح ہاے ہوز و نون بالف کشیدہ راگنی ست از راگنیہاے مشہور *

شہدا - شین معجمہ مضموم ہای ہوز ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ مردم بازاری و بد وضع را گویند *

شہر مین اونٹ بدنام - [illegible] برکسی زنند کہ بہیچ عیب مشہور شدہ لایق بود *

شہنائی - شین معجمہ مفتوح ہاے ہوز ساکن نون بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف و شہنا

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جام نقارۂ شادی ہی مجھے ای ساقی * قلقل شیشہ سے نغمہ ہی شہنائی کا *

فصل تحتانی

شیخی بگھارنا - شین معجمہ مفتوح تحتانی خای معجمہ تحتانی زدہ معروف موحدہ مفتوح کاف فارسی مخلوط الہا بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از اظہار بزرگی خود نمودن و لاف و گزاف کردن بود کسے را چنانکہ آتش گوید ؎ دم دے انہین بھی کوئی انکا بھی دل بیکا وسے * زاہد کمال اپنی شیخی بگھارتی ہین *

شیخی خورا - کسیکہ لاف زند *

شیخی کرکری ہوجانا - شین معجمہ مفتوح تحتانی زدہ خای معجمہ تحتانی معروف ہر دو کاف مکسور رای مہملہ اول ساکن رای مہملہ دوم تحتانی معروف کنایہ از سبک و خفیف شدن کسیکہ پیش کسے بود شاعرے گوید ؎ خاک مین ملگئی بھی زاہد کو ہی رندون سی غرور * کرکری ہوگئی شیخی [illegible] *

شیخی مارنا - بمیم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از اظہار بزرگی خود نمودن است

لاف وگزاف کردن بود*

شیخی مین آنا - بزرگی وعظمت خود ظاہر کردن برکسے بود*

شیربرنج - شین معجمہ تحتانی معروف وراے مہملہ زدہ موحدہ مکسور راے مہملہ مفتوح ونون وجیم زدہ طعامیست کہ شیر وبرنج وشکر را بہم آمیختہ پزند*

شیر بچہ - نوعے از تفنگ بود*

شیر بازی - شین معجمہ تحتانی مجہول وراے مہملہ زدہ موحدہ مفتوح کاف ساکن راے مہملہ دوم تحتانی معروف نام بازی ست معروف*

شیر دہان - صورتے کہ مانند کلہ شیر در حوض ہا وشہرہا سازند تا آب از دہانش ریزد ہست سر شیر*

شیر ہونا - کنایہ از دلیر وقوی شدن کسے بر کسے بود خواجہ آتش میفرمایند مصرع گلی مین اپنے تو کتا بھی شیر ہوتا ہے*

شیش محل - شین معجمہ تحتانی معروف وشین معجمہ زدہ میم وحاے حطی ہر دو مفتوح بالام زدہ مکان پادشاہان وامیران بود کہ از آبگینہ ہا سازند شیخ امداد علی بحر گویند شعر اے دختر رز تشنہ لبی تبلا دہا ہے کہ ہمکو سیر حرخ برین نام ترے شیش محل کا*

شیشی - بہر دو شین معجمہ وہر دو تحتانی معروف شیشہ کوچک را نامند جمع تا آرند*

شیشے مین اوتارنا - شین معجمہ دوم تحتانی مجہول ونون مختفیہ الف بواو غیر ملفوظ فوقانی بالف وراے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری کنایہ از تسخیر کردن کسے بود شیخ ناسخ میفرمایند شعر دل سے دھیان اوس چاند کے ٹکڑی کا جاتا نہیں شش گردون ہمنے شیشے مین اوتارا چاند کو* ایضاً خواجہ آتش گویند شعر اک پری کو بھی نہ شیشے مین اوتارا مین نے* یاد کیا آئیگا اس گنبد دوار کو*

شیطان سر پر چڑھنا - کنایہ از خشم وغصہ آمدن ونیز مغرور ومتکبر شدن بود شیخ ابراہیم ذوق گویند شعر نشہ دولت کا بد اطوار کو جس آن چڑھا سر پہ شیطان کے ایک اور بھی شیطان چڑھا*

شیطان کی آنت - الف بالف ونون غنہ وفوقانی کشیدہ کنایہ از چیزے کہ درازش بیحد بود شیخ ناسخ میفرمایند رباعی ہر چند ہون پیر اور سر پر ہے اجل* اس پر نہیں پیٹ کے سوا فکر عمل ہے

رشتہ عمر مختصر سا لیکن * شیطان کی آنت سے ہے
مراطول امل *

شیطان کے کان بہرے – کلمہ ایست بمحاورہ زبان کہ ہنگام شنیدن خبر بد یا آمدن ذکر مرگ کسے این کلمہ بر زبان آرند و مفہومش آن باشد کہ خدا این خبر را یا این ذکر را دروغ کند

شیطانی لشکر – کنایہ از جمعیت کودکان شریر بود بجاے *

باب صاد مہملہ

فصل الف

صاحب سلامت – بندگی و سلام باشد میر تقی مرحوم گوید ؎ کھڑا ہوتا نہین وہ زہرہ دل پاس عاشق کے * موافق رسم کے اک دور کی صاحب سلامت ہے * جرأت گوید ؎ ایسے اور اوس شوخ کے صاحب سلامت جو ہوئی * صبر طاقت نے کہا لو ہم تو مجرا کیا *

صاد کرنا – صاد کردن بر لفظے یا حرفے یا اسمے یا شعرے بود کہ آن علامت پسندیدن و قبول کردن [illegible]

صاد ہونا – مقبول و پسندیدہ شدن چیزی بود ناسخ مغفور میفرمایند مصرع کلک ازل سے چہرہ ترا صاد ہو گیا *

فصل موحدہ

صبح کا بھولا شام کو آئے تو اوسے بھولا نہین کہتے – شایست بر کسے زنند کہ از فراموشی کار وقتی را بوقت دیگر کند مرزا محمد تقی خان ہوس میگویند ؎ ہو نہین باشندہ عدم کا مجھے بھولا سمجھو * صبح بھولا تو گھر اپنے مین سر شام آیا *

صبر پڑنا – ظاہر شدن تاثیر صبر و خاموشی ستم رسیدگان باشد جرأت گوید ؎ کیا اوس گھر مین چرچا جنے میری آہ و زاری کا * الٰہی صبر اوسکی جان پر اس بیقراری کا *

صبر کرنا – تامل و توقف نمودن در کارے بود و تحمل جور و ستم را نیز گویند و بر یاس و ناامیدی چیزے ہم اطلاق کنند *

فصل حاے حطی

صحبت او ٹھانا – در صحبت کسی ماندہ تعلیم یافتن [illegible]

صحبت بر آرہونا — از کسی موافقت آمدن بود ❊

صحبت کرنا — کنایه از مقاربت باشد یعنی جماع ❊

صحن — نوعے از قماش لطیف بود ❊

صحنچی — صاد مهمله مفتوح و حای حطی و نون زده جیم فارسی تحتانی معروف مکان کوچک بود که در اطراف خانه تعمیر کنند ❊

صحنک — صاد مهمله مفتوح حای حطی ساکن نون مفتوح بکاف کشیده طبق طعام و میوه ها که نذر جناب فاطمه صلواة الله علیها کرده باشند و آنرا زنان سادات خورند ❊

فصل دال مهمله

صدا کرنا — آواز کردن فقیران بود بر در کسے
میر تقی مرحوم گوید ہے فقیر بستی میں تھا تو ترا زیان کیا تھا ❊ کبھو جو آن نکلتا کوئی صدا کرتا ❊

صدقه — عربیست بسکون دوم خوانند تصرف هندیانست ❊

صدقے اوتارنا — اول مفتوح دال مهمله ساکن قاف تحتانی مجهول الف بواو غیر ملفوظ فوقانی با الف و یای معروف کشیده نون و الف مصدری چیزے یا کسے را گرد کسی گردانیدن بود ❊

صدقے کرنا — تصدق کردن چیزی بر کسی باشد ❊

صدقے ہونا — ہای ہوز بواو مجهول نون و الف مصدری گرد گردیدن کسے بود ❊

فصل رای مهمله

صراحی — بضم اول پارچه جامه که مخروطی شکل قطع نموده زیر ہر دو بغل پیراہن دوزند ❊

صراحی دار گردن — دال مهمله با الف و رای مهمله کشیده کاف فارسی مفتوح به رای مهمله ساکن دال مهمله مفتوح بنون صفتی از صفات گردن معشوقان بود جرأت گوید ہے دُر شہوار اپنی آنکھوں سے نکل پڑتے ہیں پیاری دو نظر جاتی ہے جب اوسکی صراحی دار گردن تک ❊

صراحی دار گھنگرو — کاف فارسی مضموم بہای مخلوط مضموم بنون غنه و کاف فارسی دوم زده رای مهمله بواو معروف قسمے از زنگله خلخال بود که ساخت آن بشکل صراحی باشد ❊

صراحی دار سوتی — سین مهمله بواو مجهول فوقانی تحتانی معروف گوہرے که بصورت صراحی باشد

خواجہ آتش گوید ؎ آنکھ سے دیکھا سنا کرتے تھی صحبت کا اثر * تیری گردن میں صراحی دار گوہر ہو گیا *

فصل فا

صفائی — بہمزہ تحتانی معروف ف صاف شدن ع صفا *

صفین اولٹنا — برہم و درہم شدن صفہای معرکہ کارزار و نیز صفہای اہل بزم ست و بالانشان چنانکہ میر تقی گوید ؎ وہ پھرین پلکین اولٹی ہین صفین اک آن مین * اب لڑائی ہند مین سب اس آنہ پلٹن پہ ہے * آتش گوید ؎ اگر اسکو ذیب نرگس مستانہ آتا ہی * اولٹی ہوئی صفین گردش مین جب پیمانہ آتا ہے *

فصل لام

صلواتین سنانا — صاد مہملہ مفتوح لام ساکن واو بالف کشیدہ فوقانی تحتانی مجہول و نون مختفیہ سین مہملہ مضموم ہر دو نون بالف کشیدہ باصطلاح اہل ہند دشنام دادن و بد گفتن بود جرأت گوید ؎ شب کی صحبت پو چھتے کیا ہو دیکھ کے اوسکا حسن ملیح * جون جون زبان پہ دردا دھر تھا وون وون اودھر صلواتین ریں * ایضاً بحر بر رعایت ہمین معنی گوید ؎ نجسا نہین ہے کوئی زمانے مین خوش کلام * صلوات ہی صنم تری دشنام کا جواب *

فصل نون

صنم آمد و صنم کا کھیل — صاد مہملہ و نون ہر دو مفتوح بمیم زدہ کاف با الف کشیدہ کاف دوم مخلوط الہا تحتانی مجہول و لام زدہ بازے بود کہ دو کس باہم مشغلہ کنند باین طور کہ یکی گوید صنم آمد و دیگرے پرسد از کجا آمد چنانکہ جرأت میگوید ؎ پیری ہی مین کچھ داغ جوانی نہین چمکا * طفلی مین بھی ہم کھیل کھیلے تو صنم کا *

فصل واو

صور پھونکنا — دمیدن صور بود *

فصل تحتانی

ضمید — صاد مہملہ مفتوح تحتانی و دال مہملہ زدہ جنگ باہمی کسانیکہ یک کار و یک پیشہ

کنند مانند جنگ باہمی کبوتر بازان و بٹیر بازان و پتنگ بازان وغیرہ*

ضدی - دال مہملہ تحتانی معروف کسیکہ سر جنگ باہم پیشہ گان خود دارد*

باب ضاد معجمہ

فصل دال مہملہ

ضد - اصرار و استبداد کہ بر کارے کنند*

ضد کرنا - اصرار و استبداد در کار کردن بود*

ضدی - اصرار و استبداد کنندہ را گویند*

باب طاے حطی

فصل موحدہ

طبیعت آنا - راغب شدن طبیعت بود بر کاری و کنایہ از عاشق گردیدن بر کسے باشد*

طبیعت لڑجانا - رسائی کردن طبیعت بود در حل معانی باریک و مقدمات دقیق شیخ ابراہیم ذوق سے واہ کیا کیا طبیعت اپنی بھی عشق مین اشد اسے لڑتی ہے*

طبیعت لگنا - مشغولی طبیعت بود در کاری*

فصل رای مہملہ

طرح - اول و دوم ہر دو مفتوح حای حطی زدہ انداز و روش و وضع بود*

طرحدار - دال مہملہ با الف و رای مہملہ کشیدہ وضعدار*

طرح دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدریہ روگردانیدن و اعراض کردن بود از امرے*

طرز اوڑانا - انداز و روش کسی در خود پیدا کردن بود شیخ ناسخ میفرمایند ہر ادا مین موکڑی جگر ہوتا ہی بابین* آسان نہین طرز اوڑانا مرے دل کے*

طرہ - طای حطی مضموم رای مہملہ مشدد مفتوح و ہای مختفیہ کنایہ از چیزے کہ فائق باشد بر چیز دیگر چنانکہ آتش گوید کیون نہ بھائی عاشقون کے دل کہ طفل برہمن* طرہ ہے گردن کا ڈورا دوش کے زنار پر و چیزیست مانند سنگ کہ بالاے قوچ کشند*

فصل لام

طلسم باندھنا - چیز عجیب و غریب بظہور آوردن باشد*

طلسم توڑنا - طلسم شکستن بود*

فصل واو

طوالف - اول مفتوح وواو وہمزہ مکسور بالف وفای کشیدہ باصطلاح ہندیان زنان بازاری را گویند کہ پیشہ اوشان رقصیدن وسرائیدن باشد *

طوفان — در ہندی بمعنی بہتان بود *

طوفان آنا وطوفان اوٹھنا — سیل آمدن وباد تند وزیدن باشد *

طوفان اوٹھانا — بہتان کردن بود شاعر گوید ؎ روتا ہون جو مین کرتے ہو بہتان ہزارون * دو آنسوؤن پر اوٹھتے ہین بہتان ہزارون *

مومن خان گوید ؎ مین تو بولا ہی نہین ہنس کر کیا ہی شکوہ * جھوٹ طوفان نہ اوٹھا غیر سے برہم مت ہو *

طوفان جوڑنا وطوفان لگانا وطوفان لینا — بمعنی ہرسہ تہمت بستن برکسے بود *

طوفان شیطان — ہمان تہمت واتہام بود *

طومار — بمعنی نامہ ومکتوب عربیست وبمعنی سخنان دروغ ہندیست *

طومار باندھنا — دروغ گوئی باشد جرأت گوید ؎ مثنوی بحر نے لکھی مرے افسانے کی * کیون پڑھا حرف محبت جو یہ طومار بندھے *

باب عین مہملہ

فصل الف

عالم — محاورہ اردو زبانان بمعنی کیفیت آید چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند مصرع خط کے آنے پر بھی اک عالم رہا *

فصل رای مہملہ

عُرس — بعین مہملہ مضموم برای مہملہ وسین مہملہ زدہ مجلس طعام فاتحہ بزرگان کہ بعد ہرسال کنند ودران رقص وسرود وغیرہ ہم میباشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کبھی تو فاتحہ دلواتے پھولون پر احباب * کبھی تو عرس ہمارا بہار مین ہوتا *

عرش پر جھولنا — جیم مخلوط الہا بواو معروف ولام زدہ کنایہ از ترفع وتعلی چیزے بود چنانکہ گویند اونکی تلوار عرش پر جھولتی ہے یا اونکی شکوہ عرش پر جھولتی ہے *

عرش کے تارے توڑنا - کنایہ از کردن کار عظیم بود آتش گوید ع آبلے پاؤن کے کیا ہوئے ہمارے توڑے * خار صحرای جنون عرش کے تارے توڑے *

عرصہ - اول مفتوح رای مہملہ ساکن صاد مہملہ مفتوح بہای زدہ ف دیر ع تاخیر [illegible] علی صبا گوید ع آنکو یار نے عشاق سے ایسا کھینچا * حشر تک وعدۂ دیدار نے عرصا کھینچا ایضاً شیخ ناسخ میفرماید ع ہوگئی بالکل ہماری عمر غفلت مین بسر * عرصا اپنی زندگانی کا مگر اک خواب تھا *

عرضی - اول مفتوح رای مہملہ ساکن ضاد معجمہ بتحتانی معروف عرض حاجات خود کہ بذریعہ تحریر از امیران کنند ع عرضہ اسیر گوید ع تحریر یار نے نہ پڑھی میری مدتون * رکھی ہی رکھی طاق پہ عرضی گذر گئی *

فصل شین معجمہ

عشق اللہ - سلام فقرا باشد میر تقی گوید ع عشق اللہ صبا اونھین کہیو جن لوگون نے کیا ہے عشق *

فصل طای مہملہ

عطر کی روئی - پنبۂ عطر آلودہ باشد کہ آنرا مردمان در گوش نہند چنانکہ شاعرے گوید ع واہ کیا اے گل تر تیری ملائم ہین سخن * عطر کی روئی ہوئی عاشقون کے کانون مین *

عطر کی سینک - شاخ باریک کہ عطاران بدان پنبہ عطر آلودہ پیچیدہ برای بوئیدن بکسے دہند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ع جو کوئی سونگھے وہ سمجھے عطر کی یہ سینک ہی * کوئی تنکا بھیر لے گر وہ بسیر کان مین *

فصل قاف

عقبےٰ بنانا - آنچنان کاری نمودن بود کہ ازان باعث درستی آخرت گردد *

عقل کے چراغ گل ہو جانا - کنایہ از زوال عقل بود *

عقل کا چرخ مین آنا - کنایہ از حیران شدن و [illegible] شدن باشد *

عقل کا چرنے جانا - عبارت از کار بیخردانہ کردن بود *

عقل کی مار - ہمان بیعقلی و بیخردی باشد ✤
عقل کے ناخن لینا - کلمہ بود کہ ہرگاہ کسی
حماقت و بیخردی کند این کلمہ بزبان آرند ✤

فصل لام

علی بند - زیورے بود از طلا و نقرہ کہ در انگشتان
و بند دست دارند ✤

فصل میم

عمر دراز - دعائیست کہ بزرگان خردان را
بوقت سلام کردن دہند ✤
عمل ہو جانا - متعارف ست مرزا برق فرمایند
ع کشور عشق مین جرأت سے عمل ہو گیا ✤
اوٹھ گئے غیر جو بزم مین کل ہو گیا ✤

فصل نون

عنقا - عین مہملہ مفتوح نون ساکن قاف
بالف کشیدہ کنایہ از ہر شئے کہ نادر و نایاب
باشد چنانکہ آتش گوید ع سایہ کر دی مین ہما اور
بہ معنی انچہ تیرے خیار سا ہے عنقا سے وہ رخ ✤

فصل واو

عورت - عین مہملہ مفتوح بواو زدہ رای مہملہ
مفتوح بفوقانی کشیدہ قاف زن ع امراۃ ✤

فصل ہائے ہوز

عہد کرنا - قرار دادن امرے باشد کہ چنین
خواہم کرد ✤
عہد لینا - وعدہ امرے از کسی گرفتن بعوض

فصل تحتانی

عید کا چاند - کنایہ از کسے باشد کہ بعد مدت مدید
و مرور ایام او را دیدہ باشند ✤
عیدی - معروف ست ✤

باب غین معجمہ

فصل الف

غالیچا - غین معجمہ بالف کشیدہ لام تحتانی
معروف جیم فارسی بالف کشیدہ بساطیست
مشہور ف قالیچہ ✤
غارا - غین معجمہ و رای مہملہ بالفہا کشیدہ
نام گیت از راگہائے مشہور ✤
غارت گیا - کلمہ ایست بمحاورہ زنان کہ ہرگاہ
از کسے بیزار شوند این کلمہ بزبان آرند ✤

غارت ہونا - تباہ و فنا و ہلاک شدن بود مومن خان گوید ؎ سیماب ہر پہلو میں مرے دل تو نہیں ہے * اس دل نے ستایا مجھے غارت کہیں ہو *

فصل موحده

غبارا - غین معجمه مضموم موحده و رای مہملہ بالف کشیده قسمے از آتشبازیست که چیزے مدور و مجوف از کاغذ ساخته و دود آتش دران پر کرده و چراغ اندران روشن نموده در ہوا سر انند شاعرے گوید ؎ سوز دل بعد فنا بھی آشکارا ہوگیا * جب غبار اوٹھا ہمارا اک غبارا ہوگیا * و در بعض لغت بعضے بای موحده را مشدد ہم آورده اند چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ اوڑ گیا گنبد افلاک بنکے غبارا * جو میری آہ جہان سوز کا دھوان پہونچا * الا حق آنست که اول فصیح و دوم غیر فصیح بلکه غلط *

غبار اوٹھنا - بلند شدن خاک بود از زمین *

فصل بای فارسی

غپ و غپ شپ - غین معجمه و شین معجمه ہر دو مفتوح بہر دو بای فارسی کشیده سخنان بیہوده و لغو را گویند فناگپ *

فصل تای ہندی

غٹ - غین معجمه بتای ہندی کشیده بمعنی ہجوم مردم بود *

غٹ پٹ - غین معجمه و بای فارسی ہر دو مفتوح بہر دو تای ہندی کشیده کلمه بود که بر در آویختن کسے با کسے و بہم آمیختن مردم در جنگ اطلاق کنند *

غٹ غٹ - ہر دو غین معجمه مفتوح بہر دو تای ہندی آوازے که در آشامیدن آب و شراب و مانند آن از گلوی مردم بر آید *

فصل رای مہملہ

غرا - غین معجمه مضموم رای مہملہ بالف کشیده نکردن کاری بود که آن کار را ہر روز کنند *

غرا بتانا - موحده مفتوح فوقانی و نون بالف کشیده کنایه از نیامدن کسے بجاے و نزادن چیزے بکسے و نکردن کاری بود که ہر روز آید یا دیا کنند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ روز وصال یار مہینوں نہیں نصیب * غرا بتا گئی ہے یہ دنیا ہزار جا *

غرا کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری نکردن کارسے بود کہ امزا ہر روز کنند بحر گوید

ع وہ ماہ آج جو آیا تو کل کیا غرا * نشاط و عیش میں گذرا کبھی نہ سارا چاند *

غرانا - نون و الف مصدری غریدن سگ و شیر و گربہ بود

غرفش - اول مضموم رای مہملہ ساکن فا مکسور بشین معجمہ کشیدہ ہمان غریدن سگ و گربہ و شیر بود و تکرار و گفتگوے لایعنی و سخنان غصہ آمیز مردم نیز باشد

غرقی - لنگ کم عرض کہ ازان ستر عورت کنند بدین صورت کہ آلت و خصیہ ہا و کون را بپوشانند و سرین را نہ پوشانند *

غریب - ضد امیر یا ضد شہری ظاہر است و محاورہ ہندیست

غریب خانہ - محاورہ ایست معروف میر تقی گوید

ع کب تو سویا تھا میرے گھر آکر جاگے * طالع غریب خانے کے *

غریبون نے روزے رکھے تو دن بڑے ہو گئے - مثلیست مشہور میر تقی گوید

ع گردش دون کی کم نہوئی کچھ کاری ہوے * روزے رکھے غریبون نے تو دن بڑے ہوے *

فصل شین معجمہ

غش - غین معجمہ مفتوح بشین معجمہ کشیدہ فارسیت ع غشی *

غش آنا - الف و نون بالف کشیدہ ف بیہوش شدن *

غش کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از شیفتہ و فریفتہ شدن بود بر کسے یا چیزے ف غش کردن مرزا برق میفرمایند

ع بند جلوے سے تری چشم تمنائی ہو * غش کرے موسی عمران جو تماشائی ہو *

غش کھاکے گرنا - کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ کاف تحتانی مجہول کاف فارسی مکسور رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری بیہوش شدہ افتادن *

غش لانا - بیہوش شدن بود شیخ ناسخ میفرمایند

ع محفل سے اوٹھانیکا جب قصد کیا اوسنے * دانستہ میں غش لانا تزویر اسے کہتے ہیں *

فصل ضاد منقوطہ

غضب - محاورہ ہندیست افادہ معنی فتنہ و فساد و آفت نیز کنند چنانکہ گویند غضب کی آنکھ

غضب کی چال۔ غضب کا حسن۔ غضب کا انداز ٭

غضب آنا و غضب ٹوٹنا۔ ہیچ آفت آمدن بود ٭

غضب ڈھانا۔ ہیچ آفت برپا کردن باشد ٭

غضب کرنا۔ بد کردن در حق کسے خواہ در حق خود بود ٭

غضب مین پڑنا و غضب مین گرفتار ہونا۔ مبتلا شدن در ہیچ آفت و بلا باشد ٭

غضب نازل ہونا۔ ہیچ آفت آمدن بر کسے باشد ٭

غضب ہونا۔ واقع شدن امری بود کہ باعث خرابی کسے باشد ٭

فصل لام

غل۔ غین معجمہ مضموم بلام کشیدہ مرادف شور بود ٭

غلال۔ لام بالف کشیدہ گلولہ گلین را نامند ٭

غلام گردش۔ مکانیکہ گرداگرد مکانے تعمیر کنند و در ولایت دیوارے باشد حائل میان حرم سرا بود و دیوانخانہ و در رباعات ولایت پیش حجرہ ہا سازند ٭

غلطی۔ غین معجمہ و لام ہر دو مفتوح طای مہملہ تحتانی معروف ضد صحت بود ف غلط ع غلط ٭

غلک۔ غین مضموم لام مشدد مفتوح بکاف کشیدہ ظرفے بود کہ دران زر آمدنی محصول و غیرہ انداختہ جمع کنند ٭

غلیل۔ اول مضموم لام تحتانی مجہول لام دوم زدہ کمانے کہ دران گلولہ گلین نہادہ بر نشانہ زنند ف غلولہ کمان ٭

فصل میم

غم کھانا۔ غم خوردن و نیز ضبط غصہ کردن و در گذر نمودن بود ٭

فصل نون

غنچا۔ اول مضموم نون ساکن جیم فارسی بالف کشیدہ چند کس کہ باتفاق یکجا نشستہ باشند شاعر گوید ؎ ہزار جان سے شیدا ہین ہم حسینون کے ٭ کہ عندلیب ہین غنچے مین نازنینون کے

فصل واو

غوط۔ غین معجمہ بواو مجہول طای مہملہ زدہ فرود آمدن کاغذ بادی بود از بالا در ہوا و بجای غشی و بیہوشی نیز استعمال این لفظ کنند ٭

غول۔ غین معجمہ بواو مجہول و لام زدہ ف گروہ ع جمعیت ٭

غون غان۔ غین معجمہ اول بواو معروف و نون

مخففه غین معجمه دوم بالف کشیده و نون مخففه گویائی و
تکلم کودکان شیرخواره بود ❊

باب فا

فصل الف

فاتحه - عربی است و در استعمال هندیان نیز همین
لفظ ست چنانکه شیخ امداد علی بحر میگوید ۵ فاتحه
تھا کسی شہید عشق کا ❊ رات بھر درگاه میں ماتم رہا ❊

فاتحه پڑھنا - بای فارسی مفتوح بره ہندی
مخلوط الهازده نون و الف مصدری کنایه از سوره حمد
و قل هو الله بر مردگان و قبر ایشان خواندن بود ❊

فاتحه دینا - دال مهمله تحتانی مجهول نون و الف
مصدری خواندن سوره حمد و قل هو الله و درود بود
بر چیزے که نذر خدا و رسول و ائمه و دیگر بزرگان
دین و مردگان اهل اسلام کنند ❊

فارسی بولنا - کنایه بود از سخنانیکه فهمیده
نشوند چنانکه جرأت گوید ۵ کیا جانیے کہ بولینگے
کیا واں کی فارسی ❊ جرأت گئے جو شعر ترے اصفہان کو ❊

فال - عربی ست ف شگون و در استعمال هندیان
نیز همین لفظ ست ❊

فال دیکھنا - ف فال دیدن ❊

فالسائی - همزه تحتانی معروف نام رنگیست
که سرخیش مائل بسیاهی باشد بحر گوید ۵ کیا کہنا
مرے ساقی رنگین مزاج کا ❊ کنٹھ ہے فالسائی گلابی
گلاس ہے ❊

فال کھولنا - کاف مخلوط الها بواو مجهول لام
زده نون و الف مصدری ف فال کشودن ❊

فال لینا - لام تحتانی مجهول نون و الف مصدری
ف فال گرفتن ❊

فال نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن
نون و الف مصدری ف فال برآمدن ❊

فالوده - لام بواو معروف دال مهمله بهای مختفیه
کشیده چیزے باشد که از نشاسته و برنج وغیره
سازند و بر شربت قند وغیره انداخته در موسم گرما
آشامند و فارسیست ❊

فصل فوقانی

فتح پیچ - فا مفتوح بفوقانی و های حطی زده
بای فارسی تحتانی مجهول و جیم فارسی زده نون و الف

تپیدن موہاسے سرزنان بود شہکام با فتن خودآ.
آتش گوید ؎ مہندی سے تیرے ہاتھوں کو گل
ضرب دست کھاسے * چوٹی سے فتح پیچ سے سنبل
شکست کھاسے *

فتوحی - فا مفتوح فوقانی بواو مجہول حای حطی تحتانی معروف قسمے از پیراہن بود کہ آستین ہا ندارد و تا کمر باشد *

فصل رای مہملہ

فراشی پنکھا - فا مفتوح رای مہملہ مشدد بالف کشیدہ شین معجمہ تحتانی معروف بای فارسی مفتوح بنون زدہ کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ نوعے از بادکش یکہ کلان بود و آنرا بسقف خانہ آویزند و کشند *

فرد - کاغذ یکہ محرران دفتر بران حساب نویسند و این اصطلاح ارباب دفاتر ہندوستان است کنایہ از بحث *

فردی بوٹی - نشان کوچک کہ علحدہ علحدہ بر قماش اندازند کہ یکے با دیگرے نہ پیوندد *

فرزول - فا مفتوح رای مہملہ ساکن زای معجمہ بواو معروف و لام زدہ آلہ بود از آلات بندوق چنانکہ اسیر گوید ؎ آہ پچان کے سیے دل چاہیے *

کیا چلے پیچک جو بے فرزول ہو *

فرشتہ خان - کنایہ از مردم با ہیبت و سطوت باشد *

فرنگی محل - نام مقامی ست در لکھنؤ *

فرنی - فا مکسور رای مہملہ ساکن نون تحتانی معروف نوعی از شیر برنج باشد کہ بس لطیف بود *

فروہی - فائدہ و حاصل را گویند کہ در کاشتہ شود و آنچہ حقوق در زمینداری باشد *

فریاد کرنا - نالش کردن و نیز نالہ کردن آمدہ *

فریاد لانا - شکوہ ظلم و جور کسی پیش کسی آوردن بود سودا گوید ؎ گیا نہ کوئی ترے شہر کہنے میرا حال
کہ میرے پاس نہ لایا ہو ارمغان فریاد *

فریب - فارسیست و باستعمال ہندیان مذکر ست *

فریب دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری ف فریب دادن *

فریب کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری ف فریب کردن *

فریب کھانا - ف فریب خوردن *

فریبیا - تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ فریب دہد ہم ف دغا باز ع مکار و محیل *

فریم - فا مفتوح رای مهمله تحتانی مجهول و میم
کشیده چهار چوبے که گرد آئینه نصب کنند وآنرا
چوکٹها نیز گویند لااستاد مؤلفه ع فریم اپنا
دل روشن ہی تصویر تصور کا * چراغ چشم مین
روغن ہے تصویر تصور کا *

فصل صاد مهمله

فصد کهولنا و فصد لینا - ف رگ زدن *
فصدین لینا - کنایه از علاج جنون خود کردن باشد

فصل ضاد معجمه

فضا - کیفیت و بهار را گویند *

فصل قاف

فق - فا مفتوح بقاف کلمه ایست که بر تغیر رنگ
روی مردم اطلاق کنند شیخ ناسخ سفر مانید ع
کس گل کا منه چمن مین ترے آگے فق نهین *
یه رنگ گل اور یاهی افق پر شفق نهین *
فقره - سخن فریب را گویند *
فقره بتانا - فریب دادن بود *
فقره چلنا - کارگر شدن سخن فریب بود *
فقره دینا - فریب دادن باشد *
فقره کرنا - بفریب آوردن بود کسے را *

فصل لام

فلانا - در اصطلاح هندیان عضو تناسل را گویند *

فصل واو

فوطه - خصیه را گویند *

فصل تحتانی

فیل - فا مفتوح تحتانی و لام زده ف فریب
ع مکر *
فیلسوف و فیلیا - تحتانی با الف کشیده کسیکه
فریب و مکر کند شیخ امان علی سحر گوید ع یه عاشق
فیلیے ہوتے ہین کیا صورت بناتے ہین * مہینون
خط نهین بنتا نه کپڑے بدلے جاتے ہین *

باب قاف

فصل الف

قاب - قاف با الف و موحده کشیده ظرفی از چینی که
دران طعام و مانند آن دارند ترکیب و دارد در اردو استعمل *
قابو - ترکیب و دارد و مستعمل *
قابو پر چڑهنا - در اختیار کسی شدن بود شیخ

ابراہیم ذوق گوید ؎ عشق کی ڈھب پہ نہ کوئی بجز انسان چڑھا ٭ اسکے قابو پہ چڑھا تو بنی داں چڑھا ٭

قابو چلنا - ذی اختیار شدن بود ٭

قابو سے نکل جانا - در اختیار کسے نماندن کسی بود

مومن خان گوید ؎ ای دل جو وہاں آیا کیا کیا ہمیں ترسایا ٭ تو نے اوسے سکھلایا قابو سے نکل جانا ٭

قابو میں آنا - در اختیار کسے آمدن بود ٭

قابو میں لانا - در اختیار خود آوردن کسی بود دیگری را

قاق - قاف بالف وقاف دوم کشیده ترکیست و در اردو مستعمل ف لاغر و نزار شیخ ناسخ میفرماید ؎ وادی وحشت میں ہیں اپنی ہی جنبش وحشا طاقت جنبش کہاں اون میں کہ مجنون قاق ہے

فصل موحده

قبولی - قاف مفتوح موحده بواو معروف لام تحتانی معروف قسمے از پلاؤ باشد که دال نخود با برنج آمیخته پزند و فارسیست ٭

فصل فوقانی

قتلا - قاف مفتوح فوقانی ساکن لام بالف کشیده تراشه گرد و مدور بود که از چیزی برند

وترا شیده باشند ٭

فصل دال مهمله

قدم - قاف و دال مهمله هر دو مفتوح بمیم کشیده در هندی بر دو معنی آید اول در بیت مشهور جگر گوید ؎ کسیکا کشتهٔ رفتار ہوں عجب کیا ہے قدم کا پیڑ ہو میرے مزار سے پیدا ٭ دوم نوعی از رفتار اسب بود که بے تکان باشد چنانکه رشک گوید ؎ صرصر و برق ایام کا دم بند کیا جب چلا توسن نازیت دلدار قدم ٭

قدم اوٹھانا - شتاب روی بود ذوق بلوی گوید ؎ آتی ہے صدا سے جرس ناقہ لیلیٰ ٭ صد حیف کہ مجنون کا قدم اوٹھ نہیں سکتا ٭

قدم بھاری ہونا - کنایه از نامبارکی قدم کسے بر کسے بود آتش گوید ؎ قدم بھاری ہمارا ہوگا ہم پر باغ عالم میں ٭ وہ ٹہنی بھٹ پڑیگی جس پر اپنا آشیاں ہوگا ٭

قدم قدم چلنا - آہستہ آہستہ رفتن باشد ٭

قدم لینا - کنایه از پابوسی باشد صبا گوید ؎ خط ودکا لیکے پڑھا پیچھے ہمنے سر نامہ ٭

بڑھا کے ہاتھ قدم پہلے نامہ بر کے لیے ایضاً آتش
گو یدے چال ابر کی چلا جو گلستان مین جھوم کر
طاؤس نے قدم ترے رہوار کے لیے ÷ و کنایہ
از نازام دادن نیز باشد ÷

قدم مارنا - ف قدم زدن آتش گوید
عرصۂ جنگ سے خونریز مین ہی یان کی ÷ پیشۂ عشق
مین مردون کی طرح مار قدم ÷

قدمون سے لگے رہنا - گاہی جدا نشدن
کسے از کسے بود جرات گوید کس طرح سے تو قدمون
سے او سکو جا لگتی اگر رنگ حنا میں کچھ اثر ہوتا پس شیخ
ابراہیم ذوق گوید نیرنگ کفک ہون نہ تر افندہ
پا ہون ÷ مین کچھ نہین لیکن ترے قدمون سے لگا ہون ÷

قدمون لگے بلا - معروف ست ÷

قدمون کو چھوڑنا - جدا شدن کسی از کسی بود ÷

فصل رای مہملہ

قرارداد - وعدہ امرے باشد ÷

قرآن اوٹھانا - اول مضموم دوم ساکن
الف ممدودہ بنون معلنہ کنایہ از سوگند خوردن
بود بکلام الٰہی درست گرفتن ع حلف خرا(؟) و نیز

گوید مصحف رخ کی قسم مین ہے مزہ ÷ ہم سے
قرآن پہ رو کھوائیے گا ÷

قرآن پر ہاتھ رکھنا - ہمان کنایہ از سوگند
خوردن بکلام الٰہی باشد ÷

قرآن درمیان - دال مہملہ مفتوح رای مہملہ
ساکن میم مکسور تحتانی بالف کشیدہ و نون معلنہ
کلمہ ایست بمحاورہ زنان کہ ہر گاہ زندہ را بمردہ
در ہیچ امر نسبت دہند این کلمہ بر زبان آرند ÷

قرآن کا جامہ پہننا - بای فارسی و ہای ہوز
ہر دو مفتوح بنون زدہ نون و الف مصدری
کنایہ از نہایت پارسا و نیک ساختن بود خود را
چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند ست مانیو کہ
ہو گا یہ سید رد اہل دین ÷ گر آئے شیخ پہنکے
جامہ قرآن کا ÷

قرق - بالضم و سکون دوم ترکیست و در اردو
مستعمل ف باز داشتن ع منع ÷

قرمساق - کسیکہ زن خود را بدیگران دہد ترکیست

فصل سین مہملہ

قسم - عربیست ف سوگند ÷

قسم اوتارنا - الف بواو غیر ملفوظ فوقانی با الف وراء مہملہ کشیدہ نون والف مصدری کنایہ از شکستن عہدیکہ صحبت کردن یا نکردن کاری نمودہ باشند

قسم دینا - قاف وسین مہملہ مفتوح بمیم کشیدہ ف سوگند دادن *

قسم کھانا - کاف مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ ف سوگند خوردن *

قسم لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری ف سوگند خواستن *

فصل لام

قلعی کھل جانا - قاف مفتوح لام ساکن عین مہملہ تحتانی معروف کاف مخلوط الہا مضموم لام ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از عیان شدن عیب پوشیدہ کسے بود بقابلہ کسی خواجہ آتش گوید ؎ ہوگا کبھی جو اوس رخ روشن کا سامنا * قلعی کھلے گی آئینہ مہر و ماہ کی *

قلقاری - بروزن دلداری خندہ باآواز طفلان باشد

قلم - قاف ولام ہر دو مفتوح بمیم کشیدہ شاخیکہ از درخت بریدہ علیحدہ بر زمین نشانند و بو ہای کوتاہ کہ زیر زلف و کاکل بالای رخسار ہا نہند و بدین ہر دو معنی فارسیست و در ہندی بر چہار معنی آید اول مینای خرد و دراز کہ دران شراب پر کنند شاعری گوید ؎ ہے جام مے کہ پھول کھلا ہے گلاب کا * نرگس کی شاخ ہے کہ قلم ہے شراب کی * دوم شاخ تراشیدہ بلور مانند آن لاستاذ مؤلفہ ؎ ہیرے کی ہیں ہتیلیاں تیری * اونگلیاں ہیں بلور کی قلمیں * سوم نوعے از آتشبازی ست چہارم استخوان ساق حیوانات مانند گاو و گوسپند بود و ہر چہار معنی مؤنث ست در استعمال *

قلمتراش - چاقو و کارد را گویند کہ بدان قلم تراشند رشک مغفور مغفرا یند ؎ میر کی بھی تراش رہی ہے قلم * کرتی ہے ہاتہ صاف تمہاری قلمتراش *

قلم کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری ف بریدن ع قطع *

قلمی آم - میم تحتانی معروف الف بالف و میم کشیدہ قسمے از انبہ بود کہ شاخ درخت آنرا بشاخ

درخت انبہ ودیگر بستہ باشند ونمو کند وثمر دہد دیر یار شیرین وخوش ذائقہ باشد ✲
قلمی شورہ ـ شورہ ایست مشہور ✲
قل ہو جانا ـ بقاف مضموم ولام ساکن ہائے ہوز مجہول جیم ونون بالفہا کشیدہ فاتحہ اموات درویشان کہ بعد ہر سال آید وکنایہ از خاتمہ کسے یعنی مردن نیز باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ وصل کے ایام میں وہ شور قلقل ہو گیا ✲ اب تو ساقی کی جدائی میں مرا قل ہو گیا ✲
قلیا تمام ہونا ـ بمان کنایہ از آخر وتمام شدن کسے بود مرزا برق میفرمایند ؎ کیا فائدہ جو قاقل مینا کا دور ہے ✲ اپنی فراق یار نے قلیا تمام کی ✲

فصل میم

قمچی ـ ترکیست ف تازیانہ

فصل نون

قند لٹے کو لون پر مہر ـ مثلیست بجائے زند کہ کسے شئے بیش قیمتی خود بکسے بخشد ودر دادن چیز کم بہا مضائقہ کند ✲

فصل واو

قوال ـ قاف مفتوح واو مشدد و بالف ولام کشیدہ ف خنیاگر ع مغنی ✲
قورما ـ بقاف مفتوح بواو مجہول ورائے مہملہ میم بالف کشیدہ گوشتے کہ در روغن میان دیگ بریان کردہ نان خورش سازند وترکیبست ✲
قول دینا ولینا ـ عہد کردن وعہد کہ از کسی باشد جرأت گویدے ؎ قول انکا دیکے راہ میں تم واہ خوب آئے وعدہ گاہ میں تم ✲ ولہ ؎ خدا ہی جو آئے شب کو بھی وعدہ یہ تو اپنے عبث میں قول تجھسے اے بت عیار لیتا ہون ✲
قول کا پھلا ـ زنجیری سازند مانند دو پنجہ دست کہ یکے در دیگرے باشد ✲

فصل ہائے ہوز

قہاقا ـ قاف مفتوح ہائے ہوز وقاف بالفہا کشیدہ خندہ کہ با آواز بود ف قہقہہ چنانکہ حضرت برق میفرمایند ؎ مسکرایا جو نظر آئے دہن غنچون کے ✲ کبک کی چال جو دیکھی تو قہاقا مارا ✲
قہر ٹوٹنا ـ نازل شدن آفت بود بر کسے ✲

فصل تحتانی

قیامت - بمعنی معروف عربیست و رستخیز
و بمعنی بسیار شوخ و فتنہ انگیز و آفت خیز مجاز ہوگا
ہندیانست چنانکہ گویند قیامت کی آنکھ
قیامت کی چال قیامت کا جلوہ +
قیامت آنا و قیامت اوٹھنا - فتنہ
برپا شدن باشد +
قیامت اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ
تای ہندی مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ و
فتنہ انگیختن +
قیامت کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن
نون والف مصدری و فتنہ برپا کردن +
قیف - چیزیست لولہ دار کہ بر دہن شیشہ
نہادہ گلاب و مانند آن در شیشہ پر کنند و ترکیست
قیمہ - قاف تحتانی معروف میم مفتوح بہای
مختفیہ گوشت خرد خرد کردہ را گویند و فارسیست
قیمہ کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف
مصدری خرد خرد کردن گوشت و مانند آن بود
قینچی - قاف مفتوح تحتانی زدہ و نون غنہ
جیم فارسی تحتانی معروف آلہ بود از آہن کہ بدو [illegible]
دو کاغذ و مانند آن از آن قطع کنند و گاز
ع مقراض و بہیر قینچیها آہنین تیز باشد کہ
گرد اگرد مکانے یا جائی [illegible]
و آن جای کج و منحرف نصب کنند [illegible]
گویند کی سگ جانان [illegible] کی
احتیاط + قینچیان ترجمہ [illegible]
کے واسطے + و بغیر نون غنہ بمعنی اول [illegible]

باب کاف

فصل الف

کا - کلمہ بود کہ فائدہ معنی اضافت دہد در جائیکہ
لفظ مضاف مذکر باشد و لفظ مضاف الیہ مذکر
بود خواہ مونث چنانکہ درد دل کا ترجمہ درد دل
بود و درد آنکھ کا ترجمہ درد چشم باشد +
کاٹ - کاف بالف و تای ہندی کشیدہ بمعنی بریدن تیغ
را گویند و بمعنی دشمنی و عداوت نیز آمدہ +
کاٹ چھانٹ - جیم فارسی مخلوط الہا بالف و نون
غنہ و تای ہندی کشیدہ کنایہ از قطع و برید باشد +

کاٹنا - نون والف مصدری بر سہ معنی آید اول بریدن وقطع نمودن چیزے از کارد وتیغ ومقراض ومانند آن دوم گزیدن چیزے از دندان سوم گزند رسانیدن جانوران نیش دار از نیش مانند عقرب وزنبور ٭

کاٹو تو لہو نہیں - محاورہ ایست بجائے صرف کنند کہ کسے از تحیر خاموش وساکت ماندہ باشد ٭

کاٹھ - بر دو معنی آید اول چوب مطلق ع خشب دوم کندہ چوب کہ آنرا سوراخ کردہ در پائے مجرمان اندازند ف کلند روکندہ یا ع مقطرہ ٭

کاٹھ کباڑ - کاف مفتوح موحدہ بالف ورائے مہملہ کشیدہ کنایہ از اسباب واشیای خانہ بود ٭

کاٹھی - تائے ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف بر سہ معنی آید اول نیام شمشیر ع قراب دوم زین اسپ کہ چوبین باشد سوم کنایہ از پیکر مردم بود چنانکہ گویند اس شخص کی کیا اچھی کاٹھی ہے ٭

کاٹے تلوار نام سپاہی کا - مثلیست مشہور شیخ امداد علی بحر گوید رباعی روشن تم سے ہے خوش نگاہی کا نام ٭ ان دونوں بھوؤں سے کجکلاہی کا نام ٭ ابرو نے کیا ہے تم کو قاتل مشہور ٭ کاٹے تلوار ہو سپاہی کا نام ٭

کاٹے کٹے نہ مارے مرے - مثلیست بر کسے زنند کہ نہایت سخت جان باشد چنانکہ شاعری گوید ع نہ کاٹے کٹے جو نہ مارے مرے ٭ و نازو ادا پر تمھارے مرے ٭

کاجل - کاف بالف کشیدہ جیم مفتوح بلام زدہ ف دودہ ٭

کاجل پارنا - بائے فارسی بالف ورائے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری دودہ چراغ در ظرفے گرفتن بود ٭

کاجل دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری دودہ چراغ در چشم کشیدن بود ٭

کاجل کاتل - کاف دوم بالف کشیدہ فوقانی مکسور بلام زدہ خالیکہ معشوقان از دودہ چراغ بر رخسارہا سازند مرزا برق میفرمایند ع
تیرہ بختوں نے بڑھایا حسن دونا یار کا ٭ تل سے
کاجل کی گل رخسار لالا ہو گیا ٭

کاجل کی کوٹھری - کاف تحتانی معروف

کاف دوم بواو مجهول و تای هندی مخلوط الها
زده و رای مهمله تحتانی معروف مکانیکه دوده چراغ
دران جمع شود

کاجل گهلانا - کنایه از دوده چراغ در چشم
کشیدن بود

کاجل لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون
بالف کشیده دوده چراغ در چشم کشیدن بود

کاغذ - فارسیست ع قرطاس و بمعنی نامه و
مکتوب نیز فارسیست الا بر قباله و تمسک و محلکا
وغیره که اطلاق کاغذ کنند ظاهرا محاوره هندیان است

کاغذ کے گھوڑے دوڑانا - کاف تحتانی
مجهول کاف فارسی مخلوط الها بواو مجهول رای
هندی تحتانی مجهول دال مهمله مفتوح بواو زده
رای هندی نون بالف کشیده کنایه از ارسال
خطوط و مکتوبات بود جابجا چنانکه خواجه وزیر گوید
ے خط یہ خط لکھیگا اے شاہ سوار گھوڑے
کاغذ کے بھی دوڑا دیگا

کاغذی ناؤ - کاف تحتانی معروف نون بالف
کشیده و واو کنایه از شی بے اعتبار و بی ثبات
بود شیخ امداد علی بحر گوید ے علم سفینه او سکو
تجھے علم سینه بحر بد توکل پر او شیخ ہی کاغذی ناؤ و ترا

کاغذی ناؤ آج نہ ڈوبی کل ڈوبی - مثلی
که بر شی بے اعتبار و بے ثبات زنند

کاغذی - یعنی دفتری و سیاقدان محاوره هندیان است

کاغذی بادام - قسمی از بادام بود که پوست
بیرون آن باریک مانند کاغذ باشد شیخ ناسخ
سیفرماید ے کھینچکر تصویر چشم یار مانی نے
کہا ۔ باغ عالم میں کب ایسا کاغذی بادام ہے

کاغذی لیمو - قسمی از لیمو باشد که پوست
آن باریک بود

کافور ہو جانا - کنایه از گریختن کسی و ناپدید
و زائل گشتن چیزے بود شیخ ناسخ سیفرماید
ے سکتے ہی بجھا ماجرا و ٹھا شعله میرے
داغ کا ۔ ہو گئی کافور سردی مرہم کافوری کی شیخ
امداد علی بحر گوید ے وہ بال کھولے ہوئے
چڑھ گئے جو کوٹھے پر بہ فلک سے ہو گئی کافور
شکتاب گھٹا

کافی - فا تحتانی معروف رگنی بود از سی

وششم راگنی مشہور ❊

کاگ - کاف بالف وکاف فارسی کشیده ہندی دہان شیشه را گویند شاعرے گوید ؎ کیسی بہار میں ہے سیہ مست عندلیب ❊ بوتل کا سیکشون کی مگر کاگ ہو گئی ❊

کال - کاف بالف ولام کشیده قحط غله بود خصوصًا وقحط ہر چیز عمومًا ودر استعمال مذکر ست آتش گوید ؎ زمانه عاشق ومعشوق سے نہیں خالی ❊ گلون کا قحط نہیں بلبلون کا کال نہیں ❊

کالا - لام بالف کشیده ف سیاه ع اسود ونیز کسے که سیاه رنگ بود وکنایه از مار سیاه نیز باشد آتش گوید ؎ تریاق کا ہی جو سر اپ جسم سخت جان ہین ❊ کالا بھی کاٹتا تو مجھکو اثر نه کرتا ❊

کالا پانی - بای فارسی بالف کشیده نون تحتانی معروف جزیره الیست از جزائر دریای شور که انگریزان مجرمان را دران دائم الحبس دارند وکنایه از آب دریای شور نیز بود که سیاه مینماید اسیر گوید ؎ تر پسینے سے ہوا ہی جو وه گیسوے سیاه ❊ نابنی جائینگے عشاق بھی کالا پانی ❊ وشراب را نیز گویند

ف آب سیاه ❊

کالا چور - جیم فارسی بواو مجہول ورای مہمله کشیده کنایه از دزد فرضی باشد ❊

کالا دانه - بر دو معنی آید اول حب النیل را گویند که دوای مسہل ست دوم تخمیست که آنرا جہت دفع نظر بد در مجمر سوزند ف سپند چنانکه آتش گوید ؎ پھوٹین وه آنکھین نگاه بد سے جو دیکھین تجھے ❊ آتشین رخسار مجمر خال کالا دانه ہے ❊

کالا منه - روی سیاه رنگ بود شیخ ناسخ گوید ؎ ہی سحر اب اپنی نورانی دکھا صورت ہمین ❊ کب سے کالا منه دکھاتی ہے شب فرقت ہمین ❊ وکلمه نفرت ہم باشد مومن گوید ؎ چل پرے ہٹ مجھے نه دکھلا منه جلای شب ہجر تیرا کالا منه ❊

کالا منه نیلے ہاتھ پاؤن - کلمه ایست که خوبان زنان از کسے آزرده وبیزار شوند این کلمه بر زبان آرند ❊

کالا منه کرنا - کاف مفتوح رای مہمله ساکن نون بالف مصدری کنایه از ترکت ناشدنی بود

شیخ ابراہیم ذوق گوید ع باقی ہے شیخ کو ابھی حسرت گناہ کی * کالا کریگا مُنہ بھی جو داڑھی سیاہ کی *

کالا منہ ہونا - ہای ہوز بواو مجہول نون و الف مصدری کنایہ از رسوا و بدنام شدن بود بحر گوید ع داغ رسوائی عذار یار سے لالا ہوا * اوس دلہن کے سامنے گھونگھٹ کا منہ کالا ہوا *

کال پڑنا - بای فارسی مفتوح بہ رای ہندی زدہ نون و الف مصدری قحط افتادن غلہ بود بسبب خشک سالی *

کالک - لام مفتوح بکاف کشیدہ ف سیاہی ع سواد و کنایہ از رسوائی و عیب بود *

کالکا - کاف بالف و لام زدہ کاف دوم بالف کشیدہ نام معبد ہنود بود شیخ امداد علی بحر گوید ع کیا ہی شب فراق صنم خوفناک ہے * ساری سیاہ اوڑھکر نکلی ہے کالکا *

کال کا مارا - بمیم و رای مہملہ بالف کشیدہ کنایہ از کسیکہ در قحط غلہ او را غلہ بہم نرسد *

کالی - لام تحتانی معروف انچہ از مونثات رنگ سیاہ باشد و نام یکے از معبودان ہنود نیز بود شیخ امداد علی بحر گوید ع زلف کی عشق مین کیون لوگ ہین زنار بدوش * پوجتے کالی کو مسلمان نہ ہندون کی طرح *

کالی آندھی - الف بالف کشیدہ و نون غنہ دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف باد گرد آلود و تیرہ و تار را گویند *

کالی آنکھہ - صفتے از صفات چشم معشوقان بود ف چشم سیاہ خواجہ آتش گوید ع یہی اشارہ ہے اون کالی کالی آنکھون کا * شکار شیر نہ کھیلین تو ہم غزال نہین *

کالے بال - لام تحتانی مجہول موحدہ بالف و لام کشیدہ باصطلاح موہای زہار را نامند *

کالی بلا - لام تحتانی معروف موحدہ مفتوح لام دوم بالف کشیدہ ف بلاے سیاہ شیخ ناسخ میفرمایند ع جو دن ہے سو ہے دیو سفید اپنی نظر مین * جو رات ترے ہجر مین ہے کالی بلا ہے *

کالی جمعرات - کنایہ از روز یا شب غمی بود

کالے کوس - لام تحتانی مجہول کاف بواو مجہول و سین مہملہ زدہ کنایہ از مسافت دور و دراز

بود شیخ ناسخ میفرمایند رباعی دیکھی نہ کسی نے میری غربت افسوس * کاٹے کرتے ہین ہر قدم پر پاپوش اس روز سیاہ پر یہ ای بخت سیاہ * چلنے پر مرے کالی رات مین کالے کوس *

کالے کے آگے چراغ نہین جلتا - مثلیست مشہور بجاے زنند کہ کسے بمقابلہ کسے کہ از و غالب و فائق در امرے بود رونق نگیرد و بینا نکہ اسیر گوید ؎ داغ دل کیون نہ مٹے جب وہ دکھائی گیسو * سامنے کالے کے جلتا نہین زنہار چراغ *

کالی گھٹا - لام تحتانی معروف کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح تاے ہندی بالف کشیدہ ابر سیاہ رنگ را نامند *

کام - ف کار ع شغل و کنایہ از عہدہ و خدمت و کار زردوزی وغیرہ نیز بود و بزبان اصلی ہند شہوت جماع را گویند *

کام آنا - الف و نون بالف کشیدہ ف بکار آمدن و کنایہ از کشتہ شدن کسے در کار زار باشد چنانکہ شاعرے گوید ؎ دل ہمارا ابھی اوسی جا ہو خدا خیر کرے * کوے قاتل مین نہ اب کوئی کام آیا

کام بگڑنا - نادرستی کاری باشد *

کام بند ہونا - کنایہ از معطلی بود غالب گوید ؎ اوسکی امت مین ہون مین میرے رہین کیون کام بند * واسطے جس شہ کے غالب گنبد بیدر کھلا

کام بنا - درست آمدن کارے باشد *

کام تمام کرنا - کنایہ از جان ستانی باشد میر تقی مغفور میفرمایند ؎ الٹی ہوگئین سب تدبیرین کچھ نہ دوا نے کام کیا * آخر اس بیماری دل نے اپنا کام تمام کیا *

کام تمام ہونا و کام آخر ہونا - کنایہ از جان دادن بود جرأت گوید ؎ ہوگئے وصل کا ہم سنتے ہی پیغام تمام * کام دل کچھ نہ بر آیا کہ ہوا کام تمام شاعرے گوید ؎ لاکھ قدم اوٹھائیگا زندہ کبھی نہ پائیگا * گھر سے وہ جبتک آئیگا کام یہان تمام ہے * میر تقی مغفور گویند ؎ دیکھتا ہوں تو کام میرا میر * اول عشق ہی مین آخر ہے *

کام چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون والف ہندی ف کار روائی میر گوید مصرعہ کام کچھ چلتا نہین اس تحو معنی فی ملت سے یہان *

کامچور - کسیکه حیله وبهانه در کردن کاری کند شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ جی عبادت سے چرانا اور جنت کی طلب * کامچور اس کام پہ کس منہ سے اجرت کی طلب *

کامدار - کاف بالف کشیده ومیم زده دال مهمله بالف وراے مهمله کشیده کنایه از جامه ودوشاله وکلاه وپاپوش وبمانند آن باشد که بران کار زردوزی وغیره بود وکسیکه امیران وبادشاهان ہیچ عهده وخدمت اورا دہند *

کامدانی - نون تحتانی معروف قماشے بود که بران از تارہای زر ونقره گلہا وبوٹہا وبیلہا دوزند شیخ ناسخ مغفور فرمایند ؎ دمکتا ہے جو کندن سا بدن ایک ایک حلقے سے * تری جالی کی کرتی میں ہے عالم کامدانی کا *

کام دینا - بکار آمدن بود ونیز ہیچ خدمت وعهده بکسے دادن باشد *

کام دیو - دال مهمله تحتانی وواو مجهول کنایه از قوت باه وخواہش جماع بود *

کام کاج - در آخر جیم تازی ہر دو لفظ معا مستعمل میشوند بمعنی کار وشغل *

کام کرنا - کاف مفتوح راے مهمله ساکن نون والف در مصدری معنے مشغول کردن وکنایه از کار نمایان کردن نیز باشد چنانکه میر تقی مغفور میفرمایند ؎ کام دل میں مرا تمام کیا * غرض اس شوخ نے بھی کام کیا *

کام لینا - کار خود گرفتن از کسے بود وہیچ خدمت وعهده بکار گرفتن نیز باشد *

کام نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون والف مصدری بر دو معنی آید اول کار برآری چنانکه مومن خان دہلوی گوید ؎ کیوں کام طلب ہے مرے آزار سے گردوں * نا کام سے دیکھا ہے کہیں کام نکلتا * دوم بازستانیده شدن عهده وخدمتے که امیران وبادشاہان بکسے داده باشند *

کامنی - نون تحتانی معروف زن نازک اندام را گویند *

کام ہو جانا - کنایه از جان بحق تسلیم شدن بود میر تقی مرحوم گوید ؎ تیغ نا کاموں پہ نہ ہر دم کھینچ * اک کرشمہ میں کام ہوتا ہے * شاعرے گوید ؎ آخر کیا اس آپ کی تاخیر نے ہمیں * کس کام میں رہے کہ یہاں کام ہو گیا *

کان - کاف بالف کشیده ونون معلنه بر سه معنی آید اول گوش ع آذان دوم نام زیور گوش زنان

سوم افزونی یک گوشہ جامہ مربع یا یک گوشہ چارپائی کہ از سہ گوشہ قدرے افزون باشد چنانکہ شاعرے گوید ؎ کیا باتین کیجیے شب وصل اوس نیم رات کی * ڈرتے ہیں کہ کان نہ سن لے پلنگ کا *

کانا - نون بالف کشیدہ کسیکہ یک چشم دارد ع اعور و بر ثمرے کہ کرم خوردہ باشد نیز اطلاق کنند چون ثمر درخت کنا یہ و مانند آن *

کانا پردہ - پردہ ناقص را گویند *

کانا پھوسی - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف سین مہملہ تحتانی معروف سخن راز در گوش کسے گفتن بود ف سرگوشی *

کان اوپیٹھنا - الف بواو غیر ملفوظ تحتانی مجہول و تای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف گوشمال دادن *

کان بجنا - موحدہ مفتوح جیم ساکن نون و الف مصدری کنایہ از شنیدن آوازے یا سخنے کہ بے اصل بود یعنے آن آواز کسے نداده باشد و آن سخن نگفتہ بود شاعرے گوید ؎ خیال صبح کے ہونے کا ہے بہت شب وصل * ہمارے کان نہ بجنے لگین گجر کی طرح *

کان بھرنا - بسیار شنیدن سخنے باشد و کنایہ از طرف کسے بدگوئی کردن بود پیش کسے میر تقی مرحوم گوید مصرع دونون کان بھرے ہین اپنے بے تہ یاران فسانے سے * شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ کوئی غماز نہین میری طرف سے اے ذوق * کان اوسکے مری فریاد ہی بھر دیتی ہے *

کانپ - کاف بالف و نون غنہ و بای فارسی کشیدہ پارۂ نے خم دادہ کہ در کاغذ بادی باشد و قسمے از آہک بود کہ عمدہ و صاف تر باشد و امر بود از لرزیدن *

کان پر جون نہ رینگنا - نون نافیہ مفتوح رای مہملہ تحتانی مجہول و نون غنہ و کاف فارسی زدہ نون و الف مصدری ہمان کنایہ از بیخبری محض بود اسیر گوید ؎ فریاد قیس کتنی ہی اے ساربان عبث * جون رینگتی نہین کبھی لیلی کے کان پر *

کان پڑی آواز نہ سنائی دینا - بای فارسی مفتوح رای ہندی تحتانی معروف الف بالف کشیدہ واو بالف و زای معجمہ زدہ نون نافیہ ہای مختفیہ سین مہملہ مضموم نون بالف کشیدہ ہمزہ و تحتانی

معروف دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از ہیچ نشنیدن در شور و غوغا بود شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ گا وہی خلق اوس دریہ حیران ہو کی آواز نہ تھی ۔ گاہ یہ غل کہ سنائی دیتی کان پڑی آواز نہ تھی

کان پکڑنا - بای فارسی و کاف ہر دو مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از قائل شدن بکمال یا حسن و جمال کسی بود اسیر گوید ؎ حضور چشم نرگس پر گھڑے پانی کے پڑتے ہیں ۔ ترے کانوں کے آگے کان گل اکثر پکڑتے ہیں ۔ ایضاً رشک ناسخ مغفور میفرمایند ؎ پھول آگے ترے پکڑتے ہیں کان ۔ نرگس آنکھیں اگر چراتی ہے ۔ و کنایہ از اجتناب نمودن از کسے نیز باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کان پکڑتا زمانہ ترسے ناتوانوں سے ۔ دیکھی خفت تجھے یہ تیری جفا سے لیے ۔

کانپور - بای فارسی بواو معروف و رای مہملہ زدہ نام جائیست مشہور و این لغت بواو غیر ملفوظ نیز آمدہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ یوسف ثانی جو ہے وہ خود فروش ۔ کانپور ہے مصر گنگا نیل ہے

کانٹا - کاف بالف کشیدہ و نون غنہ تای ہندی بالف کشیدہ بر چند معنی آید اول خار ع شوک دوم ترازوی کوچک آہنین کہ دران زر و جواہر وغیرہ سنجند میر دوست علی خلیل گوید ؎ ثمرہ رشک کے جینے کا مقدر آج کھلتا ہے ۔ گران قیمت ہے موتی زلف کا کانٹے میں تلتا ہے ۔ سوم آہنے با غلاف کج کہ بدان ماہی را شکار کنند ف شست ع قلاب شیخ ناسخ میفرمایند ؎ لگا ہے کانٹے میں ٹکڑا کوئی مرے دل کا ۔ جو چاہیے اسے گلعذار مچھلی کا ۔ چہارم آہنی بود کہ دران چند آہن سر کج مانند قلاب آویزان باشند و آنرا برسن بستہ دلو وغیرہ کہ در چاہ افتادہ باشد بیرون آرند ف چاہ بحر گوید ؎ ڈوبے ہیں چاہ زنخدان میں اون آنکھوں کے حضور ۔ نہ ثمرہ ذی رسن زلف میں کانٹا باندھا ۔ پنجم چند خار آہنین مانند سوزن در دستہ چوب نصب کردہ باشند کہ آنرا در بعض ثمرہا مانند آملہ و انبہ و شلغم وغیرہ خلانیدہ سوراخ سوراخ کنند تا شکر و نمک وغیرہ اندران خوب در آید ششم استخوانی باشد دریائی خرد ماہی کہ

آنرا خار خروس نیز نامند مرزا برق گویند ؎ ایک اونے سی یہ کاوش ہے کہ جسنے دیکھا * یار کی مرغ نظر نے اوسے کانٹا مارا * ہفتم مرضے بود کہ بمرغان عارض شود و آن پارہ از گوشت بود کہ بالائے دم ظاہر شود آن را برآید شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا تڑپ کر یہ اسیران قفس کہتے ہین * ہار ڈالے ہمین کانٹا کہ چمن یاد آیا * ہشتم کنایہ از کسی یا چیزے کہ ناگوار خاطر باشد شاعرے گوید ؎ یارون کو کھٹکتے ہین وطن مین نہ رہینگے * کانٹا ہی جو ٹھہرے تو چمن مین نہ رہینگے * نہم کنایہ از کسیکہ لاغر و نزار شدہ باشد خواجہ آتش گوید ؎ کانٹا سکھا کے ہجر نے ہر چند کر دیا * وہ گلبدن ملے تو نہ پھولا سماؤن مین * دہم نشۂ مہلک شراب را گویند کہ با فراط شراب نوشی آن حالت بہم رسد یازدہم استخوان باریک گوشت ماہی باشد *

کانٹا چبھنا - جیم فارسی مضموم موحدہ مخلوط الہا ساکن نون والف مصدری ف خار خلیدن و خار شکستن *

کانٹا گڑنا - کاف فارسی مفتوح رائے ہندی ساکن نون والف مصدری ف خار خلیدن *

کانٹا لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری ف خار خلیدن و کنایہ از لاغر شدن مرغان بود شاعرے گوید ؎ کانٹا لگا ہے گلچین کس مرغ کو چمن مین * پھولے نہین سماتے گل اپنے پیرہن مین * و نیز کنایہ از زیادتی نشۂ شراب بود کہ ہلاک کند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ساقی رہی بہار نہ گلزار رہگیا * کانٹا لگا نہ پھول کا یہ خار رہگیا *

کانٹا مارنا - میم بالف و رائے مہملہ کشیدہ نون والف مصدری کنایہ از خار یا زدن خروس جنگی بر خروس جنگی ہنگام جنگ بود و سندش بالا گذشت *

کانٹا نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون والف مصدری کنایہ از لاغر شدن مرضے بود بمرغان شیخ امداد علی بحر گوید ؎ یارب اوس گل کی محبت مین دم اپنا نکلے * جان کھولے سے جو بچ جائے تو کانٹا نکلے *

کانٹون پر کھینچنا - تائے ہندی بواو مجہول و نون مخفیہ بائے فارسی مفتوح رائے مہملہ ساکن

کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی و نون غنہ و جیم فارسی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از گنہگار کردن بود و آزار رسانی و تکلیف دہی نیز باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جو کوئی فاتحہ کو آئے نام نہ لے بہار کا * کانٹوں پہ کھینچیگا مجھے سبزہ مرے مزار کا *

کانٹوں پر لوٹنا - لام بواو مجہول و تاے ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از رنج و تکلیف کشیدن بود آتش گوید ؎ بے یار فرش گل مری آنکھوں مین خار تھا * لوٹا کیا مین کانٹوں کے اوپر تمام رات *

کانٹے ہونا - تاے ہندی تحتانی مجہول و ہوز بواو مجہول نون و الف مصدری کنایہ از بد گزند کسے در حق خود یا در حق دیگران بود خواجہ آتش گوید ؎ شیفتہ سبزۂ خط کا نہوا سے دل سرگرز بے شعور اپنے لیے آپ نہ ہو تو کانٹے * ایضاً شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بدن پر نشتر فرقت مین بجائے مو نکلتے ہین * ترے بوسے سہے کانٹے یہ اسکے گرد نکلتے ہین *

کانٹے پڑنا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن کنایہ از آثار خشکی بود کہ از غلبۂ تشنگی در کام و دہان و زبان پدید آید جرأت گوید ؎ پڑ گئے منہ مین جو مجھہ سوختہ تن کے کانٹے * نکلے یہ بوئے ہوے اوس غنچہ دہن کے کانٹے * شیخ ناسخ میفرماید ؎ آئی بہار تشنہ مے ہون پلا دے پھول * اے میفروش پڑ گئے کانٹے زبان مین *

کان جھنانا - جیم مخلوط الہا مفتوح و ہر دو نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ناگوار گشتن آواز سخت بود گوش را صبا گوید **مثنوی** وہ تاشوں کی بھٹ بھٹ کہ پھٹنا مین کان * وہ جھانجھ کی جھن جھن کہ جھنائین کان *

کانچ - کاف بالف و نون غنہ و جیم فارسی نوعے از آبگینہ بود کہ ازان دست برنجن ہا سازند و مرضے باشد از امراض کودکان اطفال کہ مقعد برے آید *

کانچ نکلنا - نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از علت

بر آمدن مقصد بود و این عادت بیشتر به کودکان و جلاف عارض شود۔

کاندھا - کاف بالف کشیدہ و نون غنہ دال مہملہ مخلوط الہا بالف کشیدہ ف دوش ع کتف۔

کاندھا بدلنا - از دوشے بر دوشے نہادن چوب پالکی و مانند آن بود کہاران را۔

کاندھا دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری دوش زیر تابوت کسے نہادن بود شاعرے گوید

قبر میں مجھے ستاسی نہ لگے گی ہرگز۔ یار آ کے جو تابوت کو کاندھا دے

کاندھی ویچانا - دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف دال مہملہ دوم تحتانی مجہول جیم و نون بالف کشیدہ کنایہ از حیلہ نمودن در کار رہا بود ف پہلو تہی۔

کان رکھ کے سننا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا ساکن کاف دوم تحتانی مجہول سین مہملہ مضموم بعدہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ از سخن کسی بگوش دل شنیدن بود ف گوش نہادن سودا گوید

غیروں کی بات پر نہ کبھوں کان مت رکھو

لیکن کبھی تو میری بھی فریاد کی طرف۔

کانس - کاف بالف کشیدہ نون مفتوح سین مہملہ کشیدہ ف تب بام شیخ امداد علی بحر گوید

نا رسائی دیکھنا اوڑتا ہے جب میرا غبار۔ یار کے لو بھی کی کانس سے پھسلتی ہے ہوا۔

و بنون غنہ قسمی از گیاہ بود کہ از آن لیسمان بافتن پلنگ سازند۔

کان کا پردہ - ف پردہ گوش۔

کان کاٹنا - کاف بالف کشیدہ و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از فریب دادن کسے را بود۔

کان کا میل میم مفتوح تحتانی و لام زدہ ف چرک گوش۔

کان کھڑے ہونا - کاف مخلوط الہا مفتوح رای ہندی تحتانی مجہول ہای ہوز و واو مجہول نون و الف مصدری کنایہ از ہیچ سخن شنیدہ اندیشہ ناک و متوحش شدن بود خواجہ آتش میگویند

نالوں سے میرے ہلکی رنگین ادا کے دھر۔ بلبل کی سن کے کان گلوں کے کھڑے ہوئے۔

کانکھنا - کاف بالف کشیدہ و نون غنہ و کاف مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری آوازے کہ ہنگام بار برداشتن و مانند آن از دہن مردم برآید *

کان کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول و لام زدہ و نون و الف مصدری کنایہ از خبردار و آگاہ نمودن کسے را بود از امرے میر تقی مغفور گوید ع نہ سُنے گا فغاں مری پھر تو * میں تری کان کھولے رکھتا ہوں * مرزا رفیع سودا گوید ع جب اپنے بند قبا تُنے جان کھول دیے * صبا نے باغ میں جا گل کے کان کھول دیے * ایضاً لاستاذ مولفہ ع پردے پردے میں صبا کھول گئی کان تو نگہ بلبلوں سے گلوں کی ناشنوائی ہے وہی *

کان لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون با الف کشیدہ کنایہ از سخن کسے شنیدن متوجہ تمام بود جرأت گوید ع گلشن میں جو وصف اوسکا کہوں نہیاں لگاکر * ہر گل مری باتوں کو سُنے کان لگاکر *

کان مروڑنا - میم مفتوح رای ہندی بواو مجہول و رای ہندی دوم زدہ نون و الف مصدری گوشمال دادن *

کان میلیا - میم مفتوح تحتانی و لام زدہ تحتانی دوم بالف کشیدہ کسیکہ چرک از گوش سر مردم برآورد *

کان مین پھونکنا - میم تحتانی مجہول و نون مختفیہ بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف و نون غنہ و کاف زدہ نون و الف مصدری کنایہ از سخن اغوا در گوش کسے گفتن بود تا ہیچ مغرور و متکبر و گمراہ گردد خواجہ آتش گوید ع فرشتے نے نہیں پھونکا ہے کان میں کسکے * وہ سر ہی کونسا جسپر کہ کج کلاہ نہیں * شیخ ابراہیم ذوق گوید ع الٰہی کان میں کیا اوس صنم نے پھونک دیا * کہ ہاتھ رکھتے ہیں کانوں پہ سب اذان کے لیے *

کان مین تیل ڈالنا - فوقانی تحتانی مجہول و لام زدہ دال ہندی بالف کشیدہ و لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از ہیچ نہ شنیدن بود شاعرے گوید ع بلبل کا ایک نالہ سوزاں نہیں سنا * کیا ان گلوں نے ڈال لیا تیل کان میں *

کانوں پر ہاتھ رکھنا - کنایہ از ہیچ ندانستن و ناآگہی بود چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ع غم میں دل

ہوش ای پیارے * ہاتھ کانون پہ رکھہ گئی ساری *
غالب دہلوی گوید قطعہ گو ایک بادشاہ کے سب
خانہ زاد ہین * دربار دار لوگ بہم آشنا نہین * کانون پہ
ہاتھ دھرتے ہین کرتے ہوے سلام * اس سے
ہی مراد کہ ہم آشنا نہین *

کانون کان خبر نہونا - نون بواو مجہول و نون
مختفیہ کاف بالف کشیدہ و نون معلنہ خای معجمہ
موحدہ ہر دو مفتوح رای مہملہ ساکن نون نافیہ
مفتوح ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری
کنایہ از ہیچ آگاہی نیافتن باشد شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ میری اگر سنو تو کبھی شور وشر نہو
الفت کی کانون کان کسیکو خبر نہو *

کانون مین اونگلیان دینا - میم تحتانی
مجہول و نون مختفیہ الف بواو غیر ملفوظ و نون
غنہ و کاف فارسی زدہ لام مکسور تحتانی بالف
کشیدہ و نون مختفیہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون
والف مصدری انگشتان در ہر دو گوش نہادن
بود جہت نہ شنیدن آواز کسے چنانکہ خواجہ آتش
گوید ؎ اونگلیان کانون مین دیتا ہے

دم رفتار یار * ہر قدم پر آتی ہی آواز شیون زیر پا *

کان ہونا - کنایہ از آگاہ و خبردار و متنبہ
شدن از امرے بود میر تقی مرحوم گوید ؎ گوش
دیوار تک تو جا نالے * آہین گل کو بھی کان ہین *

کان نے چوٹے کنونڈے بھینٹ - مثلے زنند
بجائی کہ کسے را ملاقات از کسے مناسب وقت نباشد
و از ان گریز کنند و یکایک از ہمان کس ملاقات شود *

کاوا - کاف و واو بالفہا کشیدہ گردیدن اسب
بود حلقہ بستہ مانند دائرہ شاعرے گوید ؎ وسعت
نہین آفاق کی تیری یہ جولانگاہ ہے * گردش
ہے ہفت افلاک کی کاوا ترے شبدیز کا *

کاہی - قسمیست از رنگ سبز کہ مائل بسیاہی باشد *

کاہیکو - کاف بالف کشیدہ ہای ہوز تحتانی
مجہول کاف دوم بواو مجہول کلمہ بود کہ فائدہ
معنی لفظ چون و چرا دہد *

کایالیٹ - تحتانی بالف کشیدہ بای فارسی لام
ہر دو مفتوح تای ہندی کشیدہ از قالب بقالب
دیگر آمدن یعنی تناسخ را گویند *

کائنات - بمحاورہ ہندیان بمعنی سرمایہ می آید

شیخ ناسخ سیفرا مانند ہے ترک دنیا ہے سوچ سمجھ یا ناسخ
کیچڑ پیسی انسان کا نہ ہوتا ہے پیت ؛

کائی کیتھا - مخلوط الہا مفتوح سے پیدا ہوتی ہے کائی
مخلوط الہا مفتوح ہے جو ایک سبزی ہے جو پانی پر جمع ہوتی ہے
مصدر ہے مفصل ایک درخت میں ہے آبا دو جمع کرد

کائی لگنا - لام مفتوح کاف سے ہو سبزی سا نہ پیدا ہونا
الف مصدری سبزی بر آب پیدا شدن جو مثل اسی بود
ف تکل بستن آب ؛

کائیان - مردد غا باز و خود غرض را گویند ؛

فصل موحدہ

کب - کاف مفتوح موحدہ ساکن ف کے ؛

کبت - کاف مفتوح موحدہ مکسور فوقانی کشیدہ
قسمی از شعر ہندی الاصل بود ؛

کبت تک - فوقانی مفتوح کاف کشیدہ ف تاک ؛

کبڑا - کاف مضموم موحدہ ساکن رای ہندی با الف
کشیدہ کسی کہ کوز دپشت بود ؛

کبڑن - کاف مفتوح موحدہ ساکن رای ہندی
نون زدہ زنیکہ تره فروشد ؛

کبڑیا - کاف و موحدہ ہر دو مفتوح رای ہندی
ساکن تحتانی با الف کشیدہ ف تره فروش ؛

کبھو - کاف مفتوح موحدہ مخلوط الہا واو زدہ ف
ف گاہ و گاہی و این رو نیز مستعمل است
این زبان ترک شدہ و اندھیا کا سیر آقی منقول
فرمودہ است و اب ہو شرقہ ناسخ ترک کیا ؛
جیسا کہتا تھا کہنا ترک کیا ؛

کبھی - کاف مفتوح موحدہ مخلوط الہا تحتانی
معروف ف گاہ و گاہے ؛

کبھی رات بڑی کبھی دن بڑا - مثلیست
مشہور کہ ہر روز نگی زمانہ و انقلاب دہر گویند
شیخ ناسخ سیفر مانند رباعی ہر چند بڑا کا امیر
مومن ہی بڑا ؛ پر سچ تو یہ ہے امیر جس نے ہی بڑا ؛
احسان کر و اعتماد امارت پہ نہیں ؛ ہے رات
کبھی بڑی کبھی دن ہے بڑا ؛

کبھی ناؤ گاڑی پر کبھی گاڑی ناؤ پر -
مثلیست مشہور کہ مفہومش گاہی چنین و گاہے
چنان باشد ؛

کبیر - کاف مفتوح موحدہ تحتانی معروف و
رای مہملہ زدہ کلمات فحش و دشنام ہا باشند

که هنود در موسم هولی آن را بزبان آرند و سر آید

کپیشر - شین معجمہ مضموم و رای مہملہ کشیدہ بزبان هندی الاصل انظم گوید +

فصل بای فارسی

کپاہی - رنگی باشد که از گل درخت ببیه شاہ باید

کپیٹ - کاف و بای فارسی ہر دو مفتوح تای ہندی کشیده و کینه را گویند +

کپڑ گند - کاف و بای فارسی ہر دو مفتوح رای ہندی ساکن کاف فارسی مفتوح بنون و دال مہملہ زده بوی که از سوختن جامه آید +

کپڑون سے ہونا - کاف مفتوح بای فارسی ساکن رای ہندی بواو مجہول و نون غنه سین مہملہ تحتانی مجہول ہای ہوز بواو مجہول نون و الف مصدری کنایه از حائض شدن زن بود +

کپڑے اوتارنا - الف بواو غیر ملفوظ فوقانی با الف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری کنایه از تبدیل لباس بود و رخت از تن بر کندن +

کپڑے بدلنا - موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن کنایه از تبدیل لباس بود +

کپڑے پہننا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون زده نون و الف مصدری و رخت پوشیدن +

کپکپی - کاف مفتوح بای فارسی ساکن کاف دوم مفتوح بای فارسی دوم تحتانی معروف لرزه ع رعدہ +

کپی - کاف مضموم بای فارسی مشدد و تحتانی معروف بر سه معنی آید اول ظرف چرمی بود که مشعلچیان روغن درو نگه دارند دوم بمعنی ظرف چرمی بود کوچکتر که روغن خوشبو دران نگاہدارند سوم ظرفی بود مسی یا برنجی که سپاہیان دران باروت کنند +

فصل فوقانی

کتا - کاف مضموم فوقانی مشدد و بالف کشیده جانوریست معروف که بہیم لقب ہا آواز کند و شدید الجوع بود و رفیق مردم باشد و سگ ع کلب و آلہ باشد از آلات تفنگ و دربان دروازه امیران را نیز گویند چرا که از حاضر باشان دربار ہر روز چیزی میخواہد و اگر ندہند مزاحم ایشان شود و کنایه از مردم فرومایه و ناکس نیز بود چنانکه میر تقی مغفور میفرمایند ۵ غیر نے ہمکو ذبح کیا نے طاقت ہے نے یارا ہے + اس کتے نے کرکے دلیری صید حرم کو

سیاه حیست مشهور کتاره و در دستها اندکرست +
کٹاری - رای مهمله تحتانی معروف همان سلاح که کهیک بوده
نوعی از خطها و نشانها خاردار که در قماش گلبدن و چیزها باشند
و آنرا خنجری نیز گویند. لاستاذ مهرلعل ۵ جیسے شبنم کی طرز بندگی
گل ہی کرے + گلبدن کی تحسین سیاہی کٹاری کہے
کٹر - کاف مفتوح تای هندی مشدد مفتوح براء مهمله زده
کسیکه بیرحم و سنگدل باشد +
کٹرا - کاف مفتوح تای هندی ساکن رای مهمله با الف کشیده پایه از زمین بود
کٹکنا - کاف مفتوح تای هندی ساکن کاف مفتوح نون با الف کشیده حرفی که بر تختهٔ مشق اطفال
بی سیاهی نویسند و کنایه از خود عادت کسی نیز باشد
چنانکه شاعری گوید ۵ آگاه کٹکنوں سے نہیں
کس حسین کے ہم + اک عمر تختۂ مشق جفا تیان رہے
کٹ مستا - جوان توانا و مست را گویند میر گوید
۵ پیری میں بھی جوان رکھا ہے دختر تاک کی صحبت نے
یعنے پی پی کے انگوری میر ہوئے کٹ مستی ہو +
کٹنا - کاف مفتوح تای هندی ساکن نون و
الف مصدری بریده شدن چیزی و مقتول شدن
کسی باشد و کنایه از انفعال و شرمندگی و ذلت بود

میر تقی مغفور میفرماید ۵ سنبل تمہارے
گیسوؤں کے شہر میں لٹ گیا + ابرو کی تیغ دیکھ
مہ عید کٹ گیا + و نیز کنایه از قطع شدن راه
بود شاعری گوید ۵ ہماری عشق پہ چلتا ہے
رک کے خنجر یار + یہ راہ دیکھیے کس طرح اب
کٹتی ہے + و نیز کنایه از تمام شدن چیزی
باشد [illegible] و شب و غیر آن
بود خواجه آتش گوید ۵ گویا نہ بات شمع جو بولی
تو یوں سمجھے + کٹتی ہے ہجر یار میں کیونکر تمام رات
جرأت گوید ۵ تبنگ آگے ہیں جرأت اہل اسلام
الٰہی کفر یہ کس دن کٹیگا + و نیز کنایه از جدا شدن
کسے از ہمراہی کسے بود جرأت گوید ۵ ہمراہ میرے
کون چڑھا کوہ عشق پر + فرہاد ایک تیشہ میں
رستے سے کٹ گیا + و بضم کاف کوبیده شدن
چیزی بود و کسیکه زنان را برای مردان و مردان
را برای زنان آورد و ف میانجی و اگر زن این
پیشه کند بجای الف تحتانی معروف آورده
کٹنی گویند و ف میانجی ع دلاله +
کٹنا پا - کاف مضموم تای هندی ساکن نون

و بای فارسی بالف ہا کشیدہ بپشیزہ لآلی بود ❊

کٹورا - بکاف مفتوح تای ہندی بواو مجہول و
رای مہملہ بالف کشیدہ ظرفی بود مدور از مس و نقرہ
و مانند آن کہ دران آب و مانند آن آشامند
ف جام و ساغر ع مشربہ و کنایہ از چشم
و ہر گل شگفتہ باشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند
ے لب نرا اوسکے ہاتھ مین ساغر شراب کا
عکس رخ سے کٹورا گلاب کا ❊

کٹورا کھنکنا و کٹورا بجنا - بر وزن ساہر
از گرم بازاری باشد ❊

کٹوری - رای مہملہ تحتانی معروف بر چہار معنی
آید اول ظرف مدور کوچک بود از مس و نقرہ
و مانند آن کہ دران آب و غیرہ نوشند ف
فنجان دوم پارچہ از سینہ بند زنان کہ پستانہا
ماند سوم کنایہ از چشم و ہر گل شگفتہ باشد
چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ے گھٹا ہی ہوا ہے
آج چلو باغ مین بیٹھین ❊ بھر کر گلابیون ہی
کٹوری گلاب کی ❊ چہارم سر حلقہ قبضہ شمشیر
بود چنانکہ خواجہ وزیر گوید ے آب شمشیر
پلا دو مے احمر کی عوض ❊ بھر دو قبضے کی کٹوری
بھی ساغر کی عوض ❊

کٹھالی - بکاف مضموم تای ہندی مخلوط الہا
بالف کشیدہ لام تحتانی معروف بوتہ زرگران مانند
شیخ ناسخ میفرمایند ے رنگ گل ہے گداز آے
شعلہ رخسار تیرے سے پر تو سے ❊ کہ ہر گل ہی چمن میں
ایک بوتہ سی کٹھالی ہے ❊

کٹھرا - بکاف مفتوح تای ہندی مخلوط الہا
ساکن بای فارسی مخلوط الہا با واو مجہول رای
ہندی بالف کشیدہ مرغیست کہ چون بر درخت
نشیند منقار بر شاخہا زند و سوراخ کند ع مرغ

کٹھرا - بکاف و تای ہندی ہر دو مفتوح ہای ہوز
ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ چوبہا کہ گرداگرد
مکانہا بہت حفاظت نصب کنند و قفس چوبی
کہ شیران را دران نگاہدارند و بکاف مفتوح و تای
ہندی مخلوط الہا ساکن ظرف چوبین بود کہ پہنا
و ژرف نا بسیار باشد ❊

کٹھن - بکاف و تای ہندی مخلوط الہا ہر دو
مفتوح نون زدہ ف دشوار ع مشکل ❊

کُٹی - کاف مضموم تای ہندی مشدد و تحتانی
معروف کبوترے کہ آنرا کبوتر بازان پر و دم
بُریدہ در دست گرفتہ کبوتران پریدہ را سر بار بار
مے نمایند و جنبش دہند تا کبوتران پریدہ آنرا
دیدہ بمقام خود بیایند خواجہ آتش گوید ؎
پرزے خط کے نہیں کرتا وہ ستمگر کسدن پہ کُٹی
بھی نہیں نامے کی کبوتر کسدن ؛ و نیز آنچہ
صحافان بدان جلد کتاب سازند و بالای آن چرم
چسپانند ؛

فصل ثای مثلثہ

کثرت - ورزش و مشق را گویند ؛

فصل جیم

کجلوٹی - چیزے باشد از طلا خواہ نقرہ خواہ
مس وغیرہ کہ دران کاجل کہ از دود چراغ سازند نہند
کجلی بن - صحراے مانند بیلان بود ؛

فصل جیم فارسی

کچ - کاف مضموم بجیم فارسی کشیدہ در لسان
زنان را نامند جرأت گوید ؎ اظہار کرے
ہے ہوا دیکھوں کچوں کا عالم ہو سینہ ہیں دلکو میرے

کیا کیا دکھا گیا ہے ؛
کچالو - کاف مفتوح جیم فارسی بالف کشیدہ
لام بواو معروف آنچہ در تراشہ ہای بعض اثمار
مانند امرود وغیرہ نمک و فلفل آمیختہ و بلیمون
وغیرہ ترش کردہ بخورند ؛
کچاہندہ - کاف مفتوح جیم فارسی بالف کشیدہ
ہای ہوز مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ زدہ بوے
خام ماندن شئے خوردنی بود کہ آنرا در روغن
بریان کردہ باشند ؛
کچ دِلا - کنایہ تاب در دور نج و کار مشکل نیارد ؛
کچلنا - کاف مضموم جیم فارسی مفتوح لام ساکن
نون والف مصدری ف نیکوب کردن چیزے
و کنایہ از ضرب لگد و چوب کسی را زدن بود ؛
کچلی - کاف مضموم جیم فارسی ساکن لام
تحتانی معروف دندان نوکدار را نامند ف
دندان نیش ع تاب ؛
کچھ - کاف مضموم جیم فارسی مخلوط الہا ساکن
کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ ہیچ دہد ف ہیچ
کچھار - کاف مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا

بالف و رای مهمله کشیده گیاه و نے وغیره بود که
متصل طلب و دریا روئیده باشند *

کچھری - کاف و جیم فارسی هر دو مفتوح های
هوز ساکن رای مهمله تحتانی معروف جای نشستن
حاکم و عامل بود ترجمه عدالت خانه و دفتر خانه *

کچھ کھا لینا و کچھ کھا کر مر جانا - کاف مفتوح و های مخلوط بالہا بہ
کسر کشیده کاف تحتانی مجهول میم مفتوح رای مهمله ساکن
جیم و نون با الف کشیده کنایه از زهر خوردن بود جرأت گوید
ہے سمجھو او کم بخت [illegible] اسے جان جانے من * کچھ کا
تمھاری وہ کیا کچھ کھا کے مر گیا * جرأت گوید ؎
کیا کیا ترے [illegible] بلائیے اور سو رہیے * تو بس
تو کچھ کھائیے اور سو رہیے *

کچھ سو رہنا - ہیچ قابلیتی پیدا کردن باشد *

کچے دن - ایام حمل زنان باشد تا هشت ماه
و این محاوره زنان ست *

کچی رینڈی دسترخوان کا ضرب مثلیست
مشهور یعنی رینڈ که کسے نادان و ناتجربه کار
و صحبت و نایافت و آزموده کاران راه یابد
که از شرکت آن خوف رسوائی از و مانند آن باشد *

کچے گھڑے پانی کے بھرنا - کنایه از غربا نیز دولت
و اطاعت کسے بود جرأت گوید ؎ اشک بھر لائے
نہ دل دیکھے میاں جرأت تم * ابھی بھرتے نہیں
تمھیں کچے گھڑے پانی کے * شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ کبھی ہوا انھیں کچے گھڑے بھرتے پانی
[illegible] کسی سے نہ جادو کی ایسی *

کچے گھڑے کی چڑھنا - مست شدن کسے
از نشه شراب و تاڑی وغیره بود و کنایه از اطلاق
بر دیوانه که سودای خام دارد نیز مستعمل *

فصل دال هندی

کدّھب - کاف مضموم دال هندی مخلوط الہا
مفتوح موحده کشیده کلمه بود که مفهوم بطور باشد
میر تقی گوید ؎ پامال عاشق کو منظور رکھی جانا *
پھر چال کدھب چلنا ٹھوکر نہ لگانا بھی *

فصل رای مهمله

کر - کاف مفتوح و رای مهمله کاری که گردش
همیشه کسے بر خود لازم گرداند خو و عادت *

کرارا - کاف مفتوح هر دو رای مهمله بالف کشیده
بر سه معنی آید اول ضد نرم مرده بود شاعرے گوید ؎

آشنا گر لب جان بخش تمھارے ہو جائیں * پان
مرجھائے ہوئے ہوں تو گرارے ہو جائیں *
دوم چیزے کہ آنرا در روغن بریان کردہ خستہ
کنند سوم نام قسمے از شیرینی بود چنانکہ امیر
گوید ؎ خط میں جب ہمنے لکھی اوسکے لب
شیرین کے وصف * ناتیاں نقطے بنے کاغذ
گرارا ہو گیا * و کنایہ از کسے کہ دلیر و جری باشد
نیز بود *

گُراہ - کاف مضموم رای مہملہ بالف کشیدہ و
ہای ہوز زدہ راہی کہ خلاف راہ راست باشد
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کسے خبر ہے کہ منزل
قریب ہے کسکی * خبر نہوں جو کوئی راہ یا گراہ چلا *

کراہنا - کاف مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ
وہای ہوز زدہ نون والف مصدری آہ آہ کردن …

کرباندھنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن بموحدہ
مفتوح بالف و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ
نون والف مصدری خو گرفتن امری باشد بحر گوید
؎ مجرا لیگیا دلکو پڑے ہیں جان کے لالے *
لیتے نہ وہ جناب دست تم دعا پر نہ کر باندھو *

کرتب - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن فوقانی
مفتوح بموحدہ کشیدہ کار کہ عجیب و غریب بود
ف شعبدہ کاری شیخ امداد علی بحر گوید ؎
حسن کے نشہ سے گو مست ہیں آنکھیں لیکن *
اپنے کرتب میں ہے ہشیار یہ چتون یہ نظر *

کرتبیا - تحتانی بالف کشیدہ ف شعبدہ گر

کُرتی - کاف مضموم رای مہملہ ساکن فوقانی
تحتانی معروف پیراہن زنان بود مانند شا…

کِرچ - کاف مکسور بہ رای مہملہ و جیم فارسی زدہ
ریزہ و غرہ ہر چیز بود و قسمی از تیغ نیز بود *

کُرکُرا - ہر دو کاف مضموم بر ہر دو رای مہملہ
بالفہا کشیدہ چیزے کہ آنرا در روغن بریان
کردہ باشند ف خستہ و بریان و نابسیر دو
کاف طعامے کہ دران آمیزش خاک بود *

کِرکِری - نوعی از قماش زربار بود شیخ ناسخ
میفرماید ؎ نظر آتا ہے یہ اوسکی شعاع حسن کا
عالم * کہ سب کہتے ہیں پردہ کرکری کا اوسکی چلمن کا

کرکریخانہ - مکانے کہ دران حجاب کنند …

کرم - بمحاورہ زبان بخت و نصیب را گویند *

کرم کرنا — عنایت و مہربانی نمودن بود ف

کرم کردن جرأت گوید ؎ اوسکی تعریف جو کرتا ہون تو کیا کہتا ہے * جیسے بس ہی کرم کیجئے مجھپر اپنا *

کرمل — کاف مفتوح رای مہملہ ساکن میم مضموم بلام کشیدہ ورمے کہ در زیر بنا گوش مردم و متصل آن بر رخسار ہا پدید آید *

کرن — کاف مکسور رای مہملہ مفتوح بنون زدہ بر دو معنی آید اول شعاع آفتاب دوم تارہاے زر و نقرہ کہ گرداگرد جامہ و کلاہ و پاپوش دوزند *

کرنا — کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری ف کردن و بکسر اول رخنہ داشتن شمشیر و کارد و مانند آن بود شاعری گوید ؎ سخت جانی اسکو کہتے ہین کہ میرے حلق پر * خنجر اوس سفاک کا مڑ گیا کر کر گیا *

کرن پھول — کاف و رای مہملہ مفتوح بنون زدہ بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف و لام کشیدہ نوعے از زیور گوش زنان بود آتش گوید ؎ کانون مین ترے دیکھ کے سونے کے کرن پھول * اے سرو روان پھول گئی مرغ چمن بھول *

کرنجا — کاف و رای مہملہ ہر دو مفتوح نون ساکن جیم بالف کشیدہ کسیکہ سیاہی چشم او مائل بکبودی یا زردی باشد ف گربہ چشم ع ازرق آتش گوید ؎ ای صنم تیری کرنجی آنکھ سے ثابت ہوا * رنگ اوڑ جاتا ہی روئی مردم بیمار کا *

کرنی — کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون تحتانی معروف آلتیست کہ معماران ازان گل و آہک را بر دیوار مالند ف اندایہ و بمعنی کردن کارے نیز آمدہ *

کروٹ — کاف مفتوح رای مہملہ ساکن واو مفتوح بتای ہندی کشیدہ ف پہلو ع جنب *

کروٹ بدلنا — موحدہ و دال مہملہ ہر دو مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری از یک پہلو بپہلوے دیگر خفتن بود و کنایہ از انقلاب نیز بود مومن خان دہلوی گوید ؎ جون نکہت گل جنبش ہی جی کا نکل جانا * ای باد صبا میری کروٹ تو بدل جانا * شاعرے گوید ؎ یار ہمنے نہ کبھی آکے ہم آہستہ * کروٹ ایسی نہ زمانے کو بدلتے دیکھا *

کروٹ لینا — لام تحتانی مجہول نون و الف

مصدری ف به پهلو خفتن ع اضطجاع و کنایه
از انقلاب شیر بود بحر گوید ع یار سونا ہی پیٹ
کر کے بچاری جانب * کبھی کروٹ نہیں لیتا ہے
مقدر اپنا *
کرپال — کاف مضموم رای مهمله ... تحتانی
بالف و لام کشیده خاریدن و صاف شدن پرهای
نو بود مرغان را *
کریب — کاف مفتوح رای مهمله تحتانی مجهول
و موحده کشیده نوعی از قماش ابریشمی که باریک
و لطیف تر بود *
کریدنا — کاف مضموم رای مهمله تحتانی مجهول
و دال مهمله زده نون و الف مصدری ف کاویدن
کریدنی — نون تحتانی معروف آله کاویدن بود *
کریز — کاف مضموم رای مهمله تحتانی معروف
و زای معجمه پرهای کهنه ریختن و پرهای نو
برآوردن مرغان بود و مشترکست در هندی و فارسی
کریز چھوڑنا — جیم فارسی مخلوط الها بواو مجهول
و رای هندی زده نون و الف مصدری مرغان را
در پنجره ها گذاشتن بود تا پرهای کهنه ریزند
و پرهای نو برآرند *
کرمی پنڈوا — کاف مضموم رای مهمله مشدد
تحتانی معروف ... آتشخوار ... نرم را گویند ع غفرق

فصل رای هندی

کڑا — کاف مفتوح رای هندی بالف کشیده
بپنج معنی آید اول سخت و کرخت دوم نوعی
از زیور دست و پای کودکان و زنان که از نقره
و طلا باشد ف دست برنجن و پای برنجن سوم
عمارتی که از آهک و خشت و سنگ بنا کنند و
دخل چوب در آن نباشد چون بنای سقف و
گنبد و قبر ف قالب کاری چهارم حلقه آهنی
بود پنجم کنایه از کسیکه دلاور و شجاع باشد *
کڑاپن — بای فارسی مفتوح بنون ف سختی
و کرختی و کنایه از دلیری و شجاعت بود *
کڑاڑا — کاف مفتوح ... رای هندی بالفها
کشیده لب دریا که آنجا کشتی ها استاده شوند شیخ
ناسخ میفرماید ع کیون نہ رو رو کے بیٹھیں ہم
قصر جانان کے تلے * دیدۂ تر اپنے دریا
مین کڑاڑا چاہیے *

کڑاکا - نخوردن غذا باشد بالکل یعنی فاقہ شود +

کڑا لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ عمارتے از خشت و سنگ بنا کردن بود بے دخل چوب +

کڑاہ - کاف مفتوح رای ہندی بالف کشیدہ وہای ہوز زدہ ظرفی بود آہنین و مسین کہ مدور و ژرف و کلان باشد و بکار حلوائیان آید +

کڑاہی - ہای ہوز تحتانی معروف ہمان ظرف بود کہ کوچک باشد +

کڑبڑی داڑھی - کاف مفتوح رای ہندی ساکن موحدہ مفتوح رای ہندی دوم تحتانی معروف دال مہملہ بالف کشیدہ رای ہندی سوم مخلوط الہا تحتانی معروف ریشے کہ درآن موہائے سیاہ و سفید ہر دو باشد ف ریش دو مو +

کڑک - کاف و رای ہندی ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ بر دو معنی آید اول آواز برق را گویند دوم دستی بود در چوب بازی کہ بر جانب چپ پای راست حریف زنند و بضم اول ماکیا نیکہ از تخم دادن باز ایستد ف کرک +

کڑکا - کاف اول مفتوح رای ہندی ساکن کاف دوم بالف کشیدہ آواز کردن نقیبان در میدان جنگ و پیش پیش سواری پادشاہان و امیران باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ نہ بادل اٹھینگے مری چشم تر سے + کسی اپنا کڑکا سناتی ہے بجلی + ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ عجب محبوب با شوکت ہے اے باد بہاری تو + صدا سے خندۂ گل ہے سواری کا ترے کڑکا +

کڑکڑاتا جاڑا - سرمای سخت را گویند +

کڑکڑانا - ہر دو کاف مضموم رای ہندی اول ساکن رای ہندی دوم و نون بالفہا کشیدہ آواز کردن ماکیان بود ف کراچیدن و بفتح ہر دو کاف گرم کردن روغن بود بر آتش +

کڑکنا - کاف و رای ہندی ہر دو مفتوح کاف دوم ساکن نون و الف مصدری بر دو معنی آید اول آواز کردن برق بود دوم صیحہ زدن دم بود و بضم اول شق شدن بعضے از قماش ہا مانند مخمل و اطلس و غیرہ از جا بجا بود +

کڑکیت - کاف مفتوح رای ہندی ساکن کاف

دوم مفتوح تحتانی و فوقانی کشیدہ کسی کہ پیش پیش سواری پادشاہان و بمیدان رزم آواز کند
ف چاوش ع نقیب ٭

کرنگا - کاف و رای ہندی ہر دو مفتوح بنون زدہ کاف فارسی با الف کشیدہ کسی کہ سخت گو و سخت کلام توانا و قوی بود ٭

کڑوا - کاف مفتوح رای ہندی ساکن و او با الف کشیدہ ف تلخ ع مر و کنایہ از کسی کہ بدمزاج و درشت خو بود ٭

کڑوا کریلا نیم چڑھا - کاف دوم مفتوح رای مہملہ تحتانی مجہول لام با الف کشیدہ نون تحتانی معروف و میم کشیدہ جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا با الف کشیدہ مثلیست بر کسی زنند کہ باوجود بدمزاج بودن او امری باعث افزونی بدمزاجیش گردد ٭

کڑوا ہونا - ہای ہوز با واو مجہول نون و الف مصدری کنایہ از بدمزاجی کردن و درشتی نمودن بود چنانکہ خواجہ وزیر گوید ؎ وای محرومی کہ گل پر رنگ کیا جلا مرے ٭ منہ سو انجر کا تھا جب وہ کڑوا ہو گیا ٭

کڑوڑ - کاف مفتوح رای ہندی بواو مجہول و رای ہندی دوم زدہ ف صد لک ع الف الف الف میر تقی مغفور گوید ؎ لاکھوں کیے جتن بیچے نہوا ضبط گریہ لیک ٭ سنتے ہی نام اٹھی بہتے انسو کرے کروڑ ٭ و اینجا قافیہ جوڑ و موڑ ست سودی خان گوید ؎ آئینہ خانہ تنگیا دل توڑتا تھا ٭ یعنی اب ایسے جلوہ نما من منہ موڑ دیکھیہ ٭ و این لغت بہر دو رای مہملہ نیز آمدہ استاد مولف ؎ فائق ہزار حیف ہوں ناخون دین مور پر ٭ ایسے ہیں میری خاطر جان سکے کروڑ پر ٭

کڑوڑا - رای ہندی دوم با الف کشیدہ کسیکہ حاکم بود بر حاکمان دیگر جرأت گوید ؎ کروڑوں کیوں نہ بیٹھیں ملک دل میں رنج کے تھانے ٭ کہ درد عشق ہے یان سا کروڑا کر کروڑا سا ٭ و اینجا قافیہ تھوڑا و جوڑا و کوڑا است ٭

کڑوی روٹی - کاف مفتوح و رای ہندی ساکن واو و تحتانی معروف رای مہملہ بواو مجہول تای ہندی

... و سین مہملہ ... کلمہ بود کہ ہرگاہ مابعد آن
کلمہ دیگر باشد کاف را کسرہ دہند و سین بیارند معنی کاف
کہ اسمیہ استفہامیہ ... کہ درین ہر دو شعر است بیت
حشر سی ہوتی ہے قیامت برپا * جو جاین چلتے ہین
خوش قد ہین چلن ہے کسکا * غمزہ عشوہ کرشمہ ناز
ادا * اک یہ دل کسکا دون نہ دون کسکا *

کسچانا - کاف مفتوح سین مہملہ و جیم و نون
با الف کشیدہ بد طعم شدن طعام از سرایت کردن
اثر ظرف مسی و برنجی بود کہ قلعی دار نباشد *

کسالا - کاف مفتوح سین مہملہ و لام با الفہا کشیدہ
سستی و کسل بود شیخ امداد علی بحر گوید ع بعد فنا
ہوئی ہے جہان گرد مہر ہی خاک * دم کیا نکل گیا
کہ کسالا نکل گیا *

کسانا - کاف مفتوح سین مہملہ و نون با الفہا
کشیدہ بر چہار معنی آید اول آزمودن زر بر سنگ
محک دوم آزمودن تیغ بجہم دادن سوم جنگانیدن
شمشیرہا بود باہم برای آزمودن چہارم آزمودن زبان
دیکھا ہے دشوار *

کساو - کاف مفتوح سین مہملہ با الف کشیدہ و واو

اثر ظرف مسی و برنجی کہ از نہادن شئی ترش از ان
جدا شود *

کس بل - کاف مفتوح سین مہملہ ساکن موحدہ
مفتوح لام ساکن خم و خم شمشیر بود و کنایہ از توانائی
و قوت و استحکام نیز باشد شیخ امداد علی بحر گوید ع
چاہیے کس بل بشر ہین تیغ جوہر دار کا * مرد کو
بعلون کے اسکے قوت بازو نہین *

کسبی - کاف مفتوح لام ساکن موحدہ تحتانی
معروف زن بازاری را گویند ف لولی ع قحبہ *

کس شمار مین ہی کس قطار مین ہی - مفہوم و
معروف است چنانکہ میر گوید مصرعہ ناقہ ہے
ایک لیلی کا سو کس قطار مین *

کسک - کاف و سین مہملہ ہر دو مفتوح بکاف
کشیدہ ف درد بحر گوید ع مزاج پوچھا کسیکا تو
اونکا منہ دیکھا * کسک سی ہاتہ مین آئی اگر سلام لیا

کسگر - کاف مفتوح سین مہملہ ساکن کاف فارسی
مفتوح رای مہملہ ساکن کسیکہ ظروف گلی سازد ف کلال

کس مرض کی دوا ہو یعنے ملاقات شما نمیخواہد
دارد شیخ ابراہیم ذوق گوید ع کس مرض کی ہین تو دوا

یہ لب جاں بخش ترے جان بلب ہیں تیرے سر آزار محبت والے

کسمسانا - کاف مفتوح سین مہملہ ساکن میم مفتوح سین مہملہ دوم و نون بالف کشیدہ جنبیدن و حرکت نمودن بقصد کارے باشد جرأت گوید ؎ غضب سے لیتے ہی آغوش میں ہائے وہ اوسکا سانس لینا کسمسا کے ۔

کسنا - کاف مفتوح سین مہملہ ساکن نون بالف کشیدہ ف محکم بستن و نیز پارچہ کہ اندازند بر خوان طعام وغیرہ نہادہ محکم بندند و بالائے آن خوان پوشش اندازند و نیز آزمودن زر بر سنگ محک و آزمودن تیغ بچم دادن و آزمودن انسان در کارہائے دشوار جنگیدن شیرہا باہم بود ۔

کسوٹی - کاف و سین مہملہ ہر دو مفتوح بواو زدہ تائے ہندی تحتانی معروف سنگ کہ برآن آزمائش خالص و غیر خالص بودن زر کنند ف سنگ زر کش ع محک شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کھوٹی کھرے کا حال نہ عشاق میں کھلا ۔ افسوس بت بنی نہ کسوٹی کے سنگ سے ۔

کسیکے ہو رہنا - وابستہ کسی شدن بود ۔

کسی کے سر ہونا - کنایہ از ذمہ کسے شدن بود انجام کارے را ۔

کسیلا - کاف مفتوح سین مہملہ تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ ف زفت ع عفص و بتحتانی معروف آنچہ مضبوط و مستحکم بود ۔

فصل شین معجمہ

کشتی - فارسیست ع [illegible] ۔

کشتی کرنا - کاف مفتوح رائے مہملہ ساکن نون و الف مصدری باہم در آویختن دو کس و یکدیگر را بر زمین کوفتن بود ف کشتی کردن شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ کرتے ہیں پری رو سے کشتی پہلوان عشق ہیں ہمکو ناسخ رام اندر کا اکھاڑا چاہیے ۔

کشتی لڑنا - لام مفتوح رائے ہندی ساکن نون و الف مصدری ہمان باہم در آویختن دو کس بود ف کشتی کردن خواجہ آتش گوید ؎ مجکو مجنون سے بھی جب وقت کہ لاغر پایا ۔ کشتی لڑی [illegible] ۔

کشمیرا - جامہ پشمینہ کم قیمت بود کہ از کشمیر آرند ۔

فصل فا

کف لانا - کاف مفتوح بفائے کشیدہ لام و نون

و زمانہ بد را نامند*

گُلچا - کاف مضموم لام ساکن جیم فارسی بالف کشیدہ نان خمیری سیدہ بود ف کلیچہ*

کلس - کاف و لام ہر دو مفتوح بسین مہملہ کشیدہ سر گنبد را نامند ف شمسہ*

کلغی و کلگی - غین معجمہ و کاف فارسی تحتانی معروف پر ہی چیند از مرغ مخصوص کہ پادشاہان بر سر و دستار و کلاہ نہند ف کلگی بتشدید لام مفتوح و کلل شیخ ناسخ سیفر مایند ؎ اشک مالا موتیون کا رود کلغی شعلہ تاج * رکھتی ہے تخت لگن میں شوکت شاہانہ شمع * ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ کون تجھسا پادشاہ حسن ہے اے مہروش * تاج زرین سر پہ ہے کلگی کہکشان بالاے سر*

کلدکالڑکا - کاف بالف کشیدہ لام مفتوح رائے ہندی ساکن کاف دوم بالف کشیدہ کنایہ از طفلی کہ در زمان قریب پیدا شدہ باشد*

کل کل - ہر دو کاف مفتوح بہر دو لام زدہ جنگ باہمی سر زمان خانہ بود و مشترک است در ہندی و تازی

کل کی بات - کاف تحتانی معروف موحدہ بالف

و فوقانی کشیدہ کنایہ از امرے کہ در زمان قریب واقع شدہ باشد*

کل لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالف کشیدہ آلہ کار سرابر کردن کارے آمادہ نمودن بود*

کلمونہا - سیہ فام را گویند*

کلمہ پڑھنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا ساکن نون و الف مصدری کنایہ از فرمانبرداری و اطاعت کسے بود جرأت گوید ؎ کلمہ پڑھتی ترا آنکھیں دیکھے جو اک نظر * کافر اثر ہے یہ تری کافر نگاہ کا * شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کلمہ پڑھون میں یار کا بعد وفات بھی * طوطی ہو میری گور کا سبزا کسیطرح*

کلمے کی اونگلی - میم تحتانی مجہول کاف تحتانی معروف الف بواو غیر ملفوظ و نون غنہ و کاف فارسی زدہ لام تحتانی معروف ف انگشت شہادت ع سبابہ و مسبحہ*

کلنک - کاف و لام ہر دو مفتوح بنون و کاف زدہ ف رسوائی و بدنامی عیب الزام*

کلنک کا ٹیکا - کاف بالف کشیدہ تائے ہندی تحتانی معروف کاف دوم بالف کشیدہ ف داغ رسوائی

کلوار - کاف مفتوح لام ساکن واو بالف کشیده و رای مہملہ زدہ **ف** میفروش **ع** خمار ٭

کلول ہلنا - محاورۂ زبان زد شدن آفت و بلا بود میر تقی مرحوم گوید **ے** ہیں خش آگیا تھا وہ بدن دیکھ ٭ بڑی کلول ہلی ہے جان پر سے ٭

کلہ دراز - کسیکہ ہر وقت مشغول بہ سخنہای بیہودہ گوید

کلیا میں گڑ پھوٹنا - کنایہ از پوشیدہ نشستن سخن

کلی - کاف مفتوح لام تحتانی معروف بمعنی آید اول غنچہ **ع** دوم بمعنی تمامی که خرد و کوچک باشد و در ابتدا می بر آید شیخ امداد علی بحر گوید **ے** بھری رہی یہ پر و بال میں ہوائے بہار ٭ کلی کلی میں شگفتہ یہاں گلاب رہا ٭ سوم پارچہ از پارچہای مثلث که در زیر ایزار مردان و پانجامہ زنان باشند **ف** تیریز شیخ امداد علی بحر گوید **ے** کلیدن ایسا زمانے میں ہوا پیدا ٭ پانجامے کی بھی کلیوں سی ہے خوشبو پیدا ٭ چہارم نوعے از قلیان باشد و بضم کاف و لام مشدد و تحتانی معروف آبیکہ بدہن گرفتہ بیفگنند **ع** مضمضہ شیخ امداد علی بحر گوید **ے** اوسکے دانتوںکا یہ عالم ہے جو کلے کی بھی ٭ موتیوں نے آب

یہ پانی کہ دریا چڑھ گیا ٭

کلیا - کاف مضموم لام ساکن تحتانی بالف کشیدہ خانہ تنگ و کوچہ تنگ را گویند ٭

کلیجا - کاف مفتوح لام تحتانی مجہول جیم بالف کشیدہ **ف** جگر **ع** کبد و کنایہ از دلیری و جرات و ہمت بسیار نیز بود چنانکہ شاعرے گوید **ے** نہ خوف [illegible] ڈر ہے نا نون کا ٭ بڑا کلیجا ہے ان [illegible] کا ٭

کلیجا اولٹ جانا - الف بواو غیر ملفوظ لام مفتوح تای ہندی ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از تہ و بالا شدن دل بود شیخ امداد علی بحر گوید **ے** اقرار وصل کر کے پھر انکار ظلم ہے ٭ تم کیا پلٹ گئے کہ کلیجا اولٹ گیا ٭

کلیجا بڑھجانا - موحدہ مفتوح رای ہندی مخلوط الہا ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از وفور خوشی و جوش مسرت بود بحر گوید **ے** یار کے آنے کی شادی مرگ مجکو ہو گئی ٭ بحر سینہ پھٹ گیا ایسا کلیجا بڑھ گیا ٭

کلیجا پکڑ لینا - بای فارسی و کاف مفتوح رای ہندی ساکن لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از

رسیدن ہیچ صدمہ والم بدل بود ❊

کلیجا پک جانا - بای فارسی مفتوح کاف ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از آزار رسیدہ شدن دل کسے از سخنان آزار دہندہ کسے بود جرأت گوید ؎ دل اپنا یان تلک اس عشق کے ہاتھون سے پکّا ہے ❊ کہ تار اشک بھی جون سلک گوہر آبلہ پا ہے ❊ شاعرے گوید ؎ گر میان بھی ہجو کرے یار تو ایسی ہمسے ❊ دل سوزان سے دھوان اٹھے کلیجا پکجائے ❊

کلیجا پھٹ جانا - کنایہ از صدمہ رسیدن بود ❊

کلیجا ٹوٹنا - محاورہ معروف ست میر تقی گوید ؎ کبھی میر اس طرف آکر جو چھاتی کوٹ جاتا ہے ❊ خدا شاہد ہے اپنا تو کلیجا ٹوٹ جاتا ہے ❊

کلیجا ٹھنڈا ہونا - تای ہندی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ دال ہندی بالف کشیدہ ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از راحت و آرام یافتن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تم گلے سے لگ گئے ٹھنڈا کلیجا ہوگیا ❊ میرے دل مین جو پھپھولا تھا وہ اولا ہوگیا ❊ جرأت گوید ؎ رکھہ جبکر یہ ہوا تا ہو کلیجا ٹھنڈا ❊ دل سوزان کو

مین تشبیہ دون کس اخگر سے ❊

کلیجا چھن جانا - ناگوار شدن سخنان سخت و تشنیع بود جرأت گوید ؎ بس نا صحا یہ تیر ملامت کہان تلک ❊ باتون سے تیرے آہ کلیجا تو چھن گیا ❊

کلیجا سلگنا - کنایہ از رنج دلی باشد جرأت گوید ؎ یہ کہکے شب وصل مین سلگا نہ کلیجا ❊ ہمکو نہ لپیٹ مجھسے کہ ٹھنڈا ہے ترا گرم ❊

کلیجا کھرچنا - کنایہ از اشتہای صادق بود ❊

کلیجا کھلانا - کاف مخلوط الہا مکسور لام ونون بالف کشیدہ کنایہ از کمال خاطر و مدارات نمودن و نہایت دوست و عزیز داشتن کسے بود شاعری گوید ؎ شاد ہو ہو کے کھلاتا ہون کلیجا اپنا ❊ غم بھی کیا یاد کریگا کہ مدارات نہ کی ❊

کلیجا منہ کو آنا - میم مضموم بنون غنہ وہای ہوز زدہ کاف بواو مجہول الف ونون بالف کشیدہ کنایہ از قلق وبیتابی دل باشد آتش گوید ؎ فرقت یار مین بیتابی دل کیا کہیے ❊ کب کلیجا نہین منہ کو دم فریاد آیا ❊

کلیجا ملنا - میم مفتوح لام ساکن نون والف

مستعمل بود کنایہ از قلق دل بود شیخ امان علی سحر گوید
ع شیخ نفرت کو پہونچتی نہین ایذا کوئی ✤ دل مین
بیٹھا ہوا اٹھتا ہے کلیجا کوئی ✤

کلیجی - جیم تحتانی معروف جگر حیوانات را گویند
ف جگر ع کبد ✤

کلیجے کا ٹکڑا - جیم تحتانی مجہول کاف بالف
کشیدہ تای ہندی مضموم کاف ساکن رای ہندی
بالف کشیدہ ف دلبند ✤

کلیجے پر گھونسا لگنا - کنایہ از صدمۂ عظیم
رسیدن بدل بود جرأت گوید ع کبھی غصہ مین
پھر آیا اور کبھی چلتے ہوئے ✤ ایک گھونسا سا
کلیجے پر لگا جاتے ہو تم ✤

کلیجے سے دھوان اوٹھنا - کنایہ از فرط خستگی
و سوختگی بسیار بود جرأت گوید ع لگائی آگ سینہ
میں کسے گھر کو ✤ دھوان سا کچھ تو اوٹھتا ہے جگر سے ✤

کلیجے مین ہاتھ ڈالنا - کنایہ از جا کردن در دل
بود میر تقی مرحوم گوید ع حنا سے یار کا پنجہ نہین ہے
گل کے رنگ ✤ ہمارے اونکے کلیجے مین ہاتھ ڈالا ہے ✤

کلّی کرنا - کاف مضموم لام مشدد تحتانی معروف

کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری
آب بدہن گرفتہ بر زمین انداختن بود ف مضمضہ ✤

کلیل - کاف مضموم لام تحتانی مجہول لام کشیدہ
بر جستن اسپ بود ✤

فصل میم

کمانا - کاف مفتوح میم و نون بالف ہا کشیدہ ف
کسب کردن ع اکتساب و بر داشتن فضلہ آدمیان
را نیز گویند و بسیار محنت و مشقت کردن بر آہن و
چرم وغیرہ نیز بود ✤

کمانی - نون تحتانی معروف نام آلۂ آہنی بود
کہ آنرا در جانب بندوق دارند ✤

کمائی - ہمزہ تحتانی معروف نوکری کسے نمودہ
یا ہیچ تجارت کردہ مال و زر اندوختن بود مرزا برق
سیفر ماید ع دولت عشق سے غنی ہون برق ✤
نقد داغ جگر کمائی ہے ✤

کمٹھا - کاف مفتوح میم ساکن تای ہندی مخلوط الہا
بالف کشیدہ کمان چوبین بود کہ پاسبانان نزد خود دارند ✤

کمخاب - کاف مفتوح میم ساکن خای معجمہ بالف
و موحدہ کشیدہ نوعے از قماش بود کہ از تار ہای

ابریشم و تارہاے زر و نقرہ بافند ف کمخواب +

کمر - فارسیست و میان نیز گویند ع قطن +

کمرا - کاف مفتوح میم ساکن رای مہملہ با الف کشیدہ نوعے از مکان بود شاعرے گوید ؎ بیچ گیا پر تو رخسار سے کمرا ونکا + جا بجا نصب ہے سے آئینے دیوار رون مین +

کمر باندھنا - موحدہ با الف و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری ف کمر بستن و کنایہ از آمادہ و مستعد شدن بکاری بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ پوچھتا ہے طنز سے کیا باندھی ہے کس پر کمر + باندھی اسیر کمر کھولون تیرا شلوار بند +

کمر ٹوٹنا - تای ہندی بواو معروف و تای ہندی زدہ و نون و الف مصدری ف کمر شکستن و کنایہ از ہیچ صدمہ جانکاہ رسیدن نیز بود جرأت گوید ؎ نازک کمر جب اپنی تونے سفر یہ باندھی ہم کیونکر کمر کسیکی اسے نازنین نہ ٹوٹے +

کمر کرنا - اندازے از اندازہای پرواز کبوتران و بجز باصطلاح کبوتربازان شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کیا ہی اے طفل تری تاب کمر کا ہے اثر ہو تیری ٹکڑی کے کبوتر بھی کمر کرتے ہین +

کمرکھہ - کاف مفتوح میم ساکن رای مہملہ مفتوح بکاف مخلوط الہا زدہ ثمریست ترش مزہ +

کمر کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول و لام زدہ نون و الف مصدری ف کمر بند از کمر گشادن و کنایہ از ترک کردن سعی و کوشش امرے باشد شاعرے گوید ؎ کھول ڈالی قتل کرکے ہمکو قاتل نے کمر کج ترکش بھر گیا خالی تپنچا ہو گیا +

کمری - بسکون دوم مرضے باشد مر اسپ را کہ براہ رفتن دشوار باشد +

کمل پوش - کسیکہ گلیم پوشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ چاند پر یہ خاک ہے یا اوسکے چہرے پر بھبوت بدلی مین سورج ہے یا محبوب کمل پوش ہے +

کملی کتھری کرنا - کاف مفتوح فوقانی مخلوط الہا زدہ راے مہملہ تحتانی معروف کاف مفتوح بہ راے مہملہ ساکن نون و الف مصدری کنایہ از رخت و اسباب خانہ بستن بود +

کمنگر - کاف و میم ہر دو مفتوح بنون زدہ کاف فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن کسیکہ استخوان از جاہای رفتہ

دست و پا را باز بجالیش آورد ۰

کمہاری - رای مہملہ تحتانی معروف جانوریست خزندہ برابر زنبور کہ متعارفست وزن کاسہ گر را ہتینہ گویند ۰

کملہانا - کاف مضموم میم ساکن لام مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ ف پژمردن وکنایہ از افسردہ وغمگین بودن مردم نیز بود ۰

کمیلا - کاف مفتوح میم تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ جامی کہ قصابان بز و گوسپند وگاو را ذبح کنند و میم تحتانی معروف دوم ہست مشہور ع قبیلہ ۰

کمینڈ - کاف مضموم میم تحتانی مجہول ونون غنہ ودال ہندی زدہ فریب ودغا بود ۰

کمینڈیا - تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ فریبندہ ودغا باز باشد ۰

فصل نون

کنّا - کاف مفتوح نون مشدد بالف کشیدہ بر دو قسم آید اول رشتہ کہ در بالا وپائین کاغذ بادی سوراخ نمودہ بندند ودران رشتہ رشتہ دیگر بستہ در ہوا تیرا اندازند استاذ مولف ؎ لیجیے رشتہ حیات مرا رہین کہتے اسیکے تکل مین ۰ دوم کنارہ ہیچ بہ یا پوش را نامند ۰

کنارا - کاف مفتوح نون ورای مہملہ بالفہا کشیدہ بافتہ ملمع پشمین خواہ ابریشمین خواہ زرین یا بود کہ گرداگرد دوشالہ وچادر ومانند آن دوزند مرزا برق میفرمانید ؎ اطلس کی عوض شال مین ہے اطلس گردون ۰ بجلی جسے کہتے ہین کنارا ہی زرکا ۰

کناری - رای مہملہ تحتانی معروف قسمی از زرباف بود وکم عرض باشد کہ گرداگرد جامہ ہا دوزند مرزا برق میفرمانید ؎ شب وصال ہین بجلی نشان عشرت ہے ۰ لگا کے آئی ہے دامن مین کناری زرافشان ۰

کنکہیو - نیسے وکنکہیا - کاف مفتوح نون ساکن بگوشہ چشم نگریستن یا بسوی کسی اشارت کردن میر تقی گویند ؎ کیا نیچی آنکہین دیکھو ہو تلوار کی طرف ۰ دیکہو کنکہیون ہی سے گنہگار کی طرف ۰

کنائی کاٹنا - راہ گذرگاہ بریدہ براہ دیگر رفتن باشد

کنبا - کاف مضموم نون ساکن موحدہ بالف کشیدہ ف خویشان ونوع قبیلہ ۰

کنیا - کاف مفتوح نون ساکن یای فارسی بالف

کشیدہ آلہ صید کردن مرغان بود کہ صیادان ازان
شکار مرغان کنند وآن چوبے باشد کہ دران سرش
آلودہ در سنے نصب کردہ در پر طائران لیسانند کہ
گرفتار شوند شیخ امداد علی بحر گویدے نہ ہاتھ آ انگیا
اوس انگیا کی چڑیا بحر رونے سے ✤ شرہ کنیا
نے لاسا ہو آنسو سو نہیں سکتا ✤

کنیا مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون
والف مصدری گرفتن مرغان بود صیادان را
ازہمان آلہ صید کردن مرغان مرزا برق گویند
ے نالہ جب پار گیا چرخ کو بولے یہ ملک طائر
سدرہ کو صیاد نے کنیا مارا ✤

کنپٹی - کاف مفتوح نون ساکن بای فارسی
مفتوح تای ہندی تحتانی معروف جائیکہ میان
گوشہ ابرو وگوش بود ع شقیقہ و صدغ ✤

کنٹر - کاف مفتوح نون ساکن تای ہندی
مفتوح بہ رای مہملہ زدہ نوعے از شیشہ باشد
کہ دران شراب و مانند آن نگاہدارند بحر گویدے
جب بہار آئی ہوا اس درجہ میخواروں کا جوش
بوتلیں کا ہوں کی دل گو دوں کی دل کنٹر بنے ✤

کنٹوپ - تای ہندی بواو مجہول و بای فارسی
کشیدہ کلاہ کلان بود کہ تا ہر دو گوش مردم پوشیدہ شود ✤

کنٹھہ - کاف مفتوح بنون و تای ہندی مخلوط الہا
زدہ برآمدگی استخوان گلو باشد ✤

کنٹھا - تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ
بردو معنی آید اول پارچہ مدور بشکل ہلال کہ بردور گریبان
دوزند ق تجلی صبا گویدے یہ تو او ترا ہوا کنٹھا ہے
ترے کرتے کا ✤ ہاتھ آیا مہ نو کہ یہ گریبان کیونکر ✤ دوم
سبحہ سی و سہ دانہ گندہ را نامند ✤

کنٹھا اوٹھانا - الف بواو مجہول ملفوظ تای ہندی
مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از قسم خوردن سبحہ بود
شیخ امداد علی بحر گویدے ہم سے ہو غبار یہ یاد نہیں ہیں
گو تم نے خاک پاک کا کنٹھا اوٹھا لیا ✤

کنٹھہ پھوٹنا - آواز جوانی برآمدن باشد ✤

کنٹھہ مالا - تای ہندی مخلوط الہا زدہ میم و
لام بالفہا کشیدہ ورمیست کہ بر گلو پدید آید ع
خنازیر ✤

کنٹھیا - کاف مفتوح بنون غنہ تای ہندی
ساکن تحتانی بالف کشیدہ آئینہ باشد

مفتوح بسین مہملہ کشیدہ آشنا بودن گوش کسے باواز راگہا بود یعنی آنکس ایںدان نداند و فہم غنا داشتہ باشد *

کنسلائی - کاف مفتوح نون ساکن سین مہملہ مفتوح لام بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف کرمے باشد از حشرات الارض ف گوش خزک و ہزار پا *

کنکنا - آبیکہ درمیان گرم و سرد باشد ف نیم گرم *

کنکوا - کاف مفتوح نون ساکن کاف دوم مفتوح واو مشدد و بالف کشیدہ کاغذ بازی را نامند *

کنکی - کاف مفتوح نون ساکن کاف دوم تحتانی معروف ریزہای برنج بود کہ غلہ ایست مشہور *

کنگال - کاف مفتوح نون زدہ کاف فارسی بالف و لام کشیدہ ف نادار ع محتاج و مفلس صبا گوید ؎ مجھسے فضول خرچ کے ستے جو چرخ گنبد دو دن میں آسمان بھی کنگال ہو گیا *

کنگرا - کاف مضموم بنون غنہ و کاف فارسی ساکن رائے مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ فربہ و توانا باشد *

کنگلا - کاف مفتوح بنون غنہ و کاف فارسی ساکن لام بالف کشیدہ ف نادار ع محتاج *

کنگن - کاف مفتوح بنون زدہ کاف فارسی مفتوح بنون نوعے از زیور دست زنان باشد ف دست برنجن و دستینہ *

کنگنا - کاف مفتوح بنون غنہ و کاف فارسی زدہ نون بالف کشیدہ پارچہ کہ بران کار چوب نموذہ رنگ زرد اسپند و ماش دران آویختہ بدست نوشاہ و عروس در ابتدائے شادی عروسی بندند *

کنگھی - کاف مفتوح بنون زدہ کاف فارسی مخلوط الہا تحتانی معروف بر دو معنی آید اول شانہ کہ بموہای سر کنند ع مشط دوم گیاہیست مشہور ف درخت شانہ خواجہ آتش گوید ؎ الجھا ہی دل نہ تون کے گیسوے پرشکن مین ؛ اوگتی ہے جائے سبزہ کنگھی مرے چمن مین *

کنگھی چوٹی - جیم فارسی بواو مجہول تائے ہندی بتحتانی معروف کنایہ از آرایش و تزئین زنان بود لاستاذ مولفہ ؎ وای اندھیر کنگھی شب وصل ؛ کنگھی چوٹی مین مسی کا جال مین نہ

کنگھی کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون

والف مصدری مشانہ درموزدن *

کنواں ٹوٹنا - تای ہندی بواو معروف وتای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از کم شدن آب چاہ بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ سفلہ ہو جاتا ہے وقت امتحان بے آبرو * ہے دلیل اس ادعا پر ٹوٹ جانا چاہ کا *

کنوتی - کاف ونون ہر دو مفتوح بواو زدہ فوقانی تحتانی معروف گوش اسپ را گویند *

کنوتیاں بدلنا - کاف ونون ہر دو مفتوح بواو زدہ فوقانی مکسور تحتانی بالف کشیدہ و نون مخففیہ کنایہ از ہر دو گوش استادہ کردن اسپ بود *

کنول - کاف مفتوح بنون غنہ واو مفتوح بلام کشیدہ بر سہ معنی آید اول گلیست کہ در تالاب ما شگفد شیخ امداد علی بحر گویند ؎ وہ بہار آئے کبھی سوتے ہوئے ہنسنے لگیں * حوض کا فوارہ بنجائے کنول تالاب کا * دوم ظرف آبگینہ بود کہ دران شمع افروزند بحر گویند ؎ چشم بد دور آپکا کیا رنگ ہے سرخ و سفید * روے تابان ہے کہ روشن ہے کنول بلور کا * سوم گل کاغذی بود کہ دران چراغ روشن کنند *

کنول گٹا - کاف فارسی مفتوح تای ہندی مشدد و بالف کشیدہ تخم کنول بود کہ گفتہ شد *

کنوین جھانکنا - کاف مضموم بنون غنہ واو تحتانی مجہول ونون مخففیہ جیم مخلوط الہا بالف کشیدہ ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری کنایہ از افگندن کسے بود خود را در چاہ بارادہ جان دادن شیخ امداد علی بحر گویند ؎ یہ جگہ وہ ہے فرشتون نے کنوین جھانکے ہین * پاک آلایش دنیا سے بشر کیا ہوگا *

کنوین مین بولنا - میم تحتانی مجہول ونون مخففیہ موحدہ بواو مجہول ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از سخن گفتن کسے باواز کہ نہایت ضعیف بود *

کنھیا - کاف ونون مخلوط الہا ہر دو مفتوح تحتانی مشدد بالف کشیدہ نام شخصے بود از معبودان ہنود شیخ امداد علی بحر گویند ؎ طرہ حسن اوس صنم کے سر پہ زیبا ہوگیا *

زلف کالی ناگنی جوڑا کنھیا ہو گیا • وکنایہ از حسین وخوشتر
بود بجز گویند ع ہوا دھوپ مین بھی نہ کم حسن یار • کنھیا بنا
وہ جو سونا گیا •

کنھیا - کاف مضموم بنون غنہ تحتانی مشدد وبالف کشیدہ
جاہ کوچک را نامند وبفتح کاف ونون مشدد وبکسر تحتانی
بالف کشیدہ دختر ناکتخدا را گویند ونام برج سنبلہ نیز بود

کنیادان - دال مہملہ بالف کشیدہ ونون زدہ انچہ
کہ برای کتخدا کردن دختر از مردمان طلبند •

کنی - کاف مفتوح نون تحتانی معروف بود معنی آید اول
ریزہ الماس را گویند شیخ ناسخ میفرمایند ع کیونکر نہ جاوے
دیکھئے ضبط جو اشک ہے سیری کی کنی ہے • دوم خام
ماندن برنج وغیرہ بہ پختن بود وبنون مشدد وبافتہ بود نشین
بسیار کم عرض کہ زرگران بر کنارہ رومال ہا شالی ودوپٹہ ہا دوزند

کنیانا - کاف مفتوح نون ساکن تحتانی ونون بالفہا
کشیدہ مائل گشتن کاغذ بادی در ہوا بطرفی وجانبی باشد
وکنایہ از مشتندر ومتعجب شدن کسی از سخن کسی بود •

فصل واو

کو - کاف بواو مجہول کلمہ بود از کلمات روابط کہ
فائدہ معنی لفظ را دہد •

کوا - کاف مفتوح واو مشدد وبالف کشیدہ ف
زاغ ع غراب گوشت پارہ کہ اندرون حلق آویختہ
میباشد آنرا نیز گویند ف ملازہ ع لہات •

کوا ہنس کی چال چلا اپنی راہ بھی بھولا -
مثلیست معروف جرات گویند ع رقیب اب
اوسکے گھر کی راہ مت سیری طرح تو لے ہے چلے گر چال
کوا ہنس کی تو اپنی بھی بھولے •

کوارپتیا - بای فارسی مفتوح فوقانی بالف کشیدہ کنایہ
از زمانہ ناکتخدائی زن بود •

کواری - رای مہملہ تحتانی معروف زنے کہ ناکتخدا
باشد ف زن دوشیزہ ع بکر •

کواڑ - کاف مکسور واو بالف ورای ہندی کشیدہ
تختہ در بود ع مصرع الباب شیخ ناسخ میفرمایند ع
تیغ قاتل نے جو کھولے مرے چھاتی کے کواڑ حسرت
دل کے نکلنے کے لیے در ہو گیا •

کواڑا - رای ہندی بالف کشیدہ ہمان تختہ در بود ع مصرع الباب
شیخ ناسخ میفرمایند ع اور تختون کی ہماری قبر مین حاجت
نہین • خانہ محبوب کا کوئی کواڑا چاہیے •

کواڑی - رای ثقیلہ تحتانی معروف پارچہ بود

ازقبا کہ در ہر دو طرف سینہ ماند *

کویل پھوٹنا ـ بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری بر آمدن برگہا از درخت بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ چھڑھا اوس طفل کا دلاتا ہی یاد * پھوٹنا شاخ گل سے کویل کا *

کوتل ـ کاف بواو مجہول فوقانی مفتوح بلام کشیدہ مرکب سواری خاص میران را گویند ف کوتل بواو معدولہ خواجہ آتش میفرمایند ؎ عرش ہی اوس بادشاہ حسن کا تخت روان * وہ صنم کوتل کبود چرخ کو دوڑائیگا *

کوتھمیر ـ کاف بواو مجہول و فوقانی مخلوط الہا زدہ میم تحتانی معروف و رای مہملہ کشنیز سبز را گویند

کوتھی ـ کاف بواو مجہول فوقانی مخلوط الہا تحتانی معروف آہنے کہ پائین نیام شمشیر و کارد نصب کنند ع نعل *

کوٹ گشتی ـ کاف بواو مجہول و تای ہندی کشیدہ کاف فارسی مفتوح بشین معجمہ زدہ فوقانی تحتانی معروف گردیدن مردمان حاکم گرد شہر بود جہت دریافت نمودن بد افعالی اہل شہر چنانکہ مرزا برق میفرمایند ؎ چھپ کے ملنے کی بھی کیفیت انہیں کھلجاے * کوٹ گشتی میں سنگے کوئی جو پہرا انکا *

کوٹھا ـ کاف بواو مجہول تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ بر سہ معنی آید اول بام و بالا خانہ دوم مکانیکہ اندرونش خزانہ و مال و متاع امیران ماند شیخ امداد علی بحر گویند ؎ دیکھنا گیا حسن کی دولت کا کوٹھا توڑ کر * مکلی ہین سر پہ لیے دو بدرہ زر چھاتیاں * سوم کنایہ از سینہ کوٹھی ـ کاف بواو مجہول تای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف بر چہار معنی آید اول ظرفے کہ از گل مانند خم بزرگ سازند و غلہ دران نگاہدارند ف کنند دوم حلقہ گلین یا چوبین باشد کہ چاہ کنان اندرون چاہ جہت استحکام شن از اندر فرود آرند چنانکہ اسیر گوید ؎ چوڑیوں کا دھیان سے کیا دیدہ تر خشک ہو * کوٹھیان جسمین پڑین وہ چاہ کیونکر خشک ہو * سوم خزانہ بند وق را گویند کہ دران باروت ماند چہارم مکانیکہ مہاجنان برای معاملات زر و تاجران برای نہادن

اسباب و فروخت آن سازند و مکان بود و بار
بادشاہان و امیران نیز باشد شاعرے گوید ؎
تلاش اوس بادشاہ حسن کو ہی شاہ منزل کی *
پسند آئے تو حاضر ہے یہی کوٹھی مرے دل کی *
کوٹھیان پڑنا - بمان حلقہ ہای چوبین خراہ
گامین اندرون چاہ فرود آوردن بود چاہ کنان را *
کوچ - کاف بواو معروف و جیم فارسی عصب سطبر
کہ بالای پاشنہ پا باشد ع عمر توب و درین
لغت بعد واو نون غنہ ہم مسموع ست و بواو مجہول
جائے باشد در بگھی کہ پیش بگھی باشد و بلند تر بود
و بران کوچوان نشیند *
کوچے کاٹنا - جیم فارسی تحتانی مجہول کاف
بالف کشیدہ و تای ہندی زدہ نون والف مصدری
ہر دو پای کسے از بالای پاشنہ بریدن باشد
وقت پے کردن شیخ ناسخ میفرماید ؎ تونے
جس روز سے قاتل مری کوچے کاٹی * بوالہوس نے
ترے کوچے کا گذر چھوڑ دیا * دیگر گوید ؎
کوچہ گردی سے کسی صورت قدم رکتے نہیں *
کاٹ ڈالون اپنی کوچے ہی یہی تعزیر ہا *

کوچنا - کاف بواو مجہول و جیم فارسی زدہ نون
والف مصدری از سوزن یا نیشتر یا خار یا
آہنین خستہ کردن کسے یا چیزے بود وقت اجیدن
کور - کاف بواو مجہول و رای مہملہ زدہ ریشہ
ناخن و بن گرداگرد ناخن دست و پا بود وقت
قمور و قور لفظ ترکیست و رشتہ زرین بود کہ در دامن
جامہ و غاشیہ دوزند وقت زنجیرہ و قیطون *
کورا - رای مہملہ بالف کشیدہ ظرف گلی کہ آب
نا دیدہ و جامہ نو کہ ناشستہ بود و کاغذی کہ بران
نوشتہ نباشد نیز اطلاق کنند و کنایہ از کسیکہ
بسبب نادانی خود در ہیچ امر و ہنر دخل نداشتہ باشد
و در ہیچ سخن بحث عنہ پرسیدہ نشود *
کور دبنا - دال مہملہ مفتوح میم ساکن نون
والف مصدری کنایہ از عاجز و مغلوب شدن بود
کوڑ - کاف بواو معروف و رای ہندی زدہ
کسیکہ بے سلیقہ و بے عقل بود *
کوڑا کرکٹ - کاف بواو معروف رای ہندی
بالف کشیدہ کاف دوم مفتوح رای مہملہ ساکن
کاف سوم مفتوح تای ہندی کشیدہ بمان

خاکروبہ وخس وخاشاک بود *
کوڑا کرنا - کاف بواو معروف جمع کردن خس
وخاشاک ومانند آن بر فرش وصحن خانہ بود
وبواو مجہول تازیانہ زدن براسپ باشد صبا گوید
؎ توسن طبع کو کرتا ہون مین کوڑا کیا کیا *
ایک اک گام پہ چپتا ہی یہ گھوڑا کیا کیا *
کوڑھ مغز - کسان ابلہ واحمق وبے سلیقہ وجاہل ولغو را گویند
کوڑھ - کاف بواو مجہول ورای ہندی مخلوط الہا
زدہ علتیست کہ بدن مردم سفید شود ف پیس ع برص
کوڑھ ٹپکنا - تای ہندی وبای فارسی ہر دو مفتوح
کاف ساکن نون والف مصدری کنایہ از شدت برص
بود دربدن مردم خواجہ آتش گوید ؎ دیکھیے نکہت سے
جو عیسے نفسون کو * کوڑھی کی طرح شوق تقدیر سے ٹپکے *
کوڑھی - رای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف
کسیکہ صاحب برص بود ف پیسی ع ابرص *
کوڑی - کاف مفتوح بواو زدہ رای ہندی تحتانی
معروف بر سہ معنی آید اول خرمہرہ ف پلحی ع
ودع دوم گوسے باشد مردم را پایین استخوان
سینہ سوم نوک گندہ کشارہا تا مندو کشادن اسلحہ
است بہر دو معنی اخیر شیخ امداد علی بحر گوید ؎
کس سے کہون خلش ثمرہ آبدار کی * کوڑی کے
وار بار ہے کوڑی کٹار کی * وکاف بواو مجہول
بست عدد ہر چیز را گویند *
کوڑیالا - کاف مفتوح بواو ورای ہندی زدہ تحتانی
ولام بالفہا کشیدہ بر دو معنی آید اول نوعے از گیاہ
بود کہ در دشت وکوہ میروید دوم قسمے از مار باشد
کہ سفید وسیاہ بود مرزا برق سفر ماید ؎ دو چند
جسن ہوا گیسوون کا جہالون سے * کہ موتیون سے
بنے ہین یہ کوڑیالے سانپ * وکنایہ از شخص سردار
ومتمول بود *
کوڑی بھرنا - رای ہندی تحتانی معروف بای
فارسی مخلوط الہا مکسور ورای مہملہ زدہ نون والف
مصدری متفق گردیدن چندکسان برامرے بود
واین اصطلاح سپاہ پیادگان ولشکریان است *
کوڑی کا ہو جانا - کاف دوم بالف کشیدہ
ہای بواو مجہول جیم ونون بالف ہا کشیدہ کنایہ از ہیچکارہ
شدن چیزے بود خواجہ آتش گوید ؎ ہی خبط سے
اوسکے ہاتھ مین ساغر شراب کا * کوڑی کا ہو گیا ہے

کشور اگلاب کا ✤

کوڑی کے تین تین ہوجانا - کاف تحتانی مجہول ہر دو فوقانی تحتانی معروف و نون زدہ یاے ہوز بواو مجہول جیم و نون بالف باکشیدہ کنایہ از کمال بیقدر شدن مردم و نہایت ارزان گشتن چیزہا بود چنانچہ شاعرے گوید ؎ کوڑی کے سب جہان مین نقش و نگین ہین ✤ کوڑی نہو تو کوڑی کے پھر تین تین ہین ✤

کوڑیون کے مول بکنا - تحتانی بواو مجہول و نون مختفیہ کاف تحتانی مجہول و میم بواو مجہول ولام کشیدہ موحدہ مکسور کاف ساکن نون والف مصدری کنایہ از نہایت ارزان فروختہ شدن چیزے باشد خواجہ آتش گوید ؎ محبت کوڑیون کے ہو اگر مول ✤ بنی آدم نہ لے یہ دردسر مول ✤

کوس - کاف بواو مجہول و سین مہملہ کشیدہ بر دو معنی آید اول مدمعین از مسافت راہ بود و آن تخم لبعضے چہار ہزار گز و نزد بعضے سہ ہزار گز باشد و ہر گز دو ذراع و ہر ذراع ہشت گرہ بود وقت کردہ ع میل دوم پارچہ کہ در آستین ہای پیراہن دوز طول وصل کنند تا آستین با لفزاید و برابر دست باشد شاعرے گوید ؎ وحشت اک ہوتی ہے اس سے کیون نہ پھاڑون پیرہن ✤ کوس سے ہر آستین صحرا کا دامن ہوگئی ✤

کوسنا - نون بالف کشیدہ دو معنی دارد اول دعاے بد و نفرین کردن دوم بد دعا و نفرین ✤

کوک - کاف بواو معروف و کاف دوم کشیدہ آواز بلند بود و فارسیست ع صدا و بواو مجہول نام کتابی ست کہ دران انواع مجامعت و اقسام زنان الیف کردہ اند

کوکا بیلی - کاف بواو مجہول کاف دوم بالف کشیدہ موحدہ تحتانی مجہول لام تحتانی معروف گلیست مشہور ف نیلوفر ✤

کوکنا - نون والف مصدری بر دو معنی آید اول ذی اصوات شورون سباز ہا بود شاعرے گوید ؎ شور موروں کا ہے یا بانسریون کی آواز ✤ کوک کوئل کی ہے یا کوک دیا ہے ارگن ✤ دوم بمعنی فریاد و فغان نمودن و آواز کردن بود میر تقی میر میفرمانید ؎ اوس آستان سے کسو ن پر شور سر نہ ٹیکا ✤ اوسکی گلی مین جا کر کس رات مین نہ کوکا ✤

کوکھ جلی - جیم مفتوح لام تحتانی معروف نزد کہ اور اصدمہ مرگ فرزند رسیدہ باشد ❊

کولا - کاف بواو معروف لام بالف کشیدہ جا کہ بستن شلوار بود ع حقوہ آتش گوید ؎ طرۂ زلف سے ہے زیبا نہیں رخسار کے پاس ❊ خوشنما کہتے ہیں کولے کمر یار کے پاس ❊ و بفتح کاف واو ساکن بر دو معنی آید اول نوعے از تاریخ بود و بسیار خوش مزہ باشد دوم پایۂ دیوار اندرون خانہ را گویند ❊

کولی - کاف بواو مجہول لام تحتانی معروف سپاہی کہ بر دست حنا بستہ بعد حنا بستن پدید آید رشک مغفور سیفر مانید ؎ کولی تری مہندی کی نظر میں ہی مرے لال ❊ مشہور ہے نام حبشی رکھتے ہیں مرجان ❊ و بکسیہ قماش ہای گسندہ تر با فد و تو عیسیٰ ارزل و بفتح کاف و واو زدہ آغوش را نامند جرات گوید ؎ لے لوں اگر کولی میں اگر میں تو عجب کیا ❊ بے مرہم ابھی زخم بھرے دل کا بھر آئے ❊

کون - کاف مفتوح بواو و نون زدہ کلمہ باشد کہ فائدہ معنی لفظ کدام و کاف استفہام دہد ❊

کوندا - کاف مفتوح بواو زدہ و نون غنہ دال مہملہ بالف کشیدہ درخشندگی چیزے مانند برق را نامند کہ آواز ندارد بحر گوید ؎ پکا ہے کہ وہ کوندا لگا وہ منہ آیا ❊ پڑی ہے دھوم مری اشک و آہ کی ایسی ❊

کوندنا - کاف مفتوح بواو و نون غنہ و دال مہملہ زدہ نون و الف مصدری ف درخشیدن برق بود ❊

کونڈا - کاف بواو معروف و نون غنہ دال ہندی بالف کشیدہ کنایہ از شیرینی نذر و نیاز ائمہ علیہم السلام و دیگر بزرگان دین بود کہ آنرا در نوعے از ظروف گلی داشتہ مومنین را میخورانند و ظرف گلی کہ ژرف و کاران و مدور باشد ❊

کوئی - کاف بواو مجہول ہمزہ تحتانی معروف کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ ہیچکس دہد و این لغت بواو غیر ملفوظ بروزن فعل نیز آمدہ ❊

کویا - کاف بواو مجہول تحتانی بالف کشیدہ ف گوشہ چشم ع ماق و دانہ کٹھل را نیز گویند ❊

کوئلا - کاف بواو مجہول و ہمزہ مکسور لام بالف کشیدہ ف انگشت ذغال ع فحم شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خال مشکین نے دل ایسا ہی جلایا ہے کہ بس ❊ کوئلوں بھی یہ دھوکا ہے کہ انگارے ہیں ❊ ایضاً خواجہ آتش

سیگونید ؎ نکھ بد سے تجھے دیکھے تو اے عالم نور ٭ کوٹ لے سو ہوا روی ہو سناک سیاہ ٭ واین لغت بدون ہمزہ نیز آمدہ چنان کہ شاعرے گوید ؎ تاثیر آخر آتش ضبط فغان نے کی ٭ کولون کی طرح داغ جگر کے سلگ چلے ٭ ایضاً ذوق دہلوی گوید ؎ جلا کر اگر بجھا بھی دل سوختہ مرا ٭ تو پھر جلیگا جیسے کہ کولا بجھا ہوا ٭ ایضاً مرزا رفیع السودا در مثنوی ہجو فیل گوید ؎ ہلاتا یون ہے یہ کانون کو ہر بار ٭ کہ دھو نکہ مین سنکھون سی کویون کا انبار ٭ ونزد موٗلف ہیچیدان فصیح تر ہمین ست ٭

فصل ہای ہوز

کھاری کنوان - چاہیے کہ آبش شور بود ٭

کھاری کنوین مین ڈال دینا - کاف مضموم بنون غنہ واو تحتانی مجہول ونون مختفیہ میم تحتانی مجہول ونون مختفیہ دال ہندی بالف کشیدہ ولام زدہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از ورگذشتن بود از چیزے شیخ امداد علی بحر گوید ؎ قند اگر سنے تری شیرین دہن کی وصف ٭ کھاری کنوین مین قند کے کوزون کو ڈال دے ٭

کھال کھینچنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی ونون غنہ وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری نوعے از سزا سے مجرمان بود ف پوست کشیدن خواجہ آتش گوید ؎ آسمان جو کچھ کرا ایذا دے اوسے کم جانیے ٭ کھال کھنچتی ہے ہمیشہ خانہ قصاب مین ٭ ایضاً شاعرے گوید ؎ شانہ کبھی جو اوسکی زلفون کے بال کھینچے ٭ مشاطہ کی وہ بیشک غصے مین کھال کھینچے ٭

کھان - کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ ونون معلنہ ف کان ع معدن وکاف مفتوح ہای ہوز بالف کشیدہ ونون مختفیہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ کجا دہد ٭

کھانا - کاف مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ ف خوردن وخورش ع اکل وطعام وضرب تیغ و سنگ وچوب ولکد وتازیانہ وغیرہ خوردن ورنج وغم خوردن نیز بود ٭

کھانڈا - دال ہندی بالف کشیدہ قسمی از تیغ راست دو دمہ بود ٭

کہاوت - کاف مفتوح ہای ہوز بالف کشیدہ واو مفتوح بفوقانی کشیدہ ترجمہ مثل بود ٭

کھبا - کاف مخلوط الہا مفتوح موحدہ مشددہ بالف
کشیدہ کسیکہ کار بدست چپ کند ف چپ دست +
کھبنا - کاف مخلوط الہا مضموم موحدہ ساکن نون تحتانی
والف مصدری در آمدن چیزے در نظر بود +
کھپت - کاف مخلوط الہا و بای فارسی ہر دو مفتوح
فوقانی کشیدہ صرف شدن چیزے در چیزے باشد
ف گنجایش +
کھپرا - کاف مخلوط الہا مفتوح بای فارسی ساکن
رای مہملہ بالف کشیدہ قسمے از سفال بود کہ از ان مکان را
پوشند چنانکہ شیخ ناسخ سیفر باشد رباعی سہے
بیچ میں گھر چار طرف ہے صحرا + دالان او چار ہی
سرا ہے چھپرا + دروازوں میں زنجیر کی جا مار سیاہ
کھپریل کا کھپرا جو ہے وہ بس کھپرا +
کھپریل - کاف مخلوط الہا مفتوح بای فارسی ساکن
رای ہندی مفتوح تحتانی ولام زدہ قسمے از مکان
بود کہ سفال پوش باشد +
کھپنا - کاف مخلوط الہا مفتوح بای فارسی ساکن
نون والف مصدری صرف شدن چیزی در چیزے
بود و کنایہ از شرمندگی و انفعال نیز باشد +

کھتا - کاف مخلوط الہا مفتوح تای فوقانی مشددہ
بالف کشیدہ جائیکہ چیزی در انجا مانند غلہ وغیرہ جمع
کردہ نگاہ دارند +
کھتّی - کاف مخلوط الہا مضموم فوقانی مشددہ تحتانی
معروف دولت و خزانہ را گویند +
کھٹ - بازی طفلان باشد کہ ناخن انگشت ابہام
در دندان بالا نہادہ آواز بر آرند و ترک بازی باہم کنند
و کنایہ از ترک ملاقات باشد +
کھٹا - کاف مخلوط الہا مفتوح تای ہندی مشددہ
بالف کشیدہ ف ترش ع حامض و قسمے از میوہ
کلان باشد۔ و چارپائی کلان را نیز گویند +
کھٹاپٹی - کاف مخلوط الہا مفتوح تای ہندی بالف
کشیدہ بای فارسی مفتوح تای ہندی تحتانی معروف
رنجشے و نزاعے کہ درمیان دو کس باشد +
کھٹاس - کاف مخلوط الہا مفتوح تای ہندی
بالف و سین مہملہ کشیدہ ف ترشی ع حموضت +
کھٹا ہوجانا - ترش شدن بود و کنایہ از بیزاری
و بیدلی و افسردہ شدن طبیعت نیز بود +
کھٹائی - ہمزہ تحتانی معروف قاش خشک ساختہ

ابنۂ خام بود کہ ازان اطعمہ را ترش کنند و در سرکہ
انداختہ آچار سازند ✤
کھٹائی مین پڑجانا ـ بمیم تحتانی مجہول و نون
مخففہ بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن جیم و نون
بالف کشیدہ کنایہ از عدم حصول چیزے بود از کسے
کہ وعدہ ہای دروغ بدادن آن چیز کند اسیر گوید ؎
وہ بوسے دیتے دیتے یکایک ترش ہوے ✤ کیسا
مقدمہ یہ کھٹائی مین پڑگیا ✤ ایضاً میرزا والا جاہ
مرحوم میفرمانید ؎ کیون یہ جان آئی ہے تمھاری
ترش روئی سے ✤ کھٹائی مین پڑے رہتے ہین
جیتے ہین نہ مرتے ہین ✤
کھٹراگ ـ کاف مخلوط الہا مفتوح بتای ہندی زدہ
رای مہملہ بالف و کاف فارسی کشیدہ سخنان پوچ و یاوہ
و دروغ بود و سبا گوید ؎ پڑے ہین عشق سے
کھٹراگ مین ناہم اسے مطرب ✤ کسے خیال ہے
دھر ید ترانے تروٹ کا ✤
کھٹک ـ کاف مخلوط الہا و تای ہندی ہر دو مفتوح
بکاف کشیدہ خار خار و خلش شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ تعلق کو نہین رکھتا کسی حورا شمائل سے ✤
مگر داغ محبت کی کھٹک جاتی نہین دل سے ✤
کھٹکا ـ بتای ہندی ساکن کاف بالف کشیدہ چہار
معنی آید اول اندیشہ و خوف و خلجان دوم پارۂ نی
یا چوبے دیگر کہ باغبانان بدرخت بار دار جہت
حفاظت اثمار بندند و دران بدرسن کلان بستہ دارند
تا ہر طائر خورندہ اثمار کہ بران درخت نشیند چوب را
بدان رسن جنبانند کہ بر درو نشستن نیاید بہر دو
معنی خواجہ آتش گوید ؎ فزون ہوتا ہے جمعیت سے
زیر آسمان کھٹکا ✤ درخت بار ور مین باندھتا ہے
باغبان کھٹکا ✤ سوم آواز پا وغیرہ کہ شنیدہ شود
و نوعے از آواز خوش مغنیان نیز بود شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ سنائی اپنی گمک بادلون نے اے ساقی ✤
صراحیون کے گلے کا بھی ہین سنون کھٹکا ✤ چہارم
چیزے بود اندرون قفل کہ بست و کشاد قفل
موقوف بران باشد ✤
کھٹکنا ـ کاف مخلوط الہا و تای ہندی ہر دو مفتوح
کاف ساکن نون و الف مصدری بر سہ معنی آید اول
خلیدن خار وغیرہ در عضوی و ناگوار شدن کسی بکسی
بود دوم خارخار داشتن کسے از کسے یا شے خواجہ آتش گوید

سے بدی کس سوز اوس کا رونے شرط دوستی مجھ سے ٭
سیہ نور آنکھوں میں دشمن کی میں کانٹا سا کھٹکا ٭
سوم ترسان وخائف بودن از کسے بود آتش گوید سے
نعل میں بیکے یوسف کو اکیلا وانسے گذرا ہیت چہم
کھٹکے ہوسے جس راستہ میں ہیت کا روان کھٹکا ٭ وبضم کاف
مخلوط الہا تخم خربزہ وغیرہ را از دندان گزیدن بود
تا پوست آن دور شود ٭

کھٹکی — کاف مخلوط الہا مضموم تای ہندی ساکن کاف تحتانی معروف پستہ را از دندان گزیدن بود تا قطع شود ٭

کھٹمٹھا — کاف مخلوط الہا مفتوح تای ہندی ساکن میم مکسور تای ہندی مشدد بالف کشیدہ میوہ کہ ترش وشیرین باشد ف میخوش ع مُز ٭

کھجانا — کاف مخلوط الہا مضموم جیم ونون بالف ہا کشیدہ

کھجلانا — بسکون جیم وزیادت لام بعد آن ف خاریدن ع حک ٭

کھجلی — کاف مخلوط الہا مضموم جیم ساکن لام بتحتانی معروف ف خارش ع حکہ ٭

کھجور — کاف مخلوط الہا مفتوح جیم بواو معروف ورای مہملہ زدہ بر دو معنی آید اول ثمر درختیست ف خرما دوم نوعے از شیرینی بود کہ میدہ وشکر را باہم آمیختہ ازان چیزی مانند خرما سازند و در روغن بریان سازند ٭

کھجوری چوٹی — رای مہملہ تحتانی معروف جیم فارسی بواو مجہول تای ہندی تحتانی معروف قسمی از بافتن موہای سر زنان بود کہ باستواری بافند شیخ امداد علی بحر گوید سے
کھجوری چوٹی کے قربان واہ کیا کہنا ہے ٭ تمام پٹریوں کے سوہنے شکن کیا خوب ٭

کھچڑا — کاف مخلوط الہا مکسور جیم فارسی ساکن رای ہندی بالف کشیدہ آشی کہ از نخود وغیرہ پزند واکثر بہ فقرا ومساکین بروز عاشورا در ماہ محرم تقسیم نمایند ف آش خیر وآش عاشورا ٭

کھچڑی — رای ہندی تحتانی معروف بر سہ معنی آید اول طعامے بود کہ دال وبرنج را باہم آمیختہ می پزند ف کیچری دوم بہار درخت کنار را نامند سوم بمعانہ غنیا گران ورقصان را گویند وکنایہ از دو چیز باہم آمیختہ نیز بود مانند روپیہ واشرفی ومعنی سیاہ وسفید ٭

کھچڑی پکنا — کنایہ از مصلحت کردن مردم بود براے

گارسے را اخفاء سشوری داشتن +
کھدیڑنا - کاف مخلوط الہا مفتوح دال مہملہ ہندوستانی
مجہول و رای ہندی زدہ نون و الف مصدری ف
گریزانیدن +
کھرا - رای مہملہ مشدد با الف کشیدہ ف درشت
وسخت ع خشن و کنایہ از کسیکہ درشت خو و سخت
کلام باشد و بفتح اول مکتوب دراز بود ع طوار چنانکہ
اسیر گوید ~ پڑھ سکیگا کون محشر مین یہ سکو ہر
دماغ + لکھتے لکھتے نامۂ اعمال کھرا ہو گیا + و بفتح
اول و تخفیف رای مہملہ بالف کشیدہ زر جید را نامند
ف سرہ و کنایہ باشد از کسیکہ خوش معاملہ بود
و بضم کاف و سکون ہای ہوز و رای مہملہ بالف کشیدہ
بخارسے کہ در ایام سرما پیدا آید +
کھرا کرنا - کاف مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ
بالف کشیدہ کاف دوم مفتوح رای مہملہ ساکن نون
والف مصدری سرہ کردن زر بود ع انتقاد +
کھرام - کاف مضموم ہای ہوز ساکن رای مہملہ بالف
و میم کشیدہ نوحہ و فریاد کردن بود چنانکہ شیخ امداد علی
بحر گوید ~ زندان مین تھا کون جو مجھہ پیتابی
صف روشن کرتا + طوق نے باندھا حلقۂ ماتم
بیڑیون نے کہرام کیا +
کھرج - کاف مخلوط الہا و رای مہملہ ہر دو مفتوح
بجیم زدہ باصطلاح اہل موسیقی سُر اول از ہفت سُر
کھرچن - کاف مخلوط الہا مضموم رای مہملہ ساکن
جیم فارسی مفتوح بنون زدہ ف تہ دیگی
کھرچنا - کاف مخلوط الہا مضموم رای مہملہ مفتوح
جیم فارسی ساکن نون و الف مصدری تراشیدن
چیزے از چیزے بود +
کھر کھرا - ہر دو کاف مخلوط الہا مضموم رای
مہملہ اول ساکن رای مہملہ دوم بالف کشیدہ ف
درشت ع خشن +
کھر کھوج - کاف مخلوط الہا مفتوح بر رای مہملہ زدہ
کاف مخلوط الہا دوم بواو مجہول و جیم تباہ و خراب
کھر کھوج کھونا و مٹانا - خراب کردن و تباہ
ساختن چیزے بود و این محاورہ زنانست +
کھرل - ظرفے بود از سنگ کہ میانش خالی کردہ
دران ادویہ و جواہر میسایند ف سنگ صلایہ ع مسحق
کھرنجا - کاف مخلوط الہا و رای مہملہ مفتوح نون

ساکن جیم بالف کشیدہ ختہا کہ در رہگذرہا گسترده
باشند تا راہ ہموار ماند ◆

کھرنڈ - کاف مخلوط الہا مضموم رای ہندی مفتوح
نون و دال ہندی زدہ خشکی کہ برروی زخم ہنگام
بہ شدن پیدا آید شیخ ناسخ میفرمایند ع اگر ہو
یہاں بھی پر سمندر یقین ہے ہو خاک رحم ہیں جابجا
سنا جو ہو آفتاب محشر کھرنڈ ہے داغ آتشین کا

کھرنی - کاف مخلوط الہا مکسور رای مہملہ ساکن
نون تحتانی معروف ثمر درختیست کہ شیرین و
خوش مزہ بود ◆

کھروا - رقص کہاران بود ◆

کھرہرا - کاف مخلوط الہا و رای مہملہ مفتوح ہای
ہوز ساکن رای مہملہ دوم بالف کشیدہ آہنی بود
دندانہ دار کہ ازان جلد ستور را خارند تا صاف
گردد ف شانہ ستور خار ◆

کھری - کاف مخلوط الہا مضموم رای مہملہ
تحتانی معروف گردہ چرم زیرین پا پوش کہ
بمقام پاشنہ دوزند ◆

کھڑکھڑانا - کسے را خائف گردانیدن واز

تحتانی بسبب تنبیہ دادن بود ◆

کھڑکنا - کاف مخلوط الہا و رای ہندی مفتوح
کاف ساکن نون و الف نام مصدری آواز
کردن و یک [illegible] بام [illegible] خشک شدہ درختان
و مانند آن بود ◆

کھڑکی - کاف مخلوط الہا مکسور بہ رای ہندی
زدہ کاف تحتانی معروف ف دریچہ شیخ امداد علی
بحر گویند ع آنکھیں نہ جھنپے دیکھی تری بیوفا
مجھے ◆ آن کھڑکیوں سے جھانکتی ہی ہے قضا تجھے

کھڑکی دار پگڑی - قسمی از دستار بود و حالا
رائج نیست متروک ست ◆

کھڑی گھاٹ کپڑے دھلوانا - بدریا و
تالاب وغیرہ رفتہ لباس خود را بگازر شویانیدن بود

کھس پھس - کاف مخلوط الہا و بای فارسی
مخلوط الہا ہر دو مضموم بہر دو سین مہملہ تحتانی کہ
دو کس باہم آہستہ آہستہ گویند بطوریکہ سامع
شنیدہ ادراک آن نتواند کرد ◆

کھسر - کاف مخلوط الہا و سین مہملہ ہر دو مفتوح
بہ رای مہملہ زدہ عیب و نقص چیزے بود ◆

کھسرا - کاف مخلوط الہا مفتوح سین مہملہ ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ قسمی از چیچک بود کہ دانہای آن خردتر و کوچکتر باشند ع خسبہ ٭

کھساچہ - کاف مخلوط الہا مضموم بکاف مخلوط الہا زدہ کسیکہ نزد او از زر و مال ہیچ باقی نبود ف نادار ع مفلس ٭

کھکھیڑ - کاف مخلوط الہا مفتوح کاف مخلوط الہا دوم تحتانی مجہول و رای ہندی زدہ پیچ رنج و مصیبت را گویند شیخ ابراہیم ذوق گوید

آوارگی سے کوی محبت کے ہاتھ اوٹھا چکے اے
ذوق یہ اوٹھا نہ سکیگا کھکھیڑ تو ٭

کھسیانا - کاف مخلوط الہا مکسور سین مہملہ ساکن تحتانی و نون بالف ہا کشیدہ کسیکہ شرمندہ و حجاب زدہ بود ع خجل ٭

کھسکنا - کاف مخلوط الہا مکسور سین مہملہ مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری ف یکسو شدن ٭

کھلاڑ - کاف مخلوط الہا مکسور لام بالف و رای ہندی کشیدہ زنی کہ اوباش بود ٭

کھلاڑی - رای ہندیہ تحتانی معروف کسیکہ در قمار باختن کامل بود کنایہ از کسیکہ دخل تمام در کارہا دارد شیخ ناسخ میفرماید

کوئی کیا جانے کھلاڑی کھیلتا ہے کیسے تم پابجا
اس گنجفہ کو تمنے برہم کردیا ٭

کھلائی - کاف مخلوط الہا مکسور لام بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف زنی کہ خدمت کودکان کند و کودکان را مشغول بلہو و لعب دارد ٭

کھلکھلا کر ہنسنا - ہر دو کاف مخلوط الہا مکسور لام اول ساکن لام دوم بالف کشیدہ کاف مفتوح رای مہملہ ساکن ہای ہوز مفتوح بنون غنہ و سین مہملہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ از بسیار خندیدن بود بحر گوید

بلبل جو فغان میں تجھسے بکتی ٭ ہنسنے لگے پھول کھلکھلا کر ٭

کھل کھیلنا - کاف مخلوط الہا مضموم بلام زدہ کاف مخلوط الہا دوم تحتانی مجہول لام زدہ نون و الف مصدری کنایہ از آشکارا کردن کاری بود جرأت گوید

کاسیان نہیں لگے نام مرا لیتے تم ٭ کچھ مری چاہ کو کھل جاتی ہو کھل کھیلے تم ٭

کھل کے کوئی کام کرنا - آشکارا و دلخواه کردن کارے باشد میر تقی مرحوم گوید ؎ چون صبح اس چمن مین نہ ہم کھلکے ہنس لیے * فرصت رہی سو میر یہی اک نفس رہی *

کھلنا - کاف مخلوط الہا مضموم لام ساکن نون والف مصدری بمعنی کشاده شدن مع انفتاح وعیان شدن امر پنہان وافشا گشتن سخن راز نیز باشد جرأت گوید ؎ ابر غم از چشم گریان جب برسکر کھلگیا * راز سربستہ ہمارا آه سب پر کھلگیا * ونیز کنایہ از زیبائش جامہ در رنگے مانند ان بر کسی و چیزے بود اسد اللہ خان غالب گوید ؎ منہ نہ کھلنے پر ہے وه عالم کہ دیکھا ہی نہین * زلف سے بڑھکر نقاب اوس شوخ کے منہ پر کھلا * جرأت گوید ؎ لپیٹی تو نے جو دستار سجی نام خدا * کیا ترے منہ پہ یہ اے رشک بتان کھلتی ہے * آتش گوید ؎ رنگریز کی دکان مین بھری سون ہزار رنگ * طرا وه ہے جو یار کی دستار پہ کھلے * ونیز کنایہ از خاموشی بسخن آمدن و بے تکلف شدن بود غالب گوید ؎ جیسے کھلجاؤ تو فرقت مے پرستی ایک دن * ورنہ ہم چھیڑینگے کھلکر عذر مستی ایک دن * جرأت گوید ؎ چڑھا اک ساغر مے کچھ تو آنکھون مین لگا کہنے * یہ ایک اور دو ساغر جو وه مینوش کھلجائے * وبفتح کاف مخلوط الہا ناگوار شدن چیزے بود چنانکہ رشک مغفور میفرمایند ؎ ہجر جانان مین ہمین جینے سے مرنا بہتر * زندگانی کے مزے کو ہمین کھلتے دیکھا * وبکسر کاف مخلوط الہا شگفتن غنچہ وگل و نو افشان شدن ماہتاب و شق شدن دیوار مکان و گنبد و قبر وغیره بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تم جو دو پھول چڑھا دو تو خوشی کے مارے * قبر کھلجائے یہ پھولے تن لاغر اپنا * غالب دہلوی گوید ؎ بہ تمثال گریۂ عاشق ہے دیکھا چاہیے * کھلگئی مانند گل سو جا سے دیوار چمن * وکنایہ از شادمان وخندان گشتن کسے نیز بود *

کھلنڈرا - کاف مخلوط الہا مکسور لام مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ زده رای ہندی بالف خفیفہ کسیکہ مشغول لہو و لعب و بازی ماند *

کھلونا - کاف مخلوط الہا مکسور لام مفتوح بواو زده
نون بالف کشیده پیکر گلی خواه چوبی خواه کاغذی خواه
مسی خواه نقرئی خواه طلائی بود که کودکان بآن
بازند شیخ ناسخ سیفر باشند ؎ فرصت نہیں دم لینے کی
اک پل کے تمسے ❊ ہوم کھلونے کی طرح حس
ہوئی ہمسے ❊ وپیکرے از شکر ہم سازند وآنرا نیز خورند
واین لغت بضم لام وواو مجہول نیز آمده چنانکہ خواجہ
حیدر علی آتش می گوید ؎ ابھی بچہ ہستی ہیں وہ مجنون
پسر ہوات ❊ اطفال سمجھتے ہیں کھلونا مرے دلکو
واینجا قافیہ رونا و ہونا و دھونا است لیکن بنده آنست
کہ تصحیح اول ست ❊

کھلی - کاف مخلوط الہا مکسور لام مشدد و تحتانی
معروف ف خنده زنی ع مزاح چنانکہ شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ شرم غنچہ کو رہی تیرے دہن سے
ورنہ ❊ کھلیون میں اوسنے اک اک گل غنچہ لیتا ❊
ایضا شیخ ناسخ سیفر باشند ؎ باغ میں اوس گل کو
لیجا کر ہنسایا چاہیے ❊ کھلیون میں عندلیبون کو
اوڑایا چاہیے ❊

کھلے بند - کنایہ از شخص بے تکلف باشد چنانکہ
میر تقی مغفور سیفر باشند قطعہ کہا صبحدم میں نے
غنچے سے جاکر ❊ کھلے بند مرغ چمن سے ملا کر ❊ تو نوچیز لا
کر فرصت یہان اک تبسم ❊ سو وہ بھی گریبان تبت
منہ کو چھپا کر ❊

کھلے بندھن - کاف مخلوط الہا مضموم لام
تحتانی مجہول موحده مفتوح به نون زده دال
مخلوط الہا بنون زده کنایہ از کسیکہ آزاد باشد
و پابند چیزے دگیرے نبود ❊

کہنا - کاف مفتوح ہای ہوز ساکن نون والف
مصدری ف گفتن و شعر گفتن را نیز گویند

کھنچاو - کاف مخلوط الہا مکسور بنون غنہ جیم
فارسی بالف کشیده و واو موقوف کشیدگی چیزی باشد

کھنچنا - جیم فارسی ساکن نون والف مصدری
کشیده شدن چیزی باشد و کنایہ بود از کم ربطی
کسے از کسے بوجہ آزردگی خاطر بسبب دیگر غالب دہلوی
گوید ؎ خدایا جذبہ دل کی مگر تاثیر اولٹی ہے ❊ کہ جتنا
کھینچتا ہون اور کھنچا جاتا ہے مجھسے ❊

کھندانا - کاف مخلوط الہا مفتوح نون ساکن دال
مخلوط و نون دوم بالفہا کشیده رخنہ کہ در چوب دم شمشیر

وکاردوما نند آن افتدوف دندانہ ٭

کھنڈ - کاف مخلوط الہا مفتوح بنون ودال ہندی زدہ خانہ ومکان را گویند وسرودے کہ گازران می سرایند ٭

کھنڈت - دال ہندی مفتوح بفوقانی کشیدہ بمعنی خلل ٭

کھنڈت پڑنا - بای فارسی مفتوح بہ رای ہندی زدہ نون والف مصدری خلل افتادن درکاری باشد ٭

کھنڈر - کاف مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ دال ہندی مفتوح بہ رای مہملہ زدہ مکانیکہ ویران وشکستہ بود ٭

کھنکار - کاف مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ کاف بالف ورای مہملہ کشیدہ آوازے کہ از درہم ودینار در سرہ کردن برآید ٭

کھنکنا - کاف مخلوط الہا ونون مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری آواز کردن درہم ودینار بود ہنگام سرہ نمودن یا شمار کردن وآواز کردن ظروف گلی وغیرہ را نیز گویند کہ بظرف دیگر متصل شدہ آواز کنند ٭

کھنکھار - کاف مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ کاف مخلوط الہا بالف ورای مہملہ کشیدہ آوازے کہ مردم جہت صاف کردن گلو برآورند ٭

کھنکھنا - ہر دو کاف مخلوط الہا مفتوح نون اول ساکن نون دوم بالف کشیدہ آوندگلی کہ دران شکنے افتادہ باشد ووقتیکہ بران دست زنند آواز کند ٭

کھنگالنا - کاف مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ کاف فارسی بالف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری جامہ را در آب شستن وآب را در آوند انداختہ جنبانیدن تا آوند پاک وصاف گردد چنانکہ شاعرے گوید ؎ ہوا ہے شوق چمن میں کسی صبوحی کا ٭ پیالی گل سے جو شبنم کھنگال کستی ہم

کھوا - کاف مخلوط الہا مفتوح واو بالف کشیدہ استخوان شانہ بود ٭

کھوپری چٹکنا - جیم فارسی وتای ہندی ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری شق شدن کاسہ سر بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شراب عشق کی حدت سہا رہے کیونکر ٭ یہ حال نشہ کا ہے کھوپری چٹکتی ہے ٭

کھوٹ - کاف مخلوط الہا بواو مجہول وتای ہندی کشیدہ کنایہ از [illegible] بود جرأت گوید ؎ گر ہمیں کھوٹ کہ سمجھے تو کھوٹ [illegible] زبان ٭ تو کس ادا سے بولا ہے

رات ہم مین کھوٹ ہے ہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ایک رنگ آشنا نہیں شیشے پر کھہ لیا ہ منہ پر کھرے ہین آپ مگر دل مین کھوٹ ہے ہ

کھوٹا - تای ہندی بالف کشیدہ زر غیر خالص بود ف ناسرہ وکنایہ از کسیکہ بد وزشت باشد خواجہ آتش گوید ؎ بازار مصر مین چل یوسف کا سامنا کھوٹے کھرے کا پردہ کھل جائیگا چلن مین ہ

کھوٹے پیسے کا کام آنا - مثلیست بجائی زنند کہ گاہی چیز ناکارہ کسے بکار کسے آید شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہیچ مثل ہے کبھی کام آتا ہی کھوٹا پیسا ہ صنم دیر سہو سے طالب ایمان ہمسے ہ

کھوج - کاف مخلوط الہا بواو مجہول جیم زدہ ف جستجو وتلاش ع تفحص ہ

کھوج بسے بیٹھا - رای ہندی تحتانی مجہول بای فارسی تحتانی معروف تای ہندی بالف کشیدہ کلمہ ایست بمحاورہ زنان کہ مفہومش بددعا باشد ہ

کھوج کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون الف مصدری ف جستجو کردن ع تفحص ہ

کھوج لگنا - یافتن کسے یا چیزے بسبب جستجو بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ نہ ادس نور مجسم کا لگا کھوج پھرے ایسے کہ ہارے چاند سورج ہ

کھوجی - جیم تحتانی معروف ف جوئیندہ ع متفحص ہ

کھورو لانا - فساد بپا کردن باشد ہ

کھوسا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول سین مہملہ بالف کشیدہ کسیکہ ریش وبروت او بر نیاید ف کوسہ ع کوسج

کھوسٹ - کاف مخلوط الہا بواو معروف سین مہملہ مفتوح تای ہندی کشیدہ ف جغد ع بوم وکنایہ از کسیکہ منحوس وکہن سال بود وخاصیت جغد دارد ہ

کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول ولام زدہ نون والف مصدری ف کشادن ع فتح وحل وکنایہ از بے تکلف کردن وسخن در آوردن بود کسی را ونیز بکاف مخلوط الہا سخت گرم شدن آب وغیرہ بود بر آتش ف جوشیدن ہ

کھونپ - بواو مجہول زنون غنہ وبای فارسی کشیدہ قسمے از دوختن باشد ہ

کھونٹی - تای ہندی تحتانی معروف میخ کوچک چوبین بود وکنایہ از بن موی سر وریش بعد ستردن نمو کنند وقد اسپ وغیرہ باشد ہ

کھونچ وکھونچا - بواو مجہول ونون غنہ وجیم فارسی دریدن وچاک شدن جامہ بود کہ از در آویختن بخار وسیخ آہن وغیرہ دریدہ شود ✦

کھونچڑ - جیم فارسی مفتوح بہ رای ہندی کسی را گویند کہ بد سرشت ومفسد وبد باطن بود ✦

کھونڈا - کسی کہ دندان پیشین او شکستہ باشد ✦

کھونسنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول ونون غنہ وسین مہملہ زدہ نون والف مصدری فرو کردن چیزی اندرون چیزی بود شیخ ناسخ میفرمایند ع ان زلفوں کے وسیلے کھونس او سنے جو توی ہوتے ✦ سانپ کی بانبی میں سمجھا رخنہ دیوار کو ✦

کھوے جانا - حیران شدن بسبب کاری بود ✦

کھی بدی - اقرار وعہد وپیمان چیزی کہ میان دو کس باہم شدہ باشد ✦

کھیت - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول وفوقانی کشیدہ ف کشت ع مزرع وکنایہ از کارزار ومیدان کارزار بود ف جنگ وجنگاہ ع قتال وجدال ومعرکہ سودا گویند ع جو کہ ظالم ہے وہ ہرگز پھولتا پھلتا نہیں ✦ سبز ہوتے ہی کھیت نکھیتا ہے کبھی شمشیر کا ✦ خواجہ آتش گویند ع کاٹ کر کوچے قدم رکھے سرزمین عشق پر ✦ کھیت ہاتہ اوسکے سہے بھاگا جو نہ میدان چھوڑ کر ✦ وجانبے پیدا ایش اسپ واصل وزنا درانیگ [illegible] گندید در آمدن وگستردہ شدن روشنی ماہتاب [illegible] ✦

کھیت پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از واقع شدن کارزار بجاسے بود شیخ امداد علی بحر گویند ع کبھی تو سبزہ شمشیر امتحان دیکھیں ✦ کبھی تو کھیت پڑے کشت دل ہری ہو جاے ✦

کھیت رہنا - رای مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن نون والف مصدری کنایہ از کشتہ شدن در جنگ بود میر تقی گویند ع کیا نازر تیغ عشق سرسبز ہے کیا ✦ اس معرکہ میں کھیت بہت خستہ جان رہے ✦ شیخ ناسخ میفرمایند ع مانند دانہ خاک میں جا ہم خیال یار ✦ نکلا جو اوسکا سبزہ خط کھیت اب رہے ✦

کھیت کرنا - کنایہ از بر آمدن ماہ یا شعلہ [illegible] ✦

کھیتی - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول فوقانی تحتانی معروف ف کشت زار ع زراعت ✦

کھینچنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی ونون غنہ وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری بر چند معنی آید اول کشیدن چیزے بجانب خود باشد ع جذب دوم کشیدن تصویر ونقوش وخطوط بر کاغذ وچوب مانند آن بود سوم کشیدن روغن وعطر بود از اشیاے ذی دہن وخوشبو شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کہ رہا ہے ان دنون میری طرح ہر گلعذار * عطر اوسکے کفش کے گل کا اب اے عطار کھینچ * چہارم کشیدن عرق چیزے چون گلاب وشراب ومانند آن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ آ گئی مستی میں چشم وابروے ساقی کی یاد * عین مسجد میں شراب صاف او خمار کھینچ * پنجم کشیدن آہ ونالہ ورنج واندوہ وغیرہ آن شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہجر ساقی میں لبطے ہو گئی جل کر کباب * جاے قلقل اے صراحی آہ آتشبار کھینچ * مومن فرماید گویدے ؎ ہر دو امیری وہی سو نہیں ممکن کہ ملے * چارہ گر رنج ومصیبت پے تدبیر نہ کھینچ * بحر گوید مصرع رنج کھینچا کبھی تلوے سے نہ کانٹا کھینچا * واین لغت بکسر اول وتحتانی معروف ہم مسموع ست *

کھیسے نکالنا - ہسین مہملہ تحتانی مجہول نون کسیدہ کاف بالف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از خندہ دندان نما بود *

کھیل - کاف مخلوط الہا تحتانی معروف ولام زدہ غلہ وچیز دیگر کہ بریان شدہ شگفتہ گردد وکاف مخلوط الہا تحتانی مجہول ولام ف بازی ع لعب وکنایہ از کار آسان تر نیز باشد اسد اللہ غالب گویدے ؎ قطرہ میں دجلہ دکھائی نہ دے اور جزو میں کل * کھیل لڑکون کا ہوا دیدۂ بینا نہوا * شاعرے گویدے ؎ یہ نہ معلوم تھا کہ جائیگی جان * کھیل سمجھے تھے عشقبازی کو *

کھیلنا - نون والف مصدری ف باختن و بازی کردن وآسیب زدگان را اعضاے خود را جنبانیدن نیز بود *

کھیمن - کاف مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف ونون مختفیہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی جاسے و وقتے وہیچ جا وہیچ وقت دہد *

کھینا - راندن ناؤ باشد در دریا *

فصل تحتانی

کی - کاف تحتانی معروف کلمہ بود کہ فائدہ معنی

انضافت دہد درحالیکہ مضاف مؤنث باشد و
مضاف الیہ مونث باشد خواہ مذکر چنانکہ درین شعر
ع نہ فقط چاہ مجھے قامت دلدار کی تھی * مثل
منصور زمانے کو ہوس دار کی تھی * وکاف
مفتوح تحتانی زدہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ چند
دہد وکاف مفتوح ہمزہ تحتانی معروف کلمہ بود کہ
آن مرادف لفظ چند باشد چنانکہ درین شعر ع
چھپتے نہیں گواہ جو سوز نہان کے ہین * چند
اشک گرم ہین کئی چھالے زبان کے ہین *

کیا - کاف مخلوط التحتانی بالف کشیدہ کلمہ بود
کہ ترجمہ لفظ چہ باشد *

کیا اونھین کے سر ٹیکا ہے -
کیا اونھین کے سر سہرا ہے - مفہوم
این ہر دو محاورہ آنست کہ آیا سرانجام دادن
فلان کار منحصر وموقوف بر فلان ست *

کیا بات ہے - کیا پوچھنا ہے - کیا مذکور ہے -
کلمہ تحسین و آفرین بود غالب دہلوی گوید ع وعظ
نہ تم پیو نہ کسیکو پلا سکو * کیا بات ہے تمھاری شراب طہور کی

کیا جان ہے - کلمہ ایست کہ فائدہ معنی چہ مجال وطاقت
بخشد شیخ ابراہیم ذوق گوید ع تن سے کیا جان
کہ جان اپنی نکلنے پائے * ہو نشتر سے ترے آنیکا بھروسا مجکو *

کیا جانے - جیم بالف کشیدہ نون تحتانی مجہول
کلمہ بود کہ بمقام لاعلمی امرے بر زبان آرند چنانکہ
درین شعر ع ہماری قتل مین کیا جانے کیا ہوا تحقیق
کھنچے وہ تیغ کی صورت ز کے سپر کی طرح *

کیا خوب - ہمان کلمہ تحسین بود ترجمہ چہ خوش *

کیا درزی کا کوچ کیا مقام - مثل مشہور
بر مرد مفلس کہ تردد سفر ندارد *

کیا کچھ - کلمہ ایست کہ فائدہ معنی بسیار دہد چنانکہ
میر تقی مرحوم گوید ع منہ کر کبھی میری جانب ہو یا
نہین کبھی رہ * کیا جانون اوسکے جی مین ہے اسطرف سے
کیا کچھ * جرأت گوید ع مین نے جو کل کہا یہ آپ
وان سجائیے گا * دل ستاری سے مجکو کیا کچھ کہا کیا کچھ

کیا کہنا - کاف مفتوح ہای ہوز ساکن نون والف
مصدری ہمان کلمہ آفرین وتحسین بود چنانکہ صبا گوید
ع مہندی ملکر ہے جو مرجان پہ * ہاتہ لانا
نگار کیا کہنا *

کیا گذری - کلمہ ایست کہ ہرگاہ کسے بمصیبتے مبتلا شود

دیگران در حال پرسی او این کلمه بر زبان آرند چنانکه شاعرے گوید ؎ ہم تو مر رہے جیسے یون شب یلدا گذری * تمنے اتنا بھی نہ پوچھا کہ کہو کیا گذری *

کیا مال ہے - کلمہ ایست کہ در نسبت اشیاے کم قدر و حقیر استعمال کنند چنانکہ شیخ ناسخ گوید ؎ اجرت مین مال تو ہے کیا مال * ہے جان فداے آقا صد بار *

کیا منہ ہے - کلمہ ایست کہ فائدہ معنی چہ مجال و تاب و طاقت بخشد چنانکہ مومن خان گوید ؎ سنگ اسود نہین ہے چشم بتان * بوسہ مومن طلب کرے کیا منہ *

کیتکی - گلیست مشہور و متعارف *

کیچڑ - کاف تحتانی معروف جیم فارسی مفتوح بہ راے ہندی زدہ زمین گلناک کہ باران بماند از آب و گل کہ در راہہا میباشد ف لای ع خلاب و وحل و در استعمال مونث ست خواجہ آتش گوید ؎ یہ سبب دیوانے کی زنجیر سے آواز آتی ہے * وہ کیچڑ مین پھنسا ہے جو ہے آب گل کے زندان مین * و کنایہ از چرک گوشہاے چشم نیز بود ع رمص

کیڑا کتاب کا - کرمیکہ کاغذ کتاب را تباہ کند و کنایہ از کسیکہ ہر وقت مصروف کتاب بینی ماند *

کیڑا لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری کرم خوردہ شدن کتاب و جامہ پشمینہ و مانند آن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کیون بال خوری کا ہے خط یار مین گمان * ہم سے سنو لگا ہے یہ کیڑا کتاب مین * ایضاً خواجہ آتش گوید ؎ روے گل پہ دیکھکر شبنم کو کہتا ہے وہ گل * کیا ہی پھبتی ہے کہ کیڑا لگ گیا بانات مین *

کیڑی - راے ہندی تحتانی معروف کرم سیاہ بود آبی کہ خون جلد بدن میکند ف زلو ع علق *

کیڑے پڑنا - کرم افتادن در چیزے بود و کلمہ نفرین نیز باشد چنانکہ جرات گوید ؎ کیڑے پڑین اس کوہ کنی مین ترے فرہاد * شیرین نے کہا اسلیے ہے سنگ مین کیڑا *

کیل - کاف تحتانی معروف و لام زدہ بر چہار معنی آید اول میخ آہنی دوم زیورے از زر و سیم مانند قرنفل باشد کہ آنرا زنان در سوراخ بینی اندازند شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آبلے پھوٹین اوتار و کان سے موتی کہین * دل مین چبھتی ہے نکالو کیل اپنے ناک سے * سوم پارۂ از ریشم کہ بر سر

وانشود دهن رتیش بدیدار آید چنانکه شاعرے گوید

ع دیکھے جو آئینہ بھی شباب اوس حسیل کا ❊ دلمین

جیسے اوبھار مہاسون کی کیل کا ❊ چہارم میخ کوچک

بود از مس خواه نقره خواه از پاره فوفل که بر سر

بیرهٔ پان خلانیده دهند تا بیرهٔ پان کشاده نشود ❊

کیل کا کھٹکا - کاف تحتانی معروف ولام

بالف کشیده کاف مخلوط الها مفتوح تبای هندی زده

کنایه از اندیشهٔ خفیف بود چنانکه بحر گوید ع

ور دهن کے لیے خامشی مناسب ہی ❊ یہی ہے

قفل نہین جسمین کیل کا کھٹکا ❊

کیلنا - نون والف مصدری عملیست مشہور کہ

عاملان وافسونگران جهت دفع آسیب و دفع

گزند مار وموذی کنند چنانکه شیخ امداد علی بحر

گوید ع جیوا کسی نے جو دل لگی ہے تو زہر

چھٹکا گیا وہ جی سے ❊ کبھی نہ کیلا گیا کسی سے

وہ سانپ ہی زلف عنبرین کا ❊

کیلی - کاف ولام ہر دو تحتانی معروف فنے

از فنون کشتی بود ف بیش قبض وبندے که

هدان کار دو شمشیر از دست مردم بستانند ❊

کیلی کرنا - کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون والف

مصدری پیچ کردن کشتی گیران در کشتی بود بر حریف ❊

کیلی والا - واو ولام بالفها کشیده کسی را گویند

که در باغ جهت آبیاری درختان آب از چاه کشد ❊

کیلی والالال - لام بالف ولام کشیده صدای

که آبکش باغ هنگام آب کشیدن از چاه برآرد

ونغمه که میسر آید ❊

کیین - کاف مفتوح تحتانی ونون معلنه فریب ورنگینی ❊

کینیا - تحتانی بالف کشیده کسیکه فریبے بهکسے را

ف فریبنده ❊

کینچلی - کاف تحتانی مجهول ونون غنه وجیم

فارسی زده لام تحتانی معروف ف پوست مار

ع سلخ الحیة شیخ ناسخ سیفر مانید ع مانگ سب

کہتی ہین جسکو سانپ کی ہی وہ لکیر ❊ کینچلی موباف

ہے اور اوسکی چوٹی مار ہے ❊

کینچلی جھاڑنا - جیم مخلوط الها بالف ورای

هندی کشیده نون والف مصدری دور نمودن مار پوست

پوست را از جسم خود ❊

کینچلی کالچکا - لام مفتوح جیم فارسی ساکن کاف

بالف کشیدہ قسمے از لچکہ بود کہ ہر گاہ آنرا بکشند طول
بیفزاید چنانکہ پوست مار یعنی کینچلی از کشیدن افزون
شود و این امر از کثرت اتو بود کہ بر لچکہ باشد ٭

کنیڈا۔ کاف مفتوح تحتانی زدہ و نون غنہ دال
ہندی بالف کشیدہ نمونہ چیزے بود ٭

کنیاگڑی۔ سازی بود فقیرانہ کہ آنرا نوازندہ و گدیہ کنند ٭

کیون۔ کاف مخلوط التحتانی بواو مجہول و نون خفیفہ
کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ چون و چرا بخشد و ہنگام
پرسیدن ہیچ سخن از کسے نیز این کلمہ بر زبان آرند ٭

کیونکر۔ کاف مفتوح رای مہملہ ساکن کلمہ بود کہ
افادہ معنی لفظ چگونہ و چسان دہد ٭

کیون نہو۔ نون مفتوح ہای ہوز بواو مجہول
کلمہ تحسین و آفرین باشد چنانکہ میر تقی مغفور فرماید
؎ عالم تمام اوسکا گرفتار کیون نہو ٭ وہ نازنین پیشہ
ایک ہے عیار کیون نہو ٭ ایضاً شیخ ناسخ میگوید
؎ کون ہے طرز سخن ہی جو اسے آتے نہین ٭ کیون نہو
شاگرد ہے ناسخ ہر اک اوستاد کا ٭

باب کاف فارسی

فصل الف

گابھہ۔ کاف فارسی بالف کشیدہ و موحدہ مخلوط الہا
زدہ بار شکم گاو و گوسفند وغیرہ بود ع حمل ٭

گابھہ ڈالنا۔ دال ہندی بالف کشیدہ و لام زدہ
نون و الف مصدری بار شکم افگندن گاو و گوسفند
وغیرہ بود ٭

گابھن۔ موحدہ مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ
گاو و گوسفند وغیرہ را گویند کہ آبستن باشند
ف گشن ٭

گابھنی کا گابھہ ڈالنا۔ کنایہ از شدت خوف
و رعب کسے دہشت ناک شدن باشد ٭

گات۔ کاف فارسی بالف و فوقانی کشیدہ ہر دو
پستان زنان را نامند و وضع و اسلوب و خوشنمائی
معشوقان نیز باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ مجھ سے
جرأت ہی بھلا دست درازی کی کہان ٭ دیکھکر
مجکو چھپا لیتے ہو تم گات عبث ٭ شیخ ناسخ میفرماید
؎ نہ تری بات بری ہی نہ تری گات بری ٭
نظر آئی نہ مجھے تیری کوئی بات بری ٭

گاتی۔ فوقانی تحتانی معروف نوعے از پوشیدن

چادر و دوشالہ بود مردم را چنانکہ جرأت گوید ؎
اک خلق کو گر جوگی بنائیں تو عجب کیا ٭ وہ گاتی
دوشالے کی جھمکتے ہوئے باندھے ٭ ایضاً خواجہ آتش
گوید ؎ پہنے کو آتش شیدا کی گاتی باندھکر ٭
دل ربائی ختم کی اوس جان جان نے گات میں ٭
گاچ - کاف فارسی بالف و جیم فارسی کشیدہ نوعی
از قماش باریک ابریشمین بود ٭
گاد - کاف فارسی بالف و دال مہملہ کشیدہ آبکیدہ
کاریزہ باشد ف شہاب و انچہ در مائعات تہ نشین
گردد و غلیظ بود ف دُرد ع راسب ٭
گاڑہ - کاف فارسی بالف کشیدہ و رای ہندی مخلوط الہا
زدہ ہیچ دشواری و مشکل بود ٭
گاڑھا - رای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ
سہ چہار معنی آید اول ضد رقیق ع غلیظ دوم ہر جا
گرگندہ بود ف سفت ع سفیق سوم نام نوعے
از قماش بود گرگندہ تر و ارزان تر باشد کہ غربا
ازان لباس خود سازند چہارم فیل جنگی مست را گویند
گاڑہ پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن
نون والف مصدری ہیچ مصیبتی و مشکلے بر کسے
افتادن بود ٭
گاڑھی چھننا - رای ہندی مخلوط الہا تحتانی
معروف جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ نون
والف مصدری کنایہ از دشنام ہای مغلظہ دادن
بایکدیگر بود ٭
گاڑی بان - موحدہ بالف کشیدہ و نون معلنہ
کسیکہ گاوان ارابہ را براند ف ارابچی ٭
گالا - لام بالف کشیدہ پنبہ ندف کردہ و فراہم
آوردہ را گویند ع مُنَدَّفہ ٭
گالی دینا - ف دشنام دادن ٭
گالی کھانا - ف دشنام خوردن ٭
گالی گفتا و گالی گلوج - باہم دشنام دادن بود ٭
گانا - نون بالف کشیدہ ف سرودن و سرائیدن
و بر سرود و نغمہ نیز اطلاق کنند ع غنا و کنایہ از
سخنان بیہودہ و لغو نیز بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید
رباعی کیا اوج دو روزہ ہی تو کیا گاتا ہے ٭
پھر سوے حضیض آسمان لاتا ہے ٭ تنکا جو ہوا سے
اوڑ کے ہوتا ہے بلند ٭ آخر وہ زمین پر نظر آتا ہے ٭
گانٹھہ - کاف فارسی بالف کشیدہ و نون غنہ و تای ہندی

مخلوط الہا زدہ ف گرہ ع عقدہ و گرہ انگشتان دست و پا و گرہ نیشکر را نیز گویند*

گانٹھ کا پورا - بای فارسی بواو معروف رای مہملہ بالف کشیدہ کنایہ از کسیکہ در گرہ خود زر نقد دارد ف مالدار*

گانٹھنا - نون والف مصدر بی سوای معنی معروف گرفتن کسے نیز بود بطوریکہ رہا نشود و کنایہ از متفق نمودن کسی با خود نیز باشد و ضرب حریف را بچیزے گرفتن و بر خود آمدن ندادن باشد*

گانڈو - نون غنہ دال ہندی بواو معروف کسیکہ از مردان اغلام کرا ند ف کونی*

گانڈو ہاتھی اپنی فوج کو مارتا ہے - مثلیست مشہور بر کسے زنند کہ از حریفان در جنگ بگریزد و از جانبداران خود بجنگد و ایشان را بکشد*

گانٹر پھٹنا - کنایہ از بسیار ترسیدن از کسی باشد*

گانسی - کاف فارسی بالف کشیدہ و نون غنہ سین مہملہ تحتانی معروف پیکان تیر بود*

گاہنک - کاف فارسی بالف کشیدہ و نون غنہ ہای ہوز مفتوح بکاف کشیدہ کسیکہ خواہندہ چیزے بود وقت خرید ع مشتری*

گاؤتکیہ - کاف فارسی بالف کشیدہ و واو تکیہ کلان و طولانی کہ ارباب دول بر مسند نشستہ پس پشت گذارند*

گاؤدی - کاف فارسی بالف کشیدہ و واو و دال مہملہ تحتانی معروف کنایہ از کسیکہ بیخرد بود ع احمق*

گاؤگھپ - ہمزہ بواو معروف مردم دغاباز و مال مردم خوار را گویند*

گائن - ہمزہ بنون زدہ زن خنیاگر بود ع مغنیہ و مطربہ*

فصل موحدہ

گبرو - کاف فارسی مفتوح موحدہ ساکن رای مہملہ بواو معروف مردیکہ نوجوان و نوخیز بود*

گبھا - کاف فارسی مفتوح موحدہ مخلوط الہا مشدد بالف کشیدہ نوعے از بالا پوش کہ پنبہ دار و نرم باشد*

فصل بای فارسی

گپ - کاف فارسی مفتوح ببای فارسی کشیدہ

سخنان دروغ رنگین و دلچسپ را گویند و مشترک
ست در فارسی و ہندی ٭
گُپتی - کاف فارسی مضموم بای فارسی ساکن
فوقانی تحتانی معروف عصای را گویند که نیام آن
عصا بود و بباطن شمشیر ف عصا شمشیر و کنایه
از زنان پوشیده نیز بود ٭
گُپ چُپ - خاموشی را گویند ٭
گُپتّھا - کاف فارسی مضموم بای فارسی مخلوط الہا
مشدد با الف کشیده چیزے بود که از تارہاے
ابریشم [illegible] ہاے زر و نقره سازند و در
کلاه [illegible] بند و در بوٹ که قسمے از پاپوش ست
[illegible] ٭

فصل تاے فوقانی

گَت - کاف فارسی مفتوح بفوقانی کشیده
بر سه معنی آید اول حال و شان و وضع کسے بود
چنانکه میگویند که اونکی بری گت ہوئی دوم نوعے
از انواع رقص باشد سوم قسمے از اقسام
نواختن ساز ہا مانند ستار و سارنگی و غیره بود ٭
گت بجانا - موحده مفتوح جیم و نون با الف
کشیده نواختن ساز ہا بود ٭
گت بنانا - موحده مفتوح ہر دو نون با الف
کشیده بر دو معنی آید اول ایجاد کردن در
نواختن ساز ہا بود نوازنده ساز را چنانکه
شیخ امداد علی جگر گوید ؎ کبھی جو باجے کی
لہر آئی تو ہوش اوڑانے وہ شے بجائی ٭
فسون کے پوپونیہ گت بنائی چھلاوا بنا کے ستار
آیا ٭ دوم کنایه از حال خراب و ساختن
وضعی بود که مردم بر آن خنده زنی کنند چنانکه
شاعرے گوید ؎ دکھا کر ناچ اپنا خود بھی نوا آخر
کیا ہمکو ٭ یہیں سے پوچھتے ہو پھر کہ یہ کیا
گت بنائی ہے ٭
گت ناچنا - نون با الف کشیده و جیم فارسی
زده نون و الف مصدری رقص کردن رقاصان بود ٭
گتکا - آله چوب بازی باشد که چوب نے را مانند
تیغ ساخته قبضه چوبین نصب کنند و غلاف چرمین
پوشانند و بدان مشق شمشیر زنی کنند و کسانیکه
این لغت را بجای تا بدال مهمله خوانند غلط خوانند
گتھنا - کاف فارسی مضموم فوقانی مخلوط الہا

زده نون والف مصدری در آویختن دو کس با ہم چنانکہ
گتھی - کاف فارسی مضموم فوقانی مخلوط الہا مشدد
تحتانی معروف ریسمی و بہم پیوستگی رشتہ و تار بود کہ
گرہ در گرہ گردد +
گتھی پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن
نون والف مصدری پیچ در پیچ شدن رشتہ بود و
کنایہ از پیچ در پیچ گشتن مقدمات و معاملات نیز باشد +

فصل تای ہندی

گٹا - کاف فارسی مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ
بر چہار معنی آید اول بند دست و پای رستم دوم
بند پنجہ قلیان سوم تختی از زمرد و الماس وغیرہ
کلان و گندہ باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
تہرے پنجہ نے ید دست او نگلیان توڑی ہیں جان
کی + کلائی نے ترے الماس کا گٹا او کھیڑا ہے +
چہارم قسمے از شیرینی باشد کہ طفلان حلوائیان
در بازار فروشند +
گٹکا - مہرہ طلسمی بود کہ آنرا در دہن داشتہ پرواز
کنند شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ جان ہوا اون
ہوئی اوس خال کا بوسہ لیکر + جیسے اڑ جائے
دہن میں کوئی گٹکا لیکر +
گٹکری - کاف فارسی مکسور تای ہندی ساکن
کاف مکسور رای مہملہ تحتانی معروف آواز یکہ
پیچیدہ از گلوی مغنیان ہنگام غنا برآید
ف مرغولہ و تحریر شیخ ناسخ میفرمایند ؎
گٹکری ہے گلے میں کافر کے + دیکھیے جب ہے
تان ہونٹوں پر +
گٹھر - کاف فارسی و تای ہندی مخلوط الہا ہر دو
مفتوح بہ رای مہملہ زدہ جامہ بند کلان بود ف
پشتارہ جامہ چنانکہ شاعرے گوید ؎ او ٹھانے
والوں پہ منعم کی لاش بھاری ہے + مری پہ آتی
گٹھر ہے تار و ستاروں کا +
گٹھری - کاف فارسی مفتوح تای ہندی
مخلوط الہا ساکن رای مہملہ تحتانی معروف جامہ بند خرد کہ
دران جامہای دیگر بستہ نگاہدارند ف جامہ بند ع
رزمۃ الثیاب و کنایہ از بسیاری جرائم و گناہ باشد +
گٹھا - کاف فارسی مفتوح تای ہندی مخلوط الہا
مشدد و بالف کشیدہ پشتارہ کاہ و پشتارہ ہیزم
سوختنی وغیرہ بود +

گنٹھ کٹا - کسیکہ گرہ بستہ مال وزر ببرد برای
دزدیدن ف گرہ بر وکیسہ بر ع طرار ❊

گٹھلی - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم تای
ہندی مخلوط الہا ساکن لام تحتانی معروف
بر سہ معنی آید اول خستہ ثمرہا بود ع عجام دوم
گرہیکہ در سینہ گاہ واعضای مردم برابر سہ خواہ
از دو عضو دیگر پیدا شود ف باغرہ ع غدہ
سوم سدہ کہ در اسہال برآید ❊

گٹھی - کاف فارسی مفتوح تای ہندی
مخلوط الہا مشدد تحتانی معروف گرہ پیاز نباشد

گٹھیا - کاف فارسی مفتوح تای ہندی
مخلوط الہا زدہ تحتانی بالف کشیدہ علتیست
کہ در تمام مفاصل اعضای مردم درد پیدا شود
ع وجع المفاصل وچیزیکہ دران غلہ بستہ باشد
ف خربار ع کارہ ❊

فصل جیم

گجباگ - کاف فارسی مفتوح بجیم ساکن
موحدہ بالف وکاف فارسی کشیدہ آنچہ
پیلبانان پیل را از آن رانند و گج در ہندی
الاصل بمعنی پیل است و باگ بمعنی عنان ❊

گجر - کاف فارسی وجیم ہر دو مفتوح برای مہملہ
مکرر نواختن ساعات باشد چنانکہ در ہندوستانی
بعد یک پاس دو پاس وسہ پاس چہار پاس و در
انگریزی بعد چہار گھنٹہ و ہشت گھنٹہ و دوازدہ
گھنٹہ مکرر نوازند در شب و روز ❊

گجرا - کاف فارسی مفتوح جیم
ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ نوعے از زیور گل
باشد کہ گلہا در رشتہ سفتہ زنان در سر و گلو بندند

گجھا - کاف فارسی مفتوح جیم مخلوط الہا مشدد
بالف کشیدہ زر و مال کہ بسیار بود ❊

گجھی گرمی - کاف فارسی مضموم جیم مشدد
مخلوط الہا تحتانی معروف گرمی کہ دران حبس
ہوا باشد و دل را آزار رسد و بظاہر انچنان معلوم نشود

فصل جیم فارسی

گچھا - کاف فارسی مضموم جیم فارسی مخلوط الہا
مشدد بالف کشیدہ چند ثمر کہ در یک شاخ
درخت باشند و چند دانہ کہ بر جلد بدن یکجا
برآیند ❊

فصل دال مہملہ

گِد - کاف فارسی مکسور بدال مہملہ پرندہ ایست
معروف کہ گوشت جانوران مردہ میخورد و ف
گرگس ع نسر و قسمے از کاغذ بادی باشد کہ
مانند آن سازند و پرانند ٭
گدّر - کاف فارسی و دال مہملہ مشدد و مفتوح
و رای مہملہ زدہ ثمر نیم پختہ و نیم خام را نامند ف نارسی
گدرانا - اول مفتوح دوم ساکن رای مہملہ
و نون بالف کشیدہ نیم رسیدہ شدن اثمار بود و
کنایہ از فربہ شدن نیز بود جرات گوید ؎
یاد آتا ہے تو کیا پھرتا ہوں گھبرایا ہوا چنپئی
رنگ اور بدن اوسکا گدرایا ہوا ٭
گدرخیل - زن بدنما و کم بہا باشد ٭
گدڑی - کاف فارسی مضموم دال مہملہ ساکن
رای ہندی تحتانی معروف بر دو معنی آید
اول جامہ کہ از رقعہ ہاے رنگا رنگ و کہنہ
درست ساختہ باشند و آن جامہ فقرا باشد
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دریغ و نیاز رنگا یا ہے
ہمارے فقر کو ٭ اپنی گدڑی میں بھی اک
پیوند ہے کمخواب کا ٭ ایضاً خواجہ آتش گوید ؎
وہ لعل لعل لب ہیں مرے شاہ حسن کا ٭ سودا کی
مین جسکے بکتی ہے گدڑی فقیر کی ٭ دوم
بازاریکہ دران اسباب انواع و اقسام و اسباب
کہنہ و دیرینہ براے فروخت می آیند ٭
گدگدا - ہر دو کاف فارسی مضموم دال مہملہ
اول ساکن دال مہملہ دوم بالف کشیدہ بستر
نرم را گویند ٭
گدگدانا - نون و الف مصدری انگشت در
بدن مردم زدہ بخندہ آوردن بود او ستاد ذوق فرماید
؎ نہ گدگدائیے اتنا کہ آدمی رو دے تخمیر
ہنسی ہی ہنسی میں میری جان جاتی ہے ٭ و نیز
پا یا در شکم اسب رسانیدہ جنبانیدن باشد
تا بہ جست و خیز در آید ٭
گدگدی - دال مہملہ دوم تحتانی معروف
انگشت زدن در بدن کسے بود تا بخندد ٭
گدگدی دل میں ہونا - کنایہ از خود بخود
خندیدن و مائل شدن طبیعت بخندہ از فرط
شوخی بود صبا گوید ؎ شرمگین آنکھوں کے

بوسے لیے گستاخی سے ❊ گدگدی دل میں ہی
اونکی حیا سے پیدا ❊ مومن خان گو یدے کے
ہنسنے کا تصور ہے شب و روز کہ یون ❊ گدگدی
دل مین کوئی اٹھہ پہر کرتا ہے ❊

گدگدی کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن
نون و الف مصدری انگشت در بدن مردم زدہ
خندانیدن بود ❊

گدنا - اول مضموم دوم ساکن نون بالف
کشیدہ آنچہ زنان روستا بر دو دست و دیگر
اعضا برای آرایش و زینت از نیشتر و سوزن
و بخیہ خستہ کردہ دران نیل پر کنند تا منقش
نظر آیند ❊

گدھا - کاف فارسی مفتوح دال مہملہ مخلوط الہا
بالف کشیدہ حیوانیست مشہور خرع حمار
بکنایہ از کسیکہ بیخرد و احمق بود ❊

گدھی - دال مہملہ مخلوط الہا تحتانی معروف
... ... زنیکہ بیخرد و احمق باشد ❊

گدی - کاف فارسی مفتوح دال مہملہ مشدد
تحتانی معروف بر خیمہ مسنی آید اول مسند چہار بالش

حکومت کہ امرا و سلاطین بران نشینند و حکمرانی
کنند دوم پارچہ تو بتو کہ بر زخم نہادہ بران عصابہ
بندند ع رفادہ سوم لتہ کہ زنان تہ بر تہ کردہ
مانند بالش کوچک سازند و در ایام حیض اوردن
بفرج نہند ف شامع کرسف و بضم کاف
فارسی پنج پس گردن بود ع قفا چہارم گوشت
بالای کف دستہا بود کہ اگر آن بریدہ شود آدمی
بمیرد پنجم پارچہ دو تا دوختہ اندرون پنبہ نہند
و در قبضہ چوب چوبازی و مانند آن دارند تا بر
چوب بدست نرسد ششم ہمان پارچہ پنبہ آگندہ
کہ در سپر دارند ہفتم توشک مانند پنبہ دار کہ
بر پشت پیلان بندند و بران سوار شوند ❊

گدی سے زبان کھینچنا - سین مہملہ
تحتانی مجہول زای معجمہ مفتوح بای موحدہ بالف
کشیدہ و نون زدہ کاف مخلوط الہا مفتوح
تحتانی و نون غنہ و جیم فارسی زدہ نون و الف
مصدری سزای مجرمان بود کہ زبان از پس سر شکستہ

فصل دال ہندی

گدڑا - کاف فارسی مضموم دال ہندی مشدد

با الف کشیده بعضی که از کرباس بصورت مرد ساخته بدان دختران بازی کنند۔

گدا بتانا - کنایه از رسوا کردن بود۔

گڈبڈ - باہم آمیختہ شدن چیزہا باشد۔

گڈی - کاف فارسی مفتوح دال ہندی مشدد تحتانی معروف دستہ ترہ یا دستہ کاغذ وغیرہ را گویند و بضم اول استخوان را گویند پیچیدہ بہر دو بازوی طائران بود باہم تا پرواز نکنند۔

فصل ذال معجمہ

گذارا - بروزن خدارا موافقت و ماندن در خانہ کسے و رفتن بجاے و گذشتن از مکانے بود۔

گذارنا - اول مضموم ذال معجمہ با الف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری ف گذاشتن۔

گذرانا - اول مضموم دوم ساکن رای مہملہ با الف کشیدہ و نون زدہ نون و الف مصدری ف گذرانیدن

گذرنا - کاف فارسی مضموم ذال معجمہ مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری ف گذشتن و عبور

فصل رای مہملہ

گر - کاف فارسی مضموم بہ رای مہملہ بزبان بہاکا قاعدہ و ضابطہ را گویند و در اصل قاعدہ باشد در حساب کہ بدان فرق در حساب نیفتد۔

گراپ - بکسر اول و بای فارسی در آخر گلولہ توپ بود کہ از زال و مانند آن بندند و بر حریف زنند تا لشکر مقابل را تباہ کند۔

گراسرا - بعقیدہ و بحقیقت باشد۔

گرج - کاف فارسی و رای مہملہ ہر دو مفتوح جیم زدہ آواز رعد را گویند۔

گرجا - کاف فارسی مکسور رای مہملہ ساکن جیم با الف کشیدہ عبادتخانہ نصاری بود مثل صومعہ و ظاہرا این لغت انگریزیست۔

گرجا ہوا موتی - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن جیم با الف کشیدہ ہای ہوز مضموم واو با الف کشیدہ میم بواو مجہول فوقانی تحتانی معروف کنایہ از گوہر شکستہ بود۔

گرجنا - اول و دوم ہر دو مفتوح جیم ساکن نون و الف مصدری آواز کردن ابر نجوم ریختہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کیا مزہ ہو اگر گرجتے مینہ
تجکو سننے ندے گجر ہدی۔

گردان - کاف فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن دال
مہملہ بالف کشیدہ و نون معلنہ کبوتر پرانیدنی باشد
کہ بہر طرف پرواز کردہ باز بخانہ خود آید و سوای
خانہ خود جای دیگر نہ نشیند شیخ ناسخ سیفرمایند ؎
ہے کبھی کوچہ جانان میں بدن میں ہے کبھی ؛ طائر
روح ہے گردان کبوتر اپنا *

گرد اوٹھنا - الف بواو غیر ملفوظ و تای ہندی
مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از بلند
شدن غبار ہوا بود ف گرد برخاستن شاعری
گوید ؎ کہ تدر آئے بکہ تدر چلے گلی سے ترے *
غبار بنکے جو بیٹھے تو گرد ہوکے اوٹھے *

گرد بیٹھنا - بموحدہ مفتوح تحتانی و تای ہندی مخلوط الہا زدہ نون
والف مصدری ف گرد نشستن خواجہ آتش گوید ؎
مجھ ناتوان کی خاک جو اوس میں ہوئی شریک ؛ اوٹھ
اوٹھ کے بیٹھ بیٹھ گئی گرد راہ کی *

گرد کو نہ پہونچنا - کاف بواو مجہول نون تا ہیہ
مفتوح بہای مختفیہ بای فارسی مفتوح ہای ہوز بواو
غیر ملفوظ و نون غنہ و جیم فارسی زدہ نون والف
مصدری کنایہ از ہیچ طور مقابل نشدن چیزے
با چیزے باشد سودا گوید ؎ غرض وہ گرم عنان
ہو کے جب چمکتا ہے ؛ نہیں پہونچتی ہے برق اوسکے
گرد کو زنہار *

گرد ہو جانا - کنایہ از بیرونق و ہیچ شدن
چیزے پیش چیزے بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎
بے ہوا سرگشتہ ہے میرا غبار ؛ سامنے اسکے
بگولا گرد ہے *

گردن - فارسیست ع عنق *

گردنا - نون بالف کشیدہ گردن فربہ را گویند *

گردن اوٹھانا - ف گردن بلند کردن *

گردن جھکانا - جیم مخلوط الہا مفتوح کاف
و نون بالف کشیدہ [illegible] کنایہ از
شرمندہ شدن و ہمچنین گردن وزیر احسان کسی
بودن نیز باشد ف سرنگون شدن *

گردن مارنا - میم بالف و رای مہملہ بالف کشیدہ
نون والف مصدری قتل کردن بود ف گردن زدن
میر تقی مغفور میفرمایند ؎ صورت روسکی میری نہیں
تھی گلے لگتے ہوے ؛ سو جفا کار زنقابہ گردن مارا

گردن میں ہاتھ دینا - کنایہ از دست بگردن کسی

وا وہ از جاے بیرون کردن بود *

گردن ناپنا ـ نون بالف کشیدہ و نون غنہ و بای فارسی زدہ ہمان کنایہ از دست بگردن کسی فگندہ از جاے بیرون کردن بود *

گردنی ـ نون تحتانی معروف بالاپوش اسپ بود *

گرست ـ کاف فارسی و را ی مہملہ ہر دو مکسور سین مہملہ و فوقانی ہر دو ساکن کسیکہ فضول خرچ و مسرف نباشد و ضروریات و اسباب خانہ مہیا داشتہ باشد *

گرستی ـ فوقانی تحتانی معروف متاع و اسباب خانہ را گویند *

گرگا ـ کاف فارسی مضموم بر را ی مہملہ مردم بدکار و بدوضع را گویند *

گرگابی ـ قسمی از کفش بود مانند موزہ کہ درین زبان رواج دارد *

گرم و گرماگرم ـ کاف فارسی مفتوح را ی مہملہ ساکن میم بالف کشیدہ کاف فارسی دوم مفتوح بر را ی مہملہ و میم زدہ کنایہ از کسیکہ شوخ و شنگ بود جرأت گوید ؎ اللہ رے شرارت تری اللہ رے شوخی * ایسا تو کوئی ہمنے نہ دیکھا نہ سنا گرم * شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تو وہ گرما گرم ہے بہزاد اگر کھینچے شبیہ * سایہ بنجائے دھوان نوعن جائے تصویر کا *

گرمانا ـ کاف فارسی مفتوح را ی مہملہ ساکن میم و نون بالفہا کشیدہ ف گرم شدن جرأت گوید ؎ ہوا اب آہ کی گرمی سے رونا چشم کا ظاہر * کہ برسے ہے نہایت ابر دریا بار گرما کر * و کنایہ از غصہ نمودن نیز بود *

گرم مسالا ـ آنچہ از ابازیر در طعام برای خوشبوئی اندازند و مسالا درین لغت مہند مصالح ست *

گرم ہونا ـ ف گرم شدن و کنایہ از غصہ کردن بود شیخ ناسخ مرحوم میفرمایند مصرع وہ صنم ہوتا ہے مجھپر دن مین سو سو بار گرم *

گرمی ـ میم تحتانی معروف کنایہ از علت آتشک بود *

گرمی دانے ـ دال مہملہ بالف کشیدہ نون تحتانی مجہول دانہا کہ در موسم گرما بر جلد بدن پدید آیند *

گرمی کرنا ـ کاف مفتوح را ی مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از شوخی نمودن بود ناسخ مرحوم گوید ؎ مجھسے گرمی بھی وہ کرتا ہے تو دھری گرمی * خود جلانا مجھے خود آگ بگولا ہونا * لمؤلفہ ؎ رغبت بادہ بڑھانی کو گھٹائین آئین * گرمیان کرنے لگی آتش تر

ٹھنڈی ہوائین آئین ✤

گرنا - کاف فارسی مکسور رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری ف افتادن ع سقوط وکنایہ از انتہای حرص وطمع وطلب وخواہش چیزے بود چنانکہ جرأت گوید ؎ حقا کہ تو وہ جنس ہی بازار حسن مین ✤ بے اختیار جس پہ خریدار گر پڑے ✤ ایضاً شاعرے گوید ؎ مدت کے بعد منہ سی لگی ہی جو چھوٹنگر ✤ توبہ بھی ہی یہ گرتی ہی کیا ٹوٹ ٹوٹ کر ✤

گرو - کاف فارسی مضموم رای مہملہ بواو معروف بزبان ہندی الاصل اوستاد را گویند و درویش کامل را نیز گویند و مریدانش را چیلہ نامند ✤

گِرہ - بکسر تین فارسیست ع عقدہ و بہندی کنایہ از رنج وملال و پیچ مشکلی بود ✤

گرہ پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری ف گرہ افتادن وکنایہ از رنجش وعداوت کہ از جانب کسے در دل کسی بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ نہ کھلی پڑ گئی تھی یار کے دل مین جو گرہ ✤ سعی ہر چند مری ناخن تدبیر کی

گرہ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری ف گرہ زدن وحیلہ بود کہ جہت یادداشتن کارے کنند یعنی در بند پیراہن وغیرہ گرہ دہند چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ ذکر فقیر آگے زوجہ بت کے بھولتا ہی ✤ اسکے گرہ مین دو نگا زنار برہمن ✤

گرہ کٹ - کاف فارسی مفتوح تای ہندی کشیدہ کسیکہ از گرہ کسے بطور دزدی چیزی ببرد ✤

گرہ کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول ولام زدہ نون والف مصدری ف گرہ کشادن ع حل وکنایہ از مشکل کشائی نیز باشد ف عقدہ کشائی ✤

گرہ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفنا کشیدہ ف گرہ دادن ✤

گرہ باندھنا - موحدہ بالف کشیدہ ونون غنہ ودال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از چیزیرا در قابوی خود کردن بود شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ اسقدر ہی اہل دنیا مین دنائت کا رواج ✤ بس ہو تو مثل صدف باندھین گرہ مین آب کو ✤

گرہ مین کچھ ہونا - کنایہ از مالدار بودن کسی باشد

گریبان پکڑنا - بای فارسی و کاف بر دو مفتوح رای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از خواستن و تقاضی چیزے گشتن از کسے بود و ف گریبان گیر شدن ۔

گریبان پھاڑنا - بای فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ و رای ہندی و نون والف مصدری ف گریبان دریدن و کنایہ از دیوانہ شدن نیز باشد چنانکہ شیخ ناسخ مغفور فرمایند ؎ پھر بہار آئی نکلیے گھر سے دامن پھاڑ کر ۔ سوی صحرا اے جنون چلیے گریبان پھاڑ کر ۔

گریبان میں منہ چھپانا - میم مضموم بنون غنہ و ہای ہوز زدہ جیم فارسی مخلوط الہا مکسور بای فارسی و نون بالف کشیدہ کنایہ از شرمندہ شدن بود از کسے میر تقی مغفور فرمایند قطعہ کہا جو ہم میں نے غنچہ سے جاکر کھلا بند غنچہ چمن سے ملاکر ۔ تو بولا کہ فرصت یہاں اک تبسم ۔ سو وہ بھی گریبان میں منہ کو چھپاکر ۔

گریبان میں منہ ڈالنا - میم مضموم بنون غنہ و ہای ہوز زدہ دال ہندی بالف کشیدہ و لام زدہ نون والف مصدری بیان کنایہ از شرمندگی و انفعال کسے بود خواجہ میر درد مغفور میفرمایند رباعی سونے آنکھوں اک تئین ان نالیے گا ۔ غفلت کے تئین بغل میں یون پالیے گا ۔ اے درد مراقبہ تو کرتے ہووے ۔ تک اپنے گریبان میں منہ ڈالیے گا ۔ ایضاً شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جب اپنے گریبان میں منہ ڈال کے دیکھا ۔ دل سے نہ زیادہ کوئی دشمن نظر آیا ۔

گریبان میں ہاتھ ڈالنا - کنایہ از تقاضا نمودن چیزے از کسے بود ۔

فصل رائے ہندی

گڑبڑ - اول و سوم مفتوح بر رائے ثقیلہ تردد و تفکر و تشویش باشد و میان مردم بہر کار شود ۔

گڑ بھرا ہنسیا نہ نگلتے بن پڑتا ہے نہ اگلتے ۔ مثلیست بجای زنند کہ چارہ در کردن کارے باشد و نہ در نکردن آن کار ۔

گڑ دینے سے جو مرے اوسے زہر کا ہیکو دیجیے ۔ مثلیست مفہومش آن باشد کہ تا وقتیکہ بلطف و مدارات از کسے کار بر آید بدرشتی پیش آمدن نشاید ذوق دہلوی گوید ؎ ہے نگاہ مہر سے دل بستہ بخشیو ترک خشم ۔ گڑ دیے سے جو مرے تو دیجئے اوسکو زہر دیکھ ۔

گڑکھانا گلگلون سے پرہیز - مثلیست بجائی زنندکہ کسے کاری کند و از مثل آن کار پرہیز د ÷

گڑگڑانا - ہر دو کاف فارسی مکسور رای ہندی اول ساکن رای ہندی دوم و نون بالفہا کشیدہ ف زاری نالی کردن ع الحاح ÷

گڑجانا - کاف فارسی مفتوح رای ہندی ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ بر سہ معنی آید اول خلیدن خار و نشتر وغیرہ در جسم بود دوم فرو رفتن چیزی بزمین باشد سوم دفن شدن مردگان زیر زمین بود چہارم کنایہ از شرمندہ و خجل گشتن کسے پیش کسے بود چنانکہ شیخ ناسخ سیفر ماید س گڑ گئے گلبن چمن مین شرم سے تیرے حضور ÷ اب زر گل صاف قارون کا خزانا ہو گیا ÷ ایضاً خواجہ آتش گوید س دیکھا تجھے جو خون شہیدان سے سرخ پوش ÷ ترک فلک زمین مین خجالت سے گڑ گیا ÷

گڑگڑی - ہر دو کاف فارسی مضموم رای ہندی اول ساکن رای ہندی دوم تحتانی معروف نوعی از قلیان کہ کوچک تر باشد میرزا برق سیفر ماید س انگلے سے جو خمیر کو دی اوسنے گڑگڑی ÷ چنبر کی طرح چہرہ کی رنگت بدل گئی ÷

گڑنت - کاف فارسی و رای ہندی مفتوح بنون و فوقانی زدہ انچہ افسونگران و عزائم خوانان بران ریچ اسم خواندہ در زمین دفن کنند ÷

گڑھا - رای ہندی بالف کشیدہ ف گو و مغاک ع قعر و کنایہ از گور نیز بود چنانکہ ناسخ مغفور گوید س مردہ غریب تو ہی گڑھے مین پڑا ہوا ÷ کیا فائدہ جو روضہ ہی اے مہربان بلند ÷

گڑھنا - کاف فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری ظروف و زیور ساختن زرگران بود ع صنوع و کنایہ از ساختن ہیچ سخن نیز بود

گڑھی فتح کرنا - گرفتن قلعہ باشد از حریف و کنایہ از ازالہ بکارت بود ع زفاف ÷

گڑیان کھیلنا - تحتانی بالف کشیدہ و نون مخففیہ کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول و لام زدہ نون والف مصدری بازیدن دختران از لعبتان کرپاسی باشد ÷

گڑیون کا میلا - روزے بود در سال کہ آن روز اطفال ہنود لعبت ہای پارچہ رنگین از خانہا برندہ آنہا را زنند و ہجوم و مجمع مردم شود و ہمان روز کشتی گیران باہم

گشتی نشین کنند *

فصل زای معجمه

گز - فارسیست ع ذراع *

گزک - بزای معجمه بکاف کشیده آنچه شراب خواران بعد نوشیدن شراب خورند فارسیست ع نقل الّا آنچه افیونیان بعد آشامیدن افیون خورند و آنرا نیز گزک گویند ظاهرا محاوره هندیانست *

گزی - بزای معجمه تحتانی معروف قماشے بود گنده تر از پلاس *

فصل سین مهمله

گستانگ - مردم بے شعور و نادان و بوم و بحیر را گویند

فصل شین معجمه

گشائین - بضم کاف فارسی نوعے از گدایان هنود بود *

فصل لام

گل - کاف فارسی مضموم بلام کشیده بر سه معنی آید اول داغ که از سوختن بآتش بر جسم افتد ع کے دوم قرص سوخته تنباکوئے کشیدنی که در قلیان کشند سوم چرمے بود که بجای پاشنه در کفش دوزند

و بفتح کاف فارسی بزبان انگریزی دار را گویند ع صلیب *

گلا آنا - الف و نون بالف ها کشیده کنایه از ستم خاطر ملازه کودکان باشد *

گلا اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای هندی مخلوط الها و نون بالف ها کشیده ملازه مسترخی کودکان را بجای خود آوردن باشد و این کار را قابله خوب میدانند

گلا بیٹھنا - موحده مفتوح تحتانی و تای هندی مخلوط الها زده نون و الف مصدری کنایه از گرفتگی آواز بود *

گلاب - گل سرخ را گویند ع ورد و بمعنی عرق گل فارسیست ع ماء الورد *

گلاب پاش - ظرفیکه گلاب دران پر کرده بر مردم افشانند ف گلاب افشان و گلاب زن *

گلابی - رنگی را گویند که مشابه برنگ گل سرخ بود *

گلابی جاڑا - کاف فارسی مضموم لام بالف کشیده موحده تحتانی معروف جیم و نون بالف ها کشیده سرمای اندک و خفیف و با اعتدال که در آخر فصل زمستان و آغاز موسم بهار باشد ف سرما گل *

گلا پڑ جانا - بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن
جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از گرفتہ شدن آواز بود
شاعرے گوید ؎ نہ فریاد بلبل گلون نے سنی
گلا کھینچتے کھینچتے پڑ گیا ٭
گلا بگڑنا - بای فارسی و کاف ہر دو مفتوح رای
ہندی ساکن نون و الف مصدری کاو گرفتن و در
تنباکو کشیدنی بود ہنگام قلیان کشیدن ٭
گلا دبانا - دال مہملہ مفتوح موحدہ و نون بالفہا
کشیدہ کنایہ از مانع آمدن کسے را از سخن گفتن
و آواز بر آوردن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎
سوای صبر کیا جائے وجہ بیداد کرتے ہیں ٭ گلا
بحیرت دباتی ہے ہم اگر فریاد کرتے ہیں ٭
گلاس - کاف فارسی مکسور لام بالف و سین مہملہ
کشیدہ ظرف زجاجی بود کہ دران آب و شراب وغیرہ
نوشند و نیز روغن دران پر کردہ فتیلہ روشن
کنند شاعرے گوید ؎ یہ تو پائیگا ساقی کسے
تمام سبو کہ شیشین سے کھو دینگی دو گلاس مجھے
گلا کاٹنا - ف گلو بریدن و کنایہ از حق کسے
بجبر گرفتن بود ٭

گلا گھونٹنا - کاف فارسی مخلوط الہا بواو معروف
و نون غنہ و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری
ف گلو افشردن شیخ ناسخ میفرمایند ؎ عشق
مے یہ سبب ہے کہ دم سیر اخفا ہوتا ہے ٭ گھونٹتا ہے
جو کوئی مست گلا مینا کا ٭
گلا ملانا - بای ہوز مکسور لام و نون بالفہا کشیدہ
گردانیدن آواز بگلو مغنیان را و نغمہ سرائی بود ٭
گلال - کاف فارسی مضموم لام بالف و لام کشیدہ
چیزے بود سرخ رنگ کہ ہنود در ایام ہولی باہم بر یکدیگر
اندازند ع ... شیخ ناسخ میفرمایند ؎
جس دن سے ہے گلال اڑانے کا تجکو شوق ٭ سیر
شہید ناز کا لایا غبار رنگ ٭
گلائی - کاف فارسی مضموم لام بالف کشیدہ ہمزہ
تحتانی معروف تدویر شئے مدور را گویند ٭
گل بندھنا - کاف فارسی مضموم لام ساکن موحدہ
مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون
والف مصدری کنایہ از نیک افروختہ شدن آتش
و فتیلہ شمع و چراغ بود ف گلک بستن آتش ٭
گل بھڑا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح رای ہندی

مع کشیدہ پیچ دہن بود ؎

گل پھول — مفہوم ہر دو یکیست و ہر دو را معاً
استعمال کنند مثال از میر تقی مغفور می فرماید شعر
آنکھیں جو ہیں ہوا سا دی گل پھول نکلتے ہیں ؎

گل پھولنا — بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف
ولام زدہ و نون و الف مصدری شگفتہ شدن گل
ونیز پیدا شدن اثر بدین امر عجیب و غریب بود وقت
گل شگفتن شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شاخیں
نکال جاتی ہیں اب بات بات میں ۔ دو چار دن میں
دیکھیے کیا گل پھلائے رنج ؎

گل تکیہ — کاف فارسی مفتوح لام ساکن فوقانی
مفتوح کاف ساکن تحتانی بالف کشیدہ بالشی کو تکیہ
کہ بنگام خوابیدن زیر خسارہ بانہند
گرد باش شیخ ناسخ می فرماید ؎ میں وہ بلبل
ہوں کہ ای گل ترے تکیے سے ۔ جو بچے اپنے کو
گلتکیہ مرے سر پا بسر ؎

گلتھی — کاف مضموم لام مفتوح فوقانی مخلوط الہا
مشدد و تحتانی معروف طعامیست کہ آنرا لپسی نامند

گلٹی — کاف فارسی مکسور لام ساکن تای ہندی
تحتانی معروف گرہی کہ از سبب کوفتہ یا غیرہ سخت شدہ در گوشت متورم آمیخ غدہ ؎

گلچھڑا — رومال یا پارچہ کہ از گل و غنچہ و ریاحین ترتیب دادہ باشند

گلجھڑی — کاف فارسی مضموم لام ساکن جیم
مخلوط الہا مفتوح رای ہندی تحتانی معروف گرہ
و گرہ پیچ در پیچ شدن تار و رشتہ بود شیخ
امداد علی بحر گوید ؎ نہ کیجیے بھلا تار سیکانا تمہارا
دہن گل کی کلی یہ گلجھڑی بات ؎ و کنایہ از
ناشگفتگی خاطر و انقباض طبیعت و گرہ ملال کہ
در دل افتادہ نیز باشد میر تقی مغفور می فرماید ؎
وا شدہ ہوئی نہ بلبل اپنی بہار میں بھی ؎ کیا جانے
کہ جی میں کیسی گلجھڑی سی ہے ؎ سودا گوید ؎
گرہ لاکھوں ہی غنچہ کی صبا اک دم میں کھولی ہی ؎
نہ سلجھیں تجھ سے یہ آہ سحر اس دل کی گلجھڑیاں ؎

گلچلا — کاف فارسی مضموم لام ساکن جیم
فارسی مفتوح لام بالف کشیدہ گلیکہ برنشانہ زدن
گلولہ تفنگ قادر بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎
خال مشکین سے شکار اہل قلم کو کیجیے ؎ گل چلے
شیر سے کرتے ہیں نیستان خالی ؎

گل چھڑے اڑانا — جیم فارسی مخلوط الہا

مفتوح رای مہملہ مشدد تحتانی مجہول الف بواو مخبر
ملفوظ رای ہندی ونون بالف کشیدہ کنایہ از عیش
وعشرت کردن وخرج نمودن بیہودہ اسیر گوید ؎
پائی دولت مال مار آقتل کیا محجو کیا * خوب گلچھرے
اوڑاتا ہی تیجا پایا کا *
گلخپ - گفتگوے رنجش آمیز ومباحثہ بیجا کہ
کہ باہم در دوکس میشود *
گل دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف
مصدری سوختن عضوے باشد از اعضای مردم
با آتش و داغ دادن با کاف فارسی مفتوح
بلام زدہ بردار کشیدن بود لااستاذ مؤلف ؎
گلے لگیے بت فرنگی کے * واجب القتل ہین تو گل دیجیے
گلڈانک - کاف فارسی مضموم لام ساکن دال
ہندی بالف ونون غنہ وکاف کشیدہ نوعے از
سنگ شکاری بود *
گل کاٹنا - کاف بالف کشیدہ وتای ہندی
زدہ نون والف مصدری سرفتیلہ شمع از مقراض
بریدن بود و گل چیدن و سر بریدن *
گل کترنا - گل از کاغذ وقماش وغیرہ تراشیدن
بود وکنایہ از ظاہر کردن امر عجیب وغریب نیز باشد
شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ سو ٹکڑے ہین اڑتی
کے بزنگ گل صدبرگ * کیا دشت نوردی مین
کترتا ہی جنون گل * جرأت گوید ؎ چھوڑ اگلا
سے دور اور پہ بلبل کترسے * ہای صیاد جفا پیشہ
نے کیا گل کترسے *
گل کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف
مصدری کنایہ از کشتن وخاموش کردن چراغ
وشمع بود ع اطفاء *
گل کھانا - کاف مخلوط الہا ونون بالف کشیدہ
کنایہ از داغ کردن دست وسینہ باشد از بہر
معشوق وبعضے از دست برنجش زنان معشوق
دست وسینہ را داغ می کنند وداغ خوردن بالای
شقیقہ برای بند کردن آب نزول نیز بود ع کے خیال
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جانتی ہین شاخ گل مجھ
ناتوان کو بلبلین * کیا ہی خوش اسلوب ہین سنے
اپنے تن پہ کھائے گل *
گل کھلنا - کاف مخلوط الہا مکسور بلام زدہ نون
والف مصدری شگفتہ شدن گل بود وکنایہ از عیان

شده این امر عجیب باشد چنانکه مرزا برق میفرماید
ه پھوٹے تا قیامت گل کھلے دو تماشا ہو
لہو سے تیغ قاتل پر چمن بنجائے جوہر کا

گلگلا - ہر دو کاف فارسی مضموم لام اول ساکن لام دوم با الف کشیده چیزیست که از دوشکر یا آب خمیر کرده قرص ها شکل در روغن بریان نمایند

گلگیر - فارسیست

گل لینا - لام تحتانی مجهول نون والف مصدری سر فتیله شمع انگشت گیر و مقراض جدا کردن بریدن

گل منچھا - کاف فارسی مفتوح های لام ساکن میم بواو غیر ملفوظ جیم فارسی مشدد مخلوط الها با الف کشیده سوها که مردم بر رخسار ها گذارند

گلوری - کاف فارسی مکسور لام مفتوح بواو زده رای مهمله تحتانی معروف چند برگ پان مسالح نهاده و پیچیده را گویند که سه گوشه بود و خوشنما باشد چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ه نہ اٹھا یہ
غیر سے گلوری ** پڑا مرے قتل پر اوٹھا کر

گلی - بضم اول و لام مشدد تحتانی معروف چوب کوچکے که از بالا پائین نوکدار بود و کودکان ازان بازی کنند چوب کلان بران زنند ع فاله و چوب خوشه جوار را نیز گویند

گلابا - اول مضموم لام ساکن تحتانی با الف کشیده رنگریز را گویند که جامه ابریشمی و بانات وغیره سے رنزد

گلے باز - کاف فارسی مفتوح لام تحتانی مجهول موحده با الف و زای معجمه کشیده کسیکه خوش گلو و خوش آواز باشد

گلے باندھنا - موحده با الف کشیده و نون غنه و دال مهمله مخلوط الهاء زده نون والف مصدری کنایه از بانام کردن چیزے بکسے بود میر تقی مغفور میفرمایند ه بہ صفت لکھنی جو اپنی
تیغ کی یاں آگیا ** ہنسکے اوس پر جیسے کو میرے
ہی گلے بندھوا گیا

گلے پڑنا - بای فارسی مفتوح رای هندی ساکن نون والف مصدری بیرضا و خواهش آمدن چیزے و یافتن چیزے بود شیخ امداد علی بحر گوید
ه کچھ ایسی گلے پڑگئی ابرو کی محبت ** تلوار کا
ڈورا رگ گردن نظر آیا

وبکسر اول امر بود از شمردن ٭

گنج - کاف فارسی مفتوح بنون وجیم زدہ بچار معنی آید اول نر روئیدن موہا بر سر مردم بود دوم بازاریکہ آنجا غلہ فروشان غلہ جمع نمودہ بدست مردم فروشند سوم زمینے کہ دران مردم را آباد کنند چہارم چند چیز از جا قو ومقراض وظروف کہ دریک چیز جمع کنند ٭

گنجا - جیم بالف کشیدہ کسیکہ موہا بر سرش نروید ف گل ع اقرع ٭

گنج ڈالنا - دال ہندی بالف کشیدہ ولام زدہ نون والف مصدری ساختن وآباد نمودن بازاریکہ دران غلہ فروشان غلہ را اندوختہ وجمع کردہ بدست مردمان فروشند واین بنا باعث ناموری وشہرہ مردم میگردد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ عدم کی راہ مین اک گنج ڈالتے اسے بحر ٭ ہمارے پاس نہ قارون کا خزانہ ہوا ٭

گنجلک - کاف فارسی مضموم بنون غنہ وجیم ساکن لام مفتوح بکاف تازی ناصافی مقدمات ومطالب را گویند کہ بخوبی مفہوم نباشند ٭

گنجے کو خدا ناخن ندے - مثلیست مشہور بر کمینہ زنند کہ ہیچ زور وقوت داشتہ باشد ٭

گند - کاف فارسی مفتوح بنون ودال مہملہ زدہ ف ناپاکی ع نجاست وباستعمال مؤنث ست خواجہ آتش گوید ؎ نہا کر معرکہ مین آتش آب تیغ قاتل سے ٭ خدا چاہے تو پاک اس زندگی کی گند کرلون ٭

گندا - کاف فارسی مفتوح نون ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ ف ناپاک ع نجس ٭

گند کٹنا - فرصت یافتن از رنج ومشقت خیر بود

گندہ بہار - بازاری کہ در سرہا باردف [illegible]

گنڈا - کاف فارسی مفتوح نون ساکن ڈال ہندی بالف کشیدہ چند معنی دارد اول رشتہ نیلگون کہ تا بدیہ بر دست وپا بندند دوم رشتہ سفید خواہ رشتہ نیلگون گرہ ہا دادہ بعاملان وغیرہ اکثر خوانان چیزے بران دمیدہ برائے دفع چشم بد در گلوے کودکان اندازند ونیز بیماران بر بازو خواہ در دست ویا خواہ در گلو دارند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کھینچے جلاد اجل خط مری گردن یہ کہین ٭ یاد آیا ہے اب اوس طفل کا گنڈا مجکو ٭ خواجہ آتش گوید ؎ سرمہ منظور نظر ٹھہرا ہے چشم یار کو ٭ نیلگون گنڈا

پنہا یا مردم بچار کوچہ و چہار پیر را مانند چہار پول و
چہار خیمہ و چہار روپیہ و چہار اشرفی نیز گویند و
نیز ساز اسپ باشد کہ در گردن اسپ بندند و کاف
فارسی مضموم نون ساکن دال ہندی بالف کشیدہ شخص
بد وضع و سرہنگ را گویند ❊

گنڈلی مارنا - لام تحتانی معروف میم بالف و رای
مہملہ کشیدہ و نون و الف مصدری نشستن مار بود حلقہ
زدہ جرأت گوید ع رخ پہ یوں اوس سیمبر کے زلف
پیچان ہے کہ جون ❊ گنج پر مار سیہ بیٹھے ہے گنڈلی
مارکے ❊ و خوابیدن مردم بود خود را در ہم کشیدہ ❊

گنڈیری - پارہ ہای نیشکر را گویند ❊

گنڈیری دار - چیزیکہ رنگ مختلف در رنگہا دارد ❊

گنگا اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای ہندی
مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ کنایہ از سوگند
خوردن ہنود بدریای گنگ بود اسیر گوید ع چاہے
قسم جو یار تو کیا کیا اوٹھائیے ❊ قرآن سر سے
آنکھوں سے گنگا اوٹھائیے ❊

گنگا جمنی - جیم مفتوح میم ساکن نون تحتانی
معروف چیزے کہ بروی کار طلا و نقرہ بر دو باشند ❊

گنگنانا - آہستہ آہستہ سرائیدن باشد کہ
آواز بر آید و الفاظ مفہوم نشوند ❊

گنوشتا - مردی کہ کارہای بسیار و اندرشت بسر بندد ❊

فصل واو

گوپھن - کاف فارسی بواو مجہول بای فارسی مخلوط الہا
مفتوح بنون چیزے باشد از رسن خواہ رشتہ خواہ
ابریشم کہ سنگ دران نہادہ و از انگشتان گردانیدہ
بر حریف اندازندش فلاخن ❊

گوٹ - کاف فارسی بواو مجہول و تای ہندی
کشیدہ بر دو معنی آید اول پارچہ ہای کہ گرداگرد دامن
و پیراہن و چادر دوزند و فراوین چوب کہ گرداگرد
تختہا و صندوقچہا پیوندند دوم نرد کہ از ان قمار بازند ❊

گوٹا - تای ہندی بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول
بافتہ کم عرض بود کہ از تارہای نقرہ و طلا و تارہای
ابریشم بافند دوم آنچہ از فوفل و الایچی و مغز نارجیل
و پستہ و بادام و تخم کشنیز بریان وغیرہ باہم مرکب
ساختہ در ایام عشرہ محرم شریف و دیگر ایام غم
بجای پان خورند ❊

گوچپنا - کاف فارسی بواو مجہول و جیم فارسی زدہ

نون والف مصدری پد ستھا گرفتن چیزے بود برروے
سوا که بر زمین نیفتد ٭

گودبچھرنا - کاف فارسی بواو مجہول دال مہملہ زدہ
سوحدہ مخلوط الہا مفتوح براے مہملہ زدہ نون والف
مصدری شادی باشد که زنان آغوش عروس حاملہ
را آغوش زچہ را از میوہ ہا و مانند آن پر کنند ٭

گودپھیلانا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح بتحتانی
زدہ لام ونون بالف کشیدہ ف آغوش گشادن ٭

گودی - دال مہملہ بتحتانی معروف یعنی آغوش یعنی
مزید علیہ گود بود شیخ ناسخ میفرمایند ع تو وہ ہے
ہی دیکھ لے گر طفل بھی سنجھے ٭ گودی میں جیتے
اوسے ہو نہ آرام دوش پر ٭

گودڑ - کاف فارسی بواو معروف دال مہملہ مفتوح
براے ہندی زدہ جامہ ہای کہنہ وبیکار را گویند وگرانی
خواب وخمار را که در چشم ہای مردم باشد نیز نامند ٭

گودڑ کا لعل - کنایہ از کسیکہ شریف ونجیب بود و
در عسرت وکلفت مبتلا باشد خواجہ آتش گویند ع
روا رکھہ کلفت ایام میں بھی قدر نیکوں کی ٭ چیتھڑ
کیتھڑوں میں بھی اونکو سمجھے لعل گودڑ کا ٭

گودنا - کاف فارسی بواو مجہول ودال مہملہ زدہ
نون والف مصدری خستہ کردن چیزے مانند انبہ
وغیرہ از نشتر وسوزن ومانند آن بود ف
آژیدن وکنایہ از سخنان طعن وتشنیع مشبک نمودن
دل کسے را نیز باشد ٭

گودہ - شاخ پر ثمر کیلہ باشد ٭

گورا - کاف فارسی بواو مجہول راے مہملہ بالف
کشیدہ کسیکہ رنگش سفید باشد ع صبیح وفرنگی را
از قسم عوام آن ہم گویند ٭

گورک دھندا - راے مہملہ مفتوح بکاف مخلوط الہا
کشیدہ ذال مہملہ مفتوح بنون زدہ دال مہملہ بالف
کشیدہ چیزے باشد از آہن که چند حلقہ آہنین
دارد وبستن وکشادن آن خالی از اشکال نبود
ف قفل وسواس وکنایہ بود از ہر چیز که مردم را
در دقت واشکال اندازد ٭

گورکنارے - کنایہ از کسے که قریب بمرگ
رسیدہ باشد جرأت گویند ع جرأت یقین ہے
تو بھی کنارہ کرے وہ شوخ ٭ گر تجھسے اوس کے
گورکنارے میں جالگوں ٭

گور کے مردے اوکھیڑنا - کاف تحتانی مجہول
سیم مضموم بہ راے مہملہ دال مہملہ تحتانی مجہول الف بواو
غیر ملفوظ کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول و راے ہندی
زدہ نون والف مصدری وکنایہ از ذکر گذشتگان
نمودن و سابقین را یاد کردن بود چنانچہ آتش گوید
ع کہتے ہین ذکر لیلی و مجنون جو چھیڑیے ہی جیب آپ
بس نہ گور کے مردے اوکھیڑیے *
گورگڑھا - سامان گور و کفن بود چنانکہ میر تقی
مرحوم گوید ع سنا ہی حال ترے کشتگان بچارون کا
ہوا نہ گور گڑھا اون ستم کے مارون کا *
گوری کا جوبن چٹکیون مین جانا مثلیست
بجائے زنند کہ حسن کسے یا خوبی چیزے عبث از کار شود
گوڑی - براے ہندی تحتانی معروف کنایہ از مال
ومتاع بود کہ کسے را بے محنت و مشقت از جائے
دستیاب شود *
گوشت سے ناخن جدا کرنا مثلیست بجائے
زنند کہ کسے در دو قریب یا دو حبیب ارادہ تفرقہ
اندازی کند غالب گوید ع دل سے مٹنا تری
انگشت حنائی کا خیال * ہو گیا گوشت سے
ناخن کا جدا ہو جانا *
گوکھرو - کاف فارسی بواو مجہول و کاف مخلوط الہا
زدہ رای مہملہ بواو معروف بر سہ معنی آید اول نوعے
از خار صحرائے باشد خشک ع خسک و
آنچہ از آہن سازند کہ خارہا دارد و در راہ آمد و شد
دشمن اندازند دوم خارے کہ در کف پای مردم
برآید و در راہ رفتن ایذا و تکلیف دہد شیخ امداد علی
بحر گوید ع بچے کانٹون سے چلے ہمنے یہ کی تدبیر
پا * گوکھرو تلوون مین نکلا واہ ری تقدیر پا *
سوم چیزے بود کہ زنان از تارہای زر و نقرہ خواہ
از بافتہ تارہای زر و نقرہ شبیہ بخار خسک سازند
و از انگشتان شکن ہا و پیچش ہا دران اندازند
وگرد اگرد جامہ ہا دوزند چنانکہ شاعرے گوید ع
کام زیبائش سے کیا ای وا دے وحشت مجھے *
میرے دامان قبا مین گوکھرو ٹانکا نکر *
گول - کاف فارسی بواو مجہول و لام کشیدہ ف
گرد ع مدور وکنایہ بود از کسیکہ مجہول الحال باشد
وکنایہ از سخنیکہ بخوبی فہمیدہ نشود نیز باشد *
گولا - لام بالف کشیدہ بر چند معنی آید اول گلولہ توپ

را گویند دوم برشتہ پیچیدہ کاغذ بادی اطلاق کنند سوم قالب دستار را نامند وآن گوی کلان باشد کہ دستار بندان بران دستار بندند چہارم نوعے از کبوتر بود خلاف کابلی کبوتر انند پنجم ریحی و بادی کہ مدور شدہ در شکم مردم گردد و رنج دہد ششم چوب کلان کہ پہلو ندارد و ازان سقف سازند ❊

گولا اوٹھانا — نوعے از قسم خوردن بود کہ گلولہ آہن را در آتش گرم کردہ بر صداقت خود بردارند پس اگر قسم خورندہ صادق ست آن گلولہ در دست ہیچ اثر نکند یعنے نسوزاند ❊

گولر کا پھول — کاف بالف کشیدہ بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف ولام زدہ کنایہ بود از چیزے کہ نایاب باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تیرے مریض لب کی دوا جب تلاش کی ❊ گولر کا پھول باغ مین عناب ہو گیا ❊

گولر کباب — قسمے از کباب بود کہ گوشت را جوشانیدہ بیراز پنیر و پودینہ وادرک و فلفل سرخ وغیرہ کردہ بریان کنند وخورند ❊

گول گول کہنا — ہر دو کاف فارسی بواو مجہول ولام زدہ کاف مفتوح ہای ہوز ساکن نون والف مصدری کنایہ از سخن مبہم گفتن بود ع نذیبا

گول مٹول — چیزے کہ مدور و بے پہلو باشد و نیز مردم سمین وفربہ و کوتاہ وقامت را گویند ❊

گولندازیلام مفتوح نون زدہ دال مہملہ بالف زدہ وزای معجمہ کشیدہ کسیکہ توپہا سر کند وقت توپچی

گولی — لام تحتانی معروف بر چہار معنی آید اول بندقہ تفنگ باشد دوم بمعنی حب بود چون حب افیون وحب ادویہ سوم حبہ از لاک سازند یا بندقہ تفنگ کہ کودکان بدان بازی کنند چہارم حبہ از آرد سازند و دران اسم ذات نہادہ بدریا اندازند ❊

گولی بچانا — کنایہ از کنارہ کردن از کار دشوار ومشکل باشد بحر گوید ؎ کیا کیا فریب کرکے مزے لوٹتے ہین ہم ❊ گولی بچا گئے کبھی گولا اوٹھا گیا

گولی لگانا و گولی مارنا — بندقہ تفنگ زدن بر نشانہ وجانب شکار وحریف بود ❊

گومڑا — کاف فارسی بواو معروف ومیم زدہ رای ہندی بالف کشیدہ بلندی کہ از صدمہ ضرب بر سر

و دیگر اعضای مردم پدید آید*

گون - کاف فارسی مفتوح بواو زده و نون مخففیه
ترجمہ مطلب و غرض و پسند بود شیخ امداد علی بحر گوید
ع یار تمکو دل نہین دینے کا بے بوسہ لیے*
تم جو اپنی گون کے ہو مین بھی ہون اپنی گھات کا
و کاف فارسی و واو ہر دو مفتوح بنون زده نام گیا
است که بانواع رنگها آنرا طبع کنند و این از صنائع
انگریزان است و لغت انگریزیست*

گونا - کاف فارسی بواو معروف نون بالف
کشیده روغنیست طلائی که بر غلاف شمشیر و صندوقچه
و آئینه وغیره کنند شیخ ناسخ میفرماید ع کیا
سنہری رنگ ہی جو عکس ہی صاف آئینہ پہ گونا ہو گیا

گونج - کاف فارسی بواو معروف و نون غنه و
جیم زده بر سه معنی آید اول سر حلقه را گویند که زنان
در بینی و گوش خود دارند چنانکه شیخ امداد علی بحر
گوید ع نہ اوسکی نوک ٹوٹی ہے نہ گونج بالیکی*
وہ کیا چبھی ہوئی ہی دل مین جو کھٹکتی ہے*
دوم آواز کردن شیر بود در صحرا سوم آنکه گونج

گونجنا - نون والف مصدری بر سه معنی آید اول
آواز کردن شیر بود بحر گوید ع آئی مستی کے دن
ایام بہاری آئے* شیر کی طرح لگا گونجنے صحرا مین
دوم آواز کردن کبوتر در مستی سوم پر آواز شدن
مکان بود بسبب صداهای بلند مردم*

گوندهنا - کاف فارسی بواو معروف و نون
غنه و دال مهمله مخلوط الهاء زده و نون والف مصدری
بر سه معنی آید اول موهای سر زنان بافتن زنان را
دوم آرد را آب سرشتن جهت نان پختن سوم
مروارید و گلها وغیره در رشته کشیدن ع تسمیط*

گوندی - کاف فارسی بواو مجهول و نون غنه
دال مهمله تحتانی معروف ثمر درختیست مشهور کسانیکه
بعد دال نون آورده گوندنی گویند غلط است*

گونگے کا خواب - کنایه از حال پوشیده و سخن
مبهم بود که فهمیدنش دشوار باشد اسیر گوید ع
پوشیده دل کا حال ہے کیا سوچیے مآل* تعبیر
کیا کہے کوئی گونگے کی خواب کی*

گونگیرا - کسیکه کار برای غرض خود کند و هرگاه
حاجت نماند بے اعتنائی نماید*

گوّیا - کاف فارسی و واو هر دو مفتوح تحتانی مشدد

بالف کشیدہ ف راشکر ع شنتی ٭

فصل ہای ہوز

گہ - بالفتح چیزیکہ در قبضہ تیغ و مانند آن بندند تا کفِ دست بآرام ماند جرأت گوید ؎ مجکو ماراہی تری تیغ تغافل ہی نے جان ٭ قتل کرنے کو مرے تیغ کا مت قبضہ گہ ٭

گھات - کاف فارسی مخلوط الہا بالف و فوقانی کشیدہ ف کمین و بمعنی قابو و اختیار نیز باشد ٭

گھاتا - فوقانی بالف کشیدہ چیزے زائد گرفتن بود بر چیزے کہ خریدہ باشند ٭

گھاتیا - فوقانی مکسور تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ در کمین کسے یا چیزے باشد ٭

گھاٹ - کاف فارسی بالف و تای ہندی کشیدہ بر سہ معنی آید اول کنارہ دریا بود دوم جای در شمشیر کہ آغاز خم شمشیر از انجا پیدا باشد و آن بالتخفیف بیشتر بود سوم گریبان سینہ بند زنان بود و سند ہر دو معنی اخیر در سابق گذشت ٭

گھاٹا - تای ہندی بالف کشیدہ ف زیان ع نقصان ٭

گھاٹ گھاٹ کا پانی پینا - کنایہ از بہاندیدگی و کار آزمودگی و سیاحت باشد ٭

گھاٹی - تای ہندی تحتانی معروف بر دو معنی آید اول راہ بلندی کوہ را گویند دوم بر گلو و حلق اطلاق کنند ٭

گھار - کاف فارسی مضموم ہای ہوز بالف و رای مہملہ کشیدہ جماعتی از مردم کہ برای جنگ فراہم آیند ف جرگہ ٭

گھاس - کاف فارسی مخلوط الہا بالف و سین مہملہ کشیدہ ف کاہ و گیاہ ع تمن لاستاذ مؤلفہ ؎ بنود خط سے اور بھی غیر بن بڑی میری کہ بوٹی ہو گئی اکسیر کی یہ گھاس مجھے ٭ و اینجا قافیہ پاس و راس و بیاس بست و نوعے از قماش ابریشمی نیز بود کہ از آن لباس سازند و درین لغت بعد الف نون غنہ ہم مسموع ست یعنی بعضی گھانس گویند ٭

گھاس کاٹنا - کاف بالف کشیدہ و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری ف کاہ بریدن و کنایہ از کردن کارے بود کہ از بے سلیقگی و بیدلی کنند ٭

گھاگ - کاف فارسی مخلوط الہا بالف و کاف کشیدہ مرد کہنہ و کار آزمودہ بود ٭

گھامڑ - کاف فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ میم مفتوح بہ رای ہندی زدہ کسیکہ بدسلیقہ و نا کردہ کار

وتیخیز دو احمق باشد ۱۲

گھان - کاف مخلوط الہا بالف ونون معالجہ بچہ یکبار در روغن بریان کنند وبر آورند ٭

گھابخنی - کاف فارسی مضموم ہای ہوز بالف کشیدہ ونون غنہ وجیم زدہ نون تحتانی معروف درسیکہ بصورت جو بر کنارہ چشم مردم پیدا آید ع شعیرہ ٭

گھر او جھانا - کنایہ از رسوائی وخرابی کسی بود ٭

گھائل - کاف فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ مکسور بلام زدہ ف زخمی وفگار ع مجروح شیخ ناسخ سفر با شید ہے اضطراب دوری محبوب سے معذور ہوں ٭ کیوں نہ تڑپے اسقدر قاتل سے گھائل دور ہے ٭ ونوعی از رنگ کاغذ بادی تیز بود چنانکہ شیخ ناسخ سفر باشید ہے دمبدم ٹیرتی ہوا ے ناسخ چشم شیر نگاہ ٭ جو تینگ اوسنے اوڑایا بس وہ گھائل ہوگیا ٭ وبنا ے قافیہ این ہر دو شعر کہ درسند ہر دو معنی این لغت نوشتہ شد بر دل وبسمل است وجناب شیخ امداد علی بحر مغفور کہ یکے از ارشد تلامذہ جناب شیخ ناسخ مرحوم واز شاہیر سخنوران واہل زبان بودند این لغت را بفتح تحتانی صحیح میگفتند ودر قافیہ صندل ومخمل آوردہ اند لیکن اتفاق جمہور فصحا بر کسرہ تحتانی ست ٭

گھائی - کاف فارسی مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف کشادگی میان دو انگشت بود و ضربے خفیف بود معین در چوبازی کہ بدان باہم مشق کنند ٭

گھبراہٹ - ہای ہوز مفتوح تہای ہندی کشیدہ ف سیماسی ع اضطرار ٭

گھٹا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ ف ابر ع سحاب وتہای ہندی مشدد ونشانیکہ از کثرت سجود بر پیشانی واز کثرت کارہا در دست و پا افتد ٭

گھٹا اوگھنا - نمایان شدن ابر بود بر آسمان از ہا نبے ٭

گھٹاٹوپ - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی دوم واو مجہول وبای فارسی کشیدہ پوششی بود کہ در بارش باران بالای سواریہا مانند پنیس وسکھپال وہودج وغیرہ اندازند

تا از تر شدن محفوظ ماند شیخ ناسخ میفرماید ؎
لازم او سکی سواری مین گھٹا ٹوپ بھی ہے *
نہ بھگو دے کہین سکھیاں کا سب تو رگھٹا *

گھٹ بڑھ - کمی و زیادتی چیزی باشد ہنگام پیمایش آن

گھٹنا - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم تای ہندی ساکن نون بالف کشیدہ بند شدن دم و تنگی شدن نفس مردم بود در جای تنگ و تاریک و کنایہ از خاموش ماندن نیز باشد جرأت گوید ؎
چپ رہنے سے تیرے مجھے یہ خوف ہے جرأت گھٹ گھٹ کے کہین تجکو کچھ آزار نہو جاوے * و نیز نام عضوی از اعضای مردم بود ف چشم زانو ع رکبہ + و تای ہندی مفتوح و نون مشدد نوعی از زیر جامہ بود

گھٹنیون چلنا - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم تای ہندی ساکن نون مکسور تحتانی بواو مجہول و نون مخففہ جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری خزامیدن کودکان و مردم شل بہر دو دست و ہر دو زانو بود *

گھٹور - کنیزی کہ بکار کردن سستی کند *

گھٹی - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم تای ہندی مشدد و تحتانی معروف ادویہ کہ کودک نوزائیدہ را دہند ع زقہ آتش گویند ؎
گھٹی مین دی ہے دایہ نے مجکو شراب ناب * مین آشنای دختر رز ہون مدام سے *

گھیچ تیچ - کاف فارسی مخلوط الہا و بای فارسی ہر دو مکسور بجیم فارسی زدہ چیزہای بسیار یا مردم بسیار کہ بہم پیوندند بسبب انبوہ و وفور و بحریرہ در آوردہ و گنجان بود *

گھر - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح برای مہملہ ف خانہ ع بیت و کنایہ بود از خانہ ہا کہ در بساط چوسر و شطرنج باشند؛ سیر گوید ؎
کسطرح دین وہ جگہ خانۂ دل مین تجکو * پر کبھی نہین چوسر مین جو گھر دیتے ہین * و کنایہ از نقوش تعویذ کہ دران اعداد اسمای الٰہی نوشتہ نیز باشد خانۂ آئینہ و عینک و گنجفہ و غیرہ را نیز گویند و باصطلاح سرودستان سرای ہر نغمہ را سرا چون بلبل و مانند آن نیز اطلاق کنند چنانکہ شاعری گوید ؎
باغ سے جا و نگا سیدھا مین بیابان کی طرف * ما شقِ وحشی ہون

ابھی گھر سناتی ہے کسے ❊

گہرا - کاف فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ ف ژرف ع عمیق وکنایہ از چیزے کہ بسیار بود چنانکہ گویند گہرا پردہ گہرا رنگ

گہری ملاقات دکاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ مشدد بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول دوا واقع آشوب چشم را گویند دوم آواز یکہ ہنگام جاندادن از گلو ے مردم برآید ع حشر جہ غرغرہ بر دو معنی اسیر گوید ؎ کیون نہ پہونچی نزع کی نوبت یہان گھر اگی ❊ آنکھیں آئین یار کی طیا گھرا نوگیا

گہرا پردہ - حجاب بسیار را گویند کہ کسی از کسی نگرند ❊

گہرا رنگ - کاف فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن رنگ بسیار جامہ را گویند ❊

گھر آلگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون والف مصدری از گلو برآمدن آواز یکہ ہنگام جان دادن مردم برآید چنانکہ رشک مغفور میفرماید ؎ آنکھیں تری جو آئین تو بیمار چشم کو ❊ مرنیکے انتظار مین گھر الگا رہا ❊

گھرانا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ونون بالف کشیدہ ف خاندان و دودہ وتبار

گھر بار - موحدہ بالف ورای مہملہ کشیدہ عبارت از خانہ ومتاع خانہ وعیال بود میر تقی گوید ؎ سبون یہی ہے ہر لحظہ آہ شرر بار ❊ جلا ہی شرا سے ہمارا تو گھر بار ❊ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ گھر بار لٹا بیٹھے ہین تیرے لیے عاشق ❊ غارتگر عالم ترا جوبن نظر آیا ❊

گھر بنانا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن موحدہ مفتوح ہر دو نون بالف کشیدہ ف عمارت ساختن ع تعمیر وکنایہ از طرح اقامت افگندن بجائی بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ گھر بناوُن خاک رس وخشت کدہ مین ناصحا ❊ آگئے جب مرد ور مجکو گورین یاد گیا

گھر بولنا - موحدہ بواو مجہول ولام زدہ نون والف مصدری کنایہ از دستان سرای بلبل و مانند آن باشد شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آتش گلزار جب گھر کی تھی لازم تھا یہی ❊ خانہ صیاد مین قفس کا ہم گھر بولتے ❊

گھر بیٹھنا - موحدہ مفتوح تحتانی وتای ہندی

مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از ترک نوکری کردہ خانہ نشین شدن بود*

گھر پھونک کر تماشا دیکھنا - شنایست بر کسے زنند کہ بر تباہی و بربادی خانہ خود خوشنود و مسرور گردد اسیر گوید ؎ دل جلا کر رخ محبوب کا جلوا دیکھا* ہمنے گھر پھونک کے کیا خوب تماشا دیکھا*

گھر جانا - درمیان فوج دشمن آمدن و کنایہ از مبتلا شدن رنج و الم نیز ہست*

گھر جلے کسیکا تاپے کوئی - مثلیست مشہور بجائی زنند کہ رنج کسے باعث راحت دیگران شود چنانکہ شاعرے گوید ؎ آنکھیں سینکے باغبان دل مین لگی بلبل کے آگ* گھر کسیکا باغ عالم مین جلے تاپے کوئی*

گھر چڑھکر لڑنا - شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ مری خیال یہ وہ چشم فتنہ گر چڑھکر* یہ خانہ جنگ سے آتی ہے لڑنے گھر چڑھکر*

گھر دیکھ لینا - دال مہملہ تحتانی مجہول کاف مخلوط الہا زدہ لام تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از بار بار رفتن کسے در خانہ کسے برای ہیچ حاجتے و ضرورتے بود چنانکہ شاعری گوید مصرع ملک الموت نے گھر دیکھ لیا*

گھر کا بھیدی لنکا ڈھائے - مثلیست مشہور بر کسے زنند کہ محرم اسرار خانہ کسے شدہ دزدی کناند و باعث تباہی و خرابی خانہ او گردد*

گھر کرنا - کاف فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از گنجایش خود کردن چیزی بجائے بود شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ یون مرے دل مین یہ چھبتی ہی دندان کی او سکی تاب* پھیر کی جون کنی کوئی گوہر مین گھر کرے* و کنایہ از آباد کردن خانہ بود و زن را چنانکہ میر تقی مغفور گوید ؎ دنیا کی نگر تو خواستگاری* اس سی کبھی ہرہ ور نہوگا* آخانہ خرابی اپنی مت کر* قحبہ ہے یہ اس سے گھر نہوگا*

گھرکنا - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم رای مہملہ مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری سخن درشت و سخت بکسی گفتن باآواز بلند بود برای تنبیہ*

گھرکی - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم بر رای مہملہ زدہ کاف تحتانی معروف سخن درشت و

کلام سخت با آواز را گویند ❊

گھر کی جھڑکی - ہمان سخن سخت با آواز باشد

گھر کی دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری سخن درشت کسے را گفتن باشد

گھر کی طرح رہنا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ ساکن کاف تحتانی معروف طای حطی و رای مہملہ ہر دو مفتوح حای حطی ساکن رای مہملہ مفتوح ہای ہوز ساکن نون والف مصدری کنایہ از بے تکلف شدہ بخانہ کسے ماندن بود چون خانہ خود چنانکہ رشک گوید ❊

ع ادھر اودھر تیرے پھرتے ہو کیا نظر کیطرح
جو آئے ہو تو رہو میرے گھر میں گھر کیطرح ❊

گھر کی کھیتی - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول فوقانی تحتانی معروف کنایہ از روئیدن موی ریش و بروت بود کہ بعد تراشیدن باز بر آیند چنانکہ شاعرے گوید ع سر منڈوتی ای زاہد اگر نے ریش کو منڈوا ❊ نکل آئیگی پھر داڑھی کہ یہ تو گھر کی کھیتی ہے ❊

گھر کے لوگ - کاف تحتانی مجہول لام بواو مجہول و کاف فارسی کشیدہ کنایہ از زوجہ بود ❊

گھر کی مرغی دال برابر - میم مضموم رای مہملہ ساکن غین معجمہ تحتانی معروف دال مہملہ بالف ولام کشیدہ موحدہ مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ موحدہ دوم مفتوح بہ رای مہملہ زدہ مثلے مشہور کہ ہر چہ نزد خود ست قدر آن نیست ❊

گھر گھالنا - تاراج کردن خانہ کسے باشد کسے را جرأت گوید ع اجی تو تمنے پردہ ہی میں اک عالم کا گھر گھالا ❊ مجھے یہ فکر ہے صورت دکھاؤ گے تو کیا ہوگا ❊

گھر گھوڑا نخاس مول - مثلیست مشہور کہ مفہومش ہم متعارف است ❊

گھر میں ڈالنا - میم تحتانی مجہول و نون مخفیہ دال ہندی بالف کشیدہ لام زدہ نون والف مصدری کنایہ از نشانیدن زن بازاری بود مردان را اندرون خانہ خود جہت خانہ آبادی چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ع فاحشہ خانہ برانداز ہم ہر جائی ہے ❊ گھر میں ڈالا کو جو ڈالوگے تو گھر جائیگا ❊

گھر والا - واو والام بالفہا کشیدہ مردیکہ صاحب خانہ بود

گھروالی — لام تحتانی معروف زنیکه صاحب خانه بود ٭

گھروندا — کاف فارسی مخلوط الہا و رای مہمله ہر دو مفتوح بواو زده و نون غنه دال مہمله بالف کشیده خانه که طفلان از خاک ساخته ازان بازند و باز آنرا بے نشان سازند شیخ امداد علی بحر گوید ؎
خانہ برباد کیا عشق نے طفلی سے ہمیں ٭ کہ بنا بیٹھے گھروندے کی طرح گھر اپنا ٭

گھریا — تحتانی بالف کشیده ظرف کوچکے که از گل سازند و دران طلا و نقره گداز ندف بوتہ ع بوتق ٭

گھریلو — کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای مہمله تحتانی مجهول لام بواو معروف چیزے که در خانه ساخته شود و طائرے که در خانه پیدا شود یعنی بازاری نباشد ف خانگی ٭

گھڑنا — کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح برای ہندی زده نون و الف مصدری ساختن زیور و ظروف از نقره خواه طلا خواه مس خواه آہن و جز آن بود ف زرگری و آہنگری ع صوغ رشک گوید ؎ دکھاتے ہوتے ہیں
سانچے میں یہ بھی بدن کی طرح ٭ ہر گز سنار نے ترے زیور گھڑے نہیں ٭ و قافیه اینجا چھڑے و گھڑے و جھڑے است ٭

گھڑونچی — کاف فارسی مخلوط الہا و رای ہندی ہر دو مفتوح بواو زده و نون غنه جیم فارسی تحتانی معروف چیزے بود چوبین که بران چند سبوی آب نهند ٭

گھڑی — کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح رای ہندی تحتانی معروف بر دو معنی آید اول پاره از روز یا شب ف ساعت دوم آله بود که ازان حال ساعات روز و شب معلوم گردد و آنرا در ہند قچه و کمر نگاہدارند ف وقت و ساعت شیخ امداد علی بحر گوید ؎ شب وصال میں کھٹکا رہا یہی تا صبح ٭ گھڑی کمر کی نہ بجنے لگی گجر کی طرح ٭

گھڑیال — رای ہندی ساکن تحتانی بالف و لام کشیده بر دو معنی آید اول تابه باشد برنجی که آویخته دارند و ہرگاه که ساعتے از روز یا شب بگذرد بران ضربے زنند تا آواز ازان بر آید

دوم جانورے دریائی بود چون نہنگ بہر دو معنی
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ وصل کی شب ہوچکی آ ے
اشک بجتا ہے گجر ☆ ہاشین گھڑیال اب ہو پانی
کے گھڑیال کا ☆

گھڑیالی - لام تحتانی معروف کسیکہ گھڑیال را
مینوازد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ وصل کی شب
ہوچکی احسان کر ☆ اک گھڑی گنتی ہین گھڑیالی گھنٹا

گھڑیان گننا - انتظار کسے نمودن بود جرأت
گوید ؎ وعدہ پر ہوئی تیرے بیے شام سے
سحر تک ☆ آہ ین بھر اکیا ہی گھڑیان گنا کیا ہی ☆

گھڑے پانی کے پڑنا - رای ہندی تحتانی
مجہول بای فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف
کاف تحتانی مجہول بای فارسی دوم مفتوح رای
ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از تر
شدن در عرق انفعال بود اسیر گوید ؎ ترے
☆ نون کے آگے کان گل کثر بارہا پڑتے ہین ☆ چشم
چشم نرگس پر گھڑے پانی کے پڑتے ہین ☆

گھڑی ساعت ہونا - کنایہ از قریب تر
جان کندن باشد چنانکہ ولی نعمی نواب محمد کلب علیخان
بہادر دام اقبالہم تخلص بہ نواب میفرمایند ؎
ترے کوچے مین مدت سے ہے ہمیں نزع کا عالم ☆
گھڑی ساعت کا نقشا ہمنے دیکھا ہی ہین سو ہا

گھڑی ہین گھڑیال - کاف فارسی مخلوط الہا
مفتوح رای ہندی تحتانی معروف میم تحتانی
مجہول و نون مخففہ کاف فارسی مخلوط الہا
مفتوح رای ہندی ساکن تحتانی بالف ولام
کشیدہ کنایہ از دگرگون شدن حال زمانہ باشد
بیک ساعت شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہائی ہر وقت
دگرگون ہی زمانے کا حال ☆ دن سی جہ مہینا
تو مہینے سے ہی سال ☆ امید ترقی کا تنزل ہین
رہی ☆ اسے کثرت یاس ہی گھڑی ہین گھڑیال ☆

گھس پیس کر اوتارنا - سزاوار بودن لباس
بود کسے را واین محاورہ زنانست ☆

گھسٹنا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح سین مہملہ
مکسور تای ہندی نون والف مصدری کشیدہ شدن
چیزے و کسے بود ☆

گھس کھدا - کنایہ از مرد ناداں و احمق و ابلہ
و ناکارہ باشد ☆

گھس لگانے کو نہونا - بمحاورہ زبان در مقامی گویند کہ چیزے نباشد ✤

گھسنا - کاف فارسی مخلوط الہا مکسور سین مہملہ ساکن نون والف مصدری ف سودن ع سحق و بر کہنہ شدن جامہ نیز اطلاق کنند و بضم کاف فارسی مخلوط الہا ف در آمدن ✤

گھسن پٹی - زد و کوب را گویند ✤

گھسیارا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح سین مہملہ ساکن تحتانی و رای مہملہ بالفہا کشیدہ ف کاہ فروش ع علاف ✤

گھکنا - کاف فارسی و ہای ہوز ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری بآواز تند سخن گفتن بود ✤

گھگھیانا - کاف فارسی مخلوط الہا مکسور کاف فارسی ساکن تحتانی و نون بالفہا کشیدہ بسیار الحاح و زاری کردن باشد ✤

گھگھی بندھنا - کاف فارسی مخلوط الہا مکسور کاف فارسی مخلوط الہا دوم مشدد و تحتانی معروف گرفتہ شدن دم از شدت گریہ یا گرفتہ شدن آواز از ترس و خوف بود ✤

گھلنا - ف گداختن ✤

گھلنا ملنا - خوب آمیختن بود ✤

گھماگھم و گھماگھمی - ہر چہار ہای ہوز ساکن کلمہ ایست کہ بر رونق و گرمی بازار اطلاق کنند ✤

گھمسان کی لڑائی - کاف فارسی مخلوط الہا [illegible] مفتوح میم ساکن سین مہملہ بالف کشیدہ و نون [illegible] کاف تحتانی معروف لام مفتوح رای ہندی بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف جنگ کشاکش [illegible] ف جنگ مغلوبہ کہ در دو لشکر واقع شود [illegible] گویند مثنوی خوب گھمسان کی لڑائی ہے [illegible] اب کسے طرف معافی ہے ✤

گھمنڈ - کاف فارسی مخلوط الہا و میم ہر دو مفتوح بنون و دال ہندی زدہ ف پندار ع غرور ✤

گھن - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون آہن سطبر بود یا دستہ چوب کہ بدان آہن و زر و نقرہ وغیرہ را سکوبند ف پتک ع مطرقہ و بضم کاف فارسی مخلوط الہا کرمیکہ چوب را بخورد ف سپس ع سوس و بکسر کاف فارسی مخلوط الہا کراہت نمودن طبع از شے مکروہ بود و بفتح کاف فارسی و

ہای ہوز ہم مفتوح گرفتگی ماہ و خورشید بود ع خسوف و کسوف

گہنا - کاف فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن نون بالف کشیدہ ف زیور ع حلی و حلیہ و کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح درختے کہ شاخہایش کثیر و متصل بیکدیگر باشند و بر متصل و ہم پیوستہ بودن چیزہا بہ دیگر نیز اطلاق کنند چنانکہ گویند گھنے بال گھنی داڑھی ٭

گہنانا - کاف فارسی مفتوح ہای ہوز ساکن ہر دو نون بالفہا کشیدہ گرفتہ شدن ماہ و خورشید بود ٭

گہنایا ہوا یا گہن - نون و تحتانی بالفہا کشیدہ نوعے از پای مردم کہ خلقی باشد و راہ رفتن از ان دشوار بود ٭

گہن پڑنا - کاف فارسی و ہای ہوز ہر دو مفتوح نون زدہ بای فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری گرفتہ شدن ماہ و خورشید بود و کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ افتادن چیپک بر زر و نقرہ باشد ٭

گہن لگنا - کاف فارسی ہای ہوز ہر دو مفتوح بنون ساکن لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون و الف مصدری گرفتہ شدن ماہ و آفتاب بود ع خسوف و کسوف و کاف فارسی مخلوط الہا مضموم بنون ساکن کرم خوردہ شدن چوب بود و نمایاں از لاحق شدن ہیچ کار و غم جانکاہ بمردم نیز بود ٭

گھنٹہ - چیزے کہ در گلوے گاو و شتر قافلہ اندازند کہ صدا دہد ف درا ٭

گھنٹا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح نون ساکن تای ہندی بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول را گویند ع جرس دوم بزبان انگریزی یک ساعت نجومی را نامند ٭

گھنٹی - تای ہندی تحتانی معروف چیزے بود کہ در گردن اسپ و شتر و گاو اندازند درائے کوچک بود ف زنگلہ ع جلجل ٭

گھن چکر - گردیدن باشد ف گردش ٭

گھنگرو - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم بنون [illegible] کاف فارسی زدہ رای مہملہ بواو معروف چیزیست کہ رقاصان در ہر دو پا بستہ رقص کنند و از ان آواز بر آید و در خلخال و پاپوش زنان ہم آویزند تا ہنگام رفتار آواز کنند و از زیور پای [illegible] نیز بود ف زنگلہ ع قلقل و بر آواز [illegible] ہنگام جان کندن مردم از گلو بر آید نیز اطلاق کنند ٭

گھنگرو بولنا - بواو مجهول ولام زده نون
والف مصدری آواز کردن زنگلہ یا بود وکنایہ از
آواز دم زدن کہ مردم را وقت احتضار وجان کنی
لاحق شود نیز بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
جان کنی کے وقت مجکو دیکھنے آیا جو تو * شور گھنگرو
سے ہوا پیدا مبارکباد کا *

گھنگھور گھٹا - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح
نون زده کاف فارسی دوم مخلوط الہا بواو مجهول ورای
مہملہ زده کاف فارسی سوم مخلوط الہا مفتوح تای ہندی
بالف کشیده ابر غلیظ و تیره و تار باشد کہ در ایام
بارش برخیزد و بسیار بارد چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید
؎ آگ برسے تو نہین جای عجب فرقت مین * ہے
یہ دود دل سوزان نہین گھنگھور گھٹا *

گھنگنیان - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم نون
غنہ و کاف فارسی دوم زده نون مکسور تحتانی
بالف کشیده و نون مختفیہ گندم و نخود وغیره کہ در
آب جوشانیده نمک انداختہ سازند و خورند *

گھنگولنا - کاف فارسی مفتوح بنون غنہ کاف
فارسی دوم بواو مجهول و لام زده نون والف مصدری
دست در ظرف پر آب درمانده آن را انداختہ جنبانیدن
و در ہم و برہم کردن بود تا خراب شود *

گھننا - کاف فارسی مخلوط الہا مضموم نون ساکن
نون دوم والف مصدری کرم خورده شدن غلہ و
چوب بود و بفتح کاف مخلوط الہا متصل بہم پیوستہ
بودن چیزہا باشد *

گھوان رنگ - کاف فارسی مکسور ہای ہوز ساکن
واو بالف کشیده و نون مختفیہ رنگ مردم کہ گندمی بود

گھورا - کاف فارسی مخلوط الہا بواو معروف رای
مہملہ بالف کشیده جائیکہ خاکروبہ و خس و خاشاک و
نجاست اندازند ع دمن و کناسہ *

گھورنا - رای مہملہ زده نون والف مصدری تیز
نگریستن کسے را خواه بنظر فساد و جنگ خواه بنظر
محبت باشد چنانچہ خواجہ آتش گوید ؎ شعر
کعبہ کو کعبہ مبارک ہم تو ای آتش * بتون کے
گھورنے کو جاتے ہین دیر برہمن ہین *

گھوڑا - کاف فارسی مخلوط الہا بواو مجهول رای
ہندی بالف کشیده ف توسن و اسپ ع فرس
و نیز آلہ از آلات بندوق باشد *

گھوڑا اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای ہندی مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ کنایہ از تاختن اسپ بود خواجہ آتش گوید ؎ خامہ سے کام لیجیے ہنگام فکر شعر * میدان کارزار میں گھوڑا اوٹھائیے *

گھوڑا اچھینکنا - بای فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و نون غنہ و کاف زدہ نون و الف مصدری کنایہ از جہاندن اسپ تازی بود *

گھوڑ چڑھا - کسیکہ بر اسپ خوب نشیند و سوار کار شع فارسی *

گھوڑ چڑھی - تفنگ کہ سواران بر اسپ سوار شدہ آنرا سر کنند

گھوڑ دوڑ - کاف فارسی مخلوط الہا بواو غیر ملفوظ و رای ہندی زدہ دال ہندی مفتوح بواو و رای ہندی زدہ دوانیدن اسپ تاختن دو کس بود کہ شرط بستہ میدوانند اسپ را سر کسیکہ بر اسپ دیگرے پیش قدمی نماید بازی از آنکس می ربایند و جائیکہ آنجا اسپان را گرد بستہ میدوانند *

گھوڑی - کاف فارسی مخلوط الہا بواو مجہول رای ہندی تحتانی معروف سہ معنی آید اول اسپ مادہ دوم چیزے بود چوبین کہ حجامان ہنگام ختنہ کردن نرہ کودکان را از ان در گیرند سوم نوعے از سرود بود کہ آنرا زنان در شادیہا سرایند چنانکہ میر حسن در مثنوی گوید ؎ ادہر کا تو یہ رنگ تھا اور ادہر محل میں اودہم گھوڑیان اور سہاگ *

گھوڑی بیچ کے سونا - بای ہندی تحتانی مجہول و موحدہ تحتانی مجہول و نون مشدد و جیم فارسی زدہ کاف تحتانی مجہول سین مہملہ بواو مجہول و نون والف مصدری بتثلیث بر کسے زنند کہ از فکر کار فارغ شدہ باطمینان تمام بخوابد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جب تھکی اسکی سواری دو گھڑی یون سوئے ہم جیسے سوداگر کہ گھوڑی بیچ کر آتی ہے نیند

گھوڑی چڑھنا - ہمان آنچہ چوبین برشتہ اطفال نہادہ ختنہ کردن باشد ختنہ گران را *

گھوڑے گھوڑے لڑین موچی کا زین ٹوٹی - بتثلیث بجائے زنند کہ دو کس باہم جنگند و بہ نقصان دیگرے شود *

گھوڑے میں پڑنا - در کارے مصروف شدن کہ تمام نشود *

گھوڑے میں ڈالنا - کسے را در کارے انداختن

که ازان بر نیاید و دوانیدن شخصی را بر وعده کاری *
گهومنی - نون تحتانی معروف دوران سر را گویند *
گهون - کاف فارسی مکسور های هوز بواو معروف
و نون خفیفه بروزن نگون نمایی است مشهور
گندم ع حنطه و بعضی این لغت را بروزن بیرون
میخوانند چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ~ غریب
رزق بین دانا بھی ہے تو سنہ کی کھاتا ہے *
کہ باغ سبز ہے ہر آدمی کو کھیت گیہون کا لیکن
فصیح بروزن نگون باشد *
گهونا - کاف فارسی مخلوط الها بواو معروف نون
بالف کشیده کسی که پخته کار و هوشیار باشد چنانکه
حضرت رشک میفرمایند ~ بچپنے سے اوسنے
سیکھا گہنا * بھولا بھولا ہو کے گھونا ہو گیا *
گهونٹنا - کاف فارسی مخلوط الها بواو مجهول و
نون غنه بر دو معنی آید اول مهره کشیدن بر کاغذ
و مانند آن دوم سائیدن چیزی از دسته هاون
یا دسته چوب بود در هاون و سنگ *
گهونٹوانا - تراشیدن موی ریش باشد بطوریکه
که اثر بن نماند *

گهونگهٹ - کاف فارسی مخلوط الها بواو معروف
و نون غنه کاف فارسی مخلوط الها مفتوح تبای ثقیله
پرده روی عروس را گویند ع برقع *
گهونگهٹ اوٹھانا - الف بواو و تحتانی ملفوظ [illegible]
هندی مخلوط الها و نون بالف کشیده حجاب
شدن عروس بود *
گهونگهٹ الٹنا - الف بواو غیر ملفوظ لام
مفتوح تای هندی ساکن نون و الف مصدری
حجاب دور کردن عروس بود *
گهونگهٹ کھانا - کاف مخلوط الها و نون
بالف کشیده کنایه از روگردانیدن چیزی بود که اراده
کرده باشند از میدان کارزار در جنگ حریف چنانکه
جرأت گوید ~ جون نقاب اپنا اولٹ اوسنے
لڑائی ہمسے آنکھ * فوج صبر و تاب طاقت دونین
گھونگھٹ کھا گئے * برق مرحوم در مرثیه میفرمایند
~ غصہ سے جو بل زلف سیہ فام نے کھایا *
سو مرتبہ گھونگھٹ سحر شام نے کھایا *
گهونگهٹ نکالنا - نون مکسور کاف بالف
و لام کشیده نون و الف مصدری رو پوشیده باشد

عروس بود در حجاب *

گھونگھٹ کی دیوار - دیوارے کہ اندرون باغ
وخانہ مقابل در آید و بشکنند تا نظر مردمان راہ
با اندرون خانہ نیفتد *

گھونگروالے بال - کاف فارسی مخلوط الہا بواو
معروف ونون غنہ کاف فارسی مفتوح رای مہملہ ساکن
واو بالف کشیدہ لام تحتانی مجہول موحدہ بالف ولام
کشیدہ نوعے از موہای سر کہ گرہ در گرہ و پیچ در پیچ
باشند ف مرغول ع جعد *

گھونگی - کاف فارسی مخلوط الہا بواو مجہول ونون
غنہ کاف فارسی تحتانی معروف نوعے از سفال
باشد کہ از ان مکان را پوشند *

گھیر - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول ورای مہملہ
زدہ گرداگرد ہر چیز عموماً و دور پیراہن وقبا
خصوصاً بود مرزا برق میفرمایند ؎ ترے
آنے سے جہان اے گل ہوا ہے باغ باغ * دامن باد بہاری
پیرہن کا گھیر ہے *

گھیرنا - نون والف مصدری درمیان گرفتن
کسے بود وکنایہ از گردیدہ شدن بکسی نیز باشد

گھیتلا - کاف فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و
فوقانی زدہ لام بالف کشیدہ قسمی از پاپوش بود
کہ آنرا زن ومرد ہر دو پوشند *

گھی کا کپّا لنڈھنا - در محاورہ مہاجنان
مردن رئیس کلان وحاکم ممالک باشد کہ بہ بنگلہ مشہور بینند
گھی کہاں گیا کھچڑی میں - کنایہ است
مشہور بجای زنند کہ زر یا مال کسے بتصرف
عزیزان او در آید *

گھی کے چراغ جلانا - جیم مفتوح لام ونون
بالف کشیدہ رسمیست کہ ہرگاہ ہیچ مراد کسے
حاصل شود ومطلب دلی بر آید روغن گاو در چراغہا
پر کردہ بر مزارہا و درگاہ ہا روشن کنند چنانچہ
خواجہ آتش گویند ؎ آنکھیں مری کرے جو منور
جمال یار * گھی کے چراغ طور کے اوپر جلاؤں میں
ایضاً بحر گویند ؎ جو مر رہوں میں شب ہجر میں
یہ جی خوش ہو چراغ گھی کے جلائے مرے
مزار میں روح *

گھیل - کسیکہ لغو ومہمل بود وچیزے کہ خراب
وناکارہ باشد *

فصل یاء تحتانی

گیا - کاف فارسی مفتوح تحتانی بالف کشیده نام معبد بت پرستشگاه هنود است *

گیا گذرا - کلمه ایست که بر مردم و اشیاء معدوم و مفقود و از کار رفته اطلاق کنند رشک مرحوم گوید
ے آتش عشق جای جو لے مین * جل گیا جھنگیا گیا گذرا * میر تقی مغفور گوید ے کوچہ یار سے بچا بھینگے * کیسے ہی ہونگے ہم گئے گذرے *

گُیّان - کاف فارسی مضموم تحتانی مشدد بالف کشیده و نون مختفیه کلمه ایست که بزبان همدم و همنشین خود بدان خطاب کنند *

گیا وقت پھر نہین آتا - مثلیست بجای زنند که کسے وقت کاری را از دست دہند گوید ے مہربان ہو کے بلا لو مجھے چاہو جس وقت * مین گیا وقت نہین ہون کہ پھر آبھی نسکون *

گیت - کاف فارسی تحتانی معروف و فوقانی کشیده نوعے از سرود باشد مانند دھرپد و خیال *

گیدڑ بھبکی - کنایه از حمله آور شدن کسے بر کسے بود مانند شغال شیخ ناسخ میفرماید
ے تا کجا اعدا کی گیدڑ بھبکیان * الغیاث ای شیر یزدان الغیاث *

گیروا - رای مهمله ساکن واو بالف کشیده لباسے که بآب گل ارمنی رزنند *

گیگلا - مرد احمق و طفل مزاج را گویند *

گئی - کاف فارسی مفتوح همزه تحتانی معروف دیگر گذر کردن را گویند *

گئی کرنا - کاف فارسی مفتوح همزه تحتانی معروف کاف مفتوح رای مهمله ساکن نون و الف مصدری دانسته نکردن کاری و تغافل نمودن بود چنانکه رشک مرحوم میفرماید ے عشق کیا صبر و تحمل کی اگر بات گئی * ظلم مین تو بھی نکر اوبت بدذات گئی * شاعرے گوید ے اونکے ستم کی چاہیے فریاد کچھ نہ کچھ * روز جزا ہے آج تو ای دل نکر گئی *

گیند - کاف فارسی تحتانی مجهول و نون غنه و دال مهمله زده و بر چند چیز اطلاق کنند اول گولے که کودکان از آن بازی کنند رشک گوید ے بنتا ہی ترے واسطے کاغذ بادی آسمان * گیند ہی تیرے کھیل کا یہ کرہ زمین نہین * دوم گولیکه دستار سازان نهاده نگاه دارند [illegible]

ماند سوم گوئیکہ آنرا بعیفر وزنند*

گنید دھڑ تکا - دال مہملہ مخلوط الہا و رای ہندی ہر دو مفتوح کاف مشدد بالف کشیدہ نام بازی بود کہ کودکان از گوی بازند*

گینڈے کی ڈھال - دال ہندی تحتانی مجہول کاف تحتانی معروف دال ہندی مخلوط الہا بالف ولام کشیدہ سپری کہ از پوست کرگدن سازند چنانکہ شیخ ناسخ سفرمایند ؎ موذی کو بعد مرگ بھی آرام ہی محال * کسطرح زیر تیغ نہ گینڈے کی ڈھال ہو*

باب لام

فصل الف

لات - لام بالف و فوقانی کشیدہ پای مردم بود ف لگد*

لات مارنا - میم بالف ورای مہملہ کشیدہ نون والف مصدری ف لگد زدن وکنایہ از بیزار و متنفر شدن از چیزے بود چنانکہ جرأت گوید ؎ سو اہوان جبکہ لیے مین ہنوز حیف وہ شوخ * کبھی نہ لات بھی آکر مزار پر ماری * معنی شعر اینست کہ در عشق کسے کہ جان دادہ ام او گاہی آمدہ بر قبر من لگد ہم نیزند یعنے اظہار بیزاری وتنفر خود نیز از من نمیکند شاعرے گوید ؎ مع قارون زمین مین دھنس گیا گنج زر قارون * کسی نے دولت دنیا پر ایسی لات ماری تھی*

لات مکی - میم مضموم کاف مشدد تحتانی معروف جنگ لگد و مشت را گویند کہ باہم مردم میشود*

لاتون کے دیو باتون سے نہین مانتے - مثلیست بر کسے زنند کہ سرتابی وسرکشی او بلطف و مدارا نرود تا وقتیکہ از و بدرشتی و سخت گیری پیش نیایند*

لاٹ - ستون مانندے بود کہ ہنود از سنگ خواہ خشت سازند تا کہ یادگار ماند*

لاٹھی یا لٹھی و لاٹھی پونگا - عبارت از زد و کوب باشد*

لاٹھی مارنے سے پانی جدا نہیں ہوتا - مثلیست بجائے زنند کہ کسے میان دو عزیز و دو قریب بقصد تفرقہ اندازی نماید*

لاج - لاف بالف وجیم کشیده ف شرم ع حیاء
لادی - دال مهمله تحتانی معروف پشتاره گازران
راگویند +
لاڈ - لام بالف ودال هندی کشیده ف ناز ع دلال
لاڈلا - لام بالف کشیده ف نازپرورده +
لاڑھیا - رای هندی مخلوط الها زده تحتانی بالف
کشیده شخصے که کالای زبون رانیکو ساخته بفروشد و
کسیکه در معاملات دنیا فریب وحیل از مردمان کند +
لاش - لام بالف وشین معجمه کشیده جسد مرده راگویند
و ترکیست ف لاشه +
لاف مارنا - لاف زدن باشد +
لاکھ - بکاف تازی مخلوط الها زده بر سه معنی آید اول
عدد یست معروف ف لک و صد هزار وسلام ع
مائة الف دوم صمغی بود که بر درخت کنار وغیره منجمد
باشد ف لاک ع لک سوم کلمه ایست که فائده
معنی چند دهد چنانکه مرزا برق گویند ے لاکھ وعدے
کرو نمانیگا + برق کے دل کو اعتبار نہیں +
لاکھا - کاف مخلوط الها بالف کشیده رنگ پان بود
که آنرا بر سر دولب منجمد گردانند واین از آرایش و
تزئین زنان باشد شیخ امداد علی بحر گویند ے اوصنم
لاکھے کا شکوه کیا کرین ہم دل جلے + قشقہ صندل کا
بھی ہم پر شعلہ ور ہونے لگا +
لاکھا جمانا - جیم مفتوح میم ونون بالف کشیده
منجمد گردانیدن سرخی پان بود زنان را بر سر دو لب
لاگ - لام بالف وکاف فارسی کشیده بر سه معنی آید
اول چیزے از صنعت سازند که از ان چیزهای نادر
نمایند وحقیقت آن در عقل نیاید چنانکه شاعری گوید
ے پانی کبھی ہوئی تو کبھی آگ ہوگئی + اہر اشک
واه دل کی لگی لاگ ہوگئی + دوم وابستگی ع تعلق
شیخ ناسخ میفرمایند ے عشق کو کسیکے دل سے لاگ
نہیں + کونسا گھر ہے جسمین آگ نہیں + سوم
دشمنی وعداوت که کسی را با کسے بود شیخ ناسخ میفرماید
ے دوست سے اندنون لگا ہے جو دل + کسی دشمن
سے مجکو لاگ نہیں +
لاگ ڈانٹ - دال هندی بالف کشیده ونون غنه
وتای هندی زده کنایه از نہان دشمنی وعداوت ونزاع
باطنی باشد که باہم در دو کس بود در استعمال لغت ثابت
لاگو - کاف فارسی بواو معروف کسیکه در پے کسی میماند

وپریشان حال را نیز گویند ❊

لال - لام بالف ولام کشیدہ بر چند معنی آید اول
رنگ سرخ وباین معنی مشترک ست در ہندی وفارسی
رع احمر دوم گوہر سرخ رنگ ع و ع لعل شیخ
امداد علی بحر گوید ع شبائی موتیون کی آب اوسکے
دانتون نے ❊ اوڑا دیا لب رنگین نے رنگ لال وکا
وانیجا قافیہ کمالون وبلالون وملالون ہست و لغت
سوم مرغیست سرخ رنگ وسرخ منقار کہ کوچک تر
از گنجشک بود ونقاط سفید دارد وخوش آواز است
وسخن سنجی نماید ومردم آنرا پرورند مرزا برق میفرماید
ع ننگیا سر پر دوپٹا جال جالی لوٹ کا ❊ لال
انگیا کی نہین چڑیا قفس مین لال ہے ❊ چہارم
فرزند را گویند واین محاورہ زنان ست پنجم حسابے
باشد در بازی چالیک کہ اطفال میشمارند ❊

لالا - سر دو لام بالفہا کشیدہ کلمہ بود کہ ازان
بہ ہندو خطاب نمایند شیخ امداد علی بحر گوید ع
وضع رکھتا ہے سیاہی کی وہ خال ہندو ❊
سیر زلفی یہ کمر باندھی ہی لالا ہوکر ❊

لال بوجھکڑ - شخص احمق را گویند ❊

لال بیگ - کرمیست سرخ رنگ وپردار ونام پیشوای
خاکروبان وکناسان ست ❊

لال پردہ - پردۂ بود سرخ رنگ کہ بر در دولت
بادشاہان آویختہ باشد خواجہ آتش گوید ع بادشاہ
وقت ہی حسن جوانی نے کیا ❊ لال پردہ ہے لٹکتا
اوسکے در پر اندتون ❊

لال پری - بای فارسی مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف
کنایہ از شراب گلرنگ بود چنانکہ شاعرے گوید ع
روز شیشہ مین او ترتی ہے یہان لال پری ❊ ساقی
انجمن عیش بھی عامل ٹھہرا ❊

لالٹین - لام دوم زدہ تای ہندی مفتوح تحتانی
ونون معلنہ فانوس زجاجی را گویند کہ دران شمع وغیرہ
روشن کنند ولغت انگریزیست ❊

لالچی - لام دوم زدہ جیم فارسی تحتانی معروف
کسیکہ طامع بود خواجہ آتش گوید ع آشنا ہوتا نہین
مفلس سے کہان یہ لالچی ❊ زر کی خواہش ان حسینون کو
ہے زیور سے غرض ❊

لال ہونا - کنایہ از خشمناک وپرغضب شدن بود
ف سرخ شدن چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ع منہ

کھانے کی علامت ہے شفق کا پھولنا۔ لال وہ جھبیر
ہوئی رونا بھی کم ہو جائیگا۔
لالی - لام دوم تحتانی معروف ف سرخی ع
حمرت و تحتانی جھول کنایہ بود کہ بجائے ناامیدی حسیر
استعمالش کنند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ۔ تجھبیر
اے رشک چمن نرگس اگر بیمار ہے۔ باغ میں
لالی کو اپنے زیست کے لالے ہوے۔
لالے پڑنا - بای فارسی مفتوح بہ رائے ہندی
ساکن نون والف مصدری بر چیزے کہ امیدش
نباشد اطلاق نمند میر تقی گوید ۔ کسے قید قفس
میں یاد گل کی پڑے ہیں اب تو جینے ہی کے لالے
خواجہ آتش گوید ۔ کیا اور لب یار کی تعریف کروں
وہ لعل کہ جنکے سے پڑیں جان کے لالے۔
لام بندھنا - لام بالف و میم کشیدہ موحدہ
مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون
والف مصدری فراہم شدن فوج و سپاہ انگریزی یا
بیکجا بودن برائے جنگیدن از حریف چنانکہ اسیر گوید
۔ پڑ جاتی ہو خطا پر باختن پر جیسے کیا ہو
کئی دن ہیں بندھا ہے لام اوس زلف پریشان کا۔

وایں لغت بدین معنی ظاہرا انگریزیست۔
لام کاف - کنایہ از سخن دشنام و حرف تشنیع باشد
ذوق دہلوی گوید ۔ کب وہ گذرتے ہیں سراف
وگزاف سے۔ جنکی کہ آشنا ہے زبان لام کاف سے۔
لاہی - ہای ہوز تحتانی معروف نوعی از قماش ابریشمی
بود کہ بایک تر ولطیف تر باشد۔

فصل موحدہ

لب بند ہو جانا - معروف ست مومن خان گوید
۔ کیونکہ پوچھے حال تلخی عاشق دلگیر سے۔ ہوگئی
ہیں بند لب شیرینے تقریر سے۔
لبنجا - کسیکہ آوارہ و بدوضع باشد ف لوا لوا۔
لب لگانا - آب دہن بر چیزے مالیدن باشد۔
لبدی - لام مضموم موحدہ ساکن دال مہملہ تحتانی
معروف آنچہ آنرا در آب و مانند آن سائیدہ باشند
یکجا کنند و تلفل ننگ را نیز گویند۔
لبڑ دھوں دھوں - لام و موحدہ ہر دو مفتوح
رای ہندی ساکن ہر دو دال مہملہ مخلوط الہا مفتوح
بواو ونون مختفیہ زدہ کلمہ ایست کہ مفہومش ناقہمی
و بے انتظامی مردم و امور دنیا بود۔

لب معشوق ہونا - اضافت لب تا ۔ و فار ذر کرلت
تیر با تقید اندر نشانہ *

لبھانا - لام مضموم موحدہ مخلوط الہا و نون بالف
کشیدہ ف فریفتن ع اعجاب خواجہ آتش گوید
؎ لبھاتا ہی نہایت دل کو خط رخسار جانان کا *
گھسیٹیگا تجھے کانٹوں میں سبزہ اس گلستان کا *

لبیدا - کوچک تر از عصا باشد کہ چوب گندہ بود *

فصل بای فارسی

لپاٹیا - دروغ گو را گویند جرأت گوید ؎ کسکا ہی
کوئی عاشق جھوٹے ہیں لپاٹیے سب * کہتے ہو یہ تم
صاحب بندے کے سنانے کو *

لپٹ - لام و بای فارسی ہر دو مفتوح تای ہندی
کشیدہ بوی گل کہ بہ بستیاری ہوا از چمنہا آید ع شمیم
چنانکہ انشاء اللہ خان انشا گوید ؎ سحر بہار کی خوشبو
میں آگئی یہ لپٹ * کہ صاف چاند سے مکھڑوں کی
کھل گئے گھونگھٹ *

لپٹنا - لام مکسور بای فارسی مفتوح تای ہندی
ساکن نون و الف مصدری ف پیچیدہ شدن و
ہم آغوش گشتن و پیچیدن و کنایہ از گرویدہ شدن
کسے با کسے نیز بود *

لپ جھپ - لام و جیم مخلوط الہا ہر دو مفتوح
ہر دو بای فارسی کشیدہ ف چالاکی *

لپڑ - طپانچہ را گویند *

لپیری - آرد با روغن آمیختہ گلولہ بستہ بر بدن اطفال مالند
تا بدن اطفال از چرک صاف شود و کسے اول محاورہ
بازاریان دستار را گویند *

لپک - لام و بای فارسی ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ
حرارت شعلہ آتش باشد کہ از رو بسوزاند و امر باشد
از شتافتن *

لپکا - لام مفتوح بای فارسی ساکن کاف بالف
کشیدہ ف خوی ع عادت چنانکہ خواجہ وزیر گوید
؎ چشم لیلی کو یہ لپکا تھا نظر بازی کا * دشت
میں قیس کو دیکھ آتی تھی آہو ہو کر *

لپک جھپک - چالاکی و چابکی باشد *

لپیٹ - لام مفتوح بای فارسی تحتانی مجہول و
تای ہندی کشیدہ حاصل بالمصدر از پیچیدن باشد
و کنایہ از فریب و مکر بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎
وصل کی شب نہیں عاشق سے سزاوار لپیٹ * پیچیدگا

حیلہ نکر سنہ کو نہ اے یار لپیٹ * ایضاً شیخ امداد علی بحر گویدے جوڑے کو یہ لپیٹ نہ آتی تھی جا بجان زلف دوتا کو پیچ مین لانیکا ڈھب نہ تھا *

لپیٹنا - نون والف مصدری ف پیچیدن ع لفت وکنایہ از فریفتہ نمودن کسے بر خود باشد خواجہ آتش گویدے چاند سے منہ پہ دکھا اپنے سیہ زلفین * کبک وطاؤس کو بھی اپنی طرف یار لپیٹ *

فصل فوقانی

لت - لام مفتوح بفوقانی کشیدہ ف خوع عادت میر تقی مرحوم گویدے پاؤن سیر اکلیہ اخرا مین اب رہتا نہین * رفتہ رفتہ اوس طرف جانے کی محکو لت ہوئی *

لتاڑنا - لام مفتوح فوقانی با لف ورای ہندی کشیدہ نون والف مصدری سرزنش وملامت کردن کسے را وخراب نمودن چیزے را بود چنانکہ شیخ ناسخ سیفر ماینددے تنگ اس وحشتکدے مین ہوں مین ایجوش جنون * عرش کی سقف محدب کو لتاڑا چاہیے *

لتا پتا - لام وبای فارسی ہر دو مفتوح ہر دو فوقانی مشدد با لف کشیدہ کسے را گویند کہ زار ونزار بود *

لت پت ہونا - لام وبای فارسی ہر دو مفتوح بہر دو فوقانی کشیدہ کنایہ از خراب حالی بود *

لترا - لام مضموم فوقانی ساکن رای مہملہ با لف کشیدہ کسیکہ سخن را از کسے شنیدہ بپیش مردم گوید ف سخن چین ع غماز *

لت کرنا - لام مفتوح بفوقانی کشیدہ کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری سرشتن چیزی بچیزے بود از انگشت دست ومانند آن حضرت رشک سیفر ماینددے انگشت آرزو سے دوا آج لت ہوئی * یارے مریض چشم مین اتنی سکت نہی *

لت روندن - لام مفتوح بفوقانی کشیدہ ورای مہملہ مفتوح بواو ساکن ونون غنہ دال مہملہ مفتوح بنون زدہ ف پایمالی *

لتی لینا - لام مفتوح فوقانی مشدد بتحتانی مجہول لام دوم بتحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از ملامت وسرزنش نمودن وتنگ وعاجز کردن کسے را باشد شیخ امداد علی بحر گویدے کس شوخ بدمزاج سے وصلت ہوئی نصیب ملتے لیے مرے

چاہیے ہے ابھی مقصد + برسون سے پڑی ہم تو
اسے میر ٹھکتے ہین + وکنایہ از زار و نزار شدن
نیز باشد +

لٹنا - لام مضموم تای ہندی ساکن نون و الف
مصدری ف غارت و تاراج شدن و بفتح اول نزار
و لاغر شدن باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ نہین
پہچانتے ہم اپنے تئین آپ + زیادہ کیا کوئی اس سے
لٹے گا + اسیر گوید ؎ شمشاد شرم قامت موزون
سے کٹ گیا + سنبل ہوائے گیسوی پیچان مین لٹ گیا +

لٹیرا - لام مضموم تای ہندی تحتانی مجہول رای
مہملہ بالف کشیدہ ف غارتگر ع غنام +

فصل جیم

لجالو - لام مفتوح جیم بالف کشیدہ لام دوم
بواو معروف ترہ باشد کہ ہرگاہ دست بسر گش
مس کنند بمجرد مس نمودن پژمردہ شود چنانکہ
اسیر گوید ؎ شرم حسن ایسی ہی ہین ہاتھ لگاؤن
جو کبھی + دامن اوس گل کا سمٹ جا لجالو ہو گئی

لجانا - لام مفتوح جیم و نون بالف کشیدہ ف
شرمگین شدن بفتح اہاد علی بحر گوید ؎ عاشق
سے چھپاتی ہین لجائی ہوئی آنکھین + باہر ہوہ
کبھی شرم کے مارے نہین آتے +

لچھی - چیزے کہ بعد فشردن آب آرد خمیر کردہ
بماند و آن سبوس آرد بود کہ دران اثر آرد نماند
وکنایہ از چیز کار رفتہ نرم شدہ باشد +

فصل جیم فارسی

لچا - لام مضموم جیم فارسی مشدد بالف کشیدہ
کسیکہ بد وضع بود +

لچر - لام و جیم فارسی ہر دو مفتوح برای مہملہ
چیزے وکسیکہ بیچ و مہمل بود +

لچک - لام و جیم فارسی ہر دو مفتوح بکاف
کشیدہ لرزیدن چیزے باشد بسبب نزاکت
ف جسم و چشم +

لچکا - لام مفتوح جیم فارسی ساکن کاف
بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول نوعے از دبافت
بود کہ بیرامون جامہ با دوزند مرزا برق میفرماید
؎ کیا عجب جوش جوانی مین یہ جوبن پھٹ گئے
ٹھاٹھا ٹھاٹھا تن بر نو مین لچکا ہو گیا + دوم جہیدن
کمر معشوقان نازنین را گویند کہ در رفتار و غیرہ ہم

عفونت بحر سیفر باندھے ۵ بابس ناز کی آراستہ جو اوس کی
قامت پر وہ کمر مین کیون نہ لچکا اگر دامن مین بہک ہو
لچلچا - بہ دو لام مفتوح جیم فارسی اول ساکن
جیم فارسی دوم بالف کشیدہ نانخورش بود مانند گوشت
و بعض ترکاریہا کہ چون آنرا در روغن بریان کنند
شوربا دارند نہ محض خشک گذارند *
لچنا - لام مفتوح جیم فارسی ساکن نون و الف مصدری
فروتنی *
لچھا - جیم فارسی مخلوط الہا مشدد و بالف کشیدہ تار
و رشتہ کہ پیچیدہ و مسلسل باشد و کنایہ از ہر چیز
پیچیدہ و مسلسل نیز باشد چنانکہ شیخ ناسخ سیفرماید
۵ کرنے لگتا ہون مین فرقت مین مسلسل نالے *
لچھے یاد آتے ہین مجکو جو تری تانون کے *
لچھمی - لام مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا زدہ میم
تحتانی معروف دولت و مال و ثروت بود شیخ امداد علی
بحر گوید ۵ دولت ہماے یار کے قدمون کے ساتھ ہے
لچھمی وہان گئی یہ جہان میہمان گیا *
لچھمن - لام و جیم فارسی مخلوط الہا مشدد ہر دو مفتوح
... زدہ ... اندازہ کردار بحر گوید ۵ بخت سے کھندا

بحر کو کس حسن عمل پر یہ ہمکو تو نہ اچھا کوئی لچھن
نظر آیا * و اقبال را نیز گویند *
لچھن جھڑنا - جیم مخلوط الہا مفتوح رای ہندی
ساکن نون و الف مصدری کنایہ از آمدن ادبار و
بیرونقی چہرہ کسے بود خواجہ آتش گوید ۵ روز
وصال آنکھون کو اپنے دکھا لگا * روے شب
فراق ہے کے لچھن جھڑے ہوے *
لچھے کا ازار بند - لام مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا
مشدد و تحتانی مجہول نوعے از شلوار بند زنان باشد
شیخ امداد علی بحر گوید ۵ ازار بند کے لچھے کا واہ کیا
عالم * گدا زانون پہ پاجامہ کی شکن کیا خوب *
لچی - لام مضموم جیم فارسی مفتوح تحتانی زدہ
نانے باشد کو چاک و تنک و مدور کہ آنرا در روغن
بریان کنند و بسیار نرم باشد *

فصل دال مهمله

لداو - لام مفتوح دال مهمله بالف کشیده و واو
بارے کہ بر کسے یا بر چیزے بار کنند *
لدھڑ - ہر چیز گندہ و بدقماش بود و ہر چہ گران از
مقدار و معمول خود باشد *

فصل دال ہندی

لڈو - قسمی از شیرینی مدور باشد کہ حلوائیان سازند ٭

فصل رای مہملہ

لر - لام مضموم بہ رای مہملہ کسیکہ بے خرد و بی تمیز باشد و فارسیست ٭

لرزنا - ف لرزیدن ٭

فصل رای ہندی

لڑ - لام مفتوح بہ رای ہندی یکتا رسن و رشتہ و مانند آن باشد ف تاہ و کنایہ باشد از پیچ و وسیلہ و تعلق ملکی کہ بجای بود و امر بود از جنگیدن ٭

لڑاکا - رای ہندی و کاف بالف کشیدہ کسیکہ بسیار از مردم ستیز و فساد کنندہ باشد ع مفسد ٭

لڑائی - ہمزہ تحتانی معروف جنگ باشد خواہ با تیغ و چوب و لگد بود خواہ با گفتگوی خشم و غصہ ف جنگ و ستیز ع نزاع ٭

لڑائی بگڑ جانا - شکست خوردن از حریف در جنگ بود ٭

لڑائی بھڑائی - ہمان جنگ و ستیز بود ٭

لڑائی ڈالنا - ف جنگیدن ٭

لڑائی مارنا - شکست دادن حریف را در جنگ باشد چنانکہ میر تقی مرحوم گویند رباعی
جرأت کی جگہ یہ معرکہ ہے بارے ٭ کیا پوچھتے ہو مرتے ہین عاشق سارے ٭ مشہور ہے عشق نی لڑائی ماری ٭ اسپر کر گئے لوگ سب اوسکے مارے ٭

لڑائی مول لینا - میم بواو مجہول و لام زدہ لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری محاورہ ایست کہ مفہومش خواہ مخواہ از کسے جنگیدن بود خواجہ آتش گوید ؎
سواصف بند ہی مژگان ہی ظاہر ٭ لڑائی لین وہ آنکھین ڈھونڈکر مول ٭

لڑت - انداز جنگ کردن را گویند ٭

لڑکپن - اول و دوم مفتوح کاف ساکن بای فارسی مفتوح بنون زدہ ف کودکی ع طفولیت ٭

لڑکوری - لام مفتوح رای ہندی ساکن کاف بواو مجہول رای مہملہ تحتانی معروف زنیکہ بچہ دار بود ٭

لڑکھڑانا - لام مفتوح رای ہندی ساکن کاف مخلوط الہا مفتوح رای ہندی و نون بالف کشیدہ لغزش پا کہ از ضعف خواہ در مستی بوقوع آید شیخ ناسخ میفرمایند ؎
ہین وہ میکش لڑکھڑا جنبیلی

گر سستی مین ہم ہو دستگیر اپنا دہین دست و بہ جا نگا ٭

لڑلگانا - لام مفتوح رای ہندی ساکن لام دوم مفتوح کاف فارسی و نون با الف ناکشیده کنایه از وسیله و تعلق بجای پیدا کردن بود ٭

لڑمرنا - از کسے جنگ کرده کشته شدن بود ٭

لڑنا - لام مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری جنگیدن خواه با تیغ و چوب و لگد باشد خواه با گفتگوی مخاصمانه نزاع و کنایه از متصل شدن دو ظرف و آواز کردن آن ہر دو نیز باشد چنانکه شاعرے گوید ع ہم فراق مین لڑتے ہین شیشه و ساغر ٭ کیا نصیبا ساقی نے اس لڑائی کا ٭ و مقابل شدن دو چیز را نیز گویند که در ہیچ صفت متحد باشند ٭

لڑھکنا - لام مضموم رای ہندی مخلوط الہا مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری غلطیدن چیزے بود و کنایه از مردن کسے نیز باشد ٭

لڑی - لام مفتوح رای ہندی تحتانی معروف گوہرے چند که برشته کشیده باشند چنانچه شیخ نظام الدین و کنایه از سلسل چیزے نیز بود چون متصل و ہم

تا بدین اشک ہا از چشم و مانند آن ٭

لڑے فوج نام سردار کا - لام مفتوح رای ہندی تحتانی مجہول شایست مشہور چنانکه اسیر گوید ع قتل کرتی ہے تره غمزه ہے چشم یار کا ٭ جنگ کرتا ہے سپاہی نام ہے سردار کا ٭

فصل سین مهمله

لسرکا - لام و سین مهمله ہر دو مفتوح رای مهمله ساکن کاف با الف کشیده واسطه و سبب و علاقه باشد چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ع تعلقات جہان قطع کر چکا ہون مگر ٭ ہنوز الفت احباب کے لسرکے ہین ٭

فصل شین معجمه

لشٹ پشٹ ہونا - مانده شدن در کار ہا یا در سفر که طاقت نماند ٭

لشتم پشتم - لام و بای فارسی ہر دو و فوقانی مفتوح ہر دو شین معجمه و ہر دو میم ساکن محاوره است که مفہومش بہر حال و بہر طور باشد ٭

فصل عین مهمله

لعنت کا مارا - مردود و ملعون را گویند ٭

لعل لگ جانا - کنایه از ممتاز شدن و بمرتبه عالی

رسیدن چیزے باشد شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎
بوسہ کے مانگتے ہی پھیرنے چتون کو لگے * ایسے گیا
لعل لب غیرت گلشن کو لگے *

فصل فا

لفافا - ساماں ظاہری را گویند *
لفافا کھل جانا - لام مکسور ہر دو فا بالفہا
کشیدہ کنایہ از ظاہر شدن عیب پوشیدہ بود
خواجہ وزیر گوید ؎ حسن عارض عارضی تھا
کھل گیا * خط کے آنے سے لفافا کھل گیا *

فصل قاف

لقلقا - ہر دو لام مفتوح قاف اول ساکن
قاف دوم بالف کشیدہ کلمہ ایست کہ بر طلاقت لسانی
و قوت بیانی کسے اطلاق کنند *
لقمہ دینا - خریطہ باروت و گلولہ دادن باشد
توپ را و سخنے در مقدمہ کسے از کسے گفتن کہ خارج
حصول مدعاے آنکس گردد *
لقندرا - مرد یاوہ و ہرزہ را گویند *

فصل کاف

لکُٹی - لام مضموم کاف ساکن تاے ہندی
تحتانی معروف ہیزم نیم سوختہ بود *
لکڑ و لکڑا - چوب کلاں را گویند *
لکڑہارا - لام و کاف ہر دو مفتوح راے ہندی
ساکن ہاے ہوز و راے مہملہ بالفہا کشیدہ کسیکہ ہیزم
سوختنی از صحرا آوردہ بدست مردم فروشد ف
خارکش ع حطاب *
لکڑی - لام مفتوح کاف ساکن راے ہندی
تحتانی معروف ف چوب و ہیزم و ہیمہ ع
خشب و حطب و چوبدست را نیز گویند ع عصا
لکڑی پھیکنا - چوببازی کردن بود ف
چوب بازی *
لکّھا - لام مکسور کاف مخلوط الہاے مشدد و مخفف
بالف کشیدہ کنایہ از امرے تقدیری و شدنی بود
ف سرنوشت چنانکہ میر وزیر علی صبا گوید ؎ لکھا
لکھے کی بیا خبر تھی یہ کون جانتا تھا * لیلی کی جا
پڑھکر مجنون خراب ہوگا *
لکھہ پیڑا - باغی باشد کہ بسیار درخت ہا دارد
و اکثر اطلاق آن بر باغ انبہ کنند *
لکھوٹا - لام و کاف مخلوط الہا مفتوح لیاو زردہ

تامی ہندی بالف کشیدہ رنگ پان کہ زنان ہندو
لب آنرا برای زینت سیہ سازند خواجہ آتش گوید
لگا مسی کی دھڑی ہے کہ لکھوٹا پان کا * رنگ
عاشق سے تمھارے لعل لب لانے لگے * ولاکھ
را نیز گویند شیخ ناسخ میفرمایند
وان لب
گوہر فشان پہ پان کا لاکھا نہین * ہی حفاظت
کو لکھوٹا درج مروارید پر *

لکھی - اسپ و پیلی کہ بعد ہزار روپیہ خریدہ باشند
لکھے سو سہی پڑھے خدا - مثلیت مشہور
شیخ ناسخ میفرمایند رباعی تصویر صنم مین قلم
ہی کلک ازل * پنہان ہے نگہ سے پانگیہ کا ہر
عمل * جز عالم غیب کون جانے یہ راز * لکھے
سو سے پڑھے خدا سچ ہے مثل *

لکیر کا فقیر - لام مفتوح کاف تحتانی معروف
و رای مہملہ زدہ کاف دوم بالف کشیدہ کنایہ از
کسیکہ پیرا سوان کسے باشد * و الہ رشید اشیخ
ناسخ وارث محبوب بود چنانکہ شاعری گوید
ست توشکن مین زلف صنم کے اسیر ہین * ہم
مانگ کی لکیر کے ای دل فقیر ہین * ایضاً
رشک مغفور میفرمایند
کیا خوشنما مسی ہے
ناک اوس شریر کی * خوشبوئیان نقیب ہے یہ کین
اس لکیر کی *

فصل کاف فارسی

لگا - لام مفتوح کاف فارسی مشدد بالف کشیدہ
نے در اگر انداختن و تعلق دوستی کہ کسے را با کسی
باشد جرأت گوید
بزم خوبان مین وہ اک دم
جو ہین آنکلا تو بس * لگاوا سے جتنی تھو سب کو
لگا کر لیگئے * و نسبتی کہ درمیان دو چیز بود چنانکہ
شیخ ناسخ میفرمایند
ہجر مین گرم ہے او س
داغ سے پہلو اپنا * جس سے لگا نہین دوزخ
کے بھی انگارون کو * ایضاً خواجہ آتش گوید
سرو کو لگا نہین قامت دلچسپ سے * یار کی رخسار
گل نہین گلزار مین *

لگا تار - لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ
فوقانی بالف و رای مہملہ زدہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی
لفظ پیاپے و پیہم دہد *

لگار کھنا - داشتن چیزے برای کار آمدن
و اسیدوار داشتن کسے نیز بود *

لگا لانا — لام و نون بالف نا کشیده کسے را گرویدهٔ خود کرده همراه خود آوردن باشد چنانکه شاعرے گوید ؎ وحشی وہ ہین کہ ہمکو لگا لائی بوی گل ٭ پوچھی بہار مین نہ کسی سے چمن کی راہ ٭ و نیز آوردن حیوانات ہمجنس خود را تا در دام صیاد افتند

لگا لگانا — آغاز کردن کارے بود جرأت گوید ؎ گرچہ کہ جرأت لگائین ہم لگا ٭ کہ فرشتے کا وان لگاو نہین ٭

لگان — لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیده و نون معلنه جائیکه کشتی ہا بدریا استاده شوند. ف کشتیگاه ع ساحل ٭

لگا لینا — کسے را بطرف خود متوجه و مخاطب کردن جرأت گوید ؎ ہے لگا لینے کو وہ فتنهٔ دوران توبلا ٭ پر طبیعت بھی غضب ہے مری لگ جاتی کو

لگانا — بدگوئی کردن از طرف کسے بود از کسے تا در دل آن فرق افتد چنانکه میر تقی مرحوم گوید ؎ بالعکس آج اوسکے سارے سلوک دیکھے ٭ کیا جانون دشمنون نے کل اوس سے کیا لگائی ٭ جرأت گوید ؎ گر لگایا نہین کچھ اوس سے کسنے تو بھلا ٭ دم مین آزرده وه سو بار ہوا کس باعث ٭

لگا نا بجھانا — ہمان معنی آید جرأت گوید ؎ لگا آتش جگر کو سوز الفت اب رولاتا ہے ٭ لگانا اسکو کہتے ہین بجھانا اسکو کہتے ہین ٭

لگاو — لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیده و واو بر دو معنی آید اول تعلق طبیعت کہ با کسے شده باشد ف سازش دوم اتصال مکانیکه با مکان دیگر بود جرأت گوید ؎ وصل بننے کا کچھ بناو نہین ٭ وان لگا دل جہان لگاو نہین ٭

لگاوٹ — واو مفتوح تای ہندی کشیده کنایه از مائل نمودن کسے بطرف خود بود معشوقان را با اندازہای سازش و سخنان آمیزش چنانکه شیخ ناسخ میفرمایند ؎ نہ لگ چلون مین یہی آپنے دل مین ٹھانی ہے ٭ تری طرف سے ہزار ایسی لگاوٹ ہو ٭

لگائی بجھائی — لام مفتوح کاف فارسی بالف کشیده و ہمزہ تحتانی معروف موحده مضموم جیم مخلوط الہا بالف کشیده ہمزہ تحتانی معروف کنایه از بدگوئی کردن از طرف کسے بکسے بود

تا ور دل آن دو کس فرق افتد رفت آتش افروزی ٭

لگ بھگ - لام و موحدہ مخلوط الہا ہر دو مفتوح
بہر دو کاف فارسی کشیدہ کلمہ باشد کہ فائدہ معنی
لفظ نزدیک و قریب دہد ٭

لگ چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون
و الف مصدری کنایہ از رسم و ملاقات پیدا
کردن و اختلاط نمودن از کسے بود میر تقی مرحوم
گوید ؎ خطر کر تو نہ لگ چل اے صبا اوس زلف
سے اتنا ٭ بلا آ جائیگی تیری سر جو اوسکا ایک مو ٹوٹا ٭
خواجہ آتش گوید ؎ صبا کی طرح ہر اک غیرت
گل سے ہین لگ چلتے ٭ محبت ہے سرشت اپنی ہمین
یارانہ آتا ہے ٭

لگنا - نون و الف مصدری پیوستہ شدن
چیزی با چیزے بود و چسپیدن و شروع شدن چیزی
نیز بود چنانکہ گویند دن لگا رات لگی و ترجمہ معلوم
شدن نیز باشد چنانکہ گویند یہ چیز بری لگتی ہے
یا بھلی لگتی ہے و کنایہ از جماع کردن نیز باشد ٭

لگوار - آشنا و یار بود چنانکہ جرأت گوید ؎
اتفاقاً اوسکے کل ساتھ ساتھ مین بھی ٭ لیکر چلے
وہ کیفی سرشار گھر سے نکلا ٭ تو چپکے سے پھر اوس سے
کہنے لگا یہ کوئی پیچھے لگا یہ اچھا لگوار گھر سے نکلا ٭

لگو بندھو - دوست و آشنا و یار بود ٭

لگور - بواو مجہول بوزن کرور بمعنی آشنا و یار
بود و کنایہ از کسیکہ فائدہ مند از کسے شدہ باشد
و بمعنی طمع با او یار باشد ٭

لگی - لام مفتوح کاف فارسی تحتانی معروف
کنایہ از کمال خواہش و آرزوی چیزے یا کسے
باشد جرأت گوید ؎ جی کے لگ جانے کا کچھ بھی پایا
دلا تو نے مزہ ٭ ہم نہ کہتے تھے بری ہوتی ہے دیوانے
لگی ٭ شاعرے گوید ؎ دل زلف مین ہے جھانکتی
ہین ہم چاہ ذقن ٭ اندھا بشر کو کرتی ہے اکثر
لگی ہوئی ٭

و لام مفتوح کاف فارسی مشدد تحتانی معروف
چوب دراز سرکج کہ بآن میوہ از درخت چینند و بمعنی

لگسی - بلام مفتوح و کاف فارسی و سین مہملہ ہم
مسموع ست ف کلاک ٭

لگی بجھنا - موحدہ مخلوط الہا مضموم جیم فارسی
مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از

فروشدن آتش شوق و آرزو بود جرأت گوید ؎
غرض یہ آتش دل اور بھی بھڑکے ہے نالہ سے لگی کو
گرچہ اشک چشم کتنا ہی بجھاتے ہیں شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ سوز فراق یار کہوں کس کفیل سے
میری لگی بجھے گی نہ ہرگز خلیل سے ٭

لگی رکھنا - رای مہملہ مفتوح بکاف مخلوط الہاء زدہ نون والف مصدری کنایہ از تمامہ نکردن کاری و نگفتن سخنے بود چنانکہ ذوق دہلوی گوید ؎ ہر
تیرے کان زلف معنبر لگی ہوئی ٭ رکھی گی یہ نہ بال برابر لگی ہوئی ٭

فصل لام

للت - بسر دو لام مفتوح بفوقانی کشیدہ راگنیست مشہور از راگنیہای ہنڈول ٭

للچانا - لام مفتوح بلام ساکن جیم فارسی و نون با الفہا کشیدہ آرزومند چیزے شدن بود ٭

للکار - لام مفتوح بلام ساکن کاف بالف و رای مہملہ کشیدہ آواز سخت بود ف نعرہ ع صیحہ ٭

للکار لینا و للکارنا - نون والف مصدری آواز سخت زدن بود ف نعرہ زدن ع صیاح ٭

للّو - بواو مجہول بمحاورہ زنان کنایہ از زبان باشد

للّو پتّو - سخنان خوشامد و چاپلوسی باشد ف سخن سازی ع تملق ٭

للّو پتّو کرنا - لام مفتوح لام دوم مشدد بواو مجہول بای فارسی مفتوح فوقانی مشدد بواو مجہول چاپلوسی و خوشامد کردن بود ف سخن سازی ع تملق ٭

للی - لام مفتوح لام دوم تحتانی معروف جوانی کہ بر جماع قادر نباشد ف ہیز ع عنتین ٭

فصل میم

لم - بکسر لام وجہ و سبب و عیب و تہمت باشد

لمچھڑ - کنایۃ دراز قد را گویند ٭

لم لگانا - کسے را بعیب نسبت دادن بود ٭

فصل نون

لنبا - لام مفتوح بنون زدہ موحدہ بالف کشیدہ ف دراز ع طویل و دراز قد را نیز گویند و در تلفظ این لفظ بجای نون میم ظاہر میشود ٭

لنباؤ و لنبائی - درازی بود ٭

لنبیاں کرنا - رفتن جانوران بر پیدن و اسپ و غیرہ بر پیدن و دویدن بہ درازی بحدیکہ از نظر غائب شوند ٭

لنبے ہونا - موحدہ تحتانی مجہول ہاے ہوز بواو مجہول نون والف مصدری ف دراز شدن وکنایہ از گریختن کسے از جائے بود چنانکہ حضرت رشک سفر ہا بید ۵ قیامت شہرہ ہے بالائے موزون کی بلندی کا مدنے طوبے جو اوسکو گلشن جنت سے لنبا ہو ٭

لنجا - لام مضموم بنون زدہ جیم بالف کشیدہ کسیکہ پاہا دارد وازرفتار عاجز بود ف لنج ع رفتن ؟

لنجھاڑا - تعلقات واسباب دنیا را گویند ف سامان ٭

لنڈا - لام مضموم نون ساکن دال ہندی بالف کشیدہ چنانکہ دم بریدہ بود ف کلتہ دُم ع ابتر وکنایہ از پیراہنی کہ دامنہا کوتاہ دارد نیز بود ٭

لنڈمنڈ - لام ومیم ہر دو مضموم بہر دو نون وہر دو دال ہندی زدہ کسیکہ موہای سر وریش وبروت او تمامہ ستردہ وتراشیدہ باشند ٭

لنڈورا - لام مفتوح بنون غنہ دال ہندی بواو معروف رائے مہملہ بالف کشیدہ مرغ دم بریدہ را گویند ٭

لنڈھنا - لام مضموم بنون غنہ ودال ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری ف ریختہ شدن آب ومانند آن از غلطیدن ظرف بزمین بود شاعرے گوید ۵ لُنڈھتی ہی کوئی یار مین زاہد بجا شراب ٭ جنت مین کیون نہ چشمۂ کوثر روان رہے ٭

لنکا - لام مفتوح بنون زدہ کاف بالف کشیدہ نام شہریست مشہور در حدود مشرق کہ آن بنگاہ پریان ومسکن دیوان بود ونیز بزعم ہنود مکان زن رام بود در دریاے شور ٭

لنکا مین جسے دیکھا وہ باون گز کا - مثلیست مشہور بر مقامے وانجمنی زنند کہ ہمہ مردم آن مقام وانجمن در نخوت وغرور یا نیت آن بدیگر امور نیک وتیرہ باشند چنانکہ شاعر گوید ۵ کسے سرکش بنا یا ان بتان سرو بالا مین جسے دیکھا نظر آیا وہ باون گز کا لنکا مین ٭

لُنگارا - مرد بیحیا وبے شرم ورند لاوبالی بود ٭

لنگوٹ - لام مفتوح بنون غنہ کاف فارسی بواو مجہول وتای ہندی کشیدہ پارچہ بسیار کم عرض کہ

ازان ستر عورتین نمایند وانچه فقیران و زنگران
بندند ف قبرہ شیخ امداد علی بحر گویدے کیا
چھین لیگا ہمسے جو پھر جائیگا فلک * دولت
فقیر کی کفنی ہے لنگوٹ ہے *

لنگوٹا - تای ہندی بالف کشیدہ ہمان معنی
بود کہ گفتہ شد شیخ امداد علی بحر گویدے ہمنے جب
قطع علائق سے ازارا باندھا * پھاڑ کر خلعت شاہی
کو لنگوٹا باندھا *

لنگوٹی - تای ہندی تحتانی معروف ہمان پارچہ
بسیار کم عرض کہ ازان ستر عورتین کنند ف قبرہ *

لنگوٹیا - تای ہندی بکسور تحتانی بالف کشیدہ
زنگی از رنگہاے پتنگ باشد کہ پارہ کاغذ دراز
برنگ دیگر بپایین آن چسپانند *

لنگوٹیا یار - تای ہندی بکسور تحتانی بالف
کشیدہ تحتانی دوم بالف و رای مہملہ کشیدہ کسیکہ
از زمانہ طفلی با وی یارانہ بود ف یار دیرین و آشنای قدیم

لنگور - لام مفتوح بنون زدہ کاف فارسی بواو
معروف و رای مہملہ زدہ جانوریست از قسم بوزنہ *

لنگی - لام مضموم بنون زدہ کاف فارسی تحتانی
معروف جامہ کہ مردان کہ از کمر تا بسر دو زانو بندند
ف لُنگ ع فوطہ *

فصل واو

لو - لام بواو مجہول کلمہ بود زائد کہ برای تحسین
کلام بیشتر در کلام آرند جرأت گویدے کبھی جب
وہ محفل مین کہ لو اب گھر کو جاتا ہون * تو مین ایک
ایک کو کیا کیا اشارون سے جتاتا ہون * و لام
تحتانی معروف بادے کہ گرم وزد ف باد گرم ع
حرور و سموم چنانکہ شیخ امداد علی بحر گویدے
پھر گئی رت چمن اب سیر کے قابل نہ رہا * وہ کہان
ٹھنڈی ہوا ہین کہ ہوئی لو ہویدا * و قافیہ درینجا
بو و گیسو و شبو و گلرو ہست و در کلام متقدمین
این لفظ بزیادت نون مختفیہ بعد واو یافتہ
میشود چنانکہ کسے از شعرای متقدمین گوید مثنوی
لگے چلنے پتھر چلی ایسی لون * لگے جوش کھانے
جوانون کے خون * و لام مفتوح بواو زدہ بر چہار
معنی آید اول نرمہ گوش ف نرمہ گوش و بناگوش
ع شحمہ دوم زبانہ آتش ع شعلہ و شواظ
سوم شعلہ شمع و چراغ ف زبان شمع و چراغ

چہارم امید و تعلق خاطر باشد برای امرے *

لوا - لام مفتوح واو بالف کشیدہ مرغیست معروف ف دریج ع سلوی *

لوتھڑا - رای ہندی بالف کشیدہ پارچہ گوشت را گویند ع مضغہ *

لوٹ - لام بواو معروف و تای ہندی کشیدہ ف یغما و تاراج ع غنیمت و امر ہم باشد از تاراج کردن و بواو مجہول غلطیدگی و کنایہ از کسیکہ بخواہش چیزی یا کسے بیقرار شود *

لوٹا - لام بواو مجہول تای ہندی کشیدہ ظرفے بود کہ دران آب پر کردہ بدان وضو و آبدست وغیرہ کنند ف آبریز ع ابریق *

لوٹ پوٹ ہو جانا - عبارت از طپیدن ناگاہ باشد کنایہ از مردن و عاشق شدن بر کسے بود جرأت گوید ؎ اک چاندکی جھلک سی جو بیٹ کی اوٹ ہے * کیونکر ادھر نہ دیکھوں کہ دل لوٹ پوٹ ہے *

لوٹنا - نون والف مصدری ف تاراج کردن و لام بواو مجہول و تای ہندی زدہ و نون والف مصدری ف غلطیدن و کنایہ از حسن و خوبی کسے یا چیزے دیدہ بیقرار و بے اختیار شدن و بوجد آمدن بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ یوں تو تڑپا کیے سب مقتل میں شہید * میں یہ تڑپا کہ قضا لوٹ گئی * ایضاً برق مغفور سنگرپا ؎ لوٹ جاتی جو تجھے دیکھتی آ کر لب بام * رقص بسمل کا سر کوچہ تماشا ہوتا *

لوٹھا - لام [illegible] واو ساکن تای ثقیلہ مخلوط الہا بالف کشیدہ بمحاورہ زنان مرد جوان فربہ و توانا را گویند *

لوٹ ہو جانا - کنایہ از فریفتہ شدہ بر حسن و خوبی کسے یا چیزے بیقرار شدن بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہر دم کراہتا ہوں جگر میں وہ چوٹ ہے * دل ہے وہ بیقرار کہ بسمل بھی لوٹ ہے *

لوچ - لام بواو مجہول و جیم فارسی زدہ نزاکت و حسن و خوبی کسے و جنبیدن چیزے بسبب نرمی بود *

لوری - لام بواو معروف رای مہملہ تحتانی معروف زن بازاری را گویند و این محاورہ بازاریان است و مشترک است در ہندی و فارسی و لام بواو مجہول تحتانی نغمۂ زنان وقت خوابانیدن کودکان میگویند ف نانو *

لوز - قسمے از شیرینی بود کہ مخروط تراشند ف لوزینہ و بعربی بادام را گویند *

لوزات کی گوٹ - معروف ست ٭

لوکا - لام بواو معروف کاف بالف کشیده شعله آتش بود ف زبانهٔ آتش ٭

لوکا لگانا - سوختن و تسبیده کردن کسے باشد ٭

لوک - لام بواو مجهول بکاف فارسی کشیده ف مردم سخ ناس ٭

لولا - لام بواو معروف لام بالف کشیده کسے که هر دو پا قابل راه رفتن ندارد ٭

لولگنا - لام مفتوح بواو زده لام دوم مفتوح کاف فارسی ساکن و نون بالف کشیده امید و یاد و خیال و تصور کسے یا چیزے متصل و بهیم داشتن بود. چنانکه جرأت گوید ~ لو لگی تھی مجھے اسے شمع ترے نام کی آه ٭ خامشی میں بھی تو یه ذکر فراموش نه تھا ٭ بحر گوید ~ هر دم چراغ دل کی ادھر لو لگی رہی ٭ ہم اپنی یادگار سے غافل ہوے تو کیا ٭

لولو - هر دو لام بهر دو واو معروف باصطلاح هندیان شئے مهیب را گویند و بیشتر این کلمه را بر زبان آورده کودکان را ترسانند و بهر دو واو مجهول نره طفل باشد ف نره ٭

لون - لام بواو مجهول و نون معلنه ف نمک ع ملح و کسانیکه درین لغت بجای لام نون آورده بر زبان آرند غلط ست و بواو معروف و نون مختفیه ہواے که در موسم گرما وزد و انسان را کشد ع سموم ٭

لونبڑ - لام بواو معروف و نون مخفیه موحده مفتوح و رای هندی زده کسیکه دراز قد و احمق بود ٭

لوند - لام مفتوح بواو و نون غنه و دال مهمله نام ماه زائد از سال ست که در هر سال سوم بحساب شمسی حاصل شود ف کبیسه ٭

لونڈا - لام مفتوح بواو زده و نون غنه دال هندی بالف کشیده کودکے که ریش و بروت نبرآورده باشد ف نوخط ع امرد ٭

لونڈھایا - دال هندی زده های هوز و تحتانی بالف کشیده کسیکه از کودکان صحبت دارد ٭

لونڈی - دال هندی بتحتانی معروف ف کنیز ع است و جاریه ٭

لونڈےباز - دال هندی بتحتانی مجهول موحده بالف و زای معجمه کشیده کنایه از کسیکه امرد پرست بود ف شاهد پرست و بچه باز کونغال [illegible]

لونڈی بچا - دال ہندی تحتانی معروف موحدہ مفتوح جیم فارسی بالف کشیدہ کسیکہ زادہ کنیز بود پرستار زادہ ٭

لونگ چڑا - جیم فارسی مکسور رای ہندی بالف کشیدہ قسمے از کباب بود کہ گوشت وآرد نخود وآرد عدس وغیرہ باہم آمیختہ ازان کباب ساختہ در کڑاہ بریان کنند واین مختص بلکھنو باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ آج کل زیر فلک گرم ہے سطح اوسکا ٭ بیچتا لونگ چڑے تھا جو سڑی پانی کے ٭ شاعرے گوید مثنوی وہ لونگ چڑے تھے زعفرانی ٭ جو دیکھے بھر آئے منہ مین پانی ٭

لونی - لام بواو مجہول نون تحتانی معروف خاک نمناک کہ از دیوار ہای خام جدا شدہ بیفتد و دیوار را بفید از دونک ازان بر آرند وشورہ ازان سازند ٭

لونیا - نون مکسور تحتانی بالف کشیدہ ترہ ایست معروف کہ شور مزہ بود ف خرفہ کوحک ع بقلۃ الحمقا چنانکہ بحر گوید ؎ ایسی ہی ملاحت اوسکے منہ پر ٭ رخسار کا سبزہ لونیا ہے ٭

لوہا برسنا - موحدہ ورای مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایہ از تیغ بازی وکشت وخون بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بھوین بالون سے ہین شمشیر ابری ٭ کہین عشاق مین لوہا نہ برسے ٭

لوہا ٹھنڈا گرم لوہے کو کاٹتا ہے - تمثیلیست مشہور بر ان دو کس زنند کہ یکے ازان بردبار و متحمل بود و دیگرے خشمناک و پر غضب باشد پس ہر کہ در وتحمل خشم وغضب بود در انجام ہمان کس فتحیاب شود وغالب آید چنانکہ اسیر گوید ؎ خشم اعدا انہین رہنے کا تحمل سے مرے ٭ آہن گرم کاٹے گا یہ لوہا ٹھنڈا ٭

لوہار - لام بواو غیر ملفوظ ہای ہوز بالف ورای مہملہ کشیدہ ف آہنگر ع حداد ٭

لوہا لاٹ - چیز سخت را گویند ٭

لوہا ماننا - میم بالف کشیدہ ونون زدہ ونون دوم والف مصدری کنایہ از قائل شدن بہادری و شجاعت وسخت دلی کسے بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ رہے سینہ سپر ہر دم یہ جوشن ہی محبت کا ٭ کبھی لوہا مانا یار کی تیغ عداوت کا ٭ ایضاً مثنوی

ے وحشت دل کہین [illegible] مونہ [illegible] ابد او کو
[illegible]
[illegible] تحتانی مجہول کاف
تحتانی مجہول جیم فارسی مفتوح نون تحتانی مجہول
کنایہ از کاریکہ دشوار تر و صعب تر باشد ٭

لوہے کے چنے چبانا - جیم فارسی دوم مفتوح
موحدہ و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از کردن کاریکہ
دشوار تر و صعب تر بود چنانکہ خواجہ آتش میفرمایند
ے پاس حرمان ہون جو لوہے کے چنے بھی تو چباؤن
نعمت معشوق کے قابل لب و دندان مانگون ٭

فصل ہای ہوز

لہبر - لام مفتوح ہای ہوز ساکن موحدہ مفتوح
بہ رای مہملہ زدہ بر دو معنی آید اول نے دراز را گویند
ف نشان ع رایت دوم نوعے از قوتی بود
کہ ہندی انرا توتا نامند و آن دراز قد بود ٭

لہر - لام مفتوح بہای ہوز و رای مہملہ زدہ بچند معنی
آید اول موج آب دریا ف اپیہ ع سلسلۂ الماء دوم آمدن
یاد کسے در دل و خیال ہر چیز مرغوب سوم اثر زہر مار
کہ در بدن مارگزیدہ پراگندہ و منتشر گردد چنانکہ
سبب اعضا را بجنباند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند
ے فرقت ساقی مین یہ موج شراب ٭ سانپ کے
کاٹے کی ناسخ لہر ہے ٭ چہارم انچہ زنان از گوٹہ و
لچکہ ساختہ بر جامہ ہاے و وراے دوزند ٭

لہرا - رای مہملہ بالف کشیدہ آواز نواختن سارنگیہ
آنرا سارنگی گویند شیخ امداد علی بحر گوید ے جان
قالب مین نہ ٹھہری رقص جانان دیکھکر ٭ مجکو
گھنگرو اوسکی سارنگی کا لہرا ہو گیا ٭

لہرانا - رای مہملہ زدہ الف و نون بالفہا کشیدہ
کنایہ از مائل شدن طبیعت بطرفے و آمدن خیال
چیزے بود خواجہ آتش گوید ے وہ بحر حسن جب
فرقت کی شب مین یاد آتا ہے ٭ یہی لہراتی ہے
دل مین کہ چلکر ڈوب دریا مین ٭ جرأت گوید ے
یہ چلا چشم سے یکبار جو اک دریا سا ٭ بیٹھے بیٹھے
مجھے کیا جانئے یہ لہرا آئی گیا ٭

لہرانا - رای مہملہ و نون بالفہا کشیدہ بر سہ معنی
آید اول موج زدن آب بدریا و انجہ وغیرہ دوم
مائل گردیدن طبیعت بجانبے شیخ امداد علی بحر گوید
ے نشاء عیش جہان سینۂ بحر لہرانا ٭ کیا نہ

گلستان ہی اور سراب شراب ❊ سوم جنبیدن چیزے چون جنبیدن سبزہ در ہوا و جنبیدن زلف بر روے معشوق و جنبیدن و برفتار آمدن مار و مانند آن چنانکہ جرأت گوید ؎ ساقیا خالی نہ رکھ جام زمرد فام کو سبزۂ صحن چمن کس کس روش لہرائے ہے ❊ خواجہ آتش گوید ؎ روے صبح پر نہین لہرا رہی ہے زلف ❊ بوے سمن کو بانکے ہے بے اختیار سانپ ❊

لہر چڑھنا — جیم فارسی مفتوح بہ راے ہندی مخلوط الہا شدہ نون و الف مصدری کنایہ از اثر زہر مار متاثر شدن و جنبانیدن اعضا بود مار گزیدہ را ❊

لہریا — لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری موج زدن آب دریا بود ❊

لہریا — تحتانی بالف کشیدہ ثناے کہ مستوا تر و پیاپے بصورت مثلث کشند و قماشے بود کہ بر ان ثنا پیچاپیچ و دلکج باشند ❊

لہرین گننا — کنایہ از بیکاری و بیشغلی بود شیخ ناسخ مغفور سیفرمایند ؎ آج بھی اوسکو لہر ادھر آنے کی نہین ❊ لہرین گنا کرون مین کہان تک کنار گنگ ❊

لہسنیا — تحتانی بالف کشیدہ نوعے از جواہر پیشین بہا بود کہ مشابہ بسبزہ و چشم گربہ باشد ع عین الہر ❊

لہکنا — لام و ہاے ہوز مفتوح کاف و نون ساکن و الف مصدری جوش سرسبزی و نموے سبزہ و ریاحین بود کہ چشم را خوش آید شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بہار کا ہے جو موسم آیا لہک رہا ہے ہر ایک تختہ ❊ گلاب کی ڈالیون پہ کیا کیا چہک رہے ہین ہزار بلبل ❊

لہلوٹ — لام مفتوح ہاے ہوز ساکن لام دوم بواو مجہول و تاے ہندی کشیدہ کسیکہ چیزے را دیدہ بیتاب و بیقرار شود و بہر طور کہ دستیاب شود خواہ بفریب خواہ بحیلہ آنرا نگذارد و قیمتش نہد ❊

لہلہانا — ہر دو لام مفتوح ہاے ہوز اول ساکن ہاے ہوز دوم و نون بالف کشیدہ ہمان جوشش سرسبزی و شادابی و نموے سبزہ و ریاحین باشد ❊

لہنا — لام مفتوح ہاے ہوز ساکن نون بالف کشیدہ حصہ و بہرہ بود ف بخت ع نصیب چنانکہ میر درد مغفور سیفرمایند ؎ تہا بھی کسکا ہی کون کیا کسی سے کہنا ہوا اپنا اپنا ہر ایک کا ہے لہنا ❊ گذری ہے اب اس طرح جسے اپنی ای درد ❊ روتا چپکے پڑے اکیلے رہنا ❊

لہو بگڑ جانا - موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح رای ہندی ساکن جیم و نون بالف کشیدہ کنایہ از فساد خون باشد *

لہو پانی ایک کرنا - بای فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی - صرف محاورہ ایست کہ مفہومش برنج و غصہ آوردن بود کسے را چنانکہ شاعرے گوید ؎ ایک کر سے لہو پانی کہیں ہوتا ہی ایک * قطرہ خون جگر ہے اور آنسو اور ہے *

لہو پانی کرنا - ہمان محاورہ بود کہ گفتہ شد خواجہ آتش گوید ؎ رولاتا ہی وصال یار کا شوق * فراق اپنا لہو کرتا ہے پانی *

لہو پیے - بای فارسی مکسور تحتانی تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ بجای قسم استعمال کنند چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند ؎ فصاد خون فساد یہ ہے مجھسے اندنون * نشتر نہ تو لگائے تو میرا لہو پیئے *

لہو تھوکنا - فوقانی مخلوط الہا بواو معروف و کاف زدہ نون و الف مصدری ف خون از دہن افگندن بود خواجہ آتش گوید ؎ عشق کہتی ہیں اسے تیغہ ابرو کا * صورت زخم لہو تا دم آخر تھوکا *

لہو خشک ہو جانا - کنایہ از رنج و صدمے متاثر شدن بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ خشک ہو جاتا ہے حاسد کا لہو سننے کے ساتھ * کبھی ناسخ کا جو مجھکو شعر تر آتا ہے یاد *

لہو دینا - برآمدن خون بود از رگ ہنگام زدن رگ *

لہو ڈالنا - دال ہندی بالف و لام زدہ نون و الف مصدری ہمان خون از دہن افگندن بود *

لہو رونا - رای مہملہ بواو مجہول نون و الف مصدری ف خون گریستن *

لہو سفید ہونا - کنایہ از بیمہری بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کیون ہو نجای اہل جہان کا لہو سفید * الفت کا رنگ اڑ گیا ہی جہان سے فرار رنگ * شیخ امداد علی بحر گوید ؎ آدمی ما در ایام کا شکوہ نکرے * اس ضعیفہ کا لہو ہے صفت شیر سفید *

لہو کا پیاسا - کنایہ از کسیکہ دشمن جانی بود ف تشنہ خون *

لہو کا جوش - کنایہ از ولولہ مہر و محبت باشد چنانکہ مرزا برق میفرمایند ؎ دم نکلتا ہے میرا دیکھ کر انداز غیر * آدمی سب ایک ہیں

یہ بھی لہو کا جوش ہے ✤

لہو کا ہلکا ہونا - ہای ہوز مفتوح لام ساکن کاف بالف کشیدہ ہای ہوز بواو مجہول نون والف مصدری کنایہ از سامان جنگ و کشت و خون دیدہ و شنیدہ ترسیدن و غش گردیدن بود و این در اصل محاورہ زنانست شیخ امداد علی بحر گوید ✿ او سرخ رو پیچھے کی طرف دیکھنا اے دل ✤ ناحق کسی کی ہوگی لہو تیرا ہے ہلکا ✤

لہو لگا کے شہیدوں میں ملنا - مثلے مشہور یعنی کسے زنند و در رنگ کسے شامل گردد صورت و وضع او اختیار کند چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ✿ ناخن سے بوالہوس کا گلا یوں ہی چھل گیا ✤ وہ بھی لہو لگا کے شہیدوں میں مل گیا ✤ شاعرے گوید ✿ کھانے سے پان کے لب جان بخش چھل گئے ✤ عیسی لہو لگا کے شہیدوں میں مل گئے ✤

لہولہان - لام مضموم ہای ہوز بالف کشیدہ و نون معلنہ چیزے و کسیکہ آلودہ بخون بود مومن خان گوید ✿ آغوش گور ہو گئی آخر لہولہان ✤ آسمان نہیں ہی آپ کے بسمل کا تھا منا ✤

لہو لینا - برآوردن خون کسے بود بہ رگ زدن ✤

فصل تحتانی

لے - لام مفتوح تحتانی آواز موزون کہ بغنا برآورند و بکسر لام و تحتانی مجہول امر بود از گرفتن و ستاندن ف بگیر ✤

لے بھاگنا - لام تحتانی مجہول موحدہ مخلوط الہا بالف کشیدہ و کاف فارسی زدہ نون والف مصدری ف در ربودن ✤

لے پالک - بای فارسی و لام مفتوح بالف و کاف کشیدہ پسر یا دختر کسے کہ او را از آن کس بفرزندی گرفتہ پسر و ندف پسر خواندہ ع متبنی و متبنیہ سودا گوید ✿ سائل اتنی ہی مروت کہ نہ اکو پالنگ ✤ اسلے سمجھے کہ فرزند گویا ہے پالک ✤ اسیر گوید ✿ تو گنہگاری جو کریں اوسکی نسب میں شک ہے ✤ دخت رز پیر خرابات کی لے پالک ہے ✤

لیپنا - لام تحتانی معروف و بای فارسی زدہ نون والف مصدری گل مالیدن آن را در صحن خانہ و دیوارہا مالیدن بود و کنایہ بود از فراموش کردن

کرو کان انچه خوانده باشند +

لیٹ جانا - لام تحتانی مجہول وتای ہندی زده
ف دراز شدن وکنایه از عجز وانکسار کردن
کسے پیش کسے نیز بود +

لیچڑ - شخص بد معامله ونادہنده را گویند +

لے دے - لام ودال مہملہ ہر دو تحتانی مجہول
کنایه از ملامت وسرزنش بود ع زجر وتوبیخ +

لے دے کرنا - کاف مفتوح به رای مہملہ
ساکن نون والف مصدری کنایه از ملامت و
سرزنش کردن بود +

لے ڈوبنا - دال ہندی بواو معروف و
موحده زده نون والف مصدری کنایه از ہمراه
خود دیگری را ہم تباه کردن بود چنانکه شاعری
گوید ؎ خدا آنکھوں سے سمجھے دلکو بھی ساتھ
اپنے لے ڈوبیں + نہیں تو یار تھا بیڑا غرق
بحر الفت کا +

لیزم - لام تحتانی مجہول زای معجمه مفتوح بمیم
زده کمانیکه چله اش از آہن بود پہلوانان آن را
میکشند ف کباده وکمان فولاد +

لیس - لام مفتوح تحتانی وسین مہملہ زده ف
آماده ع مستعد وقسمی از تیر بود که پیکانش پہن باشد
چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید بمعنی اول برعایت معنی دوم
؎ تیر مژه بھی لیس رہی میرے قتل پر ابرو
کی تیغ نے تو ہے بیڑا اوٹھا لیا +

لیکھا - کاف مخلوط الہا بالف کشیده معامله و
حساب باشد میر درد مغفور مسفر مایند رباعی ؎ ا
درد بہت کیا پر لکھا ہمنے + دیکھا یہ عجب جہان کا
لیکھا ہمنے + بینائی نہ تھی تو دیکھتے تھے سب کچھ +
جب آنکھ کھلی تو کچھ نہ دیکھا ہمنے +

لے مرنا - لام تحتانی مجہول میم مفتوح رای
مہملہ ساکن نون والف مصدری کنایه از تہمت
وبہتان کردن بر کسے بود چنانکه شیخ امداد علی
بحر گوید ؎ کیا قہر ہے جو ہمکو کفن بھی ہوا نصیب +
وہ لے مرے کہ میرا دوپٹا اوٹھا لیا +

لینا - لام تحتانی مجہول نون والف مصدری
ف گرفتن وستاندن +

لین دین - لام ودال مہملہ ہر دو تحتانی
مجہول ونون معلنه ف داد وستد +

لنیڈھی - تحتانی معروف برا زادمی بود و قسمی
از سنگ باشد کہ قابل تھکار نیست ٭

لینے کے دینے پڑنا - محاورہ ایست معروف ٭

لیے - لام مکسور تحتانی بتحتانی مجہول کلمہ باشد
کہ فائدہ معنی لفظ برائے دہد ٭

باب میم

فصل الف

مات - مغلوب شدن در بازی شطرنج و بیت بازی
باشد. ف بازی داد و بیرنگ و بیرونق شدن
چیزے نیز باشد ٭

ماتا - ف مست ع جیکران چنانکہ میر تقی مرحوم
گوید مصرع سیڑھی کرکے کلاہ آتے تھے مے ناخوردہ
ماتے تھے ٭

مات کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون با الف
مصدری بازی در شطرنج از حریف بردن بود و کنایہ
از مغلوب کردن کسے را در امور دیگر نیز باشد چنانکہ
شیخ امداد علی بحر گوید ع کوئی معشوق گر ماگرم
ایسا کستر دیکھا ہے ٭ کیا ہے مات پیرایوں کو
کبھی تم نے اپنی چھل بل سے ٭

ماتھا ٹھنکنا - تای ہندی مخلوط الہا و نون
ہر دو مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری کنایہ
از آگاہ شدن بر امر مستقبل از وقوع آن امر بود
چنانکہ میر تقی مرحوم فرمانید شعر جس دن کہ تمھارے تک
تم سیج نکلے تھے اک سیجا ٭ اوس دن ہی تمھیں دیکھ
ماتھا مرا ٹھنکا تھا ٭ ایضاً شاعرے گوید شعر
موثر جبہہ سائی بھی نہ ہوگی در پر اوس بت کے ٭ وہاں
بیکار ہے سجدہ مرا ماتھا ٹھنکتا ہے ٭

ماتھے جانا - عائد شدن ہیچ امر قبیح بود بطور کنایہ

ماٹھو - تای ہندی مخلوط الہا واو معروف مردم مسخرہ
و مضحک را گویند ٭

ماخولیا - مردم مجنون و ابلہ و مسخرہ را گویند ٭

مار - میم با الف و رای مہملہ کشیدہ ضرب لکد و دست
و چوب و تازیانہ و مانند آن بود ف زد و کوب و
امر اسم باشد از زدن ٭

مارا پڑنا - رای مہملہ با الف کشیدہ بای فارسی مفتوح
رای ہندی ساکن نون و الف مصدری ف
کشتہ شدن خواجہ آتش گوید شعر مارا پڑا میں

سوداگو یدے جون شمع تجھے شرم ہے زناری ای شیخ ÷
مالا نہ جیبون رات کو بے اشک فشانی ÷ دوم رشتہ کہ
دران دانہای مروارید و مانند آن کشیدہ باشند وآنرا
ہار نیز گویند ف مالہ و سلک مروارید و گلو بند ع
حمائل و وشاح چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ے
ہر بار شبہ ہے ترے دانتون کے عکس پر ÷ مالا
گلے کا ٹوٹ کے موتی بکھر گئے ÷ سوم نشانی بود دو بہر
طرف تیغ فولادی و شمشیر ہندی چنانکہ شیخ ناسخ
سیفر باشد ے تیرا مالا سو تیون کا قتل کرتا ہے مجھے
ای سپہی مالا سر وہی کا یہ مالا ہو گیا ÷

مال تال - فوقانی بالف ولام کشیدہ کلمہ بود کہ
بمعنی مال و متاع آید ہمیں ابرق سیفر باشد ے راہ عدم
مین کوئی کسیکا نہیں ہمیں ÷ خالی ہین مال تال
سے ہم سفر کے ہاتھ ÷

مال چکھنا - جیم فارسی مفتوح کاف مخلوط الہا
زدہ و نون والف مصدری کنایہ از خرج کردن زر
کسے بود کسے را در خور و نوش چنانکہ شاعری گوید
ے باقی ہے نہ لڑکا کوئی ٹکڑا نہ جگر کا ÷ چکھا غم
دلدار نے سب مال ہمارا ÷

مال زادی - زای معجمہ بالف کشیدہ دال مہملہ و تحتانی
معروف باصطلاح ہندیان زن بازاری را گویند
و دشنامے باشد کہ بزبان دہند ÷

مال مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف
مصدری کنایہ از زر و مال کسے بفریب در تصرف خود
آوردن بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ے سامنے
آنکھون کے پہرون ہی بٹھایا یار کو ÷ مال مارا ہم نے
لوٹا دولت دیدار کو ÷

ماستا - میم بالف کشیدہ و میم زدہ مہر و محبت مادری
بود چرا کہ ماں بفارسی مادر را گویند و تا در ہندی
کلمہ نسبت باشد ÷

ماموں - میم دوم بواو معروف و نون خفیفہ برادر
مادر را گویند ف کاکو و خالو ع خال و بمحاورہ زنان
مار را گویند چنانکہ میر انشاء اللہ خان در ریختی گوید ے
او ہی ممانی جان نگوڑا دھڑ کا دل ہیں بیٹھ گیا ÷ اتنا بیسا
موٹا سارا ماموں بل ہین بیٹھ گیا ÷

ماہی بینا - میم دوم تحتانی معروف بعضے در حق کسے
گفتن کہ مشعر بر طرفداری و جنبہ او بود و این محاورہ زنان

ماں - میم بالف کشیدہ و نون خفیفہ ف مادر ع ام والدہ

مانجھنا - میم بالف کشیده و نون غنه و جیم ... ده نون و الف
مصدری ظروف مسین وغیره را از زنگ صاف کردن
بود و نیز رشته تابیده را از پارچه تر کرده صاف نمودن باشد
و کنایه از مشاق بودن در هنری و علمی و کاری بود *

مانجھا - میم بالف کشیده و نون مختفیه جیم مخلوط الها
بالف کشیده بر دو معنی آید اول لباسی بود زرد رنگ که
داماد و عروس را در ابتدای شادی عروسی می پوشانند
دوم آنچه از شیشه کوبیده و تج و گیره وغیره بر رشته کاغذبادی
ضماد آن کنند که تیز و بران شود تا رشته کاغذ بادی
حریف را ببرد *

مانجھی - جیم مخلوط الها بتحتانی معروف کسی که کشتی را
بدریا راند ف کشتیبان و ناخدا ع ملاح چنانکه
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بتاؤ مانجھیو ہمکو قسم ہے
گنگا کی * کدھر وہ کھیل رہے ہیں شکار مچھلی کا *

ماندہ - میم بالف کشیده و نون غنه و دال مهمله زده
چیزی که بیرونق شده باشد و آب و تاب و درخشندگی ندارد

ماندا - میم بالف کشیده و نون غنه دال مهمله بالف
کشیده ف بیمار ع سقیم *

ماندگی - بیماری را گویند *

مانڈا - دال هندی بالف کشیده بر دو معنی آید اول
علتیست که پرده سفید بر مردمک چشم مردم کشیده
شود ع غشاوه دوم نوعی از نان تنک و کلان باشد

مانع آنا و مانع ہونا - منع کردن بود *

مانگ - میم بالف و نون غنه و کاف فارسی کشیده
بر دو معنی آید اول راهی و نشانیکه در وسط موهای سر
مردمان بود و آن راست باشد ف گیوار بر وزن دیوار
ع فرق و مفرق چنانکه شیخ ناسخ میفرمایند ؎
ہمنے دی تیری مانگ سے جو مثال * رستہ کہکشان
بلند ہوا * دوم امر باشد از خواستن و طلبیدن *

مانگ او جرنا - الف بواو غیر ملفوظ جیم مفتوح
رای هندی ساکن نون و الف مصدری کنایه از
بی شوهر شدن زن بود *

مانگ نکالنا - نون مکسور کاف بالف کشیده
ولام زده نون و الف مصدری بمعنی نشان راست
در وسط موهای سر پیدا کردن بود زنان و معشوقان را
برای زیب و زینت چنانکه شاعری گوید ؎ زلفوں میں
عجب سیر دکھاتی ہے تری مانگ * کیا جین میں
سیدھی سڑک ای یار نکالی *

ماں ماں - زنے کہ براے کاروبار زنان نوکر دارند ف پرستار ع خادمہ *

ماں ماں بچہ تریاں - تانہا کہ زنان از محل امیران براے فرزندان خود فرستند *

ماں مہت - قدر و منزلت یا شخصے تعظیم *

ماننا - میم بالف کشیدہ و نون زدہ نون بالف زدہ مصدری ف پذیرفتن ع قبول و کنایہ از آنکہ بسبب ضرب پا یا دست در رفتار و مانند آن دیگرے دل دزدہ و کاہلی کند و کنایہ از بزرگ داشت و باور کسے نمودن و اقرار کردن بہ ہنر و کمالیت کسے و نذر داشتن براے ارواح بزرگان و ائمہ خود نمود *

ماں نہ ماں میں تیرا مہمان - مثل است بجاے زنند کہ کسے بے خواستگاری و استرضاے کسے شریک محفل او گردد *

مانیوں بیٹھنا - میم بالف کشیدہ و نون غنہ ہمزہ مکسور تحتانی بواو مجہول و نون مفتوح مخففہ موحدہ تحتانی و تاے ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری نشستن عروس و داماد بلباس عروسی در بر کردہ در خانہ خود ہا در ابتداے شادی عروسی بود *

ماوا - میم و واو بالف ہا کشیدہ عطر صندل اگونید این مصطلح عطاران است

ماہی پشت - نوعے از کار چوب با کہ مشابہ بہ پشت ماہی بود *

ماہی توا - فوقانی مفتوح واو بالف کشیدہ ف ماہی تابہ *

ماہی مراتب - میم مفتوح راے مہملہ بالف کشیدہ آنہا کہ پیش پیش سواری پادشاہان برند *

فصل باے موحدہ

مبارکباد دینا - کسے را تہنیت شادی دادن بود *

مبارک سلامت - باہم تہنیت شادی گفتن باشد *

فصل فوقانی

مت - میم مفتوح بفوقانی کشیدہ بر دو معنی آید اول خرد و عقل بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ اولٹی ہے مت اونکی تجھے بوسہ ہی ملیگا * آتش حرکت قابل دشنام کبھی جا * دوم کلمہ نفی بود براے منع کردن از کارے ف نہ ع لا چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند ؎ میرے تغیر حال پر مت جا * اتفاقات ہیں زمانے کے * لیکن باینمعنی نزد متاخرین شعرا متروک الاستعمال ست *

متلی - میم مفتوح فوقانی ساکن لام تحتانی معروف تقاضاے طبیعت براے دفع کردن غذا یا خلط سودای

وار بعدہ بود ف دشواری ع غشیان ٭
متوالا - بمیم مفتوح فوقانی ساکن واو ولام بالفها
کشیدہ کسیکہ نشہ مے در سر دارد ف مست وخراب
ع سکران ٭ اگر زن مست شراب باشد بجای الف آخر
تحتانی معروف آرند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ٭
تیہ ہوتی آتی ہے متوالی گھٹا ٭ ہے سیہ مست آج کی
کالی گھٹا ٭ ونیز متوالا اسپ نر دکلان کہ از کوہ غلط نمد
برای نزع دشمن ف نمدیدہ چنانکہ شیخ ناسخ
میفرماید ٭ سیکشو خوب آج متوالی لگا نا چاہیے ٭
محتسب آتا تو ہے درہ لیے تعزیر کو ٭
متوڑا - شخصیکہ بفرش خواب بول کند ع بوال ٭

فصل تای ہندی

مٹاپا - بمیم مضموم تای ہندی وبای فارسی بالفها
کشیدہ ف فربہی ٭
مٹر گشت - گردیدن بیفائدہ وبیہودہ باشد ٭
مٹکانا - نون والف مصدری باکسے تمسخر کردن بود
باحرکات تمسخر آمیز ف رندیدن ع استہزا ٭
مٹک چٹک - چم وخم کہ باتمسخر بود ٭
مٹکنا - بمیم و فوقانی ہر دو مفتوح کاف ساکن
نون والف مصدری حرکات تمسخر آمیز کردن بود و
بر ناز وادای معشوقان نیز اطلاق کنند ٭
مٹکو - بواو مجہول زن کہ ہمیشہ بناز خرامد ٭
مٹنا - بمیم مکسور تای ہندی ساکن نون والف مصدری
ف بےنشان ومحو شدن وکنایہ از مستعد وآمادہ
شدن کسے برکارے بود ٭
مٹھا - تای ہندی مخلوط الہا مشدد بالف کشیدہ
بر دو معنی آید اول جغرات رقیق کہ بعد برآوردن مسکہ
ماند ف دوغ ع مخیض دوم کسے را گویند کہ
سست گفتار وسست کردار بود وبضم میم کاغذہای
چند ومانند آن کہ یکجا کردہ باشند وچیزے گندہ
کہ آنرا دوختہ بربازوہا دارند تا بازوہا فربہ وخوشنما
بنظر آید واین شیوہ ورزش کنندگان وجوانان
وزنان ومعشوقان ست ٭
مٹھاس - بمیم مکسور تای ہندی مخلوط الہا بالف
وسین مہملہ کشیدہ ف شیرینی ع حلاوت شیخ
امداد علی بحر گوید ٭ بوسہ لیا تھا خواب میں مدت
ہوئی اسے ٭ اب تک ابھی ہے منہ میں اونکے لبوں
کی مٹھاس ہے ٭

عزیز تیری کرین شیخ و برہمن منّی ٭

منّی کا عطر - عطریست مشہور ٭

منّی ہو جانا - کنایہ از افسردہ طبیعت و مردہ دل شدن کسی و بیکار و بوسیدہ گردیدن چیزی بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ٥ رتبہ سنبل کو ہم پہونچا خس و خاشاک کا ٭ چیں ازات ہا دہم منشک و عنبر ہو گیا ٭ ایضاً ٥ خدا کے واسطے اے آسمان اکڑ دھرے دھرے نہ کہیں ہو مرا کفن منّی ٭

فصل جیم

مجرا - میم مضموم جیم ساکن رای مہملہ بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول سلام و تسلیم با ادب کردن باشد دوم رقص کردن و سرائیدن رقاصان طربان و لولیان بود در محفل شادی و طرب شیخ امداد علی بحر گوید ٥ بحر اگر چمکا ستارہ عشق کا ٭ لو لیے گردون کا مجرا دیکھیے ٭

مجرائی - ہمزہ تحتانی معروف دربار داران و سلام کنندہ امیران باشند و سلام کہ در نظم میگویند خود را مجرائی الحمد و شہدا قرار دادہ اند و این ہر دو لفظ یعنی لفظ مجرائی و سلامی ہندیست بمعنی سلام کنندہ ٭

مجلس - باصطلاح اہل ہند انجمن عزای سید الشہدا شہید دشت کربلا امام حسین علیہ السلام را گویند ٭

مجلس حیران - میم مفتوح جیم ساکن لام مکسور لسین مہملہ کشیدہ و حای حطی مفتوح تحتانی زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ و نون معلنہ نام نوعے از مسی بود کہ زنان بر لبہا مالند ٭

مجھہ - میم مضموم بجیم مخلوط الہا زدہ کلمہ ایست کہ بر نفس خود اطلاق کنند و ہر گاہ با کلمہ دیگر بیامیزد بتغیر ہای مخلوط التلفظ نیز خواندن و نوشتن آن جائز بود چنانکہ مجکو و مجسے و مجمین بتغیر ہای مخلوط التلفظ نیز نویسند ٭

مجھے - جیم مخلوط الہا تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ مرا بخشد ٭

مجیرا - میم مفتوح جیم تحتانی معروف رای مہملہ بالف کشیدہ آنچہ ہمراہ سازہا ہنگام تصنیف سرود آنرا ہر دو دست گرفتہ بہم زنند ٭

فصل جیم فارسی

مچا یا رہ - سلان گوشت باشد ٭

مچان - میم مفتوح جیم فارسی بالف کشیدہ و نون معلنہ تختہ ہا و چوب پارہا کہ از زمین بلند کردہ در دیوارہا نصب کنند و متاع و اسباب خانہ بران گذارند*

مچلکا - میم مضموم جیم فارسی مفتوح لام ساکن کاف بالف کشیدہ عہدنامہ نکردن کارے بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ افسوس ہمنے خط غلامی دیا او سے لکھوالیا نہ اوس سے مچلکا رقیب کا*

مچلکا دینا - عہدنامہ نکردن کارے بحاکم دادن بود مرزا برق میفرمایند ؎ مین نہ ملنے کو لکھوں یار سے لاحول ولا* جان دون اپنی مگر دون نہ مچلکا اونکا*

مچلکا لینا - عہدنامہ نکردن کارے از کسے گرفتن بود حاکم را مرزا برق میفرمایند ؎ ایسا عاشق ہو تو فریاد کرون حاکم سے* کون لے سارے زمانے سے مچلکا اونکا*

مچمچانا - پر شہوت و مست شدن مرد خواہ زن بسبب زور جوانی بود*

مچھلی - میم مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا زدہ لام تحتانی معروف برستہ معنی آید اول ماہی ۲ گوشت وسمک دوید گوشت اندرون بازو ساعد پشت دست مردم را گویند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہماری آنکھون سے دریا اشک سے ہے جاری* خیال ہے ترے بازو کی پار مچھلی کا* ایضاً ؎ دونون حنائی ہاتھ دیکھتے ہین آپ سیخ مچھلی کی صفت ہین سمندر سے کم نہیں* دیگر گوشت ساق بیوانات چون گوسپند و گاو و غیرہ در پردہ کنند سوم زیور گوش زنان بود شکل ماہی ساختہ و مرصع کردہ در حلقہ گوش آویزند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بوسے لیتی ہے ترے بالی کی مچھلی آپ سے صنم* سب ہے ہمارے دل مین عالم ماہی بے آب کا*

مچھلی کا کانٹا - کنایہ از استخوان ماہی بود ف خار ماہی*

مچھندر - میم مضموم جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بنون زدہ دال مہملہ مفتوح برائے مہملہ مرد بادہ و مسخرہ و دیوث را گویند*

مچھی - میم مفتوح جیم فارسی مخلوط الہا مشدد تحتانی معروف ف بوسہ و لب ع قبلہ*

فصل حای مهمله

محرم - میم و رای مهمله هر دو مفتوح پارچه از شال که بر پستان زنان مانند و آن گرد و مدور بود ❖

محمودی - نام قماشیست که بس لطیف باشد ❖

فصل دال مهمله

مد - میم مفتوح بدال مهمله ف مستی ع سکر و در اصل دال مهمله درین لفظ مخلوط الهاست ❖

مدار - میم مفتوح دال مهمله با الف و رای مهمله کشیده درختیست صحرائی و نام فقیریست که باعتقاد جهلا صاحب کرامات بود ❖

مدار کی بڑھیا - جنیست مشهور که اکثر در هوا می پرد چنانکه شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اوا یون ہوا و ہوس مین ہین شیخ جی ❖ جس طرح اوڑتی پھرتی ہی بڑھیا مدار کی ❖

مداری - کسے را گویند که میمون و خرس و مارها با خود دارد و در بازارها گردد و گدائی کند ❖

مداریا تحتانی با الف کشیده قسمی از قلیان باشد و این هم از دو وضع ان بود که سلسله خود بمدار درویشی منسوب میسازند چنانکه میرزا تقی ہوس گویند ؎ یون بیٹھے اوسکے در پہ تو مقصود دل ملے ❖ جیسے مچلتے ہین سر دوکان مداریے ❖

مدک - میم و دال مهمله هر دو مفتوح بکاف کشیده چیزیست که برگ تنبول را از مقراض پاره پاره کرده در افیون تا مقطر انداخته بپزند و حبه با تقدیر نخود بسته خشک کنند و هرگاه خواهند چون تنباکو در چلم قلیان داشته آتش بران نهاده کشند ❖

مدن بان - گلیست مشهور از قسم بیلا ❖

مدّهم - میم و دال مهمله مشدد و مخلوط الهاء هر دو مفتوح بمیم زده کلمه بود که فائده معنی لفظ کم و خفیف و بی رونق دهد چنانکه شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تیرے ناخن کے برابر ہو سکین کیا ہرگز حسن مین کرتا ہی مدہم یہ ستارہ چاند کو بدر و باصطلاح اہل موسیقی نام سر بود از هفت سر مشهور

مدھ ماتا - کسے را گویند که در نشه شراب خواه در نشه جوانی مست باشد ❖

فصل دال هندی

مڈھ - شخص عمر رسیده سال را گویند ❖

مڈّھا - میم مضموم دال هندی مشدد مخلوط الها

بالف کشیدہ سر کاغذ بادی را نامند *

مڈھ بھیڑ - میم مضموم بدال ہندی مخلوط الہا زدہ موحدہ مخلوط الہا تحتانی مجہول و رای مہملہ زدہ ملاقات دو کس باشد در اثنای راہ و ت دوید و شدن و درین لغت بجای دال ہندی تای ہندی ہم مسموع ست چنانکہ میر تقی گوید ع کسو کر تیکی راہ میں مشتاق علف سے * مڈھ بھیڑ اگر ہو گئی اوس تیغ بکف سے *

فصل راے مہملہ

مرانا - میم مفتوح رای مہملہ و نون بالف کشیدہ اعلام کنانیدن مردان از مردن بود *

مربھوکا - کسیکہ از طعام سیر نشود و شکم خوار ع اکول *

مرتا کیا نکرتا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن فوقانی بالف کشیدہ کاف مخلوط التحتانی بالف کشیدہ نون نافیہ کاف دوم مفتوح رای مہملہ دوم ساکن فوقانی دوم بالف کشیدہ مثلیست مشہور بر کسی زنند کہ از زندگانی خود نا امید شدہ ہر چہ خواہد بکند *

مرجیا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن جیم بکسر و تحتانی بالف کشیدہ کسیکہ مردہ دل و نہایت ضعیف و ست و کاہل بود چنانکہ میر تقی مغفور گوید مصرع ع تا با یگار عشق میں ہم مرجیے ہوے *

مرچلنا - مردن بود شیخ ناسخ مغفور فرماید ع مرچلا یاد لب جان بخش سے * الغیاث اے آبحیوان الغیاث *

مرچیا دیو - دیو خرد و پست قد را گویند *

مرچین سی لگنا - بسا ناگوار شدن سخن بود ذوق دہلوی گوید ع لگتی مرچین سی کبابون کو ہین کیا کیا سنکر * دل بریان سی مری سوز محبت کی مزی

مرچنگ - میم مضموم رای مہملہ ساکن جیم فارسی مفتوح بنون زدہ و کاف فارسی کشیدہ سازیست کہ از دہن مینوازند ع چنگ دہن *

مردار - زنیکہ نہایت حقیر و ذلیل چون کنیز و مانند آن بود و رعت ادای این کلمہ بر زبان آرند میر درد مغفور میفرمایند ع دنیا وہ فاحشہ ہے کسو سے نہیں بچی * دیکھا جسے تو اوسکے یہ مردار ساتھ ہے *

مردار سنگ - سنگیست معروف ع مردار سنگ *

مرد آدمی - شریف را گویند *

مردامردی - ف زبردستی *

مردانا - رفتن زنان خانه در پرده وآمدن مردان
نامحرم اندرون خانه بود *

مرد مانس - همان مرد بود واین محاوره زنان ست *

مِردنگ - میم مکسور رای مهمله ساکن دال مهمله مفتوح
بنون زده وکاف فارسی کشیده بر دو معنی آید اول
سازیست مشهور سودا گوید ؎ یان تلک شیخ
و برهمن هین طرب مین مصروف * دیر مین بجتی هی
مردنگ حرم مین ڈهولک * دوم نوعی از
فانوس آبگینه بود چنانکه مرزا برق مغفور فرماید ؎
شمع روشن ہی پرتو رخسار سے اللہ ری حسن * آئینه
بھی کم نہیں اسے شعلہ رو مردنگ سے *

مردنگی - کاف فارسی تحتانی معروف همان
فانوس آبگینه باشد *

مُردنی - آثار و علامت مرگ بود که بر روی کسی
آشکار اشود *

مُردنی پھر جانا - علامت ونشان مرگ بر روی
کسی ظاهر گردیدن بود چنانکه میر تقی مرحوم گوید ؎
بزم میں سے اب تو چلا ہو رشک شمع و شمع کشته
پھیری ہے مردنی * جرأت گوید ؎ سر جب بالین پر
مجھے دیس پہ کوئی آتا ہے * تو میرے منہ پہ کیوں
مردنی سا پھیر جاتا ہے *

مردوا - میم مفتوح رای مهمله ساکن دال مهمله
مضموم واو بالف کشیده بمحاوره زنان مرد را گویند

مُردون کی ہڈیان اوکھیڑنا - میم مضموم
رای مهمله ساکن دال مهمله بواو مجهول ونون مخفیه
کاف تحتانی معروف ہای هوز مفتوح دال هندی
مشدد مکسور تحتانی بالف کشیده ونون مخفیه
الف بواو وخای معجمه زده کاف مخلوط الها تحتانی مجهول
ورای هندی زده نون والف مصدری کنایه از
تتبع گذشتگان وسابقین نمودن و سخنهای
گفته شده او شان گفتن ومضامین کهنه بسته بود *

مُرده شو لیجایئن - کلمه ایست که هرگاه زنان
از کسی آزرده شوند این کلمه درحق او بر زبان آرند
وگاهی بر زبان مردان هم آید چنانکه میر تقی مغفور
گوید ؎ کام اوسکے لب کے کن مجھے بنت العنب نے
کیا * ہو اب زندگی بھی تو لیجا مرده شو *

مرہنا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن رای مہملہ دوم مفتوح ہای ہوز زدہ نون والف مصدری کنایہ از خفتن بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ ہمیشہ شام سے ہمسائے مرہے ہے آتش ٭ ہمارا نالۂ دل گوش کو فسانہ ہوا ٭

مرزا پھویا - کنایہ از کسیکہ بسیار آسائش و آرام طلب و نازک باشد ٭

مرزائی - میم مکسور زای معجمہ بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف بزرگی و منشی را گویند و نوعے از پیراہن مردان بود کہ تا کمر باشد و قت نیم جامہ ٭

مرغی والا - کلمہ ایست کہ مفہومش قریب بہ شام

مرکھنا - ستورے کہ بشاخ زند و سرون زن ٭

مرکی - میم مضموم رای مہملہ ساکن کاف تحتانی معروف جزوی از اجزای گوش کہ متصل بنا گوش بود و زیورے کہ بر گوش بستہ را نیز گویند جرأت گوید ؎ صبح کا تارہ خجل ہو دیکھ بندے کی لٹک ٭ دیکھ سورج یہ جڑاؤ مرکیاں تھرائے ہے ٭ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خوش آب ہیں تری کانوں کی مرکیاں کیا خوب ٭ صدف سے ہونگے نہ ایسے در ثمین پیدا ٭

مرگ چھالا - میم مکسور بہ رای مہملہ و کاف فارسی زدہ جیم فارسی مخلوط الہا و لام بالفہا کشیدہ پوست ہرن دار آہو بود کہ بران نشینند و عبادت کنند و بیشتر درویشان دارند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ غم ہوا اسدرجہ مجھ وحشی کی صورت دیکھکر ٭ جو ہرن تھا خشک ہو کر مرگ چھالا ہوگیا ٭

مرگ مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف مصدری رسمیست متعارف کہ در شادی پیدا شدن فرزند نیز روز ششم آن پدرش تیر در کمان نہ پیوستہ بر پلنگ زچہ استادہ سقف خانہ را ہدف سازد ٭

مرگھٹ - میم مفتوح رای مہملہ ساکن کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح تای ہندی کشیدہ جائیکہ ہنود مردگان را بردہ در آتش سوزند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جلا و غیروں کو مجھے جو گرسیاں کرکے ٭ تمھارے کوچے میں تیار ایک مرگھٹ ہو ٭

مرمٹنا - میم مفتوح رای مہملہ ساکن میم دوم مکسور تای ہندی ساکن نون والف مصدری کنایہ از معدوم و بے نشان شدن بود خواجہ آتش

گویدے کوئی گوئی جو نشان مزار باقی ہے *
یہ مر مٹو گا تری یادگار باقی ہے *

مرنا - بمیم مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری بر چند معنی آید اول مردن دوم پژمردہ و افسردہ شدن بعض نباتات چنانکہ گویند پان مر گئے پھول مر گئے سوم خشک شدن بعض اشیا چنانکہ گویند چونا مر گیا چہارم کنایہ از شیفتہ و فریفتہ و عاشق گردیدن کسے بر کسے یا چیزی بود چنانکہ سودا گویدے کسیکے مرگ پر اے دل نہ کیجے چشم تر ہرگز * بہت سا روینگے اونکو جو اس جینے پہ مرتے ہین * مرزا خانی نوازش گویدے مرینگے وہ کہیا جو زبانی ہین مرتے * جیے تو دکھا دینگے مرجانے والے * پنجم کنایہ از ادعای امرے نمودن چنانکہ شاعرے گویدے مصرع جلا سکتے نہین ہمکو مسیحائی پہ مرتے ہین * ششم کنایہ از خوابیدن بود کہ آزردہ شدہ در حق خود یا دیگرے گویند سودا گویدے سودا تری فریاد سے آنکھون مین کٹی رات * ہونے کو سحر آئی ہے ٹک تو بھی کہین مر بھی *

مرنے جوگا - بمیم مفتوح رای مہملہ ساکن نون تحتانی مجہول جیم بواو مجہول کاف فارسی بالف کشیدہ کلمہ ایست کہ ہرگاہ زنان از کسے آزردہ شوند این کلمہ بر زبان آرند و این محاورہ زنان ست *

مُرّی - بمیم مضموم رای مہملہ مشدد و تحتانی معروف پیچ و گرہیکہ ہنگام تابیدن در تار رشتہ افتد شیخ امداد علی بحر گویدے ہم بھی کم ملتے تھے جبتک جبین بل رکھتے تھے تم * اب وہ مُرّی کھل گئی الفت کا ڈورا بڑھ گیا * و بالفتح و رای مہملہ مخفف مرگ ع اجل *

مری جان - کلمہ ایست کہ از فرط محبت کسے را گویند جرأت گویدے رہئے چپ جان مری مت دل بیمار کا حال * کچھ تو اب منہ سے مری جان تو بیکار نکال * غالب دہلوی گویدے بیگانگی خلق سے بیدل نہ ہو غالب * کوئی نہیں تیرا تو مری جان خدا ہے *

مَرِیل - کسیکہ نہایت ضعیف و زار باشد *

فصل رای ہندی

مروڑا - بمیم مفتوح رای ہندی بواو مجہول رای ہندی دوم بالف کشیدہ پیچش شکم بنوع نفخ *

مروڑلی - تابیدہ نخ بود کہ در پختن نان از کند سازند

و انگشتان جدا کنند و همچنین چرک بدن و مانند آنرا
پیچیده انداختن بود*

فصل زای معجمه

مزہ آنا - لذت یافتن بود*
مزہ اوٹھانا و مزہ پانا و مزہ چکھنا و مزہ ملنا
معنی این هر چار کلمه نیز لذت یافتن باشد و کنایه از عوض
یافتن و سزای کار به رسیدن و رنج بر داشتن بود*
مزہ اوڑانا - کنایه از عیش و عشرت کردن و لذت
یافتن از نعمات دنیوی بود میر تقی مرحوم گوید مصرع
جو بلبل گل کا مزہ خوب اوڑایا ہمنے*
مزہ پڑنا - خوگر شدن مزہ چیزے باشد*
مزہ دینا - لذت دادن چیزے بود*
مزہ لینا - لذت یافتن از چیزے بود*
مزیدار - خوب و خوش بود*
مزے دیکھنا - دیدن عیش دنیا و سیر زمانه باشد*
مزے کرنا - کنایه از عیش کردن بود ع تنعّم*
مزے لوٹنا - لذت یافتن از چیزی باشد شیخ
ناسخ گوید شعر خواب میں ساری مزے وصل کے ہم
لوٹتے ہیں جو نیند آنکھیں ہیں مگر نیند کوئی کام نہیں*

فصل سین مهمله

مستا - بمیم مفتوح سین مهمله مشدد و مخفف بالف
کشیده خال کلان که بر جسم مردم نمایان شود و فربهی
بواسیر را نیز گویند ع ثولول*
مسالا - بمیم مفتوح سین مهمله و لام بالف کشیده
ضروریات تیاری هر شے عموماً و ادویه مصلحه طعام
خصوصاً ع مصالح*
مسان - باعلان نون بر وزن مکان عمل سفلی
باشد که بدان ارواح خبائث و شیاطین را در قابو کنند*
مستان - باعلان نون مرد مست و لایعقل گویند*
مستانی - زن مست و خواهشمند مرد را گویند*
مستک - بر وزن دستک پیشانی فیل بود*
مستول - بمیم مفتوح سین مهمله ساکن فوقانی بواو
مجهول و لام کشیده چوب راست که در کشتی نصب بود
ف تیر کشتی*
مسٹنڈا - مرد بسیار فربه را گویند*
مسکا - بمیم مفتوح سین مهمله ساکن کاف بالف
کشیده روغن گاو که تازه و خوشبو بود و باصطلاح
کیمیاگران سیماب بسته را گویند که از دو بیضه زمنجا

شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دل ترے آنے سے ٹھہرا عاشق بیتاب کا ٭ کان سے پہنے جو تسکا تنگیا سیماب کا ٭

مسکنا - میم و سین مہملہ ہر دو مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری اندک دریدہ شدن جامہ بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ان شوخ بد مزاج سے ہی و صلت ہوئی نصیب ٭ ستھے لپٹنے سے جو دو پٹا مسک گیا ٭ و کسے را در آغوش بزور چپانیدن نیز باشد ٭

مسکوٹ - بزبان انگریزی مشورہ و صلاحت بود ٭

مسلّم - تختۂ چوب بود عریض کہ بکار نباہ پھچہ سقف از ان سازند ٭

مسلمانی - میم مضموم سین مہملہ مفتوح لام ساکن میم دوم بالف کشیدہ نون تحتانی معروف بریدن غلاف نرہ کو دکان بود وقت ختنہ از دین ع بستان ٭

مسلنا - میم و سین ہر دو مفتوح لام ساکن مالیدن چیزے از دست بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بھلا ہوا نہ ہوا شوق تمکو گانے کا ٭ کہ گھنگرو تو ملے مسلے ہیں ہزاروں کے دل مسل جاتے ٭

مسوسنا - میم مفتوح سین مہملہ بواو مجہول و سین مہملہ دوم زدہ ف افشردن و نیز اندوہ و رنج در دل داشتن و در دل رنج و غم خوردن بود ٭

مسہری - میم و سین مہملہ ہر دو مفتوح ہای ہوز و راے مہملہ تحتانی معروف نوعے از پلنگ باشد کہ امیران براں خوابند و آن پردہ دار بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اجل کے آتے ہی سونا پڑا ہمیں غافل ٭ پس اک دم میں مسہری ہوگئی بیکار سوز کی ٭

ایضاً شیخ امان علی سحر گوید ؎ وصل کی بعد مرگ ٹھہری ہے ٭ اس لیے قبر پر مسہری ہے ٭

مِسّی - میم مکسور سین مہملہ مشدد تحتانی معروف سنونیکہ زنان جہت زیب و آرایش بر دندان و بر دو لب مالند ف مسی بتخفیف سین مہملہ و باصطلاح زنان بازاری یعنی طوائف شادیے بود کہ روز آغاز مسی مالیدن او ایشان باشد چنانکہ شاعرے گوید ؎ تمکو عاشق لب و دندان کا سمجھکر اوسنے ٭ رقعہ بھیجا ہے کہ ہے آج ہماری مسی ٭

مسّی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون با الف کشیدہ مسّی مالیدن بود ٭

مسّی ملنا - میم مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری مسّی مالیدن بود ٭

مسین - میم مفتوح سین مهمله تحتانی مجهول و نون مخففه موی بروت بود که شروع بر روئیدگی کنند خواجه آتش گوید ؎ چہرہ رنگین کوئی دیوان رنگین ہی مگر حسن مطلع ہین مسین مطلع ہی صفا ابروی دوست *

مسین بھیگنا - موحده مخلوط الها تحتانی معروف و کاف فارسی زده نون و الف مصدری شروع بر آمدن موهای بروت باشد بر لب مردان ف سبزه آغاز شدن رشک گوید ؎ پڑ گئین آہین ہماری وہ مسین بھیگتی ہین * چار بوسے ند(؟) اس سے ہوا جاز(؟) ابرو

فصل شین معجمه

مشاطه - زنے که نسبت مردان بزنان و نسبت زنان بمردان کند و بمعنی محاوره هندیان است چنانکه در عربی و فارسی بمعنی زن شانه کش و زنے که عروس را بیاراید مستعمل است *

مشروع - میم مفتوح شین معجمه ساکن رای مهمله بواو معروف و عین مهمله زده نوعے از قماش عمده بود که از تارهای ابریشم و ریسمان پنبه بافند و از آن زیر جامه سازند ف قطعی و آن جائز الصلوة است

مشکین - میم مضموم شین معجمه ساکن کاف تحتانی مجهول و نون مخففه مراد از هر دو شانه یا هر دو بازو باشد *

مشکین باندھنا - هر دو شانه یا هر دو بازوے گناهگاران و مجرمان از رسن بستن بود بر پشت ذوق دہلوی گویا ؎ خطا تو دل کی تھی قابل بہت سی مار کھانے کی تری زلفوں نے مشکین باندھ کر مارا تو کیا مارا *

مشاہین کسنا - کاف مفتوح سین مهمله ساکن نون و الف مصدری بهمان معنی بود که بالا گفته شد *

فصل صاد مهمله

مصری - شیرینی بود معروف ف نبات *

فصل طای حطی

مطلع صاف ہونا - کنایه از خالی بودن جای از حریفان و مدعیان بود چنانکه شاعرے گوید ؎ رات کو ہر ماہ وش محفل مین گرم لاف تھا * صبح وہ خورشید رو نکلا تو مطلع صاف تھا *

فصل عین مهمله

معمور کرنا - بستن در بود *

فصل غین معجمه

مغزی - میم مفتوح غین معجمه ساکن زای معجمه تحتانی معروف قسمی از گوٹ بود که بر کناره جامه ها دوزند *

فصل قاف

مقسوم - بخت ونصیب را گویند*
مقیش - میم مضموم قاف مشدد مفتوح تحتانی وشین معجمہ زدہ تارہای زر ونقرہ را گویند شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ چاہیے مقیش اوس سرو کی چوٹی کی لیے
پیچ گردان ہیں اب ای خورشید زرین تار کھینچ*

فصل کاف

مکٹ - بزبان اصلی ہند کلاہ وتاج داماد باشد کہ روز عروسی بر سر نہند*
مکر چاندنی - معروف ست شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ ریش سفید سے ہی عیان ظلمت فریب* اس مکر چاندنی میں نکر یا گمان صبح*
مکرانا - میم مفتوح کاف ساکن رای ہندی ونون بالفها کشیده کنایه از سرتابی نمودن بود*
مکرائی - ہمزہ تحتانی معروف سرتابی وسرکشی نمودن کسے از کسے بود*
مکرنا - میم مضموم کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری اقرار کاری کردہ انکارش نمودن بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ بوسہ لیکر جو مکرتا ہون تو کہتا ہے
وہ شوخ* شاعری کا ہی اثر جھوٹ کی عادت نگئی*
مکری - میم مضموم کاف ساکن رای مہملہ تحتانی معروف الفاظے باشد کہ اول اشارہ دران الفاظ بچیزے کردہ بعد ازان انکار کردہ در ہمان الفاظ چیزے دیگر ثابت کنند کہ صدق الفاظ اول بران ہم آید*
مکڑی - میم مفتوح کاف ساکن رای ہندی تحتانی معروف عنکبوت کوچک بود ف کلاش ع عنکبوت*
مکھڑا - میم مضموم بکاف مخلوط الہا زدہ رای ہندی بالف کشیدہ ف چہرہ در رو ودہن ع وجہ وفم*
مکھی - میم مضموم کاف مخلوط الہا تحتانی معروف کبوتر یکہ سیاہ یا سبز یا سرخ یا کاسنی باشد وسر وبا یکیک دو دو پر از بان و پا سفید بود وبفتح اول وکاف مخلوط الہا مشدد وتحتانی معروف ف مگس ع ذباب*
مکھیان اوڑانا ومکھیان مارنا - کنایہ از کسادہ بازاری بود*
مکی - میم مضموم کاف مشدد تحتانی معروف مشت*
مکی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی ونون بالفها کشیدہ مشت زدن بر پای آقای خود بود خدمتگاران

تحتانی بالف کشیدہ زر کہ بسودہ نقش بود یعنے
سنگ اش محو شدہ باشد ×
ملچی — مرد مسخرہ و بمعنی ناگوار ×
مل چلنا — میم مکسور لام ساکن جیم فارسی مفتوح
لام دوم ساکن نون والف مصدر کنایہ از
رسم و راہ ملاقات از کسے پیدا نمودن باشد۔
میر تقی مرحوم گوید مصرع غیروں سے مل چلے ہو
مست شراب ہوکر ۔ خواجہ آتش گوید ؎ مل
نہیں چلتے ہیں کج طبعوں سے اکثر راست باز ×
چین پیشانی سے باہر ہے الف آزاد کا ×
ملغوبا — خس و خاشاک و مور کہ در چیزے باشد
و چیزہا کہنہ و بندہ و شکستہ کہ در مکان و تہخانہ بود
ملگجا — میم مفتوح لام ساکن کاف فارسی مفتوح
جیم بالف کشیدہ جامہ چرک و غبار آلودہ را گویند۔
چنانکہ برق مغفور میفرمایند ؎ گلشن دہر میں
سمجھے اوسے پیراہن گل × ملگجا کوئی اگر جسم
سے ہا ما اوترا × و اگر آن جامہ چرک و غبار آلود
در استعمال مونث باشد بجائے الف تحتانی معروف
آرند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بچھا ہو

ہمارے داغ دل پر × ٹوپی جو تمھاری ملگجی ہے ×
ململ — ہر دو میم مفتوح ہر دو لام زدہ نوعے از
قماش باریک و لطیف بود ف نرمہ چنانکہ شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ دو دو پٹا تم اپنا ململ کا × ناتوان
ہوں کفن بھی ہو ہلکا ×
ملنا — میم مفتوح لام ساکن نون والف مصدری
ف مالیدن و بکسر اول ہر چند معنی آید اول [illegible]
دوم برخوردن و ہم بغل شدن و ملاقات کردن
سوم دستیاب گردیدن و بہم رسیدن چیزے
بکسے چہارم کنایہ از ہم آواز شدن ساز با
یکدیگر بود پنجم کنایہ از سازش کردن کسے
با کسے باشد ×
ملنسار — میم مکسور لام مفتوح نون ساکن سین
مہملہ بالف و راے مہملہ کشیدہ کسیکہ آمیزش کنندہ
و ملاقی شوندہ و نرمی و مدارا دارندہ با مردمان بود
ف خوشخو ×
ملو — میم مضموم لام مشدد بواو مجہول مرغے کہ
پا بہ مالش بستہ در دام گذارند تا مرغان دیگر آنرا دیدہ
در دام افتند ف پائدام ×

ملولا - ف افسوس ع تاسف سودا گوید
؎ باغ جہان مین آکر تجھ سے نہ پھل نیا پایک
دل ملا کہ جسمین ہین سیکڑون ملولے

ملھو - بروزن آہو میوہ ایست کہ آنرا گویند ف حمدونہ

ملیدا - میم مفتوح لام تحتانی معروف دال
مہملہ بالف کشیدہ خوشیست مشہور کہ نان از
آرد گندم وغیرہ پختہ از دست مالیدہ شکر ریختہ
گاو اندران آمیختہ میخورند ف مالیدہ و انگشتہ

فصل میم

ممولا - میم مفتوح میم دوم بواو مجہول لام بالف
کشیدہ مرغیست برابر گنجشک کہ آنرا لسبرنیا
صعوہ نامند ف سرچہ

فصل نون

من - میم مفتوح بنون زدہ بسہ معنی آید اول
دل ع قلب و فواد دوم وزنے ست مشہور
کہ چہل سیر باشد سوم مہرہ ماررا نامند
منانا - کسیکہ رنجیدہ باشد او را از خویشتن
رضامند کردن بود

من اوگلنا - الٹی بولو وغیرہ بلفظ گا ...

فارسی مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری بیرون
آوردن مہرہ بود مار را از دہن چنانکہ مرزا برق
میفرمایند ؎ دل نکلتا ہے اوسکی زلفون سے
ناگنی دیکھو من اوگلتی ہے

من بھر - موحدہ مخلوط الہا مفتوح بہ رای مہملہ
زدہ چیزے کہ در وزن بقدر چہل سیر باشد

منت - میم مکسور نون مشدد مفتوح بفوقانی
کشیدہ ف خوشامد و زاری ع تملق و تضرع و
بفتح اول بمعنی نیاز و نذر بود چنانکہ شیخ امداد علی
بحر گوید رباعی اللہ نے دکھلائے وہ پیارے
رخسار شادی سے ہین قمقمے ہمارے رخسار
اے یار تم آئے کیا مرادین آئین منت کے
چراغ ہین تمھارے رخسار

منت کرنا - خوشامد کردن بود
منت ماننا - نذر داشتن بود جرأت گوید ؎
کیا عشق نے یہ مانی تھی منت بان شمع روشن
جو کر دیا مرے ہر استخوان کو

منتر - میم مفتوح نون ساکن فوقانی مفتوح رای مہملہ
ساکن سخنہاے افسون و جادو آمیز را گویند چنانکہ

شیخ ناسخ میفرمایند سے باندھون اوس الف کا
مضمون بہین سحر بیان * ہی یقین شعر وہین
سانپ کا منتر ہوجاے *

منٹ - میم مکسور نون مفتوح تباے ہندی کشیدہ
پارۂ از ساعت بود ع دقیقہ چنانکہ مرزا برق
میفرمایند سے منٹ ہی پہر فرقت یار مین *
گھڑی بھی شب غم مین چلتی نہین *

منجدھار - میم مفتوح بنون غنہ وجیم زدہ
دال مہملہ مخلوط الہا بالف وراے مہملہ کشیدہ میان
دریا بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گویدسے کس
موج مین ہو بحر ذرا اپنی خبر بو * منجدھار مین
جاتے ہو کنارے سے نہین آتے *

منجنا - میم مفتوح بنون غنہ وجیم زدہ نون
والف مصدری صاف شدن ظروف مسین وغیرہ
بود از زنگ ومانند آن وکنایہ از مشق ہیچ
ہنر وعلم وفن نیز بود کسے را تا آن علم وفن را قابو بشد

منجھا - میم مفتوح نون ساکن جیم مخلوط الہا
بالف کشیدہ باصطلاح سوزخوانان مصراع
سیوم مرثیہ مسدس را گویند *

منجھولا - میم مفتوح بنون غنہ جیم مخلوط الہا
بواو مجہول لام بالف کشیدہ انچہ میانہ ومتوسط باشد

منجھولی - لام بتحتانی معروف شے از بہل یا
کہ نازک وخوبصورت بود وبران زنان سوار شوند
وانچہ از مؤنثات میانہ ومتوسط بود *

منجھیلا - میم مفتوح بنون غنہ جیم مخلوط الہا
بتحتانی مجہول لام بالف کشیدہ درنگ وتعویق کہ
درکارے افتدع مجھلہ *

منجھیلا ڈالنا - دال ہندی بالف ولام زدہ
نون والف مصدری کارے را در درنگ وتعویق
افگندن باشد *

منچلا - میم مفتوح نون ساکن جیم فارسی مفتوح
لام بالف کشیدہ کسیکہ دلیر وجری بود چنانکہ
جرأت گویدسے لگاجاتا ہی جرأت اوس ہیت
خونخوار سے جی ہے * وہی دم عشق کا مارے
جواپنا منچلا ہووے * شاعرے گویدسے
بے کلیجے تو سب آجاتے بیار مین ہین * منچلا ہی
وہی ٹکر جو جھکار جونتا ہو جاے *

مندر - میم مفتوح نون ساکن دال مفتوح

رای مهمله ساکن پرستشگاه هنود بود و بتخانه صحیح ٭

مندرا - میم مضموم بنون غنه و دال مهمله زده رای مهمله بالف کشیده نوعی از زیور گوش بود که گرد و مدور باشد چنانکه شیخ ناسخ میفرمایند ع ہو گیا جوگی وہ قاتل پئے خونریزی وہی ٭ بدلے مندروں کے پہنے رہتے ہیں جگر کے ٹکڑے

منڈا - میم مضموم نون ساکن دال هندی بالف کشیده کسیکه سرش سترده باشد و قسمی از پاپوش بود که نوک ندارد و نوعی از فرقه سیاه آنرا پوشد ٭

منڈچرا - میم مضموم بنون غنه و دال هندی نون زده جیم فارسی بکسور رای مهمله بالف کشیده قسمی از درویشان باشد که سر و پیشانی خود را از استره و مانند آن مجروح نموده از هر دکاندار در بازار چیزی بستانند خواجه آتش گوید ع قبر پر بیجا ہے شیرینی اگر انصاف ہے ٭ منڈچرا شاگرد ہوویگا کوہکن استاد کا

منڈلانا - میم مفتوح بنون غنه و دال هندی زده لام و نون بالفها کشیده گرد آمدن زاغ و زغن وغیره بر گوشت و استخوانهای حیوانات و مردم بود چنانکه خواجه آتش گوید ع منڈلا رہی ہیں کیوں یہ ہما چیل کی طرح ٭ شاید دہان سگ ہے مرا استخوان گرا ٭

منڈلی - زنیکه موهای سر ندارد ٭

منڈو - بواو مجهول کلمه بود که زنان در حق خود و یا در حق زن دیگر بگویند ٭

منڈھا - میم مفتوح بنون غنه دال هندی مخلوط الهاء بالف کشیده سایبان کرباسی که در شادی عروسی اندرون خانه بتنند و تنگیره و اگر کوچک باشد بجای الف تحتانی معروف آورده منڈھی گویند و نیز آن مکان ماندن فقیران بود ٭

منڈی - میم مفتوح نون ساکن دال هندی بتحتانی معروف بازارگاه که دران هر شی بافراط آمده فراهم شود و بضم میم نام قسمی از پاپوش بود که آنرا بوٹ نیز گویند و نیز ثمر نباتیست که به دوا بکار آید

منکا - میم مفتوح نون ساکن کاف بالف کشیده بدو معنی آید اول مهره که فقیران در گلو آویزند چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ع کہو کچھ ای بحر حال اپنا فقیر کیسے تمہیں بنایا ٭ جبین پہ قشقہ کمر میں تسبیح بغل میں سیتا گلے میں منکا ٭ دوم مهره گردن را گویند ع فقره ٭

منکا ڈھلنا و ڈھلکنا - دال هندی مخلوط الهاء

مفتوح بلام زده و دال ہندی مخلوط الہا و لام ہر دو
مفتوح کاف ساکن نون و الف مصدری کنایہ از
مائل شدن گردن مردم بیک طرف قریب مرگ بود
چنانکہ اسیر گوید ؎ اسیر اسید اب باقی نہین ہے
اوسکے آنے کی * ادھر ڈھلنے لگاؤ اور ادھر
ڈھلنے لگا منکا * ایضاً میر تقی مغفور میفرمایند ؎
گئی کب یاد اوسکی نزع مین بھی میر کے دل سے *
اوسیکے نام کی سمرن تھی جب منکا ڈھلکتا تھا *
منکنا - اونے مخالفت و سرتابی کردن بود *
منگل - بمیم مفتوح بنون زده کاف فارسی مفتوح
بلام کشیده روز بیست از ہفتہ ف سہ شنبہ ع
یوم الثلثا و کنایہ از خوشی و جشن و سامان عیش
و نشاط نیز باشد چنانکہ گویند جنگل مین منگل ہوگیا *
منگلا مکھی - ارباب نشاط را گویند کہ مغنیان
رقاصہ باشند *
منگنی - بمیم مفتوح بنون غنہ و کاف فارسی زده
نون تحتانی معروف رسمیست کہ پیش از شادی عروسی
زن را نام نهاد مرد و مرد را نامزد زن میکنند و
بعد ازان حسب انجام شادی عروسی مینمایند *

ف شیرینی خوران *
منگیتر - بمیم مفتوح بنون غنہ کاف فارسی تحتانی
مجہول فوقانی مفتوح بہ رای مہملہ زده زن کہ نام نهاد
مرد و مرد کہ نام نهاد زن باشد یعنی باہم گفتگوی عقد
قرار یافتہ باشد ف نامزد *
مینہ برسنا - بموحدہ و رای مہملہ ہر دو مفتوح سین
مہملہ ساکن نون و الف مصدری ف باریدن باران *
مینہ کھلنا - کاف مخلوط الہا مضموم لام ساکن نون
و الف مصدری کنایہ از موقوف شدن باران بود
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ مینہ کے کھلنے کی علامت ہے
شفق کا پھولنا * لال وہ چہرہ ہو رونا جو کم ہو جائیگا
منہنال - چیزیست کہ بر سر نے قلیان نهاده حصہ
کشیده ف سر نے و اینکہ بر سر نیام پیش تعض از
مس و برنج و نقره و غیره باشد ف سرنعل *

فصل واو

موا - بمیم مضموم و واو بالف کشیده و بمعنی آید
اول ماضی مردن چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ موا
مین تو ہے غفلت کا تصور اسے قاتل ہماری گردن
نہ تو ورتری بھاری سے یہ دوم کلمہ بود کہ زنان

ہنگام آزردگی و بیزاری از کسے این کلمہ بر زبان آرند
جرأت گوید قطعہ رکھا جو قدم اوسنے مری قبر پر آکر
اور سنگ سے تربت کے ہوئے ٹھوکر یا گرم ٭ تو
کیا کہوں کس ناز سے اُن کرکے وہ بولا ٭ اللہ قیامت
ہے یہ ابتک ہے موا گرم ٭

موتنا۔ شاشیدن و کنایہ از توجہ کردن بسوی
چیزے باشد ٭

موتیا۔ تحتانی با لف کشیدہ گلیست مشہور برابر
گوہر کلان ٭

موتیابند۔ موحدہ مکسور بنون و دال مہملہ
زدہ علتیست کہ آب در پردہ چشم فرود آید و بینا
گرداند ف آب گوہر ٭

موتی پرونا۔ بای فارسی مکسور رای مہملہ بواو مجہول
نون با لف مصدری ف گوہر برشتہ کشیدن کنایہ
از کردن کلام بے بجوش سلیقہ گی دہقان دل آویز
گفتن نیز بود اسد اللہ خان غالب گوید ع وان
خود آرائی کو تھا موتی پرونے کا خیال ٭ یان ہجوم اشک
مین تار نگہ نایاب تھا ٭ ایضاً شاعر سے گوید ع ہمیشہ
سے لکھے وصف دندان یار ٭ قلم اپنا موتی پرو یا کیا ٭

موتی جھیل۔ میم بواو مجہول فوقانی تحتانی معروف
جیم مخلوط الہا تحتانی معروف و لام زدہ نام آبجوئیست
در لکھنؤ واقع عیش باغ چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند
ع جیسے ہے پنہان نظر سے عیش باغ ٭ چشم
گوہر بار موتی جھیل ہے ٭

موتی چور۔ نوعے از چشم کبوتران کابلی باشد ٭

موتی چور کا لڈو۔ قسمے از شیرینی بود ٭

موتی رولنا۔ فراہم کردن دانہ ہاے گوہر بود ٭

موتی کی سی آب۔ کنایہ از آبرو بود میر تقی مرحوم
گوید ع گر گرا وسکی گلی کی خاک مین صفت ٭ اشک
کی موتی کی سی آب گئی ٭

موتی کی لڑی۔ لام مفتوح رای ہندی تحتانی معروف
نظم گہر را گویند ع عقد لآلی ٭

موتی محل۔ قصر مروارید باشد ٭

موتیون سے منہ بھرنا۔ میم بواو غیر ملفوظ و
نون غنہ مخلوط الہا زدہ موحدہ مخلوط الہا مفتوح
بہ رای مہملہ زدہ نون و الف مصدری کنایہ از بخشش
و عطای کسے بہ نسبت کسے بود چنانکہ سودا گوید ع
تھا مین کسکے غنچون نے دہن کھولا تھا اسے شبنم ٭

گلون کا موتیون سے منہ ترے قطرے جو بھرتی ہین *
مومن خان گوید ؎ اشک دیتے ہین مری نالہ سوزون کا
صلہ * موتیون سے دہن زخم گلو بھرتے ہین * شاعری
در مدح بخشش و عطای ممدوح گوید ؎ جسکی دریا دلی
ایسی کہ ثنا خوانون کے * موتیون سے بھری جاتی ہین
صدف وار دہن *

موتیون کا نوالا - یعنی لقمہ مروارید باشد چنانکہ
شیخ امان علی سحر گوید ؎ عشق دندان بین دل زار
توانا نہوا * موتیون کا بھی نوالا نہ مری انگ لگا *

موٹا تازہ - مرد فربہ را گویند *

موٹا جھوٹا - لباس گندہ وسطبر باشد *

موٹھ - بمیم بواو معروف و تای ہندی مخلوط الہا
زدہ بمعنی آید اول قسمے از سحر ساحران باشد
چنانکہ مرزا برق میفرمایند ؎ نہ ہو بچا کبھی یار کے
دست ستم * یہان موٹھ ساحر کی چلتی نہین *
دوم بہرہ دست داشتن شیران بود بہر بازان
تا قابل جنگیدن شوند و رام گردند سوم قبضہ کمان
و قبضہ شمشیر را گویند *

موٹھ چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون
والف مصدری موثر شدن سحر ساحران بود بجای
چنانکہ نظیرش بالا گذشت *

موٹھرا - بمیم بواو مجہول و تای ہندی مخلوط الہا
زدہ رای مہملہ بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول زنجیرہ
از کار طلا و نقرہ کہ بر قبضہ تیغ و کنارہ و گلہای آہن سپر
سازند و نوعے از ساخت زیور و مانند آن بود کہ بران
صنعت سازند چنانکہ حضرت رشک میفرمایند
؎ پاتے ہی تشبیہ تبہ ماہ نو کا بڑھ گیا * موٹھرا
اوسنے جو بنوایا سپر کے چاند مین * دوم قسمے از
بافت جامہ و قماش باشد *

موٹھ کرنا - بمیم بواو معروف و تای ہندی
مخلوط الہا زدہ کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف
مصدری بدست داشتن شیران بود بہر بازان را
جہت جنگانیدن و رام کردن *

موٹھ مارنا - بر کسے سحر کردن بود جرات گوید
؎ دل پہ یون زخم نہان تیغ نگہ نے مارا * موٹھ
جیسے کہ کبھی بر کوئی دشمن مارے *

موجین کرنا - عیش و عشرت کردن باشد *

موج - بمیم بواو مجہول و جیم فارسی زدہ صدا سکہ

در راہ رفتن بپاے رسد ف چپ شدن پا ✽

موچ آنا ــ صدمہ رسیدن بپا در راہ رفتن بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ چل نہین سکتی کا ہرگز تیری اٹکھیلی کی چال ✽ پاؤن مین موچ آئیگی کبک ایسی ٹھوکر کھائیگا ✽

موچنا ــ میم بواو مجہول وجیم فارسی زدہ نون با الف کشیدہ آلہ کہ از آن مو چینند ف موچینہ ع منقاش ✽

موچھو نپر تا و دینا ــ جیم فارسی مخلوط الہا بواو مجہول ونون مختفیہ فوقانی بالف کشیدہ وواو زدہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون والف مصدری تاب دادن ومالیدن بروت بود از دست براے قہر یا بقصد کار بزرگ چنانکہ بحر گوید ؎ تا و موچھونپہ دیا کرتے ہین زاہد کے حضور ✽ تیری رحمت پہ جو ر کھتے ہین گنہگار گھمنڈ ✽

مودی ــ میم بواو مجہول دال مہملہ تحتانی معروف غلہ فروش را گویند ع بقال وکنایہ از کسے کہ سرومان را نوکر دارد ✽

مودی کا چنگل ــ کنایہ از چیزے کہ در قابوی آن آمدہ رہائی مشکل باشد ✽

مور ــ میم مفتوح بواو و رای مہملہ زدہ گل درخت انبہ را نامند و میم بواو مجہول و رای مہملہ زدہ طاؤس را گویند ✽

مورپنکھی ــ بای فارسی مفتوح بنون زدہ کاف مخلوط الہا تحتانی معروف نوعے از کشتی بود کہ بصورت طاؤس باشد ✽

مورت ــ میم بواو معروف رای مہملہ مفتوح بفوقانی کشیدہ ف پیکر ع تمثال جرأت گوید ؎ عبث کعبے مین سجدے کرنے والے سر پٹکتے ہین ✽ صنم خانے کی ہر مورت سے یان سو دل اٹکتے ہین ✽

مورچا ــ میم بواو مجہول و رای مہملہ زدہ جیم فارسی بالف کشیدہ مکانے کہ جہت گرفتن قلعہ در اطراف آن کنند ف مورچال و فوجے را نیز گویند کہ در انجا براے جنگ آمادہ و مستعد ماند چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ لشکر غم کی چڑھائی ہے خبردار اے دل ✽ مورچا ٹوٹنے پائے نہ شکیبائی کا ✽

مورچال ــ براہ رفتن بر سر دو دست باشد کہ پاہا بالا کردہ روند و نوعے از رقص بود ف چتر طاؤس

مورچھل ــ جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ آنچہ از پرہاے دم طاؤس ساختہ بر سر بادشاہان

ازان مگس رانی کنند شیخ ناسخ میفرمایند ؎ چوکہ آونچے
ہیں خوشامد سے وہ اعلیٰ ہوتے ہیں ٭ مورچھل
افسر پہ ہوتا ہے دُمِ طاؤس کا ٭

موڑ - میم بواو مجہول و رای ہندی زدہ جائیکہ
راہ از جانبے بجانب دیگر برگرد چنانکہ شاعرے
در تعریف کوچہ و بازار شہر گوید **مثنوی** ہر اک راہ پر
پیچ گیسو کی طرح ٭ ہر اک موڑ دلکش ہے ابرو کی طرح ٭

موسل - میم بواو معروف سین مہملہ مفتوح بلام
کشیدہ کوبہ بود کہ ازان غلہ وغیرہ کوبند ٭

موسلا دھار - باران کہ بزور و شدت تا دیر بارد ٭

موسنا - میم بواو معروف و سین مہملہ زدہ نون و الف
مصدری ف دزدیدن ٭

موگرا - میم بواو مجہول و کاف فارسی زدہ رای مہملہ
بالف کشیدہ گلیست معروف ٭

مول تول - بہردو واو مجہول ہمان بہا و قیمت ہر چیز بود ٭

مول چکانا - جیم فارسی مضموم کاف و نون بالف
کشیدہ قیمت چیزے فیصل کردن بود ٭

مول لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری
ف خریدن ٭

مولسری - میم مفتوح بواو و لام زدہ سین مہملہ
مکسور رای مہملہ تحتانی معروف درختیست مشہور
بولسری بموحدہ مفتوح و تماشے بود کہ بران گلہا
شبیہ گل مولسری از تارہا دوزند چنانکہ شیخ ناسخ
میفرمایند ؎ طرفہ چمن حسن ہیں ہر نخل ترا قد ٭
کرتا ہے جدا سے سرور دان مولسری کا ٭

موم روغن - روغنے بود کہ روغن خوشبو را
گرم کردہ دران موم اندازند و برلبہا کہ چاک چاک
شود مالند ٭

موم کی ناک - کنایہ از کسیکہ ہرچہ کسے گوید
بران عمل کند و بر قول اول خود برگردد ٭

موم کے ہو جانا - کنایہ از نہایت نازک
بودن کسے باشد ٭

مونڈن - ستراشیدن موہای سر اطفال بود ٭

مونڈنا - میم بواو مجہول و نون غنہ و دال ہندی
زدہ نون و الف مصدری ف ستردن ع حلق
و کنایہ از دست بردی و فریب دہی بود و نیز کسے را
شاگرد کردن مراد اوستادان را وکسے را شاگرد و مرید
خود کردن بود در درویشان کہن سال را ٭

مونڈھا — بمیم بواو مجہول و نون غنہ و دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ بر دو معنی آید اول شانہ ف دوش ع کتف دوم آنچہ برای نشستن مردم از بان یا نی ساختہ بران ریسمان تنند یا از پوست پیلا بافند رشک مغفور میفرمایند ؎ بجا کاتب اعمال کے لکھنے بیٹھے • کہ مونڈھا ہی ایک ایک مونڈھا ہمارا •

مونڈھونکے فرشتے — کنایہ از فرشتگان کاتب اعمال بود چنانکہ رشک مغفور میفرمایند ؎ جب بیٹھے تو فرشتے ہمارے مونڈھون کے • ابھی تو عرش سے کرسی اوتار لیتے ہین •

مونڈھی کاٹنا — کلمہ ایست بمحاورہ زنان کہ ہرگاہ کسے سخنے بخلاف طبع ایشان گوید این کلمہ درحق او بر زبان آرند •

مونگیا — بکاف فارسی زدہ تحتانی بالف کشیدہ رنگیست معروف مانند رنگ سبز باشد ف ماشی •

مونہہ — بمیم بواو غیر ملفوظ و نون غنہ و ہای ہوز زدہ بر دو معنی آید اول دہن ع فوہ و فم دوم روی چہرہ ع وجہ و کنایہ از پاس و لحاظ بود چنانکہ بیدھی خان دہلوی گویند ؎ مرگ نے ہجر الفت مین چھپایا ہی مونہہ تو مونہہ اوسے پردہ نشین کا کیا • و بمعنی سبب و وجہ نیز آید چنانکہ گویند کس مونہہ سے کہتے ہو یا کس مونہہ سے مانگتے ہو چنانکہ جرأت گویند ؎ تیری صورت کو کہون تصویر سا کس مونہہ سے مین • ہین کہاں یہ گرمیان یہ شوخیان تصویر مین • و کنایہ از دم شمشیر و کارد نیز بود و دہن زخم و ناسور را نیز گویند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ سمجھے جو چٹی بنائی ہی سر سے موباف کی • نافہ مشکین ہوا ہی مونہہ ہر اک ناسور کا •

مونہا مونہہ — ہای ہوز اول بالف کشیدہ ف لبالب چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ بھر جای اگر بادہ مونہا مونہہ نکر و بس • میخواری مین ہے ظرف مرا خم سے زیادہ •

مونہہ آنا — الف و نون بالفہا کشیدہ بر دو معنی آید اول کنایہ از جوشش دہان بود ع قلاع میر مرحوم گویند ؎ بھری تھی آگ تیری سو دل مین میر ایسی کچھہ • کہ سکتے روبرو اوس شوخ کے قاصد کا مونہہ آیا • دوم کنایہ از خطاب طنز آمیز بسوی کسی نمودن بود •

مونہہ اوتر جانا — الف بہا و غیر ملفوظ و فوقانی مفتوح رای مہملہ ساکن کنایہ از تغیر و ملال از رنگ

شدن بود چنانکہ صبا گوید ؎ تیری شب چہار دہم کے بناؤ سے ✤ رو دن میں ماہتاب کا کچھہ مونہہ اوتر گیا

مونہہ اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای ہندی مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از راہی شدن کسے بطرفے بود میر تقی گوید ؎ جای عبرت ہے خاکدان جہان ✤ تو کہان مونہہ اوٹھاے جاتا ہی

آتش گوید ؎ جوش جنون میں دیکھیے ہیچھے نہ پھر کے پھر ✤ مونہہ جسطرف کو صورت دریا اوٹھائی

مونہہ بگاڑنا - موحدہ مکسور کاف فارسی بالف و رای ہندی کشیدہ نون و الف مصدری کنایہ از زخمی کردن روی کسے و سزا دادن بکسے بود بر ہیچ جرم ✤

مونہہ بگڑنا - موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از تغیر صورت و ہیئت روی کسے بود و ترش کردن روی عبس چنانکہ اسیر گوید ؎ غنچہ کا رو بیرو بے وہین مونہہ بگڑ گیا ✤ دیکھا وہ قد تو خاک مین شمشاد گڑ گیا ✤

مونہہ بنانا - موحدہ مفتوح ہر دو نون بالفہا کشیدہ کنایہ از درہم کشیدن رو بود و روے ترش کردن چنانکہ میر تقی مرحوم میفرمایند ؎ اوس سے جب نہ تب بھنے بگڑا ہی پایا ✤ یہی اچھے مونہہ کو بنا جانتا ہے ✤ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ مونہہ بنائے کیون ہو قاتل پاس ہی تیغ نگاہ ✤ باغ میں ہنستی ہیں گل تو مونہہ بگاڑا چاہیے ✤

مونہہ بند ہونا - کنایہ از سخن نکردن خاموش شدن کسے بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تیر سے نالی نکلتے ہیں پیاپے ہجر میں ✤ مونہہ مرا ہوتا نہیں مثل لب سو فار بند ✤ و کنایہ از مندمل شدن زخم نیز باشد ✤

مونہہ بنوانا - موحدہ مفتوح نون ساکن واو و نون بالفہا کشیدہ محاورہ ایست کہ مفہومش خود را لائق کارے و سزا وار امرے ساختن باشد چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ تری صورت سی ہنسنا تھا نہ لازم ✤ گلون نے مونہہ کو بنوایا تو ہوتا ✤

مونہہ بولا بھائی - کسیکہ او را برادر خود از زبان گفتہ باشند نہ برادر خواندہ و اگر زن را خواہر خود گفتہ باشند مونہہ بولی بہن گویند چنانکہ میر تقی

مرحوم گویدے دیکھ کے دست و پای نگارین جنکو سر
رہجاے نکیون ٭ موںنہ بولی ہی بارو گویا مہندی
اوسکی رچائی ہوئی ٭

موںنہ بھرائی - موحدہ مخلوط الہا مفتوح
رای مہملہ بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف کنایہ
از رشوت دادن بود کسے را لفت زبان ہندی
چنانکہ خواجہ آتش گویدے زبان کیلئے کا نقش
موںنہ بھرائی ہے ٭ دہان غنچہ کو رکھتا ہی نشتہ
خاموش ٭

موںنہ پر چڑھنا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ
ساکن جیم فارسی مفتوح بہ رای ہندی مخلوط الہا
زدہ نون والف مصدری کنایہ از مقابلہ کردن بود
خواجہ میر درد گویدے بے ہنر دشمنی اہل ہنر سے
اگر ٭ موںنہ پہ چڑھتے تو ہین پیچھے ہی اوتر جاتے ہین ٭
ایضاً خواجہ آتش گویدے تمھاری تیغ کے زخموں
کے ماسوا کوئی ٭ بہادروں سے کہ جو موںنہ پر چڑھے ہو
مجال نہین ٭

موںنہ پر رکھنا - سخنے بر روی کسے گفتن یعنی
بروی انچہ گفتن باشد چنانکہ میر تقی سلمہ فرمایند

سے خوشامد رکھو کہ اسمین بہت ہین قباحتین ٭
رکھین تمھارے موںنہ پہ تو تمکو برا لگے ٭

موںنہ پر قفل لگجانا و موںنہ پر مہر لگجانا -
کنایہ از سکوت و خاموشی باشد جرأت گویدے
اُسکے آواز اپنی جب در پر سنا جاتے ہیں ہم ٭ موںنہ پر
میرے مہر خاموشی لگا جاتے ہیں ہم ٭ شیخ ابراہیم ذوق
گویدے بیٹھے بھرے ہوے ہین خم مے کی طرح
ہم ٭ پر کیا کرین کہ مہر ہے موںنہ پر لگی ہوئی ٭

موںنہ پر ہوائی چھوٹنا - کنایہ از پریدن
رنگ چہرہ بود شیخ امداد علی بحر گویدے آہ سوزان
دل بحر داغ سے کھینچون مین اگر ٭ آپ ہوائی
ابھی مہتاب کے موںنہ پر چھوٹے ٭

موںنہ پھٹ - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح
تبای ہندی کشیدہ کسیکہ شیوہ او در سخن گفتن
بی تہذیبی بود یعنی ہر چہ در دہن آید بگوید دہن دریدہ

موںنہ پھر جانا - باے فارسی مخلوط الہا
مکسور برائے مہملہ زدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ
مائل گردیدن روے کسے بجانبی بود ہنگام ترک
التفات یا از ضرب تپانچہ وغیرہ و کنایہ از عدم خواہش

چیزے نیز بود چنانکہ مرزا برق میفرماید ؎
ایسی شیرینی کبھی قند مکرر مین نہین * بوسہ ہای
لب سے مونہہ اے یار جانی پھر گیا *

مونہہ پھوٹنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو مجہول
ورای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از بشرم
شدہ سخن گفتن باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ یاد ہے کچھ تو اس خمیازہ کش میخوارہ کو
ساقی * طلب کرتا ہی یہ مونہہ پھوٹکر اپنا جاہی ہی *
ذوق دہلوی گوید ؎ تو نے گل کو سر پہ رکھا جب
چمن مین توڑ کر * مین بھی حاضر ہون کہا غنچہ نے
یہ مونہہ پھوٹکر *

مونہہ پھیرنا - بای فارسی مخلوط الہا بتحتانی
مجہول ورای مہملہ زدہ نون والف مصدری ف
روگردانیدن ع اعراض وکنایہ از بیمروتی و
بے اعتنائی بود خواجہ آتش گوید ؎ نہ ہم پھر نگی
ہزار آپ ہمسے مونہہ پھیرین * تمہین ہی سہل
ہمین بیوفائی مشکل ہے *

مونہہ پھیلانا - بای فارسی مخلوط الہا مفتوح
بتحتانی زدہ لام ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از خواہش
وطمع چیزے بود *

مونہہ تھتھانا - فوقانی مخلوط الہا مضموم
فوقانی مخلوط الہا دوم ونون بالفہا کشیدہ فرو ہشتن
لب وصورت ناراض ساختن بود *

مونہہ جھٹک جانا - جیم مخلوط الہا وتای ہندی
ہر دو مفتوح کاف ساکن جیم دوم ونون بالفہا
کشیدہ کنایہ از آثار ناتوانی وبیماری بر چہرہ ہویدا
شدن بود چنانچہ آتش گوید ؎ کسی کی سرین
ہوا دردمیرا مونہہ جھٹکا * کیسے پاؤن مین موچ
آئی ہین نے سر ٹپکا *

مونہہ جھوٹالنا - اندک خوردن یا شلف نہار نمودن

مونہہ چڑانا - جیم فارسی مکسور رای ہندی والف
بالفہا کشیدہ دہن مانند دہن کسے ساختن برای
خندہ مردمان لب خود را فرو ہشتن و دہن کج وکج
ساختن ف روی نمائیدن آتش گوید ؎ پری سے
چہرے کی اوپر نہین ہین لہراتی * یہ مونہہ چڑاتی
ہین گیسوے یار گھونگھٹ کا *

مونہہ چڑھا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی
مخلوط الہا بالف کشیدہ کسیکہ بادب وگستاخ از کسی بود *

مونہہ چڑھنا - جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری کنایہ از زیادہ گستاخ شدن کسے از کسے بود چنانکہ صبا گوید
؎ میری طرح اسی بھی ملا دے نہ خاک میں * آئینہ اور صنم کے بہت مونہہ چڑھے نہیں *

مونہہ چھپانا - ف روپوشی میر تقی مغفور گوید
؎ کوئی نا امیدانہ کرتے نگاہ * سو تم ہم سے مونہہ ہی چھپا کر چلے *

مونہہ چھوٹنا - کسے را برای کردن کارے گفتن کہ نہ خود را بدل منظور باشد نہ از وی توقع کردن انکار بود مؤلف گوید ؎ بھلا وہ اور دیتا بوسہ لب فقط چھوٹا تھا مجکو یار کا مونہہ *

مونہہ خشک ہوجانا - حالتی باشد کہ در ترس و خوف رو دہد مومن خان دہلوی گوید ؎ تر وہ ہیں مرے سومن کہنکا م جواب * خوف سے مونہہ اور زبان ہر سخنور خشک ہو *

مونہہ در مونہہ - ف روبرو *

مونہہ دکھانا - روبرو شدن باشد میر تقی مرحوم گوید ؎ وصل میں رنگ اڑ گیا میرا * کیا جدائی کو مونہہ دکھاؤنگا *

مونہہ دکھائی - دال مہملہ مکسور کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ ہمزہ تحتانی معروف نقدے کہ روی کسے دیدہ بادو میدہند رونمائی میر تقی مغفور میفرمایند ؎ آنا شوں ناداری سے ہمنے جی دینا ٹھہرایا ہے * کیا کہیے اندیشہ بڑا تھا اوسکے مونہہ دکھلائی کا * لیکن فصیح اول ست *

مونہہ دھو رکھنا - دال مہملہ مخلوط الہا بواو مجہول رای مہملہ مفتوح بکاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری محاورہ ایست کہ مفہومش یاس و نا امیدی از چیزے و بے نیل مقصود ماندن بود چنانکہ جرأت گوید ؎ کوئی دل مانگے تھا تو کہتے تھے ہم مونہہ دھو رکھو * سو یہ کہتے کہتے اب اشکوں سے مونہہ دھونا پڑا * شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ای بحر رحم کہانے گا وہ رونے پہ ترے رونا دھو رکھیے اپنے مونہہ کو ذرا چشم تر سے آپ *

مونہہ دیکھنا - دال مہملہ تحتانی مجہول کاف مخلوط الہا زدہ نون والف مصدری بوقت صبح از خواب بیدار شدہ روی کسے دیدن بود چنانکہ

بحر گویدے اللہ نے جمال دکھایا حبیب کا * سونہہ دیکھکر
اوٹھے تھے کسی خوش نصیب کا * ایضاً شیخ ابراہیم ذوق
گویدے جس جگہ بیٹھے ہیں با دیدۂ نم اوٹھے ہیں * آج
کس شخص کا سونہہ دیکھکے ہم اوٹھے ہیں * وکنایہ از
ناامیدی و یاس نیز باشد چنانکہ جرأت گویدے اپنے پہلو سے
وہ جب اوٹھکے چلا ای جرأت * کیسے سونہہ دیکھکے بس
رہگئے مجبور سے ہم * شیخ امداد علی بحر گویدے مقبول
کوئی عرض گنہگار کی نہین * سونہہ دیکھتی ہین میری
دعائین مجیب کا *

سونہہ دیکھی بات - سخن بہواجبہ باشد کہ بارعایت
کنند میر تقی مرحوم گویدے آرسی آرسی ہے وہ ہے وہی ہے
یہ نہ سونہہ دیکھی کی سی ہین نے کہی * ایضاً سودائے مغفور
گویدے نہ بھول ای آرسی گر یار کو تجھسے محبت ہے *
بھروسا کچھ نہین اوسکا یہ سونہہ دیکھی کی الفت ہے *

سونہہ دینا - کنایہ از توجہ باشد *

سونہہ ڈھانکنا - گریہ کردن زنان بر میت باشد
بحر گویدے نہ کہتا تھا مین اوسپر جان بھی دونگا
تو کیا ہوگا * ہوا غم کسکو میرا کون رویا کسنے سونہہ ڈھانکا *

سونہہ زرد ہوجانا - کنایہ از ترسیدن بود شیخ
ابراہیم ذوق گویدے سینہ ہین بوالہوس کے بھی تھا
آبلہ مگر * نشتر کا نام سنتے ہی سونہہ زرد ہوگیا *

سونہہ زور - بزای معجمہ بواو مجہول و رای مہملہ زدہ بر دو
معنی آید اول کنایہ از کسیکہ بسیار گویا و طلیق بود چنانکہ
شیخ ناسخ سیفرمایندے دم بخود صور قیامت ہو جو
نالان ہون مین * پر یہ چپ رہتی نہین ہے بڑی سونہہ زور یہ
گھٹا * دوم کنایہ از اسپے کہ چالاک تر باشد و ہنگام
بازداشتن از رفتار باز نہ ایستد شیخ ناسخ سیفرمایندے
بیچ مین رکتا نہین زنہار جز ملک عدم * توسن
عمر رواں بھی کسقدر سونہہ زور ہے *

سونہہ سرخ ہوجانا - سرخ شدن روے مردم بود در شدت
غصہ و غضب *

سونہہ سے بات لے لینا - کنایہ از سخنے بود کہ
کسے ارادہ گفتن آن سخن کردہ باشد و ہنوز گفتہ
نبود کہ دیگرے بگوید ف سخن از دہن کسے گرفتن *

سونہہ سے بات نکلی اور پرائی ہوئی - مثلیست
مشہور خواجہ آتش گویدے یہ صدا آتی ہے خموشی کی
سونہہ سے نکلی ہوئی پرائی بات *

سونہہ سے پھوٹنا - بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف

وتای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از سخن
کردن بود شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کھلتی نہین کل کی
بدمزاجی ٭ غنچے نہین منہ سے پھوٹتے ہین ٭

مونہہ سے پھول جھڑنا - کنایہ از رنگین سخنی و
خوش کلامی بود شیخ ناسخ میفرماید ؎ پھول جھڑتے
ہین ترے منہ سے جو ای رنگین بیان ٭ نکتہ چین
آیا تری محفل مین گلچین ہو گیا ٭

مونہہ کالا کرنا - کنایہ بدنام کردن بود ٭

مونہہ کا نوالا - کنایہ از کار آسان تر و سہل تر بود ٭

مونہہ کرنا - آمادہ شدن زخم بود بجہت انفجار ٭

مونہہ کھولنا - کاف مخلوط الہا بواو مجہول ولام زدہ
نون والف مصدری کنایہ زبان درازی کردن و بدگفتار
کسے را باشد مومن خان دہلوی گوید ؎ بات پوری
بھی منہ سے نکلی نہین ٭ آپ نے گالیون پہ منہ کھولا
جرأت گوید ؎ دیکھ ادھر کو مین نے کہا تھا غیرون کو
تم نے دو دو چپکے سے منہ کھلوا کو نہ میرا جلا دو بس جانے دو

مونہہ کی کھانا - کاف بتحتانی معروف کاف مخلوط الہا
و نون بالف کشیدہ کنایہ از الزام خوردن و مورد ملامت
شدن از کردن کارے بود چنانکہ مرزا برق میفرماید
؎ نہ گیا دل سے شوق بوسۂ لب ٭ بارہا اس سے منہ
کی کھائی ہے ٭

مونہہ لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالف
کشیدہ کنایہ از توجہ و التفات نمودن بجانب کسی بود
چنانکہ سودا گوید قطعہ عجب احوال کو سودا ستم سے
تیرے پہونچا ہے ٭ کوئی معشوق بھی عاشق پہ یہ
بیداد کرتا ہے ٭ لبان نے ترے ہاتھون سے نالان
او سکو پاتے ہین ٭ کوئی ٹک منہ لگاتا ہے تو وہ فریاد
کرتا ہے ٭ میر تقی گوید ؎ کیا حرف دلنشین ہو وہ جس کے
شل خط مدام ٭ اغیار روسیاہ ترے منہ لگا کئے
خواجہ آتش گوید ؎ سبو و شیشہ و خم سب کی ہے پی پی کے
کسینے منہ نہ لگایا مجھے سواے قدح ٭

مونہہ مارنا - میم بالف و رای مہملہ کشیدہ نون والف
مصدری مکرر دندان زدن سگ شکاری باشد بر صید
و منقار زدن مرغان جنگی باہم مانند مرغ و بٹیر و گزیدن
اسپ و اشتر و زود خوردن جانوران دانہ را باشد
و کنایہ از بند نمودن دہن کسے بود تا ہیچ نگوید و ہیچ
خوردن نتواند چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ خوان
نعمت سے کبھی حظ نہ اوٹھائینگے بخیل ٭ مال کھا سکتے ہین

تقدیر نے مونہہ مارے ہین *

مونہہ موڑنا - بمیم بواو مجہول و رای ہندی زدہ بنون و الف مصدری کنایہ از روگردانی و بازگشت بود از کسے صبا گوید ؎ مونہہ موڑنا بتان حسین سے حرام ہے * موقوف یہ نماز نہین ہے سلام پہ *

مونہہ میٹھا کرنا - بمیم تحتانی معروف تای ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ کاف مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری شیرینی خوردن بود خواجہ آتش گوید ؎ حسرت ہی بوسہ لب شیرین کی رنگیں * میٹھا نہ مونہہ کو تیرے نمکخوار نے کیا * و کنایہ از دادن چیزے نیز بود کسے را جرأت گوید ؎ کبھی انعام نت پاتے ہین اے شیرین دہن تجھسے * کبھی تو ایک بوسے سے ہمارا مونہہ بھی میٹھا کر *

مونہہ مین پانی بھر آنا - کنایہ از انتہای خواہش و رغبت چیزے بود ف آب بدہان گردیدن خواجہ آتش گوید ؎ بھر آئے دیکھ کے مونہہ مین کسطرح پانی * تمھاری ناف سا چشمہ ذقن سا چاہ نہین *

مونہہ مین دانت نہ پیٹ مین آنت - مثل سیند برکسیکہ بسیار کہنہ سال بود *

مونہہ مین زبان نہونا - کنایہ از خاموشی بود خواجہ آتش گوید ؎ تجسا کوئی زمانے مین معجز بیان نہین * آگے ترے مسیح کے مونہہ مین زبان نہین *

مونہہ مین گھنگنیان بھر جانا - کنایہ از خاموشی و ہیچ نگفتن باشد شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ نہ ڈال آبلے ای گرمی فغان مونہہ مین * کہ چپکا بیٹھ رہون بھر کے گھنگنیان مونہہ مین *

مونہہ ہی مونہہ مین کہنا - سخن گفتن بطوریکہ بخوبی تمام فہمیدہ نشود جرأت گوید ؎ مونہہ ہی مونہہ مین کہتے ہین ہم وہ دہان تنگ دیکھ * ہای لب سی لب ملا کیونکر مزا لیجائیے *

موہنی - بمیم بواو مجہول و ہای ہوز زدہ نون تحتانی معروف صورت خوب و پسندیدہ را گویند و بمعنی تسخیر ہم آمدہ کہ بدان کسے را در قابوی خود آورند چنانکہ شیخ ناسخ میفرماید ؎ دیکھا جسے ہو گیا وہ عاشق * تیری آنکھون مین عجب موہنی ہے * و این لغت بدون واو یعنی مہنی ہم مسموع ست الا اصح اول ست *

مولی بچھیا یا مکھن کے نام - مثلے ست مشہور بجاے زنند کہ کسے شئے ناقص و بیکار را بکار نیاید

…رے دہد*

…ئیا - پچک رشتۂ خام دوستار پیوستہ کہ زنان
…بعین سازند*

…ے پرسو ڈرے - مثلیث بجائی زنند کہ
…در مصیبتے مبتلا بود و مصیبتے دیگر اور ارو دہد*

فصل ہاے ہوز

…میم مفتوح ہای ہوز بالف کشیدہ بزبان ہندی
…بی کلان و بزرگ بود چنانکہ گویند مہاراج و
…و مہاجال*

…ا - میم مضموم ہای ہوز و سین مہملہ بالف کشیدہ
…دانہ بود کہ در عہد شباب بر روی مردم پدید آید
…اجہ آتش گویند - دیکھکر آئینہ بیزار نہو
…ہوتے ہین جوش جوانی مین مہاسے پیدا*

…ا - واو مفتوح تبای ہندی کشیدہ باران
…سرہا بارد و چہ ہنگام پیشیا پیش سقف سفالین
…تہ دار ندبا روی چوبہا کہ بعوض سقف اندیپا [illegible]
…نوعے از آتشبازی بود و در فارسی [illegible]
…موحدہ تحتانی معروف برستہ معنی آید اول
…ے کلان تر و مغز دار بود کہ از پوست آن

مرہا سازند دوم ہمان نوعے از آتشبازی بود سوم
عمارتے بلند کہ بالای زینہ بام خانہ یا پیش ایوان یا
صحن باغ برای سیر مہتاب سازند و بمعنی فارسیت*

مہتر - میم مکسور ہای ہوز ساکن فوقانی مفتوح بر اے
مہارزدہ بمحاورہ اہل ہند کناس را گویند*

مہرا - میم مفتوح ہای ہوز ساکن رے مہملہ بالف کشیدہ
افسر کہاران را نامند کہ نیس و ڈولی وغیرہ بردارند*

مُہر آنا - کنایہ از ہیچ سخن ہنر بگسیہم گفتن بود چنانکہ
اسیر گوید - شت رہیون کہ مہر دہن نہ نہیچ شئی
مُہر ابھی کبھی وہ ما انور نہین آتا*

مُہر اوکھڑنا - جدا شدن مُہر بود بعد چسپانیدن کاغذ*

مُہر کرنا - چسپانیدن مُہر بود بر کاغذ*

مُہری - میم مضموم رای مہملہ تحتانی معروف روزنے
کہ آب اندرون خانہ از ان بدر رود و طرف موری
و سر آستین را گویند کہ قریب تر دست باشد و پائینچہ
ازار را کہ قریب پا باشد نیز گویند*

مہک - میم و ہای ہوز ہر دو مفتوح بکاف کشیدہ
ف خوشبو*

مہکنا - نون و الف مصدری پراگندہ شدن خوشبو [illegible]

مہندی - میم مکسور ہای ہوز مخلوط النون ساکن یا میم مخلوط النون مکسور و ہای ہوز ساکن دال مہملہ تحتانی معروف بمعنی آید اول برگیست سبز کہ آنرا سائیدہ در دست و پا مالند تا سرخ گرداند ف حنا ع حنا بنون مشدد دوم رسم حنا بندی را گویند کہ یک روز قبل از شادی عروسی باشد سوم انچہ بتاریخ ہفتم ماہ محرم از کاغذ رنگین ساختہ بر چہار گوشہ آن شمع ہا افروزند ٭

مہندی رچنا - رای مہملہ مفتوح جیم فارسی ساکن نون والف مصدری کنایہ از رنگ بستن حنا در دست و پای مردم بود چنانچہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ رچی ہی ہاتہ میں مہندی چھو و نہ زلفوں کو ٭ دھواں کر نہ کہیں آتش حنا پیدا ٭

مہندی کی ٹٹی - کاف تحتانی معروف تای ہندی اول مفتوح تای ہندی دوم مشدد و تحتانی معروف کنایہ از ہجوم درختہای حنا بود شیخ ناسخ میفرمایند ؎ نیچہ گلگوں چمن کو اب دکھایا چاہیے ٭ رشک سے مہندی کی ٹٹی کو جلایا چاہیے ٭ خواجہ آتش گوید ؎ ابر کرم کے فیض نے ایسا کیا ہے سبز ٭ مہندی کی ٹٹی ہو گئی دیوار باغ کی ٭

مہندی لگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفہا کشیدہ ف حنا بستن ٭

مہندی ملنا - میم مفتوح لام ساکن نون والف مصدری ف حنا مالیدن ٭

مہنگی - کاف فارسی تحتانی معروف گرانی غلہ را گویند ف خشک سالی ع قحط ٭

مہنت - میم و ہای ہوز ہر دو مفتوح بنون زدہ و فوقانی کشیدہ قسمے از درویشان ہنود باشد چنانکہ مرزا تقی ہوس گوید ؎ کیا شرح خاکساری دل کیجیے ہوس ٭ جیتے جی یہ مہنت تو مٹی میں گڑ گیا ٭

مہیسر - میم مفتوح ہای ہوز تحتانی مجہول سین مہملہ مفتوح بر رای مہملہ زدہ نام یکے از اوتار ہنود باشد و پرستشگاہ ایشان را نیز گویند ٭

مہیں - میم مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف و خفای نون کلمہ باشد کہ فائدہ معنی حصر نبات خود بخشد و بنون معلن ف باریک و تنگ ع دقیق ٭

مہینا - نون بالف کشیدہ بمعنی ماہ اول یا مع شہر دوم ملیح ع نحاس ٭

فصل تحتانی

میان - میم مخلوط تحتانی بالف کشیدہ و نون ساکن

نیام تیغ و کارد را گویند ف میان تحتانی ملفوظ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ ہے تصور تیغ کو ہر دم ابروے خمدار کا ٭ دل نہیں گویا بغل میں ہے میان تلوار کا ٭ و میم مکسور تحتانی بالف کشیدہ و نون مخففہ بروزن زبان بر چند معنی آید اول بمحاورہ زنان شوہر را گویند دوم کسے را نامند که مالک چند زنان بازاری یعنی چند طوائف بود سوم کسے را گویند که در فن موسیقی کامل استاد باشد چہارم کلمہ بود که خواجہ سرایان را ازان خطاب کنند پنجم کلمہ باشد که آنرا برای تعظیم مستعد بتخلص شاعران نمایند ششم کلمہ بود که اہل مساوات را ازان خطاب کنند چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ دہن میں آپکے البتہ ہمکو حجت ہے ٭ کمر کا بھید جو پوچھو میان نہیں معلوم ٭ و بایں معنی بمیم مخلوط التحتانی ہم آوردہ اند چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند ؎ فقیرانہ آئے صدا کر چلے ٭ کہ میاں خوش رہو ہم دعا کر چلے ٭ ہفتم کلمہ ایست که نوکر و غلام و کنیز آقا را ازان خطاب کنند ہشتم بنظیر که در محل لطف و شفقت فرزندان و خوردان را گویند ٭

میانا — قسمے از سواری باشد که بہ سان نالکی و مر بیرو و سوار شوند که ماہان بیمار رہ ٭

میان بی بی — شوہر و زن را گویند ٭

میانجی — بمیم مکسور تحتانی بالف کشیدہ و نون مخففہ جیم تحتانی معروف معلم را گویند که دکان تعلیم کند و ف اخوند مید

میان سے لینا — بمیم مخلوط التحتانی بالف کشیدہ و نون زدہ سین مہملہ تحتانی مجہول لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از تیغ کشیدن بود میر تقی گوید ؎ دیکھیں اک دم میں کیونکر تیغ ہو اوسکی بلند ٭ گو کہ خونریزی او سنے میان سی لی ہو ابھی ٭ بحر گوید ؎ اک گیری پیا گر میان سے جانا لینا سو رچہ تیغ کا اقلیم سلیمان لینا ٭

میان مٹھو — بمیم مکسور تا ی ہندی مخلوط الہا مشددہ بواو معروف کلمہ بود که توتی را ازان خطاب نمایند ٭

میانی — نون تحتانی معروف پارچہ که درمیان ہر دو پارہ شلوار دوزند ف خشتک ٭

میٹھا — میم تحتانی معروف تا ی ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ بر چند معنی آید اول ہر چیز شیرین بود ف شیرینی ع حلو و حلوا را نیز گویند که در شب برات بر نان نہادہ فاتحہ اموات دہانند یا در محرم بیسا کنند

امام حسین ساز شد دوم میوہ شیرین را باشد سوم نام تماشے باشد پ شیرین بات چہارم کنایہ از کسے کہ گفتگو و روش و وضع زبان دارد پنجم بمعنی ملمع فارسی آید چنانکہ بحر گوید ؎ ناز خاطر میں ہی انداز طبیعت میں ہے ✤ زہر میں کھاؤں جو دو میٹھا کیا ہی ذوق دہلوی گوید ؎ حرف تلخ اوس لب شیرین سے سن اک بات پر آہ ✤ ناصحا سنتے ہیں ہم کچھ تو ہے میٹھا سا کہو ✤

میٹھا برس - بمحاورہ زبان عبارت از سال ہژدہم عمر کودکان باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید مصرع ✤ چڑھا میٹھے برس سے سن تو سب کچھ ہی حلاوت ہی ✤

میٹھا پانی - بای فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف کنایہ از آب خوش مزہ باشد ف آب شیرین ✤

میٹھا تیل - فوقانی تحتانی مجہول ولام کشیدہ روغن کنجد بود ✤

میٹھا زہر - قسمے از سم بود شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ اک خلاوت ہی عداوت میں بھی اوس ظالم کے ✤ کہ اگر زہر بھی دیتا ہی تو میٹھا ہمکو ✤

میٹھا کدو - کدوی گرد را گویند کہ ازان حلوا سازند و در گوشت ہم پزند ✤

میٹھا منہ - کنایہ از تیزی خفیف شمشیر و کارد بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ تلخی مرگ کا ہرگز مجھے اندیشہ نہیں ✤ میٹھے منہ پر سے مرے یار کی تلوار ہے بس ✤

میٹھا میٹھا درد - کنایہ از درد خفیف باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ طبیب اوس لب شیرین کی جو مجھکو تمنا ہے ✤ تو دل میں کیا کہوں اک میٹھا میٹھا درد سہتا ہے ✤ رشک مغفور سفیر مامند ؎ کیوں نہ اوٹھے رشک کے سینہ میں میٹھا میٹھا درد ✤ ایک بت شیرین ادا کی یاد آ میں چھاتیاں ✤

میٹھی باتیں - موحدہ بالف کشیدہ فوقانی تحتانی مجہول ونون مخفیہ کنایہ از سخنان خوش و دلچسپ بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ میٹھی باتین نہ تو کیا کر ✤ مر جائیگا کوئی زہر کھا کر ✤

میٹھی باڑھ - تای ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف موحدہ بالف کشیدہ و رای ہندی

وبفتح میم چرک بدن مردم بود ع زانکس چنانچه
رشک مغفور میفرمایند ؎ یار شکین خط کا اتنی
بات مین سارا ہی وصف * گیسوون کا میل جہتکر
عنبر اشہب بنی * و کلمہ بود کہ فیلبانان فیل را از ان
کلمہ رانند *

میلا - لام بالف کشیدہ ہر چہ مکدر و چرک آلود
بود مانند آب مکدر و جامہ چرک و غبار آلود ع
کدر و میم تحتانی مجہول لام بالف کشیدہ انبوہ و
ہجوم نمودن خلائق بجای معین برای سیر و تماشا
بود شیخ امان علی سحر گوید ؎ ہین کیا جو تربت
پہ میلے رہے * یہ سب کچھ ہوا ہم اکیلے رہے *

میلا لگنا - جمع شدن مردمان باشد برای
سیر دہر جائے بروز معین *

میل جول - ہمان آمیزش بود *

میلخورا - میم مفتوح تحتانی و لام زدہ خای
معجمہ بواو مجہول رای مہملہ بالف کشیدہ جانورکہ
خاکستری رنگ باشد ع ادکن *

مین - بالفتح و نون مخففہ کلمہ ایست کہ بر نفس خود
اطلاق کنند و میم تحتانی مجہول کلمہ بود کہ فائدہ
معنی ظرفیت دہد *

مینا - میم تحتانی معروف کار سبز کہ بر شیشہ و
آلات نقرہ کنند و بمیم مفتوح تحتانی زدہ مرغیست
خوشگو و سیاہ رنگ ف سارک *

مینا بازار - میم تحتانی معروف نون و بای
موحدہ بالفہا کشیدہ زای معجمہ بالف و رای مہملہ کشیدہ
زنانہ بازار را گویند و بازارے کہ برای سیر بادشاہان
مہیا میکنند دران اشیای گوناگون جمع شوند *

مینڈنی - میم تحتانی مجہول و نون غنہ و دال
مہملہ زدہ نون تحتانی معروف مردمان کہ برای
سیر تماشاگاہ روند چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎
وائے قسمت کبھی پہونچے بھی جو ہم کم طالع * میلے
سے مینڈنی کے پھرنے کی تیاری تھی *

مینڈکی کو زکام ہونا - تمثیلیست بر کسے
زنند کہ لائق کردن کارے نبود و ارادہ آن کار کند

مینڈھا - دال ہندی مخلوط الہا بالف کشیدہ
میش نر کہ شاخدار و جنگی بود ف قوچ ع کبش
و کنایہ از موجیکہ از شدت باد بدریا برخیزد چنانکہ
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ دریای اشک بڑھکر

سہو نچیگا جب فلک پر یہ مینڈھے کی بھی نہ ٹکر
سیل سحاب ہوگا*

مینڈھا اوچھلنا - الف بواو غیر ملفوظ جیم فارسی مخلوط الہا مفتوح بلام زدہ نون والف مصدری
کنایہ از برخاستن موج دریا بود از شدت باد بحر گوید
ع بحر غم نے کھائی ٹکر ایسی موج اشک کی * سر پھوڑ
چکرا گیا مینڈھا اوچھلکر رہگیا*

مینڈھی - دال ہندی مخلوط الہا تحتانی معروف
چند موی سر زنان کہ بافتہ باشند*

مینڈھیان گوندھنا - تحتانی بالف کشیدہ ونون مختفیہ چند چند موے سر جدا جدا بافتن بود زنان را

مینک - بروزن اینک مردمک چشم را گویند شیخ امداد علی بحر گوید ع اگر روغن رخ محبوب کے تل کا
اوسے پہونچے * چراغ گل سے روشن دیدۂ مینو
کی مینک ہو*

مینے کا کام - بمیم تحتانی معروف نون تحتانی مجہول نقاشی کہ برطلا ونقرہ با آبگینہ رنگین کنند
ف کار مینا شیخ ناسخ میفرماید ع رنگ
پان سے سبز ہوا نگ کے کندن سے گال * متبذل
تشبیہ ہے سونے پہ مینا ہو گیا *

باب نون

فصل الالف

نا - کلمہ ایست کہ در آخر اسما واستعمال آمدہ فائدہ معنی
استحکام و استواری دہد غالب دہلوی گوید ع کیا
فرض ہے کہ سب کو ملے ایک سا جواب * آؤ نا ہم بھی سیر
کریں کوہ طور کی *

ناب - نون بالف موحدہ کشیدہ نشانیکہ در وسط
شمشیر از متصل نوک شمشیر تا قبضۂ آن باشد و در
استعمال مؤنث ست*

ناپ - نون بالف وبای فارسی کشیدہ پیمانہ ہر چیز
بود وامر از پیمودن نیز باشد*

ناچ گھر - کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح برای
مہملہ زدہ متعارف ست*

ناچ نچانا نہ آنگن ٹیڑھا - مثلیست بر کسے
زنند کہ دخل در کاری ندارد و در کردن آن اظہار
بیدخلی نکنند بلکہ ہیچ عذر وحیلہ درمیان آرد*

ناچ نچانا - نون مفتوح جیم فارسی ونون بالف

کشیدہ کنایہ از سرگشتہ و حیران کردن کسی بود ٭
ناچنے نکلے تو گھونگٹ کیسا ٭ مثلیست
بجائے زنند کہ کسے ارادہ ہیچ عیب نمودن کند
و دران حال شرم دامنگیر او شود ٭
ناخن لینا - افتادن اسپ بود ہنگام رفتار
بصدمہ سنگ و مانند آن کہ بپای اسپ رسد ف
شکو چیدن و بمعنی ناخن چیدن نیز آمدہ ٭
نادری - بدال مہملہ زدہ ورق گنجفہ کہ قابل داشتن
در گنجفہ بازی نباشد ٭
نادہند - دال مہملہ مکسور بہای ہوز مفتوح بنون
و دال مہملہ زدہ کسیکہ چیزے از کسے وام گرفتہ ندہد ٭
ناراض - کسیکہ ناخوش باشد چنانچہ مرزا برق
مرحوم میفرمایند ؎ طالب سجدہ وہ بت ہے
مجھے معلوم ہوا ٭ اب یہ منظور ہے ناراض خدا مجھسے ہوا ٭
ناڑا - نون و رای ہندی بالف کشیدہ رشتہ ہای
خام رنگین کہ رنگریزان رنگ زدہ در محرم فروشند
چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ جلد رنگ ای دیدہ
خونبار اب تار نگاہ ٭ ہے محرم اوس پری پیکر کو
ناڑا چاہیے ٭

ناز اوٹھانا - ف ناز برداری ٭
نازبو - گلیست معروف ف شاہسفرم ع ریحان
نازکبدن - زای معجمہ مضموم کاف ساکن نوعے
از درخت کنار بود کہ ثمرش بسیار شیرین و تنک
پوست باشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎
مین مرگیا ہون اوسکی نزاکت پہ دوستو ٭
چاہے جریدتین ہو نازکبدن کی شاخ ٭
ناز کرنا - ف ناز کردن و نازیدن ٭
ناس - نون بالف و سین مہملہ کشیدہ تنباکو
و جز آن کہ در بینی دمند یا بو بنید ع سعوط و
شموم و تباہی و فنای چیزے و کسے نیز بود ٭
ناس لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف
مصدری دمیدن چیزے در بینی بود ٭
ناس ہونا - ہای ہوز بواو مجہول نون و الف
مصدری کنایہ از تباہ و فنا شدن چیزی یا کسی نیز
ناشپاتی - نون بالف کشیدہ و شین معجمہ
زدہ بای فارسی بالف کشیدہ فوقانی تحتانی معروف
میوہ ایست مشہور مشابہ بامرود ٭
ناشتا - طعامیکہ بوقت صبح خورند ف

چاشت و نهاری ۞

ناف - فارسیست ع سُرّه ۞

ناف ٹلجانا - تای ہندی مفتوح لام ساکن جیم و نون بالفها کشیده بجای خود نماندن عصبات وعضلات ناف بود ف ناف افتادن چنانکه خواجه آتش گوید ؎ کھینچکر تیغ کمر سے کسی دکھلاؤگے
ناف معشوق نہیں ہون کہ مین ٹلجاؤنگا ۞

ناقوس پھونکنا - دمیدن ناقوس بود ۞

ناک - نون بالف و کاف کشیده عضویست از اعضای چهره ف بینی ع انف و کنایه از شرم و غیرت و آبرو نیز بود چنانکه شیخ ناسخ میفرماید ؎ آگے اوس گل کے دعوے خوشبو ۞ باغبان گل سے منہ پہ ناک نہیں ۞

ناکا - نون و کاف بالفها کشیده سه معنی دارد اول صد شهر ف در ہند دوم سوراخ سوزن ف چشم سوزن ع سم الخیاط سوم جانوریست دریائی کہ مردم را فرو برد ف نهنگ ع تمساح ۞

ناک بهنا - رطوبتی از بینی بهم برآمدن باشد ۞

ناک بهون چڑھانا - کاف ساکن موحده مخلوط الها مفتوح بواو زده و نون مختفیه کنایه از آزرده شدن بوقت چین برابرو افگندن شیخ ناسخ میفرماید ؎ مین گیا جب اوسکے گهر ایسی چڑھائی ناک بهون
ہو نہ ممسک کی یہ صورت روی مہمان دیکھکر ۞ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ عاشق سے ناک بهون نہ چڑھا او کتاب رو ۞ ہم درس عشق میں یہ الف بی پڑھے نہیں ۞

ناک پر مکھی نہ بیٹھنے دینا - بای فارسی مفتوح رای مهمله ساکن میم مفتوح کاف مخلوط الها مشدد تحتانی معروف کنایه از شرمنده احسان خفیف کسے ہم نشده بود ۞

ناک چنے چبوانا - کنایه از عاجز کردن با کسی ۞

ناک چوٹی گرفتار رہنا - جیم فارسی بواو مجهول فوقانی ہندی تحتانی معروف کنایه از آزردگی و ترش روئی و بدمزاجی و خرد ماغی زنان بود و این محاوره زنان ست ۞

ناک چھنکنا - ف بینی افشاندن ۞

ناک رگڑنا - رای مهمله و کاف فارسی هر دو مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایه از الحاح وزاری کردن بود ۞

ناکڑا - بینی کلان را گویند و سرخی است که در بینی
اندرون بینی پیدا میشود و آن مرض مهلک است *
ناک کا بال - کاف با دو نون کشیده و موحده بالف
و لام کشیده کنایه از کسیکه نهایت مقرب کسے بود
ف موے بینی *
ناک کا تنکا - فوقانی مکسور نون ساکن کاف
بالف کشیده کنایه از خسے که دختران در بینی [illegible]
ناکتخدائی دارند خواجه وزیر گوید ؎ کہہ یا نہ کر رہا
جذب میرا رنگ زرد * دیکھئے ٹھہرے یہ وہاں
کس طرح تنکا ناک کا *
ناک کٹنا - کاف مفتوح تای ہندی ساکن
نون و الف مصدری بریده شدن بینی بود و کنایه
از ذلیل و خوار و خفیف و سبک شدن کسی پیش
کسے باشد چنانکه خواجه آتش گوید ؎ بینی یار
سے دعوے ہے گل نرگس کو * بیحیائی سے
ناک نہیں کٹتی ہے *
ناک میں دم آنا و ناک میں دم ہونا کنایه
از تنگ و عاجز شدن باشد شیخ ابراہیم ذوق
گوید ؎ نہ نکہت ریحان کا دماغ اب کسے تجھ کو لیکن
آتا ہے مرا ناک میں دم اور زیادہ *
ناکند - نون بالف کشیده کاف مفتوح بنون
و دال مهمله زده باصطلاح اسپ تازی آن را گویند که
یک ساله باشد چنانکه شاعری در مدح اسپ ممدوح
گوید ؎ فلک کو سرعت جولان سے اسکو کیا
نسبت * کہ بود چرخ کہن سال یہ ابھی ناکند *
ناگن - کاف فارسی مفتوح بنون زده ماده مار بود
ناگنی - نون تحتانی معروف ہمان ماده مار بود
چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بنتا ہے اژدہا
وہ یہ بنتی ہے ناگنی * ہمسر ہے شاخ زلف بھی حبیب
کلیم سے *
نال - نون بالف و لام کشیده بر سه معنی آید اول
ناف ع مشتره چنانکه شیخ ناسخ میفرماید ؎
نال گڑتا ہے کبھی اور لاش گڑتی ہے کبھی * جزر جیبه خانه
ہے وہ اک روز ماتم خانہ ہے * دوم چیزے
دراز مجوف که بند دف و تنچیه بدان سازند سوم
چیزے که از سنگ یا چوب کنند و بود که آن را زور آوران
بردارند لیکن بدین معنی فارسیت و نعل العین مهمل است
یعنی بعد نون عین است الف نیست کذا فی غیاث اللغات

نالا - لام بالف کشیده جای جاری شدن آب
باران بود *
نال کاٹنا - کاف بالف وتای ہندی زده نون
والف مصدری ناف بریدن کودکان ہنگام زادن بچہ
نالکی - نوعے از سواری بود که کہاران بر دارند واین
سواری از زنان امیران ست *
نال گڑنا - کاف فارسی مفتوح رای ہندی ساکن
نون والف مصدری مدفون شدن ناف بریده
کودکان بود بجائیکه پیدا شده باشند *
نالہ کرنا - ف نالہ کردن *
نالہ کھینچنا - ف نالہ کشیدن *
نالی - لام تحتانی معروف سفال کوچک و دراز را
گویند کہ اندران آب جاری باشد وحوضکے باشد
کہ کفند دست با بر ہر دو کنارۂ آن نہاده ودر نشیب
کنند بدین صورت کہ سینہ ازان گذرانند *
نام - فارسیست ع اسم *
نام اوٹھنا - مُہر کسے بر کاغذ چسپانیده باز
از کاغذ جدا کردن بود تا نامش روشن گردد حضرت
برق میفرمایند ؎ ہمین ہوا ن وہ سوختہ افتاده
گر جب مُہر ہوئی * داغ کاغذ کو لگا نام نہ میرا اوٹھا
نام خدا - کلمہ ایست کہ برای برکت ومحفوظ ماندن
کسے از آسیب چشم بد ودر محل تحسین وآفرین بر زبان
آرند جرات گوید ؎ ٹک منہ ادھر کو کیجیو قربان
جاؤں ہائے * کیا ہی بہار نام خدا آپ پہ ہے آج *
ودر فارسی ہم بدین معنی مستعمل ست *
نام ڈبونا - دال ہندی مضموم وموحده بواو مجہول
نون والف مصدری کنایہ از بدنام شدن یا دیگری
را بدنام کردن بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید
؎ خدا کے فضل سے اوسکو بھی آج رو بیٹھے
رہی تھی نام ڈبونے کو آبرو باقی * ایضاً مؤلف
گوید ؎ بہانہ ڈھونڈھتی تھی چشم تر بدا ایکا *
اسے تو نام ڈبونا تھا آشنائی کا *
نامرد - میم مفتوح رای مہملہ ودال مہملہ ہر دو ساکن
کسیکہ بر ازالہ بکر زن قادر نباشد ف ہیز ع عنین
وکسیکہ در جنگہا گریزد و مقابلہ کسی نکند ف بد دل ع جبان
نام رکھنا - رای مہملہ مفتوح کاف مخلوط الہا
زده نون والف مصدری ہیچ نام کسی نہادن وکنایہ
از عیب نہادن بر کسی یا بر چیزی نیز بود ف حرف گیری

چنانکہ میر تقی مغفور سفیر ماید ؎ جو ترے لب سے کام رکھتے ہیں * یعنی کو وہ نام رکھتے ہیں * جرأت گوید ؎ گر ننگ سے اور نام سے گذریگا نہ جرأت * تو فرقہ عشاق میں سب نام رکھیں گے *

نام روشن کرنا - کنایہ از نیکنامی مشہور شدن در آفاق *

نام کرنا - کاف مفتوح راء مہملہ ساکن نون والف مصدری نسبت کاری بکسی کردن و کنایہ از بلند نامی نیز بود و نام برآوردن *

نام لینا - نام بردن باشد *

نام لیوا - باقیماندہ و وارث کسے بود *

نام مٹنا - گم نام شدن کسے باشد *

نام نکلنا - مشہور شدن بود میر تقی مرحوم گوید مصرع عنقا کی طرح اپنا عزلت سے نام نکلا *

نان پاؤ - باء فارسی بالف کشیدہ و واو قسمے از نان بود کہ گندہ تر و نرم باشد و لغت انگریزیست چنانکہ رشک مغفور سفیر ماید ؎ میرے کھانے سے کیوں فلک ہے کباب * پاؤ روٹی ہے نان پاؤ نہیں *

نان خطائی - قرصے بود کوچک کہ از خمیر میدہ و شکر ساختہ در روغن بریان کنند و فارسیست *

ناند - نون بالف و نون غنہ و دال مہملہ زدہ گرداب را گویند و آوند گلین بود کہ کلان تر و ظرف تر و دہن کشادہ و مدور باشد و تغار سفالین *

ناندھنا - نون بالف کشیدہ و نون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری آغاز کردن کاری باشد مانند آغاز کردن کشیدہ زنان را و کنایہ از آغاز کردن افسانہ و داستان نیز بود *

ناندھیا بیل - نرگاویکہ فقیران بر جل آن مہرہ بسیار دوختہ در بازارہا گردانند و گدائیگری کنند *

نانگھنا - نون بالف کشیدہ و نون غنہ و کاف فارسی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری بگذشتن از چیزے کہ در رہگذر حائل بود *

ناؤ خضر کا ڈوبنا - تمثیلیست بجای زنند کہ رہنما در رہبر کسے باعث تباہی و خرابی او گردد چنانکہ شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ وہ مثل ہے ناؤ یہ کسنے ڈبوئی خضر نے * لیگیا خط ذقن دل کو سو گرداب کھینچ * نواب مرزا مجو صاحب ہندی تخلص سفیر ماید ؎ خط نے رخ کی بہار کھوئی ہے * ناؤ یہ خضر کی ڈبوئی ہے *

ناؤ کا خشکی میں چلنا - تمثیلیست بجای زنند کہ

کسے از اہل دول بے داد و دہش و فیض و کرم نامور شدن خواہد چنانکہ مرزا برق سیفر مایند ؎ ضروری ہے

دریا دلی بہر نام * کبھی ناو خشکی مین چلتی نہین *

ناو کھینا - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول نون و الف مصدری راندن کشتی بدریا بود ناخدایان را *

ناو مین خاک اوڑنا - میم تحتانی مجہول و نون مختفیہ خای معجمہ بالف و کاف کشیدہ الف بواو غیر ملفوظ رای ہندی و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از دروغ صاف صاف گفتن بود *

نائک - ہمزہ مکسور بکاف کشیدہ کنایہ او استاد و کامل در فن غنا و موسیقی بود *

نائکا - کاف بالف کشیدہ زنے کہ مالک چند زنان بازاری بود *

فصل بای موحده

نباہ - نون مکسور موحدہ بالف کشیدہ و ہای ہوز زدہ رسانیدن کارے بود بحد آن *

نباہ دینا - دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری بمعان رسانیدن کاری باشد بحد آن و بسر بردن *

نباہ کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری بمعان ہمرہی کسے کردن باشد در کارے چنانکہ اسیر گوید ؎ بتون کے عشق مین لازم جگر ہی پتھر کا * وہ کیا بشر ہین جو انسے نباہ کرتے ہین *

نباہنا - نون و الف مصدری بمعان معنی بود کہ گفتہ شد یعنے بسر بردن *

نبخیع - نون مکسور موحدہ مفتوح خای معجمہ ساکن فوقانی تحتانی معروف کلمہ ایست بجا ورہ زنان کہ ہرگاہ از زنے بیزار شوند این کلمہ درحق او برزبان آرند *

نبڑنا - نون مکسور موحدہ مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری بپایان رسیدن چیزے بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ فرقت کی شب مین زیست نے اپنی وفا نکی * قبل سحر چراغ ہمارا نبڑ گیا * الا بروز فصحای این زمان این لغت مستعمل نیست *

نبض دیکھنا - دست بردست بیمار نہادن طبیب برای ...

نبضون کا چلنا - کنایہ از حرکت زود و زود نبض بود

نبضون کا نچلنا - کنایہ از نامحسوس شدن حرکت نبض ہا باشد *

نبضین چھوٹنا - کنایہ از ساقط شدن نبض ہا باشد جرأت گوید ؎ احوال کچھ نہ پوچھو کہ کل نبض پر مری *

سکتے ہی ہاتھ جھٹ گئیں نبضیں طبیب کی * بحر گوید ؎
جوڑا کھلا اس ادا سے کھلا ہم تو مر گئے * نبضیں بضیں
جو بال کسی کے بکھر گئے *

نبل - کم زور باشد *

فصل بای فارسی

نپت - نون و بای فارسی ہر دو مفتوح بفوقانی
کشیدہ وقت پیمالش *

فصل فوقانی

نت - نون مکسور بفوقانی کشیدہ وقت ہمیشہ ع
دائم چنانکہ شاعرے گوید ؎ سینہ پر رہتی ہے نت
تصویر یار * دل نے جب چاہا اوٹھا کر دیکھ لی *
الا این روزمرہ قدیم دفی زمانہ متروک الاستعمال است *
نت نیا چیزے کہ ہمیشہ نو باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ قیس و فرہاد
کو اپنی دکھائی ذشت و کوہ * عشق ہمکو نت نیا کام فرماتا رہا * چنانکہ
گوید ؎ مبتلا نت ہی آفت میں دل ہے گرفتار * خدا شکر ہے رہتی ہی جا تی ہے *

فصل تای ہندی

نٹ - نون مفتوح بتای ہندی کشیدہ بازیگر را
گویند وقت رسن بازی و نام راگنی لو نیز ازسی و ششش
راگنی مشہور *

نٹ کھٹ - کاف مخلوط الہا مفتوح بتای ہندی
کشیدہ کنایہ از کسیکہ عیار و دغاباز بود میر تقی میرؔ
گوید ؎ کیا لڑکے دلی کے ہیں عیار اور نٹ کھٹ *
دل لیں ہیں یوں کہ ہرگز ہوتی نہیں ہے آہٹ *

فصل جیم

نج - نون مکسور بجیم کلمہ بود کہ فائدہ معنی انتہا کاری بخشد
نجانے - بنون مفتوح و تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ محل
معلوم نیست بر زبان آرند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند
؎ ہنتو قتل تم تو کیا چاہتے ہو * نجانے خدا کیا
کیا چاہتا ہے * الا فصحای متاخرین این کلمہ را در
کلام خود نمے آرند پس گویا متروک الاستعمال است *

فصل جیم فارسی

نچلا - نون مکسور جیم فارسی ساکن لام بالف کشیدہ
کسیکہ دست و پا را از حرکت و سکون بیکجا بود وقت
شائستہ چنانکہ جرأت گوید ؎ ہنوز وہ بھی ہے
بیتاب گر مجکو ہے بیتابی * نہیں ممکن کہ اب نچلا
ذرا وہ دلستاں بیٹھے * حضرت رشک میفرمایند
؎ وحشت ہے تو مرقد میں ٹھہر نیکے نہیں پاؤں
نچلے نہیں رہنے کے مرے ہاتھ کفن میں *

فصل رای مہملہ

نرا — نون مکسور رای مہملہ بالف کشیدہ ترجمۂ صرف محض و خالص باشد۔

نرالا — چیز عجیب باشد۔

نرسنگا — اول مفتوح دوم ساکن سین مہملہ مکسور نون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ ف کرنای ع صور ناقور

نرماہٹ — نون مفتوح برای مہملہ میم بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح تای ہندی ف نرمی ع ملائمت

نری — نون مفتوح رای مہملہ تحتانی معروف ف مجاہد ع جرم

فصل سین مہملہ

نسکٹا — کاف مفتوح تای ہندی بالف کشیدہ کنایہ از خواجہ سرا باشد۔

فصل شین معجمہ

نشئہ — نون مفتوح شین معجمہ ساکن ہمزہ مفتوح بہای ہوز ف بیخودی و مستی کہ از آشامیدن شراب و بنگ و استعمال دیگر مسکرات حاصل آید و فارسی ست ع کیف و سکر۔

نشہ آنا — الف و نون بالف کشیدہ کنایہ از بیخود شدن از آشامیدن شراب و مانند آن بود۔

نشہ اترنا — الف بواو غیر ملفوظ فوقانی مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری مراد از خمار باشد و کنایہ از بہوش آمدن کسی از بیخودی و غفلت نیز بود شیخ ناسخ سیفر مایند ؎ یہی وظیفہ ہے دن رات مجکو مستی میں۔ چڑھاؤں جام کوئی نشہ کا اترا ہوا۔ خواجہ آتش گویند ؎ دکھا کر آنکھ بیہوشوں کو وہ ہشیار کرتے ہیں۔ ترش روئی سے اونکے نشے مستوں کے اوترتے ہیں۔

نشۂ پانی — بای فارسی بالف کشیدہ نون تحتانی معروف کنایہ از نوشیدن شراب بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گویند ؎ تہ شمشیر وقت آیا جو اسنے نشۂ پانی کا۔ چڑھایا زخم سے ساغر شراب ارغوانی کا۔

نشہ چڑھنا — جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از مست و بیہوش شدن بود از نوشیدن شراب وغیرہ شیخ ناسخ سیفر مایند ؎ چومتے ہی لب بیگون کے جو لپٹا مجسے۔ رکھیو دور مجھے نشہ چڑھا بوسہ کا۔

نشہ ہرن ہوجانا — ہای ہوز و رای مہملہ ہر دو مفتوح بنون زدہ ہای ہوز دوم بواو مجہول جیم و نون

بالفہا کشیدہ کنایہ از بیہوشی و غفلت بہوش آمدن
کسے بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ چشم جانان
وہ بلا ہے جو شرابی دیکھے * نشہ ہوجائے ہرن آنکھ
خماری ہوجائے *

نشے کا اوتار - ہمزہ تحتانی مجہول الف بواو غیر ملفوظ
فوقانی بالف و رائے مہملہ کشیدہ کنایہ از زوال مستی شراب
بود ع خمار شیخ ناسخ سیفر مانید ؎ یہی و ظیفہ ہے
دن رات مجکو مستی ہین * چڑھاؤن جام کوئی نشے کا اوتار ہوا *

نشے کے ڈورے - دال ہندی بواو مجہول
رائی مہملہ تحتانی مجہول کنایہ از سرخی چشم بود کہ از
نشہ شراب پدید آید شیخ ناسخ سیفر مانید ؎ نشے
کے نہین یہ لال ڈورے * ہین ظالم دلکو جال آنکھین

نشیلی آنکھ - نون مفتوح شین معجمہ و لام ہر دو تحتانی
معروف الف بالف کشیدہ و نون غنہ و کاف مخلوط الہا
زدہ کنایہ از چشم مست بود چنانکہ شیخ ناسخ سیفرمایند
؎ آگئین یاد جو رونے مین نشیلی آنکھین *
اشک ٹپکے مری آنکھون سے سیہ لال سفید *

فصل ظائے معجمہ

نظر عربیست ف نگاہ و بمعنی چشم بد و عین الکمال
ظاہر المحاورہ ہند یافت *

نظرا - نون مفتوح ظای معجمہ ساکن رای مہملہ بالف
کشیدہ کسیکہ در شناختن اشیا مہارت تمام دارد
ع منبصر *

نظر آنا - نون و ظای معجمہ ہر دو مفتوح رای مہملہ
ساکن الف و نون بالفہا کشیدہ ف نظر آمدن *

نظر اوتارنا - دفعیہ ضرر چشم زخم باشد بتصدق
دادن وغیر آن *

نظر اوٹھانا - الف بواو غیر ملفوظ تای ہندی
مخلوط الہا و نون بالف کشیدہ کنایہ از نگہ سیتن
ببالا بود *

نظر باز - کسیکہ در شناختن دزدان وغیرہ
مہارت تمام دارد *

نظر بھر کر دیکھنا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح
برائے مہملہ زدہ کاف مفتوح برائے مہملہ ساکن کنایہ
از غور تمام اطراف کسے یا چیزے دیدن بود *

نظر پر چڑھنا - بای فارسی مفتوح رای مہملہ
ساکن جیم فارسی مفتوح برائے ہندی مخلوط الہا
نون و الف مصدری کنایہ از معزز و ممتاز شدن

کسے در نظر کسے بود مرزا برق میفرمائید ع
چڑھے کہ نظروں پر ملا رتبہ دربار الاحق یہ ہے +
نصرت رشتہ سے منصور آنکھیں ہو گئیں +

نظر پڑنا ۔ ف نگاہ افتادن +

نظر پھسلنا ۔ بائے فارسی مخلوط الہا مکسور
سین مہملہ مفتوح بلام بزدہ نون والف مصدری
محاورہ ایست کہ بہنگام نگریستن اشیا صفت
وشفافت استعمال کنند چنانکہ آتش گوید ع
صفا آئینہ کی وہ چہرہ شفاف رکھتا ہے + پھسلتی
ہیں نگاہیں یار کے رخسار پر کیا کیا +

نظر جلانا ۔ سوزانیدن لتہ سیاہ کردہ از
سیاہی تابہ روغن مالیدہ باشد در شیشہا سوزبر و
سیاہ را برائے دفع ضرر چشم بد بشود و این از مخترعات زنان است

نظر جمنا ۔ جیم مفتوح میم ساکن نون والف
مصدری کنایہ از قائم شدن نگاہ بود بر چیزی

نظر جھاڑنا ۔ تدبیر دفع کردن ضرر چشم
زخم باشد بافسون وانواع دیگر +

نظر سے اوترنا ۔ سین مہملہ تحتانی مجہول
الف بواو غیر ملفوظ فوقانی مفتوح رائے مہملہ ساکن
نون والف مصدری کنایہ از سبک خفیف شدن
کسے در نظر کسے بود خواجہ آتش گوید ع اسقدر
اپنے یہم اشک نے کی موج زنی + آخر کار نظر سے
عرصے دریا اوترا + شیخ ناسخ میفرمائید ع
نہیں چڑھتا ہوں کسی کی بھی نظر پر
ناسخ + یار کی نظروں سے افسوس
میں ایسا اوترا +

نظر سے گرنا ۔ کاف فارسی مکسور رائے مہملہ ساکن
نون والف مصدری کنایہ از پایہ اعتبار افتادن بود
ف از نظر افتادن شاعرے گوید ع مدتوں ضبط
نے اشک آنکھ سے ڈھلنے نہ دیا + پھر جو نظروں سے
گر پایا تو سنبھلنے نہ دیا +

نظر کا کھا جانا ۔ کاف مخلوط الہا وجیم ونون
بالف کشیدہ کنایہ از ضرر رسیدہ شدن کسی از
چشم بد کسے بود +

نظر لگنا ۔ لام مفتوح کاف فارسی ساکن
نون والف مصدری کنایہ از ضرر رسیدہ شدن
کسے بود از چشم بد کسے ف چشم زخم رسیدن
ع عین الکمال چنانکہ حضرت غالب دہلوی

نخلوا دالما زدہ نون والف مصدری کنایہ از جا کردن
کسے در دل کسے باشد مرزا برق مرحوم سیفر باندھے ۵ یار سے
وصل ہوا نقش امل بیٹھ گیا ٭ وہ عمل بین نے کیا جس سے
عمل بیٹھ گیا ٭ غالب گوید ۵ اوسکی بزم آرائیاں سنکر
دل رنجور یاں ٭ مثل نقش مدعائے غیر بیٹھا جائے ہے ٭

نقل اوتارنا کتابے از کتابے نوشتن وصورت
موجود را بصورت کسے مشابہ ساختن باشد در تسخر ٭

نقل کرنا - نون مفتوح بقاف ولام ساکن کاف
مفتوح رای مہملہ ساکن نون والف مصدری بر سہ معنی آید
اول نوشتن کتابے از کتابے نقل گرفتن ونقل
برداشتن دوم حکایت وذکر کسے نمودن سوم سخنان
وحرکات مضحک وامور خندہ آور در انجمن رقص و
سرود وہمراہ مغنیان ساختن بود نقالان را ٭

نقل لینا - کتابے از کتابے نوشتن بود نقل گرفتن

فصل کاف

نکاٹوپی - نون مضموم کاف مشدد بالف کشیدہ
کلاہیکہ آنرا بلند نمودہ بر سر دارند ٭

نکتوڑا - نون مفتوح کاف ساکن فوقانی بواو
مجہول رائے ہندی بالف کشیدہ احسان ومنت وسخت
رنجش وآزردگی ونازوادائے معشوقان را گویند
چنانکہ سودا گوید ۵ نہ مل کمظرفوں سے ہرگز اقبول
آبرو سودا ٭ کسے برداشت ہو ناحق اوٹھائے کون
نکتوڑا ٭ شیخ امداد علی بحر گوید ۵ اک روز یار را
نکتوڑے یار کے ٭ بینی کاٹی مری لبی تیر تفنگ سے ٭

نکٹا - نون مفتوح کاف ساکن تای ہندی بالف
کشیدہ کسیکہ بینی او بریدہ باشد وکنایہ از کسیکہ بیغیرت
وبیحیا باشد نیز بود ونوعے از عنا باشد ٭

نکٹی - تای ہندی تحتانی معروف زنیکہ بینی بریدہ
وبیغیرت وبیحیا باشد وبمحاورہ زنان گریہ را نیز گویند

نکچڑھا - کسیکہ از غرور چین بر جبین ماند ٭

نکڑ - نون مضموم کاف مشدد مفتوح برای ہندی
زدہ جائیکہ آنجا یک راہ تمام شدہ راہ دیگر آغاز شود

نکسیر - بروزن تقصیر خونیکہ از بینی بر آید ٭

نکسیر پھوٹنا - نون مفتوح کاف ساکن سین
مہملہ تحتانی معروف برای ہندی زدہ بای فارسی مخلوط الہا
بواو معروف وتای ہندی زدہ نون والف مصدری
بر آمدن خون از بینی بود ع رعاف خواجہ آتش گوید
۵ زندہ جاوید ہیں قربانیان تیغ عشق ٭ سر کا

لٹا جاتے ہیں بھو تا نکسیر کا *

نکل چلنا ۔ نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن
جیم فارسی مفتوح لام دوم ساکن نون والف مصدری
کنایہ از جا خود پا بیرون نہادن و گستاخ شدن بود
چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ مری طرف سے صبا
کہیو میرے یوسف سے * نکل چلی ہے بہت پیرہن
سے بو تیری *

نکلنا ۔ نون مکسور کاف مفتوح لام ساکن نون
والف مصدری بر چند معنی آید اول برآمدن و بیرون
شدن ع خروج و برآمدن آرزو و ارمان و
حسرت و حوصلہ و ہوس وغیرہ از دل کسی نیز بود
دوم پیش رفتن و سبقت نمودن کسے بر کسے
در راہ رفتن چنانکہ شاعرے گوید ؎ تھے دو
قیس و دونون ابھی میرے ساتھ تھے * میں پیچھے
رہ گیا وہ کچھ آگے نکل گئے * سوم برگزیدہ
شدن یا فی و نکار شدن از امرے چنانکہ مرزا
برق می فرمایند ؎ جب تونے اپنے گھر سے
نکالا نکل گیا * کس سے تیرا چاہنے والا نکل گیا
چہارم افزونی و زیادتی چیزے بر چیزے یا کسے
بر کسے چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بدن
چھٹکا ہے ایسا ایک لیلی کی محبت میں * مری
رانون سے مجنون کے کہیں بازو نکلتے ہیں *
پنجم بازستانیدہ شدن ہیچ عہدہ و خدمت
از کسے بود چنانکہ مرزا برق می فرمایند ؎
پیدل عوض سواروں کے ہیں بعد مرگ ساتھ *
پلٹن ملی جو ہم سے رسالہ نکل گیا * ششم از دست
رفتن چیزے یا وقت کارے باشد چنانکہ
مرزا برق می فرمایند ؎ زندہ رہے فراق
میں وصلت میں جان دی * او سدن چلے
یہان سے کہ جالا نکل گیا * ہفتم دریدہ شدن
پیرہن و جامہ بود چنانچہ خواجہ آتش گوید ؎
ایسی وحشت نہیں دل کو کہ سنبھل جاؤنگا *
صورت پیرہن تنگ نکل جاؤنگا * ہشتم کنایہ
از ایجاد شدن امرے و رواج یافتن چیزے
از کسے باشد *

نکلے ہوئے درخت پھر نہیں سمٹتے ۔ مثل
معروف بجائے زنند کہ ہر گاہ افشائے راز کسے
گردد یا اخراج کسے از جائے شود *

نکما - نون مکسور کاف مفتوح میم مشدد با الف کشیدہ ف ہیچکارہ چنانکہ حضرت رشک مغفر [illegible] ع
پہلو مین چھپکے آنکھون سے لیتا ہے کار دید
دل بھی شریک ہے تو نکما شریک ہے +

نکھار - نون مکسور کاف مخلوط الہا با الف و رای مہملہ کشیدہ ف آرایش ع تزئین +

نکھٹو - تای ہندی مشدد بواو معروف بمحاورہ زنان مرد نالائق و ہیچکارہ را گویند +

نکھرنا - نون مکسور کاف مخلوط الہا مفتوح برای مہملہ ساکن نون و الف مصدری ف آرایش کردن چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ع
عاشق کی خوبصورتی اندوہ و غم مین ہے رنگت
جو زرد ہوگئی چہرہ نکھر گیا +

نکھ سکھ سے درست ہونا - کنایہ از سراپا زیب بودن کسے باشد چراکہ نکھ سکھ بفتح نون و کسر سین مہملہ در ہر دو کاف مخلوط الہا یعنی سراپا آمدہ کہ فی نفس اللغۃ جرأت گوید ع
نکھ سکھ کی درستی ہو کہ زیبندہ ہو گری جھلیا
ہے اسی طرح جو خورشید ہوا گرم +

نکیل - چوبے کہ در بینی شتر انداختہ بدان رسن بندند و شتر را بدان کشند ف مہار +

نکیلا - نون مضموم کاف تحتانی معروف لام با الف کشیدہ آنچہ نوک دار بود و کنایہ از کسیکہ وضعدار باشد جرأت گوید ع
اوس نکیلے سے جو توسن پہ کوئی آنکھ لڑائے + وہین للکار کے وہ تیغ و سپر لے او ترسے + و اگر سے نوکدار مؤنث باشد یا زن وضعدار بود بجاے الف تحتانی معروف آوردہ نکیلی گویند +

نکی موٹھہ - قسمے از قمار باشد +

فصل کاف فارسی

نگ - نون مفتوح بکاف فارسی کشیدہ ف نگین ع نقش +

نگ جڑنا - جیم مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری نگین بحلقہ انگشتر وغیرہ نشانیدن بود +

نگوڑا - نون مکسور کاف فارسی بواو مجہول رای ہندی با الف کشیدہ کلمہ ایست بمحاورہ زنان کہ بر کسیکہ خلاف طبع ایشان بود یا کسیکہ مصیبت زدہ باشد

اطلاق کنند جرأت گوید ع یہ بھی بولا نہ وہ مجھ بے ستم طفلاں دیکھ * پھینکتے کیوں ہیں دوانے یہ نگوڑے پتھر *

فصل لام

نل - نون مفتوح بلام کشیدہ بر دو معنی آید اول نے میان تہی و انچہ مانند نے میان تہی باشد ف نال دوم نام شخصے کہ عاشق دمن بود و قصۂ او مشہور ست *

نلا - لام بالف کشیدہ عصبے باشد با شانہ ناف کہ ہر گاہ دران خلل واقع شود مردم بیمار شوند *

نلوہ - نون مکسور لام بواو مجہول و ہای ملفوظ بے بوٹ بے گزند و بے آسیب *

نلی - لام بتحتانی معروف نے میان تہی بود و قصب و استخوان ساق را مانند *

فصل میم

نمدا - نون مفتوح میم ساکن دال مہملہ بالف کشیدہ ف نمد ع لبند *

نمش - نون مفتوح میم مکسور شین معجمہ کشیدہ کف شیر بود کہ قند آمیختہ آنرا بانوشے [illegible]

از نان تنک خورند ف نمشک *

نمک چکھنا - چشیدن طعام باشد برای یافتن کمی و بیشی نمک *

نمکحرام - کسیکہ بدخواہ آقای خود باشد ف کور نمک *

نمک حلال - کسیکہ خیر خواہ آقای خود باشد

نمکولی - نون مکسور میم ساکن کاف مفتوح بواو زدہ لام بتحتانی معروف ثمر درخت نیم بود و این لغت بنون مکسور و موحدہ بواو مجہول و لام تحتانی معروف نیز مسموع ست الا این زبان اہل دہلی ست *

فصل نون

ننانوے - نون مکسور نون دوم مشدد بالف کشیدہ بنون زدہ واو بتحتانی مجہول عدد یست مشہور ف نود و نہ ع تسع و تسعون و کسانیکہ بجای نون سوم رای ثقیلہ درین لغت خوانند غلط خوانند *

ننانوان - کسیکہ بسبب خست و بخل [illegible]

ننند - نون مفتوح بنون ودال مهمله زده بمحاوره
زنان خواهر شوهر را گویند *
نندوئی - دال مهمله بواو مجهول همزه تحتانی
معروف بمحاوره زنان شوهر خواهر شوهر را گویند
ننگا - نون مفتوح بنون زده کاف فارسی بالف
کشیده ف برهنه ع عریان وکنایه از کسیکه
بیشرم وبیحیا باشد *
ننگی تلوار - کاف فارسی با تحتانی معروف
فوقانی مفتوح لام ساکن واو بالف وراے مهمله
کشیده کنایه از کسیکه هیچ شرم وحجاب وخوف در
گفتگو ومانند آن از مردم نکند *
ننها - نون مفتوح نون دوم مشدد مخلوط الها
بالف کشیده انچه خورد وکوچک بود *

فصل واو

نواڑا کھیلنا - راے هندی بالف کشیده
کاف مخلوط الها تحتانی مجهول ولام زده نون
والف مصدری بزناؤ سوار شده سیر دریا کردن بنوعی
نوتیرهی - نون مفتوح بواو زده فوقانی تحتانی
مجهول راے مهمله مخلوط الها تحتانی معروف

قمار یست که از پاسه ها بازند ف سه سیزده *
نونج - نون مفتوح بواو وجیم زده کلمه بو بمحاوره
زنان که مفهومش مبادا باشد *
نوچ کھسوٹ - نون بواو مجهول وجیم
فارسی زده کاف مخلوط الها مفتوح سین مهمله
بواو مجهول وتاے هندی کشیده کنایه از دست بردی
وغارتگری باشد *
نوچنا - نون بواو مجهول وجیم زده نون و
الف مصدری برکندن چیزے بود *
نوچندی - نون مفتوح بواو زده جیم فارسی
مفتوح بنون زده دال مهمله تحتانی معروف
پنجشنبه آغاز ماه را گویند که دران روز مردم
بزیارت مزارهای بزرگان دین وائمه علیهم السلام
روند ونیز فاتحه اوشان بر طعام وشیرینی
وغیره داده بمومنان تقسیم کنند *
نوچی - نون مفتوح بواو زده جیم فارسی
تحتانی معروف زنیکه دختر یا کنیز زن بازاری
بود وبپیشه او اجرت جماع گرفتن از مردمان باشد
نورتن - نون مفتوح بواو زده راے مهمله فوقانی

بہر دو مفتوح بنون زدہ زیورے راگویند کہ
دران نُہ نگینہ نُہ جواہر باشند و آنرا زنان امیران
بر بازو بندند چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
لخت جگر سے میرے قیمت میں بڑھ چلے تھے
چھوٹے بڑے نگینے سب اوسکے نورتن میں
نور چھننا - نور ماہ و خورشید و روشنی شمع و
چراغ از پردہ بیرون آمدن باشد
نور کا تڑکا - کنایہ از اول وقت صبح بود
چنانکہ برق مغفور میفرمایند ؎ مانند صبح یار میں
جلوا ہے نور کا * کہتے ہیں لوگ جسکو تڑکا ہے نور کا
نوسکھیہ - نوآموز را گویند
نو سو چوہے کھا کے بلی حج کو چلی -
مثلیست مشہور و متعارف
نوک - فارسیت و در ہندی کنایہ از پاس وضع
بود چنانکہ میر تقی گوید ؎ ہے منوزون جو ہر امرغ
معلی رنگی * مستون سے نوک ہی کی بات چلی جاتی ہے
مرزا برق میفرمایند ؎ جب اکڑ کر دوستے دیکھا
زخم دلمیں پڑ گئے * عاشقون کو نوک کا ہونا
گمان ہو گیا

نوک جھونک و نوک جھونک - بجیم مخلوط الہا بواو
مجہول و نون غنہ و کاف کشیدہ و در دوم جیم
فارسی بواو مجہول و کاف زدہ کنایہ از سخنان
طنز و طعن بود
نوک کی لینا - کاف تحتانی معروف لام
تحتانی مجہول نون و الف مصدری کنایہ از
پاس وضع نمودن بود اسیر گوید ؎ کبھی جو سامنے
میرے کسینے نوک کی لی * کھٹک گیا مجھے کانٹے کا
احتمال ہوا
نوگٹی - اول مفتوح دوم ساکن کاف فارسی
مضموم تاے ہندی مشدد و تحتانی معروف بازی
بود کہ خانہا بر زمین نقش کردہ اندران سفال
ریزہا یا خر مہرہا نہادہ بازند
نونگا - نون مفتوح بواو زدہ نون دوم نیز
مفتوح کاف فارسی بالف کشیدہ زیوریست کہ
دران نُہ نگین میباشند و آنرا زنان بر بازو بندند
نونی - بزہ کودکان را گویند

فصل ہاے ہوز

نہار موںھہ - نون مفتوح ہای ہوز بالف و راے

معہ کشیدہ میم بواو مجہول ملفوظ واوان غنہ مخلوط الہا
زدہ کسیکہ از بامداد چیزے نخوردہ باشد نہار نا شکستہ
نہاری - رای مہملہ تحتانی معروف نوعے از شوربائے
گوشت کہ بشب پزند و صبح ناشتہ خورش سازند *
نہال - نون مکسور ہای ہوز بالف ولام کشیدہ
کسیکہ شادمان و مسرور بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند
ہ رہے وہ گل چمنستان دہر میں شاداب * دکھاکر
سرو سا قامت کیا نہال مجھے * ہو د بفارسی ہم مستعمل است
لیکن نزد مولف ہیچمدان تحقیق ہمین است کہ بمعنی ہندیست
شاعرے گوید ہ پڑیگا صبر عنادل کا انجھاں یہ
ضرور * درخت جہانش کے غلام نہال کیا ہوگا *
نہالچا - جیم فارسی بالف کشیدہ نوعے از بستر کوچک
بود وقت نہالین *
نہان - غسل کردن را گویند *
نہان کا میلا - مجمع ہنود را گویند کہ برای غسل
کردن برلب دریا جمع شوند چنانکہ شیخ امداد علی بحر
گوید ہ جو تجھکو دیر لگے اسے صنم نہانے میں * تو پھر
نہان کا میلا ہو غسل خانے میں *
نہتھا - نون مکسور ہای ہوز مفتوح فوقانی مخلوط الہا
مشدد بالف کشیدہ کسیکہ ہیچ سلاح از اسلحہ بوقت
جنگ در دست ندارد چنانکہ حضرت رشک میفرمایند
ہ تیغ ادا بھی پاس ہے تیر نگاہ بھی * کچھ آپ
نازپروہ نہتھی چڑھے نہیں *
نہلا - نون مفتوح ہای ہوز ساکن لام بالف کشیدہ
ورق گنجفہ بود کہ درآن نہ مغز باشند *
نہوڑانا - نون مکسور ہائے ہوز مخلوط الواو
ساکن رائے ہندی ونون بالف کشیدہ سر نگون
کردن چنانکہ خواجہ آتش گوید ہ تواضع دشمن
جان کی زیادہ قتل کرتی ہے * خم شمشیر معشوقوں کا
نہوڑانا ہے گردن کا * لیکن فی زماننا متروک
الاستعمال است *
نہین - نون مفتوح ہائے ہوز تحتانی معروف
ونون مختفیہ کلمۂ انکار بود مترادف نہ و منع لا *
نہین تو - کلمہ ایست کہ فائدہ معنی وگرنہ ورنہ
وبجزا آید گوید ہ شکل دکھلائیے کہ دین تو ہین *
ذبح کر جائیے نہین تو ہمین *

فصل تحتانی

نے - نون تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ برای کلام

می آرند چنانکہ درین شعر ~ رات بھر کیا کیا
جگایا نالہ شبگیر نے * ایسی سوتی تھی کروٹ تک
نہ لی تقدیر سونے *

نیاریا - نون مکسور تحتانی با الف و رای مہملہ کشیدہ
تحتانی دوم با الف کشیدہ کسیکہ زر از خاک پیدا کند
و ریگ شو شیخ ناسخ سیفر بانید ~ یہ رنگت اوسکی
سنہری ہو گئی نہانے کبھی * نیاریے کریں حمام
سے بھی زر پیدا * و درین لغت تحتانی اول مخلوط
التلفظ ہم آمدہ چنانچہ خواجہ آتش گوید ~ طالب
اپنے رکھتی ہے دنیا ذلیل و خوار * زر کی طمع میں
چھانتے ہیں خاک نیاریے * و کنایہ از کسیکہ
بسیار ہوشیار و دانا بود و نیز باشد *

نیاکرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف
مصدری میوہ نو رسیدہ خوردن بود و نو بر کردن *

نیا نویلا - آنکہ نوکار باشد کہ گاہی کار نکردہ باشد *

نیبو - نون تحتانی معروف موحدہ بواو معروف
ثمر درختیست کہ ترش بود و لیمو *

نیچی نگاہ - نون تحتانی معروف جیم فارسی
تحتانی معروف کنایہ از نگاہ شرمگین بود چنانکہ
شیخ امداد علی بحر گوید ~ کوئی ان نیچی نگاہوں
سے ٹھوکا پامال * انکھڑیوں میں نہ رہیگی حیا
حیا میرے بعد *

نیکی اور پوچھ پوچھ - بتثلیث مشہور بجای
زنند کہ کسے برای نیکی کردن از کسے بپرسد *

نیکی بدی کے فرشتے - کنایہ از فرشتگان
کاتب اعمال باشد *

نیگ - نون تحتانی مجہول و کاف فارسی کشیدہ
رسمیست کہ در شادی عروسی خواہران نوشاہ پیش از
از نوشاہ طلب کنند و گرفتہ در تصرف خود آرند *

نیل - نون تحتانی معروف و لام زدہ شدن نیلگون
کہ بر بدن مردم از صدمہ ضرب و غیر آن افتد چنانکہ شیخ
ناسخ سیفر بانید ~ لون آتے ہیں بوسہ شوق سے نہ پاک رنگین
نیل * مستی لگا کریا سفے مجکو دکھائے ہونٹ *

نیلام - لام با الف و میم کشیدہ فروختن اسباب و
اشیا بود کہ جا نہادہ و ظاہراً این لغت انگریزی است

نیل پڑنا - بای فارسی مفتوح رای ہندی
ساکن نون و الف مصدری نشان نیلگون بر عضو
ضرب خوردہ افتادن بود *

نیل ڈھلنا - دال ہندی مخلوط الہا مفتوح لام ساکن نون و الف مصدری کنایہ از برآمدن اشک کہ ہنگام نزع و احتضار از چشم برآید چنانچہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ جمال یار کے بدلے اجل کی دید ہوئی * کہ نیل ڈھلتے ہوے انتظار میں دیکھا * مومن خان گوید ؎ کیا رووں خیرہ چشمی بخت سیاہ کو * واں شغل سرمہ ہے ابھی یاں نیل ڈھل گیا *

نیل کا ماٹ بگڑنا - کاف با الف کشیدہ میم با الف کشیدہ تای ہندی مخلوط الہا زدہ موحدہ مکسور کاف فارسی مفتوح رای ہندی ساکن نون و الف مصدری شامیست کہ بر شہرت امر دروغ و بے اصل زنند ف نیل بزیان رفتن و در محاورہ متقدمین این مثل بدون لفظ ماٹ نیز مستعمل بودہ چنانکہ آتش گوید ؎ راہ پر لائے ہیں جب گرہ ہوا ہے آسمان * بیشتر سینے بنا یا ہے جو بگڑا نیل ہے * الا فصحاے متاخرین نیل کا ماٹ بگڑ گیا استعمال سکنند چنانکہ اسیر گوید ؎ باندھی ہے سخنے زیر فلک جھوٹ پہ کمر * شاید بگڑ گیا ہے کہیں ماٹ نیل کا *

نیل کی سلائیاں آنکھوں میں پھیرنا - کنایہ از کور و نابینا کردن کسے بود ف میل در چشم کشیدن چنانکہ شاعرے گوید ؎ مشتاق ہیں ہمیں جلوۂ چشم نیل کی * پھر تیں سلائیاں کبھی جو آنکھوں میں نیل کی * و این محاورہ بحذف کلمہ نیل نیز در کلام قدما مستعمل ست چنانکہ میر تقی مغفور سیفر مائید ؎ شہان کہ کحل جواہر تھی خاک پا جنکی * انھیں کی آنکھوں میں پھرتی سلائیاں دیکھیں * الا فی زماننا بدون کلمہ نیل مستعمل نیست *

نیل گاے - جانوریست صحرائی کلان تر گوزن ف نیلہ و نیل گاو *

نیلم - جوہریست نیلگون و فارسیست *

نیلے پیلے ہونا - نون و بای فارسی ہر دو تحتانی معروف ہر دو لام تحتانی مجہول ہای ہوز بواو مجہول نون و الف مصدری کنایہ از خشمگین شدن بود جرأت گوید ؎ کل تلک جو گھر تھا اپنا گھر ہوا وہ کسکے در پر آج * نیلا پیلا دیکھکر کیا کیا ہمیں دربان ہوا *

نیلی گھوڑی - تصویر اسپ کہ ڈفالیان از کاغذ و جامہ ساختہ شبہا زیر ران داشتہ بروشنی چراغ از بابای خود دوند و گدیہ کنند *

ہمیشہ تیر کلیجے کے وار پار رہا ♦ شیخ امداد علی
بحر گوید ۵ کس سے کہوں خلش مژہ آبدار کی ♦
کوڑی کے وار پار تھی کوڑی کٹار کی ♦
واردات - آفت ناگہانی و یکایک را گویند ♦
وار چلانا - ضرب تیغ وغیرہ بر کسے افتادن بود ♦
وار لگانا - ضرب تیغ وغیرہ بر کسے زدن باشد ♦
جرأت گوید ۵ اور بھی وار لگاتے ادسے کیا لگتا تھا
جو کہ زخموں پہ نہ مرہم بھی لگانے دے مجھے ♦
وارنا - واو بالف و رای مہملہ کشیدہ نون و الف
مصدری ف قربان کردن و گرد گردانیدن
چنانکہ شیخ ناسخ گوید ۵ ذبح کر اوس غیرت
گلشن پہ مجھکو وار کر ♦ بس یہی صیاد سے ہے
التجاے عندلیب ♦
واری - رای مہملہ تحتانی معروف کلمہ بود مجاورہ
زنان کہ مفہومش قربان شوم باشد ♦
والا - واو و لام بالفہا کشیدہ کلمہ بود کہ ہرگاہ
بعد فعل آید فائدہ معنی فاعل دہد چنانکہ مرنے والا
گذرنے والا و ہرگاہ با بعد اسم آید فائدہ معنی
صاحب بخشد چنانکہ انکھوں والا گیسوؤں والا
گھر والا و اگر زن فاعل امرے یا صاحب چیزے بود
بجای الف آخر تحتانی معروف آوردہ والی گویند ♦
وان - واو بالف کشیدہ و نون مختفیہ کلمہ نسبت
بود کہ در آخر بعض کلمات آید چنانکہ در ڈھالوان
و بیپتوان و مانند آن و گاہی فائدہ معنی دارندہ
و صاحب دہد و با علان نون استعمال باید چنانکہ
در بیچوان و بھاگوان ♦
واہ - کلمہ تحسین و آفرین بود و مشترک ست
در فارسی و ہندی ♦
واہ رے - رای مہملہ تحتانی مجہول کلمہ تحسین
و آفرین باشد ♦
واہ وا - واو بالف کشیدہ کلمہ تحسین و آفرین
بود شیخ ناسخ میفرماید ۵ ہتکڑی بیڑی کو تنگ کر
ایک جھٹکے میں کیا ♦ زور ہے جوشِ جنون ہے
واہ وا رے ہاتھ پاؤں ♦

فصل رای مہملہ

وردی - واو مفتوح براے مہملہ ساکن و دال مہملہ
تحتانی معروف ف تمغا ع علامت ♦
وردی بجانا - بدال مفتوح جیم و نون بالفہا

کشیدہ کنایہ از نور صبح تا شام و دہلی و شہرہ
بود کہ صبح و شام بر در شاہان نوازند ۔

ور دی لیو لینا - موحدہ بواو مجہول و لام زدہ
نون ... مصدری کنایہ از خبر وقوع امر
پیش کسے بیرون چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
کیا رسوز عشق کہتا ہیں تو شیشہ سا تو تھے ۔
بحر وردی کل باپ ہر کار سے مقرر ہو سکے ۔

ورغلانا - واو مفتوح رای مہملہ ساکن غین
معجمہ مفتوح لام با الف کشیدہ و نون زدہ نون
دوم و الف مصدری کسے را بر جنگ و ستیزہ
آمادہ کردن بود و فت حرغلانیدن ع اغوا ۔

ورسونا - واو مفتوح رای مہملہ بخالت شدن
باشد بحر گوید ؎ کبھی دیکھے جو رنگ بدن تو
ہر ایک گل ہو داغ چمن ۔ وہ خدائی دی ہے اوسکا
یعبن کبھی ہو رخاید ورنہ ہوئی ۔

ورے - واو مفتوح رای مہملہ تحتانی مجہول
کلمہ باشد کہ فائدہ معنی اینطرف دہد چنانکہ
خواجہ آتش گوید ؎ آتش ہمدانے جانا تو دریا
عشق میں ۔ کودے جو اپنے ہم تو ورے سے

پر سے ہیں سے ۔ و این محاورہ قدما بودہ حالا
متروک الاستعمال ست ۔

وریان - کلمہ بلا گردان باشد کہ زنان مغنیہ
با ہمسران گویند ۔

فصل صاد مہملہ

وصلی - بروزن اصلی و کاغذ ہم پیوستہ بود کہ برای مشق
نوشتن حروف مفردہ و قطعات کنند شیخ ناسخ
میفرماید ؎ لگ گئی پیشہ جو تیا آتش جبین ہونے قرار
جس طرح وصلی میں کاغذ سے ہو چسپان کاغذ
... چسپاندہ ۔

فصل ضاد معجمہ

وضو ٹوٹ جانا - شکست وضو ... شیخ ناسخ
میفرماید ؎ دیکھ لینا کہ ترا ہم ہی وضو توڑینگے
محتسب تو نے اگر شیشہ ہمارا توڑا ۔

وضو ٹھنڈی ہو جانا و ڈھیلا ہو جانا -
کنایہ از سست شدن ارادہ باشد ۔

فصل عین مہملہ

وعدہ برابر ہونا - آمدن مرگ و تمام شدن
مدت زندگانی باشد ۔

وعدہ ٹلنا - خلاف شدن وعدہ باشد ٭

وعدہ کرنا - اقرار امرے کردن بود ٭

وعدہ لینا - وعدہ گرفتن بود ٭

فصل قاف

وقت برابر ہونا - تمام شدن مدت زندگانی بود جرأت گوید ؎ وقت جب اپنا برابر ہو رہا او سو وقت ٭ عرض کرتے ہیں یہ با دیدہ تر تسلیم ٭

وقت نہیں رہتا بات رہجاتی ہے - مثلیست معروف ٭

فصل ہاے ہوز

وہ - واو مضموم بہاے ہوز اسم اشارہ بعید بود و آن و کلمہ صفت نیز بود کہ فائدہ معنی چنان دہد چنانکہ درین شعر ؎ وہ میں نہیں تری دیدار سے ہو یاس مجھے ٭ جواب بعد قیامت بھی دے نہ آس مجھے ٭ و این کلمہ ہر دو معنی بہای مختفیہ نیز آید ٭

وہان - واو مفتوح ہای ہوز بالف کشیدہ و نون مختفیہ کلمہ ایست کہ فائدہ معنی آنجا و بدان آنجا و این لفظ بہای مخلوط التلفظ نیز آید ٭

وہی - واو مضموم ہای ہوز تحتانی معروف کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ ہمان دہد ٭

وہیں - واو مفتوح ہای ہوز تحتانی معروف و نون مختفیہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی ہمانجا و ہماندم دہد ٭

فصل تحتانی

وئی - واو مضموم تحتانی تحتانی معروف کلمہ ایست محاورہ زنان کہ بیشتر بمحل استعجاب و مانند آن برزبان آرند ٭

باب ہای ہوز

فصل الف

ہا - ہاے ہوز بالف کشیدہ کلمہ ایست کہ ہنگام افسوس و تاسف چیزے با کسے برزبان آرند جرأت گوید ؎ میں نے جو کہا ایک تو بوسہ تو مجھے دے ٭ بولا وہ زبان اپنی کو تو تھام ارے ہا ٭

ہاتھہ - ہای ہوز بالف و فوقانی مخلوط الہا زدہ بر چند معنی آید اول دست ع ید دوم آنچہ بمقدار یک ارش بود و ارش از آرنج تا سر انگشتان دست باشد ع ذراع چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎

اونچا ہوا لکھ تا ژ سے بھی سرو چار ہاتھ ✤ رتبہ بلند ہی
ترے قد کا ہزار ہاتھ ✤ سوم یاری و حمایت چنانکہ
شاعرے گوید ؎ کہتے ہین ہم یہ عشق تبان سے
اوٹھا سکے ہاتھ ✤ ششم اپنے ہاتھ اوٹھانکی
ہے اب خدا کے ہاتھ ✤ چہارم سبب و ذریعہ و واسطہ
شیخ ناسخ میفرماید ؎ قتل کی فکر کیا کرتی ہی اعدا کو
عبث ✤ موت لکھی ہے ہماری اوسی جلاد کے ہاتھ ✤ پنجم
ضرب تیغ و چوب باشد و این لغت بہ ہای مخلوط التلفظ
کہ بعد فوقانیست نیز آمدہ یعنے با قافیہ ذات و بات
ولات وغیرہ ہم یافتہ میشود الا اول کثیر الاستعمال است صحیح ✤

ہاتھا پائی - فوقانی مخلوط الہا و بای فارسی بالفہا
کشیدہ و ہمزہ تحتانی معروف کنایہ از جنگ و ستیز
کہ بہر دو دست و ہر دو پا بود ✤

ہاتھ آنا - الف و نون بالفہا کشیدہ و دستیاب
شدن چیزے ✤

ہاتھ اوٹھانا - الف بواو و غیر ملفوظ تای ہندی
مخلوط الہا و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از دست بردار
شدن از کارے بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید
؎ راز پوشی سے کبھی ہاتھ اوٹھایا نہ گیا ✤ بغض
دکھلا کی مرض اپنا بتایا نہ گیا ✤ و نیز کنایہ از دست
فاتحہ و دعا بدرگاہ جناب باری بلند کردن بود چنانکہ
ذوق دہلوی گوید ؎ قاتل کبھی نہ تو نے اوٹھانے
ہزار حیف ✤ اگر مزار کشتۂ تیغ نظر پہ ہاتھ ✤ شاعر
گوید ؎ دعا نہو گی شہیدون کی مغفرت کی قبول ✤
وہ ہاتھ اوٹھا کہ جو تھا تیغ آزمائیگا ✤

ہاتھ باندھنا - موحدہ بالف کشیدہ و نون غنہ
و دال مہملہ مخلوط الہا ماندہ نون و الف مصدری
کنایہ از دست ادب پیش کسے بستن بود ✤

ہاتھ بھر - موحدہ مخلوط الہا مفتوح براء مہملہ
زدہ چیزے کہ بمقدار یک ارش باشد ✤

ہاتھ بھر کا دل ہو جانا - کنایہ از افزایش
دل بود از خوشوقتی و سرور ✤

ہاتھ بھر کی زبان ہو جانا - کنایہ از زبان
درازی باشد ✤

ہاتھ پاؤن پھولجانا - بای فارسی بالف کشیدہ
و واو زدہ و نون تحتیہ بای فارسی مخلوط الہا بواو
معروف و لام زدہ جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از
بیحواس شدن باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ آہی

باتین ہی ہین اور دست و پا چھوٹے مرے یارو *
یہ دھڑکا ہے جب اوس نگر کو لاؤگے تو کیا ہوگا *
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ تیرے آنے کی خبر دیتا ہے
جب پیک صبا * کیا ہی آ گل پھولتا ہے ہین ہمارے
ہاتھ پاؤن *

ہاتھ پاؤن ٹوٹنا ۔ تای ہندی بواو معروف
و تای ہندی زدہ فوقانی و الف مصدری کنایہ از عضا
شکنی بود کہ در آمد تب باشد شیخ ناسخ میفرمایند
؎ محتسب نے میکدہ مین کیا کوئی توڑا ہی خم *
ٹوٹتے ہین آج ساقی کچھ ہمارے ہاتھ پاؤن *

ہاتھ پاؤن چلنا ۔ جیم فارسی مفتوح لام ساکن
نون و الف مصدری کنایہ از کار آمدن دست و پا
بود چنانکہ میر کلو عرش گوید ؎ نہ گریبان چھوٹے
نہ دامن وحشت * جبتلک ہاتھ پاؤن چلتے ہین

ہاتھ پاؤن کی کاہلی مونھ مین موچھین جا پڑتی ہے
تمثیلیست مشہور بجاے زننگ کسے در کردن کار
سستی و کاہلی نماید و آن سستی و کاہلی در حق او مکس
خوب نباشد *

ہاتھ پاؤن مارنا ۔ میم بالضم و رای مہملہ کشیدہ و نون
و الف مصدری بردو معنی آید اول کنایہ از بیقراری
و اضطراب بوقت دست و پا زدن شیخ ناسخ میفرمایند
؎ دیکھ پائے گورے گو ہے جو تمھارے ہاتھ پاؤن
زیست بھر مانند بسمل کیون نہ ماری ہاتھ پاؤن دوم
کنایہ از سعی و کوشش نمودن در امرے باشد چنانکہ
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ کشتے سے نے لگا یا پار بیڑا
ساقیا * ستون دریاے غم مین بھنے ماری ہاتھ پاؤن *

ہاتھ پاؤن نکالنا ۔ تنومند و جوان شدن بود

ہاتھ پاؤن ہلانا ۔ ہای ہوز مکسور لام و نون بالفتح
کشیدہ کنایہ از سعی و کوشش کردن در امرے بود
چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ یہ سہنے تڑپ تڑپ
کے بھی جلاد تک نہ ہم * طاقت سے ہاتھ پاؤن نہ زیادہ
ہلا سکے *

ہاتھ پتھر کے تلے دب جانا ۔ بای فارسی مفتوح تای فوقانی
مخلوط الہا مشدد و ہر دو مفتوح بہ رای مہملہ زدہ کاف
تحتانی مجہول فوقانی مفتوح لام تحتانی مجہول دال
مہملہ مفتوح موحدہ ساکن جیم و نون بالفتح کشیدہ
کنایہ از ناچار و مجبور شدن بود چنانکہ خواجہ آتش
گوید ؎ دل دوستی بت کا نہ پابند ہو یارب *

دشمن کا بھی دب جائے نہ پتھر کے تلے ہاتھ * جرأت گوید
سے عشق سے اوس بت سنگدل کے ہو رہا کس طرح * گر گیا
ہم دب گیا ہاتھ اپنا پتھر کے تلے * میر تقی مرحوم گوید ع
فرہاد ہاتھ تیشہ پہ ٹک رہ کے ڈالتا * پتھر تلے کا ہاتھ
ہے اپنا نکالتا *

ہاتھ پر ہاتھ رکھکر بیٹھنا ۔ بای فارسی مفتوح
رای مہملہ ساکن ہای ہوز با الف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا
زدہ کنایہ از بے شغلی و تعطل بود چنانکہ خواجہ حیدر علی
آتش گوید ع دو دن سے پاؤں جو نہیں ڈلوائے
یار نے * بیٹھے ہیں ہاتھ ہاتھ کے اوپر دھرے ہوئے *

ہاتھ پر ہاتھ مارنا ۔ میم با الف و رای مہملہ کشیدہ
نون و الف مصدری کنایہ از شرط بستن و قول
دادن و وعدہ امرے نمودن بود چنانچہ خواجہ آتش
گوید ع وعدہ وصل کی شادی سے نہ تھا دم ہوگا
قتل کرنا تھا نہ اپنے صنم مار کے ہاتھ *

ہاتھ پکڑنا ۔ بای فارسی و کاف ہر دو مفتوح رای
ہندی ساکن نون و الف مصدری کنایہ از دستگیری
کسے بود خواجہ آتش گوید ع عجب نا آشنا ہیں
آشنا اس بحر ہستی کے * ڈبو دیتے ہیں اوسکو
ہاتھ یہ جسکا پکڑتے ہیں *

ہاتھ پھیلانا ۔ بای فارسی مخلوط الہا مفتوح
بہ تحتانی زدہ لام و نون با الف کشیدہ کنایہ از دست
سوال دراز کردن بود *

ہاتھ تلنا ۔ فوقانی مفتوح لام ساکن نون و الف
مصدری نوعے از سزای مجرمان بود کہ روغن گرم
کردہ دست مجرمان را دران اندازند تا سوختہ شود
چنانکہ رشک مغفور میفرمایند ع کوے قاتل میں
یہ پکوان ہے یہ کھانا ہے * بھونتے دیکھے جگر
ہاتھوں کو تلتے دیکھا *

ہاتھ جگر پر یا دل پر رکھ لینا ۔ کنایہ از بیقرار
شدن کسے از درد دل بود جرأت گوید ع کھینچکر
آہ جو میں ہاتھ جگر پر رکھا * دامن اوسنے بھی اوٹھا
دیدۂ تر پہ رکھا * ولہ حال تجھ بن ہے یہ اے شوخ
ستمگر اپنا * کہ جو دم لیتے ہیں تو ہاتھ ہے دل پر اپنا *

ہاتھ جوڑنا ۔ جیم با واو مجہول و رای ہندی زدہ
نون و الف مصدری کنایہ از دست ادب بستن بود
حضرت رشک میفرمایند ع پاؤں اونکے نہیں آتا
کہوں ہاتھ جوڑکر * کیا لگیا تمھیں دل عشاق توڑکر *

ہاتھ جھولانا - جیم مخلوط الہا مضموم لام و نون بالف کشیدہ جنبانیدن دست بود در رفتار ٭

ہاتھ جھلائی - نذرے بود کہ مرجان حاکم و زمینداران سدا از مسافران گیرند ٭

ہاتھ جھول پڑنا - دست زخمی شدہ از مفصل آویختن بود کہ ناکارہ شود ٭

ہاتھ جھوٹا ہو جانا - جیم مخلوط الہا بواو معروف تای ہندی بالف کشیدہ کنایہ از صدمہ و الم رسیدن بدست بود ہنگام ضرب زدن بر چیزے یا کسے چنانچہ شیخ امداد علی بحر گوید ٭ تیغہ کی جھونک سے بسمل کلائی ہو گئی ٭ میں نے کھایا زخم اوسکا ہاتھ جھوٹا ہو گیا ٭

ہاتھ چلنا - کنایہ از مقدرت و توانگری بود شیخ ابراہیم ذوق گوید ٭ جنون کی جیب دری پر ہیں خوب چلتے ہاتھ ٭ سلوک سینہ سے بھی کچھ تو کرتے چلتے ہاتھ ٭

ہاتھ چمکانا - جیم فارسی مفتوح میم ساکن کاف و نون بالف کشیدہ کنایہ از دستہا بلند کردہ خم کردن انگشتان بود زنان را چنانکہ حضرت رشک سیفرمایند ٭ کھولکر زلف کہا اژدر موسیٰ کیا ہے ٭ ہاتھ چمکا کے وہ بولے یہ بھبکا کیا ہے ٭

ہاتھ چومنا - جیم فارسی بواو معروف و میم زدہ نون و الف مصدری دستبوس شدن ٭

ہاتھ چھوڑنا - دست تیغ بر کسے زدن بود مرزا منیر گوید ٭ رشک قتل غیر سے تن میں اوکھا تا ہے جوش ٭ ہاتھ مجھ پر بھی کوئی اے تیغ ران چھوڑ دے ٭

ہاتھ دھونا - دال مہملہ مخلوط الہا بواو مجہول و نون و الف مصدری کنایہ از درگذشتن از چیزے بود جرأت گوید ٭ اشک خونیں کا یہی جوش ہے جرأت تو بس آہ ٭ ہاتھ دامن ہی سے دھو بیٹھینگے دھوتے دھوتے ٭ شیخ امداد علی بحر گوید ٭ یہ تو ہی بیکلی تو نے کہ دل میں یہی کل ہے ٭ میں دھو کر زندگی سے ہاتھ پیچھے ان بتیر سے آنچل سے ٭

ہاتھ دیکھنا - دال مہملہ تحتانی مجہول و کاف مخلوط الہا زدہ نون و بمعنی آید اول بدست نگر کسے شدن باشد کسے را چنانکہ شاعرے گوید ٭ یار کیا ملی ہنوز ہنود ہو اوسکی جب سرخی ٭ ہاتھ دیکھنے والے انہیں کا رنگ ٭ دوم خطہاے کف دست کسے دیدہ حال گذشتہ یا آئندہ او بیان کردن بود کاہنان را چنانکہ جرأت گوید ٭ نکالے ہاتھ وہ سینہ نشین نہ ...

ہزار سینکے نجومی کہون دکھا و ہاتھہ * خواجہ آتش گوید ؎ کہتے ہین ہاتھہ دیکھہ کے اوس بت کا برہمن تم عاشقون کو قتل کروگے حجاب سے *

ہاتھہ رکھہ لینا - رای مہملہ مفتوح بکاف مخلوط الہا زدہ لام تحتانی مجہول نون والف مصدری کنایہ از باز ماندن از کارے بود چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ ہاتھہ کریگا رقم سوز دل آتش * رکھہ ہاتھہ نکلتا ہے دھوان مغز قلم سے *

ہاتھہ سے جانا - سین مہملہ تحتانی مجہول جیم و نون بالفہا کشیدہ از دست رفتن چیزے بود خواجہ آتش گوید ؎ زہر کھاتے ہین طلبگار شہادت قاتل * ہاتھہ سے تیرے ترے بیسرو پا جاتے ہین *

ہاتھہ کا میل - کاف بالف کشیدہ میم مفتوح تحتانی ولام زدہ کنایہ از درہم و دینار وغیرہ بود *

ہاتھہ کنگن کو آرسی کیا - مثلیست مشہور مفہومش آنست کہ انچہ ظاہر وعیان ست پرسیدنش وبیان کردنش چہ ضرور بود *

ہاتھہ کھینچنا - کاف مخلوط الہا مفتوح تحتانی ونون غنہ وجیم فارسی زدہ نون والف مصدری کنایہ از ترک نمودن امور دنیوی باشد چنانکہ شیخ ناسخ سیفرماید ؎ خاک مین ملجائیگا غبار بیابان کی طرح * ہاتھہ اپنا کاوشون سے اسے غریب آزار کھینچ * خواجہ آتش گوید ؎ ہی نزول اہل دولت سے فقیرون کا غرور * ہاتھہ کو جو کھینچ لیگا پاؤنکو پھیلائیگا *

ہاتھہ کی پیٹھ دانتون سے کاٹنا - کاف تحتانی معروف بای فارسی تحتانی معروف وتای ہندی کشیدہ دال مہملہ بالف کشیدہ ونون غنہ فوقانی بواو مجہول ونون مختفیہ سین مہملہ تحتانی مجہول کاف بالف کشیدہ وتای ہندی زدہ نون والف مصدری کنایہ از رنج وغصہ نمودن بود بر چیزے کہ از دست رود خواجہ آتش گوید ؎ دامن چھوڑا کے جب سے گیا ہے وہ بیوفا * دانتون سے کاٹتا ہون مین بے اختیار ہاتھہ *

ہاتھہ لانا - لام ونون بالفہا کشیدہ کلمہ ایست کہ در تعریف ومدح کسے بر زبان آرند چنانکہ میر وزیر علی صبا گوید ؎ متندی ملک ہے جو شہ مرجان پر * ہاتھہ لانا نگار کیا کہنا *

ہاتھ لگانا و ہاتھ مارنا۔ لام مفتوح کاف فارسی
و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ضرب تیغ برکسے زدن
بود چنانکہ مرزا برق میفرمایند ؎ سر جائے
تو جاتا رہے درد سر عاشق وہ صندل کی عوض
ہاتھ لگا یا نہیں جاتا ✦ ذوق دہلوی گوید ؎
کھینچکر عشق جفا پیشہ نے شمشیر جفا ✦ پہلے کب
ہاتھ مجھی پر تھا ازل میں مارا ✦

ہاتھ لگنا۔ لام مفتوح کاف فارسی ساکن نون
و الف مصدری کنایہ از دستیاب شدن چیزے بود

ہاتھ ملانا۔ میم مکسور لام و نون بالفہا کشیدہ کنایہ
از ملاقات نمودن دو کس باہم دست گرفتہ بود
ع مصافحہ ✦

ہاتھ ملنا۔ میم مفتوح لام ساکن نون و الف
مصدری کنایہ از افسوس نمودن بود وف کف
افسوس مالیدن ع تاشست خواجہ آتش گوید
؎ یاد آ گئے چمن میں وہ منہ سے لگے جو باوفا
منہ ہی کو پیٹ دیکھ کے ہم ہاتھ مل چلے ✦

ہاتھ میں ہاتھ دینا۔ میم تحتانی مجہول و نون
مختفیہ ہای ہوز بالف کشیدہ و فوقانی مخلوط الہا
زدہ دال مہملہ تحتانی مجہول نون و الف مصدری
کنایہ از سپرد نمودن کسے را بکسے بود و نیز دستور
ست کہ ہنگام وجد و شادمانی دست بدست
کسے میزنند جرأت گوید ؎ گر ملوں میں کف
افسوس تو ملتا ہے وہ شوخ ✦ ہاتھ میں ہاتھ
کسی شخص کو دیکرا اپنا ✦

ہاتھ نکالنا۔ دست چابک سازی و بانک و تیشہ و
نیزہ باندازے کہ آموزندہ برا آوردہ بود جرأت
گوید ؎ کہیکے شعر او بھی جرأت غزل چار میں
چوکھوں کے سے تو ہاتھ اور بھی دو چار نکال ✦

ہاتھوں کی لکیریں مٹانا۔ لام مفتوح کاف
تحتانی معروف رای مہملہ تحتانی مجہول و نون مختفیہ
میم مکسور تای ہندی و نون بالفہا کشیدہ مثلیت
کہ مفہومش حق پوشی کردن باشد یعنی برکسے زنند
کہ حق پوشی خویشاوندان و قریبان کند ✦

ہاتھوں ہاتھ لینا۔ لام تحتانی مجہول نون
و الف مصدری دست بدست گرفتن چیزے بود
جرأت گوید ؎ سکتہ کیا تھا دل نے جو پہلو
یار میں ✦ سو شانہ ہاتھوں ہاتھ وہی سیمات لے گیا ✦

ہاتھی — فوقانی مخلوط الہا تحتانی معروف ف
پیل ع فیل ۞

ہاتھی دانت — دال مہملہ بالف ونون غنہ وفوقانی
... دندان پیل ع عاج ۞

ہاتھی نکل گیا دم رہ گئی — بتثلیث برکارے
... کہ تمام با اختتام رسیدہ در تعویق افتد ۞

ہاتھی ہزار لٹے پھر لاکھہ ٹکا — ہای ہوز مفتوح زای معجمہ
بالف ورای مہملہ کشیدہ ولام مفتوح تای ہندی تحتانی مجہول
ہای فارسی مخلوط الہا با مکسور ... رای مہملہ زدہ لام بالف کشیدہ وکاف
مخلوط الہا زدہ میم مفتوح نون ساکن کاف بالف کشیدہ بتثلیث
... وذریعایہ زنند کہ نادار ومفلس شدہ باشد ۞

ہار — ہای ہوز بالف ورای مہملہ کشیدہ گل یا مروارید
ومانند آن کہ برشتہ درکشیدہ باشند ع عقد و
وشاح وحمائل وامر بود از درباختن ۞

ہار سنگار — گلیست معروف ۞

ہارنا — نون والف مصدری ف درباختن و
کنایہ از ناچار وعاجز شدن نیز باشد چنانچہ
جرأت گوید ے جب پیک اشتیاق جا نسکا تیز یار تک
تو آہ ۞ آخر گلے پڑا وہ ہمارے ہی ہار کر ۞

ہاں — ہای ہوز بالف کشیدہ ونون مختفیہ کلمہ ایست
کہ برای اقرار واقبال امرے برزبان آرند ف بلے
ع بلی بفتح لام والف مقصورہ ۞

ہانپنا — ہای ہوز بالف ونون غنہ وبای فارسی
زدہ نون والف مصدری گسستہ شدن دم از
دویدن وشتاب رفتن وبار بر داشتن ومانند آن ۞

ہانڈی — ہای ہوز بالف ونون غنہ ودال ہندی
تحتانی معروف دیگ گلی را گویند وبر نوعے از
ظرف آبگینہ کہ در آن روشنی کنند نیز اطلاق نمایند ۞

ہاں ہاں — تکرار کلمہ بود کہ جہت تنبیہ ومنع
کردن کسے از کارے برزبان آرند ۞

ہاں ہوں — ہمان کلمہ ایجاب وقبول بود جرأت
گوید ے حقیقت کیا کہوں اب جرأت بیمار کی
تجھسے ۞ بہت اوسکو پکارا ... نہ نکلا منہ سے کچھ ہاں ہوں

ہاے — تحتانی مجہول کلمہ ایست کہ بمحل افسوس
یا در شدت درد از زبان برآید وفارسیست ۞

فصل موحدہ

ہبرا — ہای ہوز مفتوح موحدہ ساکن ورای
ہندی بالف کشیدہ کسیکہ دندانش کلان باشند ۞

فصل بای فارسی

ہپ - ہای ہوز مفتوح بای فارسی کشیدہ کلمہ بود
کہ مفہومش فرو بردن چیزے از حلق باشد*

ہپا - بای فارسی مشدد و بالف کشیدہ کلمہ ایست
کہ اطلاقش بر طعام کودکان نمایند*

ہپو - بای فارسی مشدد بواو معروف بمحاورہ زنان
حب افیون کہ با طفال خورانند

فصل فوقانی

ہت تیرے کی - کلمہ ایست کہ مفہوم آن
قریب بدشنام باشد*

ہتھا - ہای ہوز مفتوح فوقانی مخلوط الہا بالف
کشیدہ ظرف دستہ ید*

ہتھا و ہاتھ صاف کرنا - امتحان کردن کارے
کہ مشق آن کردہ باشند ذوق دہلوی گوید ع
چھوٹا نہ دل میں صبر نہ آرام نہ شکیب * تیری
نگہ نے صاف کیا گھر کے گھر یہ ہاتھ*

ہتھا مارنا - کنایہ از گرفتن چیزے بذر دزدی بود
چنانکہ برق مغفور سفر باشد ع نقد دل لیکے نعلگیر
کیا برق شتے ہاتھ نہ لگنے پائے تمہارے ہتھا مارا*

ہتھ پھول - اول مفتوح فوقانی مخلوط الہا
ساکن بای فارسی مخلوط الہا بواو معروف و لام کشیدہ
زیورے از آتشبازی بود کہ در دست گرفتہ آتش دہند
وازان گلہا ریزند چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ع
شوخیان اور سے طفل آتش باز کی لکھ دیکھیے * ہاتھ
مین ہتھ پھول کاتب کا قلم ہوجائیگا*

ہتھ پھیری - بای فارسی مخلوط الہا بتحتانی مجہول
رای مہملہ تحتانی معروف کنایہ از مساس بود یعنے
دست از بدن معشوق مس کردن چنانکہ صبا گوید
ع صندل سی وہ کلائیاں اپنے گلے میں ہون گی
ہتھ پھیریاں نصیب ہوں صندل سی ران پہ*

ہتھ چھٹ - کسیکہ ضرب از وخالی نرود*

ہتھ کھنڈ - اسکان مخلوط الہا مفتوح بنون غنہ
دال ہندی بالف کشیدہ اندز از افعال مردم بود خوف
ع عادت غالب دہلوی گوید ع خستگی کا تمسے
کیا شکوہ کہ یہ ہتھکنڈے ہیں چرخ نیلی فام کے*

ہتھنال - نون بالف و لام کشیدہ توپ کوچک بود
کہ آنرا بر پشت پیل بندند*

ہتھنی - نون تحتانی معروف مادہ فیل را گویند*

ہتھواسنا ۔ واو بالف و سین مہملہ کشیدہ شمشیر
بدست داشتن باشد کہ در تسمہ بندار ند ف دست بقبضہ بودن
ہتھیا ۔ تحتانی بالف کشیدہ نام خنید ایام بارش
بود ف نیلیاباران *
ہتھیار ۔ تحتانی بالف و رای مہملہ کشیدہ آلات
حرب را گویند ف ساز جنگ ع سلاح *
ہتھیار بند ۔ موحدہ مفتوح بنون و دال مہملہ
زدہ کسیکہ آلات حرب بستہ باشد ف سلحشور *
ہتھیانا ۔ تحتانی و نون بالفہا کشیدہ چیزے
از کسے گرفتہ در قابوے خود نمودن بود *
ہتھے چڑھنا ۔ فوقانی مخلوط الہا مشدد و تحتانی
مجہول جیم فارسی مفتوح رای ہندی مخلوط الہا
زدہ نون و الف مصدری کنایہ از بدست و
بقابو آمدن چیزے بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر
گوید ؎ قبضہ پہ ہاتھ رکھتے ہیں وہ بات بات
میں * کیا نیمچہ ہے یار کے ہتھے چڑھا ہوا *
ہتھیلی پہ سرسون جمانا ۔ بای فارسی مفتوح
ہای مہملہ ساکن سین مہملہ مفتوح رای مہملہ ساکن
سین مہملہ دوم بواو مجہول و نون مختفیہ جیم مفتوح
میم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از جلد کردن کاری بود
میر تقی مغفور گوید ؎ نہ اے رشک بہار آنکھیں اوٹھا اے
پشت پا سے تو * ہتھیلی پر اگر سرسون تری آگی جماون میں
ہتھیلی پر سر لیے پھرنا ۔ کنایہ از سر بکف گردیدن
برائے کشتہ شدن بود *
ہتھیلی کا پھپھولا ۔ بای فارسی مخلوط الہا
مفتوح بای فارسی مخلوط الہا دوم بواو مجہول لام بالف
کشیدہ آبلہ کف دست بود و کنایہ از رنج و ایذای
ظاہری نیز باشد چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎
آجکل جسنے ذرا چھیڑا مجھے میں رو دیا * غم کے
ہاتھوں دل ہتھیلی کا پھپھولا ہو گیا * شیخ ابراہیم
ذوق گوید ؎ پھینک کر شیشۂ دل ہاتھ سے کہتا ہے
وہ مست * کیا بنا یا تھا ہتھیلی کا پھپھولا ہمکو *
ہتھیلی کھجلانا ۔ علامت دستیاب شدن زر بود *
ہتیا ۔ خون کسے بر کسے شدن بود کہ بر کسے
جان دادہ گناہ نہد ع مظلمہ *
ہتیارا ۔ آنکہ خون و مظلمہ کسے بر او باشد *
ہتیاری ۔ اول مفتوح فوقانی مشدد و مکسور
تحتانی بالف کشیدہ رای مہملہ تحتانی معروف زن کہ

خون و مظلمہ کسے بر خود گیرد ٭

فصل تای ہندی

ہٹ - ہای ہوز مفتوح تای ہندی کشیدہ اصرار و استبداد کہ بر کاری کنند چنانکہ صبا گوید ؎ منا سکین گی نہ ہرگز مرے فرشتے بھی ٭ میں خوب جانتا ہون حال آپ کی ہٹ کا ٭ و امر بود از جاتی کردن

ہٹا کٹا - ہای ہوز و کاف ہر دو مفتوح ہر دو تای ہندی مشدد با الف کشیدہ کسے را گویند کہ تندرست و توانا بود ٭

ہٹتال - ہای ہوز مفتوح تای ہندی ساکن فوقانی با الف و لام کشیدہ بند شدن دکانہای بازار بود بسبب ظلم حاکم ف در ہندوان چرا کہ ہٹ بزبان بھاکا بمعنی بازار و تال بمعنی قفل ست چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ ہیچین کہان وہ ساماں یعقوب کا ہے مقال ٭ جنس وفا کا ہی کال کنعان مین ہٹتال ہے ٭ و درین لغت بجای تای ثقیلہ رای مہملہ ہم آید چنانکہ برق مغفور سفیر باندھے ؎ بیتابہ وہ نوا ہوئی ہرتال رہی جیتے جی ٭ مرگیا بھیتا تو مرے شہر کا بازار کھلا ٭

ہٹ کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری استبداد نمودن بر کاری بود ٭

ہٹ دھرم - دال مہملہ مخلوط الہا و رای مہملہ ہر دو مفتوح بمیم کشیدہ کسیکہ بے ایمان و سخن پرور باشد

ہٹ دھرمی - رای مہملہ ساکن میم تحتانی معروف ف بے ایمانی و سخن پروری ٭

ہٹنا - اول مفتوح دوم ساکن نون و الف مصدری بر دو معنی آید اول جا تہی کردن دوم اصرار و استبداد برام سے نمودن چنانکہ مرزا رفیع سیفر باندھے ؎ زلفین یون بکھری ہوئین چہرے پہ مانگین تھیں دل ٭ جس طرح ایک کھلونے پہ ہٹین دو بالک ٭ برق مغفور گوید ؎ فاقہ کش وہ ہین کہ جس وقت ہٹے بھوک ہین ہم ٭ من و سلوا تو ہے کیا خاک ہی کا سا اوترا ٭

فصل جیم

ہجے - ہای ہوز مکسور جیم مشدد و تحتانی مجہول حرف را با حرف آمیختن تا لفظ گردد ٭

ہجے کرنا - کاف مفتوح رای مہملہ ساکن نون و الف مصدری بجای معنی بود گفتہ شدہ

ہچ رگانا - لام مفتوح کاف فارسی و نون بالفتح کشیده ہمان حرف را با حرف آمیخته لفظ ساختن بود *

فصل جیم فارسی

ہچر مچر کرنا - ہای ہوز و میم ہر دو مکسور ہر دو جیم فارسی مفتوح بہر دو رای مہملہ زده پس و پیش نمودن کسے در کارے باشد پس و پیش کردن *

ہچکچانا - ہای ہوز مکسور جیم فارسی ساکن کاف مکسور جیم فارسی و نون بالفتح کشیده سستی و کاہلی و تامل نمودن در کردن کارے بود جرأت گوید ع

اگر دل آپکا دل سے ملا ہے جرأت کے * تو ہچکچاتی کیوں لب سے لب ملانے کو *

ہچکولا - صدمۂ تکان بہل و مانند آن باشد *

ہچکی - ہای ہوز مکسور جیم فارسی ساکن کاف تحتانی معروف بادے که از سینه بر آید و جائیکه وقت نزع و جانکنی واقع شود وقت ہگہک ع فواق

ہچکی آنا - الف بالف کشیده نون و الف مصدری فواق آمدن *

ہچکی لگنا - لام مفتوح کاف فارسی ساکن و نون و الف مصدری حالتے که وقت جانکندن پدید آید و نیز کیفیتے که در شدت گریه بہر صدف گریه بگلو گره شدن چنانکه شاعرے گوید ع بے یار بزم مے میں ٹپکتے ہیں اشک جام پر ہچکی ہے ہوتلوں کو برابر لگی ہوئی *

ہچکی لینا - لام تحتانی مجہول نون و الف مصدری فواق گرفتن *

فصل دال مہملہ

ہدف مارنا - ہای ہوز و دال مہملہ ہر دو مفتوح بفا کشیده میم بالف و رای مہملہ کشیده نون و الف مصدری کنایه از کردن کارے که از دیگران نشود چنانکه شاعرے گوید ع تیر جو ایک اس طرف مارا تمنے گویا بڑا ہدف مارا *

فصل دال ہندی

ہڈی بیٹھانا - استخوان از جا رفته را باز بجا باز آوردن بود *

ہڈیوں کا مالا - تحتانی بواو مجہول و نون مخففه کاف بالف کشیده میم و لام بالفتح کشیده کنایه از جسمیکه از انتہاے لاغری استخوان او بیرون آمده باشند چنانکه شیخ امداد علی بحر گوید ع

جدا کیا اپنے دم سے ہجر میں سوتا تن لاغر ✤ یہ لالا
بدیون کا بھی گلے کا ہار ہونا تھا ✤

فصل راے مہملہ

ہرا – ہای ہوز مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ انچہ سبز باشد ف سبز ع اخضر وکنایہ بود از زخمی کہ تازہ باشد چنانکہ بحر گوید ؎ پھر کسی کان کے سبزے سے لڑی آنکھ اپنی ✤ پھر ہرا ہو گیا زخم جگر اچھا ہو کر ✤ وکنایہ از تازگی وتوانائی مردم نیز باشد چنانچہ خواجہ آتش گوید ؎ دو دن کی زندگی میں رہے ہم مرے ہوے ✤ جوش جنون نے زرد کیا جب ہرے ہوے ✤

ہرا بھرا – موحدہ مخلوط الہا مفتوح رای مہملہ بالف کشیدہ کنایہ از سرسبز وشاداب باشد چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ ہرا بھرا رہے اے باغبان ترا گلزار ✤ دماغ تازہ رہے نکہت بہاری سے ✤

ہرا ہند – بوی خامی توابل باشد کہ در گوشت اندازند وخوب بریان نکنند مانند سیر وپیاز خام ✤

ہیرا پھیری پہچاننا – کسیکہ فرق میان دو چیز نکند وقوت تمیز وشناخت باشد ✤

ہرباہی – موحدہ بالف کشیدہ موحدہ دوم تحتانی معروف کسیکہ بہر کسے گرویدہ شود وہر جا رود میر گوید ؎ در بدر وسواو عاشق شاعر شاغل کامل میر ✤ گہ کعبہ میں دیر میں گاہے کیا کافر ہرباہی ہے ✤

ہر بونگ – موحدہ بواو مجہول کاف فارسی کشیدہ نا پرسانی حاکم شہر از احوال رعایا بود تا ہر چہ خواہند بکنند ✤

ہر پھیر – ہای ہوز وبای فارسی مخلوط الہا ہر دو مکسور ہر دو رای مہملہ ساکن کلمہ ایست کہ مفہومش بار بار کردن کارے باشد چنانکہ جرأت گوید ؎ نہ بولے یا اٹھائے یار سے بیچ رست اے جرأت ✤ وہیں جا بیٹھنا ہر پھیر کے ہمکو وہ جہاں بیٹھے ✤ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ مجھکو گردشیں دیتا ہے ہیر پھیر زمانے میں ✤ بنا ہے میری مٹی کے لیے کیا چاک گردوں کا ✤

ہرتال – ہای ہوز مفتوح رای مہملہ ساکن فوقانی بالف ولام کشیدہ نوعے از سم بود وقت زرنیخ وبند کردن دکانہا وبازار باشد بسبب ظلم حاکم

ف در ہندوستان *

ہرکارہ - فارسیست ع جاسوس *

ہرنا - ہای ہوز مفتوح رای مہملہ ساکن نون بالف کشیدہ برآمدگی و بلندی کہ پیش زین اسپ باشد و نیز در باختن چیزے در قمار بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گویند ع ہم جان پر بھی کھیل کے جیتیں نہ یار سے ہمنے یہ داؤں ٹھک لگا یا تھا ہر گیا *

ہرن کا دھوپ میں کالا ہونا - سیاہ شدن آہو در آفتاب بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ع ہوگیا چشم سیاہ یار پر سودا ہمیں * مثل آہو پھرتے پھرتے دھوپ میں کالے ہوئے * ایضاً مرزا برق گویند ع ای پری چشم سیاہ و رخ تاباں ہے دلیل * دھوپ وہ پڑتی ہے جس سے کہ ہرن کالا ہے *

ہرن کا دھوپ میں کاہلا ہونا - سست و کاہل شدن آہو از شدت گرمی آفتاب بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ع گرمئے رخسار سے بیمار ہوگی چشم یار * دھوپ کی شدت سے آہو کاہلا ہو جائیگا *

ہرن ہو جانا - کنایہ از رمیدن و فرار شدن بود چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ع پھر ہرن ہوگئی مری وحشت * پھر وہ رعنا غزال آپہونچا *

فصل رای ہندی

ہڑ - بالفتح دوائیست معروف ف ہلیلہ ع ہلیلج و نیز آنچہ در ہار گوٹہ و ازار بند و نخیے ہا از تارہائے زر و نقرہ و تارہای ابریشم و رشتہ ہا بہ ہلیلہ علاقہ بندی کردہ بندند و چیزے در ہار گل نیز بود چنانکہ حضرت رشک میفرمایند ع ترکی ندھی ہیں کھلی پھولی ہوئی بیل کی طرح * پھول زرد کے ہڑ ہیں پر ب الماس کے پھول *

ہڑبڑانا - بیقرار و بیحواس شدن بود *

ہڑپ - خوردن چیزے بیک دفعہ کہ ہمہ اش در دہن اندازند *

ہڑدنگا - ہای ہوز مضموم رای ہندی ساکن دال مہملہ مفتوح بنون زدہ کاف فارسی بالف کشیدہ جست و خیز کودکان را گویند *

ہڑک - ہای ہوز مضموم رای ہندی مفتوح بکاف کشیدہ نوعے از مزامیر بود کہ آنرا کہاران ہنود ا...

ہُڑکنا - نون والف مصدری یعنی تاسف
چیزی یا کسی کو دکان رانمودن بود ٭

ہڑبڑاجانا - ہر دو ہای ہوز مکسور رای
ہندی اول ساکن رای ہندی دوم و جیم و نون
بالفہا کشیدہ بمعنی حواس و مضطر شدن بود ٭

فصل زای معجمہ

ہزار - عددیست مشہور و مشترک ست در
ہندی و فارسی و بمعنی ہر چند نیز آید چنانکہ گویند
ہزار سمجھایا مگر نہ سمجھا ٭

ہزارا - رای مہملہ بالف کشیدہ بر دو معنی آید
اول گل صد برگ راگویند یعنی گلی کہ بسیار برگہا
داشتہ باشد اسیر گوید ؎ داغ کھا کھا کر ہزاروں
بیکسی میں نے جان دی ٭ چراوکا گل میری تربت پر
ہزارا ہوگیا ٭ دوم فوارہ را نامند چنانکہ
شیخ ناسخ سیفرمایند ؎ بہ تصور نوک مژگان کا
جو ہر دم سامنے ٭ دیدۂ گریان ہمارا ہزارا ہوگیا

ہزارگلا - کاف فارسی مضموم لام بالف کشیدہ
ہمان گل صد برگ بود کہ گفتہ شد ٭

ہزار سمنہ ہزار با ثین مثلثہ مشہور

چنانکہ اسیر گوید ؎ غنچہ ترے دہن کو کہیں
لوگ تو کہیں ٭ آفاق میں ہزار ہیں پر تین ہزار ہیں

فصل شین معجمہ

ہُش - ہای ہوز مضموم شین معجمہ کشیدہ کلمہ
ایست کہ شتربانان شتر را از ان تنبیہ کنند ٭

ہشت - کلمہ ایست کہ در حق مردم ناکس
وراندن گربہ و سگ وغیرہ نیز بر زبان آرند
سودا گوید ؎ یعنی ایسا ہی کہ انداز سخن میں
جسکے ٭ کسیکو ہشت کہا اوٹھنا کسیکو دوت دیکے

ہشت مشت - جنگ ہشت و لگد را گویند

فصل فا

ہف - کلمہ بود کہ برای دفع چشم زخم گویند و
این محاورہ زنان ست غالب دہلوی گوید قطعہ
کلکتہ کا جو ذکر کیا تو نے ہمنشین ٭ اک تیر میرے
سینہ میں مارا کہ ہای ہای ٭ وہ سبزہ زار ہای مطرا کہ
ہے غضب ٭ وہ نازنین بتان خود آرا کہ ہای ہای ٭
صبر آزما وہ انکی نگاہیں کہ ہف نظر ٭ طاقت ربا
وہ انکا اشارا کہ ہای ہای ٭ وہ میوہ ہای
تازہ و شیرین کہ واہ واہ ٭ وہ بادہ ہای ناب گوارا کہ ہای ہای

ہفتہ - روزیست کہ بعد جمعہ آید و شنبہ ع یوم السبت چنانکہ خواجہ آتش گوید

طفلی مین بھی شادی متوحش ہوا ہے جس سے * چھٹی نہ ملی جمعہ کو بھی ہفتے کے غم سے *

ہفتہ گانٹھنا - دستہای حریف بطرف پشت کشیدن بود پہلوانان را *

فصل کاف

ہکا - صدمہ باشد کہ بدان بر حریف غالب آیند *

ہکا بکا - ہای ہوز و موحدہ ہر دو مفتوح ہر دو کاف مشدد و بالف کشیدہ کسیکہ حیرت زدہ بود *

ہکلا - ہای ہوز مفتوح کاف ساکن لام با الف کشیدہ کسیکہ زبانش در سخن کردن گرفتہ شود ع الکن *

فصل کاف فارسی

ہگاس - ہای ہوز مفتوح کاف فارسی بالف و سین مہملہ کشیدہ حاجت براز را گویند *

ہگ دینا و ہگ مارنا - کنایہ از خوف کسے بحواس شدن بود *

فصل لام

ہلا - لام مشدد و بالف کشیدہ حملہ و رشدن سپاہ حریف بر سپاہ حریف در جنگ بود *

ہلا چلی - ہای ہوز مفتوح لام بالف کشیدہ جیم فارسی مفتوح لام دوم تحتانی معروف گریز و گریز و دار و روی بود *

ہلچان - اول مفتوح دوم ساکن رسمیست معروف کہ زنان بعد ہر شادی کنند *

ہلچل - ہای ہوز و جیم فارسی ہر دو مفتوح ہر دو لام ساکن گریز و گریز و دار و روی مردم بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید

برگشتہ نصیبون کو کہین چین نہین بحر * پردیس مین ہلچل ہے تزلزل ہے وطن مین *

ہلدیا - دال مہملہ مکسور تحتانی با الف کشیدہ زہریست کہ در زرد چوب یافتہ شود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید

لیتے ہی بوسہ اوس لب شیرین کا مر گیا * اے بحر ہلدی کی گرہ تھی رطب نہ تھا *

ہلدی کی گرہ لیکے پنساری بن جانا - شبلیت بجائے زنند کہ کسے ناقص خود را در ہیچ علم و فن کامل داند *

ہلڑ - ہای ہوز مضموم لام مشدد مفتوح برای ہندی زدہ شور و غلغلہ انبوہ مردم بود چنان کہ شاعرے گوید ؎ ہم سویرے حشر مین چلکر سمجھ لینگے یار سے * کون پھر سنتا ہے جب ہلڑ سوا ہو جائیگا *

ہلکا - اول مفتوح دوم ساکن کاف بالف کشیدہ ف سبک ع خفیف و کنایہ باشد از کسیکہ سبک وضع و سبکبار بود *

ہلکا پھلکا - بای فارسی مخلوط الہا مضموم بلام زدہ کلمہ ایست در محاورہ کہ بمعنی سبک آید *

ہلکا رنگ - رنگ کم را گویند کہ در جامہ بود *

ہلکان - در آخر نون معلنہ بمعنی ہلاک بود جرات گوید ؎ دونون طرف جو لذت پیغام دہی رہا ہے * ہلکان اب ہمارے کیا کیا پیامبر ہین *

ہلکا ہونا - کنایہ از سبک و خفیف و کم حقیقت شدن کسے پیش کسے بود چنان کہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ کیا ہی ہمچشمون مین مجکو عشق نے ہلکا کیا * جنبش دامان فرگان ہی مین اکثر اوڑ گیا *

ہل کے پانی نہ پینا - کنایہ از سستی و کاہلی باشد چنانکہ کیف گوید ؎ پیوگے ہل کے نہ پانی بھی یار سیری مین * جو کیف حال تھا ایسی شباب مین ہے *

ہل ملجانا - رام شدن کودکان و مردمان از کسے باشد *

ہلنا - ہای ہوز مکسور لام ساکن نون و الف مصدری ف جنبیدن ع اہتزاز و رام شدن کودکان و جانوران وحشی بکسے نیز بود *

فصل میم

ہم - ہای ہوز مفتوح بمیم کشیدہ کلمہ ایست کہ تعظیماً خود را گویند ف ما ع نحن و ضمیر متکلم مع الغیر نیز باشد *

ہمارا - میم و رای مہملہ بالفہا کشیدہ کلمہ بود کہ ہرگاہ چیزے را بخود یا مع دیگران منسوب نمایند این کلمہ از برای تعظیم یا برای جمع بزبان آرند ف از ما *

ہماہمی - میم بالف کشیدہ ہای ہوز مفتوح میم دوم تحتانی معروف عبارت از خود پسندی و خود ستائی بود ف ما و من ع انانیت *

ہمجولی - ہای ہوز مفتوح میم ساکن جیم بواو مجہول لام بتحتانی معروف ہمسن و ہمعمر را گویند ہمزولی ؟

ہم رنگ کی دون - ہای ہوز مفتوح میم ساکن رای مہملہ بنون و کاف فارسی زدہ کاف بتحتانی معروف دال مہملہ بواو معروف و نون معلنہ زدہ دو چیز یکہ بیک رنگ باشند جرأت گوید ؎ کیون نہ وہ ہم رنگ کی دونین کرے سر آن مین + ایک تو ہی سبزہ رنگ اور تس پہ سبزے کان مین +

ہمکارا - ہای ہوز مضموم میم ساکن کاف و رای مہملہ بالفہا کشیدہ آواز یکہ بشعر برای قرار داد اقبال بود بطریق

ہمکنا - اول مضموم دوم مفتوح کاف ساکن نون والف مصدری برجستن کودکان از جائی خود بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ رسائی اوسکی دامن تک نہین انکے مقدر مین + یہ طفل اشک کیون آغوش مژگان سی ہمکتی ہین +

ہمین - ہای ہوز مفتوح میم بتحتانی مجہول و نون مختفیہ کلمہ بود کہ ہرگاہ چیزے از کسے طلب کنند یا خطاب بذات خود نمایند این کلمہ بر زبان آرند و بتحتانی معروف کلمہ بود کہ فائدہ معنی حصر بذات خود یا بذات خود ہا بخشد +

فصل نون

ہُن - ہای ہوز مضموم بنون بمعنی زر و زر نیز و ...

ہُن برسنا - موحدہ و رای مہملہ ہر دو مفتوح سین مہملہ ساکن نون والف مصدری باریدن زر بود چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ روتا موتی جو کرتا کشتکاری خیر کی + ہُن برستا مین اگر باران رحمت مانگتا +

ہنڈنا - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ و دال ہندی زدہ نون والف مصدری وقت تشہیر شدن +

ہنڈولا - ہای ہوز مکسور بنون غنہ دال ہندی بواو مجہول لام بالف کشیدہ چیزے بود مانند بلند کہ دران کودکان را نشانیدہ در ہوا بگردانند و گردش آن از پائین ببالا و از بالا بپائین باشد چنانچہ خواجہ آتش گوید ؎ روز و شب جیسے چرخ ہنڈولے کی طرح پھرتا ہی + کس طرح سے نہ زمانہ تہ و بالا ہووے

ہنڈوی و ہنڈی - ہای ہوز مکسور بنون غنہ و دال ہندی زدہ واو و تحتانی معروف و دوم بضم ہا

وبعد ازان واو کاغذی بود کہ زر معین بران نوشتہ از شہرے بشہرے فرستند کہ آنجا وصول شود وان کار مہاجنان و تاجران ست ف کاغذ زر وسفتہ ع سفتچہ

ہنڈوی پٹنا - وصول شدن زر فرستادہ کسے باشد معرفت مہاجن ٭

ہنس بولکر بسر کرنا - جرأت گوید ؎ ہنس بولکر ہم اپنی اوقات کاٹتے ہین ٭ کیا کام اونسے ہمکو ہم اپنے نوحہ گر ہین ٭

ہنستی پیشانی - کنایہ از خندہ روئی مردم بود چنانکہ حضرت برق سیفربانیہ ؎ وہ پیشانی تری ہنستی ہوئی اب یاد آتی ہے ٭ نہ کیون منہ دیکھکر رویا کرون مین صبح خندان کا ٭

ہنستے گھر بسنا - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ وسین مہملہ زدہ فوقانی تحتانی مجہول کاف فارسی مخلوط الہا مفتوح برای مہملہ ساکن سوحدہ مفتوح سین مہملہ ساکن نون والف مصدری مشہور بر شاہیست بجاے زنند کہ کسے بر کسے براہ طنز خندہ زنی کند چنانکہ ذوق دہلوی گوید ؎ سینہ و دل پہ مرکر زخم جگر ہنستے ہین ٭ ہنستے وہ چارہ گر وہ ہنستے ہی گھر بستے ہین ٭

ہنسلی - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ وسین مہملہ زدہ لام تحتانی معروف بر دو معنی آید اول طوق گلوے کودکان بود دوم استخوان چنبر گردن باشد ٭

ہنسلی جانا - بیجا شدن استخوان زیر گردن اطفال شیر خوار باشد ٭

ہنسکھ - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ وسین مہملہ زدہ میم مضموم بکاف مخلوط الہا زدہ کسیکہ خندہ رو بود ٭

ہنسنا - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ وسین مہملہ زدہ نون والف مصدری بسہ معنی آید اول خندیدن دوم بر حال یا وضع کسے خندہ زنی نمودن ف ریشخند ع استہزا چنانکہ شیخ ناسخ سیفربانیہ ؎ خود ہنستے ہو اغیار سے ہنسواتے ہو مجھکو ٭ یہ سوز ہنسی ہے کہ رولا جاتے ہو مجھکو ٭ سوم خوش طبعی نمودن جرأت گوید ؎ وہ گلعذار جب کہ ہنسین بیٹھکر ہم ٭ وہ لطف ہو کہ باغ مین جون گل ہو گل فشان ٭

ہنسنا بولنا - کنایہ از خوشدلی و خوش طبعی بود جرأت گوید ؎ گر باغ مین مرا وہ تجمل سے گل ہنسے ٭ بلبل نہ گل سے بولے نہ بلبل سے گل ہنسے ٭

ہنسوڑ - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ سین مہملہ بواو مجہول و رای ہندی زدہ کسیکہ شیوہ او خوشطبعی و مزاح باشد ٭

ہنسی - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ سین مہملہ تحتانی معروف چہار معنی دارد اول خندہ دوم خوشطبعی سوم کنایہ از کار آسانتر بود چنانکہ شاعرے گوید ؎ ٹھٹھے ٹھٹھے ٹھٹھیں لگے آنسو ٭ رونا ہی یہ کچھ ہنسی نہیں ہے ٭ چہارم خندہ زنی کردن کسے بر وضع و حال کسے بود چنانکہ میر تقی مرحوم گوید ؎ کہتا ہے کون میر کہ بے اختیار رو ٭ ایسا تو رو کہ رونے پہ تیرے ہنسی نہ ہو ٭

ہنہنانا - بہر دو ہای ہوز مکسور نون اول ساکن نون دوم و سوم بالف کشیدہ آواز کردن اسپ بوقت شیہہ صہیل ٭

فصل واو

ہوّا - ہای ہوز مفتوح واو مشدد بالف کشیدہ صورت مہیب را گویند و تخفیف ہوا و کنایہ از مساعدت بخت و اقبال و موافقت زمانہ با کسے بود چنانکہ مرزا برق میفرمایند ؎ پھری وہ جیسے تو سنہ پھر گیا زمانے کا ٭ رجوع خلق خدا خلق بدنیا ہوا پرست ہے ٭

ہوا بدل جانا - دگرگون شدن ہوا باشد چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ آتی جاتی ہی جا بجا بدلی ٭ ساقیا جلد آ ہوا بدلی ٭

ہوا بگڑ جانا - ہوہا و مکسور وکاف فارسی مفتوح رای ہندی ساکن جیم و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از فساد ہوا بود و کنایہ از ناموافق شدن روزگار نیز کسے نیز باشد میر تقی مرحوم میفرمایند ؎ وحشت کچھ آگے آہ سے ہوتی تھی دلکشی ٭ اقلیم عاشقی کی ہوا اب بگڑ گئی ٭

ہوا بندھنا - ہای ہوز مفتوح بنون غنہ و دال مہملہ مخلوط الہا زدہ نون و الف مصدری کنایہ از ناموری و اعتبار و شہرت کسے بود در امرے چنانکہ شیخ امداد علی بحر گوید ؎ بندھ گئی ہے تیرے جوبن کی ہوا دنیا میں ٭ گل ترسے اگر چراغ مہ کنعاں [illegible] ہوگا ٭ مومن خان دہلوی گوید ؎ کون کہتا ہے وہم عشق عدو پھرتے ہیں ٭ کہ ہوا باندھنے کو آہ کبھو بھرتے ہیں ٭

ہوا بچھانکنا - بای فارسی مخلوط الہا بالف ونون غنہ وکاف زدہ نون والف مصدری کنایہ از ہیچ نخوردن وسیر شدن بہوا بود*

ہوا پر سوار ہونا - کنایہ از شتاب رفتن کسی بود*

ہوا پر ہونا وہوا پر آنا - کنایہ از تعلّی بود چنانکہ مرزا برق میفرمایند ؎ ہماری خاک کی مد نظر ہے برباد ی* مزاج یار بہت اندنون ہوا پر ہے* وله وہ بلا ہین جو ہوا پر کبھی آجاتے ہین* کوچۂ زلف کی بھی خاک اڑا جاتے ہین*

ہوا پھر جانا - بای فارسی مخلوط الہا مکسور رای مہملہ ساکن جیم ونون بالفہا کشیدہ بازگشتن ہوا از جانبے بجانب دیگر بود جرأت گوید ؎ مزاج سیر چمن سے جو یار کا پھر جاے* گلون کا اور ہی کچھ رنگ ہو ہوا پھر جاے*

ہوا چلنا - جیم فارسی مفتوح لام ساکن نون والف مصدری ف وزیدن باد وکنایہ از رواج یافتن امرے در ہمہ عالم بود*

ہوا دار - نوعے از سواری امیران باشد شیخ ناسخ میفرمایند ؎ نکلے جو ہوا دار پہ وہ مہ بتجلّی* کیونکر نہو عالم کو گمان تخت پریکا*

ہوازدگی - زای معجمہ مفتوح دال مہملہ ساکن کاف فارسی تحتانی معروف علت زکام را نامند*

ہوا سے لڑنا - معروف ست شیخ ابراہیم ذوق گوید ؎ شعلہ بھڑکے نہ کیونکہ محفل مین* شمع تجھ بن ہوا سے لڑتی ہے*

ہوا کھانا - کاف مخلوط الہا ونون بالفہا کشیدہ کنایہ از سوار شدہ برای سیر وتفریح بباغہا وسبزہ زارہا وغیرہ رفتن بود ونیز از کسے متنفر وبیزار شدہ این کلمہ بر زبان آوردن باشد چنانکہ میر تقی مرحوم میفرمایند ؎ صبا سے ہین جو اگ چلا گیا وان ہوا کھاگے کہا آنے نپاے* جرأت گوید ؎ چل ہوا کھا یہان سے تو ہو جائیگی ورنہ سموم* باغ دل ہم جلتے بلتون کا ہے گلشن اے صبا*

ہوا کی روٹی - رای مہملہ بواو مجہول تای ہندی تحتانی معروف ف نان ہوا*

ہوا کے گھوڑے پر سوار ہونا - کنایہ از شتاب رفتن کسے از جای بود وکنایہ از غرور وتکبر نیز باشد چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ چلے ہو ہم

چمن مین بہار کو دیکھا ہوا کے گھوڑے کے
اوپر خزان سوار ہوئی *

ہوا مین گرہ دینا - کنایہ از کردن کاری کہ
محال باشد *

ہواؤ - ہای ہوز مکسور واو بالف کشیدہ و واو
دلیری و جرأت باشد *

ہوا ہو جانا - کنایہ از بیک طرفۃ العین از نظر
کسے ناپدید و غائب شدن بود چنانکہ ذوق دہلوی
گوید ع آہون مین دود دل مین نکالون تو وہ
کہے * ای لفتہ جان ہوا ہو یہان سی دھوان نکر *
جرأت گوید ع آہ یہ باد خزان یارب ہو دنیا سے
ہوا * دم مین نقشہ اور ہی کچھ ہو گیا بستان کا *

ہوائی - بہمزہ تحتانی معروف قسمے از آتشبازی
ست و آن تیرے بود کہ از باروت پر کنند و آتش
دران زدہ بہوا سر دہند وف تیر ہوائی و تیر چرخ و
نیز ورق ہای بستہ و بادام وغیرہ کہ باریک و تنک
تراشیدہ بالای شربت و قند وغیرہ باشند *

ہوائی چھوٹنا - جیم فارسی مخلوط الہا بواو معروف
و تای ہندی زدہ نون و الف مصدری بمعنی شدن
ہوائی قسمے از آتشبازی بود و کنایہ از بپریدن رنگ رخ
و بحواس شدن باشد چنانکہ بحر گوید ع مہتاب
دو بدو جو ہوا اوسکی چمک سے * دیکھی ہوائی
چھوٹتی چہرے کے رنگ سے *

ہوبہو - فارسیست ع ہوبہو و بعینہ *

ہوتے ساتے - کلمہ ایست کہ مفہومش موجود بودن
چیزے بود میر تقی گوید ع صورت سے ہم آئینہ
کے ظاہر نقر نہین کرتے * ہوتے ساتے روٹی پانی
اسنے منہ سے لگائی خاک *

ہوتے سوتے - کلمہ ایست کہ بر خویشان و
بیگانگان کسے اطلاق یابد *

ہوٹ - بواو مجہول و تای ہندی کشیدہ قسمی از
توپ مانند غبارہ کہ کوتاہ بود و دہان کشادہ دارد *

ہوحق - ہای ہوز بواو معروف حای حطی مفتوح
بقاف کشیدہ کنایہ از شکوہ و طمطراق و کر و فر باشد
و شور و غوغا و نعرہ ہای مستانہ رندان نیز بود چنانکہ
خواجہ آتش گوید ع مدت العمر ہے اک چشم زدن کا
وقفہ * کر لین ہوحق یہ خرابات لئین تھوڑی سی ہے *

ہوس مچھنا - بمعنی شدن ہوس بود *

ہوش - ہای ہوز بواو معروف و شین معجمہ کشیدہ کسیکہ از آدمیت خارج بود و حرکاتش ناشایستہ باشند*
ہوش آنا - ہای ہوز بواو مجہول و شین معجمہ کشیدہ الف و نون بالفہا کشیدہ کنایہ از ہوشیار شدن بود*
ہوش اوڑنا - الف بواو غیر ملفوظ و رای ہندی زدہ نون و الف مصدری کنایہ از ہوش باختہ شدن بود چنانچہ شیخ ناسخ میفرمایند؎ تیری محفل وہ چمن ہے جسمین ای رشک چمن * عاشقون کے ہوش اوڑتے ہین بجاے عندلیب *
ہوش بجا ہونا - کنایہ از درستی ہوش و حواس بود*
ہوش جانا و ہوش گم ہوجانا - کنایہ از بیحواس شدن باشد*
ہوک - ہای ہوز بواو معروف و کاف کشیدہ صدمہ دردیکہ توقف کردہ برخیزد و قت درد ع الم خیانکہ جرأت گوید؎ سانس لے سکتے نہین ایسی اوٹھتی ہے دل مین ہوک * کچھ تو ای غافل ہماری درد کا درمان کر شاعرے گوید مثنوی پاؤن اوٹھا بھی تو جی بیٹھ گیا دل مین اک ہوک اوٹھی بیٹھ گیا*
ہوکھا - ہای ہوز مفتوح بواو زدہ کاف مخلوط الہا بالف کشیدہ خواہش و ہوس چیزی و حرص طعام کہ بے انتہا بود*
ہو کا مقام - ہای ہوز بواو معروف کاف بالف کشیدہ بجاے خوفناک و وحشت انگیز گویند کیف گوید؎ اللہ رے شوق دل کو اوس بت کی جستجو کا * کعبہ بھی دیکھ آئے تھا اک مقام ہو کا *
ہولا - ہای ہوز بواو مجہول نخود خام بریان را گویند*
ہول جول - تردد و اضطراب و توجہ در کارہا بود*
ہول کھانا - ترس و بیم خوردن بود براے مہمے و ضرورتے فی ترسیدن*
ہولنا - ہای ہوز بواو معروف و لام زدہ نون و الف مصدری راندن بیل بود بیلبانان را*
ہولی - ہای ہوز بواو مجہول لام تحتانی معروف تقریبے بود از تقریبات ہنود کہ دران باہم رنگ بازند و جشن کنند و بفتح اول و یای مجہول وقت آہستہ میر تقی گوید؎ عشق آدم مین نہین کچھ چھوڑتا * ہولے ہولے کوئی کیا جاتا ہے جی*
ہولی بنانا - ہو حدہ مفتوح ہر دو نون بالفہا کشیدہ چیند سخن کہ متضمن بسامان ہولی باشند

آمدن است جمع ہوون بود جہت سرائیدن ◆

ہولی جلانا - جیم مفتوح لام ونون بالف کشیدہ
سوختن کنت باسے ہیزم بود ہنود دراد شب ہولی ◆

ہولی کا بھڑوا - موحدہ مخلوط الہا مفتوح براے
ہندی زدہ واو بالف کشیدہ کسیکہ بران چیند کسانیکہ
بروز ہولی متفق شدہ رنگ اندازند و مسخرہ سازند ◆

ہولی کھیلنا - کاف مخلوط الہا تحتانی مجہول لام
زدہ نون والف مصدری کنایہ از رنگ باختن
بود در ہولی چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ طرفہ
ہولی کھیلتا ہے باغ میں وہ رشک گل ◆ ہے گلال
اوسکو اوڑانا روے گل سے رنگ کا ◆

ہولی گانا - کاف فارسی ونون بالف کشیدہ
سرائیدن ہمان سخنان مسجع کہ متضمن بسامان
ہولی باشند مطربان را بود ◆

ہولی منانا - میم مفتوح ہر دو نون بالف
کشیدہ کنایہ از دست نمودن سامان ہولی بود ◆

ہوم - بروزن موم آنکہ برہمنان و جادوگران
آتش افروزند و روغن زرد و چیزہاے دیگر دران
سوزند و چیزے میخوانند ◆

ہوں - ہاے ہوز بواو معروف ونون مختفیہ
کلمہ بود کہ براے اقرار و اقبال امرے بر زبان
آرند چنانکہ میر تقی مغفور میفرمایند ؎ بات اپنے
ڈھب کی کوئی کرے وہ تو کچھ کہوں ◆ بیٹھا خموش
سامنے ہوں ہوں کروں ہوں میں ◆ و ضمیر متکلم
زمانہ حال ہم بود چنانکہ درین شعر ؎ صنم کوچہ
ترا ہے اور میں ہوں ◆ یہ زندان وفا ہے اور میں ہوں

ہونا - ف شدن و بودن و کنایہ از منزل
شدن بوقت جماع بود ◆

ہونٹ چاٹنا - جیم فارسی بالف وتاے ہندی
زدہ نون والف مصدری زبان برلبہا گردانیدن
بود و کنایہ از یاد کردن مزہ چیزے باشد چنانکہ
مرزا برق میفرمایند ؎ دانتوں پہ اوسکے
دانت ہیں سارے جہان کا ◆ کہتے ہیں لوگ
چاٹ کے ہونٹوں کو ہاے درانت ◆

ہونٹ چبانا - جیم فارسی مفتوح موحدہ و
نون بالف کشیدہ لب از دندان گزیدن از غصہ
یا از حسرت و رنج بود چنانکہ خواجہ آتش گویند ؎
تو نے منہ پھیرا سوال بوسہ پر مجھ سے جو یار ◆ ہونٹ

اپنے اپنے دانتوں سے چبا کر رہ گیا ✤ ایضاً
شیخ ناسخ میفرمایند ؎ اسے گل جو تو نے پان
چبا کر دکھائے ہونٹ ✤ حسرت سے کیا ہی غنچۂ
گل نے چبائے ہونٹ ✤

ہونٹ ہلانا - بای ہوز مکسور لام و نون بالف
کشیدہ کنایہ از سخن گفتن بود ✤

ہونس - بواو معروف و نون غنہ و سین مہملہ زدہ
ف چشم زخم و بدخواہی ع حسد ✤

ہونسنا - نون و الف مصدری حسد کردن بر
مال و جاہ و کثرت اولاد کسے بودف بدخواستن ✤

ہونکنا - ہاے مفتوح بواو و نون غنہ و کاف
زدہ نون و الف مصدری آواز کردن شیر بود ف
ہمچنانکہ مرزا رفیع سودا میفرمایند ؎ جس
وشت میں باجے ڈنکے عزم زبانکا ✤ ہیبت سے
ادہر آنکے ہونکے نہ کبھی شیر ✤

ہون ہان - ف آرے بلے ✤

ہونہار - ہای ہوز بواو معروف و نون زدہ کسیکہ
نصیب ور باشد ✤

ہووے - سواو اول و تحتانی مجہول کلمہ ایست

کہ فائدہ معنی شود و باشد مے دہد لیکن نزد فصحای
این زمان متروک الاستعمال ست و بجای آن فقط
کلمہ ہو بواو مجہول آرند ✤

فصل یای تحتانی

ہے - ہای ہوز مفتوح بتحتانی زدہ کلمہ بود
کہ فائدہ معنی لفظ است و ہست دہد و مشترکست
در ہندی و فارسی دری و بکسر ہای ہوز و تحتانی
معروف کلمہ ایست در ہندی کہ در آخر کلمات آمدہ
فائدہ معنی انحصار دہد ✤

ہیٹا - ہای ہوز بتحتانی مجہول تای ہندی بالف
کشیدہ کسیکہ کمی کنندہ در امرے بود ✤

ہیٹی ہو جانا - ہای ہوز بتحتانی مجہول تای
ہندی بتحتانی معروف کنایہ از سبک و خفیف
شدن کسے بمقابلہ کسے باشد ✤

ہیجڑا - ہای ہوز بتحتانی معروف و جیم زدہ
رای ہندی بالف کشیدہ کسیکہ اعضای تناسل او
بریدہ باشد ف آختہ ع مجبوب و خصے ✤

ہیر - ہای ہوز بتحتانی معروف و رای مہملہ زدہ
جوہر و خلاصہ ہر چیز بود و نام معشوقۂ شخصے کہ

رانجھا نام داشت وافسانہ او مشہور ست چنانکہ
شیخ امداد علی بحر گوید ؎ سنکے میری سرگذشت
احباب یہ کہنے لگے * بحر کا قصہ بھی افسانہ ہے
رانجھا ہیر کا *

ہیر پھیر - ہای ہوز تحتانی مجہول و رای مہملہ زدہ
بای فارسی مخلوط الہا تحتانی مجہول و رای مہملہ کشیدہ
ف گردش ع انقلاب چنانکہ جرأت گوید ؎
ہم گئے وان تو یہان وہ آیا واہ * خوب قسمت
نے ہیر پھیر رکھا * شیخ امداد علی بحر گوید ؎
جو گردشین ہمین دکھائین اوسکی آنکھون نے *
یہ ہیر پھیر نہ لیل و نہار مین دیکھا *

ہی ظالم - ہای ہوز مفتوح تحتانی زدہ کلمہ
ایست بمحاورہ کہ بمقام حسرت و افسوس بر زبان
آرند چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ پھر سکی میرے
گلے پہ نہ چھری ہے ظالم * ورنہ گردون سے
ہوے کار نمایان کیا کیا * ایضاً شیخ ناسخ
میفرمایند قطعہ کیا ہی دمساز ہو وہ دشمن
جان ہے ظالم * آج آتے ہی جو چپ ڈھب
مرے تیور سمجھا * ہنسکے بولا کہ ہی کچھ کام

ابھی آتا ہون * اور ابھی دل بیتاب کو دم بھر سمجھا
ہی غضب - کلمہ ایست کہ بمحل رنج و افسوس
بر زبان آرند چنانکہ شیخ ناسخ میفرمایند ؎ خط
کے لانے مین اگر پیک صبا نے دیر کی * ہی غضب
آنے مین کیون پیک قضا نے دیر کی *

ہیک - ہای ہوز تحتانی معروف و کاف کشیدہ
بوے را گویند کہ ناگوار طبع بود *

ہیکڑ - ہای ہوز تحتانی مجہول کاف مفتوح
رای ہندی زدہ ف زبردست *

ہیکڑی - کاف زدہ رای ہندی تحتانی معروف
ف زبردستی *

ہین - ہای ہوز مفتوح تحتانی و نون مخفیہ
بر سہ معنی آید اول کلمہ بود کہ جہت تنبیہ و ممانعت
کسے از کارے بر زبان آرند چنانکہ شاعرے در
مثنوی گوید ؎ ہین ہین اجی اپنے ہوش مین آؤ
کچھ خبط ہوا ہے دشمنون کو * دوم کلمہ بود کہ
بمحل استعجاب با مرے گویند چنانکہ شاعرے
در مثنوی گوید ؎ بولے غمزہ جتا کے وہ خوشخو
ہین کیا خوب ہوش مین آؤ * سوم ترجمہ

صیغہ جمع لفظ ہی ست وکلمہ تعظیم نیز بود براے
بودن کسے باشرف اند ٭
ہیولا ۔ کسیکہ از آدمیت خارج باشد شیخ
ابراہیم ذوق گوید ؎ جنون سے میرے مجنون
بھاگتا جیسے بگولا ہے ٭ کہ مین صورت وحشت ہون
کی وہ یوہین اک ہیولا ہے ٭

باب یای تحتانی

فصل الف

یا ۔ تحتانی بالف کشیدہ کلمہ ایست در ہندی کہ
ہرگاہ در آخر صیغہ امر آید آنرا فعل ماضی کنند چنانکہ
در آیا و پایا و کھایا و دکھایا و امثال آن وگاہی
در آخر اسما براے علامت تانیث و تصغیر آید چنانکہ
در انگیا و ڈبیا و چڑیا و گڑیا و ٹیا و مانند آن
وگاہی افادہ معنی صفت و نسبت و فاعلیت کنند
چنانکہ در بڑھیا و گھٹیا و تیلیا و منگیا و سنکیا
و موتیا و جالیا و توہیا و فرنیا وغیر آن ٭
یا اللہ ۔ کلمہ تعظیم دادن کسے بود چنانکہ خواجہ
میر درد مرحوم میفرمایند ؎ درد درویش ہے
مری تعظیم ٭ لوگ کرتے ہین کہکے یا اللہ ٭
یابو ۔ نوعے از اسپ بود و ترکیست ٭
یاد اللہ ۔ کلمہ بود کہ بجاے بندگی و سلام علیک
بر زبان آرند چنانکہ شاعرے گوید ؎ عشق کی
بندی ہین ڈھب ہے سب سے رسم و راہ کا ٭
طور کچھ اوس بت سے بھی رہتا ہی یاد اللہ کا ٭
یاد فراموش ۔ کلمہ قرارداد بود کہ باہم در
دو کس یا چند کسان قرارداد شود کہ ہرگاہ
یکے بدیگرے ہیچ چیز دہد او گوید کہ یاد ست
واگر لفظ یاد نگوید این کس لفظ فراموش
بر زبان آرد و بازی ببرد چنانکہ جرأت گوید
؎ اس تری یاد فراموش نے بیہوش کیا ٭ غیر
سے یاد بدی ہمکو فراموش کیا ٭ حضرت رشک
میفرمایند ؎ یاد آتی ہی ہمکو وہ تری یاد فراموش
جب تو نے کیا اے ستم ایجاد فراموش ٭
یاد کرنا ۔ طلب کردن کسے را باشد چنانکہ
برق مرحوم گوید ؎ کہتا ہون تصور مین عجلت
عدم سے ٭ ہم مرتے ہین کس دن ہمین تم یاد کروگے
و نیز کنایہ از یاد کردن رفاقت و محبت معاودی

کسے بود چنانکہ برق مغفور گوید ؎ جب اور یہ اس
طرح کی بیداد کروگے * جانباز کو تم اپنے بہت یاد کروگے
و نیز طلب کردن سلاطین و امیران بود ملازمین خود را
بہ دربار خویش *

یار باش — معروف ست جرأت گوید ؎ کیون کہ
سہین یہ ظلم و جور کیونکہ ملاپ کا ہو طور * غیرت عشق
ہمکو اور آپ ہین یار باش سے *

یاہو — نوعے از کبوتران باشد کہ آواز یاہو دہند
و فارسی ست *

فصل لام

یل — تحتانی مفتوح بلام کشیدہ کلمہ بود کہ چون
در آخر صیغہ امر یا کلمہ دیگر بیارند افادہ معنی فاعلیت
بخشد چنانکہ گویند اڑیل ٹڑیل سڑیل کڑیل بمعنی
اسپیکہ درراہ رفتن از جا نجنبد و کسیکہ بجای افتادہ
نخیزد و چیزیکہ بدبو دارد و جوانے کہ زور آور و قوی
باشد *

فصل واو

یون — تحتانی بواو مجہول و نون مخففہ کلمہ ایست
کہ فائدہ معنی لفظ چنین دہد *

یوہا — تحتانی بواو معروف ہای ہوز بالف کشیدہ
مارے را گویند کہ ہرگاہ ہزار سالہ یا زیادہ شود آنرا
قدرتے دست دہد کہ بہر شکلے کہ خواہد متشکل گردد خواہ
شکل حیوانی باشد خواہ انسانی و حکایات آن مشہور ست
چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎ موذی کو چاہتا ہے
قوی آسمان دون * یوہا بنا یا کرتا ہے یہ بد شعار
سانپ * ایضاً مجر گوید ؎ کیونکر ہو سیر نعمت دنیا
سے آدمی * یوہا بنے ہے دل مین بلای ہوا و حرص *

یوہین — ہای ہوز تحتانی معروف و نون مخففہ
کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ ہمین ہسان بخشد و بواو
غیر ملفوظ نیز آید چنانکہ مؤلف گوید ؎ دن پھیرتی
ہی نہین کسی فرقت نصیب کے * کیا اسے سپہر
دور بتا اب یوہین رہا *

فصل ہای ہوز

یہ — تحتانی مکسور بہاے ہوز اسم اشارہ قریب بود
ف این و نیز کلمہ صفت ست کہ فائدہ معنی چنین
بخشد چنانکہ درین شعر ؎ لڑکین سے یہ تھی
سرگشتگی اپنے نصیبون مین * ہنڈولے مین تماشا
دیکھتے تھے چرخ گردان کا * واین کلمہ بہردو معنی

یہ ہائے مختفیہ نیز آید ٭

یہان ۔ تحتانی مفتوح ہائے ہوز بالف کشیدہ ونون مختفیہ کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ اینجا دہد و این کلمہ بہ ہائے مخلوط التلفظ نیز آید چنانکہ خواجہ آتش گوید ؎

چال ہے مجھ ناتوان کی مرغ بسمل کی تڑپ
ہر قدم پر ہے گمان یان رہگیا وان رہگیا ٭

یہانتک ۔ فوقانی مفتوح بکاف کشیدہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ اینقدر دہد چنانکہ درین شعر ؎

جنت تو نہ لکھتے ترے کوچے ہی کے قابل بھیجے گئے
دوزخ مین غنیمت ہے یہانتک ٭

یہی ۔ تحتانی مفتوح ہائے ہوز بہ تحتانی معروف کلمہ ایست کہ فائدہ معنی لفظ ہمین دہد ٭

یہین ۔ ہائے ہوز بہ تحتانی معروف ونون مختفیہ کلمہ بود کہ فائدہ معنی لفظ ہمین جا بخشد ٭

تمت

قطعہ تاریخ اختتام تالیف کتاب ہذا از سید غلام حسنین قدر بلگرامی شاگرد مرزا غالب دہلوی

میر ضامن علی جلال حکیم | وہ جو ہین شعر و طب کے مامن فیض
اصطلاحات ہند اونھون نے لکھے | سال ہجری بتایا گلشن فیض [illegible]
قدر نے سال فارسی یہ کہا | گہر پا گیا ز دامن فیض [illegible]
ردلی فصلی یہ پھر در تاریخ | ہے عجائب یہ نکلی معدن فیض [illegible]
دیدہ افروز پھر ہے شمسی سال | ہے یہ نادیدہ مہر روشن فیض [illegible]
عیسوی سال کا جما پھر رنگ | ہوا گلبیز واہ خرمن فیض [illegible]
پھر ز رسال پر لکھے سنبت ہین | ہے سراپا کلید مخزن فیض [illegible]

قطعہ ہائے تاریخ طبع کتاب ہذا

قطعہ تاریخ از نتائج افکار در نثار جناب نواب فضل علیخانصاحب بہادر عرف لاڈلی مرزا شوق شاگرد مرزا رحیم دہلوی

گر دیا یہ جو طبع گلشن فیض | بکشادہ علم جہ دامن فیض

سالش اے شوق ہاتف غیب | مجموعۂ فیض گفت ولاریب
۱۲۹۶ھ

ایضاً

طبع چون گردید این نادر کتاب دلپذیر | شور تحسین چارسو پیدا شده از ہر دہن
سال تاریخش چنین اے شوق کلکِ من نوشت | نسخۂ بیمثل - یا گلدستۂ ساز سخن
۱۲۹۶ ۱۲۹۶

قطعۂ تاریخ از نتائج طبع سرآمد سخنوران شاہیر شاعر بے نظیر منشی سید اسمٰعیل حسین صاحب منیر اللہم اغفر

نادر نسخے کہ جامعش ہست جلال | مطبوع شد ہ چو جلوہ گر شد حالا
سال طبعش چنین رقم کرد منیر | سرمایۂ ہند است کتاب والا
۱۲۹۶ھ

قطعۂ تاریخ از نتائج فکر سخنور والاشان محب حفی وجلی علی محمد خان صاحب تخلص ولی ارشد تلامذۂ نواب ظفریاب خان صاحب راسخ

گلشن فیضے کہ از تالیف مولانا جلال | طبع شد سوئیش عنان اشہب دل تافتم
جستجوئے گوہر تاریخ شد چون اے ولی | نسخۂ بے مثل - بہر سال ہجری یافتم
۱۲۹۶ھ

ایضاً در صنعت توشیح

زہے کتاب گزین از مؤلفات جلال | صفائے ہر ورقش ہمچو روئے بدر کمال
رہ سنین نماید ولی بہ نہج شگرف | غریب از سر ہر مصرع ار بگیری حرف
۱۲۹۶ھ

قطعۂ تاریخ از فکر عالی یادگار شعرائے ماسلف منشی اشرف علی صاحب اشرف شاگرد رشید مرزا نسیم دہلوی

طبع گردید نسخۂ نادر | چشم دل از نظاره اش روشن
اشرف نکتہ سنج تاریخش | زد رقم - مصدر رموز سخن
۱۲۹۶ھ

قطعۂ تاریخ از نتائج افکار سخنور والاشان جناب منشی احمد حسن خان صاحب عروج سلمہ

چونکہ جلال باکمال سورد لطف ذوالجلال | داشت بدل زماه وسال قصد صفائے ریختہ

کرد در اصلاح حال جمع کتاب بے مثال | یافت کمال بے زوال نور و ضیائے ریختہ
شد مؤید عہد طبع و سال از من بے نوا سوال | گفت عروج خستہ بال زیب بنائے ریختہ

قطعہ تاریخ از نتائج افکار سخنور والاشان جناب مرزا خیرات علیخان صاحب تسلیم المتخلص

نیّر ہمامن جلال حکیم | ضبط قانون و قاعدہ فرمود
وقت تدوین این کتاب نوی | طالبان را بہ اسیتے آسود
گلشن فیض نام تاریخیست | خوشش بہارست کامدہ بوجود
طبع شد ہمچو نسخہ نادر | پائے کلکم ببال او فرسود
نجم تاریخ گفت از منقوط | گلشن فیض را بہ چاپ نمود

۱۲۹۷ھ از حروف منقوط

قطعہ تاریخ از نتائج افکار سخنور بے عدیل و نظیر جناب منشی امیر احمد صاحب امیر شاگرد رشید جناب منشی مظفر علی صاحب اسیر سلمہما اللہ القدیر

نوشت منشی لغات ہند فرزانہ جلال | نام نامیش گلشن فیض بود
از کلک امیر ریخت سال طبعش | مطبوع زمان و معدن فیض بود

۱۲۹۷ھ

قطعہ تاریخ از نتائج فکر سلیم شیخ امیر اللہ صاحب تسلیم شاگرد رشید مرزا نسیم مرحوم

طبع شد چون در اودھ اخبار این نادر کتاب | چارسو گردید نور فیض او عالم فروز
در دل تسلیم شد تاریخ طبعش جلوہ گر | مہر تحقیق جلال آمد باوج نیمروز

۱۲۹۷ھ

قطعہ تاریخ از نتائج طبع والای مؤلف سراپا کمال حکیم سید ضامن علی صاحب جلال

طبع شد چون گلشن فیض از عنایات خدا | بہر سخن آرائے اردو را نمودہ فیضیاب
مصرع سالش جلال از سید فیاض یافت | تحفۂ اردو زبانان و کتاب بے لاجواب

۱۲۹۷ھ

قطعۂ تاریخ از نتائج طبع نقاد سخنور شیوا استقال حکیم میر کاظم علی صاحب مثال تخلص برادر خرد و شاگرد مؤلف مدظلہ العالی

حبذا اوج کمالات جلال والا	حبذا افکار رسالیش کہ رسد فوق سما
مثل او نیست محقق بہ ہمہ ہند کسے	از فصیحان جہان کیست کہ گردد ہمتا
درمیان آید اگر ذکر زباندانے او	ہمہ را ساکت و خاموش کند از فصحا
جان استاد جہان برق و نشان ناسخ	رتبۂ شاعریش بین کہ رسیدہ است کجا
لغت جامع اردوے معلے چہ نوشت	ہمہ جا امثلہ آورد ز اشعار بجا
طبع گردید چو آن گفت مثال این تاریخ	حل تدقیق زبان ہمہ ہند یست بجا

ایضاً

جلال این کتابے چہ تالیف کردہ	مفید از پئے خاص واز بہر عام ست
ز طبع مثال آمد این سال طبعش	ہمین مایۂ شعر و جاہ کلام ست

ایضاً

لغتے کرد چو تالیف جلال	چشم من دید چہ نادر نسخہ
سال طبعش بنوشت ست مثال	طبع گردید چہ نادر نسخہ

قطعۂ تاریخ از نتائج افکار شاعر والا دودمان مرزا مہدی حسن خان صاحب رفعت شاگرد مؤلف مدظلہ العالی

شدہ نادر کتاب گلشن فیض	ز تالیفات استادم چو مطبوع
سنین طبع آن بنوشت رفعت	کتاب عمدہ زیبا خوب مطبوع

قطعۂ تاریخ از نتیجۂ فکر شاعر ذی ہنش حکیم مرزا فدا احمد صاحب حسینی

دانش شاگرد مؤلف مدظلہ العالی

عجب علاج نوشتہ جلال کامل فن	برائے سقم اہل زبان درین نسخہ
سنین طبع رقم کرد دانش کم گو	دوائے سقم اہل زبان درین نسخہ

۱۲۹۰ھ

ایضاً

این کتاب ست ز تصنیف جلال کامل	عالم و عامل و یکتا و وحید دوران
قاصرم در صفتش نیست مجال گفتار	عاجزم او ہمہ دانست و منم ہیچمدان
این ندانیم کہ در فن سخن او چہ قدر	مثل او نیست بدانیم مگر در امکان
گفت دانش سپے تاریخ کتاب ہذا	طبع گردیدہ بلے صیقل شمشیر زبان

۱۲۹۰ھ

ایضاً در معجمہ

این کتاب اندر لغت تالیف فرمودہ جلال	خانۂ تحقیق آن صاحب ہنر آباد باد
سال طبعش گفت دانش با حروف لفظ دار	گلشنِ فیض جلال نامور آباد باد

۱۲۹۰ھ

قطعۂ تاریخ از نتیجۂ فکر شاعر عالی خاندان محمد مرزا خان صاحب متخلص بہ شوکت شاگرد مؤلف

این کتاب جناب استادے	گلشن فیض بہر احباب ست
بہ بہاریست کان خزان دارد	این گلستان ہمیشہ شاداب ست
کلک شوکت سنین طبع نوشت	نسخۂ لاجواب و کمیاب ست

۱۲۹۰ھ

قطعۂ تاریخ از نتیجۂ افکار شاعر نازک خیال مرزا عاشق حسین صاحب بزم تخلص اولاً شاگرد جناب منشی منیر صاحب مغفور حالا شاگرد مؤلف

جلال باکمال و ذی ہنر نے	لکھی ہے کیا کتاب فیض آگین	زہے تحقیق استاد محقق
ہیں اہل زبان ہیں شور تحسین	سنین طبع لکھی بزم نے خوب	بہارِ گلشنِ تحقیق آئین

۱۲۹۰ھ

تقریظ کتاب گلشن فیض از سخنور خاقانی مراتب جناب مولوی محمد احسن اللہ خان صاحب ثاقب شاگرد رشید نواب اسد اللہ خان صاحب غالب متوطن اکبر آباد

بالله و بابن ای ثاقب دردمند باین دودلی و از خود رفتگی که تو داری بد انسانی که دانی نه زبان را بسلسله
سخن پیوندی و نه بر دل از آرایش سخن چشم انگیزی بندی ست آن دمادم فرو رفتن معانی های بلند و بندش های
دل پسند در نهان خانه دل و بر آمدن از آن ناوردن بدرخشانی معانی های بینش افزا و جلوه یافتن پیش فرزانگان
دانا دل و آن فراهم آمدن خیالهای نازک و فروختن شمع حسن مضمون در کاشانه سخن و مایه روای یافتن در بازار
گیتی و تحسین شنودن از نکته سنجان کجا با لجمله زمانے بود فرخنے بار آور و شگفتگی چمن چمن جلوه گستر زبان با سخن همزبان
و دل در معنی سنجی ناز کنان انچه از خامه بورق سپار دمے ببر رشته یام در دهلی که آفرینش گاه من ست بآموزگار
یگانه رشک خاقانی و غالب نواب اسد اللہ خان غالب فرستادمے بسیاری را از آنها همچنان با مایه آفرین یافتن
و اندی را از حک و اصلاح زیبا و خوشتر گرفتن آئین من و دین من با آنکه چرخ کجباز هنر سوز هنر گداز و نانواز
تنگ همت ستیزی بر انگیخت و سانحه عجیبے از رشاد روان این نیلگون سر ندبان پنهانی که پیداست بر سر فرو هشته
بر روے کار آمد زمانه بکار دخیستی نقش هستیش از صفحه هنر بستر دو در تاریکخانه گور جا داد گیتی آشوب شیون
و فغانها از نهاد دانا دلان سر بر زد و شگفت بر هم ساز عمے از دل هوشمندان فراز آمد هنرها رخت بست و
بے هنری بار روائی یافت من هم خویش را باتم کده نشانیدم و ترک سخن گرفتم عمرے گذشت و مدتے پایان
پذیرفت که دست با خامه آشناسے سخنم مایه روائی نیافت تا اندرین سال باز دل را بسخن آویزشے پیدا آمد
و بمهان شوق دیرینه بال خورشیدی گشاد خامه بکف گرفتم و در نورد سه ماه آتش بے دود بے آمیزه تازی
بر سر دوه ها در زبان دری بر نگاشتم نسخه از آن آسایش نیافته بودم و سر بیالش نگذاشته که می گفت
مهین خواجه تاشانم سخن سنج سخنور نواز داد رہا راے و هوش اخی مفخمی والا جاه نواب علاء الدین احمد خان بهادر دام

سرورے آراستے بوبار روبراہ نگارش حاشیہ اصطلاب خلل در رو دافگند و باز با ورق و خامہ کار افتاد چون
ایدون ازان یکدلی دست بہم داد تقریظ نگاری مصطلحات گلشن فیض شورش عجبی در سر انداخت و نیز نگارش
این چند حرف رنیز بار کشید زہی جلال سخن گستر کہ تحقیق را بنہادش آن مایہ نزدیکی و گرم دلی از چوج اباد یا
و سخن از معانی ہای نازک آنقدر درخشان کہ سر آرای چار بین سپہر بضیا و نجے منورہ آتشکدہ آوردہ ز
کہ سر حرفش بالتحقیق ملا جلال سرفراز و معنیش باعث فخر و ناز میرزا بد معانی نواز یارب اہل شوق سخندان
از گلگشت این گلشن رشک فردوسش تازہ و ساز سخن آرائیش بلند آوازہ باد ❊ ❊ ❊

تقریظ از شاعر الاشراء دام او میرزا صاحب شمشاد شاگرد مؤلف

سجدہ بخالق بہ محمد سلام | ہدیہ شمشاد پئے سر اباام

اما بعد خسین گوید کہ ہان ای دل بلاکشما ز فلک منال ❊ خود کردہ بد رد دار امن خیال شادابی
و سرسبزی مادام بہ بہر مندان زیر گنبد نیلوفری جیے کہ بحشیتش مانند خار مغیلند و تر و تازگی نازان معانی
سنجان بفر و دین جہان می شرد ہی کہ از ناہموارئیش برنگ کاہ حے کاہند تا کجا این سوز و سازے و تاکی
غم نشیب و فراز ے شگوفہ گاہ شگفتہ ست و گاہ خوشیدہ ❊ درخت گاہ برہنہ ست و گاہ پوشیدہ ❊
پس دست از ہوا و ہوس واگذار و پردۂ غفلات از نرگس سرمست خواب بردار ے غنیمت شمر صحبت دوستان ❊
گل نیچ روز ست در بوستان ❊ حریفان بتو فرمائیش ساختہ تقریظ گلشن فیض بزنگاشتند و بزریا و گار
بسزریہ چار اخشیج در کاشتند تو ہم از خامہ بے برگ و خشک چند حروف بزنگار و برخاطر شیدان بارستمار
زہی جلال سخن آرا کہ نکہت ریاض تحقیقش معطر کن دماغ فرزانگان و نسخہ محاورات و مصطلحات گلشن
فیضش کہ رایحہ اش نضارت و تراوت بخش مشام دانا دلان ست بلبل نغمہ سرا گفتنش روے از ترقی
بہ تنزل آوردن و طوطی شکر خا انگاشتن اصل را با فرع یکسان شمردن ست سخن دل پسندرا باو تشبیہ
کہ گل را از شمیم و مضامین بلند را از وزیبائیست کہ غنچہ را از نسیم گلگشت این خزان مصون و سیر این جمنستان

بہار مقرون بالطرب ؛ و نشوران روزگار باد برب العباد

قطعه تاریخ طبع

شاعر شیوا بیان قدوهٔ اہل زبان	چون بنوشت این زبان پاک لغت مستند
فکر چو شمشاد کرد یافت دو تاریخ طبع	باغ بہار بدیع گلشن فیض ا ب

خاتمة الطبع از گہر ریزی طبع نقاد سلاح محیط بلاغت سیاح بیدای فصاحت جناب سید ذاکر حسین صانه الله عن کل شین المتخلص به یاس لکھنوی

سپاس بیقیاس زبان آرای که شاہدان نو آئین لغات را بحلیهٔ قبول آراسته و حمد بحید سخن پیرائی که عروسان نگین ادای الفاظ را به پیرایهٔ معانی پیراسته و نعت قدسی اساس آن سرور والا نسب عالم امی لقب که بتحصیل علوم ماہر جملہ السنه و لغات ماضی و حال و جامع جمیع علم و کمال بوده صلوات الله و سلامه علیه و آله و اصحابه اجمعین سپس میگوید بیچمدان کج مج زبان زله ربای مائدهٔ اہل ہنر و خوشه چین خرمن سخنوران بلاغت گستر بدترین دارین سید ذاکر حسین بی مایه و اساس متخلص به یاس لکھنوی که سخنوران بیمثال را فرده وار و زبان شیوه مقال را نوید که درین زمان فرخنده فال کتاب لاجواب و عدیم المثال که آفتاب عالمتاب لغاتش بے زوال و لمعهٔ انوار افادتش روشن ساز عیون ارباب کمال ست از مطلع فیض منبع لکھنو طلوع نموده اطراف و اکناف ہند را به تنویر خویش منور گردانید یعنی لغت جامع جمله محاورات و کنایات و مصطلحات و مشتمل بر لغات و اکثرے از امثال زبان اردو موسوم باسم تاریخی گلشن فیض از تالیفات ناظم ملک فصاحت و شیوا زبانی منتظم کشور بلاغت و زباندانی شمع شبستان سخنوری چراغ دودمان معنی پروری بہترین پایه گزین ملیه یگانهٔ روزگار یکتا آموزگار شاعر نازک خیال سخنور عدیم الامثال ماہتاب فی النجوم و رقیران و مثال نجم محققین ماضی و حال سرآمد اہل کمال جناب استاذ المتنم و ملاذ الملک حکیم سید ضامن علی صاحب جلال لکھنوی سلمه الله المتعال برشحه تلامذهٔ جناب فتح الدوله بہادر بخشی الملک غفرانمآب برق مغفور

شاگرد رشید جناب شیخ امام بخش ناسخ مبرور که در ایام ہمایون ملازمت بامداد و اعانت گوناگون بندگان
والا جناب نواب فیضمآب ہلال رکاب گردون قباب مظہر مراحم ایزد لایزال مصدر جود و نوال رافع اعلام شوکت
و اقبال ناصب رایات فر و اقبال مستجمع کمالات علوم شریفہ معدن فیوضات فنون لطیفہ خسرو اقلیم معانی
شہریار ملک سخندانی سحبان زمان حسان دوران مجمع اوصاف حمیدہ مرجع محامد برگزیدہ داوران داور فریدون حشم
سکندر پاسبان دارا دربان حاج الحرمین الشریفین فرزند دلپذیر دولت انگلشیہ مشیر قیصر ہند نواب
محمد کلب علیخان صاحب بہادر دلاور اعظم طبقہ اعلای ستارہ ہند فرمانروای دار الریاست
مصطفی آباد معروف بہ رامپور لازالت شموس دولتہم بازغۃ الی یوم النشور و دام اقبالہم و ضاعف اجلالہم
تالیف نمودہ بود اینک در مطبع نامی و گرامی اودھ اخبار جناب منشی نولکشور صاحب از حسن انتظام کارپردازان
مطبع بماہ دسمبر سنہ [illegible] عیسوی مطابق ماہ محرم الحرام سنہ ۱۲۹۷ ہجری بمقام لکھنؤ محلہ حضرت گنج خلعت گرانبہای طبع
پوشید در چار دانگ عالم شہرت پذیر گردید آفریدگار تعالی این فرزند گوہر پایہ درخشانی فروغانی مہر
مہر گیتی آرا گرداناد در نظر جوہر شناسان آفاق پیرایہ برگزیدگی و حسن پذیرائی بخشاد و از نہاد دنیا با ختر پایہ اوج دولتہا

قطعات تاریخ طبع در تعمیہ

نسخہ جلال نام آور	کردہ زبان خود چو تیغ	در تعمیہ سال طبع گفتم	از فہم محقق است تحقیقت ۱۲۹۷ھ

ایضاً صوری و معنوی

جلال قبلہ سخن مکرم و ملاذ من	نعت چو بہر طبع داد از سر لطف خود	نوشت تا سال آن ز سر و بن ز معنی	بگفتہ ابرو رہ صد نوید و بہفت طبع شد ۱۲۹۷ھ

ایضاً در صنعت زبر و بینات

گلشن فیض طبع شد کسی پاس	کہ سراپا ز فیض مملو ہست	سالش آمد بہ بینات و زبر	ہمہ تل زبان اردو ہست ۱۲۹۷